

بَدَائِعُ التَّفْسِيرِ

İbn Kayyim
Tefsiri

Bedâi' u't-tefsîr

İbn Kayyim el-Cevziyye

بَدَائِعُ التَّفْسِيرِ

İbn Kayyim Tefsiri

Bedâi' u't-tefsîr

KARINCA & POLEN YAYINLARI
Sogun Aga Camii sk. Büyük Tulumba Çarşısı
Beyim Han No: 1 / 25 - Beyazıt / İSTANBUL
Tel : 0212 638 69 19 Fax : 0212 516 42 44

Editör:

Yrd. Doç. Dr. Halil ALDEMİR

Mütercimler:

Yrd. Doç. Dr. Harun ÖĞMÜŞ (Taha-Yasin Sûreleri arası)

Yrd. Doç. Dr. Halil ALDEMİR (Sâffât-Hucurat Sûreleri arası)

Âyet Mealleri:

Prof. Dr. Ahmet AĞIRAKÇA - M. Beşir ERYARSOY

Tashih:

Polen Yayınları

Mizanpaj:

Polen Yayınları

Kapak Tasarımı:

Polen Yayınları

Baskı:

Ravza Matbaacılık

Nisan 2011

KARINCA & POLEN YAYINLARI

Adres ve Telefon

Merkez: Soğanağa Camii Sok. B. Tulumba Çıkma
Beyem Han No: 1/25 Beyazıt / İSTANBUL
Telefon: 0212 638 69 19 Fax: 0212 516 42 44

Şube-1: Şehit Yarbay Cesur Cd. No:23 Şirinevler / İST
(Şirinevler Ulu Camii Karşısı)

Şube-2: Mahmutbey cd. No:74 Şirinevler / İST

www.karincakitap.com

POLEN 2011

Bedâi'ut-tefsîr

İbn Kayyim el-Cevziyye

Derleyen:

Yusrî es-Seyyid Muhammed

3. Cilt

BU CİLTTEKİ SÛRELER

TÂ-HÂ SÛRESİ	7
ENBİYA SÛRESİ	48
HAC SÛRESİ	75
MÜ'MİNÜN SÛRESİ	110
NÛR SÛRESİ	128
FURKAN SÛRESİ	170
ŞUARÂ SÛRESİ	219
NEML SÛRESİ	238
KASAS SÛRESİ	261
ANKEBÛT SÛRESİ	286
RÛM SÛRESİ	310
LOKMAN SÛRESİ	329
SECDE SÛRESİ	341
AHZAB SÛRESİ	348
SEBE SÛRESİ	370
FÂTİR SÛRESİ	386
YÂSİN SÛRESİ	423
SÂFFÂT SÛRESİ	443
SÂD SÛRESİ	481
ZÛMER SÛRESİ	504
MÜMİN SÛRESİ	544
FUSSİLET SÛRESİ	567
ŞÛRÂ SÛRESİ	587
ZUHRUF SÛRESİ	617
DUHÂN SÛRESİ	631
CÂSİYE SÛRESİ	641
AHKÂF SÛRESİ	650
MUHAMMED SÛRESİ	658
FETİH SÛRESİ	667
HUCURÂT SÛRESİ	678

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

TÂ-HÂ SÛRESİ

[135 Âyet]

طه ﴿١﴾ مَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى ﴿٢﴾ إِلَّا تَذِكْرَةً لِّمَن يَخْشَى ﴿٣﴾ تَنزِيلًا
مِّمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَاوَاتِ الْعُلَى ﴿٤﴾ الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى ﴿٥﴾
لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَى ﴿٦﴾ وَإِنْ
تَجَهَّرَ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى ﴿٧﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى ﴿٨﴾
وَهَلْ أَتَاكَ خَبِيرٌ مُّوسَى ﴿٩﴾ إِذْ رَأَى نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ
نَارًا تَعْلَىٰ أَيْكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدُ عَلَى النَّارِ هُدًى ﴿١٠﴾ فَلَمَّا أَنَاهَا نُودِيَ يَا
مُوسَى ﴿١١﴾ إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٢﴾
وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى ﴿١٣﴾ إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ
الصَّلَاةَ لِذِكْرِي ﴿١٤﴾

Rahmân ve Rahîm Allah'ın adı ile

1. Tâ, Hâ.
2. Biz sana Kur'ânı güçlük çekmen için indirmedik.
3. Ancak korku duyan kimseye öğüt olmak üzere (gönderdik).
4. O (Kur'ân) yeri ve yüksek gökleri yaratan Allah tarafından indirilmiştir.
5. Rahmân Arş'a istivâ etti.
6. Göklerde, yerde, onların arasında ve nemli toprağın altında olanların hepsi O'nundur.
7. Sen sözünü açığa vursan bile, muhakkak O, saklı olanı da ondan gizli olanı da bilir.

8. Allah O'dur ki, O'ndan başka ilâh yoktur. En güzel isimler yalnız O'nundur.

9. Sana Mûsâ'nın haberi geldi mi?

10. Hani o bir ateş görmüştü de ailesine: "Siz burada durun. Çünkü ben bir ateş gördüm. Belki size ondan bir parça kor getiririm veya ateşin yanında bana yol gösteren bulurum" demişti.

11. O ateşin yanına vardığında ona: "Ey Mûsâ!" diye seslenildi.

12. "Gerçekten Ben senin Rabbinim, hemen papuçlarını çıkar. Çünkü sen, kutsal vâdi Tuvâ'dasın.

13. "Ben seni seçtim. Şimdi sana vahyolanı dinle:

14. "Ben, evet Ben Allah'ım. Benden başka ilâh yoktur. Öyleyse Bana ibadet et ve (özellikle) Beni zikretmek için namaza kalk."

Tefsiri:

Bu âyetteki ذكر "anmak" masdarı hakkında değişik görüşler vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Masdar öznesi ile tamlama içindedir. Buna göre anlam şöyle olur: Namazı benim seni hatırlamam için kıl!

2. Masdar nesnesi ile tamlama içindedir. Buna göre anlam şöyledir: Beni anıp hatırlaman için namaz kıl!

Bu iki görüşe göre masdardan önceki ل "lâm" edâtı sebep bildirir.

3. Masdardan önceki ل "lâm" edâtı zaman bildirir. Buna göre âyet, "Beni hatırladığında namaz kıl!" mânâsındadır. Nitekim şu âyetlerdeki ل "lâm" edâtı da aynı anlamdadır: أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ "Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırınca kadar (belli vakitlerde) namaz kıl!"¹ وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِنَاطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ "Biz, kıyâmet gününde adâlet terâzîleri kurarız"²

Âyet bu şekilde yorumlanabilir. Ancak bu, tartışmaya açık bir yorumdur. Çünkü zaman bildiren ل "lâm" edâtından sonra zaman bildiren kelimeler ve zarflar kullanılmaktadır. Hâlbuki âyetteki ل "lâm" edâtından sonra gelen ذكر "anmak" kelimesi ise masdardır. Bununla birlikte zaman bildiren bir kelimenin bulunduğunu farz ve kabûl ederek âyeti bu şekilde yorumlamak mümkündür. Ancak söz konusu ل "lâm" edâtının sebep bildirdiği ve âyetin "Beni anmak için namaz kıl!" mânâsında olduğu çok açıktır.

1 İsrâ 17/78

2 Enbiyâ 21/47

Bu yapılan îzah göstermektedir ki, namaz, Allah kulunu andığında ve kulu tarafından anıldığında kılınmaktadır. Allâh'ın kulunu anması, kulun Allâh'ı anmasından öncedir. Çünkü Allah, kulunu anarak kendisini hatırlaması yönünde ona ilham vermektedir. Dolayısıyla âyetteki ج “lâm” edâtına verilen anlama göre oluşan yukarıdaki her üç mânâ da doğrudur.³

إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أَخْفِيهَا لِشَجَرِي كُلِّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى ﴿١٥﴾ فَلَا يَصُدُّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَتَرْدَى ﴿١٦﴾ وَمَا تِلْكَ بَيِّنَاتٌ يَا مُوسَى ﴿١٧﴾ قَالَ هِيَ عَصَائِي أَتَوَكَّلْتُ عَلَيْهَا وَاهْتَسْتُ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَلِي فِيهَا مَأْرَبٌ أُخْرَى ﴿١٨﴾ قَالَ أَلْقِهَا يَا مُوسَى ﴿١٩﴾ فَأَلْقَاهَا فَإِذَا هِيَ حِجَّةٌ تَسْعَى ﴿٢٠﴾ قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَتُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى ﴿٢١﴾ وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ إِنِةَ أُخْرَى ﴿٢٢﴾ لِنُرِيكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكَثِيرَى ﴿٢٣﴾ إِذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ﴿٢٥﴾ وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي ﴿٢٦﴾ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي ﴿٢٧﴾ يَفْقَهُوا قَوْلِي ﴿٢٨﴾ وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي ﴿٢٩﴾ هَازُونَ أَحْيِي ﴿٣٠﴾ أَشْدُدْ بِهِ أَزْرِي ﴿٣١﴾ وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي ﴿٣٢﴾ كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيرًا ﴿٣٣﴾ وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا ﴿٣٤﴾ إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا ﴿٣٥﴾ قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَى ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ مَتْنَا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَى ﴿٣٧﴾ إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَى أُمِّكَ مَا يُوحَى ﴿٣٨﴾ أَنْ اقْلُدِيهِ فِي الثَّابُوتِ فَأَقْلُدِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيَلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ غَدْرٌ لِي وَغَدْرٌ لَهٗ وَالْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي ﴿٣٩﴾ إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَرَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا فَلَبِثْتَ سِتِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ يَا مُوسَى ﴿٤٠﴾

15. “Muhakkak kıyamet saati gelecektir. Her nefis yaptığıının karşılığını görsün diye vaktini neredeyse (kendimden dahi saklayacak kadar) büsbütün gizli tutarım.

16. “Ona iman etmeyen ve hevâsına uyan kimse, ondan seni alıkoymasın. O takdirde helâk olursun.

17. "O senin sağ elindeki nedir, ey Mûsâ?"
18. "O asâmdır, ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkerim. Ve ondan başka işlerimde de yararlanırım" dedi.
19. "Onu bırak, ey Mûsâ" buyurdu.
20. Onu bıraktığı gibi hızlıca koşan bir yılan oluverdi.
21. "Onu al, korkma, Biz onu ilk şekline döndürürüz" buyurdu.
22. "Başka bir alâmet olmak üzere de elini koltuğunun altına götür. Kusursuz, hastalısız, bembeyaz olarak çıkacaktır.
23. "Sana en büyük âyetlerimizden gösterelim diye.
24. "Firavun'a git. Çünkü o iyice azmıştır."
25. Dedi ki: "Rabbim, göğsümü genişlet,
26. "İşimi kolaylaştır.
27. "Bir de dilimden bağı çöz ki,
28. "Sözümü anlasınlar.
29. "Bana ailemden bir yardımcı ver!
30. "Kardeşim Hârûn'u;
31. "Onunla sırtımı pekiştir;
32. "Ve onu işimde ortak yap.
33. "Ta ki Seni çok tesbih edelim,
34. "Seni çok analım.
35. "Çünkü Sen bizi hakkıyla görensın."
36. (Allah): "İstediğin sana verildi ey Mûsâ" buyurdu.
37. "Andolsun ki; sana başka bir sefer daha lütufta bulunmuştuk;
38. "Hani anana vahyolan şeyleri şöylece vahyetmiştik:
39. "Mûsâ'yı sandığın içine koy ve onu deniz (Nil)e bırak. Deniz onu kıyıya çıkarsın. Benim de düşmanım onun da düşmanı olan onu alır." Ve Ben tarafımdan senin üzerine bir muhabbet bıraktım. Benim gözetimim altında yetiştirilesin diye.
40. Şunu da hatırla: Kızkardeşin gelip: "Buna süt verecek birini göstereyim mi size?" demişti. Böylece seni yine anana döndürdük. (Sana kavuşmakla) gözleri aydın olup üzülmesin diye. Ve sen birisini öldürmüştün, ama yine de seni gamdan kurtardık. Ve seni deneyip mihnetten mihnete uğrattık. Sonra Medyenliler arasında senelerce kaldın. Sonra (bu vâdiye) bir takdir gereği geldin, Ey Mûsâ!

Tefsiri:

فتون kelimesi “birini fitneye düşürmek” anlamındaki فتنه fiilinin masdarıdır. Âyet, “Seni imtihân ettik ve denedik” mânâsındadır.⁴

وَاصْطَنَعْتُ لِنَفْسِي ﴿٤١﴾

41. “Ve seni kendim için seçtim.

Tefsiri:

Âyette zikredilen اصطنع fiili, “Birine iyilik etmek” anlamındadır. Nitekim şâîr şöyle demiştir:

وَإِذَا اصْطَنَعْتُ صَنِيعَةً، فَأَقْصِدُ بِهَا وَجْهَ الَّذِي يُؤَلِّي الصَّنَائِعَ أَوْ دَعِ (الكامل)

“Her işte mutlakâ gözet Allah rızâsını

Hiç yapma aksi halde, hesâb et riyâsını”

İbn Abbas -radiyallâhu anh-, âyetin “seni vahiy ve elçilik için seçtim” anlamında olduğunu belirtmiştir.

Kelbî ise, âyete şu mânâyı vermiştir: Beni sevmen ve emrimi yerine getirmen için seni kendime peygamber seçtim.

Âyete verilen başka bir anlam ise şöyledir: Delîlimi göstermen ve kullarımla konuşup emirlerimi onlara iletmen için aralarından lütuf ve keremimle seni seçtim.

Ebû İshâk âyete şu mânâyı vermiştir: Delîlimi göstermek için lütuf ve keremimle insanların içinden seni seçtim. Seni kullarımla aramda elçi kıldım. Tâ ki onlara seslenip benim konumumu benim bildireceğim şekilde bildiresin!

Şöyle bir yorum da yapılmıştır: Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ'nın (a.s) durumunu, üstün haslet ve özellikleri sebebiyle hükümdarların maiyetine ve yakın çevresine alarak şereflendirdikleri kimselerin durumuna benzetmiştir. Öyle ki, hiçbir fert hükümdara böyle bir kimseden daha yakın olamaz ve ondan daha fazla lütfâ mazhar olamaz. Hükümdar ona şeref ve değer verir ve onu kendine yaklaştırır. Böylece her şeyi onun vâsıtasıyla duyup görür ve sırlarını ona açar.⁵

4 Ravzatu'l-Muhibbîn (50)

5 Medâricü's-Sâlikîn (III/296-297)

إِذْهَبْ أَنْتَ وَأَخُوكَ بِآيَاتِي وَلَا تَبْيَا فِي ذِكْرِي ﴿٤٢﴾ إِذْهَبَا إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى
﴿٤٣﴾ فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَعَنَهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى ﴿٤٤﴾

42 .Sen ve kardeşin âyetlerimle gidin. Beni anmakta gevşeklik göstermeyin.

43. İkiniz Firavun'a gidin. Çünkü o, haddini aşmıştır

44. "Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar."

Tefsiri:

Âyet şu mânâdadır: Umulur ki onun günahını örttüğümüzü ve Nil nehri konusunda ona ihsanda bulunduğumuzu hatırlar. Çünkü bir vakit kavmi, kendisinden Nil nehrinin akıtılmasını istemiş, o da bize yakarmıştı da biz de Nil nehrini akıtmıştık.

Birine bir şeyi hatırlatma ve ısrarla birinden bir şey isteme arasında fark vardır: İsrar, uzun süre beklendiği için oluşması uzak görülen durumlara özgüdür. Hatırlama ise dalgınlık ve unutma hallerinden kurtulup kendine gelme hâli için kullanılır. Nitekim bir şâir şöyle demiştir:

جئتُ لِلذِّكْرِ مُسْتَحْرِضاً لَا لِتَقَاضِيكِ وَخَوْبَتَا
وَلَسْتُ بِالْمُهْمَلِ لَكِنَّمَا لِكثْرَةِ الْأَشْغَالِ أَنْيَسَا (السريع)

"Hâtıralardan dolayı şevkle geldim, seni ısrâr ile sıkıştırmak için değil! Sen zâten böyle davranılmaktan uzaksın!

Sen kat'iyyen ihmâl edilmiş değildin, ancak meşgûliyetlerin çokluğundan dolayı unutuldu!"⁶

Allâh'ın Hz. Mûsâ'ya (a.s) verdiği bu tâlîmât göstermektedir ki, nefret ettirici bir söze cevap verilmesi de herhangi bir yöneliş gösterilmesi de beklenmez. Hâlbuki teşvîk edici olan tatlı söze her duyanın cevap vermesi ve yönelmesi ümit edilir. Bu sebeple Hz. Mûsâ (a.s) ve Hz. Hârûn'a (a.s) "Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar." tâlîmâtı verilmiştir. Tatlı söz hatırlamaya ve korkmaya sebep olduğu için Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ (a.s) ve Hz. Hârûn'a (a.s) bu emri vermiş, böylece firavunun hiçbir mâzeretinin kalmamasını dilemiştir. Firavun'un öğüt alıp korkmayacağını önceden bilen Allâh'ın sözünde "umma" anlamındaki لعل kelimesinin kullanılmasının sebebi budur.⁷

6 el-Fevâidü'l-Müşevvik (20)

7 el-Fevâidü'l-Müşevvik (42)

قَالَ رَبِّ إِنَّا نَخَافُ أَنْ يُفْرِطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْغَى ﴿٤٥﴾ قَالَ لَا تَخَافَا إِنِّي مَعَكُمَا
 أَسْمَعُ وَأَرَى ﴿٤٦﴾ فَأَتَيْنَاهُ فَقَوْلَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا
 تَعَذِّبْهُمْ قَدْ جِئْنَاكَ بَيِّنَاتٍ مِنْ رَبِّكَ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى ﴿٤٧﴾ إِنَّا قَدْ
 أُوحِيَ إِلَيْنَا أَنَّ الْعَذَابَ عَلَى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى ﴿٤٨﴾

45. (Mûsâ ve Hârûn): “Ey Rabbimiz, biz, bize karşı aşırı gitmesinden veya azgınlığını artırmasından korkarız” dediler.

46. Buyurdu ki: “Korkmayın! Çünkü Ben sizinle beraberim. İştir ve görürüm.

47. “Artık ona varıp deyin ki: Muhakkak biz senin Rabbin tarafından gönderilmiş rasûlleriz. O halde İsrailoğullarını bizimle gönder. Onlara azab etme. Biz, sana Rabbin tarafından bir âyet (mûcize) ile geldik. Kurtuluş hidâyete uyanlarındır!

48. “Gerçekten bize: Muhakkak azab, yalanlayan ve yüz çevirenler üzerinedir diye vahyolundu.”

Tefsiri:

Hz. Mûsâ'nın firavuna söylediği *السَّلَامُ عَلَيَّ مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى* sözü, “Selâm olsun hidâyete uyanlara!” anlamında esenlik ifâde eden bir dilek değildir. Çünkü o, firavunla konuşmasına bu sözle başlamamıştır. Aksine onun bu sözü, karşı duranların tersine hidâyete uyanların tam bir kurtuluşa ereceğini belirten yalın bir haberdur. Çünkü Hz. Mûsâ ona şöyle demektir: “O halde İsrailoğullarını bizimle gönder. Onlara azab etme. Biz, sana Rabbin tarafından bir âyet (mûcize) ile geldik. Kurtuluş hidâyete uyanlarındır! Gerçekten bize: Muhakkak azab, yalanlayan ve yüz çevirenler üzerinedir diye vahyolundu.”

Görüldüğü gibi “Kurtuluş hidâyete uyanlarındır” cümlesi, sözün başında veyâ sonunda söylenen bir dilek ifâdesi değildir. Aksine iki söz arasında söylenen ve hidâyete uyanın selâmete erişeceğini içeren, herhangi bir dilek ihtivâ etmekten uzak yalın bir haber kipiyle kurulmuş bir cümleden ibârettir.

Bu dâvette firavun, insanın sevip hoşlandığı ve yaratılışına uygun olan kurtuluşa erme vaadiyle doğruya çağırılıp teşvik edilmektedir. Eğer o, Hz. Mûsâ'nın (a.s) ona getirmiş olduğu hidâyete uyarsa selâmete erenlerden olacaktır. Allah daha iyi bilir!

Bu cümlelerin akışı ve birbiri arkasından gelişi, içerdiği azamet ve heybetin yanı sıra güzellik ve tatlılığı kalpleri çelen bu yumuşak sözün inceliği ne kadar dikkate değer! “Muhakkak biz senin Rabbin tarafından gönderilmiş rasûlleriz.” hitâbıyla başlıyor. Bu hitap, “Biz, hükümdarlığın hakkında seninle çekişmek ve o konuda sana ortak olmak için gelmedik, aksine biz Rabbinin katından sana elçi olarak gönderilmiş vazîfeli iki kuluz” mânâsını içermektedir.

“Rab” kelimesinin Hz. Mûsâ (a.s) ve Hz. Hârûn'u (a.s) gösteren zamirle değil de firavunu gösteren zamirle tamlama içinde olması, onun dinleyip itâat etmesini ve hakkı kabûl etmesini sağlamak içindir. Bu, dostu tarafından gönderilen bir elçinin kişiye “Ben dostun ve hocan tarafından sana gönderilen elçiyim!” demesi gibidir. Elçiye gönderen kişi her ne kadar elçinin de hocasıysa da, elçi, dinleyip itâat etmeye yöneltmek için özellikle muhâtabının hocası olduğunu vurgulamaktadır. Âyette de Hz. Mûsâ (a.s) ve Hz. Hârûn (a.s), aynı sebeple, kendilerinin de Rabbi olan Allâh'ın, özellikle firavunun Rabbi olduğunu vurgulamışlardır.

Daha sonra Hz. Mûsâ (a.s) ve Hz. Hârûn (a.s), firavundan İsrâîl oğullarına işkence etmekten vazgeçmesini, onları serbest bırakıp kendileriyle birlikte göndermesini talep etmişlerdir. İşkence edilmeyi hak etmeyen birine işkence etmeyi, zâlimce ve düşmanca davranmamayı birinden talep eden kimse aşırı bir istekte bulunmuş ve muhâtabını güç duruma sokmuş olmaz. Aksine ondan insafli davranmasını istemiş olur.

Cenâb-ı Hak, bu talepten sonra firavuna üç ayrı tecrübe ve safha bildirmiştir:

1. Allah Teâlâ, şöyle buyurmuştur: “Biz, sana Rabbin tarafından bir âyet (mûcize) ile geldik.” Yâni Hz. Mûsâ (a.s) ve Hz. Hârûn (a.s), firavuna şöyle demiştir: Bizim uydurup iftirâda bulunduğumuzu ileri sürmenden berîyiz, uzağız. Çünkü biz sana açık delil ve burhanla geldik. Bu delil, muhâtabı iknâ edecek ve susturacak derecede güçlüdür.

Söz konusu delilden sonra elçi gönderilen kişinin iki durumu söz konusudur. Bunlar da sonraki iki şıkkı oluşturur:

2. Delili dinleyip hakka uymak, böylece hidâyet ehlinden olmak. “Kurtuluş hidâyete uyanlarındır!”

3. Hakkı yalanlayıp yüz çevirmek. Yalanlayıp yüz çevirenlere ise azap vardır.

Bu âyet, adâlet ve insaf ölçülerine uymayı, delile dayanmayı, hakkı dinleyip ona uyan ile yalanlayıp yüz çevirenin hak ettiği karşılığı çok hoş bir hitap, uygun bir söz ve etkili bir teşvik ve caydırıcılıkla ifâde etmektedir.⁸

قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسَى ﴿٤٩﴾ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ حَلْقَةً ثُمَّ هَدَى ﴿٥٠﴾

49. (Firavun): “Sizin Rabbiniz kimdir, ey Mûsâ? “dedi.

50. (Mûsâ): “Rabbimiz bütün herşeye hilkatını verip, sonra da doğru yolu gösterendir” dedi.

Tefsiri:

Mücâhid şöyle demiştir: Allah Teâlâ, her şeye kendine özgü bir yaratılış vermiştir. İnsana hayvanların, hayvanlara da insanın yaratılışını vermemiştir.

Müfessirlerin çoğunun görüşleri bu mânâ etrâfında döner.

Atıyye ve Mukâtil de şöyle demiştir: Allah Teâlâ, her şeye kendine mahsus şeklini vermiştir.

Hasan-ı Basrî ve Katâde ise şöyle demişlerdir: Cenâb-ı Hak, her şeye uygun olan vasıflar vermiştir.

Âyetin anlamı şudur: Allah Teâlâ, her şeye kendine mahsus yaratılış ve şekli, yaratılış amacına uygun olan özelliği vermiştir. Daha sonra onu yaratılış amacıyla örtüşen geçinme, yeme-içme, üreme, gezip-dolaşma ve hal-hareketle ilgili uygun olan yollara yönelmiştir. Bu, müfessirlerin genelinin kabûl ettiği doğru görüştür. Buna göre bu âyet, “*Takdîr edip yol gösterdi*”⁹ âyetinin bir benzeridir.

Kelbî ve Süddî şöyle demiştir: Allah Teâlâ, erkeğe kadını, erkek deveye dişisini ve bu şekilde her cinsin erkeğine dişisini vermiştir.

Süddî’nin aynı mânâdaki sözü ise tam olarak şöyledir: Erkeğe yaratılış kendisine benzeyen bir diş vermiş ve sonra onu birleşmeye yönlendirmiştir.¹⁰

Bu, İbn Kuteybe’nin¹¹ ve Ferrâ’nın tercih ettiği görüştür.

Ferrâ şöyle demiştir: İnsan cinsinin erkeğine kendisine benzeyen kadını, koça koyunu, öküzü ineği vermiş, sonra da erkeğe dişisine nasıl yaklaşacağını ilhâm etmiştir.

Ebû İshâk şu değerlendirmeyi yapmıştır: Bu yorum uygundur. Çünkü canlı cinslerinin erkekleri, daha önce dişisine yaklaşan hiçbir erkek görmedikleri halde dişilerine yaklaşmaktadırlar. Çünkü Allah Teâlâ onlara bunu ilhâm etmiş ve onları buna yöneltmiştir. Ancak önceki görüş bunu da içine almaktadır. Çünkü Allah’ın canlıyı kendisine faydalı şeylere yöneltmesi bu faydayı da ihtivâ etmektedir.

Bizim kanâatimize göre ise bu görüş sâhipleri âyetin mânâsını daraltmışlardır. Çünkü âyet, onların dile getirdiklerinden daha büyük ve daha önemli bir mânâ içermektedir.

Öncelikle âyette “her şey”den bahsedilmesi, bu yorumun uzak olduğunu gösterir. “Her şey” ifâdesini, sâdece canlıların erkek ve dişileri ile sınırlandırmak hem uygun değil hem de mümkün değildir. Melekler, cinler, evlenmeyen insanlar ve çiftleşmeyen hayvanlar “her şey” ifâdesinin kapsamından nasıl dışarıda

9 A'lâ 87/3

10 Tefsîru't-Taberî (XVI/172)

11 Bk. Tefsîru Ğarîbî'l-Kur'an (279)

tutulabilir? Sonra erkeğin yaklaştığı dişiye nasıl خلق "hilkat" denilebilir? Bunun Kur'an'da bir benzeri var mıdır? Eğer Allah Teâlâ, zikrettikleri mânâyı kastetseydi daha açık ve daha vâzih bir ifâde kullanırdı. Nitekim bir âyette açık-seçik bir şekilde "*Erkek ve dişiden ibâret olan iki çifti O yarattı*"¹² buyurmuştur. Kısacası "*Rabbimiz bütün herşeye hilkatını verip, sonra da doğru yolu gösterendir*" âyetinin yukarıda geçtiği şekilde yorumlanması uygun değildir.

Âyet hakkında Dahhâk da şöyle bir görüş ileri sürmüştür: Cenâb-ı Hak, her şeye hilkatını vermiştir. Ele tutma, ayağa yürüme, dile konuşma, göze görme ve kulağa işitme kâbiliyeti vermiştir.

Bu sözün mânâsı şudur: Allah, her organa yaratılış amacına uygun bir kâbiliyet vermiştir. Buna göre âyette geçen خلق "hilkat" kelimesi, ism-i mef'ûl (edilgen ortağ) formundaki kelimeler gibi "yaratılmış" anlamındadır. O halde bu yorumla kastedilen şudur: Allah her organa yaratılış amacına uygun yapacağı fiiller vermiştir. Çünkü organlardan çıkacak fiillerin hepsi Allah tarafından yaratılmış ve organlara verilmiştir.

Bu yorum her ne kadar doğru ise de âyetin mânâsı daha geniştir.

Doğru olan birinci görüştür. Allah Teâlâ, her şeye kendine özgü bir yaratılış vermiş, sonra da onu yaratılış amacına yöneltmiştir. Allâh'ın dışında hiçbir yaratıcı ve yol gösterici yoktur.

Bu yaratılış ve bu hidâyet, Allâh'ın yaratıcılık ve birliğinin delillerindendir. Allah düşmanı firavuna bir delil olarak sunulmasının sebebi de budur. Zâten firavun da bunun hiçbir şekilde kınanmayacak kat'î bir delil olduğunu bildiği için ilgisi olmayan fâsit bir soru soruyor: "*Geçmiş asırlar halkının halleri niceydi?*"¹³ Bu soru ile şunu demek istiyor:

Ya önceki nesillerin durumu ne olacak? Onlar bu Rabbi kabûl etmedi, ona kullukta bulunmadı, aksine putlara tapındılar. Eğer senin dediğin gerçek olsaydı bu gerçek önceki nesillere kapalı kalmaz ve onlar bunu ihmâl etmezlerdi.

Hız. Mûsâ (a.s), kendisinin ve başkalarının müşâhede ettiği âlemlerin Rabbi'nin yaratıcılık eserlerini firavuna delil olarak sundu. Ancak o Allah düşmanı, Allâh'ı inkâr edenlerin inkârı ve müşriklerin şirkiyle karşılık verdi! Bâtıla uyanların durumu işte hep böyledir.

Bu tavır, firavunu izleyenlere bir ölçü ve örnek olmuştur. Onlar da, peygamberlerin getirdikleri hakîkatlere zındıkların, sapıkların, filozofların, sâbiîlerin, sihirbazların ve bu ümmetin bid'atçı ve sapıklarının sözleriyle karşılık verirler!

12 Necm 53/45

13 Tâhâ 20/51

51. (Firavun): "Geçmiş asırlar halkının halleri nicedir?" dedi.

52. Dedi ki: "Onların bilgisi Rabbimin yanında bir kitaptadır. Rabbim yanılmaz ve unutmaz.

53. "O, yeryüzünü size bir döşek yapan, sizin için orada yollar açan ve gökten yağmur indirendir." Biz onunla (yağmurla) çeşitli bitkilerden çiftler çiftler çıkardık.

54. Siz de yeyiniz, davarlarınıza da yediriniz. Şüphe yok ki bunlarda tam akıl sahipleri için âyet (belge)ler vardır.

55. Biz sizi ondan yarattık. Ona iade ederiz. Bir kere daha yine ondan çıkarırız.

56. Andolsun Biz ona (Firavuna) âyetlerimizin hepsini gösterdik de o yalanladı ve yüz çevirdi.

57. (Firavun): "Sen, büyüyle bizi topraklarımızdan çıkarmaya mı geldin, ey Mûsâ?" dedi.

58. "Andolsun biz de sana senin büyü gibi bir büyü getiririz. Bizimle senin aranda bir buluşma yeri ve vakti belirle ki, sen de biz de caymayalım. Düz ve geniş bir yer olsun."

59. (Mûsâ): "Sizinle karşılaşma zamanımız tören günü(nüz) olsun. Kuşluk vakti insanlar toplansınlar" dedi.

60. Firavun dönüp hilesini (ve sihirbazlarını) topladı. Sonra geldi.

61. Mûsâ onlara (büyücülere): "Vay size, Allah'a yalan uydurmayın. Yoksa sizi azab ile helâk eder. O'na iftira eden zaten zarar eder" dedi.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, iftirâcılarının mutlakâ kendi katından bir gazaba uğrayacaklarını ve dünyâda zillete düşeceklerini bildirmektedir.

Çünkü en büyük iftirâ, Allâh'a isim, sıfat ve fiillerinde iftirâ etmektir.

Allah Teâlâ, iftirâcıları mutlakâ hüsrâna uğratacağını, onları doğru yola iletmeyeceğini ve kökten helâk edeceğini ifâde etmektedir. Kelîmi olan Hz. Mûsâ'nın inkârcıların lîder ve elebaşlarına şöyle dediğini bildirmektedir: "Vay size, Allah'a yalan uydurmayın. Yoksa sizi azab ile helâk eder. O'na iftira eden zaten zarar eder"¹⁶

فَتَنَّا زَعْوَاهُمْ بَيْنَهُمْ وَأَسْرَوْا السَّجْوَى ﴿٦٢﴾ قَالُوا إِنَّمَا هَٰذَا زَيْدَانِ يَرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقِكُمُ الْمُغْتَى ﴿٦٣﴾ فَاجْمِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا صَفًّا وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلَى ﴿٦٤﴾ قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّمَا أَنْ تُلْقِيَ وَإِنَّمَا أَنْ نَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَى ﴿٦٥﴾ قَالَ بَلْ أَلْقُوا فَإِذَا جبالُهُمْ وَعَصِيُّهُمْ يُخِيلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ إِنَّهَا تَسْمَى ﴿٦٦﴾ فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةُ مُوسَى ﴿٦٧﴾ قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى ﴿٦٨﴾

62. Büyücüler durumlarını aralarında karşılıklı konuştular. Danışmalarını da gizli yaptılar.

63. Dediler ki: “Bu ikisi ancak sizi sihirleriyle yurdunuzdan çıkarmak ve sizin en güzel olan bu yolunuzu (dininizi) yoketmek isteyen iki sihirbazdır.

64. “O bakımdan bütün becerilerinizi bir araya getirip saf saf gelin. Çünkü bugün kim üstün gelirse umduğunu elde eder.”

65. Dediler ki: “Ey Mûsâ, sen mi bırakırsın, yoksa ilk bırakan biz mi olalım?”

66. O: “Hayır, siz bırakın” dedi. Bir de baktı ki: Onların ipleri ve değnekleri büyülerinden ötürü kendisine yürüyorlarmış gibi geldi.

67. Mûsâ içten içe bir korkuya kapıldı.

68. Biz ona: “Korkma!” dedik. “Üstün gelecek olan kesinlikle sensin!”

Tefsiri:

Bu âyet-i kerîmede bulunan **إِنَّكَ** “sen” kelimesindeki zamîrin aynı anlamdaki **أَنْتَ** zamîriyle pekiştirilmesi, Hz. Mûsâ’nın kalbindeki korkuyu gidermiş ve ona güven ve gâlibiyet duygusu vermiştir. Eğer pekiştirici bir kelime olmaksızın sâdece **أَنْتَ الْأَعْلَى** veya **أَنْتَ الْأَعْلَى لَا تَخَفْ** denilseydi, Hz. Mûsâ’nın kalbindeki korkuyu gideren pekiştirmedeki güçlü mânâ ve korkuyu giderici ferahlatıcılığı bu ifâdeler sağlayamazdı. Çünkü **إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى** “Üstün gelecek olan kesinlikle sensin!” cümlesindeki üç kelime altı incelik vardır:

1. Kendisinden sonra gelen kelimeleri pekiştirme özelliğine sâhip olan şeddeli **إِنِّ** edâtı. Meselâ **زَيْدٌ قَائِمٌ** “Zeyd ayaktadır” cümlesinin başına bu edâtı koyarak **إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ** “Zeyd gerçekten ayaktadır” dersin. İkinci cümlede Zeyd’in ayakta oluşunun belirtilip vurgulanması, birinci cümledekinden çok daha güçlüdür.

2. “sen” kelimesindeki zamirin, aynı mânâdaki **أَنْتَ** zamîrinin tekrâriyle pekiştirilmesi. Eğer sâdece **أَنْتَ الْأَعْلَى** “Üstün gelecek sensin” denilseydi, Hz. Mûsâ’nın (a.s) gâlibiyetini ve üstünlüğünü bu derecede vurgulayamazdı.

3. الأعلیٰ “Üstün” kelimesinde ر ta’rif (belirlilik) edâtının bulunması. Eğer إِنْكَ şeklinde nekire (belirsiz) söyleneydi Hz. Mûsâ (a.s) gibi olan her ferdi kapsardı. Nitekim nekire olarak رَجُلٌ “bir adam” denildiğinde, her ferdi kapsar. Ancak ta’rif edâtıyla الرَّجُل “adam” denildiğinde kim olduğu tahsîs edilmiş ve belirlenmiş olur. Âyet-i kerîmede de durum aynıdır. Ta’rif edâtıyla إِنْكَ أَنْتَ الأعلیٰ denilince, “Üstün olan sensin, başkası değil!” denilmiş olmaktadır.

4. العالی “üstün” kelimesi yerine, aynı mânâda iki veyâ daha fazla sıfatın güçlü olanını ifâde etmekte kullanılan أَفْعَلُ vezninde ve ism-i tafdil formundaki الأعلیٰ “daha üstün, en üstün” kelimesinin kullanılması.

5. Gâlibiyetin, “yücelik” anlamındaki علو maddesiyle ifâde edilmesi.

6. إِنْكَ أَنْتَ الأعلیٰ “Üstün gelecek olan kesinlikle sensin!” cümlesinin isti’nâf (başlangıç) cümlesi yapılması. لِأَنَّكَ أَنْتَ الأعلیٰ “Çünkü üstün gelecek olan kesinlikle sensin!” denilmemiştir. Zîrâ bu, Hz. Mûsâ’nın (a.s) korkusunun giderilişinin, üstün olmasından kaynaklandığı anlamına gelirdi. Hâlbuki maksat bu değildir. لا تَخَفْ emriyle önce onun korkusu giderildi, daha sonra إِنْكَ أَنْتَ الأعلیٰ cümlesi yeni bir cümle olarak yer aldı. Bu, Hz. Mûsâ’nın (a.s) gâlibiyetini vurgulamada ve onun kalbini ve mâneviyâtını güçlendirmede daha etkili olmuştur.

Bu üç kelimedeki altı incelik işte bunlardır. Akılları hayran bırakan, gönülleri cezbeden bu hârikulâde belâgatin, edipleri âciz bırakan, nice akıcı ve tutarlı konuşan kimseleri hayranlıkla susturan, söz ustalarını yaya bırakan bu eşsiz ve yüce kelâmın üzerinde ne kadar düşünülse azdır!

Burada şöyle bir îtiraz ileri sürülebilir: إِنْكَ “Sen” kelimesindeki gibi bitişik bir zamîri aynı anlamdaki أَنْتَ kelimesi gibi ayırık bir zamirle pekiştirmek bu zamirlerden sâdece biri ile yetinmekten daha etkili olsa Kur’an’da güçlü ifâde edilmeye daha lââyık olan Allâh’ın anıldığı yerlerle ilgili olarak îtirazlar söz konusu olabilir. Çünkü Kur’ân-ı Kerim’de bu zamirlerden sâdece biri ile yetinilerek Allâh’ın anıldığı yerler mevcuttur. Şu âyet-i kerîme bunlardan biridir: قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (Resûlüm!) De ki: Mülkün gerçek sâhibi olan Allâh’ım! Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kâdirsin”¹⁷

Eğer bitişik zamîrin ayırık zamirle pekiştirilmesi bu zamirlerden biri ile yetinmekten daha etkili ise bu âyette buna başvurulmamasının sebebi nedir? Bizzat Allâh’ın zikredildiği bu âyette de pekiştirmenin bulunması gerekmez mi? Çünkü Allâh’ın zâtı etkili ve vurgulu ifâde edilmeye Hz. Mûsâ’nın sihirbazlara üstünlüğünün ifâde edilmesinden daha lââyıktır.

Eğer bitişik zamîrin ayrık zamirle pekiştirilmesi ifâdeye bir etki ve vurgu kazandırmıyorsa neden böyle bir açıklama yapıyoruz?

Bu îtirâza şöyle cevap verilir: Bitişik zamîrin ayrık zamirle pekiştirilmesi, sâdece mânânın zihinde yerleşmesini ve sâbitleşmesini sağlamak için gereklidir. Allah'la ilgili hususlar ise böyle bir şeye muhtaç değildir. Çünkü O'nun hakkında "O, her şeye güç yetirir" denildiğinde, O'nun her şeye güç yetirdiği ortaya çıksın ve gerçekleşsin diye pekiştirme yapmaya ihtiyaç duyulmaz. Çünkü, O'nun her şeye güç yetirdiği ve kudretinin tüm yaratıklar üzerinde geçerli olduğu zâten bilinmektedir. Zîrâ bu, hiç şüphe olmayan ve tereddüt duyulmayan mâlûm bir husustur. Böyle açık-seçik olan bir hususta pekiştirmeye gerek yoktur. Çünkü pekiştirmenin özelliği, gönle yerleştirilmek istenen mânâyı güçlendirmesidir. Allâh'ın her şeye güç yetirmesi ise zâten gönüllerde sâbit bir husustur. Dolayısıyla güçlendirilmeye ve pekiştirilmeye ihtiyâcı yoktur.

Ancak bu açıklamaya da şöyle bir îtiraz ileri sürülebilir: Kur'ân-ı Kerim'de bizzat Allâh'ın anıldığı yerlerde de bitişik zamirlerin ayrık zamirle pekiştirildiği vâkidir. Şu âyet bunun bir örneğidir: "أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ" *Gizlilikleri eksiksiz bilen yalnızca sensin*¹⁸ Allâh'ın gizlilikleri bilmesi de her şeye güç yetirebilmesi gibi değil midir? Neden pekiştirilmiştir? İkisi de Allah hakkında olduğuna göre aynı şekilde değerlendirilmeli değil miydi?

Bu îtiraz şöyle cevaplandırılabilir: Bu âyetteki iki zamirden birinin diğeriyle pekiştirilmesi bizim daha önce söylediklerimizin değerini azaltmaz. Çünkü bu zamirlerden biriyle yetinilseydi Hz. Mûsâ (a.s) ile ilgili âyette bitişik zamirinin ayrık zamirle pekiştirilmemesi durumunda söz konusu olan ifâdenin etkisinin azalması burada da söz konusu olurdu. Hâlbuki her iki zamir de kullanılınca ifâde daha güçlü ve daha etkili hâle gelmiştir. Çünkü Allah Teâlâ güçlü ve etkili sözle nitelemeye daha lâyıktır.

Zamirlerin birlikte kullanılması ve sâdece biriyle yetinilmesine bir misâl verelim: Eğer kastedilen anlam gönüllere yerleşmiş, kalplerde kökleşmiş mâlûm bir husus ise zamirlerden biri diğeriyle pekiştirilebilir de bunlardan biriyle yetinilebilir de. Pekiştirilirse söze hakkı verilmiş olur. Pekiştirilmezse açık ve zâhir olduğundan dolayı zâten sözün buna bir ihtiyâcı yoktur. Ama eğer kastedilen anlam açık ve belli değilse, kapalı yönleri varsa açıklık ve belirlilik kazanması ve güçlenmesi için zamirlerden birinin diğeriyle pekiştirilmesi iyi olur. Allah Teâlâ'nın Hz. Mûsâ'ya (a.s) yönelttiği şu hitap bunun bir örneğidir: "فَلَمَّا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَىٰ" *Biz ona: "Korkma!" dedik. "Üstün gelecek olan kesinlikle sensin!"* Hz. Mûsâ'nın (a.s) sihirbazlara üstün geleceği ve onları mağlûp edeceği Allâh katında kararlaştırılmış bir husustur. Ancak başkaları için mâlûm ve belli değildir. Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ'nın (a.s) korku ve endişesini gidermek için kendine mâlûm

olan bu husûsu ona da çok güçlü bir ifâde ile bildirerek onun mâneviyâtını sağlamlaştırmak ve güçlendirmek istemiştir. Bu sebeple bitişik zamîri ayrık zamirle pekiştirmiş ve böylece yukarıda îzâh ettiğimiz güçlü mânâ oluşmuştur. Eğer bu pekiştirme olmasaydı yine Hz. Mûsâ'ya (a.s) korkusunun giderildiği ve sihirbazlara üstün geleceği bildirilmiş olurdu. Ancak ifâde, “*اِنَّكَ اَنْتَ الْاَعْلٰى* Üstün gelecek olan kesinlikle sensin”! cümlesinin Hz. Mûsâ'nın (a.s) gönlüne verdiği cesâreti veremezdi. Bu, farkına varılması gereken bir inceliklerdir!¹⁹

“*اِنَّكَ اَنْتَ الْاَعْلٰى* Üstün gelecek olan kesinlikle sensin” âyetinde birkaç incelik vardır:

1. Kendisinden sonra gelen kelimenin anlamını pekiştiren şeddeli اِنَّ edâtı.
2. اِنَّ “Sen” kelimesindeki zamirle aynı anlamda olan اَنْت zamirinin pekiştirme amacıyla tekrarlanması
3. اَلْاَعْلٰى “üstün” kelimesinin, اَعْلٰى وَاَعْلٰى şeklinde nekire (belirsiz) değil de, Hz. Mûsâ (a.s) dışındaki kimselerin değil de sâdece onun üstün olacağını gösterecek şekilde ma'rife (belirli) zikredilmesi
4. اَلْاَعْلٰى “üstün” kelimesinin, aynı anlamdaki iki veyâ daha fazla sıfatın en güçlü olanını ifâde etmekte kullanılan اَفْعَلْ vezninde ism-i tafdil olması dolayısıyla “daha üstün, en üstün” anlamını içermesi
5. “*اِنَّكَ اَنْتَ الْاَعْلٰى* Üstün gelecek olan kesinlikle sensin”! cümlesinin başındaki sebep bildiren ل “lâm” edâtının düşürülmesi. Bu, âyet-i kerîmede Hz. Mûsâ'ya (a.s) verilen cesâreti güçlendirmektedir. Çünkü bu cümleden önceki لَا تَخَفْ “korkma!” buyruğu, aynı zamanda korkunun yersizliğini açıklayan bir sebeptir. Zîrâ Hz. Mûsâ'ya (a.s) korkuyu yasaklayan bir buyruktur. Bu buyruktan sonra gelen “*اِنَّكَ اَنْتَ الْاَعْلٰى* Üstün gelecek olan kesinlikle sensin” cümlesi de korkuyu yasaklamaktadır. Çünkü üstün olan kendisinden zayıf olanlardan korkmaz.²⁰

وَالَّذِي مَا فِي يَمِينِكَ تَلَقَّفَ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سَاجِرٌ وَلَا يُفْلِحُ السَّاجِرُ
 حَيْثُ أَتَى ﴿٦٩﴾ فَأَلْقَى السَّحَرَةُ سِحْرَهُ قَالُوا إِنَّا بِرَبِّ هَازُونَ وَمُوسَى ﴿٧٠﴾
 قَالَ أَمَأْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ أَدْنِ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ
 وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ نَاحِيَّتَيْكُمْ فَتَسْلَوْنَ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ إِنَّا أَنَا الْعَذَابُ
 وَابْقَى ﴿٧١﴾

19 el-Fevâidü'l-Müşevvik (204-206)

20 el-Fevâidü'l-Müşevvik (185)

69. “Sağ elindekini (asânı) bırak. Onların yaptıklarını yutacak. Onların yaptıkları ancak bir büyücü hilesidir. Büyücü ise nereye giderse iflâh olmaz.” (Asâ, büyülerini yutunca);

70. Derken büyücüler secdeye kapandılar. “Hârûn ve Mûsâ’nın Rab-bine iman ettik” dediler.

71. (Firavun) dedi ki: “Ben size izin vermeden önce ona iman mı ettiniz? Muhakkak ki o, size büyüü öğreten büyüğünüzdür. Andolsun ki sizin el ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve hurma dallarına asacağım. (Benimle Mûsâ’nın Rabbinden) hangimizin azabının daha şiddetli ve kalıcı olduğunu da mutlaka bileceksiniz.”

Tefsiri:

Allâh’ın sıfatlarını inkâr eden bid’atçilerin o sıfatları kabûl eden kimselere karşı sürdürdükleri metot dâimâ böyledir. Delil ve tartışma meydanında mağlûp olunca teşvik, tehdit ve işkence etme metoduna başvururlar.²¹

Hız. Mûsâ (a.s) delil bakımından üstün gelip yaptığı çağırının ve peygamberliğinin doğruluğu anlaşılınca ve sihirbazlar Allah ve peygamberine inanarak secdeye kapanınca, inkârcıların lideri olan firavun da aynı metoda başvuruyor ve sihirbazları şöyle tehdit ediyor: *Andolsun ki sizin el ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve hurma dallarına asacağım.*”

Kalplerine îman iyice yerleşmiş olan sihirbazlar, dünyâdaki cezânın âhirettekinden daha kolay ve daha az olduğunu; buna mukâbil inanmalarından dolayı âhirette elde edecekleri sevâbın daha büyük, daha faydalı ve daha kalıcı olduğunu idrâk ettiler.²²

Onun ,hiçbir sözlerine karşılık veremediğini, onlara bir zararının dokunmadığını, bir fayda da sağlayamadığını görmezler mi?²³

Bu âyet-i kerîmede, konuşma kâbiliyetinden ve bir fayda ve zarar verme özelliğinden mahrum bulunmak, tapılmaya lââyık olmamanın gerekçesi olarak zikredilmiştir. Bu, tapılacak varlığın mutlakâ konuşma, kendisine kulluk edene fayda ve zarar verme vasıflarını taşımasının gerektiği hakkında akla ve nakle dayalı bir delildir. Bu özellikte olmayan hiçbir varlık tapılmaya lââyık olamaz!²⁴

21 Derlemeye dipnotta verilen bu kısmı okuyucunun bağlantıyı kolay kurması için yukarıya yazdık. (Mütercimnin notu)

22 es-Savâiku’l-Mürsele (IV/1389)

23 Tâhâ 20/89

24 es-Savâiku’l-Mürsele (III/915)

قَالُوا لَنْ نُؤْمِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرْنَا فَاقْصِ مَا أَنْتَ قَاصٍ
 إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٧٢﴾ إِنَّا آمَنَّا بِرَبِّنَا لِنُغَيِّرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا أَكْثَرُ هُنَّا
 عَلَيْهِ مِنَ السَّحَرِ وَاللَّهُ خَبِيرٌ وَأَبْقَى ﴿٧٣﴾ إِنَّهُ مِنْ بَابِ رَبِّهِ مُجْرِمًا فَإِنْ لَهُ جَهَنَّمُ لَا
 يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى ﴿٧٤﴾ وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ
 الدَّرَجَاتُ الْعُلَىٰ ﴿٧٥﴾ جَنَّاتٌ عَذْنٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَٰلِكَ
 جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى ﴿٧٦﴾ وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَسْرِ بِعَبَادِي فَاضْرِبْ لَهُمْ
 طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَا تَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَحْشَى ﴿٧٧﴾ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ
 فَغَشِيَهُمْ مِنَ اللَّيْلِ مَا عَشَيْتُهُمْ ﴿٧٨﴾ وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدَىٰ ﴿٧٩﴾ يَا بَنِي
 إِسْرَٰئِيلَ قَدْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ عَدُوِّكُمْ وَوَاعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَنَرَيْنَا عَلَيْكُمْ
 الْغَمْنَ وَالشَّلْوَىٰ ﴿٨٠﴾ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ
 غَضَبِي وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَىٰ ﴿٨١﴾ وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَآمَنَ
 وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَىٰ ﴿٨٢﴾ وَمَا أَغْنَاكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسَىٰ ﴿٨٣﴾ قَالَ
 هُمْ أَوْلَىٰ عَلَىٰ آلِيَّيْ وَأَعَجَلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَىٰ ﴿٨٤﴾ قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ
 مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ الشَّامِرِيُّ ﴿٨٥﴾ فَرَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ يَا
 قَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًا أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ
 غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُمْ مَوْعِدِي ﴿٨٦﴾ قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلِكِنَا وَلَكِنَّا
 حَمَلْنَا آوَارًا مِنْ رَبِّنَا الْقَوْمَ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذَٰلِكَ أَلَقَى الشَّامِرِيُّ ﴿٨٧﴾ فَأَخْرَجَ لَهُمْ
 عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورٌ فَقَالُوا هَٰذَا إِلَهُكُم وَإِلَهُ مُوسَىٰ قَتَلَنِي ﴿٨٨﴾

72. Dediler ki: “Bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana seni üstün tutmayız. Ne hüküm vereceksen ver. Sen ancak bu dünya hayatında hükmedersin.

73. “Gerçekten biz Rabbimize iman ettik ki, günahlarımızı ve bizi işlemeye zorladığın büyüü bağışlayarak bizi af etsin. Allah’ın (ın mükafâtı) hem daha hayırlıdır hem de (azabı) daha kalıcıdır.”

74. Gerçek şu ki: Kim Rabbine günahkâr olarak gelirse, onun için Cehennem vardır. Orada ölmez de dirilmez de.

75. Kim de O’na mü’min olarak salih amelde bulunmuş halde gelirse, onlar için en yüksek dereceler vardır.

76. (Ve) altından ırmaklar akan Adn Cennetleri (de). Onlar orada ebedidirler. İşte arınan kimselerin mükâfatı budur.

77. Andolsun ki Biz Mûsâ'ya şunu vahyettik: "Kullarımla geceleyin yola çık; (Firavun'un) yetişme(sin)den yana korkun(uz) ve (boğulmak) endişen(iz) olmaksızın onlar için denizde kupkuru bir yol aç."

78. Firavun askerleriyle onların ardınca gitti. Ancak kendilerini denizden ne kapladıysa kapladı.

79. Firavun, kavmini saptırdı; hidâyet yolunu göstermedi.

80. Ey İsrailoğulları! Gerçekten Biz sizi düşmanınızdan kurtardık. Ve sizinle Tûr'un sağ yanında sözleştik, (Tih'te) size kudret helvası ve bıldırcın da indirdik.

81. Size verdiğimiz güzel rızıktan yeyin ve o hususta haddi aşmayın. Çünkü, o takdirde gazabım gelip sizi bulur. Gazabım her kime gelip çatarsa, yıkılır gider.

82. Muhakkak Ben, tevbe eden, iman eden ve salih amel işleyip hidâyet üzere olana da çok çok mağfiret ediciyim.

83. "Kavminden erken gelmek için seni aceleye iten nedir ey Mûsâ!

84. "Onlar da arkamdan geliyorlar. Rabbim, razı olasin diye ben huzuruna gelmek için acele ettim" dedi.

85. Buyurdu ki: "Senden sonra Biz kavmini fitneye düşürdük. Sonra Sâmirî de onları saptırdı."

86. Mûsâ kızgın ve kederli bir şekilde kavmine döndü, dedi ki: "Ey kavmim, Rabbiniz size güzel bir vaadde bulunmadı mı? Yoksa aradan geçen süre size uzun mu geldi? Yahud üzerinize Rabbinizden bir gaza-bın gelmesini mi istediniz de bana olan va'dinizde durmadınız?"

87. Dediler ki: "Biz, kendi güç ve isteğimizle va'dine muhalefet etmedik. Fakat (Kıbtî) kavmin süs eşyasından iğreti aldığımız ağırlıklar yüklenmiştik de onları (ateşe) attık. Sâmirî de böylece attı."

88. (Sâmirî) onlara böğüren bir buzağı heykeli yaptı. (Sâmirî ve ona uyanlar) dediler ki: "Bu sizin ilâhınızdır, Mûsâ'nın da ilâhıdır. O, unuttu."

Tefsiri:

Şeytanın Yahûdîleri düşürdüğü tuzaklardan biri de, onların, müşriklerin uğradıkları cezâyı ve acı âkibeti görüp durdukları, peygamberleri de henüz hayatta olduğu halde Allâh'ı bırakıp da buzağıya tapınmalarıdır. Hâlbuki o buzağıyı yapanı yaparken görüp duruyorlardı. Onu şekillendirmiş, ateşte eritmiş, çekiç ve ege ile inceltmiş, elleriyle evirip çevirmiş ve böylece ona son hâlini vermişti.

Buzağıyı sâdece kendilerinin ilâhı saymakla yetinmeyip onun Hz. Mûsâ'nın (a.s) da ilâhı olduğunu iddiâ etmeleri şaşılacak bir durumdur. Böylece onlar, Hz.

Mûsâ'nın (a.s) da Allah'tan başkasına, üstelik canlıların en ahmağı olan, ahmaklık ve zillet konusunda örnek gösterilen, kendisine gelecek zararı korumaktan büyük bir acz içinde olan buzağıya kulluk ettiğini iddiâ etmişlerdir!

Bu çirkin iddiâ ile de yetinmemişler, Hz. Mûsâ'nın (a.s) şaşırıp yanıldığını, buzağının ilâhı olduğunu unuttuğunu ileri sürmüşlerdir!

"Bu sizin ilâhınızdır, Mûsâ'nın da ilâhıdır. O, unuttu." ifâdesinin anlamı hakkında İbn Abbas'tan -radiyallâhu anh- nakledilen birkaç tâne rivâyet vardır:

1. Mûsâ, şaşırıp yanılmıştır.
2. Mûsâ, Rabbini aramaya gitti. Ama şaşırıp ve O'nun yerini bilemedi.
3. Buzağının sizin de onun da ilâhı olduğunu size hatırlatmayı unuttu.

Bu ifâdenin anlamı hakkında Süddî de şöyle demiştir: Mûsâ, ilâhını burada bırakıp onu Tur'da aramaya gitti.

Katâde'nin yorumu ise şöyledir: Mûsâ'nın aradığı aslında bu idi, fakat o bunu unuttu ve başka yerde aramaya gitti.

Meşhur olan görüşe göre bu söz, buzağıyı yapan Sâmirî ve onunla birlikte buzağıya tapınan kimselerin sözüdür. Bununla birlikte İbn Abbas'tan -radiyallâhu anh- yapılan başka bir rivâyete göre, bu söz, Allâh'a âittir ve Sâmirî'nin bağlı olduğu gerçek îmânı unuttuğunu bildirmektedir. Ancak doğru olan görüş birincisidir. Sözün akışı da onu desteklemektedir. Zâten Buhârî de, onun dışında başka bir görüş nakletmeyerek şöyle demiştir: Onlar "Mûsâ, şaşırıp Rabbini bilemedi" diyorlardı.²⁵

Sâmirî, buzağının, Hz. Mûsâ'nın (a.s) da ilâhı olduğunu iddiâ ettiği için İsrâîl Oğulları'nın aklına tabîi olarak "Eğer bu, Mûsâ'nın ilâhı ise o kiminle buluşmaya gitti?" sorusu gelecekti. Bu sebeple "Mûsâ, ilâhını unutmuştur" demek sûretiyle onlar daha sormadan akıllarındaki bu soruyu cevaplamış oluyordu.

Şüphesiz bu durum, şeytanın onlara oynadığı en çirkin oyunlardan biridir!

Durumları ne kadar ibretliktir! Toprağın altından çıkarılmış bir mâdenden bir heykel yaptılar. Bu heykelin ateşte eritilmesi, işe yaramaz olan kısımlarından arındırılarak temizlenmesi, sonra ateşte defâlarca çevrilerek demir çekiçlerle inceltilmesi ve eğelerle yontulması gerekti. Yapan kişi, ona, ahmaklık, zillet ve sefâletle tanınan bir hayvanın şekil ve sûretini verdi. Bütün bunları görüp bilmelerine rağmen, o heykelin Hz. Mûsâ'nın (a.s) ilâhı olduğunu, fakat onun şaşırıp başka bir ilâh aramaya gittiğini iddiâ ettiler!

25 Bk. Fethu'l-Bârî (VI/487) el-Enbiyâ, bâbu kavillillâhi azze ve celle "Ve hel etâke hadisü Musâ." Taberî de tefsîrinde bu görüşü tercih etmiştir. Bk. (XVI/201)

Muhammed b. Cerîr et-Taberî şöyle demiştir²⁶: İsrâîl Oğulları'nın buzağıyı ilâh edinmelerinin sebebi, Abdülkerim b. Heysem'in İbrâhim b. Beşşar er-Remâdî - Süfyân b. Uyeyne - Ebû Saîd - İkrime kanalıyla İbn Abbas'tan -radiyallâhu anh- naklettiği şu hâdisedir: Firavun ve ordusu, Allah tarafından denizde açılmış yola, tâkip ettikleri Hz. Mûsâ (a.s) ve kavminin arkasından atıldıkları zaman, firavun siyah bir at üzerindeydi. At ürküp denizde açılan yolda yürümek istemedi. Bunun üzerine Cebrâîl (a.s), dişi bir kısırak üzerinde ona göründü. Hayvan kısağı görünce hemen onun peşi sıra yola atıldı. İşte Sâmirî bu esnâda Cebrâîl'i (a.s) tanıdı ve O'nun binmiş olduğu kısırağın izinden, tırnağını bastığı yerden bir avuç toprak aldı.

Süfyan şöyle demiştir: İbn Mes'ûd -radiyallâhu anh- âyeti **فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ أَثَرِ فَرَسٍ** "Elçinin kısırağının izinden bir avuç aldım" şeklinde okurdu.²⁷

Ebû Saîd, İkrime kanalıyla İbn Abbas'tan -radiyallâhu anh- şöyle nakletmiştir: Sâmirî'nin içine "Sen bu avuçladığın toprağı bir şey üzerine atar ve 'Şöyle şöyle ol!' dersen dileğin mutlakâ gerçekleşir" şeklinde bir his doğmuştu. Denizi geçene kadar avuçladığı toprak elinde idi. Hz. Mûsâ (a.s) ve İsrâîl Oğulları denizi geçip Allah firavunun ordusunu denizde helâk edince Hz. Mûsâ (a.s) kardeşi Hz. Hârûn'a (a.s) "Kavmim içinde benim halefim ol ve onların işlerini düzelt!" dedi ve Rabbi ile buluşmaya gitti. İsrâîl Oğullarının berâberinde firavun halkına âit ödünç alınmış süs eşyâları vardı. Bu eşyâları berâberlerinde getirmiş oldukları için kendilerini günahkâr hissettiler ve onları ateşte yakarak yok etmek için çıkardılar. Bu esnâda Sâmirî, avuçlamış olduğu toprağı toplanmış olan bu eşyâlar üzerine attı ve "böğüren bir buzağı şekline dönüş!" dedi. O eşyâlar derhal böğüren bir buzağı heykeline dönüştü. Rüzgâr onun arkasından giriyor, ağzından çıkıyor ve ondan bir ses geliyordu. Bunun üzerine Sâmirî hemen "Bu sizin ilâhınızdır, Mûsâ'nın da ilâhıdır." diye atıldı. İsrâîl Oğulları da buzağıya tapınmaya başladılar. Hz. Hârûn (a.s) onları şöyle ikâz etti: "Ey kavmim, siz bununla ancak sınanırsınız. Muhakkak sizin Rabbiniz, Rahmândır. O halde bana uyun, emrime itaat edin."²⁸ Ancak onlar buna şöyle karşılık verdiler: "Mûsâ bize dönünceye değin biz buzağıya ibadete mutlaka devam edeceğiz!"²⁹

Süddî şöyle demiştir: Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ'ya (a.s) İsrâîl Oğullarını Mısır'dan çıkarmasını emredince Hz. Mûsâ (a.s), İsrâîl Oğullarına yola çıkmalarını ve çıkarırken de Kiptilerden ödünç süs eşyâsı almalarını emretti. Cenâb-ı Hak, Hz. Mûsâ (a.s) ve berâberindeki İsrâîl Oğullarını denizden kurtarıp firavun ordusunu helâk ettikten sonra, Cebrâîl (a.s), Hz. Mûsâ'yı (a.s) Allâh'a götürmek üzere bir kısırakla

26 Bk. Taberî (I/281) İbnî'l-Kayyim, Taberî'nin ifâdelerini özetle nakletmiştir. (Derleyenin notu)

27 İbn Kesîr şöyle demiştir: Müfessirlerin çoğunun görüşü böyledir. Bk. İbn Kesîr (III/173) (Derleyenin notu)

28 Tâhâ 20/90

29 Tâhâ 20/91

geldi. Bu esnâda Sâmirî onu gördü ve garipsedi. Ona “Bu hayat kısrağıdır!” denildi. Onu görünce “Mutlakâ bunun özel ve önemli bir özelliği vardır!” diyerek kısrağın toynağını bastığı yerden bir avuç toprak aldı.

H. Mûsâ (a.s) H. Hârûn'u (a.s) İsrâîl Oğullarının başında bırakıp otuz gün-lüğüne onların yanından ayrılıp gitti. Daha sonra Allah Teâlâ o otuz günü on gün daha uzatarak kırka tamamladı.

Bu zaman zarfında H. Hârûn (a.s) İsrâîl Oğullarına şöyle dedi: Ganîmet size helâl değildir. Yanınızda bulunan Kıptîlere âit süs eşyâları ise bir ganîmettir. Onların hepsini toplayın ve bir çukur kazarak oraya gömün! Mûsâ gelip onların helâl olduğunu söylerse onları yine çıkarıp alırsınız.

Bunun üzerine onlar da söz konusu eşyâları bir çukurda topladılar. Ancak bu esnâda Sâmirî gelip avuçlamış olduğu toprağı o eşyâların üzerine attı. Allah Teâlâ, o eşyâları derhâl böğüren bir buzağı şekline çeviriverdi. İsrâîl Oğulları bu durumu görünce Sâmirî onlara “*Bu sizin ilâhınızdır, Mûsâ'nın da ilâhıdır. O, unuttu.*” dedi. Bu sözüyle “Mûsâ ilâhını burada bırakıp onu başka yerde ara-maya gitti!” anlamını kastediyordu. Bu durumu gören İsrâîl Oğulları, böğürüp yürümekte olan buzağıya tapınmaya başladılar. H. Hârûn (a.s) onları şöyle ikâz etti: Ey İsrâîl Oğulları! Siz bu buzağı ile denendiniz. Muhakkak sizin Rabbiniz Rahman'dır.

Bu şekilde ikâz etmekle birlikte H. Hârûn (a.s) ve İsrâîl oğullarından ona tâbi olanlar buzağıya tapınanlarla savaşa tutuşmadılar. Öte yandan H. Mûsâ (a.s) konuşmak üzere Cenâb-ı Hakk'a gitmişti. Konuşma esnâsında Allah Teâlâ ona şöyle buyurdu: “*Kavminden erken gelmek için seni aceleye iten nedir ey Mûsâ! “Onlar da arkandan geliyorlar. Rabbin, razı olasın diye ben huzuruna gelmek için acele ettim” dedi. Buyurdu ki: “Senden sonra Biz kavmini fitneye düşürdük. Sonra Sâmirî de onları saptırdı.*” Böylece Allah Teâlâ, H. Mûsâ'yı (a.s) kavminin durumundan haberdâr etti.

H. Mûsâ (a.s), hayretle sordu: Yâ Rab! Kavmime buzağıyı ilâh edinmelerini emreden Sâmirî'dir. Ya o buzağıya can veren kimdir?

Allah Teâlâ:

—Benim!

H. Mûsâ (a.s):

—Yâ Rab! O zaman onları sen saptırdın!

İbn İshâk, Hakîm b. Cübeyr - Saîd b. Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'ın -radiyallâhu anh- şöyle dediğini nakletmiştir: Sâmirî, ineğe tapınan Bacirma halkındandı. İne-ğe tapınmayı içten içe seviyordu. Ama İsrâîl Oğulları'nın içinde Müslümanmış gibi görünmüştü. H. Mûsâ (a.s) Rabbi ile buluşmaya gidince H. Hârûn (a.s),

kavmi olan İsrâîl Oğulları'na "Firavun halkının eşyâlarını ve zînetlerini yüklenip getirdiniz. Onları ortaya çıkarın! Çünkü onlar necistir!" dedi. Sonra o eşyâları yok etmek için bir ateş yaktı ve "Yanınızda bulunan o eşyâları bu ateşe atın!" emrini verdi. Derhal hepsi berâberinde bulunan eşyâ ve zîneti getirip ateşe atmaya başladı. Eşyâlar ateşte yanmaya başladığında daha önce Cebrâîl'in (a.s) kısrâğının izini görmüş ve onun toynağının izinden biraz toprak almış olan Sâmirî de ateşe yöneldi ve Hz. Hârûn'a (a.s) "Ey Allâh'ın peygamberi! Ben de elimdekini atayım mı?" diye sordu. Hz. Hârûn onun elindekinin, diğerlerinin getirdiği eşyâ ve zînetten başka bir şey olduğunu hiç düşünmedi. Nihâyet Sâmirî elindeki toprağı ateşe attı ve "Böğüren bir buzağıya dönüş!" dedi. Eşyâlar buzağıya dönüşerek İsrâîl Oğulları için İlâhî bir imtihan ve deneme oldu. Sâmirî "*Bu sizin ilâhınızdır, Mûsâ'nın da ilâhıdır.*" diye atıldı. Bunun üzerine İsrâîl Oğulları ona tapınmaya başladılar ve onu çok sevdiler. Öyle ki daha önce o ölçüde hiçbir şeyi sevmemişlerdi.

Allah Teâlâ "*O unuttu*" buyurmuştur. Bu ifâde, Sâmirî daha önce bağlanmış olduğu İslâm'ı terk etmiştir, mânâsındadır. "*Onun, hiçbir sözlerine karşılık veremediğini, onlara bir zararının dokunmadığını, bir fayda da sağlayamadığını görmezler mi?*"³⁰

Hız. Hârûn (a.s), İsrâîl Oğulları'nın düştüğü durumu görünce onları şöyle ikâz etti: "*Ey kavmim, siz bununla ancak sınıdınız. Muhakkak sizin Rabbiniz, Rahmândır. O halde bana uyun, emrime itaat edin.*"³¹ Ancak onlar buna şöyle karşılık verdiler: "*Mûsâ bize dönünceye değin biz buzağıya ibadete mutlaka devam edeceğiz!*"³²

Hız. Hârûn (a.s), bu imtihanı başarıyla geçen ve dîninde sebât edenlerle birlikte eski yerinde ikâmet etmeye devâm etti. Buzağıya tapınanlar ise aynı yerde tapınmaya devâm ediyordu. Hız. Hârûn (a.s) dîninde sebât edenlerle başka bir yere gitmesi durumunda Hız. Mûsâ'nın (a.s) kendisine "*İsrailoğulları arasında tefrika çıkardın ve benim sözüme (neden) uymadın?*"³³ demesinden endişe etmişti. Çünkü Hız. Mûsâ'dan (a.s) çekinir ve ona itâat ederdi.

Allah Teâlâ, İsrâîl Oğulları'na atalarıyla peygamberleri arasında geçen bu hâdiseyi hatırlatarak şöyle buyurmuştur: "*Mûsâ'ya kırk gece (vahyetmek üzere) söz vermiştik. Sonra haksızlık ederek buzağıyı (ilâh) edindiniz*"³⁴ Yâni Hız. Mûsâ (a.s) Rabbiyle buluşmak üzere gittikten sonra buzağıya tapınmışlardır. Yoksa Hız. Mûsâ'nın (a.s) ölümünden sonra tapındıkları mânâsı kastedilmemiştir.

30 Tâhâ 20/89

31 Tâhâ 20/90

32 Tâhâ 20/91

33 Tâhâ 20/94

34 Bakara 2/51

Allah'tan başkasına tapınmakla haksızlık ettikleri belirtilmektedir. Çünkü bir şeyi Allâh'a denk görmek en büyük haksızlıktır. Çünkü Allah'tan başkasına kulluk eden kimse yerinde olmayan bir davranış yapmış, dolayısıyla haksızlık etmiş olur.

Hız. Mûsâ (a.s), geri dönüp kavminin düştüğü durumu görünce gazaba geldi, Allâh'ın kelâmı yazılı olan levhaları öfkeyle kaldırıp attı ve kardeşinin saçını-başını çekiştirmeye başladı. Allah Teâlâ, onu bu davranışından dolayı kınamadı. Çünkü onu böyle yapmaya iten, Allâh için duyduğu öfke idi. Gerçi Cenâb-ı Hak, ona kavminin düştüğü durumu bildirmişti, ama durumu bizzat görünce bambaşka bir öfkeye kapıldı. Zîrâ bir şeyi duymak hiçbir zaman görmek kadar etkili olmaz.³⁵

أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعَ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ﴿٩٩﴾ وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ فَاتَّبِعُونِي وَأَطِيعُوا أَمْرِي ﴿٩٠﴾ قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَى ﴿٩١﴾ قَالَ يَا هَارُونُ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا ﴿٩٢﴾ أَلَا تَتَّبِعُنِ أَفْعَصَيْتُ أَمْرِي ﴿٩٣﴾ قَالَ يَا ابْنَ أُمِّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي ﴿٩٤﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ ﴿٩٥﴾ قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي ﴿٩٦﴾ قَالَ فَادْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُ وَانْظُرْ إِلَى إِلَهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْبِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا ﴿٩٧﴾ إِنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلُّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿٩٨﴾ كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ وَقَدْ آتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًا ﴿٩٩﴾ مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وِزْرًا ﴿١٠٠﴾ خَالِدِينَ فِيهِ وَسَاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حِمْلًا ﴿١٠١﴾ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا ﴿١٠٢﴾ يَتَخَفَتُونَ بَيْنَهُمْ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا عَشْرًا ﴿١٠٣﴾ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ إِذْ يَقُولُ أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا يَوْمًا ﴿١٠٤﴾ وَنَسْأَلُكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ﴿١٠٥﴾ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴿١٠٦﴾ لَا تَبْقَى فِيهَا غِوْجًا وَلَا آفًا ﴿١٠٧﴾ يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا ﴿١٠٨﴾

89. Onun, hiçbir sözlerine karşılık veremediğini, onlara bir zararının dokunmadığını, bir fayda da sağlayamadığını görmezler mi?

90. Andolsun ki daha önce Hârûn onlara şöyle demişti: “Ey kavmim, siz bununla ancak sınandınız. Muhakkak sizin Rabbiniz, Rahmândır. O halde bana uyun, emrime itaat edin.”

91. Onlar: “Mûsâ bize dönünceye değin biz buzağıya ibadete mutlaka devam edeceğiz” dediler.

92. “Ey Hârûn” dedi. “Onların sapıttıklarını görünce seni alıkoyan ne oldu;

93. “Bana uymaktan? Yoksa emrime karşı mı geldin?”

94. (Hârûn) dedi ki: “Anamın oğlu, sakalıma, başıma yapışma! Ben bana: İsrailoğulları arasında tefrika çıkardın ve benim sözüme (neden) uymadın? diyeceğinden korktum?”

95. (Sâmirî’ye): “Senin bu yaptığın nedir ey Sâmirî?” dedi.

96. Dedi ki: “Onların göremediklerini ben gördüm. Bunun için elçinin (Cebrâil’in atının) bastığı yerden bir avuç (toprak) almıştım da onu bıraktım. Nefsim de bana böylece süsledi.”

97. Dedi ki: “Haydi git! Çünkü sen hayatta oldukça: ‘Ne siz bana dokunun, ne ben size dokunayım’ diyeceksin. Sana verilmiş ve asla geri bırakılmayacak bir va'de vardır. Şimdi de taptığın ilâhına bir bak! Biz onu - andolsun ki - yakacak sonra da denize savurup darmadağın edeceğiz.”

98. Sizin ilâhınız, ancak kendisinden başka ilâh olmayan Allah’dır. İlmi herşeyi kuşatmıştır O’nun.

99. İşte geçmiş olanların haberlerinden sana böylece anlatıyoruz. Şüphesiz yok ki sana katımızdan bir zikir (öğüt) verdik.

100. Kim ondan yüz çevirirse muhakkak o kimse Kıyamet gününde ağır bir yük yüklenecektir.

101. O kimseler onda (yüklerinin cezası altında) ebediyyen kalacaklardır. Kıyamet gününde o, onlar için ne kötü bir yük olacaktır!

102. Sûr’a üfürüldüğü günde Biz günahkârları o gün gözleri morarmış halde haşrederiz.

103. Kendi aralarında gizlice: “Siz (dünyada yahut kabirde) ancak on gün eğlendiniz” diye fısıldaşırlar.

104. Biz onların ne söylediklerini çok iyi biliriz. Onların daha iyi yolda olanları der ki: “Siz ancak bir gün eğlendiniz.”

105. Sana dağları sorarlar. “Rabbim onları kökünden koparıp parça parça dağıtacak” de.

106. "Yerlerini dümdüz edecektir"

107. "Sen orada alçaklık da yükseklik de göremeyeceksin."

108. O günde dâvetçiye (İsrâfil'e) uyarlar, hiçbir tarafa sapmayarak giderler. Rahmânın huzurunda sesler kısılmış olacak; kırırdanan dudakların fısıltısından başkasını duyamayacaksınız.

Tefsiri:

Yâni; her yerden onun sesine ve bulunduğu yere yönelirler ve ona karşı koyamazlar.

Ferrâ, bu âyetin anlamı hakkında şöyle demiştir: Bu, "Senin dâvetin karşı konulmayacak bir dâvetir" sözü gibidir.

Zeccac da, şöyle demiştir: Onun çağrısına uymaya karşı koyamazlar. Yâni sâdece o çağrıya uymaya ve ona yönelmeye güç yetirebilirler.

Burada şöyle bir îtiraz ileri sürülebilir: Eğer anlam لا عوج لهم عن دعوتي "Benim çağrımı dinlemeye karşı koyamazlar" ise niçin لا عوج له denilmiştir?

Bir grup âlim bu soruya şöyle cevap vermiştir: Buradaki ج "lâm" edâtı, عن "an" anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla bu ifâde, لا عوج عنه "O çağrının yapıl-maması ve işitilmemesi söz konusu değildir" anlamındadır.

Başka bir grup ise -Zeccâc'ın dediği gibi- bu ifâdenin لا عوج لهم عن دعائي "Çağ-rıma karşı koymaya güç yetiremezler" anlamında olduğunu ileri sürmüştür.

Bu görüşlerin her ikisinde de açık bir zorlama vardır. Çağrı yapılıncı hiçbir engel olmaksızın herkes tarafından işitilecektir ve herkes hiçbir yere sapmadan çağrıyı yapanın sesine yönelecektir. Yâni ج "lâm" edâtı her iki mânâyı da içermektedir. Dolayısıyla anlam şöyledir: O çağrıyı işitmede de ona uymada da bir sapma söz konusu olmaz.³⁶

يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا ﴿١٠٩﴾
يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا ﴿١١٠﴾

109. O günde Rahmânın izin vereceği ve sözünden razı olacağı kim-seninki müstesnâ, şefâatin hiçbir faydası olmayacaktır.

110. O, onların önlerindeki de arkalarındaki de bilir. Onlar ise bilgileri ile onu kuşatamazlar.

Tefsiri:

Bu âyet-i kerîmede bulunan بـedâtındaki “o” zamîrinin kimi veyâ neyi gösterdiği hakkında ihtilâf edilmiştir. Bu konudaki görüşler şöyle sıralanabilir:

1. Zamir Allah Teâlâ’yı göstermektedir. Buna göre anlam “Onlar ise bilgileri ile Allâh’ı kuşatamazlar” şeklindedir.

2. Zamir “onların önlerindeki ve arkalarındaki” ifâdesindeki ماism-i mevsûlünü (ilgi zamîri) göstermektedir. Bu takdirde mânâ “Onlar ise bilgileri ile önlerindeki ve arkalarındaki şeyleri kuşatamazlar” şeklindedir.

Birinci şıkka göre zamir her şeyi bilen Allâh’ı göstermektedir. İkinci duruma göre ise O’nun bildiği şeyleri göstermektedir. Dolayısıyla ikinci görüş birinciye içerir. Ancak birinci görüş ikinciye içermez. Çünkü onlar kendilerine dâir hususları bile bilemiyorlarsa Allah Teâlâ’yı hiç bilemeyecekleri âşikârdır.³⁷

وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا ﴿١١١﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ
الضَّالِّينَ خَابَ وَهُوَ مُوْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا ﴿١١٢﴾

111. Yüzler, Hayy ve Kayyûma zillet ile boyun eğmiş olacaktır. Zulüm (şirk) taşıyanlar, gerçekten zarara uğrayacaktır.

112. Kim mü'min olduğu halde salih ameller işlerse o, zulme uğratılmaktan da korkmaz; (mükâfatının) eksiltilmesinden de.

Tefsiri:

Yâni; kişi yapmadığı kötülüklerle ithâm edilmez, yaptığı iyilikleri de eksiltilemez.

Eğer haksızlık, varlığı mümkün olmayan muhâl bir şey olsaydı ondan endişelenmemenin belirtilmesinin bir mânâsı olmaz, meydâna gelmeyeceğinden emîn olmanın da bir faydası olmazdı.³⁸

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ﴿١١٣﴾
فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَّبِّ ارْزُقْنِي
عِلْمًا ﴿١١٤﴾ وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلِ قُنُوسِي وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا ﴿١١٥﴾

37 es-Savâiku'l-Mürsele (1372)

38 İbni'l-Kayyim, bunu, hükmü, sebeplere bağlamak ve sebepleri inkâr eden kimselere cevap sadedinde söylemiştir. (Derleyenin notu) Medâricü's-Sâlikîn (I/236)

113. Böylece onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik ve onda tehditlerimizi tekrar ettik. Olur ki korkarlar yahut o, yeniden öğüt almalarını sağlar.

114. Hak ve mutlak egemen olan Allah ne Yücedir! Sana onun vahyi tamamlanmadan önce, Kur'ân'ı okumayı acele etme ve: "Rabbim ilmi-mi artır!" de.

115. Andolsun ki Biz daha önce Âdem'e vahy etmiştik. Fakat O unuttu. Biz, onu azimli bulmadık.

Tefsiri:

Beşeriyetin atasına ve onun nesline sirâyet eden ilk eksikliğin bilgisizlik ve azimsizlik olduğu dikkate şâyandır.

Allah Teâlâ "Andolsun ki Biz daha önce Âdem'e vahy etmiştik. Fakat O unuttu." buyurmaktadır. Unutma, -ister bilgisizlik anlamında olsun, isterse bu âyete verilen anlamda olduğu gibi sabırsızlık anlamında olsun- olumsuz bir özelliktir.³⁹

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى ﴿١١٦﴾ فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجُكَمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْفَى ﴿١١٧﴾

116. Hani meleklerle: "Âdem'e secde edin" demiştik de İblis dışında hepsi secde etmişlerdi. O ise yüz çevirmişti.

117. "Ey Âdem dedik; şüphesiz ki bu, sana ve eşine düşmandır. Sakın sizi Cennetten çıkarmasın. Sonra sıkıntıya uğrarsın.

Tefsiri:

Allah Teâlâ'nın Cennetten çıkma husûsunda Hz. Âdem (a.s) ile Hz. Havvâ vâlidemizi birlikte zikrederken sıkıntı çekme konusunda sâdece Hz. Âdem'i (a.s) zikretmesi dikkat çekicidir. Çünkü kazanma ve geçim derdi ile meşgûl olan erkektir. Kadın ise evdedir.⁴⁰

إِنَّ لَكَ أَلًا تَجُوعُ فِيهَا وَلَا تَعْرِى ﴿١١٨﴾ وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَصْفَى ﴿١١٩﴾

118. Çünkü orada sen aç da kalmazsın, çıplak da.

119. Ve sen onda susuz da kalmazsın, güneş sıcaklığını da çekmezsin.

39 Tarîku'l-hicreteyn (100)

40 Bedâiu'l-fevâid (III/229)

Tefsiri:

Allah Teâlâ, açlıkla susuzluk yerine açlıkla açıkta kalmayı ve susuzlukla güneşe mâruz kalmayı karşılaştırmıştır. Çünkü açlık, — tâbir câizse — karnın açıkta kalması ve zillet çekmesidir. Açıkta kalmak ve giyinememek ise, sırtın açlığı ve sefilliği gibidir. Bu sebeple aç kalmamakla açıkta kalmamayı karşılaştırmıştır.

Susuzluk iç harâretidir. Güneşe mâruz kalmak ise vücûdun dış kısmının harâretle karşı karşıya kalmasıdır. Bu sebeple âyet-i kerîmede bu ikisi karşılaştırılmıştır.⁴¹

Allah Teâlâ'nın açlıkla açıkta kalmayı, susuzlukla güneşe mâruz kalmayı karşılaştırması dikkat çekicidir.

İlk anda açlığın susuzlukla, açıkta olmanın da güneşe mâruz kalmakla karşılaştırılacağı düşüncesi akla gelebilir. Ancak âyetin mânâsına nüfûz eden kişi bu sözün son derece yerinde olduğunu görür. Çünkü açlık, vücûdun içinde hissedilen bir elemdir. Açıkta olmak ve giyinememek ise, vücûdun dışında hissedilen bir elemdir. Bu sebeple bu iki mânâ birbiriyle son derece irtibatlıdır. Susuzlukla güneşe mâruz kalmak da böyledir. Çünkü susuzluk vücûdun iç harâretinin gerektirdiği bir durumdur. Güneşe mâruz kalmak ise vücûdun dış harâretinin gerektirdiği bir durumdur. Böylece âyet-i kerîme, görünen ve görünmeyen tüm âfetleri içermiştir.

Görünüşte uygun olan anlamın şöyle olması gerektiği ileri sürülebilir: **إِنَّ لَكَ أَنْ لَا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَطْمَأَنَّ وَإِنَّكَ لَا تَعْرِى فِيهَا وَلَا تَضْحَى** “Çünkü sen orada aç da kalmazsın susuz da. Ve sen orada açıkta da kalmazsın, güneşin sıcaklığını da çekmezsin!”

Hâlbuki daha önce geçtiği üzere bâzen hem lâfız hem de mânâ ilgisi gözetilir, bâzen sâdece lâfzın ilgisine ve bâzen de sâdece mânânın ilgisine riâyet edilir. Bu âyet-i kerîmede sonuncusu geçerlidir. Çünkü açlık, vücûdun içinin gıdâdan yoksun kalması; açıkta kalmak ise, vücûdun dışının elbîselerden mahrum bulunmasıdır. Kezâ susuzluk, vücûdun içinin yanması; güneşe mâruz kalmak ise, vücûdun dışının güneşin harâretiyle yanmasıdır. Dolayısıyla âyet-i kerîmede mânâ açısından tam bir irtibat vardır.⁴²

41 Ravzatu'l-Muhibbîn (226)

42 el-Fevâidü'l-müşevvik (175-176)

فَوَسَّسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَى ﴿١٢٠﴾ فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى ﴿١٢١﴾ ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَى ﴿١٢٢﴾ قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى ﴿١٢٤﴾

120. Şeytan ona vesvese verip dedi ki: “Ey Âdem, sana ebedilik ağacını ve sonu gelmez bir mülkü göstereyim mi?”

121. İkisi de ondan yediler. Hemen kendilerine ayıp yerleri görünüverdi; Cennet’in yapraklarını yamayarak üstlerini örtmeye başladılar. Âdem, Rabbinin emrine karşı geldi de (yolunu) şaşırdı.

122. Sonra Rabbi onu seçti, tevbesini kabul etti ve doğruya iletti.

123. Buyurdu ki: “Hepiniz oradan inin. Kiminiz kiminize düşman olacaktır. Benden size bir hidâyet geldiğinde, kim Benim hidâyetime uyarırsa o, hem sapmaz, hem bedbaht olmaz.

124. “Kim de zikrimden yüz çevirirse, gerçekten onun için dar bir geçim vardır. Ve onu Kıyamet gününde kör olarak haşrederiz.”

Tefsiri:

Âyet-i kerîmede geçen “zıkr” ile kastedilen, Allâh’ın peygamberine indirmiş olduğu Kur’an’dır. Ondandır yüz çevirmek ise, üzerinde tefekkür etmeyi ve emirlerini yapmayı terk etmektir.

“Dar geçim” hakkında yapılan en yaygın yorum, onun kabir azâbı olduğudur. İbn Mes’ûd -radiyallâhu anh-, Ebû Hureyre -radiyallâhu anh-, Ebû Saîd el-Hudrî -radiyallâhu anh- ve İbn Abbas -radiyallâhu anh- bu görüştedir. Bu konuda Hz. Peygamber’e -sallallâhu aleyhi vesellem- kadar ulaşan bir hadis vardır.⁴³

43 Taberî (XVI/228), İbn Huceyre kanalıyla Ebû Hureyre’den -radiyallâhu anh- Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Onun için dar bir geçim vardır” âyeti ne hakkında indirildi biliyor musunuz, “dar geçim” nedir, biliyor musunuz?... O, kâfirin kabrinde uğratıldığı azaptır. Kaderime hükmeden Allâh’a yemin ederim ki ona doksan dokuz ejderhâ musallat edilir.” Taberî, hadîsin devâmını da zikretmiştir.

İbn Kesir, bu hadîsi İbn Ebî Hâtim’in de rivâyet ettiğini belirttiikten sonra şöyle demiştir: Bu hadîsin Hz. Peygamber’e -sallallâhu aleyhi vesellem- kadar çıkarılması çok yadırgatıcıdır. Bk. İbn Kesîr (III/178)

Hadîsi Bezzar da özetle rivâyet etmiştir. Bk. III, 58-59

Heysemî şöyle demiştir: bu hadiste tanımadığım kimseler vardır. Bk. Mecmau’z-Zevâid (VII/67)

الضنك kelimesinin lûgat mânâsı darlık ve sıkıntıdır. Dar ve sıkıcı olan her şeye ضنك denilir. Bu kelime evin ve geçimin vs. sıfatı olarak kullanılır.

Âyetteki dar geçim, nefis ve tenin arzu, haz ve konfora boğulması karşılığında kullanılmıştır. Nefis bu şekilde konfora boğulursa kalp daralır ve sıkıntıya düşer. Buna mukâbil nefis bundan mahrum bırakılırsa kalp açılır, genişler ve ferahlar. Allâh'ın azâbından sakınma sebebiyle dünyâda geçim darlığı çekmek, yâni konfordan mahrum kalmak, kabirde ve âhirette geçimin genişlemesine ve rahatlığa vesîle olur. Arzu ve heveslerin nefse hâkim olması sebebiyle dünyâda rahat bir hayat sürmek ise, berzah ve âhîret hayâtında geçim darlığının ve sıkıntının sebebidir. Her iki dünyâ maîşetinin en iyisini, en hoşunu ve devamlı olanını tercih etmek gerekir. Rûhun konfor ve rahatı için bedeni sıkıntıya sokmalıdır. Bedenin rahatı için rûha işkence etmemelidir. Çünkü rûhun ereceği huzur veyâ bahtsızlık daha önemli ve daha devamlıdır. Bedenin sürdüğü refah veyâ çektiği sıkıntı ise daha kısa ve daha önemsizdir. Yardım istenmeye lâıyk olan yalnızca Allah'tır.⁴⁴

İbn Abbas -radiyallâhu anh- şöyle demiştir: Allah Teâlâ, Kur'an okuyup onun emirlerini uygulayan kimsenin dünyâda şaşmamasını, âhirette de bahtsızlığa uğramamasını garanti etmiştir.

İbn Abbas -radiyallâhu anh- daha sonra bu âyet-i kerîmeyi okumuştur.

Bu âyet-i kerîmedeki "zıkr" kelimesi, Allah'ın indirmiş olduğu vahiyleri de içine alır. Onlar, peygamberlerin getirmiş oldukları hidâyettir. Sözü akışı da kastedilenin bu olduğunu göstermektedir. Daha sonraki âyetler de bunu göstermektedir: "Der ki: "Rabbim, niçin beni kör haşrettin? Hâlbuki ben görüyordum. Buyurur ki: "(Sen de) böyle (yapmıştın). Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun."⁴⁵

İşte, Allâh'ın kullarına indirdiği Kur'an'dan yüz çevirmenin netîcesi budur. Ondandır yüz çevirenin âkıbeti böyle olursa ona aklıyla veyâ taklit ettiği kimsele- rin aklıyla karşı gelenin durumu nice olur? En iyimser ihtimâlâ göre öyle birisi mü'min olamaz. Çünkü sâdece Kur'ân'ı kabûl edip ona boyun eğenler mü'min olabilirler. Ondandır yüz çeviren ve ona karşı gelenler ise ona inanmaktan en uzak olan insanlardır.⁴⁶

Keşfü'l-Estâr'ın muhakkı, Heysemî'nin yukarıda geçen sözünü zikrettikten sonra "Ebû Huceyre'yi kastediyor olmalı" demiş ve eklemiştir: Allah daha iyi bilir ya, benim kanâatime göre Heysemî'nin bu sözü bir vehimden ibârettir. Çünkü benim elimdeki kaynaklarda Ebû Huceyre'den -radiyallâhu anh- rivâyet eden kimseler içinde Ebû Huceyre diye biri yoktur. O, Ebû Huceyre değil, İbn Huceyre'dir ve sağlam bir râvidir. Adı da Abdurrahman'dır. Nitekim Tehzib'te (VI/160) biyografisi yer almaktadır.

Daha sonra muhakkık, bu hadîsi, Müslim'in ve diğer dört imâmın İbn Huceyre'den rivâyet ettiğine işâret etmiştir. (Derleyenin notu)

44 el-Fevâid (165)

45 Tâhâ 20/125-126

46 es-Savâiku'l-Mürsele (III/845)

Âyet-i kerîmede geçen “dar geçim” ifâdesi kabir azâbıyla açıklanmıştır.

Bizce isâbetli olan görüşe göre, dar geçim, hem berzahta hem de dünyâda geçerlidir. Allâh'ın indirmiş olduğu Kur'an'dan yüz çeviren kişi, iç sıkıntısı, geçim zorluğu, çeşitli endişeler, aşırı dünyâ hırsı, elde edilemeyen veyâ elde edildikten sonra elden kaçırılan dünyâlığa üzülmek ve bunlardan dolayı acı çekmek gibi değişik musîbetlere mâruz kalır ve bu meşgalelere kendinden geçmiş bir şekilde daldığı için hiçbir şeyin farkında olmaz. Bir an için bu meşgalelerden uyansa bile yine çekmekte olduğu acıyı hisseder ve hemen onu mübtelâsı olduğu şeylerle gidermeye çalışır. Velhâsıl o ömrü boyunca böyle bir hayat sürer. Hisseden bir kalp için bundan daha dar geçim var mıdır?

Bid'atçilerin, Kur'an'dan yüz çevirenlerin, Allah'tan gâfil olanların ve O'na isyân edenlerin kalpleri âhiretteki büyük Cehenneme girmeden önce, daha bu dünyâda iken Cehennem içindedir. Buna mukâbil iyi kimselerin kalpleri ise âhiretteki büyük Cennetten önce daha bu dünyâda iken Cennettedir. Nitekim bir âyet-i kerîmede şöyle buyurulmaktadır: “İyiler muhakkak Cennette, kötüler de Cehennemdedirler”⁴⁷ Her ne kadar bu âyetin tam ve kâmil tecellîsi âhiret hayâtında, ondan bir aşağısı berzah hayâtında gerçekleşse de insanların hayâtının her üç safhasında da gerçekleşmektedir. Sâdece âhiret safhasına mahsus değildir. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır: “Şüphesiz zulmedenlere, ondan başka da azap vardır”⁴⁸ “Onlar Eğer doğru sözlü iseniz (söyleyin bakalım) bu tehdit ne zaman gerçekleşecek? derler. De ki: Çabucak gelmesini istediğiniz şeyin (azâbın) bir kısmı herhalde yakında başınıza gelecektir.”⁴⁹

Bu âyetlerde zikredilen azap, berzah âleminde değil, bu dünyâda gerçekleşen azaptır. Ancak arzu ve isteklere aşırı dalmak onu yeterince hissetmeyi engellemekte ve üzerinde düşünmemek onu kalpten uzaklaştırmaktadır.⁵⁰

Bu âyette yer alan “dar geçim” kabir azâbıyla tefsîr edilmiştir. Şüphesiz kabir azâbı bu kavramın şümûlüne girmektedir. Ancak – olumlu cümlede nekire (belirsiz) olarak zikredilmiş olsa bile — kabir azâbının yanı sıra başka mânâları da içine almaktadır. Çünkü mânâ bakımından oldukça kapsamlı bir ifâdedir.

Allah Teâlâ, “dar geçim”in Kur'an'dan yüz çevirmenin bir netîcesi olduğunu belirtmiştir. Kur'an'dan yüz çeviren kimse, yüz çevirmesi nispetinde bir geçim darlığı ile karşılaşacaktır. Dünyâda çeşit çeşit nîmetler içinde yüzüyor olsa bile içinde yalnızlık ve sefâlet, kalpleri parçalayıcı üzüntüler, temelsiz kuruntular ve bunların verdiği dayanılmaz bir azap duyacaktır. Ancak — şarap sarhoşluğu olmasa bile — arzu ve isteklerin meydana getirdiği sarhoşluk, dünyâyâ ve makâma

47 İnfitar 82/13-14

48 Tûr 52/47

49 Neml 27/71-72

50 Medâricü's-Sâlikîn (I/422-423)

aşk derecesinde bağlanmak ve sevgi duymak bu azâbın üstünü örtüp onu hissettirmeyecektir. Bunların sarhoşluğu şarap sarhoşluğundan daha etkilidir. Çünkü şarapla sarhoş olan kişi ayılıp kendine gelebilir. Hâlbuki dünyâ sevgisi, arzu ve hevesleriyle sarhoş olan kişi ancak ölüm ânında ayılır.

Allâh'ın, peygamberine indirdiği Kur'an'dan yüz çeviren kimseye dünyâda da, berzahta da, âhirette de dar bir geçim vardır.

Göz nûru, gönül sürûru ve iç rahatlığı sâdece tapılmaya lâıyk olan gerçek ilâh ile olur. Onun dışında tapılan her şey bâtıldır, geçersizdir. İçi Allah'la huzûra kavuşan kimse dâimâ huzurlu olur. Allah'la huzûra kavuşmayan kimse ise dünyâ için nedâmet ve üzüntü çekerek perîşân olur. Allah Teâlâ, kendisine inanıp sâlih amel işleyen kimselere hoş bir hayat nasîp eder.⁵¹

Allah Teâlâ hayâtı boyunca hidâyete uyanların âkıbetini bildirince hidâyetten yüz çevirip onu izlemeyenlerin âkıbetini de haber verdi ve “*“Kim de zikrimden yüz çevirirse, gerçekten onun için dar bir geçim vardır.”* buyurdu. Burada kastedilen انكر “zikir”, Allâh'ın indirmiş olduğu Kur'an'dır ve “kalkışım, okuyuşum” gibi fâili (öznesi) ile isim tamlaması içinde olan masdar formunda bir kelimedir. Yoksa “kim beni anmaktan yüz çevirirse...” Anlamında mef'ûlün bihi (nesnesi) ile isim tamlaması oluşturmamaktadır. Ancak âyet, daha sonra zikredeceğimiz başka bir açıdan bu anlamı da içerir ve gerektirir.

Buradaki “Zikir” kelimesinin, masdarların fâil ve mef'ûlleriyle isim tamlaması oluşturmaması gibi değil de, isimlerin birbiriyle tamlama oluşturmaması gibi kendisine bitişmiş olan ى zamiriyle tamlama içinde olduğunu söylemek yukarıdakilerden daha isâbetli bir görüştür. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: Kim benim Kitâb'ımdan yüz çevirir ve onu izlemezse....

Kur'an'ın isimlerinden biri de Zikr'dir. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: “İşte bu (Kur'an) da, bizim indirdiğimiz hayırlı ve faydalı bir öğüttür.”⁵² “Bu söylenenleri biz sana âyetlerden ve hikmet dolu Zikr'den (Kur'an'dan) okuyoruz.”⁵³ “O (Kur'an), âlemleri için ancak bir öğüttür”⁵⁴ “Kendilerine Kitap geldiğinde onu inkâr edenler (şüphesiz bunun sonucuna katlanacaklardır.) Hâlbuki o, eşsiz bir kitaptır.”⁵⁵ “Sen ancak zikre (Kur'an'a) uyan ve görmeden Rahmân'dan korkan kimseyi uyabilirsin”⁵⁶

51 el-Cevâbü'l-Kâfi (ed-Dâ' ve'd-Devâ') (176-177)

52 Enbiyâ 21/50

53 Âl-i İmran 3/58

54 Kalem 68/52

55 Fussilet 41/41

56 Yâsin 36/11

Bütün bu âyetler, “zikir” kelimesinin Kur’ân’ın bir ismi olarak kullanıldığını göstermektedir. O halde, bu kelime, bu âyette kendisine bitişen zamirle hâlis bir isim gibi tamlama oluşturmuştur ve bu tamlamada masdarın fâil veyâ mef’ûlüyle isim tamlaması oluşturması bahis konusu değildir.

İsm-i fâil (etken ortaç) ile yapılmış olan “غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ” *Günahı bağışlayan, tevbeyi kabûl eden, azâbı çetin olan Allah...*⁵⁷ âyet-i kerîmesindeki tamlamalar da hâlis isimlerin oluşturduğu tamlama çeşidinin bir örneğidir. Çünkü buradaki tamlamalardaki ism-i fâiller yenilenen fiil mânâsı ihtivâ etmemektedir. Aksine onlara sâbit sıfat mânâsı yüklenmiş ve bu şekilde en belirgin (a’rafu’l-meârif) isim olan Allâh isminin sıfatı olarak kullanılmışlardır. Âyetin bağlamına bakılınca bu durum görülür: “تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطُّولِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ إِلَهُ الْمَصِيرِ” *Bu kitap mutlak gâlip, hakkıyla bilen, günahı bağışlayan, tevbeyi kabûl eden, azâbı çetin, lütuf sâhibi Allah tarafından indirilmiştir. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur, dönüş ancak O’nadır.*⁵⁸

قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا ﴿١٢٥﴾ قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنسى ﴿١٢٦﴾

125. Der ki: “Rabbim, niçin beni kör haşrettin? Hâlbuki ben görüyordum.”

126. Buyurur ki: “(Sen de) böyle (yapmıştın). Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun.”

Tefsiri:

Seleften bir çoğu “Onun için dar bir geçim vardır”⁵⁹ âyetini kabir azâbıyla tefsîr etmişler ve bu âyeti kabir azâbını gösteren delillerden biri olarak görmüşlerdir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Ve onu Kıyâmet gününde kör olarak haşredeceğiz. Der ki: “Rabbim, niçin beni kör haşrettin? Hâlbuki ben görüyordum. Buyurur ki: “(Sen de) böyle (yapmıştın). Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun.” Yâni; dünyâda âyetlerimizin gereğini yapmadığın için âhirette azap içerisinde bırakılırsın.

Bu âyetlerde hem berzah azâbı hem de âhîret azâbı zikredilmiştir. Firavunun avenesi hakkındaki şu âyet de bunun bir benzeridir: “Onlar sabah akşam o ateşe sokulurlar.”⁶⁰ Bu berzahta uğradıkları azaptır. “Kıyâmetin kopacağı gün

57 Ğafir 40/3

58 Ğafir 40/2-3

59 Tâhâ 20/124

60 Ğafir 40/46

de: *Firavun âilesini azâbın en çetinine sokun denilecek!*"⁶¹ Bu ise, kıyâmette uğrayacakları azaptır.

Buna benzeyen bir başka âyet-i kerîme de şudur: "O zâlimler, ölümün (boğucu) dalgaları içinde, melekler de pençelerini uzatmış, onlara: 'Haydi canlarınızı kurtarın! Allah'a karşı gerçek olmayanı söylemenizden ve O'nun âyetlerine karşı kibirlilik taslamış olmanızdan ötürü, bugün alçaklık azâbı ile cezâlandırılacaksınız!' derken onların hâlini bir görsen!"⁶² Meleklerin "bugün alçaklık azâbı ile cezâlandırılacaksınız!" sözü ile kastedilen ölüm ânında başlayan berzah azâbıdır.

Şu âyet-i kerîme de yukarıdakinin bir benzeridir: وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَذْنَابَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْخَرِيقِ "Melekler yüzlerine ve arkalarına vurarak ve 'Tadın yakıcı Cehennem azâbını' (diyerek) o kâfirlerin canlarını alırken onları bir görseydin!"⁶³ Bu, berzah âleminde tadacakları azap olup vefatla birlikte başlar.

Bu âyet-i kerîmedeki وَذُوقُوا عَذَابَ الْخَرِيقِ 'Tadın yakıcı Cehennem azâbını' cümlesi, bir çok benzerinde olduğu gibi sözün akışından belli olduğu için düşürülmüş olan وَيَقَالُ لَهُمْ "Onlara şöyle denilir" gibi bir fiilin nesnesi olup, fiili يَضْرِبُونَ Melekler yüzlerine ve arkalarına vururlar" cümlesine atfedilmiş, gramer açısından onun hükmüne tâbi kılınmıştır.

Meleklerin kâfirlerin yüzüne ve arkalarına vurması ve "Tadın yakıcı Cehennem azâbını!" demeleri vefât ânında gerçekleşecektir.

Berâ b. Âzib'ten -radiyallâhu anih- rivâyet edilen sahih bir hadiste "Allah Teâlâ, sağlam sözle îmân edenleri hem dünyâ hayâtında hem de âhirette sapasağlam tutar"⁶⁴ âyetinin kabir azâbı hakkında nâzil olduğu belirtilmiştir. Bu konudaki hadisler ise neredeyse tevâtür derecesine ulaşmaktadır.

Bu âyet-i kerîme⁶⁵ ile kastedilen şudur: Her kim, izleyen kimsenin aslâ şaşırıp mutsuz olmayacağı bir rehber olan olan Allâh'ın zikrinden yüz çevirirse onun için geçim darlığı vardır.

Allah Teâlâ ahbine sâdık kalan kimseye hoş bir hayat nasîp edeceğini ve onu âhirette de mükâfatlandıracağını garantilemiştir. Nitekim şöyle buyurmaktadır: "Erkek veyâ kadın, mümin olarak kim iyi amel işlerse, onu mutlakâ güzel bir hayat ile yaşatırız. Ve mükâfatlarını, elbette yapmakta olduklarının en güzeli ile veririz."⁶⁶

61 Ğâfir 40/46

62 En'âm 6/93

63 Enfâl 8/50

64 İbrâhîm 14/27

65 Tâhâ 20/124

66 Nahl 16/97

Allah Teâlâ, dünyâda bilgi ve uygulama ile ahdine sâdık kalanları hoş bir hayatla yaşatacağını, âhirette de en güzel şekilde mükâfatlandıracağını bildirmiştir. Bu, dünyâ ve berzah âleminde geçim darlığı içinde olan, âhirette de azâba terk edilen kimsenin düştüğü âkıbetten çok farklıdır.

Bir âyet-i kerîmede şöyle buyurulmaktadır: *“Kim Rahmân'ı zikretmekten gâfil olursa, yanından ayrılmayan bir şeytanı ona musallat ederiz. Şüphesiz bu şeytanlar onları doğru yoldan alıkoyarlar da onlar, kendilerinin doğru yolda olduklarını sanırlar.”*⁶⁷ Allah Teâlâ, yanından ayrılmayan bir şeytan musallat edip saptırdığı kimsenin yoldan çıkış sebebinin, peygamberine indirmiş olduğu Kur'an'dan yüz çevirmesi ve ondan gâfil olması olduğunu belirtmektedir. İşte Kur'an'dan yüz çevirmenin cezası, insana yapışıp onu hak ve saâdet yolundan saptıran bir şeytanın musallat olmasıdır. Hâlbuki insan, onun kendisini doğru yola ilettiğini sanır. Ancak kıyâmet gününde onunla birlikte Rabbine varıp helâk olduğunu ve iflâs ettiğini görünce şöyle hayıflanır: *“Keşke benimle senin aranda doğu ile batı arası kadar uzaklık olsaydı, ne kötü arkadaşmışsın!”*⁶⁸

Allah'ın zikri olan vahyi kılavuz kabûl etmeyen herkes kıyâmet günü bu sözü mutlakâ söyleyecektir.

Burada şöyle bir soru yöneltilebilir: Allah Teâlâ'nın belirttiği gibi, bu kimse-ler şeytanların kendilerini doğruya götürdüklerini sanmaktadırlar. Bu durumda sapmalarında mâzur mudurlar?

Bu soruya şöyle cevap verilir: Hz. Peygamber'in -sallâllâhu aleyhi vesellem- getirmiş olduğu vahiyden yüz çevirmelerinden dolayı sapan bu sapıkların ve benzerlerinin —doğru yolda olduklarını sansalar bile— hiçbir mâzeretleri yoktur. Çünkü hidâyete uymaktan ısrarla yüz çevirmişlerdir. Saptılsa sâdece ve sâdece haktan yüz çevirdikleri ve bunda ileri gittikleri için sapmışlardır. Ancak kendisine İlâhî mesaj ulaşmadığı için veyâ o mesaja kendisi ulaşamadığı için sapanların durumu böyle değildir. Onların hükmü başkadır. Kur'an'daki tehditler öncekilere yöneliktir. Diğerlerine gelince; Allah, delilleri göstermedikçe kimseye azap etmez. Nitekim şöyle buyurmaktadır: *“Biz bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz”*⁶⁹ *“Müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamberler gönderdik ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahâneleri olmasın!”*⁷⁰

Allah Teâlâ Cehennem halkı hakkında şöyle buyurmuştur: *“Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar kendileri zâlim kimselerdir”*⁷¹

67 Zuhruf 43/36-37

68 Zuhruf 43/38

69 İsrâ 17/15

70 Nisâ 4/165

71 Zuhruf 43/76

Başka bir yerde de şöyle buyurmuştur: “Kişinin: Allah’a karşı aşırı gitmemden dolayı bana yazıklar olsun! Gerçekten ben alay edenlerdendim (diyeceği günden sakının!) Veyâ: Allah bana hidâyet verseydi, elbette sakınanlardan olurum, diyeceği, yâhut azâbı gördüğünde: keşke benim için bir kez (dönmeye) imkân bulunsa da iyilerden olsam! Diyeceği günden sakının. Hayır (dönemeyecek-sin)! Âyetlerim sana gelmişti de sen onları yalanlamış, büyüklük taslamış ve inkârcılardan olmuştun.”⁷² Kur’ân-ı Kerim’de bu anlamda pek çok âyet vardır.

Fasıl:

“Ve onu Kıyâmet gününde kör olarak haşredeceğiz. Der ki: “Rabbim, niçin beni kör haşrettin? Hâlbuki ben görüyordum.”

Bu âyetlerde basîret körlüğünün mü, yoksa bilinen körlüğün mü kastedildiği ihtilâflıdır.⁷³

Burada kastedilenin basîret körlüğü olduğunu söyleyenleri delilleri şu âyetlerdir: “Onlar, bizim huzûrumuza çıkacakları gün (başlarına gelecek olanları) ne iyi duyarlar ve ne iyi görürler (bir görsen)!⁷⁴ “Andolsun sen bundan gaflette idin; derhal biz senin perdeni kaldırdık. Bugün artık gözün keskindir (denir).⁷⁵ “Melekleri görecekları gün, günahkârlara o gün hiçbir sevinç haberi yoktur ve (Size, sevinmek yasaktır, yasak) diyeceklerdir.”⁷⁶ “Mutlakâ Cehennem ateşini göreceksiniz. Sonra âhirette onu çıplak gözle göreceksiniz.”⁷⁷

Bunların benzeri pek çok âyet, kâfirlerin âhirette görme özelliğine sâhip olacağını göstermektedir. Şu âyetler de böyledir: “Ateşe arz olunurlarken onların, zilletten başlarını öne eğerek göz ucuyla gizli gizli baktıklarını göreceksin.”⁷⁸ “O gün Cehennem ateşine itilip atılırlar da ‘İşte yalanlayıp durduğunuz ateş budur’ denilir. Bir büyü müdür bu, yoksa görmüyor musunuz?”⁷⁹ “Suçlular ateşi görür görmez, orayı boylayacaklarını iyice anladılar, ondan kurtuluş yolu da bulamadılar.”⁸⁰

Burada kastedilenin bilinen körlük olduğunu söyleyenler ise sözün akışını delil getirmişlerdir. Çünkü bir sonraki âyette şöyle buyurulmaktadır: “Der ki: “Rabbim, niçin beni kör haşrettin? Hâlbuki ben görüyordum.” Dünyâda iken inkârcılığı konusunda zâten basîretli değildi. Aksine dünyâda iken hakka karşı körlük ettiği âhirette ortaya çıktı. Şu halde nasıl “Rabbim, niçin beni basîretsiz

72 Zümer 39/56-59

73 Bk. Taberî (XVI/229-230)

74 Meryem 19/38

75 Kaf 50/22

76 Furkan 25/22

77 Tekâsür 102/6-7

78 Şûrâ 42/45

79 Tûr 52/13-15

80 Kehf 18/53

haşrettin? Hâlbuki ben basîret sâhibiydim” der? Üstelik bu sorusuna nasıl “(Sen de) böyle (yapmıştın). Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun.” cevâbını alır? Hayır! Bu cevap, burada söz konusu olanın bilinen körlük olduğuna ve o kişinin davranışına uygun bir cezâyâ çarpıtılacağına işârettir. Allâh'ın elçisiyle göndermiş olduğu Kur'an'dan yüz çevirip onu görmezden geldiği için Allah da kıyâmet gününde onun gözünü kör edecek, dünyâda Kur'an'ı terk ettiği için âhirette onu azapta bırakacaktır. Böylece dünyâda basîretsizce ve Kur'an'ı terk ederek yaşamasına karşılık olarak âhirette onun gözünü kör edecek ve onu cezâlandırır. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: “Allah kime hidâyet verirse, işte doğru yolu bulan odur, kimi de hidâyetten uzak tutarsa, artık onlara, Allah'tan başka dostlar bulamazsın. Kıyâmet gününde onları kör, dilsiz ve sağır bir halde yüzükoyun haşrederiz”⁸¹

Bu âyet-i kerîmenin, “Onlar hidâyeti görüp dinlemez ve hakkı söylemezler” anlamında olduğu belirtilmiştir. Çünkü onların kıyâmet gününde konuşup dinlediklerini ve gördüklerini belirten âyetler vardır.

Bâzı âlimler ise buradaki körlük, dilsizlik ve sağırlığın gerçekten görme, işitme ve konuşmanın zıddı olduğunu savunmuş ancak bunu kayıtlamışlardır. Buna göre kâfirler, kendilerini sevindirecek şeylere karşı kör ve sağırdırlar. Nitekim İbn Abbâs'ın -radiyallâhu anh-, “Kâfirler mutlu olacakları hiçbir şeyi görmezler” dediği rivâyet edilmiştir.

Başka bir yoruma göre âyet-i kerîmede zikredilen “kör olarak haşrolunma” ifâdesi meleklerin canlarını almaları esnâsındadır. Onlar dünyâdan bu şekilde gider diriltilip kabirlerinden kaldırıldıklarında da bu şekilde kalkar, hesap yerine giderler. Ancak daha sonra onlara yine işitme ve görme kâbiliyeti verilir. Bu görüş Hasan-ı Basrî'den rivâyet edilmiştir.

Bir diğer yorum da şöyledir: Kör olmaları ateşe girip orada karar kıldıklarında gerçekleşir. Allah Teâlâ “Alçaldıkça alçalın orada! Bana karşı konuşmayın artık!”⁸² diye onları azarlayınca onların işitme, görme ve konuşma kâbiliyetleri felç olur. Artık yalvarmaları sona erer ve lâl olurlar. Görmez, işitmez, söylemez kör, sağır ve dilsiz kimseler hâline gelirler. Yalnızca iç çekişleri ve feryatları duyulur. Bu görüş, Mukâtil'den rivâyet edilmiştir.

Âyette kastedilen körlüğün, kâfirlerin delîli görmemeleri olduğunu söyleyenler, onların aslında hiçbir delîli olmadığını vurgulamak istemişlerdir. Yoksa onların bir delîli var da onu göremediklerini belirtmek istememişlerdir. Bilakis kâfirler, dünyâda hidâyete karşı kördürler. Kul yaşadığı şekilde ölür ve âhirette öldüğü şekilde diriltilir.

81 İsrâ 17/97

82 Mü'minûn 23/108

Böylece isâbetli olan görüşün ikinci görüş olduğu, sadedinde bulunduğumuz âyet⁸³ kastedilen körlüğün bilinen körlük olduğu anlaşılır. Çünkü kâfir, kıyâmet gününde hakkı apaçık bilir, dünyâda iken onu inkâr ettiğini de kabûl eder. Bu durumda onun âhîret gününde hakkı göremediği söylenemez.

Haşr kelimesi, lügatte toplamak ve bir araya getirmek anlamındadır. Onunla bâzen hesap meydanına toplanma kastedilir. Hz. Peygamber'in -sallâllâhu aleyhi ve-sellem- şu hadîsi bunun bir örneğidir: *"Siz Allâh'ın huzûruna yalın ayak, çırlıçıplak ve sünnetsiz bir şekilde toplanacaksınız"*⁸⁴ Şu âyetlerde de aynı anlamdadır: *"Vahşî hayvanlar toplanıp bir araya getirildiğinde"*⁸⁵ *"Hiçbirini bırakmaksızın onları mahşerde toplamış olacağız"*⁸⁶

Bu kelime ile esas ikâmet edilecek ve karar kılınacak yerde, müminlerin Cennet'te ve kâfirlerin de Cehennem'de toplanması da kastedilebilir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Takvâ sâhiplerini heyet hâlinde çok merhametli olan Allah'ın huzûrunda tapladığımız, günahkârları da susuz olarak Cehenneme sürdüğümüz gün, Rahmân nezdinde söz ve izin alandan başkalarının şefâata güçleri yetmeyecektir."*⁸⁷ *"(Allah, meleklerine emreder:) Zâlimleri, onların aynı yoldaki arkadaşlarını ve Allah'tan başka tapmış oldukları putlarını toplayın. Onlara Cehennem'in yolunu gösterin"*⁸⁸

Bu âyetle söz konusu edilen toplanma, hesap yerinde toplanmalarından sonradır. Çünkü burada Cehennem'de toplanmaları söz konusu edilmektedir. Zîrâ Allah Teâlâ, onların şöyle dediklerini bildirmektedir: *"Eyvah bize! Bu cezâ günüdür, derler. İşte bu, yalanlamış olduğunuz hüküm günüdür"*⁸⁹ Daha sonra Cenâb-ı Hak, zâlimlerin ve onlarla aynı yolda olanların toplanmasını emretmektedir. Dolayısıyla bu ikinci toplanmadır.

Demek ki, diriltilip kabirlerden kalkarak hesap yerine gelmeleri birinci haşr, hesap yerinden ateşe gelmeleri ise ikinci haşrdır. Kâfirler birinci haşr esnâsında işitir, görür, konuşur ve tartışır. Ancak ikinci haşr esnâsında kör, sağır ve dilsiz olarak yüz üstü haşrolunurlar. Her makâmın kendine uygun ve İlâhî adâlet ve hikmetin gerektirdiği bir durumu vardır. Kur'an âyetleri birbirini destekler. *"Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı"*⁹⁰

83 Tâhâ 20/124

84 Buhârî (XI/385) Rikak, Bâbu'l-haşr; Müslim (V/712) Cenne, Bâbu fenâi'd-düyâ ve beyânî'l-haşr yevme'l-kıyâme

85 Tekvîr 81/5

86 Kehf 18/47

87 Meryem 19/85-87

88 Sâffât 37/22-23

89 Sâffât 37/20-21

90 Nisâ 4/82 Miftâhu dâri's-seâde (46-50)

Allah Teâlâ, “Benden size bir hidâyet geldiğinde, kim Benim hidâyetime uyarırsa o, hem sapıtmaz, hem bedbaht olmaz.”⁹¹ âyetinde Allâh'ın hidâyetine uyan kimsenin kalp ve rûhun azâbı olan sapıklığı ve hem beden hem de rûhun azâbı olan sıkıntıyı yaşamayacağını belirtmiştir. Demek ki, o kimsenin kalbi de bedeni de hidâyet ve kurtuluşla mâmûr olur.⁹²

وَكَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهِ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَى ﴿١٢٧﴾ أَقَلَّمْ يَهْدِي لَهُمْ كَيْمَ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِينِهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولِي النُّهَى ﴿١٢٨﴾ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى ﴿١٢٩﴾ فَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَى ﴿١٣٠﴾ وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْثَنَّهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَى ﴿١٣١﴾ وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى ﴿١٣٢﴾ وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِنْ رَبِّهِ أَوَلَمْ تَأْتِهِمْ بَيِّنَةٌ مَا فِي الصُّحُفِ الْأُولَى ﴿١٣٣﴾ وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنُتَّبِعِ آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنُحْزَى ﴿١٣٤﴾ قُلْ كُلٌّ مُتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوا فَتَسْأَلُونَ مَنْ أَصْحَابُ الصُّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدَى ﴿١٣٥﴾

127. Haddi aşır Rabbinin âyetlerine iman etmeyenleri de böylece cezalandırırız. Âhiret azabı ise elbette daha şiddetli ve daha kalıcıdır.

128. Meskenlerine uğrayıp geçtikleri kendilerinden önceki nice nesilleri helâk edişimiz, onlar için bir hidâyet sebebi olmadı mı? Şüphe yok ki bunda üstün akıl sahiplerine âyetler (belgeler) vardır.

129. Eğer Rabbinden bir söz verilmemiş ve belli bir va'de olmasaydı (bunlara da azab) lazım olurdu.

130. O halde söylediklerine sabret, güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbin hamd ile tesbih et. Gecenin saatlerinde ve gündüzün çeşitli vakitlerinde de tesbih et. Umulur ki razı olursun.

91 Tâhâ 20/123

92 İğâsetü'l-Lehfân (58)

131. Onlardan bir kısmına bunlarla kendilerini imtihan edelim diye dünya hayatının süsü olarak verip faydalandırdığımız şeylere gözlerini dikme! Rabbinin rızkı ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır.

132. Sen aile halkına (ve ümmetine) namazı emret. Kendin de sabırla ona devam et! Senden rızık istemeyiz. Sana rızık Biz veririz. Güzel âkıbet ise takvâ sahiblerininindir.

133. “Rabbinden bize bir mûcize getirmeli değil miydi?” dediler. Daha önceki sahypelerde bulunan apaçık deliller onlara gelmedi mi ki?

134. Biz, onları bundan (Kur’ân’-dan) önce bir azab ile helâk etmiş olsaydık elbette şöyle diyeceklerdi: “Rabbimiz, bize bir peygamber gönderseydin de alçalmadan, rezil olmadan önce âyetlerine uysaydık!”

135. De ki: “Her birimiz gözetliyoruz. Siz de gözetleyin. Dosdoğru yolun sahipleri kimdir ve hakka yol bulmuş kimdir, bileceksiniz...”

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ENBİYÂ SÛRESİ

[112 Âyet]

اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مَّعْرُضُونَ ﴿١﴾ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُخَدَّبٍ إِلَّا اسْتَمْعَوْهُ وَهُمْ يُلْعَبُونَ ﴿٢﴾ لَا إِلَهَ إِلَّا قُلُوبُهُمْ وَأَسْرُوا الشَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ أَفَتَأْتُونَ السَّحَرَ وَانْتُمْ تَبْصُرُونَ ﴿٣﴾ قَالَ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٤﴾ بَلْ قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ بَلْ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ ﴿٥﴾ مَا آمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحِي إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧﴾ وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ ﴿٨﴾ ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَأَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَاءُ وَأَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ ﴿٩﴾ لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠﴾ وَكَمْ قَصَصْنَا مِنْ قَبْلِهِ كَانَتْ ظَالِمَةً وَأَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿١١﴾ فَلَمَّا أَحْسَوْا بِأَسْنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ ﴿١٢﴾ لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا إِلَى مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِنُكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْأَلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿١٤﴾ فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوَاهُمْ حَتَّى جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَامِدِينَ ﴿١٥﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ ﴿١٦﴾ لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا لَاتَّخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا إِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٧﴾

Rahmân ve Rahîm Allah'ın adı ile

1. İnsanların hesaba çekilecekleri vakit yaklaştı. Onlar ise gaflet içerisinde yüz çeviricidirler.

2. Kendilerine Rabblerinden yeni bir öğüt geldiği her seferinde mutlaka onu alay ederek dinlerler.

3. Kalbleri başka şeylerle meşguldür. Zulmedenler, aralarında gizlice danışıp: “Bu, sizin gibi bir adamdan başka mıdır? Siz görüp dururken büyüüyü kabule nasıl yanaşırsınız?” (dediler).

4. (Peygamber): “Rabbim gökte ve yerde söylenen her sözü bilir. Ve O, her şeyi işitendir, bilendir” dedi.

5. Hatta onlar: “(Kur’ân) anlamsız rüyalaradır, hayır, onu kendisi uydurmuştur. Hayır o, bir şâirdir. O halde öncekilerle gönderildiği gibi o da bize bir âyet (mûcize) getirsin” dediler.

6. Bunlardan önce helâk ettiğimiz hiç bir ülke halkı imana gelmemişti. Acaba bunlar iman ederler mi?

7. Senden önce gönderdiklerimiz de ancak kendilerine vahiy indirdiğimiz erkekler idiler. Eğer bilmiyorsanız Zikir ehline sorun.

8. Onları yemek yemez bir ceset de kılmadık. Onlar ebedî de kalmadılar.

9. Sonra onlara verdiğimiz sözümüzde durup onları ve dilediğimiz kimseleri kurtarıp haddi aşanları da helâk ettik.

10. Andolsun ki Biz size sizin için bir şân ve şeref kaynağı olan bir Kitab indirdik. Hiç akıl etmez misiniz?

11. (Halkı) zâlim olan nice ülkeler helâk ettik ve onlardan sonra başka kavim(ler) yarattık.

12. Onlar Bizim azabımızı gördüklerinde hemen hızlıca oradan kaçıyorlardı.

13. (Onlara): “Kaçışmayın, içinde bulunduğunuz refaha ve evlerinize dönün. Çünkü siz sorguya çekileceksiniz” (denildi).

14. Onlar: “Vay bize! Çünkü biz, gerçekten zâlimlerdik” dediler.

15. Biz onları tırpanla biçilmiş bir ekin, alevi sönmüş bir ateş haline getirinceye kadar feryatları bu oldu.

16. Biz göklerle yeri ve aralarında olanları oyalanalım diye yaratmadık.

17. Eğer Biz eğlence edinmek isteseydik elbette onu kendi katımızdan edinirdik. Fakat Biz (bunu) yapanlar değiliz.

Tesiri:

Allah Teâlâ, Hz. İsmâ'nın (a.s) ilâh olduğuna dâir Hristiyanların iddiâlarını işte bu şekilde çürütüyor.

Allah Teâlâ, Arap müşriklerinin ve Hristiyanların Allah'a çocuk isnat etmelerinin akılla bağdaşmadığını bildirmektedir.

Cenâb-ı Hak, eğer çocuk edinmek isteseydi beşerî ârizalardan ve bir çok kire pasa bulanmış bu fânî ve mülevves âlemin cevherlerinden uzak, sâbit ve kalıcı yapıda, seçkinlik ve arılık özelliklerine sâhip semâvî ve yüce bir cevherden meydana gelen bir çocuk edinirdi.

Bu delil, böyle kuvvetli ve parlak olduğu için Allah Teâlâ peşi sıra şu âyet-i kerîmeyi zikrediyor: “*Bilakis Biz, hakkı bâtil üzerine bırakırız da hak onun beynini darmadağın eder; o da derhal çekişerek can verir.*”⁹³

بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَنْتَحِرُونَ ﴿١٩﴾ يُبْحِثُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ ﴿٢٠﴾

18. Bilakis Biz, hakkı bâtil üzerine bırakırız da hak onun beynini darmadağın eder; o da derhal çekişerek can verir. (Allah'ı) nitelendirmenizden ötürü vay size!

19. Göklerde ve yerde kimler varsa O'na âittir. O'nun yanında olanlar ise O'na ibadete karşı büyüklenmezler ve usanmazlar;

20. Gece ve gündüz, (Allah'ı) aralıksız tesbih ederler.

Tefsiri:

“Göklerde ve yerde kimler varsa O'na âittir.” cümlesinde mutlakâ durmak, daha sonraki kısma yeni bir cümle olarak başlamak gerekir. Çünkü bu ikisi, birbirinden bağımsız iki farklı cümledir.

Âyetin ilk kısmı, göklerde ve yerde köle-hür kim varsa O'na âittir, anlamındadır.

Daha sonra yeni bir cümle başlamış ve şöyle buyurulmuştur: **وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَنْتَحِرُونَ** “O'nun yanında olanlar ise O'na ibadete karşı büyüklenmezler ve usanmazlar”

Bunun anlamı şudur: O'nun katında bulunan melekler O'na ibâdet etmeyi haysiyet kırıcı görmezler ve O'na kulluktan geri durmazlar. Bu konuda büyüklük taslamaz, usanç göstermez, yorulup ibâdeti bırakmazlar.

Âyette kullanılan **انتحر** kelimesi ve aynı kökten olan **حر** kelimesi “yorulma” anlamındadır.

Velhâsıl meleklerin ibâdet ve tesbihleri insan oğlunun nefes alıp vermesi gibi tabiî bir şeydir.

Âyetin “Göklerde ve yerde kimler varsa O’na âittir.” kısmı, Allâh’ın yaratmış olduğu tüm kullarını tanıtmaktadır. “O’nun yanında olanlar ise O’na ibadete karşı büyüklemezler ve usanmazlar” kısmı ise, O’na kulluk eden kullarını tanıtmaktadır.⁹⁴

أَمْ اتَّخَذُوا إِلَهًا مِنَ الْأَرْضِ هُمْ يُنشِرُونَ ﴿٢١﴾ لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلَ اللَّهِ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٢٢﴾ لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ ﴿٢٣﴾

21. Acaba onlar yerden ilâhlar mı edindiler? Onlar (ölüleri) diriltir mi hiç?

22. Eğer göklerle yerde Allah’tan başka ilâhlar olsaydı, ikisinin de düzeni bozulup gitmişti. Arş’ın Rabbi olan Allah, nitelemelerinden münezzeh ve yücedir.

23. O, işlediklerinden sorumlu tutulmaz. Hâlbuki onlara (yaptıkları) sorulur.

Tefsiri:

Âyet-i kerîme, Allâh’ı bırakarak aslâ O’na denk olamayacak ilâhlar edinen ve aralarındaki büyük farka rağmen onları Allah’la eşit gören kimselerin yadırganacak durumları hakkındadır.

“O, işlediklerinden sorumlu tutulmaz.” ifâdesi, Allâh’ın tapılmaya lâyık olduğunu, yaratma ve tapılma vasıflarına sâhip yegâne ilâhın O olduğunu ifâde eder.

“Hâlbuki onlara (yaptıkları) sorulur.” ifâdesi, kulluk edilen sahte ilâhların tapılmaya lâyık olmadıklarını ifâde eder. Çünkü onlar sorguya çekilebilen, yaratılmış ve haklarında her türlü karar verilebilen varlıklardır. Bunca farka rağmen nasıl olur da onlarla Allah eşit görülebilir?

Bu âyetin zikrediliş amacı budur. Ancak insan irâdesini inkâr eden Cebriye mezhebi mensupları, bu âyet-i kerîmeyi, Allâh’ın hikmetini inkâr etmek ve O’nun fiillerini övülecek alâmetler ve güzel neticelerle ilişkilendirmemek için bir vesîle kılmışlardır. Doğruya ileten sâdece Allah’tır.⁹⁵

94 Medâricü’s-Sâlikîn (I/102)

95 Miftâhu dâri’s-seâde (295)

أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ إِلَهَةً قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ هَذَا ذِكْرٌ مَنْ مَعِيَ وَذِكْرٌ مَنْ قَبْلِي
 بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٤﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ
 رَسُولٍ إِلَّا نُوْحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ ﴿٢٥﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ
 وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ ﴿٢٦﴾ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ
 ﴿٢٧﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ ارْتَضَى وَهُمْ مِنْ
 خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ ﴿٢٨﴾ وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَهٌ مِنْ دُونِهِ فَلَيْسَ بِنَجْرِيهِ جَهَنَّمَ
 كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٢٩﴾ أَوَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ
 كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٠﴾ وَجَعَلْنَا
 فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣١﴾
 وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ ﴿٣٢﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ
 اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٣٣﴾ وَمَا جَعَلْنَا لِشَيْءٍ
 مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَإِنْ مِتَّ فَهُمْ الْخَالِدُونَ ﴿٣٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُمْ
 بِالنُّجُومِ وَالْخَبِيرِ فَتَنَّا وَاللَّيْلَ تَرْجِعُونَ ﴿٣٥﴾

24. Yoksa O'ndan başka ilâhlar mı edindiler? (Onlara): "Delilinizi getirin!" de; "bu, benimle olanların da zikridir. Benden öncekilerin de zikridir." Bilakis onların çoğu hakkı bilmezler. Bundan ötürü de yüz çeviricidirler.

25. Senden önce gönderdiğimiz her bir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: "Benden başka ilâh yoktur. O halde yalnız Bana ibadet edin."

26. "Rahmân (melekleri) evlat edildi" dediler. O, bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır.

27. Sözleri ile O'nun önüne geçemezler; onlar O'nun emri gereğince iş görürler.

28. Onların önündekini de arkalarındakini de bilir. O'nun razı olduğu kimselerden başkasına şefâat etmezler. Onlar korkusundan titrerler.

29. Onlardan kim: "Ben O'ndan gayrı ilâhım" derse; Biz böylesini Cehennemle cezalandırırız. İşte zâlimleri böyle cezalandırırız.

30. Acaba kâfirler görmedi mi (haberleri olmadı mı) ki göklerle yer birleşik ve yapışık idi, Biz onları ayırdık ve canlı herşeyi sudan yarattık? Hâlâ imana gelmezler mi?

31. Ve yer onları çalkalamasın diye onda sağlamlaştırıcı kazıklar yarattık. Orada yol bulabilsinler diye de ondaki dağlar arasından yollar açtık.

32. Ve gökyüzünü korunmuş bir tavan yaptık. Hâlbuki yine onlar onun âyetlerinden yüz çeviricidirler.

33. O, gece ve gündüzü, güneşi ve ay'ı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzerler.

34. Senden önce hiçbir beşere ebedîlik vermedik. Sen ölürsen eğer, onlar ebedî mi kalacaklar?

35. Her nefis ölümü tadıcıdır. Biz, sizi şer ve hayırla imtihan olmak üzere deneriz. Sonunda Bize döndürüleceksiniz.

Tefsiri:

İbn Abbas -radiyallâhu anh-, bu âyeti şöyle açıklamıştır: Biz sizi zorluk, genişlik, sıhhat, hastalık, zenginlik, fakirlik, helâl ve haramla deneriz. Bunların hepsi bir imtihandır.

İbn Zeyd de şöyle demiştir: Hoşlandığınız hususlardaki sabrınızı ve hoşlanmadığınız hususlardaki şükürünüzü görmek için sizi sevdiğiniz ve sevmediğiniz şeylerle deneriz.

Kelbî ise şöyle demiştir: Sizi şer, fakirlik, musîbet, mal ve çocukla deneriz. Al-lah Teâlâ, burada, zenginlik ve fakirliğin bir imtihan ve sınama vesîlesi olduğunu belirtmiştir.⁹⁶

وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يَخْلُودُوا إِلَّا هَزُواً أَلْهَىٰ الَّذِي يَذْكُرُ إِلَهُكُمْ وَهُمْ يَذْكُرُونَ
الرَّحْمَنُ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٦﴾ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَجٍ سَأَرِيكُمْ أَنَاتِي فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ
﴿٣٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾ لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا
حِينَ لَا يَكْفُورُونَ عَنْ وُجُوهِهِم النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٣٩﴾ بَلْ
تَأْتِيهِمْ بَغْةٌ فَتَبْتَلِيهِمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ اسْتَفْهَرُوا
بُرْسُلَ مِنْ قَبْلِكَ فَخَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَفْهَرُونَ ﴿٤١﴾ قُلْ مَنْ
يَكْلُؤُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمَنِ بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٤٢﴾

Her iki mânâya göre de, yegâne muhâfızları olan Allah Teâlâ, onları üzecek şeylerden gece-gündüz koruyup gözeterek onlara lütufta bulunmaktadır. Onların, O'nun dışında hiçbir koruyucuları yoktur. Üstelik O'nun, onlara hiçbir ihtiyacı yoktur. Onlar ise tamâmen O'na muhtaçtırlar. Şüphesiz Allah Teâlâ'nın hiçbir konuda kullarına ihtiyacı yoktur. Kulları ise her bakımdan O'na muhtaçtırlar. Bir kutsî hadiste Hz. Peygamber -sallâllâhu aleyhi vesellem- Allâh'ın bir buyruğunu şöyle ifâde etmiştir: “Ben çok cömertim. Benden daha cömert ve daha kerem sâhibi kimdir? Büyük günahlar işleyerek benimle düello etmeye kalkıştıkları halde kullarımı yataklarında uyurken korurum”⁹⁸

أَمْ لَهُمْ آلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَا لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ أَنْفُسِهِمْ وَلَا هُمْ مِمَّا يُصْحَبُونَ ﴿٤٣﴾ بَلْ مَتَّعْنَا هَؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَتَّى طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُضُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا أَفَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾ قُلْ إِنَّمَا أُنذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَاءَ إِذَا مَا يُنذَرُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَا وَيْلَتَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٤٦﴾ وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ ﴿٤٧﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءً وَذِكْرًا لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَهَذَا ذِكْرٌ مُبَارَكٌ أَنْزَلْنَاهُ أَفَأَنْتُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ ﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ ﴿٥١﴾

43. Yoksa, onların, kendilerini Bize karşı koruyan ilâhları mı vardır? Onlar kendi kendilerine bile yardım edemezler. Onlara tarafımızdan destek de verilmez.

44. Durum sandıkları gibi değil! Biz bunları da atalarını da o kadar faydalandırdık ki (bu halleriyle) ömürleri uzayıp gitti (ve hep öyle gidecek sandılar). Bizim (emrimizle) gelerek arzı etrafından eksilttiğimizi görmüyorlar mı? Acaba üstün gelenler onlar mıdır?

45. De ki: “Ben sizi ancak vahy ile korkutuyor ve uyarıyorum.” Hâlbuki sağırlar uyarıldıkları zaman yapılan çağrıyı işitmezler.

46. Eğer Rabbinin azabından onlara azıcık bir şey dokunursa elbette: “Vay bize! Çünkü biz gerçekten zâlimlerden olduk” diyeceklerdir.

47. Kıyamet gününe has adalet terazilerini koyarız. Kimseye en ufak bir zulüm yapılmaz. (İyiliği) bir hardal tanesi ağırlığına olsa bile, Biz onu getiririz. Hesaba çekenler olarak Biz yeteriz.

48. Andolsun ki Biz Mûsâ ile Hârûn'a Furkan'ı, takvâ sahiplerine bir ışık ve bir zikir olmak üzere verdik:

49. Onlar ki Rabblerinden gıyâben korkarlar, hem onlar kıyametten de oldukça çekinirler.

50. İşte bu, indirdiğimiz mübarek bir Zikirdir. Siz onu inkâr edenler misiniz?

51. Andolsun ki Biz İbrahim'e daha önceden, doğru yolu bulma imkânı verdik. Biz onu biliyorduk.

Tefsiri:

Âyetteki مِنْ قَبْلُ “daha önceden” ifâdesine verilen en isâbetli anlam, “Tevrât'ın inişinden önce” mânâsıdır. Çünkü Allah Teâlâ daha önceki âyetlerde şöyle buyurmuştur: “Andolsun ki Biz Mûsâ ile Hârûn'a Furkan'ı, takvâ sahiplerine bir ışık ve bir zikir olmak üzere verdik”⁹⁹ “İşte bu, indirdiğimiz mübarek bir Zikirdir (Kur'an'dır). Siz onu inkâr edenler misiniz?”¹⁰⁰ Daha sonra ilâve etmiştir: “Andolsun ki Biz İbrahim'e daha önceden, doğru yolu bulma imkânı verdik.”

Bu sebeple قبل نزول التوراة “Tevrât'ın inişinin öncesinde” tamlamasında muzâf (tamlanan) hâlinde bulunan قَبْل “önce” zarfının muzâfun ileyhi (tamlayanı) düşürülmüş ve zarf ötre ile mebnî (değişmez) kılınmıştır. Çünkü tamlanan, her ne kadar lâfzî olarak zikredilmese de anlamca bellidir ve ibârede mevcut olduğu düşünülmektedir.

Allah Teâlâ, son dört âyette, peygamberlerin ileri gelenleri ve yaratıklarının en şerefli olan üç peygamber, Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem-, İbrâhîm (a.s) ve Mûsâ'yı (a.s) zikretmiştir.

Ancak âyetteki مِنْ قَبْلُ “daha önceden” zarfının “İbrâhîm'in ergenlik çağına gelmesinden önce, daha küçük yaşta iken” mânâsında olduğu da ileri sürülmüştür. Ne var ki âyetin kelimelerinde bu mânâyı destekleyen bir karîne yoktur. Sözün akışı sâdece ilk zikrettimiz görüşü desteklemektedir.

Bu zarf dolayısıyla âyete “Andolsun ki Biz İbrahim'e ezelde, doğru yolu bulma imkânı verdik.” mânâsı da verilmiştir. Âyetin kelimelerinde bu mânâyı destekleyen bir karîne de yoktur. Kaldı ki zâten Allâh'ın ezeli ilmi, Hz. İbrâhîm'e (a.s) özgü bir şey de değildir. Allah tüm müminlere ezeli ilminde hidâyet takdîr etmiştir.

“Biz onu biliyorduk.” ifâdesiyle kastedilen mânâ hakkında Beğavî şöyle demiştir: Biz İbrâhîm’in doğru yolu bulmaya ve peygamber olmaya lâayık olduğunu biliyorduk.¹⁰¹

Ebû'l-Ferec İbni'l-Cevzî de şöyle demiştir: İbrâhîm’in doğru yolu bulma imkânına kavuşturulacak uygun bir kimse olduğunu biliyorduk.¹⁰²

Keşşâf tefsîrinin müellifi Zemahşerî de şöyle demiştir: Âyetin anlamı şudur: Allah Teâlâ, Hz. İbrâhîm’in (a.s) hârikulâde hallerini ve hayranlık uyandıran özelliklerini, hoşnut olup öveceği ve samîmî dostu olmaya lâayık göreceği hasletlerini önceden bilmişti. Bu ifâde, iyi bir insan hakkında “Ben falancayı biliyorum” şeklinde onun güzel sıfatlarını ihtivâ eden bir söz gibidir.¹⁰³

Bu âyet-i kerîme, şu âyetlere benzer: “Allah, peygamberliğini kime vereceğini daha iyi bilir.”¹⁰⁴ “Andolsun biz İsrâîl Oğulları’na, bilerek, (kendi zamanlarında) âlemlerin üstünde bir imtiyaz verdik”¹⁰⁵ “Allah birbirinden gelme bir nesil olarak âdem’i, Nûh’u, İbrâhîm âliesi ile İmran âilesini seçip âlemlere üstün kıldı. Allah işiten ve bilendir.”¹⁰⁶

Şu âyet-i kerîme de mânâca açıklamakta olduğumuz âyete¹⁰⁷ yakındır: “Süleyman’ın emrine de kasırga (gibi esen) rüzgârı verdik; onun emriyle içinde bereketler yarattığımız yere doğru esirdi. Biz her şeyi biliriz.”¹⁰⁸

Allah Teâlâ, bu bereketi ve bu rüzgârı, uygun olan yerlere ve lâayık olan insanlara vermiştir. Bu münâsebetle bu âyetin açıklamakta olduğumuz âyetle yakın olduğunu belirttik.¹⁰⁹

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ ﴿٥٢﴾

52. O zaman babasına ve kavmine demişti ki: “İbadet edip durduğunuz bu heykeller de ne oluyor?”

Tefsiri:

Allah’ın birliğine inananların lideri olan Hz. İbrâhîm (a.s) kavmine böyle demiştir.

101 Beğavî (IV/297)

102 İbni'l-Cevzî, Zâdû'l-Mesîr (V/357)

103 Zemahşerî, Tefsîru'l-Keşşâf (III/13-14)

104 En'âm 6/124

105 Duhan 44/32

106 Âl-i İmran 3/33-34

107 Enbiyâ 21/51

108 Enbiyâ 21/81

109 Şifâü'l-Alîl (32-33)

O ve kavmi, bağlanma ve ibâdeti aralarında bölüşmüşlerdi. Kavminin nasîbi heykellere tapınmak, onun nasîbi ise celâl sâhibi Allâh'a tapmaktı.

Âyette geçen التماثيل “heykeller” kelimesi, “temsîlî sûretler, şekiller” anlamına gelen التمثال kelimesinin çoğuludur.

Kalbin Allâh'ın dışında bir şeye bağlanması, onunla meşgûl olup ona yönelmesi kalpte bulunan timsâllere yönelmesi demektir. Dolayısıyla bu da sahte ilâh heykellerine bağlanmanın bir benzeri olur. Putperestlerin, kalp, irâde ve davranışlarıyla timsâllere bağlanmaları, bu sebeple şirk ve Allah'tan başka ilâh edinmek olur.

Gönlü esîr alıp ona hükmeden Allah'tan başka şeylerin kalpte bulunması ve kalbin onlara bağlanması putlara bağlanmak gibidir. Çünkü Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, böyle bir bağlılığın kulluk olduğunu söylemiş ve bu şekilde davranan kişinin tökezlemesi ve kahrolması için bedduâ etmiştir. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “Altına kulluk eden kahrolsun! Dirheme kulluk eden kahrolsun! Kahrolsun ve yüz üstü gelsin! Vücûduna diken battığında çıkaramasın!”¹¹⁰

قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ ﴿٥٣﴾ قَالَ لَقَدْ كُنتُمْ أَنتُمْ وَآبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٥٤﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ بَلَىٰ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَأَنَا عَلَىٰ ذَلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٦﴾ وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ ﴿٥٧﴾ فَجَعَلَهُمْ جَذَاذَا إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ ﴿٥٨﴾ قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا بِالْهَيْتَا إِنَّهُ لَبِئْسَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٩﴾ قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ ﴿٦٠﴾ قَالُوا فَأَتُوا بِهِ عَلَىٰ أَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٦١﴾ قَالُوا أَلَمْ تَفْعَلْ هَذَا بِالْهَيْتَا يَا إِبْرَاهِيمُ ﴿٦٢﴾ قَالَ بَلَىٰ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ ﴿٦٣﴾

53. “Atalarımızı bunlara ibadet ederken bulduk” dediler.

54. “Andolsun ki siz de atalarınız da apaçık bir sapıklık içerisinde” dedi.

55. “Sen bize hakkı mı getirdin yoksa şaka mı yapıyorsun?” dediler.

56. Dedi ki: “Hayır, sizin Rabbiniz, göklerle yerin Rabbi ve onları yoktan var edendir. Ve ben buna tanıklık edenlerdenim.

57. “Vallahi siz arkanızı dönüp gittikten sonra ben bu putlarınıza mutlaka bir tuzak kuracağım.”

58. Derken, ona başvururlar diye büyükleri dışında onların hepsini paramparça etti.

59. Dediler ki: “Bunu putlarımıza kim yaptıysa şüphesiz ki o zâlimlerdendir.”

60. Dediler ki: “İbrahim adındaki bir gencin bunları diline doladığını işitmiştik.”

61. Dediler ki: “Onu herkesin gözü önünde getirin; belki şâhidlik ederler.”

62. Dediler ki: “Tanrılarımıza bunu sen mi yaptın, ey İbrahim?”

63. “Hayır” dedi. “Onların şu büyükleri bunu yapmıştır. Onlara sorun. Eğer konuşabilirlerse (size cevap versinler).”

Tefsiri:

Allah Teâlâ, bu âyetlerde Hz. İbrâhîm’in (a.s) putları kırmasından sonra putperestlerin sergiledikleri davranışları aktarmaktadır.

“Hayır” dedi. “Onların şu büyükleri bunu yapmıştır.” Yâni, putların büyüğü kendisiyle birlikte küçük putlara da kulluk edilmesine kızmış ve onları kırmıştır.

Hz. İbrâhîm’in (a.s) bu sözle maksadı onlara delil göstermektir. Çünkü putperestlerle alay ederek “Onlara sorun. Eğer konuşabilirlerse (size cevap versinler).” demektedir.

Bu îmâlî bir sözdür. Aslında Hz. İbrâhîm’in (a.s) bu davranışında putlara yönelik bir kastı yoktur. Onun asıl maksadı, ortaya koyduğu delillerle muhâtaplarını susturup kınayacak ve onların gülünç durumlarını göz önüne serecek şekilde, düzgün ve açık-seçik bir üslûpla putperestliğin temelsizliği hakkındaki düşüncesini anlatmaktır.¹¹¹

Şüphesiz putperestlerin maksadı, Hz. İbrâhîm’e (a.s), putların kırılmış olduğunu kabûl ettirmek değildi. Maksatları, onları İbrahim’in başkası değil, kendisi olduğunu îtirâf ettirmekti.¹¹²

111 el-Fevâidü'l-müşevvik (134)

112 el-Fevâidü'l-Müşevvik (158)

فَرَجَعُوا إِلَىٰ أَنفُسِهِمْ فَقَالُوا إِنَّكُمْ أَنْتُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٦٤﴾ ثُمَّ نَكَسُوا عَلَىٰ رُءُوسِهِمْ لَقَدْ
 عَلِمْتُ مَا هَؤُلَاءِ يَنْطُقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا
 يَضُرُّكُمْ ﴿٦٦﴾ أَبْ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا خَرِّقُوهُ
 وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ
 ﴿٦٩﴾ وَأَزَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ ﴿٧٠﴾ وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ
 الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا
 صَالِحِينَ ﴿٧٢﴾ وَجَعَلْنَاهُمْ أَيْمَةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ
 الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ ﴿٧٣﴾ وَلُوطًا آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ
 مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَائِثَ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سُوءٍ فَاسِيقِينَ ﴿٧٤﴾ وَأَدْخَلْنَاهُ
 فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾ وَنُوحًا إِذْ نَادَىٰ مِن قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ
 وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾ وَنَصْرَنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا
 قَوْمَ سُوءٍ فَاعْرِضْنَا لَهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٧٧﴾ وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ
 نَفَسَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ ﴿٧٨﴾ فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا
 حُكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ ﴿٧٩﴾

64. Kendi vicdanlarına dönerek (birbirlerine) dediler ki: “Muhakkak asıl zâlimler sizlersiniz.”

65. Sonra başaşağı edildiler de (şöyle dediler): “Sen de çok iyi bilirsin ki bunlar konuşamazlar.”

66. Dedi ki: “Peki, Allah’dan başka size fayda ve zarar veremeyen şeylere ibadet eder misiniz?”

67. “Yuh size ve sizin Allah’dan başka taptıklarınıza! Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?”

68. Dediler ki: “Eğer (bir şey) yapacaksanız onu ateşle yakın, ilâhlarınıza yardım etmiş olursunuz.”

69. “Ey ateş, İbrahim’e karşı serin ve selâmet ol!” dedik.

70. Ona bir tuzak kurmak istediler. Bizse onları en büyük zarara uğrayanlar kıldık.

71. Biz onu ve (kardeşinin oğlu) Lût’u âlemler için bereketlendirdiğimiz arza (ulaştırıp) kurtardık.

72. Ve ona İshâk’ı, istediğinden ayrı olarak da Yâkûb’u bağıışladık. Onların her birini de salih kimseler kıldık.

73. Onları emrimizle doğru yolu gösteren önderler kıldık. Onlara hayırlar yapmayı, namazı dosdoğru kılmayı ve zekâtı vermelerini vah-yettik. Onlar yalnızca Bize ibadet eden kimselerdi.

74. Lût'a da hikmet ve ilim verdik. Onu kötülükleri işleyen o ülkeden kurtardık. Çünkü onlar kötü bir kavim idiler, hem fâsıklılar.

75. Ve Biz onu rahmetimizin içine aldık. Çünkü o, salihlerdendir.

76. Nûh'u da (an). Hani o, daha önce Bize dua etmişti de onun duasını kabul edip hem onu, hem ailesini o büyük sıkıntı (olan Tufân)dan kurtarmıştık.

77. Âyetlerimizi yalanlayan kavminden onun intikamını aldık. Çünkü onlar kötü bir kavim idiler. Bundan ötürü hepsini suda boğduk.

78. Dâvûd ve Süleyman'ı da (an). Hani kavmin koyunlarının girdiği ekin hakkında hüküm veriyorlardı. Biz, onların hükümlerine tanık idik.

79. Biz onu (o hükmü) hemen Süleyman'a kavrattmıştık. Bununla beraber herbirine hikmet ve ilim verdik. Dâvûd'a da onunla birlikte tesbih etsinler diye dağları ve kuşları musahhar kıldık. (Bunları) yapanlar Bizleriz.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, bu âyetlerde iki değerli peygamberi anıyor ve her ikisini de ilim ve hikmet sâhibi olmalarından dolayı övüyor. Ancak Hz. Süleyman'ın (a.s) burada zikredilen hâdisedeki kavrayışını özellikle vurguluyor.

Hz. Ali'ye -radiyallâhu anh- sordular: Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, size diğer insanlara vermediği özel bir bilgi verdi mi?

Hz. Ali -radiyallâhu anh- şöyle cevap verdi: Tâneyi yaran ve rûhu yaratan Allâh'a yemîn ederim ki hayır! Ancak Allâh'ın Kur'an'da ve şu gördüğünüz sayfada olanları anlaması için kuluna vermiş olduğu kavrayış hâriştir.

Hz. Ali'nin -radiyallâhu anh- gösterdiği sayfada diyet verme, diyetler, esirlerin serbest bırakılması ve Müslümanın kâfir mukâbilinde öldürülmeyeceği hususları yazılı idi.¹¹³

Hz. Ömer'in -radiyallâhu anh- Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye -radiyallâhu anh- yazdığı mektupta "Kavrayış, sana işâret ettiğim hususlardaki kavrayıştır." ifâdesi yer alır. Kavrayış, Allâh'ın kuluna bahşettiği bir nîmet ve kalbini aydınlattığı bir nurdur. İnsan o nur sâyesinde başkalarının idrâk edemediği ve bilemediği şeyleri bilip idrâk eder. Bir şeyi ezberleme ve onun temel mânâsını anlama husûsunda başkalarıyla eşit olduğu halde, öğrendiği şeyden onların çıkaramadığı neticeleri o sâyede çıkarır.¹¹⁴

113 Buhârî (VI/95) Cihad, Bâbu'l-hirâse fi'l-ğazv fî sebilillâh

114 Medâricü's-Sâlikîn (I/41)

Allâh'ın Kitâbı'nda Hz. Dâvûd (a.s) ve Hz. Süleyman'ın (a.s) hükmettiği belirtilen husus, bu temele¹¹⁵ dayanıyordu. Onların her ikisi de, bir topluluğun davranışının yayıldığı bir الْحَزْث “hars” hakkında hüküm verdiler. الْحَزْث “hars”, bahçe demektir. Rivâyet edildiğine göre bu hâdisedeki bahçe, bir üzüm bağıydı.

Âyet-i kerîmede geçen نَفْس fiili, “davarı geceleyin gütmek” anlamındadır.

H. Dâvûd (a.s), telef edilen mahsûlün kıymetinin tazmîn edilmesine hükmetti. Koyun sürüsünü göz önüne aldı ve telef edilen mahsûlün kıymetine denk bularak onu mahsûl sâhibine verdi. Bizzat koyunları vermesi, ya para olmamasından veyâ koyunları satmak zor olacağından dolayı idi. Zâten sürü sâhibi sürüyü vermeye, bağ sâhibi de kıymet mukâbilinde sürüyü almaya râzı olmuştu.

H. Süleyman (a.s) ise, sürü sâhibinin verdiği zararın mislini tazmîn etmesi hükmünü verdi. Bu tazmin, sürü sâhibinin, eski hâline getirene kadar bağla ilgilenmesi şeklinde olacaktı. Ayrıca bağ sâhibi, bağın ziyâna uğramasından eski hâline gelişine kadar gelir kaybına uğramayacaktı. Çünkü H. Süleyman (a.s), sürüyü bağ sâhibine vermişti. Böylece adam bağın geliri kadar gelir elde edecek ve telef olan mahsûlünün artışını telâfî edebilecekti. Zîrâ mahsûl ve sürünün gelirindeki artışı birbirine denk görmüştü. İşte Allâh'ın özellikle vurguladığı ve ince kavrayışı sebebiyle methettiği H. Süleyman'ın (a.s) bilgisi!¹¹⁶

وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبِيسٍ لَّكُمْ لِنُخْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ ﴿٨٠﴾
وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِهِ إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَكُنَّا بِكُلِّ
شَيْءٍ غَالِبِينَ ﴿٨١﴾ وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ
وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ ﴿٨٢﴾ وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسْنِي الصُّرُ وَأَنْتَ أَرْحَمُ
الرَّاحِمِينَ ﴿٨٣﴾

80. Ve Biz ona sizin faydanıza sizi savaşlarınızda korusun diye giyecek (zırh) yapma sanatını öğrettik. Acaba şükredecek misiniz?

81. Süleyman'ın emrine de şiddetli rüzgarı verdik. Onun emriyle bereket verdiğimiz toprağa hızlıca götürürdü. Biz, her şeyi bilenleriz.

82. Şeytanlardan onun için denize dalan ve bundan başka işler görenleri de (emrine vermiştik). Onları gözetenler Bizlerdik.

115 Bu temel, alıntının yapıldığı kitabın öncesinden anlaşıldığına göre, dîni metin'ere uygun olan düzgün kıyas ve ölçüdür. (Mütercimnin notu)

116 İ'lâmü'l-muvakkîn (I/403)

83. Eyyûb'u da (an). Hani Rabbine: "Rabbim, başıma bu belâ gelip çattı. Ve Sen merhametlilerin merhametlisisin" diye seslenmişti.

Tefsiri:

Bu duâda, tevhid ilkesi, ihtiyaç ve zarûretin Allâh'a arz edilmesi, muhabbetin gıdâsının Allâh'a sevgi göstermek olduğu, O'nun rahmet sıfatının, merhametlilerin en merhametlisi olduğunun kabûl edilmesi, Allâh'a yaklaşımda O'nun güzel isimlerinin aracı kılınması, Hz. Eyyûb'un (a.s) muhtaç ve zor durumda oluşu gibi pek çok husus yer almaktadır. Bu durumda bulunan sıkıntıya uğramış bir kimsenin sıkıntısı giderilir.

Bu duâyı, yedi defâ okuyan, özellikle yukarıda belirtilen bilinçle okuyan kimsenin başına gelen felâketin, Allah tarafından giderildiği tecrübe edilmiştir.¹¹⁷

Bu âyet-i kerîmede tevhid ilkesi kâmil şekliyle bulunmaktadır. Allâh'ı noksanlıklardan arındırmak, gam, keder ve üzüntünün en iyi ilâcı olan ve ihtiyaçları gidermesi için Allâh'a en iyi yaklaşma aracı olan kusur ve haksızlığı îtirâf etmek, âyet-i kerîmede hep yer almaktadır. Çünkü tevhid ve Allâh'ı noksanlıklardan arındırmak, O'nu tüm kâmil sıfatlarla nitelemeyi ve her türlü kusur, noksan ve başkalarına benzemekten arındırmayı içine almaktadır.

Kulun haksızlık ettiğini îtirâf etmesi ise, onun şerîata, cezâ ve mükâfâta inandığını gösterir. Bunun yanı sıra, Allâh'a yönelip yakarmasını, günâhını bağışlaması için O'na yalvarmasını, kul olduğunu kabûl etmesini ve Rabbine olan ihtiyâcını arz etmesini gerektirir.

Burada Allâh'a yaklaşımda aracı yapılabilecek dört husus vardır: Allâh'tan başka ilâh kabûl etmemek, O'nu her türlü noksanlıktan arındırmak, kulluğun idrâkine varmak ve kusûrunu îtirâf etmek.¹¹⁸

فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ وَأَتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا
وَذِكْرَى لِلْعَابِدِينَ ﴿٨٤﴾ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ
﴿٨٥﴾ وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٨٦﴾ وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ
مُغَاصِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ
إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٧﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذَلِكَ نُخَيِّ
الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾ وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ

117 el-Fevâid (195)

118 Zâdü'l-Meâd (IV/208)

﴿٨٩﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَعَدْنَا لَهُ نَحْنُ وَأَصْلَحْنَا لَهُ رُوحَهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ ﴿٩٠﴾ وَالَّتِي أَخْصَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿٩١﴾ إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ ﴿٩٢﴾ وَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ كُلُّ إِلَهِنَا زَاجِعُونَ ﴿٩٣﴾ فَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعِيدِهِ وَإِنَّا لَهُ كَاشِتُونَ ﴿٩٤﴾ وَحَزَامٌ عَلَى قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٩٥﴾ حَتَّى إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ ﴿٩٦﴾ وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُوا يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٩٧﴾ إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصْبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ ﴿٩٨﴾ لَوْ كَانَ هَؤُلَاءِ إِلَهًا مَا وَرَدُوهَا وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٩٩﴾ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَ الْحُسْنَى أُولَئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿١٠١﴾ لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَةً وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ ﴿١٠٢﴾

84. Biz, onun duasını kabul ettik ve başındaki sıkıntıyı açıp giderdik. Ayrıca ona hem katımızdan bir rahmet hem de iyi kullukta bulunanlara bir ibret olmak üzere aile ve çocuklarını ve onlarla birlikte bir o kadarını da verdik.

85. İsmail, İdris ve Zülkifl'i de (an). Onların her biri sabredenlerdendi.

86. Biz onları rahmetimizin içine aldık. Gerçekten onlar salihlerden idiler.

87. Ve balık sahibini (Yûnus'u da an). Hani (kaumini ayrılışıyla) gazaplandırıp gitmiş ve Bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. O bakımdan karanlıklar içinde: "Senden başka ilâh yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zulmedenlerden oldum" diye seslenmişti.

88. Biz de duasını kabul edip, kendisini gamdan kurtarmıştık. Biz mü'minleri işte böyle kurtarıyoruz.

89. Zekeriyâ'yı da (an). Hani: "Rabbim, beni bir başıma bırakma. Sen, vârislerin en hayırlısı" diye Rabbine dua etmişti.

90. Biz O'nun duasını kabul edip ona Yahyâ'yı bağışladık. Zevesini de ona ıslah ettik. Şüphesiz bunlar hayırlı işler yapmaya koşarlar, umarak, korkarak Bize dua ederlerdi. Bize gönülden derin saygı duyarlardı.

91. İrzini koruyan o kızı da (an). Biz ona ruhumuzdan üfledik. Onu ve oğlunu (İsâ'ı) âlemlere bir ibret kıldık.

92. Şüphesiz yok ki bu sizin ümmetiniz tek bir ümmettir. Sizin Rabbiniz de Benim. O halde yalnız Bana ibadet edin.

93. Buna rağmen onlar işlerini (dinlerini) aralarında parça parça edip ayrılığa düştüler. Bunların hepsi Bize döneceklerdir.

94. Kim mü'min olduğu halde salih amel işlerse onun yapıp ettikleri karşılıksız kalmaz. Biz onu muhakkak yazarız.

95. Helâk ettiğimiz bir ülke halkının (mahşere) dönmemeleri imkânsızdır.

96. Nihayet Ye'cüc ile Me'cüc(ün seddi) açılıp her yüksekçe tepeden hızlıca indiklerinde;

97. Ve gerçek va'd (olan Kıyamet) yaklaştığında, bakarsın ki kâfirlerin gözleri dehşetle yerinden fırlayarak: "Vay bize! Gerçekten biz, bundan gâfil idik. Hayır, biz zulmetmişiz meğer" (diyecekler).

98. Gerçekten siz de Allah'dan başka taptıklarınız da Cehennem'in odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz.

99. Eğer bunlar ilâh olsalardı oraya girmezlerdi. Hepsi orada ebediyen kalacaklardır.

100. Onlar orada âh edip inleyeceklerdir. Onlar orada işitmezler de.

101. Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan (Cehennemden) uzaklaştırılmışlardır.

102. Onlar ateşin sesini dahi işitmezler. Canlarının arzu ettiği şeyler arasında ebedîdirler.

Tefsiri:

Hâkim'in Sahîh'inde¹¹⁹ Hüseyin b. Vâkîd – Yezîd en-Nahvî – İkrime kana-lıyla İbn Abbâs'ın -radiyallâhu anh- şöyle dediği yer almaktadır: "Gerçekten siz de Allah'dan başka taptıklarınız da Cehennem'in odunusunuz" âyeti nâzil olunca müşrikler "Allâh'ın dışında meleklerle, İsâ'ya ve Üzeyr'e de tapılmaktadır" dediler. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: "Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan (Cehennemden) uzaklaştırılmışlardır." Bu hadis sağlam bir senet zinciriyle gelmiştir.

Ali b. el-Medînî şöyle demiştir: Bize Yahyâ b. Âdem, Ebûbekir b. Ayyâş – Âsım – Ebû Rezîn – Ebû Yahyâ kanalıyla İbn Abbâs'ın -radiyallâhu anh- şöyle dediğini nakletmiştir: Bir âyet var ki insanlar onun hakkında hiç soru sormuyorlar. Bildikleri için mi sormuyorlar, bilmedikleri için mi sormuyorlar, bilmiyorum.

119 Hâkim'in Müstedrek'ine Sahîh isminin verilmesi, o kitaba aşırı bir değer verilmesinin neticesidir. Bilindiği üzere adı geçen kitap zayıf hadisleri de ihtivâ etmektedir. Bu konuda İbn Kesîr'in el-Bâisü'l-Hasîs adındaki eserinin 23-24. sayfalarına bakılabilir. (Derleyenin notu)

Bunun üzerine çevresindekiler “O hangi âyettir?” diye sordu.

İbn Abbas: “Gerçekten siz de Allah’dan başka taptıklarınız da Cehennem’in odunusunuz” âyetinin inmesi Kureyş’in veyâ Mekke halkının çok zoruna gitti ve “Tanrılarımıza sövülüyor” diyerek üzüldüler. Derken İbni’z-Zeba’râ çıkageldi ve sordu:

—Size ne oldu, neyiniz var?

Kureyşliler:

— Tanrılarımıza sövülüyor!

Muhammed yine ne dedi?

— Dedi ki: “Gerçekten siz de Allah’dan başka taptıklarınız da Cehennem’in odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz.”

Bana onu çağırın!

Hiz. Peygamber’i -sallallâhu aleyhi vesellem- çağıldılar. İbni’z-Zeba’râ sordu:

Ey Muhammed! Bu söylediğin sâdece bizim ilâhlarımıza mı has yoksa Allah’tan başka tapılan tüm ilâhlar için geçerli midir?

Hiz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-:

Tabî ki Allah’ın dışında tapılan her şey için geçerlidir.

Kâ’be’nin Rabbine yemîn ederim ki seninle yaptığım bu tartışmayı kazandım. Sen meleklerin, İsâ’nın ve Üzeyr’in iyi kullar olduğunu iddiâ etmiyor musun? Bunlar meleklerle, Hristiyanlar İsâ’ya, Yahûdiler de Üzeyr’e tapıyor.

İbni’z-Zeba’râ’nın bu sözüyle Mekkeliler ortalığı velveleye verdiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyet-i kerîmeyi inzâl etti: “Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan (Cehennemden) uzaklaştırılmışlardır. Onlar ateşin sesini dahi işitmezler.”

Yine bu hâdisiyle ilgili olarak şu âyet-i kerîme nâzil oldu: “Meryem oğlu İsâ, bir misâl olarak anlatılınca senin kavmin hemen bağrışmaya başladılar”¹²⁰ Bu âyette kastedilen bağrışma işte koparmış oldukları o yaygaradır.¹²¹

120 Zuhurf 43/57

121 Ahmed b. Hanbel (IV/328-329) Rakam: 2921. Ahmed Şâkir, bu hadîsin senedinin sağlam olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bk. Taberânî, el-Mu’cemü’l-Kebîr (XII/153) Heysemî Mecmeu’z-Zevâid’de göyle demiştir: Bu hadîsin senedinde Âsım b. Behdile vardır. Onun sağlam olduğunu söyleyenler olduğu gibi zayıf olduğunu söyleyenler de olmuştur. Ancak Ahmed b. Hanbel sağlam olduğunu söylemiştir. Bk. Mecmau’z-Zevâid (VII/68-69, 104) Bk. Seyerü Allâmi’n-Nübelâ (V/260); Sîretü İbn Hişam (I/382); Hatîb el-Bağdâdî, el-Fakîh ve’l-Mütefakkîh (I/70); Vâhidî, Esbâbu’n-Nüzûl (229-230). Bu hadîsin senedinde Yahyâ b. Nuh adında bir râvî zikredilmiştir. Allah daha iyi bilir ya, doğrusu bu râvînin isminin Yahyâ b. Âdem olmasıdır. (Derleyen notu)

İbni'z-Zeba'râ'nın ileri sürdüğü bu îtiraz âyet hakkında vârit olmaz. Çünkü Allah Teâlâ “Gerçekten siz de Allah’tan başka taptıklarınız da Cehennem’in odunusunuz” buyururken, tapılan şeyler için لـism-i mevsûlünü (ilgi zamîri) kullanıyor. من kullanarak “Siz de Allâh’tan başka taptığınız kimseler de Cehennem’in odunusunuz” demiyor. لـakılsız varlık için kullanılır. Dolayısıyla onun kapsamına melekler, Hz. İsâ (a.s) ve Hz. Üzeyr (a.s) gibi zevât girmez. Dolayısıyla bu âyette sâdece taş ve benzerî malzemelerden yontulup kendisine tapılan akılsız heykeller kastedilmiştir.¹²²

Bu sûre Mekke’de nâzil olmuştur. Dolayısıyla muhâtapları putperestlerdir. Bu sebeple “Gerçekten siz de Allah’tan başka taptıklarınız da Cehennem’in odunusunuz” denilmektedir. انکم “siz” ve لـism-i mevsûlû aslında İbni'z-Zeba'râ'nın sorusunu geçersiz kılmaktadır. Çünkü o, hâlis Araplardan Arapça’yı düzgün ve açık-seçik konuşup anlayan bir adamdır. Âyette akılsız heykellerin kastedildiği ona kapalı değildir. Buna rağmen o, kıyaslama yapmak ve bir şeyin sebebini genellemek sûretiyle hükmünü genişletme yollarına baş vurmuş ve şunu demeye getirmiştir: Birine veyâ bir şeye tapılması onun Cehenneme odun olması neficesini doğuruyorsa melekler, Üzeyr ve İsâ’ya da tapılıyor.

Bu zevât ile putlar arasındaki fark birkaç şekilde ifâde edilmiştir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Melekler, Hz. İsâ (a.s) ve Hz. Üzeyr (a.s), daha önce Allâh’ın iyilik takdîr ettiği bahtiyar kimselerdendir. Kaldı ki ateşe girmelerini gerektirecek bir şey de yapmamışlardır. Başkalarının kendilerine tapınmaları sebebiyle de azap görmezler. Çünkü o kimselerin bu davranışlarından hoşnut değildirlere ve onlara düşmandırlar. Dolayısıyla onlarla putları eşit görmek, alışverişle fâizi, murdarla boğazlanan hayvanı eşit görmekten daha çirkindir. Bâtıla uyan kimselerin durumu zâten hep böyledir. Onlar şerîatin, aklın ve yaratılışın birbirinden ayrı ve farklı gördüğü şeyleri bir ve eşit, Allah ve peygamberinin bir ve eşit gördüğü şeyleri ise ayrı ve farklı görürler.

2. Putlar akli ve sorumluluğu olmayan taşlardan ibârettir. Onlar ve onlara tapınanlar horlanmak için ateşe atılmaktadırlar. Dolayısıyla putların Cehenneme atılması ile, azâbı hak etmeyen kimselerin Cehenneme atılmaları bahis konusu değildir. Hâlbuki melekler, Hz. İsâ (a.s) ve Hz. Üzeyir’in (a.s) durumu farklıdır. Onlar akıllı ve canlı varlıklardır. Eğer ateşe atılsalar ateş onlara acı verir ve işken-ce çekerler.

3. Melekler, Hz. İsâ (a.s) ve Hz. Üzeyir’e (a.s) tapanlar, hakîkatte onlara tapmış olmaz. Çünkü onlar kimseyi kendilerine tapmaya çağırmamıştır. Bunlara taptığını sanan müşrikler, sâdece şeytanlar ile onların Allah’la birlikte tapılma-

ya lâîk varlıklar ve ilâhlar olduğunu iddiâ eden kimselere tapmış olurlar. Allah Teâlâ, melekleri de, Hz. İsmâ'î (a.s) ve Hz. Üzeyir'i (a.s) de böyle bir iddiâda bulunmaktan berî kılmıştır. Bu iddiâyı ileri sürenler sâdece şeytanlardır.

Müşrikler, melekler ve Hz. İsmâ (a.s) gibi sâlih kimselerin Allah'la birlikte ilâh olmaktan hoşnut olduklarına inanırlar. Hâlbuki bundan sâdece şeytan hoşnut olur. Bu sebeple Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: *"O gün Allah, onların hepsini toplayacak; sonra meleklerle: Size tapanlar bunlar mıydı? diyecek. (melekler de:) Sen yücesin, bizim dostumuz onlar değil, sensin. Belki onlar cinlere tapıyorlardı. Çoğu onlara inanmıştı; diyecekler"*¹²³

*"Ey Âdem oğulları! Size şeytana tapmayın, çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır, demedim mi?"*¹²⁴

*"Rahmân (melekleri) evlat edindi" dediler. O, bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrem kullardır. Sözleri ile O'nun önüne geçemezler; onlar O'nun emri gereğince iş görürler. Onların önündekini de arkalarındakini de bilir. O'nun razı olduğu kimselerden başkasına şefâat etmezler. Onlar korkusundan titrerler. Onlardan kim: "Ben O'ndan gayrı ilâhım" derse; Biz böylesini Cehennemle cezalandırırız. İşte zâlimleri böyle cezalandırırız."*¹²⁵

Bu âyetler, Allâh'ın dışında gerçekte sâdece şeytana kulluk edildiğini göstermektedir.

Bu cevapların hepsi de *"Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan (Cehennemden) uzaklaştırılmışlardır"* âyetinden çıkar. Âyet üzerinde kafa yoran onun lâfızlarında bu mânâları görürler. Başarı sâdece Allah'tandır.

Maksat, bahtiyar kimseler hakkında Allâh'ın ezelden iyilik takdir ettiğinin belirtilmesidir.

Abdurrahman b. Ebî Hâtim, Ebû Saîd b. Yahyâ b. Saîd – Ebû Âmir el-Akdî – Urve b. Sâbit el-Ensârî - Zührî kanalıyla İbrâhim b. Abdurrahman b. Avf'ın şöyle dediğini nakletmiştir: Abdurrahman b. Avf baygınlık geçirdiği şiddetli bir hastalığa yakalandı. Ayılınca sordu:

- Bayıldım mı?

- Çevresindekiler:

- Evet!

- Bana iki kaba adam geldi. Ellerimi tuttular ve şöyle dediler: Hadi yürü bakalım! Yargılamak için seni Azîz ve Emîn olan Allâh'ın huzûruna çıkaracağız.

123 Sebe' 34/40-41

124 Yâsin 36/60

125 Enbiyâ 21/26-29

Adamlar beni götürüyorlardı. Bir adama rastladılar. Adam sordu:

- Onu nereye götürüyorsunuz?

Adamlar:

- Sorgulamak için Azîz ve Emîn olan Allâh'ın huzûruna çıkaracağız.

- Bırakın onu! O adam, daha anasının karnındayken bahtiyâr olması takdîr edilmiş kimselerdendir.

Abdullah b. Muhammed el-Beğavî, Dâvud b. Reşîd – İbn Aliye – Muhammed b. Muhammed el-Kureşî kanalıyla Âmir b. Sa'dın şöyle dediğini nakletmiştir: Sa'd, kendine âit bir arâzîden dönmüştü. İnsanların bir adamın başına birikmiş olduklarını gördü. Bir de ne görsün, adam Hz. Talha -radiyallâhu anh-, Hz. Zübeyr -radiyallâhu anh- ve Hz. Ali'ye -radiyallâhu anh- sövüp sayıyor. Adamı bundan sakındırdı ama adam kendinden geçmişçesine daha beter küfretmeye başladı. Bunun üzerine Sa'd adama şöyle dedi:

- Yazıklar olsun sana! Senden daha hayırlı olan kimselere mi sövüyorsun? Ya onlara küfretmeyi bırakırsın ya da sana bedduâ ederim.

Adam aldirmaksızın şu karşılığı verdi:

- Şu herife bak! Duâsı reddedilmeyecek bir peygambermiş gibi beni bedduâ ile tehdit ediyor!

Bunun üzerine Sa'd -radiyallâhu anh- bir eve girdi, abdest aldı ve mescide geçerek şöyle duâ etti: Allâh'ım! Eğer bu adam ezelde iyilik takdîr etmiş olduğun kimselere küfretmişse bu mutlakâ Seni gazaba getirmiştir. Bugün bana gazabının bir belirtisini göster ki bu, müminler için de âlâmet olsun!

Râvî şöyle devâm etmiştir: Falancaların evinden bir dişi deve çıktı. Onu yolundan hiçbir şey çeviremiyordu. Doğruca o adamın yanına gitti. İnsanlar hemen onun etrafından dağıldılar. Deve, adamı ayaklarının altına aldı ve çiğneyip ezdi. İnsanlar Sa'd'ı buldular ve "Allah duânı kabûl etti ey Ebû İshâk, Allah duânı kabûl etti ey Ebû İshâk!" dediler.

Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Allah yolunda gereği gibi cihâd edin. Sizi insanlar içinde bu emâne ehli bulup seçen O'dur. Din konusunda, Size hiçbir zorluk da yükledi. Haydın öyleyse babanız ibrahîm'in milletine ve yoluna! Bundan önce de, bu Kur'an'da da, size Müslüman adını veren O'dur."*¹²⁶

Görüldüğü gibi Allah Teâlâ, Kur'an'da ve Kur'an inmeden önce onları Müslüman olarak isimlendirmiştir. Yâni Cenâb-ı Hak, onları henüz varlık âlemine gelmeden ve Müslüman olmadan önce Müslüman olarak isimlendirmiştir.

Bir başka âyet-i kerîmede şöyle buyrulur: “Şu kesindir ki, biz resûl olarak gönderdiğimiz kullarımıza söz verdik ki onlar yardımımıza mazhar olacaklar ve Bizim ordumuz mutlakâ gâlip gelecektir”¹²⁷

Saîd b. Cübeyr el-Vâlibî'nin rivâyet ettiğine göre İbn Abbas -radiyallâhu anh- “Müminler, rablerinin üstün sadâkat makâmı vereceğini müjdele!”¹²⁸ âyeti hakkında şöyle demiştir: Onların bahtiyarlığı ezelde takdîr edilmiştir.

Bu görüş, bu âyet hakkında ileri sürülen şu iki yorumla çelişmez:

1. Müminlere verilen bu mükâfât, yaptıkları sâlih amellerin bir netîcesidir.

2. Âyette yer alan **قدم صدق** “sadâkat makâmı” ile kastedilen Hz. Peygamber' dir -sallallâhu aleyhi vesellem-. Çünkü Allah, Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- vesîlesiyle yaptıkları güzel davranışlar sâyesinde müminlerin bahtiyar olmasını ezelden takdîr etmiştir. Bu takdir, onlara Allah katından verilmiş büyük bir hayırdır. Allah onlara bu hayrı Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- vâsîtasıyla vermiştir. Sonra onları kıyâmet gününde o makâma eriştirecektir.

Başka bir âyette şöyle buyurulmuştur: “Eğer Allâh'ın yazdığı daha önceki bir hüküm olmasaydı, aldığınız fidyeden dolayı size büyük bir azap dokunurdu”¹²⁹

Selef, bu âyette daha önce yazıldığı zikredilen hüküm hakkında ihtilâf etmiştir. İlk ve sonraki müfessirlerin çoğunluğu âyete şu mânâyı vermiştir: Ey Bedir savaşına katılmış gâzîler! Eğer Levh-i Mahfuz'da ganîmetlerin size helâl olduğu yazılmış olmasaydı Allah sizi cezâlandırırdı.

Bâzı âlimler ise âyete şu mânâyı vermiştir: Delil göstermedikçe kimseye azâp etmeyeceğini ezelde yazmış olmasaydı Allah sizi cezâlandırırdı.

Bizim de tercih ettiğimiz görüş ise şudur: Bu hususta Allâh'ın ezelde bir yazısı olmasaydı almış olduğunuz fidyelerden dolayı size büyük bir azap dokunurdu. Allah daha iyi bilir.¹³⁰

لَا يَخْزِيهِمُ الْقَرْعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ هَذَا يَوْمُكُمُ الَّذِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿١٠٣﴾ يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجْلِ لِلْكِتَابِ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَغَدَا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٠٤﴾

127 Sâffât 37/171-173

128 Yunus 10/2

129 Enfal 8/68

130 Şifâü'l Alil (26-28)

103. En büyük korku onları üzmez. Melekler onları karşılayıp: “İşte bu, va’d olduğunuz gündür” derler.

104. Gökleri kitapların katlandığı gibi katlayacağımız günü (an)! İlk yaratmaya başladığımız gibi onu (yaratmayı) tekrar iade ederiz. Biz bunu va’d edip üzerimize almıştık. Şüphesiz yapanlar Bizleriz.

Tefsiri:

Âyette yer alan الجَل kelimesi, üzerine yazı yazılan sayfa demektir. الكُتُب kelimesinin tekili olan الكتاب “kitap” ise, “yazılmış olan bilgiler” anlamına gelir. الكُتُب “kitaplar” kelimesinin başına girmiş olan ل “lâm” edâtı burada mânâ bakımından نطوي السماء كطي الدرج على ما فيه edâtı gibidir. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: Gökleri, içinde yazılı satırlar olan sayfaları katlar gibi katlarız.

Daha sonra Allah Teâlâ ilk yaratmayı onun gibi olan ikinci yaratmanın olabileceğine delil getirdi: “İlk yaratmaya başladığımız gibi onu (yaratmayı) tekrar iade ederiz.”¹³¹

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ﴿١٠٥﴾
إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ غَابِطِينَ ﴿١٠٦﴾

105. Andolsun ki Biz Zikr’dan sonra Zebûr’da: “Arza benim salih kullarım mirasçı olur” diye yazdık.

106. Gerçekten bunlar ibadet eden bir topluluk için yeter.

Tefsiri:

Bu âyetteki الزَّبُور “Zebur” kelimesi, nâzil olmuş tüm İlâhî kitapları kapsar. Sâdece Hz. Dâvûd’a (a.s) verilen Zebûr’u göstermez. الذِّكْر Zikr ise, Allah katındaki ana kitaptır. Arz, dünyâ; Allâh’ın sâlih kulları ise Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- ümmetidir. Bu âyet hakkındaki en isâbetli görüş budur.

Bu âyet-i kerîme, Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- peygamberlik alâmetlerinden biridir. Çünkü o, daha Mekke’de iken ve tüm yeryüzü halkı ona ve arkadaşlarına düşman iken, müşrikler onları yurtlarından ve evlerinden çıkarıp dünyânın her bir tarafına dağıttıkları güç bir zamanda bu âyet büyük bir müjde vermiştir: Allah Teâlâ, sâlih kullarının, yeryüzünde kâfirlere vâris olacağını ezelde takdîr etmiş, daha sonra peygamberlerine indirdiği kitaplarda da buna yer vermiştir.

Buhârî ve Müslim'in sağlamlığında ittîfâk ettiği bir hadiste de kitaba "Zikr" denilmiştir: *"Allah vardı ve O'nun dışında başka hiçbir şey yoktu. Allâh'ın Arş'ı suyun üstünde idi. Her şey Zikr'e yazıldı."*¹³² Dünyânın Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem- ümmetine âit olacağı hükmü yazılmış olan Zikr, Allâh'ın ezeli takdîrini yazdığı kitaptır.

Allah katından indirilmiş İlâhî kitaplara "zübûr" adının verildiğini ise şu âyet-i kerîmde görmekteyiz: *"Senden önce de, gönderdiğimiz elçiler, kendilerine vahyettiğimiz bir kısım adamlardan başka bir varlık değildiler. Eğer bu konuları bilmiyorsanız ilim adamlarına sorunuz. Evet, belgeler, mucizeler ve kitaplarla gönderdik onları."*¹³³ Yâni; onları açık mucizeler, hidâyet ve nûr içeren kitaplarla (zübûr) gönderdik. Bu âyet-i kerîmede zikredilen Zikr, Hz. Peygamber'den -sallallâhu aleyhi vesellem- önce indirilmiş olan İlâhî kitaplardan Tevrat ve İncil'dir.¹³⁴

Ruhların, *"Andolsun ki Biz Zikr'den sonra Zebûr'da: 'Arza benim sâlih kullarım mirasçı olur' diye yazdık."* âyetinde zikredilen yerde toplanacağını ileri sürenlerin görüşüne gelince; eğer bunlar, bu sözlerini bu âyetin tefsîri diye söylüyorlarsa, bu âyetin tefsîri söyledikleri gibi değildir.

Âlimler bu âyette zikredilen "arz"ın neresi olduğu hakkında ihtilâf etmiştir. Saîd b. Cübeyr'in rivâyet ettiğine göre İbn Abbas -radiyallâhu anh-, buranın Cennet olduğunu söylemiştir. Müfessirlerin çoğunun görüşü bu istikâmettedir.

Bu konuda İbn Abbas'tan -radiyallâhu anh- başka bir görüş daha rivâyet edilmiştir. Buna göre bu yer, Allâh'ın Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem- ümmetine fethini nasîp ettiği yerlerdir. Bizce isâbetli olan görüş budur.

Nur sûresindeki şu âyet-i kerîme de bu yorumu destekler: *"Allah içinizden îmân edip makbûl ve güzel işler işleyenlere kesin olarak vaat buyurur ki: Daha önce müminleri dünyâda hâkim kıldığı gibi kendilerini de hâkim kılacak"*¹³⁵

Sahih bir hadiste de Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: *"Yeryüzünün doğu ve batıları toptan bana gösterilmiştir. Ümmetimin hâkimiyeti bana gösterilen yerlere ulaşacaktır"*¹³⁶

132 Buhârî, (VI/330-331) Bed'u'l-halk, bâbu mâ câe fi kavillillâhi Teâlâ (Ve hüvellezi yebdeü'l-halka sümme yü'düh) Bu hadîsi Müslim'de bulamadık. (Derleyenin notu)

133 Nahl 16/43-44

134 Şifâü'l-Alîl (39)

135 Nûr 24/55

136 Müslim (V/739) Fiten, bâbu helâki hâzihi'l-ümme ba'dıhım bi-ba'd; Tirmizî (IV/410) Fiten, bâbu mâ câe fi sülâli'n-nebiyyi -sallallâhu aleyhi vesellem- selâsen fi ümmetihi; Ebû Dâvûd (XI/322) Fiten, bâbu zikri'l-fiten ve delâletihâ (Derleyenin notu) Şârihler, bu hadîsin şerhinde, yeryüzünün doğu ve batılarının Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- toptan gösterildiğini belirtirler. Bk. Avnû'l-Ma'bûd, IX, 292 (Mütercimnin notu)

Müfessirlerden bir grup şu görüşü ileri sürmüştür: Bu âyetteki “arz” kelimesi ile Beyt-i Makdis’in bulunduğu Kudüs toprağı kastedilmiştir. Allâh’ın sâlih kullarına vâris kılacağı yer orasıdır.

Ancak âyetteki “arz”ı Kudüs’le sınırlandırmak isâbetli değildir.¹³⁷

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٠٧﴾

107. Biz seni ancak âlemlere bir rahmet olarak gönderdik.

Tefsiri:

Tercih edilen görüşe göre bu âyetin lâfızlarındaki genellik geçerlidir. Buna göre bu âyet hakkında iki yorum yapılabilir:

1. Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- peygamberliği tüm âlemler için rahmet olmuştur.

Tâbîleri için rahmet olmuştur. Çünkü onun getirdiğı mesaj sâyesinde dünyâ ve âhiret şerefine ulaşmışlardır.

Ona savaş açan düşmanları için rahmet olmuştur. Çünkü onların erken ölmeleri veyâ öldürülmeleri onlar için bir hayırdır. Zîrâ yaşamaları âhiretteki azaplarının şiddetinin daha da artmasına sebep olacaktı. Onlar, bahtsızlıkları ezelden takdir edilmiş kimselerdir. Dolayısıyla erkenden ölmeleri, inkârcı bir şekilde uzun ömür sürmelerinden kendileri için daha hayırlıdır.

Onunla anlaşma yapmış olanlar için rahmet olmuştur. Çünkü dünyâda onun himâyesi ve ahdi altında yaşamışlardır. Onların şerri, bu anlaşma sâyesinde onunla savaşımlardan daha azdır.

Münâfıklar için rahmet olmuştur. Çünkü inanmış gibi davranmakla can, mal, âile saygınlıklarını korumuşlar, mîrâs ve başka konularda onlar için İslâm’ın hükmü geçerli olmuştur.

Coğrâfi bakımdan Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- yaşadığı yere uzak olan topluluklar için rahmet olmuştur. Çünkü Allah Teâlâ, O’nun peygamberliği sâyesinde yeryüzü halkına toplu azap etme cezâsını kaldırmıştır.

Böylece Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- getirdiğı mesaj sâyesinde tüm âlemler rahmetten payını almıştır.

2. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- herkes için rahmettir. Ancak inanlar, o rahmeti kabûl ederlerse dünyâ ve âhirette onun faydasını görürler. Kâfirler ise o rahmeti reddetmiştir. Bununla birlikte, reddetmeleri sebebiyle Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- onlara rahmet olmaktan çıkmaz. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- onlar için yine rahmettir. Ancak onlar, o rahmeti kabûl etmemişlerdir. Bu tıpkı “Falanca hastalığın ilâcı şudur” demek gibidir. Hasta o ilâcı kullanmasa o ilâç o hastalığın devâsı olmaktan çıkmaz.¹³⁸

قُلْ إِنَّمَا يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٨﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ
 آذَنْتُكُمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ وَإِنْ أَذْرِي أَقْرَبُ أَمْ بَعِيدُ مَا تُوعِدُونَ ﴿١٠٩﴾ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ
 الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ ﴿١١٠﴾ وَإِنْ أَذْرِي لَعَلَّه فِتْنَةٌ لَّكُمْ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿١١١﴾
 قَالَ رَبِّ احْكُم بِالْحَقِّ وَرَبُّنَا الرَّحْمَنُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ﴿١١٢﴾

108. De ki: “Bana, sizin ilâhınız ancak tek bir ilâhtır, diye vahyolunur. Artık siz Müslüman olacak mısınız?”

109. Eğer yüz çevirirlerse, de ki: “Ben size eşit olarak bildirdim. Size vadolunan (Kıyamet) yakın mıdır, uzak mıdır bilemiyorum.”

110. Şüphesiz ki O, sözün açığa vurulmasını da bilir, gizlediğinizi de bilir.

111. “Bilmiyorum; belki de o, sizin için bir imtihandır, bir süreye kadar bir faydalanmadır.”

112. Dedi ki: “Rabbim, hak ile hükmet! Bizim Rabbimiz Rahmândır. Sizin niteleyegeldiklerinize karşı yardımı istenen O'dur.”

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

HAC SÛRESİ

[78 Âyet]

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ﴿١﴾ يَوْمَ تَرَوُنَّهَا تُذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَمَا هُمْ بِسُكَارَى وَلَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ ﴿٢﴾

Rahmân ve Rahîm Allah'ın adı ile

1. Ey insanlar! Rabbinizden sakının. Çünkü kıyametin sarsıntısı büyük bir şeydir.

2. Onu göreceğiniz gün, bütün emzikliler emzirdiklerini unuturlar: Her hamile (karnındaki) yükünü bırakır. Sen insanları sarhoş görürsün. Hâlbuki onlar sarhoş değildirler. Fakat Allah'ın azabı pek şiddetlidir.

Tefsiri:

Emzikli çocuğu olan kadına **مُرْضِعَةٌ** denilir. Âyette geçen **مُرْضِعَةٌ** kelimesi ise “emzirdiği çocuğun ağzına memesini vermiş, bi'l-fiil çocuğunu emziren kadın” anlamındadır. Bu sebeple âyet-i kerîmede **مُرْضِعَةٌ** kelimesinin kullanılması, **مُرْضِعَةٌ** kelimesinin kullanılmasından daha isâbetli ve daha yerinde olmuştur. Çünkü kadın, emzirme işiyle ilgilenmediği bir zamanda çocuğundan gâfil olabilir. Ama memesini onun ağzına verip de onu emzirmeye başladığında onun hiçbir şeyinden gâfil olmaz. Bu durumda onu çocuğundan gâfil edecek olan husus, ancak ve ancak çocuğunu emzirmekten daha önemli ve daha etkileyici bir şey olabilir.

حامل yerine **ذات حمل** ifâdesinin tercih edilmesi de son derece dikkate değer. Çünkü **حامل**, hem potansiyel olarak gebe kalmaya elverişli olan hem de gebeliği bi'l-fiil başlamış olan kadına denilir. **ذات حمل** ise, **ذات ولد** “çocuklu kadın” gibi, sâdece gebeliği bi'l-fiil başlamış ve tam veyâ eksik bir şekilde doğum yapmaya elverişli olan kadına denilir. “Çocuğunu bi'l-fiil emzirmekte olan kadın” anlamındaki **مُرْضِعَةٌ** kelimesi, mutlak olarak “emzikli kadın” anlamındaki **مُرْضِعَةٌ** kelimesine

tercîh edildiği gibi hâmileliğin ifâde edilmesinde de “gebeliği bi'l-fiil gerçekleşmiş ve doğurmaya hazır hâle gelmiş” mânâsındaki ذات حمل kelimesi mutlak mânâda “hâmile” veyâ “hâmile kalabilen” anlamındaki حامل kelimesine tercîh edilmiştir. Allah daha iyi bilir!¹³⁹

Âyette bulunan مُرْضِعَةٌ kelimesinde ة harfinin bulunması, mânâyâ öyle bir incelik katar ki o harf olmaksızın o incelik oluşmaz. O incelik şudur: مُرْضِعَةٌ kelimesi, “bi'l-fiil emzirme işiyle meşgûl olan kadın” anlamındadır. Burada emzirme niteliği taşıyan kadın değil, özellikle emzirme işiyle meşgûl olan kadın kastedilmiştir. Eğer “emzikli kadın” anlamında sâdece nitelik kastedilseydi حائض “hayız gören kadın”, طامث “bekâret zarının bozulması sebebiyle kanı akmış kadın” kelimelelerinde olduğu gibi sonuna ة getirilmeden مُرْضِعٌ demekle yetinilirdi. Nitekim Hz. Peygamber -sallâllâhu aleyhi vesellem- “Allah, başlarını örtmedikçe hayız görenlerin namazını kabûl etmez.”¹⁴⁰ hadîsinde kelimenin sonuna ة harfi getirmeksizin حائض buyurmuşlardır. Çünkü bu hadiste kastedilen, bi'l-fiil hayız hâlinde bulunup kanı akan kadın değil, “potansiyel olarak hayız görebilecek durumda bulunan kişiler”, yâni kadınlardır. Zîrâ bi'l-fiil hayız görmekte ve çocuk emzirmekte olan kadına da — bu fiilleri bi'l-fiil yapmasa da — kadın olması hasebiyle potansiyel olarak yapabilme niteliğine sâhip kadına da sonuna ة harfi getirmeden حائض “hayız gören” ve مُرْضِعٌ “emzikli” denilir. Bu âyet-i kerîmede ise مُرْضِعٌ kelimesinin sonuna ة harfi getirilerek مُرْضِعَةٌ denilmiştir. Çünkü “bi'l-fiil emzirme işiyle meşgûl olan kadın” anlamı kastedilmiştir. İşte bu durumdaki kadınlar bile, kıyâmetin koptuğu zelzelenin dehşetinden dolayı emzirme işini unuturlar. Bu anlamı güçlendiren bir diğer husus da عَمَّا أُرْضِعْتُ “emzirdiklerini unuttur” ifâdesinde şahsı gösteren من yerine “emzirmesini unuttur” şeklinde masdar anlamı verilebilecek مَا kelimesinin kullanılmasıdır. Çünkü مُرْضِعَةٌ kelimesiyle “potansiyel olarak emzirme niteliğine sâhip kadın” değil, “bi'l-fiil çocuğunu emzirmekte olan kadın” kastedilmiştir.¹⁴¹

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَرِيدٍ ﴿٣﴾ كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ إِلَى عَذَابِ الشَّعِيرِ ﴿٤﴾

139 Bedâiu'l-fevâid (IV/21-22)

140 Bu sahîh bir hadistir. Bk. Ebû Dâvûd (II/345) Salâh, Bâbu'l-mer'e tûsallî bi-ğayri himâr; Tirmizî (II/215) Salâh, Bâbu mâ câe lâ takbelü salâte'l-mer'eti illâ bihimâr; Hâkim (I/521); İrvâû'l-ğalîl (I/214) (Derleyenin notu)

141 Bedâiu'l-fevâid (III/29)

3. İnsanların bazısı Allah hakkında bilgisizce tartışır ve azgın her şeytana uyar.

4. Onun hakkında şu yazılmıştır: “O, kendisini dost edinen herkesi mutlaka saptırır ve onu alevli ateş azâbına götürür.”

Tefsiri:

Akıllarına uyararak vahye karşı gelenlerde ne ilim, ne hidâyet, ne de aydınlatıcı bir kitap vardır.¹⁴² Onların îtirazları temelsizdir. Onlar ileri sürdükleri bu îtirazlarda her inatçı şeytana uyarlar. O şeytanın fitrî özelliği şudur: O, kendisini dost edinen herkesi mutlakâ saptırır ve onu alevli ateş azâbına götürür. Aklına uyararak Allâh'ın âyetlerine karşı gelenin durumu işte böyledir. Onda sâdece cehâlet ve sapıklık vardır.

Cenâb-ı Hak bu üç husûsu peş peşe çok güzel bir düzen içinde sıralamıştır. Öncelikle genel olan ilmi zikretmiş ve aklına uyararak âyetlerine karşı gelenin ilim sâhibi olmadığını belirtmiştir. Daha sonra kapsamı ilimden daha dar olan hidâyeti, en sonra da kitabı zikretmiştir. Çünkü ilim, akıl, duyu organları ve fitratla algılabilen şeyleri kapsamaktadır. Hidâyet ise onun kadar kapsamlı değildir. Çünkü sâdece peygamberler vâsıtasıyla öğrenilebilen mesajları içerir. Kitabın kapsamı, hidâyetin kapsamından da dardır. Çünkü o, sâdece Allâh'ın peygamberine indirdiği vahyi içerir. Hâlbuki hidâyet hem kitabı hem de sünneti içerebilir.

Allah hakkında bilgisizce tartışan kimseler bunların üçünden de mahrumdur. Peygamberler vâsıtasıyla öğrenilen kitap ve hidâyetin hiçbir bilgi ve kesirlik ifâde etmediğini, aklın bunlarla çeliştiğini zâten kendileri söylemektedirler. Böylece kendilerinde kitabın da sünnetin de olmadığını îtirâf etmiş olmaktadırlar. Geriye sâdece iddiâlı oldukları ilim kalmaktadır. İlim sâhibi olmadıklarını da Allah bildirmektedir. Allah Teâlâ'nın bildirdiği şeyin doğruluğu aklî delil ve burhan ile sâbittir. Böylece vahye karşı gelmek için dayandıkları şeyin ilim olmadığı kat'î olarak ortaya çıkar. Çünkü eğer bu dayandıkları şey ilim olsa Allâh'ın bilgisiz olduklarına dâir verdiği haberin doğruluğunu gösteren aklî delil geçersiz hâle gelirdi. Vahye karşı gelirken dayandıkları şeylerin ilim olmadığını bilmek için bu kâfidir! Nasıl kâfi olmaz? Öncülleri doğru aklî delil, onların îtiraz etmelerinin yanlışlığını ve bunun tam bir cehâlet olduğunu göstermektedir. Nasıl göstermesin ki? Akıl da vahiy de bu îtirâzın yanlış olduğunda ittifâk etmiştir.

Biz vahye karşı gelen bu kimseleri şu üç şeyden biri ile sıkıştırabiliriz. Allah katından indirilmiş kitap, herhangi bir peygamberden nakledilen bir ilim ve öncüllerinin sağlamlığında akıl sâhiplerinin birleştiği sağlam aklî delil. Allah durum-

142 Müellif, bu âyeti aynı sûrede geçen ve bu âyetin bir benzeri olan şu âyetle birlikte yorumlamaktadır: “İnsanlardan kimisi Allah hakkında bilgisiz, delilsiz ve aydınlatıcı bir kitabı olmaksızın mücadele eder.” (Hac 22/8) Okuyucu burada yapılan yorumları okurken bu âyetin muhtevâsını da mutlakâ göz önünde bulundurmalıdır. (Mütercimin notu)

larına şâhittir ki, onlar bunların hiçbirine karşı duracak güçte değildirler. Allâh'ın kitabı, peygamberimizin -sallallâhu aleyhi vesellem- sünneti ve âlemlerin Rabbinden O'nun güvenilir elçisinin -sallallâhu aleyhi vesellem- kalbine Cebrâîl'in (a.s) açık bir Arapça ile getirmiş olduğu vahiy vâsıtasıyla öğrendiklerimiz bu kimseler tarafından terk ve ihmâl edilmiştir. Hem de ne uğruna? Şeytanların fısıltıları, sapkınların ortaya attıkları şüpheler ve inkârcıların çarpıtmaları uğruna!

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Allah hakkında bilgisizce tartıştıkları ve her inatçı şeytanı izledikleri belirtilen ilk grup ile Allah hakkında bilgi, hidâyet ve aydınlatıcı bir kitap olmaksızın tartıştıkları belirtilen ikinci grup arasındaki fark nedir?¹⁴³ Cenâb-ı Hak bunları neden ayrı ayrı zikretmiştir?

Bu soruya şöyle cevap verilebilir: Allah Teâlâ bu iki âyette¹⁴⁴ ve hemen bunlardan sonra gelen âyette¹⁴⁵ üç ayrı grup insan tasvîri çizmiştir:

1. Allah hakkında bilgisizce tartışıp, kendisine uyanı saptırma özelliğinde yaratılmış olan her inatçı şeytana uyanlar. Bunlar sapık kimseleri tâkip eden güruttur.

2. Allah hakkında bilgisizce, hiçbir hidâyet ve aydınlatıcı kitap olmaksızın tartışan, insanları Allâh'ın yolundan saptırmak için boynunu bükerek böbürlen kimseler. Bunlar, Allâh'ın yolundan çeviren ve sapıklıkta başkalarına rehber olan kibirli kimselerdir.

Demek ki bu ikinci grup sapıklıkta başkalarına örnek olan kimselerden, ilki ise bunlara tâbi olanlardan oluşmaktadır.

3. Allâh'a geri durarak kulluk edenler. Bunlar, arzu ve heveslerini tâkip eden kimselerdir. Eğer dünyâda istedikleri olursa Allâh'a kulluk ederler. Yok başlarına sınanacakları bir şey gelirse dinlerinden dönerler. Bunlar irâde ve yönelişlerinde hastadırlar. Arzu ve heveslerine uyan şehvet-perest kimselerin durumu böyledir. Bu sebeple bunları zikrederken ibâdet ve kulluğa vurgu yapılmıştır. Çünkü kulluğun temelinde irâde ve yöneliş vardır. İlk iki grup sapıklar ve onları saptıranlardır. Bunlar ise ilim ve mârifet konusunda hastadırlar. Şüpheli, bozuk fikirli, temelsiz öncüllerle tartışan kimselerin durumu hep böyledir. Allah Teâlâ akla gelen şüpheleri tenkit süzgecinden geçiren basîreti ve arzu ve heveslerinin etkisine karşı olgun davranan aklı sever. Kulun iyiliği sâdece hakkı bilip ona yönelmesindedir: Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: *"Bizi doğru yola ilet! O kendilerine nîmet verdiğin mes'utların yoluna; ne o gazap olunanların, ne de sapkınların!"*¹⁴⁶

143 İlk grup 4. âyette, 2. grup ise 8. âyette zikredilmiştir. Bu iki âyetin birbirine benzediğine ve müellif tarafından her ikisi de nazar-ı dikkate alınarak yorumlandığına daha önce de dikkat çekmiştik. (Mütercimnin notu)

144 Hac 22/4, 8

145 *"İnsanlardan kimi de Allah'a (dinin) yalnız bir taraf(ın)dan (tutup) ibâdet eder. Eğer kendisine bir hayır dokunursa ona yapışır. Eğer bir şer isâbet ederse yüzü üstü döner..."* Hac 22/11

146 Fâtiha 1/6-7

Hakkı bilmeyen sapık olur. Hakkı bilip de ona uymayan gazaba uğrar. Hakkı bilip de ona uyan doğru yola iletilir.

Şerrin başlangıcı sapıklık, sonu ise gazaptır. Nitekim hayrın başı hidâyet, sonu ise rahmet ve Allah'ın hoşnutluğudur. Allah Teâlâ, Hac sûresinin bu âyetlerinde bilgide ortaya çıkan sapma ve saptırmayı, irâde ve uygulamada ortaya çıkan yoldan çıkmayı zikretmiştir. Nitekim bu iki husûsu şu âyette de bir arada zikretmektedir: *“Yalnız zanna ve nefislerin sevdâsına tâbi oluyorlar.”*¹⁴⁷

İlk gruptaki insanları şöyle tanıttı: *“İnsanların bazıları Allah hakkında bilgisizce tartışır ve azgın her şeytana uyar.”*

Bu ifâde, onların tartışmasının hidâyetsiz ve aydınlatıcı bir kitap olmaksızın yapıldığını da içerir. Çünkü hidâyet ve kitap olmaksızın yapılan tartışma bilgisizce yapılmış demektir. Bilginin olmadığının belirtilmesi, hangi yolla elde edilmiş olursa olsun hiçbir bilgi türünün olmamasını gerektirir. Bu da, o kimselerin hidâyet ve aydınlatıcı bir kitapla tartışma yapmadıklarını gösterir. Saptırıcı kimselere tâbi olan sapkınların durumu işte budur! Daha fazla açıklamaya gerek yoktur. Allah Teâlâ onların bilgisizce tartıştıklarını ve her inatçı şeytana uyduklarını belirtmiştir. Bu şeytanın, peşine takılan kişileri saptırıp alevli azâba sürükleyeceği ezelden takdîr edilmiştir. Kâfir, bid'atçı ve arzu ve heveslerinin esîri kimselerden oluşan sapıklığın liderlerini tâkip edenlerin durumu işte böyledir!

Daha sonra Cenâb-ı Hak, kibirle boynunu bükten ve sapıklıkta lider olan ikinci gruptaki kimseleri zikretti. Nitekim onların kibri şu âyet-i kerîmede de zikredilmiştir: *“Karşısında âyetlerimiz okunduğu vakit de kibirlenerek ensesini döner, sanki onları işitmemiş, sanki kulaklarında bir ağırlık varmış”*¹⁴⁸

Başkalarını sapıklığa çağıran sapıklıkta lider olmuş kimselerin tartışması daha geniş zikredilmiş, onların bilgisizlikleri yanı sıra hidâyet ve aydınlatıcı kitaptan da mahrûm oldukları belirtilmiştir. Hâlbuki bunların tâbilerini tanıtırken hidâyet ve kitaptan mahrûm olmayı da gerektiren bilgisizliğin anılmasıyla yetinilmişti. Çünkü sapıklıkta başkalarına rehber olanların mücâdelesi, onlara tâbi olanların mücâdelesinden daha köklü ve daha azıldır. Liderlerin mücâdelesinin temelinde kibir, diğerlerinin mücâdelesinde ise sapıklık ve taklit vardır. Bu sebeple liderlerin durumuna daha tafsîlâtli yer verildi. Bilgi ve yönelişlerindeki yanlışlığın cezâsının, tâbilerin cezâsından daha şiddetli olduğu bu sebeple zikredildi.

Bu ve benzerî hususlar, Kur'an'la akıl arasında çelişki görüp aklı onun önüne geçiren kimselerin mahrûm edildiği Kur'ânî inceliklerdendir.¹⁴⁹

147 Necm 53/23

148 Lokman 31/7

149 es-Savâiku'l-Mürsele (III/1086-1091)

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِّنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِّنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِّنْ مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُّخَلَّقَةٍ لِّبَيِّنٍ لَّكُمْ وَنُقَرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَّنْ يُتَوَفَّىٰ وَمِنْكُمْ مَّنْ يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِّنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ رَوْحٍ نَّهِيحٌ ﴿٥﴾ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُخَيِّبُ الْمُؤْمِنِينَ وَأَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦﴾ وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ ﴿٧﴾

5. Ey insanlar! Eğer öldükten sonra diriltilmekten yana şüphemiz varsa, muhakkak Biz sizi(n atanız Âdem'i) topraktan yarattık. Sonra (soyundan gelenleri) nutfe (meni) den, sonra alaka dan, sonra da şekli belli belirsiz bir çiğnem etten (yarattık). Size açıklayalım diye. Rahimlerde dilediğimizi belli bir zamana kadar durduruyoruz. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkartıyoruz. Sonra en güçlü ve olgun çağınıza ermeniz için (bunu yapıyoruz). Kiminiz ölür, kiminiz de ömrün en zayıf ve fena dönemine döndürülür. Önceden bilmiş olduğu şeyleri bilmez olsun diye. Sen yüzünü kuru ve ölü görürsün. Biz üzerine suyu (yağmuru) indirdiğimizde, sarsılır, kabarır ve her çeşit güzel bitkiden bitirir.

6. Bu böyledir. Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir. Ve çünkü O, ölüleri diriltir. Gerçekten O, her şeye de güç yetirendir.

7. Ve çünkü hiç şüphesiz kıyamet gelecektir. Onda hiç şüphe yoktur ve Allah muhakkak kabirdekileri diriltecektir.

Tefsiri:

Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: Eğer siz öldükten sonra dirilmekten şüphe ediyorsanız yaratılmış olduğunuz hakkında, yaratılışınızın başlamasında ve ölüme kadar değişik merhaleler geçirmesinde de şüphe ediyor değilsiniz ya! İşte size vaat edilen ölümden sonra dirilme de ilk yaratılışın bir benzeridir. Bunlar mümkün olmaları ve meydana gelmeleri husûsunda birbirine benzer. Öldükten sonra yeniden yaratılmanız, hakkında hiç şüphe etmediğiniz ilk yaratılışınız gibidir. Ayan-beyan müşâhede edip durduğunuz ilk yaratılışın benzeri olan öldükten sonra dirilmeyi nasıl inkâr edersiniz?¹⁵⁰

Cenâb-ı Hak başka bir âyet-i kerîmede de şöyle buyurmaktadır: “Allâh’ın varlığının delillerinden biri de şudur: Sen yeryüzünü boynu bükük (kupkuru) görürsün. Onun üzerine yağmuru indirdiğimiz zaman kıpırdar kabarır. Şüphesiz ki, onu diriltten elbette ölüleri de diriltir. Şüphesiz o, her şeye gücü hakkıyla yetendir.”¹⁵¹

Allah Teâlâ, ölüleri diriltmeyi kuruyan toprağı yeşerterek canlandırmaya, insanları kabirlerinden çıkarmayı yeryüzünden bitkileri çıkarmaya benzetmekte, böylece bir şeyi benzerine delil getirmektedir.

Cenâb-ı Hak, toprağı yeşerterek canlandırmayı burada beş husûsa delil ve alâmet kılmıştır:

1. Allâh’ın varlığı ve bunun açık-seçik bir hakikat oluşuna. Allâh’ın varlığının kabul edilmesi, O’nun kemâl sıfatlarını, kudretini, irâdesini, diri oluşunu, ilmini, hikmetini, rahmetini ve fiillerini kabul etmeyi de içerir.
2. Allâh’ın ölüleri dirilteceğine
3. Kudretinin her şeye yettiğine
4. Kıyâmetin kopacağı ve bunda hiçbir şüphenin bulunmadığına
5. Allâh’ın bitkileri topraktan çıkardığı gibi ölüleri de kabirlerinden çıkarcasına¹⁵²

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٨﴾ ثَانِي عَظْمِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَنَذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَذَابُ الْحَرِيقِ ﴿٩﴾ ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتَ يَدَاكَ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿١٠﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْتَزُّ بِاللَّهِ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فَتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَى وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ﴿١١﴾ يَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْصُرُهُ وَمَا لَا يَنْفَعُهُ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٢﴾ يَدْعُو لِمَنْ صَرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ لِبَشَرِ الْمَوْتَى وَلِبَشَرِ الْعَشِيرِ ﴿١٣﴾ إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿١٤﴾ مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ تَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبِّ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لِيَقْطَعْ فَلْيَنْتَظِرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدَهُ مَا يَغِيظُ ﴿١٥﴾ وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يُرِيدُ

151 Fussilet 41/39

152 İ'lâmü'l-muvakkîn (I/193)

﴿١٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارَى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ
 أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٧﴾ أَلَمْ تَرَ
 أَنَّ اللَّهَ يَنْجِذُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ
 وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقٌّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ
 اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿١٨﴾

8. İnsanlardan kimisi Allah hakkında bilgisiz, delilsiz ve aydınlatıcı bir kitabı olmaksızın mücadele eder;

9. İnsanları Allah'ın yolundan saptırmak için büyükenerek yüz çevirir. Dünyada onun için rüsvaylık vardır. Kıyamet günü de Biz ona, yakıcı ateş azabını tattırırız.

10. (Ona denir ki:) "Bu senin ellerinin önden gönderdiği sebebiyledir ve çünkü Allah kullarına zulmedici değildir."

11. İnsanlardan bazıları (dinin) bir tarafından Allah'a ibadet eder. Eğer ona hayır isabet ederse onunla mutmain olur. Şayet ona bir belâ isabet ederse yüzü üzere döner (mürted olur). Dünyayı da âhireti de kaybetmiş olur. İşte bu, apaçık zıyanın ta kendisidir.

12. O Allah'ı bırakıp kendisine zarar da veremeyen fayda da veremeyen şeye tapar. İşte bu, uzak sapıklığın tâ kendisidir.

13. O, zarar vermesi fayda vermesi (ihtimali) nden daha yakın olana ibadet eder. (O) ne kötü bir yardımcı, ne kötü bir arkadaştır!

14. Muhakkak Allah mü'min olup salih amel işleyenleri altlarından ırmaklar akan Cennetlere girdirir. Şüphe yok ki Allah ne dilerse yapar.

15. Allah'ın ona (peygamberine) dünyada ve âhirette yardım etmeyeceğini sanan kimse, semaya bir ip bağlasın (da oraya çıksın). Sonra (vahyi) kes(meye kalkış)sın, sonra baş vurduğu bu yol, öfkelenildiği şeyi giderir mi, bir baksın.

16. İşte Biz onu böylece apaçık âyetler halinde indirdik. Muhakkak Allah dilediğini doğru yola iletir.

17. İman edenler, yahûdiler, sâbiîler ve Hristiyanlar, ateşperestler ve müşrikler (var ya); muhakkak Allah Kıyamet gününde aralarında hükmedecektir. Muhakkak Allah her şeye şâhiddir.

18. Görmedin mi göklerde ve yerde olan herkes, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde ederler? Bir çoğuna da azab hak olmuştur. Allah'ın hor kıldığını yüceltebilecek yoktur. Muhakkak Allah dilediğini yapar.

Tefsiri:

Azâbı hak eden kişi, Allâh'a secde etmeyen kişidir. Allah, secde etmemesi sebebiyle onu hor ve hakir kılacaktır. Nitekim onun hiçbir şerefi olmadığını bildirmektedir. Çünkü Allâh'a secde etmemesi sebebiyle Allah katında değersiz hâle gelmiştir.¹⁵³

هَٰذَا نِ خَضَمَانٍ اخْتَضَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَأَلْدَيْنَ كَفَرُوا فَطَعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ يُصَبُّ
مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِمُ الْحَمِيمُ ﴿١٩﴾ يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ﴿٢٠﴾ وَلَهُمْ
مَقَامِعٌ مِنْ خَلِيدٍ ﴿٢١﴾ كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا
عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٢٢﴾ إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ أَمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا
خَرِيرٌ ﴿٢٣﴾

19. Bunlar Rabbleri hakkında davalaşan iki hasımdırlar. Kâfir olanlar için ateşten elbiseler biçilir, başları üzerinden gâyet kaynar su dökülür.

20. Onunla karınlarında ne varsa eritilir, derileri de (eritilir).

21. Ve onlar için demirden topuzlar da vardır.

22. Oradan, (oradaki) bir ızdıraptan kurtulmak istedikleri her seferinde oraya geri iade olunurlar. Ve (melekler onlara): “Yakıcı ateşin azabını tadın” (derler).

23. Muhakkak Allah mü'min olup salih amel işleyenleri, altından ırmaqlar akan Cennetlere girdirir. Onlar orada (Cennette) altından bileziklerle ve incilerle bezenirler, orada giyecekleri de ipek-(ten)dir.

Tefsiri:

Kırâat âlimlerinin kırâatleri, bu âyet-i kerîmedeki لُولُ “inci” kelimesinin esre veyâ üstün okunması husûsunda farklılık arz etmiştir. Bu kelime iki açıdan üstün okunabilir:

1. أساور “bilezikler” kelimesinin mahalline atfedilip gramer bakımından onun hükmüne tâbi kılınarak.

2. يُحَلَّوْنَ “bezenirler” fiilinin gösterdiği lâfzı düşürülmüş bir fiilin nesnesi olarak. Bunun takdîri şöyledir: وَيُحَلَّوْنَ لُولُؤًا “ve inciyle bezenirler.”

Bu kelimeyi esre okuyanlar ise onu ذَهَب "altın" kelimesine atfetmiş ve gramer bakımından onunla aynı hükme tâbi kılmıştır.

Âyetle zikredilen bilezikler hakkında iki ihtimâl söz konusudur:

Saf altın ve saf inciden yapılmış bilezikler olması

İki malzeme bir arada kullanılarak inci işlenmiş altın bileziklerin olması.

Bu bileziklerin nasıl olduğunu Allah daha iyi bilir!¹⁵⁴

وَهَدُوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَهَدُوا إِلَى صِرَاطِ الْحَمِيدِ ﴿٢٤﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
وَيَضُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفِ فِيهِ
وَالْبَادِ وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحَادِ بِظُلْمٍ نُزِقْهُ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ ﴿٢٥﴾

24. Onlar hem güzel söze hidâyet olunurlar hem de Hamîd olan (çok hamd edilen Allah)'ın yoluna hidâyet olunurlar.

25. Şüphe yok ki kâfir olanlar, insanları Allah'ın yolundan ve insanların için kendisinde hem yerli olanların hem de yolcuları eşit kıldığımız Mescid-i Haram'dan alıkoyanlar... Kim orada zulümle ilhadı isterse; Biz ona pek acıklı azabı tattırırız.

Tefsiri:

Bu hüküm, Mescid-i Harâm'ın sâdece namaz kılınan yerine mahsus değildir. Aksine tüm harem bölgesi için geçerlidir. Haremi insanların yerli ve yolcusuna eşit kılmış olan Allah, insanları oraya gitmekten alıkoyan ve orada zulmederek haktan sapmak isteyen kimseleri tehdit etmektedir.

Harem ve hac ibâdetinin yapıldığı yerler Safâ ve Merve, sa'y yapılan yerler, Minâ, Arafa ve Müzdelife'dir. Bunlar hiç kimseye mahsus değildir. Aksine bunlarda tüm insanlar aynı haklara sâhiptir. Çünkü bu yerler ibâdet ve haccın yapıldığı mahallerdir. Allâh'ın kullarına belirleyip vakfettiği mescididir. Bu sebeple Hz. Peygamber -sallâllâhu aleyhi vesellem-, Minâ'da kendisine gölgeleneceği bir ev yapılmasını menetmiş ve şöyle buyurmuşlardır: "Minâ, önce gelenin devesini çöktüreceği, mesken tutacağı yerdir."¹⁵⁵

154 Hâdi'l-Ervâh (164)

155 Ahmed b. Hanbel (VI/206-207); Ebû Dâvûd (V/501) Menâsik, Bâbu tahrîmi Mekke; Tirmizî, bu hadîsin sahîh olduğunu belirtmiştir. Bk. (III/228); Hac, Bâbu mâ câe enne Minâ münâhu men sebak; İbn Mâce (II/1000) Menâsik, Bâbu'n-nüzûl bi-Minâ. Elbânî bu hadîsin zayıf olduğunu belirtmiştir. (Derleyenin notu)

وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ
وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿٢٦﴾ وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى
كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴿٢٧﴾

26. Hani Biz İbrahim'e Beyt'in yerini tayin etmiş ve şöyle demiştik:
"Bana hiçbir şeyi ortak koşma. Tavaf edenler, orada ikamet edenler,
rükû' ve sücûd edenler için Beyt'imi temizle!

27. "Ve insanlar arasında hacca ilân et! Hem yayan, hem de her uzak
yoldan gelecek yorgun argın develer üstünde sana gelsinler.

Tefsiri:

Yayaların bineklilerden önce zikredilmesinde çok ince bir nükte vardır. O
da şudur: Allah, hac ibâdetiyle mükellef olma şartını beden ve mâlen Hicaz'a
gitmeye güç yetirebilmek olarak belirlemiştir. İnsanların çoğunun oraya yolcu-
luk yapacağı muhakkaktır. Bu sebeple Allah Teâlâ, bineğin güç yetirmenin bir
parçası olduğu, dolayısıyla hacca sâdece bineklilerin mükellef olduğu vehmini
kaldırmak için hacıları iki ayrı grup hâlinde zikredip bunun önemini göstermek
ve bu anlamı pekiştirmek için de yayaları bineklilerden önce zikretmiştir.

Bu konuyla ilgili olarak şöyle bir yorum da yapılmıştır: Allah Teâlâ, gönülle-
rini almak için yayaları bineklilerden önce zikretmiştir. Çünkü binekli olan hacılar
içten içe yayaları küçümseyip kınarlar ve "Allah size hacca farz kılmadı ve sizden
yaya olarak hacca gitmenizi istemedi" derler. Hattâ onların faydasız bir davranış
içinde olduklarını bile düşünürler. Bu sebeple Allah Teâlâ, engin merhametinden
dolayı gönüllerini almak için onları önce zikretti.¹⁵⁶

لِيَسْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ
الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعَمُوا النَّاسَ الْفَقِيرَ ﴿٢٨﴾ ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلِيُتَوْفَا
نُدُورَهُمْ وَلِيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٢٩﴾ ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظِمِ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ
لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَأَجَلْتُ لَكُمْ الْأَنْعَامَ إِلَّا مَا يَتْلُو عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ
وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ﴿٣٠﴾ حَتَّىٰ تَخْشَوْا اللَّهَ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا حَرَّمَ
مِنَ السَّمَاءِ فَتُحْطَفُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ ﴿٣١﴾

28. “Tâ ki kendileri için menfaatlere tanık olsunlar, belirli günlerde Allah’ın kendilerine rızık olarak verdiği kurban edilen hayvanlar üzerine Allah’ın adını ansınlar. Artık onlardan yeyin ve eli dar olan fakire de yedin.

29. “Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atîk (Ka’be’y) i tavaf etsinler.”

30. Bu (böyledir); kim Allah’ın saygı duyulmasını istediği şeyleri ta’zim ederse bu, Rabbi katında kendisi için daha hayırlıdır. Size davalar helâl kılındı. Ancak size okunanlar müstesnâ. Şu halde pisliğin ta kendisi olan putlardan uzak durun ve yalan söylemekten de kaçının;

31. Yalnız Allah’a yönelenler olarak ve O’na şirk koşmaksızın. Kim Allah’a ortak koşarsa o, sanki gökyüzünden düşüp kuşların kaptığı yahut rüzgarın kendisini uzak bir yere attığı kimseye benzer.

Tefsiri:

Müfessirlerden bir grup şöyle demiştir: Bu âyet-i kerîmede zikredilen حُرُمَاتُ اللَّهِ “hurumâtullah”, Allâh’ın saygısızlık edilmesini yasakladığı ve saygısızlık edilmesi durumunda gazap edeceği şeylerdir. Onları ta’zîm etmek ise, onlara saygısızlık etmekten kaçınmaktır.

Leys şöyle demiştir: Hurumâtullah, ihlâl edilmesi yasak olan kurallardır.

Bir grup âlim de şöyle demiştir: Hurumâtullah, Allâh’ın emir ve yasaklarıdır.

Zeccac ise şöyle demiştir: Hurumâtullah; yerine getirilmesi gerekli ve noksan bırakılması haram olan hususlardır.

Bu hususta bir başka grubun görüşü ise şöyledir: Hurumâtullah, hac esnâsında yapılan ibâdetler, haccın yapıldığı vakit ve yerler anlamındadır.

İsâbetli olan görüşe göre, hurumâtullah burada zikredilen her şeyi içine alır. Çünkü حُرُمَاتُ “hurumât” kelimesi, حُرْمَةٌ “hurme” kelimesinin çoğuludur. Hurme, saygı gösterilmesi ve gözetilmesi gerekli olan haklar, şahıslar, zamanlar ve mekânlar mânâsındadır. Hurumâtullah’a saygı göstermek ise onlara gerekli olan özeni gösterip ilgiyi kesmemek’tir.¹⁵⁷

Bu misâl, Allah’la birlikte başka ilâhlar edinip ona bağlanan kimsenin durumuna ne kadar uygundur!

Bu benzetme iki şekilde anlaşılabilir:

1. Benzetme mürekkeb (bileşik) kabûl edilebilir. Bu durumda Allah’la birlikte ilâh edinip ona tapan kişi, kurtuluşu ümit edilmeyecek şekilde kendi helâkine

sebeup olan bir adama benzetilmiştir. Onun durumu, gökten düşen ve düşerken kuşların didikleyerek parça parça ettiği yâhut rüzgârın sürükleyip uzak bir yere attığı kimsenin durumu gibidir.

Benzetme bu şekilde anlaşılırsa müşebbehin (Allah'la birlikte sahte ilâhlara tapan kişinin) özelliklerine ve müşebbeh bihte (benzetmede gökten düşen kişinin) bunlara tekâbül eden unsurlara tek tek bakmak gerekmez.

2. Benzetmenin mürekkep olmayıp müşebbehin özelliklerinden her birinin müşebbeh bihteki bir unsura tekâbül ettiği de düşünülebilir. Bu durumda îman ve tevhid ilkesi, yücelik, genişlik ve şeref bakımından benzetmedeki kişinin bulunduğu ve sonra da düştüğü göğe benzetilir. İman ve tevhîdi terk eden kişi, ferah gökyüzünden şiddetli bir tazyikin, üst üste gelen acıların, organları didikleyip parçalayarak helâke sebeb olacak yerlere atan kuşların bulunduğu yerlere düşmüş bir kimseye benzetilmiştir. Benzetmede gökten düşen kişinin et ve organlarında her kuşun payının olması gibi Allah'la birlikte ilâh edinenin de dîninde ve gönül dünyâsında her şeytan bir pay sâhibidir. Benzetmede kişiyi uzak bir mekâna sürüklediği belirtilen rüzgâr, müşriği en alçak yerlere sürükleyen arzu ve heveslerdir.¹⁵⁸

ذَٰلِكَ وَمَنْ يُعْظِمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ ﴿٣٢﴾ لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٣٣﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَسْكًا لِّيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقْنَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَلِلَّهِكُمْ إِلَهُ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ ﴿٣٤﴾ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلَىٰ مَا أَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافٍ فَإِذَا وَجِيتُ جُنُوبَهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذَٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٣٦﴾ لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومُهَا وَلَا دِمَآؤُهَا وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَىٰ مِنْكُمْ كَذَٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَبَشِّرِ الْمُخْسِنِينَ ﴿٣٧﴾

32. Bu (böyledir). Kim Allah'ın şeâirini tazim ederse şüphesiz ki o, kalplerin takvâsındandır.

33. Onlarda sizin için belirli bir süreye kadar faydalar vardır. Sonra onların varacakları yer, Beyt-i Atîk'tir.

34. Biz, (Allah'ın) kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine Allah'ın adını anımlar diye her ümmete kurban kesmeyi meşrû kıldık. İlâhınız bir tek ilâhtır. O halde, O'na teslim olun. İtaatkâr ve alçak gönüllü olanları müjdele!

35. Onlar ki, Allah anılınca kalpleri titrer, kendilerine isabet edenlere karşı sabreder, namazı dosdoğru kılarlar ve onlara rızık olarak verdiklerimizden de infâk ederler.

36. Kurbanlık develeri de size Allah'ın şeâirinden kıldık. Onlarda sizler için hayır(lar) vardır. Onlar ayakları üzere iken üzerlerine Allah'ın adını anın. Artık yanları üzere düşüp can verince etinden yeyin ve ondan dilenen, dilenmeyen fakirlere yedin. Onları şükredesiniz diye böylece size musahhar kıldık.

37. Onların etleri de kanları da Allah'a asla ulaşmaz. Fakat sizden O'na takvâ ulaşır. Bu şekilde O, onları (kurbanlıkları) size musahhar kıldı ki size hidâyet verdiği için, tekbir getirip Allah'ı tazim edesiniz. İhsan edenleri müjdele!

Tefsiri:

Allah Teâlâ, kurbanlık hayvanları, Allâh'ın ismini anarak boğazlayan kimse-lerin buyruğuna verdiğini, kendisine ise sâdece takvânın ulaştığını bildirmektedir. Takvâ ise, o kurbanları sunmak sûretiyle Allâh'a yaklaşmak ve onları boğazlar-ken Allâh'ın adını anmaktır. Onlar boğazlanırken Allâh'ın ismi anılmazsa etle-rinin yenilmesi haram olur. Boğazlanırlarken Allâh'ın isminin anılmaması veyâ Allah'tan başkasının isminin anılması o hayvanları pis ve necis hâle getirir, hattâ leş konumuna indirir.

Allâh'ın ismi anılmadan veyâ Allah'tan başkasının ismi anılarak boğazlanan hayvan haram ise, yaratıkların en pisi olan Allah düşmanı müşriklerin boğazla-dığı hayvanların eti haydi haydi haram olur. Çünkü evlenen kişinin pis oluşu, özellikleri ve yönelişleri eşinde etkili olduğu gibi hayvanı boğazlayanın fiilinin, yöneliş ve pisliliğinin de hayvanda etkili olacağı inkâr edilemez.

Bunları, îman nûru içini aydınlatmış, dînin hükümleri ve onların kapsadığı maddî-mânevî faydalar kalbinin derinliklerine sirâyet etmiş, onları peygamberlik çerâğından saf bir şekilde alıp kabûl etmiş ve onlarla bozma ve çarpıtma zulme-tinin hakikatlerini aslâ söndürmediği Allah'ın isim ve sıfatları arasında güzel ve sağlam bir bağ kurmuş olan kimseler tasdîk eder.¹⁵⁹

إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ ﴿٣٨﴾

38. Muhakkak Allah mü'minleri (müşriklere karşı) savunur. Çünkü Allah hainlik ve nankörlük edenlerin hiçbirisini sevmeyiz.

Tefsiri:

Bu âyet-i kerîmedeki يَدْفَعُ “Allah, düşmanlarını inananlardan defeder, uzaklaştırır” şeklinde okunduğu gibi يُدَافِعُ “Allah inananları savunur” şeklinde de okunmuştur. Allâh'ın düşmanlarını inananlardan defedip uzaklaştırması ve onları savunması, onların îmanlarının kuvvet ve kemâline göre değişir. Îmânın temel unsuru ve gücü Allâh'ı anmaktır. Îmânı kâmil olan ve Allâh'ı çokça ananı Allah, düşmanlarından daha emîn kılar ve onu daha etkili savunur. Allâh'ı anmakta eksik davranan kişinin düşmanından emîn olması ve Allah tarafından savunulması da ona göre olur. Kişinin Allâh'ı hatırlamasına mukâbil Allah da onu hatırlar. Unutursa Allah da onu kendi hâline terk eder.¹⁶⁰

أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بَأْنَهُمْ ظُلُمًا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

39. Kendileri ile savaşılanlara zulme uğradıkları için (cihâda) izin verildi. Allah onlara yardım etmeye elbette kâdirdir.

Tefsiri:

Bir grup âlim şöyle demiştir: Bu âyette söz konusu olan izin Mekke'de verilmiştir. Çünkü bu sûre Mekke'de inmiştir.

Bu birkaç açıdan isâbetsiz bir görüştür:

1. Allah Mekke'de müminlerin savaşmasına müsâade etmemiştir. Zâten onların da orada savaş yapmaya yetecek güçleri yoktu.

2. Sözü'nün akışı da bu müsâadenin hicretten ve Müslümanların yurtlarından çıkarılmasından sonra verildiğini göstermektedir. Çünkü Cenâb-ı Hak bir sonraki âyette şöyle buyurmaktadır: “Onlar ki yurtlarından haksız yere (ve) ancak: “Rabbimiz Allah'dır” dedikleri için çıkarıldılar.”¹⁶¹ Yurtlarından çıkarılan bu kimseler mühâcirlerdir.

3. Bu sûrede yer alan “İşte iki hasım taraf ki, Rableri hakkında tartışmaya girmişlerdir”¹⁶² âyeti, Bedir savaşında Müslüman ve müşrik ordusundan düello eden kimseler hakkında nâzil olmuştur.

160 el-Vâbilü's-Sayyib (100)

161 Hac 22/40

162 Hac 22/19

4. Sûrenin sonunda “*Ey inananlar!*”¹⁶³ hitâbı yer almıştır. Bu şekildeki hitaplar, hep Medîne’de yapılmıştır. “*Ey insanlar!*”¹⁶⁴ hitâbı ise hem Mekke’de hem de Medîne’de yapılmıştır.

5. Bu sûrede elle ve başka metotlarla cihâd etmeyi içine alan mutlak cihad emri verilmiştir. Mutlak cihâd emrinin hicretten sonra verildiğinde ise şüphe yoktur. Ancak dille yapılan cihad Mekke’de de emredilmiş ve bir âyette şöyle buyurulmuştur: “*Öyleyse kâfirlere itâat etme, onlara karşı büyük bir mücâdele ver!*”¹⁶⁵ Bu âyette emredilen, Kur’an’la mücâdele edilmesidir. Çünkü bu âyetin yer aldığı Furkan sûresi Mekke’de nâzil olmuştur. Mekke’de yapılan cihad ise dille yapılan cihaddır, yâni tebliğdir. Hac sûresinde emredilen cihada ise kılıçla yapılan cihad da girmektedir.

6. Hâkim Müstedrek’inde A’meş –Müslim el-Batîn– Saîd b. Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs’ın şöyle dediğini nakletmiştir: *Hiz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve-sellem- hicret etmek üzere Mekke’den çıkınca Hiz. Ebûbekir -radıyallâhu anh- şöyle dedi: “Mekkeliler peygamberlerini yurdundan çıkarma cür’etini gösterdiler. Biz Allâh’a âitiz ve O’na döneceğiz. Muhakkak ki onlar helâk olacaklar.” Bunun üzerine “Kendileri ile savaşılana zulme uğradıkları için (cihâda) izin verildi” âyeti nâzil oldu. Bu âyet, savaş konusunda nâzil olan ilk âyettir.* •

Bu hadis, Buhârî ve Müslim’in aradığı sağlamlık şartlarını taşımaktadır.¹⁶⁶

Sözün akışı, sûrenin bir kısmının Mekke’de bir kısmının da Medîne’de indiğini göstermektedir. Meselâ şeytanın peygambere ümit vermesi kıssasına işâret eden âyet¹⁶⁷ Mekke’de nâzil olmuştur. Allah daha iyi bilir.¹⁶⁸

الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الصَّوَامِعُ وَبَنَاتُهَا وَمَسَاجِدُ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾

163 Hac 22/77

164 Hac 22/1

165 Furkan 25/52

166 Ahmed b. Hanbel (I/216); Tirmizî (V/304) Tefsîr, Bâbu ve min sûreti'l-Hac; Hâkim (I/66) Hâkim, bu hadîsin sahîh olduğunu söylemiş, Zehebî de ona muvâfakat etmiştir. (Derleyeninin notu)

167 Hac 22/50 Müellifin bu âyetle ilgili yorumları gelecektir. (Derleyeninin notu)

168 Zâdu'l-Meâd (III/70-71)

40. Onlar ki yurtlarından haksız yere (ve) ancak: “Rabbimiz Allah’dır” dedikleri için çıkarıldılar. Eğer Allah insanların bir kısmıyla diğer bir kısmını savmasaydı, elbette manastırlar, kiliseler, havralar ve içlerinde Allah’ın adının çokça anıldığı mescidler yıkılırdı. Allah kendi (dini)ne yardım edene elbette yardım eder. Muhakkak Allah güçlüdür, Azîzdur.

Tefsiri:

Zeccac (ö. 330) bu âyetle ilgili olarak şöyle demiştir: Allah insanların bir kısmını diğer bir kısmı ile defetmeseydi her peygamberin şerîatı gereği namaz kıldığı mekân yıkılırdı. Yâni; yaşadığı çağda Hz. Mûsâ’nın şerîatı gereği namaz kılmakta olduğu havralar, hayatta olduğu zaman diliminde Hz. İsmâ’nın (a.s) şerîatı gereği namaz kıldığı kilise ve manastırlar, Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- çağında ise mescitler yıkılırdı.

Ezherî ise şöyle demiştir: Allah Teâlâ, insanların bir kısmı ile diğer bir kısmının şerrini savmasaydı her dîn mensûbunun kendi çağında ibâdet etmekte olduğu mekân yıkılırdı. Öncelikle havra ve kiliseler zikredilmiştir. Çünkü Kur’ân’ın nüzûlünden önceki İsrâîl Oğulları namazlarını orada edâ etmekteydi. Mescitler ise daha sonra zikredilmiştir. Çünkü târîh bakımından havra ve kiliselerden sonra kurulmuştur.

İbn Zeyd’in yorumu ise şöyledir: Âyetteki صَلَّات “salevât” kelimesiyle düşman istilâsı durumunda kesintiye uğrayan Müslümanların namazı kastedilmiştir.

Ahfeş (ö. 215), İbn Zeyd’in bu yorumunu şöyle anlar: Namaz soyut bir şey olduğuna göre somut bir nesne olan havra, kilise, manastır ve mescitler gibi yıkılmaz. O halde bu görüşe göre kastedilen namaz fiiline başka bir fiilin müdâhalesidir. İbn Zeyd, düşman istilâsı sebebiyle namazın ihlâlîni kastetmiş görünüyor.

Ebû Ubeyde (ö. 210) ise şöyle demiştir: صَلَّات “salevât” kelimesi ile مواضع الصلوات “namaz kılınan yerler, mescitler” kastedilmiştir.

Hasan-ı Basrî’nin bu âyet hakkındaki yorumu ise şöyledir: Bu âyet-i kerîme, “Allah Teâlâ, İslâm Devleti ile anlaşma içinde olan ۱۰۰ cizye ödeyen gayr-ı Müslim vatandaşlarının mâbetlerini müminler vâsıtasıyla korur” anlamındadır.

Bu yorum kabûl edilirse, ilk görüş sâhipleri gibi âyetle bulunmayan lâfızların varmış gibi sayılmasına gerek kalmaz. Çünkü âyetin kelimelerinin gösterdiği mânâ böyledir ve hiçbir problem yoktur.

Bu âyet-i kerîme bir olguyu göstermektedir. Yoksa mescit dışındaki havra, kilise ve manastır gibi yerlerin sevimli ve hoş mekânlar olduğunu belirtmemekte-

dir. Allah Teâlâ, insanların bir kısmını diğer bir kısmı ile defetmemesi durumunda İslâm'dan önce katında sevimli olan bu yerlerin yıkılıp gideceğini bildirmiştir. İslâm'dan sonra – her ne kadar rızâsı olmasa da – o mâbetlere müsâade etmiştir. Nitekim onlarda ibâdet eden gayr-ı Müslimlere de – kızıyor olsa da — müsâade etmiş ve onları Müslümanlar vâsıtasıyla savunmuştur. Hoşnut olmadığı halde onların mâbetlerini de aynı şekilde Müslümanlar vâsıtasıyla korur. Allah Teâlâ, onların mâbetlerinin korunmasını hem ezelde yaratıcı irâdesiyle takdîr etmiş, hem de bunu hoşnut olduğu dînî bir gereklilik saymıştır. O mâbetlerden hoşnut değildir ama onların savunulmasından hoşnuttur. Nitekim o mâbetlerde tapınan gayr-ı Müslimlerden hoşnut değildir, ama onların savunulmasından hoşnuttur.

Allâh'ın izniyle tercih edilen görüş budur. Âyet hakkında İbn Abbâs'ın görüşü de bu istikâmettedir.

İbn Ebî Hâtim tefsîrinde Ebû Saîd el-Eşecc – Ubeydullah b. Mûsâ – İsrâîl – Süddî — Süddî'nin isim vermeden rivâyet ettiği bir kişi kanalıyla İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletmiştir: Âyette geçen صَوَامِع “savâmi” kelimesi râhiplerin bulunduğu manastır, بَيْع “biya” Yahûdîlerin, صَلَوَات “salevât” Hristiyanların, مَسَاجِد “mesâcid” ise Müslümanların mâbedidir.¹⁶⁹

Yine İbn Ebî Hâtim, Eşecc – Hafs b. Ğıyâs – Dâvûd kanalıyla Ebü'l-Âliye'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: İçinde Allah'la birlikte başka bir ilâha yakarılıyorsa bile صَوَامِع “havra” kelimesi zikredilmiştir.

Bu rivâyetin başka bir varyantında ise Ebü'l-Âliye'nin şöyle dediği yer almaktadır: Allah Teâlâ, kâfir diliyle bile olsa anılmaktan hoşlanır.

Şeyban'ın¹⁷⁰ tefsîrinde ise Katâde'nin şöyle dediği nakledilmiştir: صَوَامِع “Savâmi” sâbiîlerin, بَيْع “biya” Hristiyanların, صَلَوَات “salevât” Yahûdîlerin, مَسَاجِد “mesâcid” ise Müslümanların mâbedidir.¹⁷¹

169 Bk. Tefsîru't-Taberî (XVII/174-178); ed-Dürri'l-Mensûr (VI/60)

170 Bu zat, Şeyban b. Abdurrahman en-Nahvî olup sağlam bir ilim adamıdır. Hakkında bk: Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ (VII/406) (Derleyeninin notu)

171 Ahkâmu ehli'z-zimme (II/666-668)

الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا
عَنِ الْمُنْكَرِ وَبِاللَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴿٤١﴾ وَإِنْ يَكْذِبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ
وَعَادٌ وَثَمُودٌ ﴿٤٢﴾ وَقَوْمُ إِبْرَاهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ﴿٤٣﴾ وَأَصْحَابُ مَدْيَنَ وَكَذَّبَ
مُوسَى فَأَمْلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٤﴾ فَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ
أَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فِيهَا خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَبِشَرِّ مُعِطَلَةٍ وَقُضِيَ مَسِيدِ ﴿٤٥﴾
أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا
لَا تَعْقَى الْآبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْقَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ ﴿٤٦﴾ وَتَسْتَعْجِلُونَكَ
بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَإِنْ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ﴿٤٧﴾
وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَمْلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخَذْتُهَا وَإِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴿٤٨﴾ قُلْ يَا
أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٤٩﴾ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ
مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٥٠﴾ وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعَاجِرِينَ أُولَئِكَ أَصْحَابُ
الْجَحِيمِ ﴿٥١﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى
الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ
حَكِيمٌ ﴿٥٢﴾ لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ
قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ
الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَى صِرَاطٍ
مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٤﴾

41. O kimselere eğer Biz yeryüzünde bir iktidar imkânı verirsek, onlar namazlarını dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, ma'rufu emreder, münkerden alıkoyarlar. İşlerin âkıbeti Allah'ındır (Ona döner).

42. Eğer seni yalanlıyorlarsa onlardan önce Nuh'un kavmi, Âd ve Semûd kavmi de yalanlamıştı;

43. İbrahim'in kavmi ve Lût'un kavmi de;

44. Medyen Ashabı da (Şuayb'i) yalanlamıştı. Mûsâ da yalanlandı. Ben de o kâfirlere mühlet verdim. Sonra onları yakaladım. Benim cezalandırmam nasılmış?

45. (Ahalisi) zâlim iken kendilerini helâk ettiğimiz, bu yüzden çokmuş çatıları üzerine duvarları yıkılmış; kuyuları sahipsiz, yüksek köşkleri (issiz) kalmış nice şehirler vardır.

46. Acaba onlar yeryüzünde gezmezler mi ki kendileri ile akledecek kalbleri, kendileriyle işitecekleri kulakları olsun. Çünkü gözler (i kör olmakla kişi) kör olmaz; asıl göğüslerdeki kalbler kör olur.

47. Senden azabı çabucak getirmeni isterler. Allah sözünden asla caymaz. Gerçek şu ki Rabbinin yanında bir gün sayacağınız bin yıl gibidir.

48. Zâlim oldukları halde kendilerine mühlet verdiğim nice memleketler vardır. Sonra onları (azab ile) yakaladım. Dönüş yalnız Banadır.

49. De ki: "Ey insanlar! Ben size (gönderilmiş) apaçık bir korkutucuyum sadece."

50. Şu mü'min olup salih amel işleyenler (var ya); onlar için mağfiret ve bitmez tükenmez bir rızık vardır.

51. Biri diğerini âciz bırakırcasına âyetlerimizi iptal etmeye çalışanlar ise, azgın alevli ateşin arkadaşlarıdır.

52. Senden önce ne kadar rasûl ve peygamber gönderdiysek o, bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına bir şey katmak istemiştir. O şeytanın katacağını Allah iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir. Allah her şeyi bilendir, hükmünü icra edendir.

53. Tâ ki şeytanın koyacağı şeyi, kalblerinde hastalık bulunan ve kalbleri gâyet katı olanlar için Allah bir imtihan (sebebi) kılsın. Muhakkak zâlimler (haktan) uzak bir ayrılık içindedirler.

54. Ve tâ ki kendilerine ilim verilenler bunun Rabbinden gelen hak olduğunu bilip ona iman etsinler ve onunla kalbleri rahat ve huzur bulsun. Muhakkak Allah iman edenleri dosdoğru yola iletendir.

Tesiri:

Bu âyet-i kerîmede zikredilen hasta kalp, kendisinde hakkın yer etmediği çözülmüş zayıf kalpler ve hakkı aslâ kabûl etmeyen kuru ve katı kalplerdir. Her iki nevi de azâba uğrayacak bedbahtların kalpleridir.

Bunlardan sonra hakka boyun eğen ve onunla huzur bulan kalpler zikredilmiştir. Böyle kalpler, Kur'an'dan faydalanır ve onunla kuvvet bulur.

Kelbî şöyle demiştir: Âyette geçen **فَتُخَبِّتُ لَهُ قُلُوبَهُمْ** ifâdesi, "Kur'an'a karşı kalpleri yumuşar" mânâsındadır. Allah Teâlâ, bunun ve bu şekilde davranan **المُخَبِّتِينَ** "itâatkâr ve alçak gönüllü kimseler" in sıfatlarını şu âyet-i kerîmede açıklamıştır: **وَبَشِّرِ الْمُخَبِّتِينَ إِذَا ذُكِّرَ لَهُمْ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالضَّالِّينَ عَلَى مَا أَصَابَهُمُ الْمَقْتَلُ وَبَشِّرِ الْمُخَبِّتِينَ إِذَا ذُكِّرَ لَهُمْ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالضَّالِّينَ عَلَى مَا أَصَابَهُمُ الْمَقْتَلُ وَبَشِّرِ الْمُخَبِّتِينَ إِذَا ذُكِّرَ لَهُمْ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالضَّالِّينَ عَلَى مَا أَصَابَهُمُ الْمَقْتَلُ** "İtaatkâr ve alçak gönüllü olanları müjdele! Onlar ki, Allah anılınca kalpleri titrer, kendilerine isabet edenlere karşı sabreder, namazı dosdoğru kılarlar ve onlara rızık olarak verdiklerimizden de infâk ederler."¹⁷²

“المخبتين” İtâatkâr ve alçak gönüllü kimselerin” dört alâmeti vardır:

1. Allah anıldığı zaman kalplerinin titremesi. Burada kalp titremesi ile karşılanan وجل kelimesi, sevgi ve saygı ile birlikte duyulan korku anlamındadır.
2. Allâh'ın takdîr ettiği musîbetlere karşı sabırlı olmaları
3. Hem zâhirî hem de bâtınî rûkûnlerini tam yerine getirerek namaz kılmaları
4. Allâh'ın kendilerine bahşettiği nîmetlerden O'nun kullarına harcayarak ihşanda bulunmaları

Bu hasletler sâdece itâatkâr ve alçak gönüllü bir kimseye nasîp olur.

المخبتين kelimesi hakkında değişik âlimlerin daha farklı açıklamaları da vardır. Bu âlimleri ve yaptıkları açıklamaları şöyle sıralayabiliriz:

İbn Abbas: Tevâzû sâhibi kimseler, demektir.

Mücâhid: Allah'la kalpleri huzur bulanlar, anlamındadır.

Ahfeş: Allâh'a karşı itâatkâr ve uysal kimseler, demektir.

İbn Cerîr et-Taberî: Allâh'a boyun eğen kimseler, mânâsındadır.

Zeccac: Bu kelime خبت kökünden türemiştir. خبت kelimesi, yerin alçak yerleri için kullanılır. Dolayısıyla مُخَبَّتٌ mütevâzî' mânâsındadır.

Bu kelimenin masdarı olan إِخْبَاتٌ, “organların, Allâh'a karşı alçak gönüllülük ve uysallıkla sükûnet bulması” demektir.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Eğer إِخْبَاتٌ kelimesinin mânâsı “alçak gönüllülük ve uysallık” ise وَأَخْبَتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ “Mevlâlarına gönülden itâat edenler”¹⁷³ âyetinde bu masdarın fiili olan أَخْبَتُوا niçin إِلَىٰ edâtı ile geçişli olmuştur?

Bu soruya şöyle cevap verilebilir: Bu âyette، اٰتٰمَنُوا fiiline أَخْبَتُوا fiillerinin mânâsı yüklenmiştir.

Bu konuda selef âlimlerinin ifâdeleri bunlardır.

Hülâsa olarak itâatkâr kalp, katı ve hastalıklı kalbin zıddıdır. Allah Teâlâ bâzı kalpleri kendisine itâatkâr bâzılarını da katı yaratmıştır. Katılığa da itâatkârlığa da bir takım alâmetler koymuştur.

Kelimelerin anlamlarını değiştirmek ve mânâlarını bozmak kalp katılığının alâmetlerindendir. Bu, anlayış ve yöneliş bozukluğunun netîcesidir. Bunların her ikisi de katı kalpilikten kaynaklanır.

Yapılan bir uyarının unutulması da katı kalbin alâmetidir. Bu, emredileni unutmak ve uygulamamak şeklinde meydana gelir.

Allâh'ın anılmasından dolayı kalbin ürpermesi, Allâh'ın takdîr ettiği musîbetlere sabretmek, kullukta samîmiyet ve mahlûkâta iyilikte bulunmak ise itâatkârlığın alâmetidir.¹⁷⁴

Âyet-i kerîmedeki J “lâm” edâtı, asıl mânâsında kullanılmış olup sebep ve hikmet bildirmektedir. Allah Teâlâ, şeytanın, Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- okuduğu vahye bâtil sözler katmasını kulları için bir deneme ve imtihan kıldığını belirtmiştir. İki grup, bu imtihanı kaybetmiştir. Onlar kalplerinde hastalık olanlar ve kalpleri katılaşırlardır. Müminler ise Kur'ân'ın ve peygamberin -sallallâhu aleyhi vesellem- hak olduğunu, şeytanın katıp karıştırdığı şeyin ise geçersiz olduğunu bilmişlerdir. Onlar hakka inanmış ve kalpleri hakka karşı yumuşamıştır. İstenen ve amaçlanan da budur.

Allah Teâlâ kalpleri üçe ayırmıştır: Hasta kalpler, katılaştırmış kalpler ve itâatkâr kalpler... Zîrâ kalpler ya hakkı kabûl ve îtirâf etmez, ona karşı yumuşamaz özel-likteki donuk ve kuru kalplerdir. Yâhut da bunun aksi özelliğe sâhiptir.

Birincisi, hakkın kendisinde yer etmesini ve karar kılmasını kabûl etmeyen, içinde faydalı bilgilerin oluşmasına müsâade etmeyen ve sâlih amellere yönelmeyen taşlaşmış katı kalplerdir.

İkincisi ise şu iki durumdan biriyle karşı karşıyadır:

1. Ya hak onda sarsılmayacak bir şekilde yer etmiştir.
2. Yâhut da zayıf ve çözülmeye mâruz bir şekilde yer etmiştir.

Bunlardan birincisi itâatkâr ve sağlam kalbin, ikincisi ise hasta olan kalbin özelliğidir.

İtâatkâr kalp, sağlamlık, saflık ve yumuşaklık hasletlerini kendinde toplamıştır. Saflığı ile hakkı görür, sağlamlığı ile hakta sebât eder ve yumuşaklığıyla mahlûkâta merhamet eder.

Nitekim şöyle bir hadis rivâyet edilmiştir: “Kalpler Allâh'ın yeryüzündeki kaplarıdır. Onların Allâh'a en sevimli olanı en sağlam, en yumuşak ve en temiz olanıdır.”

Allah Teâlâ da bu özellikteki kalplerin sâhipleri hakkında şöyle buyurmuştur: “Kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler”¹⁷⁵

174 Şifâu'l-Alîl (106)

175 Fetih 48/29

Cenâb-ı Hak, temiz kalplilikleriyle î mânâna ulaşan, cesâretleriyle kâfirlere karşı kale gibi sağlam duran ama aralarında yumuşak kalplilikle merhametli olan müminleri işte böyle tanıtıyor. Çünkü kalp, vücûdun organları içerisinde en şerefli olanıdır. O, diğer organların itâat etmekle mükellef olduğu bir hükümdar mevkiindedir.

Vücûdun her organı, diyelim ki el, ya donuk, kuru, tutmaz ve işe yaramaz bir özelliğe sâhiptir veya tutuyorsa da zaaf içindedir. Katılaştı kalp işte böyle bir el gibidir.

Yâhut kalbin hasta ve zayıf olmasından dolayı el de hasta, zayıf ve âcizdir. Hasta olan kalbin durumu böyledir.

Yâhut da bu el, güçlü ve mülâyim bir şekilde kullanılma özelliğine sâhiptir. Bilgili ve merhametli olan kalbin durumu da böyledir.

Bu kalp, bilgi sâyesinde arzu ve heveslere kapılma ve şüphe hastalığından, merhamet sâyesinde ise katılıktan kurtulmuştur. Bu sebeple Allah Teâlâ, kalbinde hastalık ve kasvet bulunan kimseler hâricindeki insanları ilim, îman ve itâatkârlıkla vasıflandırmıştır. Tüm ümmetten oluşan bu kimseler hakkında ortaya çıkan îlâhî hikmet son derece dikkate değer! Allah Teâlâ, kendilerine ilim nasîp edilen bu kimselerin, Kur'ân'ın¹⁷⁶ Rablerinden gelen hak olduğunu bildiklerini haber vermektedir. Nitekim onların müteşâbih (mânâsını tam olarak ancak Allâh'ın bilebileceği) âyetler hakkında da şöyle dediklerini bildirmiştir: *"Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler."*¹⁷⁷ Bunların her ikisi de şüpheye konu olabilecek özelliktedir. Buna rağmen onlara her ikisinde de îman nasîp edilmiştir. Kalpleri doğrudan ayrılmış kimselerin nasîbi ise fitneye düşmek olmuştur. Bu sebeple Allah Teâlâ, müteşâbih âyetlerin mukâbilindeki muhkem âyetler gibi, şeytanın karıştırmak istediği bâtil sözlerle mukâbil de âyetlerini sağlamlaştırmasını dile getirmiştir. Burada âyetlerini sağlamlaştırdığını zikretmesi Âl-i İmran sûresinde muhkem âyetler indirdiğini bildirmesi gibidir.¹⁷⁸ Kezâ, burada şeytanın katmaya çalıştığı bâtil sözleri nesh etmesi (ortadan kaldırması) Âl-i İmran'da¹⁷⁹ müteşâbih âyetlerin muhkem olanların ışığında anlaşılacağını belirtmesi gibidir. Ancak buradaki nesh, Allah Teâlâ'nın koymuş olduğu bir hükmü kaldırması anlamında olmayıp şeytanın katmaya çalıştığını geçersiz kılma mânâsındadır.

176 Burada müellif 54. âyetten iktibaslar yapmıştır. Yâni aslında bu cümlelerin bu kısmı Hac 22/54'ün bir parçasıdır. Bu parçanın içerisinde yer alan ve "Kur'an" diye karşıladığımız kelime, esâsen bir zamirdir. Bu zamirin Kur'ân'ı gösterdiği belirtildiği gibi, şeytanın Hz. Peygamber'in okuduğu âyete bâtil sözler karıştırmak istemesi fiilini de gösterebileceği belirtilmiştir. Bk. Beydâvî, Envâr'u't-Tenzil (Hâşiyetü Şeyhzâde'nin kenârında), Diyarbakır: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, (III/1390) (Mütercimnin notu)

177 Âl-i İmran 3/7

178 Bk. Âl-i İmran 3/7

179 Bk. Âl-i İmran 3/7

Neshin başka bir anlamı daha vardır. O da, Allah Teâlâ nesih kastetmediği, âyetin kelimeleri de onu göstermediği halde, kelimelerin meydana getirdiği bir vehim sebebiyle muhâtapların anlayışlarından kaynaklanan nesih türüdür. Nitekim sahâbe şu âyetle nesih olduğunu söylemiştir: *"İçinizdekileri açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi hesâba çekecektir"*¹⁸⁰ Sahâbe, bu âyetin *"Rabbimiz! Unutursak veyâ hatâya düşersek bizi sorumlu tutma!"*¹⁸¹ âyetiyle neshedildiğini ileri sürmüşlerdir. Bu, âyetin sâbit hükmünün kaldırılması anlamında bir nesih olmayıp âyeti anlayış ve kavrayıştan kaynaklanan bir nesihdir. Çünkü hesâba çekme ne dünyâda ne de âhirette cezâlandırılmayı gerektirmez. Bu sebeple Allah Teâlâ gizli-açık her türlü düşünceden dolayı hesâba çekileceklerini bildirmiştir. Ancak hemen sonra dilediğini bağışlayıp dilediğine azap edeceğini ilâve etmiştir. Âyetten "cezâlandırma" anlamında "sorgulama" mânâsı çıkarmak, ona taşımadığı bir anlam yüklemek olur. Âyeti bu şekilde yorumlayan kişinin zihnindeki bu anlam şu âyetle kaldırılmıştır: *"Rabbimiz! Unutursak veyâ hatâya düşersek bizi sorumlu tutma!"*¹⁸² Böylece, meleğin getirmiş olduğu vahiyle kastedilmeyen bir anlam kaldırılmıştır. Hac sûresindeki âyetle¹⁸³ ise, melek dışındaki bir varlığın insanların kulaklarına veyâ vahyin okunuşuna kattığı bâtil sözler kaldırılmıştır.

Nesh, sahâbe ve tâbiîn tarafından üçüncü bir anlamda daha kullanılmıştır. O da, genel bir tahsis veyâ mutlak bir kayıtlama sûretiyle görünüşteki mânânın terk edilmesidir. Nesih, sahâbe ve tâbiîn'in bir çok sözünde bu anlamda kullanılmıştır.

Neshin dördüncü bir mânâsı da, müteahhirûnun (sonraki âlimlerin) istilâh olarak kullandıkları şu mânâdır: Sâbit olan bir hükmün, kendisini geçersiz kılan bir delille tamâmen kaldırılmasıdır.¹⁸⁴

Böylece neshin anlamları dörde çıkmış olur.

Âyetlerin muhkem kılınmasının (sağlamlaştırılmasının) ise üç anlamı vardır:

1. Müteşâbih âyetlerin mukâbilinde kullanılması. Şu âyet-i kerîme bunun bir örneğidir: *"Onun bâzı âyetleri muhkemdir ki, bunlar Kitâb'ın esâsıdır. Diğerleri de müteşâbihtir"*¹⁸⁵

180 Bakara 2/284

181 Bakara 2/286

182 Bakara 2/286 Bu konunun izâhı için bk. Taberî (VI/101-121); Beğavî, (I/310-312) Şu âlimler bu âyetin neshedildiği kanâatindedir: Katâde, en-Nâsîh ve'l-Mensûh (37); İbnî'l-Cevzî (21); İbn Kesîr (I/351); Şevkânî, (I/305-306)

183 Hac 22/52-53

184 el-Müstasfâ li'l-Ğazzâlî (I/107); Zuhaylî, Usûlû'l-fıkhî'l-İslâmî (II/933)

185 Âl-i İmran 3/7

2. Şeytanın kattığı bâtil sözlerin geçersiz kılınması mukâbilinde kullanılması. Bunun örneği şu âyet-i kerîmedir: “O şeytanın katacağını Allah iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir.”¹⁸⁶ Bu âyetteki “sağlamlaştırma” Allâh’ın bütün âyetlerini kapsar. Bunun anlamı, onların sâbit kılınması, güçlendirilmesi ve açıklanmasıdır. Kelime şu âyet-i kerîmede de aynı anlamda kullanılmıştır. “(Bu sana indirilen), hikmet sâhibi (ve) her şeyden haberdar olan (Allah) tarafından âyetleri sağlamaştırılmış, sonra da açıklanmış bir kitaptır”¹⁸⁷

3. Neshedilen âyetlerin mukâbilinde kullanılması. Nitekim ümmetin ilk âlimleri “Bu âyet muhkemdir, neshedilmemiştir” ifâdesini bu anlamda çokça kullanırlar.

Hülâsa âyetlerin sağlamaştırılması, okunan âyetlere veyâ dinleyenin kulağına şeytanın karıştırdığı bâtil sözler mukâbilinde kullanılır. Bu durumda muhkem, Allah katından indirilmiş ve sağlamaştırılmış âyetlerdir. Allah, indirmedeği şeylerle onların karışmasını engellemiş ve ondan olmayan şeyleri geçersiz hâle getirmiştir.

Bâzen de sağlamaştırma, indirilen âyetlerin hükmünün sâbit kılınıp devâm ettirilmesi ve aslâ neshe mâruz bırakılmaması anlamında kullanılır.

Sağlamaştırma bâzen de âyetin anlam ve yorumuyla ilgili olur. Bu da, kastedilen mânânın başka bir şeyle karışmayacak bir şekilde ilgisiz olanlardan ayrılması demektir.

“Tâ ki şeytanın koyacağı şeyi, kalblerinde hastalık bulunan ve kalbleri gâyet katı olanlar için Allah bir imtihan (sebebi) kılsın” âyetindeki ج edâtı asıl anlamında kullanılmış olup sebep bildirmektedir.

Bu imtihan ve deneme, yukarıda tanıttığımız üç kalp türünün farklılığını ortaya çıkarmaktadır. Bunlar katılmış kalpler, şüphe ve inkârı ortaya çıkan hastalıklı kalpler ve îman, hidâyet ve muhabbeti ortaya çıkan, küfür ve şirkten nefret edip kaçan itâatkâr kalplerdir.

Okunan vahye bâtil söz karışması husûsunda Allah Teâlâ’nın şeytana fırsat vermesinin en büyük hikmeti bu imtihandır!¹⁸⁸

186 Hac 22/52

187 Hûd 11/1

188 Şifâü'l-Alîl (192-193)

وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ
يَوْمٌ عَقِيمٌ ﴿٥٥﴾ أَلَمْ تَكُنْ يَوْمَئِذٍ لَّهِ تَحْكُمُ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا قَالُوا لَيْسَ لَكَ اللَّهُمَّ
رِزْقًا حَسَنًا ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا
وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٥٨﴾ لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ
حَلِيمٌ ﴿٥٩﴾ ذَلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيُصْرَفَهُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَعَفُورٌ
غَفُورٌ ﴿٦٠﴾ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَأَنَّ اللَّهَ
سَبِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٦١﴾

55. Kendilerine ansızın kıyamet gelinceye dek yahut kendilerine Akîm bir günün azabı gelinceye kadar, kâfirler ondan yana şüphe içinde kalmaya devam edeceklerdir.

56. O gün mülk Allah'ındır, aralarında O hükmeder. İman edip salih amel işleyenler ise Na'im Cennetlerindedirler.

57. Kâfir olup âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; onlar için küçültücü bir azab vardır.

58. Allah yolunda hicret eden, sonra öldürülen yahut ölenleri Allah elbette güzel bir rızıkla rızıklandıracaktır. Çünkü rızık verenlerin hayırlısı, şüphesiz ki bizzat Allah'dır.

59. Onları elbette razı olacakları bir yere (Cennete) girdirecektir. Muhakkak Allah, çok iyi bilendir, Halîmdir (ceza vermekte acele etmeyendir).

60. Bu (böyledir). Kim kendisine yapılan haksızlığı misliyle cezalandırır, sonra yine ona haksızca saldırılırsa, Allah elbette ona yardım eder. Şüphesiz ki Allah çok affedicidir, çok mağfiret edicidir.

61. Bu (böyledir). Çünkü Allah geceyi gündüze ular, gündüzü de geceye ular. Ve çünkü Allah her şeyi işitendir, görendir.

Tefsiri:

Bu âyetin anlamı hakkında iki görüş vardır:

1. Gecenin karanlığı gündüzün aydınlığının, gündüzün aydınlığı ise gecenin karanlığının yerine geçer, böylece her biri diğerini tâkip eder.

Bu yorum, her gece ve her gündüzü kapsayacak genişliktedir.

2. Birinden azalttığını diğerine ekler, birinden eksilen heder olmaksızın diğerine ular.

Bu yorum ise, -sürelerinin eşit olduğu günler dışında- gece ve gündüzün her birinin bâzı saatlerine mahsustur. Bu saatler, gece ve gündüzden her birinin diğerine ulandığı miktar ve zaman dilimidir.

Gece ve gündüzün kısalıp uzaması, mütedil iklimlerde, birinin 15 saat uzayıp diğerinin 9 saat kısalması şeklinde olur. Daha fazla bir değişiklik, o iklimin sıcaklık ve soğukluk bakımından bozulmasına, hattâ insanın yaşayamayacağı, bitkinin bitmeyeceği bir noktaya varmasına sebep olur. Güneş ışıklarının düşmediği yerlerde aşırı soğukluk ve kuraklıktan dolayı hiçbir hayvan ve bitki yaşamaz. Güneş ışıklarının devamlı vurduğu yerlerde de durum aynıdır. Hayvan ve bitkinin yaşadığı yerler, güneş ışıklarının bâzen vurup bâzen kaybolduğu yerlerdir. En mütedil iklimler, dört mevsimin yaşandığı yerlerin iklimleridir.¹⁸⁹

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٦٢﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّةً إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿٦٣﴾ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٦٤﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٦٥﴾ وَهُوَ الَّذِي أَخْيَأَكُم ثُمَّ يُمَيِّتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ ﴿٦٦﴾ لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْشَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَارِ عُنُوكَ فِي الْأَمْرِ وَادْعُ إِلَى رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلَى هُدًى مُسْتَقِيمٍ ﴿٦٧﴾ وَإِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٦٨﴾ اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٦٩﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ ذَلِكَ فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٧٠﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يَنْزَلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴿٧١﴾ وَإِذَا تَنَادَى عَلَيْهِمْ إِبْرَاهِيمُ ابْنَاتِي بَيْنَاتٍ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتَّبِعُونَ عَنْيَهُمْ إِبْرَاهِيمُ ابْنَاتِي قُلِ أَفَأَتُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذَٰلِكُمُ النَّارُ وَعَذَابُ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَشِئُ الْمَصِيرُ ﴿٧٢﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاشْتَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَفِيدُوا مِنْهُ ضَعْفَ الطَّالِبِ وَالْمُطْلُوبِ ﴿٧٣﴾ مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٧٤﴾

62. Bu (böyledir). Çünkü Allah hakkın ta kendisidir. O'ndan başka taptıkları ise, bizatihi bâtıldır. Şüphesiz ki Allah Aliyy (yüce)dir, büyüktür.

63. Görmedin mi, Allah gökten bir su indirir de yeryüzü (onunla) yemyeşil oluverir. Muhakkak Allah lütfedicidir, (herşeyden) haberdardır.

64. Göklerde olanlar da yerde olanlar da yalnız O'nundur. Allah muhtaç olmayandır, kendisine hamd edilendir.

65. Görmedin mi, Allah, yerde olanları da emriyle denizde akıp giden gemileri de emrinize vermiştir? O'nun izni olmadıkça yerin üzerine düşmesin diye semâyı O tutuyor. Muhakkak Allah, insanları çok esirgeyendir, onlara çok merhametlidir.

66. Sizi dirilten, sonra sizi öldürecek olan, sonra da sizi diriltecek olan O'dur. Şüphesiz ki insan çok nankördür.

67. Her ümmet için bir ibadet yolu (din ve şeriat) tayin ettik ki, ona göre ibadet etsinler. O halde bu husus(lar) da sizinle asla çekişmesinler. Ve sen Rabbine çağır. Muhakkak sen hakka götüren dosdoğru yol üzeresin.

68. Yine de sizinle tartışılarsa de ki: "Allah, yapmakta olduğunuzu en iyi bilendir."

69. Hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz hususlara dair Kıyamet gününde Allah aranızda hüküm verecektir.

70. Bilmez misin ki Allah gökte ve yerde olan herşeyi bilir? Şüphesiz ki bütün bunlar bir kitabdadır. Gerçekten bu, Allah'a çok kolaydır.

71. Onlar, Allah'ı bırakıp O'nun, haklarında bir delil indirmedeği ve kendilerinin herhangi bir bilgilerinin de bulunmadığı şeylere ibadet ederler. Zâlimler için hiçbir yardımcı yoktur.

72. Onlara âyetlerimiz apaçık okunduğu zaman, o kâfirlerin inkârlarını çehrelerinden anlarsın. Neredeyse onlara âyetlerimizi okuyanların üzerlerine hücum edip çullanacaklar. De ki: "O yaptığınızdan daha kötüsünü size haber vereyim mi? Ateştir (O) ! Allah onu kâfirlere va'd etmiştir. O ne kötü bir dönüş yeridir!"

73. Ey insanlar! Bir misal verildi. Onu iyice dinleyin. Allah'dan başka kendilerini çağırdığınız putların hepsi -bu iş için bir araya toplansalar dahi -şüphesiz bir sinek bile yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey alsa, bunu dahi ondan geri alacak güçleri olmaz. İsteyen de âciz, istenen de.

74. Onlar Allah'ı gereği gibi tanıyamadılar. Muhakkak Allah güçlüdür, Azîzdur (kimse hükmüne karşı koyamaz).

Tefsiri:

Her kulun bu misâle gönülden kulak verip onun üzerinde kafa yorması gerekir. Çünkü bu misâl, şirkin tüm unsurlarını kalpten söküp atmaktadır. Şöyle ki: Kendisine tapılan bir ilâh, en azından kuluna fayda verecek bir şeyi vâ etmeye yâhut ona zarar veren bir şeyi yok etmeye güç yetirir durumda olmalıdır. Müşriklerin Allah'tan başka tapındıkları putlar ise – bir araya gelseler bile – bir sivri sineği yaratmaya güç yetirememektedirler. Ondan daha büyüğünü nasıl yaratacaklar? Hattâ sivri sinek, üzerlerinde bulunan tatlı bir yiyeceği veyâ başka bir şeyi alsa onu geri almaya ve ona cezâ vermeye güç yetirememektedirler. Onlar ne hayvanların en zayıfı olan sivri sineği yaratmaya güç yetirebilirler, ne ondan öğ almaya, ne de sivri sineğin onlardan alıp götürdüğü şeyi geri almaya! Şu halde bu putlardan daha âciz ve daha zayıf bir varlık olur mu? Akıllı bir insan Allâh'ı bırakıp da onlara tapmayı tercih eder mi?

Bu misâl, şirki geçersiz kılmak, müşriklerin câhillik ve akılsızlıklarını ortaya koymak husûsunda Allah Teâlâ'nın verdiği en etkili örneklerden biridir.

Bu âyet, aynı zamanda, şeytanın müşriklerle çocukların topla oynaması gibi oynadığını da göstermektedir. Çünkü onlar, güç yetirilebilecek her şeye güç yetirmek, bilinebilecek her husûsu bilmek, hiçbir yaratığa ihtiyaç duymamak, tüm ihtiyaçların giderilmesinde, sıkıntıların ve kederlerin telâfi edilip savılmasında ve duâlara karşılık verilmesinde merci' olmak gibi sıfatları olması gereken ilâhlık rütbesini Gerçek Yaratıcı'nın yaratmış olduğu en küçük, en sefil ve en hakir varlığı dahî -bir araya gelip yardımlaşsalar bile- yaratmaları mümkün olmayan bir takım resim ve heykellere bahşedivermişlerdir!

Onların aczinin ve ilâh olmadıklarının daha açık bir delili şudur: Eğer bu son derece zayıf, âciz ve zelil yaratık, ilâh diye tapınılan o heykellerden bir şey kapıp alsa onlar da onu kurtarmak için birleşseler yine de onu kurtarmaya güç yetiremez ve bunda âciz kalırlar!

Cenâb-ı Hak misâlin sonunda ilâh diye tapınılan o heykellerle onlara tapanların zaaf ve aciz husûsunda eşit olduğunu belirtiyor: “İsteyen de âciz, istenen de.”

Burada “İsteyen” putperest, “istenen” ise taptığı puttur. Çünkü ona tapınan, aciz içindeki bir varlığa bağlanmış âciz bir kimsedir.

Âyetle ilgili başka bir yoruma göre “isteyen” put, “istenen” ise ondan bir şey kapıp götürmüş olan sivri sinektir. Bu durumda ilâh diye tapınılan o putla sivri sineğin zaaf ve aciz husûsunda eşit olduğu belirtilmiş demektir.

Buna göre “isteyen” ilâh diye tapınılan put, “istenen” ise puttan bir şey kapıp götürmüş olan sivri sinektir.

Bunun tersinin geçerli olduğu da ileri sürülmüştür. Bu durumda “isteyen” sivri sinek, “istenen” ise puttur. Çünkü sivri sinek o putların üzerinde bulunan şeyi alıp götürmüştür.

Bu görüşlerin hepsi de doğrudur. Çünkü âyetin kelimeleri, bu mânâların hepsini de kapsamaktadır. Puta tapan kişi de, putu da, puttan bir şey alıp götür-en sivri sinek de, bunu engellemekten âciz olan put da zayıftırlar.

O halde güç ve şeref sâhibi Allah'la birlikte başka bir ilâh edinen kimse O'nu hakkıyla takdîr edip tanıyamamış ve O'na lâyıkiyla saygı göstermemiş olur.¹⁹⁰

Allah Teâlâ'nın tüm insanlarca dinlenmesini emrettiği şu misâl ne kadar dik-kat çekicidir! Ona kulak asmayan emrine isyân etmiş olur.

Bu misâl, şirki ve onun sebeplerini en vecîz, en güzel ve en tatlı bir ifâde ile ve en doğru bir şekilde geçersiz kılmış, müşriklerin tüm ilâhlarına meydan oku-yarak hepsinin bir yere gelmesi ve olanca güçleriyle birbirlerine yardım etmesi durumunda bile bir sivri sineği yaratmaktan âciz kalacaklarını îlân etmiştir. Daha sonra da üzerlerine konan sivri sineğin onlardan kapıp aldığı bir şeyi kurtarmak-tan bile âciz olduklarını açıklamıştır. Bir şey istemek üzere kendisine yakarılan böyle bir ilâhdan ve ondan kendisine fayda ve hayır isteyip-uman kişiden daha fazla zaaf içinde olan bir varlık olabilir mi? Böylesi sahte ilâhları Allah'la eşit gö-rüp onlara tapan kimse güç ve şeref sâhibi Allâh'ı hakkıyla bilebilir mi?

Allah Teâlâ, tevhidin delilini ortaya koymuş ve müşriklerle sapkın kimselerin iftirâlarını en tatlı ve en güzel kelimelerle açıklamıştır. Onlarda ne bir kapalılık, ne bir gereksiz uzatma, ne de aşırı kısa olmasından dolayı mânânın anlaşılmasını engelleyecek bir muğlâklık söz konusudur. Ne eksik ne de fazladır. Aksine gü-zellik, kusursuzluk ve akıcılık, açıklık ve vecîz olma bakımından kimsenin tahmîn edemeyeceği bir derecededir. Hiç kimse onu daha etkileyici bir şekilde ifâde ede-ceğini zannetmesin! O âyet, lâfızlarından çok daha değerli, son derece faydalı, çok şerefli ve çok kıymetli bir mânâ içermektedir.¹⁹¹

Allah'ı bırakıp da bir sivri sineği dahî yaratamayan varlıklara tapınan kim-se Allâh'ı takdîr edememiştir. Hattâ o sivri sinek onun üzerinde bulunan tatlı ve benzerî bir şeyi kapıp alsa onu geri almaya güç yetirememektedir. Böyle bir ilâhdan ve ona kulluk eden ahmaktan daha zayıf kimse olamaz. Birazcık güç ve kuvvet sâhibi tüm varlıklardan daha âciz olan bir varlık tapılmaya nasıl lâyük görülür? Müşriklerin böylesi âciz varlıklara tapınması Allâh'ı bilmemelerinden ve ona gerekli olan saygıyı göstermemelerinden kaynaklandığı için müfessirlerin çoğu bu âyete “Müşrikler, Allâh'a lâyıkiyla saygı göstermediler” mânâsını ver-miştir.

190 İ'lâmü'l-muvakkîn (I/235-237)

191 es-Savâiku'l-Mürsele (II/466-467)

Âyetle ilgili diğer açıklamalar da şöyledir:

1. Allâh'ı gerektiği gibi bilemediler
2. O'na lâyıkiyla ibâdet etmediler
3. O'nu lâyık olan sıfatlarla nitelemediler

İlim ve îman sâhipleri, kendilerine yardım ettiği ve doğruya yönelttiği kadarıyla güç ve kapasiteleri nispetinde Allâh'ı tanımaya, O'na kulluk etmeye ve saygı göstermeye çalıştıkları için müşriklerin bu durumuna düşmüş olmazlar. Çünkü Allah Teâlâ, kendisinin tanınıp zâtına saygı gösterilmesini ve ibâdet edilmesini tüm kullarına emretmiş, bu doğrultuda onlara yardım etmiş ve bu konuda güçleri nispetinde yaptıklarından râzı olmuştur. Eğer kullar O'nu lâyıkiyla takdîr edemiyorsa bu normaldir. Çünkü yedi gök, O'nun elinde bizim elimizdeki bir hardal tânesi nispetindedir. Yedi kat yer de diğer elinde o nispette küçük kalır. Bu durumda kul O'nu lâyıkiyla nasıl takdîr edebilsin?

Bir şey tutması şöyle dursun, Allâh'ın iki eli olduğunu inkâr etmeye kim cür'et edebilir? Tabîî sıfatları inkâr edenlere göre hakîkatte ne el vardır, ne de onunla tutmak! Onlara göre bu ifâdeler hakîkî değil, mecâzî mânâdadır.

Cehmiyye mezhebi mensupları ve sıfatları inkâr eden kimseler bu konuda kınanmayı daha çok hak etmektedirler.

Filozofların ve onları tâkip eden zavallıların da diğerleri gibi, hattâ onlardan daha çok günahları vardır.¹⁹²

اللَّهُ يَظْطَرُّنِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٧٥﴾ يَغْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٧٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٧٧﴾ وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٧٨﴾

75. Allah meleklerden ve insanlardan rasûller (elçiler) seçer. Muhakkak Allah herşeyi işitendir, herşeyi görendir.

76. Onların önceden yaptıklarını da yapacaklarını da bilir. Bütün işler ancak Allah'a döndürülür.

77. Ey iman edenler! Rükû' edin, secde edin. Rabbinize ibadet edin, hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz.

78. Allah (yolun) da da hakkıyla cihâd edin. Sizi O seçti. Dinde size güçlük vermedi. Atanız İbrahim'in milleti (dini)ne (uyunuz!). Önceden de, bu (Kur'ân)da da sizi "müslîmîn; Müslümanlar" (diye) O adlandırdı. Tâ ki rasûl size şâhid olsun, siz de insanlara karşı şâhidlik edesiniz. İmdi, namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allah'a güvenin. Mevlânız O'dur. O, ne iyi ve ne güzel mevlâ, ne iyi ve ne güzel yardımcıdır.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, Müslümanları seçtiğini bildirmektedir. Âyette yer alan اجنبى "seçmek" fiili, aynı mânâdaki اصطنى fiili gibidir. افتعال vezninde olup lügatte "birini kendine çekmek, ona mülayim davranmak" mânâlarına gelmektedir. Müslümanlar Allâh'ın seçip kendisine yakın kıldığı, nebîler ve resûllerden sonra mahlûkâtı içindeki hâlis ve hayırlı kullarıdır. Bu sebeple Allah Teâlâ, onlara, uğrunda lâıykıyla cihâd edip canlarını fedâ etmelerini, sâdece Allâh'ı sevip O'na kulluk etmelerini, O'nu tapılıp sevillecek yegâne ilâh bilip O'nun dışındakileri bırakmalarını emretmiştir. O, onları nasıl diğer kullarına üstün kılmışsa onlar da O'nu dilleriyle, organlarıyla, gönülleriyle, sevgi ve irâdeleriyle yönelecekleri yegâne ilâh ve mâbûd edinecek, her hâl ü kârda O'nu herkese tercih edeceklerdir. Çünkü O, onları has kulları, dost ve ahabları kılmış ve böylece onları başkalarına tercih etmiştir.

Daha sonra Allah Teâlâ, dînini Müslümanlar için çok kolaylaştırdığını, onlara olan sevgi, şefkat, merhamet ve yumuşaklığından dolayı bu konuda bir zorluk çıkarmadığını bildirmektedir.

Peşi sıra onlara tevhid ehlinin lîderi olan ataları İbrâhîm'in dînine bağlanmalarını emretti. O dînin esasları, sâdece Allâh'a tapmak ve O'na saygı göstermek, O'nu sevmek, O'ndan korkmak ve her şeyi O'ndan ummak, yalnız O'na dayanmak ve yönelmek, O'na güvenip teslîm olmak, kısacası sâdece O'na bağlanmak ve O'nun dışındakileri kalpten çıkarmak demektir.

Daha sonra Allah Teâlâ, daha yaratmadan Müslümanları övüp "Müslüman, Allâh'a teslîm olmuş kullar" diye isimlendirdiğini, yarattıktan sonra da onlara gösterdiği özenden dolayı kadir ve kıymetlerini yüceltmek için aynı şekilde isimlendirip övdüğünü bildirmiştir.

Akabinden bunu, peygamberin onlara, onların da insanlara şâhit olmaları için yaptığını belirtmiştir. Böylece peygamber Müslümanlara şâhitlik eder, onlar da Allâh'ın delillerinin ortaya konulduğu ve insanların ileri sürebileceği bir bahânenin kalmadığı husûsunda diğer ümmetlere şâhitlik ederler. Müslüman-

ların yüceltilip övülmesi işte büyük hikmetler ihtivâ eden bu iki önemli şâhitlik hâdisesinden dolayıdır.

Velhâsıl Müslümanlar Allah katında böyle yüce bir değere sâhip oldukları için herhangi bir konuda tamâmıyla doğruya ulaşmaktan mahrum kalmaları imkânsızdır. Bir hususta onların bir kısmının yanlış fetvâ vermesi, o hususta diğerlerinin de doğruya ulaşamayıp hakkı elde edememesi mümkün değildir. Mutlakâ içlerinden biri doğruyu elde eder. Sâdece Allah'tan yardım istenir!¹⁹³

Allah Teâlâ, Müslümanlara azâbından lâyıkiyla sakınmalarını emrettiği gibi uğrunda da lâyıkiyla cihât etmelerini emretmiştir. Allâh'ın azâbından lâyıkiyla sakınmak O'na itâat edip isyân etmemek, şükredip nankör olmamak ve O'nu anıp unutmamak olduğu gibi uğrunda lâyıkiyla cihât etmek de kalbi, dili ve tüm organları Allâh'a teslîm etmek, onun yolunda kullanmak için nefse karşı mücâdele vermekle olur. Böylece kul kendisine âit ve kendisiyle berâber değil, tamâmıyla Allâh'a âit ve O'nunla berâber olur. Ayrıca vaadini yalanlamak ve emrine karşı gelmek, yasaklarını çiğnemek sûretiyle şeytanla da cihât eder. Çünkü şeytan insana kuruntular verir, onu aldatır, fakirlikle korkutur, ona hayâsızlığı emreder, takvâyı, hidâyeti, iffeti, sabrı ve tüm ahlâkî ilkeleri yasaklar. Kul onun vaatlerini yalanlamak ve emrine isyân etmek sûretiyle onunla cihât eder. Onun nefsi ve şeytanla yaptığı bu cihattan büyük bir güç ve kuvvet doğar. Bu güç sâyesinde, Allah kelimesi yücelsin diye dış dünyâdaki Allah düşmanlarıyla da kalbi, dili, eli ve malıyla cihad eder.

Ümmetin ilk âlimlerinin cihad hakkındaki açıklamaları farklılık arz etmektedir. Bu konuda İbn Abbas şöyle demiştir: Cihat, Allah uğrunda tüm gayretin ortaya konulması ve hiçbir kınayıcının kınamasından çekinilmemesidir.

Mukâtil ise bu âyeti şöyle açıklamıştır: Allah için gerektiği gibi çalışınız ve O'na lâyıkiyla ibâdet ediniz!

Abdullah b. el-Mübârek de “Burada kastedilen nefis ile, arzu ve hevesler ile yapılan mücâdeledir” demiştir.

Güç yetirilemeyecek bir emri içermesi sebebiyle bu iki âyetin¹⁹⁴ hükmünün yürürlükten kaldırıldığını zanneden kimseler isâbetli bir görüş ileri sürmemiştir. Çünkü Allah'ın azâbından lâyıkiyla sakınmak ve uğrunda gerektiği gibi cihad etmek, her kulun gücü nispetinde bunları yapması demektir. Bu, mükelleflerin güç, aciz, bilgi, câhillik gibi farklılık arz eden durumlarına göre değişir. Güçlü ve

193 İ'lâmü'l-Muvakkîn (IV/167-168)

194 Biri tefsir edilmekte olan Hac 22/78, diğeri de Allah'ın azâbından lâyıkiyla çekinilmesini emreden Âl-i İmran 3/102 (Mütercimin notu)

bilgili bir kimseye göre Allah'tan lâıyıkıyla sakınmak ve O'nun uğrunda gerektiği gibi cihad etmek başka bir şey; âciz, zayıf ve câhil bir kimseye göre ise çok daha başka bir şeydir. Uğrunda gerektiği gibi cihad edilmesini emrettikten sonra “Sizi O seçti. Dinde size güçlük vermedi” buyurması bu bakımdan çok mânîdardır. Bu ifâdede yer alan خَرَج kelimesi, “güçlük, zorluk” demektir. Allah dinde güçlük çıkarmamıştır. Aksine onu, rızkı her canlıya teşmîl etmesi gibi herkesi içine alacak şekilde geniş kılmıştır. Kulunu gücü nispetinde mükellef kılmış ve ona yeterince rızık vermiştir. Sorumluluğu da, rızkı da herkesi kapsayacak şekilde takdîr etmiştir. Din konusunda kuluna hiçbir şekilde zorluk çıkarmamıştır. Nitekim Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- de bu konuda “Ben, müsâmaha dîni olan haniflikle gönderildim”¹⁹⁵ buyurmuştur. Bu hadisteki “din” anlamındaki haniflik, saf bir tevhid ilkesi ve müsâmahakâr bir uygulama içerir. Allah Teâlâ, dîninde, rızık vermesinde, affında ve bağışlamasında kullarına son derece genişlik bahşetmiş, can tende olduğu müddetçe onlara tevbe etme imkânı tanımış, tevbe kapısını güneş batıdan doğup kıyâmet kopana kadar hiç kapatmaksızın açık tutmuştur. Ayrıca tevbe etmek, sadaka vermek, iyilik yapmak ve musîbete uğramak gibi kötülükleri örtmeye vesîle olacak keffâretler de vâr etmiştir. Dahası onlara yasakladığı her şeye mukâbil yasakladığından daha faydalı, daha hoş, daha lezîz ve helâl alternatifler yaratmıştır. Böylece kul onlardan faydalanmak sûretiyle harâma ihtiyaç duymaz. Çünkü helâl dâiresi dar değil, oldukça geniştir. Kısacası Allah Teâlâ, kullarını deneyeceği her zorluktan önce ve sonra bir kolaylık vâr etmiştir. Bir zorluk iki kolaylığa gâlip gelemaz. Allah Teâlâ'nın kullarına muâmelesi böyle iken, O'nun onlara güç ve tâkat getiremeyecekleri şöyle dursun, zorlanacakları sorumluluklar yüklediği nasıl ileri sürülebilir?¹⁹⁶

Âyetteki مَلَّة “din” kelimesi, ibârede vâr olduğu düşünölen bir fiilin nesnesi olduğu için mansup (üstün)tur. Buna göre âyet-i kerîme اتبعوا والزموا ملة إبراهيم “İbrâhîm'in dînine uyun, ona bağlanın!” mânâsındadır. Daha önceki وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ “Allah (yolun) da da hakkıyla cihâd edin!” cümlesi karîne olduğu için اتبعوا “uyun” fiili ibârede açıkça yer almamıştır. Buna Arap dilinde “övölen bir şeye bağlanmasını muhâtaba emretmek” anlamında iğrâ denilir.

195 İbn Sa'd, Tabakât (I/192) Habîb b. Sâbit; Hatîb, Târih (VII/209) Elbânî, bu hadîsin zayıf olduğunu belirtmiştir. Bk. Gâyetü'l-Merâm (20), rakam: (8) Ancak Ahmed b. Hanbel'in İbn Abbas'tan rivâyet ettiğı şu hadis yukarıdaki zayıf hadîse ihtiyaç bırakmaz: “Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- 'Hangi dîn Allah katında daha sevimlidir?' diye sordular. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- 'Müsâmaha dîni olan haniflik' diye cevap verdi. Bk. Buhârî, el-Edebü'l-Müfred (I/385); Taberânî, el-mu'cemü'l-kebîr (VII/227) rakam: (11572), Ahmed b. Hanbel, Züh'd (289-310), Buhârî, kitâbü'l-İmân, bâbu'd-dîn yûsr (I/116) (Derleyenin notu)

196 Zâdû'l-Meâd (III/8-9)

Ancak *دِين* “din” kelimesinin, pekiştirme amacıyla mansup olan masdarlar gibi olduğu da ileri sürülmüştür. Bu durumda onu mansup yapan yine daha önceki cümlelerin kapsadığı fiildir.

Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- ashâbına sabah ve akşam şöyle duâ etmelerini emretmiştir: *“İslâm fıtratına, ihlâs kelimesine, peygamberimiz Muhammed’in dinine, tevhîde bağlı bir Müslüman olan ve aslâ müşriklerden olmayan atamız İbrâhîm’in milletine uygun olarak sabahladık”*¹⁹⁷

Allah Teâlâ, Müslümanları, Kur’an’dan önce de Kur’an’da da Müslüman olarak isimlendirmiştir. Allah’ın onları “Müslüman” olarak isimlendirmesi, onların Müslüman olmalarından da varlık âlemine gelmelerinden de öncedir.¹⁹⁸

“Allah’a güvenin. Mevlânız O’dur. O, ne iyi ve ne güzel mevlâ, ne iyi ve ne güzel yardımcıdır” ifâdesi şu mânâdadır: Siz O’na bağlanırsanız O da sizi dost edinir, nefsinize ve şeytana karşı size yardım eder. O ikisi, kulun peşini bırakmayan iki azılı düşmandır. Düşmanlıkları dış dünyâdaki bir düşmanın düşmanlığından daha zararlıdır. Böyle bir düşmana karşı Allâh’ın yardımı çok önemli ve kul ona çok muhtaçtır. Bu düşmana karşı elde edeceği zafer, kulun Allah’a bağlanma derecesiyle orantılıdır.¹⁹⁹

197 Ahmed b. Hanbel (III/407); Dârimî (II/202) rakam: (2691); Taberânî, Duâ (II/926) rakam: (294); Nesâî, Amelü'l-yevm ve'l-leyle (19); İbni's-Sünnî, Amelü'l-yevm ve'l-leyle (22) rakam: (33); Nevevî, bu hadîsin sağlam bir senetle rivâyet edildiğini söylemiştir. Bk. el-Ezkâr (68) (Derleyenin notu) Celâü'l-efhâm (154)

198 Şifâü'l-Alîl (28)

199 Medâricü's-Sâlikîn (I/179-180)

MÜ'MİNÛN SÛRESİ

[118 Âyet]

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ﴿٢﴾ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ
مُعْرِضُونَ ﴿٣﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ ﴿٤﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ
﴿٥﴾ إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ﴿٦﴾ فَمَنْ ابْتَغَى
وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ﴿٧﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Müminler gerçekten felâh bulmuşlardır.

2. Onlar ki, namazlarında huşû içindedirler.

3. Onlar boş şeylerden yüz çevirirler;

4. Onlar zekâtı edâ ederler;

5. Onlar ırzlarını korurlar:

6. Eşlerine yahut sağ elleriyle sahip oldukları (cariyeleri)ne karşı müstesnâ. Çünkü onlar bundan dolayı kınanmazlar.

7. Artık her kim bundan başkasını isterse, işte onlar sınırı aşan kimseler olurlar.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, kulunun kurtuluşunu iffetini korumasına bağlamıştır. İffetini korumaksızın kulun kurtuluşuna imkân yoktur.

Bu âyetler, üç husûsu, iffetini korumayan kimsenin iflâh olmaması, aksine kınanan ve aşırı giden kimseler içerisinde yer almasını ihtivâ etmektedir. Yâni o kimse, kurtuluşu kaçırdığı gibi aşırı gitmekle ithâm edilmeyi hak eder ve kınanacak duruma düşer. Şehvî duygulara karşı direnmenin çile ve sıkıntısı bunların birine mâruz kalmaktan bile kolaydır.²⁰⁰

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ
يَحَافِظُونَ ﴿٩﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ ﴿١١﴾

8. Onlar emanetlerine ve ahitlerine riâyet ederler.

9. Onlar namazlarını (gereğince) muhafaza ederler.

10. İşte bu kimseler mirasçılardır;

11. Firdevs'e mirasçı olanlardır. Onlar orada ebedî kalıcıdır.

Tefsiri:

Âyet-i kerîmede yer alan الْفِرْدَوْس “Firdevs” kelimesi, bir görüşe göre tüm Cennetlere, bir görüşe göre de en üstün ve en yüce Cennet’e verilen isimdir. Çünkü bu isme o, diğer Cennetlerden daha lâyük görülmüştür.

“Firdevs” lügatte, “bahçe” mânâsına gelmektedir. Çoğulu الفراديس ‘tir.

Kâ'b, onun “üzüm bahçesi” olduğunu, Leys “üzüm ve asmaları olan bahçe” olduğunu söylemiştir. Dahhâk ise “ağaçlarla kaplı bir bahçe” olduğunu ileri sürmüştür. Müberrid bu görüşü tercîh etmiş ve şunu eklemiştir: Araplar bu kelimeyi, “ağaçları sık olan, genellikle de üzüm yetişen bahçe” mânâsında kullanmaktadırlar. Çoğulu الفراديس ‘tir. Bu sebeple Şam’ın kapılarından birine باب الفراديس “Bahçelerin kapısı” adı verilmiştir. Cerîr’e âit olduğu ileri sürülen şöyle bir beyit rivâyet edilir:

فَقُلْتُ لِلرَّحْبِ إِذْ جَدَّ النَّصِيرُ يَا مَا بَعْدَ مَا يَبِينُ بَابَ الْفِرَادِيسِ (البسيط)

“Yolculuk bizi yorunca kervandakilere şöyle dedim: Yebrin ile Bâbu'l-Ferâdîs arasındaki mesâfe ne kadardır?”²⁰¹

Mücâhid, “Firdevs” kelimesinin, Rumca “bahçe” mânâsına geldiğini ileri sürmüştür. Zeccac da bu görüşü tercîh etmiş ve ilâve etmiştir: Bu kelime Rumca’dır. Daha sonra Arapça’ya geçmiştir. Bahçelerde olabilecek her şeyi ihtivâ eden bahçe, mânâsındadır. Nitekim Hassân b. Sâbit -radiyallâhu anh- bir şiirinde şöyle demiştir:

201 Bu beyit, derlemede الْفِرَادِيس “Ebvâbu'l-ferâdîs’in kapıları arasındaki mesâfe ne çok!” şeklinde idi. Ancak müellifin de belirttiği gibi Şam’daki kapının adı Ebvâbü'l-ferâdîs değil, Bâbu'l-ferâdîs’tir. Bu sebeple beyti yukarıda şâirin dîvânında yer aldığı şekliyle yazdık. Sa’d oğullarının ikâmet ettiği yerlerden biridir. Bk. Cerîr, Dîvân, Beyrut: Dâru Sâdir, 1960, s. 250. (Mütercimnin notu)

وَإِنْ ثَوَابُ اللَّهِ كُلُّ مُوَحِّدٍ جَنَّاتٍ مِنَ الْفِرْدَوْسِ فِيهَا يُخَلَّدُ (الطويل)

“Tevhit ehline Allâh’ın mükâfâtı, içinde ebedî yaşanacak olan (ve tüm bahçe türlerinin özelliklerini taşıyan) Firdevs bahçeleridir.”²⁰²

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَبَارَكُ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿١٤﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ ﴿١٦﴾

12. Andolsun ki Biz (ilk) insanı süzölmüş bir çamurdan yarattık.

13. Sonra onu, sağlam bir karagahta yerleşen bir nutfe kıldık.

14. Sonra o nutfeyi alaka kıldık. Sonra o alakayı bir parça et ve o bir parça eti kemik yaptık; kemiğe de et giydirdik. Sonra onu bambaşka bir hilkat olarak var ettik. Yaratanların en güzeli olan Allah’ın şanı ne yücedir!

15. Bundan sonra siz, şüphesiz öleceksinizdir.

16. Sonra da şüphesiz ki sizler, Kıyamet gününde elbette diriltileceksiniz.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, bu âyetlerde Âdem oğlunun meni olduğu, hattâ toprak ve su olduğu zamanlardan kıyâmet gününde diriltilmesine kadar geçirdiği tüm safhaları zikretmiştir. İnsanın yaratılışının ilk mertebesi süzölmüş bir çamurdur. Daha sonra Cenâb-ı Hak onu hor görülen bir sudan süzölmüş bir öz (sülâle) kılmıştır, ki bu bedenin tüm cüzlerinden çıkan nufe (meni)dir. O, 40 gün bu şekilde kalır. Peşinden Allah Teâlâ onu alaka hâline getirir. Alaka, kandan oluşan siyah bir parçadır. İnsan 40 gün de alaka hâlinde kalır. Daha sonra Allah onu mudğaya çevirir. Mudğa, bir et parçasıdır. Bu merhale de 40 gün sürer. İnsanın organları, sûreti, şekli ve şemâili bu safhada belirlenir.²⁰³

202 Hâdi'l-ervâh (88-89) Derlemede beyitteki موحِد “tevhid ehli” kelimesi مَخْلُود “ebedileştirilmiş olan kişi” şeklindedir. Ancak Lisânü'l-Arab ve Tâcu'l-Arûs'ta yukarıdaki gibi geçmektedir. Mânâya daha uygun olduğu için bunu tercih ettik. Beyti şâirin divânının ulaşabildiğimiz hiçbir nüshasında bulamadık. Beyit için bk. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, frds md. (Mütercimim notu)

203 Tuhfetü'l-Mevdûd (213)

وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَوَاقٍ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ ﴿١٧﴾ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّاهُ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَى ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ ﴿١٨﴾ فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِنْ نَجِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهٌ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَجَرَةً تُخْرُجُ مِنْ طُورٍ سَيْنَاءَ تَنْبُثُ بِالدَّهْنِ وَصَنِيعٌ لِلْكَالِيلِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِنَّا لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةٌ لِيُفَكِّرَ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ فِي شَيْءٍ مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٢١﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ فْتَضِعُوا بِهِ حَتَّى حَبِينِ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٢٦﴾ فَأَوْخَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعْ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوْحَيْنَا إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٧﴾ فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢٨﴾ وَقُلْ رَبِّ انزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ﴿٢٩﴾ إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ وَإِنَّا لَمُبْتَلِينَ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَوْمًا آخَرِينَ ﴿٣١﴾ فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَئِنْ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاسِرُونَ ﴿٣٤﴾ أَيْعِدْكُمْ أَنْكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنْكُمْ مُخْرَجُونَ ﴿٣٥﴾ هَيِّهَاتَ هَيِّهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ ﴿٣٦﴾ إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٣٧﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ ﴿٣٩﴾ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لِيُصْطَرَّ مِنْهُمْ فُجَاءَةٌ فَمَنْ أَهْلُ الْأَيْمَنِ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غَنَاءً فَبَعَثْنَا لِقَوْمِ الْفَاطِمِينَ ﴿٤١﴾ ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَوْمًا آخَرِينَ ﴿٤٢﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجْلَهَا وَمَا يَسْتَأْجِرُونَ ﴿٤٣﴾ ثُمَّ أَرْسَلْنَا رَسُولَنَا نُتْرَا كُلَّ مَا جَاءَ أُمَّةٌ رَسُولُهَا

كَذَّبُوهُ فَأَتَيْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ فَبَغَدًا لِقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٤٤﴾
 ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَى وَأَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٤٥﴾ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ
 فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَ ﴿٤٦﴾ فَقَالُوا أَنْتُمْ لَيْسَرِينَ بَيْنَنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا
 عَابِدُونَ ﴿٤٧﴾ فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ ﴿٤٨﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ
 لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً وَآوَيْنَاهُمَا إِلَى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ
 وَمَعِينٍ ﴿٥٠﴾ يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ
 عَلِيمٌ ﴿٥١﴾ وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ ﴿٥٢﴾ فَتَقَطَّعُوا
 أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٥٣﴾ فَلَذَرَهُمْ فِي غَمَرَاتِهِمْ حَتَّى
 جَاءَ ﴿٥٤﴾ أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَّاءٍ وَبَيْنٍ ﴿٥٥﴾ نُسَارِعُ لَهُمْ فِي
 الْخِيزَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٦﴾

17. Andolsun ki, sizin üstünüzde yedi yol (gök) yarattık. Biz yaratmaktan gâfil değiliz.

18. Gökten (belli) bir miktarda su indirdik ve o suyu yerde durdurduk. Gerçekten Bizim onu gidermeye de gücümüz yeter.

19. O su ile sizin için hurma ve üzüm den bağlar, bahçeler var ettik; onlarda sizin için çok (çeşitli) meyveler vardır ve onlardan yersiniz de.

20. Ve Tûr-u Sina'dan çıkan, yağ veren ve yiyeceklere katık olan bir ağaç da (var ettik).

21. Sizin için davarlarda gerçekten bir ibret vardır. Onların karınlarında olandan size iştiririz. Sizin için onlarda çok faydalar da vardır; onların etinden yersiniz de.

22. Bir de hem onların üzerinde hem de gemilerin üzerinde taşınırsınız.

23. Andolsun ki Nûh'u kaumine gönderdik. Dedi ki: "Ey kaumim, Allah'a ibadet edin. Sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Hiç korkmaz mısınız?"

24. Kauminden kâfir olan ileri gelenler dediler ki: "Bu, ancak sizin gibi bir beşerdir. O size karşı üstünlük sağlamak istiyor. Allah dileseydi elbette melekler indirirdi. Önce gelen atalarımızdan böyle bir şey işitmedik.

25. "O ancak deliliği olan bir adamdır. O halde bir zamana kadar onu bekleyin."

26. "Ya Rab, beni yalanladıkları için intikamımı al" dedi.

27. Biz de ona şunu vahyettik: “Vahyimizle ve gözetimimiz altında bir gemi yap. Emrimiz geldiğinde ve tandır kaynayıp taşınca o gemiye her hayvandan çiftler çiftler ve -aralarından aleyhlerine (azab) söz (ü) geçmiş olanların dışında kalan- aile halkını götür. Zulmedenler hakkında da Bana bir şey söyleme! Çünkü onlar suda boğulacaklardır.

28. Sen ve beraberinde bulunan mü'minler gemiye bindiğinizde de de ki: ‘Bizi zâlimler topluluğundan kurtaran Allah’a hamdolsun.’

29. “Ve de ki: Rabbim, beni mübarek bir yere indir. Sen indirenlerin en hayırlısısın.”

30. Bunda gerçekten âyetler vardır. Biz elbette deneyenleriz.

31. Bunlardan sonra başka bir nesil var ettik.

32. Aralarında: “Allah’a ibadet edin, O’ndan başka ilâhınız yoktur. Acaba korkmaz mısınız?” diyen kendilerinden bir rasûl gönderdik.

33. Onun kavminden kâfir olan, âhirete kavuşmayı yalanlayan ve dünya hayatında kendilerine refah ve nimet verdiğimiz ileri gelenler dedi ki: “Bu ancak sizin gibi bir insandır. Sizin yediğinizden yer ve sizin içtiğinizden içer.

34. “Eğer kendiniz gibi bir insana itaat ederseniz elbette ziyan edenlerden olursunuz.

35. “Acaba siz, ölüp toprak ve kemik olduktan sonra muhakkak çıkartılacaksınız diye sizi tehdit mi ediyor?

36. “Tehdit olunduğunuz o şey; uzaktan da uzaktır.

37. “O (hayat) ancak bu dünya hayatımızdır. (Kimimiz) ölürüz, (kimimiz) diriliriz. Yoksa biz tekrar diriltilecek değiliz.

38. “Bu, ancak Allah’a karşı yalan düzüp iftira eden bir adamdır. Biz ona inanmayız.”

39. (Peygamberleri) dedi ki: “Rabbim, beni yalanladıkları için bana yardım et!”

40. Buyurdu ki: “Az zaman sonra elbette pişman olacaklardır.”

41. (Azab) çığlık(ı) onları hak ile aldı; Biz de onları süprüntü (gibi) yaptık. Zulmeden topluluklara (rahmetten) uzak kalmak vardır.

42. Sonra, onların ardından başka nesiller var ettik.

43. Her ümmet, ne ecelini öne getirebilir ne de kendileri geriye kalabilirler.

44. Sonra peygamberlerimizi birbiri ardınca gönderdik. Her bir ümmete peygamberleri geldikçe onu yalanladılar. Biz de onları birbirinin arkasına (helâk edip) kattık ve onları ibret (için anlatılan) hikâyeler kıldık. İman etmeyen bir kavim artık (rahmetten) uzak dursun.

45. Sonra Mûsâ ve kardeşi Hârûn'u âyetlerimiz (mûcizeleremiz) le ve apaçık belge(lerimiz) ile gönderdik;

46. Firavuna ve ileri gelenlerine. Ama onlar büyüklük tasladılar. Zaten onlar kendilerini üstün sayan bir topluluktuk.

- 47. Onun için dediler ki: "Kavimleri bize kulluk etmekte iken bizim gibi iki insana mı iman edeceğiz?"

48. Bu sebeble onları yalanladılar ve sonunda helâk edilenlerden oldular.

49. Andolsun Biz hidâyet bulurlar diye Mûsâ'ya Kitabı verdik.

50. Ve Biz Îsâ'yı da anasını da bir(er) âyet (mûcize) kıldık ve onları yüksek ve akarsuyu olan rahat bir yerde barındırdık.

51. Ey peygamberler! Temiz (helâl) olan şeylerden yeyin ve salih amel işleyin. Çünkü şüphe yok ki Ben, yaptıklarınızı çok iyi bilenim.

52. Ve gerçekten sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim. O halde yalnız Benden korkun.

53. Ama insanlar (dîn) işlerini kendi aralarında parça parça ettiler. Her gûruh (hak üzere olduğunu sanarak) ellerinde bulunandan memnundur.

54. Şimdi sen onları bir süreye kadar gaflet ve bilgisizlikleri içinde bırak.

55. Zannederler mi ki Biz kendilerine mal ve oğullar vermekle,

56. İyilikleri kendilerine çabucak ulaştırıyoruz? Hayır, onlar farkında değiller.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, işlerini aralarında parça parça bölüp sonra da her biri bağlanmış oldukları şeyle memnûn olarak birbirlerinden ayrılan ve gruplaşan kimseleri kinamaktadır.

Bu âyet-i kerîmede zikredilen الرُّبُ "kitaplar", insanların, Allâh'ın kitabından ve peygamberi ile gönderdiği esaslardan yüz çevirmelerine sebep olan kitaplardır.

Allah Teâlâ, peygamberlerine ve ümmetlerine temiz yiyecekler yemelerini, iyi işler yapmalarını, sâdece O'na ibâdet ve itâat etmelerini, dinde ayrılığa düşmemelerini emretmiştir. Peygamberler ve onlara tâbi olanlar Allah'ın emrine uygun ve rahmetine lâıyk bir şekilde yaşamışlar, ancak daha sonra gelen nesiller işlerini parça parça edip gruplara ayrılmışlar, her grup bağlandığı ilkelerle memnûn hâle gelmiştir. Bu âyetleri düşünüp onları hâdiselerle mukâyese eden kimselere işin iç yüzü belli olur ve o kişi kendisinin hangi gruptan olduğunu bilir. Yardım istenecek olan yalnızca Allah'tır.²⁰⁴

إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٨﴾ وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾ وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجَلَّةٌ أَلَهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ﴿٦٠﴾ أُولَئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ﴿٦١﴾ وَلَا تَكْلَفْ نَفْسًا وَلَا وُسْعًا وَلَا تَذُنَّا كِتَابَ يَنْطَلِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِنْ هَذَا وَلَهُمْ أَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذَلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ ﴿٦٣﴾ حَتَّى إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْأَرُونَ ﴿٦٤﴾ لَا تَجْأَرُوا الْيَوْمَ إِنَّكُمْ بِهَا لَا تَنْصُرُونَ ﴿٦٥﴾ قَدْ كَانَتْ آيَاتِي تُنَلِّى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلَىٰ آعْقَابِكُمْ تُنْكِبُونَ ﴿٦٦﴾ مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ سَامِرًا تَهْجُرُونَ ﴿٦٧﴾ أَفَلَمْ يَذَّبَرُوا الْقَوْلَ أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ ﴿٦٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُمُ بِالْحَقِّ وَآكُفَّرُوهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ بَلْ أَتَيْنَاهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٧١﴾

57. Şüphe yok ki Rabblerinden korkuları sebebiyle titreyenler,

58. Rabblerinin âyetlerine iman edenler,

59. Rabblerine ortak koşmayanlar,

60. Verdiklerini verirlerken Rabblerinin huzuruna dönecekler diye kalbleri ürperenler,

61. İşte bunlar hayırlarda yarışır. Onlar bu işlerde ellerini çabuk tutanlardır.

62. Kimseye gücünden fazlasını da teklif etmeyiz. Nezdimizde hak ile konuşan bir kitab vardır. Onlara zulmedilmez

63. Bilakis onların (kâfirlerin) kalpleri bundan (Kur'ân'dan) habersizdir. Onların bundan başka bizzat işledikleri (çokça kötü) amelleri de vardır.

64. Nihayet onların refah içinde olanlarını azab ile aldığımızda, hemen feryadı basıverirler.

65. (Onlara denir ki): "Bugün feryat etmeyin. Çünkü tarafımızdan size yardım olunmaz.

66. "Âyetlerim size okunuyordu da topuklarınızın üstünde gerisin geri dönüyordunuz;

67. "Onu ileri sürerek büyüklük taslıyordunuz; geceleyin onun (Kur'ân) hakkında hezeyanlar ederdiniz."

68. Onlar söyleneni düşünmediler mi? Yoksa bunlara, önce gelip geçen atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?

69. Yahut onlar peygamberlerini tanımıyorlardı da bunun için mi şimdi onu inkâr ediyorlar?

70. Yoksa: "Onda delilik vardır" mı diyorlar? Bilakis o kendilerine hakkı getirmişti. Hâlbuki onların çoğunluğu haktan hoşlanmazlar.

71. Eğer hak hevâlarına uysaydı göklerle yer ve içlerinde olanlar fesâda uğradı. Hayır, Biz onlara zikirlerini verdik. Onlar ise kendi zikirlerinden yüz çeviricidirler.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, bu âyetlerde Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- hayâtına, çağırdığı ve getirdiği prensiplere dikkat çekerek onun peygamberliğini ispatlamaktadır. Bu îtibarla, muhâtapları sözü ve o sözü söyleyen Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- hâlini düşünmeye çağırılmaktadır.

Bir sözün yalan ve uydurma olduğu bâzen bizzat o sözün kendisinden, yalan olduğunu gösteren alâmetlerden, çelişkili ve tutarsız oluşundan anlaşılır. Öyle ki, yalan onun tüm safhalarında, içinde ve dışında ortaya çıkar.

Sözün yalan olduğu bâzen de onu söyleyen kişinin hâlinde anlaşılır. Yalan, günah ve hîle ile bilinen birinin sözü de davranışlarına göre olur. O kişinin sözü de fiili de, ahlâksızlık, hıyânet, yalan ve gûnahtan uzak doğru sözlü ve iyi bir kimşenin sözü ve fiili gibi olmaz. Aksine onun kalbi, niyetine, sözü ve davranışı hep birbirine benzer. Nitekim berikinin de kalbi, sözü, davranışı ve niyeti birbiriyle uyumlu olur. Bu sebeple Allah Teâlâ muhâtapları sözü ve o sözü söyleyen Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- hayâtını ve tavırlarını düşünmeye çağırıyor. Düşündüklerinde hakikat ve Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- getirdiği prensiplerin en yüksek mertebede bir gerçek olduğu ortaya çıkacaktır.²⁰⁵

Allah Teâlâ, hakkın kulların arzu ve heveslerine tâbi olması, yâni Allâh'ın dînin ve kurallarının onların arzularına göre gelmesi durumunda göklerin, yerin ve onlarda bulunanların bozulup gideceğini bildirmektedir.

Allâh'ın fiillerindeki illet ve hikmetleri kabûl etmeyenler, din ve şerîatin kullarının arzu ve heveslerine göre gelmesini câiz görmektedirler. Çünkü c ılar, dînen sâbit olan hususlarla arzu ve heveslerin arasında —ilkini Allâh'ın emretmiş olması hâricinde — hiçbir fark görmezler. Şu halde onlara göre arzu ve hevesler din olarak emredilmiş olsaydı ibâdet ve din hâline gelecekti! Hâlbuki bu düşün-

ce, Kur'ân'a açıkça aykırıdır. Kaldı ki hakkın onların arzu ve heveslerine uyması mümkün değildir. Çünkü onların arzu ve hevesleri nice çirkinlikler içermektedir. Eğer şer'at onları emretse ulvîsi, süflîsi ve içindekilerle birlikte tüm kâinât fesâda uğrardı. Zîrâ fesat, Allâh'ın belirlediği ve emrettiği hususlara aykırı olan işlerin çirkinliğinden ve bunun ulvîsi ve süflîsi ile kâinâtın faydasına uygun olmamasından kaynaklanmaktadır. Kâinâtın harâp olması ve fesâda uğramasını, arzu ve heveslere uymak hazırlamaktadır. Allâh'ın üstün ilmi, hikmeti, rahmeti ve yaratıcılığı onları din olarak düzenlemekten uzaktır. Arzu ve heveslere uygun veya aykırı olmasını ayırmaksızın dînen emredilen her şeyle kulluk edilebileceğini ileri süren, böylece Allâh'ın emirlerindeki sebep ve hikmetleri önemsemeyenlerin görüşlerinden de uzaktır.²⁰⁶

أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَّاجَ رَبِّكَ خَيْرٌ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٧٢﴾ وَإِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٧٣﴾ وَإِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنَالِكُونَ ﴿٧٤﴾ وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَّجُوا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٥﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ﴿٧٦﴾ حَتَّىٰ إِذَا فَتَخْنَا عَلَيْهِمُ بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٧﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾ وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٩﴾ وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٨٠﴾ بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ ﴿٨١﴾ قَالُوا أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٨٢﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا هَذَا مِنْ قَبْلُ إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٨٣﴾ قُلْ لِمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٨٥﴾ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٨٦﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٨٧﴾ قُلْ مَنْ يَمْلِكُ مِنْ يَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٨﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّى تُشْحَرُونَ ﴿٨٩﴾ بَلْ أَتَيْنَاهُم بِالْحَقِّ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٩٠﴾ مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذَا لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَّ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ ﴿٩١﴾

72. Yoksa sen onlardan ücret mi istersin? Rabbinin verdiği rızık daha hayırlıdır. Ve O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.

73. Sen onları şüphesiz ki dosdoğru yola dâvet edersin.

74. Muhakkak ki âhirete iman etmeyenler, doğru yoldan sapanlardır.

75. Eğer Biz onlara merhamet edip içinde bulundukları sıkıntılarını kaldırsak, onlar yine de azgınlıkları içinde şaşkın kalmaya devam ederler.

76. Andolsun ki onları azab ile aldığımız halde yine de Rabblerine itaatle boyun eğmediler, yalvarıp yakarmadılar.

77. Nihayet üzerlerine şiddetli bir azab kapısı açtığımızda o zaman azabın içinde şaşkın ve ümitsiz kalıverirler.

78. Size kulak, göz ve kalpler yaratan O'dur. Ne az şükredersiniz!

79. Sizi yeryüzünde yaratıp yayan O'dur. Yalnız O'nun huzurunda toplanacaksınız.

80. Diriltlen ve öldüren O'dur. Gece ve gündüzün değişmesi O'nun emriyledir. Akletmez misiniz?

81. Aksine bunlar da öncekilerin dedikleri gibi dediler.

82. Dediler ki: "Ölüp toprak ve kemik olduğumuz zaman gerçekten biz tekrar diriltilecek miyiz?"

83. "Biz ve babalarımız bundan önce bunun ile - andolsun ki - tehdit olunmuş idik. Bu, ancak öncekilerin efsane ve yalanlarıdır."

84. De ki: "Yer ve ondakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin)."

85. Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. Sen de ki: "O halde siz, iyice düşünüp ibret almaz mısınız?"

86. De ki: "Yedi göğün ve büyük Arşın Rabbi kimdir?"

87. "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "O halde korkmaz mısınız?"

88. De ki: "Herşeyin hakimiyeti elinde bulunan, himaye eden, fakat kendisine karşı kimsenin himaye altına alınmasına imkân tanımayan kimdir? Evet, biliyorsanız (cevabını verin)."

89. Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "Öyle ise nasıl olur da aldanıyorsunuz?"

90. Hayır, Biz onlara hakkı getirdik. Onlar ise muhakkak yalancıdırlar.

91. Allah hiçbir evlat edinmedi. Onunla birlikte herhangi bir ilâh da yoktur. Eğer olsaydı, bu takdirde her bir ilâh yarattığını alır, elbette kimisi kimisine üstünlük sağlardı. Allah onların niteleyegeldiklerinden münezzehtir.

Tefsiri:

Böyle parlak bir delilin bu açık ve vecîz kelimelerle ifâde edilmesi son derece dikkat çekicidir. Evet! Tapılmaya lâyık olan gerçek ilâh, yaratan, dilediğini yapan, kullarına fayda verebilen, onlara gelebilecek zararları engelleyebilen bir varlık olmalıdır! Eğer Allah Teâlâ ile birlikte –hâşâ – başka bir ilâh olsaydı onun da yarattığı mahlûklar ve yaptığı işler olur, kendisiyle birlikte başka bir ilâhın olmasından hoşnut olmazdı. Aksine onu yok edip ilâhlığı tekeline almaya güç yetirebilse bunu yapmaktan da geri kalmazdı. Eğer diğerine gâlip gelip onu yok etmeye güç yetiremezse — dünyâ hükümdarlarının hükümrancılık alanlarıyla bir-birlerinden ayrılmaları gibi — kendi yarattıklarını alıp ayırırdı.

Demek ki –hâşâ – birden fazla ilâh olması durumunda şu üç durumdan biri söz konusu olurdu:

1. Her ilâhın yarattıklarını ve hükümrancılığını alıp diğerlerinden ayrılması
2. Birinin diğerlerine gâlip gelmesi

3. Hepsinin tek bir ilâhın hükümrancılığı altında bulunması ve onun diğerleri hakkında istediğini yapıp onların ona boyun eğmesi. Bu durumda diğerlerine hükmedip onlara boyun eğmeyen gerçek ilâhtır. Onun dışındakiler ise onun zelil ve âciz kullarıdır.

Ulvîsi ve süflîsi ile tüm kâinâtın düzenli ve âhenk içinde çalışması, şaşmaz, bozulmaz ve sağlam bir kânûna uyarak akıp gitmesi onu yönetenin tek ve ortak-sız olduğunun en açık delilidir. Nitekim temânu' delîli de²⁰⁷ kâinâtın yaratıcısının

207 Temânu' delîli, kâinâtın iki yaratıcısı olmasının imkânsızlığını ispatlar. Yukarıda sıralanan üç şıkta da bu delilden yararlanılmıştır. Anlaşılması için daha açık ve formüle edilmiş şeklini şöyle özetleyebiliriz:

Kâinâtın iki yaratıcısı olsaydı irâdeleri birbiriyle çelişebilir, meselâ biri bir cismi hareket ettirmek diğeri durdurmak, biri bir canlıyı öldürmek diğeri yaşatmak isteyebilirdi. Bu durumda üç ihtimâl söz konusu olurdu: Ya ikisinin de isteği olur, yâhut ikisinin de isteği olmaz veyâhut da sâdece birinin isteği olurdu.

Birinci ihtimâl imkânsızdır. Çünkü bir cismin aynı zamanda hem hareket etmesini hem de durmasını, bir canlının aynı zamanda hem ölmesini hem de yaşamasını gerektirir. Bu ise mümkün değildir.

İkinci ihtimâl de imkânsızdır. Çünkü bir cismin aynı zaman diliminde hareket hâlinde de durma hâlinde de bulunmamasını, bir canlının aynı zaman diliminde ölü de diri de olmasını gerektirmektedir. Bu ise mümkün değildir. Çünkü aynı zaman diliminde bir cisim ya hareket hâlinde ya da durmaktadır, bir canlı ya ölüdür ya da diridir. Bu örneklerde söz konusu olabilecek üçüncü bir şık yoktur. Ayrıca bu ihtimâlde her iki ilâhın da dileğini yerine getirmekten âciz olduğu ortaya çıkmaktadır. Âciz olan bir varlık ise ilâh olamaz.

Üçüncü ihtimâlde ise her ikisinin de ilâh olması aklen kabul edilemez. Aksine dileği yerine gelen gerçek ilâhdır. Diğeri ise âcizdir. Âciz olan ise ilâh olamaz. Böylece yaratıcının tek olduğu, birden fazla yaratıcı olmasının imkânsızlığı aklen ortaya çıkmış olur. Bk. Şerhu't-Tahâviyyeti's-Selefiyye, (I/53) (Mütercimnin notu)

tek olduğunu ve ondan başka bir yaratıcı olmadığını göstermektedir. Temânu' delîli yaratma ve işleyişte geçerli olduğu gibi ibâdet ve kullukta da geçerlidir. Kâinâtın iki ayrı ve birbirine rakîp yaratıcısının olması nasıl mümkün değilse, tapılmaya lâayık iki ayrı ilâhın düşünülmesi de mümkün değildir²⁰⁸

عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٩٢﴾ قُلْ رَبِّ إِنَّمَا تُرِيدُنِي مَا يُوعَدُونَ ﴿٩٣﴾ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٩٤﴾ وَإِنَّا عَلَى أَنْ تُرِيدَ مَا نَعُدُّهُمْ لِقَائِهِمْ ﴿٩٥﴾ إِذْ قَعَّ بِأَلْفِي هِيَ أَحْسَنُ الشَّيْءِ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿٩٦﴾ وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ﴿٩٧﴾ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ ﴿٩٨﴾

92. O, gizliyi de açığı da bilendir. Ortak koşmalarından yücedir, O.

93. De ki: “Rabbim, eğer onların tehdit olundukları şeyi bana göstereceksen;

94. “Rabbim, o halde beni o zâlimler topluluğu arasında kılma!”

95. Biz onları tehdit edeceğimizi (azabı) sana göstermeye elbette güç yetirenleriz.

96. Sen kötülüğü en güzel olan ile sav. Biz onların (seni) ne ile nitelendirmekte olduklarını çok iyi biliyoruz.

97. Ve de ki: “Rabbim, şeytanların vesveselerinden, kışkırtmalarından Sana sığınırım.

98. “Rabbim, yanımda hazır olmalarından da Sana sığınırım.”

Tefsiri:

Âyet-i kerîmede geçen هَمَزَات “hemezât”, تمرات ‘in تمر kelimesinin çoğulu olması gibi هَمَزَة kelimesinin çoğuludur. همز kelimesinin asıl mânâsı “itmek”tir. Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (ö. 223), Kisâi’nin (ö. 189) şöyle dediğini aktarmıştır: Araplar, birini veyâ bir şeyi ittiklerinde همزته derler. نهزته. لهزته. لمزته. fiilleri de aynı mânâdadır.

Ancak aslı araştırılırsa, همز fiilinin mânâsının طعن “yaralamak” gibi delerek itmek olduğu anlaşılır. Bu ise özel bir itiş şeklidir. Âyette yer alan şeytanların hemezâtı ise, “kalbe vesvese vermek” anlamındadır. Nitekim İbn Abbas ve Hasan-ı Basrî, şeytanların hemezâtının, insanlara verdikleri vesvese ve dürtüler olduğunu söylemişlerdir.

Bununla birlikte şeytanların hemezâtının üflemeleri ve üfürmeleri olduğu da ileri sürülmüştür. Bu Mücâhid'in görüşüdür.

Bir başka görüşe göre ise, şeytanların hemezâtı, cinnete benzeyen bir ölümle insanları boğup öldürmeleridir.

Ancak hadîsin²⁰⁹ ifâdelerinden ilk bakışta anlaşılan mânâ, hemezâtın üfleme ve üfürmeden başka bir şey olduğunu göstermektedir.

Şöyle söylemek en iyisidir: Hemezât kelimesi mutlak olarak zikredilirse şeytanların insana verebilecekleri tüm zararları içine alır. Ancak نفث “üfleme ve üfürme” kelimeleriyle birlikte zikredilirse şeytanların insana verebileceği özel bir zararı ifâde eder.

“Onların yanımda bulunmalarından Sana sığınırım” âyetine âlimler farklı mânâlar vermiştir. Bu âlimleri ve verdikleri mânâları şöyle sıralayabiliriz:

İbn Zeyd: Bütün işlerimde yanımda bulunmalarından Sana sığınırım!

Kelbî: Kur'an okurken yanımda bulunmalarından Sana sığınırım!

İkrime: Ölüm ânında yanımda bulunmalarından Sana sığınırım!

Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e -sallâllâhu aleyhi vesellem- şeytanların vesvese vermelerinin şerrinden de onların yanında ve yöresinde bulunmasının şerrinden de kendisine sığınmasını emretmiştir. Dolayısıyla buradaki Allah'a sığınma, şeytanların, O'na dokunmamalarını da yakın olmamalarını da içerir. Çünkü daha önce şu âyet yer almaktadır: “Fakat onlar ne yaparlarsa yapsınlar, sen yine de kötülüğü en iyi tarzda sav. Biz onların, senin hakkındaki asılsız iddîalarını pek iyi biliriz”²¹⁰ Demek ki Cenâb-ı Hak, insan şeytanlarının şerrinden yaptıkları kötülükleri en güzel şekilde savmak sûretiyle, cin şeytanlarının şerrini de kendisine sığınmak sûretiyle savmayı emretmiştir.²¹¹

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ ﴿٩٩﴾ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾

99. Onların her birine ölüm geldiğinde: “Rabbim, beni döndürün!” der.

100. “Belki geride bıraktıklarımla salih amel işlerim.” Asla! Bu, onun söylemiş olduğu bir sözden ibarettir. Onların önünde de diriltilecekleri güne kadar bir (kabir) berzah(ı) vardır.

209 Nahl sûresinde (II/56)'nın dipnotuna bk. (Derleyenin notu)

210 Mü'minun 23/96

211 İğâsetü'l-Lehfân (I/95-96)

Tefsiri:

Bu, îtibâr edilmeyecek bir söz ve kabûl edilmeyecek bir istektir.

Allah Teâlâ'nın, ölüm ânında mühlet isteyen kişiden naklettiği bu ifâdeler çok dikkat çekicidir. Öncelikle Allah'a رَبِّ "Rabbim!" diye seslenerek yardım istemiştir. Daha sonra Allâh'ın nezâretinde canını almakla görevli meleklerle dönerek "Ne olur beni dünyâyâ geri gönderin!" demiştir. Peşinden geri gönderilme isteğinin gerekçesini açıklamıştır. Gerekçesi, dünyâda bıraktığı mal, makam, güç, kuvvet ve benzeri ile faydalı işler yapma isteğidir. Ancak ona şöyle denilir: Hayır! Senin için dünyâyâ geri dönüş yolu yoktur! Çünkü vaktiyle öğüt alacak kişinin öğüt alacağı kadar ömür sürdün.

Normalde yardım isteyen kişiye Allâh rahmet ve keremiyle karşılık verir ve kaçırmış olduğu imkânları telâfi etmesi için ona fırsat tanır. Ancak Allah Teâlâ, bu kişinin geri dönüş isteğinin hiçbir hakîkatı olmayan boş bir söz olduğunu, çünkü – o kişinin isteği kabûl edilse bile – karakter ve tabîatının faydalı iş yapmaya uygun olmadığını belirtmektedir. Bu söylediği ise, sâdece diline doladığı bir sözden ibârettir. Eğer dünyâyâ geri gönderilse yasaklanmış olduğu işleri yine yapmaya başlayacaktır. O yalancı biridir. Allah Teâlâ, hükmedenlerin en iyi hükmedenidir. O, kudreti, ilmi ve övgüye lâyık özellikleriyle o kişinin isteğini uygun bulmamaktadır. Çünkü bu istekte bir fayda yoktur. O kişi geri gönderilse bile önceki hâline geri dönecektir.²¹²

فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ ﴿١٠١﴾ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿١٠٣﴾ تَلْفَحُ وُجُوهُهُمُ النَّارَ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ ﴿١٠٤﴾ أَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ فَكُنْتُمْ مِنْهَا تَكَذِّبُونَ ﴿١٠٥﴾ قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا مِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ ﴿١٠٦﴾ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عَذَابَنَا ظَالِمُونَ ﴿١٠٧﴾ قَالَ اخْسَرُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونَ ﴿١٠٨﴾ إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سُخْرِيًّا حَتَّىٰ أَنْسَوْكُمْ ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ ﴿١١٠﴾ إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا أَنَّهُمْ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿١١١﴾ قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ ﴿١١٢﴾

قَالُوا لَبِئْسَ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَاسْأَلِ الْعَادِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ إِنَّ لَبِئْسَ إِلَّا قَلِيلًا لَوْ
 أَنْتُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١٤﴾ أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنْتُمْ لَا تُرْجَعُونَ
 ﴿١١٥﴾ فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ﴿١١٦﴾

101. Sûr'a üfürüldüğü, o günde aralarında akrabalık bağı olmayacaktır. Birbirlerine soru da sormazlar.

102. Kimlerin tartıları ağır gelirse, işte onlar felâh bulanların ta kendileridir.

103. Kimlerin de tartıları hafif gelirse, işte onlar kendilerine zarar verenlerdir; Cehennem'de ebedî kalıcıdırlar.

104. Yüzlerini ateş yalar onların; orada dudakları (aşırı sıcaktan) geleceğinden dişleri sırtıp kalacaktır.

105. (Onlara denilir ki): "Âyetlerim size okunmuyor muydu? Ve siz onları yalanlamıyor muydunuz?"

106. "Rabbimiz, bedbahtlığımız bize galip geldi. Biz, doğru yoldan sapmış bir topluluk idik" dediler.

107. "Rabbimiz, bizi buradan çıkar. Eğer bundan sonra bir daha dönersek, şüphesiz biz zâlim kimseleriz."

108. Buyuracak ki: "Yıkılın içerisine! Bana da söz söylemeyin!"

109. Gerçek şu ki; kullarımdan: "Rabbimiz iman ettik. Bize mağfiret ve rahmet buyur! Sen rahmet edenlerin hayırlısısın" diyen bir topluluk vardı.

110. Sizse onları alaya aldınız. Nihayet onlar da size Beni anmanızı unutturdu. Siz onlara gülüp geçiyordunuz.

111. İşte onlar sabrettiklerine karşılık, bugün Ben de gerçekten onları mükâfatlandırdım. Onlar kurtuluşa erenlerdir.

112. "Siz yeryüzünde kaç yıl kaldınız?" diyecek.

113. Onlar: "Bir gün yahut bir günün bir bölümü kadar eğlendik. Haydi sayanlara sor" diyecekler.

114. Buyurdu ki: "Siz ancak az bir süre eğlendiniz. Eğer gerçekten bilmiş olsaydınız!

115. "Acaba siz, Bizim sizi boşuna yarattığımızı ve sizin Bize gerçekten döndürülmeyeceğinizi mi zannettiniz?"

116. Melik ve Hakk olan Allah'ın şanı yücedir! O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Şanı yüce Arş'ın Rabbi O'dur.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, insanları amaçsız yaratmaktan münezzehtir ve uzak olduğunu belirtmiştir. Nitekim O, ortağı, çocuğu ve eşi olmaktan, uyuklama, uyuma, yorulma, ihtiyaç içinde olma, gökleri ve yeri muhâfaza etmekte zorlanma gibi kusurlardan ve – kâinattaki cüz'î meseleleri veyâ ondaki bir kısım şeyleri bilemeyeceğini ileri süren müşriklerin zannettiği üzere – izni olmaksızın huzûrunda şefa'at edilmesinden münezzehtir. Her türlü noksandan uzak olan kemâli, isim ve sıfatlarının gereği olan mükemmeliyeti bütün bunlardan nasıl münezzehtir kullarını amaçsız yaratmaktan da münezzehtir. Hayır! Onları başıboş bırakmamış, emir ve yasaklarla mükellef tutmuştur! Öldükten sonra yeniden dirilterek huzûruna getirecek, iyilik edenleri mükâfatlandıracak, kötülük edenleri cezâlandıracak, böylece içlerinde bâtila uyan kimseler yalancı olduklarını anlayacak, peygamberlerinin ve peygamberlerini izleyen kimselerin doğruya ve hakka daha lâîk olduklarını onlara gösterecektir. Bu gerçeği inkâr edenler O'nun yaratıcılığını, tapmaya lâîk olduğunu ve hâkimiyetini inkâr etmiş olur. Bu da, O'nu inkâr etmekle eşdeğerdir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de nakledilen bir kıssada mümin bir kişi, âhireti inkâr eden ve bu konuda kendisiyle tartışan arkadaşına şöyle demektedir: *"Ne o, dedi, yoksa sen, senin aslını topraktan, sonra da bir damla meniden yaratan, bilâhire de seni böyle tam mükemmel bir insan olarak yaratan Rabbini mi inkâr ediyorsun yoksa?"*²¹³

Allah Teâlâ, kullarını abes yaratmamıştır. Yâni onlar, hiçbir amaç güdülmeden yaratılan, emir ve yasaklara muhâtap olmayan, yaptıklarına göre mükâfat ve cezâ görmeyecek sorumsuz varlıklar değildir.

Amaçsızlık, hoş bir şey değildir. Allah Teâlâ, bunun çirkinliğinin akıl ve fıtrat da olduğuna dikkat çekmektedir. Bu sebeple Allâh'a amaçsızlık nispet etmelerini yadırgayarak bu konuda akıl ve yaratılışlarına mürâcaat etmelerini istemiştir. Çünkü düşünseler amaçsızlığın Allâh'a yaraşmadığını anlayabilirler. O'nun, mahlûkâtını emir ve yasaklara muhâtap kılarak yaptıklarına göre karşılıklarını vermeyip başı boş bırakmasının uygun olmadığını bilebilirler.

Bütün bunlar, emir, yasak ve karşılığın gerekliliğinin akıl ve yaratılışta vâir olduğunu göstermektedir. Allâh'ın bunu eksik bırakacağını düşünen kimse O'nunla ve O'nun güzel isimleri ve yüce sıfatlarıyla bağdaşmayan bir şey ileri sürmüş olur.²¹⁴

213 Kehf 18/37 Uddetü's-Sâbirîn (161)

214 Medâricü's-Sâlikîn (I/237)

Allah Teâlâ, isim ve sıfatlarının gereğine aykırı ve son derece temelsiz olan “insanları başı boş yaratmış olma” düşüncesinden uzak olduğunu, bunun celâl ve azametiyle bağdaşmadığını belirtiyor. Kur'an'da bu âyetin benzeri pek çoktur.

Allah Teâlâ, kullarının gayreti ve gereğini yapması neticesinde meydana gelen bâzı davranışlardan hoşlanmaktadır. Bu davranışlar sâdece imtihan ve deneme sâhası olan bu dünyâda gerçekleşmektedir.

Meselâ Cenâb-ı Hak, sabır ve şükür edenleri, uğrunda saf tutarak savaşılanları, tevbe edenleri ve temizlenenleri sevmektedir. Ateş olmadan dumanın çıkması nasıl imkânsızsa kullar gereğini yapmadan ve gayret göstermeden Allâh'ın hoşlandığı bu davranışların meydana gelmesi de imkânsızdır.²¹⁵

وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ
﴿١١٧﴾ وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١١٨﴾

117. Kim buna dair hiçbir delili bulunmaksızın Allah ile birlikte başka bir ilâha ibadet ederse, onun hesabı ancak Rabbinin katındadır. Kâfirler -hiç şüphesiz- kurtuluşa eremezler.

118. Ve de ki: “Rabbim, mağfiret ve rahmet buyur! Zaten Sen, merhamet edicilerin en hayırlısısın.”

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

NÛR SÛRESİ

[64 Âyet]

سُورَةُ أَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَأَنْزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١﴾ الزَّانِيَةُ
وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ
كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾ الزَّانِي
لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذَلِكَ عَلَى
الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾ وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ
ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. (Bu) indirdiğimiz ve (hükümlerini) farz kıldığımız bir sûredir. Öğüt alınız diye onda açık âyetler de indirdik.

2. Zinâ eden dişi ile zinâ eden erkeğin herbirine yüzer değnek vurun. Allah'a ve âhiret gününe iman etmiş kimseler iseniz, Allah'ın dini (hük-mü) hususunda, her ikisine de acıyacağınız tutmasın. Mü'minlerden bir topluluk da azablarına tanık olsunlar.

3. Zinâ eden erkek ancak zinâ eden veya müşrik olan bir kadını nikâh edebilir. Zinâ eden kadını da ancak zinâ eden veya müşrik olan bir erkek nikâhlayabilir. Böylesi müminlere haram kılınmıştır.

4. Muhsan hanımlara iftira edip, sonradan dört şâhid getiremeyenlere seksener (değnek) vurun ve şâhidliklerini ebediyyen kabul etmeyin. Onlar fâsıkların ta kendileridir.

Tefsiri:

İsâbetli olan görüşe göre bu âyetin hükmü geçerlidir, nesh edilmemiştir (yürürlüğünü sona erdiren başka bir hüküm gelmemiştir.) O, hem bir haber ve hem de bir yasak ihtivâ eder.

Onun nesh edildiğini iddiâ edenler aslâ bir delil ortaya koyamamışlardır. Bu âyet hakkında bir çok âlime problemleri gelen husus ise –Allâh’a hamd olsun ki — çok açıktır. Onların zihnine takılan “Zinâkâr, ancak bir fâhişe veyâ putperest bir kadınla evlenmek ister” ifâdesinin, vâkıanın haber verilmesi, yasaklama ve serbest bırakma mânâlarından hangisinde kullanıldığıdır. Vâkıanın haber verilmesi mânâsında olamaz. Çünkü zinâ eden bir çok erkeğin iffetli kadınlarla evlendikleri görülmektedir. Yasaklama da olamaz. Çünkü bu durumda zinâ eden kişinin yalnızca zinâ eden veyâ müşrik olan kadınla evlenmesi serbest olur. İffet sâhibi mümin kadınlarla evlenmesi ise yasak hâle gelir. Bu durumda o kişinin Allah’la birlikte başka bir varlığı ilâh edinen veyâ zinâ eden kadınlarla evlenmesi serbest olur. Allah Teâlâ kat’iyyen bunu kastetmiş olamaz!

Âlimler, mânâsı hakkında bu güçlüklerle karşılaştıkları âyeti doğru şekilde yorumlayabilecekleri başka yollar aramışlar, ancak bunda da ihtilâf etmişlerdir. Bu konudaki görüşleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Âyetteki نِكَاح “nikâh” kelimesinden maksat “cinsî münâsebet” ve “zinâ”dır. Buna göre âyette sanki şöyle denilmiştir: الزَّانِي لَا يَزْنِي إِلَّا بَزَانِيَةٍ أَوْ مُشْرِكَةٍ “Zinâ eden kişi, (zinâ ettiği esnâda) ancak zinâ eden veyâ müşrik olan kadınla birleşmiş olur.”

Ancak bu, yanlış bir görüştür ve hiçbir anlamı da yoktur. Allâh’ın kelâmına böyle bir mânâ yüklemekten kaçınılması gerekir. Çünkü zinâ eden kişinin ancak zinâ eden kadınla zinâ edeceği bellidir. Bunu söylemenin hiçbir lüzûmu yoktur! Nitekim âlimlerin ekseriyeti, yanlış olduğunu gördüğü için bu yorumu kabûl etmemiştir.

2. Bu âyetin ifâdesi genel, ancak hükmü özeldir. Bu âyetin muhâtabı yalnızca “Anâk” adındaki kötü kadınla bir adamdır. Adam Müslüman olmuş, Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- de, onun o kadınla evlenmesine müsâade etmiştir. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil olmuştur.²¹⁶

Bu görüş de isâbetli değildir. Çünkü bir âyetin nüzûlüne sebep olan belli bir olay, âyetin hükmünü kendisiyle sınırlayamaz. Eğer böyle olsaydı aynı şartları taşıyan diğer olaylarda âyetin hükmü geçersiz olurdu. Hâlbuki iniş sebepleri husûsî bile olsa âyetlerin hükmü umûmîdir.

1. Bu âyet, “İçinizden evli olmayanları evlendirin”²¹⁷ âyetiyle neshedilmiştir.

Bu görüş yukarıdaki iki görüşten daha isâbetsizdir. Çünkü iki âyet arasında bir çelişki yoktur. Allah Teâlâ evli olmayanların evlendirilmesini emretmiş, zinâ

216 Ebû Dâvûd (VI/48) Nikâh, bâbu kavlihî Teâlâ (ez-zânî lâ yemkihi illâ zâniye); Tirmizî, bu hadîsin garip olduğunu belirtmiştir. Bk. (V/307) Tefsîru sûreti’n-Nûr; Nesâî (VI/66), bâbu tezvici’z-zâniye

217 Nûr 24/32

eden kadınlarla evlenmeyi de – tıpkı iddet bekleyen, ihramlı olan, evlenilmesi yasak olan kadınlarla evlenmeyi yasakladığı gibi — yasaklamıştır. Bu iki buyruk birbirine ters değildir. Niçin biri diğerini neshetsin?

Pekî âyetin isâbetli yorumu nedir?

Allah daha iyi bilir ya, bu hususta şöyle denilebilir: Kişiye iffetli kadınlarla evlenmesi emredilmiştir. Evlenmek ancak bu emrin yerine getirilmesi durumunda câiz olur. Nitekim Allah Teâlâ Nisâ ve Mâide sûrelerinde bunu belirtmiştir.²¹⁸ Şarta bağlı olan hüküm şartın ortadan kalkmasıyla kalkar. Evlenme müsâadesi iffet şartına bağlanmıştır. İffet yoksa, iffet şartıyla verilmiş olan evlilik müsâadesi de yoktur.

Evlenen kişi peygamber vâsıtasıyla gelmiş olan Allâh'ın hükmüne ve şerâtına ya bağlıdır, ya da bağlı değildir.

Bağlı değilse Allah'la birlikte başka ilâh edinen bir müşriktir. Dolayısıyla onunla ancak kendisi gibi müşrik biri evlenir.

O kişi Allâh'ın hükmüne bağlı olduğu halde ona aykırı davranarak evlenmesi yasak biriyle evlenirse yapmış olduğu evlilik akti geçerli olmaz, dolayısıyla zinâ etmiş olur. İşte “*Zinâkâr, ancak bir fâhişe veyâ putperest bir kadınla evlenmek ister*” âyetinde kastedilen budur. Bu konuda kadının durumu da erkekten farklı değildir.

Kur'ân'ın gerektirdiği açık hüküm böyle olduğu gibi akıl ve fitrat da bunu gerektirmektedir. Allah Teâlâ, kulunun deyyûs ve boynuzlu olmasını yasaklamıştır. Kullarını da bunu çirkin ve iğrenç bulacakları bir yapıda yaratmıştır. Bu sebeple insanlar, aşırı kınadıkları bir adama “boynuzlu” derler. Allah Teâlâ, Müslüman'ın böyle olmasını yasaklamıştır.

Yapılan bu îzâhın ışığında bu âyetteki yasağın hikmeti ortaya çıkar ve âyetin mânâsı anlaşılır. Başarıya ulaştıran yalnızca Allah'tır.²¹⁹

Allah Teâlâ, zinâ eden kadınla evlenmeyi bu âyetle açıkça yasaklamış ve öyle kadınlarla evlenen kişilerin ya onlar gibi zinâ eden veyâhut da Allah'tan başka ilâh edinen müşrik kimseler olduğunu belirtmiştir. Çünkü kişi, Allâh'ın indirdiği hükme ya inanıp bağlanır ya da inanmaz ve ona bir bağlılık hissetmez. İnanmıyor ve bağlılık hissetmiyorsa müşriktir. İnanıp bağlılık hissediyor, fakat kusûrundan dolayı o hükme aykırı davranıyorsa zinâ eden bir günahkârdır.

Cenâb-ı Hak, âyetin sonunda “*Böyle bir evlilik müminlere haram kılınmıştır*” buyurarak zinâ eden kadınlarla evlenmeyi açıkça yasaklamıştır.

218 Nisâ 4/25; Mâide 5/5

219 İğâsetü'l-Lehfân (I/65-66)

Bu âyetin “İçinizden evli olmayanları evlendirin”²²⁰ âyetiyle neshedildiğini ileri sürmenin çok zayıf bir görüş olduğu açıktır.

Âyetteki يَنْكِحُ “evlenir” fiiline يَزْنِي “zinâ eder” mânâsını yüklemek ise daha zayıftır. Çünkü o takdirde âyetin mânâsı şöyle olmaktadır: الزَّانِي لَا يَزْنِي إِلَّا بَزَانِيَةٍ أَوْ مُشْرِكَةٍ وَالزَّانِيَةُ لَا يَزْنِي بِهَا إِلَّا زَنَ أَوْ مُشْرِكَةً “Zinâ eden erkek, ancak zinâ eden ve müşrik olan bir kadınla zinâ eder. Zinâ eden bir kadınla da ancak zinâ eden veyâ müşrik olan bir erkek zinâ eder” Allâh’ın kelâmına böyle bir mânâ yüklemekten sakınılmalıdır.

Kezâ âyetin müşrik bir kötü kadın hakkında nâzil olduğunu ileri sürmek ifâde ve bağlamdan son derece uzak bir yorum olur.²²¹ Böyle bir yorum nasıl kabul edilebilir ki? Allah Teâlâ —hür olsun, köle olsun — kadınlarla evlenmeyi iffetli olmaları şartına bağlamış ve şöyle buyurmuştur: “Fuhuşta bulunmayarak, gizli dost da edinmeyerek, nâmuslu kadınlar olmak üzere onları, sāhiplerinin izniyle nikâhlayın”²²² Görüldüğü üzere Allah Teâlâ, ancak nâmuslu olmaları durumunda kadınlarla evlenmeyi serbest bırakmıştır. Bu, âyetin mefhûmundan anlaşılan bir hüküm değil, apaçık lâfızlarından anlaşılmaktadır. Çünkü kadınlarla cinsî münâsebet temelde haramdır. Bunun helâl olduğu yerler, şeriatın müsâade ettiği şartlarla sınırlıdır. Bu şartların dışında harâm olarak kalır.

Âyet hakkında yaptığımız yorumu hem din, hem fitrat, hem de akıl destekler.

Din destekler. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Kötü kadınlar ve kötü sözler, kötü erkekler; temiz kadınlar ve temiz kelimeler ise temiz erkeklere; temiz erkekler de temiz kadınlara ve temiz sözlerle yakışır”²²³ Bu âyet-i kerîmede geçen الْخَبِيثَاتُ kelimesi, “zinâ eden kadınlar” demektir. Bu âyetten anlaşılır ki zinâ eden kadınlarla evlenen erkekler de onlar gibi kötüdür.

Fitrat destekler. Çünkü dünyâdaki en çirkin şey, kişinin deyyus olmasıdır. Bunun çirkinliği insanların yaratılışında vardır. Bir kişinin ithâm edilebileceği en kötü söz ona “boynuzlu!” demektir.

Akıl destekler. Çünkü kötü kadının, kocasının nâmûsuna hâlel getirmesinden ve onun neslini bozmasından emîn olunamaz. O, başkalarından peydahladığı çocukların kocasına nispet edilmesine sebep olabilir. İşte bu iğrenç durumların önüne geçmek için zinâ eden kadınlarla evlenilmesi haram kılınmıştır.

Dîn destekler. Çünkü Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- zinâ yoluyla hâmile kalan bir kadını kocasından ayırmıştır.

220 Nûr 24/34

221 Hadislerde isminin “Anâk” olduğu belirtilen bu kadının kıssasını müellif, bir önceki alıntıda aktarmıştı. (Mütercimnin notu)

222 Nisâ 4/25

223 Nûr 24/26

Kezâ Mirsed b. Ebî Mirsed el-Ganevî, fâhişelik eden Anâk adındaki kadınla evlenmek için Hz. Peygamber'den -sallallâhu aleyhi vesellem- müsâade istemiş, bunun üzerine Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- ona bu âyet-i kerîmeyi okuyarak "Onunla evlenme!" buyurmuştur.²²⁴

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٥﴾ وَالَّذِينَ يَرْمُونَ
أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ
إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٥٦﴾ وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ
﴿٥٧﴾ وَيَنْذَرُ أَنَّ تَشْهَدُ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٥٨﴾
وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٥٩﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ
عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ تَوَاتَّ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ جَاؤُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ
لَا تَحْبُوهُمْ شَرًا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ
وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٦١﴾ لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ
وَالْمُؤْمِنَاتُ بَأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُبِينٌ ﴿٦٢﴾ لَوْلَا جَاءُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ
شُهَدَاءَ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿٦٣﴾

5. Ancak bundan sonra, tevbe edenler ve ıslah olanlar müstesnâ. Şüphesiz Allah, günahları bağışlayandır, rahmet edendir.

6. Eşlerine zinâ isnad edip kendilerinden başka şâhidleri olmayanların her birisinin şâhidliği, dört defa "kendisi muhakkak doğru söyleyenlerdendir" diye Allah adına (billahi diyerek) şehâdet etmesidir.

7. Beşincisinde de: "Eğer yalancılardan ise Allah'ın lâneti üzerine olsun" diye şehâdet eder.

8. Kadının: "Billahi o, muhakkak yalancılardandır" diye dört defa şâhidlik etmesi o zevceden cezayı savar.

9. Beşincisinde de: "Eğer o, doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabı benim üzerime olsun" der.

10. Ya üzerinizde Allah'ın lütfu, rahmeti ve Allah gerçekten tevbeleri kabul eden, Hakîm olmasaydı (haliniz ne olurdu)?

11. O olmadık iftirada bulunanlar, sizden bir topluluktur. Siz bunu kendiniz için kötü bir şey sanmayın. Bilakis o, sizin için hayırlıdır. Onlardan her birisinin kazandığı günah kendisindir. Aralarından sözün en büyüğünü söyleyene ise çok büyük bir azab vardır.

12. Bu iftirayı işittiğinizde mü'min erkekler ve kadınlar kendileri hakkında güzel bir zanda bulunup: "Bu, apaçık bir iftiradır!" demeli değil miydi?

13. (İftirada bulunanlar) buna dair dört şâhid getirmeli değil miydiler? Şâhidleri(ni) getiremediklerine göre; onlar Allah katında yalancılardır ta kendileridir.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, birinin zinâ ettiğine dâir dört şâhit getirilemeyen durumlarda, o kişinin zinâ ettiğini ileri süren kişiye — söylediği gerçeğe uygun olsa bile — iftirâcı cezâsının verilmesini emretmiştir. Buna göre, Allah katında ve O'nun hükmüne göre yalancı olduğunu kabûl etmedikçe o kişinin tevbesi gerçekleşmez. Çünkü Allah Teâlâ, onun yalancı olduğunu bildirmektedir. Cenâb-ı Hak onun yalancı olduğunu belirtmişken, o, yalancı olduğunu îtirâf etmezse nasıl tevbe edebilecek ki? Söz konusu îtirâf olmadan o kişinin tevbe etmeye kalkışması, yalancılığına hükmetmiş olan Allâh'ın vermiş olduğu bu hükme açıkça muhâlefet etmek ve bunda ısrâr etmekten başka bir şey olmaz!²²⁵

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٤﴾ إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾ وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ ﴿١٦﴾ يَعِظُكُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧﴾ وَيَتَيْنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُجِبُونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٩﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٢٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُواتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُواتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَكِنَّ اللَّهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢١﴾

14. Eğer Allah'ın size dünya ve âhirette lütuf ve rahmeti olmasaydı, içine daldığınız (yalan ve iftira)dan ötürü size elbette büyük bir azab dokunurdu.

15. O zaman siz o sözü birbirinizin dilinden alıp duruyordunuz, hak-kında hiçbir bilginizin olmadığı bir şeyi ağızlarınızla söylüyordunuz. Bunu basit bir şey sanıyordunuz. Hâlbuki o, Allah katında çok büyüktür.

16. Bu sözü işittiğinizde: "Böyle söz söylemek bize yakışmaz, (ya Rabbi) Seni tenzih ederiz, bu büyük bir iftiradır!" demeli değil miydiniz?

17. Eğer müminler iseniz, bunun gibisine ebediyyen dönmeyesiniz diye Allah size öğüt verir.

18. Allah sizlere âyetlerini açıklıyor. Allah en iyi bilendir, Hakîmdir.

19. Şüphe yok ki mü'minler arasında hayasızlıkların yayılmasını sevenlere dünyada da âhirette de çok acıklı bir azab vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz.

20. Eğer Allah'ın size lütuf ve rahmeti ve Allah gerçekten ra'fetli ve merhametli olmasaydı (dünyada azabınızı hemen verirdi).

21. Ey iman edenler! Şeytanın adımlarını izlemeyin. Kim şeytanın adımlarını izlerse, şunu bilsin ki o, çirkin işleri ve münkeri emreder. Eğer Allah'ın üzerinizde lütuf ve rahmeti olmasaydı, sizden hiçbir kimse ebediyyen temize çıkamazdı. Fakat Allah dilediğini temize çıkarır. Allah herşeyi işitendir, çok iyi bilendir.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, temize çıkmakla ilgili âyet-i kerîmeyi zinâyı, nâmusla ilgili iftirâ atmayı ve zinâ eden kadınlarla evlenmeyi haram kıldıktan sonra zikretmiştir. Bu, temize çıkmanın, burada zikredilen kötü fiillerden uzak durmakla sağlanacağını gösterir.²²⁶

وَلَا يَأْتَلِ أُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيُغْفِرُوا وَلْيُصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَزُمُونَ الْمَخَضَنَاتِ الْعَاقِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لَعُنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾ يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ يَوْمَئِذٍ يُوقِفُهُمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقُّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ ﴿٢٥﴾ الْحَيِّثَاتِ لِلْحَبِيثِينَ وَالْحَبِيثُونَ لِلْحَيِّثَاتِ وَالطَّيِّبَاتِ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٢٦﴾

22. Sizden fazilet ve imkân sahipleri yakınlar, fakirlere ve Allah yolunda hicret edenlere infâk etmemeye yemin etmesinler, affetsinler ve görmezlikten gelsinler. Allah'ın size mağfiret etmesini sevmesiniz? Allah çok bağışlayandır, bol bol rahmet edicidir.

23. İffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mü'min kadınlara iftira edenlere, muhakkak dünyada ve âhirette lânet edilmiştir. Onlar için çok büyük bir azab da vardır.

24. O gün onların dilleri, elleri ve ayakları, yaptıkları her şeyi söyleyerek aleyhlerine şehâdet edeceklerdir.

25. O günde Allah onlara hakkettikleri cezalarını bütünüyle verecektir ve Allah'ın apaçık hakkın ta kendisi olduğunu da bileceklerdir.

26. Kötü kadınlar kötü erkeklerle, kötü erkekler kötü kadınlara yakışır. İyi kadınlar da iyi erkeklerle, temiz erkekler de temiz kadınlara yakışır. İşte onlar, o müfterilerin dediklerinden uzak olanlardır. Onlar için bir mağfiret ve cömertçe bir rızık vardır.

Tefsiri:

Bu âyet-i kerîme şu şekilde tefsîr edilmiştir: Kötü kelimeler kötü erkeklerle, temiz kelimeler temiz erkeklerle âittir.

Âyetle ilgili başka bir yorum da şöyledir: Temiz kadınlar temiz erkeklerle, kötü kadınlar kötü erkeklerle âittir.

Bize göre âyetin anlamı bundan daha kapsamlıdır: Temiz kelimeler, işler ve kadınlar, onlara uygun olan temiz erkeklerle âittir. Kötü kelimeler, işler ve kadınlar da onlar gibi kötü olan erkeklerle âittir. Çünkü Allah Teâlâ, temizi tamâmıyla Cennete, kötüyü de tamâmıyla Cehenneme ayırmıştır.

Cenâb-ı Hak üç farklı yurt yaratmıştır. Biri temizlere ayırdığı Cennettir ki temiz olmayanlara orası haramdır. Bütün temizleri orada toplayacaktır.

İkincisi kötülere ayırdığı Cehennemdir. Oraya da ancak kötü olanlar girer.

Üçüncüsü ise temizi de pisi ve kötüyü de bir arada yaşattığı dünyâdır. Bu bir arada bulunuş ve karışıp katılma sebebiyle imtihan ve deneme gerçekleşmektedir. İlâhî hikmetin gereği böyledir.

Kıyâmet gününde ise Allah Teâlâ, temizi ve pisi birbirinden ayıracak, temizi ve temiz olanları başkalarıyla karışmayacakları Cennete, pisi ve pis olanları da başkalarıyla karışmayacakları Cehenneme koyacaktır. Böylece, temizlerin yurdu olan Cennet ve pislerin yurdu olan Cehennem olmak üzere iki mekân kalacaktır.

Cenâb-ı Hak, her iki grubun yaptıklarının mukâbili olarak mükâfât ve cezâlarını yaratacaktır. Bunların temiz sözleri, davranışları ve ahlâklarını nîmet ve lezzete çevirecek, onlardan en mükemmel rahat ve sevinç vesîleleri vâr ede-

cektir. Berikilerin kötü söz, davranış ve ahlâklarını da azap ve eleme çevirecek, onlardan en kötü cezâ ve acı araçları yaratacaktır. Bu tam bir hikmet, parlak ve kahredici bir gâlibiyetin neticesidir. Böylece Allah Teâlâ, kullarına yaratıcılığının, hikmetinin, ilminin, adâlet ve rahmetinin kemâlini gösterecektir. Aynı zamanda Allah düşmanları da, gerçeği söylemiş olan ve iyilik üzere bulunan peygamberlerinin değil kendilerinin iftirâcî ve yalancı olduklarını bileceklerdir. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: “Onlar var güçleriyle yemîn ederek ‘Allah, ölen kimseyi diriltmez!’ dediler. Hayır, diriltecek! Bu O’nun verdiği kesin bir sözdür, fakat insanların ekserîsi bunu bilmezler. Diriltecek ki hakkında ihtilâf ettikleri o ba’s, o diriliş gerçeğini meydana çıkarsın ve bunu inkâr edenler de kendilerinin yalancı olduklarını bilsinler.”²²⁷

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ازْجِعُوا فَازْجِعُوا هُوَ أَزْكى لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٢٩﴾ قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ بَعْضُوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكى لَهُمْ إِنْ اللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٣٠﴾

27. Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere izin alıp o ev halkına selâm vermeden girmeyin. Bu sizin için daha hayırlıdır. Olur ki (bunları düşünüp) öğüt alırsınız.

28. Eğer evlerde kimse bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oralara asla girmeyin. Eğer size: “Geri gidin” denilirse, geri dönüp gidin. Bu, sizin için daha temizdir. Allah sizin ne yaptığınızı çok iyi bilir.

29. Oturulmayan ve içlerinde size ait meta’ bulunan evlere girmenizde size günah yoktur. Allah açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilir.

30. Mü'minlere söyle ki: Gözlerini (harama bakmaktan) sakınsınlar, mahrem yerlerini de korusunlar, böylesi onlar için daha temizdir. Şüphe yok ki Allah yaptıkları işlerden çok iyi haberdar olandır.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, harâma bakmamayı ve iffeti korumayı emrettikten sonra bunun çok güzel ve yerinde bir davranış olduğunu belirtmiştir. Çünkü harâma bakmak üç önemli ve değerli fayda doğurur:

1. Îmânın lezzeti ve tadı. Îman, Allâh'ı hoşnut etmek için kişinin gözünü çevirip bakmadığı haramdan daha tatlı ve daha hoştur. Çünkü Allah için bir şeyi terk eden kimseye Allah Teâlâ o terk ettiği şeyden daha hayırlısını verir.

Gönül, güzel şekillere bakmaya tutkundur. Göz ise onun gözcüsüdür. Gözcüsünü etrâfında olan şeyleri görmesi için görevlendirir. Göz, manzaranın güzelliğini haber verirse bakması için onu tahrik eder. Çoğu zaman bu uğurda kendisi yorulduğu gibi gözcü ve elçisi olan gözü de yorar. Nitekim şâir bu konuda şöyle demiştir:

وَكُنْتُ مَتَى أَرْسَلْتَ طَرْفَكَ زَائِدًا لِقَلْبِكَ يَوْمًا أَتَعَبْتُكَ الْمَنَاطِرُ
رَأَيْتُ الَّذِي لَا كَلَّةَ أَنْتَ قَادِرٌ عَلَيْهِ وَلَا عَنْ بَعْضِهِ أَنْتَ صَابِرٌ (طويل)

“Ne zaman gönlün için gözcü edersen gözünü

Yoracaktır seni seyreylediğin manzaralar

Tâkatin yetmeyecek bakmak için pek çoğuna

Pek çoğundaysa gözün mıhlanacak hep nâçar

Gözüyle her şeyi inceleyip araştırmayan gönül, her şeyi görmeyeceği için onları elde etme arzusunu kapılmaktan kurtulur ve rahat eder. Bakışlarını serbest bırakıp her şeye bakan kimse ise gördüğü her şeyin hasretini çeker. Çünkü bakış sevgiyi doğurur. Şöyle ki; gözün baktığı şeyle kalp arasında bir ilgi oluşur. Daha sonra bu ilgi güçlenir tutkuya dönüşür. Kalp artık tamâmıyla ona yönelmeye başlar. Bir müddet sonra bu tutku fevkalâde bir hâl alır. Alacaklısının peşini bırakmayan bir borçlu gibi kalpten ayrılmaz. Sonra daha da güçlenir karşı konulmaz bir aşk olur. Daha sonra daha da güçlenir ve kara sevdâ olur. O, kalbin içine nüfûz eden sevgidir. Daha da güçlenirse insanı kul-köle eder. Araplar sevginin bu derecesine تميم، yâni “kölelik” derler. Nitekim aşkın zillate düşürdüğü zavallılar hakkında تيمم الحب “Aşk, onu köle etti” deyimini kullanırlar. Kezâ Allâh’a tapınan kişi hakkında da تيمم الله “Allâh’a ibâdet etti” derler.

İşte kalp, kölelik edilmeye lâıyk olmayan kimselerin kölesi hâline gelir. Bütün bunların vebâli ise göze âittir. Kalp onun yüzünden esârete düşer. Hükümdar iken köle, hür iken mahpus olur. Gözünün cefâsından yakınmaya başlar. Ancak gözü ona şu cevâbı verir: Ben senin gözcün ve elçimim. Beni sen gönderdin!

Allah sevgisinden uzak kalplerin imtihânı işte böyle çetindir.

Kalbin bir sevgiliye bağlanması kaçınılmaz. Eğer yegâne sevgilisi, ilâhî ve taptığı Allah olmazsa mutlakâ Allah’tan başka birine bağlanıp ona tapınır.²²⁸

Bizâtihî bir mahzûru olmasa da, kadınların ayaklarını vurmalarının yasaklanması erkeklerin halhal seslerini duymamaları içindir. Çünkü bu, erkeklerin şehvî hislerini uyandırır.²²⁹

Bu âyet-i kerîme, Medîne'de inmiş bir sûrede yer almaktadır. Bu sûrede Allah Teâlâ, îmanlı ve hayırlı bir topluluğa hitâp ediyor ve inanıp îmanlarında sabretmiş, hicret edip cihât etmiş olan bu topluluğa tevbe etmelerini emrediyor. Sonra onların kurtuluşlarını tevbe ile ilişkilendiriyor. Bunu ifâde ederken de "umma" anlamındaki لعل edâtın kullanıyor. Böylece, tevbe etmeleri durumunda kurtuluş umabileceklerini bildiriyor. Ancak tevbe edenler kurtuluş umabilir. Allah bizi onlardan eylesin!²³⁰

Tevbe edenler kurtuluşa erer. Sâdece emredileni yapıp yasaklananı terk eden kimse kurtuluşa erer.²³¹

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوْ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾ وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالضَّالِّحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٢﴾ وَلْيَسْتَغْفِرِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ بَكَارًا حَتَّى يَغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَالَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَآتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ وَلَا تُكْرِهُوا فَتِيَانَكُمْ عَلَى الْبِعَاءِ إِنْ أَرَدْتُمْ تَحَصُّنًا لِنَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِمْ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٣﴾

229 İ'lâmü'l-muvakkîîn (III/181)

230 Medâricü's-Sâlikîn (I/178)

231 Medâricü's-Sâlikîn (305-306)

31. Mü'min kadınlara da de ki: Gözlerini (haramdan) sakınsınlar, mahrem yerlerini korusunlar, dışarıda kendiliğinden görünen kısmı hariç, süslerini göstermesinler. Baş örtülerini de yakalarının üzerine indirsinler, zinetlerini eşlerinden, babalarından, kocalarının babalarından, oğullarından, kocalarının oğullarından, kardeşlerinden, kardeşlerinin oğullarından, kız kardeşlerinin oğullarından, kendi (Müslüman) kadınlarından, cariyeleri (olan Müslüman ve kâfir kadınları)ndan, kadınlara meyli olmayan erkeklerden ve kadınların avret yerlerini henüz anlamayan erkek çocuklardan başkasına sakın göstermesinler. Gizledikleri zinetleri bilinsin diye de ayaklarını vurmasınlar. Ey iman edenler! Allah'a topluca tevbe edin ki felâh bulasınız.

32. İçinizden evli olmayanları, köle ve cariyelerinizden de salih olanları evlendirin. Eğer onlar fakir iseler, Allah onları lütfu ile zengin kılar. Allah rızık ve lütfu bol olandır. Herşeyi çok iyi bilendir.

33. Nikâh (için gerekli mehir ve nafakayı) bulamayanlar da Allah lüt-fundan kendilerine zenginlik verinceye kadar, iffetlerini korusunlar. Sahip olduğunuz köle ve cariyeler arasından sizden mükâtebe isteyenlerle -eğer onlarda bir hayır görürseniz- mükâtebe yapınız. Onlara Allah'ın size verdiği maldan verin. Cariyeleriniz kendilerini korumak isterken, dünya hayatının geçici meta'nı kazanmak için onları zinâyâ zorlamayın. Kim ki onları zorlarsa şüphe yokki Allah onların zorlanmalarından sonra mağfiret ve rahmet edicidir.

Tefsiri:

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Allah Teâlâ, bu âyet-i kerîmenin muhâtaplarına zengin olana kadar iffetli olmalarını emrediyor. Hâlbuki bir önceki âyetle, -fakir bile olsalar- bekârların evlendirilmesini emretmiş, Allâh'ın onları zenginleştireceğini bildirmişti. Bu iki âyet arasında bir çelişki yok mudur?

Bu soruya şöyle cevap verilebilir: Bu âyet-i kerîme hür kimseler hakkındadır. Allah Teâlâ, onlara lütfuyla zenginlik nasîp edene kadar iffetli olmalarını emretmiştir. Çünkü fakir iken evlenseler üstesinden gelemeyecekleri vazîfeler omuzlamak zorunda kalırlar. Onlara yardımcı olacak kimseler de yoktur.

Bir önceki âyetle ise Allah Teâlâ bekârların evlendirilmesini emretmiştir. الأيتامی "bekârlar" kelimesi, "kocası olmayan kadınlar" mânâsındadır. Zîrâ bu kelimenin tekili olan الأيم، meşhûr olan görüşe göre mutlak olarak zikredildiğinde "kocası olmayan kadın" mânâsına gelir. Erkek hakkında kullanıldığında bunun özellikle belirtilmesi gerekir. Nitekim العزب "bekâr" kelimesi de — kadın için de kullanılsa bile — mutlak olarak erkek hakkında kullanılır.

Velhâsıl Allah Teâlâ, müminlere, evlenmeleri uygun olan köle ve câriyelerini evlendirmelerini emretmiştir. Yâni bu âyet hür olan müminlerin kendilerinin evlenmesi hakkında, önceki âyet ise kölelerini evlendirmeleri hakkındadır.

İlk âyetteki “Eğer bunlar fakir iseler” ifâdesi, burada zikredilen bekâr kadın, câriye ve kölenin her üçünü de içine alır. Bekâr kadın, evlenince kocasının nafakasıyla ihtiyaçlarını giderir. Câriyenin durumu da onun gibidir. Köle ise, malı olmadığı için, varsa bile efendisine âit olduğu için hürriyetine kavuşana dek fakirdir. Dolayısıyla -köle olduğu müddetçe- evlenmesi için zengin olmasını şart kabûl etmenin anlamı yoktur. Çünkü onun zenginliği hürriyetine kavuştuğu zaman mümkün olabilir. Hâlbuki köle iken de evlenme ihtiyâcı içindedir. İşte bu sebeple Cenâb-ı Hak, onun evlendirilmesini emrediyor ve lütfuyla onu zengin kılacağını bildiriyor. Bu zenginlik, ya onun kazancı ile ya da efendisinin ona ve karısına yardım etmesi ile olacaktır. Çünkü hürün evliliği gibi onun evliliğini de zengin olmasına kadar beklemek mümkün değildir. Allah daha iyi bilir!

Nitekim Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde ve başka kaynaklarda senedi Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- kadar ulaşan bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: “Allah Teâlâ üç kişiye mutlakâ yardım eder: İffetini korumak için evlenen bekâr, hürriyetine kavuşmak için efendisiyle sözleşme yapmış olan köle ve Allah yolunda cihâd eden kişi.”²³²

Bu âyet-i kerîme, fuhuş yoluyla para kazanmak için câriyelerin fuhşa zorlanmasını yasaklamaktadır. Söylendiğine göre münâfıkların lîderi Abdullah b. Übey'in, fuhşa zorladığı câriyeleri vardı.²³³

Burada câriyeyi bizzat kendisiyle ilişkiye zorlamak ve bunu hoş görmemek kastedilmemektedir. Kastedilen, câriyeyi başkalarıyla zinâ etmeye zorlamaktır. Âyet nâzil olduğunda, kendisine müsle (işkence) yapılan kölenin âzâd olacağı hakkındaki hükmün henüz emredilmediğini söylemek mümkündür.²³⁴

232 Müellif, hadiste sayılan kişileri kaynaklarda geçtiği sıra ile saymamıştır. Hadiste önce mucâhit zikredilmektedir. Meselâ bk. Tirmizî (VI/214), Fedâilü'l-Cihâd, bâbu mâ câe fi'l-mucâhid ve'n-nâkih (Mütercimnin notu) Ravzatu'l-Muhibbîn (296-297)

233 Taberî (XVIII/132); Müslim (V/879) Tefsîr, bâbu “Velâ tükrihü feteyâtiküm ale'l-biğâ”; Ebû Dâvûd (VI/422), Talâk, Bâb fi ta'zimi'z-zinâ; İbn Kesîr (III/300)

234 İ'lâmü'l-muvakkîn (II/8-9) Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, ateşle işkenceye uğrayan kölelerin âzâd olacağını belirtmiştir. Bk. el-Fevâkihü'd-Devvânî alâ Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî (VI/310) (Mütercimnin notu)

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَمَثَلًا مِّنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٣٤﴾ اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِن شَجَرَةٍ مُّبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَن يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾ فِي ثُبُوتِ أَذْنِ اللَّهِ أَن تَرْفَعَ وَيَذْكُرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ ﴿٣٦﴾ رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ ﴿٣٧﴾ لِنَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَتَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ مَاءً حَتَّى إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا وَوَجَدَ اللَّهَ عِنْدَهُ فُوفَاءَ حِسَابُهُ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٣٩﴾

34. Andolsun ki, Biz size açıklayıcı âyetler, sizden önce geçmiş olanlardan misaller ve takvâ sahiplerine de bir öğüt indirdik.

35. Allah göklerle yerin nurudur. Nurunun misali, içinde kandil bulunan bir kandil yuvasına benzer. O kandil de bir cam içindedir. O cam (ve kandil) ise doğuya da; batıya da nisbeti olmayan, mübarek bir zeytin ağacından tutuşturulan, parıltısı inciye andıran bir yıldız gibidir. O (zeytin) ağacın(ın) yağı, neredeyse kendisine ateş dokunmaksızın dahi aydınlık verecektir. Nûr üstüne nûrdur. Allah dilediği kimseyi nûruna hidâyet eder. Allah insanlar için misaller getirir. Allah her şeyi çok iyi bilendir.

36. (Bu nûr) Allah'ın yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin (emir) verdiği ev (mescid)lerdedir. Sabah akşam O'nu oralarda tesbih ederler;

37. (Bunlar) kendilerini ticaretin de alışverişin de Allah'ı anmaktan, namazdan, zekâtı vermekten alıkoymadığı yiğitlerdir. Onlar, kalblerin ve gözlerin (dehşetten) döneceği bir günden korkarlar.

38. Çünkü Allah onları işledikleri amellerinin en güzeli ile mükâfatlandırarak ve onlara lütfundan fazlasıyla verecektir. Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.

39. Kâfir olanların amelleri ise susuz kimsenin su sandığı dümdüz çöldeki bir serap gibidir. Nihayet ona yaklaşıncı onun birşey olmadığını görür. Hâlbuki kendisi(nin ameli) yanında Allah'ı bulmuştur. O da hemen onun hesabını ona tamamen öder. Allah hesabı çok çabuk görür.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, 35. âyette Allâh'ın nûrundan bahsetmiş, 38 ve 39. âyetlerde ise nûrunu esirgediği ve nasip etmediği kimseleri zikretmiştir.

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde Abdullah b. Amr tarafından nakledilen bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Allah Teâlâ, insanları karanlıkta yaratmış, sonra onlara nûrunu sunmuştur. Bu nurdan nasîbini alan hidâyete ermiştir. Bundan nasip almayan ise sapmıştır. Ben bu sebeple şöyle diyorum: Allâh'ın bildiği hususları kalem yazmış, mürekkebi kurumuştur. (Her şey kararlaştırılmıştır)"*²³⁵

Nitekim Cenâb-ı Hak bir âyet-i kerîmede şöyle buyurmuştur: *"Âyetlerimize yalan diyenler karanlıklar içinde bir sürü sağırlar ve dilsizlerdir. Kimi dilerse Allah onu şaşırtır, dilediği kimseyi de doğru bir yol üzerinde bulundurur."*²³⁶

Bu âyette zikredilen karanlıklar, müminin içinde bulunduğu nûrun mukâbilidir. Çünkü îman nûru, onun kalbini aydınlatıp durmaktadır. Onun bir yere girip-çıkması, ilmi, insanlar hakkındaki dileği, konuşması ve âkıbeti hep nurdur. Kâfirin durumu ise tam tersinedir.

Nur Allah Teâlâ'nın güzel isim ve sıfatlarından olduğu için O'nun dîni de, resûlü de, kelâmı da, kulları için hazırladığı Cenneti de hep nurdur. Mümin kullarının kalpleri nûr ile dâimâ aydınlıktır, dilleri dâimâ nurlu sözler söyler, yüzleri nur ile ışıldar.

Cenâb-ı Hak'ın isimleriyle kullarına verdiği özellikler arasında hep böyle bağlantılar vardır: O'nun isimlerinden biri el-Mü'min'dir. Bu isimle aynı kökten gelen îmânı insanlar içinde en sevdiği kullarına nasîp etmiştir.

İhsan da Cenâb-ı Hak'ın bir sıfatıdır. O ihsanda bulunur, ihsân edenleri sever.

Sabırlıdır, sabredenleri sever. Şükürleri kabûl eder, şükredenleri sever. Affeder, affedenleri sever. Hayâ sâhibidir, hayâlî olanları sever. Kusurları örtücüdür, kusurları örtenleri sever. Kuvvet sâhibidir, kuvvetli olan müminleri sever. İlim sâhibidir, ilim sâhibi olan kullarını sever. Cömerttir, cömertleri sever. Cemâl sâhibidir, güzel davranış sergileyenleri sever. Birr (iyi)dir. İyileri sever. Rahîm'dir, merhametli olanları sever. Adl'dir, adâletli olanları sever. Reşîd'dir, doğru yolda olanları sever.

235 Ahmed Şâkir, bu hadîsin senedinin sağlam olduğunu belirtmiştir. Hadis için bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned (X/127); Mecmau'z-Zevâid (VII/193-194); Tirmizî, hadîsin hasen olduğunu belirtmiştir. Bk. (V/26) İman, Bâbu mâ câe fî iftirâkı hâzihi'l-ümme; Hâkim ve Elbânî hadîsin sahîh olduğunu belirtmiştir. Bk. Hâkim (I/30); Elbânî, Sahiha (III/64) rakam: (1076) hadîsin sahîh olduğunu (Derleyenin notu)

236 En'am 6/39

O, sevdiği kullarının bu özellikleri kazanmasını sağlar. Onlara bu sıfatlardan dilediğini verir. Sevmediklerinden ise bu sıfatları esirger ve onlara bunların zıddı olan sıfatları verir. Bu, O'nun adâletinin gereğidir. Allah büyük ihsan sâhibidir.²³⁷

Übey b. Kâ'b şöyle demiştir: Bu âyette, Müslüman'ın kalbini aydınlatan Allâh'ın nûruna misâl verilmiştir.

Bu nur, müminin kalbine Allâh'ın bahşettiği ma'rifet, sevgi, îman ve zikirdir. Allah, indirmiş olduğu bu nurla onları diriltmiş, onun sâyesinde insanlar arasında yürümelerini sağlamıştır. O nûrun aslı onların kalbinde bulunmaktadır. Daha sonra güçlenmiş, yüzlerinde, organlarında, vücutlarında, hattâ elbîselerinde ve yurtlarında görülecek derecede ortaya çıkmıştır. Onu kendilerinden olanlar da, başkalarından olup da onları yadırgayanlar da görürler.

Kıyâmet gününde de bu nur sağ taraflarından ortaya çıkarak Sırât Köprüsü'nün karanlığında onların önünü aydınlatır, böylece onlar köprüyü geçerler. O gün önlerini aydınlatan nur, dünyâda iken kalplerinin aydınlatan nûrun kuvveti ve zayıflığına göre değişiklik arz eder. Kiminin nûru güneş gibi, kimininki ay gibi, kimininki yıldızlar gibi, kimininki kandil gibidir. Kimininki ise ayağının önündedir, bâzen yanar bâzen söner. Çünkü dünyâdayken onun hâli böyledir. Bu sebeple Sırât Köprüsü üzerindeyken ona o kadar nur verilir. Daha doğrusu dünyâdaki nûru ona apaçık görünür.

Münâfığın ise dünyâda iken sâbit bir nûru olmadığı için, daha doğrusu nûru görünüşte olup hakîkatte hiçbir nûru olmadığı için Sırât Köprüsü üzerinde iken ona da görünüşte bir nur verilir ve o onu zulmet ve helâke götürür.

Allah Teâlâ, bu nûrun bulunduğu yere, taşıyıcısına ve maddesine mişkâtı örnek göstermiştir. Mişkât, duvarda açılan ve içine kandil konulan oyuğa denilir. Âyette bununla müminin göğsü kastedilmiştir.

Bu oyukta, saflık ve beyazlıkta incimsi bir yıldız benzeyen son derece saf bir cam fânus bulunmaktadır. Bu fânus, müminin kalbini temsil etmektedir. Çünkü müminin kalbinde bulunan saflık, rikkat ve sağlamlık özelliklerine sâhiptir. Mümin, kalbinin saflığı sâyesinde hakkı ve hidâyeti görür. Rikkati sâyesinde merhamet, şefkat ve hilim sâhibi olur. Sağlamlığı sâyesinde ise Allah düşmanlarıyla cihât eder, onlara karşı şiddetli ve katı olur, sağlam bir duruşla durur. Onun bu sıfatlarından hiçbiri bir diğerini geçersiz kılmaz ve aralarında bir çelişki olmaz. Aksine onlardan her biri diğerini güçlendirir ve destekler.

Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır: *“Kâfirlere karşı şiddetli olup kendi aralarında şefkatlidirler.”*²³⁸ *“İnsanlara yumuşak davranman da Allâh'ın mer-*

237 Şifâü'l-Alîl (105)

238 Fetih 48/29

hametinin eseridir. Eğer katı yürekli, kaba biri olsaydın insanlar senin etrâfından dağılıverirlerdi."²³⁹ *"Ey peygamber! Kâfirlere ve münâfıklarla mücâhede et ve onlara sert davran!"*²⁴⁰

Bir hadiste de şöyle buyurulmuştur: Kalpler, Allâh'ın yeryüzündeki kaplarıdır. O'na en sevgili olan kalpler, en rikkatli, en sağlam ve en saf olanlarıdır.

Bu kalbin mukâbilinde her ikisi de kınanan birbirine zıt iki kalp vardır:

1. İhsan ve iyilikten uzak, merhametsiz, âdetâ taş kesilmiş katı kalp. Bu kalp, hakkı görecektir saflıktan uzak, zorba ve câhildir. Hakkı bilmez, halka acımaz.

2. Yukarıdakinin zıddı olan güçsüz, sebatsız ve zayıf kalp. Su gibidir. Her sûrete girebilir. Ne bu sûretleri muhâfaza edecek bir gücü vardır, ne de başkalarında etkili olacak bir gücü! Aksine güçlü-zayıf, temiz-pis karşılaştığı her şey onda etkili olur.

Biz yeniden âyette verilen örneğe dönelim: Müminin kalbini temsil ettiğini söylediğimiz o cam fânûsun içinde bir lâmba vardır. Lâmba, fitil ve fitilinin ucunda etrâfını aydınlatmaya yarayan ateşten oluşur. Bu ateşin yanmasını sağlayan madde, en mûtedil iklimde yetişmiş, günün başında da sonunda da güneşten nasibini almış bir zeytin ağacından elde edilmiş zeytinyağıdır. Her türlü bulanıklıktan uzak ve o kadar saftır ki, saflığından dolayı neredeyse ateş olmadan bile aydınlık verecektir! İşte bu lâmbanın yanmasını sağlayan madde böyle bir zeytinyağıdır. Müminin kalbindeki lâmbanın aydınlığını sağlayan madde de böyledir. Onun maddesi, çok mûtedil ve ılımlı, çok bereketli, çok üstün ve eğrilmekten çok uzak olan vahiy ağacından elde edilmiştir. Hristiyanlar ve Yahûdîler gibi eğrilip istikâmetten çıkmaz. Aksine her hususta kınanmış olan iki aşırı uçtan uzak, orta bir çizgidedir. Müminin kalbindeki îman lâmbası işte böyledir.

Zeytinyağı son derece saf oluşundan dolayı neredeyse kendi kendine etrâfını aydınlatacaktır. Bir de ateşe temâs edince verdiği aydınlık büsbütün artıp güçlenmiş, böylece nûr üstüne nûr oluşmuştur.

Mümin de böyledir. Kalbi aydınlık, fıtrat ve akli ile neredeyse hakkı kendiliğinden bilecek durumdadır. Vahiy maddesi kalbiyle temâs edip onun tabîatıyla karışınca fıtratında bulunan İlâhî nûra vahiy nûru da eklenmiş oldu. Böylece fıtratının nûru ile vahiy nûru bir araya geldi ve nûr üstüne nûr oluştu.

Zâten vahyi duymamış olsaydı bile neredeyse hakkı söyleyebilecek bir durumdaydı. Fıtratına uygun olan vahye kulak vermesi nûr üstüne nûr oldu.

Müminin durumu işte böyledir. Fıtratıyla hakkı özet olarak bilir. Daha sonra onu detayıyla açıklayan vahye kulak verir. Böylece îmânî, hem vahiy hem de fıtrata dayalı olarak oluşur.

Bu âyet-i kerîme ve ihtivâ ettiği ince mânâların uyumu son derece dikkate değer! Allah Teâlâ, göklerde ve yerde bulunan nûru ile mümin kullarının kalbindeki nûrunu bir arada zikrediyor. Biri kalp ve basîretle görülen nur. Diğeri ise ulvî ve süflî âlemin uzak mesâfelerinin aydınlandığı gözlerle algılanabilen nur. Her biri diğerinden daha büyük ve önemli iki nur!

Öyle ki bunlardan birinin bulunmadığı bir mekânda insan da bir başka canlı da yaşayamaz. Çünkü canlı sâdece ışığın bulunduğu yerlerde yaşar. Işığın bulunmadığı karanlık yerlerde aslâ ne canlı yaşar, ne de bulunur. Kezâ vahiy ve îman ışığını kaybetmiş olan topluluk da ölüdür. Işıksız bir yerde canlı için hayat söz konusu olamayacağı gibi vahiy ışığını kaybetmiş olan kalp de hiçbir hayâtiyeti olmayan bir ölüdür.²⁴¹

Bu âyete “Allah göklerin ve yerin aydınlatıcısı ve hidâyete erdiricisidir” mânâsı verilmiştir. Çünkü göklerdeki ve yerdekiler O’nun nûru ile doğru yolu bulmaktadırlar.

Hidâyete erdirmek O’nun sâdece fiillerinden biridir. Nur aynı zamanda O’nun sıfatlarından da. Nitekim güzel isimlerinden biri de en-Nûr’dur.

Nur, Allah Teâlâ’ya iki şekilde nispet edilir: Biri, sıfatın mevsûfa (nitelenene) nispeti gibi, diğeri ise mef’ûlün (nesnenin) fâiline (özne) nispeti gibi.

İlkinin örneği şu âyet-i kerîmedir: وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا “Yeryüzü, Rabbinin nûru ile aydınlanır”²⁴² Burada söz konusu edilen, kıyâmet gününde hüküm verileceği zaman yeryüzünün Allâh’ın nûruyla aydınlanmasıdır.

Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- meşhûr bir duâsındaki şu sözü de bunun bir örneğidir: أَعُوذُ بِنُورِ وَجْهِكَ الْكَرِيمِ أَنْ تُضَلِّيَنِي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ “Beni saptırmadan senin şerefli yüzünün nûruna sığınırım! Senden başka ilâh yoktur.”

Başka bir hadiste de şöyle buyrulur: أَعُوذُ بِوَجْهِكَ أَوْ بِنُورِ الَّذِي أَشْرَقَتْ لَهُ “Sâyesinde karanlıkların aydınlığa dönüştüğü yüzünün nûruna sığınırım” الظُّلُمَاتُ Râvî, hadîsin kelimelerinde tereddüt ederek “Sâyesinde karanlıkların aydınlığa dönüştüğü yüzüne sığınırım” şeklinde de olabileceğini belirtmiştir.

Allah Teâlâ, yeryüzünün kıyâmet gününde nûruyla aydınlanacağını bildirdiği gibi, Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- de Allâh’ın yüzünün nûruyla karanlıkların nûra dönüştüğünü bildirmektedir.

Taberânî’nin Mu’cem’i ile Sünne’sinde, Osman b. Saîd ed-Dârimî’nin eserinde ve daha başka eserlerde İbn Mes’ûd’un -radiyallâhu anh- şöyle dediği nakledilmektedir: “Rabbiniz için ne gece vardır ne gündüz! Göklerin ve yerin nûru O’nun yüzünün nûrundandır.”²⁴³

241 el-Vâbilü’s-Sayyib (65-67) Dâru’l-Beyân

242 Zümer 39/69

243 Taberânî, el-Mu’cemü’l-Kebîr (IX/200)

İbn Mes'ûd'un -radiyallâhu anh- bu yorumu, âyeti "Allah göklerdeki ve yerdekileri doğru yolailetendir" şeklinde tefsîr edenlerin yorumundan daha isâbetlidir.

Âyeti "Allah gökleri ve yeri aydınlatıcıdır" şeklinde tefsîr edenlerin görüşü ise İbn Mes'ûd'un -radiyallâhu anh- görüşüyle çelişmez.

Doğrusu Allah Teâlâ, tüm bu açılardan göklerin ve yerin nûrudur.

Müslim'in ve başkalarının Sahîh'inde Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin şöyle dediği nakledilmiştir: "Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- aramızda dikilip şu beş kelimeyi söylemiştir: Allah uyumaz. O'na uyumak da yaraşmaz. Adâlet terâzisini(n keferlerini, kullarının amellerinin iyi veyâ kötü oluşuna göre) indirir ve kaldırır. Geceleyin yapılan davranışlar (hemen sonrasındaki) gündüz vakti yapılanlardan önce, gündüz yapılanlar da (hemen sonrasındaki) gece yapılanlardan önce O'na yükseltilir. O'nun perdesi nurdur. Eğer o perdeyi açsaydı yüzünün parlaklığı, gözünün ulaşabildiği -ki her şeye ulaşır- tüm mahlûkâtını yakıp kül ederdi."²⁴⁴

Müslim'in Sahîh'inde Ebû Zer'in -radiyallâhu anh- şöyle dediği nakledilmiştir: *«سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: هَلْ رَأَيْتَ رَبِّكَ؟ قَالَ: نُورٌ. أَنَّى أَرَاهُ»* "Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- 'Rabbini gördün mü?' diye sordum. 'O nurdur. Nasıl görebilirim ki?' diye cevap verdi"²⁴⁵

Hocam Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin (ö. 728) şöyle dediğini işittim: Hadîsin mânâsı şöyledir: O'nun çevresinde görülmesini engelleyen bir nur vardır. O'nu nasıl görebilirim ki?

Daha sonra hocam sözlerine şunu eklemiştir: Nitekim hadîsin sağlam olan varyantlarından birinde "Rabbini gördün mü?" sorusuna Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- "Bir nur gördüm" cevâbını vermesi²⁴⁶ bu mânâyı desteklemektedir.

Yukarıda Ebû Zer'den -radiyallâhu anh- naklettiğimiz hadis bir çok âlime kapalı gelmiştir. Sahih görenlerden bir kısmı, onu yukarıdakinin aksine *نُورٌ إِنِّي أَرَاهُ* şeklinde okumuş ve "Nurdur. Onu görürüm" tarzında yorumlamıştır. Bu yanlış bir okuyuş ve yanlış bir yorumlamadır.

Onların böyle problemlili ve yanlış bir yorum yapmalarının sebebi, Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- Rabbini gördüğü hakkındaki kat'î inançlarıdır. "Nerede, nasıl mümkün olsun?" anlamındaki *أَنَّى* şeklindeki okuyuş, görme hâdisesinin olmadığı mânâsına geldiği için şaşırmışlar ve böyle bir yorum yapmışlardır. Bu kanâatte olanların bir kısmı ise kelimelerinin karışık olduğunu ileri sürerek hadîsi reddetme yoluna gitmiştir.

244 Müslim (I/423) Kitâbü'l-İman, Bâbu isbâti rü'yetillâh. Hadîsin tercümesinde Nevevî şerhinden faydalanılmış ve parantezler bu sebeple konulmuştur. (Mütercimin notu)

245 Müslim (I/422) İman, Bâbu isbâti rü'yetillâh; Tirmizî, (V/369) tefsîr, Bâbu tefsîri sûreti'n-Necm

246 Müslim (I/422) İman, Bâbu isbâti rü'yetillâh.

Her iki tavır da delîlin gereğini bir kenâra itmektir.

Osman b. Saîd ed-Dârimî, Kitâbü'r-Rû'ye adındaki eserinde Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- mîraç gecesinde Rabbini görmediği konusunda sahâbenin icmâ ettiğini nakletmiştir.

Bu konuda icmâ olduğunu ileri sürenler içerisinde bâzıları sâdece İbn Abbâs'ı istisnâ etmiştir.

Hocam İbn Teymiye şöyle derdi: Bu konuda gerçek bir ihtilâf yoktur. Çünkü İbn Abbas, Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- Allâh'ı bilinen görme organıyla gördüğünü söylememiştir.

Ahmed b. Hanbel, iki görüşünden birinde İbn Abbâs'ın bu yorumuna katılmış ve Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- Rabbini gördüğünü söylemiştir. Ancak bilinen görme organıyla gördüğünü belirtmemiştir. Ahmed b. Hanbel'in bu sözü, İbn Abbâs'ın sözü gibidir.

Hocam İbn Teymiye'nin, Ebû Zer'den nakledilen hadîsin mânâsı hakkında söyledikleri de bunun doğru olduğunu gösterir. O şöyle demiştir: Allah bilir ya, başka bir hadiste yer alan "*O'nun perdesi nurdur*" ifâdesindeki nur, "*Bir nur gördüm*" ifâdesinin geçtiği hadisteki nurla aynıdır.

Fasıl:

﴿مَثَلُ نُورِهِ كَمِثْقَا فِيهَا مِضْبَحٌ﴾ "Onun nûru içinde bir kandil bulunan bir oyuk gibidir." âyeti, Übey b. Kâ'b ve başkalarının belirttiği gibi mümin kulun kalbindeki nûrun misâlini zikretmektedir.

﴿نُورُهُ﴾ "Onun nûru" tamlamasındaki zamîrin kimi gösterdiği hakkında ihtilâf edilmiştir:

Bir görüşe göre bu zamir Hz. Peygamber'i -sallallâhu aleyhi vesellem- göstermektedir. Bu durumda burada bahse konu olan Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- nûrudur.

Diğer bir görüşe göre ise bu zamir mümini göstermektedir. Bu durumda ise bahis konusu olan müminin nûrudur.

İsâbetli olan bu zamîrin Allâh'ı göstermesidir. Buna göre söz konusu edilen, kulları içerisinde Allâh'ın nûrundan en çok nasiplenen kulu Muhammed'in kalbindeki İlâhî nurdur.

Bu görüşe göre zamir, — muhtemel şıkların en uygunu olan — Allâh'ı gösterdiği gibi yukarıdaki yorumları da kapsar. Dolayısıyla ifâde ve mânâ bakımından en uygun olan görüş budur.

Nur, Allâh'a nispet edilir. Çünkü onu kuluna bağışlayıp ihsân eden O'dur.

Kula nispet edilir. Çünkü o, nûru kabûl etmekte ve onu kendisinde bulundurmaktadır.

Nur, hem onu yaratana hem de kabûl edene nispet edilebilir. Çünkü nûrun fâili (yaratıcısı), kabûl edicisi, mahalli (bulunduğu yer), taşıyıcısı ve maddesi vardır. Âyet-i kerîme bunların hepsini tafsîlâtıyla kapsamıştır:

Fâili Allah Teâlâ'dır. Onu yayar ve dilediği kullarını nûruna iletir.

Nûru kabûl eden mümin kuldur.

Mahalli müminin kalbidir.

Taşıyıcısı, müminin azmi, irâdesi ve himmetidir.

Maddesi ise müminin söz ve davranışlarıdır.

Âyetin kapsamış olduğu bu hârikulâde benzetmede bir çok mânâ, incelik ve nûruna nâil kılmak sûretiyle Allâh'ın mümin kuluna bahsettiği nice nîmet, göz aydınlığı ve kalp sürûru vardır.

Bu benzetmeyi edebiyat teorisyenleri iki şekilde tahlîl ederler:

1. Benzetmedeki unsurların hepsinin bir arada değerlendirilmesi: Bu, daha kolay ve zorlamadan uzak bir yoldur. Âyette zikredilen unsurların hepsi tamâmıyla müminin nûruna benzetilir. Bunların her birinin tek tek detayına ve müminin nûrunda tekâbül ettiği şeye girilmez. Kur'an misalleri'nin çoğu böyledir.

Mişkâtı düşünelim! O, ışığın daha toplu olması için duvarda açılan lâmbanın konulduğu oyuktur. Onun içindeki lâmba, saflık ve güzellikte incimsi bir yıldıza benzeyen cam bir fânus içindedir. O lâmbanın yanmasını sağlayan madde, en saf ve yakıtı çok kuvvetli bir yağdır. O yağ, gündüzün başında da sonunda da güneşini alabileceği hoş bir arâzînin ortasında yetişen bir zeytin ağacından elde edilmiştir. O ağaç, doğuda da batıda da değildir. Aksine arâzînin tam ortasında bulunur, güneşini en güzel şekilde alır. Etrâfı korunaklıdır, hiçbir âfete mâruz kalmaz. Ondandır elde edilen zeytinyağı o kadar aydınlık, saf ve güzeldir ki, neredeyse ateşle temâsa geçmeden bile etrâfını aydınlatacaktır.

İşte Allah Teâlâ'nın, mümin kulunun kalbinde olduğunu belirttiği İlâhî nûrun misâli, buradaki unsurlardan meydana gelmektedir.

2. Benzetmedeki her unsurun ayrı ayrı değerlendirilmesi: Buna göre lâmbanın bulunduğu oyuk müminin göğsüdür. Cam fânus müminin kalbidir.

Müminin kalbi rikkat, saflık ve sağlamlık bakımından cam fânusa benzetilmiştir. Çünkü müminin kalbi bu üç özelliği de taşır. Rikkati sebebiyle merhamet eder, ihsanda bulunur, sevgi gösterir ve yaratıklara şefkatli davranır. Saflığı sâyesinde hakikat ve bilgi kendisine olduğu gibi görünür. Bulanıklık, kir ve pislikten uzak olur. Sağlamlığı ile Allâh'ın emri konusunda titiz davranır, Allah düşmanlarına karşı katı olur ve hakkı Hak için ayakta tutar.

Allah Teâlâ, kalpleri kaplar gibi vâretmiştir: Nitekim ümmetin ilk âlimlerinden biri şöyle demiştir: *“Kalpler, Allâh’ın yeryüzündeki kaplarıdır. Onların Allâh’a en sevgilisi, en rakîk, en sağlam ve en saf olanıdır.”*

Benzetmedeki lâmba müminin kalbindeki îman nûrudur. Ağaç ise, hidâyet ve hak dîni içeren vahiy ağacıdır. Lâmbaya aydınlığını veren madde ondan elde edilmiştir.

Üst üste nur, sağlam fitrat ve doğru algılama nûru ile vahiy ve kitap nûrudur. Bu nurların her biri diğerine eklenir ve böylece kulun nûru kat kat olur. Bu sebeple neredeyse vahiy dinlemeden önce hakkı ve hikmeti söyleyecek vaziyettedir. Vahiy de, onun kalbinde ve dilinde bulunan gerçeklerin aynını getirir. Böylece akıl ve şerîat şâhidi, fitrat ve vahiy onun indinde birleşir. Akıl da, fitratı da, zevki de ona Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- getirdiğinin gerçek olduğunu gösterir. Ona göre akıl ve vahiy çelişmez. Aksine birbirini güçlendirir ve destekler.

İşte üst üste nûrun alâmeti böyledir. “Aklî kesinlikler” diye isimlendirdiği zan ve câhilliklerden oluşan temelsiz şüphelerin ve bozuk hayallerin dalgaları içinde boğuşan kimsenin durumu ise tam bunun aksinedir. Nitekim Cenâb-ı Hak, onun durumunu da şöyle tasvîr etmektedir: *“Yâhut (o kâfirlerin duygu, düşünce ve davranışları) engin bir denizdeki yoğun karanlıklar gibidir; (öyle bir deniz) ki, onu dalga üstüne dalga kaplıyor; üstünde de bulut... Birbiri üstüne karanlıklar... İnsan, elini çıkarıp uzatsa, neredeyse onu dahî göremez. Bir kimseye Allah nur vermemişse, artık o kimsenin aydınlıktan nasîbi yoktur.”*²⁴⁷

Bu âyet-i kerîmeler, insanların durumlarını en güzel şekilde kapsamakta ve içine almaktadır. İnsanlar iki kısımdır:

Bir kısmı Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- Allah’tan getirdiği prensipler husûsunda hakkı bulan hidâyet ve basîret sâhipleridir. Onlar, o hakla çelişen her şeyin bir takım şüphelerden ibâret olduğunu bilirler. Bu şüpheler, akıl ve vahiy konusunda yeterince nasiplenmemiş olan kimseye karışık gelir. Sonunda o kimse, söz konusu şüpheleri faydalı bir şey zanneder. Şu âyet-i kerîmede zikredilen serap işte o kimsenin fayda umduğu şüphelerdir: *“İnkâr edenlere gelince, onların amelleri, ıssız çöllerdeki serap gibidir ki susayan onu su zanneder; nihâyet ona vardığında orada herhangi bir şey bulamamış, üstelik yanibaşında da (inanmadığı, kendisinden sakınmadığı) Allâh’ı bulmuştur. Allah ise, onun hesâbını tastamam görmüştür. Allah hesâbı çok çabuk görür. “Yâhut (o kâfirlerin duygu, düşünce ve davranışları) engin bir denizdeki yoğun karanlıklar gibidir; (öyle bir deniz) ki, onu dalga üstüne dalga kaplıyor; üstünde de bulut... Birbiri üstüne karanlıklar... İnsan, elini çıkarıp uzatsa, neredeyse onu dahî göremez. Bir kimseye Allah nur vermemişse, artık o kimsenin aydınlıktan nasîbi yoktur.”*²⁴⁸

247 Nûr 24/40

248 Nûr 24/39-40

Hidâyet ve basîret sâhibi kimseler ise, hak dîn, faydalı bilgi ve sâlih amel taraftarıdır. Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- bildirdiği hususları tasdik ederler. Bir takım şüphelere dayanarak ona karşı gelmezler. Emirlerinde ona itâat eder, arzu ve heveslerine uyarak yaptıkları güzel davranışları heder etmezler. Onlar, bilgi bakımından *"Yalancı, koyu bir cehâlet içerisinde kalmış gâfiller"*²⁴⁹ bakımından değildirler. Davranışları bakımından da, nasiplerinden faydalanan, dünyâ ve âhirette yaptıkları boşa gitmiş, gerçekten kendilerine yazık etmiş kimselerden değildirler.

Apaçık vahiy, onların yolunu ıstıkmaktadır. Vahyin nûru sâyesinde, karanlığa saplanmış olanların karanlık görüşler, sapıklık ve şüphe içerisinde bocalayıp şaşkınlıklarını, tereddütler geçirdiklerini, serâp görüntüsüyle aldandıklarını, Allâh'ın peygamberini gönderdiği hikmet ve ayırıcı sözden mahrum ve yoksun olduklarını görürler. Çünkü hep işe yaramaz fikirlere ve bir takım derme-çatma düşüncelere bağlanmışlardır. Onlardan hoşlanmışlar, onları baş tâci edip Kur'an ve sünnetin önüne geçirmişlerdir. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: *"Hiç şüphe yok ki, onların kalplerinde, aslâ yetişemeyecekleri bir büyüklük hevesinden başka bir şey yoktur."*²⁵⁰ Arzu ve heveslerine uymaları ve şeytanın empoze ettiği kibir, onları bu duruma düşürmüştür. Bu sebeple onlar, hiçbir delil olmadığı halde Allâh'ın âyetleri hakkında tartışılar.

Fasıl:

Ne yaptıklarını bilmeyip arzu ve heveslerine uyarak zulmeden kimseler hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Onlar sâdece zanlarına ve nefislerinin hevâ ve heveslerine uyarlar. Hâlbuki onlara Rableri tarafından uyacakları mükemmel rehber çoktan gelmiş bulunuyor."*²⁵¹

Bu kimseler iki gruptur:

1. Bilgi sâhibi olduklarını ve doğru yolda bulunduklarını zannedenler. Bunlar câhil ve sapık kimselerdir. Üstelik câhil olduklarından da habersizdirler. Hakkı bilmezler, hakka uyanlara düşmanlık ederler. Bâtılı destekler, bâtılı sever ve bâtıla uyanlarla dostluk ederler. Allah, onlar hakkında şöyle buyurmuştur: *"Bununla bir şey elde edeceklerini sanacaklar. İyi bilin ki onların işi gücü yalan söylemektir"*²⁵²

Onlar, bir şeyi gerçekte olduğundan farklı düşündükleri için çölde susuz kalıp da serap gören kimse gibidirler. O kimse gördüğünü su zannedip de yanına vardığında nasıl bir şey bulamazsa bunlar da öyledir. Davranışları ve bilgileri, en ihtiyaç duydukları anda bir serap gibi buharlaşıp gider. Üstelik bunlar, gördüğü serâba koşup da su bulamayan kimse gibi sâdece mahrûmiyet ve hüsrânla karşı-

249 Zâriyat 51/11

250 Fussilet 40/56

251 Necm 53/23

252 Mücadele 58/18

laşmazlar. Bunlara ilâveten hükmedenlerin en üstünü ve en adâletlisi olan Allâh'ı karşılarında buluverirler. O da, sâhip oldukları bilginin ve yaptıkları davranışların hesâbını görür ve zerre miktârı şaşmayacak şekilde karşılıklarını öder. Fayda umarak yaptıkları o davranışları havada uçuşan toz zerrelere çevirir. Çünkü onlar rızâsını gözeterek, peygamberinin yoluna uyarak hareket etmemişlerdir.

Allah Teâlâ, faydalı bilgi sandıkları o temelsiz şüpheleri de aynı şekilde toz zerrelere çevirir. Böylece onların davranışları da bilgileri de kendileri için bir üzüntü sebebi olur.

Serap, öğle vaktinde çölde güneş ışığının etkisiyle görünen akarsu görüntüsüdür.

Âyette yer alan *الْقَيْعَة* kelimesi ise, dağ ve vâdînin yer almadığı düz alan mânâsındadır.

Allah Teâlâ, bilgi ve davranışlarını vahiyle temellendirmeyen kişinin durumu şiddetli sıcakta yolculuk eden kişinin serap görmesine ve su zannettiği şeyin kızgın bir ateş olduğunu görmesi üzerine uğradığı hayâl kırıklığına benzetmiştir.

İnsanların haşr edildiği ve şiddetli bir susuzluğa mâruz kaldıkları kıyâmet gününde bâtıla uyanların bilgi ve davranışlarının âkıbeti işte budur! Bir serap görürler ve gördüklerinin su olduğunu zannederler. Oraya gittiklerinde ise karşılarında Allâh'ı bulurlar. Zebânîler onları Cehenneme götürürler. “Onlara bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilir.”²⁵³ Onlara içirilen bu su, edindikleri faydasız bilgiler ve Allâh'ın rızâsını gözetmeden yaptıkları davranışlardır. Allah o bilgi ve davranışları kaynar su hâline dönüştürür ve onlara içerir. Nitekim “Beslemeyen ve açlığı gidermeyen diken”²⁵⁴ şeklinde tanıtılan yiyecekleri de böyledir. Dünyâda edinmiş oldukları bilgiler ve yapmış oldukları davranışlar da âhiretteki yiyecekleri gibi faydasızdır. Ne besler, ne de açlığı giderir. Allah onlar hakkında şöyle buyurmuştur: “De ki: Size, (yaptıkları) işler bakımından en çok ziyâna uğrayanları bildirelim mi? (Bunlar;) iyi işler yaptıklarını sandıkları halde, dünyâ hayatında çabaları boşa giden kimselerdir.”²⁵⁵

Allah Teâlâ şu âyet-i kerîmelerde de onları kastetmiştir: “Onların yaptıkları her bir (iyi) işi ele alırsınız, onu saçılmış zerrelere hâline getiririz (değersiz kılarız)”²⁵⁶

“Böylece Allah onlara, işlerini, pişmanlık ve üzüntü kaynağı olarak gösterir ve onlar artık ateşten çıkamazlar”²⁵⁷

253 Muhammed 47/16

254 Gâşîye 88/6-7

255 Kehf 18/103-104

256 Furkan 25/23

257 Bakara 2/167

2. Karanlığa saplanmış kimseler: Bunlar koyu bir cehâlet içerisine gömülmüş, cehâletle çepeçevre sarılmışlardır. Hayvanlar gibi, hattâ hayvanlardan da aşağıdırlar. Bu, basîretsiz ve Allâh'ın hidâyetine dayanmaksızın sâdece taklitle yaptıkları davranışlarının neticesidir.

Âyette geçen ظُلُمَات “zulûmât” kelimesi, “karanlık” anlamındaki ظُلْمَة “zul-met” kelimesinin çoğuludur. Buradaki karanlıklar, cehâlet, inkâr, haksızlık ile arzu ve heveslere uymak, şüphe ve tereddüt, Allâh'ın peygamberlerini göndermiş oluğu gerçekten ve insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak üzere indirilmiş olduğu kitabın nûrundan yüz çevirmektir.

Allah Teâlâ'nın, Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-'le göndermiş olduğu hidâyetten yüz çeviren kimse, karanlıklar içerisinde bocalar. Çünkü o kişinin sözü de, davranışı da, girmesi de, çıkması da, âkıbeti de karanlıktır. Ayrıca yüzü, sözü ve hâli de karanlıktır. Yarasa gibi aydınlıktan kaçan tabîatı Hz. Muhammed'in -sallallâhu aleyhi vesellem- getirdiği nûr ile karşılaşsa hemen ondan kaçır. O nur, neredeyse onun gözünü alacaktır. Bu sebeple, kendisine sevimli gelen lâyıık olduğu karanlık görüşlere sığınır. Şâirin şu sözü bu anlamda ne kadar güzeldir:

خَفَافِشُ أَغْشَاهَا النَّهَارُ بِضَوْوِهِ وَوَأَفْقَهَا قَطَعَ مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا (الطويل)

“Günün alımlı ziyâsıyla kör olur yarasa

Karanlık olsa biraz çekmez amma hîç tasa”

Bunlar da süprüntü fikirlerde dönüp dolaşır, yaygara koparırlar. Ancak vahiy nûru doğup risâlet güneşi ortaya çıkınca yarasa gibi karanlıklara sığınır.

Âyet-i kerîmede yer alan لُجِّي kelimesi, “derin” mânâsında olup, “dev dalga” anlamına gelen لَجَة kelimesine âidiyet bildiren bir ism-i mensup (nispet bildiren bir kelime)dir.

Âyetteki مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ “Onu dalga üstüne dalga kaplıyor; üstünde de bulut” ifâdesi, vahiyden yüz çeviren kişinin durumunu tasvîr etmektedir.

Allah Teâlâ, bu kişinin kalbindeki şüpheleri ve bâtıl fikirleri birbiri üstüne binmiş olan deniz dalgalarına benzetmektedir.

مِنْ فَوْقِهِ “onu kaplıyor” fiilindeki “onu” zamîri, بَحْرٍ “deniz” kelimesini, مِنْ فَوْقِهِ “üstünde” kelimesindeki zamir ise مَوْجٌ “dalga” kelimesini göstermektedir.

Bu üst üste dalgalar bulutlarla kaplıdır. Dolayısıyla burada birçok karanlık vardır: Dalgalı denizin karanlığı, üstündeki dalganın karanlığı ve hepsinin üzerinde bulunan bulutun karanlığı... Öyle ki, bu denizde bulunan kişi elini çıkarıp uzatsa elini bile göremez...

Âyetteki يَرَاهَا “neredeyse elini dahî göremeyecek” ifâdesinin tahlilinde ihtilâf edilmiştir:

1. Gramercilerden çoğuna göre bu ifâde, eli görmenin yakın ve muhtemel olmadığını belirtir. Dolayısıyla mutlak olarak görmenin söz konusu olmadığını belirtmekten daha etkilidir. Çünkü mutlak olarak görmenin söz konusu olmadığını söylemek, sâdece bir şeyin meydana gelmeyeceğini belirtir, onun yakın ve muhtemel olmadığını belirtmez. Böylece bu ifâde ile sanki “Elini görmesi hiçbir şekilde mümkün değildir” denilmiştir.

Bu görüşte olanlar şu açıklamayı yapmışlardır: كَادَ, mukârebe (öznesinden sonra zikredilen fiilin meydana gelişinin yakın olduğunu bildiren) fiillerdendir. Bir şeye olumlu veyâ olumsuz bir hüküm vermekte onun diğer fiillerden bir farkı yoktur. كَادَ يَفْعَل “Falanca kişi, şu işi yapayazdı” denildiğinde, o kişinin o fiili yapmasının yakın olduğunu bildirir. Âyette olduğu gibi لَمْ يَكْدَ يَفْعَل şeklinde olumsuz kullanıldığında ise o kişinin o işi yapmasının yakın ve muhtemel olmadığını belirtir.

2. Başka bir gruba göre ise bu ifâde, âyetteki kişinin elini güçlkle gördüğünü belirtir. Çünkü söz konusu fiilde, zikredilen karanlıklardan dolayı elin büyük zorluklarla görüldüğü mânâsı vardır.

Bunlar görüşlerini şöyle savunmuşlardır: كَادَ fiilinde diğer fiillerde bulunmayan bir özellik vardır. Bu fiil olumlu kullanıldığında olumsuz, olumsuz kullanıldığında ise olumlu mânâyâ gelir. Meselâ مَا كَدْتُ أَصِلُ إِلَيْكَ şeklinde başına olumsuz edat konularak kullanıldığında “Sana güçlük ve zorlukla ulaştım” mânâsını verir ve bu sözü söyleyen kişinin muhâtabına ulaştığını belirtir. كَادَ زَيْدٌ يَقُومُ şeklinde başına hiçbir olumsuz edat konulmadan kullanıldığında ise “Zeyd kalkayazdı, neredeyse kalkacaktı” mânâsını verir ve Zeyd’in kalkmadığını belirtir. Nitekim şu âyet-i kerîmelerde bu durumu görmekteyiz: وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ “Allâh’ın kulu, O’na yalvarmaya (namaza) kalkınca, neredeyse onun etrâfında keçe gibi birbirlerine geçeceklerdi”²⁵⁸ وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ “O inkâr edenler Zikr’i (Kur’ân’ı) işittikleri zaman, neredeyse seni gözleriyle devirivereceklerdi”²⁵⁹

Nitekim كَادَ fiilinin bu özelliği iki beyitte bir bilmece gibi formüle edilmiştir:

أَنخَوِيْ هَٰذَا الْعَصْرَ: مَا هِيَ لُفْظَةٌ
جَرَتْ فِي لِسَانِ جُرْهُمِ وَتَمُودُ
وَإِذَا اسْتَعْمِلَتْ فِي صُورَةِ الثَّقَى أَثْبَتَتْ
فَإِنْ أَثْبَتَتْ قَامَتْ مَقَامَ جُحُودِ (طويل)

“Nahiv üstâdî! Ne dersin? Sana bir bilmece var:

Bir fiil var ki şaşırtır beni oldum olası

Şekli menfiyse eğer müspet olur mânâsı

Şekli müspet ise menfi! Ne kadar mânîdar!"

3. Ebû Abdillâh İbn Mâlik'in de bulunduğu bir topluluk ise şöyle demiştir: *كاد زيد يقوم* "Zeyd kalkayazdı" şeklinde olumlu kullanılması durumunda öznesinden sonra gelen fiilin gerçekleşmediğini, örnek cümledeki Zeyd'in kalkmadığını belirtir. Bu durumda olumsuz kullanılması hâlinde öznesinden sonra gelen fiilin gerçekleşmemesini haydi haydi gerektirir.

Bu gruba göre *كاد* fiili, olumlu da olsa olumsuz da olsa öznesinden sonra gelen fiilin gerçekleşmediğini belirtir. Buna göre Zeyd'in kalkmadığını belirtmek için *يكد زيد يقوم* *لم* ifâdesini kullanmak, *يكم* *لم* ifâdesinden anlamca daha etkilidir.

Bunların delîli şudur: Eğer bu fiil mukârebe fiili olarak olumsuz kullanılırsa fiilin meydana gelişinin yakın olmadığını belirtir. Bu ise onun hiç olmadığını belirtmesinden daha etkilidir. Olumlu kullanıldığında ise isminin haberine (öznesinin daha sonra gelen normal fiile) yakın olmasını gerektirir. Bu da, o fiilin oluşa yazdığını, ama oluşmadığını gösterir.

Ne var ki, bu görüşe göre *كَادُوا يَفْعَلُونَ* "Kestiler, ama az kalsın kesmeyeceklerdi"²⁶⁰ âyeti, *وَصَلْتَ إِلَيْكَ وَمَا كَدْتُ أَصْلَ* "Sana ulaştım, ama neredeyse ulaşamayacaktım" ve *سَلَمْتُ وَمَا كَدْتُ أَسْلَمَ* "Kurtuldum ama neredeyse kurtulamayacaktım" gibi örnekler problemlî hâle gelir.

Ancak bu görüş sâhipleri, bu kullanımla ilgili olarak kendilerine yöneltilebilecek îtirazları şöyle cevaplandırmaktadırlar: Bu kullanımlarda iki ayrı cümle vardır. Çünkü bu ifâdeler *لَمْ أَكُنْ مُقَارِبًا لَهُ* "Falanca işi nihâyet yaptım. Hâlbuki daha önce yapmaya dahî yaklaşmamıştım." anlamını içermektedirler. Bunlardan birincisi fiilin yapıldığını göstermektedir. İkincisi ise fiilin yapılmasına yakın bir durumun bile elde edilemediğini, aksine onun yapılmasından ümitsiz bir halde bulunduğunu belirtir. Bu ikisi ise tamâmen iki ayrı duruma işâret etmektedir.

4. Bâzıları da bu fiilin mâzî (geçmiş zaman kipi) ve muzârî (geniş zaman kipi) olarak kullanılmasını birbirinden ayırmışlardır. Eğer olumlu şekilde kullanılıyorsa – mâzî olsa da, muzârî olsa da — öznesinden sonra gelen fiilin meydana gelişinin yakın olduğunu ifâde eder. Eğer muzârî kiple olumsuz olarak kullanılıyorsa öznesinden sonra gelen fiilin meydana gelmesinin uzak ve hattâ mümkün olmadığını gösterir. Bunun örneği *لَمْ يَكْذِبْهَا* "neredeyse elini göremeyecek!" âyetidir. Mâzî kiple olumsuz olarak kullanılması hâlinde ise öznesinden sonra gelen fiilin meydana geldiğini gösterir. Bunun örneği ise *كَادُوا يَفْعَلُونَ* "Kestiler, ama az kalsın kesmeyeceklerdi"²⁶¹ âyetidir.

260 Bakara 2/71

261 Bakara 2/71

Gramercilerin bu konudaki bütün görüşleri yukarıda aktardıklarımızdan ibârettir.

Bize göre isâbetli olan görüş ise şöyledir: كاد yakınlık ifâde eden bir fiildir. Diğer fiillerin içerdiği hükümleri o da içerir. Âyet-i kerîmede zikredilen “görme” fiilinin gerçekleşmemesi ise, كاد fiilinin lâfız ve mânâsından elde edilmez. Çünkü bu fiilin mânâsı, olumsuzluk içermez. Âyette söz konusu olan olumsuzluk, o fiilin mânâsıyla ilişkili başka unsurlardan elde edilir. Çünkü “görme” fiili, gerçekleşme sınırına yaklaşmıştır. Bu ise, onun gerçekleşmediğini gösterir.

Eğer fiil tek ve bağımsız bir cümlede ve olumsuz formda kullanılsa öznesinden sonra gelen fiilin gerçekleşmeyeceğini gösterir. Buna şu cümleleri örnek verebiliriz: لَا يَكَادُ الْبَطَالُ بِفَلَحٍ، وَلَا يَكَادُ الْبَخِيلُ بِسُودٍ، وَلَا يَكَادُ الْعَبَانُ بِفَرَحٍ “Bâtıla uyan kimse kurtuluşa ermez. Cimri lider olamaz. Korkak sevinemez”

Ancak fiil iki cümlede ve olumsuz olarak kullanılırsa İbn Mâlik'in dediği gibi daha önce gerçekleşme sınırına bile yaklaşamayan bir fiilin gerçekleşmesini ifâde eder.²⁶²

Buraya kadar كاد fiili ile ilgili husûsu araştırdık. Âyetteki لَمْ يَكَدْ يَرَاهَا ifâdesinden kastedilen ise şiddetli karanlıktan dolayı kişinin elini görmesinin yakın ve muhtemel dahî olmadığıdır. İlk bakışta anlaşılan mânâ budur. Görmesi yakın ve muhtemel dahî değilse nasıl görebilir ki? Nitekim Zü'r-Rumme şöyle demiştir:

إِذَا غَيَّرَ النَّأْيُ الْمُجْتَنِينَ، لَمْ يَكَدْ رَسِيسُ الْهَوَى مِنْ حُبِّ مَيَّةَ يَبْرُحُ (الطويل)

“Felek ayırdı, fakat Meyy'in aşk u sevdâsı
Zevâle ermedi bir an, gönüldedir yarası”

Yâni bu sevda yok olmaya yaklaşmış bile değil, nasıl yok olduğu söylenebilir?

Allah Teâlâ, onların davranışlarını öncelikle faydasız oluşu ve zararlar sonu-
lanması bakımından aldatici bir serâba benzetti. Bu serap, kişiyi uzaktan aldatır. Ancak yanına gelince umduğu ve arzu ettiği şeyi tersine çeviriverir.

Akabinden aynı davranışları îman nûrundan uzak ve temelsiz oluşu bakımından üzerini bulutların kapladığı birbiri üstüne tınmış deniz dalgalarının karanlılığına benzetti.

Bu ne kadar yerinde bir benzetmedir! Bid'atlere saplanmış, sapık ve Allah'a kulluk ederken O'nun göndermiş olduğu peygamberin ve indirmiş olduğu kitabın ilkeleriyle çelişki içerisinde olan kimsenin durumuna ne kadar uygundur!

Bu benzetme, onların boşa gidecek davranışlarına tam uygun ve açık bir benzetmedir. Bozuk inanç ve fikirleriyle de ilişkilidir.

Serap ve karanlıklar onların bilgi ve davranışlarını temsil etmektedir. Onların ilmi de davranışları da gerçekliği olmayan bir seraptan ve nûr içermeyen karanlıklardan ibârettir.

Bu âyetle zikredilen benzetme, kaynağı nübüvvet nûru olan müminin bilgi ve davranışlarıyla ilgili önceki benzetmenin mukâbilinde zikredilmiştir. O nübüvvet ki, yağmur gibi ülkelere ve insanlara hayat verir, dünyâ ve âhiret halkının faydalandığı bir nurdur.

Bu sebeple Allah Teâlâ, bu iki misâli dostları ve düşmanları için Kur'an'da bir çok yerde zikretmiştir.²⁶³

Allah Teâlâ, bu âyet-i kerîmede kâfirlere iki misâl vermiştir. Biri serap misâli, diğeri ise kat kat karanlıklarla ilgili misâldir. Çünkü hidâyet ve haktan yüz çevirenler iki gruptur.

1. Bir şeyi bildiğini zannedip de gerçekte bir şey bilmeyenler: Bunlar, hakîkat ortaya çıktığında yanıldıklarını anlarlar. Câhillerle bid'atlara, arzu ve heveslerine uyanların hâlleri böyledir. Onlar kendilerinin doğru yolda ve bilgili olduklarını sanırlar. Hakîkat ortaya çıkınca ise gerçekte hiçbir temele dayanmadıklarını, inançlarının ve inançlarına bağlı olarak yaptıkları davranışların çöldeki bir seraptan farksız olduğunu anlarlar. Allah'ın rızası gözetilmeden ve Allâh'ın emri olmadan yapılan davranışlar, çölde yolculuk eden insanın su zannettiği yanına vardığında ise hiçbir şey bulamadığı bir serap gibidir. Çünkü yaptığı o davranışları kendisine faydalı olacağını düşünerek yapar. Hâlbuki o davranışların ona hiçbir faydası yoktur. Allah Teâlâ o tür davranışlar hakkında şöyle buyurmaktadır: *"Onların yaptıkları her bir (iyi) işi ele alınız, onu saçılmış zerrelere hâline getiririz (değersiz kılarız)"*²⁶⁴

Verilen örnek son derece dikkate değer! Allah Teâlâ, her hangi bir binâ, ağaç ve bitkinin olmadığı bir çölde görülen bir serâbı örnek veriyor... Serâbın hakîkati yoktur. Bu sebeple serap, yukarıda özellikleri sayılan kişilerin îman ve hidâyetten mahrûm olan davranışlarına tıpatıp uymaktadır.

الظَّمَّ أَنْ مَاءً "Susayan onu su zanneder" ifâdesi çok ilgi çekicidir. "şiddetli susuzluk çeken kimse" demektir. İşte böyle birisi çölde bir serap görüyor ve onu su zannedip ardına düşüyor. Ancak yanına vardığında hiçbir şey bulamıyor... Yukarıda özellikleri belirtilen kişilerin durumu da aynıdır. Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- emirlerini dikkate almadıkları ve Allâh'ın rızasını gözetmedikleri için yaptıkları işler hiçbir değer ifâde etmez. En ihtiyaç duydukları bir zamanda tüm yaptıkları geçersiz hâle getiriliverir ve böylece hiçbir faydasını görmezler... Üstelik karşılarında Allâh'ı bulurlar. O da onlara yaptıklarının cezasını verir ve hesaplarını tastamam ödeyiverir...

263 İctimâu'l-cüyûşi'l-İslâmiyye (VI/12)

264 Furkan 25/23

Ebû Saîd el-Hudrî'nin -radiyallâhu anh- rivâyet ettiği sahîh bir hadiste Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- kıyâmet günündeki tecellî ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Cehennem getirilir ve içilecek bir su kaynağı gibi gösterilir. Yahûdîlere sorulur:*

- Dünyâda iken neye tapınıyordunuz?

Yahûdîler:

- Allâh'ın oğlu Üzeyr'e tapınıyorduk.

- Yalan söylediniz, Allâh'ın ne eşi vardır, ne de oğlu! Şimdi ne istiyorsunuz?

- İçmek için bize su vermeni istiyoruz!

- Hadi için bakalım!

Onların hepsi gördükleri serâbın içine, su zannettikleri Cehenneme düşerler.

Sonra Hristiyanlara sorulur:

- Dünyâda iken neye tapınıyordunuz?

Hristiyanlar da:

- Allâh'ın oğlu İsâ'ya tapınıyorduk!

- Yalan söylediniz! Allâh'ın ne eşi vardır, ne de oğlu. Peki şimdi ne istiyorsunuz?

- İçmek için bize su vermeni istiyoruz!

- Hadi için bakalım.

Onların da hepsi gördükleri serâbın içine, su zannettikleri Cehenneme düşerler."²⁶⁵

Bâtıla uyan herkesin âkıbeti işte böyledir. Bağlandığı bâtil esaslar, en muhtaç olduğu bir zamanda kendisini yapayalnız bırakır. Zâten bâtılın bir hakîkatı ve gerçekliği yoktur. Adı üstünde geçersiz ve temeli olmayan bir şeydir.

İnanç gerçeğe uygun olmaz ve hakka dayanmazsa onunla ilgili olan her şey bâtil demektir. Allâh'ın rızası aranmadan veyâ emirleri dikkate alınmadan yapılan işlerin amacı bâtildir, temelsizdir. Amacı bâtil olan işin kendisi de bâtil olur. O işi yapan kişi de, umduğu netîcenin zıddıyla karşılaşacağı için zarar görür. İnancı ve inancı doğrultusunda yaptığı işler, sâdece boşa gitmekle kalmaz. Aksine onlar sebebiyle azap da görür. Bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: *"Üstelik yanıbaşında da Allâh'ı bulur. Allah ise, onun hesâbını tastamam görür. Allah hesâbı çok çabuk görür."*

Bu, doğru yolda olduğunu zanneden sapıkların misâlidir.

Fasıl:

2. Kat kat karanlıklara gömülmüş olan kimseler: Bunlar hakkı ve hidâyeti bildikleri halde bâtil ve sapıklığın karanlığına saplanmayı tercîh edenlerdir. Onlar tabîatlarının, kalplerinin ve cehâletlerinin kat kat karanlığı içerisine gömülüp kalmışlardır. Çünkü bilgilerinin gerektirdiği şekilde davranmamışlar ve câhilce bir tutum takınmışlardır. Onları kuşatan bir karanlık tabakası da arzu ve hevesleri ile azgınlıklarıdır. Onların durumu engin ve köpürmüş bir denizde bulunan bir kimsenin durumu gibidir. Denizi üst üste dalgalar kaplamakta, dalgaların üstünü de simsiyah bulut kümeleri örtmektedir... Yâni o kişi, dalgalı denizin, üst üste binen dalgaların ve bulut kümelerinin meydana getirdiği koyu bir karanlık içinde bulunmaktadır...

Bildiği halde hakka uymayan kimsenin içinde bulunduğu karanlıklar işte böyledir. Allah o kimseyi karanlıklardan îmânın nûruna çıkarmaz.

Buradaki serap ve karanlık misâlleri, Allâh'ın mümin ve münâfıklara vermiş olduğu su ve ateşle ilgili iki misâle benzemektedir.²⁶⁶ Allah Teâlâ, suyu müminler için bir hayat kaynağı, ateşi de bir aydınlanma vesîlesi kılmıştır. Münâfıklar ise su ve ateşten hiçbir fayda sağlayamamışlar, tek nasipleri ölüm ve karanlık olmuştur. Buradaki iki misâlde de kâfirlerin paylarına düşen aynıdır. Çünkü su ile ilgili nasipleri, bakanı aldatan ve hiçbir gerçekliği olmayan seraptan ibârettir. Aydınlıktan da bir nasipleri yoktur. Çünkü kat kat karanlık içerisindedirler.

Buradaki iki misâl, inkârcıların tüm tayfaları için geçerli olabilir. Çünkü vahiyden yüz çevirmeleri sebebiyle hayâtın kaynağı olan suya ve aydınlığa benzeyen İslâm'dan tüm kâfirler mahrumdur. Dolayısıyla serap gören kimseye benzetilenlerle kat kat karanlık içerisinde kalan kimseye benzetilenler aynı kişiler olabilir.

Bununla birlikte bu iki misâlde farklı özellikteki kâfirlerden bahsedildiği de düşünülebilir:

İlk zikredilen serap misâlinde söz konusu edilenler, bilgisiz ve basîretsizce davranan kâfirlerdir. Bunlar câhilliklerinin ve atalarını iyi niyetle taklit etmelerinin kurbânı olan ve iyi yaptıklarını zanneden kimselerdir.

Daha sonra zikredilen ve kat kat karanlık içerisinde kalan kimseye benzetilenler ise sapıklığı hidâyete ve bâtili hakka tercîh etmiş, gördüğü halde gerçeğe uymamış ve bile onu inkâr etmiş kimselerdir.

Birinciler sapmışlar, ikinciler ise İlâhî gazaba uğramışlardır.

Her iki grubun durumu da, Allâh'ın nîmetlerini bahşettiği kimselerden farklıdır. Allah Teâlâ, nîmet bahşettiği kimseler hakkında şöyle buyurmaktadır: *"Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun temsîli, içinde lâmba bulunan bir*

kandillik gibidir."²⁶⁷ Cenâb-ı Hak, bu âyetle ve bunu tâkip eden âyetlerde onları övmüş ve sonra şöyle buyurmuştur: *"Çünkü (o günde) Allah, onları yaptıklarının en güzeli ile mükâfatlandırarak ve lütfundan onlara fazlasıyla verecektir. Allah, dilediğini hesapsız rızıklandırır."*²⁶⁸

Böylece sûrenin bu âyetleri üç grubun özelliklerini ihtivâ etmektedir: Allâh'ın nîmet bahşettiği nurlu kulları, gerçeği kaybedip aslı astarı olmayan seraplar gören sapıklar ve kat kat karanlıklar içerisinde kalan İlâhî gazabı hak etmiş kimseler.

Serap misâli, faydasız ve asılsız işler yapan kimselerle ilgilidir. Karanlık misâli ise, faydasız bilgi ve temelsiz inançlara bağlananların durumunu tasvîr etmektedir. Bu grupların her ikisi de hidâyete ve hak dîne aykırı bir tutum içindedir. Bu sebeple ikinci gruptakilerin içinde bocaladığı şüphe, tereddüt ve yanlış bilgiler, birbiri üstüne binmiş deniz dalgalarının karanlığına benzetilmiştir. Üst üste binmiş bu dalgaları da simsiyah bir bulut tabakası kaplamıştır... Onların kararmış kalplerinde bulunan ve üzerini azgınlığın, bâtılın, arzu ve heveslerin kapladığı şüphe ve tereddüt işte böyledir!

Akıllı insan her iki grubun durumunu da düşünür ve aralarında bir karşılaştırma yapar. Böylece Kur'ân'ın azamet ve celâlini, O'nun hikmet sâhibi ve övgüye lâyık Allah katından indirildiğini anlar.

Bu iki grupta bulunan insanların bulundukları durumun sebebi şudur: Allah Teâlâ onlara hiçbir nur nasîp etmemiş, aksine onları içinde bulundukları karanlıkla baş başa bırakmış, aydınlığa da çıkarmamıştır. Çünkü O, inanların dostudur ve onları karanlıklardan nûra çıkarır.²⁶⁹ Nitekim Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde Abdullah b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber -sallâllâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: *"Allah Teâlâ, mahlûkâtı karanlıkta yaratmış, daha sonra onlara nûrunu sunmuştur. Bu nurdan nasiplenen doğru yolu bulmuş, nasiplene-meyen ise sapmıştır. Bu sebeple diyorum ki, Allâh'ın olacakları yazdığı kalemin mürekkebi kurumuş, her şey takdîr edilip bitmiştir."*²⁷⁰

Allah Teâlâ, mahlûkâtı yaratmış ve hidâyeti isteyen kimseye bir nur nasîp etmiştir. Üfllediği ruhla bedeni nasıl canlandırmışsa kalbe ve hayâta da o nurla bir canlılık kazandırmıştır. Bedenin canlılığı rûh ile, rûhun ve kalbin canlılığı ise nûr ile. Cenâb-ı Hak'ın vahye ruh adını vermesinin sebebi budur. Çünkü gerçek hayâtiyet vahye bağlıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Allah kendi emriyle melekleri, kullarından istediği kimseye vahiy ile 'Benden başka ilâh olmadığına dâir (kullarımı) uyarın' diye gönderir."*²⁷¹ *"Kavuşma günüyle kor-*

267 Nûr 24/35

268 Nûr 24/38

269 Bk. Bakara 2/257

270 Ahmed b. Hanbel (X/127); Tirmizî (V/26) İman, Bâbu mâ câe fî iftirâkı hâzihi'l-ümme

271 Nahl 16/2

kutmak için kullarından dilediğine irâdesiyle ilgili vahyi indirir"²⁷² "İşte böylece sana da emrimizle Kur'an'ı vahyettik. Sen, kitap nedir, îman nedir bilmezdin. Fakat biz onu kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola erıştirdiğimiz bir nur kıldık"²⁷³

Görüldüğü üzere Allah Teâlâ, vahyini ruh ve nur olarak takdîm etmektedir. Bu ruh ile canlılık kazanmamış olan kişi ölüdür. Bu nurdan nasiplenmemiş kimse karanlıklar içerisinde ve aydınlıktan mahrumdur.²⁷⁴

Allah Teâlâ, bu âyet-i kerîmede²⁷⁵, zâtına, sıfatlarına, fiillerine ve peygamberlerinin doğruluğuna inanmaları sâyesinde kullarının kalbine yansıyan nûru ve bu nûrun îmânı görmelerini sağlayan akıl ve fitratlarıyla uyuşmasını bir misâl ile anlatmaktadır. Bu misâl, görülebilecek tüm nur çeşitlerinden daha yüce bir nur tasvîri içermektedir. O, üst üste nurdur. Çünkü vahiy nûruyla aklın nûru, şeriatın nûruyla fitranın nûru, peygamberler vâsıtasıyla bilinen delillerin nûruyla aklın yaptığı çıkarımlarla bulunan nur mümin kulda bir araya gelmiştir.²⁷⁶

Bu âyet-i kerîmede²⁷⁷ Allâh'ın emirlerine uyan, yasaklarından kaçınan mümin kulun kalbindeki nur anlatılmaktadır. Kalp aydınlanınca her taraftan ona çeşit çeşit hayır gelir. Kararınca ise şer ve belâ bulutları onu dört bir yandan sarar. Bid'atler, sapıklıklar, arzu ve heveslere uymak, hidâyetten kaçmak, saâdet vesîlelerinden yüz çevirmek, bahtsızlığa sebep olacak işlerle meşgûl olmak hep birer karanlıktır. Bütün bu şerleri kalpte bulunan nur dağıtıp açar. Bu nur olmayınca ise kişi koyu karanlık içerisinde el yordamıyla yolunu bulmaya çalışan âmâlara döner.²⁷⁸

Übey b. Kâ'b'ın da belirttiği gibi Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmede²⁷⁹ mümin kulunun kalbine bahsettiği nûrun misâlini anlatmaktadır. O, Allâh'ın mümine nasîp etmiş olduğu Kur'an ve îman nûrudur. Âyetin sonunda onun üst üste nur olduğunu belirtmiştir. Çünkü müminin kalbinde Kur'an ve îmânın nûru bir arada bulunmaktadır. Nitekim seleften biri şöyle demiştir: Mümin, vahiy yoluyla öğrenmemiş olsa bile neredeyse hikmeti dile getirecek bir akl-ı selîme sâhiptir. Bir de vahye kulak verince bilgisi daha da güçlenmekte ve bu nûr üstüne nûr olmaktadır. Allah Teâlâ, vahiy ve îmandan meydana gelen bu iki nûru Kur'an'ın bir çok yerinde bir arada zikretmektedir. Şu âyetler bunun bir örneğidir: "Sen, kitap nedir, îman nedir bilmezdin. Fakat biz onu kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru

272 Mü'min 40/15

273 Zuhurf 42/42

274 İ'lâmü'l-muvakkîn (I/205-209)

275 Nur 24/35

276 es-Savâiku'l-mürsele (III/851-852)

277 Nur 24/35

278 el-Cevâbu'l-Kâfi (269)

279 Nur 24/35

yola erİştirdiğimiz bir nur kıldık.”²⁸⁰ “De ki: Ancak Allâh’ın lütfu ve rahmetiyle, işte bunlarla sevininler. Bu, onların (dünyâ malı olarak) topladıklarından daha hayırlıdır.”²⁸¹ Bu âyet-i kerîmedeki Allâh’ın lütfu ile îman, rahmeti ile ise Kur’an kastedilmiştir.

Şu âyet-i kerîme de bunun bir örneğidir: “Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir ışık verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayacak durumdaki kimse gibi olur mu?”²⁸²

Üzerinde durduğumuz Nur sûresindeki bu âyette ise “Nur üstüne nur” buyrulmaktadır. Bununla îman ve Kur’an nûru kastedilmektedir.²⁸³

أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُّجِّيٍّ يَغْشَاءُ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ
بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدُهُ لَمْ يَكَذْ يَرَاهَا وَمَنْ لَّمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ
مِّنْ نُورٍ ﴿٤٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْخِجُ لَهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرِ صَافَاتٍ
كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٤١﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿٤٢﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُرْجِي سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ
يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِّنْ جَلَالِهِ يُنْزَلُ مِنَ السَّمَاءِ مَن جِبَالٍ فِيهَا مِن بَرَدٍ
فَيُصِيبُ بِهِ مَن يَشَاءُ وَيُضْرِقُهُ عَن مَّن يَشَاءُ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ ﴿٤٣﴾
يُغْلِبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ ﴿٤٤﴾ وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ
مِّن مَّاءٍ فَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي
عَلَى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٥﴾

40. Yahut (onların amelleri) derin bir denizdeki karanlıklar gibidir. Onu bir dalga örter; onu da üstünden (başka) bir dalga kaplar. Onların üzerlerinde ise bulutlar vardır. Birbiri üstünde karanlıklar. Elini çıkarsa neredeyse onu dahi göremeyecektir. Allah kime nûr vermemişse onun nûru olmaz.

41. Görmedin mi ki, göklerde ve yerde olanlar ve saf saf uçan kuşlar Allah’ı tesbih ederler? Onların her biri kendi dua ve tesbihlerini bilir. Allah onların yaptıklarını çok iyi bilendir.

280 Şûrâ 42/52

281 Yunus 10/58

282 En’âm 6/122

283 Miftâhu dâri’s-seâde (59)

42. Göklerle yerin mülkü (hakimiyeti) Allah'ındır. Ve dönüş Allah'adır.

43. Görmez misin ki Allah, bulutları sürüyor. Sonra aralarını birleştiriyor, sonra onları üstüste yığıyor. Yağmurun onun aralarından çıktığını görürsün ve gökten içinde dolu bulunan bazı dağlar (gibi bulutlar)dan (dolu) indirir. Onu (ekin, bağ vs. arasından) dilediğine isabet ettirir, dilediğinden de uzak tutar. Onun şimşeginin şiddetli ışığı gözleri neredeyse alıverecek.

44. Allah gece ve gündüzü evirip çevirir. Şüphesiz ki bunda basiret sahipleri için bir ibret vardır.

45. Allah bütün canlıları sudan yarattı. Onlardan bazıları karnı üzerinde yürür. Bazısı iki ayak üzere yürür. Bazısı dört ayak üzere yürür. Allah dilediğini yaratır. Muhakkak Allah her şeye güç yetirendir.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, bu âyet-i kerîmede aynı maddeden yaratılmış olmalarına rağmen hayvanların yürüyüşündeki farklılığa dikkat çekiyor:

Hayvanlar aynı maddeden yaratılmış olmalarına rağmen organları, şekilleri, güçleri, yaptıkları işler, yedikleri yiyecekler ve barındıkları yerler bakımından birbirlerinden tamâmen ayrılırlar. İşte Cenâb-ı Hak, ortak noktalarının ve farklılık arz ettikleri hususların bir kısmına bu âyet-i kerîmede işaret etmektedir.

Kuşlar kanat ve tüylerinde ortakdırlar. Bunun dışında ise tamâmen farklılık arz ederler. At, eşek ve katır gibi hayvanların hepsi toynaklıdır. Ama bunun dışında tamâmiyle birbirlerinden ayrılırlar. Bâzı hayvanlar²⁸⁴ da çatal tırnaklı olma özelliğinde birleşir ve bunun dışında birbirlerinden ayrılırlar. Bir kısım hayvanlar da boynuzlu olma özelliğinde birleşir, ancak sağladıkları faydada, yaratılış ve şekillerinde farklılık arz ederler. Suda yaşayan hayvanlar da yüzme özelliğinde birleşir, bunun dışında insanın tespît etmekten âciz kalacağı bir çok hususta değişiklik arz ederler. Vahşî hayvanlar da insanlardan ve onların bulundukları yerlerden uzak durma, onlardan farklı olma özelliğinde birleşirler. Buna rağmen halleri, şekilleri, tabiatları ve davranışlarıyla insanın saymaktan âciz kalacağı kadar birbirlerinden farklı özellikler gösterirler. Bunların içinde sürüngenler ayrı bir tür oluşturur, iki ayağı üzerinde yürüyenler ayrı bir tür oluşturur. Bu türlerden her birinin, faydasına olan bir şeye ulaşmak ve tehlikeden kaçınmak için insan türünü bile âciz bırakacak bilgi, anlayış ve vâsıtaları vardır.

Kuvvet, kudret ve hikmetiyle tüm bunlara hâkim olan tek bir yaratıcının bilgisini açıkça göstermeleri, yaratılmalarının en büyük hikmetidir. Çünkü bunların hepsi de, O Tek Yaratıcı'nın irâde ve hikmeti doğrultusunda, yaratıldıkları gâyeye uygun davranan itâatkâr ve mûnis varlıklardır. Bu, O'nun kuvvetini, üstün hikmetini ve kapsamlı bilgisini gösteren en büyük delildir.

Böylece yegâne kudret ve hikmet sâhibi Allâh'ın kudreti, ilmi ve hikmeti ile bütün bu türleri ve bunlardan kat kat fazla olan beşerin bilemeyeceği daha bir çok türü kuşatıp bildiği anlaşılr. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır: “Allah şu anda bilemeyeceğiniz daha nice şeyler yaratır”²⁸⁵

لَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤٦﴾ وَيَقُولُونَ
أَمَّا بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ يَقُولُوا قَرِيبٌ مِنْهُمْ مَنْ يُغَدِّدُ ذَلِكَ وَمَا أَوْلَيْكَ بِالْمُؤْمِنِينَ
﴿٤٧﴾ وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا قَرِيبٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٤٨﴾
وَإِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعَبِينَ ﴿٤٩﴾ أَفَبَىٰ قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمْ ارْتَابُوا أَمْ
يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولَهُ بَلْ أُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّمَا كَانَ
قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا
وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَّقِ اللَّهَ وَيَتَّقِ اللَّهَ فَأُولَٰئِكَ
هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٥٢﴾ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ قُلْ لَا
تَقْسِمُوا طَاعَةً مَعْرُوفَةً إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٥٣﴾ قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا
الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا تَهْتَدُوا وَمَا
عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٥٤﴾

46. Andolsun ki Biz açıklayıcı âyetler indirdik. Allah dilediğini (dos-doğru yol olan) sırat-ı müstakime iletir.

47. (Münâfıklar): “Biz, Allah’a ve Rasûlüne iman ve itaat ettik” derler; bundan sonra da onlardan bir kısmı (bu söylediklerinden) geri dönerler. Onlar müminler(den) değildir.

48. Aralarında hükmetmek için onlar Allah’a ve Rasûlüne çağırıldıklarında, onlardan bir kısmı yüz çevirir.

49. Eğer hakk kendilerinin ise, ona (peygambere) sürat ve itaatle gelirler.

50. Acaba kalblerinde hastalık mı vardır bunların? Yoksa şüpheye mi düştüler? Yahut Allah ve Rasûlü kendilerine haksızlık eder diye mi korkarlar? Hayır, onlar zulmedenlerin ta kendileridir.

51. Aralarında hükmetmek üzere Allah’a ve Rasûlüne dâvet olunduklarında, müminlerin sözleri ancak: “İşittik ve itaat ettik” demektir. İşte bunlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.

52. Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse, Allah'dan korkar ve O'ndan sakınırsa işte onlar, kurtulan kimselerdir.

53. (Münâfıklar) eğer sen onlara (cihâda çıkın diye) emr edersen "muhakkak çıkacaklardır" diye var güçleriyle Allah adına yemin ettiler. De ki: "Yemin etmeyin; (sizden istenen) ma'ruf bir itaattır. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır."

54. De ki: "Allah'a da itaat edin, Rasûlüne de itaat edin." Eğer yüz çevirirseniz ona düşen ancak ona yükletilen (tebliğ)dir, size düşen de size yükletilen (ona itaat etmeniz)dir. Ona itaat ederseniz hidâyet bulursunuz. Peygambere düşen de ancak apaçık tebliğdir.

Tefsiri:

Âyet-i kerîmedeki تَوَلَّوْا fiilinin aslı, تَوَلَّوْا 'dir. Kolay telâffuz edilmesi için ت harflerinden biri düşürülmüştür. Buna göre âyet-i kerîme muhâtaplara şöyle seslenmektedir: Peygamber size İlâhî mesajı getirmiş ve ulaştırmıştır. Siz ise ona itâat edip boyun eğmeyi ve teslim olmayı üzerinize almış bulunuyorsunuz. Nitekim Buhârî, Sahîh'inde Zührî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Açıklama ve yol gösterme Allah'tandır. Peygamberin üzerine düşen İlâhî mesajı ümmetine ulaştırmaktır. Bizim üzerimize düşen ise o mesajı kabûl etmektir."²⁸⁶ Eğer sorumluluğunuzun gereği olarak inanıp itâat etmezseniz sizin aleyhinize olur, peygamberin aleyhine değil! Çünkü o, sizin inanmanızdan sorumlu değildir. Sâdece tebliğden ve İlâhî mesajı size ulaştırmaktan sorumludur. "Eğer ona itâat ederseniz, doğru yolu bulmuş olursunuz. Peygambere düşen sâdece açık-seçik duyurmaktır." Hidâyete ermenizden ve îmân etmenizden o sorumlu değildir.²⁸⁷

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٥٥﴾ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٥٦﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا لَهُمْ مِنَ النَّارِ وَلَيْسَ الْمَصِيرُ ﴿٥٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ

286 Fethu'l-Bârî (XIII/512) Tevhîd, bâbu (yâ eyyühe'r-rasûlü beliğ)

287 er-Risâletü't-Tebûkiyye (46-48)

الطَّهْرَةَ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ
بَعْدُهَا أَنْ يَتَوَفَّوْا عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ وَاللَّهُ
عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٨﴾

55. Allah içinizden iman edip salih amel işleyenlere va'd etti ki: "Onlardan öncekileri halife yaptığı gibi, -andolsun ki- onları da muhakkak yeryüzünde halife kılacak, kendileri için seçip beğendiği dinlerini onlar için iktidar yapacak, önceki korkularını güvene çevirecektir." (Böylece) onlar Bana hiçbir şeyi ortak koşmaksızın ibadet etsinler. Bundan sonra artık kim kâfir olursa, onlar fâsıkların ta kendileridir.

56. Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Rasûle itaat edin ki rahmete kavuşturulasınız.

57. Sakın kâfirlerin yeryüzünde (Allah'ı) âciz bırakacaklarını sanma! Onların varacağı yer ateştir. O, ne kötü bir dönüş yeridir!

58. Ey İman edenler! Sağ ellerinizin sahib olduğu kimseler (köle ve cariyeleriniz) ve sizden bâliğ olmayan (çocuk)larınız sizden üç defa izin istesinler. (Bunların biri) sabah namazından önce, (biri) öğle vaktinde elbisesiz olabileceğiniz vakit ve (diğeri) yatsı namazından sonra... Bunlar sizin elbisesiz olabileceğiniz üç vakittir. Bu üç vakitden sonra size de bir vebal yoktur, onlara da. Onlar da yanınıza girip çıkarlar; her biriniz de diğerinin yanına girip çıkar. Allah âyetleri size böyle açıklar. Allah çok iyi bilendir, Hakîmdir.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, müminlerin kölelerine ve henüz erginliğe ulaşmamış çocuklarına bu üç vakitte efendilerinin veya ana-babalarının odalarına girerlerken izin almalarını emretmiştir. Böylece izin almadan, emr-i vâki ile yanlarına girmelerini engellemiş, gece veya gündüz, uyurken veya uyanıkken onları uygunsuz şekilde görmelerine set çekmiştir. Her ne kadar başka zamanlarda da izin almadan özel odalara girmek mahzurlu olabilirse de, âyette söz konusu kişilere bu üç vaktin dışında izin alma sorumluluğu yüklenmemiştir. Çünkü zikredilen vakitlerin dışında insanların uygunsuz bir durumda veya ona yol açacak bir halde bulunması nâdirdir. Özel odalara girerken izin alma sorumluluğu getirilen bu vakitler, âdetâ başka zamanlarda da izin almanın gerekliliğine işâret etmektedir.²⁸⁸

وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٩﴾ وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَأَنْ يَسْتَغْفِرْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٦٠﴾ لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ أَوْ مَا مَلَكَتْكُمْ مَفَاتِحُهُ أَوْ صَدِيقِكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبَارَكَةٌ طَيِّبَةٌ كَذَلِكَ بَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦١﴾ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوا إِنْ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِيَتَغِصَّ شَأْنُهُمْ فَأَذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٦٢﴾

59. Sizden olan çocuklar baliğ olduklarında, kendilerinden öncekiler izin istedikleri gibi, onlar da izin istesinler. Allah size âyetlerini böyle açıklar. Allah Alîmdir, Hakîmdir.

60. Nikâh ümidi kalmamış, yaşlanıp oturmuş kadınlar için süslerini göstermemek şartıyla rubalarını bırakmakta onlar üzerine vebal yoktur. Bununla beraber iffet etmeleri onlar için hayırlıdır. Allah çok iyi işitendir, çok iyi bilendir.

61. Gözü görmeyen (kör) için bir sorumluluk yoktur. Topala sorumluluk yoktur. Hastanın da bir sorumluluğu yoktur. Kendi evlerinizden, babalarınızın evlerinden, analarınızın evlerinden, kardeşlerinizin evlerinden, kızkardeşlerinizin evlerinden, amcalarınızın evlerinden, halalarınızın evlerinden, dayılarınızın evlerinden, yahut teyzelerinizin evlerinden ya da (hazinâdarı olup) anahtarlarını elinizde bulundurduğunuz kimselerin veya dostlarınızın evlerinden yemek yemenizde size de bir sakınca yoktur. Ve sizin için topluca veya ayrı ayrı yemenizde de vebal yoktur. Ne zaman ki bu evlere girerseniz, kendinize (evlerde bulunanlara) Allah tarafından mübarek ve pek güzel bir selâm olmak üzere selâm veriniz. Allah size akıl edesiniz diye, âyetleri böyle açıklıyor.

62. Müminler ancak o kimselerdir ki onlar Allah'a ve Rasûlüne iman ederler. Aynı zamanda onlar kamuyu ilgilendiren herhangi bir işi danışmak için onunla bir arada olduklarında ondan izin almadıkça yanından ayrılmazlar. Şüphe yok ki senden izin isteyenler Allah'a ve Rasûlüne iman edenlerdir. Bazı işleri için senden izin istediklerinde onlardan kime istersen izin ver ve onlar için Allah'dan mağfiret iste. Muhakkak Allah bağışlayandır, rahmet edicidir.

Tefsiri:

Bu âyet-i kerîmede, Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- yanında iken ondan izinsiz bir yere çekip gitmemenin îmânî bir gereklilik olduğu belirtilmiştir. O halde, Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- sünnetine uygunluğunu test etmeden herhangi bir ilmî görüş ve ekolü benimsemek çok daha önemli bir îmânî gerekliliktir. Onun izni, getirdiği prensiplerin gösterdiği müsâadelerden anlaşılır.²⁸⁹

لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَسْتَلُونُ
مِنْكُمْ لِوَادَا فُلَيْحَدِّ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ
أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾ أَلَا إِنَّ اللَّهَ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ وَيَوْمَ
يُزْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيَنْبِتُهُمْ لِمَا عَمِلُوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٤﴾

63. Peygamberin çağrısını aranızda birbirinize çağırdığınız gibi bellemeyin. Aranızda birbirinizin arkasına gizlenerek gizlice sıvışıp gidenlerinizi muhakkak Allah bilir. Artık onun emrine muhalefet edenler kendilerine bir mihnet veya acıklı bir azabın isabet etmesinden çekinsinler.

64. Dikkat edin! Şüphe yok ki göklerle yerde olanlar Allah'ındır. O sizin (itaat ve masiyet gibi) neyin üzerinde olduğunuzu çok iyi bilir. Ona döndürülecekleri günde onlara neler yaptıklarını haber verecektir. Allah herşeyi çok iyi bilendir.

Tefsiri:

Bu âyet-i kerîmenin anlamı hakkında müfessirler iki görüş zikretmişlerdir:

1. Peygamberi birbirinizi çağırır gibi ismiyle çağırmayın. Aksine ona “Ey Allâh'ın resûlü!”, “Ey Allâh'ın peygamberi!” gibi saygılı hitaplarla seslenin!

Bu mânâyâ göre âyet-i kerîmedeki دُعَاء “çağıрма” masdarı nesnesi ile tamlama içindedir ve “müminlerin peygambere seslenmesi” anlamındadır.

2. Peygamberin sizi çağırmasını birbirinize yaptığınız ve derseniz kabûl edip dilemezseniz kabûl etmeyeceğiniz türden herhangi bir çağrı gibi görmeyin! Aksine o sizi çağırırsa onun çağrısına cevap vermeniz mutlakâ gereklidir. Onun çağrısını göz ardı etmeniz aslâ câiz olmaz.

Bu mânâyâ göre ise âyetteki دُعَاء “çağırma” masdarı öznesi ile tamlama içindedir ve “Peygamberin ümmetini çağırması” anlamındadır.²⁹⁰

Allah Teâlâ, peygamberine insanların birbirine seslenmesi gibi seslenilmesini yasaklamıştır. Ona “Ey Muhammed!” şeklinde ismiyle değil de, “Ey Allâh’ın El-çisi!” gibi saygılı bir hitapla seslenilmesini emretmiştir.

Ona ancak kâfirler ismiyle hitap ederler. Müslümanlar ise ona “Allâh’ın El-çisi” diye seslenirler. Bu, huzûrunda iken böyle olduğu gibi gıyâbında iken de böyledir. Birbirimizi çağırdığımız türden hitaplarla onu anmak Müslüman’a yakışmaz. Aksine ona en şerefli duâyı etmesi, salât ve selâm getirmesi gerekir.²⁹¹

Allah Teâlâ, insanların birbirlerine seslenir gibi peygambere seslenmelerini yasaklamıştır. O halde onu, birbirlerini çağırdıkları gibi ismiyle çağırma kâ-
kışmamalıdır. Aksine ona “Allâh’ın El-çisi!” “Allâh’ın peygamberi!” şeklinde saygılı bir ifâde ile hitap etmelidirler.

Bu emir, Hz. Peygamber’e verilen değeri, saygıyı ve önemi göstermektedir.

Başka bir kimsenin anılmasıyla Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- anılması arasındaki farkı göstermek için onun ismini anınca salât ve selâm getirmek gerekir. Nitekim ona seslenmenin başka birine seslenmek gibi olmadığını göstermek için de ona “Peygamber” ve “Rasûl” sıfatlarıyla hitâp etmek gerekir. Eğer o anıldığı zaman salât ve selâm getirmek gerekmece onun anılması ile başka birinin anılması arasında bir fark olmazdı. Bu âyet-i kerîmeye verilen iki anlamdan biri budur.

Âyete verilen diğer anlam ise şudur: Peygamberin sizi çağırmasını bir kısmınızın diğerini çağırması gibi görerek – birbirinize yaptığınız gibi – bir takım bahâne ve mâzeretler ileri sürüp ona cevap vermeyi geciktirmeyin! Aksine sizi çağırdığında derhal onun yanına koşup çağrısına cevap verin ve emrine itâat edin! Hattâ namaz kılıyor olmanız bile onun çağrısına cevap vermenizi ve emrine itâat etmenizi geciktirecek bir sebep olmasın! Namaz kılıyor olmanız bile onun çağrısına cevap vermeyi geciktirmenizi hoş gösterecek bir mâzeret olmuyorsa onun dışında her hangi bir sebep veyâ mâzeret olabilir mi? Elbette olamaz!

Bu anlama göre âyet-i kerîmedeki دُعَاء “çağırma” masdarı, “peygamberin ümmetini çağırması” mânâsında öznesiyle isim tamlaması oluşturmuştur. Daha

290 Medâricü's-sâlikîn (II/389-390)

291 Celâü'l-efhâm (88)

önce verilen anlama göre ise “ümmetin peygamberi çağırması” mânâsında nesnesiyle tamlama içindedir.

Şöyle bir tahlil de yapılabilir ve bu yukarıdaki iki görüşten daha isâbetli olur: Burada söz konusu masdar, özne veyâ nesnesiyle isim tamlaması oluşturmaktadır. Aksine (o, masdar değil de, hâlis bir isim gibi kabûl edilir ve) oluşturduğu isim tamlaması da öyle îtibâr edilir. Buna göre mânâ şöyle olur: Peygamberle ilgili olan, ona âit olan çağırıcı birbirinizi çağırmanız gibi görmeyin!

Bu mânâ, yukarıda zikredilen iki mânâyı da ihtivâ eder. Yâni hem Hz. Peygamber’e -sallallâhu aleyhi vesellem- herhangi bir insana seslenir gibi ismiyle seslenilmemesi yasağını içerir, hem de Hz. Peygamber’in çağırısına geciktirmeden ânında cevap verilmesi emrini.

Hülâsa Allah Teâlâ, gerek onun insanlara seslenişinde, gerekse insanların ona seslenmesinde Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- başkalarından çok ayrı, bambaşka bir yeri olduğunu belirtmiş, böylece ümmetin ona göstermekle mükellef olduğu saygı ve hürmeti açıklamıştır.

Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- adı anıldığında ona salât ve selâm getirerek onun seçkin konumunu göstermek de aynı sebepten kaynaklanmaktadır.²⁹²

Allah Teâlâ, Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- herhangi biri gibi ismiyle anılmasını yasaklamıştır. Şu halde Hz. Peygamber’e -sallallâhu aleyhi vesellem- salât ve selâm getirmek başkasına duâ etmek gibi kabûl edilebilir mi? Elbette kabûl edilemez!²⁹³

292 Celâü'l-efhâm (235)

293 Celâü'l-efhâm (279)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

FURKAN SÛRESİ

[77 Âyet]

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا ﴿١﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Hak ile bâtlı ayırıcı (Furkânı), âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna indiren, (Allah) ne yüce, ne mübarektir!

Tefsiri:

Bereket ikiye ayrılır:

1. Allah Teâlâ'nın fiili olan bereket. Bu anlamda “bereket” kelimesinin fiili بَارَكَ şeklinde gelir ve nesnesini doğrudan veyâ عَلَى ya da فِي edatlarıyla alır. Bu fiilin ism-i mef'ûlü (edilgen ortağ) مَبْرُك “bereketlendirilmiş” şeklinde gelir. Yâni Allah Teâlâ tarafından mübârek hâle getirilmiş demektir.

2. Rahmet ve şerefın nispet edilmesi gibi Allâh'a nispet edilen bereket. Bu anlamdaki “bereket” kelimesinin fiili تَبَارَكَ şeklinde gelir. Bu fiil, Allâh'ın dışında hiç kimse hakkında kullanılmaz, kullanılması da doğru olmaz:

Allah Teâlâ da, kulu ve elçisi de birinci anlamıyla mübârek: Nitekim Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İsa'nın şöyle dediğini aktarmaktadır: وَجَعَلَنِي مَبْرُكًا ۖ وَمَنْ مَبْرُكٌ أَتَيْنَاهُ فَتَبَارَكَ اللَّهُ عَلَيْهِ ۚ وَجَعَلَنِي مَبْرُكًا ۖ وَمَنْ مَبْرُكٌ أَتَيْنَاهُ فَتَبَارَكَ اللَّهُ عَلَيْهِ ۚ وَجَعَلَنِي مَبْرُكًا ۖ وَمَنْ مَبْرُكٌ أَتَيْنَاهُ فَتَبَارَكَ اللَّهُ عَلَيْهِ ۚ “Nerede olursam olayım, O beni mübârek kıldı”²⁹⁴

Demek ki Allah Teâlâ'nın mübârek kıldığı herkes birinci anlamıyla mübârek. Ancak ikinci anlamı ifâde eden تَبَارَكَ fiili sâdece Allah hakkında kullanılabilir. Nitekim Cenâb-ı Hak onu sâdece kendisine hasrederek şöyle buyurmuştur: تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ ۚ فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ “Âlemlerin Rabbi Allah, yücelerden yücedir”²⁹⁵ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ ۚ “Mutlak hükümler elinde olan Allah, yüceler yücesidir”²⁹⁶

294 Meryem 19/31

295 Gâfir 40/64

296 Mülk 67/1

وَتَبَارَكَ الَّذِي لَهُ ²⁹⁷“Yapıp-yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir” ²⁹⁸“Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin mülkü kendisine âit olan Allah ne yücedir! Kıyâmet saatini bilmek de O’na mahsustur. Siz O’na döndürüleceksiniz” ²⁹⁹تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ ³⁰⁰“Kuluna Furkân’ı indiren Allah, yüceler yücesidir” ³⁰¹تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ ³⁰²“Dilerse sana bunlardan daha iyisini, altlarından ırmaklar akan Cennetleri verecek olan Allâh’ın şânı yücedir.” ³⁰³تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ ³⁰⁴“Gökte burçları vâir eden Allah, yüceler yücesidir.” ³⁰⁵

Görüldüğü üzere Kur’ân-ı Kerim’de تَبَارَكَ “şânı yüce olmak” fiili sâdece Allah Teâlâ hakkında kullanılmakta ve başka birine nispet edilmemektedir. Ayrıca تَعَالَى “yüce olmak” تعَظَمَ “azamet sâhibi olmak” fiilleri gibi abartı ifâde etmektedir. تَبَارَكَ fiili de, yüceliğin kemâl ve zirve mertebesini gösteren تَعَالَى fiiliyle aynı kalıptadır. Bu sebeple تَبَارَكَ fiili de, Allâh’ın bereket, azamet ve genişliğini göstermektedir. Bu mânâyâ işâret etmek üzere, selef içerisinde bâzı âlimler, تَبَارَكَ fiili hakkında şu yorumları yapmışlardır:

- Azamet sâhibi olmak.
- Tüm bereketler Allah katından gelir. Her türlü bereket O’nun katındandır.
- Mahlûkâtına hayrı ve ihsânı çok olmak.
- Kullarına merhamet ve şefkati geniş olmak.
- Sıfat ve fiillerinde her şeyden yüce ve aşkın olmak.
- تَقَدَّسَ “Mukaddes olmak”, demektir. قُدُس “Kudsiyet” ise temizlik anlamına gelir.
- Herşeyi mübârek kılmak.
- Yüce oldu, demektir. Bu kelimedden türeyen مُبَارَكَ “mübârek” ise, “yüce olan” mânâsına gelir.

Yukarıdaki yorumları Beğavî nakletmiştir.³⁰²

Şöyle bir yorum da yapılmıştır: تَبَارَكَ kelimesi, “zikriyle bereket elde edilen ve berekete ulaşılan” mânâsındadır.

İbn Abbas ise bu konuda şöyle demiştir: Her türlü bereketi getiren, anlamındadır.

297 Mü’minûn 23/14

298 Zuhuruf 43/85

299 Furkan 25/1

300 Furkan 25/10

301 Furkan 25/61

302 Tefsîru’l-Beğavî (II/240)

Bir başka yoruma göre ise تبارك kelimesi, “sâbit, dâim, ezeli ve ebedî” mânâsına gelir.

Bu yorumları da Beğavî nakletmiştir.

Bereket kelimesinin asıl mânâsı, çok ve devamlı hayırdır. Bu sığata ve fiile Allah'tan daha lâıık kimse yoktur. Selefin yorumları da bu iki mânâ etrâfında dönüp dolaşmaktadır.³⁰³ Bu iki mânâ da birbirini gerektirmektedir. Ancak fiil anlamından çok, sıfat anlamı kelimeye daha uygundur. Çünkü تبارك kelimesi, تعالى “yüce olmak”, تقدس “mukaddes olmak” ve تعظم “azametli olmak” gibi süreklilik ifâde eden bir fiildir. Bu fiiller “Bir başkasını yüce, mukaddes ve azametli kılmak” anlamına gelmediğı gibi, تبارك fiili de hiçbir şekilde böyle bir anlama işâret etmez. Nasıl ki تعالى ve تقدس fiilleri, sâdece nispet edildikleri zâtın yüce ve mukaddes olduklarını ifâde ederse تبارك fiili de sâdece Allâh'ın şânının yüce olduğunu belirtir. Aslâ “Bir başkasını mübârek kıldı” mânâsına gelmez. Zâten iki mânâ arasında hem kelime hem de mânâ bakımından çok büyük fark vardır. “Şânı yüce oldu” mânâsı lâzım (geçişsiz), “başkasını mübârek kıldı” mânâsı ise müteaddî (geçişli) dir. Dolayısıyla — her ne kadar bu iki mânâ arasında ilgi bulunsa da — تبارك fiilini, “Bir başkasına bereket verdi” “Bir başkasını mübârek kıldı” şeklinde yorumlayanlar isâbetli bir mânâ vermiş olmazlar. Çünkü تبارك fiili, مجد gibi geçişsiz bir fiildir. مجد celâl, lütuf ve ihsan sıfatlarının çok olması anlamına gelir. تبارك fiili ile aynı kökten olan بارك ise, أعطى “vermek” ve أنعم “lütufta bulunmak”³⁰⁴ gibi müteaddî bir fiildir. Müteaddî mânâ, lâzımı gerektirdiğinden seleften bazıları تبارك fiiline, her iki mânâyı da içermesi için müteaddî anlam yüklemişler ve تبارك fiiline “tüm bereketler Allah katındandır” mânâsı vermişlerdir. Bu, fiilin nispet edildiğı “Allah Teâlâ'nın yüceliğı”ni belirtmesine ek bir mânâdır. Biz bu konu üzerinde el-Fethu'l-Mekki³⁰⁵ adındaki eserimizde yeterince durduk ve şöyle dedik: Tüm bereketler Allah katındandır. O, mübârektir, bereket verdiğı kimseler de mübârektir. Bu sebeple O'nun kitabı da, peygamberi de, evi de mübârektir. Kezâ şerefli kıldığı ve özel bir önem verdiğı zaman ve yerler de mübârektir. Meselâ kadir gecesi mübârektir. Mescid-i Aksâ'nın çevresi ve Şam diyârı mübârektir. Çünkü Kitabı'nın dört ya da beş yerinde oranın bereketli olduğunu belirtmiştir.³⁰⁶

Müslim'in Sahih'inde Sevban'dan rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- namazdan çıkınca şöyle derdi: اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ “Allâh'ım! Sen Selâm'sın! Selâm da Sendendir. Ey celâl ve ikram sâhibi Allâh'ım! Senin şânın yücedir!”

303 Bk. Tefsîru't-Taberî (XVIII/179)

304 Bu fiil edâtıyla müteaddî olur. (Mütercimin notu)

305 Benim bilebildiğim kadarıyla bu kitap, müellifin günümüze ulaşmayan kitaplarındandır. (Derleyenin notu)

306 Bk. A'raf 7/137; İsrâ 17/1; Enbiyâ 21/71, 81 (Derleyenin notu)

Allâh'ı hem noksan sıfatlardan arındıran hem de en etkili, en vecîz ve en mânidar şekilde O'nun şânını bildiren bu övgü dolu kelimeler son derece dikkat çekicidir.

Allâh'ın Selâm olduğunu, selâmın da O'nun katından olduğunu bildirmektedir. Çünkü sıfat olarak da mülk olarak da selâm Allâh'a âittir. Daha önce açıklandığı üzere Allah Teâlâ'nın kemâl sıfatları da, celâl sıfatları da, fiilleri de, isimleri de es-Selâm sıfatının özelliklerini içerir, her türlü eksiklikten uzaktır.

Hamd (övgü) de sıfat olarak da mülk olarak da O'na âittir. O, bizâtihi övgüye lâyıktır. Kullarından dilediğini de över ve ona katından övgü bahşeder.

Kezâ izzet ve şeref de sıfat olarak da mülk olarak da O'na âittir. O, izzet ve şeref sâhibidir. Hiçbir şey O'ndan daha izzetli ve şerefli olamaz. İzzet ve şeref sâhibi olan kulları, O'nun lütfuyla bunu elde ederler.

Aynı şekilde rahmet de sıfat olarak da mülk olarak da O'na âittir.

Bereket de böyledir. O, bizâtihi yücedir, mübârektir. Kullarından dilediğini de yüce ve mübârek kılar. *“Âlemlerin Rabbi Allah, yücelerden yücedir”*³⁰⁷ *“Mutlak hükümrânlık elinde olan Allah, yüceler yücesidir”*³⁰⁸ *“Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin mülkü kendisine âit olan Allah ne yücedir! Kıyâmet saatini bilmek de O'na mahsustur. Siz O'na döndürüleceksiniz”*³⁰⁹

Bu bereket öyle bir sergidir ki, âlimlerin bilgisi ancak onun uçlarına ve çevrelerine ulaşabilir. Onun ötesi ise mahlûkât içinde Allâh'ı en iyi bilen, Allâh'a en yakın olan ve Allah katında değeri en yüce olan Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- şu duâsında belirttiği gibidir: *“Ben Sen'i lâıyıkıyla övemem. Sen, kendini övdiğün gibisin”*³¹⁰

Uzun olan şefâat hadîsinde de şöyle demiştir: *“Rabbime secde ederek yere düşerim. O da bana şu an dile getiremeyeceğim nice övgüler ilhâm eder (de onlarla O'na yakarırım)”*

Gam ve kederle ilgili duâsında da şöyle demiştir: *“Senin belirtmiş olduğun, yâhut Kitab'ında indirdiğin, yâhut kullarından herhangi birine öğrettiğin veyâhut da bilgisi sâdece Sen'in katında olan tüm isimlerinle Sana yakarıyorum”*

Bu hadisler, Cenâb-ı Hakk'ın, hiçbir meleğin ve peygamberin bilmediği, bilgisi sâdece kendi katında olan bâzı isim ve sıfatları olduğunu göstermektedir. Bize aczimizi îtirâf etmek ve bu konuda O'nun müsâade ettiği sınırla durmak, ifrat ve tefrit etmemek düşer. Başarı sâdece Allah'tandır.³¹¹

307 Gâfir 40/64

308 Mülk 67/1

309 Zuhurf 43/85

310 Müslim (II/123) Salât, Bâbu mâ yekûlü izâ rafea ra'sehû mine'r-rukû'

311 Bedâiu'l-fevâid (II/185-187)

الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ
وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدْ رُءُوهُ تَقْدِيرًا ﴿٢﴾ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ
يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا حَيَاةً وَلَا
نُشُورًا ﴿٣﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ
فَقَدْ جَاءُوا ظُلْمًا وَزُورًا ﴿٤﴾ وَقَالُوا أَنَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً
وَأَصْبَحًا ﴿٥﴾ قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ عَفُورًا
رَحِيمًا ﴿٦﴾ وَقَالُوا مَا هَذَا الرَّسُولُ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَنْصَرِفُ فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا
أَنْزَلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا ﴿٧﴾ أَوْ يُلْقَى إِلَيْهِ كَتَرٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ
مِنْهَا وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا ﴿٨﴾

2. Ki göklerin ve yerin mülkü (ve hakimiyeti) yalnız O'nundur ve O, hiçbir evlat edinmemiştir. Mülkünde de ortağı yoktur. Herşeyi yaratıp onu inceden inceye takdir ve tayin etmiştir.

3. Onlar O'nu bırakıp hiç birşey yaratamayan, aksine kendileri yaratılmış olan ve kendi kendilerine bile bir zarar ve fayda veremeyen, öldürmeye, diriltmeye ve ölümden sonra tekrar can vermeye gücü yetmeyen ilâhlar edindiler.

4. Kâfirler dediler ki: "Bu ancak onun uydurduğu bir yalandır. Ona başka bir topluluk da bunun için yardım etmiştir." Muhakkak onlar (bu isnadı yapmakla) zulmettiler, asılsız bir iddiada bulundular.

5. Ve dediler ki: "(Bu) öncekilerin masallarıdır. Onu başkalarından alıp yazmıştır. Onlar sabah akşam kendisine okunmaktadır."

6. De ki: "Onu göklerle yerde olan gizlilikleri bilen Allah indirmiştir. Muhakkak ki O, Ğafûrdur, Rahîmdir."

7. Ve şöyle dediler: "Bu nasıl peygamberdir ki yemek yer ve (geçimi için) pazarlarda dolaşır? Onunla birlikte uyarıcı olmak üzere beraberinde bir melek indirilmeli değil miydi?"

8. "Yahut ona bir hazine verilmeli veya mahsullerinden yiyeceği bir bahçesi olmalı değil miydi?" Zalimler: "Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz" dediler.

Tefsiri:

Müşrikler şöyle demek istiyorlar: Eğer Muhammed gökleri ve yeri yaratan Allâh'ın elçisi olsa, maîşetini aramak için bizimle berâber çarşılarda dolaşmak ihtiyâcı hissetmezdi. Aksine Allah ona yemek yeme ihtiyâcını duymayacak bir özellik verir, maiyyetinde melekler gönderir ve bir hazîne bahşederek onu geçim derdinden kurtarırdı.³¹²

أَنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٩﴾ تَبَارَكَ الَّذِي إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذَلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَيَجْعَلُ لَكَ فُصُوزًا ﴿١٠﴾ بَلَى كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ وَأَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا ﴿١١﴾ إِذَا رَأَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَرَفِيرًا ﴿١٢﴾ وَإِذَا أَلْفَا مِنْهَا مَكَانًا صَبَقَ مُقَرَّبِينَ دَعَا هُنَالِكَ ثُبُورًا ﴿١٣﴾ لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا ﴿١٤﴾ قُلْ أُولَئِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءٌ وَمَصِيرًا ﴿١٥﴾ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ خَالِدِينَ كَانَ عَلَى رَبِّكَ وَعْدًا مَسْئُولًا ﴿١٦﴾ وَيَوْمَ يَخْشَرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَقُولُ أَأَنْتُمْ أَضَلَلْتُمْ عِبَادِي هَؤُلَاءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ ﴿١٧﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَأَبَاءَهُمْ حَتَّى نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا ﴿١٨﴾ فَقَدْ كَذَّبُوكُمْ بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا وَمَنْ يَظْلِمِ مِنْكُمْ نَذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا ﴿١٩﴾

9. Bir bak, onlar sana nasıl misaller getirip sapıklığa düştüler? Artık onlar hiçbir yol bulamazlar.

10. Dilerse sana bunlardan daha hayırlı, altından nehirler akan bahçeler verebilen ve senin için köşkler kurabilen Allah, yüceler yücesidir.

11. Fakat onlar kıyameti yalanladılar. Kıyameti yalanlayana da Biz şiddetli bir ateş hazırladık.

12. O ateş onları uzaktan görünce, onun büyük bir öfke ile çıkaracağı şiddetli uğultusunu işiteceklerdir.

13. Onlar elleri boyunlarında (zincire) bağlanıp onun dar bir yerine atıldıklarında, orada: "(Yetiş ey) ölüm!" diye feryat ederler.

14. (Onlara): “Bugün ölümü bir kere değil, bir çok kere temenni edin” (denilecek).

15. De ki: “Acaba bu mu hayırlıdır, yoksa muttakilere va'd olunan ebedilik Cenneti mi? Onlar için (Cennet) bir mükâfat ve bir dönüş yeridir.”

16. Orada onlar için -kendileri ebedi kalmak üzere - diledikleri her şey vardır. Bu, Rabbinin yerine getirmesi istenen bir va'didir.

17. Onları ve Allah'dan başka ibadet ettiklerini haşır edip toplayacağı gün, der ki: “Benim bu kullarımı siz mi saptırdınız yoksa kendileri mi yoldan saptılar?”

18. Derler ki: “Seni tenzih ederiz. Senden başkalarını veliler (mâbudlar) edinmek bize yaraşmaz. Fakat Sen onları ve babalarını faydalandırdın. Sonunda (Senin) zikri(ni) unuttular. Ve helâk olan bir kavim oldular.”

19. (Onlara denilecek ki): İşte (ilâh edindikleriniz) söylediklerinizde sizi yalanladılar. Artık ne üzerinizdeki azabı defedebilirsiniz, ne de bir yardıma güç yetirirsiniz. Sizden kim zulmederse ona büyük bir azabı tattırırız.

Tefsiri:

Bu âyetler tefsir ve açıklama gerektirmektedir. “O gün Rabbin onları ve Allah'tan başka taptıkları şeyleri toplar” ifâdesi kulluk eden herkesi ve Allah'tan başka kulluk ettiği her şeyi içine alır. Ancak “Der ki: Şu kullarımı siz mi saptırdınız yoksa kendileri mi yoldan çıktılar?” ifâdesi hakkında Verkâ'nın Ebî Necîh kanalıyla rivâyet ettiğine göre Mücâhid şöyle demiştir: Bu, Hz. Îsâ (a.s), Hz. Üzeyr (a.s) ve meleklerle yöneltilmiş bir sorudur.

Mücâhid'in böyle söylediğini İbn Cüreyc de rivâyet etmiştir.

Öte yandan İkrime, Dahhâk ve Kelbî ise şöyle demişlerdir: Bu sorunun muhâtapları içerisinde putlar da yer alır. Allah onlara konuşma kâbiliyeti vererek “Şu kullarımı siz mi saptırdınız?” sorusunu yöneltir.

Mukâtil şöyle demiştir: Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: Size ibâdet etmelerini onlara siz mi emrettiniz yoksa onlar kendileri mi yoldan çıktılar?

Bunun üzerine Allâh'ın dışında kulluk edilen mâbudlar şu cevâbı verirler: “Seni tenzih ederiz. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz”

Bu cevâbı ancak melekler, Hz. Îsâ (a.s), Hz. Üzeyr (a.s) ve müşriklerin taptığı diğer Allah dostları verebilir. Bu sebeple İbn Cerîr et-Taberî şöyle demiştir: Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Müşriklerin Allâh'ın dışında taptıkları melekler ve Hz. Îsâ şöyle der: Rabbimiz! Bu müşriklerin sana nispet ettikleri şeylerden seni tenzih eder arındırırız. “Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz” Aksine yalnızca sen bizim dostumuzsun.

İbn Abbas ve Mukâtil şöyle demiştir: Böylece Allâh'ı noksanlıklardan arındırır ve tapılmaya lâyık başka bir kimsenin olmadığını belirtmek sûretiyle O'nu ulularlar.

Âyetteki تَتَّخِذْ fiili iki şekilde okunmuştur:

1. Yedi kırâat imâmı bu fiili تَتَّخِذْ şeklinde mâlûm (etken çatılı) olarak okumuştur. Buna göre anlam şöyle olur: Seni bırakıp da başka dostlar edinmemiz bize yaraşmaz.

2. Hasan ve Yezid b. Ka'kâ' ise تَتَّخِذْ şeklinde meçhûl (edilgen çatılı) okumuştur. Buna göre ise anlam şöyle olur: Senin bırakılıp da bizim dost (ilâh) edinilmemiz doğru değildir.

Her iki kırâate göre de akla takılan bir husus vardır.

Öncelikle cumhûrun kırâatini ele alalım: Allah Teâlâ onlara şunu sormuştur: Size kulluk etmelerini müşriklere emretmek sûretiyle onları siz mi saptırdınız, yoksa onlar kendi irâdeleri, arzu ve hevesleri ile mi saptılar?

Onların verdikleri cevap ise bu soruya uygun değildir. Çünkü Allah onlara “Beni bırakıp da başka dostlar edindiniz mi?” diye sormuyor ki “*Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz*” şeklinde cevap vermeleri uygun olsun. Onlara sormuş olduğu soru, müşriklere Allah’la birlikte ilâhlar edinmeyi onlar mı emrettiler, yoksa müşrikler kendiliklerinden mi sahte ilâhlar uydurdular?

Bu soruya uygun cevap şöyle olabilirdi: Allah’la birlikte başka ilâhlar edinmelerini onlara biz emretmedik. Onlar kendileri bunu tercih ettiler ve bundan hoşnut oldular.

Nitekim başka bir âyet-i kerîmede müşriklerin tapındığı Allâh’ın iyi kullarının şöyle dedikleri nakledilmiştir: “(Onların suçlarından) *berî olduğumuzu sana arz ederiz. Zâten onlar aslında bize tapmıyorlardı (kendi arzularına tapıyorlardı).*”³¹³

Bu kırâate göre soru ve cevap arasındaki bu uyumsuzluğu görenler âyeti ikinci şıktaki gibi okumuşlar ve okuyuşlarına göre cevâbın soruyla uyum içinde olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü bu okuyuşa göre mânâ şöyle olmaktadır: Bizim ilâh olarak kabûl görülmemiz uygun değildir. Uygunsuz bir şeyi onlara nasıl emrederiz. Bu, bize yaraşmaz.

Ancak bunlar bu okuyuşla başka bir mes’ele akla getirmektedirler. O da âyetteki مِنْ أَوْلِيَاءَ “dostlar” kelimesinin başında zâit مِنْ edâtının³¹⁴ bulunmasıdır.

313 Kasas 28/63

314 Zâit, “fazla” mânâsında olup, ibârede yer almaması durumunda anlamda değişiklik olmayacak kelimeler için kullanılmaktadır. Meselâ yukarıda söz konusu olan مِنْ edâtı olmasa mânâda bir değişiklik olmaz. Bununla birlikte bu edat mânâyı pekiştirebilir. (Mütercimin notu)

Hâlbuki zâit مِنْ edâtı, sâdece مَا ضَرَبْتَ مِنْ رَجُلٍ. “Hiç kimse kalkmadı”, “Hiç kimseye vurmadım!” gibi mânâsında genellik bulunan ifâdelerde kullanılırsa güzel görülür.³¹⁵ Bu âyet-i kerîmede ise مِنْ edâtı, tahsîs edilmiş (mânâsı sınırlı) olan أَوْلِيَاءُ “dostlar” kelimesinden önce gelmiş ve cümledeki olumsuzluk edâtı bu kelimeye yönelmiştir. Hâlbuki bu gibi durumlarda zâit مِنْ edâtının kullanılması güzel görülmez. Çünkü müşrikler tarafından ilâh olarak görülen Allâh'ın velî kulları, —müşriklerin iddîâlarının aksine— onlara Allah'tan başka ilâh edinmelerini emretmekten uzak ve berî olduklarını, zâten böyle bir emri vermenin kendilerine yaraşmadığını, zirâ kendilerinin kulluk edilmeye lâayık olmadıklarını, bu sebeple başkalarını böyle bir şeye çağırma ve tahsis etmelerinin gerçek dışı olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre âyet-i kerîme, أَوْلِيَاءُ kelimesinden önce zâit مِنْ edâtı getirmeden مَا كَانَ مِنْ دُونِكَ أَوْلِيَاءُ şeklinde veya مَا كَانَ مِنْ دُونِكَ أَوْلِيَاءُ şeklinde okunmalıydı.

Âyeti ilk kırâatteki gibi okuyanlar yukarıda zikrettiğimiz soru-cevap arasında ki uyumsuzlukla ilgili olarak şu açıklamaları yapmışlardır:

1. Âyetin anlamı şudur: Senden başkasına tapmamız, senin dışında birini dost ve mâbud edinmemiz bize yaraşmaz. Böyleyken başka birini bize kulluk etmeye nasıl çağırırız? Biz senden başkasına kulluk etmezken, herhangi birinden bize kulluk etmesini nasıl isteriz?

Öyle ya, onlar kendileri için Allah'tan başkasına tapmayı uygun görmezken başkalarını kendilerine kulluk etmeye nasıl çağırırlar?

Bu îzah Ferrâ'ya âittir.

2. Cürcânî şöyle demiştir: Âyet-i kerîmedeki ifâde, tedric ile soruya uygun hâle gelir. Çünkü bir şeye kulluk eden kimse onu dost edinmiş olur. O kimse onu dost edinince taptığı şey de onun dostu olmuş olur. Bu âyet-i kerîme bunu göstermektedir: “O gün Allah, onların hepsini toplayacak; sonra melekler: Size

315 Birinci kırâatte de أَوْلِيَاءُ “dostlar” kelimesi zâit مِنْ harfinden sonra geliyor. Ancak bu kırâatte تَخَذَ “ediniriz” fiili tek mef’ûl (nesne) ile kullanılmaktadır. Dolayısıyla mef’ûlü öncesinde مِنْ edâtının olması problem oluşturmamaktadır. Hâlbuki ikinci kırâatte تَخَذَ “ediniliriz” fiili iki mef’ûl ile kullanılmaktadır. Birincisi nâib-i fâil (sözde özne) olan fiilin içindeki لَحْن “biz” zamîri, diğeri ise zâit مِنْ edâtından sonra gelen أَوْلِيَاءُ “dostlar” kelimesidir. İleride Zeccac’tan yapılacak alıntıda da geleceği gibi iki mef’ûl alan bir fiili, birinci mef’ûlünün değil de ikinci mef’ûlünün önüne zâit مِنْ edâtı getirerek kullanmak Arapça’da uygun görülmez. Çünkü bu mef’ûllerden birinci mübtedâ (özne), ikincisi haber (yüklem)dir. Konuyla ilgili bk. (Bk. İbn Hişam, Muğni’l-lebîb, nşr: Muhyiddin Abdülhamid, II, 324.) Müellifin, ikinci kırâate göre âyet-i kerîmedeki nefyin (olumsuzluk) tahsîs edilmiş (mahsûs, sınırlı) bir şeye girdiğini belirtmesinin sebebi, أَوْلِيَاءُ “dostlar” kelimesinin Allâh'ın velî kullarıyla sınırlı olmasından ileri gelse gerektir. Hâlbuki birinci kırâatte böyle bir belirlilik ve sınırlandırma söz konusu olmayıp Allâh'ın velî kulları, Allah'tan başka hiç kimseyi dost edinmediklerini belirtmiş olmaktadır. Nitekim yukarıda îzâh edilen sebeplerden dolayı ikinci kırâatte مِنْ edâtının zâit olmadığı, ba’ziyet ifâde ettiği belirtilmiştir. Bk. Konevî, Beydâvî Hâşiyesi, Dersâadet, V, 152 (Mütercimnin notu)

tapanlar bunlar mıydı? diyecek. (melekler de:) Sen yücesin, bizim dostumuz onlar değil, sensin diyecekler.”³¹⁶ Bu âyet-i kerîme göstermektedir ki, kulluk edinen kimse kulluk ettiğine dost olmaktadır. Buna göre Allâh’ın velî kulları şöyle demiş olmaktadırlar: Başkalarına bizi dost edinmelerini emretmek ve seni bırakıp da bize kulluk eden dostlar edinmek bize yakışmaz.

Bu, İbn Abbâs’ın âyet hakkındaki sözünün bir açılımıdır. O şöyle demiştir: Allâh’ın velî kulları, onlara tapınan kimselere şöyle diyorlar: Biz sizi dost edinmedik. Bize kulluk etmenizden de hoşlanmadık.

Cürcânî devamla şöyle demiştir: “*Seni bıkarıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz*” ifâdesiyle, kulların Allah’tan başka dost edinmesinin yakışık almadığı anlamının kastedilmiş olması da mümkündür. Yâni Allâh’ın velî kulları, bu sözleriyle “Biz de, bize tapanlar da senin kulunuz, senin kullarının senin dışında dostlar edinmesi uygun değildir” anlamını kastetmişlerdir. Ancak tevâzûlarından dolayı “dost edinme” fiilini kendilerine nispet etmişlerdir. Bu, kötü bir davranış yapan birine “Benim böyle bir şey yapmam uygun olmaz” demeye benzer. Böylece o kimseye şu mesaj verilmiş olur: Sen de benim gibi hesâba çekilecek bir kulsun. Bu davranışı benim yapmam uygun değilse senin yapman da uygun değildir.

Cürcânî sözünü şöyle sürdürmüştür: Âyetteki soru ve cevâbın görünüşteki bu uyumsuzluğundan dolayı bâzıları اتخذ fiilini meçhul okumuşlardır.³¹⁷ Bu okuyuş anlam bakımından daha uygundur.

Ancak Zeccac şöyle demiştir: Bu yanlış bir okuyuştur. Çünkü, zâit من edâtı fiilin her iki mef’ûlünün (nesnesi) önünde olarak ولياً şeklinde kullanılır. Ancak bu ifâde zâit من edâtı fiilin ikinci mef’ûlü olan ولي kelimesinin önüne getirilerek ولياً şeklinde söylenmez. Çünkü من edâtı, çoğul anlamı içeren tekil bir kelimenin olumsuzluğunu belirtmek için kullanılır. Bu sebeple ما من أحد قائماً “Hiç kimse kalkmadı”, ما من رجل “Hiç kimse kendisine zarar veren şeyi sevmez” şeklinde kullanılır. Ancak, meselâ ikinci cümledeki anlamı ifâde etmek için kelimeler ما رجل من محب şeklinde dizilmez.

Zeccac devamla şöyle demiştir: Bize göre bu kullanım hiçbir şekilde uygun değildir. Eğer uygun olsa ما منكم من أحد عنه حاجزين “Hiçbiriniz buna mânî de olamazdınız”³¹⁸ âyetinin kelimelerinin ما من أحد عنه من حاجزين şeklinde dizilmesi uygun olurdu.³¹⁹

316 Sebe 34/40-41

317 Yukarıda geçen iki kırâatten ikincisi. İzâh için oraya bk. (Mütercimin notu)

318 Hâkka 69/47

319 Zeccâc’tan yapılan alıntı burada sona eriyor. Bk. Zeccac, Meâni’l-Kur’ân ve İ’râbuh, I-V, (nşr: Abdülcelîl Abdüh Şelebî), 1. Baskı, Beyrut: Âlemü’l-kütüb, 1988, IV, 60-61 (Mütercimin notu)

Eğer zâit من edâtı olmasaydı bu kırâat doğru olurdu.

en-Nazm adındaki eserin müellifi şöyle demiştir: Bu kırâatın tercîh edilmesinin sebebi şudur: Zâit من edâtı, öncesinde başka mef'ûl (nesne) olmayan mef'ullerden önce kullanılır. Eğer bir mef'ûlden önce başka bir mef'ûl zikredilmişse zâit من edâtının kullanılması uygun olmaz. Nitekim مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ “Allâh'ın bir evlât edinmesi olur şey değildir”³²⁰ âyet-i kerîmesinde mef'ûl olan ve başında zâit من edâtı bulunan ولد “evlât” kelimesi dışında cümlede herhangi bir mef'ûl bulunmamaktadır. Eğer âyetin kelimeleri, ولد “evlât” kelimesinden önce, meselâ أَحَد “biri” kelimesinin mef'ûl olacağı من ولد şeklinde dizilse Arapça bakımından uygun olmazdı.

Bununla birlikte bâzı âlimler, bu kırâatın lâfız ve mânâ bakımından doğru olduğunu ileri sürmüşler ve bu okuyuşu Arapça kâidelere dayandırmaya çalışarak şöyle demişlerdir: Arapçasının düzgün olduğunda şüphe edilemeyecek kimseler âyeti bu şekilde okumuşlardır. Rivâyetlerde bâzı ihtilâflar bulunmakla birlikte Zeyd b. Sâbit, Ebü'd-Derdâ, Ebû Ca'fer, Mücâhid, Nasr b. Alkame, Mekhûl, Zeyd b. Ali, Ebû Recâ, Hasan, Hafs b. Humeyd, Muhammed b. Ali de böyle okumuştur.

Ebü'l-Feth İbn Cinnî bu zevâtın bu şekilde okuduğunu zikrettikten sonra âyeti şöyle tahlîl etmiştir: من أولياء “dostlar” kelimesi cümlede hal (durum zarfı) olur. Buna göre âyet, “Senin dışında dostlar olarak görülmemiz uygun değildir” mânâsındadır. Zâit من edâtı cümledeki olumsuz yapıdan dolayı gelmiştir. Nitekim اتَّخَذْتُ زَيْدًا وَكَيلًا “Zeydi vekil tâyin ettim” cümlesi olumsuzlaştırıldığında ikinci mef'ûl olan وَكِيل “vekil” kelimesinin başına zâit من edâtı getirilerek مَا اتَّخَذْتُ زَيْدًا وَكَيلًا “Ona bir dirhem verdim” cümlesi olumsuzlaştırıldığında ikinci mef'ûl olan دِرْهَم “dirhem” kelimesinden önce zâit من edâtı getirilerek مَا أَعْطَيْتُهُ مِنْ دِرْهَمٍ “Ona tek bir dirhem bile vermedim” denilir. Bunlar mef'ulle ilgili örneklerdir.³²¹

İbn Cinnî, zâit من edâtının halden önce getirilmesinin mef'ûlden önce getirilmesi gibi olduğunu söylemek istiyor. Bunun örneği مَا يَنْبَغِي لِي أَنْ أَخْدَمَكَ مَتَاقِلًا “Sana ağırdan alarak hizmet etmem bana yaraşmaz” cümlesidir. Bu cümle pekiştirilmek istendiğinde hal olan مَتَاقِلًا kelimesinin önüne zâit من edâtı getirilerek مَا يَنْبَغِي لِي أَنْ أَخْدَمَكَ مِنْ مَتَاقِلٍ³²² şöyle denilir:

320 Meryem 19/35

321 Metindeki ibâre هَذَا فِي الْمَفْعُولِ بِهِ “Bunlar, mef'ûlün fih (zarf) ile ilgili örneklerdir” şeklindedir. Derlemedeki بِهِ fazladır. Zâten konu mef'ûlün fih ile ilgili değil, mef'ûlün bih (nesne) ile ilgilidir. Bk. İbn Cinnî, el-Muhtesab (nşr: Ali en-Necdî Nâsîf – Dr Abdülfettah İsmâil Şelebî), I-II, Kâhire, 1994, II, 119-120 (Mütercimnin notu)

322 İbn Mâlik'in de savunduğu zâit مِنْ edâtının halden önce gelmesi görüşünü İbn Hişam red-etmiştir. Bk. İbn Hişam, Muğni'l-lebîb, I-II, (nşr: Muhyiddin Abdülhamîd) II, 324

Burada şöyle bir soru sorulabilir: İki kırâatin de lâfız ve mânâ bakımından doğru olduğu anlaşılmıştır. Şu halde kastedilen mânâyı ifâde etmekte ve Allâh'ın velî kullarını müşriklerin ithamlarından arındırmakta hangisi daha etkili ve daha güzeldir?

Bu soruya şöyle cevap verilir: İkinci kırâate göre onlar müşriklerin kendilerini dost edinmelerini reddetmişlerdir. Cumhûrun kırâati olan birinci kırâata göre ise Allâh'ın dışında herhangi bir dost edinmelerinin kendilerine yakışmadığını bildirmişler ve şöyle demişlerdir: Sâdece sen bizim dostumuz ve mâbûdumuzsun! Seninle birlikte başka bir ilâha kulluk etmeyi kendimize yakıştıramazken kullarını seni bırakıp da bizi tapmaya çağırmak bize yakışır mı?

İkinci mânâ, öncekinden daha güzel ve daha etkilidir.

Her iki kırâate göre de bu cevâbı verenler melekler ve müşriklerin taptığı Allâh'ın diğer velî kullarıdır. Putların böyle bir cevap vermesi ilk bakışta anlaşılan bir mânâ değildir. Bununla birlikte şöyle bir yorum yapmak da mümkündür: Allah Teâlâ, müşrikleri yalanlamak, taptıklarından ayırmak ve onlara cevap vermek üzere putlara konuşma kâbiliyeti verebilir.

Bu âyet, mânâ bakımından şu âyetlere benzemektedir: “İşte o zaman (görecekler ki) kendilerine uyulup arkalarından gidilenler, uyanlardan hızla uzaklaşırlar”³²³ “Onların (suçlarından) berî olduğumuzu sana arzederiz. Zâten onlar aslında bize tapmıyorlardı (kendi arzularına tapıyorlardı), derler”³²⁴

Daha sonra ilâh edinilmiş olan kimseler, insanların Allâh'a îmânı bırakmalarının sebebini şöyle açıkladılar: “Fakat sen onlara ve atalarına o kadar bol nîmet verdin ki, sonunda (seni) anmayı unuttular ve helâki hak eden bir kavim oldular”

İbn Abbas, onların sözlerinin şu anlamda olduğunu belirtmiştir: Onların ömrünü uzattın, rızıklarını genişlettin ve onlara lütufta bulundun!

Ferrâ ise şu mânâyı vermiştir: Fakat sen onları mal ve çocuklarla faydalandırdın. Böylece seni hatırlamayı unuttular ve senin ihsânından uzak, helâki hak eden bozguncu bir topluluk oldular. Âyette geçen بُورٍ “helâk olanlar” kelimesinin türediği الْبَوَار kelimesi, helâk ve fesat mânâsına gelir. Kazanç getirmeyen ticârî eşyâ hakkında bu kökten türeyen بَارِ السَّلْمَةِ fiili ile بَارَتِ السَّلْمَةُ tâlîbi olmayan kadın hakkında بَارَتِ الْمَرْأَةُ denilir.

Katâde şöyle demiştir: Allâh'a yemîn olsun ki Allâh'ın zikrini unutan her topluluk bozulup helâk olmuştur. Bu âyetin mânâsı şudur: Onları biz saptırmadık. Onlar kendileri saptılar.

323 Bakara 2/166

324 Kasas 28/63

Daha sonra Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: “İşte söylediklerinizde sizi yalancı çıkardılar.” Yâni taptığınız kimseler, ilâh olduklarına ve benim ortağım olduklarına dâir iddiâlarınızı yalanladılar.

Veyâ mânâ şudur: Onlara tapınmanızı emrettiklerine, sizi kendilerine kulluk etmeye çağırdıklarına dâir iddiâlarınızı yalanladılar.

Bu hitâbın dünyâda iken müminlere yapıldığı da ileri sürülmüştür. Buna göre mânâ şöyledir: Ey müminler! Bu müşrikler, Hz. Muhammed'in -sallallâhu aleyhi vesellem- Allah'tan size getirdiği tevhid ve îman ilkeleri hakkında söylediklerinizi yalanladılar.

Bununla birlikte ilk verdiğimiz mânâ daha güzeldir. Bağlam da onu desteklemektedir.

Bu âyet-i kerîmedeki **بِمَا تَقُولُونَ** “söyledikleriniz” ve **فَمَا تَسْتَطِيعُونَ** “Güç yetiremezsiniz” kelimeleri **ي** harfiyle **بِمَا يَقُولُونَ** “söyledikleri” ve **فَمَا يَسْطِيعُونَ** “Güç yetiremezler” şeklinde de okunmuştur.³²⁵ Bu durumda onların kıyâmet günündeki durumları, azâbı kendilerinden savamayacakları ve Allâh'ın yardımına da mazhar olamayacakları belirtilmiş olur.

İbn Zeyd şöyle demiştir: Kıyâmet gününde insanlar toplandığı vakit bir münâdî şöyle sorar: “Size ne oldu ki birbirinize yardım etmiyorsunuz?”³²⁶ Allah'ın dışında ilâh diye tapınan kimseler, o gün kendilerine tapanlara hiçbir fayda veremez. Allah'tan başka ilâh edinen kimseler de ilâhlarına yardım edemez. “Evet, onlar o gün zilletle boyun eğeceklerdir.”³²⁷

Rahman'la karşılaştıkları gün şeytanı izleyenlerin durumu işte böyledir. Müminlerden ayrıldıkları ve şu çağırışı duydukları zaman onların hâli ne kadar kötüdür: “Ayrılın bir tarafa bugün, ey günahkârlar! Ey Âdem oğulları! Size şeytana tapmayın, çünkü o sizin apaçık bir düşmanınızdır, demedim mi? Ve bana kulluk ediniz, doğru yol budur, demedim mi? Şeytan sizden pek çok milleti kandırıp saptırdı. Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?”³²⁸

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ وَجَعَلْنَا
بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا ﴿٢٠﴾

325 Bu kirâatler ve bu şekilde okuyanlar hakkında bk. Abdüllatif el-Hatîb, Mu'cemü'l-Kirâat, Dîmeş: Dâru Sa'diddin, VI, 333-334 (Mütercimnin notu)

326 Sâffât 37/25

327 Sâffât 37/26

328 Yâsin 36/59-62 İğâsetü l-Lehfân (II, 238-243)

20. Bizim senden önce gönderdiğimiz rasûller de muhakkak yemek yerler ve pazarlarda dolaşırlardı. Biz bazınızı bazınıza imtihan (aracı) kıldık. Sabredecek misiniz? Rabbin her şeyi çok iyi görendir.

Tefsiri:

Allâh'ın imtihânı tüm yaratıklarını kapsamaktadır:

Peygamberleri ümmetleriyle, onları hakka çağırmakla, onlardan gördükleri eziyetlere katlanmakla, Allâh'ın mesajını onlara ulaştırırken çeşitli sıkıntılara göğüs germekle imtihân eder.

Ümmetleri peygamberleriyle imtihân eder. Böylece onların, peygamberleri-ne inanıp itâat ve yardım mı ettiklerini, yoksa inanmayıp onlara karşılık vererek savaş mı açtıklarını ortaya çıkarır.

Âlimleri câhillikle imtihân eder. Böylece onların, insanları eğitip eğitmediklerini, onlara nasihat edip eğitim, öğüt ve irşat faâliyetlerinde bulunup bulunmadıklarını ve bunların gereği olan hususlarda sabırlı olup olmadıklarını ortaya koyar.

Câhilleri âlimlerle imtihân eder. Böylece âlimlere itâat edip onları rehber tanıyıp tanımadıklarını ortaya çıkarır.

Kezâ hükümdarları halkla, halkı hükümdarla, zenginleri fakirlerle, fakirleri zenginlerle, zayıfları güçlülerle, güçlüleri zayıflarla, liderleri peşinden sürükledikleri kimselerle, mal sâhibini malıyla, köleyi efendisiyle, kocayı karısıyla, karyı kocasıyla, erkekleri kadınlarla, kadınları erkeklerle, müminleri kâfirlerle, kâfirleri müminlerle, iyiliği emreden kişileri iyilik emrettikleri kimselerle ve iyilik emredilen kimseleri iyiliği emreden kişilerle... imtihân eder.

Peygamberlere inananların hep fakir ve zayıf olmaları da zenginler ve liderlik eden kimseler için bir imtihan vesîlesi olmuştur. Onlar, peygamberlerin dürüstlüğü-nü bildikleri halde bu sebeple îman etmeye direnmişler ve müminleri kastederek şöyle demişlerdir: “Bu iş (îman) bir hayır olsaydı, onlar bizi geçemezlerdi.”³²⁹

Onlar, Hz. Nûh'a da şöyle demişlerdir: “Sana düşük seviyeli kimseler tâbi olup dururken, biz sana îmân eder miyiz hiç!”³³⁰

Nitekim Cenâb-ı Hak da şöyle buyurmuştur: “Aramızdan Allâh'ın kendilerine lütuf ve ihsanda bulunduğu kimseler de bunlar mı? demeleri için onların bir kısmını diğerleri ile işte böyle imtihân ettik.”³³¹

Lîder mevkiindeki itibarlı bir kimse fakir bir kimsenin inandığını ve peygambere bağlandığını görünce büyüklük taslar, îmân ederek o fakir gibi olmayı kibrine yediremeyerek şöyle derdi: Müslüman olup da şu seviyesiz kimse ile eşit mi olacağım?

329 Ahkaf 46/11

330 Şuarâ 26/111

331 En'âm 6/53

Zeccac şöyle demiştir: Toplum içinde îtibârı olan bir kimse Müslüman olmak ister, ancak kendisi kadar îtibârı olmayanlar daha önce Müslüman oldukları için İslâm'dan vazgeçer ve inkârcılığını sürdürürdü. Çünkü kendisi kadar îtibârı olmadığı halde kendisinden önce İslâm'ı seçen kimselerin kendisinden daha üstün olmasını istemezdi.

İnsanların birbiriyle denendikleri hususlardan biri de fakirin “Niye zengin değilim?”, zayıfın “Güçlü olsaydım ya” ve hastanın “Âfiyette olsadım ya” diyerek esef etmesidir. Nitekim kâfirler şöyle demişlerdir: “*Allâh'ın elçilerine verilenin benzeri bize de verilmedikçe kesinlikle inanmayız*”³³²

Mukâtil şöyle demiştir: Bu âyet-i kerîme³³³, müşriklerin Bilâl, Habbâb, Suheyb, Ebû Zer, İbn Mes'ûd ve Ammâr gibi fakir olan muhâcirlerle denemeleri hakkında nâzil olmuştur. Kureyş kâfirleri, “Muhammed'e tâbi olan şu âzatlıklarımıza ve ayak takımına bakın” diyerek onları küçümserlerdi.

Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: “*Kullarımdan bir zümre: rabbimiz! Biz îmân ettik; öyle ise bizi affet; bize acı! Sen, merhametlilerin en iyisisin, demişlerdi. İşte siz onları alaya aldınız; sonunda onlar (ile alay etmeniz) size beni yâd etmeyi unutturdu, siz onlara gülüyordunuz. Bugün ben onlara, sabrettiklerinin karşılığını verdim; onlar, hakikaten muratlarına erenlerdir.*”³³⁴

Allah Teâlâ, insanları birbiriyle denediğini belirttiği gibi müminleri sabırlarından dolayı mükâfatlandırdığını bildirmiştir.

Zeccac şöyle demiştir: Âyet şu mânâyâ gelir: Sabredenlerin nasıl mükâfatlandırıldığını gördünüz. Bakalım sıkıntıya katlanacak mısınız?

Allah Teâlâ, imtihan ile sabrı şu âyet-i kerîmede bir arada zikretmiştir: “*Sonra şüphesiz Rabbin, eziyet edildikten sonra hicret edip, ardından da sabrederek cihâd edenlerin yardımcısıdır. Bütün bunlardan sonra Rabbin elbette çok bağışlayan, pek esirgeyendir*”³³⁵

Herhangi bir şeyle sınanan kimse için sabırdan iyi bir devâ yoktur. İnsan sabrederse sinandığı şey günahlarından bir kurtuluş ve arınma vesilesine dönüşür. Bu durum, körüğün altın ve gümüşü arıtmasına benzer. İmtihan da kalplerin körüğü ve îmânın mihengidir. Doğru yalandan o sâyede ayrılır. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: “*Andolsun ki, biz onlardan öncekileri de imtihandan geçirmişizdir. Elbette Allah, doğruları ortaya çıkaracak, yalancıları da mutlakâ ortaya koyacaktır.*”³³⁶

332 En'âm 6/124

333 Furkan 25/20. âyeti.

334 Mü'minûn 23/109-111

335 Nahl 16/110

336 Ankebût 29/3

Görüldüğü gibi imtihan sonrasında insanlar doğru-yalancı, mümin-münâfık, temiz-pis olarak ayrılmaktadırlar. Sabreden için imtihan bir merhamet olmakta ve sabrı sâyesinde daha büyük bir musîbete uğramaktan kurtulmaktadır. Sabretmeyen ise daha çetin imtihanlara mâruz kalmaktadır.³³⁷

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ أَوْ نَرَى رِزْقًا لَقَدْ اسْتَكْبَرُوا
فِي أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتْوًا كَبِيرًا ﴿٢١﴾ يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ
وَيَقُولُونَ حَبْرًا مَحْجُورًا ﴿٢٢﴾ وَقَدِمْنَا إِلَى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً
مُنثُورًا ﴿٢٣﴾ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا ﴿٢٤﴾ وَيَوْمَ
تَشَقَّقُ السَّمَاءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلَائِكَةُ تَنْزِيلًا ﴿٢٥﴾ الْمَلِكُ يَوْمَئِذٍ الْخَقُّ لِلرَّحْمَنِ
وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكَافِرِينَ عَسِيرًا ﴿٢٦﴾ وَيَوْمَ يَعْصُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي
اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا ﴿٢٧﴾ يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا ﴿٢٨﴾ لَقَدْ
أَصْلَبَنِي مِنَ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولًا ﴿٢٩﴾

21. Bizimle karşılaşacaklarını ümit etmeyenler dediler ki: “Bize melekler indirilmeli veya Rabbimizi görmeli değil miydik?” Andolsun ki onlar kendi kendilerine büyüklendiler, azgınlık yapmakta çok ileri gittiler.

22. Melekleri görecekləri gün, işte o günde günahkarlara müjde yoktur ve (melekler): “Sizlere müjde yasak edilmiştir, yasak!” derler.

23. İşledikleri amellerinin önüne geçip onu havaya saçılmış toz zerreleri yaparız.

24. O günde Cennetliklerin kalacakları yer çok hayırlı ve dinlenecekleri yer çok güzeldir.

25. Ve o günde gökyüzü bulutla yarılacak, melekler ardı arkasına indirileceklerdir.

26. O günde hak mülk (hakimiyet) yalnız Rahmân'ındır. O gün kâfirlere çok zordur.

27. O günde (her) zâlim ellerini ısırp: “Keşke peygamberle birlikte hak yolu tutmuş olsaydım” der.

28. “Eyvah bana, keşke filanı dost edinmeseydim.

29. “Andolsun ki bana geldikten sonra beni Zikirden o saptırdı. Zaten şeytan insanı yardımsız olarak ortada bırakır.”

Tefsiri:

Peygamberden başka rehber edinen, kendi görüş ve düşüncelerinden dolayı peygamberin getirdiği prensipleri terk eden her fert, kıyâmet günü mutlakâ bu sözü söyleyecektir. Bu sebeple âyet-i kerîmede bu sözü söyleyen kimsenin dostu “falanca” denilerek kinâyeli bir şekilde zikredilmiştir. Çünkü Allâh'ı bırakarak başka dostlara tâbi olan her ferdin dostu insanlar içinde birileridir.

Peygambere itâat dışında ve Allâh'ın rahmetinden uzak bir şekilde dostluk kuran kimselerin durumu işte böyledir.

Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: “O gün, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dost olanlar (bile) birbirlerine düşman kesilirler.”³³⁸

وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا ﴿٣٠﴾

30. Rasûl: “Ya Rab, gerçekten benim kavmim bu Kur'an'ı terk etti” dedi.

Tefsiri:

Kur'an'ı terk etmek birkaç şekilde olur:

1. Onu dinlemeyi, ona inanıp kulak vermeyi terk etmek
2. Ona inanmış ve onu okumuş olmakla birlikte hükümlerini uygulamayı terk etmek, belirlemiş olduğu helâl ve haram sınırlarına riâyet etmemek.
3. İnanç ve uygulama ile ilgili hususlarda onu hakem görmemek, kesinlik ifâde etmediğini, delillerinin kat'iyet bildirmeyen lâfzî deliller olduğunu düşünmek.
4. Üzerinde düşünmemek, onu anlama ve Allâh'ın onunla ne kastettiğini bilme gayreti içerisinde olmamak.
5. Tüm mânevî hastalık ve dertlerde ondan şifâ ve devâ aramayıp onunla tedâvî olmamak ve başka ilâçlar aramak.

İşte yukarıda sayılanların hepsi Kur'an'ı terk etmektir ve bu âyetin kapsamına girmektedir. Şu kadar var ki, bunların bir kısmı diğerlerine göre daha hafiftir.³³⁹

338 Zuhurf 43/67 er-Risâletü't-Tebûkiyye (55)

339 el-Fevâid (82)

KUR'ÂN'I KOLAYLAŞTIRMANIN MÂNÂSİ

Allah Teâlâ, Kur'ân'ı kalplere bir şifâ, müminlere bir hidâyet ve rahmet kaynağı kılmıştır. Bu sebeple o çok yüce mânâlar ve o mânâlara uygun çok seçkin, açık ve etkili kelimeler içermektedir. Nitekim Cenâb-ı hak şu âyette kitabını şöyle tanıtmaktadır: “Onların sana getirdikleri hiçbir temsil yoktur ki, (onun karşılığında) sana doğrusunu ve daha açığını getirmeyelim”³⁴⁰

Hak, Kur'ân'ın kapsadığı mânâdır. Âyet-i kerîmedeki أحسن تفسيراً Ahsen-i tefsîr “daha açığı” ile kastedilen, hakkı gösteren kelimelerdir. Bu kelimeler hakkın açıklaması ve yorumudur.

Tefsir kelimesinin asıl mânâsı, ortaya çıkma ve açıklamaktır. Kökündeki ف س ر “fa, sin ve rı” harflerinin yerleri değiştirildiğinde³⁴¹ إفسار kelimesi elde edilir. Sabâhın olması ve ortalığın aydınlanması hakkında kullanılan أسفر الفجر, kişinin evinden ayrılıp yolculuğa çıkması hakkında kullanılan السَّفَر “sefer”, içinde ilim ve açıklamalar ihtivâ eden kitaplar hakkında kullanılan السِّفَر “sifr” kelimeleri, hep tefsir kelimesinin kökünde bulunan harflerden oluşmaktadır.

Tefsîrin mutlakâ tefsîr edilene uygun olması ve onu anlatması gerekir. Tefsir edilen metinden kastedilen mânâ ne kadar açık ve anlaşılır olursa tefsir o ölçüde güzel ve mükemmel olur. Bu sebeple Allah sözünden daha güzel ve daha açık hiçbir söz bulunamaz. Allâh'ın Kur'ân'a “beyan” adını vermesinin ve onu zikir için kolaylaştırdığını bildirmesinin sebebi budur.

Kur'ân'ın kolaylaştırılması birkaç şekilde olur:

1. Ezberlenmesinin kolaylaştırılması
2. Mânâsının anlaşılmasının kolaylaştırılması
3. Emir ve yasaklarının uygulanmasının kolaylaştırılması

Açıktır ki, muhâtabın anlamayacağı bir takım kelimelerden oluşsaydı kolaylaştırılmış olmaz, aksine zorlaştırılmış olurdu. Kezâ muhâtabından, kelimelerinin göstermediği mânâları anlaması beklense yine kolaylaştırılmış olmaz, aksine bu en büyük zorluk olurdu. Çünkü bu, kolaylaştırmaya ters bir durumdur.

“De ki: O Allah birdir”³⁴² âyetinden ümmetir şu mânâyı anlamasını istemekten daha zor bir şey yoktur: Allâh âlemin ne içindedir ne dışında. Ona ne bitişiktir, ne de ondan ayırık. Açıkça gözle görülemez. Yüzü ve eli yoktur.³⁴³

340 Furkan 25/33

341 Buna Arapça'da istikâk-ı ekber (büyük türeme nev'i) denilmektedir. Metinde de bu ıstılah kullanılmaktadır. (Mütercimin notu)

342 İhlâs 112/1

343 es-Savâiku'l-mürsele (I/330-332)

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ وَكَفَى بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا ﴿٣١﴾
 وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ
 وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا ﴿٣٢﴾ وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا ﴿٣٣﴾
 الَّذِينَ يُخَشِرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ سَرُّ مَكَانًا وَأَصْلُ سَبِيلًا ﴿٣٤﴾
 وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا ﴿٣٥﴾ فَقُلْنَا اذْهَبَا إِلَى
 الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا فَدَمْغْنَاهُم نَذِيرًا ﴿٣٦﴾ وَقَوْمُ نُوحٍ لَمَّا كَذَبُوا الرُّسُلَ
 أَعْرَفْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ آيَةً وَأَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودَ
 وَأَصْحَابَ الرَّيْسِ وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا ﴿٣٨﴾ وَكُلًّا ضَرَفْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ وَكُلًّا نَبِّيْنَا
 نَذِيرًا ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي أَمْطَرَتْ مَطَرُ السَّوَاءِ أَفْلَمَ يَكُونُوا يَرْتَوْنَهَا
 بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا ﴿٤٠﴾ وَإِذَا رَأَوْكَ إِذْ يَتَخَذُونَكَ إِلَّا هُزُوعًا أَهَذَا الَّذِي
 بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا ﴿٤١﴾ إِنَّ كَاذِبِيضُنَّا عَنْ إِلَهِنَا لَوْلَا أَنْ ضَرَبْنَا عَلَيْهَا وَسُوفَ
 يَعْلَمُونَ حِينَ يَرْوُونَ الْعَذَابَ مَنْ أَصْلُ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾ أَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ
 أَقَاتَتْ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكَيْلًا ﴿٤٣﴾ أَمْ تَحْسَبُ أَنْ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ
 هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَصْلُ سَبِيلًا ﴿٤٤﴾

31. İşte böylece Biz her peygambere günahkarlardan düşmanlar kıldık. Yol gösteren ve yardım eden olarak sana Rabbin yeter.

32. Kâfirler dediler ki: "Ona bu Kur'ân topluca birden indirilmeli değil miydi?" Biz onunla kalbine sebat verelim diye böyle yaptık. Ve onu ağır ağır okuduk.

33. Onlar sana bir örnek getirdikleri her seferinde muhakkak ki sana hakkı ve daha güzel bir açıklama getirmişizdir.

34. Yüzleri üzere Cehenneme toplanacak olanlar; işte onlar yerleri en kötü ve yolları en sapık olan kimselerdir.

35. Andolsun ki Biz Mûsâ'ya kitabı verdik; onunla beraber kardeşi Hârûn'u da (ona) vezir (yardımcı) yaptık.

36. "Âyetlerimizi yalanlayan o kavme gidin" dedik. Sonunda Biz onları tümünden helâk ettik.

37. Nûh kaumi peygamberleri yalanlayınca Biz de onları suda boğduk ve onları insanlara bir ibret kıldık. Zâlimler için de çok acıklı bir azab hazırlamışızdır.

38. *Ve Âd, Semûd, Ashab-ı Ress ve bunların dışında çok kavimleri de (helâk ettik).*

39. *(Bu ümmetlerden) her birine örnekler verdik ve onların hepsini mahv ve helâk ettik.*

40. *Muhakkak onlar belâ yağmuruna tutulan beldeye uğramışlardır. Acaba bunlar orayı görmediler miydi? Hayır, onlar tekrar dirilmeyi ümit etmezler.*

41. *Onlar seni gördüklerinde mutlaka: “Allah’ın peygamber olarak gönderdiği bu mudur?” diye seni alaya alırlar.*

42. *“Eğer ilâhlarımıza (ibadette) sebat göstermeseydik, az kalsın bizi ilâhlarımızdan saptıracaktı.” Yakında azabı gördüklerinde yolca kimin sapık olduğunu bileceklerdir.*

43. *Hevâ ve hevesini ilâh edinen kimseyi gördün mü? O kimseye sen mi vekil olacaksın?*

44. *Sen onların çoğunu dinler ve akıl erdirirler mi sanırsın? Onlar ancak hayvanlar gibidir; hatta onlar -yolca- daha da sapıklıktadırlar.*

Tefsiri:

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmede insanların çoğunu hayvanlara benzetmektedir. Onların hayvanlarla ortak noktaları, doğru yolu ve itâati kabûl etmemeleridir.

Cenâb-ı Hak, insanların çoğunun hayvanlardan bile aşağı olduğunu belirtmiştir. Çünkü hayvanlar, sâhipleri tarafından yönlendirildiğinde yolunu bulup izleyebilir ve bir daha sağa-sola sapmazlar. İnsanların çoğu ise, peygamberler doğru yola çağırdıkları ve rehberlik ettikleri halde onlara uyup doğru yolu bulmazlar ve kendilerine zarar ve fayda verecek şeyleri ayırt etmezler.

Hayvanlar kendilerine zarar ve fayda verici bitkileri ve yolları ayırt ederek zararlı olanlardan kaçınır faydalı olanları tercîh ederler. Hâlbuki Allah onlara ne düşünebilecekleri bir akıl vermiştir, ne de konuşabilecekleri dil. Söz konusu insanlar ise, Allâh’ın kendilerine lütfettiği akıl, kalp, dil, kulak ve göz gibi nîmetlerden faydalanmazlar. O halde onlar hayvanlardan bile aşağıdırlar. Çünkü rehberlik edecek akıl ve peygamber olduğu halde doğru yola erişemeyen, bunlardan mahrûm olduğu için doğruyu bulamayan kimseden daha aşağı ve daha kötü bir durumdadır.³⁴⁴

أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسُ عَلَيْهِ
دَلِيلًا ﴿٤٥﴾ ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا ﴿٤٦﴾

45. Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığına bakmaz mısın? Dileseydi onu hareketsiz kıları. Sonra güneşi ona (gölgeye) delil kıldık.

46. Sonra onu yavaş yavaş kendimize çektik.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, gölgeyi uzatıp yaydığını ve onu güneşin hareketine tâbi kıldığını bildirmektedir. Dileseydi, onu ortaya çıkarıp gösteren güneşi hareketsiz kılmak sûretiyle veyâ başka bir şekilde onu sâkin, hareketsiz kılabilirdi. Daha sonra Cenâb-ı Hak, gölgeyi uzattıktan sonra kısalttığını belirtiyor. Ancak bu kısaltma bir anda değil de, yavaş yavaş olmaktadır. Bu, Allâh'ın kudretinin büyüklüğünü ve hikmetinin yüceliğini gösteren en önemli delillerden biridir.

Cenâb-ı Hak, kullarını sanat ve kudretine bakmaya ve yaratıkları içerisinde yer alan gölgedeki hikmeti üzerinde düşünmeye dâvet ediyor. Rabbimiz dileseydi gölgeyi dağ, binâ, ağaç ve benzeri varlıklara bağlı kıları. Bu takdirde insanlar gölgeden faydalanamazdı. Hâlbuki gölgeden faydalanmak onun uzatılmasına, yayılmasına ve bir yerden bir yere değişmesine bağlıdır.

Allâh'ın gölgeyi uzatıp yapmasında ve sonra yavaş yavaş kendisine çekmesinde sayılamayacak kadar çok ve açık faydalar vardır. Eğer gölge değişme ve hep aynı konumda kalsa yâhut bir anda çekilse onun ve güneşin sâyesinde meydana gelen tüm faydalar yok olurdu. Gölgenin yavaş yavaş uzayıp yavaş yavaş çekilmesi, güneşin hareketinin bir neticesidir. Dünyâdaki bir çok faydanın oluşması gölgenin bu hareketine bağlıdır.

Güneşin gölgeyi göstermesi sâyesinde namaz vakitleri tâyin edilir, günün geçen ve kalan miktârı bilinir.

Gölgenin hareketi ve değişmesi, güneş harâretine mâruz kalan canlıların serinlemesini sağlar. Ayrıca gölge, hayvan, ağaç ve bitkilere de fayda verir.

Kısacası gölge, Allâh'ı gösteren delillerden biridir.

Bu âyet-i kerîmenin şöyle bir yorumu daha vardır: Allah Teâlâ, göğü çatılmış bir kubbe gibi binâ ettiğinde gölgeyi uzatmış, yeri de altına döşemiş, gökkubbe gölgesini yerin üzerine salmıştır. Cenâb-ı Hak dilese göğü o hâliyle, gölgesini yere salmış vaziyette bırakırdı. Ancak sonra güneşi yaratmış ve gölgenin delili yapmıştır. Gölge güneşe tâbidir. Onun hareketine bağlı olarak artar ve kısalır, uzar ve büzüşür. Gölge ve güneş arasındaki ilişki, delil ile delilin gösterdiği varlık arasındaki ilişkidir.

Âyetle ilgili başka bir yorum da şöyledir: Allâh'ın gölgeyi çekmesinden maksat, kıyâmetin kopmasıyla birlikte gölgenin varlık sebebi olan cisimleri ortadan kaldırmaktır. Buna göre sebepleri ortadan kaldırıldığı için gölgenin ortadan kaldırıldığı belirtilmiş olmaktadır. Nitekim sebeplerinin yaratılmasıyla gölgenin de yaratıldığı zikredilmiş olmaktadır. “*Sonra onu (uzayan gölgeyi) yavaş yavaş kendimize çektik, kısalttık*” âyeti ile bu anlam kastediliyor gibidir. Ve bu âyet, “*Bu bize kolay olan bir haşirdir.*”³⁴⁵ âyeti gibidir.

Âyet-i kerîmedeki قَبَضْنَا “çektik” fiili geçmiş zaman kipindedir. Hâlbuki yukarıda verilen anlama göre gölgenin varlık sebebi olan cisimler kıyâmet gününde, yâni gelecek zamanda yok edilecektir. Bu durumda görünüşte bir uyumsuzluk var gibidir. Ama gerçekte hiçbir uyumsuzluk yoktur. Çünkü “*Allâh'ın emri gelmiştir*”³⁴⁶ âyetinde olduğu gibi gelecekte olacak hâdiseler Kur’ân-ı Kerim’de geçmiş zaman kipiyle ifâde edilebilmektedir.

Bununla birlikte âyet hakkında yapılan yorumlardan ilki daha tercîhe şâyandır.³⁴⁷

İbni’s-Sâif’in³⁴⁸ bu âyetle delil getirmesi şaşılacak bir şeydir. Çünkü bu âyetle recânın (Allâh'ın rahmetinden ümit içerisinde olmanın) hiçbir ilgisi yoktur. Hele hele tefsîrinde söz konusu ettiği topluluğun recâsı ile hiç alâkası yoktur. Âyetin bu konuya delil getirilmesi âyeti bilmeceye çevirmektir. Çünkü âyet, Allah Teâlâ'nın kudretine, varlığını gösteren ve hayranlık uyandıran yaratıklarına açık bir delil olan gölgeye dikkatleri çekmektedir ve şu anlama gelmektedir: Bir düşün! Rabbin gölgeyi nasıl yaymıştır? Güneşin tepe noktasına ulaşmasından önce ve sonra gölgenin durumu farklılık arz etmektedir. Allah Teâlâ güneş doğduğunda gölgeyi uzatır ve yayar. O vakitte gölge uzayabildiği kadar uzar. Cenâb-ı Hak, güneşi de ona bir delil kılmıştır. Onu güneş gösterir ve açığa çıkarır. Güneş yükseldikçe gölge küçülür ve bu küçülme sıfırlanana kadar sürer. Güneş batıya yöneldiğinde yeniden uzamaya başlar ve güneşin doğuşu esnâsındaki uzunluğuna ulaşana kadar devâm eder. Bu sebeple güneşin tepe noktasında bulunduğu vakit –kısalmadan dolayı — gölgenin son bulması olarak bilinir. Kısalmada son noktaya vardktan sonra tekrar uzamaya başladığında artık güneş tepe noktasını geçmiş demektir. Allah dileyeydi ona uzayıp kısalarak hareket etme özelliği vermez, tek bir halde sâbit ve dâimâ durağan bir şekilde yaratabilirdi. Kısacası gölge, Allâh'ın varlık ve kudretini gösteren delillerden biridir. Bu âyetin recâyaya delil olması ise ispatlanmaya muhtaç zorlama bir yorumdur. Âyetle böyle bir şey kastedilmemiştir.³⁴⁹

345 Kaf 50/44

346 Nahl 16/1

347 Medâricü’s-sâlikîn (III/293)

348 İbni’s-Sâif Ebü’l-Abbas Ahmed b. Mûsâ el-Endelüsî, sûfidir. Mehâsinü’l-Mecâlis diye bir kitap te’lif etmiştir. Bk. Vefeyâtu’l-a’yân (I/168) (Derleyenin notu)

349 Tarîku’l-hicreteyn (322-323)

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِيَاسَا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا ﴿٤٧﴾ وَهُوَ
 الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا ﴿٤٨﴾
 لِنُخْرِجَ بِهِ بَلْدَةً مَيِّتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا وَأَنَاسِي كَثِيرًا ﴿٤٩﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا
 فِيهِمْ لِيَذَكَّرُوا فَأَبَى أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴿٥٠﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَبعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ
 نَذِيرًا ﴿٥١﴾ فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا ﴿٥٢﴾

47. Geceyi sizin için elbise, uykuyu da rahatlık kılan O'dur. O, gündüzü de yeni bir hayata başlangıç yaptı.

48. Ve O, rahmeti (olan yağmurun) önünde rüzgarları müjdeci olarak gönderendir ve gökten tertemiz bir su indirdik.

49. Onunla ölü bir beldeyi (toprağı) canlandıralım, yarattığımız nice hayvanat ve insanı onunla sulayalım diye.

50. Andolsun ki Biz, onu onların arasında öğüt alsınlar diye evirip çevirdik. Hâlbuki insanların çoğu yüz çevirip, nankörlük etmekten başka bir yol izlemediler.

51. Eğer dileseydik her bir beldede elbette bir uyarıcı (peygamber) gönderirdik.

52. O halde kâfirlere itaat etme ve onlara karşı Kur'an'la büyük bir cihâd yap.

Tefsiri:

Bu sûre Mekke'de inmiştir. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- burada kâfirlere karşı Kur'an'ı tebliğ ederek, İslâm'ı açıklayarak ve bu konularda delil getirerek cihâd etmekle emrolunmuştur. Münâfıklara karşı yapılan cihâddan da sâdece delille yapılan cihad anlaşılır, kılıçla yapılan cihad anlaşılmaz. Çünkü onlar zâten İslâm'ın hâkimiyeti altındadırlar.³⁵⁰

وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا
 وَجُزْرًا مَحْجُورًا ﴿٥٣﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا
 وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴿٥٤﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ وَكَانَ
 الْكَافِرُ عَلَى رَبِّهِ ظَهِيرًا ﴿٥٥﴾

53. İki denizi salıveren O'dur. Bu tatlı mı tatlı, bu ise tuzlu ve acıdır. Bu ikisi arasında da bir perde ve belirli bir sınır kıldı.

54. Ve o sudan insan yaratan, ondan neseb ve sıhrî akrabaları çıkaran O'dur. Rabbin herşeye güç yetirendir.

55. Hâlbuki onlar, Allah'dan başka kendilerine fayda da zarar da veremeyen şeylere ibadet ederler. Kâfir Rabbine karşı (şeytana) yardımcı olандır.

Tefsiri:

Bu, Kur'ân'ın en hoş hitaplarından ve ihtivâ ettiği çok yüce mânâlardan biridir. Mü'min, arzu ve heveslerine, nefsine ve Rabbinin de düşmanı olan şeytana karşı dâimâ Allâh'la birlikte olur. Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen "Allâh'ın taraftarları"³⁵¹, "Allâh'ın ordusu"³⁵² ve "Allâh'ın dostları"³⁵³ gibi tamlamaların mânâsı da budur.

Bir hükümdarın yakın çevresi düşmanlarına karşı hükümdarın yanında yer aldığı gibi mümin de Allâh'ın iç ve dış düşmanlarının karşısında yer alır, onlara buğz eder ve onlarla savaşıır. Allah'tan uzak olanlar ise bu tutumu sergilemekten uzaktırlar, bu konuda hiç aldırış etmezler. Aksine kâfir; şeytan, nefsi, arzu ve heveslerinin yanında Rabbine karşı saf tutar.

Ümmetin ilk âlimlerinin âyet hakkındaki yorumları hep bu çerçevededir. Nitekim İbn Ebî Hâtim, Atâ b. Dînar kanalıyla Saîd b. Cübeyr'in âyete şu anlamı verdiğini nakletmiştir: Kâfir, başka ilâhlar edinerek ve düşmanlık göstererek Rabbine karşı şeytana yardım eder.

Leys de Mücâhid'in âyete şu mânâyı yüklediğini belirtmiştir: Kâfir, Allâh'a isyan husûsunda şeytanı destekler ve ona yardım eder.

Zeyd b. Eslem ise âyette geçen ظهير kelimesinin موال "dost, yardımcı" anlamında olduğunu söylemiştir.

O halde âyetin anlamı şöyledir: Kâfir, başka ilâhlar edinmek ve Allâh'a isyân etmek husûsunda şeytana dost olur, Rabbinin gazaplandırarak konularda düşmanına saf tutarak ona yardımcı olur. Mü'minin yaratıcısı ve ilâhı olan Allah'la özel bir gönül berâberliği söz konusu iken, kâfir ve günahkâr kimsenin şeytan, nefis, arzu ve heveslerle berâberliği söz konusudur. Bu sebeple âyet-i kerîme "Allâh'ı bırakıp kendilerine ne fayda ne de zarar verebilen şeylere kulluk ediyorlar"³⁵⁴ ifâdesiyle başlamaktadır.

351 Bk. Mücâdele 58/22

352 Bk. Sâffat 37/173

353 Bk. Yûnus 10/62

354 Furkan 25/55

Âyette geçen ibâdet / kulluk kavramı; ilâh kabûl ettikleri varlıkları gönül hoşluğu ile ilâh edinmeleri, onları sevip dost edinmeleri, onlarla gönül berâberliği içinde olmaları, böylece Allâh'a düşmanlıkta, O'na muhâlefette ve O'nu gazaplandıracak davranışlarda Allah düşmanlarına yardım etmeleri anlamına gelmektedir. Hâlbuki Allâh'ın dostu olan kimse nefesine, şeytana, arzu ve heveslerine karşı dâimâ Allah'la birliktedir.

Bu, anlayıp düşünen kimseler için Kur'an'ın mânâ hazînelerinden biridir. Başarı sâdece Allah'tandır.³⁵⁵

Allah Teâlâ, kendisi dışında ilâh edinilmiş varlıkların ne kendilerine ne de başkalarına bir zarar ve fayda sağlayamadıklarını bildirmiştir. Onlar ne kendilerine, ne de kendilerine tapınan zavallılara fayda ve zarar verme gücüne sâhip değildirler.

Bu husus Kur'an'da pek çok yerde zikredilir ve son derece açıktır. Kendisine kulluk edilen bir varlık mutlakâ fayda ve zarar verme özelliğine sâhip olmalıdır. Çünkü ona bir fayda vermesi veyâ bir zararı savması için duâ edilir. Bu, bir şey istemek için yapılan duâdır. Ondan bir şey umulduğu ve korkulduğu için de duâ edilir. Bu da ibâdet / kulluk için yapılan duâdır. Bu ikisi birbirini gerektirir. Çünkü kulluk için yapılan duâ ile bir şey istenmektedir. Bir şey istemek için yapılan duâ da, kulluk için yapılan duâyı kapsamaktadır.³⁵⁶

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٥٦﴾ قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٥٧﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَىٰ الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ وَكَفَىٰ بِهِ يَذُنُوبَ عِبَادِهِ خَبِيرًا ﴿٥٨﴾ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ الرَّحْمَنُ فَاسْأَلْ بِهِ خَبِيرًا ﴿٥٩﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَنُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا ﴿٦٠﴾ تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا ﴿٦١﴾

56. Biz seni ancak bir müjdeleyici ve uyarıcı olmak üzere gönderdik.

57. De ki: "Ona karşılık sizden ücret istemem. Ancak Rabbine doğru yol tutan kimseler (olmanızı) arzuluyorum."

355 el-Fevâid (79-80)

356 Bedâiu'l-fevâid (III/2-3)

58. Asla ölmez, hayy (diri) olan (Allah)'a dayan ve O'nu hamd ile tesbih et! Kullarının günahlarından haberdar olarak O yeter.

59. O, göklerle yeri ve aralarında olanları altı günde yaratan, sonra Arş üzere istivâ edendir; Rahmândır. Sen bunu bir bilene sor.

60. Onlara: "Rahmâna secde edin" denildiğinde, onlar: "Rahmân da neymiş? Senin bize emrettiğin şeye mi secde edelim?" dediler. Ve bu, nefretlerini artırdı.

61. Gökte burçlar kılan, onda (güneşi) bir kandil ve aydınlık saçan bir ay yaratan (Allah)'ın şanı ne yüce, ne mübarektir!

Tefsiri:

Allah Teâlâ, gece ve gündüzü yarattığını ve onların birbirini izlediğini ve aslâ bir araya gelmediklerini zikretmiştir. Eğer bir araya gelseler birbirini izlemelerinden doğan fayda yok olur. Gece ve gündüzün değişmesinden maksat budur. Onlardan her birinin diğerinin peşinden gelmesi her ikisinin de bir araya gelmelerini engellemektedir. Her biri diğerini kaplamakta ve onun gücünü yok edene kadar ısrarla onu tâkip etmektedir. Sonra tâkip edilen diğerinin peşinden gelmekte, o da onun gücünü giderip yenene kadar ısrarla onu izlemektedir. Onların her ikisi de birbirini istemekte ama birbirlerine aslâ yetişememektedirler.³⁵⁷

Bu âyet-i kerîme, gökte burçları, güneşi ve ayı yaratması sebebiyle Allâh'ın kendisi hakkındaki bir övgüsü ve tâzîmidir.

Bu âyetle zikredilen burçlar hakkında ihtilâf edilmiştir. Ümmetin ilk âlimlerinin çoğunluğu, burçlar ile sarayların veyâ büyük yıldızların kastedildiği görüşündedir.

İbni'l-Münzir tefsîrinde şöyle demiştir: Bize Mûsâ, Şucâ' - İbn İdrîs - İbn İdrîs'in babası kanalıyla Atıyye'nin şöyle dediğini nakletmiştir: Allah içinde bekçiler bulunan saraylar yaratmıştır.

Bize Mûsâ, Ebûbekir - Ebû Muâviye - Vekî' - İsmâîl kanalıyla Yahyâ b. Râfi'in şöyle dediğini nakletmiştir: Allah gökte bir takım saraylar yaratmıştır.

Bize Mûsâ, Ebûbekir - Vekî' - Süfyan b. Ebî Necîh kanalıyla Mucâhid'in şöyle dediğini nakletmiştir: Allah Teâlâ yıldızları, yâni burçları yaratmıştır.

İkrime de aynı görüştedir.

Bize Ebû Ahmed, Ya'lâ - İsmâîl kanalıyla Ebû Sâlih'in âyete şu mânâyı verdiğini nakletmiştir: Allah Teâlâ büyük yıldızları yaratmıştır.

Bu, “burç” kelimesinin lûgat mânâsına uygundur. Çünkü Araplar yüksek binâlara “burç” adını verirler. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: “Nerede olursanız olun ölüm size ulaşır; sarp ve sağlam kalelerde olsanız bile!”³⁵⁸

İslâmî devrin büyük şâirlerinden Ahtal da şöyle demiştir:

كَأَنَّهَا بُرْجُ رُومِي بِشَيْدِهِ / لُرٌّ بِجُصٍّ وَآجِرٌ وَأَخْجَارٍ (البسيط)

“O binek, Rum hisârıdır gûyâ

Yükselir taş, kireç ve tuğlayla”³⁵⁹

A'meş şöyle demiştir: Abdullah'ın arkadaşları âyeti جعل في السماء “Gökte saraylar yapan Allâh'ın şânı yücedir” şeklinde okurlardı.

Sonraki müfessirlerin çoğu ise, âyette kastedilenin, ayın menzilleri olan on iki burç olduğu düşüncesindedir. Her burçta 2 tam 1/3 menzil vardır. Böylece 28 menzil oluşmaktadır. Ancak bakan kimse dâimâ 14 menzil görür. Diğer 14 menzili ise göremez. Nitekim burçların da sâdece 6'sı görünür. Diğer 6'sı ise görünmez.

Araplar, bu 28 menzilin 14'üne Şâmiyye (Şamlılar), diğer 14'üne ise Yemâniyye (Yemenliler) adını verirler. Şâmiyye denilenlerin birincisi yengeç, sonuncusu ise balık diye isimlendirilir. Yemâniyye denilenlerin birincisi aslan, sonuncusu ise ip olarak isimlendirilir. Onbeşinci menzil olan ip, doğudan görününce, rakîbi batıda gözden kaybolur.

Yılın dört mevsimi bu burçlarla birbirinden ayrılır. Koç, boğa ve cevzâ³⁶⁰ bahâra âit olan burçlardır. Bunların menzilleri şaratan (koç boynuzları denilen iki yıldız), bütayn (sac ayağı gibi üçgen şekli oluşturan üç yıldız), Süreyyâ, deyrân, hek'a³⁶¹ (Cebbar yıldızının yanında birbirine yakın saç ayağı şeklinde üç yıldız), hen'a³⁶² (ayın altıncı menzili olan iki yıldız)³⁶³ ve yaydır.

358 Nisâ 4/78

359 Beyit, Tağlib kabilesine mensup olan İslâmî devir şâirlerinden Ahtal'ın bir kasîdesinin, çölde yolculuk ettiği bineğini tasvîr ettiği bölümündendir. Metinde أَخْجَارٍ وَآجِرٌ وَجُصٍّ şeklinde yer alan ikinci mısraın bir takım hatâlar ihtivâ ettiği anlaşılmaktadır. Biz, yukarıda, kadim Arap şiirinin mühimsenen antolojileri arasında sayılan Cemheretü Eş'âri'l-Arab adındaki eserin rivâyetini esas aldık. (Mütercimin notu)

360 Lügatte “ortası ak koyun” anlamına gelir. Bk. Âsım Efendi, Kâmus Terc, cvz md. (Mütercimin notu)

361 Lügatte “atın göğsüne bulunan ve Araplarca uğursuz sayılan alâmet” için kullanılır. Detay için bk. Âsım Efendi, Kâmus Terc, III, 466 (Mütercimin notu)

362 Lügatte devenin boynunun aşağı tarafına basılan bir tür damgaya denilir. Bk. Âsım Efendi, Kâmus Terc, III, 469 (Mütercimin notu)

363 Âsım Efendinin ifâdesine göre celî hatla ters yazılmış bir lâm harfini andırırlar. Detay için bk. Âsım Efendi, Kâmus Terc, III, 469 (Mütercimin notu)

Yengeç, aslan ve başak burçları yaza âittir. Bunların menzilleri ise serra³⁶⁴, taraf, cephe (aslan cephesi de denilen ayın onuncu menzilini oluşturan aslan şeklindeki dört yıldız), yele, durfe³⁶⁵, avvâ³⁶⁶ ve balıktır.

Terâzî, akrep ve yay burcu güze âittir. Bunların menzili, ğufr (ayın beşinci menzilini oluşturan terâzî burcundaki üç küçük yıldız)³⁶⁷, züban (akreb boynuzu anlamına gelen ve ayın 16. menzili olan terâzî burcundaki iki yıldız), taç, kalp, şevle,³⁶⁸ neâim (deve kuşları mânâsına gelen, deve kuşu şeklinde üç yıldız) ve beldedir.

Oğlak, kova ve balık kışa âittir. Bunların menzilleri, sa'du'z-zâbih (boğazlayanın mutluluğu), sa'du'l-büla' (çok yiyen kişinin mutluluğu), sa'dü's-süüd (mutluluk mutluluğu), sa'dü'l-ahbiyye (çadırların mutluluğu)³⁶⁹ birinci kuyruk diye de adlandırılan ön kuyruk, ikinci kuyruk diye de adlandırılan arka kuyruk ve ip.

Güneşin bu menzillere uğraması müşâhede yolu ile değil de hesapla bilinmektedir. Ancak ayın bu menzillerden geçtiği, açıkça bilinip müşâhede edilmektedir. Bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Güneşi ışıklı, ayı da parlak kılan, yılların sayısını ve hesâbı bilmeniz için ona (aya) bir takım menziller takdîr eden O'dur."*³⁷⁰ *"Güneş, kendisi için belirlenen yerde akar (döner). İşte bu, aziz ve alîm olan Allâh'ın takdîridir. Ay için de bir takım menziller (yörüngeler) tâyin ettik. Nihâyet o, eğri hurma dalı gibi (hilâl) olur da geri döner."*³⁷¹

Görüldüğü üzere Allah Teâlâ, sâdece aya menzil takdîr ettiğini belirtmiş, güneşi hiç anmamıştır. Çünkü her menzilde ışığının güçlü ve zayıf oluşuyla farklılık arzemesi sebebiyle ay için takdîr edilen menziller gözle müşâhede edilebilmektedir.

Bu sebepledir ki, insanlar ay hesâbını güneş hesâbından daha iyi ve daha yanlışsız bilmektedirler. Ayrıca ay hesâbını herkes bilebilmektedir. Hâlbuki güneş

364 Lügatte suyu çok olan pınara ve sütü çok olan deve ve koyuna denilir. Bk. Asım Efendi, Kâmûs Terc, II, 191 srr. (Mütercimnin notu)

365 Lügatte "hayrı çok" mânâsına gelir. Bk. Asım Efendi, Kâmûs Terc, III, 651 (Mütercimnin notu)

366 Lügatte "köpek" mânâsına gelip târidetü'l-berd (soğuğu kovan) adı da verilir. Bir elini göğe doğru kaldırıp birini çağırarak bir adam şeklinde dört yıldızdan oluşur. Bk. Asım Efendi, Kâmûs Terc, IV, 1097. (Mütercimnin notu)

367 Lügatte "dağ keçisi yavrusu" mânâsına gelir. Bk. Asım Efendi, Kâmûs Terc, II, 584. (Mütercimnin notu)

368 Lügatte akrebin kuyruğunu kaldırdığı dikenli yere denilir. İki parlak yıldızdan oluşan bu menzil, akrebin kuyruğunu kaldırdığı yere benzediği için bu isimle anılmaktadır. Bk. Asım Efendi, Kâmûs Terc, III, 1391. (Mütercimnin notu)

369 Bu yıldızlar, toptan "mutluluklar" anlamında "süüd" diye isimlendirilirler. Bk. Asım Efendi, Kâmûs Terc, I, 1165-1166 s-a-d md; IV, 938 hby md; ayrıca bk. el-Mu'cemü'l-vasît (Mütercimnin notu)

370 Yûnus 10/5

371 Yâsin 36/38-39

hesâbını herkes bilemez. Bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Yılların sayısını ve hesâbını bilmeniz için ona (aya) bir takım menziller takdîr eden O’dur.”³⁷² Hesaplama husûsunu güneş hakkında zikretmemiştir. Bu sebeple hac, oruç, bayram ve İslâm’la ilgili diğer önemli zamanlar, güneşin seyrine göre değil, hep ayın seyrine ve menzillerine göre hesaplanır. Bu, Allâh’ın hikmeti, rahmeti ve dînine gösterdiği ihtimâmın bir netîcesidir. Çünkü insanların hepsi, bir hatâ ve yanılığa düşmeden bu hesâbı bilebilmektedir. Böylece, ehl-i kitâbın dîninde meydana gelen ihtilâflar ve karışıklıklar bu dinde söz konusu olmamaktadır.

Allah Teâlâ’nın burada bize bildirdiği; ayın seyrettiği menziller ve güneşin görme duyusunun sağlıklı çalışmasını sağlayan bir aydınlık kandili ve ışık kılınmasıdır. Eğer güneş olmasa canlılar eşyâyı göremezdi.

Bu durumda, yalanı doğrusundan kat kat fazla olan yıldızların hükümleriyle ilgili olarak yalancıların ileri sürdüğü asılsız iddiâların ne kadar yersiz olduğu ortaya çıkmaktadır.³⁷³

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِّمَنۢ أَرَادَ أَنۢ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا ﴿٦٢﴾
وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَفۡشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا
سَلَامًا ﴿٦٣﴾

62. İbret ve öğüt almak veya şükür etmek isteyenler için gece ve gündüzü birbiri ardınca getiren O’dur.

63. Rahmân’ın kulları yeryüzünde ağır ve vakur yürürler. Cahiller onlara (sataşarak) hitap ettiklerinde, onlar: “Selâm(etle)” der (geçer)ler.

Tefsiri:

Hatâ ve sürçme iki çeşittir: Ayak sürçmesi ve dil sürçmesi. Bu âyet-i kerîmede bunların her ikisi de birbirine karîne oluşturacak şekilde zikredilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ, Rahmân’ın kullarının söz ve adımlarında dürüst olduklarını belirtmiştir. Nitekim şu âyet-i kerîmede de bakışları ve niyetleri bir arada zikretmiştir: “Allah, gözlerin hâin bakışlarını ve kalplerin gizlediğini bilir.”³⁷⁴

Bu âyet-i kerîmedeki سَلَامًا “selâm” kelimesi mansup (nesne) durumda kullanılmıştır. Hâlbuki aynı kelime, ehl-i kitaptan inanan kimselerin söylediği bir söz

372 Yûnus 10/5

373 Miftâhu Dâri’s-Seâde (538-339)

374 Ğâfir 40/19

olarak nakledilen “Size selâm olsun. Biz kendini bilmezleri (arkadaş edinmek) istemeyiz, derler”³⁷⁵ âyetinde ise سلام şeklinde merfû (özne) durumunda kullanılmıştır.

Bu husustaki incelik hakkında şunları söyleyebiliriz: Allah Teâlâ, bu âyetlerde zikretmiş olduğu kullarını en güzel özellikler ve davranışlarla övmüştür: “Rahmân’ın (has) kulları onlardır ki, yeryüzünde tevâzu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara lâf attığında (incitmeksizin) ‘selâm’ derler (geçerler)” Burada selâm “selâm” kelimesi düşürülmüş olan bir ismin sıfatı olup aslında ifâde “câhilce konuşan kimselerin sözlerinin aksine, doğru, güzel ve her türlü kötülük ve çirkinlikten uzak söz” anlamında قولاً سلام idi. Eğer kelime burada merfû olarak kulanılsa söz konusu övgü oluşmaz, aksine kendileriyle konuşan câhillere selâm verdikleri anlamını içerirdi. Hâlbuki âyetin mânâsı bu değildir. Zâten bu mânâda bir övgü de yoktur. Övgü ancak şu durumda olur: O da, câhilce bir söze câhilce karşılık vermeyerek güzel sözle karşılık verdiklerinin belirtilmesi durumudur. Bu durum, sâdece büyük nasip sâhibi kimselerin yapabildiği kötülüğü güzel olan bir davranışla savmak kabîlindendir.³⁷⁶ Selefin bu âyetin tefsîriyle ilgili ifâdeleri bu hususta çok sarihtir.

Âyet-i kerîme, ayak ve dil organları ile yapılan davranışları en güzel, en hoş, en hikmetli ve en etkili bir şekilde bir araya toplamaktadır: “Yeryüzünde tevâzu ile yürürler”

Âyette geçen هَوْنٌ kelimesi, “sükûnet ve vakar” demektir. Bu kelime, “kolay olan şey” anlamındaki هين kelimesinden gelmekte olup هان يهون fiilinin masdarıdır. Arapların “O adam, vakarla yürüyor” anlamında kullandıkları يمضي على هينة cümlesinde de kelime bu anlamda kullanılmaktadır. Bu sözdeki هينة “vakar” kelimesi sonradan türetilmişe benzemektedir. Bununla birlikte فِعْلَةٌ vezninde olması sebebiyle kural olarak bir durum ve şekli göstermektedir. Aslı هَوْنَةٌ idi. Ancak öncesinde kesre bulunduğu için و harfi ي harfine dönüştürülmüştür. Dolayısıyla kelime çekim bakımından kurala uygundur.

“Horluk” anlamındaki هُونٌ kelimesi, mânâca kaba olduğundan daha ağır bir hareke olan ötre ile telâffuz edilmektedir. Buna mukâbil, daha yumuşak bir anlam içeren اَلْهَوْنُ “tevâzu” kelimesi, anlamına uygun olarak telâffuzu daha kolay olan üstünle harekelenmiştir.

Müslümanların câhilce, kaba ve kibirli değil de hilim, tevâzu ve vakarla yürüdükleri ve sözlerinin de “selâm” olduğu belirtilmiştir. Onların sözlerindeki “selâm”, yine hilim, tevâzu ve vakar anlamında, câhillik, bayağılık, müstehcenlik ve kabalıktan uzak demektir.

³⁷⁵ Kasas 28/55

³⁷⁶ Burada bir âyete işâret vardır. Bk. Fussilet 41/34-35

Böylece bu âyet-i kerîmede müminlerin yürüyüş ve konuşma özellikleri bir arada zikredilmiştir. Dolayısıyla buradaki “selâm” kelimesinden Müslümanların selâmlaşırken kullandıkları “selâmün aleyküm” sözünün kastedilmiş olması, zikretmiş olduğumuz bu son derece önemli inceliğe ve anlama uygun değildir.³⁷⁷

Yâni Rahmân'ın kulları şımarık, mağrur ve kibirli bir şekilde değil de, vakur ve mütevâzı bir şekilde yürürler.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: Burada kastedilen, yumuşak başlı âlimlerdir.

Muhammed b. el-Hanefiyye şöyle demiştir: Onlar vakar ve iffet sâhibi kimselerdir. Düşüncesizce hareket etmezler. Düşüncesizce bir davranışa mâruz kaldıklarında da vakûr bir şekilde davranırlar.

Âyette geçen **الهُون**, lügatte yumuşak ve mülâyim olmak demektir. ه harfinin ötresi ile telâffuz edilen **الهُون** kelimesi ise, “horluk” anlamındadır. Birincisi müminlerin, ikincisi ise kâfirlerin sıfatıdır. Kâfirlerin Allah'tan alacakları karşılık ise ateştir.³⁷⁸

وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا ﴿٦٤﴾ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ
جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ﴿٦٥﴾

64. Onlar ki gecelerini Rabblerine secde ve kıyam ile geçirirler.

65. Onlar ki: “Rabbimiz, bizden Cehennem azabını geri çevir. Çünkü gerçekten onun azabı kesin bir helâk oluşturdur” derler.

Tefsiri:

Âyette geçen **النَّار** kelimesi, “kalıcı ve ayrılmaz kötülük ve azap” anlamındadır. Nitekim şâir Bîşr şöyle demiştir:

وَيَوْمَ النَّارِ وَيَوْمَ الْجَفَا ر كَانَا عَذَابًا وَكَانَا غَرَامًا (المقارب)

“Nesar ve Cefar savaşları birer azap ve ayrılmaz birer şerdi”

A'şâ da şöyle demiştir:

إِنْ يُعَاقَبُ يُكُنْ غَرَامًا وَإِنْ يُعَفَّ ط حَزْبًا فَإِنَّهُ لَا يُبَالَى (الخطيب)

“Onun cezâsı, müebbed ve bitmeyen bir azap;

377 Bedâiu'l-fevâid (II/158-159)

378 Medâricü's-Sâlikîn (II/327)

Ödüllerinde de yoktur ne bir sınır ne hesap”

Basralı meşhur dilci Ebû Ubeyde âyetin şu anlamda olduğunu belirtmiştir: Azap onlar için bir helâk ve ayrılmaz bir belâdır.³⁷⁹

Zinanın Kötülüğü:

إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٦٦﴾ وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾ وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ﴿٦٨﴾ يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا ﴿٦٩﴾

66. “Gerçekten o, ne kötü bir durak ve ne kötü bir yerdir!”

67. Ve onlar ki, mallarını infâk ettiklerinde israf da etmezler, cimrilik de etmezler. Bunun arasında orta bir yol tutarlar.

68. Onlar ki Allah ile birlikte başka bir ilâha ibadet etmezler. Hak ile olması dışında, Allah’ın öldürülmesini haram kıldığı nefsi de öldürmezler. Zinâ da etmezler. Kim bunları işlerse, ceza(ları) ile karşılaşır.

69. Kıyamet gününde onun azabı kat kat verilir; o azapta ebediyyen hor ve hakir bir halde kalır.

Tefsiri:

Cenâb-ı Hak, bu âyetlerde zinânın haram olduğunu güçlü bir şekilde vurgulamış, onu şirk ve cana kıyma ile bir arada zikrederek — îman, sâlih amel ve tevbe ile tedbir alınmadıkça — cezâsının ebediyyen şiddetli azap çekmek olduğunu belirtmiştir.³⁸⁰

Bu âyetle ilgili olarak akla gelebilecek bir soru vardır. Bu sorunun konuyla ilgili başka âyetlerde de ele alınması mümkündür. Ancak üzerinde durulmaya en uygun yer burasıdır.

Soru şudur: Kişi hâlis bir tevbe ile tevbe ederse sâdece günahlarının silinmesi mi söz konusudur, yoksa silinen her günahının yerine sevap mı yazılmaktadır?

Bu, müfessirlerin ve başka âlimlerin öteden beri cevâbını arayıp tartıştıkları bir sorudur.

Zeccac (ö. 330) şöyle demiştir: Silinen günahların yerini sevaplar değil, tevbe ve onunla birlikte iyi davranışlar alır.

379 Ravzatu'l-muhibbîn (58)

380 el-Cevâbu'l-Kâfi (226)

İbn Atıyye (ö. 546) ise şöyle demiştir: Allah Teâlâ, önceden işledikleri günahlarının aksine onların davranışlarını güzelleştirir, buyruklarına uygun hâle getirir. Bu ise Allâh'ın onlara merhamet etmesine vesîle olur.

Sonra İbn Atıyye şöyle devâm etmiştir: Yukarıdaki sözü İbn Abbas -radiyallâhu anh-, İbn Cübeyr, İbn Zeyd ve Hasan-ı Basrî söylemiştir. İbn Abbas bunun kıyâmet gününde olacağını ileri süren kimselerin görüşünü de reddetmiştir. Bununla birlikte İmam Müslim'in Ebû Zer'den -radiyallâhu anh- rivâyet ettiği bir hadîse göre Allah Teâlâ kıyâmet gününde bağışlamak istediği tevhid ehli kullarının kötülüklerini iyiliğe çevirecektir. Bu hadîsi Tirmizî ve Taberî de zikretmiştir. Saîd b. el-Müseyyeb'in bu âyet hakkındaki yorumu da böyledir. Allâh'ın af ve cömertliği de bunu gerektirmektedir.

İbn Atıyye'nin işâret ettiği hadîsi inşâallah zikredeceğiz ve üzerinde duracağız.

Mehdevî şöyle demiştir: Bu görüşün elde edildiği anlam, Selmân-ı Fârisî -radiyallâhu anh-, Saîd b. Cübeyr ve başkalarından rivâyet edilmiştir.

Sa'lebî şöyle demiştir: İbn Abbas, İbn Cüreyc, Dahhâk ve İbn Zeyd şöyle demiştir: Allah Teâlâ, Müslüman olan kimselerin müşrikken yaptıkları kötü davranışları bırakıp güzel davranışlar edinmelerini sağlar. Meselâ Allah'la birlikte ilâhlar edinmek yerine tevhide inanmalarını, müminleri öldürmek yerine müşriklerle cihâd etmelerini ve zinâ etmek yerine iffetli olmalarını nasîp eder.

Bâzıları ise şu görüşü ileri sürmüştür: Allah Teâlâ, Müslümanken yaptıkları kötülükleri kıyâmet gününde iyiliğe dönüştürür.

Bu iki görüş arasındaki ihtilâfın merkezinde, âyette yer alan değiştirmenin dünyâda mı yoksa âhirette mi yapılacağı yer almaktadır. Dünyâda olacağını söyleyenler, değiştirmeyi, "kötü davranışların ve bozuk niyetlerin bırakılarak güzel hasletlerin edinilmesi" olarak anlamışlardır. Bu durumda "değiştirme" gerçek anlamda gerçekleşmektedir.

Bu görüşün savunucuları şu delillere dayanmışlardır: Kötülük iyiliğe dönmez. Olsa olsa silinir, yok edilir, hiçbir izi kalmaz. Ama onun iyiliğe dönüşmesi söz konusu olmaz. Çünkü o iyilik değildir. Aksine Allâh'ın hoşnut olmadığı bir davranıştır. Nasıl sevdiği ve hoşnut olduğu bir iyilik hâline dönüşebilir? Kur'an'ın ifâde ettiği, günahların silinip bağışlanmasından ibârettir. Nitekim şu âyetler de bunu göstermektedir: *"Artık bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört, rûhumuzu iyilerle berâber al, ey Rabbimiz!"*³⁸¹ *"Kötülükleri bağışlar"*³⁸² *"Allah bütün günahları bağışlar"*³⁸³ Kur'an'da bu anlamda pek çok âyet vardır.

381 Âl-i İmran 3/193

382 Şûrâ 42/25

383 Zümer 39/53

Safvan b. Muhriz'den nakledilen sahih bir hadiste Katâde şöyle demiştir: Bir adam İbn Ömer'e -radiyallâhu anh- sordu:

—Gizli konuşma hakkında Hz. Peygamber'den -sallallâhu aleyhi vesellem- ne işittin?

İbn Ömer -radiyallâhu anh- şöyle dedi:

“Kıyâmet gününde mümin Rabbine iyice yaklaştırılır. Tâ ki Allah onu rahmetiyle kuşatır³⁸⁴, sonra ona günahlarını hatırlatır ve ‘Biliyor musun?’ diye sorar. Kul ‘Biliyorum Rabbim!’ der. Bunun üzerine Allah Teâlâ ‘Ben onları dünyâda iken gizledim, bugün de bağışlıyorum’ buyurur ve ona iyiliklerinin yazılı olduğu amel defterini verir. Kâfir ve münâfıklara ise herkesin içinde şöyle seslenilir: Allah hakkında yalan uyduranlar işte bunlardır!”³⁸⁵

Buhârî ve Müslim'in rivâyet ettiği ve Allâh'ın kuluna olan ilgisini gösteren bu hadiste sâdece günahların dünyâdayken gizleneceği ve âhirette de bağışlanacağı belirtilmiştir. Allah Teâlâ'nın kuluna “Senin her kötülüğüne karşı bir iyilik verdim” dediği zikredilmemiştir. O halde bu hadis, kötülüklerin Allah tarafından bilinip sonra da bağışlandığını göstermektedir. Nitekim Cenâb-ı Hak dürüst kimseler hakkında şöyle buyurmuştur: *“Böylece Allah, onların geçmişte yaptıkları en kötü hareketleri bile örtecek ve yaptıklarının en güzeline denk olarak mükâfatlarını verecektir.”*³⁸⁶ Bu âyetle zikredilen kimseler yaratılmışların en iyileridir. Buna rağmen Allah Teâlâ onların kötü davranışlarını sildiğini ve onları yaptıkları en güzel davranışlarla mükâfatlandığını belirtmektedir. Onların yaptığı en güzel davranış, iyilikler içerisinde yer alır, kötülükler içerisinde değil. Bu da, en güzel şekilde mükâfatlandırmanın, sâdece güzelliklerin karşılığını vermekle olacağını gösterir. Kötülükler ise silinir ve izleri yok edilir.

Bu görüşü savunanlar sözlerine şunu da eklemişlerdir: Tevbe eden kimsenin kötülükleri iyiliğe dönüşseydi hiç kötülük işlemeyen kimseden daha iyi durumda olur ve daha fazla sevap sâhibi olurdu. Çünkü kötülükleri de yaptığı iyiliklere katılır, böylece iyiliğe dönüşen kötülükler sâyesinde hiç kötülük yapmamış olan kimseden üstün hâle gelirdi. Kötülük yapmış olan bir kimse hiç kötülüğü olmayan kimseden nasıl daha üstün olabilir?

Ayrıca insan yaptığı bir iyiliği boşa çıkaracak bir günah işlediğinde iyilikleri cezâlandırılacağı bir kötülük hâline dönüşmez. Sâdece yaptığı iyiliğin hiçbir izi ve

384 Hadisin metninde geçen **كف** kelimesinin asıl mânâsı “örtü” mânâsındadır. Ancak burada mecâzî olarak “rahmet” anlamındadır. Bk. Aynî, Umdetü'l-Kârî (XVIII/295) (Mütercimim notu)

385 Buhârî, (XIII/483) Tevhid, Bâbu kelâmi'r-Rabb Azze ve Celle yevme'l-kıyâme; Müslim (V/613-616), Tevbe, Bâbu seati rahmeti Rabbi'l-Âlemin

386 Zümer 39/35

neticesi kalmaz. Böylece ondan dolayı ne mükâfatlandırılır, ne de cezâlandırılır. Tek cezâsı, o iyiliğin sevâbından mahrum kalmak olur. Kötülük yapıp da tevbe edenin durumu da böyledir. Tevbesinden önce yaptığı kötülükler iyiliğe dönüşmez. Karşıt görüş sâhipleri “Tevbe edenin durumu da böyledir; mükâfâtı, işlediği kötülüklerle cezâlandırılmamaktır” derlerse tartışma biter. Ancak iyiliğin anlamı bu değildir. İyilik, artı bir sevap da gerektirmektedir.

Kıyâmet gününde kötülüğün iyilikle değiştirileceğini ileri süren diğer grup ise şu delillere dayanmıştır: Değiştirme kelimesinin asıl mânâsı kötülüğün yerine iyiliği ikâme etmektir. Bu da, ancak yapılmış ve gerçekleşmiş olan bir kötülükte olur. Kötülüğün iyilikle değiştirilmesi, onun silinip yerine iyiliğin ikâme edilmesi demektir. Bu sebeple Allah Teâlâ, bu âyet-i kerîmede سَيِّئَاتِهِM “kötülükler” kelimesini kullara nispet ederek ma'rife (belirli) bir şekilde zikretmiştir. Çünkü onların yaptığı belli kötülüklerdir. حَسَنَات “iyilikler” kelimesini ise onlara nispet etmeksizin nekire (belirsiz) zikretmiştir. Çünkü onların yaptığı ve işlediği davranışlar değil, Allâh'ın lütuf ve kereminden ibârettir. Ayrıca âyette söz konusu edilen değiştirme Allâh'ın fiilidir, onların değil. Allah Teâlâ onların kötülüklerini iyiliğe değiştirdiğini bildirmektedir. Eğer kastedilen “kötü davranışların bırakılıp iyi davranışların edinilmesi” olsaydı “değiştirme” fiilinin öznesi Allah değil, kullar olurdu. Çünkü o takdirde kötülükleri iyilikle değiştiren Allah değil, onlardır. Zîrâ fiiller, onları yapan ve elde eden kimselere nispet edilir. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: *“Fakat zâlimler, kendilerine söylenenleri başka sözlerle değiştirdiler.”*³⁸⁷ Buna mukâbil kendisinin değiştirdiği şeyler hakkında ise şöyle buyurmuştur: *“Onların iki bahçesini, buruk yemişli, acı ılgınlı ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki (harap) bahçeye çevirdik”*³⁸⁸

Allah Teâlâ, kötülüklerini iyiliğe çevirdiğini bildirdiğine göre değiştirme biz-zat O'nun yaptığı bir şeydir, — her ne kadar tevbe, îman ve sâlih amel gibi vesîlelerine başvurmuş olsalar da — onların kendiliklerinden yaptıkları bir şey değildir. Nitekim İmam Müslim'in, A'meş, Ma'rur b. Süveyd ve Ebû Zer -radiyallâhu anh- kanalıyla rivâyet ettiği şu hadiste Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: *“Hiç şüphesiz ben Cennet halkından Cennet'e son giren kimseyi ve Cehennem halkından Cehennem'den çıkan son kimseyi biliyorum. Kıyâmet gününde bir adam getirilir ve 'Büyük günahları bir kenarda dursun, ona küçük günahlarını gösterin!' buyrulur. Bunun üzerine ona küçük günahları gösterilir ve 'Falanca gün şunu şunu, falanca gün de şunu şunu yaptın!' denilir. Adam inkâra güç yetiremez ve 'Evet!' diyerek tasdik eder. Büyük günahlarının da gösterileceği endişesiyle korkmaya başlar. Bunun üzerine ona 'senin her kötülüğün yerine bir iyilik ikâme edildi!' buyrulur. Adam 'Rabbim! Burada görmediğim başka*

387 Bakara 2/59

388 Sebe 34/16

davranışlar da yapmıştım!’ diyerek şaşırır. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, bunu aktardıktan sonra o kadar güldü ki mübârek dişleri göründü.³⁸⁹

İmam Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: Bize Vekî’, A’miş ve Ma’rur b. Süveyd kanalıyla Ebû Zer’in -radiyallâhu anh- şöyle dediğini aktarmıştır. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “Kıyâmet gününde bir adam getirilir ve ‘Ona küçük günahlarını gösterin!’ buyrulur. Bunun üzerine ona küçük günahları gösterilip büyükleri gizlenerek ‘Falan gün şöyle şöyle yaptın’ denilir. Adam hiç inkâr etmeksizin kabûl eder. Büyük günahlarının da ortaya döküleceğinden endişe etmektedir. Ancak ‘Yaptığı her kötülük yerine ona bir iyilik verin!’ emri verilir. Bunun üzerine adam ‘Benim görmediğim bir kısım günahlarım da var’ diyerek şaşırır” Bu sözü söyledikten sonra Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- mübârek dişleri görünecek kadar güldüğünü gördüm.”³⁹⁰

Kezâ Ebû Hafs el-Müstemlî, Muhammed b. Abdilaziz b. Ebî Rezme – Fadl b. Mûsâ el-Katî – Ebu’l-Anbes – Ebu’l-Anbes’in babası kanalıyla Ebû Hureyre’nin -radiyallâhu anh- şöyle dediğini nakletmiştir. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “Yemîn olsun ki bâzı kimseler çok kötülük işlemiş olmayı temennî edeceklerdir! Çevresindekiler ‘Onlar kimdir’ diye sordular. Bunun üzerine Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- ‘Onlar, kötülükleri iyiliğe dönüştürülen kimselerdir’ cevâbını verdi.”³⁹¹

Bu görüş sâhipleri delil olarak kullandıkları bu hadisle ilgili olarak şöyle bir yorum da yapmışlardır: Hadiste zikredilen kimseler gerçek ebdâldırlar. Ebdâl diye isimlendirilmelerinin sebebi kötülüklerinin iyiliklerle değiştirilmiş olmasındandır. Allah onların kötülüklerini iyilik hâline dönüştürmüştür.

Bu görüşü savunanların bir delili de şudur: Karşılık, yapılan davranışla aynı cinsten olur. Onlar kötü davranışlarını bırakıp iyi davranışları yapmaya başlayınca Allah da onların yaptığı bu değişikliğin tam bir mukâbili olarak amel defterlerindeki kötülükleri iyilikle değiştirmiştir.

Birinci görüşü savunanlar ise bunlara şöyle karşılık verirler: Ebû Zer -radiyallâhu anh- hadîsini görüşünüze nasıl dayanak yaparsınız? O hadis açıkça göstermektedir ki, kötülüğü iyilikle değiştirilen bu kimse Cehennem’de azap çekmiş ve oradan en son çıkan kimse olmuştur. Yâni o kimse kötülüklerinin cezasını çekmiş, böylece kötülüklerinin neticesi cezâlandırma ile sonuçlanmış, sonra her kötülüğü bir iyilikle değiştirilmiştir. Bu bizim üzerinde durduğumuz konu ile ilgili değildir. Çünkü bizim tartışmamız kötülükten tevbe eden kimse hakkındadır, tevbe etmeksizin günahlarında ısrâr ederek ölmüş olan kimse hakkında değil!

389 Müslim (II/453) İman, Bâbu âhiri ehli’n-nâr hurûcen; Tirmizî, (IV/614) fi sıfeti Cehennem, Bâb: 10

390 Ahmed b. Hanbel, (V/157)

391 Hâkim (IV/252) elbânî bu hadîsi hasen görmüştür. Bk. V/209, rakam: 2177

Bu ikisi nasıl aynı kefeye konulur? Ahmed b. Hanbel'in rivâyet ettiği hadis de hem senedi hem de metni bakımından bir önceki hadisle aynıdır, ancak daha özettir. Ebû Hureyre'den nakledilen hadis ise sâbit değildir. Ebü'l-Anbes kimdir, onun babası kimdir ki böylesine önemli bir hususta sâdece onların rivâyet ettiği bir hadis kabûl edilsin.³⁹² İnsanları kötülüklerden uzak tutmak için son derece gayret ettiği, kötülük edenleri kınayıp ayıpladığı, kötülüklerin iyilikleri yok ettiğini belirttiği halde Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- böyle bir söz söylemiş olabilir mi? “*Muhakkak ki bâzı kimseler daha fazla kötülük yapmış olmayı temennî edecektir*” sözünü onun söylediği gerçek olabilir mi? Sonra kişi, âkıbetinin kötü olduğunu bildiği halde daha fazla kötülük işlemiş olmayı nasıl temennî edebilir? Aksine sâdece daha fazla iyilik etmiş olmayı temennî edebilir. Tirmizî'nin Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- kadar ulaşan bir senet zinciriyle rivâyet ettiği bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “*Kıyâmet gününde bâzı insanlar dünyâdayken derilerinin makaslarla kesilmiş olmasını temennî edeceklerdir. Çünkü böyle işkenceye uğrayan kimselerin nâil oldukları mükâfâtın büyüklüğünü görüp imreneceklerdir*”³⁹³ Bu hadiste Allah yolunda işkenceye uğramış kimselerin nâil oldukları mükâfâtın büyüklüğünden dolayı kıyâmet gününde başkalarının da dünyâdayken onlar gibi işkence görmüş olmayı temennî edecekleri belirtilmektedir. Bu, güzel olan bir davranışın temennîsidir, dolayısıyla bir problem yoktur. Ama bir kul daha çok kötülük yapmış olmayı nasıl temennî eder? Bu aslâ olmayacak bir şeydir. Kötü bir insan ancak kötülük etmemiş olmayı temennî edebilir. Ama daha çok kötülük etmiş olmayı aslâ temennî etmez!

Bu görüşü savunanlar diğerlerine hitâben şöyle derler: Âyette geçen “değiştirme” ifâdesiyle ilgili olarak söylediğiniz kötülüğün iyilikle değiştirilmesi doğrudur. Ancak biz onu şöyle anlıyoruz: Yapılmaya başlanan bir iyilik, önceden yapılmış olan bir kötülüğün yerine geçer. Eğer o iyilik yapılmaya başlanmasa, önceden yapılmakta olan kötülük yapılmaya devâm ederdi.

Âyette سَيِّئَات “kötülükler” kelimesinin kullara nispet edilerek ma'rife (belirli) ve حَسَنَات “iyilikler” kelimesinin ise nekire (belirsiz) getirilmesiyle delil getiriyor, buradan yola çıkarak o kötülüklerin kullar tarafından yapılmış olan davranışlar, iyiliklerin ise Allâh'ın lütfu olması gerektiğini ileri sürüyorsunuz. Şüphesiz bu doğrudur. Ancak o iyiliklerin İlâhî bir te'yît sâyesinde kullar tarafından yapılmasının Allâh'ın lütuf ve kereminin bir eseri olduğunu neden unutuyorsunuz?

392 Ebü'l-Anbes Saîd b. Kesîr b. Ubeyd et-Teymî, sağlam bir râvî olarak görülmektedir. Bk. Tehzîbü't-Tehzîb (IV/73) İbn Hibban, babası Kesîr b. Ubeyd'in de sağlam olduğunu belirtmiştir. Bk. Sikât (V/330) Allâme el-Münâvî şöyle demiştir: Bu hadiste iyilik yapmanın söz konusu olması durumunda muhâl olan bir şeyi temennî etmenin câiz olduğuna delil vardır. Buradaki temennînin bilinen anlamda olmaması da ihtimâl dâhilindedir. Belki de onunla Allâh'ın rahmetinin genişliğine bir uyarıda bulunulmak istenmiştir. (Bk. V/351); Kurtubî, el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an (VI/4793-4795)

393 Tirmizî (IV/521-522) ez-Zühed, bab: 58. Elbânî bu hadisi hasen görmüştür.

Âyetteki “değiştirme” fiilinin öznesi Allah’tır, kullar değil, diyorsunuz. Bundan hareketle, yaptıkları kötülükleri amel defterlerinden Allâh’ın değiştirdiğini, davranışlarını değiştirenlerin kullar olmadığını ileri sürüyorsunuz. Ancak âyetteki fiilin öznesinin Allah olması sizin görüşünüze delil olmaz. Çünkü Allah tüm kulların fiillerinin yaratıcısıdır. Yaratış ve vâd ediş bakımından kötülükleri iyilikle değiştiren O, fiilî olarak değiştirenler ise onlardır.

Bir de şunu ileri sürüyorsunuz: Karşılık, yapılan davranışla aynı cinsten olur. Onlar kötü davranışlarını iyi davranışlarla değiştirdikleri gibi Allah da onların amel defterlerindeki kötülükleri iyiliğe çevirdi.

Bu doğrudur. Bunu biz de kabûl ediyoruz. Ancak şöyle: Amel defterinde yer almaya hazır olan kötülükler iyiliklerle yer değiştirmiş, böylece orada yazılacak olan kötülüklerin yerine iyilikler yazılmıştır.

İşte her iki görüşü savunanların delil ve düşüncelerinin tamâmı bundan ibârettir. Artık aralarında bir hüküm vermek insaf ve adâlet sâhibi kimseye kalmaktadır. Her iki grup da dayandığı delili ortaya koymuştur. Gerçek; ikisinden birinin düşmanı değildir, haklarını çiğneyecek de değildir. Allah, doğruyu bulmaya yardımcı olan, böylece hakka çağırıp Allâh’ın delillerini ve dînini açıklamayı üstlenen kimselerin derecesine ulaşan veyâ hakkı yalnız ararken bir yoldaş bulmaktan ümit kesip çâresiz kalan, yine de o yola baş koyup onda yürümeyi bir gâye edinen kimseleri doğru yola eriştirir. Ancak bir bayrak açıp da buna ciddiyetle sarılmayan kimse amacından daha düşük olanla yetinir ve aldanır. Ciddiyetle sarılıp da hiç kimsenin kendisine îtirâz etmemesini ve karşısına hiçbir engelin çıkmamasını isteyen kimse ise kendisini olmayacak bir kuruntuyla aldatmış olur. Ancak onun zorluğuna katlanırsa —Allâh’a yemîn olsun ki – apaçık başarı ve büyük mükâfat işte budur. Başarı sâdece Allah’tandır. Sâdece O’na dayanır ve sâdece O’na yönelirim.

Bu konuda Allâh’ın izniyle doğru olduğu söylenebilecek görüş ise şudur: Şüphesiz bizzat günah iyiliğe dönüşmez. Çünkü iyilik mükâfat gerektiren pozitif bir şeydir. Bu sebeple yasaklardan kaçınan kimse kendisini onlardan sakındığı ve uzak tuttuğu için mükâfatlandırılmaktadır. Bu sakınma ve uzak durma da mükâfâta kaynaklık eden (bir gayret ve direnç gerektiren) pozitif bir husustur. Ancak günah işlemek aklına hiç gelmeyen ve bunu içinden hiç geçirmeyen kimse günah işlemediği için nasıl mükâfatlandırılır? Böyle biri günah işlemediği için mükâfatlandırılrsa aklına bile getirmemiş (ve dolayısıyla hiçbir direnç göstermemiş) olduğu günahları işlememesinden dolayı mükâfatlandırılmış olurdu. Bu ise onun iyiliklerinin sayılamayacak kadar katlanmasını sağlardı. Çünkü günah olan davranışların onun tarafından yapılmaması her zaman söz konusudur, terk ettiği davranışların ise haddi hesâbı yoktur. Şimdi bu kişi bütün bunlardan dolayı mükâfatlandırılacak mıdır? Bu, vehim dahî edilemeyecek bir sonuçtur. O halde

iyiliğin pozitif bir husus olması gerektiği ortaya çıkar. Böylece yaptığı günahlardan tevbe eden kimse de o günahlardan her birinden pişman olmuş, kendisini onlardan alıkoymuş ve bir daha işlememeye azmetmiş demektir. Onun kendini engellemeye yönelik bu gayreti ise şüphesiz bir iyiliktir. O kişinin yaptığı tevbe günahının izini silmiş ve bu pişmanlık ve azmi ortaya çıkarmıştır. İşte yapmakta olduğu kötülüğün yerine gelen iyilik budur. Müfessirlerden biri şu sözüyle bunu kastetmiştir: Kötülüğün yerine tevbe ve tevbeyle birlikte bir iyilik gelmiştir. İşlemiş olduğu her bir kötülükten tevbe etmesi, yaptığı kötülüğün yerine geçen bir iyilik olmuştur. Kötülüklerin iyiliğe dönüşmesinin mânâsı budur. Yoksa bizâtihî kötülüğün kendisi iyiliğe dönüşmüş değildir.

Bir başka müfessir de bu âyet hakkında şöyle demiştir: Allah Teâlâ, onların işlemiş olduğu her bir kötülükten dolayı tevbe etmelerini onlara bir iyilik olarak lütfeder.

Böylece -Allâh'a hamdolsun- hiçbir problem kalmamakta ve doğru ortaya çıkmaktadır. Her iki görüşün savunucularının da ilim ve delilin gereğinden ayrılmadıkları da görülmektedir.

Ebü Zer'den -radiyallâhu anh- rivâyet edilen hadîs, -her ne kadar kötülüklerinden dolayı azap gören gûnahta ısrar etmiş kimseler hakkında ise de- günahlarına tevbe eden ve onlardan uzak duran tevbekârın kötülüklerinin iyiliğe çevirileceğini öncelikle gösterir. Gûnahta ısrar eden kimse cezâsını çektikçe günahları siliniyor ve sanki hiç yokmuş gibi oluyor. Böylece Allah onun her bir kötülüğünün yerine bir iyilik veriyor. Çünkü kıyâmet gününde onun uğradığı cezâ ile birlikte duyduğu pişmanlık, o günahların izinin kalmamasını ve iyiliğe dönüşmesini gerektiriyor. Gerçi o zaman, pişmanlığın kâr edeceği yer değildir. Bununla birlikte o kişi, günahlarından dolayı cezâlandırılınca ve onların izi böylece yok olunca Allah da o günahları iyiliğe dönüştürüyor. Günahların izlerinin hâlis bir tevbe ile yok olması böyle azap çekerek yok olmasından daha etkilidir. Böyle çetin bir cezâ ile kötülükler iyiliğe çevriliyorsa tevbe ile hayli hayli çevrilirler. Tevbenin günahları silme ve iyiliğe çevirmesi cezâdan daha güçlüdür. Çünkü tevbe kulun itâatle, Allâh'ı severek ve O'ndan korkarak yaptığı irâdî bir iştir. Cezânın o günahları örtmesi ise, irâdesi dışında - Allâh'ın takdîri ile - kulun başına gelen belâların günahları silmesi kabîlindendir. Şüphesiz Allâh'ın sevip râzı olduğu irâdeye dayalı fiillerin günahları silmesi, irâdesi dışında kulun başına gelen musîbetlerin günahları silmesinden daha etkilidir.³⁹⁴

Bu âyet, îman edip sâlih amel işleyerek tevbe eden kimseler için çok büyük bir müjdedir. Tevbenin hakîkati de budur. Nitekim İbn Abbas -radiyallâhu anh- şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- bu âyetin ve 'Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsân ettik. Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek*

*günâhını bağışlar*³⁹⁵ âyetinin inişi hakkında gösterdiği sevinci başka bir şey hakkında gösterdiğine şahit olmadım.”³⁹⁶

Âlimler bu âyette bahsi edilen “değiştirme”nin dünyâda mı âhirette mi olacağı hakkında iki farklı görüşe sâhiptir:

İbn Abbas -radiyallâhu anh- ve arkadaşları şöyle demiştir: Burada bahsi edilen değiştirme, kötü davranışların iyileriyle değiştirilmesidir. Allah Teâlâ, onların kendisiyle birlikte başka ilâh edinmelerini tevhitte, zinâ etmelerini iffetle, yalanı dürüstlükle ve ihâneti emânetle değiştirmiştir.

Buna göre âyetin mânâsı şudur: Onların kötü ve çirkin davranışları güzel ve iyi davranışlarla değiştirilmiştir. Bu, tıpkı bir hastanın iyileşmesi ve musîbete uğramış bir kimsenin normale dönmesi gibidir.

Tâbiûndan Saîd b. Müseyyeb ve başkaları ise şöyle demiştir: Burada “değiştirme” ifâdesiyle kastedilen, kıyâmet gününde Allah Teâlâ’nın yaptıkları kötülükleri iyiliğe çevirip her kötülüğe karşılık bir iyilik vermesidir.

Bu görüşü savunanlar Tirmizî’nin Câmi’indeki şu hadîsi delil getirmişlerdir: Bize Hüseyin b. Hureys, Vekî – A’mes – Ma’rur b. Süveyd kanalıyla Ebû Zer’in -radiyallâhu anh- şöyle dediğini nakletmiştir: Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz ben ateşten son çıkacak kişiyi bilirim. Kıyâmet günü bir adam getirilir ve onun hakkında şöyle bir emir verilir: ‘Ona küçük günahlarını gösterin, büyüklerini ise hiç ortaya çıkarmayın!’ Sonra bu emir gereği adama küçük günahları gösterilir ve ‘Falan gün şunu şunu yapmıştın!’ diye de açıklanır. Adam hiç inkâra yeltenmeksizin kabûl eder. Bu arada büyük günahlarının ortaya çıkarılacağından endişe içindedir. Derken onun hakkında ‘Yaptığı her kötülüğe karşılık bir iyilik verin!’ buyrulur. Bunun üzerine adam şaşırır ve ‘Benim burada görmediğim başka günahlarım da var’ der.” Daha sonra Ebû Zer -radiyallâhu anh- şöyle demiştir: Bu sözü naklettikten sonra Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- o kadar güldü ki mübârek dişleri göründü.”³⁹⁷

Bu sağlam bir hadistir. Ancak bu görüşe delil olması tartışılır. Çünkü hadiste söz konusu edilen kişi, kötülükleri sebebiyle azâba uğramış ve bu yüzden Cehenneme girmiş, daha sonra Allâh’ın lütfuyla her kötülüğü iyiliğe çevrilerek oradan çıkarılmıştır. Dolayısıyla bu kimsenin günahlarının sevâba çevrildiği ileri sürülemez. İleri sürülebilseydi tevbe eden kimse gibi günahları sebebiyle cezâlandırılmaması gerekirdi. Âyette her günâhı yerine bir sevâbın verildiği, böylece sevaplarının arttığı belirtilen ise tevbe eden kimsedir. Bu hadiste bunu destekleyen bir ifâde yoktur! İnsanlar bu âyeti yorumlarken bu hadîsi delil getirmeye kalkışmışlardır. Hâlbuki hadiste bunu te’yît eden bir unsur olmadığı ortadadır.

395 Fetih 48/1-2

396 İbnî’l-Münzir, Taberânî ve İbn Merdûyeh tahrîç etmiştir. Bk. ed-Dürrü’l-Mensûr VI, 279

397 Bu hadis daha önce geçmiştir.

Bununla birlikte selef, bu konuda sonraki âlimlerin idrâk edemediği ince bir anlayış ve derinliğe sâhiptir.

Bir prensibe bağlı kalınması şartıyla bu hadîsi konuya delil getirmek doğru olur. O prensip sâyesinde bu hadisle delil getirmekteki incelik ve derinlik de anlaşılır. Prensip şudur: Günâhın mutlakâ bir izi vardır. O izi silmek için birkaç alternatif söz konusudur. Bunlar; tevbe, iyilikler, başa gelen musîbetler ve Cehenneme girmektir. Günâhın izi çok derin olur ve diğer alternatifler onu yok edemezse o zaman sonuncu şık kaçınılmaz olur ve kişi Cehenneme girer. Çünkü Cennet'te bir zerre bile kir-pas yoktur. Dolayısıyla oraya ancak her bakımdan temiz olanlar girebilir. Üzerinde günah kiri bulunanlar önce arınma körüğüne sokulur, böylece sahte unsurları tasfiye edilerek saflaştırılan altın gibi elenir ve Cennet'e uygun hâle getirilir.

Demek ki, günahın eserinin yok edilmesi bâzen en etkili yol olan samîmî tevbe ile olur. Bâzen de ateşle, yâni cezâsı çekilerek olur. Kişinin günahı ateşle yok edilir ve onun kiri böyle giderilirse yaptığı ve cezâsını çektiği her kötülüğe karşılık bir iyilik verilir. Öyleyse günahın samîmî tevbe ile yok edilmesi ve kirinin böylece giderilmesi durumunda da yapılan her kötülük yerine iyilik verilmesi söz konusu, hem de öncelikle söz konusudur. Çünkü tevbenin bu kiri ve pisliği yok etmesi ateşin yok etmesinden daha etkili ve Allâh'a daha sevimlidir. Zîrâ ateş, günahı giderme fonksiyonunu tevbe olmadığı için yerine getirmektedir. Bu konuda asıl fonksiyon sâhibi ise tevbedir. O halde tevbe, kötülükleri iyiliğe çevirmeye ateşten daha lâyıktır.

Dokuzuncu yorum³⁹⁸ da bunu açıklar. O da şudur: Tevbe edenin her bir günahı pişmanlığı sâyesinde iyiliğe çevrilir. Çünkü günahıktan dolayı duyulan pişmanlık, o günahın tevbesidir. Her bir günahıktan tevbe etmek bir iyilik sayılır. Böylece işlenen her günah tevbe ile giderilir ve tevbe günahın yerine geçen bir iyilik olur. Bu bakımdan kişinin işlediği her kötülüğün yerine bir iyilik söz konusu olur.

Bu, üzerinde durulmaya değer çok hoş bir yorumdur.

Buna göre bu iyilik daha önce yapılan kötülükle eşit olabileceği gibi ondan daha küçük veya daha büyük de olabilir. Bu, tevbenin samîmiyetine, tevbe edenin dürüstlüğüne ve tevbesine eşlik eden ve kötülüğün silinmesini hızlandıran kalbin hislerine göre değişiklik arz eder. Bu, tevbe konusunun sır ve inceliklerindendir.

Onuncu yorum da bunu açıklar. O da şudur: Allâh'ı ve onun otoritesini tanıyan kimsenin günahı, o günahıktan korunmasından daha büyük, daha çok, daha faydalı ve Allâh'a daha sevimli netîceler doğurabilir. Bunlar; mütevâzı ve alçakgönüllü olmak, Allâh'a saygı göstermek, tevbe etmek, nedâmet çekmek ve

398 Alıntılanan kitapta müellifin bu konuda sekiz yorum sıraladığı anlaşılıyor. Derlemede bu yorumların sâdece dokuzuncusu ve bundan sonra zikredilecek olan onuncusu yer almaktadır. (Mütercim)

hakkin düşmanına rağmen büyük iyilikler yapmak sûretiyle işlenen günâhı telâffî yoluna gitmektir. Bu neticeler o kadar güzeldir ki, sonunda şeytan bile tıpkı o günâhı işleyen kimse gibi pişmân olur ve “Keşke onu düşürmüş olduğum bu günâha düşürmüş olmasaydım!” der. Ama ikisinin pişmanlığı arasında çok büyük fark vardır!

Allah Teâlâ, kulunun, düşmanı olan şeytana ve onun kînine karşı direnmesinden hoşnut olur. Nitekim kulluğun gereği olan bu direnç, tevbenin inceliklerindendir. Kulun bu can düşmanına karşı koyması, tevbe ve yaptığı hatâları telâffî ile mümkün olur. Tevbe ve ona bağlı olan davranışlardan Allâh’ın hoşnut olması, kötülüğün yerine bir iyiliğin, hattâ bir çok iyiliğin verilmesi neficesini doğurur.

“يَذِلُّ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ خَسَاتٍ” *“Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir”* ifâdesi son derece dikkate değer! مكان كل واحدة واحدة “Her kötülüğü bir iyilikle değiştirir” demiyor. Böylece bir kötülüğün duruma göre bir çok iyilikle değiştirilmesinin mümkün olabileceğini gösteriyor.

Yukarıda geçen hadis ise dünyâda iken samîmî tevbe ve benzerî amellerle davranışlarını düzeltmediği için günahları sebebiyle cezâ çeken kimse hakkındadır. Onun günahının iyiliklere çevrilmesini gerektiren bir sebep yoktur. Dolayısıyla her bir günahının yerine sâdece bir iyilik verilir. Nitekim Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- onun büyük günahlarının âkıbeti hakkında bir şey söylememiş, sözü oraya getirince gülmüş ve Allâh’ın onları ne yaptığını açıklamamıştır. Sâdece her küçük günahının bir iyiliğe çevrildiğini belirtmiştir. Bununla birlikte hadiste bahsi edilen “günahların sevâba çevrilmesi”nin küçük günahların yanı sıra büyükleri de kapsadığına hoş bir işâret vardır. Bu işâreti iki açıdan göstermemiz mümkündür:

1. “Büyük günahlarını ortaya çıkarmayın!” emri. Bu emir, küçük günahlarının sevâba çevrildiğini görünce büyüklerinin de çevrileceği ümidiyle onları hatırladığını göstermektedir. Çünkü onların değiştirilmesi küçüklerin değiştirilmesinden daha iyi bir netice verecek, dolayısıyla onlar sâyesinde daha çok sevinecektir.

2. Adamın bu sözünü nakleden Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- gülmesi. Bu gülüş, adama yapılan iyiliğe duyulan hayranlığı ve onun daha sorulmadan günahlarını îtirâf etmesi hakkındaki şaşkınlığı göstermektedir. Çünkü ona sâdece küçük günahları gösterilmiştir!

Âlemlerin Rabbi olan, çok cömert, çok lütufkâr ve iyilik sâhibi olan, kullarını çeşitli ihsanlara boğup onları seven, her şekilde onlara her nevî ihsânını ulaştıran Allah Teâlâ’nın şânı yücedir! Rahman ve Rahîm olan o Allah’tan başka ilâh yoktur!³⁹⁹

إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧٠﴾ وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا ﴿٧١﴾

70. Ancak tevbe eden, iman eden ve salih amel işleyenler müstesnâ. İşte Allah bunların günahlarını sevaba değiştirir. Allah mağfiret edicidir, rahmet edicidir.

71. Kim ki tevbe edip salih amel işlerse muhakkak o - rızasına ermiş olarak- Allah'a dönmüş olur.

Tefsiri:

Bu âyet hakkında değişik yorumlar vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Burada kastedilen âhirette Allâh'a dönüş ve O'nun Cennet'e ulaştırın yoluna girmektir. Her kim dünyâda tevbe ile Allâh'a yönelirse âhirette O'nun huzûruna mükâfat ile varmış olur.

Nitekim Beğavî ve onun dışındaki bâzı âlimler “Tevbesi kabûl edilmiş olarak Allâh'a döner” ifâdesiyle ilgili olarak şu yorumu yapmışlardır: O kişi, öldükten sonra başkalarından ayrıcalıklı bir güzellikle tevbesi kabûl edilmiş olarak Allâh'a döner.

Buna göre âyetin başındaki وَمَنْ تَابَ “Kim tevbe ederse” ifâdesi ile Allah'tan başka ilâh edinmekten dönmek, إِلَى اللَّهِ مَتَابًا “Tevbesi kabûl edilmiş olarak Allâh'a döner” ifâdesiyle ise karşılık ve mükâfat için Allah'a dönmek kastedilmiştir.

2. Âyetteki وَمَنْ تَابَ “Kim tevbe ederse” şartının cevâbını oluşturan فَإِنَّهُ يَتُوبُ “Tevbesi kabûl edilmiş olarak Allâh'a döner” ifâdesi emir anlamı içermektedir. Buna göre âyetin anlamı şudur: Kim tevbe etmeye azmeder ve bunu isterse sâdece Allâh'a tevbe etsin ve yalnızca onun rızâsını gözet sin, başkasına îtibâr etmesin.

3. Âyet dolaylı bir anlam da içermektedir. O da, tevbe eden kimseye tevbe edip yöneleceği kimsenin gösterilip bildirilmesidir. Buna göre âyetin anlamı şudur: Kim tevbe edip iyi davranış gösterirse tevbe ve yönelişinin kime olduğunu bilsin. Tevbe sâdece Allâh'a yapılır, başkasına değil!

Şu âyet de, bu anlamı çağrıştırmaktadır: “Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun.”⁴⁰⁰ Hakkındaki iki yorumdan birine göre bu âyet de dolaylı olarak şu anlamı ihtivâ etmektedir: Allâh'ın emirlerine karşı gelen ve onun elçiliğini yapmayan kimsele rin cezâsını bil!

4. Tевbe öncelikle azim ve kararlılıkla olur. Azim iyice güçlenir ve kesinleşirse tevbe de fiilî olarak ortaya çıkar.

Buna göre âyetin başındaki وَمَنْ تَابَ “Kim tevbe ederse” ifâdesindeki tevbe ile tevbe konusundaki azim ve kararlılık kastedilmiştir. Daha sonraki فَإِنَّهُ يَتُوبُ “Tevbesi kabûl edilmiş olarak Allâh’a döner” ifâdesinde yer alan tevbe ile ise, kararlaştırılmış olan bu tevbenin fiilî olarak ortaya çıkması kastedilmiştir. Buna göre âyetin anlamı şudur: Kim Allah’a tevbe etmek için azim ve kararlılık gösterirse fiilî olarak tevbesi de Allâh’a yönelik olur.

Âyet, bu anlamıyla şu hadîse benzemektedir: “Hicretiyle Allah ve peygamberinin hoşnutluğunu amaçlayan kimse Allah ve peygamberi için hicret etmiş olur. Ulaşacağı bir dünyâlığı yâhut evleneceği bir kadını amaç edinerek hicret eden ise, neyi amaçladıysa onun için hicret etmiştir.”⁴⁰¹

وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ﴿٧٢﴾

72. Ve onlar ki yalan şâhidlik yapmazlar. Lağve (boş ve bâtil şeylere) rastladıklarında da şereflice yüz çevirip geçerler.

Tefsiri:

Muhammed b. el-Hanefiyye, âyette geçen زُورًا kelimesi ile müziğin kastedildiğini ileri sürmüştür. Aynı görüşü Leys de Mücâhid’den nakletmiştir.

Kelbî ise âyete şöyle mânâ vermiştir: Onlar boş sözler konuşulan meclislere gitmezler.

Âyette geçen لَغْوٍ kelimesi Arapça’da boş ve faydasız olan her şeyi içerir.

Şu halde âyetin mânâsı şöyledir: Onlar boş ve faydasız sözler konuşulan meclislere gitmezler. Boş bir söz veyâ faydasız bir işle karşılaşılırsa ona kapılıp gitmezler, bunu şereflerine uygun bulmazlar.

Bunun içine – selevin belirttiği gibi — müşriklerin bayramları, müzik ve bunların dışında boş ve faydasız olan her şey girer.

Nitekim Zeccac şöyle demiştir: Onlar, günah işleyen kimselerle bir arada durmazlar ve başkalarının günah işlemelerine yardımcı da olmazlar. Aksine boş işlerden hoşlanmayan şerefli kimseler gibi her türlü faydasız işten ve sözden yüz çevirirler. Çünkü onlar böyle işlere girmeyi ve böyle işlerle uğraşan kimselerle bir arada olmayı şereflerine uygun bulmazlar.

401 Buhârî, (I/15) Bed’ü’l-vahy; Müslim (IV/571-572) İmâre, Bâbu inneme’l-a’-mâlu bi’-n-niyyât; Nesâî, (I/58-60); Tirmizî, rakam (1647), fedâilü’l-cihâd; Ebû Dâvûd, Talâk, Bâbün fî mâ uniye bihi mine’t-talâki ve’n-niyyât. Medâricü’s-Sâlikîn (I/314-315)

Rivâyete göre Abdullah b. Mes'ûd -radiyallâhu anh- bir gün bir eğlence ile karşılaştı ve ondan yüz çevirdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: “Gerçekten İbn Mes'ûd şerefli bir şekilde sabahlamıştır”

Allah Teâlâ da boş söz işitip de yüz çeviren kimseleri övmüştür: “Onlar boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler ve: Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz size, derler”⁴⁰²

Cenâb-ı Hakk'ın لا يَشْهَدُونَ بِالزُّورِ şeklinde يَشْهَدُونَ fiilinin nesnesini ب edâtıyla getirmeyip de doğrudan لا يَشْهَدُونَ الزُّورَ “yalan konuşulan yerlerde bulunmazlar” buyurması son derece dikkat çekicidir. Çünkü buradaki يَشْهَدُونَ “şâhitlik etmek” fiili, يَحْضُرُونَ “bir yere gelmek, bir yerde hazır bulunmak” anlamındadır. Şu halde Allah Teâlâ onları yalan konuşulan meclislerde bile bulunmadıkları, dolayısıyla yalanı aslâ konuşmadıkları için övmektedir.

Müzik, الزُّور “zûr” kelimesinin kapsamına giren hususların başında gelir. Boş söze, faydasız davranışa ve hakka uymayan her şeye زور denilir. Nitekim Muâviye'nin -radiyallâhu anh- uzatılmış bir saç lülesini tutup “Bu, zûrdur” demesi bunu göstermektedir.

Demek ki زور; söze, davranışa ve söz ve davranışların sergilendiği yere denilebilmektedir.

Bu kelimenin kökünde “meyletmek” anlamı vardır. ز “ze” harfinin üstün telâffuz edildiği زور kelimesi de bu köktendir. Birine yönelindiğinde زرت فلان “Fa-lancaya yöneldim” denilir. O halde زور “zûr” kelimesi, “haktan yüz çevirip ne söz ne de davranış olarak hiçbir hakîkati bulunmayan bâtıla yönelmek” demektir.⁴⁰³

وَالَّذِينَ إِذَا دُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخْرُجُوا عَلَيْهَا ضُمًّا وَعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾

73. Onlar ki Rabblerinin âyetleriyle kendilerine öğüt verildiğinde, bunlara karşı sağır ve kör kimseler olarak yıkılmazlar.

Tefsiri:

Mukâtil şöyle demiştir: Onlara Kur'an'la öğüt verildiğinde sağır gibi işitmezlik, kör gibi görmemezlik etmezler. Aksine onu dinler, hakkı görür ve ona inanırlar.

İbn Abbas ise şöyle demiştir: Onlar, Kur'an'a karşı sağır ve kör gibi davranmazlar. Aksine Allâh'a karşı saygılıdır.

402 Kasas 28/55

403 İğâsetü'l-Lehân (I/241-2.42)

Kelbî de şöyle demiştir: Hakkı işitip gördükleri için dinledikleri âyetlerden dolayı saygıyla yere kapanırlar.

Ferrâ ise şöyle demiştir: Onlara Kur'ân okununca işitmemiş gibi durmazlar. Âyette zikredilen **يَخْرُونَ** fiilinin mânâsı budur. Nitekim ben Arapların **قام يشتمني** "Beni kınamaya başladı" anlamında **قام يشتمني** dediğini işittim. Bu da o kabildendir.

Buna göre âyetin mânâsı şudur: Onlar âyetleri işittiklerinde kör ve sağır gibi davranmazlar.

Zeccac şöyle demiştir: Âyetin mânâsı şudur: Onlara Kur'an âyetleri okununca hakkı işitip görerek — emrolundukları gibi — gözyaşları içinde secdeye kapanırlar.

İbn Kuteybe ise şöyle demiştir: Onlar Kur'an âyetlerine karşı kör ve sağır gibi davranmazlar.

Benim kanâatim şudur: Âyette iki husus vardır: Biri, **يَخْرُونَ** fiili ve bu fiilin başında bulunan olumsuzluk edâtı. Diğeri ise bu fiilin kalbî bir boyun eğiş mi, yoksa bedenî olarak yapılan secde mi olduğu meselesidir.

Buna göre iki ihtimâl söz konusudur:

1. Onların secdeleri kör ve sağır bir şekilde değildir. Aksine ya kalbî olarak bir boyun eğişleri veyâ bedenî olarak secdeye kapanışları söz konusudur.

2. Söz konusu fiil kalbî bir itâat veyâ bedenî bir secde anlamında değil, "ilgi göstermemek, kayıtsız kalmak" anlamındadır.

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُوَّةً أَعْلَيْنَ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ
إِمَامًا ﴿٧٤﴾

74. Ve onlar ki: "Rabbimiz, eş ve çocuklarımızdan bize gözlerimizin aydınlığı olan (salih kimse)ler ver; bizi takvâ sahiblerine önder yap!" derler.

Tefsiri:

"إمام"imam "kelimesi", lîder "mânâsındadır. أمة "ümmet" ve أُسْوَةٌ "üsve/örnek" kelimeleri gibi hem tekil hem de çoğul olarak kullanılabilir.

Ancak şöyle bir görüş de ileri sürülmüştür: **صاحب** "arkadaşlar" kelimesi **صاحب** "arkadaş"ın, **رجال** "adamlar" kelimesi **رَجُلٌ** "adam"ın ve **تاجر** kelimesi **تَاجِرٌ** "tâcir" in çoğulu olması gibi "imam" kelimesi de **إِمَامٌ** "im" çoğuludur.

Bir başka görüşe göre ise إمام "imam" kelimesi, قتال "savaş" ve ضراب "vuruşma" gibi masdardır. Bu durumda إمام kelimesi, bu âyette دُوي إمام "lîderlik eden kimseler" anlamında kullanılmıştır.

Bu görüşler içerisinde isâbetli olanı birincisidir.

Müttakî olan herkese uyulması gerekir. Takvâ vâciptir. Takvâ sâhiplerine uymak da vâciptir. Onların verdikleri fetvâlara muhâlefet etmek onlara uymaya aykırıdır.

Burada şöyle bir düşünce akla gelebilir: Biz onların ictihatlarında ve dînin temel hususlarında onlara tâbi oluyoruz.

Akla gelebilecek olan bu düşünceye daha önce yeterince cevap verilmiştir.⁴⁰⁴

أُولَئِكَ يُخْرَجُونَ مِنَ الْعَرْفَةِ بِمَا صَبَرُوا وَيُلْقَوْنَ فِيهَا ثَجَّةً وَسَلَامًا ﴿٧٥﴾

75. İşte bunlar sabretmelerinden ötürü Cennet'in yüksek köşkleri ile mükâfatlandırılacaklar ve onlar orada esenlik dileği ve selâm ile karşılanacaklardır.

Tefsiri:

Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn şöyle demiştir: Bu âyet-i kerîmedeki العرفة "oda" kelimesi, "Cennet mânâsındadır.

بما صبروا "sabretmeleri sebebiyle" ifâdesiyle kastedilen ise Ali'ye göre dünyâda çekilen fakirliktir. Nitekim Enes -radiyallâhu anh- kanalıyla Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurduğu nakledilmiştir: "Allâh'ım! Beni yoksul olarak yaşat, yoksul olarak öldür! Kıyâmet gününde de yoksullarla berâber haşret! Âişe -radiyallâhu anh- 'Niçin ey Allâh'ın Resülü?' diye sordu. Şöyle buyurdu: Çünkü onlar Cennet'e zenginlerden kırk yıl önce gireceklerdir. Ey Âişe! Yarım hurma dahî olsa verip hiçbir miskîni geri çevirme! Ey Âişe! Yoksulları sev ve onları kendine yakınlaştır! Çünkü onlar kıyâmet gününde seni Allâh'a yaklaştırırlar."⁴⁰⁵

Benim görüşüm şudur: Yukarıdaki âyet ve hadis dile getirilen konuya delil olamaz. Çünkü âyetteki sabır, fakirlik ve başka herhangi bir musîbete uğrayan kimsenin sabretmesini kapsadığı kadar şükreden kimsenin ibâdetleri husûsunda sabırlı olmasını ve günahlara karşı direnmesini de kapsar. Eğer âyetteki sabırla kasıt sâdece fakirliğe sabretmek olsaydı şükrü kapsamına almazdı. Hâlbuki Kur'an

404 İ'lâmu'l-muvakkîin (IV/170)

405 Tirmizî (IV/499) Zühd, Bâbu mâ câe enne fukarâe'l-mühâcirîn yedhulûne'l-cenne. Bu hadîsi Elbânî de sağlam kabul etmiştir.

sabredenlerin mükâfâtını vurguladığı gibi şükreden zenginlerin mükâfatlarını da vurgular. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: “Allah hidâyetin kadrini bilip şükredenleri bol bol mükâfatlandıracaktır.”⁴⁰⁶ “Biz, şükredenleri elbette ödüllendireceğiz”⁴⁰⁷

Allah Teâlâ, şükürden hoşnut olduğunu bildirmiştir. Allâh’ın hoşnutluğu Cennet’le ve onların içindeki nîmetlerle mükâfatlandırmasından daha değerlidir. Allâh’ın sabredenleri sabretmeleri sebebiyle Cennet’le mükâfatlandırması, şükredenleri şükretmeleri sebebiyle Cennet’le mükâfatlandırmayacağını göstermez.

Yukarıdaki hadîsin zikredilen husûsa delil olmamasının ise iki gerekçesi vardır:

1. Çünkü bu hadis, rivâyet zinciri sebebiyle delil getirilmeye elverişli değildir. Zîrâ Muhammed b. Sâbit el-Kûfi kanalıyla Hâris b. en-Nu’mân’dan nakledilmiştir. Adı geçen Hâris ise sahih hadis derleyicilerinin itibâr etmediği bir kimsedir. Hattâ Buhârî onun hadîsinin münker (yadırganır) olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple Tirmizî de onun rivâyet ettiği bu hadîsi sahih ve hasen olarak görmemiş, hattâ hiçbir hüküm vermeden geçip gitmeyerek garip bir hadis olduğunu belirtme gereği duymuştur.

2. Bu hadis sağlam olsa bile zikredilen husûsa delil olmaz. Çünkü Allah Teâlâ’nın sevdiği fakirlik mal yoksunluğu anlamında değildir. Aksine alçakgönüllülük, Allâh’a saygı duymak, O’nun önünde boyun eğmek ve O’na karşı mütevâzı olmaktır. Bu ise ekonomik zenginliğe aykırı değildir. Böyle bir özelliğe sâhip olmak için fakir olmak gerekmez. Allâh’ın azamet, celâl ve kibriyâsı, isim ve sıfatları önünde alçakgönüllü ve mütevâzı olmak maldan mahrum olmaktan daha üstün bir durumdur. Kezâ imkânı olduğu halde Allâh’a duyduğu saygı ve sevgiden dolayı kendi irâde ve tercihiyle haramlara karşı direnç gösteren kimse imkânları olmadığı için sabretmek zorunda kalan fakirden daha üstündür. Nitekim Allah Teâlâ peygamberlerinden bir kısmına zenginlik ve hükümdarlık vermiş fakat bu onları Allâh’ın huzûrunda alçakgönüllü olmaktan engellememiştir.⁴⁰⁸

خَالِدِينَ فِيهَا حَسَنَتْ مُنْتَقَرًا وَمُقَامًا ﴿٧٦﴾ قُلْ مَا يَغْنَىٰ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ
فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا ﴿٧٧﴾

76. Onlar orada ebedî kalıcıdırlar. O ne güzel karargâh ve ikamet yeridir.

406 Âl-i İmran 3/144

407 Âl-i İmran 3/145

408 Uddetü's-Sâbirîn (175-176)

77. De ki: “Eğer duanız (ve ibadetiniz) olmasaydı, Rabbimin yanında sizin ne değeriniz olurdu? Şimdi siz, yalanladınız. Artık yakında ceza (sizin için) kaçınılmaz olacaktır.”

Tefsiri:

Doğru olan görüşe göre âyetin mânâsı şudur: Eğer siz O'na duâ etmez ve kullukta bulunmazsanız, yâni sizin O'na kulluğunuz olmazsa Allah size niye değer versin?

Buna göre âyetteki دُعَاؤُكُمْ “duâ” kelimesi, öznesiyle isim tamlaması oluşturmuş bir masdardır.⁴⁰⁹

Âyet hakkındaki en doğru görüş şudur: Eğer O'na olan kulluğunuz olmazsa Rabbim sizi ne yapsın? O, sizi yalnızca kendisine kulluk etmeniz için yaratmıştır.

Bu durumda “Allâh'ın, kullarını kendisine kulluk etmekle sorumlu tutması aklen doğru değildir, çünkü onları, kulluk etmelerine gerek olmadan da mükâfatlandırmaya güç yetirebilir” şeklinde bir görüş ileri sürülmesi elbette isâbetli olmaz.⁴¹⁰

Bir görüşe göre âyet, “Eğer sizin O'na yalvarıp yakarmanız olmasaydı” anlamındadır.

Başka bir görüşe göre ise “Allâh'ın sizi kulluğa çağırması olmasaydı” mânâsındadır.

Bu durumda âyetteki دُعَاؤُكُمْ “duânız” kelimesi, nesnesiyle isim tamlaması oluşturmuş bir masdardır.

İlk görüşe göre ise öznesiyle isim tamlaması oluşturmuş bir masdardır. Bu, tercihe daha şâyandır.

“Duâ” kelimesiyle hem ibâdet hem de Allâh'a yalvarıp-yakarma ve O'ndan bir şey isteme kastedilmektedir. Ancak ibâdet anlamı daha açıktır. Buna göre anlam şöyledir: Eğer siz O'na ibâdet etmezseniz Rabbim sizi ne yapsın?

Bununla birlikte “duâ” kelimesinin “ibâdet” mânâsında kullanılması, Allah'tan bir şey isteme ve O'na yalvarma anlamını da gerektirir. Dolayısıyla “duâ” kelimesinde bu iki anlamın ikisi de vardır.⁴¹¹

409 Celâü'l-efhâm (81)

410 Miftâhu Dâri's-Seâde (418)

411 Bedâiu'l-fevâid (III/3)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ŞUARÂ SÛRESİ

[227 Âyet]

طَسَمَ ﴿١﴾ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾ لَعَلَّكَ بَاجِعٌ نَفْسَكَ أَلَّا يَكُونُوا
مُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾ إِنْ نَشَأْ نُنزِلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ
﴿٤﴾ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنَ الرَّحْمَنِ مُحَدَّثٍ إِلَّا كَانُوا عَنْهُ مُعْرِضِينَ ﴿٥﴾ فَقَدْ
كَذَّبُوا فَسَيَأْتِيهِمْ أَنْبَاءٌ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ
فِيهَا مِنْ كُلِّ رَوْحٍ كَرِيمٍ ﴿٧﴾ إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ وَمَا كَانُوا أَكْثَرَهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾
وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٩﴾ وَإِذْ نَادَى رَبُّكَ مُوسَى أَنْ ائْتِ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ
﴿١٠﴾ قَوْمٌ فِرْعَوْنُ أَلَّا يَتَّقُونَ ﴿١١﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ ﴿١٢﴾
وَيَضِيقُ صُدْرِي وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِي فَأَرْسِلْ إِلَى هَارُونَ ﴿١٣﴾ وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ
فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ ﴿١٤﴾ قَالَ كَلَّا فَاذْهَبَا بِآيَاتِنَا إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ ﴿١٥﴾ فَأَتَيْنَا
فِرْعَوْنَ فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾ أَنْ أَرْسِلَ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٧﴾
قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ ﴿١٨﴾ وَقَعَلْتَ فَعَلْتِكَ الَّتِي
فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾ قَالَ فَعَلْتُهَا إِذَا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ ﴿٢٠﴾ فَفَرَزْتُ
مِنْكُمْ لَمَّا جَعَلْتُكُمْ قَوْمًا لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢١﴾ وَتِلْكَ
بِعَمَّةٍ تَمُوتُهَا عَلَيَّ أَنْ عُبِدَتْ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٢٢﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ
﴿٢٣﴾ قَالَ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ ﴿٢٤﴾ قَالَ
لِمَنْ حَوْلَهُ أَلَا تَسْتَمِعُونَ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأُولِينَ ﴿٢٦﴾ قَالَ
إِنَّ رَسُولَكُمْ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴿٢٧﴾ قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ تُعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَ لَيْنَ اتَّخَذْتَ إِلَهًا غَيْرِي لِأَجْعَلَكَ مِنَ
 الْمُسْجُونِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ أَوْلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾ قَالَ فَأْتِ بِهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ
 الصَّادِقِينَ ﴿٣١﴾ فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ ﴿٣٢﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ
 بِيَضَاءٍ لِّلنَّازِحِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَ لِلْمَلَأِ حَوْلَهُ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾ يُرِيدُ أَنْ
 يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿٣٥﴾ قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَإِنَّا فِي
 الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿٣٦﴾ يَا ثَوَكُ بِكُلِّ شَجَارٍ عَلِيمٍ ﴿٣٧﴾ فَجَمَعَ الشَّجَرَةَ لِمِيقَاتِ
 يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٣٨﴾ وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ ﴿٣٩﴾ لَعَلَّنَا نَتَّبِعَ الشَّجَرَةَ إِنَّ
 كَانُوا هُمُ الْعَالِينَ ﴿٤٠﴾ فَلَمَّا جَاءَ الشَّجَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَئِنْ لَنَا لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا
 نَخْشِ الْعَالِينَ ﴿٤١﴾ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذَا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ لَهُمْ مُوسَى
 أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴿٤٣﴾ فَأَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعَرَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ
 الْعَالِيُونَ ﴿٤٤﴾ فَأَلْقَى مُوسَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثَلْجٌ مَّا يَأْكُفُونَ ﴿٤٥﴾ فَأَلْقَى
 الشَّجَرَةَ سَاجِدِينَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالِينَ ﴿٤٧﴾ رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ ﴿٤٨﴾
 قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَسَوْفَ
 تَعْلَمُونَ لَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَأَصْلَبَنَكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٩﴾
 قَالُوا لَا ضَرَرَ إِيَّا إِلَى رَبِّنَا نُفْقِلُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّا نَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَايَانَا
 أَنْ كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥١﴾ وَأَوْخَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي إِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ ﴿٥٢﴾
 فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿٥٣﴾ إِنَّ هَؤُلَاءَ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ ﴿٥٤﴾
 وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَائِظُونَ ﴿٥٥﴾ وَإِنَّا لَجَمِيعٌ حَاذِرُونَ ﴿٥٦﴾ فَأَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ
 جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٥٧﴾ وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٥٨﴾ كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ
 ﴿٥٩﴾ فَاتَّبَعُوهُمْ مُشْرِقِينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا تَرَاةِی الْجَمْعَانَ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَّا
 لَمَذْكُونٌ ﴿٦١﴾ قَالَ كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِيَنِي ﴿٦٢﴾ فَأَوْخَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ
 اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ ﴿٦٣﴾ وَأَزْلَفْنَا ثَمَّ
 الْآخِرِينَ ﴿٦٤﴾ وَأَنْجَيْنَا مُوسَى وَمَنْ مَعَهُ أَجْمَعِينَ ﴿٦٥﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخَرِينَ ﴿٦٦﴾
 إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٦٧﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ
 الرَّحِيمُ ﴿٦٨﴾ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَاهِيمَ ﴿٦٩﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ

﴿٧٠﴾ قَالُوا تَعْبُدُوا أَصْنَامًا فُتُظَلُّ لَهَا عَاقِبِينَ ﴿٧١﴾ قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ
 ﴿٧٢﴾ أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ
 ﴿٧٤﴾ قَالَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٧٥﴾ أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ الْأَقْدَمُونَ ﴿٧٦﴾
 فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِي إِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿٧٧﴾ الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ ﴿٧٨﴾ وَالَّذِي
 هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ ﴿٧٩﴾ وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴿٨٠﴾ وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ
 يُحْيِينِ ﴿٨١﴾ وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ ﴿٨٢﴾ رَبِّ هَبْ لِي
 حُكْمًا وَالْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴿٨٣﴾ وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ ﴿٨٤﴾
 وَاجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ ﴿٨٥﴾ وَاعْفُزْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ ﴿٨٦﴾
 وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُتْعَذُونَ ﴿٨٧﴾ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ
 بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٩﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Tâ, Sîn, Mîm.
2. Bunlar apaçık Kitabın âyetleridir.
3. İman etmiyorlar diye neredeyse kendini öldüreceksin.
4. Eğer istesek gökten üzerlerine bir mucize indiririz de boyunları ona eğiliverirdi.
5. Onlara Rahmândan yeni bir öğüt gelse, muhakkak ondan yüz çevirirler.
6. Artık onlar (Kur'ân'ı) gerçekten yalanladılar. Alay ettikleri şeyin haberleri kendilerine yakında gelecektir.
7. Yeryüzüne bakmazlar mı ki, Biz orada her güzel çiftten nice bitkiler bitirdik.
8. Muhakkak bunda bir âyet (delil) vardır. Hâlbuki onların çoğu mü'min değildirler.
9. Muhakkak Rabbin mutlak galib ve esirgeyici olanın ta kendisidir.
10. Hani Rabbin Mûsâ'ya şöyle seslenmişti: "Git, o zâlimler topluluğuna;
11. "Firavun'un kaumine. (Benden) korkmazlar mı onlar?"
12. Dedi ki: "Rabbim, gerçekten ben, beni yalanlarlar diye korkarım;
13. "Ve (bundan dolayı) göğsüm daralır, dilim çözülmez. Bunun için Hârûn'a da elçilik ver!

14. "Ayrıca onların bana isnad ettikleri bir suç da vardır. Onun için beni öldürmelerinden korkuyorum."

15. (Allah) buyurdu ki: "Asla! İkiniz âyetlerimizle gidin. Muhakkak Biz sizinle birlikteyiz. İtâatçileriz."

16. "İkiniz Firavun'a gidin ve deyin ki: Gerçekten biz âlemlerin Rabbinin rasûlleriyiz;

17. "İsrailoğullarını bizimle gönderesin, diye."

18. (Firavun) dedi ki: "Sen çocuk iken yanımda seni beslemedik mi? Ömründen nice seneler aramızda eğlenmedin mi?"

19. "Ve işlediğin o işi de yaptın, sen nankörlerdensin."

20. (Mûsâ): "O işi işlediğim sırada ben (henüz) cahillerden idim" dedi.

21. "Sizden korkunca da aranızdan kaçtım da Rabbim bana bir hüküm başısladı ve beni peygamberlerden kıldı.

22. "Sen İsrailoğullarını köleleştirdiğin için bunu nimet diye başıma kakıyorsun."

23. Firavun: "Âlemlerin Rabbi dediğin nedir?" dedi.

24. (Mûsâ) dedi ki: "Göklerle yerin ve onların arasında olanların Rabbidir. Eğer gerçekten inanan kimseler iseniz..."

25. (Firavun) etrafında bulunanlara: "İşitmiyor musunuz?" dedi.

26. (Mûsâ): "O, sizin de Rabbinizdir, sizden önceki atalarınızın da Rabbidir" dedi.

27. (Firavun) dedi ki: "Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir."

28. (Mûsâ): "Doğunun, batının ve onların aralarında olanların Rabbidir. Eğer akıl ederseniz!" dedi.

29. (Firavun): "Eğer benden başka ilâh edinirsen elbette seni hapsedilenlerden kılarım" dedi.

30. (Mûsâ): "Ben sana apaçık bir şeyle (mûcizelerle) gelmişsem de mi?" dedi.

31. (Firavun): "Eğer doğruyu söyleyenlerden isen haydi onu getir!" dedi.

32. (Mûsâ) bunun üzerine asâsını bıraktı, o da hemen apaçık bir ejderha oluverdi.

33. Elini (koltuğunun altına sokup geri) çıkardığında bakanlara bembeyaz görünüyordu.

34. (Firavun) etrafındaki ileri gelenlere dedi ki: "Muhakkak ki bu, çok bilgili bir sihirbazdır."

35. "Sizi sihiri ile yerinizden çıkarmak istiyor. Ya siz ne buyurursunuz?"

36. Dediler ki: "Onu ve kardeşini oyala ve şehirlere toplayıcılar gönder."

37. "Çok iyi bilen bütün sihirbazları sana getirsinler."

38. Böylece sihirbazlar belirli bir günün bir vaktinde bir araya getirildi.

39. Ve insanlara da: "Siz de toplanır mısınız?" denildi.

40. "Umarız ki, sihirbazlar galib gelirlerse biz de onlara uyarız."

41. Sihirbazlar geldiklerinde Firavun'a dediler ki: "Eğer biz galib olursak bize bir ödül var, değil mi?"

42. "Evet, o takdirde siz elbette yakınlaştıırılacaklardan olursunuz" dedi.

43. Mûsâ onlara: "Siz, ne atacaksanız atın!" dedi.

44. İplerini ve asalarını bıraktılar ve: "Firavun'un izzeti hakkı için muhakkak biz galipleriz" dediler.

45. Mûsâ asâsını bırakır bırakmaz onların hile ile yaptıklarını yutuverdi.

46. Sihirbazlar hemen secdeye kapanıverdiler.

47, 48. "Âlemlerin Rabbine, Mûsâ ve Hârûn'un Rabbine iman ettik" dediler.

49. (Firavun) dedi ki: "Ben, size izin vermezden önce mi ona iman ettiniz? Demek ki o, size sihiri öğreten büyüğünüzmüş. Yakında bileceksiniz. Mutlaka el ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve hepinizi toptan asacağım."

50. "Olsun, zararı yok. Zaten biz Rabbimize dönücüleriz" dediler.

51. "Biz gerçekten ilk iman edenler olduğumuz için Rabbimizin, günahlarımızı bağışlayacağını ümit ederiz."

52. Biz, Mûsâ'ya: "Kullarım ile geceleyin yola çık! Muhakkak izleneceksiniz" diye vahyettik.

53. Firavun şehirlere (asker) toplayıcı adamlar gönderdi.

54. "Gerçekten bunlar (İsrailoğulları) az bir topluluktur" (dedi);

55. "Onlar bizi gerçekten kızdırdılar.

56. "Biz ise uyanık ve tedbirli bir topluluğuz."

57. Böylece onları bostanlarından, akarsularından, çıkardık;

58. Ve hazinelerle şerefli makamlardan.

59. İşte böyle! Ve Biz onlara İsrailoğullarını mirasçı kıldık.

60. Sonra güneş doğarken (veya doğu tarafına) onların ardından gittiler.

61. İki topluluk birbirini görünce, Mûsâ'nın arkadaşları: "İşte şimdi kıştırıldık" dediler.

62. (Mûsâ): "Asla, muhakkak Rabbim benimledir. Bana doğru yolu gösterecektir" dedi.

63. Biz de Mûsâ'ya: "Asânla denize vur" diye vahyettik. Ardından deniz (ikiye) ayrılıp her bir tarafı büyük bir dağ gibi oldu.

64. Diğerlerini de buraya yanaştırdık.

65. Mûsâ'yı ve onunla birlikte olanların hepsini kurtardık.

66. Sonra diğerlerini suda boğduk.

67. Şüphesiz ki bunda bir âyet (delil) vardır. Fakat çoğu iman etmediler.

68. Şüphe yok ki Rabbin Azîzdir, Rahîmdir.

69. Onlara İbrahim'in haberini de oku.

70. Hani o babasına ve kavmine: "Neye ibadet edersiniz?" demişti.

71. Onlar: "Bir takım putlara ibadet ederiz ve onlara ibadete devam eder gideriz" dediler.

72. Dedi ki: "Acaba bunlar dua ettiğinizde sizi işiti(p duanızı kabul eder)ler mi?"

73. "Yahut size fayda ya da zarar verirler mi?"

74. Onlar: "Hayır, ama biz atalarımızı böyle yapar bulduk" dediler.

75, 76. Dedi ki: "Gördünüz mü şu sizin ve önceki atalarınızın ibadet ettiklerini?"

77. "Onlar - âlemlerin Rabbi müstesnâ- benim düşmanımdır.

78. "O, beni (yoktan) yaratandır ve bana doğru yolu gösterendir.

79. "Beni yediren ve bana içiren O'dur,

80. "Hastalandığımda bana şifâ veren O'dur,

81. "Beni öldüren, sonra diriltecek olan O'dur,

82. "Kıyamet gününde bana günahımı bağışlamasını ümit ettiğim O'dur,

83. "Ya Rabb, bana bir hüküm bağışla ve beni salihlere kat.

84. "Sonraki (ümme)tler arasında bana bir lisan-ı sıdk bağışla!"

85. "Ve beni Na'im Cennet'inin mirasçılarından kıl,

86. "Ve babama mağfiret eyle. Çünkü o sapıtanlardandır.

87. "(İnsanların) öldükten sonra diriltilecekleri günde de beni zelil eyleme.

88. “O günde malın da evladın da hiç faydası olmaz;

89. “Allah’a sâlim kalb ile gelmiş olanlar müstasnâ.”

Tefsiri:

Bu âyet-i kerîmede geçen **سَلِيم** “kurtulan” kelimesi, **سَالِم** kelimesiyle aynı anlamdadır. Bu yapıda kullanılışının sebebi **ظريف. قصير. طويل** “uzun, kısa, zarif” gibi sıfat olmasındandır.

سَلِيم “selim” kelimesi, **العليم. القدير** “bilen ve güç yetiren” gibi bir sıfattır ve selâmeti değişmez bir özellik edinmiş olan kalp anlamındadır.

“Selîm” kelimesi, bu îtibarla “hasta” anlamındaki **عليل. مقيم** kelimelerinin de zıddı olur.

Bu âyette zikredilen **قَلْبٍ سَلِيمٍ** “selîm kalb” ifâdesi hakkında ise değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bunların hepsini içine alacak olan anlam şudur: Selim kalb; Allâh’ın emir ve yasaklarına aykırı olan her türlü şehvetten ve O’nun bildirdiklerine ters düşen tüm yargılardan uzak duran, O’nun dışındaki şeylere kulluk etmeyen, peygamberi dışındaki kimseleri hakem kabûl etmeyen, peygamberinin verdiği hükmü severek kabûl eden, Allâh’a olan sevgisinde, saygısında, ümîdinde, tevekkülünde, yönelişinde samîmî olan, O’na gönülden boyun eğen, her hususta O’nun rızâsını önde tutan ve O’nun gazabından kaçınmak için her yola baş vuran kimsenin kalbidir. Sâdece Allâh’a yapılması yaraşan kulluğun özü de işte budur.

Selim kalb; Allah’tan başkasına hiçbir yetki tanımayarak yöneliş, sevgi, dayanma, boyun eğme, tevâzu, saygı ümit vs her hususta kulluğunu sâdece Allâh’a yapan, her işini O’na has kılan kalptir. Böyle bir kalp severse Allah için sever, kızarsa Allâh için kızar, bir şey verirse Allâh için verir, bir şey esirgerse Allâh için esirger... Bu kadarı da yetmez! Hz. Peygamber’e -sallallâhu aleyhi vesellem- düşmanlık eden hiç kimseye boyun eğmez ve onları hakem kabûl etmez. Sâdece Hz. Peygamber’e -sallallâhu aleyhi vesellem- uyar ve ona sınıksız bağlanır. Kaynağı kalp olan inanç ve yargılarında, irâde, sevgi, nefret ve benzerî duyguları açıklayan dilinde ve diğer organlarının yaptığı davranışlarda onun dışında hiç kimseyi ölçü almaz. Böylece küçük-büyük tüm işlerinde sâdece Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- getirdiği esasları hakem kabûl eder, hiçbir inanç, güç ve işi onların önüne geçirmez, şu İlâhî buyruğu aslâ aklından çıkarmaz: “Ey îmân edenler! Söz ve hareketlerinizde ileri gidip de Allâh’ın ve Resûlü’nün önüne geçmeyin!”⁴¹² Bu buyruk, “Bir şey hakkında Allah’tan önce karar vermeye kalkışmayın, O buyurmadıkça bir iş yapmaya girişmeyin!” anlamındadır.

Selef âlimlerinden biri şöyle demiştir. Küçük bile olsa her davranış için iki sorgu dîvânı kurulacaktır. Biri bu davranışın neden yapıldığını, diğeri de nasıl yapıldığını sorgulamak içindir.

Bu sorulardan birincisi, davranışın gâyesini, sebep ve âmillerini sorgular. Acabâ onu yapan kişi, insanlar tarafından övülmek, onların yergisinden kaçınmak, arzuladığı bir dünyâlığı elde etmek veyâ hoşlanmadığı dünyevî bir şeyi engellemek gibi geçici bir dünyâ menfaati mi amaçlamıştır? Yoksa onu o davranışı yapmaya iten kulluk vazîfesini yerine getirmek, Allah Teâlâ'ya yaklaşmak, O'nun rızasını aramak ve bunlar için vesîlelere baş vurmak mıdır? Bu soru şu şekildedir: Sen bu işi Rabb'in için mi yaptın, yoksa kendi menfeatin, arzu ve heveslerin için mi?

İkinci soru ise yapılan bu işte Hz. Peygamber'e tâbi olunup olunmaması husûsundadır. Bu da şöyle sorulur: Bu davranış, peygamberim vâsitasıyla belirlediğim şekle uygun muydu, yoksa belirlediğim ve hoşnut olduğum şeklin dışına mı çıkıyordu?

Kısacası bu soruların birincisi samîmiyetle, ikincisi ise Hz. Peygamber'i -sallallâhu aleyhi vesellem- izlemekle ilgilidir. Allah Teâlâ bu iki ölçüye uygun olmayan hiçbir ibâdeti kabûl etmez.

Birinci sorudan kurtulmak ibâdetlerde samîmî niyet gözetmekle mümkün olur. İkincisinden kurtulmak ise Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- yolunu sıkı bir şekilde izlemek, o yola aykırı arzuları ve samîmî niyetlerle çelişen istekleri kalpten uzak tutmakla mümkündür. Kurtuluşu ve saâdeti garanti edilen kalp işte böyledir.⁴¹³

Selim kalp; şirkten, hîleden, kinden, kıskançlıktan, cimrilikten, kibirden, dünyâ ve makam sevgisinden, Allah'tan uzaklaştıran tüm felâketlerden, O'nun bildirdiklerine ters düşen şüphelerden, O'nun emrine aykırı her türlü arzudan, irâdesiyle çelişen tüm isteklerden ve Allah'la bağını koparan her şeyden kurtulmuş olan kalptir. Böyle bir kalp daha dünyâda iken Cennettir. Berzah âleminde (öldükten sonra diriltilene kadar) da Cennet'e olacaktır ve âhirette de ebedî Cennet'e girecektir.

Kalbin selâmete ermesi için şu beş unsurdan kurtulması gerekir:

1. Tevhit ilkesiyle çelişen şirk
2. Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- sünnetiyle çelişen bid'at
3. Allâh'ın emrine aykırı olan istekler
4. Allâh'ı hatırlamanın ve anmanın zıddı olan gaflet
5. Samîmiyetle uyuşmayan arzu ve hevesler.

Bu beş unsur, Allah'la kul arasında bir engel oluşturur. Her birinin bir çok çeşidi vardır ve sayılamayacak kadar çok mahzur ihtivâ ederler.⁴¹⁴

Şirk, büyük ve küçük olmak üzere iki çeşittir. "Allâh'ın dışında ilâhlar edinmek ve onları Allâh'ı sever gibi sevmek" anlamındaki büyük şirk sâdece tevbe ile bağışlanabilir. Bu nevî şirk, âlemlerin Rabbi ile başka varlıkları –hâşâ– eşit görmektir. Nitekim müşrikler Cehennem'de edindikleri ilâhlara şöyle diyeceklerdir: "Vallâhi, biz gerçekten apaçık bir sapıklık içindeymişiz. Çünkü biz sizi âlemlerin Rabbi ile eşit tutuyorduk."⁴¹⁵ Hâlbuki onlar Allâh'ın her şeyi yaratmış olduğunu, her şeyin Rabbi ve hükümdarı olduğunu, kendi ilâhlarının ise yaratıp rızık vermediğini ve yaşatıp öldürmeye kâdir olmadığını îtirâf etmektedirler. Dünyâdaki müşriklerin çoğu, hattâ hepsi sevgi, saygı ve kullukta başka varlıkları Allâh'a denk görürler. Allâh'ı bırakarak onlara tapınır, saygı ve sevgi gösterirler. Hattâ çoğu, ilâhlarına Allâh'a duydukları saygıdan daha büyük bir saygı duyarlar. Onların anılmasıyla Allâh'ın tek başına zikredilmesinde duydukları sevinçten daha büyük bir sevinç duyarlar. İlâhlaştırdıkları ve tapındıkları varlıklara saygısızlık edilmesine Allâh'a saygısızlık edilmesine gösterdikleri tepkiden daha şiddetli tepki gösterirler. İlâhlarına hürmetsizlik edildiğinde kızgın bir arslan gibidirler. Allâh'ın yasaklarından biri çiğnendiğinde ise hiç aldırmazlar. Hattâ Allâh'ın yasaklarını çiğneyen biri onlara bir ikramda bulunsa bundan hoşnut olurlar, nefret hissi duymazlar. Buna biz açıkça şâhit olmuşuzdur. Başkaları da şâhittir. Otururken, kalkarken, bir hatâ ettiklerinde, hastalandıklarında ve yalnız kaldıklarında Allâh'ın dışında edindikleri ilâhları anmayı âdet hâline getirdikleri görülür. Allâh'ın dışındaki ilâhlarını anmak kalp ve dillerine iyice yerleşmiştir. Bunu hiç yadırgamazlar. Aksine ilâhlarının, Allâh'a ulaşmalarına bir vesîle, O'nun katında bir şefâatçi ve aracı olduğunu düşünürler.⁴¹⁶

وَأَرْلَقْتَ الْجَنَّةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٩٠﴾ وَبَرَزْتَ الْجَحِيمَ لِلْغَاوِينَ ﴿٩١﴾ وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٩٢﴾ مِنْ دُونِ اللَّهِ هَلْ يَنْصُرُونَكُمْ أَوْ يَنْتَصِرُونَ ﴿٩٣﴾ فَكَبَّكُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ ﴿٩٤﴾ وَجُنُودٌ أَيْنَ لَيْسَ أَجْمَعُونَ ﴿٩٥﴾ قَالُوا وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ ﴿٩٦﴾ تَاللَّهِ إِنْ كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٩٧﴾ إِذْ نُسَوِّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٩٨﴾

90. (Kıyamette) takvâ sahiplerine Cennet yakınlaştırılır.

91. Azgınlara da Cehennem açılıp gösterilir.

414 el-Cevâbü'l-Kâfi (179)

415 Şuarâ 26/97-98

416 Medâricü's-Sâlikîn (I/339)

92, 93. Onlara denilir ki: "O sizin Allah'dan başka ibadet ettikleriniz nerede? Size yardım edebiliyor ya da kendilerine yardımları dokunuyor mu?"

94, 95. Onlar ve azgınlr, İblis'in orduları ile hep birlikte yüzleri üstü oraya atılırlar.

96. Onlar orada tartışarak derler ki:

97. "Allah'a yemin olsun ki, biz gerçekten apaçık bir sapıklıkta idik.

98. "Çünkü sizi âlemlerin Rabbi ile bir tutmuştuk.

Tefsiri:

Müşrikler, Cehennem'de bir araya geldikleri ilâhlarına şöyle derler: "Vallâhi, biz gerçekten apaçık bir sapıklık içindeymişiz. Çünkü biz sizi âlemlerin Rabbi ile eşit tutuyorduk."⁴¹⁷

Bilindiği üzere onlar, Allah'la ilâhlarını yaratma, rızık verme, öldürme, yaşatma, hükmetme ve güç yetirme gibi hususlarda eşit görmezler. Ama sevgi, kulluk, boyun eğme, itâat etme gibi hususlarda onlara Allah'la eşit muâmele yaparlar. Bu ise büyük bir cehâlet ve haksızlıktır. Toprakla her şeyi yaratan Allah nasıl eşit görülebilir? Kölelerle onların efendisi nasıl bir sayılır? Özü itibâriyle muhtaç, zayıf, âciz ve zavallı olan, özünün esâsını yokluk oluşturan varlıklar, özü itibâriyle hiçbir şeye muhtaç olmayan, her şeye güç yetiren ve zenginlik, kudret, hâkimiyet, cömertlik, ihsan, bilgi, merhamet ve mutlak kemâl sâhibi olan bir varlıkla nasıl denk görülebilir?⁴¹⁸

Onlar ilâhlarının fiil ve sıfatlarında Allah'la eşit olduğuna inanmazlar. Ama sevgi, saygı ve kulluk gibi hususlarda ilâhlarını Allah'la denk görürler ve öyle davranırlar. Hâlbuki Allah'la onların farkını kabûl etmededirler.

Bu yanlışlığın düzeltilmesi, Allah'tan başka ilâh olmadığı hakkındaki şâhitliğin, yâni tevhid ilkesinin gerektiği gibi hayâta geçirilmesiyle mümkün olur.

Samîmî olan, saâdet ve kurtuluşu isteyen kimsenin, hem bilgi hem de uygulama bakımından bu ilkeye dikkat etmesi, onu her şeyden önde tutması, vazgeçilmez bir prensip ve tavır olarak benimsemesi gerekir. Çünkü tüm mesele onun hakkındadır ve her şey onun etrâfında dönüp dolaşmaktadır. Kıyâmet gününde sorgu onun hakkında olacaktır. Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: "Rabbin hakkı için, mutlakâ onların hepsini yaptıklarından dolayı sorguya çekeceğiz"⁴¹⁹ Selef âlimlerinden pek çoğu bu âyetle söz konusu edilen sorunun kelime-i tevhid olduğunu belirtmiştir. Bu isâbetli bir yorumdur. Çünkü tüm sorgu ona ve onunla

417 Şuarâ 26/97-98

418 el-Cevâbü'l-Kâfi (197)

419 Hicr 15/92-93

ilgili hükümler, haklar, mükellefiyetler ve vazîfelere dâir olacaktır. Herkes sâdece onun ve onunla ilgili gereklilikler, vazîfeler ve haklardan sorguya çekilecektir.

Ebû'l-Âliye şöyle demiştir: Şu iki soru geçmiş ve gelecek tüm insanlara sorulacaktır. Bunlardan biri “Neye tapıyordunuz?” sorusu, diğeri ise “Peygamberlere ne cevap verdiniz?” sorusudur.

Birinci soru, bizâtihi tevhid ilkesi hakkındadır. Diğeri ise ona götüren yollar ve araçlarla ilgilidir. Yâni peygamberlerin tevhîd çağrısına müspet cevap verilerek o ilkenin benimsenip benimsenmemesi hakkındadır. Dolayısıyla ikinci soru da yine tevhid ilkesiyle ilişkilidir.

Böylesi bir husus, her şeyden önde tutulmayı, hiç bırakmamacasına sınıksız sarılmayı ve hakkında aslâ gevşeklik gösterilmemeyi hak etmektedir.

Allah doğruya erİştiricidir. O'ndan başka tapılmaya lâayık olan varlık yoktur!⁴²⁰

Müşrikler dünyâda iken tapınmış oldukları sahte ilâhlara Cehennem'de şöyle diyeceklerdir: “*Vallâhi, biz gerçekten apaçık bir sapıklık içindeymişiz. Çünkü biz sizi âlemlerin Rabbi ile eşit tutuyorduk.*”⁴²¹

Onları Allah'la denk görmeleri, göklerin, yerin, kendilerinin ve atalarının yaratılması hakkında değildir. Bilakis onlar sevgi husûsunda onları Allah'la eşit kabûl etmiş ve onları Allâh'ı sever gibi sevmişlerdir. Çünkü kulluğun temelinde sevgi ve itâat vardır. Zâten Allah Teâlâ'nın “*Büyüklük ve ikram sâhibi Rabbinin adı yücelerden yücedir*”⁴²² âyetinde zikrettiği büyüklük ve ikram sıfatı ile kastedilen de budur.

Âşikârdır ki onlar, edindikleri ilâhları sevgi, tapınma ve kulluk husûsunda Allah'la denk tutmuşlardır. Yoksa falan veyâ filân putun sıfatları, fiilleri, göklerle yeri ve bizâtihi kendisini yaratması hakkında âlemlerin Rabbi ile eşit olduğunu hiç kimse söylememiştir. Burada bahsi edilen denk tutma, sevgi ve kulluk husûsunda ilâhlarını Allah'la bir tutmalarıdır.

Varlıktaki her şeyi Allah'la eşit gören ve Allâh'ın kâmil-nâkıs tüm varlıklardan oluştuğunu ileri sürenler daha sapık ve daha aşağıdır. Çünkü Allah Teâlâ, — zât, sıfat ve fiillerinin farklı olduğunu kabûl etse de — başka varlıkları Allâh'ı sever gibi seven kimselerin sapık ve bahtsız olduğuna hükmetmiştir. Bu durumda Allâh'ı her konuda diğeri varlıklarla denk gören, dolayısıyla neye tapılırsa tapılсын hakîkatte Allâh'a tapılmış olacağını ileri süren kimsenin durumu elbette diğeri-
rinden daha aşağı olur.⁴²³

420 Tarîku'l-hicareteyn (383)

421 Şuarâ 26/97-98

422 Rahman 55/78

423 Celâü'l-efhâm (266)

الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٩١﴾ وَإِنَّهُ لَنَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَى قُلُوبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ ﴿١٩٥﴾ وَإِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٩٦﴾ أَوَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَةٌ أَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٩٧﴾ وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَى بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ ﴿١٩٨﴾ فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١٩٩﴾ كَذَلِكَ سَلَكْنَاهُ فِي قُلُوبِ الْمُخْرِمِينَ ﴿٢٠٠﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٢٠١﴾ فَيَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٠٢﴾ فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ مُنْظَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٢٠٤﴾ أَفَرَأَيْتَ إِنْ مَتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ ﴿٢٠٥﴾ ثُمَّ جَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٢٠٦﴾ مَا أَغْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يُمْتَعُونَ ﴿٢٠٧﴾ وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِ إِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ ﴿٢٠٨﴾ ذِكْرَى وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٢٠٩﴾ وَمَا نَنْزِلُكَ بِهِ الشَّيَاطِينَ ﴿٢١٠﴾ وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٢١١﴾ إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمْعَرُولُونَ ﴿٢١٢﴾ فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذِّبِينَ ﴿٢١٣﴾ وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ ﴿٢١٤﴾ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢١٥﴾ فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنَّي بِرَبِّي مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢١٦﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿٢١٧﴾ الَّذِي يَرَاكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٢١٨﴾ وَتَقْلُبُكَ فِي السَّاجِدِينَ ﴿٢١٩﴾ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٢٢٠﴾ هَلْ أَتَيْتُكُمْ عَلَىٰ مَنْ نَنْزَلَ الشَّيَاطِينَ ﴿٢٢١﴾ نَزَلَ عَلَىٰ كُلِّ آفَاقٍ أُتِيمٍ ﴿٢٢٢﴾ يُلْقُونَ الشَّمْعَ وَكُنُتُهُمْ كَاذِبُونَ ﴿٢٢٣﴾ وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ ﴿٢٢٤﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ ﴿٢٢٥﴾ وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ ﴿٢٢٦﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَانْتَضَرُوا مِنْ بَغْدٍ مَا ظَلَمُوا وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ ﴿٢٢٧﴾

99. "Bizi günahkarlardan başkası saptırmadı.

100. "Artık bize şefa'at edecek birkimse de yoktur,

101. "Candan bir dostumuz da yok.

102. "Ne olurdu bir kere (dünyaya) dönmek imkânımız olsaydı da mü'minlerden olsaydık!"

103. Şüphe yok ki bunda bir âyet vardır. Fakat onların çoğu mü'min değillerdi.

104. Muhakkak Rabbin Azîzdir, Rahîmdir.
105. Nûh kavmi rasûlleri yalanladılar.
106. Hani kardeşleri Nûh onlara: “Korkmaz mısınız?” demişti.
107. “Ben size gönderilmiş emin bir peygamberim.
108. “Artık Allah’dan korkun, bana itaat edin.
109. “Bunun için sizden hiçbir ücret istemem. Benim ecrimi vermek ancak âlemlerin Rabbine aittir.
110. “O halde Allah’dan korkun ve bana itaat edin.”
111. (Kavmi): “Sana sıradan kimseler tabi olmuş iken sana iman mı edelim?” dediler.
112. Dedi ki: “Onların yaptıkları hakkında benim bir bilgim yoktur.
113. “Onların hesabı ancak Rabbime aittir. Eğer inceden inceye kavrayan kimselerseniz.
114. “Ben mü’minleri kovacak değilim.
115. “Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.”
116. Dediler ki: “Ey Nûh, eğer vazgeçmez isen mutlaka taşlananlardan olacaksın.”
117. Dedi ki: “Rabbim, kaumim gerçekten beni yalanladı.
118. “Artık benimle onlar arasında Sen ayırd edici hükmünü ver! Beni ve beraberimdeki mü’minleri de kurtar.”
119. Biz de onu ve onunla birlikte olanları dopdolu o gemi içerisinde kurtardık.
120. Sonra geri kalanları da suda boğduk.
121. Muhakkak bunda bir âyet vardır. Onların çoğu iman etmediler.
122. Muhakkak Rabbin Azîz olandır, Rahîm olandır.
123. Âd (kavmi) rasûlleri yalanladılar.
124. Hani kardeşleri Hûd onlara: “Sakınmaz mısınız?” demişti.
125. “Muhakkak ben size gönderilmiş emin bir peygamberim.
126. “Artık Allah’dan korkun ve bana itaat edin.
127. “Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbine aittir.
128. “Siz her yüksek yerde eğlenmek için koca bir bina mı inşa edip durursunuz?
129. “Ve ebedî kalırsınız ümidi ile sapasağlam kaleler mi yapar durursunuz?
130. “Yakaladığınız zaman. “Artık Allah’dan korkun ve bana itaat edin.

132. "Size bildiğiniz nimetlerle destek verenden sakının;
133. "O, size hem davarlar ve çocuklarla destek verdi;
134. "Hem de bahçeler ve pınarlarla.
135. "Gerçekten sizin için büyük bir günün azabından korkarım."
136. Onlar dediler ki: "Sen öğüt versen de öğüt verenlerden olmasan da bizim için birdir.
137. "Bu (tutumumuz) öncekilerin adetlerinden başka bir şey değildir.
138. "Biz azab olunacaklardan da değiliz."
139. Böylece onu yalanladılar. Biz de onları helâk ettik. Muhakkak bunda bir âyet vardır. Onların çoğu da mü'min değildi.
140. Muhakkak Rabbin Azîz olandır, Rahîm olandır.
141. Semûd (kaumi de) peygamberleri yalanladılar.
142. Hani kardeşleri Salih onlara demişti ki: "Korkmaz mısınız?"
143. "Ben sizin için güvenilir bir elçiyim.
144. "O halde Allah'dan korkun ve bana itaat edin.
145. "Buna karşılık sizden bir ücret istemem. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbine aittir.
146. "Siz burada güven içinde bırakılacağınızı mı sanıyorsunuz?"
147. "Bahçelerde ve akarsular arasında;
148. "Ekinler ve meyveleri olgunlaşmış güzel hurma ağaçları arasında.
149. "Dağlardan, azgınlığınızdan ve şımarıklık olsun diye evler yontuyorsunuz.
150. "Artık Allah'dan korkun ve bana itaat edin.
- 151, 152. "Şu günahkârların, yeryüzünde fesat yapıp ıslah etmeyenlerin emrine de itaat etmeyin."
153. Dediler ki: "Sen muhakkak aşırı bir şekilde büyülenmişlerdensin.
154. "Sen de ancak bizim gibi bir insansın. Eğer doğru söyleyenlerden isen haydi bir âyet (mûcize) getir."
155. Dedi ki: "İşte bu, (istediğiniz) dişi devedir. Onun da belli bir su içme nöbeti vardır; sizin de belirli bir günde su içme nöbetiniz vardır.
156. "Ona kötülükle el sürmeyin. O zaman sizi büyük bir günün azabı yakalar."
157. Derken onu boğazladılar da pişman oluverdiler.

158. Bunun üzerine azab onları yakaladı. Muhakkak bunda bir âyet (ibret dersi) vardır. Ama onların çoğu iman etmediler.

159. Muhakkak senin Rabbin Azîz olandır, Rahîm olandır.

160. Lût kavmi peygamberleri yalanladılar.

161. Hani kardeşleri Lût onlara: "Korkmaz mısınız?" demişti.

162. "Gerçekten ben size (gönderilmiş) emin bir peygamberim.

163. "Artık Allah'dan korkun ve bana itaat edin.

164. "Bunun için sizden her hangi bir ücret istemem. Benim mükâfatım ancak âlemlerin Rabbine aittir.

165. "Âlemler arasından erkeklere yaklaşırsınız ha?!"

166. "Rabbinizin sizin için yarattığı eşlerinizi terk edersiniz demek? Hayır, siz haddi aşan bir kavimsiniz."

167. Dediler ki: "Ey Lût, eğer sen (bizi engellemekten) vazgeçmez isen elbette sürülenlerden olursun."

168. "Ben, sizin yaptıklarınıza oldukça buğz edenlerdenim" dedi.

169. "Rabbim, beni ve ailemi yaptıklarından kurtar."

170. Biz de onu ve ailesini topluca kurtardık.

171. Ancak (zevcesi olan) bir koca-karı geride kalanlar arasında oldu.

172. Sonra da diğerlerini yıkıp yok ettik.

173. Ve onların üzerine bir (taş) yağmur(u) yağdırdık. O korkutulanların yağmuru ne kötü idi!

174. Muhakkak bunda bir âyet (ibret) vardır. Onların çoğu iman edenler olmadı.

175. Ve muhakkak Rabbin Azîz olandır, Rahîm olandır.

176. Ashabu'l- Eyke peygamberleri yalanladılar.

177. Hani Şuayb onlara: "Korkmaz mısınız?" demişti.

178. "Gerçekten ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim.

179. "Artık Allah'dan korkun ve bana itaat edin.

180. "Ben sizden bunun için her hangi bir ücret de istemiyorum. Benim mükâfatım ancak âlemlerin Rabbine aittir.

181. "Ölçüyü tam yapın ve (insanların haklarına) zarar verenlerden olmayın.

182. "Dosdoğru terazi ile tartın.

183. "Ve insanların eşyasından (hukukundan) bir şey eksiltmeyin. Ve yeryüzünde bozgunculuk yapmaya çalışmayın.

184. "Sizi ve önceki nesilleri yaratandan korkun."
185. Dediler ki: "Sen ancak büyülenmişlerdensin;
186. "Sen ancak bizim gibi bir beşersin. Ve muhakkak biz seni yalancılardan sanıyoruz.
187. "Eğer doğru söyleyenlerden isen haydi üzerimize gökten parçalar indir."
188. "Rabbim sizin yaptıklarınızı daha iyi bilir" dedi.
189. Derken onu yalanladılar. Bunun üzerine onları Yevmu'z-Zulle azabı gelip yakaladı. Gerçekten o büyük bir günün azabı idi.
190. Muhakkak bunda bir âyet (alâmet) vardır. Onların çoğu zaten mü'min değildi.
191. Muhakkak Rabbin Azîz olandır, Rahîm olandır.
192. Muhakkak bu (Kur'an-ı Kerim) âlemlerin Rabbinin indirdiğidir.
193. Onu Rûhu'l-Emin indirdi;
194. Uyarıcılardan olasin diye, kalbin üzere;
195. Apaçık bir Arapça lisan ile.
196. Şüphesiz ki o, daha öncekilerin kitaplarında da vardır.
197. Acaba İsrailoğulları âlimlerinin onu bilmeleri, onlar için bir delil değil midir?
198. Eğer Biz onu Arapça bilmeyen (acemî) biri üzerine indirmiş olsaydık;
199. O da onu bunlara okusaydı; onlar yine ona iman etmezlerdi.
200. Biz onu (inkârı), günahkârların kalblerine öyle bir yerleştirip soktuk ki,
201. Onlar acıklı azabı görünceye kadar, artık ona iman etmezler.
202. Azab onlara ansızın gelecek ve farkında bile olmayacaklar.
203. Hemen ardından: "Acaba bize mühlet verilir mi?" derler.
204. Acaba bunlar azabımızın mı çabuk gelmesini isterler?
205. Ne dersin, Biz onları nice seneler (çeşitli nimetlerle) geçindirsek.
206. Sonra onlara va'd olundukları (azab) gelse;
207. Faydalandırıldıkları nimetlerin onlara bir yararı olmaz (değil mi?)
208. Biz uyarıcıları olmaksızın hiç bir ülkeyi helâk etmiş değiliz.
209. (İşte bu bir) hatırlatmadır! Biz, zulmedenler olmadık.
210. Onu (Kur'an'ı) şeytanlar indirmemiştir.
211. Bu, onlara yaraşmaz ve esasen buna güçleri de yoktur.
212. Çünkü onlar işitmekten kesinlikle uzak tutulmuşlardır.

213. O halde Allah ile birlikte başka bir ilâha dua (ve ibadet) etme!
O takdirde azab edilenlerden olursun.

214. Yakın akrabanı (Allah'ın azabı ile) uyar!

215. Sana tabi olan mü'minlere de kanadını indir.

216. Sana isyan ederlerse: "Muhakkak ben yaptıklarınızdan uzağım"de.

217. Ve Azîz ve Rahîm olana tevekkül et.

218. O seni (geceleyin teheccüde) kalkınca da görür;

219. Secde edenler arasındaki dolaşmanı da.

220. Muhakkak O, herşeyi işitendir, bilendir.

221. Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi?

222. Her yalancı günahkâr üzerine inerler.

223. Onlar (şeytan'ın yalanlarına)

kulak verirler ve onların çoğu yalan söylerler.

224. Şairlere de, (akılsız) azgınlar uyar.

225. Görmedin mi onlar her vadide serserice gezerler?

226. Ve gerçekten onlar yapmadıkları şeyi söylerler.

227. Ancak iman edip salih amel işleyen, Allah'ı çok anan ve haksızlığa uğratıldıktan sonra öçlerini alanlar başka. Zulmedenler hangi akıbete uğrayacaklarını göreceklerdir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

NEML SÛRESİ

[93 Âyet]

طَسَّ تِلْكَ آيَاتُ الْقُرْآنِ وَكِتَابٍ مُبِينٍ ﴿١﴾ هُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ
يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِالْآخِرَةِ رَبَّنَا لَهُمْ أَعْمَالُهُمْ فِيهِمْ يَغْمَهُونَ ﴿٤﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَهُمْ سُوءُ الْعَذَابِ وَهُمْ
فِي الْآخِرَةِ هُمْ الْآخَسُونَ ﴿٥﴾ وَإِنَّكَ لَتَلْقَى الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ ﴿٦﴾ إِذْ
قَالَ مُوسَى لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَاتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ بَشِيرٍ بِشَهَابٍ فَبِئْسَ لَعَلَّكُمْ
تَضْطَلُونَ ﴿٧﴾ فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مِنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ
رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨﴾ يَا مُوسَى إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٩﴾ وَأَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا
رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسَى لَا تَخَفْ إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيَّ
الْمُزْسَلُونَ ﴿١٠﴾ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلْ حُسْنًا بَعْدَ سُوءٍ فَإِنِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١﴾
وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ يَيْضَاءً مِنْ غَيْرِ سُوءٍ فِي تِسْعِ آيَاتٍ إِلَى فِرْعَوْنَ
وَقَوْمِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿١٢﴾ فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ آيَاتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا هَذَا سِحْرٌ
مُبِينٌ ﴿١٣﴾ وَحَدِّثُوا بِهَا وَاسْتَفْتِنَا أَنْفُسَهُمْ ظَلَمُوا وَعَلَوُوا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلَى
كَثِيرٍ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥﴾ وَوَرِثَ سُلَيْمَانُ دَاوُدَ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عِلْمُنَا
مَنْطِقُ الطَّيْرِ وَأَوْتَيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ ﴿١٦﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Tâ, Sîn. Bunlar Kur'ân'ın ve apaçık Kitabın âyetleridir:

2, 3. Namazlarını dosdoğru kılan, zekâtı veren ve âhirete kesin olarak inananların tâ kendileri olan iman edenlere doğru yolu gösterici ve müjde olmak üzere indirilmişlerdir.

4. Âhirete iman etmeyenlerin amellerini kendilerine süslü göstermişizdir. Bu sebepten onlar körelmişler ve şaşırılmışlardır.

5. İşte bunlaradır azabın en kötüsü, bunlara! Âhirette en çok ziyanda olacaklar da bizzat onlardır.

6. Muhakkak sen Kur'ân'ı, Hakîm, Alîm olan (Allah)dan almaktasın.

7. Hani Mûsâ aile halkına demişti ki: "Bên gerçekten bir ateş gördüm. Size ondan bir haber getirir veya ısınmanız için size parlak bir parça ateş getiririm."

8. Onun yanına gelince ona: "O ateşin yanında ve onun çevresinde olanlar da mübârek kılındı. Âlemlerin Rabbi Allah münezzehdir" diye seslenildi.

9. "Ey Mûsâ; şüphesiz ki Ben Azîz ve Hakîm olan Allah'ım!

10. "Asânı bırak." Onun ince yılanmış gibi hareket ettiğini görünce, arkasına bakmaksızın dönüp gitti. "Korkma ey Mûsâ! Çünkü Benim katımda rasûller korkmaz.

11. "Zulmedenler müstesnâ. Sonra da kötü halini iyilikle değiştirene muhakkak Ben, mağfiret ve rahmet ediciyim.

12. "Elini de yakana sok. Firavun'a ve kavmine (göstereceğin) dokuz mucize arasında (biri) olmak üzere kusursuz, bembeyaz çıkacaktır. Şüphesiz onlar fâsık bir toplulukturlar."

13. Âyetlerimiz kendilerine apaydınlık geldiğinde, onlar: "Bu, apaçık bir sihirdir" dediler.

14. Kalpleri onlara inandığı halde zulümle büyüklenmeleri sebebi ile onları inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak!

15. Andolsun Biz Dâvûd'a ve Süleyman'a bir ilim verdik. İkisi de: "Bizi mü'min kullarının pek çoğuna üstün kılan Allah'a hamd olsun" dediler.

16. Süleyman, Dâvûd'a mirasçı oldu. Dedi ki: "Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi. Herşeyden bize verildi. Muhakkak ki bu, apaçık üstünlüğün ta kendisidir!"

Tefsiri:

Burada söz konusu olan, ilim ve peygamberlik mîrâsından ibârettir. Bu konuda tefsir ve diğer ilim otoritelerinin ittifâkı vardır. Çünkü Hz. Dâvûd'un (a.s) Hz. Süleyman (a.s) dışında bir çok oğlu vardı. Eğer Hz. Dâvûd'un (a.s) bıraktığı mîrâs mal olsaydı vârisi sâdece Hz. Süleyman (a.s) olmazdı.

Ayrıca “Falanca öldü, oğlu ona vâris oldu” gibi bir sözün Allâh'ın kelâmında yer alması yakışık almaz. Çünkü herkese oğlunun vâris olduğu bilinen bir husustur. Böyle bir bilginin verilmesi hiçbir fayda içermez.

Kaldı ki âyetin öncesi ve sonrası bu verâsetin bilgi ve peygamberlikle ilgili olduğunu, mal olmadığını apaçık ortaya koymaktadır. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “Biz Dâvûd’a ve Süleyman’a ilim verdik. Onlar da: ‘Bizi mümin kullarının çoğuna üstün kılan Allah’a hamd olsun’ dediler. Süleyman Dâvûd’a vâris oldu.”⁴²⁴

Âyetin öncesi, Hz. Süleyman'ın (a.s) fazîletini, Allâh'ın sâdece ona nasîp ettiği şeref ve mîrâsı, babasına bahşettiği üstün ilim ve peygamberlik mertebelerini açıklamaktadır. “Gerçekten bunlar âşikâr lütuflardır.”⁴²⁵

Kur'an'da Hz. Zekeriyyâ'dan (a.s) aktarılan şu duâdaki mîras da aynı şekilde değerlendirilmelidir: “Doğrusu ben arkamdan yerime geçecek akrabâmdan ötürü endîşeliyim. Eşim de kısır. Bana lütfu kereminden öyle bir vâris nasîb et ki bana da, Yâkup hânedânına da vâris olsun. Onu, râzı olacağın bir insan eyle yâ Rabbi!”⁴²⁶

Bu ilim, peygamberlik ve Allâh'a dâvet mîrâsıdır. Yoksa şerefli bir peygamberin, malını akrabâlarına bırakmak istemediği için kan bağı itibâriyle kendisine daha yakın olacak, bu sebeple akrabâlarını mîrâsından mahrûm edecek bir oğul bahşetsin diye Allâh'a yakardığı sanılmamalıdır! Allah Teâlâ peygamberlerini bu ve benzerî davranışlardan arındırmıştır.

Allâh'ın kitâbını çarpıtan, peygamberin sözünü reddeden ve peygamberlere yapmadıkları davranışları yakıştıran kimseler uzak olsun!

Hamd, başarıya ve doğru yola ulaştırın Allâh'a mahsustur.⁴²⁷

Allah'ın Karınca Hakkındaki Hârikulâde San'atı

Allâh'ın, Kur'an'da karıncaya dâir naklettikleri, onun fitratına uygun yolu bulduğunu göstermeye yeter. Hz. Süleyman (a.s) onun arkadaşlarına şöyle hitâp ettiğini işitmiştir: “Ey karıncalar, haydin yuvalarınıza girin, Süleyman ve orduları, sizi fark etmeyerek ezip çiğnemesinler”⁴²⁸

Karınca muhâtaplarının işiteceği bir sesle konuşmasına başladı. Sonra müphem bir isim kullandı. Daha sonra kapsamlı olması için onu النمل “karıncalar” cins ismiyle destekledi. Akabinden karıncalara evlerine girip ordudan kaçınmalarını emretti. Peşi sıra bu emri verişinin sebebini açıkladı. Bunun sebebi, ordunun

424 Neml 27/15-16

425 Neml 27/16

426 Meryem 19/5

427 Miftâhu Dâri's-Seâde (73)

428 Neml 27/18

onlara verebileceği zarar, yâni Hz. Süleyman (a.s) ve ordusunun onları çiğneme ihtimâlidir. Sözünün en sonunda, Allâh'ın peygamberi olan Hz. Süleyman (a.s) ve ordusunun, kendilerini bilerek ezmedikleri için mâzur olduklarını belirtti.

Bu, hayranlık uyandıracak derecede isâbetli bir sözdür.

Allâh'ın karıncanın durumunu yüceltmesi son derece dikkate değer. Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: *“Günün birinde, Süleyman'ın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan orduları toplanmış olup, hepsi birlikte, düzenli olarak kendisi tarafından sevk ediliyordu.”*⁴²⁹ Daha sonra şöyle devâm ediyor: *“Derken karınca vâdisine geldiklerinde, onları gören bir karınca: “Ey karıncalar, haydin yuvalarınıza girin, Süleyman ve orduları, sizi fark etmeyerek ezip çiğnemesinler” diye ünlledi.*⁴³⁰

Allah Teâlâ, Hz. Süleyman ve ordusunun hep birlikte söz konusu vâdiye uğradıklarını bildiriyor. Bu vâdînin, “Canavarlar Vâdisi” ve benzeri yer isimleri gibi, “Karınca Vâdisi” adıyla bilindiği anlaşıyor.

Daha sonra Cenâb-ı Hak, o karıncanın ince zekâsını ve derin bilgisini gösteren hususları belirtti. Zîrâ diğer karıncalara kendileri için korunaklı olan yuvalarına girmelerini emretti. Çünkü o ve diğer karıncalar, başkalarının girmedikleri gruplara mahsus barınakları olduğunu biliyordu. Daha sonra *“Süleyman ve orduları sizi ezip çiğnemesinler”* dedi. Böylece Hz. Süleyman'ı hem ismi hem de zâtıyla diğer karıncalara tanıttı, ordu ve o ordunun komutanı olan Hz. Süleyman hakkında onları bilgilendirdi. Peşinden *“Sizi fark etmeyerek ezip çiğnemesinler”*⁴³¹ dedi. Bu sözülle ordunun verebileceği zararın mâzereti yanı sıra tedbirli davranarak barınaklarına girmeyen karıncaların kınanmayı hak edeceklerini de belirtmiş oldu.

Onun bu sözünü işiten Allâh'ın peygamberi Hz. Süleyman (a.s) tebessüm etti. Çünkü çok hayranlık uyandırıcı ve tebessüm ettirici bir sözdü.

Zührî, Abdullah b. Abdullah b. Uyeyne kanalıyla İbn Abbâs'tan -radıyallâhu anh- Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- karınca, bal arısı, hüdhüd ve göçkenin öldürülmesini yasakladığını rivâyet etmiştir.⁴³²

429 Neml 27/17

430 Neml 27/18

431 Neml 27/18

432 Ahmed b. Hanbel (II/322, 347); Ebû Dâvûd (XIV/178) Edeb, Bâbu fî katli'z-zer; İbn Mâce (II/1074), Sayd, Bâbu mâ nühiye 'an katlih. Elbânî, bu hadîsin sahih olduğunu belirtmiştir. Göçken, başı ve gagası büyük, yarısı beyaz ve yarısı siyah büyük tüyleri olan bir kuştur. (Derleyenin notu)

“Göçken” diye terceme ettiğimiz المرصد ‘a Ahter-i Kebir’de أحتف “uhtub” dendiği de belirtiliyor. (Mütercimnin notu)

Ebû Hureyre'den -radiyallâhu anh- nakledilen sahih bir hadis,e Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: *“Peygamberlerden biri bir ağacın altında konakladı. Bir karınca onu ısırды. Bunun üzerine peygamber, eşyâlarının toplanmasını emretti. Eşyâlar toplanıp ağacın altından çıkarıldı. Sonra peygamber, karınca yuvasının yakılmasını emretti. Yuva yakıldı. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona şöyle vahyetti: Bir karınca seni ısırдыğı için mi Allâh'ı tesbîh eden bir topluluğu yaktın? Sâdece seni ısırان karıncayı yaksaydın ya”*⁴³³

Hişâm b. Hassân şöyle der: Ahnef b. Kays karıncalardan çok zarar gördü. Bunun üzerine bir masa getirilmesini emretti. Masayı iki fırının yanına koydu, sonra üzerine oturup şehâdet getirerek karıncalara hitâben şöyle dedi: And olsun ya bu verdiğiniz sıkıntıya son vereceksiniz ya da ateşe verileceksiniz. Biz bunu yaparız.

Bu söz üzerine karıncalar çekip gittiler.

Avf b. Ebî Cemîle, Kasâme b. Züheyr'in şöyle dediğini nakletmiştir: Ebû Mûsâ el-Eş'arî -radiyallâhu anh- şöyle demiştir: Her şeyin efendisi vardır. Karıncaların bile.

Ahmed b. Hanbel'in, Kitâbü'z-Zühhd adındaki eserinde Ebû Hureyre'den Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- kadar ulaşan bir senet zinciriyle naklettiği hadiste karıncanın kat kat göklerdeki Arş'ın üzerinde bulunan Rabbini bildiğinin belirtilmesi de, onun doğru yolu bulduğunu gösteren hayranlık uyandırıcı bir bilgidir. İşâret ettiğimiz hadis şöyledir: *“Peygamberlerden biri insanlarla birlikte yağmur duâsına çıktı. Bir de ne görsünler? Bir karınca sırt üstü yatarak ayaklarını göğе doğru kaldırıp duâ etmiyor mu? Bunu gören peygamber insanlara şöyle dedi: Dönünüz! Yeterli oldu.”* Râvî bu ifâdede tereddüt ederek *“Başkaları sâyesinde size yağmur gönderildi”* denilmiş olabileceğini de belirtmiştir.⁴³⁴

Bu hadis birkaç yoldan gelmiştir. Tahâvî, Tehzîb adındaki eserinde ve başka eserlerde bunu rivâyet etmiştir.

Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir⁴³⁵: *“Hz. Dâvûd'un (a.s) oğlu Hz. Süleyman (a.s) yağmur duâsı için çıktı. Bir karıncanın sırt üstü yatarak ayaklarını göğе kaldırıp şöyle duâ ettiğini gördü: Allâhım! Biz senin yarattığın kullarından bir topluluğuz. Senin vereceğin yağmur ve rızka muhtâcız. Dilersen bize su gönderir ve rızık verirsin, dilersen bizi helâk edersin.*

433 Buhârî (VI/409), Bed'ü'l-halk, Bâbu izâ vakaa'z-zübâbu fi şerâbi ahadiküm fe'l-yağmishü; Müslim (V/88) Kitâbu katli'l-hayyât ve ğayrihâ, Bâbu'n-nehı 'an katli'n-neml; Ebû Dâvûd (XIV/176) Edeb, Bâbu fi katli'z-zer; Nesâî (VII/210) es-Sayd ve'z-Zebâih, Bâbu katli'n-neml

434 Bu hadis Kitâbü'z-Zühhd'de bulunamamıştır. (Derleyenin notu)

435 Bu hadisin senedi şöyledir. Bize Abdullah, babası-Vekî'-Müs'ir-Zeyd el-Amî ve Ebû's-Siddik en-Nâcî kanalıyla şöyle rivâyet etmiştir. Bk. Kitâbü'z-Zühhd (83)

Hız. Süleyman (a.s), karıncanın duâsını duyunca etrafındaki insanlara şöyle dedi: Dönünüz! Sizin dışınızda kilerin duâsı sâyesinde size su verildi.”

Râvî şöyle bir hâdisde de nakletmiştir: Bir karınca yuvasından çıktı ve bir çekirge parçasıyla karşılaştı. Onu yuvasına götürmeye çalıştı, ancak güç yetiremedi. Gitti ve onu taşımasına yardım edecek başka karıncalarla birlikte geri geldi. Ben de bu arada çekirge parçasını oradan kaldırmıştım. O çevrede biraz dolaştı fakat bulamadı. Bunun üzerine diğerleri onu bırakıp gittiler. Ben de o zaman çekirge parçasını yeniden eski yerine koydum. Tekrar onu yuvasına taşımaya çalıştı. Yine güç yetiremedi. Tekrar gitti ve beraberinde diğer karıncaları yeniden getirdi. Ama ben yine çekirge parçasını oradan kaldırmıştım. O yine orada onu aradı, bulamadı. Diğer karıncalar yine koyup gittiler. Bu hâdisde birkaç defâ tekkerrür etti. Sonuncusunda karıncalar onun çevresinde halka olarak onu ortalarına aldılar ve onu didik didik ederek parçaladılar. Olanları kendisine anlattığımda hocam şöyle dedi: Allah, o karıncaları yalanın çirkinliği ve yalancının âkıbetini göstermek için yaratmış.

Karıncalar en hırslı canlılar içerisinde yer alır. Hattâ hırsa örnek gösterilirler.

Rivâyet edilir ki, Hız. Süleyman (a.s) karıncaların hırsını ve çok gıdâ depoladığını görünce bir karınca getirtti ve ona “Bir karınca bir yılda ne kadar yiyecek yer?” diye sordu. Karınca “Üç buğday tânesi!” diyerek cevâp verdi. Bunun üzerine Hız. Süleyman (a.s) onun üç buğday tânesiyle birlikte bir şişe içerisinde konulmasını ve şişenin ağzının kapatılmasını emretti. Karınca Hız. Süleyman’ın (a.s) emrettiği şekilde bir şişe içerisinde konuldu ve böyle bir yıl bekletildi. Bir yıl dolunca Hız. Süleyman (a.s) şişenin açılmasını emretti. Şişede bir buçuk buğday tânesi olduğunu gördü. Karıncaya sordu:

Nerede kaldı senin iddiânın doğruluğu? Hani bir yılda üç buğday tânesi yediğini söylemiştin!

Evet öyle söylemiştim. Ancak senin kendi cinsinin işleriyle uğraştığını bilmediğim için ömrümün geri kalanını da hesaplamak zorunda kaldım. Ömrümün senin belirlediğin bir yıldan fazla olduğunu gördüm ve yiyeceğimin yarısını yemekle yetindim. Geri kalanını ise daha sonra hayâtımı devâm ettirebilmek için ayırdım.

Hız. Süleyman (a.s), onun bu kadar hırslı olmasına şaşırdı.

Bu, karıncanın fitratıyla uyumunun ve ona bahşedilen melekeden hayranlık uyandıran bir örneğidir.

Onun hırsının bir örneği de, yaz boyunca çalışıp kış için yiyecek biriktirmesidir. Çünkü kışın yiyecek bulmasının zor ve imkânsız olduğunu bilmektedir.

O, cılız olmasına rağmen çok güçlüdür. Kendisinden kat kat ağır yükleri taşıyıp yuvasına götürebilir.

Onun şaşırtıcı hallerinden biri de kuru bir kışniş otu burnuna yaklaştırılrsa onun kokusunu almaz. Hâlbuki o ot yere konulsa çok uzak bir mekândan onun yanına gelir. Eğer onu taşıyamazsa gider ve onu taşımasına yardım edecek bir sürü karınca getirir. O otun kokusunu tâ yuvasının içinden alıp da nasıl ona koşar gelir, bilinmez. Başkalarının göz ve kulaklarıyla algılayamacakları şeyleri o koklama yoluyla çok uzaklardan algılayabilir. İnsanın yemek yediği ve ekmek kırıntılarının döküldüğü yere çok uzaklardan gelir ve o kırıntıları – kendisinden büyük olsa bile — yuvasına taşır. Eğer taşıyamazsa yuvasına gider ve bir grup karıncayı berâberinde geri getirir. Siyah bir ip gibi birbirini tâkip ederek gelirler ve onun yuvaya taşınması için yardımlaşır.

Kezâ karınca, başakların yanına gelir ve onu koklar. Eğer buğday olduğunu anlarsa onu parçalayıp ufalar ve yuvasına taşır. Ama arpa olduğunu anlarsa öylece bırakır.

Onun isâbetli bir koku alma duyusu, sarsılmaz bir gayreti, aşırı bir hırsı ve kendi ağırlığının kat kat fazlası yiyecekleri taşımaya kalkışan bir cür'eti vardır.

Bal arılarında olduğu gibi karıncaların işlerini düzenleyen bir reîs ve komutanları yoktur. Ancak yiyecek arayan gözcüleri vardır. Yiyecek gördü mü diğerlerine haber verir. Onlar da topluluklar hâlinde gelirler. Her karınca, kendisi için diğerlerinden saklı tâne ayırmaz. Hepsi topluluğun faydası için çalışır.

Onun şaşırtıcı hallerinden biri de şudur: Bir adam, onun bal ve benzerî tatlıların içine düşmesinden sakınmak isterse bir çukur kazar ve onun çevresine bir su koyar. Yâhut su dolu büyük bir kap alır ve içine tatlı karıştırır. Karınca o kaba doğru gelir, ancak ona giremez. Aksine duvara tırmanır, o kaba paralel bir şekilde çatıda yürür ve sonra kendisini onun üzerine atar. Biz bunu tecrübe ettik.

Bir defâsında bir demirci, ateşte kızdırdığı bir çemberi soğuması için yere atmıştı. Tesâdüf, çemberin içinde bir karınca varmış. Karınca kızgın çemberden çıkmak için dört bir yana yöneldi, fakat her tarafta ateşin yakıcılığını hissetti. Çemberin merkezinde, tam ortada durdu. Burası çevresinde yakıcılığını hissettiği ateşe en uzak yerdî.⁴³⁶

وَحَيْرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودَهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٧﴾ حَتَّى إِذَا
أَتَوْا عَلَى وَادِي النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ
سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٨﴾ فَتَبَسَّ ضَاحِكًا مِنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ

أَوْزَعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ ﴿١٩﴾ وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهُدُودَ أَمْ كَانَتْ مِنَ الْغَائِبِينَ ﴿٢٠﴾ لَأُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لَيَأْتِيَنِّي بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٢١﴾ فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ نَحْطُ بِهِ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بَنِيَّ يَقِينُ ﴿٢٢﴾ إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾ وَجَدْنَاهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَزَيْنُ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٢٤﴾ أَلَا يَنْجِدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبَاءَ فِي السَّمَاءَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿٢٥﴾

17. Süleyman'ın cin, insan ve kuşlardan orduları huzuruna toplandı. Onlar topluca yol alır ve idare olunurlardı.

18. Nihayet karıncalar vadisine geldiklerinde bir karınca dedi ki: "Ey karıncalar, yuvalarınıza girin, Süleyman ve askerleri farketmeyip sizi çiğnemesin."

19. Sözünden dolayı gülercesine tebessüm edip dedi ki: "Rabbim, bana ve ana babama ihsan ettiğin nimetine şükür etmeyi ilham et; razı olacağın salih amel işlemeye de muvaffak kıl! Rahmetinle beni salih kullarının arasına kat."

20. Bir de kuşları araştırdı ve dedi ki: "Neden Hüdühüdü göremiyorum? Yoksa o kayıplara karışanlardan mı oldu?"

21. "Ben, onu elbette ya şiddetli bir azab ile azaplandırıyorum veya muhakkak onu kestiririm ya da bana (kayboluşunu haklı çıkartacak) apaçık bir delil getirir."

22. Çok eğlenmeden geldi ve dedi ki: "Senin bilmediğin şeyi ben gördüm. Ve Sebe' (şehrin)den sana kesin bir haber ile geldim.

23. "Gerçekten ben bir kadını onlara hükümdarlık eder buldum. Kendisine herşeyden verilmiş; onun bir de büyük bir tahtı var!"

24. "Onu ve kavmini Allah'dan gayri güneşe secde eder buldum. Şeytan onlara amellerini süslü göstermiş ve onları doğru yoldan alıkoymuş. Onun için onlar, doğru yola gelemiyorlar.

25. "(Şeytan bunu) göklerde ve yerde olan gizliyi açığa çıkartan, gizlediğiniz ve açıkladığınız şeyleri bilen Allah'a secde etmesinler diye (yapıyor).

Tefsiri:**Allah'ın Hüdühüd Hakkındaki Hârikulâde San'atı**

Hüdühüd kuşu, başkalarının görmediği yer altındaki su kaynaklarını en iyi gören çok basîretli bir kuştur.

Onun basîretinin örneklerinden biri de Allâh'ın kitâbında nakletmiş olduğu şu kıssadır. Hz. Süleyman (a.s) onu aramış, bulamayınca tehdit etmişti. Hüdühüd dönünce Hz. Süleyman daha onun cezâsını açıklamadan ömrünü beyân etti ve onu dinlemeye yöneltip meraklandırarak bir üslûpla “*Senin bilmediğin bir şeyi öğrendim*” dedi. Bu ifâde, “Sana bütün boyutlarıyla ve derinlemesine öğrendiğim çok önemli bir bilgi getirdim” anlamını içerir. Bu sebeple “*Sebe’den sana çok doğru (ve önemli) bir haber getirdim*” cümlesini ekliyor.

النَّبَأُ kelimesi, önemli haber demektir. İnsanlar böylesi haberleri bilmek isterler.

Daha sonra hüdühüd, bunun şeksiz-şüphesiz bir haber olduğunu belirtti. Böylece, bu önemli haberi Allâh'ın peygamberi olan Hz. Süleyman'a (a.s) bildirmeden önce onu bu habere hazır hâle getirdi, söyleyeceği husûsa kulak vermesi için teşvikte bulundu. Bu, berâat-i istihlâl (söze güzel giriş yapma) sanatının ve verilecek habere dâir muhâtabı heyecanlandırmanın bir türüdür.

Hüdühüd, bu dikkat çekici girişten sonra vereceği haberi pekiştirme edatları kullanarak güçlü bir ifâde ile dile getirdi: “*Gerçekten, onlara (Sebeliler’e) hükümdarlık eden bir kadınla karşılaştım*”⁴³⁷

Daha sonra bu kraliçenin özelliklerini, bir hükümdarın sâhip olması gereken her şeye sâhip olan en güçlü hükümdarlardan biri olduğunu belirtti. Daha da ileri giderek kraliçenin oturduğu tahtı ve bunun ihtişâmını dile getirerek onu bir hayli yüceltti. En sonunda, hak dîne girmek için yaptığı çağrıya uymamaları hâlinde Hz. Süleyman'ı (a.s) onlarla yurtlarında savaşılmaya yöneltecek asıl maksada geldi ve şöyle dedi: “*Onun ve kavminin, Allâh'ı bırakıp güneşe secde ettiklerini gördüm.*”

Bu cümlelerin başında atf edâtı yoktur. Dolayısıyla öncesinden bağımsız ve ayrı bir cümledir. Çünkü asıl söylenmek istenen yer burasıdır. Öncesi ise bu kısma bir hazırlıktır.

Hüdühüd daha sonra, o kavmi azdıran ve böyle davranmaya yönelten âmili zikretti. O da, şeytanın onlara davranışlarını güzel gösterip onları sâdece Allâh'a itâat olan doğru yoldan çıkarmasıdır.

Akabinden, şeytanın onları saptırmasının, doğru yolu bulmalarına ve secde edilmeye lâıyk yegâne varlık olan Allâh'a secde etmelerine engel olduğunu belirtti.

Daha sonra Allah Teâlâ'nın fiilleri içerisinde, yer ve göklerde gizli bulunan nesneleri ortaya çıkarmasını zikretti. Onlar da yağmur, bitki, mâdenler, gökten yağan yağmur, kar vs. ile yeryüzünden çıkan bitkililerdir.

Allah Teâlâ'nın fiilleri içerisinde özellikle gizli nesneleri ortaya çıkarmasını zikretmesi, Allâh'ın ona vermiş olduğu yer altındaki gizli su kaynaklarını çıkarma özelliğine bir işârettir.

el-Keşşâf adındaki eserin müellifi Zemahşerî şöyle demiştir: "Gizliliklerin çıkarılması" ifâdesi, bu sözü söyleyenin hüdhüd olduğuna bir karîne oluşturur. Çünkü o, yer altındaki su kaynaklarını bilmektedir. Bu bilgi, göklerde ve yerde gizli olan her şeyi çıkaran Allâh'ın ona ilhâm etmesi sâyesinde olmaktadır. Allâh'ın nûruyla bakan firâset sâhibi hiç kimseye şu gerçek kapalı değildir: Bir sanat veyâ ilimle uğraşan herkesin işi, kâbiliyetlerinden, konuşmasından ve şekil-şemâilinden anlaşılır. Allah Teâlâ, herkese, yaptığı işin elbîsesini giydirmiştir.⁴³⁸

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٢٦﴾ قَالَ سَتَقْبُرُونَ أَصْدَقْتُ أَمْ كُنْتُ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٢٧﴾ إِذْ هَبْ بَكَّتَابِي هَذَا فَالْقِيَ إِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّى عَنْهُمْ فَانْظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ إِنِّي أُلْقِيَ إِلَيْكِ كِتَابٌ كَرِيمٌ ﴿٢٩﴾ إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿٣٠﴾ أَلَا تَعْلَمُونَ عَلَيَّ وَأَتُونِي مُسْلِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي أَمْرِي مَا كُنْتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّى تَشْهَدُونِ ﴿٣٢﴾ قَالُوا نَحْنُ أَوْلُوا قُوَّةً وَأُولُوا بَأْسٍ شَدِيدٍ وَالْأَمْرُ إِلَيْكِ فَانْظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعْرَاجَ أَهْلِهَا آذِلَّةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٣٤﴾ وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَانُ قَالَ أَتُمَدُّونَ بِمَالٍ فَمَا أَتَانِي اللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا أَتَاكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بِهَدْيِكُمْ تَفْرَحُونَ ﴿٣٦﴾ ارْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ بِجُلُودٍ لَا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَا أَذِلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٣٧﴾ قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ عَفْرَيْتُ مِنَ الْحِجْرِ أَنَا أُنِيبُكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيَّ أَمِينٌ ﴿٣٩﴾ قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَأَاهُ مُسْتَقَرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرَ

فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ ﴿٤٠﴾ قَالَ نَكُونُوا لَهَا عَزْشَهَا
نَنْظُرُ أَتَنْتَبِي أَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَنْتَبِهُونَ ﴿٤١﴾ فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَ أَهَكَذَا
عَزْشُكَ قَالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ وَأَوَيْتِنَا الْعِلْمُ مِنْ قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ ﴿٤٢﴾ وَصَدَّهَا
مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٤٣﴾ قِيلَ لَهَا ادْخُلِي
الصُّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقِهَا قَالَتْ إِنَّهُ صَرْحٌ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ
قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٤﴾
وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ ضَالِحًا أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ
﴿٤٥﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالشَّيْءِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ لَعَلَّكُمْ
تُرْحَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ قَالَ طَائِرُكُمْ عِنْدَ اللَّهِ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ
تُفْسِدُونَ ﴿٤٧﴾ وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ
﴿٤٨﴾ قَالُوا تَفَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ
وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَمَكَرُوا مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٠﴾ فَانْظُرْ
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مُكْرِهِمْ أَنَّا دَمَرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥١﴾ فَتِلْكَ يَوْمَئِذٍ
خَاوِيَةٌ بِمَا ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥٢﴾ وَاتَّجِنَّا الَّذِينَ آمَنُوا
وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٣﴾ وَلَوْطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٥٤﴾
أَنْتُمْ لَأَتَاوْنَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿٥٥﴾ فَمَا
كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أَنَاسٌ يَبْطِغُونَ
﴿٥٦﴾ فَاتَّجِنَّا وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَرْنَاهَا مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٥٧﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ
مَطَرًا قَسَاءً مَطَرِ الْمُنْذَرِينَ ﴿٥٨﴾ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى
اللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾ أَمْنَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ
السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنبِتُوا شَجَرَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ
بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْبُدُونَ ﴿٦٠﴾ أَمْنَ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهَارًا وَجَعَلَ
لَهَا رَوَاسِي وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ بَلْ أَكْثَرُكُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾
أَمْنَ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ

اللَّهُ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾ أَمْ نَجْعَلُ فِي ظُلُمَاتٍ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُزِيلُ
الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ أَلَيْهَ مَعَ اللَّهِ تَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٣﴾ أَمْ نَبْدَأُ
الْحَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَلَيْهَ مَعَ اللَّهِ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ
إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٦٤﴾ قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ
وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُنْعَثُونَ ﴿٦٥﴾

26. "Allah O'dur ki O'ndan başka ilâh yoktur, çok büyük Arşın Rab-bidir."

27. "Bakalım, (verdiğin haberde) doğru mu söyledin, yoksa yalancı-lardan mısın?" dedi.

28. "Bu mektubumu al, götür ve onu kendilerine bırak! Sonra da onlardan geri çekilip ne şekilde karşılık vereceklerine bak!"

29. (Hükümdar kadın) dedi ki: "Ey ileri gelenler, gerçekten bana çok şerefli bir mektup bırakıldı.

30. "O (mektup) gerçekten Süleymandan'dır ve gerçekten o, Rahmân ve Rahîm Allah'ın adı ile (diye başlıyor).

31. "Bana karşı büyükmeyin ve Müslümanlar olarak bana gelin" diye yazıyor."

32. Dedi ki: "Ey ileri gelenler, benim bu işim hakkında bana görüş belirtin. (Esasen) ben, sizler yanımda hazır olmadıkça hiçbir işi kesip atmış değilim."

33. Dediler ki: "Biz güç sahibi kimseleriz, çetin savaşçılarız. Bununla beraber emir senindir. Artık ne emredeceğini sen düşün, karar ver!"

34. Dedi ki: "Şüphesiz hükümdarlar bir şehre girdiklerinde onu ha-rab ederler, ahalisinin şerefliilerini zelil kılarlar. Gerçekten de onlar böyle yaparlar.

35. "Muhakkak ben onlara bir hediye gönderip elçiler(im)in ne ile döneceklerine bir bakayım."

36. (Elçi), Süleyman'a geldiğinde dedi ki: "Bana mal ile mi yardım ediyorsunuz? Hâlbuki Allah'ın bana verdiği size verdiğinden daha ha-yırlıdır. Siz ise bu hediyeniz sebebiyle böbürleniyorsunuz.

37. "Dön onlara! Andolsun üzerlerine karşı duramayacakları ordu-larla geleceğiz. Ve onları -andolsun- oradan zelil ve küçük düşmüşler olarak çıkartacağız."

38. Dedi ki: "Ey ileri gelenler! Onlar bana Müslümanlar olarak gel-mezden önce, kadının tahtını hanginiz bana getirebilirsiniz?"

39. Cin'den bir ifrit dedi ki: "Ben onu sana, sen yerinden kalkmazdan önce getirebilirim. Ve muhakkak ben buna gücü yeten ve güvenilir bir kimseyim."

40. Nezdinde kitaptan bir bilgi bulunan kişi dedi ki: "Ben onu sana gözünü kırpmadan getiririm." Onun derhal yanında durduğunu görünce, dedi ki: "Bu, benim Rabbimin lütfundandır. Acaba şükür mü ederim yoksa nankörlük mü ederim diye beni sınaması içindir. Kim şükür ederse kendi lehinedir. Kim de nankörlük ederse muhakkak Rabbim (şükre muhtaç olmayan) Ğanîdir, kerem sahibidir."

41. (Süleyman) dedi ki: "Tahtını onun tanıyamayacağı bir şekilde değiştirin. Bakalım o yol bulacak (tahtını tanıyacak) mı yoksa yol bulamayacaklardan mı olacak?"

42. (Kadın) geldiğinde, (ona) şöyle denildi: "Senin tahtın böyle midir?" O da: "Sanki bu, odur" dedi. "Ve bize bundan önce ilim verilmiş olup biz teslim olanlardan olmuştuk."

43. Daha önce Allah'dan başka taptığı şeyler ona mani olmuştu. Çünkü o, kâfir bir kavimden idi.

44. O kadına: "Köşke gir" denildi. Onu görünce, derin bir su sanıp ayaklarının üzerini açtı. (Süleyman): "Gerçekten o, billurdan yapılmış, iyice düzeltilmiş bir köşktür" dedi. (O kadın) dedi ki: "Rabbim, ben nefsimi zulmettim ve Süleyman'la birlikte âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum."

45. Andolsun ki Semûd'a kardeşleri Salih'i "Allah'a ibadet edin" diye gönderdik. Bunlar iki fırka olup birbirleri ile çekişmeye başlayıverdiler.

46. Dedi ki: "Kavmim, iyilikten önce ne diye kötülüğün çabucak gelmesini istersiniz? (Hâlbuki) Allah'dan mağfiret dilemelisiniz, değil mi? Belki size merhamet olunur."

47. Dediler ki: "Sen ve sana uyanlar bize uğursuzluk getirdiniz." Dedi ki: "Sizin uğurunuz Allah nezdindedir. Esasen siz, denenen bir kavimsiniz."

48. O şehirde (Hicr'de) yeryüzünde bozgunculuk yapan fakat ıslah etmeyen dokuz kişi vardı.

49. Onlar kendi aralarında Allah adına yemin ederek dediler ki: "Ona ve aile halkına gece baskın yapalım; sonra da velisine (kanını istediğinde): 'Biz aile halkının helâk edildikleri yere bile tanık olmadık. Biz gerçekten doğru söyleyenlerdeniz' diyelim."

50. Onlar tuzak kurdular, Biz de -onlar farketmeksizin- bir tuzak kurduk.

51. Tuzaklarının âkıbeti nasıl oldu, bir bak! Çünkü Biz onları da kavimlerini de hep birlikte helâk ettik.

52. İşte zulümleri sebebi ile onların bomboş ve harab olmuş euları! Artık bunda bilen bir topluluk için bir âyet (ibret) vardır.

53. İman edenleri ve sakınmakta olanları da kurtardık.

54. Lût'u da (peygamber gönderdik). Hani o, kavmine demişti ki: "Siz, bu fuhşu bile bile mi işlersiniz?"

55. "Siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere mi yaklaşırsınız? Doğrusu siz cahillik eden bir kavimsiniz."

56. Kavminin cevabı: "Lût(u ve) ailesini memleketinizden çıkarın. Çünkü onlar temizlik taslar kimselerdir" demelerinden başka bir şey olmadı.

57. Biz de onu ve ailesini kurtardık. Karısı müstesnâ. Onun kalanlarından olmasını takdir etmiştik.

58. Biz üzerlerine bir (taş) yağmur(u) yağdırdık. Korkutulanların yağmuru ne kötüdür!

59. "Allah'a hamd olsun; seçtiği kullarına da selâm olsun" de. "Allah mı hayırlıdır, yoksa (O'na) koştukları ortaklar mı?"

60. (Putlar mı hayırlıdır) göklerle yeri yaratan ve sizin için gökten bir su (yağmur) indiren mi? Onunla göz alıcı bahçeler bitirdik. Onların ağaçlarını bitirmek sizin için mümkün olmaz. Allah ile birlikte bir ilâh mı var? Hayır, onlar sapan bir topluluktur.

61. (Putları mı hayırlıdır) yoksa yeri barınılabılır halde yaratan, aralarında akarsular var eden, orada sabit dağlar yaratan ve (tatlı ve acı) iki deniz arasında engel kılan mı? Allah ile birlikte bir ilâh mı var? Hayır, onların çoğu bilmezler.

62. (Putları mı hayırlıdır) yoksa, bunalmış olana kendisine dua ettiğinde duasını kabul edip o kötülüğü gideren ve sizi yeryüzünün halifeleri yapan mı? Allah ile birlikte ilâh mı vardır? Ne kadar az düşünüyorsunuz?

63. (Putları mı hayırlıdır) yoksa kara ve denizin karanlıklarında size yol gösteren ve rahmetinin önünde müjde olarak rüzgarları gönderen mi? Allah ile birlikte bir ilâh mı var? Allah koştukları ortaklardan çok yücedir.

64. (Putları mı hayırlıdır) yoksa ilkin yaratan sonra da onu tekrar var edecek olan, gökten ve yerden size rızık veren mi? Allah ile birlikte başka bir ilâh mı varmış? De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz haydi delilinizi getirin!"

65. De ki: "Göklerde, yerde gaybı Allah'dan başka kimse bilmez. Onlar ne vakit diriltileceklerini de bilmezler."

Tefsiri:

Allah Teâlâ, bu âyetlerde müşriklerin düşünmelerini sağlamak için şöyle buyuruyor: Yegâne ilâh, burada sayılan nîmetleri tek başına yaratandır. Eğer O'nunla birlikte bunları yapan başka bir ilâh olsa ona da tapılması uygun olur. Ama eğer onunla birlikte bunları yapan başka ilâh yoksa niçin Allah'tan başka ilâhlar uydurarak onlara tapıyorlar?

Bu açıklamamız gereğince âyetin tahlili hakkında mevcut iki görüşten doğru olanı *هَذَا فَعَلَ اللَّهُ مَعَ إِيَّاهُ* "Allah'la birlikte bu işleri yapan başka bir ilâh olabilir mi!" şeklindedir. Elbette bu sorunun cevâbı "Kesinlikle hayır!" olacaktır.

Allah'ın dışında Allâh'ın yaratması gibi yaratabilecek başka ilâh yoksa niçin O'nun dışında sahte ilâhlar ediniyorlar?

Böylece ortaya çıkmaktadır ki, Allâh'ın dışındaki varlıklar tapılmaya lâyık değildir. Çünkü Allâh'ın dışındaki varlıkların rubûbiyet, yâni yaratıcılık özelliği olmadığı müşriklerin kendi itiraf ve şâhitlikleriyle sâbittir.

Bunu yapan" kaydını koyarak "Allah'la birlikte bunu yapan başka bir ilâh mı var?" demeyip de, âyeti, *هَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهٌ آخَرٌ* "Allah'la birlikte başka bir ilâh mı var?" şeklinde tahlil eden ve öyle mânâ verenler iki bakımdan zayıf bir görüş ortaya koymuş olurlar:

1. Allah'la birlikte başka ilâhlar olduğunu kat'î olarak ret ve inkâr etmiş olmazlar.

2. Müşrikleri susturacak güçlü bir delil ortaya koymuş olmazlar. Böyle bir delil ancak yukarıda zikrettiğimiz takdîrin yapılması ile mümkün olur ve onlara şöyle seslenilmiş olur: Allâh'ın yarattığı gibi yaratan başka ilâh olmadığını söylüyorsanız hiçbir şey yaratamayan âciz varlıkları niçin ilâh ediniyorsunuz?

Demek ki bu âyetler, şu âyetlerle paralel bir mânâ içermektedir: "Yoksa O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma onlarca birbirine benzer mi göründü? De ki: Allah her şeyi yaratandır. Ve O, birdir, karşı durulmaz güç sâhibidir."⁴³⁹ "İşte bunlar Allâh'ın yarattıklarıdır. Şimdi (ey kâfirler) O'ndan başkasının ne yarattığını bana gösterin!"⁴⁴⁰ "O halde, yaratan (Allah), yaratmayan gibi olur mu?"⁴⁴¹ "Allâh'ı bırakıp da taptıkları, hiçbir şey yaratamazlar. Çünkü onlar kendileri yaratılmışlardır."⁴⁴² "(Kâfirler) O'nu (Allâh'ı) bırakıp, hiçbir şey yaratamayan, bilakis kendileri yaratılmış olan ilâhlar edindiler."⁴⁴³

439 Ra'd 13/14

440 Lokman 31/11

441 Nahl 16/17

442 Nahl 16/20

443 Furkan 25/3

Kur'an'da bunlara benzer pek çok âyet vardır.

Görüldüğü gibi açıklamakta olduğumuz âyetler, yukarıda zikrettiğimiz âyetlerle paralel bir şekilde tahlil edildiğinde müşrikleri susturucu bir delil içerir.⁴⁴⁴

Acabâ âyette zikredilen “selâm”, Allâh'ın bir sözü ve söylenmesi emredilen sâdece “hamd”den mi ibârettir? Bu durumda **قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ** “De ki: Hamd, Allâh'a mahsustur” ifâdesiyle cümle sona ermekte ve orada durmak gerekmektedir.

Ancak söylenmesi emredilenin içinde “selâm”ın da olması ihtimâl dâhilindedir. Acabâ bu iki ihtimâlden hangisi geçerlidir?

Bu soruya şöyle cevap vermek mümkündür: Âyet-i kerîme her iki ihtimâli de içermekte ve her ikisini de destekleyen karîneler bulunmaktadır.

“Selâm” da, emredilene dâhil olabilir. Çünkü;

1. Öncesiyle güçlü bir bağ içerisinde. Hiçbir ayırım olmaksızın atıf (bağlama) harfi olan **وَ** “vav” ile öncesindeki cümlenin hükmüne tâbi kılınmıştır. Bu da, **قُلِ** “de!” emrinin, hem “hamd”e hem de “selâm”a yönelik olmasını gerektirir. Bir engel olmadığı müddetçe geçerli olan esas budur. Nitekim bir kişi **الْحَمْدُ لِلَّهِ وَبِحَمْدِهِ** “Hamd, Allâh'a mahsustur, Allâh'ı noksanlıklardan tenzîh ederim” derse, tenzih ifâde eden “sübhânallah” da söylediği söze dâhil olur.

2. Söylenmesi emredilen **الْحَمْدُ لِلَّهِ** “Hamd, Allâh'a mahsustur” cümlesine atfedilirse haber kipi ile kurulmuş olan bir cümle yine haber kipi ile kurulmuş bir cümleye atfedilmiş olur, ki böyle olması da esastır. Ancak ona atfedilmezse emir kipinde olan **قُلِ** “de!” fiiline atfedilmiş olur ki, bu da hoş karşılanmaz.

3. Bu cümleyi söyleyen kişinin Müslüman olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple âyetteki **عِبَادِهِ** “kulları” kelimesinde bulunan zamir, gâib (üçüncü şahıs) kipinde kullanılmıştır. Eğer bunu söyleyen Allah olsa idi **سَلَامٌ عَلَى عِبَادِي** “Selâm da, kullarının üzerine olsun” denirdi.

Öte yandan “selâm”ın Allâh'ın sözü olduğunu gösteren deliller de vardır:

1. Kur'an-ı Kerim'de Allâh'ın seçkin kullarını selâmladığı belirtilen bir çok âyet vardır. Bu âyet de onlarla paralel değerlendirilebilir. O âyetlere birkaç misâl verelim: “Bütün âlemlerden Nûh'a selâm olsun!”⁴⁴⁵ “İbrâhim'e selâm”⁴⁴⁶ “Mûsâ ve Hârûn'a selâm olsun”⁴⁴⁷ “İlyâs'a selâm”⁴⁴⁸

444 Medâricü's-Sâlikîn (I/413)

445 Sâffat 37/79

446 Sâffat 37/109

447 Sâffat 37/120

448 Sâffat 37/130

2. Allâh'ın seçtiği kullar peygamberlerdir. Allah Teâlâ da kendisini noksanlıklardan arındırıp övgüye lâyık olduğunu belirtirken peygamberlerinin de esenlik içinde olduğunu bildirir.

Kendisini noksanlıklardan arındırıp peygamberlerinin selâmette olduğunu bildirmesine şu âyeti örnek verebiliriz: *“senin izzet sâhibi Rabbin, onların isnat etmekte oldukları vasıflardan yücedir, münezzehtir. Gönderilen bütün peygamberlere selâm olsun!”*⁴⁴⁹

Görüldüğü üzere bu âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak, kendisine yaraşmayan özelliklerden uzak olduğunu zikretmiş, sonra peygamberlerinin selâmetini ilâve etmiştir.

Kendisini noksanlıklardan arındırmasıyla peygamberlerinin esenliğini bir arada zikretmesi, bâtil ve bid'ate uyanlara reddiye içeren büyük Kur'ânî sırlardan birini teşkîl eder. Çünkü O, sapık kullarının söylediklerinden zâtının uzak olduğunu belirtmekte ve sonra selâmın peygamberleri üzerine olduğunu eklemektedir. Bu, peygamberlerin, yalanlayıcıların ve muhâliflerinin söyledikleri her türlü iftirâdan uzak ve sâlim olmalarını gerektirir. Onlar, düşmanlarının tüm iftirâlarından uzak ve berî olunca getirdikleri tüm ilkeler de her türlü yalan ve bozukluktan uzak olmuş olur.

Peygamberlerin getirdikleri en önemli ilke; tevhit, Allâh'ı tanımak ve onlar vâsıtasıyla Allâh'ın kendisini nitelediği şânına lâyık sıfatlarla tanınmasıdır. İşte bu ilke yalan, imkânsızlık ve bozukluk gibi özelliklerden uzak olunca hâlis bir gerçek olarak ortaya çıkar. Buna uymayan şeylerin ise bâtil, geçersiz ve yalan olduğu anlaşılır.

Bu mânâ, *“De ki: Hamd olsun Allah'a, selâm olsun seçkin kıldığı kullarına.”* âyet-i kerîmesinde de aynıyle vardır. Çünkü, Allah Teâlâ'nın kemâl ve celâl sıfatlarıyla, güzel isimleri ve fiilleriyle lâyık olduğu şekilde övülmesini içerdiği gibi peygamberlerinin her türlü kusur, eksiklik ve yalandan uzak olduğunu da vurgulamaktadır. Bu ise, peygamberlerin getirdiği ilkelerin her türlü bâtıldan uzak olduğu anlamına gelir. Allah Teâlâ'nın, peygamberlerinin selâmetini kendi övgüsü ve noksanlıklardan uzak oluşu ile bir arada zikretmesindeki bu incelik son derece dikkate değer! Bu da, âyette zikredilen “selâm”ın Sâffât sûresinde olduğu gibi Allâh'ın sözü olduğunu gösterir. Bu durumda haber kipinden oluşan *“selâm olsun seçkin kıldığı kullarına!”* cümlecığının emir kipiyle kurulmuş olan *“De ki”* buyruğuna atfedilmesinin hoş olmayacağı ileri sürülemez. Çünkü bunun bir çok örneği vardır. Şu âyetler bu kabildendir: *“(Muhammed:) Rabbim! (Onlar hakkında) adâletinle hükmünü ver. Bizim Rabbimiz Rahmandır, Sizin anlattıklarınıza karşı*

yardımı umulandır, dedi.”⁴⁵⁰ “De ki: Bağışla ve merhamet et Rabbim! Sen merhametlilerin en iyisisin”⁴⁵¹ “Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında adâletle hükmet! Sen hükmedenlerin en hayırlısısın.”⁴⁵² Bunun benzerleri pek çoktur.

Bu konuda son söz olarak şu söylenebilir: Âyet-i kerîme her iki görüşü de kapsar ve içine alır. Peygamber, Allâh’ın kelâmına aracılık eder. Onun vazîfesi bundan ibârettir. Aracılık ettiği söz ise Allâh’ın sözüdür. Kendisinin övgüye lâyık olduğunu, seçkin kullarının esenliğini belirten ve peygamberine bunu iletmesini emreden Allah’tır. Peygamber “*Hamd olsun Allâh’a, selâm olsun seçkin kıldığı kullarına!*” dediğinde Allâh’ın kendisini övdüğü sıfatlarla Allâh’ı övmüş ve O’nun, kullarına esenlik lütfettiği şekilde onlara esenlik dilemiş olur. Böylece bu âyet, öncelikle Allâh’ın kullarına selâmını ifâde eden bir söz, sonra o sözü kullarına ileten peygamberden bir iletidir. Ayrıca kulların da Allah ve peygambere uyup itâat ederek dile getirdikleri bir sözdür.

O halde biz de Rabbimizin emrettiği şekilde söyleyelim: “*Hamd olsun Allâh’a, selâm olsun seçkin kıldığı kullarına!*”⁴⁵³

“*Selâm olsun seçkin kıldığı kullarına!*” cümlesinin, söylenmesi emredilen sözün içerisinde değerlendirilmesi mümkündür. Bu takdirde daha önce geçen haber kipiyle kurulmuş olan “*Hamd olsun Allâh’a*” cümlesine atfedilmiş olur. Böylece söylenmesi emredilen söz her iki cümleyi de kapsar. Buna göre tilâvet esnâsında her iki cümle de sona erdikten sonra vakfedilir. Zîrâ her ikisi de söylenmesi emredilen sözü oluşturmakta ve mansup (nesne) konumunda bulunmaktadır.

“*Selâm olsun seçkin kıldığı kullarına!*” cümlesi, “*Hamd olsun Allâh’a*” cümlesinden bağımsız ve baştaki “*De ki!*” emrine de atfedilmiş olabilir. Bu durumda i’rab (grametik tahlil) bakımından mahalli yoktur. Bu görüş, tercîhe daha şâyandır. Buna göre seçkin kullarına selâm eden bi-zâtihî Allah Teâlâ’dır. Bu, Kur’ân’ın başka yerlerinde görülen Allah Teâlâ’nın peygamberlerine selâm etmesiyle uyum arzeden bir görüştür.

Birinci görüşe göre ise; biz peygamberlere selâm etmekle emredilmiş oluruz. Ancak bu durumda şöyle bir itirâz ileri sürülebilir: Haber kipiyle kurulmuş olan “*Selâm olsun seçkin kıldığı kullarına!*” cümlesi, istek kipiyle kurulmuş olan “*De ki:*” fiiline nasıl atfedilir? Haber kipinden oluşan cümlelerin istek kipinden oluşan cümleye atfı uygun değildir. Meselâ *قم وذهب زيد. واخرج وقعد عمرو* “Kalk ve Zeyd gitti” “Çık ve Amr oturdu” demek düzgün bir kullanım değildir.

450 Enbiyâ 21/112 Bu ve bundan sonraki âyetlerin âyetlerin her birinin ilk cümlesi emir kipinden, ikinci cümlesi ise haber kipinden oluşmaktadır ve ikinci cümleler ilk cümleye atf (bağlama) harfiyle bağlanmışlardır. (Mütercimnin notu)

451 Mü’minûn 23/118

452 A’raf 7/89

453 Bedâiu’l-fevâid (II/170-172)

Bu îtirâza şöyle cevap vermek mümkündür: İstek kipiyle kurulan cümle haber kipi anlamını verecek şekilde kurulmuş olabilir. Bu durumda haber kipiyle kurulan cümlelerin istek kipiyle kurulmuş cümleye atfedilmesi mümkündür. Çünkü aralarında bir ayrılık söz konusu değildir. Şu âyet-i kerîme bunun örneğidir: “*De ki: Bir bakın neler var göklerde ve yerde! Fakat o deliller, o uyarılar îmân etmeyecek bir kavme fayda sağlamaz.*”⁴⁵⁴ Bu âyet-i kerîmedeki “*Fakat o deliller, o uyarılar îmân etmeyecek bir kavme fayda sağlamaz*” cümlesi, söylenmesi emredilen “*Bir bakın neler var göklerde ve yerde!*” cümlesine atfedilmemiştir. Aksine istek kipiyle kurulmuş olan “*De ki*” ana cümlesine atıftır. Zâten haber kipiyle kurulmuş olan cümlelerin istek kipiyle kurulmuş cümlelere atfı çoktur. Şu âyetler buna birer örnektir: “*(Muhammed:) Rabbim! (Onlar hakkında) adâletinle hükmünü ver. Bizim Rabbimiz Rahmandır, Sizin anlattıklarınıza karşı yardımı umulandır, dedi.*”⁴⁵⁵ “*De ki: Bağışla ve merhamet et Rabbim! Sen merhametlilerin en iyisisin*”⁴⁵⁶

Bu görüşe göre maksat şudur: Allah Teâlâ, en faziletliilerini peygamberlerin oluşturduğu seçkin kullarına selâm etmektedir. Nitekim Cenâb-ı Hak onları seçkin kıldığını şu âyette de bildirmektedir: “*Çünkü Biz onları temiz bir hasletle, hâlis âhiret yurdu düşüncesine ermiş has kullarımızdan kılmışızdır. Çünkü onlar, gerçekten nezdimizde süzülüp seçilmiş en hayırlı kimselerdendir.*”⁴⁵⁷ Allâh'ın onları vahyine mazhar kılıp elçilik vazîfesiyle görevlendirmesi ve çeşitli şereflere lâyık görmesi, onların üstünlük ve değerlerini göstermeye yeter. Allah, onların kimini dost edinmiş, kimiyle konuşmuş, kimini diğerlerine göre yüksek bir konuma çıkarmış ve kulların kendisine ulaşmasına onları yegâne vâsita kılmıştır. Cennet'e ancak onlar girdikten sonra girilebilir. Allah Teâlâ, şereflendirdiği her hangi birini sâdece onlar vâsıtasıyla şereflendirmektedir. Onlar, Allâh'a en yakın, O'nun katında derecesi en yüksek, O'na en sevimli ve O'nun katında en değerli kimselerdir. Kısacası dünyâ ve âhiret iyiliği kullara sâdece onlar vâsıtasıyla ulaşmaktadır. Allah, onlar sâyesinde tanınır, onlar sâyesinde Allâh'a kulluk ve itâat edilir. Yeryüzünde Allah sevgisi onların vesîlesiyle oluşmaktadır. Onların makamca en üstün olanları, ülü'l-azm (azim sâhibi) peygamberlerdir. Bunlar şu âyette zikredilmektedirler: “*Dîni ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin, diye Nûh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya tavsiye ettiğimizi Allah size de din kıldı*”⁴⁵⁸

Onlar, yaratıkların en üstünüdürler. En sonuncuları ve en üstünleri olan Hz. Peygamber'e (s.a.v) gelene kadar şefâat edecek olanlar da onlardır.⁴⁵⁹

454 Yûnus 10/101

455 Enbiyâ 21/112 Bu ve bundan sonraki âyetlerin âyetlerin her birinin ilk cümlesi emir kipinden, ikinci cümlesi ise haber kipinden oluşmaktadır ve ikinci cümleler ilk cümleye atıf (bağlama) harfiyle bağlanmışlardır. (Mütercimin notu)

456 Mü'minûn 23/118

457 Sâd 38/46-47

458 Şûrâ 42/13

459 Tarîku'l-Hicreteyn (326-327)

بَلْ إِذَا زَكَرْتُمْ لَعَلَّكُمْ فِي الْآخِرَةِ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْهَا بَلْ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ ﴿٦٦﴾
وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَإِذَا تَرَانَا لَمُحَرَّجُونَّ ﴿٦٧﴾ لَقَدْ وَعَدْنَا هَذَا
نَحْنُ وَآبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ
فَإَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٦٩﴾ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ فِي ضَيْقٍ
مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٧١﴾ قُلْ عَسَى
أَنْ يَكُونَ رَدِفٌ لَكُمْ تَغْصُنُ الَّذِي تَشْتَعِجُلُونَ ﴿٧٢﴾ وَإِنْ رَبُّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى
النَّاسِ وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَإِنْ رَبُّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا
يُعْلِنُونَ ﴿٧٤﴾ وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٧٥﴾
إِنْ هَذَا الْقُرْآنُ يَبْقَى عَلَى نَبِيِّ إِسْرَآئِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٧٦﴾ وَإِنَّهُ
لَهْدَى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾ إِنْ رَبُّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ
﴿٧٨﴾ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ ﴿٧٩﴾

66. Hâlbuki, âhirete dair bilgileri, ardarda (kendilerine) ulaştırılmıştır. Onlar ise ondan yana şüphe içindedirler. Bilakis onlar ona karşı kördürler.

67. Kâfirler dediler ki: “Biz ve babalarımız toprak olduktan sonra mı; gerçekten tekrar (kabirden) çıkartılır mıyız?”

68. “Andolsun ki bundan önce biz de atalarımız da bununla tehdit olunmuştuk. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir.”

69. De ki: “Yeryüzünde gezip günahkârların sonunun nasıl olduğunu bir görün!”

70. Onlara üzülmeye, kurdukları düzenlerden dolayı da sıkılma!

71. Derler ki: “Eğer doğru söylüyor iseniz bu tehdidiniz ne zaman (gerçekleşecek)?”

72. De ki: “O acele ettiğinizin bir bölümü, hemen aranızda bulunuyor, belki.”

73. Şüphesiz Rabbin insanlara bir lütuf sahibidir. Fakat onların çoğu şükretmezler.

74. Muhakkak Rabbin, göğüslerinin gizlediklerini de açığa vurduklarını da elbette bilir.

75. Gökte ve yerde gizli olan herşey mutlaka apaçık bir kitaptadır.

76. Gerçekten bu Kur’ân, İsrailoğullarına hakkında anlaşmazlığa düştükleri şeylerin çoğunu anlatır.

77. Muhakkak o, mü'minlere bir hidâyet ve bir rahmettir.

78. Elbette Rabbin aralarında hükmünü verecektir ve O, Azîz (hük-müne karşı konulamayan)dir, herşeyi bilendir.

79. O halde sen Allah'a tevekkül et. Çünkü sen şüphesiz apaçık hak üzeresin.

Tefsiri:

Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- hakka bağlı olduğu bildirildiği halde tevekkülün emredilmesi, dînin bütünüyle şu iki prensibe dayandığını gösterir. Bunlar; kulun sözünde, davranışında, inanç ve niyetlerinde hakka bağlı olması ve Allâh'a dayanıp O'na güvenmesidir. Din, bütünüyle bu iki esâsa dayalıdır.⁴⁶⁰

Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- tevekkülü emretmiş, peşi sıra da tevekkülü gerektiren âmili açıklamıştır. O da "Çünkü sen apaçık hakikat üzeresin" sözüdür. Kulun hakîkate uyması, Allâh'a dayanma hasletini edinmesini, O'nunla yetinmesini ve O'nun sarsılmaz kalesine sığınmasını gerektirir. Allah Teâlâ, haktır. Hakkın velîsi, yardımcısı ve destekçisidir. Hakka uyanlara yeter. O halde hakka uyan bir kimse sâdece O'na tevekkül eder. Hakka uyduğu için hiçbir şeyin kaygısını çekmez.⁴⁶¹

إِنَّكَ لَا تَسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الضُّمَمَ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٨٠﴾

80. Çünkü sen, dâvetini ölülere de işittiremezsin, arkalarını dönüp gittikleri takdirde sağırlara da işittiremezsin.

Tefsiri:

Kâfirlerin kalplerinin ölü gibi hissiz hâle getirilmesi şu âyetlerde dile getirilmiştir: "Bil ki sen ölülere işittiremezsin"⁴⁶² "Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyeceği bir ışık verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıondan hiç çıkamayacak durumdaki kimse gibi olur mu?"⁴⁶³ "Biz ona (peygambere) şiir öğretmedik. Zâten ona yaraşmazdı da. Onun söyledikleri, ancak Allah'tan gelmiş bir öğüt ve apaçık bir Kur'an'dır. Diri olanları uyarsın diye"⁴⁶⁴ "Sen kabirdekilere işittiremezsin. Sen sâdece bir uyarıcısın"⁴⁶⁵

Bu âyetlerde kâfir, kabre konulan bir ölü olarak tanıtılmıştır. Çünkü diri olan kalp, hakkı bilir, kabûl eder, sever ve onu başka şeylere tercîh eder. Kalp hissiz-

460 Medâricü's-sâlikîn (II/127)

461 Tarîku'l-hicreteyn (339)

462 Neml 27/80

463 En'am 6/122

464 Yâsin 36/69-70

465 Fâtır 35/22-23

leşirse hakkı bâtıldan ayırma ve hakkı isteyip bâtılı reddetme özelliğini kaybeder. Artık o, yemek ve içmekten tat almayan, bunlardan tat almadığı için üzüntü de duymayan bir ceset gibidir.

Allah Teâlâ, kitap ve vahyini kalbin canlılığını sağlayan bir ruh gibi sunmaktadır. Kalp, vahiy rûhu ile canlanır ve canlılığını artırır. Böylece o, bambaşka bir tâzelik kazanır ve yaratılıştan getirdiği nûra vahyin nûrunu da katarak iyice aydınlanır.

Cenâb-ı Hak vahyi ruh olarak isimlendirmektedir: “Dereceleri yükselten, Arş’ın sâhibi Allah, kavuşma günüyle korkutmak için kullarından dilediğine irâdesiyle rûhu (vahyi) indirir”⁴⁶⁶

وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعَمَىٰ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾ وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴿٨٢﴾ وَيَوْمَ نَخْشِرُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِّمَّنْ يَكْذِبُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿٨٣﴾ حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوا قَالَ أَكَذَّبْتُم بِآيَاتِي وَلَمْ تُحِطُوا بِهَا عَلِمْنَا أَنَّمَاذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾ وَوَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ بِمَا ظَلَمُوا فَهُمْ لَا يَنْطِقُونَ ﴿٨٥﴾ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لَيْسَكُنَا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٨٦﴾ وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَرَّغَ مِنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ وَكُلُّ أَتَوْهُ دَاخِرِينَ ﴿٨٧﴾ وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي أَنْفَقَ كُلَّ شَيْءٍ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾ مَنْ جَاءَ بِالْخَيْرِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَهُمْ مِنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ آمِنُونَ ﴿٨٩﴾ وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وَجُوهُهُمْ فِي النَّارِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَا أَمْرُهُ أَنْ أُعَذِّبَ رَبُّ هَذِهِ الْبَلَدَةَ الَّتِي حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ وَأَمْرُهُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩١﴾

81. Körleri de sapıklıklarından (kurtarıp) doğru yola erdiremezsin. Sen ancak âyetlerimize iman edip teslimiyette olanlara dinletirsin

82. O söz aleyhlerine gerçekleşince, Biz onlara yerden bir Dâbbe çıkartırız. Onlara: “İnsanlar âyetlerimize inanmıyorlardı” diye söyler.

83. Âyetlerimizi yalanlayan her ümmetten bir topluluk haşredeceğimiz gün, onlar bir arada (toplanıncaya kadar) durdurulurlar.

84. Nihâyet geldiklerinde der ki: "Benim âyetlerimi -onları bir bilgiye dayanarak kavramadığınız halde- yalanladınız ha! Yoksa ne yapıyordunuz?"

85. Zulmetmeleri sebebi ile, söz (azab) aleyhlerine gerçekleşti. Artık konuşamazlar.

86. Bizim geceyi o vakitte dinlensinler diye yarattığımızı, gündüzü de aydınlık kıldığımızı görmediler mi? Muhakkak bunda inanan bir topluluk için âyetler (belgeler) vardır.

87. Sûr'a üfürüleceği günde, -Allah'ın dilediği kimseler dışında- göklerde olanlar da yerde olanlar da dehşetle korkarlar. Hepsi de huzuruna küçülmüşler olarak geleceklerdir.

88. Sen dağları görür ve onları yerinde duruyor sanırsın. Hâlbuki onlar bulutların gitmesi gibi giderler. Allah'ın herşeyi sapasağlam yapan yaratmasına bak! Muhakkak O, yaptıklarınızdan haberdardır.

89. Kim iyilikle gelirse ona, ondan hayırlısı vardır. Hem onlar, o günde dehşetli bir korkudan yana güvenlik içindedirler.

90. Kim de kötülükle gelirse, yüzleri üzere ateşe dökülürler. (Onlara): "İşlediğinizden başkası ile mi cezalandırılırsınız ki?" (denilir).

91. Ben ancak burayı saygıdeğer kılan ve herşey kendisinin olan bu beldenin Rabbine ibadet etmekle emrolundum. Müslümanlardan olmakla da emrolundum;

Tefsiri:

Cenâb-ı Hak, Kâbe'nin Rabbi olduğunu zikredince sâdece oranın Rabbi olduğu anlaşılabilirdi. Böyle bir vehmi gidermek için her şeyin kendisine âit olduğunu belirtti.⁴⁶⁷

وَأَنْ تَتْلُوا الْقُرْآنَ فَمَنْ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ إِنَّمَا أَنَا مِنَ الْمُنذِرِينَ ﴿٩٢﴾ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سِيرِكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

92. Kur'an'ı okumakla da. Kim hidâyet bulursa ancak kendi lehine hidâyet bulur. Kim de sapıklığa düşerse de ki: "Ben, ancak uyarıcılarıdanım."

93. Ve de ki: "Hamd olsun Allah'a. O, size âyetlerini gösterecek, siz de onları tanıyacaksınız. Rabbin yaptıklarınızdan gâfil değildir."

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

KASAS SÛRESİ

[88 Âyet]

طَسَمَ ﴿١﴾ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾ تَتْلُوا عَلَيْهِ مِنْ نَبَاِ مُوسَى وَفِرْعَوْنَ
بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣﴾ إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيْعًا
يَسْتَضَعِفُ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يُذَبِّحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ
﴿٤﴾ وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعَفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ
الْوَارِثِينَ ﴿٥﴾ وَنُفَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِي فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ
مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ ﴿٦﴾ وَأَوْحَيْنَا إِلَى أُمِّ مُوسَى أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خَفَتْ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ
فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكَ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Tâ, Sîn, Mîm.

2. Bunlar açıklayıcı Kitabın âyetleridir.

3. İman eden bir topluluk için Biz sana Mûsâ ve Firavun'un haberinden bazısını hak ile okuyacağız.

4. Şüphe yok ki Firavun arzda (Mısır'da) üstünlük sağlamaya kalkıştı ve ora ahalisini bölük bölük ayırıp, onlardan bir kesimi zayıf düşürmek istiyor, (bu yüzden) oğullarını boğazlatıp kadınlarını hayatta alıkoyuyordu. Gerçekten o bozgunculardan idi.

5. Biz ise o arzda mustazaflara lütuf etmek, onları önderler yapmak ve onları varisler kılmak istiyorduk.

6. Ve onlara arzda güç ve imkân (iktidar) verelim; Firavun'a, Hâmân'a ve ordularına da onlardan korka geldiklerini göstereyim (istiyorduk).

7. Mûsâ'nın anasına: "Onu emzir. Onun adına bir tehlikeden korkarsan onu hemen denize bırak. (Onun için) korkma ve üzülmeye. Şüphesiz Biz onu sana döndürecek ve onu peygamberlerden kılacağız" diye vah-yettik.

Tefsiri:

Bu âyet-i kerîme, iki emir, iki yasak, iki haber ve iki vaat ihtivâ etmektedir. Kur'an'da bunun örnekleri çoktur. Zâten Kur'ân-ı Kerîm'in hepsi çeşitli anlamlar içeren güzel ve nâdir⁴⁶⁸ kelimelerle doludur. Burada bunları sıralamanın imkânı yoktur. Daha önce de geçtiği üzere Arap şiirinde de buna çokça yer verilmektedir.⁴⁶⁹

فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ ﴿٨﴾

8. Sonra Firavun hanedanı onu aldılar. Çünkü sonunda onlara bir düşman, bir tasa olacaktı. Muhakkak Firavun, Hâmân ve orduları suçlu kimselerdi.

Tefsiri:

Bu âyette Firavun'un Hz. Mûsâ'yı nehirde bulmasının Allah Teâlâ tarafından takdîr ediliş sebebi anlatılmaktadır.

Firavun ve ashâbının Hz. Mûsâ'yı (a.s) bulması şüphesiz Allah'ın kazâ ve takdîri ile meydana gelmiştir. Allah Teâlâ, bu işi onlara düşmanlık ve üzüntü sebebi olması için takdîr etmiştir.

Allah Teâlâ, kendi takdîrini değil de onların işini dile getirmiştir. Çünkü bu, Hz. Mûsâ'nın (a.s) onlara üzüntü ve nedâmet olmasını daha etkili ifâde etmektedir. Zîrâ helâkinin sebebini bizâtihî seçen kimsenin üzüntüsü, helâkini hazırlamada hiçbir dahli olmayan kimsenin üzüntüsünden daha fazla olur. Allah Teâlâ Firavun, onun avenesi ve halkına kudret, ilim ve hikmetinin yüceliğini göstermek istemiştir. Firavun'un, uğruna bebekleri katlettiği kimse, işte kendi irâde ve seçimiyle evine ve koynuna alarak besleyip büyüttüğü bu çocuktur. Bu hususta onların yaptıklarını dile getirmesi kazâ ve kaderi zikretmesinden daha etkili ve daha şaşırtıcıdır.⁴⁷⁰

468 Alıntının yapıldığı kitaptan anlaşıldığı göre, İbn Kayyim (rh) burada "nâdir" kelimesini, "çeşitli mânâlar içeren" anlamında bir terim olarak kullanmaktadır. Bu durum dikkate alınarak bu cümlemin tercümesi biraz genişletilerek yapılmıştır. (Mütercimim notu)

469 el-Fevâidü'l-Muşevvik (178)

470 Şifâü'l-alîl (191)

وَقَالَتِ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرْتُ عَيْنِي وَلَيْسَ لَكَ أَنْ تَقْتُلُوهُ عَنِّي أَنْ يَقْتُلُونِي أَوْ تَحْجِدَهُ وَلَدًا
وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾ وَأَنْسِجْ فُرُودًا أُمُّ مُوسَى قَارِعًا إِنْ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ لَوْلَا
أَنْ رَبَطْنَا عَلَى قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠﴾ وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ فَبَصُرَتْ
بِهِ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١١﴾ وَخَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ
هَلْ أَذِلُّكُمْ عَلَى أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ ﴿١٢﴾ فَرَدَدْنَاهُ إِلَى
أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ
﴿١٣﴾ وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَى آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ
﴿١٤﴾ وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَى حِينٍ غَفْلَةٍ مِنْ أَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هَذَا
مِنْ شِيعَتِهِ وَهَذَا مِنْ عَدُوِّهِ فَاسْتَعَاثَ الَّذِي مِنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ فَوَكَزَهُ
مُوسَى فَقَضَى عَلَيْهِ قَالَ هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُبِينٌ ﴿١٥﴾ قَالَ رَبِّ
بِمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَهِيرًا لِلْمُجْرِمِينَ ﴿١٦﴾ فَأَصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا
يَتَرَقَّبُ فَإِذَا الَّذِي اسْتَنْصَرَهُ بِالْأَمْسِ يَسْتَصْرِحُهُ قَالَ لَهُ مُوسَى إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُبِينٌ
﴿١٧﴾ فَلَمَّا أَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْتَحِسَ بِهِ الَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَا قَالَ يَا مُوسَى أَتُرِيدُ أَنْ تَقْتُلَنِي
كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْأَمْسِ إِنْ تُرِيدُ إِلَّا أَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَنْ
تَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ ﴿١٨﴾ وَجَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ يَسْعَى قَالَ يَا مُوسَى
إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ إِنِّي لَكَ مِنَ النَّاصِحِينَ ﴿١٩﴾ فَخَرَجَ مِنْهَا
خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢٠﴾ وَلَمَّا تَوَجَّهَ بِلِقَاءِ رَبِّهِ
قَالَ عَنَى رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ
أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمْ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا
لَا نَسْقِي خَتْنِي بَعْضُ الرِّعَاءِ وَأُبُونَا صَنِيعٌ كَبِيرٌ ﴿٢٢﴾ فَسَقَى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلَّى إِلَى
الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ ﴿٢٣﴾ فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي
عَلَى اسْتِخْبَاءٍ قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ
عَلَيْهِ الْقِصَصَ قَالَ لَا تَحْزَنْ نَجُوتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢٤﴾ قَالَتْ إِحْدَاهُمَا
يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ ﴿٢٥﴾ قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ

أَتَكْبَحُكَ إِحْدَى ابْنَتَي هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُزِي نَعْمَانِي جَجَجَ فَإِنْ أَتَمَمْتَ عَشْرًا
فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَمْسُقَ عَلَيْكَ سِتْرِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٢٧﴾
قَالَ ذَلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَيَّمَا الْأَجْلَيْنِ فَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ وَاللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ
وَكِيلٌ ﴿٢٨﴾ فَلَمَّا قَضَى مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ
لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ
تَضْطَلُّونَ ﴿٢٩﴾ فَلَمَّا أَنَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِي الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ
مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٠﴾ وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا
رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسَى أَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ إِنَّكَ مِنَ
الْآمِنِينَ ﴿٣١﴾ أَمْسَلُكَ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجُ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سَوَاءٍ وَأَضْمُمُ إِلَيْكَ
جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا
فَاسِقِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ ﴿٣٣﴾ وَأَخِي
هَارُونَ هُوَ أَفْضَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسَلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ
﴿٣٤﴾ قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا يَصُلُونَ إِلَيْكُمَا بِآيَاتِنَا
أَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُوسَى بِآيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا
هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُفْتَرًى وَمَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ ﴿٣٦﴾ وَقَالَ مُوسَى رَبِّي
أَعْلَمُ بِمَنْ جَاءَ بِالْهُدَى مِنْ عِنْدِهِ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ
﴿٣٧﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمُ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي فَأَوْقَدْ لِي يَا هَامَانَ
عَلَى الطَّيْنِ فَاجْعَلْ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَطْلُعُ إِلَى إِلَهِ مُوسَى وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِبِينَ
﴿٣٨﴾ وَاسْتَكَبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَلَمُوا أَنَّهُمْ إِلَٰهِنَا لَا يُزْجَعُونَ
﴿٣٩﴾ فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ فَاظْطَرُّ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿٤٠﴾
وَجَعَلْنَاهُمْ أَتَمَّةً يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يُنْصَرُونَ ﴿٤١﴾

9. Firavun'un hanımı dedi ki: “Benim için de senin için de bir göz-bebeği (olsun). Onu öldürmeyin. Belki bize faydalı olur yahut onu evlat ediniz.” Onlarsa farkında değillerdi.

10. Mûsâ'nın annesi kalbi bomboş sabahı etti. Şayet inananlardan olsun diye kalbini pekiştirmeseydik, az kalsın onu açıklayıverecekti.

11. Anası (Mûsâ'nın) kızkardeşine: "Git, onu izle" dedi. Onlar farkında olmaksızın onu uzaktan gözetledi.

12. Önceden Biz onun süt analarının memesini almamasını sağlamıştık. Bunun üzerine (kızkardeşi) dedi ki: "Sizin için ona bakacak hem de ona iyilikte bulunacak bir aile göstereyim mi?"

13. Biz onu böylece anasına geri çevirdik ki (onunla) gözü aydın olup üzülmessin ve gerçekten Allah'ın va'dinin hak olduğunu da bilsin diye. Fakat onların çoğu bilmezler.

14. Kıvamına erip olgunlaşınca Biz ona hüküm ve ilim verdik. Biz iyi davrananları işte böyle mükâfatlandırırız.

15. Şehre, ahalisinin haberi olmadığı bir vakitte girdi. Orada birbiri ile döğüşen iki adam buldu. Şu kendi taraftarlarından, öbürü düşmanından. Taraftarlarından olan, düşmanından olana karşı kendisinden yardım istedi. Mûsâ ona bir yumruk vurmakla ölümüne sebep olunca: "Bu, şeytanın işindendir. Şüphesiz ki o, apaçık saptırıcı bir düşmandır" dedi.

16. "Rabbim, gerçekten ben nefsimi zulmettim. Onun için bana mağfiret eyle" dedi. O da ona mağfiret etti. Çünkü O Ğâfûrdur, Rahîmdir.

17. Dedi ki: "Rabbim bana verdiğin nimet hakkı için artık günahkârlara arka çıkmam."

18. Nihayet şehirde korku ile gözetleyerek sabahı etti. Baktı ki dün kendisinden yardım isteyen yine ona feryad edi(p yardım isti)yordu. Mûsâ ona: "Gerçekten sen apaçık azgın bir kimsesin" dedi.

19. (Mûsâ) ikisinin de düşmanı olanı yakalamak isteyince dedi ki: "Ey Mûsâ; dün bir kişiyi öldürdüğün gibi beni de mi öldürmek istiyor-sun? Sen ancak yeryüzünde bir zorba olmak istersin. Fakat ıslah edicilerden olmak istemezsin."

20. Derken şehrin uzak tarafından bir adam seğirterek geldi. Dedi ki: "Ey Mûsâ, ileri gelenler seni öldürmek için hakkında danışıyorlar. Çık, git. Muhakkak ben sana öğüt verenlerdenim."

21. Bunun üzerine korku ile etrafı gözeterek o şehirden çıkıp: "Rabbim, beni zâlimler topluluğundan kurtar" dedi.

22. Medyen'e doğru yönelince: "Umarım Rabbim beni doğru yola iletir" dedi.

23. Medyen suyuna varınca üst tarafında (davarlarını) sulayan bir gurup insan buldu. Onların gerisinde ise karışmasın diye (koyunlarını) kollayan iki hanım buldu. "Haliniz nedir?" dedi. "Çobanlar gidinceye kadar biz sulamayız. Babamız ise çok yaşlı bir ihtiyardır" dediler.

24. Nihayet onların yerine davarlarını suladıktan sonra bir gölgeye varıp: "Rabbim, doğrusu bana indireceğin hayıra muhtacım" dedi.

25. Sonra onlardan birisi, utana utana yürüyerek ona gelip: "Bize (koyunlarımızı) suladığının ücretini sana vermek üzere babam seni çağırıyor" dedi. Onun yanına gelip kıssayı ona anlatınca: "Korkma, o zâlimler topluluğundan kurtuldun" dedi.

26. İkisinden biri dedi ki: "Babacığım, onu ücretle tut. Çünkü senin ücretle tuttuklarının en iyisi, kudretli ve emin bir kişidir."

27. Dedi ki: "Sekiz yıl bana hizmet etmen üzere bu iki kızımдан birini sana nikâh edeyim istiyorum. Eğer ona tamamlarsan o senin bir lütfun olur. Bununla beraber sana zorluk çektirmek de istemem. İnşallah beni iyilerden bulacaksın."

28. Dedi ki: "Bu, seninle benim aramdadır. İki vâdeden hangisini bitirirsem aleyhime bir düşmanlık olmasın. Allah da bu söylediğimize vekil (şâhid)dir."

29. Mûsâ süreyi tamamlayıp ailesi ile yola çıkınca Tûr'un yan tarafından bir ateş gördü; ailesine: "Siz (burada) durun. Çünkü ben bir ateş gördüm. Belki ateşten size bir haber veya ısınmanız için ateşten bir parça getiririm" dedi.

30. Oraya varınca o mübarek yerdeki vâdinin sağ kıyısından, o ağaçtan ona şöyle seslenildi: "Ey Mûsâ, muhakkak Ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'ım;

31. "Ve asânı da yere bırak!" Onu ufak yılan gibi hareket ediyor görünce arkasına bakmaksızın dönüp kaçtı. "Ey Mûsâ geri gel ve korkma! Çünkü sen güven altında olanlardansın.

32. "Elini yakana sok. Hastalıksız, bembeyaz çıkar. Ve ürkmeden do-
layı (elini) koltuğunun altına koy! İşte bunlar Firavun'a ve ileri gelenlerine Rabbin tarafından iki burhan (delil ve mûcize)dir. Çünkü onlar fâsik bir kavimdirler."

33. Dedi ki: "Rabbim, ben onlardan bir kişi öldürmüştüm de beni öldürmelerinden korkarım.

34. "Kardeşim Hârûn'un ise, onun dili benden fasihtir. Onu bana yardımcı olarak gönder ki beni tasdik etsin. Çünkü ben, beni yalanlamalarından korkuyorum."

35. Buyurdu ki: "Gücünü kardeşinle pekiştireceğiz ve size öyle bir güç vereceğiz ki; âyetlerimiz sayesinde size ulaşamayacaklar. Siz ve size uyanlar galiplersiniz."

36. Mûsâ onlara apaçık âyet (mûcize) lerimizle gelince dediler ki: "Bu, ancak düzmece bir büyüdür. Biz önceki atalarımız arasında da böylesini işitmemişiz."

37. Mûsâ dedi ki: “Rabbim, kimin nezdinden hidâyet getirdiğini ve yurdun (güzel) âkibetinin de kimin olacağını bilir. Doğrusu zulmedenler kurtulamazlar.”

38. Firavun dedi ki: “Ey ileri gelenler, sizin benden başka ilâhınız olduğunu bilmiyorum. Artık ey Hâmân, benim için çamura ateş yak, (tuğla yap). Bana yüksek bir kule yap. Olur ki Mûsâ’nın ilâhının yanına çıkarım. Hem ben onu kesinlikle yalancılardan sanıyorum.”

39. O da orduları da o arzda haksız yere büyüklendiler ve Bize döndürülmeyeceklerini sandılar.

40. Bunun üzerine onu ve ordularını yakalayıp denize attık. Zâlimlerin akibetlerinin nasıl olduğuna bir bak!

41. Biz onları, ateşe çağıran önderler kıldık. Kıyamet gününde ise onlara yardım olunmaz.

Tefsiri:

Firavun ve çevresinin Cehennem’e çağıran liderler kılınması, kaderle ilgili bir husus olup “takdir ve hükmetme” mânâsındadır.

Kulun Cehennem’e çağırıcı hâle getirilişinin belirtilmesi, zinâ ve hırsızlık edici, cinâyet işleyici hâle getirilişinin belirtilmesinden daha etkilidir.

Bu, son derece özlü bir ifâde olup Allâh’ın kulu bu işe zorladığı ve mecbur bıraktığı mânâsına gelir. Hâlbuki Allah Teâlâ hakkında böyle bir anlam düşünmek imkânsızdır. Onun noksanlıktan uzak olan kemâli bundan münezzehtir. Çünkü, —daha önce de geçtiği üzere— O’nun kemâl sıfatları buna mânîdir. O halde bununla kastedilen, Allâh’ın, kula bunu yapma gücü ve imkânını vermesidir. Yoksa Allah onu bu işe zorlamamış ve mecbur bırakmamıştır. Gerçek bundan ibârettir.⁴⁷¹

وَأَتَّبَعْنَاهُمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحِينَ ﴿٤٢﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا
مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْأُولَىٰ بَصَائِرَ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً
لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٣﴾ وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَىٰ مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا
كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٤٤﴾

42. Bu dünyada da arkalarına bir lânet taktık. Kıyamet gününde de onlar çirkinleştirilmiş kimselerden olacaklardır.

43. Andolsun önceki nesilleri helâk ettikten sonra, Mûsâ'ya Kitabı insanlara (yollarını aydınlatacak) basiretler; hidâyet ve rahmet olmak üzere verdik. Olur ki öğüt alırlar.

44. Biz Mûsâ'ya o buyruğu vahyettiğimizde sen batı tarafında değildin. Sen hazır bulunanlardan da değildin.

Tefsiri:

Sanki şöyle buyurulmaktadır: Sen Mûsâ'nın başına gelenlere şâhit olmuş değilsin. Ancak olanları biz sana vahy ediyoruz. Bu vahyin sebebi şudur: Biz senin zamânına kadar birçok nesil yarattık ve Mûsâ'dan sonra uzun bir zaman geçti, dolayısıyla olanlar unutuldu. Bunun üzerine sana bunları vahiyle bildirdik.

Kısacası burada sebep gizlenmiştir. Bununla birlikte daha sonra gelen âyette bu sebebin ne olduğu açıklanmaktadır.⁴⁷²

وَلَكِنَّا أَنشَأْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ وَمَا كُنْتَ ثَابِتًا فِي أَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَلَكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ﴿٤٥﴾ وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَكِنْ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مِمَّا أَتَاهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَوْلَا أَنْ تُصِيبَهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمْتَ إِلَيْهِمْ فَيَلُغُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْنَا إِلَيْنَا رَسُولًا فَنُثَبِّتُكَ وَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾

45. Fakat Biz çeşitli nesiller yarattık da onların ömürleri (ve aradan geçen süre) uzadıkça uzadı. Ve sen Medyenliler arasında kalan değildin ki, âyetlerimizi onlara okuyasın. Fakat (seni peygamber olarak) gönderenler gerçekten Bizleriz.

46. Biz seslendiğimizde sen Tûr tarafında değildin. Fakat senden önce kendilerine hiçbir korkutucu (peygamber) gelmemiş bir kavmi korkutasın diye Rabbinden bir rahmet olmak üzere (gönderildin). Umur ki öğüt alırlar.

47. Eğer ellerinin önden gönderdikleri sebebi ile kendilerine bir musibet gelip çattığında: “Rabbimiz, sen bize bir peygamber göndermeli değil miydin? O taktirde biz de senin âyetlerine uyar ve mü'minlerden olurduk” demeyecek olsalardı (Biz onlara peygamber göndermezdik).

472 Derlemede, sebebin daha sonraki âyette açıklandığı ifâdesi yer almamaktadır. Hâlbuki alıntı yapılan kitapta bu ifâde mevcuttur. Meselenin anlaşılması için tercümeye bu ifâde ilâve edilmiştir. (Mütercimnin notu) Bk. el-Fevâidü'l-Muşevvik (73)

Tefsiri:

Allah Teâlâ, başlarına gelen felâketin sebebinin kendi yaptıkları işler olduğunu, insanların “Bize bir peygamber göndersen de âyetlerine tâbi olsaydık ya!” şeklinde mâzeret ileri sürmemesi için peygamber gönderdiğini bildirmektedir.

Bu âyet-i kerîme farklı kimseler tarafından ileri sürülen şu iki görüşü de çürütmektedir:

1. Peygamber gönderilmeden önce işlenen çirkin davranışlar özü îtibâriyle kötü değildir. Aksine peygamberlikten sonra yasaklanmasıyla kötü kabul edilmiştir.

2. Çirkin olan davranışlar peygamber gönderilmeden önce de çirkindir ve onları işleyenler aklen cezâyı hak etmektedirler.

Âyet-i kerîme iki görüşün de temelsizliğini içerir ve bizim de kabul edip desteklediğimiz mütedil bir görüşü gösterir. Buna göre dînin yasakladığı davranışlar özü îtibâriyle çirkindir. Fakat o davranışları yapanlar, ancak vahiyle yasaklandıktan sonra azâbı hak ederler. Dolayısıyla davranışların iyi ve kötü oluşu ile cezâ ve mükâfat gerektirmesi arasında bir irtibat yoktur. Deliller, cezâ ve mükâfâtın ancak peygamberlikle irtibatlandırılıp onunla başlatılabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla davranışların iyi veyâ kötü oluşu her bakımdan peygamberlikle irtibatlandırılmaz. Sâdece cezâ ve mükâfâta sebep olması bakımından irtibatlandırılabilir. Bu ikisi arasında büyük bir fark vardır.⁴⁷³

Bu âyet, insanların başlarına gelen felâketlerin sebebinin kendi yaptıkları davranışlar olduğunu göstermektedir. Eğer bu davranışlar kötü olmasaydı böyle bir netîce vermezdi. Ancak şartları oluşmayan bir musîbet gerçekleşmez. Musîbetin şartı ise, insanları uyaracak bir peygamberin gönderilmesidir. Peygamberin gelmesiyle birlikte sebep ve şart oluşur. Böylece insanlar yaptıkları kötülüklerin cezâsına uğrarlar, dünyâ ve âhirette cezâlandırılırlar.⁴⁷⁴

فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَا أُوتِيَ مِثْلَ مَا أُوتِيَ مُوسَىٰ أَوَلَمْ يَكْفُرُوا
بِمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا وَقَالُوا إِنَّا بِكُلِّ كَافِرُونَ ﴿٤٨﴾ قُلْ
فَأَنذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّىٰ قَالُوا أَتَأْتِيهِمُ الْغُلَامُ سَاحِرٌ قَائِمٌ يَرِيهِمْ أَذَلَّ الْأَعْيُنَ ﴿٤٩﴾ قُلْ إِنَّمَا
أَنذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّىٰ قَالُوا أَتَأْتِيهِمُ الْغُلَامُ سَاحِرٌ قَائِمٌ يَرِيهِمْ أَذَلَّ الْأَعْيُنَ ﴿٥٠﴾

473 Miftâhu Dâri's-Seâde (449)

474 Medâricü's-Sâlikîn (II/232-233)

48. Ama onlara nezdimizden hakk gelince dediler ki: "Mûsâ'ya verilenler gibi ona da verilmeli, değil miydi?" Acaba onlar önceden Mûsâ'ya verilenleri inkâr etmemişler miydi? "İki sihir birbirlerine yardım etti" dediler. Ve yine dediler ki: "Biz onların hepsini inkâr edenleriz."

49. De ki: "Eğer siz doğru söyleyenler iseniz, o halde Allah katından ikisinden daha doğru yol gösterici bir kitap getirin ki ben de ona uya-yım."

50. Eğer sana cevap vermezlerse bil ki onlar ancak hevâlarına uymak-tadırlar. Allah'dan bir hidâyet olmaksızın hevâsına uyandan daha sapık kim olabilir ki? Muhakkak Allah zâlimler topluluğunu doğruya iletmez.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, bu âyette insanların peygambere tâbi olanlar ve kendi arzu ve heveslerini izleyenler olmak üzere ikiye ayrıldığını belirtmiştir. Peygamberin bir sünnetini gördüğü halde ona uymayıp tersini yapan kimseler arzu ve heveslerini izlemiş olurlar. Bunlar, sayılamayacak kadar çoktur.

Hiz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- vefâtından sonra insanların yapma-sı gereken davranışlar, O'nun vefâtından önce yapmaları gereken davranışlarla aynıdır: O'nun buyruğunu işiten kimsenin O'na uyması gerekir. Eğer buyruk, kendisine kapalı gelmişse bilen birine sormalıdır.

Eğer Hiz. Peygamber'in bir sözünü duymuşsa onu uygulaması gerekir. Eğer duyduğu söz kendisine kapalı gelirse başkasından duymuş olması onu uygulama-sını mümkün kılar. Böylece o sözü uygulamak câiz hâle gelir, ama — özellikle de tereddüte yer olmayan hadisler mevcutken — vâcib olmaz. Başarı sâdece Allah'tandır.⁴⁷⁵

Allah Teâlâ, bu âyet-i kerîmede iki şık zikretti. Bunların bir üçüncüsü yoktur. Zikrettiği şıklar; Allâh'a, peygamberine ve peygamberin getirdiği prensiplere uy-mak ya da arzu ve heveslere kapılmaktır. Peygamberin yapmamış olduğu her şey arzu ve heveslerin içine girer.⁴⁷⁶

Arzu ve heveslerini izleyen kimseleri Allah Teâlâ'nın doğruya ulaştırmayaca-ğı bu âyet-i kerîmeden anlaşılmaktadır.

Allah Teâlâ, iki şeyin izlenebileceğini belirtmiş, üçüncü bir şık zikretmemiştir. Bunlar da peygamberin getirdiği prensipler ile arzu ve heveslerden ibârettir. Bu iki şıktan birini izleyen diğerini izlemesi mümkün değildir.

Şeytan, insana nereden müdâhale edeceğini araştırır, arzu ve heveslerinden başka bir yol bulamaz. Bu sebeple arzu ve heveslerine karşı koyan kimse şeytanı yanından uzaklaştırmış olur.

475 Es-Savâiku'l-Mürsele (IV/1526-1527)

476 İ'lâmü'l-Muvakkîn (I/81)

Arzu ve heveslere muhâlefet, sâdece Allah'a ve O'nun vereceği mükâfâta râğbet ederek ve O'nun azâbından korkarak mümkün olur.

Arzu ve heveslere karşı koymakta hastalıktan yeni kurtulmuş bir kimsenin hissettiği tadı vardır.

Arzu ve heveslere kapılmak, büyük bir hastalık; buna karşı koymak ise büyük bir şifâdır.⁴⁷⁷

وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥١﴾ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ
هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ وَإِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ قَالُوا آمَنَّا بِهِ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا مِنْ
قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ ﴿٥٣﴾ أُولَئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَنَذَرُوكَ بِالْحَسَنَةِ
الشَّيْئَةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٥٤﴾ وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا
أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا تَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ ﴿٥٥﴾

51. Andolsun ki Biz, belki öğüt alırlar diye sözü onlara birbiri ardınca ulaştırdık.

52. Ondan önce kendilerine kitab verdiğimiz kimseler ona inanıyorlar.

53. Onlara okunduğunda da dediler ki: “Biz ona iman ettik. Çünkü o Rabbimiz tarafından (indirilmiş) haktır. Muhakkak biz ondan önce de Müslümanlardan idik.”

54. İşte bunlara sabrettikleri için ecirleri iki kere verilir. Hem onlar, kötülüğü iyilikle savarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan infâk ederler.

55. Boş söz işittiklerinde de ondan yüz çevirirler ve derler ki: “Bizim amellerimiz bizim, sizin amelleriniz sizin olsun. Selâm olsun sizlere. Bizim cahillerle işimiz yok!”

Tefsiri:

Bu âyet-i kerîme, Hz. Peygamber -sallâllâhu aleyhi vesellem- ile görüşmek üzere Mekke'ye gelip de îmân eden ehl-i kitaptan bir grubu anlatmaktadır. Müşrikler onları kınayarak şöyle demişlerdir: Ne kötü elçilik yaptınız! Kavminiz sizi peygamber olduğunu iddiâ eden bu adam hakkında bilgi toplamanız için gönderdi. Siz ise dîninizi terk etip ona tâbi oldunuz ve atalarınızın dîninden döndünüz.

Allah Teâlâ, onların, müşriklerden yüz çevirip onları kibar bir şekilde kendi hallerine bırakarak şöyle dediklerini bildirmektedir: “Bizim işlerimiz bize, sizin

işleriniz size. Size selâm olsun. Biz kendini bilmezleri (arkadaş edinmek) istemeyiz, derler.”⁴⁷⁸

Bu âyet-i kerîmede سَلَام “selâm” kelimesi, kesin olarak merfûdur (öznedir). Çünkü olmuş bir hâdisenin aktarımıdır. Furkan sûresinde buna benzer şekilde geçen âyette⁴⁷⁹ ise mansuptur (nesnedir). Çünkü kendini bilmez biriyle karşılaştığında müminin vermesi gereken en uygun ve en mükemmel cevâbı öğretmektedir.

En küçüğünü öğrenmek bile uzun çabaları gerektirecek bu incelikler ne kadar güzeldir. Bahsettiği lütuf ve nîmetlerden dolayı övgüye lâyık olan sâdece Allah'tır.

وَهِيَ الْمَوَاضِبُ مِنْ رَبِّ الْعِبَادِ فَمَا يَقَالُ “لَوْلَا” وَلَا “هَلَّا” وَلَا “فَلَمَّا” (السيوطي)

“Bu Hüdâ'nın bize bahsettiği nîmetlerdir

‘Bu niçin yok?’, ‘Şu da olsaydı’ demek doğru değil!”⁴⁸⁰

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾
وَقَالُوا إِنَّا تَتَّبِعُ الْهَدَىٰ مَعَكَ نَحْطِفُ مِنْ أَرْضِنَا أَوْلَمَ نُمْكِنُ لَهُمْ حَرَمًا أَمِنَّا يُجَنَّبِي
إِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ رِزْقًا مِنْ لَدُنَّا وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا
مِنْ قَرْيَةٍ بَطَرَتْ مَعِيشَتَهَا فَبِئْسَ مَا كَانَتْ مِنْ بَغْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا وَكُنَّا نَحْنُ
الْوَارِثِينَ ﴿٥٨﴾ وَمَا كَانَ رِثْكَ مُهْلِكِ الْقَرَىٰ حَتَّىٰ يَتَّبِعَ فِي أَمْنِهَا رَسُولًا يَتْلُو
عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقَرَىٰ إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَالِمُونَ ﴿٥٩﴾ وَمَا أَوْثَقْنَا مِنْ
شَيْءٍ فَمَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرِيشَتَهَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٠﴾ أَفَمَنْ
وَعَدْنَاهُ وَعْدًا حَسَنًا فَهُوَ لَاقِيهِ كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ
الْمُخْضَرِّينَ ﴿٦١﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٦٢﴾
قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَغْوَيْنَا أَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا غَوَيْنَا تَبَرَّأْنَا
إِلَيْكَ مَا كَانُوا إِلَّا نَانَا يَتَّبِعُونَ ﴿٦٣﴾ وَقِيلَ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا
لَهُمْ وَرَأَوُا الْعَذَابَ لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ ﴿٦٤﴾

478 Bu olayla ilgili bk. İbn Hişam, Sîre (I/418)

479 Bk. Furkan 25/63

480 Bedâi'ul-fevâid (II/159-160)

56. Muhakkak ki sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Fakat Allah dilediğine hidâyet verir. Ve O hidâyet bulanları daha iyi bilir.

57. Dediler ki: “Seninle birlikte hidâyete uyarsak, hemen yerimizden çıkarılırız.” Biz, onları tarafımızdan bir rızık olmak üzere herşeyin mahsullerinin toplandığı güven dolu bir haremde yerleştirmedik mi? Fakat onların çoğu bilmezler.

58. Biz geçimlerinde şımarmış nice ülkeleri(n halkını) helâk ettik. İşte onlardan sonra -çok kısa bir müddet dışında- kimsenin oturmadığı meskenleri! Vâris olanlar Biz olduk, Biz!

59. Rabbin ana şehirlerine onlara âyetlerimizi okuyan bir peygamber göndermedikçe ülkeleri helâk edici değildir ve Biz, ahalisi zâlimler(den) olmadıkça ülkeleri helâk edenler değiliz.

60. Size verilen herşey dünya hayatının bir geçimliği ve bir süsüdür. Allah’ın yanında olan ise daha hayırlı ve kalıcıdır. Hâlâ düşünmez misiniz?

61. Acaba, kendisine güzel bir vaadde bulunduğumuz -ki, o elbette onunla karşılaşacaktır- bir kimse, dünya hayatında kendisine geçimlik verdiğimiz, bundan sonra da Kıyamet gününde huzura getirilecek olan kimse gibi midir?

62. Onlara sesleneceği o günde şöyle diyecektir: “İddia ettiğiniz ortaklarım hani nerede?”

63. Aleyhlerine söz hak olanlar diyecekler ki: “Rabbimiz, işte azdırdığımız kimseler bunlardır. Biz azdığımız gibi onları da azdırdık. Biz sana onlardan, uzak olduğumuzu bildiriyoruz. Onlar bize ibadet etmiyorlardı.”

64. Ve onlara: “Ortaklarınızı çağırın” denilecek. Bunun üzerine onları çağırırlar da, kendilerine cevap vermezler. Üstelik azabı da görürler. Keşke hidâyet bulmuş olsalardı...

Tefsiri:

Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ müşrikleri kınıyor. Kıyâmet gününde, Allah’ın ortağı olduğuna inandıkları putların çağrılarına uymadıklarını göstererek onları rezîl ediyor. Yoksa bu âyetteki “Ortaklarınızı çağırın!” emriyle maksat, “Onlara tapının, kulluk edin!” anlamı kastedilmemiştir. Aksine burada, şu âyettekine benzer bir üslûp kullanılmıştır: “Yine o günü (düşünün ki, Allah, kâfirlere): Benim ortaklarım olduklarını ileri sürdüğünüz şeyleri çağırın, buyurur. Çağırılmışlardır onları; fakat kendilerine cevap vermemişlerdir.”⁴⁸¹

"Rabbin, dilediğini yaratır ve seçer."⁴⁸² âyetine gelince, burada zikredilen "seçme" ile kelâm âlimlerinin belirttiği, Allâh'ın istediğini yapmaya kâdir olması anlamında bir irâde kastedilmemiştir. Şüphesiz Allah Teâlâ, dilediğini yapmaya güç yetireceği bir irâdeye sâhiptir. Ancak buradaki "seçme" ile kastedilen bu değildir.

Bununla birlikte kelâmcıların zikrettiği irâde, "Rabbin, dilediğini yaratır" ifâdesinde yer almaktadır. Çünkü Allah, sâdece seçip irâde ederek yaratır. Zâten "dileme" ile "seçme, irâde etme" aynı şeydir.

Buradaki "seçme" kelimesi ile kastedilen ise, "arındırma, saflaştırma" anlamındaki seçmedir. Bu ise yaratmadan sonra gerçekleşir. Kelâmcıların kastettiği genel seçme ise yaratmadan önce olur. O daha genel ve daha öncedir. Bu ise daha özel ve daha sonradır. Bu, yaratılanlar içerisinde yapılan seçimdir. Diğer ise yaratılacak olanların seçimidir.

İsâbetli olan görüşe göre tilâvet esnâsında يَخْتَار "seçer" kelimesinde durmak gerekir. Daha sonra gelen مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ "Onların seçim hakkı yoktur" anlamında bir cümledir. Böylece, söz konusu kimselerin hiçbir seçim hakları olmadığı, seçimin sâdece Allâh'a âit olduğu belirtilmiş olmaktadır. O, yegâne yaratıcı olduğu gibi yegâne seçicidir de! Onun dışında hiç kimse yaratma özelliğine sâhip olmadığı gibi seçme özelliğine de sâhip değildir! Allah Teâlâ, neyi seçeceğini, neden hoşnut olduğunu, neyin seçmeye elverişli, neyin elverişli olmadığını en iyi bilendir. O'nun dışında hiç kimse, seçme husûsunda aslâ ona ortak olmaz.

Âyetin mânâsının yukarıda verdiğimiz gibi olması için, okurken يَخْتَار "seçer" kelimesinde durmak doğru ise de, meseleyi fazlaca irdelememiş ve araştırmamış olan bâzı kimseler, âyetin مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ kısmındaki مَا kelimesinin ism-i mevsûl (ilgi zamîri) olduğunu ve cümle içerisinde ise daha önce geçen يَخْتَار "seçer" fiilinin mef'ûlün bihi (nesnesi) olduğunu ileri sürmüşlerdir. يَخْتَار "seçer" fiilinde durmadan bir sonraki cümleye geçilmesi gereken bu okuyuşa göre anlam şöyle olur: Rabbin dilediğini yaratır ve seçim hakkı olan kimseleri seçer.

Hâlbuki âyete böyle bir anlam vermek birkaç açıdan temelsizdir:

1. Bu görüşe göre ism-i mevsul olan مَا yı açıklayan daha sonraki كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ sıla cümlesinde ism-i mevsûlû gösteren bir zamir bulunmamaktadır. Çünkü الْخِيَرَةُ kelimesi, كَانَ fiilinin ismi (öznesi) ve لَهُم de haberidir (yüklemidir). Buna göre anlam "Allah, seçim kendilerine âit olan işi seçer" gibi anlamsız bir şey olur. Dolayısıyla böyle bir anlam kastedilmiş olamaz.

Bu görüşü desteklemek için şöyle bir savunma yapılabilir: İsm-i mevsûlû gösteren sıla cümlesindeki zamir düşürülmüş olabilir. Buna göre cümlemin aslı şöyledir: يَخْتَارُ الَّذِي كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ "Allah, onların da seçme hakkı bulunan şeyi seçer"

Bu savunmaya şöyle karşılık verilir: Başka bir açıdan bakıldığında yapılan bu takdir temelsizdir. Çünkü böyle cümlelerde, sıla cümlesindeki ism-i mevsûlû gösteren zamîrin düşmesi uygun görülmemektedir. Sıla cümlesindeki bu zamir, — anlam birliği bulunmak kaydıyla — ism-i mevsûlden önce de yer alan bir cer edâtından sonra bulunursa düşürülebilir. Şu âyet ve benzerleri, bunun bir örneğini oluşturur: *يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ* “Sizin yediğinizden yer, sizin içtiğinizden içer.”⁴⁸³ Bu îtibarla, yukarıdaki savunmayı geliştirenlerin ileri sürdüğü gibi ism-i mevsûlû gösterir zamîri düşürerek *رَأَيْتَ الَّذِي مَرَّتْ. رَأَيْتَ الَّذِي رَغِبَ* şeklinde cümleler kurulamaz.⁴⁸⁴

2. Eğer bu kimselerin ileri sürdüğü mânâ kastedilse *الْخَيْرَةُ* kelimesi mansup (üstün) olur, böylece sıla cümlesindeki *كَانَ* fiilinin ismi de ism-i mevsûlû gösteren içindeki gizli zamir olurdu. Bu durumda âyet “Allah, onlar için seçim olan şeyi seçer, takdîr ettiği şeyi takdîr eder.” anlamına gelirdi. Bu takdirde uygun bir mânâ oluşmakla birlikte hiçbir kırâat imâmı âyeti bu şekilde okumamıştır.

3. Allah Teâlâ, kâfirlerin seçme hakkındaki tekliflerini ve seçme hakkına sâhip olma isteklerini aktarmış, sonra da böyle bir hakları olmadığını belirtmiş, seçme yetkisinin sâdece kendisine âit olduğunu bildirmiştir. Nitekim başka bir âyette Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır: “*Ve dediler ki: Bu Kur'an iki şehirden biri büyük adama indirilse olmaz mıydı? rabbinin rahmetini onlar mı paylaşıyorlar? Dûnyâ hayâtında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır.*”⁴⁸⁵

Allah Teâlâ, onların seçme hakkına sâhip olmak isteyişlerini yadırgamış ve böyle bir yetkilerinin olmadığını; aksine bu yetkinin, rızıklarını ve yaşayacakları müddeti de içine alan geçimlerini takdîr ve tâyin eden Allâh'a âit olduğunu bildirmiştir. Kezâ, ihsân ettiği kimseler arasında, lâıyk olanı olmayandan ayırarak ilim ve hikmeti gereği ihsânını pay eden de O'dur. Bir kısmını diğerine derecelerle üstün kılan, aralarında rızıklarını ve üstünlük derecelerini tâyin eden de yine O'dur. Bütün bunları paylaştıran sâdece O'dur, başkası değil!

483 Mü'minûn 23/33 Bu âyette yer alan her iki *مِمَّا* da, ism-i mevsûldür. Birincisini gösteren zamir *يَا* ifâdesinde yer almaktadır. İkincisi de aynı şekilde *يَا* ifâdesinde yer almakta idi. Bu zamir kendinden önceki *مِنْ* edâtı ile birlikte düşürüldü. Çünkü bu zamîrin gösterdiği ism-i mevsûlden önce de *مِنْ* edâtı bulunmakta idi. İsm-i mevsûlû gösteren zamîri düşürmenin Arapça bakımından uygun görüldüğü diğer yerler ise; zamîrin mef'ûlün bih olarak yer alması, geçişli fiilden türetilmiş ism-i fâilin (etken ortaç) muzâfun ileyi olması ve *أَيَّ* ism-i mevsûlünü açıklayan sıla cümlesinin başında bulunmasıdır. (Mütercimnin notu)

484 *رَأَيْتَ الَّذِي رَغِبَ. رَأَيْتَ الَّذِي رَغِبَ* demek gerekir. Çünkü, ism-i mevsûlû gösterir zamîrin düşmesinin mümkün olduğu yerler hakkında bir önceki dipnotta zikrettiğimiz şartlar burada gerçekleşmemiştir. Bu cümlelerin anlamları: Kendisine uğradığım kimse bana geldi. Kendisine rağbet ettiğim adamı gördüm. (Mütercimnin notu)

485 Zuhurf 43/31-32

İşte burada da, bu âyet-i kerîmede olduğu gibi, yaratma ve seçme yetkisine sâdece Allah Teâlâ'nın sâhip olduğu, seçeceği şeyleri de pek iyi bildiği belirtilmiştir. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: *"Onlara bir âyet geldiğinde, Allâh'ın elçilerine verilenin benzeri bize de verilmedikçe kesinlikle inanmayız, dediler. Allah, peygamberliğini kime vereceğini daha iyi bilir."*⁴⁸⁶ Yâni, Allah Teâlâ, seçilmeye ve peygamberlikle vazîfelendirilmeye uygun olan kimseyi daha iyi bilir.

4. Allah Teâlâ, âyetin sonunda, müşriklerin şirkle ilgili inançlarının gerektirdiği seçme isteklerinden zâtını tenzîh ederek şöyle buyurmuştur: *"Onların seçim hakkı yoktur. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir ve şânı yücedir."*⁴⁸⁷

Onların Allah'la birlikte ilâhlar olduğuna inanmaları, Allâh'ın dışında başka bir yaratıcı olmasını gerektirmez. Dolayısıyla O'nun bu sebeple kendisini tenzîh etmesi îcâp etmez.⁴⁸⁸ Bu, son derece dikkate değer ve son derece hoş bir ince-likdir.

5. Bu âyet-i kerîme, bağlamı içerisinde düşünüldüğünde şu âyetlerle benzerlik arz etmektedir: *"Allâh'ı bırakıp da yalvardıklarınız (taptıklarınız) bunun için bir araya gelseler bile bir sineği dahî yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan geri de alamazlar. İsteyen de âciz, kendinden istenen de! Onlar, (Bu âciz putları Allâh'a ortak koşmak sûretiyle) Allâh'ın kadrini hakkıyla bilemediler. Hiç şüphesiz Allah, çok kuvvetlidir, çok üstündür. Allah meleklerden de elçiler seçer, insanlardan da. Şüphesiz Allah işitendir, görendir. Onların önlerindeki de, arkalarındaki de (yaptıklarını da, yapacaklarını da) bilir. Bütün işler Allâh'a döndürülür."*⁴⁸⁹ *"Rabbin, onların, sînelerinde gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir."*⁴⁹⁰ *"Allah, peygamberliğini kime vereceğini daha iyi bilir"*⁴⁹¹

Allah Teâlâ bu âyetlerin hepsinde, tâyin ettiği yerler için uygun olduğunu bilmesi hasebiyle yaptığı seçimlerin uygunluğunu kapsayan bilgisini haber vermektedir.

Bu âyetlerdeki bağlam düşünüldüğünde bu anlamın fazlasıyla mevcut olduğu görülür. Allah daha iyi bilir.

6. Bu âyet-i kerîmenin öncesinde şu âyetler yer almaktadır: *"O gün Allah onları çağırarak: peygamberlere ne cevap verdiniz, diyecektir. İşte o gün onlara bütün haberler körleşmiştir (delilleri tükenmiş, söyleyecek sözleri kalmamıştır); onlar birbirilerine de soramayacaklardır. Fakat tevbe eden, îmân edip iyi işler*

486 En'am 6/124

487 Kasas 28/68

488 O halde burada Allâh'ın tenzih edildiği şey, onların seçmeyle ilgili istekleridir. (Mütercimin notu)

489 Hac 22/73-76

490 Kasas 28/69

491 En'am 6/124

yapan kimseye gelince, onun kurtuluşa erenler arasında olması umulur. Rabbin, dilediğini yaratır ve seçer.”

Buna göre, Allah Teâlâ, onları tek başına yarattığı gibi, içlerinden tevbe edip inanan ve makbûl işler yapanları da seçer. Böylece onlar, kullarının seçkin ve hayırlıları olur. O halde bu seçme yetkisi, ona lâıyk olan Allâh Teâlâ'nın hikmet ve ilmiyle ilgilidir, o müşriklerin seçme ve teklifleriyle değil! Allah, onların şirk koşmalarından münezzehtir.⁴⁹²

وَيَوْمَ يَنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَا أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦٥﴾ فَعَبِبْتَ عَلَيْهِمُ الْأَنْبَاءَ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَاءَلُونَ ﴿٦٦﴾ فَأَمَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَعَسَىٰ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ ﴿٦٧﴾ وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ سُبْحَانَ اللَّهِ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٨﴾ وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٦٩﴾

65. O gün onları çağırıp buyuracak ki: “Peygamberlere ne (şekilde) cevap verdiniz?”

66. O günde onlara haberler kapanacak, birbirlerine soru da sora-
mayacaklar.

67. Ama kim tevbe edip imana gelir ve salih amel işlerse, onun felâh bulanlardan olması umulur.

68. Rabbin dilediğini yaratır ve seçer. Onların seçme yetkileri yoktur. Allah (kendisine) şirk koştukları şeylerden yüce ve münezzehtir.

69. Rabbin kalplerinin ne gizlediklerini ve neyi açığa vurduklarını bilir.

Tefsiri:

Allah Teâlâ yaratma ve yaratıklarından dilediğini seçme husûsunda yegâne yetki sâhibidir. Bu âyetteki “seçme” arındırma ve saflaştırma mânâsındadır. Bu sebeple bu âyeti okurken يَخْتَارُ “seçer” fiilinde durmak gerekir. Çünkü daha sonra, müşriklerin kendi irâdeleriyle seçim yapmak istemeleri reddedilmiş, onların böyle bir yetkileri olmadığı belirtilmiştir. Bu yetkinin sâdece en uygun ve en yerinde seçim yapan Allah’a âit olduğu, “Ve dediler ki: Bu Kur’an iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?”⁴⁹³ diyen müşriklere âit olmadığı ifâde edilmiştir.

492 Zâdü'l-Meâd (I/39-42)

493 Zuhurf 43/31

Allah Teâlâ, peygamberleri onların isteklerine göre göndermediğini, zâten hiçbir beşerin Allah için bir tercihte bulunmasının mümkün olmadığını, aksine O'nun dilediğini yaratıp seçtiğini belirtmekte, daha sonra da, insanların yaratma özellikleri olmadığı gibi seçme özelliklerinin de olmadığını bildirmektedir.

Âyetin **أَلَمْ يَجِزْهُ** kısmındaki **مَا** nını ism-i mevsûl (ilgi zamîri) ve daha önce geçen **يُخْتَارُ** fiilinin mef'ûlün bihi (nesnesi) olduğunu ileri süren yanılmıştır. Çünkü âyette kastedilen bu olsaydı **الْجِزْهُ** kelimesi **كَانَ** fiilinin haberi (yüklem) olarak mansup (nesne) olurdu. Âyetin **لَهُمُ الْخَيْرُ فِيهِ** takdîrinde olup bu görüşe göre ism-i mevsûl kabûl edilen **مَا** yı gösteren, **مَا** yı açıklayıcı sıla cümlesindeki zamîrin düşürüldüğünü ileri sürmek de isâbetli olmaz. Çünkü bu takdîre göre zamir, ism-i mevsûlün öncesinde bulunmayan bir edattan sonra yer almaktadır. Dolayısıyla edatla birlikte düşürülürse düşürüldüğüne bir delil bulunmamaktadır. Bu sebeple burada zamîrin düşürülmesi Arapça bakımından uygun değildir.⁴⁹⁴

Burada söz konusu edilen “seçme”, kelâmcıların da “Allah dilediğini yapandır” demeleri gibi “irâde” anlamındadır, diyenler de âyetin mânâsını doğru anlamamışlardır. Çünkü kelâmcıların kullandığı “irâde” sonradan ortaya çıkmış bir terimdir. Bu sebeple Allâh'ın kelâmına böyle bir mânâ verilemez. Aksine Kur'an'da geçen **اخْتَارَ** “seçme” kelimesi, kelimenin lügat anlamıyla uyumludur. O da, bir şeyi başka bir şeye tercih etmek, demektir ve seçilenin başkalarına tercih edilmesini ve öne geçirilmesini gerektirir. Bu ise, mutlak irâde ve dilemeden daha özel bir anlamdır.

Nitekim meşhûr lügatçi Cevherî (ö. 395) es-Sihâh adındaki lüğatinde şöyle demiştir: **الْخَيْرَةُ** kelimesi; **خَارَ اللَّهُ لَكَ فِي هَذَا الْأَمْرِ** “Falanca işte Allah seni seçti” cümlesinde kullanılan **خَارَ** fiiliyle aynı kökten bir isimdir. **مُحَمَّدٌ خَيْرُهُ اللَّهُ مِنْ خَلْقِهِ** “Muhammed, Allâh'ın yaratıklarının seçkinidir” denilir. Bu kelime **خَيْرَةُ** şeklinde de telâffuz edilir. Aynı kökten olan **اخْتَارَ** ise, seçmek ve arıtmak demektir. **التَّخْيِيرُ** ve **الاستحارة** kelimeleri de aynı mânâdadır. “Allah'tan hayırlısını dile, sana hayırlı takdirde bulunsun” anlamında **لَكَ امْتَاخَرُ اللَّهُ يَخْرُ لَكَ** ve “Falancayı iki şeyi tercih etmekte serbest bıraktım” anlamında **خَيْرُهُ الشَّيْنُ** ifâdeleri kullanılır.⁴⁹⁵

İşte **خَيْرِ** maddesinin lüğatteki mânâsı böyledir. Görüldüğü gibi bu mânâ, kelâmcıların ıstılah olarak kullandıkları mânâdan daha özeldir. Nitekim şu âyetlerde de bunu görmekteyiz: *Allah ve Resûl'ü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur.*⁴⁹⁶ “Mûsâ tâyin ettiğimiz vakitte kavminden yetmiş adam seçti.”⁴⁹⁷

494 Dolayısıyla yapılan bu takdir doğru değildir. Bir önceki alıntıda bu husus teferruâtıyla işlenmiş ve gerekli yerlerde tarafımızdan dipnotlara açıklamalar konulmuştur. (Mütercimin notu)

495 Muhtâru's-Sihâh 194 Md: hyr

496 Ahzâb 33/36

497 A'raf 7/155 Şifâu'l-Alil (31-32)

وَهُوَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٧٠﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِضِيَاءٍ أَمْ لَا تَسْمَعُونَ ﴿٧١﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِ أَمْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿٧٢﴾

70. O öyle Allah'dır ki, kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur. Hem dünya ve hem de âhirette hamd yalnız O'nundur, hüküm de yalnız O'nundur. Siz zaten O'na döndürüleceksiniz.

71. De ki: "Ne dersiniz, eğer Allah Kıyamet gününe dek üzerinize geceyi kesintisiz sürdürürse Allah'dan başka size aydınlık getirecek kimdir? Hâlâ dinlemeyecek misiniz?"

72. De ki: "Ne dersiniz, eğer Allah Kıyamet gününe kadar üzerinize gündüzü kesintisiz sürdürse Allah'dan başka, size içinde rahat bulacağınız geceyi getirecek ilâh kimdir? Hâlâ görmeyecek misiniz?"

Tefsiri:

Allah Teâlâ, gündüzle birlikte görmeyi, geceyle birlikte işitmeyi andı. Çünkü gündüz görme duyusunun kullanımı, gece de işitme duyusunun kullanımı ön plândadır. Hayvanlar gündüz görmedikleri şeyleri gece görürler. Çünkü geceleyin sesler dinler, davranışlar kıvâmını bulur, işitme duyusunun gücü artıp görme duyusunun gücü zayıflar. Gündüz ise tersine görme duyusunun gücü artıp işitme duyusunu gücü zaafa uğrar. Bu sebeple "Hâlâ işitmeyecek misiniz?" sorusu şu âyetin sonunda getirilmiştir: "de ki: Düşündünüz mü hiç, eğer Allah üzerinizde geceyi tâ kıyâmet gününe kadar aralıksız devâm ettirse, Allah'tan başka size bir ışık getirecek ilâh kimdir?" "Hâlâ görmeyecek misiniz?" sorusu ise şu âyetin sonunda getirilmiştir: "De ki: Söyleyin bakalım, eğer Allah üzerinizde gündüzü tâ kıyâmet gününe kadar aralıksız devâm ettirse, Allah'tan başka,istirâhat edeceğiniz geceyi size getirecek ilâh kimdir?"⁴⁹⁸

وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَشْكُوتُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٧٤﴾
وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ فَعَلِمُوا أَنَّ الْحَقَّ لِلَّهِ وَضَلَّ عَنْهُمْ
مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٧٥﴾ إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى عَلَيْهِمْ وَآتَيْنَاهُ مِنَ
الْكُتُوبِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءَ بِالْغُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ
لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ ﴿٧٦﴾ وَابْتَغَ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ
الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ
الْمُفْسِدِينَ ﴿٧٧﴾ قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَى عِلْمٍ عِنْدِي أَوَلَمْ يَعْلَم أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ
مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرَ جَمْعًا وَلَا يُسْأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ
الْمُجْرِمُونَ ﴿٧٨﴾

73. Geceyi ve gündüzü sizin için (birinde) sükûn bulasınız ve (diğ-
rinde) lûtfundan arayasınız diye yaratmış olması O'nun rahmetindendir.
Olur ki şükredersiniz.

74. O gün onlara: "İddia ettiğiniz ortaklarım nerede?" diye seslene-
cektir.

75. (O günde) her ümmetten birer şâhid çıkarır ve deriz ki: "Haydi
delilinizi getirin." Böylece Hakkın gerçekten Allah'ın olduğunu bilecek-
ler ve iftira edegeldikleri şeyler de önlerinden kaybolup gidecektir.

76. Gerçekte Kârûn, Mûsâ'nın kavminden idi. Fakat onlara karşı az-
gınlık etti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, onların anahtarları (nı
taşımak) dahi güç sahibi bir topluluğa ağır gelirdi. Hani kavmi ona şöyle
demoştı: "Şımarma! Çünkü Allah şımaranları sevmeyiz."

77. "Allah'ın sana verdiği ile âhiret yurdunu ara, dünyadan da nasi-
bini unutma. Allah sana ihsan ettiği gibi sen de ihsan et. Yeryüzünde de
fesat isteme. Çünkü Allah fesat çıkaranları sevmeyiz."

78. (Kârûn) dedi ki: "Bu, bana ancak bende olan bir ilim dolayısı ile
verilmiştir." O bilmedi mi ki şüphesiz Allah, ondan önce kuvvetçe ken-
disinden güçlü, topladıkları mal daha çok nice nesilleri helâk etmiştir?
Suçlulara günahları sorulmaz.

Tefsiri:

Kârûn şöyle diyor: Allah, lâıık ve ehil olduğumu bildiği için bu malı bana verdi.

Ferrâ (ö. 207) âyetin mânâsı hakkında şöyle demiştir: Bu mal bana, üstünlüğüm-den, mala ehil ve lâıık bulunuşumdan dolayı verildi.

Mukâtıl (ö. 150) de şöyle demiştir: Bu mal bana, Allâh'ın benim hayırlı olduğumu bilmesinden dolayı verilmiştir.

Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel Süleyman b. Dâvûd'a verilen saltanatı dile getirdi ve sonra şu âyeti okudu: *"Bu, dedi, şükür mü edeceğim, yoksa nankör-lük mü edeceğim diye beni sınamak üzere Rabbimin (gösterdiği) lütfundandır."*⁴⁹⁹ Hz. Süleyman "Bu nîmetler, benim şerefimden dolayı verilmiştir" dememiştir.

Daha sonra Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel Kârûn'u dile getirdi ve şu âyeti okudu: *"O (servet) bana ancak kendimdeki bilgi sâyesinde verildi"* Yâni Hz. Süleyman kendisine verilen Allâh'ın lütuf ve ihsânını, onunla imtihan edildiğini bildi ve şükretti. Kârûn ise kendisine bahşedilen nîmetleri kendinden ve buna olan liyâkatinden zannetti.

Şu âyet-i kerîmede de Kârûn'ununkine benzer tavırlar sergilenmesi yerilmektedir: *"Andolsun ki, kendisine dokunan bir zarardan sonra biz ona bir rah-met tattırırsak: Bu, benim hakkımdır, der"*⁵⁰⁰ Yâni ben bu nîmete lâıığım ve ehilim. Bunun bana âit oluşu bir mülkûn sâhibine âit oluşu gibidir.⁵⁰¹

Mal, güç ve îtibâr, bunlara sâhip olanların Allah katındaki hoşnutluk, şeref ve yüceliğinin bir göstergesi olsaydı Kârûn'a verilenden fazla mal verilmiş olan kimseler helâk olmazdı. Son derece geniş imkân ve ihsanlara sâhip olan o kimselerin helâk edilmesi, bu ihsanların bir imtihan ve deneme olduğunu gösterir; o kimselerin Allah katındaki sevgi, hoşnutluk ve seçkinliklerini göstermez.⁵⁰²

499 Neml 27/40

500 Fussilet 41/50

501 el-Fevâid (200)

502 Şifâu'l-alil (37)

فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا
 أُوتِيَ قَارُونُ إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٧٩﴾ وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيَلَكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ
 خَيْرٌ لِمَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا وَلَا يُلْقَاهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ ﴿٨٠﴾ فَحَسَنَّا بِهِ وَبَدَارِهِ
 الْأَرْضُ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِتْنَةٍ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُتَنَبِّهِينَ ﴿٨١﴾
 وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيُكَانُّ اللَّهُ يَشْهَدُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ
 عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَوْلَا أَنْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بَنَّا وَيُكَانُّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٢﴾
 تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ
 لِلْمُتَّقِينَ ﴿٨٣﴾ مَنْ جَاءَ بِالْخَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذِينَ
 عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾ إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَأْدُكَ
 إِلَى مَعَادٍ قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ مَنْ جَاءَ بِالْهُدَى وَمَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٨٥﴾ وَمَا
 كُنْتُ تَرْجُو أَنْ يُلْقَى إِلَيْكَ الْكِتَابُ إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِلْكَافِرِينَ
 ﴿٨٦﴾ وَلَا يَصُدُّكَ عَنْ آيَاتِ اللَّهِ بِغَدٍ إِذْ أَنْزَلْتُ إِلَيْكَ وَادِّعْ إِلَى رَبِّكَ وَلَا تَكُونَنَّ
 مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٨٧﴾ وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا
 وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٨﴾

79. Derken zineti içinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını isteyenler dediler ki: “Keşke Kârûn’a verilen gibi bize de verilseydi. Gerçekten de o, büyük bir nasib sahibidir.”

80. Kendilerine ilim verilenler ise dediler ki: “Vah size! İman edip salih amel işleyenler için Allah’ın sevabı daha hayırlıdır. Ona da ancak sabredenler kavuşturulur.”

81. Sonra Biz, onu da evini de yere geçirdik. Allah’a karşı ona yardım edecek bir topluluğu yoktu. Kendisi de (kendisine) yardım edebileceklerden olmadı.

82. Dün onun yerinde olmayı temenni edenler, sabah (birbirlerine) şöyle diyorlardı: “Vay, demek ki Allah kullarından dilediğine rızkı genişletir ve (dilediğinin rızkını) daraltır. Eğer Allah bize lütfetmeseydi, bizi de elbette yere geçirirdi. Vay, demek ki kâfirler iflâh olmazlar.”

83. İşte âhiret yurdu! Biz onu yeryüzünde üstünlük sağlamak ve bozgunculuk yapmak istemeyenlere veririz. (Güzel) âkıbet ise, takvâ sahiplerinindir.

84. Kim iyilikle gelirse onun için ondan hayırlısı vardır. Kim de kötülükle gelirse, kötülükleri işleyenlere ancak yaptıklarının karşılığı verilir.

85. Sana Kur'ân'ı farz kılan (Allah), elbette seni bir dönüş yerine geri çeviricidir. De ki: "Rabbim hidâyetle geleni ve apaçık sapıklıkta olanı daha iyi bilir."

86. Sen, bu Kitabın sana verileceği ümidinde değildin. Ancak Rabbinden bir rahmet olarak (onu sana gönderdi). O halde sen asla kâfirlere yardımcı olma.

87. Allah'ın âyetleri sana indirildikten sonra sakın seni onlardan alıkoymasınlar ve (insanları) Rabbine dâvet et, asla müşriklerden olma!

88. Allah ile birlikte başka bir ilâha dua (ve ibadet) etme! O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'nun zatından başka herşey helâk olacaktır. Hüküm (kâinat ve beşer üzerinde egemenlik) yalnız O'nundur ve yalnız O'na döndürüleceksiniz.

Tefsiri:

Bu âyeti, Cennet'in şu anda yaratılmamış olduğuna delil getirmeye kalkışmanız, mânâsını anlamamanızdan ve sizinle paralel düşünen kimselerin Cennet, Cehennem ve bunların halkının yok olup gideceğine delil getirmeleri gibi bir tavır sergilemenizden kaynaklanmaktadır. Ne siz, ne de sizinle paralel düşünenler âyetin mânâsını anlamaya muvaffak olamadınız. Âyetin anlamını selef ve İslâm imamları anlamışlardır. Biz de onların âyet hakkındaki görüşlerinden bir kısmını zikrediyoruz:

Buhârî es-Sahîh'inde şöyle demiştir: "O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır" Yâni onun hâkimiyet ve mülkünden başka her şey yok olacaktır. Şöyle de denilmiştir: O'nun rızâsı gözetilerek yapılan davranışlardan başka her şey yok olacaktır.⁵⁰³

Oğlu Abdullah'ın rivâyet ettiğine göre İmam Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: Gök ve yer yok olmuştur. Çünkü halkı Cennet ve Cehenneme gitmiştir. Arş ise yok olmaz ve hiçbir yere gitmez. Çünkü Cennet'in çatısıdır. Allah Teâlâ da onun üzerindedir. Helâk ve yok olmaz. "O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır" âyetine gelince, Allah Teâlâ "Yer yü. ünde bulunan her canlı yok olacak"⁵⁰⁴ âyetini indirdi. Bunu işiten melekler "Yer halkı helâk oldular" dediler ve kendileri yok olmamak istediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ yer ve gök halkının öleceğini haber vermek üzere şöyle buyurdu: Her şey yok olacak, yâni ölecek. Ancak O hâriştir. Çünkü ölümü olmayan Hay'dir. Böylece melekler ölümün kendileri için de geçerli olduğuna kesin kanâat getirdiler.

503 Buhârî, bu hadîsi muallak (senetsiz) olarak rivâyet etmiştir. (VIII/364) Tefsîr, Kasas Sûresinin başı; Taberî (XX/127)

504 Rahman 55/26

Ebü'l-Huseyn'in Kitâbü't-Tabakât'ında Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ca'fer b. Ya'kûb el-İstahrî'nin rivâyetiyle zikrettiğine göre İmam Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: Bunlar, Hz. Peygamber'den -sallallâhu aleyhi vesellem- günümüze kadar sünnetin kulpuna yapışan, onunla bilinen ve o konuda kendilerine uyulan biz-zat tanıdığım Hicaz, Şam ve başka beldelere mensup ilim, hadis ve sünnet ehli âlimlerin görüşleridir. Bu görüşlerden her hangi birine muhâlefet eden ve onları kınayan, bu görüşleri serdedenleri ayıplayan kimse cemâatten ayrılmış bid'atçı bir muhâlif olur, sünnete uygun olan metottan ve hak yoldan çıkmış olur.

Daha sonra, ehl-i sünnetin görüşlerini zikretti ve sözlerine şu cümleleri ekledi: Muhakkak ki Cennet ve içindekiler, Cehennem ve içindekiler yaratılmıştır. Allah o ikisini de yaratmış, mahlûkâtı da onlar için yaratmıştır. Ne onlar, ne de içindekiler aslâ yok olmaz!

Bir bid'atçı veyâ sapık *"O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır"* gibi müteşâbih bir âyetle delil getirmeye kalkışrsa ona şöyle denilir: Allâh'ın yok oluş ve helâki takdîr etmiş olduğu her şey yok olacaktır. Cennet ve Cehennem ise yokluk ve helâk için değil kalıcı olmak üzere yaratılmıştır. Onların her ikisi de dünyâ ile değil, âhiretle ilgilidir. Ne kıyâmet koptuğunda, ne de sûra üfürüldüğünde hûrîler aslâ ölmez. Çünkü Allah Teâlâ, onları fânî değil, kalıcı olarak yaratmış, onlar için ölüm takdîr etmemiştir. Bunun tersini ileri süren bid'atçidir, doğru yoldan sapmıştır.

Allah Teâlâ yedi göğü üst üste, yedi yeri de alt alta yaratmıştır. En üstteki yerle en alttaki gök tabakaları arasındaki ve iki gök tabakası arasındaki mesâfe 50 J yıldır. En üst gök tabakası olan yedinci tabakanın üstünde su vardır. Rahmân'ın arşı suyun üzerindedir. Rahman da arşın üzerindedir. Kürsî ise ayak ucundadır. O, yedi kat gök ve yedi kat yer ile bunlar arasında olanları, yerin altında, denizin derinliklerinde, kıl, ağaç, ekin ve bitkilerin bittiği yerde bulunanları, yaprakların düştüğü yeri, kelimelerin sayısını, taş, toprak ve kumların adedini, dağların ve kulların davranışlarının ağırlıklarını, bıraktıkları izlerin, söz ve soluklarının mâhiyetini bilir. O, her şeyi bilir ve O'na hiçbir şey gizli kalmaz. O, yedinci semânın üstündeki Arş üzerindedir. O'nun önünde ateş, nur, zulmet ve O'nun daha iyi bildiği başka bir çok perde vardır.

Bid'atçı muhâlifler şu âyetlerle delil getirmeye kalkışabilir: *"Biz ona şah damarından daha yakınız"*⁵⁰⁵ *"Nerede olursanız olun, O sizinle berâberdir."*⁵⁰⁶ *"Üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlakâ O'dur. Beş kişinin gizli konuştuğu yerde altıncısı mutlakâ O'dur. Bunlardan az veyâ çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlakâ O, onlarla berâberdir."*⁵⁰⁷

505 Kaf 50/16

506 Hadîd 57/4

507 Mucâdele 58/7

Buna benzer âyetler Kur'ân'ın müteşâbih (kullar tarafından tam olarak idrâk edilemeyen) âyetlerindendir.

Muhâlif bunları delil getirmeye kalkışırsa ona şöyle de: Burada Allah Teâlâ'nın bilgisi kastedilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ en üst gök tabakası olan yedinci semânın üstündeki Arş'ın üzerindedir. Buna rağmen bu olanların hepsini bilir. O, yaratıklarından ayrı olmakla birlikte hiçbir yer O'nun bilgisinden uzak değildir.⁵⁰⁸

Ebû Ca'fer et-Tâî Muhammed b. Avf b. Süfyan el-Hımsî'nin rivâyetine göre Hallal, hadis hâfızı, zamânın imamı ve ilim ve ma'rifetçe önde gelen biriydi. Ahmed b. Hanbel, onun bu durumunu bilir ve ona değer verir, hemşehrileri olan ilim adamlarının durumunu ona sorardı. Bu zat şöyle demiştir: Ahmed b. Hanbel bana sünnet hakkında bir risâle imlâ ettiriyordu. Yazım esnâsında şöyle dedi: Cennet ve Cehennem hadiste belirtildiği gibi yaratılmış haldedir. Çünkü Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmaktadır: *"Cennet'e girdim. Orada bir köşk ve Keuser'i gördüm. Cehenneme baktım. Halkının çoğunun şu şu kimseler olduğunu gördüm."*⁵⁰⁹ Dolayısıyla bunların yaratılmamış olduğunu söyleyen Hz. Peygamber'i -sallallâhu aleyhi vesellem- ve Kur'ân'ı yalanlamış ve Cennet'le Cehennemi inkâr etmiş olur. Onun bu görüşünden tevbe etmesi istenir. Tевbe ederse ne âlâ! Yoksa öldürülür.⁵¹⁰

Abdûs b. Mâlik el-Attâr'ın rivâyetine göre râvî, sünnete dâir bir risâlenin yazdırılması hâdisesini zikrettikten sonra Ahmed b. Hanbel'in şöyle dediğini nakletmiştir: Cennet ve Cehennem şu anda yaratılmış haldedir. Nitekim Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle dediği nakledilmiştir: *"Cenneti gördüm. Halkının çoğu şu şu kimselerdir.. Cehennemi gördüm. Halkının çoğu şu şu kimselerdir."*⁵¹¹ Onların yaratılmadığını iddiâ eden kimse Kur'ân'ı ve Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- hadislerini yalanlamış olur. Onun Cennet ve Cehenneme inandığını da sanmıyorum.⁵¹²

508 Kâdî Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Ebî Ya'lâ Tabakâtul-Hanâbile, (I/28-29)

509 Ahmed b. Hanbel (III/107, 179, 263); Tirmizî (V/579), Menâkıb, Bâbu Menâkıbı Ömer b. el-Hattâb; Ebû Ya'lâ (VI/390); Elbânî, Silsiletü'l-Ehâdisi's-Sahîha (III/409-410), Rakam: 1423. ayrıca bk: İbn Kesîr, Tefsîrül-Kur'ân'il-azîm (IV/590) Kevser Sûresi Tefsîri.

510 Ebû Ya'lâ, et-Tabakât (I/312)

511 Bu hadis, *"Cenneti gördüm. Halkının çoğu fakirdir. Cehennemi gördüm. Halkının çoğu kadınlardır."* şeklinde rivâyet edilmiştir. Bk. Buhârî (XI/278) Rikak, Bâbu fadlil-fakr; Müslim (V/580) rikâk, Bâbu ekseri ehli'l-Cenneti el-fukarâ'; Tirmizî, (IV/617) Sıfatu Cehennem, Bâbu mâ câe ekseru ehli'n-nâr

512 Ebû Ya'lâ, Tabakâtul-Hanâbile (I/243). Hâdi'l-Ervâh (49-51)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ANKEBÛT SÛRESİ

[69 Âyet]

الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلْيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلْيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ ﴿٣﴾ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ أَنْ يَسْفِقُونَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٤﴾ مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنْ أَجَلَ اللَّهُ لَكَ لَأْتِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٥﴾ وَمَنْ جَاهَدَ فَإِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرًا الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٧﴾ وَوَضِعْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنَ مَقَامٍ وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّالِحِينَ ﴿٩﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ فَإِذَا أُوذِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةً لِلنَّاسِ كَعَذَابِ اللَّهِ وَلَئِنْ جَاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ أَوَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾ وَلْيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَلْيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ ﴿١١﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ وَمَا هُمْ بِخَافِينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٢﴾ وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَنْتَ لَا مَعْتَصِمٌ ﴿١٣﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٤﴾ فَانجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿١٥﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Elif, Lâm, Mîm.

2. İnsanlar (yalnızca) “iman ettik” demeleri ile bırakılıverileceklerini ve imtihan edilmeyeceklerini mi sandılar?

3. Andolsun onlardan önce geçenleri Biz, imtihan etmişizdir. Allah elbette doğru olanları da bilir, yalancı olanları da bilir.

4. Yoksa o kötülükleri işleyenler Bizden kurtulabileceklerini mi sanırlar? Ne kötü hüküm veriyorlar!

5. Kim Allah'a kavuşmayı ümid ediyorsa, (bilsin ki) muhakkak Allah'ın belirlediği vâde elbette gelicidir. Ve O, herşeyi işitendir, bilendir.

6. Kim cihâd ederse ancak kendisi için cihâd eder. Şüphesiz Allah âlemlere muhtaç değildir.

7. İman edip salih amel işleyenlere gelince; andolsun ki Biz, onların kötülüklerini elbette örteriz ve elbette onları yapageldikleri amellerden daha güzeli ile mükâfatlandırırız.

8. Biz insana anasına, babasına iyi davranmasını tavsiye (emr) ettik. Eğer onlar, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa onlara itaat etme! Dönüşünüz yalnız Banadır. Yaptıklarını size haber vereceğim.

9. İman edip salih amel işleyenleri Biz elbette salihler arasına katacağız.

10. İnsanlardan bazıları: “Biz Allah'a iman ettik” derler. Ona Allah yolunda eziyet olunduğunda insanların fitnesini Allah'ın azabı gibi sayar. Eğer Rabbinden bir yardım gelirse andolsun ki: “Şüphesiz biz sizinle beraber idik” diyeceklerdir. Allah âlemlerin kalbinde olanı en iyi bilen değil midir?

11. Allah mü'minleri de elbette bilir, münâfıkları da elbette bilir.

12. İnkâr edenler iman edenlere dediler ki: “Bizim yolumuza uyun da günahlarınızı biz yükleniriz.” Hâlbuki onlar, ötekilerin günahlarından bir şey yüklenecek değildirler. Muhakkak onlar elbette ki yalancılarıdır.

13. Andolsun onlar hem kendi yüklerini taşıyacaklar, hem de kendi yükleriyle birlikte başka yükleri de yükleneceklerdir. Hiç şüphesiz yaptıkları iftiralardan Kıyamet gününde muhakkak sorumlu tutulacaklardır.

14. Andolsun Biz Nuh'u kavmine gönderdik. O da onlar arasında, elli yıl eksik olmak üzere bin yıl kaldı. Derken onlar zâlimler oldukları halde, tûfân onları yaladı.

15. Fakat, Biz onu da gemide olanları da kurtardık. Ve o gemiyi Biz, âlemlere bir âyet (ibret) kıldık.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, bu sûrede, dürüstü yalancıdan, mü'mini kâfirden, şükürle kulluk edeni nankörlük edip yüz çevirerek başkalarına tapınandan ayırmak için yaratıklarını mutlakâ imtihan ettiğini belirtmiş, imtihan ettiği kimselerin dünyâ ve âhiretteki durum ve âkıbetlerini açıklamıştır. Buna göre dünyâda imtihan edilen kimselerin öncüleri peygamberler ve onlara tâbi olanlardır.

Sûre, bu dünyâda inandığını iddiâ edivermekle imtihan ve denemeden kurtulacağını zanneden kimsenin bu zannının yadırganmasıyla başlamıştır. Çünkü imtihanın olmaması, Allah'ın hikmet ve şânıyla çelişir.

Daha sonra imtihan ve denemenin hikmeti açıklanmıştır. Bu hikmet, doğrunun yalancıdan, müminin kâfirden ayrılmasıdır. Allah Teâlâ bu ayırım gerçekleşmeden önce bunu bilir. Ancak O'nun adâlet ve övgüye lâyık sıfatları, sâdece haklarındaki bilgiyle kullarına karşılık vermemesini, aksine bu bilginin gerçekleşip meydana gelmesini gerektirmiştir. Bunu ortaya çıkarıp somut hâle getiren ise denemedir. İşte o zaman kişinin davranışına karşılık verilmesi uygun olur.

Peşi sıra Cenâb-ı Hak, peygamberlerini ve onları izleyen müminleri düşürdüğü musibetlere düşmekten korkarak kendisine inanmayan ve peygamberlerini izlemeyen kimseleri kınadı. Bu kişi, inanmak ve peygamberleri tasdik etmekten yüz çevirmekle imtihan ve denemeden kurtulacağını hesâp etmektedir. Hâlbuki onun önünde kaçmış olduğundan daha büyük ve zorlu bir azap ve sıkıntı vardır.

Peygamberlerin gönderilmesinden sonra mükelleflerin önünde iki seçenek vardır: 1. "İnadık" demeleri. 2. Böyle söylemeyip kötülükleri işlemeye devâm etmeleri.

İmanlarının ve imandaki sebatlarının delilli bir şekilde ortaya çıkması, böylece rahat ve âfiyet zamânında ortaya konulan kolay bir iman olmadığının, rahatta iken olduğu gibi sıkıntı ânında da sâbit olan bir iman olduğunun görünmesi için Allah Teâlâ "inadık" diyenleri imtihan eder.

İnanmayan kimse, Allâh'ı âciz bırakacağını ve O'nun elinden kurtulacağını sanmamalıdır. Aksine o, devamlı O'nun kapzasındadır ve kaderi O'nun elindedir. Onu, "İnadık" diyen kimsenin karşılaştığı imtihandan daha çetin bir imtihan beklemektedir.

Allah ve peygamberine inanan kimse, mutlakâ Allah ve peygamberinin düşmanlarından acı ve sıkıntı çekmekle karşı karşıyadır.

Allah ve peygamberine inanmayı ise Allah mutlakâ cezâlandırır. Böylece o, müminlerin çektiğinden kat kat fazla acı ve sıkıntı çeker.

O halde, mümin ve kâfir herkes acı çekecektir. Ancak mümin dünyâda bir müddet şiddetli acı çeker ve çektiği acı dünyâda sona erer. Ardından büyük haz-

lar tadar. Kâfir ise başlangıçta tat olsa ve mutlu olsa da, bu durum uzun sürmez ve peşinden büyük bir acı ve sıkıntı gelir.

Arzu ve heveslerine tâbi olanların durumu da böyledir. Başlangıçta bir müddet arzularını tatmîn edip zevk alırlar, ancak sonra aldıkları zevke göre acılara katlanırlar. Hâlbuki başlangıçta arzu ve heveslerine karşı direnç gösterenler, katlandıkları bu mahrûmiyetten sonra gösterdikleri sabır ve direnç ölçüsünde zevk ve mutluluğa nâil olurlar.

Acı ve zevk, insan için zarûrî bir durumdur. Ancak dünyevî, dolayısıyla az ve gelip-geçici olanla uhrevî, dolayısıyla dâimî ve büyük olan arasında çok fark vardır. Bu sebeple amaç ve sonuçlar üzerinde aklen kafa yormak gerekir.

Hiçbir zaman karşılaşmayacak şekilde acıdan kurtulacağını zanneden kimsenin zannı boştur. Çünkü insan, zevk, acı, mutluluk, hüznün, sevinç ve kedere mâruz kalmak üzere yaratılmıştır. Bunlara mâruz kalması da iki bakımdandır:

1. Şekli, tabîatı ve oluşumu bakımından: İnsan birbirine karşı direnen, en azından her bakımdan îtidâl üzere olması zor olan çeşitli karışımlardan meydana gelmiştir. Bu karışımların bir kısmı mutlakâ diğer bir kısmı ile çatışmakta ve insan îtidâlden çıkmakta, böylece acı ortaya çıkmaktadır.

2. İnsan cinsinin yaratılışı bakımından: İnsan yaratılış bakımından medenî bir varlıktır. Tek başına yaşayamaz. Birlikte yaşadığı kimselerin ve kendisinin uzlaştırılması mümkün olmayacak, birbirine aykırı ve zıt istek ve arzuları olur. Bunlardan birinin olması diğerlerinin olmamasını gerektirir. O, berâberindekilerin kendi istek ve arzularına uymalarını ister. Onlar da onun kendi arzularına uymasını isterler. Eğer o, onlara muvâfakat ederse, vaz geçtiği isteğinin kuvveti nispetinde acı ve sıkıntı duyar. Eğer onlara muvâfakat etmezse bunun için ona eziyet ve işkence ederler, onun isteklerini engellemek için çalışırlar. Böylece yine acı ve işkence çekmiş olur. Hülâsa, onlara uysa da aykırı davranırsa da acı, meşakkat ve sıkıntı içerisindedir. Özellikle onların isteklerinin, temelsiz inançlar, bozuk istekler ve neficesi bakımından zarar verici davranışlar olduğunu bilirse onlara uyması durumunda acısı daha da artar, aykırı davranması durumunda ise acı çeker.

Akıl, din, şeref ve ilim, daha şiddetlisinden kurtulmak için iki acının en hafifine ve geçici olanına katlanmayı, böylece dâimî ve kalıcı olanından kurtulmayı emreder.

Verecekleri acıdan kurtulmak için zâlimlere, onların arzu ve heveslerine tâbi olan bid'atçılara, isyan ve günahlara batmış kimselere yardımcı olanlar, dünyâda ve âhirette kaçtıklarından kat kat fazla acı ile karşılaşacaklardır.

Allah kânunları gereği, uyardıktan sonra inançları husûsunda kullarını çeşitli imtihanlara tâbi tutar. Eğer bir kimse, zâlim, bid'atçı ve günahkârlara muhâlefet etmekte ve aykırı davranmakta direnç gösterirse, onlar gibi davranmakla elde edeceği zevkten kat kat fazla olan dünyevî veyâ uhrevî bir zevke ulaşacaktır.

Allâh'ın kulları hakkındaki âdeti, sabrı, takvâsı, tevekkülü ve samîmiyeti ölçüsünde o kimsenin derecesini yükseltmek ve diğerlerini ise alçaltmaktır.

Acı ve işkence çekmek kaçınılmazdır. O halde Allah uğrunda, O'nun rızasını kazanmak ve peygamberini izlemekten dolayı azap çekmek insanlar uğrunda, onların hoşnutluğu ve isteklerinin gerçekleşmesi için azap çekmekten daha iyidir.

Acı ve azap çekilirken sabretmek uzun gelir. Allâh'ın bir denemesi olan bu sıkıntılı durumda soluk alınıp verilecek kadar kısa bir zaman saat gibi, saat günler gibi, günler aylar ve yıllar gibi gelir. Durum böyle olunca Cenâb-ı Hak, gelip geçici olan bu imtihanda, imtihan ettiği kimselerin kendisiyle karşılaşacakları bir zaman da tâyin etmiş ve böylece onları tesellî ederek çektikleri sıkıntıları onlara kolaylaştırmak üzere şöyle buyurmuştur: *"Kim Allâh'a kavuşmayı umuyorsa, bilsin ki Allâh'ın tâyin ettiği o vakit elbet gelecektir. O, her şeyi işiten ve bilendir."* Kul, bu imtihanın müddetini, gelip geçici olduğunu ve Allâh'a kavuşacağını düşününce içinde bulunduğu sıkıntılar ona kolay gelir ve yükü hafifler.

Ancak bu, kulun nefse, şeytana ve hemcinsleri olan insanlara karşı bir mücâdele vermekle mümkün olur. Öğrendiği bilginin faydasının ve gösterdiği gayretin netîcesinin sâdece kendisine döneceğini ve bu hususta kimsenin kendisine ortak olmayacağını bilirse daha çok ve daha verimli çalışır. Bu sebeple Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: *"Cihâd eden, ancak kendisi için cihâd etmiş olur. Şüphesiz Allah, âlemlerden müstağnîdir."*

Sakın hiç kimse bu mücâdele, sabır ve tahammülün Allâh'a fayda sağladığını zannetmesin! Çünkü O'nun hiçbir şeye ihtiyâcı yoktur. Verdiği emirleri ihtiyâcı olduğu için vermez. Yasakladığı şeyleri de kullarına karşı cimri olduğu için yasaklamaz. Aksine onların dünyâ ve âhiretlerinde faydalarına olacak hususları emreder, zararlı olanları da yasaklar. Dolayısıyla bu imtihan ve denemenin faydası kullara mahsustur. Ancak hikmeti, bu imtihanın iyiyle kötüyü, pisle temizi, kendisine uygun olanla olmayanı ayırmaya yarayacak bir vesîle olmasını gerektirmiştir. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: *"Allah, müminleri (şu) bulunduğunuz durumda bırakacak değildir; sonunda murdarı temizden ayıracaktır."*⁵¹³

Allah Teâlâ, onları, peygamberleri vâsıtasıyla bildirdiği emir ve yasakları ile denemiş, böylece onların temizini pisinden, iyisini kötüsünden ayırmıştır. Netîcede bu imtihan ve denemenin ortaya çıkardığı bilgiye göre cezâ ve mükâfat gerekmiştir. Ayrıca imtihan edilen kul, tabiatı, denendiği şeylere karşı direncinin azlığı, arzu ve hevesleri sebebiyle sabır ve mücâdeleden geri kalacağı için Allah Teâlâ onun hatâlarını görmezden gelip bağışlayacağını vaat etmiştir. Çünkü Allâh'ın emirlerini kabûl edip O'na itâat edince, Allâh'ın da onun kötülüklerini bağışlaması ve onu yaptığı işlerin en iyisiyle mükâfatlandırması uygun düşmüştür.

Daha sonra Cenâb-ı Hak, kullarını ana-babalarına itâatle denemiştir. Eğer ana-baba, oğullarının Allah'tan başka ilâh edinmesi için çabalarlarsa onların bu isteklerine boyun eğmez. Aksine peygamberlerin yolunu izlemeye devâm eder. Ancak bunun dışında onlara karşı iyi davranır.

Kişinin, ana-babasından ve onların tuttuğu yoldan yüz çevirip, onlara ve onların gidîşatlarına muhâlif olan Allâh'ın yolunu izlemesinin ne çetin ve zorlu bir imtihan olduğu ortadadır.

Daha sonra Cenâb-ı Hak, î mân edip de azmi zayıf, belâ ve musîbetlere karşı direnci az olan kimsenin durumunu zikretti. Allah Teâlâ, kânunları ve hikmeti gereği, dostlarını, düşmanları aracılığı ile imtîhâna tâbi tutar ve onlar eliyle çeşitli zorluk ve işkencelere mâruz bırakır. Söz konusu kimse ise, Allah uğrunda böyle işkenceye uğradığında sabretmez, sızlanır ve bundan ve buna yol açan her türlü âmilden Allah'ın azâbından kaçır gibi kaçır. Üstelik, inanması ve peygamberlerine itâat etmesi sebebiyle insanların ona uyguladığı işkenceyi, şîrk koşup peygamberlerine isyân eden kimseye Allâh'ın verdiği cezâ ile bir tutar. Bu, onun basîretsizliğini ve î mânının gönlüne tam işlemediğini, î mânın tadını tam alamadığını gösterir. Bu sebeple, Allah ve peygamberine inanmalarından dolayı mâruz kaldıkları azapla Allah ve peygamberlerine inanmayan kimselere Allâh'ın verdiği cezâyı eşit görmektedir.

İşte Allâh'a kaypak bir şekilde kulluk eden kimsenin hâli böyledir. İman ve Allâh'a kulluk konusunda ayağı sâbitleşmemiştir. İnandıkları için insanların kendisine azap etmesinden kaçsa da o azâba uğrayacak ve fitneye düşecektir.

Daha sonra Cenâb-ı Hak, müminler zafere erişip gâlip geldikleri zaman böy-
lelerinin gösterdiği tavrı zikretmektedir. O zaman bunlar "Biz sizinle berâberdik"
diyerek hemen müminlere koşup gelirler. Hâlbuki Allah Teâlâ, özüyle sözü bir
olmayan kimseleri pek iyi bilir.

Sonraki âyetlerde Cenâb-ı Hak, Hz. Nûh'u kavmiyle 950 yıl denediğini be-
lirtmiştir. Kavmine, Hz. Nûh'a itâat etmelerini emretmiş, fakat onlar onu yalan-
lamışlar, bunun üzerine suda boğulmuşlardır. Âhirette de Cehennem'de yana-
caklardır.

Peşi sıra Hz. İbrâhîm'in (a.s) kavmiyle denenmesini, onların Hz. İbrâhîm'e
verdikleri cevâbı, ona itâat etmek ve onu izlemekle denenmelerini zikretmiştir.⁵¹⁴

Ardından Hz. Lût'un (a.s) kavmiyle kavminin de onunla denenmesi ve on-
ların âkıbetini anlatmıştır.⁵¹⁵

Akabinden Hz. Şuayb'ın (a.s) kavmiyle, kavminin de onunla denenmesine
ve onların âkıbetlerine yer vermiştir.⁵¹⁶

514 Bk. Ankebût 29/16-25

515 Bk. Ankebût 29/27-35

516 Bk. Ankebût 29/35-37

Ardı sıra Âd, Semûd, Firavun, Hâman ve ordularının îman ve Allah'a kulluk konusunda denenmelerini ve çarptırıldıkları çeşitli cezâları aktarmıştır.⁵¹⁷

Daha sonra Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- müşrik ve ehl-i kitap-tan değişik kâfirlerle denenmesini zikretmiştir.⁵¹⁸ Ona ehl-i kitapla en güzel şekilde mücâdele etmesi⁵¹⁹ ve Allah düşmanlarıyla sınanan kullara da yurtlarından çıkararak geniş yeryüzünün başka bölgelerine gidip orada Allâh'a kulluk etmeleri buyruğunu vermiştir.⁵²⁰

Akabinden dünyâdan âhirete yapılacak olan büyük göçü müminlere hatırlatarak hicrete dikkat çekmiş, bu dünyâda karar kılınmayacağını, nihâî dönüşün Allâh'a olduğunu belirtmiştir.⁵²¹

Peşi sıra uğradıkları musîbetlere sabredenlerin durumunu açıklamıştır. Allah onlara zemîninde ırmaklar akan ebedî kalacakları Cennetler hazırlamaktadır. O kadar ki, Allah'ın rızasını kazanmak için terk ettikleri yerlerini ve yurtlarını hiç hatırlamayacaklardır. Çünkü o Cennetler, daha güzel ve her türlü hayır, nîmet ve lezzeti ebedî olarak kapsamaktadır. Bunlar, hep uğradıkları musîbetlere sabretmelerinden ve Allâh'a dayanmalarından dolayıdır.⁵²²

Daha sonra Allah Teâlâ, yurtlarında rızıklarını verdiği gibi hicret ettikleri yerlerde de onların geçimini garantiği ettiği müjdesini vermiştir. O halde onlar rızık endişesinde olmamalıdır. Bir beldeden diğerine göçen nice canlı vardır da rızıklarını taşımazlar.⁵²³

Akabinden Allah Teâlâ bu dünyâdaki imtihan ve denemenin ebedî olan âhirete göre çok kısa olduğunu bildirmiştir.

Ardından inanmayan kimselerin âkıbetini gözler önüne sermiştir. Bu dünyâ onlar için bir geçinme yeridir. Ancak buradan göçüp gittiklerinde kalıcı olan nîmetleri kaybettiklerini ve acı bir azapla karşı karşıya bulunduklarını bileceklerdir.⁵²⁴

Daha sonra kendisine inanıp peygamberlerine itâat eden, bu dünyâda hem nefsine hem de hakkın düşmanlarına karşı mücâdele veren kimselerin güzel âkıbetini haber vermiştir.⁵²⁵

517 Bk. Ankebût 29/38-40

518 Bk. Ankebût 29/46-54

519 Bk. Ankebût 29/46

520 Bk. Ankebût 29/56

521 Bk. Ankebût 29/56-57

522 Bk. Ankebût 29/58-59

523 Bk. Ankebût 29/60

524 Bk. Ankebût 29/64-66

525 Bk. Ankebût 29/69

Allah Teâlâ, dünyâ ve âhirette en büyük lûtf ve ihsânının, musîbetlere sabreden ve kendisine dayanan kimselere olduğunu; en büyük ve en zorlu azâbının ise musîbetlere sabretmeyip ondan kaçan, geçici dünyâ nîmetlerini tercih eden kimselere olduğunu bildirmektedir.

Bu sûrenin muhtevâsı, yaratma ve sorumluluğun sırrını açıklamaktadır. Bu sebeple imtihan ve deneme sûresidir. Dünyâ ve âhirette imtihana uğrayan kimselerin durumlarını açıklamaktadır.

Başını, ortasını ve sonunu düşünen kimse, baş tarafının deneme ve imtihan, ortasının sabır ve tevekkül, sonunun ise hidâyet ve zafer olduğunu görür. Yardım istencek olan Allah'tır.⁵²⁶

Bu âyetlerin bağlamı ve ihtivâ ettiği ibret ve hikmetler son derece dikkate değer!

Kendilerine peygamber gönderilen insanlar iki kısımdır: Bunların bir kısmı “İnandık” derler. Diğerleri ise böyle söylemez, inkârcılıkta ve kötü işler yapmakta ısrâr ederler.

“İnandık” diyenleri Allah imtihan ve fitneye tâbi tutar. Fitne, dürüstü yalancıdan ayırmak için denemek ve sınamak anlamına gelir.

“İnandık” demeyen kimse de, Allâh'ı âciz bırakacağını, O'ndan kaçıp kurtulacağını zannetmemelidir! Çünkü Allah Teâlâ için mesâfelerin uzunluğu bir mânâ ifâde etmez. Şâir ne güzel demiş:

وَكَيفَ يَفِرُّ الْمَرْءُ عَنْهُ بِذَنْبِهِ إِذَا كَانَ تُطَوَّى فِي يَدَيْهِ الْمَرَاثِلِ (الطويل)

“Günah işlemiş olan ondan nasıl kaçabilir?

O, mesâfeleri bir anda kat' edebilir.”

Peygamberlere inanıp itâat eden kimse, onlara düşmanlık eden kimselerin düşmanlığını kazanır ve onların işkencelerine uğrar, acı çeker. Peygamberlere inanmaz ve itâat etmezse dünyâ ve âhirette azâba uğrar, yine acı verici durumlara mâruz kalır. Bu acı, onlara tâbi olması netîcesinde çekeceği acıdan daha büyük ve daha kalıcıdır.

Demek ki inanan veyâ inanmaktan yüz çeviren herkesin acı çekmesi kaçınılmaz. Ancak inanan dünyâda baştan acı çeker, daha sonra dünyâ ve âhirette onun güzel bir âkıbeti olur. Buna mukâbil îmandan yüz çeviren kimse baştan dünyâ nîmetlerini tatsa da daha sonra âkıbeti kalıcı bir azap olur.

İmam Şâfiî'ye “Bir adam için bir makâma getirilmek mi iyidir yoksa denemek mi?” diye sordular. Bunun üzerine “Denenmedikçe makâma getirilmez” cevâbını verdi.

Allah Teâlâ, azim sâhibi peygamberleri denedi. Onlar sabredince onları üstün bir konuma getirdi.

Hiç kimse acı çekmekten kurtulacağını zannetmesin! Acı çekenler farklılık arz ederler. En akıllıları kalıcı ve büyük acılar mukâbilinde gelip-geçici ve az bir acıya tâlip olanlardır. En bahtsızları ise gelip-geçici ve az bir acı mukâbilinde kalıcı ve büyük acılara tâlip olanlardır.

Şöyle bir soru sorulabilir: Akıllı bir insan nasıl böyle bir alış-veriş yapar?

Bu sorunun cevâbı şudur: Onu buna iten peşin olanı sevmesidir. Nefis, peşin olanı sevmeye yatkındır. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: *"Hayır, hayır! Siz peşini (geçici dünyâyı) seviyorsunuz"*⁵²⁷ *"Çünkü onlar peşini (geçici dünyâyı) severler ve önlerindeki ağır bir günü (kıyâmeti) bırakırlar"*⁵²⁸

Her insan bu durumla karşı karşıyadır. Çünkü insanoğlu, yapı itibâriyle medenîdir. Dolayısıyla insanlarla berâber yaşamaya mecburdur. Berâber yaşadığı insanların bir kısım istek ve tasavvurları vardır. Onlar onun bu konularda kendilerine uymasını isterler. Eğer onlara uymazsa ona eziyet ve işkence ederler. Uyarsa bâzen onlardan bâzen de başkalarından eziyet ve işkence görür.

Dindar ve Allah korkusu taşıyan birinin, zulüm ve Allâh'a isyân içindeki bir topluluğun arasında bulunduğunu düşünelim. Onlar, o kişi kendilerine uymadıkça veyâ yaptıklarına sessiz kalmadıkça zulüm ve isyanlarını sürdüremeyecektir. Eğer o kimse onlara uysa veyâ yaptıklarına sessiz kalsa başta onların şerrinden kurtulur. Ancak sonradan hor ve hakir görülerek başlangıçta korkarak sessiz kaldığından kat kat fazla bir üzüntüye mâruz kalır. Eğer onların yaptıklarını yadırgasa ve onlara muhâlefet etse -şerlerinden emîn olsa bile- başkaları tarafından mutlakâ hor görülür ve cezâlandırılır. O halde en sağlam tedbir müminlerin anesi Hz. Âişe'nin -radiyallâhu anh- Hz. Muâviye'ye -radiyallâhu anh- vermiş olduğu şu nasihattedir: *"İnsanları kızdırmak pahasına Allâh'ı hoşnut edene Allah yeter. Ancak Allâh'ı kızdırarak insanları hoşnut edene insanlar hiçbir fayda sağlayamaz."*⁵²⁹

Dünyâ ahvâlini düşünen kimse, şerlerinden çekindiği için kötü amaçlar gerçekleştirilmeye uğraşan liderlere ve bid'atçilere yardım eden kimselerde bu durumu açıkça görür.

Allâh'ın hidâyete erdirip doğru yolu gösterdiği, böylece nefsinin şerrinden koruduğu kimse, onlarla birlikte haram işlemekten çekinir ve onların düşmanlıklarına sabırla karşılık verir. Böylece, peygamberler ve onları izleyen muhâcirler, ensar, âlimler, zâhitler, iyi yöneticiler ve tüccarlar gibi dünyâ ve âhirette iyi bir âkıbete ulaşır.

527 Kıyâme 75/20

528 İnsan 76/27

529 Bu haberi bâzı kelime farklılıklarıyla Tirmizî nakletmiştir. Bk. (IV/527) Zühd, bab: 64; ayrıca bk. Elbâni, es-Sahîha (V/392) rakam: 2311

Acı çekmek kaçınılmaz olunca Allah Teâlâ az ve gelip-geçici olan acıyı sürekli ve büyük olana tercih eden kullarını şöyle tesellî etti: *“Her kim Allâh’a kavuşmayı arzu ederse, elbette Allâh’ın belirlediği ecel muhakkak gelecektir ve O, işitir, bilir.”*

Böylece Allah Teâlâ, bu acının mutlakâ sona ereceği bir müddet tâyin etti. O da kıyâmet günüdür. Kul, Allah uğrunda, O’nun rızâsını kazanmak için acıya katlanmakla en büyük zevke erişir. Onun tattığı zevk, duyduğu sevinç ve mutluluk, Allah uğrunda ve Allah için çektiği acı ile orantılıdır.

Rabbine ve efendisine kavuşmak için duyduğu özlem, kulu gelip-geçici olan acıya katlanmaya teşvîk etsin diye Allah Teâlâ burada kavuşma ümîdini anmış, böylece verdiği tesellîyi iyice pekiştirmiştir. Allâh’a kavuşma arzusu o kadar güçlüdür ki bâzen çekilen acılar bile duyulmaz hâle gelir. Bu sebeple Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- Rabbine kavuşma şevki için duâ etmiştir. Ahmed b. Hanbel ve İbn Hibbân’ın rivâyetine göre duâsında bu özlemini şöyle dile getirmiştir: *“Allâhım! Gayba vâkıf olan ilim sıfatın ve yaratmaya kâdir olan kudret sıfatını vesîle kılarak sana yalvarıyorum: Eğer benim için yaşamak hayırlı ise beni yaşat! Ölüm hayırlı ise öldür! İnsanlardan uzak ve yalnız iken de insanlarla berâber iken de Sana saygı ve korku duymamı nasip eyle! Bana, kızgınlıkta da hoşnutlukta da hakkı söylemekten şaşmama, fakirlikte de zenginlikte de i’tidâlî koruma özelliği bahşet! Yok olmayacak nimetler; kesintiye uğramayacak bir göz aydınlığı lütfet! Hükümden sonra hoşnutluk, ölümden sonra iyi bir hayat nasîp et ve cemâlinle şereflendir! Zarar verici herhangi bir sıkıntı ve saptırıcı bir fitne olmaksızın Sana kavuşma şevki ver! Allâhım! Bizi îman zînetiyle zînetlendir ve hidâyete uymuş, başkalarını da hidâyete yöneltten kimseler eyle!”*⁵³⁰

Şevk, özlem duyan kimsenin, sevdiğine giderken azimli olmasını sağlar ve yolculuğu kolay, ırakları yakın, sıkıntı ve maşakkatleri âsân eder. Dolayısıyla o, Allâh’ın kuluna bahşettiği nimetlerin en büyüklerindenidir. Ancak bu nîmete ulaşmayı sağlayan bâzı söz ve davranışlar vardır. Allah bu sözleri işitir, o davranışları da görür. Zâten O, kimin bu nîmete lâyık olup kadrini bildiğini ve şükrünü edâ ettiğini, onu veren Allâh’ı sevdiğini, böylece o nîmete lâyık olduğunu bilir. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: *“Böylece bâzılarını bâzısıyla fitneye düşürmüştür ki: ‘A! Şunlar mı o Allâh’ın aramızdan lütfuna lâyık gördüğü kimseler?’ derler. Allah şükreden kullarını daha iyi bilen değil midir?”*⁵³¹ Herhangi bir nîmeti elinden kaçırın kul şu âyeti okusun: *“Allah şükreden kullarını daha iyi bilen değil midir?”*⁵³²

Daha sonra Allah Teâlâ, mümin kullarını başka bir hususta da tesellî ediyor. O da onların cihadlarının kendileri için oluşudur. Çünkü neficesi kendilerine

530 Ahmed b. Hanbel (IV/264); İbn Hibban (III/213); Nesâî (III/54-55) Sehv, Bâb: Nevun âhar mine’d-duâ; Hâkim (I/524-525)

531 En’am 6/53

532 En’am 6/53

dönecektir. Zâten Allah Teâlâ hiçbir şeye ihtiyaç duymaz. O halde bu cihâdın faydası kullara dönecektir, Allâh'a değil!

Peşi sıra Allah Teâlâ, mümin kullarını îman ve cihâd etmeleri sebebiyle iyilerin içine katacağını belirtiyor.

Ardından inanıp da basîret sâhibi olmayan kimsenin durumunu ortaya koyuyor. O kimse, Allah uğrunda bir eziyet görünce insanların fitnesini Allâh'ın azâbı ile bir tutar. Hâlbuki o fitne, insanların tuttuğu yanlış yollardan ayrılan peygamberler ve onları izleyen herkesin mutlakâ karşılaştığı ezâ, cefâ ve acılardır. O kimse ise bunu, müminlerin îmân etmek sûretiyle kaçıp korundukları Allâh'ın azâbı ile bir tutar.

Müminler, tam bir basîretle Allâh'ın acı azâbını tatmamak için îmâna kaçarlar ve yakın zamanda son bulacak olan acılara katlanırlar. Bu kimse ise, basîretsizliğinden dolayı peygamberlerin düşmanlarının azâbından kaçarak onlara uyum gösterir ve onları izler. Böylece onların azâbından Allâh'ın azâbına kaçmış olur. Sergilediği bu tavırla insanların fitnesi sebebiyle duyacağı acıları Allâh'ın azâbından dolayı çekeceği acıyla aynı kefeye koyar ve aldanır. Çünkü güneşin sıcaklığından ateşe sığınmış, bir saatlik acıya dayanamayarak ebedî acıları satın almıştır.

Allah, ordusuna ve dostlarına zafer nasîp edince bu kimse müminlere “Ben sizinle idim” der. Hâlbuki Allah onun kalbinde bulunan nifâkı bilmektedir.

Allah Teâlâ hikmeti gereği insanları mutlakâ imtihan eder. İmtihan netîcesinde temiz pisten, Allâh'a dost olmaya elverişli olan olmayandan ayrılır.

Allah, uygun olan kimseleri, — altının hâlisinin sahtesinden ayrılması gibi — imtihan körüğü ile kötülüklerden temizleyip arındırır. Çünkü insan yaratılış itibâriyle câhil ve zâlimdir. Cehâlet ve zulmü sebebiyle onda temizlenmeye muhtaç bir kirlilik oluşur. Eğer o kir, bu dünyâda çıkar ve temizlenirse ne âlâ! Yoksa onu Cehennem'in körüğü temizler. Kulun Cennet'e girmesine ancak temizlenip arandıktan sonra izin verilir.⁵³³

Allah Teâlâ 950 senelik zaman dilimini doğrudan 950 “تعمانة وخمسين عاماً” “bin yıldan elli yıl” şeklinde değil de, güzel bir hikmet gereği “ألف سنة إلا خمسين عاماً” “bin yıldan elli yıl eksik” şeklinde ifâde etmiştir. Bu ifâde, Hz. Nûh'un (a.s) ümmetiyle denenmesini ve katlanmış olduğu sıkıntının uzunluğunu belirtmek için tercih edilmiştir. Böylece Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi vesellem-, tesellî edilmiş ve uyarılmıştır. Hülâsa onluk sayıların sonu olan bin sayısının zikredilmesinin sebebi, muhâtaba, Hz. Nûh'un (a.s) sabrının gücünü ve kavmi sebebiyle karşılaştığı güçlüğü daha etkili ve daha iyi anlatmaktır.⁵³⁴

533 Zâdû'l-Meâd (III/13-18)

534 el-Fevâidü'l-Müşevvik (180-181)

وَإِبْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٦﴾
 إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ
 لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ
 ﴿١٧﴾ وَإِنْ تَكْذِبُوا فَقَدْ كَذَّبَ أُمَمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ
 ﴿١٨﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١٩﴾
 قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ إِنَّ اللَّهَ
 عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾

16. İbrahim'i (peygamber gönderdik). Hani o kavmine şöyle demişti: "Allah'a ibadet edin ve O'ndan korkun. Çünkü bu sizin için daha hayırlıdır. Eğer bilerseniz.

17. "Siz ancak, Allah'dan başka bir takım putlara ibadet ediyor ve aslı olmayan yalanlar düzüyorsunuz. Şu Allah'dan başka ibadet etmekte olduklarınız, size bir rızık vermeye şüphesiz güç yetiremezler. O halde rızık Allah katında arayın, O'na ibadet edin ve O'na şükrediniz. Yalnız O'na döndürüleceksiniz."

18. Eğer yalanlarsanız, sizden önce gelen ümmetler de yalanlamıştır. Peygambere düşen apaçık tebliğ etmekten ibarettir.

19. Görmediler mi Allah yaratmaya nasıl başlıyor? Sonra da onu tekrar geri çevirecektir. Muhakkak bu, Allah'a göre çok kolaydır.

20. De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın da yaratmaya nasıl başladığına bir bakın. Bundan sonra Allah âhiret hayatını tekrar yaratacaktır. Çünkü Allah herşeye kâdirdir."

Tefsiri:

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Yaratmayı nasıl başlattım, bakınız da yeniden yaratabileceğimi anlayınız!

يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ﴿٢١﴾

21. Dilediğine azab eder, dilediğine de rahmet eder. Ve yalnız O'na çevrileceksiniz.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, kâfirlerin zayıf olduğunu, ilâh edindikleri varlıkların ise kendilerinden de zayıf olduğunu belirtiyor. Onların içinde bulundukları bu zaaf ve ilâh edindikleri varlıklara yönelişleri, yuva yapmış bir örümceğin durumunu andırır. Örümceğin yuvası en zayıf ve en dayanıksız barınaktır.

Bu misâlde, kâfirlerin, Allâh'ın dışında ilâhlar edinmekle daha da zaafa uğradıkları ifâde edilmektedir. Çünkü ilâh diye taptıkları o varlıklardan hiçbir yardım görmemişlerdir. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: *"Hayır, hayır! (Taptıkları), onların ibâdetlerini tanımayacaklar ve onlara hasım olacaktır"*⁵³⁵ *"Onlar, yardım göreceklerini umarak Allah'tan başka ilâhlar edindiler. Hâlbuki ilâhların onlara yardım etmeye güçleri yetmez. Aksine kendileri bunlar için yardıma hazır askerlerdir."*⁵³⁶ *"Onlara biz zulmetmedik; fakat, onlar kendilerine zulmettiler. Rabbinin (azap) emri geldiğinde, Allah'ı bıkarıp da taptıkları ilâhları, onlara hiçbir şey sağlamadı, ziyanlarını artırmaktan başka bir şeye yaramadı."*⁵³⁷

İşte Kur'an'da geçen bu dört âyet de, şeref kazanmak ve yardım görmek maksadıyla Allah'tan başka ilâh edinenlerin güçlerinin zayıfladığını göstermektedir.

Kur'an'da bu konuda başka misâller de vardır. Ancak bunlar, Allah'tan başka ilâh edinmenin temelsizliğini ve böyle yapan kimsenin ne büyük bir ziyanda olduğunu, amaçladığı şeyin tam tersi neticeler aldığını gösteren en güzel örneklerdir.

Burada şöyle bir soru sorulabilir: Örümcek yuvasının en zayıf yuva olduğunu zâten bilmektedirler. Neden *"Keşke bilselerdi!"* diyerek onların bunu bilmedikleri belirtilmiştir?

Bu soruya şöyle cevap verilir: Bu ifâde ile Allah Teâlâ, onların, örümceğin yuvasının dayanıksızlığını bilmediklerini vurgulamamıştır. Aksine burada, Allah'tan başka ilâh edinmelerinin, kendine yuva kurmuş olan bir örümceğin durumuna benzediğini bilmemelerine vurgu yapılmıştır. Çünkü eğer bunu bilselerdi Allah'tan başka ilâhlar edinmezlerdi. Ne var ki, onlar Allah'tan başka ilâhlar edinmenin kendilerine güç ve şeref kazandıracağını sandılar. Durum ise onların sandığının tam tersi oldu.⁵³⁸

535 Meryem 19/82

536 Yâsin 36/74-75

537 Hüd 11/101

538 İ'lâmü'l-Muvakkîin (I/204-205)

وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٢٢﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَلِقَائِهِ أُولَئِكَ يَكُونُ مِنْ رَحْمَتِي وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٣﴾ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ فَأَنجَاهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٤﴾ وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ بِنِعْضِ وَيْلَعُنُ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٥﴾ فَاَمِنْ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَى رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٦﴾ وَوَعَدْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَآتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٢٧﴾ وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّكُمْ لَأَنْتَوْنَ الْفَاحِشَةُ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾ أَنْتُمْ لَأَنْتَوْنَ الرِّجَالُ وَتَقَطَّعُونَ السَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِي نَادِيَكُمُ الْمُنْكَرَ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا اتَّبِعْنَا بَعْدَ اللَّهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ رَبِّ انصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ ﴿٣٠﴾ وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوا أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ أَغْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنَنْجِيَنَّهَ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَلَمَّا أَنْ جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سَيِّئَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ إِنَّا مُنْجِيوكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا امْرَأَتَكَ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٣٣﴾ إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَى أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٣٤﴾ وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَا آيَةً بَيِّنَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٣٥﴾ وَإِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ الْآخِرَ وَلَا تَتَّبِعُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٣٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودَ وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ مَسَاكِينِهِمْ وَزَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ ﴿٣٨﴾ وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَى بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ ﴿٣٩﴾ فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذُنْبِهِ فَمِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ أَغْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

﴿٤٠﴾ مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ إِتَّخَذَتْ بِعَبْثًا وَإِنْ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبِثَتْ الْعَنْكَبُوتُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤٢﴾ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ لِنُصْرِبِهَا لِلنَّاسِ وَمَا يُغْفِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ ﴿٤٣﴾ خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٤﴾ أَتُلُّ مَا أُرْجِي إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ ﴿٤٥﴾

22. Yerde de gökte de siz âciz bırakabilecekler değilsiniz. Sizin için Allah'dan başka bir veli (dost) ve bir yardımcı da yoktur.

23. Allah'ın âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenler (var ya), onlar Benim rahmetimden ümit kestiler ve onlar için çok acıklı bir azab da vardır.

24. Bunun üzerine kavminin cevabı: "Onu öldürün yahut onu yakın" demelerinden başka bir şey olmadı. Allah onu ateşten kurtardı. Muhakkak bunda iman eden bir topluluk için âyetler vardır.

25. Dedi ki: "Siz ancak dünya hayatında kendi aranızda bir dostluk için, Allah'dan başka bir takım putları (ilâh) edindiniz. Sonra Kıyamet gününde kiminiz kiminizi red ve inkâr edecek ve bazınız bazınıza lânet edecektir. Yeriniz de Cehennemdir, yardımcılarınız da yoktur."

26. Bunun üzerine kendisine Lût iman etti. Ve: "Doğrusu ben, Rab-bime hicret edeceğim" dedi. Şüphe yok ki O, Azîzdır (hükmüne karşı konulamayandır), Hakîmdir.

27. Ve Biz ona İshâk'ı ve (torunu) Yâkûb'u da bağışladık; soyundan gelenlere de peygamberlik ve kitabı verdik. Ona mükâfatını dünyada verdik. Âhirette de muhakkak ki o salihlerdendir.

28. Ve Lût'u da (hatırla)! Hani o kavmine demişti ki: "Sizler âlemlerden sizden önce kimsenin işlemediği hayasızca bir işi yapmaktasınız.

29. "Siz erkeklere yaklaşıp yol kesmeye ve toplantı yerinizde münkeri yapmaya devam edip duracaksınız öyle mi?" Kavminin cevabı: "Allah'ın azabını bize getir, eğer sadıklardan isen" demekten başka (bir söz) olmadı.

30. O da: "Rabbim, bu fesatçılar topluluğuna karşı bana yardım et" dedi.

31. Elçilerimiz İbrahim'e (evlat) müjde(si) ile geldiklerinde, dediler ki: "Muhakkak ki biz şu kasaba halkını helâk edeceğiz. Çünkü oranın halkı zâlimler oldular."

32. (İbrahim): “Ama orada Lût da var” dedi. “Biz orada olanları daha iyi biliriz. Biz onu ve -karısı dışında- aile halkını elbette kurtaracağız. Çünkü o kadın geride (azabın içinde) kalacaklardandır” dediler.

33. Elçilerimiz Lût’a geldiklerinde onlar için tasalandı ve onlar için elinden bir şey gelmedi. Dediler ki: “Korkma ve kederlenme! Çünkü biz seni ve -karın müstesnâ- aile halkını kurtaracağız. Çünkü o geride (azabın içinde) kalacaklardandır.

34. “Biz bu kasaba halkı üzerine, yaptıkları fâsıklık sebebi ile muhakkak ki gökten bir azab indireceğiz (taş yağdıracağız).”

35. Andolsun, Biz akıl erdiren bir topluluk için o kasabadan apaçık bir belge bıraktık.

36. Medyen(liler)e de kardeşleri Şuayb’ı (gönderdik). Dedi ki: “Ey kavmim Allah’a ibadet edin ve âhiret gününü ümit edin. Yeryüzünde de fesatçılar olarak bozgunculuk çıkarmayın.”

37. Ama onu yalanladılar. Bunun üzerine onları sarsıntı alıp evlerinde (yurtlarında) dizleri üzere çöke kaldılar.

38. Âd ve Semûd kavmini de (helâk ettik); onların meskenlerinden bu, size belli olmaktadır. Şeytan onlara amellerini süsledi de onları (doğru) yoldan alıkoymuştu. Hâlbuki onlar akılları ile bunu kavrayacak durumda idiler.

39. Kârûn’u, Firavun’u ve Hâmân’ı da (helâk ettik). Andolsun ki Mûsâ onlara apaçık belgelerle gelmişti de onlar o yerde büyüklendiler. Hâlbuki onlar ileriye geçip (azaptan) kurtulamadılar.

40. Derken Biz her birini günahı ile aldık. Kimilerinin üzerine taş yağdıran kasırga gönderdik. Kimilerini o çığlık yakaladı. Onlardan kimisini yere geçirdik. Kimilerini de suda boğduk. Allah onlara zulmetmiyordu. Fakat onlar kendi nefislerine zulmediyorlardı.

41. Allah’dan başka veliler edinenlerin durumu, kendine yuva yapan örümceğin durumuna benzer. Muhakkak yuvaların en gevşek olanları örümcek yuvasıdır. Eğer bilselerdi.

42. Şüphesiz ki Allah kendinden başka neyi çağırıyorlarsa bilir. O Azîzdir, Hakîmdir.

43. İşte misaller! Biz bunları insanlara (örnek) veriyoruz. Onlara âlimlerden başkası akıl erdiremez.

44. Allah göklerle yeri hak ile yarattı. Muhakkak bunda mü’minler için bir âyet (alâmet ve ibret) vardır.

45. Sana vahyolunan Kitabı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz insanı hayasızlıktan ve münkerden alıkor. Allah’ı zikretmek ise elbette en büyüktür. Allah ne yaptığınızı bilir.

Tefsiri:

Bu âyete şöyle mânâ verilmiştir: Siz namazda Allâh'ı anıyorsunuz. Dolayısıyla namaz Allâh'ı anmak kabîlindendir. Allâh'ın sizi zikretmesi ise, sizin onu zikretmenizden daha büyük bir şeydir.

Bu mânâ, İbn Abbâs, Selman, Ebu'd-Derdâ ve İbn Mes'ûd'dan -radiyallâhu anh- rivâyet edilmiştir.

İbn Ebi'd-Dünyâ, Fudayl b. Merzûk kanalıyla Atıyye'nin bu âyet hakkında şöyle dediğini nakletmiştir: Bu âyet, "Öyle ise siz beni (ibâdetle) anın ki ben de sizi anayım"⁵³⁹ âyetiyle bir arada değerlendirilmelidir. Allâh'ın sizi anması, sizin onu anmanızdan daha büyüktür.

İbn Zeyd ve Katâde ise âyetin mânâsı hakkında şunları söylemiştir: Allâh'ı anmak her şeyden önemlidir.

Süleyman'a sordular: En üstün davranış nedir?

Süleyman bu soruyu soran kişiye şu cevâbı verdi: Sen Kur'an okumaz mısın? "Allâh'ı anmak elbette (ibâdetlerin) en büyüğüdür." buyuruyor.

Daha önce geçmiş olan: "Allah katında en üstün ve en temiz amelin, altın ve gümüşle iyilik yapmaktan bile daha iyi olan davranışın ne olduğunu size haber vermeyeyim mi?"⁵⁴⁰ sorusuyla başlayan hadis de, bu görüşü teyit eder.

Şeyhulislâm Ebû'l-Abbâs (İbn Teymiye) şöyle derdi: İsâbetli olan görüşe göre âyetin mânâsı şöyledir: Namazla iki şey amaçlanır. Biri diğerinden daha büyüktür. Amaçlanan şeylerden biri, namazın kötü ve çirkin işleri engellemesidir. Diğer Allâh'ın anılmasıdır. Allâh'ın anılması, kötü ve çirkin işleri engellemesinden daha üstündür.

Nitekim İbn Ebi'd-Dünyâ'nın zikrettiğine göre İbn Abbâs'a -radiyallâhu anh- hangi amelin daha üstün olduğu sorulmuş, bunun üzerine "Allâh'ı anmak en büyük ibâdetler" demiştir.

Hiz. Aîşe'den -radiyallâhu anh- nakledildiğine göre Hiz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: "Kâbe'yi tavâf etmek, Safâ ve Merve arasında sa'y etmek ve şeytan taşlamak, Allâh'ı anmaya vesîle olması için konulmuş ibâdetlerdir."⁵⁴¹

Bu hadîsi Ebû Dâvûd ve Tirmizî rivâyet etmiş ve hasen ve sahih bir hadis olduğunu belirtmiştir.⁵⁴²

539 Bakara 2/152

540 Ahmed b. Hanbel (V/195); Tirmizî (III/139), Daavât, Bab: 5; İbn Mâce (II/316) Zikr, Bâb: Fazlu'z-Zikr; Hâkim (I/496)

541 Ebû Dâvûd (V/341) Menâsik, Bâb: er-Reml; Tirmizî (III/246) Hac, Bâb: Mâ câe keyfe termi'l-cemerât.

542 el-Vâbilü's-Sayyib (94-95) Dâru'l-Beyân

Bu âyet hakkında dört görüş vardır:

1. Allâh'ı anmak her şeyden önemlidir. O, en üstün ibâdetlerdir. Çünkü tüm ibâdetlerle amaçlanan şey Allâh'ı anmaktır. Allâh'ı anmak, ibâdetlerin sırrı ve rûhudur.

2. Siz Allâh'ı anarsanız Allah da sizi anar. Ancak O'nun sizi anması, sizin O'nu anmanızdan daha üstündür. Bu mânâyâ göre âyetteki ذَكَرَ "anmak" masdarı, fâili (özne) ile; ilk mânâyâ göre ise mef'ûlû (nesne) ile isim tamlaması oluşturmuş haldedir. Çünkü ilkinde göre Allah, anılan durumundadır.

3. Allâh'ı anmak, kötülük ve çirkin işlerin yapılmasından daha büyüktür. Hattâ Allah lâıykıyla anıldığı zaman tüm hatâ ve günahlar yok olur.

4. Yukarıda kaydedilenler, müfessirlerin zikrettiği görüşlerdir. Ancak Şeyhulislâm İbn Teymiye'den işittiğim bir görüş daha vardır. Allah rahmet etsin, o, bu âyetin mânâsı hakkında şöyle demişti:

Namazın iki büyük faydası vardır:

- Kötü ve çirkin işleri engellemesi
- Allâh'ı anmayı içermesi.

Allâh'ın anılması, namazın kötü ve çirkin işleri engellemesinden daha önemlidir.⁵⁴³

İLİMLE MEŞGÛL OLANLARIN ÜSTÜNLÜĞÜ

Allah Teâlâ, ilimle meşgûl olanları övmüş ve Kitâb'ının, onların kalplerinde bulunan açık âyetler olduğunu belirterek onlara başkalarına vermediği büyük bir şeref pâyesi vermiştir. Cenâb-ı Hak bu konuda şöyle buyuruyor: *"İşte böylece sana bu Kitâb'ı indirdik. Onun için, kendilerine kitap verdiklerimiz ona îmân ediyorlar. Şunlardan (Araplardan) da ona îmân eden nice kimseler vardır. Âyetlerimizi ancak kâfirler bile bile inkâr eder. Sen bundan önce ne bir yazı okur, ne de elinle onu yazardın. Öyle olsaydı, bâtıla uyanlar kuşku duyarlardı. Hayır, o (Kur'an), kendilerine ilim verilenlerin sînelerinde (yer eden) apaçık âyetlerdir. Âyetlerimizi, ancak zâlimler bile bile inkâr eder."*⁵⁴⁴

Bu âyet, şu mânâlara gelebilir:

1. Kur'an ilim verilenlerin kalplerinde bulunan apaçık âyetlerdir. Buna göre hem Kur'an'ın apaçık âyetler olduğu hem de ilim verilenlerin kalplerinde sâbit ve korunur olduğu belirtilmiş olmaktadır.

2. Kur'an ilim verilenlerin kalplerinde apaçık âyetlerdir, yâni Kur'an'ın apaçık âyetler olduğu onların katında bilinen bir husustur.

543 Medâricü's-Sâlikîn (II/426)

544 Ankebût 29/47-49

Bu iki görüş birbirini gerektirmekte olup birbirine zıt değildir. Her iki görüşe göre de ilim verilen kimseler övülmüş ve bu övgü kapsamında onların şâhitliğine başvurulmuştur. Bu sebeple bu âyet son derece dikkat çekicidir.⁵⁴⁵

وَلَا تَجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا
بِالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْنَا وَأَنْزَلَ إِلَيْكُمُ وَالْهُنَا وَالْهَكُمُ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٤٦﴾
وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ فَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمِنْ هَؤُلَاءِ مَنْ يُؤْمِنُ
بِهِ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الْكَافِرُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا
تَخْطُهُ بِيَمِينِكَ إِذَا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٤٨﴾ بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ
أُوتُوا الْعِلْمَ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الظَّالِمُونَ ﴿٤٩﴾ وَقَالُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِنْ
رَبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٥٠﴾ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ
الْكِتَابَ يُتْلَى عَلَيْهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَى لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾

46. Aralarından zulmedenler müstesnâ olmak üzere Kitab Ehli ile ancak en güzel yolla mücadele edin ve deyin ki: “Bize indirilene de size indirilenlere de iman ettik. Bizim ilâhımız da sizin ilâhınız da birdir. Biz ancak O’na teslim olanlarız.”

47. İşte sana böylece Kitabı indirdik. Kendilerine (önceden) kitab verdiklerimiz de ona iman ederler. Bunlar arasından da ona iman eden kimseler vardır. Âyetlerimizi ancak kâfirler bile bile inkâr ederler.

48. Sen bundan önce hiçbir kitab okumuş değildin. Ve sağ elinle de onu yazmamıştın. O zaman bâtil söyleyenler elbette şüphe ederlerdi.

49. Aksine o, kendilerine ilim verilmiş olanların göğüs (kalb) lerinde (hıfz edilmiş) apaçık âyetlerdir. Âyetlerimizi ancak zâlim olanlar bile bile inkâr eder.

50. Dediler ki: “Üzerine Rabbinden âyetler indirilmeli değil miydi?” De ki: “Âyetler ancak Allah’ın nezdindedir. Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.”

51. Kendilerine karşı okunup duran sana indirdiğimiz bu Kitab, onlara yetmedi mi? Şüphe yok ki bunda iman eden bir topluluk için bir rahmet, bir öğüt vardır.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, bu âyet-i kerîmede vahyi yeterli görmeyip başka şeylere ihtiyaç duyan kimseleri yadırgamaktadır.

Bu âyet-i kerîme, Kur'an'ın doğruluğunu gösteren bir mûcize istenmesine cevâben inmiştir. Allah Teâlâ, Kur'an'ın hiçbir mûcizeye ihtiyaç hissettirmeyecek büyük bir mûcize olduğunu belirtmektedir. Eğer Allâh'ın zâtı, sıfatları, fiilleri ve âhîret günü hakkında Kur'an'ın içerdiği bilgiler akılla çelişse, Kur'an, -yeterli olmak şöyle dursun- doğruluğunu ortaya koyan delillerden bile mahrûm olurdu.

Aklın naklin önüne geçirilmesinin, peygamberliğin gerçekliği hakkında Kur'an'ın delil oluşunu geçersiz kılacağı ilerde açıklanacaktır.

Allah Teâlâ dîni tamamlamış, peygamberi ve onunla gönderdikleri ile kemâle erdirmiş ve ümmeti başka hiçbir şeye muhtaç bırakmamıştır. Eğer akıl dinle çelişse ve dîne öncelenmeye lâayık olsa, dînin ümmete yeterli olmadığı ve kemâle ermediği neticesi çıkar.

Ebû Dâvûd'un mürsel (senet zincirinde sahâbî atlanmış) olarak rivâyet ettiği hadislerden birinde geçtiğine göre Hz. Peygamber -sallâllâhu aleyhi vesellem-, Ömer b. Hattâb'ın -radiyallâhu anh- elinde Tevrât'ın bâzı pasajlarının yazılı olduğu bir sayfa gördü ve şöyle buyurdu: *“Kendi peygamberleri dışında bir peygambere indirilmiş olan başka bir kitabı izlemeleri bir topluluğun sapması için yeter!”*⁵⁴⁶ Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyet-i kerîmeyi indirmiştir: *“Kendilerine okunmakta olan Kitab'ı sana indirmemiz onlara yetmemiş mi? Elbette imân eden bir kavim için onda rahmet ve ibret vardır.”*⁵⁴⁷

قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ بَيِّنًا وَبَيِّنَاتٍ شَهِيدًا يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ آمَنُوا
بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٥٢﴾ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْ لَا
أَجَلَ مُسَمًّى لَّجَاءَهُمُ الْعَذَابُ وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٣﴾ يَسْتَعْجِلُونَكَ
بِالْعَذَابِ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٥٤﴾ يَوْمَ يُعْصَاهُمْ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ
وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ دُوْعُوا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٥﴾ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا
إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ فَإِذَا يَنصُرُونَ ﴿٥٦﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ
﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا يُخْرِي مِنْ

546 Kaynaklarda bu lâfızda bir hadis bulunamamıştır. Benzer ifâdelerdeki hadisler için bk. Ahmed b. Hanbel (III/387); Dârimî, (I/95)

547 Ankebût 29/51

تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نِعَمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿٥٨﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٥٩﴾ وَكَأَيِّنْ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٠﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَشَجَرَ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾ اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٢﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْبَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾ وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوَ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾

52. De ki: “Benimle sizin aranızda şâhid olarak Allah yeter. O, göklerle yerde olanı bilir. Batıla iman edip Allah’ı inkâr edenler, işte onlar zarar edenlerin ta kendileridir.”

53. Bununla beraber senden azabı çabucak isterler. Eğer belli bir vâde olmasa idi, azab onlara elbette gelirdi. Andolsun, -onlar farkında olmaksızın- azab kendilerine ansızın gelecektir.

54. Senden azabı çabucak isterler. Muhakkak Cehennem kâfirleri kuşatıcıdır.

55. O günde azab onları hem üstlerinden hem ayakları altından bürüyecek ve şöyle diyecektir: “Yapmakta olduklarınızı (n cezasını) tadın.”

56. Ey Benim iman eden kullarım! Şüphesiz ki arzım geniştir. O halde yalnız Bana ibadet edin.

57. Her bir can ölümü tadıcıdır. Sonra da Bize döndürülürsünüz.

58. İman edip salih amel işleyenleri, elbette Biz onları, Cennet’te altlarından ırmaklar akan köşklere yerleştiririz. Onlar orada ebedîdirler. (İyi) amel işleyenlerin ecri ne güzel olur!

59. Onlar ki sabrederler ve Rabblerine tevekkül ederler.

60. Kendi rızkını taşımayan nice canlı vardır! Allah onlara da rızkı verir, size de. O, işitendir, bilendir.

61. Eğer sen onlara: “Göklerle yeri kim yarattı ve güneşi ve ay’ı kim emrinize verdi?” diye sorsan, onlar elbette: “Allah” diyeceklerdir. O halde nasıl yüz çevirip döndürülüyorlar?

62. Allah kullarından dilediği kimseye rızkı genişletir, bazen ona da raltır da. Şüphesiz ki Allah herşeyi çok iyi bilendir.

63. Eğer sen onlara: “Gökten suyu indirip onunla yeri ölümünden sonra diriltlen kimdir?” diye sorsan, onlar elbette: “Allah’dır” derler. “Allah’a hamd olsun” de. Fakat onların çoğu akıl etmezler.

64. Bu dünya hayatı, bir eğlenceden ve bir oyundan başka birşey değildir. Âhiret yurduna gelince; asıl hayat yurdu işte orasıdır. Bilmiş olsalardı...

Tefsiri:

Tefsircilere göre burada kastedilen Cennettir. Onlar âyeti şöyle yorumlamışlardır: Âhiret, yâni Cennet hayatı, ölümlü olmayan ebedî bir hayattır.

Kelbî şöyle demiştir: Burada kastedilen, ölüm söz konusu olmayan ebedî hayattır.

Zeccac da şöyle demiştir: Burada kastedilen, ebedî hayat yurdudur.

Dilciler âyette geçen الْحَيَوان kelimesinin “hayat” ile aynı mânâda olduğunu belirtmişlerdir.

Ebû Ubeyde ve İbn Kuteybe şöyle demişlerdir: Hayat ve الْحَيَوان aynı mânâdadır.

Ebû Ubeyde şöyle demiştir: Hayat, الْحَيَوان ve الْحَي aynı mânâdadır.

Ebû Ali el-Fârisî de şöyle demiştir: Bunların hepsi masdardır. الْحَيَاة “hayat” kelimesi, “çığlık” anlamındaki جَلْبَة kelimesiyle, الْحَيَوان ise “atılma, hiddet” anlamındaki نَزْوان ve yine “kaynama” anlamındaki غَلْيَان kelimeleriyle, حَي ise “maksadını açıklayamama” anlamındaki عَي kelimesiyle aynı ölçüdedir. Nitekim Accac bir mısraında “Hayat, hayat olduğu müddetçe” diyerek حَيَاة ve حَي kelimelerinin her ikisini de “yaşamak” mânâsında şöyle kullanmıştır:

كُنَّا بِهَا إِذَا الْحَيَاةُ حَيَّ (الرجز)

“Yaşadığım müddetçe onunla oldum”

Ebû Zeyd ise yukarıda ismi geçen dilcilerden ayrılarak şöyle demiştir: الْحَيَوان, ruh içeren hayattır. Bunun zıddı olarak مَوْتَان ise, ruh içermeyen anlamındadır.

İsâbetli olan görüşe göre الْحَيَوان kelimesinin iki kullanımı vardır:

Ebû Ubeyde’nin zikrettiği gibi masdar olarak kullanılması.

Ebû Zeyd’in ileri sürdüğü gibi sıfat olarak kullanılması. Buna göre الْحَيَوان kelimesi, “ölü”nün zıddı anlamında “diri” demektir.

“Atılma” anlamındaki نَزْوان ve “kaynama” anlamındaki غَلْيَان gibi فَعْلَان “fealân” ölçüsündeki kelimeler sıfat değil, masdardır. الْحَيَوان kelimesi de aynı öl-

çüde olduğu için birinci görüş daha tercîhe şâyan görülmektedir. Ancak ikinci görüşü tercîh edenler, bu ölçüdeki kelimelerin sıfat olarak da kullanılabildiğini ileri sürmüşler ve “hızlı ve yenli adam” anlamında رجل ضميان ifâdesini örnek vermişlerdir. Nitekim Cevherî es-Sihâh adındaki sözlüğünde “hızlı giden deve” anlamında ناقة زفان ve “oku hedefe hızlı ileten yay” anlamında قوس زفان ifâdelerinin kullanıldığını belirtmektedir.

Buna göre bu âyet-i kerîme iki mânâyâ gelebilir:

1. Âhîret hayâtı gerçek hayattır. Çünkü onda son bulma ve üzülmeye söz konusu değildir. Yâni bu dünyâ hayâtında meydana gelen üzüntü verici sebepler orada söz konusu olmayacaktır. Bu görüşe göre âyetteki الْحَيَاتَان kelimesi masdardır.

2. Âhîret hayâtı, bu dünyâ hayâtında yaşayanların fânî olması gibi fânî ve gelip geçici değildir.

O halde âhîret hayâtı, hayat olarak isimlendirilmeye fânî ve ölümlü olan dünyâ hayâtından daha lâyıktır.⁵⁴⁸

فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكَ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ ﴿٦٥﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ وَلِيَسْتَفْغُوا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا مِمَّا وَنَحْطِفُ النَّاسَ مِنْ حَوْلِهِمْ أَقْبَالَ بَاطِلٍ يُؤْمِنُونَ وَيَنْعَمُونَ اللَّهُ يَكْفُرُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾ وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنَّا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٦٩﴾

65. Gemiye bindiklerinde, dini yalnız Allah’a halis kılanlar olarak O’na yalvarırlar. Onları karaya (ulaştırmakla) kurtarınca da, bakarsın ki, onlar (Allah’a) ortak koşarlar.

66. Ta ki (böylelikle) kendilerine verdiğimiz nankörlük etsinler ve yararlansınlar. Yakında bileceklerdir.

67. Çevrelerinde insanların zorla kapılıp götürülmesine rağmen, kendilerine güvenli, kutsal bir belde yaptığımızı görmezler mi? Bundan sonra bâtila inanıp, Allah’ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?

68. Allah'a karşı yalan uyduran veya kendisine hak gelince onu yalanlayan kimseden daha zâlim kim olabilir? Kâfirler için Cehennem'de kalacak yer mi yok?

69. Uğrumuzda cihâd edenleri, elbette Biz onları yollarımıza iletiriz. Muhakkak ki Allah ihsan edenlerle beraberdir.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, hidâyeti cihad ile irtibatlandırmıştır. İnsanların en hidâyette olanı en çok cihâd edenidir. Cihâd türleri içerisinde öncelik verilmesi gereken de nefis, arzu ve hevesler, şeytan ve dünyâ sevgisi ile yapılan cihaddır. Bu dördüyle Allâh için cihad eden kimseyi Allah Cennet'e girmesine vesîle olacak yollara ulaştırır. Cihâdı terk eden kimse ise, terk ettiği nispette hidâyetten mahrûm olur.

Cüneyd âyete şöyle mânâ vermiştir: Bizim rızâmız için tevbe ederek arzu ve hevesleriyle mücâdele edeni biz ihlâs ve samîmiyet yollarımıza erıştıririz.

Dış dünyâdaki düşmanla cihad etmek, sâdece bu iç düşmanlarına karşı mücâdele veren kimseler için mümkün olur. Bunlara karşı zafer kazanan kimse dış dünyâdaki düşmanına karşı da zafer kazanır. İçerideki bu düşmanlarına yenilen kimse, dış düşmanına da gâlip olamaz, yenilir.⁵⁴⁹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

RÛM SÛRESİ

[60 Âyet]

الَمْ ﴿١﴾ غَلِبَتِ الرُّومُ ﴿٢﴾ فِي أَذْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَلَيْهِمْ سَيَّغْلِبُونَ ﴿٣﴾ فِي بَضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٤﴾ يَنْصُرُ اللَّهُ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٥﴾ وَعَدَ اللَّهُ لَا يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾ يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ ﴿٧﴾ أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنفُسِهِمْ مَا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ ﴿٨﴾ أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَأَثَارُوا الْأَرْضَ وَعَمَرُوهَا أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾ ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ أَنَسَاؤُا السَّوْأَى أَنْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٠﴾ اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٢﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ مِنْ شُرَكَائِهِمْ شُفَعَاءُؤَا وَكَانُوا بِشُرَكَائِهِمْ كَافِرِينَ ﴿١٣﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُنْفَخُونَ ﴿١٤﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ ﴿١٥﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Elif, Lâm, Mîm.

2. Rumlar yenildiler;

3. Yakın bir yerde. Onlar bu yenilmelerinden sonra galip geleceklerdir;

4. Üç ila dokuz yıl içinde... Öncesinde de sonrasında da emir Allah'ındır. O günde mü'minler sevineceklerdir;

5. Allah'ın yardımını dolayısı ile. O, dilediğine yardım eder. O Azîzdır, Rahîmdir.

6. (Bu) Allah'ın va'di (dir.) Allah va'dinden caymaz. Fakat insanların çoğu bilmezler.

7. Dünya hayatından (yalnız) görünen kısmı bilirler. Fakat âhiretten yana gâfil olanların ta kendileridir onlar.

8. Onlar kendileri hakkında düşünmezler mi? Allah göklerle yeri ve aralarında olanı ancak hak ile ve belli bir süre ile yarattı. İnsanların çoğu ise Rabblerine kavuşmayı gerçekten inkâr ediyorlar.

9. Yeryüzünde gezmezler mi ki, kendilerinden önce geçenlerin âkıbetinin nasıl olduğuna baksınlar? Onlar, kuvvet bakımından bunlardan üstün idiler. Onlar yeri sürüp alt-üst ettiler ve bunların yeri imar ettiklerinden çok imar ettiler. Peygamberleri onlara apaçık delil (mücize) lerle gelmişlerdi. Allah onlara zulmetmiyordu. Fakat onlar kendi nefislerine zulmettiler.

10. Sonra kötülük edenlerin âkıbeti kötü oldu. Çünkü onlar Allah'ın âyetlerini yalanladılar. Üstelik onlarla alay da ederlerdi.

11. Allah mahlûkunu ilkin yaratır, sonra onu iade eder. Sonra da O'na döndürülürsünüz.

12. Kıyametin kopacağı günde ise günahkârlar ümitsizce susacaklardır.

13. Onların ortak koştuklarından şefâatçileri bulunmayacak ve ortaklarını inkâr dahi edeceklerdir.

14. Kıyametin kopacağı gün... işte, o gün ayrılıp dağılırlar.

15. İman edip salih amel işleyenler ise; onlar bir bahçede sevinirler.

Tefsiri:

Çalgının mubâh olduğunu savunan kimse şöyle der: Bu âyetle kastedilenin mûsîkî olduğu tefsirlerde açıklanmaktadır. Eğer mûsîkî haram olsaydı Cennet halkının en üstün nîmetlerinden biri olmazdı.

Karşıtı olan kişi ise şöyle der: Bunu delil olarak sunmasaydınız, görüşünüz, bilgi ve basîreti kıt olan kimselere kapalı kalır ve böylece onlar katında daha fazla revaç bulurdu. Ancak Allah hakîkati mutlakâ ortaya çıkarır ve bu âyeti okutarak görüşünüzü işte bu şekilde kendi dilinizle çürütür.

Şüphesiz seleften bâzıları şöyle demiştir: Bu âyetteki **يُحَبَّرُونَ** "sevindirileceklerdir" kelimesi ile Cennetteki hoş mûsîkîler kastedilmiştir. Hûrîler, insanların

daha güzelini işitmediği seslerle şarkılar söyler ve şöyle derler: Biz ebedî kılınmış kadınlarız, ölmeyiz. Biz nârin ve kibarız, kabalaşmayız. Biz hoşnutuz, kızgınlık ve gazap göstermeyiz. Âit olduğumuz ve bizimle eşleştirilen erkeklere ne mutlu!⁵⁵⁰

Ebû Nuaym, Saîd b. Ebî Meryem - Muhammed b. Ca'fer b. Ebî Kesîr - Zeyd b. Eslem - İbn Ömer kanalıyla Cennet'in tasvîri hakkında Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle dediğini nakletmiştir: *"Cennet halkının kadınları, kocalarına, daha önce kimsenin işitmediği güzel seslerle şarkılar söyleyeceklerdir. Onların söylediği şarkıların içinde şu sözler yer almaktadır: 'Biz, hayırlı güzel kadınlarız. Biz, şerefli kimselerin eşleriyiz. Onlar bizi göz aydınlığı olarak görürler.' Onların söylediği bir başka şarkının sözleri de şöyledir: 'Biz ebedî kılınmış kadınlarız, ölmeyiz. Biz, güvende olanlarız, korkmayız. Biz, ikâmet edicileriz, sefer etmeyiz.'"*

Bu hadîsi sâdece Saîd b. Ebî Meryem rivâyet etmiştir.⁵⁵¹

el-Velîd b. Ebî Sevr kanalıyla şöyle rivâyet edilmiştir: Bana Sa'd et-Tâî, Abdurrahman b. Sâbit kanalıyla İbn Ebî Evfâ'dan naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle bir ifâdeye yer verdiğini aktarmıştır: *"Hûriler her yedi günde toplanır ve insanların daha evvel benzerini duymamış olduğu güzel seslerle şöyle derler: Biz ebedî kılınmış kadınlarız, ölmeyiz. Biz nârin ve kibarız, kabalaşmayız. Biz hoşnutuz, kızgınlık ve gazap göstermeyiz. Biz ikâmet edicileriz, sefer etmeyeceğiz. Âit olduğumuz ve bizimle eşleştirilen erkeklere ne mutlu!"*⁵⁵²

İbn Ebî Füdeyk - İbn Ebî Züeyb - Avn b. el-Hattâb - İbn Enes kanalıyla Enes'ten nakledildiğine göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: *"Hûriler Cennet'te şöyle şarkı söylerler: Biz şerefli eşler için yaratılmış güzel hûrileriz."*⁵⁵³

Yezid b. Vâkîd'ın bir adam kanalıyla Ebû Hureyre'den -radiyallâhu anh- naklettiğine göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: *"Cennet'te kökleri altından, dalları zebercet ve inciden yaratılmış bir ağaç vardır. Rüzgâr estikçe ıslık gibi sesler çıkarır. Hiç kimse ondan daha hoş bir ses işitmemiştir."*⁵⁵⁴

550 Bu, Taberî'nin âyet-i kerime hakkında zikrettiği iki mânâdan biridir. Bk. (XXI/27-28)

551 Bu zat, Saîd b. el-Hakem olup sağlam ve fakih bir râvidir. Bk. et-Tehzîb (IV/17-18) Hadîsi Taberânî rivâyet etmiş, Elbânî de sahih görmüştür. Bk. el-Câmi', Rakam: 1557.

552 Sıfatu'l-Cenne (III/219-220); Beyhakî, el-Ba's ve'n-Nüşûr, rakam: 224. Irâkî ve Elbânî bu hadîsi zayıf görmüştür. Bk. Irâkî, İhyâu Ulûmi'd-dîn'in hâmişinde (IV/525); Elbânî, Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfe, rakam: 1982.

553 Elbânî bu hadîsi sağlam bulmaktadır. Bk. el-Câmi', rakam: 1598; Sıfatu'l-Cenne, (III/280-281)

554 Sıfatu'l-Cenne (III/282) Bu kitabı tahkik eden şöyle demiştir: Bu hadisin rivâyet zinciri son derece zayıftır. Çünkü râviler içerisinde bir çok kişinin zayıf gördüğü Mesleme b. Ali bulunmaktadır.

Hâlid b. Ma'dân'ın Ebî Ümâme kanalıyla naklettiğine göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: *“Cennet’e giren her kulun baş ve ayak ucuna mutlaka iki hûri oturur ve insan ve cinlerin işittiği en güzel seslerle şarkılar söylerler. O sesler şeytanın âletlerinde de bulunmaz.”*⁵⁵⁵

Tirmizî şöyle rivâyet etmiştir: Bize Ahmed b. Menî', Ebû Muâviye – Abdurrahman b. İshâk – Nu'mân b. Sa'd - Hz. Ali -radiyallâhu anh- kanalıyla Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *“Cennet'te insanların benzerini duymadığı güzel seslerle şarkılar söyleyen bir hûri topluluğu vardır. Şöyle terennüm ederler: Biz hoşnutuz, kızgınlık ve gazap göstermeyiz. Âit olduğumuz ve bizimle eşleştirilen erkeklere ne mutlu”*⁵⁵⁶

Tirmizî bu hadîsin tek kişi kanalıyla gelen bir hadîs olduğunu belirtmiştir.

Taberânî, hakkında olumsuz kanâatler dile getirilen bir râvî olan Süleyman b. Ebî Kerîme – Hişâm b. Hassan – Hasan - Hasan'ın annesi kanalıyla Ümm-i Seleme'nin -radiyallâhu anh- şöyle dediğini nakletmiştir: Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- sordum:

—“Ey Allâh'ın Resûlü! Dünyâ kadınları mı daha üstündür yoksa hûriler mi?”

—Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-: *“Elbîsenin dış yüzünün iç yüzüne üstünlüğü gibi dünyâ kadınları da hûrilere üstündür!”*

—Hangi sebeple ey Allâh'ın Resûlü?

— *Namazları, oruçları ve Allâh için yaptıkları kullukları sebebiyle Allah onların yüzlerini nurlandırmış ve cisimlerini ipek gibi kılmıştır. Ayrıca onları açık tenli kılmış, onlara yeşil elbîseler ve sarı zînetler ihsân etmiş, güzel koku veren buhurlarını inciden, taraklarını altından yaratmıştır. Onlar şöyle derler: Biz ebedî kılınmış kadınlarız, ölmeyiz. Biz nârin ve kibarız, aslâ kabalaşmayız. Bilinsi ki, biz, kalıcılarız, aslâ sefer etmeyeceğiz. Bilinsin ki, biz, hoşnutuz, aslâ buğzetmeyiz. Âit olduğumuz ve bizimle eşleştirilen erkeklere ne mutlu!”*⁵⁵⁷

Evet, bu hadisler mevcuttur. Ancak yine de çalgının mubah olduğunu savunan kimseye şu soruyu sormak gerekir: Bir şeyin âhirette Allah tarafından mubah kılınacak olması onun dünyâda iken de mubah olmasını gerektirir mi?

Bu soruya “Hayır” cevâbını verirse bu hadislerle delil getirmesi geçersiz hâle gelir.

555 Sıfatu'l-Cenne (III/282-283); Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr (VIII/113) rakam: 7478. İrâkî, İhyâ'nın tahrîcinde bu hadîsi hasen görmüştür. Bk. İhyâ, IV/526

556 Tirmizî (IV/600) Sıfatu'l-Cenne, Bâbu mâ câe fi kelâmi'l-hûri'l-în.

557 Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, (XXIII/367) Rakam: 870; ayrıca bk. Taberî, Câmiu'l-Beyân (XXIII/57) Ancak bu hadîsin râvîleri içinde zayıf olarak bilinen Süleyman b. Ebî Kerîme vardır.

Ancak bu soruya “Evet!” cevâbını verirse o zaman ona şöyle denilir: Allah Teâlâ, âhirette mümin erkeklerin ipek elbîseler giymesine ve altın bilezikler takmasına müsbade edip lütüfta bulunacak. Bu durumda ipek elbîse giymenin ve altın zînet takınmanın dünyâda da mubah olması gerekir. Bu ise dîne ve Allâh'ın emrine aykırıdır.

Aynı şekilde Allah Teâlâ Cennet'te kullarına şarap ikrâm edecek. Cennet'te mûsîkî mubah diye dünyâda da mubâh olsa aynı mantık gereği dünyâda iken şarabın da mubah olması gerekir.

Kezâ cenette altın ve gümüş kaplardan yiyip içilecek. Hâlbuki Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: *“Altın ve gümüş kaplarda yemek yemek, dünyâda kâfirlere âhirette ise bize âittir.”*⁵⁵⁸ Cennet'te mûsîkî mubah diye dünyâda da mubâh olsa altın ve gümüş kaplardan yemek yemek de mubah olurdu. Hâlbuki Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyuruyor: *“Dünyâda şarap içen âhirette içemez. Dünyâda ipek giyen âhirette giyemez”*⁵⁵⁹ Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- altın ve gümüş hakkında da *“Altın ve gümüş kaplarda yemek yemek, dünyâda kâfirlere âhirette ise bize âittir.”* buyurmuştur. Böylece dünyâda iken bu yiyecek ve içeceklerden faydalananların âhirette onlardan faydalanamayacaklarını bildirmiştir.

Cennet halkının faydalanacağı bu nîmetlerden dünyâda iken faydalanmış olan kimsenin — Cennet'e girse bile — bunlardan mahrûm olması husûsunda ise şunlar söylenebilir: İbn Ebî Hâtim, babası- İbrâhim b. el-Münzir el-Huzâmî — Hasan b. Ali b. Hasan el-Berrâd — Hamîd el-Harrât kanalıyla Muhammed b. Kâ'b'ın şöyle dediğini nakletmiştir:

—Dünyâda bunlardan faydalanan kimse âhirette faydalanamaz.

Bu söz üzerine Hamîd el-Harrât, Muhammed b. Kâ'b'a şöyle dediğini nakletmiştir:

— O kişi tevbe ederse Allah onu Cennet'e koyar. Allah Teâlâ Cennet halkının Cennetteki durumu hakkında ise şöyle buyuruyor: *“Gafûr ve rahîm olan Allâh'ın ikrâmı olarak orada sizin için canlarınızın çektiği her şey var ve istediğiniz her şey orada sizin için hazır.”*⁵⁶⁰

Bunun üzerine Muhammed b. Kâ'b şu karşılığı verir:

558 Buhârî (X/97) Eşribe, Bâb: eş-Şûrb fi âniyeti'z-zeheb

559 Aslında birinci cümle bir hadis, ikinci cümle ayrı bir hadistir. Birincisi için bk. Müslim (IV/686-687) Eşribe, Bâb: Ukûbetü men şeribe'l-hamr. İkincisi için bk. Buhârî (X/296) Libâs, Bâbu lûbsi'l-harîr li'r-ricâl ve kadru mâ yecûzu minh; Müslim (IV/778) Libâs, Bâbu tahrîmi'z-zeheb ve'l-harîr.

560 Fussilet 41/31-32

— Allah dünyâda faydalanmış olduğu o nîmetleri o kişiye unutturur. Böylece o kimse âhirette o nîmetlerden faydalanamaz. Yâhut da dünyâda bu nîmetlerden faydalanmış olan kimselerin âhirette faydalanamayacağını bildiren hadisler, o kişinin Cennet'e giremeyeceği anlamındadır. Çünkü âhirette bu nîmetlerden Cennet halkı faydalanmaktadır. O halde âhirette bu nimetlere erişemeyeceği belirtilen kimseler Cennet halkından olamayacak demektir.

Muhammed b. Kâ'b'dan naklettiğimiz bu iki görüş, söz konusu hadisler hakkında selevin yaptığı iki farklı yorumdur.

Şarap içmek, altın ve gümüş kaplar kullanmak ve erkekler için söz konusu olan ipek giymek gibi yasaklara dünyâda uyan kimse âhirette bu nîmetlerden faydalanacaktır. Aynı şekilde, dünyâda çalgı ve eğlenceden uzak duran kimsele-re de Cennet'te güzel bir mûsıkî ziyâfeti verileceğini söylemek, mûsıkînin Cennet halkına mubah olduğundan yola çıkarak dünyâda da mubah olduğu sonucuna ulaşmaktan daha sağlam ve doğruya daha yakın görünmektedir.⁵⁶¹

وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْأَجْزَةِ فَأُولَٰئِكَ فِي الْعَذَابِ مُخَضَّرُونَ ﴿١٦﴾ فَبُخَانَ اللَّهُ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١٧﴾ وَلَهُ الْخَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعِشْيَا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ﴿١٨﴾ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُخْبِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١٩﴾

16. Kâfir olup, âyetlerimizi ve âhirete kavuşmayı yalanlayanlara gelince; işte onlar daima azapda tutulurlar.

17. Akşamladığınız zaman ve sabahladığınızda Allah'ı tesbih edin.

18. Göklerde ve yerde hamd, yalnız O'nundur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine vardığınızda da (tesbih edin).

19. Ölüden diriye çıkartır, diriden de ölüyü çıkartır. Arzı da öldükten sonra diriltir. İşte siz de böyle çıkarılacaksınız.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, bu âyet-i kerîmede, insanların yaratılışını örnek vererek yeniden yaratılışı ispatladı ve يُخْرِجُ “çıkartır” kelimesiyle bu iki husûsu birbirine yaklaştırdı. Âyetin mânâsı şudur: Dirinin ölüden, ölü'nün diriden çıkması gibi insanlar da öldükten sonra gömülü oldukları yeryüzünden diri olarak çıkarlar.⁵⁶²

561 el-Kelâm 'alâ mes'eleli's-semâ' (246-255)

562 İ'lâmu'l-Muvakkîn (I/186)

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ ﴿٢٠﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافَ أَلْبَتِكُمْ وَالْوَبَاقِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِلْعَالَمِينَ ﴿٢٢﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ مَنْأَمُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٢٣﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُخْرِجُ بِهِ الْأَرْضَ بَغْدًا مَوْتِيهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٤﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَغْوَةً مِنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنْتُمْ تَخْرُجُونَ ﴿٢٥﴾

20. Sizi topraktan yaratmış olması sonra da beşer olup dağılmanız da O'nun âyetlerindendir.

21. Sizin için nefislerinizden kendileri ile sükûn bulacağınız ve aranızda muhabbet ve merhamet kıldığı eşler yaratmış olması da O'nun âyetlerindendir. Muhakkak bunlarda düşünen bir topluluk için âyetler vardır.

22. Göklerle yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz bunlarda âlimler için âyetler vardır.

23. Geceleyin ve gündüzün uyumanız ve O'nun lütfundan (rızk) aramanız da O'nun âyetlerindendir. Muhakkak bunlarda işiten bir topluluk için âyetler vardır.

24. Korku ve ümitle size şimşegi göstermesi ve gökten su indirerek yeryüzünü ölümünden sonra o su ile canlandırması da O'nun âyetlerindendir. Muhakkak bunda aklını kullanan bir topluluk için âyetler vardır.

25. Göklerin ve yerin O'nun emri ile durması da O'nun âyetlerindendir. Bundan sonra sizi bir tek çağırışla çağırınca hemen yerden çıkıverirsiniz.

Tefsiri:

Allah Teâlâ bu sûrelerde çeşitli âyetler zikretmiş, göklerin ve yerin yaratılışı ile toplumların dil ve renklerinin farklılığını âlimlere bir delili olarak takdim etmiştir. Çünkü onların hepsi, bunun açık-seçik bir delil olduğunu bilmektedirler.

Kezâ erkeklerin sükûnet bulduğu eşler yaratıp aralarında sevgi ve merhamet kılmasının ise düşünen kimseler için ibret olduğunu bildirmiştir. Çünkü kişinin eşiyile huzur bulması ve eşler arasındaki sevgi, şefkat ve merhamet ancak dü-

şünce ve basîret gözüyle görülebilecek bir durumdur. Bu huzur ve sevginin çıktığı hikmet, rahmet ve kudrete basîret gözüyle bakan kimse, Allâh'ın rubûbiyet, ülûhiyet, hikmet ve rahmetiyle yaratıklarına lütufta bulunan gerçek ilâh olduğunu anlar.

Aynı şekilde geceleyin uyumanın, gündüz de Allâh'ın lütfuyla geçim temin edip çalışmanın dinleyen bir topluluk için ibretler taşıdığını belirtmiştir. Buradaki “dinleme” ile kasıt; anlamak, âyetler hakkında kafa yormak ve onlarla peygamberlerin haber verdiği ölümden sonraki hayat ve diriliş arasında ve gece uykusundan uyandıktan sonra geçim için çalışmak üzere kalkmak arasında irtibat kurmaktır. İşte bundan, sâdece peygamberlerin getirdiği prensipleri dinleyen, onlara kulak veren ve bundan ibret alan kimseler faydalanabilir.

Şimşegin çakmasının, yağmurun yağmasını ve onunla yeryüzünün dirilişinin akleden kimseler için ibret olduğunu belirtmiştir. Çünkü bunlar gözle görülen ve duyu organlarıyla algılanan hâdiselerdir. Kişi, kalp gözüyle bunlara bakar ve aklını kullanırsa Allâh Teâlâ'nın varlığını, kudretini, bilgisini, merhametini, hikmetini, bildirmiş olduğu ölümden sonra dirilişin kuruyan toprağın canlanması gibi gerçekleşeceğini kavrar. Bunlar ancak akledilerek ve kalp gözüyle idrâk edilebilir. Duyu organları bunu gösterir, akıl da bunların birer ibret olduğunu kavrar.

Allah Teâlâ, gözün gördüğü ve aklın delil ve şâhit tutulduğu bir ibret vesîkası zikretmektedir: *“Yine O'nun delillerindendir ki, size korku ve ümit vermek üzere şimşegi gösteriyor, gökten su indirip ölümünün ardından arzı onunla diriltiyor. Doğrusu bunda, aklını kullanan bir kavim için dersler vardır.”*

Sözünü kalpler için hayat ve mânevî hastalıklar için şifâ kılan Allâh'ın şânı çok yücedir.⁵⁶³

Eşini seven kimse kınanmaz. Aksine eşini sevmesi, kişinin olgunluğunu gösterir. Nitekim Allah Teâlâ, eşlerin kulları için bir lütuf olduğunu bildirmek üzere şöyle buyurmuştur: *“Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peydâ etmesi de O'nun (varlığının) delillerindendir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır.”*⁵⁶⁴

Allah Teâlâ, kadını erkeğin kalbinin huzur bulacağı bir vesîle kılmış, erkekle kadın arasında da merhametle karışık bir sevgi, saf bir muhabbet vâir etmiştir.⁵⁶⁵

563 Miftâhu Dâri's-Seâde (203-204)

564 Rum 30/21

565 el-Cevâbu'l-Kâfi (357-358)

وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَابِثُونَ ﴿٢٦﴾ وَهُوَ الَّذِي بِيَدِ الْخَلْقِ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾ ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ أَنْفُسِكُمْ هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَاءَ فِي مَا رَزَقْنَاكُمْ فَأَنْتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾

26. Göklerle yerde olanlar O'nundur. Hepsî O'na boyun eğicidirler.

27. Yaratıkları ilkin yoktan var eden sonra da onu tekrar iade eden O'dur. Ve bu O'na göre daha kolaydır. Göklerde ve yerde en yüksek sıfat(lar) yalnız O'nundur. O, Azîzdir, Hakimdir.

28. (Allah) size kendi nefislerinizden bir misal getirdi. Size rızık olarak verdiklerimizde eliniz altındaki kölelerinizin size ortak olup o rızıkta hep birlikte eşit olmayı ve kendiniz (gibi) hür olan diğer ortaklarınızdan çekindiğiniz gibi onlardan da çekinmeyi kabul eder misiniz? İşte akıllarını kullanan bir topluluk için âyetleri böylece açıklarız.

Tefsiri:

Bu âyet-i kerîmenin mânâsı şudur: Sizden biriniz, kölesinin kendisine ortak olmasını istemezken ülûhiyet konusunda benim kullarıma bana ortak olduğunı nasıl iddiâ edersiniz? İlâhlık sâdece bana yaraşır, başka hiç kimseye değil! İlâhlığı başkalarına da yakıştıran kimse beni hakkıyla takdîr edememiş, bana lâyıkiyle saygı duymamış, yaratıklarımın ayrı olarak sâhip olduğum ülûhiyeti bana tahsîs etmemiş demektir.

Allah'la birlikte başka varlıklara kulluk eden kimse Allâh'ı lâyıkiyle takdîr edememiş demektir.⁵⁶⁶

Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ, kölelerinin kendilerine ortak olmasından hoşnut olmadıklarını zikrederek Allah'tan başka ilâh edinen kimselerin davranışlarını çürütüyor ve şöyle buyuruyor: Sizden biriniz, kölesinin kendisine ortak olmasını hoş karşılamaz ve buna râzı olmazken benim kullarımı nasıl bana ortak kılar da bana kulluk eder gibi onlara kulluk edersiniz?

Bu, Allah'tan başka varlıklara kulluk etmenin aklen ve vicdânen çirkinliği bilinen bir davranış olduğunu açıklar. Vahiy, bu konuda sâdece aklı îkâz etmiş ve onun yapısında zâten mevcut olan bu bilgiye bir yönlendirmede bulunmuştur.⁵⁶⁷

566 el-Cevâbu'l-Kâfi (357-358)

567 Medâricü's-Sâlikîn (I/240)

بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَهْوَاءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ فَمَنْ يَهْدِي مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ
 نَاصِرِينَ ﴿٢٩﴾ فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا
 تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ مُبِينٌ
 إِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٣١﴾

29. Hayır, zulmedenler, bilgisizce hevâlarına uydular. Allah'ın sapırdığını hidâyete ulaştırarak kimdir? Onlar için hiçbir yardımcı olmaz.

30. Sen yüzünü Hanîf olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratına dosdoğru çevir. Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir. Dosdoğru din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.

31. O'na dönenler olun. O'ndan korkun. Namazı da dosdoğru kılın ve müşriklerden olmayın.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, “yüzü dîne çevirme” ifâdesinin; samîmiyetle yönelmek ve din uğrunda çaba sarfetmek demek olduğunu, sâdece Allâh'a yönelip başkalarından yüz çevirerek O'nu sevmeyi ve O'na kulluk etmeyi de içine aldığını açıklamaktadır.

Allah Teâlâ, kullarını bu özellikte yaratmıştır. Eğer yaratılışlarıyla baş başa bırakılsalar bu özellikten yüz çevirmez ve başka bir tercihte bulunmazlar. Ne var ki, bu yaratılış değiştirilip bozulabilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmaktadır: “Her çocuk fıtrat üzere doğar. Daha sonra anne ve babası onu Yahûdî, Hristiyan veyâ Mecûsî olarak yetiştirir. Nitekim hayvanlar da hiçbir kusuru olmaksızın sapsasağlam doğarlar. Siz kesik atmadan önce onlarda her hangi bir kusur görmezsiniz” Daha sonra Ebû Hureyre -radiyallâhu anh- şöyle demiştir: Dilerseniz şu âyeti okuyun: “Yüzünü hanîf olarak dîne, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allâh'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler. Hepiniz O'na yönelerek O'na karşı gelmekten sakının!”

Âyet-i kerîmede bulunan مُبِينٌ “Hepiniz O'na yönelerek” ifâdesi, mef'ûlün bih (nesne) olan النَّاسُ “insanlar” kelimesinin durumunu niteleyen hal (durum zarfı) olduğu için mansuptur (üstündür). Buna göre anlamı “Allah, insanları, kendisine yönelici özellikte yaratmıştır” demektir.

Allâh'a yönelmek ise, başkalarından yüz çevirip sâdece O'nu sevip O'na yönelmeyi ihtivâ eder.

İmam Müslim'in, es-Sahîh adındaki eserinde, 'İyad b. Hımar'dan naklettiğine göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “Allah

Teâlâ, vahiy ile bana öğretmiş olduğu sizin bilmediğiniz hususları size öğretmemi emretmiştir. O, şöyle buyurmuştur: Kullarıma bahsettiğim her mal helâldir. Ben, kullarımı hanif (tevhîd ilkesine yatkın) olarak yarattım. Ancak şeytanlar gelip onları dinlerinden saptırdı, onları, hakkında hiçbir delil indirmedığım varlıkları bana ortak kılmaya sevketti ve onlara benim helâl kıldığım şeyleri haram kıldı.”⁵⁶⁸

Demek ki Allah Teâlâ, kullarını, sâdece kendisine itâat etmeyi, boyun eğmeyi ve lâyıkiyla sayıp sevmeyi içeren tevhid ilkesine yatkın bir şekilde yaratmıştır. Gökler, yer ve bu ikisi arasındakilerin yaratılışın ve âhenkli bir şekilde çalışmasının sebebi ve gereği budur. Kâinat bunun için vardır. Cennet ve Cehennem bunun için yaratılmış, peygamberler bunun için gönderilmiş, kitaplar bunun için indirilmiştir. Bunu dikkate almayan ve başka tercihlerde bulunan toplumlar bunun için helâk edilmiştir.

Allah Teâlâ'nın tapılmaya, sevmeye ve övülmeye lâyık olması kendiliğinden ve mutakâ gereken bir durumdur. O, Ganî (hiçbir şeye muhtaç olmayan), gücü her şeye yeten, el-Hayy (diri) ve el-Kayyûm (her şeyi yöneten), es-Semî' ve el-Basîr (her şeyi işitip gören) olduğu gibi gerçek İlâh'tır da. İlâh; sevmeye, sayılmaya, çekinilmeye, itâat edilmeye, tevâzû gösterilmeye, kulluk edilmeye ve tapılmaya lâyık olan varlık demektir.

Allah Teâlâ, kullarını yaratmamış olsaydı bile tapılmayı hak eden yegâne gerçek İlâh olurdu. Nitekim O, kulları kendisine kulluk etmese de kulluk edilmeye lâyıktır. Kullarının kendisine kulluk edip tapınmamasını ve kendisini övmemesini takdîr etmiş olsaydı bile yine tapılmaya ve övülmeye lâyık olurdu. Çünkü Allah, kullarını yaratmadan önce de, onları yarattıktan sonra da, onları yok ettikten sonra da tapılmaya lâyık olan yegâne ilâhdır. İlâhlığı ve övülmeyi, onları yaratması ve onlara herhangi bir şeyi emretmesi sebebiyle hak etmemiştir. Aksine O'nun ilâhlığı, hiçbir şeye muhtaç olmaması, övgü ve yüceliğe lâyık oluşu, kendisinden ayrılması mümkün olmayan zâtî özelliklerdir. Çünkü O, varlık, dirilik, kudret, ilim gibi kemâl sıfatlarına hâizdir.

Allâh'ın dostları, has kulları ve sevenleri, bilmektedirler ki, akıl ve yaratılışa göre kulluk etmeye Allah Teâlâ'dan daha lâyık bir varlık ve O'ndan yüz çevirmekten de daha çirkin bir davranış yoktur. Çünkü akıl ve yaratılış, peygamber göndermemiş, kitap indirmemiş, Cennet ve Cehennemi yaratmamış olsaydı bile Allâh'ın kulluk edilmeye lâyık olduğuna şâhitlik edip durmaktadır. Peygamberlerin gönderilmesi ve kitapların indirilmesi, Allah Teâlâ'nın yaratılış ve akıllara vermiş olduğu bu özelliği güçlendirmek, mükemmelleştirmek ve yapmış olduğu lûtfu artırmak içindir. Böylece din ve yaratılış birbiriyle uyumlu hâle gelmiş ve her ikisinin de aynı kaynaktan geldiği ortaya çıkmıştır. Yaratılış, din ve aklın gere-

568 Müslim (V/716) Cenne, Bâb: es-Sıfât elletî yu'rafu bihâ ehlü'l-cenne; Ahmed b. Hanbel (IV/162)

ği olarak bu gerçeği gören Allâh'ın dostları, derhal ona kulluk etmişler, O'nu sevmiş, yüceltmiş ve övmüşlerdir. Çünkü yaratılış, din ve akıl bir olup her taraftan aynı gerçeği haykırmakta ve yaratıcı, ilâh ve yardımcı olan Allâh'a çağırmaktadır. Bunun üzerine onlar da, hiçbir şüpheye düşmeyen, O'ndan yüz çevirmeyi ve başkalarını tercih etmeyi gerektirici hiçbir arzu ve hevese kapılmayan mutmain kalpleriyle O'na yönelmişler, "Haydi kurtuluşa!" çağrısını yapan muhabbet ve itâatin gereklerine derhal uymuşlar, gerçek efendileri olan Allâh'ın hoşnutluğunu elde etmek için canlarını fedâ etmişler, O'na ulaşmayı arzu etmişler ve bu uğurda bir çok meşakkate göğüs germişlerdir. Onların dîni sevgi dînidir. O din, zorlama içermeyen bir dindir. Onlar, sevgi dolu kimselerin tâkip ettikleri ve hiçbir kesintisi olmayan bir gidişâta sâhiptirler.⁵⁶⁹

Bu âyetteki النَّاسُ "insanlar" kelimesi, tüm insanları içine alır. Böylece, Allah Teâlâ'nın, tüm insanları bu özellikle yarattığı anlaşılır. Ayrıca فَطَرَهُ اللَّهُ "Allâh'ın yaratışı" ifâdesindeki "yaratılış" kelimesinin Allah'la oluşturduğu isim tamlaması; kınama değil, övgü içerir. Böylece âyetle söz konusu edilen yaratılışın; "Allâh'ın dîni", "Allâh'ın evi" ve "Allâh'ın devesi"⁵⁷⁰ tamlamalarında olduğu gibi övülen bir yaratılış olduğu, kınanmadığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Sen yüzünü hanîf olarak dîne, Allah insanları hangi fîtrat üzere yaratmış ise ona çevir"

Ümmetin ilk nesillerinin yaptığı açıklama şöyledir: İbn Cerîr et-Taberî şöyle demiştir: Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Ey Muhammed! Yüzünü, Allâh'ın çevirmiş olduğu yöne çevir. O, O'na dosdoğru itâat etmeyi içeren dindir. Âyetle geçen "Allâh'ın fîtratı" ise, Allâh'ın insanları yarattığı özelliktir. فَطَرَهُ "fîtrat" kelimesi, öncesindeki حَنِيفٌ "Sen yüzünü hanîf olarak dîne çevir" âyetinin mânâsından anlaşılan fiilin masdarı olduğu için mef'ûl-i mutlak olarak mansup (üstün) olmuştur. Çünkü âyetin anlamı فَطَرَ اللَّهُ النَّاسَ عَلَى ذَلِكَ فَطَرَةً "Allah insanları bu özellikte yaratmıştır" şeklindedir.

Daha sonra Taberî "Bizim bu konudaki açıklamalarımızı te'vil yapan kimseler de söylemiştir" demiş ve âyetle ilgili olarak şu rivâyetleri nakletmiştir:

İbn Zeyd şöyle demiştir: "Allah insanları hangi fîtrat üzere yaratmış ise ona çevir" Fîtrat, İslâm'dır. Allâh'ın onları yaratmasından başlayarak ataları Âdem'den beri insanların hepsi bunu kabûl etmeye yatkın kılınmıştır.

Mücâhid şöyle demiştir: Fîtrat, din ve İslâm demektir.

Yezid b. Ebî Meryem'in nakline göre Hz. Ömer -radiyallâhu anh-, Muaz b. Cebel'e -radiyallâhu anh- şöyle sormuştur:

569 Miftâhu Dâri's-Seâde (421-423)

570 Bu ifâde, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Sâlih'in (a.s) devesi hakkında kullanılmaktadır. Bk. Şems 91/15 (Mütercimnin notu)

- Bu ümmetin işlerinin yolunda gidişi neye bağlıdır?

Muaz:

- Kurtuluşu sağlayan üç esastır: İhlâs, namaz ve itâat. İhlâs, Allâh'ın insanları yarattığı, yaratılışlarına doğuştan verdiği özelliktir. Namaz, dindir. İtâat ise korumayı sağlar.

- Doğru söyledin!

“Allâh'ın yaratışında değişme yoktur” âyeti, Allâh'ın dînini değiştirmek olacak şey değildir, böyle bir şey yapılması uygun değildir, anlamındadır.

İbn Necîh, Mücâhid'in, bu âyete “Allâh'ın dînini değiştirmek yoktur” anlamını verdiğini nakletmiş ve şunu ilâve etmiştir: Sonra Mücâhid, bu âyet hakkındaki yorumunu öğrenmek için İkrime'ye bir adam gönderdi. İkrime, bu âyetteki “Allâh'ın yaratışında değiştirme yoktur!” ifâdesi ile hadım etmenin kastedildiğini ileri sürmüştü. Bunu öğrenen Mücâhid, “İkrime yanıldı, âyetteki خَلَق “yaratış” kelimesiyle din kastedilmiştir” dedi ve şunu ekledi: Allâh'ın yaratışında değiştirme yoktur. İşte dosdoğru din budur!

Âyetteki خَلَق “yaratış” kelimesiyle dînin kastedildiği görüşü başka bir kanalla İkrime'den de rivâyet edilmiştir. Saîd b. Cübeyr, Dahhâk, İbrâhim en-Nahâî ve İbn Zeyd'in görüşleri de böyledir.

İbn Abbas -radiyallâhu anh-, İkrime ve Mücâhid'den yapılan bâzı rivâyetlere göre ise, âyetteki خَلَق “yaratış” ile “hadımlaştırma”nın kastedildiği belirtilir. Bu iki görüş arasında bir tezat yoktur. Çünkü Allah Teâlâ, Kur'an'da şeytanın şöyle söylediğini belirtmektedir: “Kesinlikle onlara emredeceğim de hayvanların kulaklarını yaracaklar (putlar için nişanlayacaklar, şüphesiz onlara emredeceğim de Allâh'ın yarattığını değiştirecekler)”⁵⁷¹ Allâh'ın, kullarının yaratılışına uygun kıldığı dîni değiştirmek, O'nun yaratışını değiştirmek demektir. Hadımlaştırmak, hayvanların kulaklarını yarmak da O'nun yaratışını değiştirmek anlamına gelir. Bu sebeple Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- bunları birbirine benzetmiştir. Bir kısmı dîni değiştirir, bir kısmı ise yaratılışı... Biri, ruh ve nefsin yaratılış özelliğini değiştirir; diğeri ise bedenî yaratılış özelliğini.⁵⁷²

571 Nisâ 4/119

572 Şifâu'l-Alil (286-287)

مِنَ الَّذِينَ فُزُوا بِدِينِهِمْ وَكَانُوا شَيْعًا كُلِّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٣٢﴾ وَإِذَا مَسَّ
النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُمْ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا أَدَّاهُمْ مِنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ
يُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ أَمْ أَنْزَلْنَا
عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا بِهِ يُشْرِكُونَ ﴿٣٥﴾ وَإِذَا أَدَّاهُمُ النَّاسَ رَحْمَةً
فَرِحُوا بِهَا وَإِنْ تُصْنِمْ سِتَةً بِمَا قَدَّمْتَ أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ ﴿٣٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا
أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣٧﴾
فَإِذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ ذَلِكَ حِزْبٌ لِّلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ
وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رَبِّا لِيُزِيُوَ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَزِيُوَ
عِنْدَ اللَّهِ وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ ﴿٣٩﴾ اللَّهُ
الَّذِي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَفَعَكُمْ ثُمَّ يُعَمِّتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ
ذَلِكَ مِنْ شَيْءٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٠﴾ ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ
بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمَلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤١﴾

32. O, dinlerini parça parça eden ve fırkalara ayrılanlardan (olmayın). Bununla beraber her bir fırka sahip olduğundan memnundur.

33. İnsanlara bir sıkıntı isabet etse, hemen Rabblerine yönelenler olarak O'na dua ederler. Sonra onlara nezdinden bir rahmet tattırırsa, bakarsın ki onlardan bir fırka, Rabblerine ortak koşar;

34. Kendilerine verdiklerimize nankörlük etsinler diye. Faydalanın bakalım! Yakında bileceksiniz.

35. Yoksa Biz onlara kesin bir delil indirdik de onlara, O'na ortak koşmalarını bu mu söylüyor?

36. İnsanlara bir rahmet tattırsak ondan dolayı şımarıverirler. Elleri-
nin önünden gönderdikleri sebebi ile de onlara bir kötülük gelip çatarsa,
hemen ümitlerini kesiverirler.

37. Görmezler mi ki; şüphesiz Allah dilediğinin rızkını geniş tutar
ve daraltır. Muhakkak bunda iman eden bir topluluk için âyet (ibret ve
delil)ler vardır.

38. Akrabaya, yoksula ve yolculara haklarını ver. Bu, Allah'ın rızasını
isteyenler için daha hayırlıdır. İşte onlar umduklarına kavuşanların ta
kendileridir.

39. İnsanların malları arasında artış göstereceğini diye verdiğiniz her han-
gi bir faiz, Allah katında artmaz. Fakat Allah'ın rızasını arayarak verdiğiniz
zekâta gelince; işte onlar (mükâfatları) kat kat artıranlardır.

40. Allah sizi yaratan, sonra size rızık veren, sonra sizi öldüren, sonra da sizi diriltecek olandır. Sizin ortaklarınızdan bu işlerden birisini olsun yapabilen var mıdır? O, koştukları ortaklardan yüce ve münezzektir.

41. İnsanların kendi elleri ile kazandıklarından ötürü karada ve denizde fesat başgösterdi. İşlediklerinin bazısını onlara tattırsın diye. Belki dönerler.

Tefsiri:

Bu âyet-i kerîme dünyânın çeşitli hallerine uygundur. Onunla gerçekler arasında tam bir uyum vardır.

Meyve, ekin ve hayvanlar hakkında her vakit nice felâket ve âfetlerin meydana geldiği görülüp durmaktadır. Meydana gelen bu felâketlerin, birbirinin uzantısı olarak tetiklediği başka felâketlere sebep olduğu da görülmektedir. İnsanlar haksızlık ve azgınlık ettikçe Allah da onların gıdaları, meyveleri, havaları, suları, bedenleri, yaratılışları, sûretleri, şekilleri ve huylarında —yaptıkları haksızlık, isyan ve günahların gereği olarak — belâ ve musîbetler yaratıyor. Yemin olsun ki, buğday ve başka mahsûllerin tâneleri eskiden şimdikinden daha büyüktü. Onlardaki bereket de şimdikinden daha çoktu. Nitekim Ahmed b. Hanbel rivâyet zinciri vererek şöyle bir nakilde bulunmuştur: Emevî hânedânının fertlerinden birinin hazînelerinde, içinde hurma çekirdeği büyüklüğünde buğday tâneleri bulunan bir kese ele geçirildi. Üzerinde “Adâletin uygulandığı günlerde yetişmiştir” ibâresi yazılıydı. Ahmed b. Hanbel bu kıssayı, Mûsned adındaki eserinde rivâyet ettiği bir hadisin hemen peşinden zikretmiştir.

Bulaşıcı hastalık ve musîbetlerin çoğu, o hastalık ve musîbetlerle helâk edilmiş olan geçmiş toplulukların uğratıldıkları azâbın kalıntılarıdır. Onların işledikleri davranışları işleyen kimselerin başına dert olmayı beklemektedir. Böylece geçmişte ve şimdi aynı davranışları işleyenler tam bir adâlet gereği olarak aynı felâketle karşı karşıya kalmaktadır. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, tâûn hakkındaki hadîsinde bu gerçeğe şöyle işâret etmiştir: “O, İsrâîl Oğulları'na gönderilen bir azap ve belânın kalıntısıdır”

Aynı şekilde Allah Teâlâ, bir topluluğa yedi gece sekiz gün rüzgârı musallat etmiş⁵⁷³, bu günlere de o rüzgârdan bir kalıntı bırakmıştır. Bunda da bir öğüt ve ibret vardır.

Allah Teâlâ iyi ve günahkâr herkesin davranışlarını yeryüzünde mutlakâ bir takım sonuçlar doğuracak özellikte vâir etmiştir. İyiliği, zekâtı ve sadakayı engellemeyi yağmurun yağmamasının, kıtlık ve kuraklığın sebebi kılmıştır. Fakirlere haksızlık etmeyi, ölçü ve tartıda hîle yapmayı, güçlünün zayıfı ezmesini ise, hükümdarların ve merhamet yoksunu, taş kalpli yöneticilerin zulmünün oluş-

masına sebep kılmıştır. Gerçekte onlar, halkın yaptığı kötü davranışların zâlim yönetici sûretine bürünmüş şeklidir. Allah Teâlâ, adâlet ve hikmeti gereği, insanların davranışlarını onlara uygun kalıp ve şekillerde göstermektedir. Onların davranışlarının netîceleri, bâzen kıtlık, bâzen kuraklık, bâzen düşman ve zâlim yöneticilerin zulmüne uğramak, bâzen bulaşıcı hastalıklarla boğuşmak, bâzen hiç kurtulamadıkları üzüntü, acı ve kederlere tutulmak, bâzen gök ve yerin bereketinin kesilmesi, bâzen de şeytanların azâba sebep olacak hususlara teşvîk etmesi şeklinde ortaya çıkar. Böylece haklarındaki azap kelimesi gerçekleşir ve hepsi kendisi için yaratılıp hazırlanan âkıbete uğrar.

Akıllı olan kimse kâinâta basîret gözüyle bakar, onu müşâhede eder ve Allâh'ın adâlet ve hikmetini görür. O zaman ona peygamberlerin ve onları izleyenlerin kurtuluş yolunda oldukları, diğer yaratıkların da yok oluşa ve Cehennemine gittikleri ayan-beyan görünecektir. Allah emrini yerine getiricidir. O'nun hükmünü bozacak, emrini geri çevirecek hiç kimse yoktur. Muvaffakiyyet sâdece Allah'tandır.⁵⁷⁴

Mücâhid şöyle demiştir: Zâlim bir kimse yönetici yapılırsa haksızlık ve bozgunculuk yapmaya uğraşır. Bu sebeple Allah Teâlâ yağmur yağdırmaz, ekin ve insanlar helâk olur. Allah Teâlâ bozgunculuğu sevmez.

Mücâhid bu sözlerini müteâkıben şu âyeti okumuştur: “İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu, ki Allah yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın; belki de (tuttukları kötü yoldan) dönerler”

Mücâhid daha sonra çevresindekilere şöyle demiştir: Dikkat edin! Allâh'a yemîn olsun âyetle söz konusu edilen deniz, şu sizin bildiğiniz deniz değildir. Her şehrin altında akmakta olan bir deniz vardır. Kastedilen budur!

İkrime de şöyle demiştir: Dikkat edin! Burada söz konusu edilen denizin şu sizin bildiğiniz deniz olduğunu söylemiyorum ben! Burada kastedilen deniz, şehirlerin altında bulunan denizdir.

Katâde ise şöyle demiştir: Âyetteki “kara” ile kastedilen şehir halkı, “deniz” ile kastedilen ise köy ve kırlarda yaşayan kimselerdir.

Bize göre bu yorumun açıklaması şöyledir: Allah Teâlâ, şu âyet-i kerîmede tatlı suyu “deniz” olarak isimlendirmiştir: “İki deniz birbirine eşit olmaz. Bu tatlıdır, susuzluğu keser, içilmesi kolaydır. Şu datuzludur, acıdır (boğazı yakar).”⁵⁷⁵ Yeryüzünde suyu tatlı olan bir deniz yoktur. O halde burada kastedilen akarsulardır. Çünkü denizlerin suyu tuzlu olur. Bu sebeple Katâde, akarsuların aktığı karalara bu suların ismini vererek buralarda yaşayan insanlara “akarsu boylarında yaşayanlar” mânâsında “deniz ehli” demiştir.

574 Zâdû'l-Meâd (IV/363-364)

575 Fâtır 35/12

İbn Zeyd şöyle demiştir: “*Karada ve denizde düzen bozuldu*” ifâdesindeki *الْفَسَاد* “bozukluk” ile “günahlar” kastedilmiştir.

İbn Zeyd, ortaya çıkan bozukluğun sebebinin günahlar olduğunu, bozukluğun bizzat günahlardan ibâret olduğunu belirtmek istemektedir.

لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا “Allah yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın” ifâdesindeki “lâm” edâtı, lâm-ı âkibe (sonucu göstermek) veyâ lâm-ı ta’lîl (sebeup bildirmek için)dir. Birinci ihtimâle göre âyetteki fesatla kasıt, kötülükler ve kulların isyân etmesi durumunda Allâh’ın yeryüzünde yarattığı felâketlerdir. Kullar ne zaman bir günah işleseler Allah da onlara bir cezâ hazırlar. Nitekim seleften bâzıları şöyle demişlerdir: Siz ne zaman bir günah işleseniz Allah size bir cezâ verir.

Görünen o ki, âyette geçen “fesâd” ile kasıt, günahlar ve onun gerektirdiği sonuçlardır. “Allah yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın” ifâdesi, bunu göstermektedir.

Allah Teâlâ bize yaptığımız günahların pek azının sonucunu tattırmaktadır. Eğer tüm davranışlarımızın sonuçlarını tattırsaydı yeryüzünde hiçbir canlı bırakmaz, hepsini helâk ederdi.⁵⁷⁶

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلُ كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُشْرِكِينَ ﴿٤٢﴾ فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِنْ قَبْلُ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ يُصْذَقُونَ ﴿٤٣﴾ مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلَا نُقْبِهِمْ يُفْعَلُونَ ﴿٤٤﴾ لِيُخْرِجَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٤٥﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ يُرْسِلَ الرِّيحَ مُبَشِّرَاتٍ وَلِيُذِيقَكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَلِتُجْرِيَ السُّرُّهُ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَاءُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَاَنْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾

42. De ki: “Yeryüzünde gezip dolaşın da sizden önce geçenlerin âkibetlerinin nasıl oduğuna bir bakın. Onların çoğu müşriklerdi.”

43. Asla geri çevirilemeyecek ve insanların da bölük bölük ayrılacağı bir gün olan Allah’ın o günü gelmezden evvel yüzünü o dosdoğru dine çevir.

44. Kim küfre saparsa, küfrü kendi aleyhine olur. Kim de salih amel işlerse onlar da kendileri için (iyi bir yer) hazırlamış olurlar.

45. Ta ki iman edip salih amel işleyenlere kendi lütfundan karşılık versin. Çünkü O, kâfirleri sevmez.

46. Rahmetinden size tattırması, emri ile gemilerin akıp gitmesi, O'nun lütfundan arayasınız ve olur ki şükredersiniz diye, rüzgarları müjdeciler olarak göndermesi de O'nun (kudretine belge olan) âyetlerindendir.

47. Andolsun ki Biz senden önce kavimlerine rasûller gönderdik. Onlar da kavimlerine açık açık delillerle geldiler. Biz de günahkarlardan intikam aldık. Mu'minlere yardım etmek ise zaten üzerimize bir haktır.

Tefsiri:

Bu, Allah Teâlâ'nın kendisi için hak olarak gördüğü bir şeydir. Âyetteki حَقّ "hak" kelimesinin ve عَلَى edâtının da gösterdiği üzere, bu, hem bir talep hem de Allâh'ın gerekli gördüğü bir husustur.⁵⁷⁷

اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ فَتَنِّيهِ سَحَابًا فَيَنْشِطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ وَيَجْعَلُهُ كِسْفًا
فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ جَلَالِهِ فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ
﴿٤٨﴾ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُنْزَلَ عَلَيْهِمْ مِنْ قِبَلِهِ لَمُبْلِسِينَ ﴿٤٩﴾ فَاَنْظُرْ إِلَى
آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُخَيِّجُ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَلِكَ لَمُخْبِي الْمَوْتَى وَهُوَ
عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾ وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيحًا فَرَأَوْهُ مُصْفَرًّا لَظَلُّوا مِنْ بَعْدِهِ
يَكْفُرُونَ ﴿٥١﴾ فَإِنَّكَ لَا تَسْمِعُ الْمَوْتَى وَلَا تُسْمِعُ الطُّمَّ الدَّعَاءَ إِذَا وَلُّوْا مُذَبِّرِينَ
﴿٥٢﴾ وَمَا أَنْتَ بِهَادِي الْعُمَى عَنْ ضَلَالَتِهِمْ إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ
مُسْلِمُونَ ﴿٥٣﴾ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعِيفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعِيفٍ قُوَّةً ثُمَّ
جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ ﴿٥٤﴾ وَيَوْمَ
تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذَلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ ﴿٥٥﴾
وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْبَعْثِ فَهَذَا يَوْمُ
الْبَعْثِ وَلَكِنَّكُمْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٥٦﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُنْفَعُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مُعْذِرَتُهُمْ
وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٥٧﴾ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَلَئِنْ

جَنَّتْهُمْ بَايَةً لِّقَوْلِ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ أَنتُمْ إِلَّا مُبْطِلُونَ ﴿٥٨﴾ كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى
 قُلُوبِ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾ فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفُّكَ الَّذِينَ لَا
 يُوقِنُونَ ﴿٦٠﴾

48. Allah O'dur ki, rüzgarları gönderir de onlar bir bulut kaldırırlar, gökte dilediği şekilde onu (bazen) yayar, (bazen) parça parça da eder. Yağmurun onların arasından çıktığını görürsün. Onu dilediği kullarına isabet ettirince, onlar hemen seviniverirler.

49. Hâlbuki onlar bundan önce, üzerlerine yağmur indirilmeden önce, gerçekten ümit kesmişlerdi.

50. Allah'ın rahmet eserlerine bir bak: O ölümünden sonra arzı nasıl diriltiyor? İşte bunu yapan -hiç şüphesiz- ölüleri diriltecektir. O, herşeye gücü yetendir.

51. Eğer Biz bir rüzgar göndersek, onlar da ardından onu (ekini) sararmış görürlerse, bundan sonra onlar muhakkak inkâra saparlar.

52. Bu yüzden sen, yüz çevirip geri gittiklerinde ölmüşlere ve sağır-lara dâveti işittiremezsin.

53. Sen kör olanları, sapıklıklarından hidâyete iletecek de değilsin. Sen ancak âyetlerimize iman edip teslim olanlara işittirirsin.

54. Allah sizi (önce) bir zaaftan yaratan, sonra zayıflığın ardından kuvvet, sonra kuvvetin ardından zayıflık ve ihtiyarlık kıldırır. Dilediğini yaratır. O çok iyi bilendir, gücü yetendir.

55. Kıyametin kopacağı gün günahkârlar bir saatten başka eğlenme-diklerine yemin edeceklerdir. Onlar işte böyle döndürülüyorlardı.

56. Kendilerine ilimle iman verilmiş olanlar diyeceklerdir ki: "Andol-sun ki, Allah'ın Kitabında (belirttiği üzere) diriliş gününe kadar eğlendi-niz. İşte bu, yeniden diriliş günüdür. Fakat siz bilmiyordunuz."

57. O günde zulmedenlere mazeret bildirmeleri fayda vermez ve on-lardan Rabblerini razı etmeleri de istenmez.

58. Andolsun ki, Biz bu Kur'ân'da insanlara her çeşit misalden örnek verdik. Andolsun eğer onlara bir âyet getirsen o kâfirler elbette şöyle diyeceklerdir: "Siz ancak bâtil şeyler uyduranlırsınız."

59. İşte bilmeyenlerin kalbleri üzerine Allah böyle mühür vurur.

60. O halde sabret. Muhakkak ki Allah'ın va'di haktır. İnanmayanlar asla seni aceleciliğe sürüklemesin.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

LOKMAN SÛRESİ

[34 Âyet]

الَمْ ﴿١﴾ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ هُدًى وَرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِينَ ﴿٣﴾ الَّذِينَ
يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ أُولَئِكَ عَلَى هُدًى
مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَن يُشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ
لِيُفِضَ لَّغَنَ سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٦﴾ وَإِذَا
تُلِيَ عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَلَى مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا كَأَن فِي أُذُنَيْهِ وَقْرًا فَبَسَّرَهُ بَعْدَ
الْيَمِّ ﴿٧﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Elif, Lâm, Mîm.

2. Bunlar, pek hikmetli Kitabın âyetleridir.

3. İhsan edenler için hidâyet ve rahmettir.

4. Onlar ki, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler ve onlar âhirete kesin olarak iman edenlerdir.

5. İşte onlar, Rabblerinden bir hidâyet üzeredirler ve onlar felâh bunların ta kendileridir.

6. İnsanlardan kimisi, (insanları) bilgisizce Allah'ın yolundan saptır-
mak ve o âyetleri bir eğlence edinmek için boş sözleri satın alırlar. İşte
onlar için horlayıcı bir azab vardır.

7. O kimseye, âyetlerimiz okunduğu zaman güya iki kulağı sağırmış
da bunları işitmemiş gibi büyüklenererek yüz çevirir. Sen ona çok acıklı
bir azabı müjdele!

Tefsiri:

Seleften bir çok kimse âyetteki لَهْوُ الْحَدِيثِ “boş lâf”ı çalgı olarak tefsîr etmiştir. Bu konuda müminlerin annesi Hz. Âişe'den -radiyallâhu anh- merfû (rivâyet zinciri Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- kadar ulaşan) şöyle bir hadis nakledilmektedir: “Allah Teâlâ, şarkı söyleyen câriyeyi, onun alım-satımını, ondan elde edilen kârı, ona şarkı öğretilmesini ve onu dinlemeyi yasaklamıştır” Daha sonra Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şu âyet-i kerîmeyi okudu: “İnsanların öylesi var ki, herhangi bir ilmî delîle dayanmadan Allah yolundan saptırmak ve sonra da onunla alay etmek için boş lâfı satın alır.”⁵⁷⁸

Tirmizî de Ebû Ümâme kanalıyla şöyle bir hadis rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: “Şarkı söyleyen câriyelerin alım-satımıyla uğraşmayın ve onlara şarkı öğretmeyin! Onların ticâretinde hiçbir hayır yoktur. Onlardan elde edilen gelir de haramdır. Şu âyet-i kerîme bu konuda nâzil olmuştur: İnsanların öylesi var ki, herhangi bir ilmî delîle dayanmadan Allah yolundan saptırmak ve sonra da onunla alay etmek için boş lâfı satın alır.”⁵⁷⁹

Bu hadîsi Ahmed b. Hanbel ve Abdullah b. ez-Zübeyr el-Humeydî “Müsned” adındaki eserlerinde rivâyet etmişlerdir.

Şu halde لَهْوُ الْحَدِيثِ ifâdesini sahâbe ve tâbiûnun çalgı ile tefsîr ettiği sâbit olmuş demektir.

Ebü's-Sahbâ şöyle demiştir: Abdullah b. Mes'ûd'a -radiyallâhu anh- bu âyetin tefsîrini sordum. Şöyle dedi: Burada kastedilen çalgı ve onu dinlemektir.

“Suyun bitkiyi bitirmesi gibi çalgı da kalpte nifak oluşmasına sebep olur” sözü de ona âittir.

İbrâhim en-Nahaî ve Hasan-ı Basrî de, bu âyetle kastedilenin çalgı olduğunu belirtmişlerdir.⁵⁸⁰

Vâhidî ve başkaları şöyle demiştir: Müfessirlerin çoğu âyetteki لَهْوُ الْحَدِيثِ “lehve'l-hadis (boş söz)” ifâdesiyle çalgının kastedildiği görüşündedir. Saîd b. Cübeyr ve Mukassem'in rivâyetine göre İbn Abbas -radiyallâhu anh- böyle söylemiştir. Ebü's-Sahbâ'nın nakline göre İbn Mes'ûd da -radiyallâhu anh- bu görüştedir. Mücâhid ve İkrime'nin görüşleri de aynı doğrultudadır.

Sevr b. Ebî Fâhta'nın, babasından naklettiğine göre İbn Abbas -radiyallâhu anh- bu âyet hakkında şöyle demiştir: Burada söz konusu edilen, gece gündüz şarkı söyleyen câriyeler alıp satan kimselerdir.

578 Bu hadîsi Taberânî el-Evsat'ta rivâyet etmiştir. Ayrıca bk. Mecmau'z-Zevâid (IV/91); İbni'l-Cevzi, Telbîsü'l-İblîs (333); İbn Ebî'd-dünyâ, Zemmü'l-Melâhî (37)

579 Tirmizî (III/89) Tefsîr, Bâb: Sûretü Lukmân; İbn Mâce (II/10), Ticârât, Bâb: el-Hass 'ale'l-Mekâsib. Elbânî, Tirmizî'nin naklettiği her iki yerde de bu hadîsin sahîh olduğunu belirtmiştir.

580 el-Kelâm fî Mes'ele'ti's-Semâ' (111-113)

İbn Ebî Necîh de Mücâhid'in şöyle söylediğini nakletmiştir: Bu âyetle kastedilen, şarkı söyleyen köle ve câriyelerin yüksek fiyatla satın alınıp onların şarkılarının ve bu şarkılarla aynı mesâbedeki boş sözlerin dinlenmesidir.

Mekhûl'un görüşü ve Ebû İshâk'ın tercihi de bu doğrultudadır.

İbn Ebî Necîh sözlerine şunu eklemiştir: Bu âyetin açıklamasıyla ilgili yapılan yorumların çoğu, âyetle geçen لَهْوُ الْحَدِيثِ "lehve'l-hadîs" ifâdesinin çalgı olduğu yönündedir. Çünkü çalgı, Allâh'ı anmaktan alıkoyar.

Vâhidî şöyle demiştir: Âyeti açıklayan âlimler şunu ileri sürerler: Eğlence, şarkı, çalgı ve çalgı âletlerini Kur'an'a tercih eden herkes âyetle zikredilen kınamaya hedef olur. Her ne kadar âyetle بَشْتَرِي "satın al" kelimesi kullanılmışsa da bu kelime Kur'an-ı Kerim'de "değiştirmek" ve "tercih etme" anlamında kullanılmaktadır. Kur'an'da bunun birçok örneği vardır. Katâde'nin bu âyet hakkında söylediği şu söz de bunu gösterir: Âyetle söz konusu edilen kimse bir para harcamıyor da olabilir. Ancak onun hak sözü bırakıp boş sözlerle ilgilenmesi ve onları tercih etmesi sapık olması için yeter.

Vâhidî, "Bu yoruma göre bu âyet, çalgının haram olduğunu gösterir" dedikten sonra İmam Şâfiî'ye göre alenen çalgı ile uğraşan kimsenin şahitliğinin kabûl edilmediğini ekler ve sözlerini şöyle sürdürür: Bu konuda en çok sakınılması gereken, câriyelerin şarkılarıdır. Çünkü bu konuda birçok tehdit vârit olmuştur. Bunlardan biri Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle söylediğine dâir yapılan rivâyettir: "Câriyelerin söylediği şarkıları dinleyenin kulaklarına kıyâmet gününde erimiş kurşun dökülür"⁵⁸¹

لَهْوُ الْحَدِيثِ "lehve'l-hadîs" ifâdesinin çalgı ile açıklanması, merfû (rivâyet zinciri Hz. Peygamber'e kadar ulaşan) bir hadis ile de sağlam olarak bize ulaşmıştır. Ahmed b. Hanbel'in ve Abdullah b. ez-Zübeyr el-Humeydî'nin Müsned adındaki eserlerinde ve Tirmizî'nin Câmi' adındaki eserinde Ebû Ümâme kanalıyla – Tirmizî'nin eserinde yer alan ifâdelere göre — Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: "Şarkı söyleyen câriyelerin alım-satımıyla uğraşmaktan ve onlara şarkı öğretmektir! Onların ticâretinde hiçbir hayır yoktur. Onlardan elde edilen gelir de haramdır." Şu âyet-i kerîme buna benzer konularda nâzil olmuştur: "İnsanların öylesi var ki, herhangi bir ilmî delîle dayanmadan Allah yolundan saptırmak ve sonra da onunla alay etmek için boş lâfı satın alır."

Bu hadîsin rivâyet zincirinde her ne kadar Ubeydullah b. Zahr, Ali b. Yezîl el-Elhânî ve Kâsım yer alsın ve Ubeydullah ile Kâsım sağlam fakat Ali zayıf bir râvî olsa da, bu hadîsi destekleyen başka hadisler vardır. Onları inşaallah ileride zikredeceğiz. Şimdilik sahâbe ve tâbiûnun لَهْوُ الْحَدِيثِ "lehve'l-hadîs" ifâdesini,

581 Elbânî, İbn Asâkir'in rivâyet ettiği bu hadîsin zayıf olduğunu belirtmiştir. Bk. Daifu'l-Câmi', rakam: 5418.

çalgı ile açıkladıklarını söylemek yeterlidir. Bu açıklama İbn Abbas -radiyallâhu anh- ve İbn Mes'ud'dan -radiyallâhu anh- gelmiştir.

Ebü's-Sahbâ şöyle demiştir: İbn Mes'ûd'a bu âyetin mânâsını sordum. "Tek olan Allâh'a yemîn olsun ki, âyetle kastedilen çalgıdır" dedi ve bu cümleyi üç defâ tekrarladi.

İbn Ömer'in de -radiyallâhu anh- âyetle çalgının kastedildiğini belirttiği sağlam bir şekilde bize ulaşmıştır.

Hâkim, el-Müstedrek adındaki eserinin et-Tefsîr bölümünde şöyle der: Bu ilmi öğrenmek isteyen kimse bilmelidir ki, Buhârî ve Müslim'e göre vahyin ve Kur'an'ın inişine şâhit olan sahâbîlerin yaptığı tefsîr müsned (rivâyet zinciri kesintisiz bir şekilde Hz. Peygamber'e ulaşmış) hadis gibidir.

Hâkim, aynı eserinin bir başka bölümünde de şöyle demiştir: Bize göre sahâbîlerin yaptığı tefsir, merfû' (rivâyet zinciri Hz. Peygamber'e ulaşmış) hadisle eşdeğerdir.

Bu görüşte her ne kadar bir düşünme payı bırakmak gerekirse de, sahâbîlerin yaptığı tefsîrin sonraki insanların yaptığı tefsîre tercîh edileceğinde şüphe yoktur. Çünkü Allâh'ın, Kitâb'ında hangi mânâları kastettiğini ümmet içinde en iyi bilen onlardır. Zîrâ Kur'an onlara inmiş, ümmet içerisinde ilk muhâtap alınan onlar olmuştur. Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- hem sözlü hem de uygulamalı olarak yaptığı açıklamalara şâhit olmuşlardır. Ayrıca onlar gerçekten Arapça'yı düzgün konuşan katıksız Araplardan oluşmaktadırlar. Bu sebeple başvurmak mümkün olduğu müddetçe onların tefsîrinden vaz geçilemez.

لَهُوَ الْحَدِيثُ "lehve'l-hadîs" ifâdesinin çalgı olarak tefsîr edilmesiyle Nadr b. Hâris'in Kur'an mesajının ulaşmasını engellemek maksadıyla insanları oyalamak için anlattığı Acem ve Rum pâdişahlarının masalları ile tefsîr edilmesi arasında bir çelişki söz konusu değildir. Çünkü bunların her ikisi de boş sözlerdir. Bu sebeple İbn Abbas -radiyallâhu anh- لَهُوَ الْحَدِيثُ "lehve'l-hadîs" ifâdesini "çalgı ve boş söz" olarak açıklamıştır.

Sahâbîlerden bir kısmı لَهُوَ الْحَدِيثُ "lehve'l-hadîs" ifâdesinin bu tip faydasız hikâyeler, bir kısmı çalgı olduğunu söylemiş, bir kısmı ise her ikisinin de kastedilmiş olabileceğini ileri sürmüştür.

Ancak çalgı, pâdişah masalları ve efsânelerinin anlatılmasından daha zararlı ve gerçeklerden daha alıkoyucudur. Çünkü o; zinâyâ dâvet eder, nifak meydana getirir, şeytana ortaklık eder ve aklı esîr alır. Dolayısıyla onun Kur'an'dan alıkoyması, faydasız olan başka sözlerin alıkoyuculuğundan daha etkilidir. Zîrâ gönüllerin ona olan meyli ve rağbeti daha fazladır.

Bu söylediklerimiz anlaşıldı ise deriz ki: Çalgı ile ilgilenen ve onu dinleyenler, —bu âyetle zikredilen kınamanın hepsini hak etmeseler de — onunla ilgilenerek

Kur'an'dan geri kalmaları ölçüsünde kınanmayı hak ederler. Bu âyetler, hiçbir bilgiye dayanmadan insanları Allâh'ın yolundan saptırmak ve onu alay konusu edinmek için boş sözleri Kur'ân'a tercih eden, kendisine Kur'ân okunduğunda kulaklarında ağırlık varmış da duymamış gibi kibirlenerek yüz çeviren kimseleri yermektedir.

Âyet-i kerîmede yer alan **وَفُرْ** kelimesi “kulağın ağır işitmesi ve sağırılık” mânâsındadır.

Söz konusu edilen kişiler, Kur'an'dan bir şey öğrenirse onu alay konusu ederler.

Gerçi bu âyetlerde yer alan kınamaların hepsi, inkârda ileri giden insanlar hakkındadır. Ancak çalgıcılar ve çalgı dinleyenlerin de bu kınamadan bir nasip ve hissesi yok değildir.

Bu hakîkati sana şu müşâhede açıkla: Çalgı ile doğrudan veyâ dinleyerek ilgilenip de bilgi veyâ uygulamada doğru yoldan sapmamış tek bir fert göremezsin! Böyle biri, Kur'an ve çalgı dinlemek arasında tercih yapmak durumunda olduğunda çalgı dinlemeyi Kur'an dinlemeye yeğler ve Kur'ân'ı bırakarak çalgıya meyleder. Çünkü Kur'an dinlemek ona ağır gelir. Bâzen öyle olur ki, yaptığı tercih, Kur'an okuyucusunu susturmasına sebep olur. Kur'an kırâatini uzun sürdüğünü düşünür, şarkıcının şarkı söylediği ânu kısa bulur ve şarkısının uzamasını arzu eder.

O halde bu konuda en azından şu söylenebilir: Çalgı ile ilgilenen veyâ çalgı dinleyen, bu âyette zikredilen bütün kınamaları hak etmese de büyük bir kısmına müstahak olur.

Bu konuda kendisiyle konuşulabilecek olan kimseler, kalbinde hâlâ hissedebileceği kadar canlılık kalmış olanlardır. Kalbi hayâtiyetini bütünüyle yitirmiş ve büyük bir fitneye mâruz kalmış kimseler ise kendilerine yapılacak öğütün yolunu kapamışlardır. *“Allah bir kimseyi şaşkınlığa (fitneye) düşürmek isterse, sen Allah'a karşı, onun lehine hiçbir şey yapamazsın. Onlar, Allâh'ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Onlar için dünyâda rezillik vardır ve âhirette onlara mahsus büyük bir azap vardır.”*⁵⁸²

إِنَّ الدِّينَ أَتَمُّوْا وَعَمَلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ ﴿٨﴾

8. Muhakkak iman edip salih ameller işleyenler için Naîm Cennetleri vardır.

Tefsiri:

“Naîm” kelimesi, tüm Cenneti kapsayan bir isimdir. Çünkü Cennet'te faydalanılan yiyecek, içecek, giyecek, şekil, hoş koku, güzel manzara, geniş mekânlar ve görünür veyâ görünmez tüm nîmet çeşitlerini içine almaktadır.⁵⁸³

خَالِدِينَ فِيهَا وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٩﴾ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَالْأَرْضَ فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿١٠﴾ هَذَا خَلْقُ اللَّهِ فَأَرُونِي مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ بَلِ الظَّالِمُونَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿١١﴾

9. Onlar, oralarda ebedî kalıcıdırlar. Bu, Allah'ın hak va'didir. O, Azîzdir, Hakîmdir.

10. O gökleri, onları gördüğünüz şekilde direksiz yarattı. Sizi sallamasın diye yere de yüksek ve sabit dağlar koydu. Orada her canlıdan yaydı. Gökten de yağmur indirip orada her türden güzel bitkiler bitirdik.

11. Bunlar Allah'ın yarattığıdır. Haydi, O'ndan başkasının ne yarattığını gösterin bana! Hayır, zâlimler, apaçık bir sapıklık içindedir.

Tefsiri:

Allâh için bu ifâde, Allah'la birlikte başka varlıkları ilâh edinmenin geçersizliğini ne kadar güzel ortaya koyuyor, ne tatlı ve ne özlü ifâde ediyor. Allah'la birlikte başka varlıklara ilâh diye tapınan zavallılar, taptıkları bu varlıkların Allah'la berâber bir şey yarattığını ileri sürerlerse kendilerinden onu göstermeleri isteniyor. Yok eğer edindikleri ilâhların böyle bir şeyi yaratmaktan âciz olduğunu ve buna gücü yetmediğini îtirâf ederlerse onların ilâhlıkları geçersiz ve imkânsız hâle geliyor.⁵⁸⁴

583 Hâdi'l-ervâh (89)

584 es-Savâiku'l-Mürsele (II/465)

وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنْ اشْكُرْ لِلَّهِ وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿١٢﴾ وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾ وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴿١٤﴾ وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَى أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾

12. Andolsun Biz Lukmân'a hikmeti verdik; "Allah'a şükret" diye (emr ettik). Kim şükrederse, ancak kendisi için şükreder. Kim de nankörlük ederse muhakkak Allah muhtaç değildir, hamde layık olandır.

13. Hani Lukmân oğluna öğüt verirken şöyle demişti: "Oğulcuğum, Allah'a şirk koşma. Muhakkak şirk, büyük bir zulümdür."

14. Biz insana, ana-babasını (onlara iyilik yapmasını) tavsiye ettik. Annesi onu güçsüzlük üstüne güçsüzlükle taşımıştır. Onun süten kesilmesi de iki yılda olur. "Bana ve ana-babana şükret. Dönüş yalnız Banadır" dedik.

15. Eğer onlar, bilmediğin şeyi, Bana ortak koşman için seni zorlarsa, sen onlara itaat etme. Bununla beraber dünyada onlarla iyi geçin. Ve sen Bana dönenlerin yoluna uy. Sonra dönüşünüz Bana olacaktır. Ben de sizlere neler yapmakta olduğunuzu haber veririm.

Tefsiri:

Sahâbîlerin hepsi Allâh'a yönelmişlerdir. O halde onların yollarına ve görüşlerine uymak gerekir. Onların inançları ise tâkip ettikleri yolun ana çizgisini oluşturmaktadır. Onların Allâh'a yönelmiş olduklarının delîli, Allâh'ın onları doğruya erdirmiş olmasıdır. Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: "Kendisine yöneleni de doğru yola iletir."⁵⁸⁵

يَا بُنَيَّ إِنِّهَا إِنْ تَكَ مِنْ ثَمَرِهَا فَتَكُنْ فِي صَحْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿١٦﴾ يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَطِيعْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٧﴾

16. (Lukmân, dedi ki): “Oğulcuğum, eğer sen bir kaya içinde veya göklerde veya yerde olsan ve o (yaptığın) hardal tanesi ağırlığınca dahi olsa, Allah onu getirir. Muhakkak Allah Latifdir. Herşeyden haberdardır.

17. “Oğulcuğum, namazı dosdoğru kıl, ma’rufu emret, münkerden alıkoy! Sana isabet edene de sabret. Çünkü bunlar, kesin olarak emredilen işlerdendir.

Tefsiri:

Sabır; emirler, yasaklar ve Allâh’ın takdîri ile ilgili olabilir. Şeyh⁵⁸⁶, dâimâ bu üç husus üzerinde durmaktadır. Meselâ şu sözünde bu durum görülmektedir: Ey oğul! Emredileni yap, yasaklanandan kaçın ve takdîr edilene tahammül göster.⁵⁸⁷

Lokman’ın (a.s) oğluna vasiyeti de bu üç husustur: “Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret.”

Başkalarına iyilik yapmayı emretmesi, hem kendisinin hem de başkalarının yapmasını içerir. Kötülüğü yasaklaması da aynı şekildedir. Lâfız açısından bakıldığında âyetin kelimeleri hem emreden kimseyi hem de diğerlerini içine alır. Dînî gereklilik açısından bakıldığında ise, başkalarına bir şeyi emredip yasaklayan kimse emrettiği ve yasakladığı hususlara riâyet etmedikçe etkili olamaz.⁵⁸⁸

وَلَا تُصَغِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿١٨﴾ وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاعْفُضْ مِنْ ضَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَضْوَاتِ لَضَوْتُ الْخَمِيرِ ﴿١٩﴾

18. “İnsanlardan (büyüklenerek) yüzünü çevirme! Yeryüzünde şımarıklıkla yürüme! Çünkü Allah büyüklük taslayan ve böbürlenlen kimse-leri sevmeyiz.

19. “Yürüyüşünde mutedil ol; (konuşurken) sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini eşeklerin sesidir.”

Tefsiri:

Lokman (a.s), oğluna sesini kısmasını ve yürüyüşünde mûtedil olmasını emrediyor. Nitekim Allah Teâlâ da, müminlere hârama bakmaktan sakınmalarını

586 Burada kastedilen şeyh, âriflerin önderi, ilim, mârifet ve kerâmet sâhibi Muhyiddin Ebû Muhammed Abdülkâdir el-Cîlî el-Hanbelî’dir. Bk. Zehebî, Siyeru Alâmi’n-Nübelâ (XXY439); İbn Receb, Zeylû Tabakâti’l-Hanâbile (I/290) (Derleyenin notu)

587 Bu söz, Abdülkâdir el-Cîlî el-Hanbelî’nin Fütûhu’l-Meârif adındaki kitabından alınmıştır. (Derleyenin notu)

588 Uddetü’s-Sâbirîn (29)

emretmiştir. Çalgı ile ilgilenen kimseler ise ne seslerini kısar, ne yürüyüşlerinde îtidâle dikkat ederler, ne de harama bakmaktan sakınırlar. Aksine onlar, bakışlarında alabildiğine serbest ve seslerini çıkarırken de oldukça hürdürler. Yürüyüşlerinde ise, mütedil olmak bir tarafa raksederler.⁵⁸⁹

أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْنَعَ عَلَيْكُمْ نِعْمَةً
ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّبِينٍ
﴿٢٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ
الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَى عَذَابِ الشَّعِيرِ ﴿٢١﴾ وَمَن يُسْلِمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ
 فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ وَإِلَى اللَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴿٢٢﴾ وَمَن كَفَرَ فَلَا يَحْزُنكَ
 كُفْرُهُ إِنَّا نَمُنَّ بِمَا نَعْبُدُهُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٣﴾ نَعْتَقُهُمْ
 قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٢٤﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّن خَلَقَ السَّمَاوَاتِ
 وَالْأَرْضِ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ
 وَالْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِن شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ
 وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِن بَعْدِهِ سَبْعَةُ آبْحَرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٧﴾

20. Göklerde olanları da yerde olanları da Allah'ın emrinize verdiğini, açık ve gizli olarak nimetlerini üzerinize bol bol tamamlamış olduğunu görmediniz mi? Bunlarla birlikte (ya da buna rağmen) insanlar arasında Allah hakkında bilgisiz, kılavuzsuz ve aydınlatıcı bir kitap olmaksızın tartışan kimseler vardır.

21. Onlara: "Allah'ın indirdiğine uyun" denildiğinde, onlar: "Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız" derler. Ya şeytan onları alevli ateş azabına çağırıyorsa da mı?

22. Kim ihsan edici olduğu halde nefsini Allah'a teslim ederse muhakkak sapasağlam olan kulpa tutunmuş olur. İşlerin âkıbeti, Allah'ındır.

23. Kim de inkâr ederse, onun küfre sapması seni üzmesin. Dönüşleri Bizedir. Neler yaptıklarını Biz kendilerine bildireceğiz. Muhakkak Allah kalblerin özünde olanı çok iyi bilir.

24. Biz onları azıcık faydalandırırız, sonra onları oldukça ağır bir azaba mahkûm ederiz.

25. Andolsun, onlara: "Göklerle yeri kim yarattı?" diye sorsan, onlar elbette: "Allah" diyeceklerdir. "Allah'a hamd olsun" de. Hayır, onların çoğu bilmezler.

26. Göklerle yerde olanlar Allah'ındır. Muhakkak Allah Ganidir, Hamîddir.

27. Eğer yerde olan bütün ağaçlar kalem olsa ve deniz de ardından yedi deniz daha ona (mürekkep olup) katılsa yine de Allah'ın sözleri tükenmezdi. Muhakkak Allah Azîzdır, Hakîmdir.

Tefsiri:

Bu âyetin mânâsı şudur: Denizlerin mürekkep olduğu farzedilse, mevcut denizlere yedi deniz daha eklense ve meyveli-meyvesiz tüm ağaçlar ve bitkiler kalem olsa Allâh'ın kelimelerini⁵⁹⁰ yazmaya yine de yetmezdi.

Allah Teâlâ'yı yaratıkları ve kelimeleri sayısınca, Arş ağırlığına ve râzı olacağı şekilde tesbih ediyor, noksanlıklardan arındırıyor ve övüyoruz.

Bu âyet dikkate alındığında, Allâh'ın ne ezelde ne de sonra hiçbir şekilde konuşmadığını veyâ O'nun kelâmının sona ermeyen, parçalara ayrılamayan, bütünü ve parçası olmayan, sûre, âyet, harf ve kelimelerden oluşmayan bir mânâ olduğunu ileri sürenlerin iddîalarının isâbetsizliği ayan-beyan ortaya çıkmaktadır.⁵⁹¹

Âyet, yeryüzündeki tüm ağaçların kalem ve denizlerin de mürekkep olması durumunda bile Allâh'ın kelimelerini yazıp bitirmeye yeterli olamayacağını açıklamaktadır.

Âyet-i kerîme, Allâh'ın kelimelerinin sonsuzluğunu açıklamak için Allâh'ın kelimeleri ile kalem ve mürekkebe dönüşerek yazı malzemesi oluşturan ağaçlar ve denizler arasında bir orantı kuruyor. Ağaçların kalem ve denizlerin mürekkep olması varsayımına dayanan bu orantıya göre yazı malzemesi tükeniyorsa, başka hangi tür varsayım yapılırsa yapılsın yazı malzemesi hep tükenecek, fakat Allâh'ın kelimelerinin yazılması tamamlanmayacak ve böylece onların sonsuzluğu kat'î olarak sâbit olacaktır.

Âyetin mesajının anlaşılmasını mümkün kılacak bir misâl verelim: Hiçbir şeyi vermeyen pinti bir adama "Dünyâ senin olsa kimseye bir şey vermezsin" denilse, bağış yapmayı gerektiren tüm farazî durumlara göre onun cimrilik edeceği kastedilmiş ve bağış yapmayı gerektiren en önemli sebep olan imkânlarının genişliği ile cimrilik arasında bir karşılaştırma yapılmış olur. Böylece, bağış yap-

590 Burada "Allâh'ın kelimeleri" ile kasıt, ilim ve hikmet hazîneleridir. Bk. Âlûsî, XXI, 135; ayrıca bk. Mukâtil b. Süleyman, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, III, 23; İbn Âşûr, XXI, 181 (Mütercimnin notu)

591 el-Menâru'l-Münif (37-38)

masını gerektiren daha önemsiz sebepler gerçekleştiğinde onun pintiliğinin öncelikle geçerli olacağı ve söz konusu kişinin hiçbir durumda bağış yapmayacağı belirtilmiş olur. İşte âyetin anlamını da bu örnekle paralel bir şekilde anlamak gerekir.

Kısacası âyetten çıkarılacak netice; ağaçların kaleme, denizlerin mürekkebe dönüşerek yazı malzemesi oluşturması farzedilse, yine de Allâh'ın kelimelerini yazmak için yeterli olmayacağını belirtmektir. Allâh'ın kelimelerini bu varsayıma göre bile yazıp bitirmek mümkün olmuyorsa başka hangi varsayımda onları yazıp tamamlamak mümkün olabilir?⁵⁹²

Yeryüzünü kaplayan denizlerin – yedi misli ile birlikte – yazı yazılacak mürekkebe, dünyânın yaratılışından kıyâmete kadar mevcut olan tüm ağaçların da kaleme dönüştüğü ve bu malzeme ile Allâh'ın kelimelerinin yazıldığı farz ediliyor... Denizler ve ağaçlar tükeniyor, yine de Allâh'ın kelimeleri tükenmiyor...⁵⁹³

مَا خَلَقَكُمْ وَلَا يَعْزُبُ عَنْكُمْ إِلَّا كُنْتُمْ وَاحِدَةً إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٢٨﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٩﴾ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٣٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْمَاءَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ يَنْعَمَتِ اللَّهُ لِيُرِيَكُمْ مِنْ آيَاتِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣١﴾ وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَوَجٌ كَالظُّلَلِ دَعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ ﴿٣٢﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ وَاحْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَارٍ عَنْ وَالِدِهِ شَيْئًا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمُ بِاللَّهِ الْغُرُورُ ﴿٣٣﴾ إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْتَسِبُ عَذَابًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿٣٤﴾

28. Sizin yaratılmanız ve öldükten sonra diriltilmeniz ancak bir can(ı yaratıp diriltmek) gibidir. Muhakkak Allah herşeyi işitendir, herşeyi görür.

592 Bedâiu'l-fevâid (I/57-58)

593 es-Savâiku'l-Mürsele (II/431)

29. Görmedin mi ki Allah, geceyi gündüze bitiştirir, gündüzü geceye bitiştirir, güneşi ve ay'ı da musahhar kılmış (emirlerine vermiş)tir; her biri belirli bir süreye kadar akıp gider. Muhakkak ki Allah yaptığınızdan haberdardır.

30. Bunun sebebi şudur: Çünkü Allah hakkın ta kendisidir. O'ndan başka onların çağırıkları ise bâtıldır. Ve muhakkak Allah, çok yücedir, çok büyüktür.

31. Size âyet (belge)lerinden bir kısmını göstermek için, Allah'ın niyeti ile gemilerin denizde akıp gittiğini görmez misin? İşte bunda çok sabreden ve çok şükreden herkes için muhakkak âyetler vardır.

32. Onları dağlar gibi bir dalga kapladığında, dinlerini yalnız Allah'a halis kılanlar olarak, O'na dua ederler. Onları, kurtarıp karaya çıkarınca onlardan kimileri orta yolu tutar. Âyetlerimizi ise çok gaddar ve çokça nankörlük edenden başkası bile bile inkâr etmez.

33. Ey insanlar! Rabbinizden sakının ve babanın oğluna, oğulun babasına hiçbir fayda sağlamayacağı o günden de korkun. Muhakkak ki Allah'ın va'di haktır. O halde dünya hayatı sakın sizi aldatmasın. O çok aldatıcı (şeytan) da sakın sizi Allah ile aldatmasın.

34. Saatin (kıyametin ne zaman kopacağını) ilmi muhakkak Allah'ın indindedir. Yağmuru O indirir. Rahimlerde olanı O bilir. Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Hiçbir nefis de hangi yerde öleceğini bilmez. Muhakkak Allah herşeyi bilendir, herşeyden haberdardır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
SECDE SÛRESİ

[30 Âyet]

الَمْ ﴿١﴾ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Elif, Lâm, Mîm.

2. Kitabın indirilmesi -ki onda şüphe yoktur -âlemlerin Rabbindendir.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, insanoğlunun ihtiyâcı olan temel hususları ve genel olarak onun bilgi sâhibi olması gereken konuları içeren Kur'ân-ı Kerim'de şüphenin bulunmamasını, onun doğruluğunun en önemli delili olarak takdîm ediyor. Onda sarîh akılla çelişen bir husus olsa hakkında büyük şüpheler oluşur, kalpler mutmain olmaz, gönüller huzur bulmazdı.⁵⁹⁴

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّا أَتَاهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣﴾ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ مَا لَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٤﴾ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يَغْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ﴿٥﴾ ذَلِكَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٦﴾

3. Yoksa onlar: “Onu kendiliğinden uydurdu” mu derler? Hayır o, senden önce kendilerine bir korkutucu gelmemiş olan bir kavmi kendisi ile uyarasın diye, Rabbinden gelen hakıdır. Olur ki hidâyet bulurlar.

4. Allah göklerle yeri ve onların aralarında olanları altı günde yaratan, sonra Arş'a istivâ edendir. Ondan başka sizin için bir veli (dost ve yardımcı) de yoktur, bir şefâat edici de. Artık öğüt almaz mısınız?

5. O, herşeyi gökten yere tedbîr eder. Sonra miktarı sizin saymanıza göre bin yıl olan bir günde ona (göğe) yükselir.

6. İşte gizliyi de açığı da bilen O (emrinde) galip, (tedbîrinde) Rahîm olan (Allah) budur.

Tesiri:

Müşrikler ve Allâh'ın sıfatlarını inkâr edenler hakkında bu âyetlerin ihtivâ ettiği reddiyeler son derece dikkate değer!

“Gökleri, yeri ve bunların arasındakileri altı günde yaratan Allah'tır” ifâdesi, kâinâtın ezeli ve ebedî olduğunu, Allâh'ın irâde ve kudretiyle yaratılmadığını ileri süren sapıkların görüşünü çürütür. Bunlar içerisinde Allâh'ın varlığını kabul edenler vardır. Ancak onlar da, kâinâtın yaratılmadığını, onun, ezelde ve bundan sonra da ebediyete kadar Allâh'ın zâtından ayrılmaz bir varlık olduğunu ileri sürerler. İbn Sînâ, Nasîruddin et-Tûsî ve bu ikisini tâkip eden sapıkların görüşleri böyledir. Böylece bunlar, tüm peygamberlerin ve kitapların birleştiği, akıl ve yaratılışın şahitlik ettiği gerçekleri inkâr etmiş olmaktadır.

“Sonra da arşa istivâ eden Alah'tır” ifâdesi, Allâh'ın sıfatlarını inkâr edenlerin ve Cehmiyye'nin⁵⁹⁵ görüşünü çürütür. Onlar şöyle derler: Arşın üstünde yokluktan başka bir şey bulunmamaktadır. Allah arşa yükselmemiştir. Eller O'na doğru kaldırılmaz. Temiz kelimeler O'na yükselmez.⁵⁹⁶ Hz. İshâ (a.s) O'na yükseltilmemiştir.⁵⁹⁷ Hz. Peygamber de -sallallâhu aleyhi vesellem- mîrâca çıkmamıştır.⁵⁹⁸ Melekler ve Cebrâîl (a.s) O'na yükselmez.⁵⁹⁹ Cebrâîl (a.s) veyâ başkaları O'nun katından inmez.⁶⁰⁰ Kendisi de her gece dünyâ semâsına inmez.⁶⁰¹ Melekler ve başka kulları, üstlerinde bulunan Allah'tan çekinmezler.⁶⁰² Müminler âhirette O'nu gözleriyle apaçık görmeyeceklerdir.⁶⁰³ Elleri yukarıya kaldırarak O'na işâret etmek câiz de-

595 Hicrî ikinci asırda yaşamış olan Cehm b. Safvan'a nispet edilen bir îtikâdî mezhep. (Mütercimnin notu)

596 Bk. Fâtır 35/10

597 Bk. Âl-i İmran 3/55; Nisâ 4/158

598 Bk. İsrâ 14/1, 60.

599 Bk. Meâric 70/4

600 Bk. Kadr 97/4

601 Bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: “Rab Teâlâ her gecenin üçte ikisi geçtikten sonra dünyâ semâsına iner ve şöyle der: Bana duâ eden yok mu duâsını kâzî'ül edeyim, benden isteyen yok mu istediğini vereyim, benden bağışlama dileyen yok mu onu bağışlayayım” Bk. Buhârî, ed-Duâ fi's-Salâh min âhiri'l-leyl (IV/315) (Mütercimnin notu)

602 Bk. Nahl 16/50

603 Âhirette Allâh'ın görüleceğine şu âyet delil getirilmektedir: Kıyâme 75/22-23 (Mütercimnin notu)

ğildir. Hâlbuki Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, vedâ haccında çok büyük bir topluluk önünde elini göğe doğru kaldırarak O'na işâret etmiş ve "Allâhım! Şâhit ol!" buyurmuştur.⁶⁰⁴

Şeyhülislâm İbn Teymiye şöyle demiştir: Allâh'ın kitabı baştan sona, Peygamberinin -sallallâhu aleyhi vesellem- sünneti, sahâbenin, tâbiûnun ve diğer imam-ların sözleri apaçık belirtmektedir ki, Allah Teâlâ her şeyin üstündedir, göklerin üzerinde bulunan arşa yükselmiştir ve onun üzerindedir.⁶⁰⁵

الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ﴿٧﴾ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ ﴿٨﴾ ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٩﴾ وَقَالُوا أَيُّدَا صَلَّيْنَا فِي الْأَرْضِ إِنَّا لَنِفْيَ خَلْقٍ جَدِيدٍ بَلْ هُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ كَافِرُونَ ﴿١٠﴾ قُلْ يَتُوقَاكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾ وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُءُوسِهِمْ عِندَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ ﴿١٢﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هَدَاهَا وَلَكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٣﴾ فَذُوقُوا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا إِنَّا نَسِينَاكُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾ إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿١٥﴾ تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿١٦﴾ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾

7. O ki yarattığı herşeyi güzel yapmıştır, insanı yaratmaya da çamur-dan başlamıştır.

8. Sonra O, onun soyunu bayağı bir sudan (meniden) meydana ge-len bir süzme (nutfe)den kılmıştır.

604 Buhârî (III/670) Hac, Bâb: eh-Hutbe eyyâme minâ; Müslim (IV/249) Kasâme, Bâbu tağlîzi tahrîmî'd-dimâ

605 İctimâu'l-Cüyûşî'l-İslâmiyye (28)

9. Sonra O, onu düzeltip tamamlamış, ona ruhundan üfürmüştür. Sizin için kulaklar, gözler ve kalbler yaratmıştır. Ne kadar az şükreder-siniz!

10. Dediler ki: "Biz yerde kaybolduğumuz vakit gerçekten biz yeni bir yaradılıştı mı olacağız?" Evet, onlar Rabblarına kavuşmayı inkâr ederler.

11. De ki: "Size vekil kılınan ölüm meleği, sizin ruhunuzu alır. Sonra da Rabbinize döndürüleceksiniz."

12. Günahkârları Rabblarının huzurunda başlarını eğip: "Rabbimiz, gördük, işittik. Artık bizi (dünyaya) geri döndür, salih amel işleyelim. Gerçekten biz inandık" diyecekleri vakit bir görsen!

13. Eğer Biz dileseydik, her nefse elbette hidâyetini verirdik. Fakat Benden sadır olan: "Cehennemi bütün ile cinlerden ve insanlardan elbette dolduracağım" sözü hak olmuştur, (yerini bulacaktır).

14. O halde siz, bu gününüze kavuşmayı unuttuğunuz için (azabı) tadın. Gerçekten Biz de sizi (Cehennemde) unuttuk. Şimdi işleye geldiklerinize karşılık olarak ebedilik azabını tadın.

15. Bizim âyetlerimize ancak, kendilerine âyetlerle öğüt verildiğinde secdeye kapanan ve Rabblarını hamd ile tesbih edenler iman eder. Hem onlar büyüklük de taslamazlar.

16. Yanları yataklarından uzak kalır. Rabblarına korkarak ve ümit ederek dua ederler. Onlara verdiğimiz rızıktan infâk da ederler.

17. Onlara o işlediklerine mükâfat olmak üzere, gözleri aydınlatan ne nimetler gizlendiğini hiçbir kimse bilmez.

Tefsiri:

Allah Teâlâ'nın, kullarının, geceleyin gizlice namaz kılmalarına mukâbil, kimsenin bilmediği mükâfatlar hazırlaması son derece dikkate değer. Gece namazına kalkarken duydukları endişe ve kaygılara, yatarken çıktıkları tedirginliklere mukâbil Cennet'te göz aydınlığı içinde olacaklarını belirtmesi de dikkat çekicidir.

Buhârî ve Müslim'de Ebû Hureyre'den nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber'in -sallâllâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurduğu belirtilmiştir: "Sâlih kullarıma hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir beşerin aklına gelmediği mükâfatlar hazırladım. Bunun delili şu âyet-i kerîmedir: 'Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez'"

Hadisin bir başka varyantında şu ifâdeler yer almaktadır: "Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Size bildirdiklerime mukâbil olarak sâlih kullarıma hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir insanın aklına gelmeyen nîmetler

hazırladım. Daha sonra Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şu âyeti okumuştur: “Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez”

Buhârî'nin naklettiği hadîsin varyantlarından birinde şu ifâde yer almaktadır: “İsterseniz şu âyeti okuyun: ‘Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez’”

Müslim'in es-Sahîh adındaki eserinde Sehl b. Sa'd es-Sâidî'den şöyle nakledilmiştir: Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- Cenneti tasvîr ettiği bir mecliste bulundum. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- sözlerinin sonunda “Orada hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir insanın aklına gelmeyen nîmetler vardır” buyurdular, sonra da şu âyeti okudular: “Yanları yataklardan uzak kalır; korku ve ümit ile Rablerine duâ ederler ve kendilerine verdiğimiz rızktan Allah yolunda harcarlar. Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez”⁶⁰⁶

أَقْمَنَ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَا يَسْتَوُونَ ﴿١٨﴾ أَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ الْمَأْوَىٰ نُزُلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَتَذِيقُنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَذْنَىٰ ذُوْنَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾

18. Mü'min kimse fâsık kimse gibi midir? Bunlar eşit olmazlar.

19. İman edip salih amel işleyenlere gelince, onlar için amelleri sebebi ile ağırlanmak üzere Me'vâ Cennetleri vardır.

20. Ama fâsık olanların karargahı ateştir. Ondan her çıkmak istediklerinde, tekrar oraya geri çevirilirler. Ve onlara: “Yalanladığınız o ateşin azabını tadın” denilir.

21. Andolsun ki Biz onlara -belki dönerler diye- en büyük azaptan önce, yakın azaptan mutlaka tattıracağız.

Tefsiri:

Abdullah b. Abbas'ın da -radiyallâhu anh- içinde bulunduğu bâzı âlimler, bu âyeti kabir azâbının delîli olarak takdîm etmişlerdir.

Bu âyetin bu konuya delil getirilmesiyle ilgili üzerinde durulması gereken bir husus vardır. Çünkü bu âyette söz konusu edilen azap, inkârcıların dünyâda iken inkârdan vaz geçmelerine vesîle olacak bir azaptır. Bu gerçek, bu ümmetin âlimi ve Kur'ân'ın tercümânı olan Abdullah b. Abbas'a -radiyallâhu anh- gizli kalmış olamaz. Fakat o, Kur'an hakkındaki engin kavrayışı ve dakik anlayışı sâyesinde bu âyetten kabir azâbına da delil bulmuştur. Şöyle ki; Allah Teâlâ biri küçük ve biri de büyük olmak üzere iki azap haber vermiş ve tevbe etmelerini sağlamak için insanlara küçük azâbı tattıracağını bildirmiştir. Bu, dünyâda uğradıkları küçük azâbın bir kalıntısına daha sonra da uğrayacaklarını göstermektedir. Allah Teâlâ bu sebeple وَلَنَذِيقَنَّهُمُ الْعَذَابَ الْأَدْنَى "Onlara yakın azâbı tattıracağız" dememiş, لَنَذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ "yakın azaptan bir kısmını tattıracağız" buyurmuştur. Bu dikkate değer bir incelikler.⁶⁰⁷

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ دُكِّرَ بَيِّنَاتٍ رَبِّهِ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَا إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَلَا تَكُنْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَائِهِ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنِي إِسْرَآئِيلَ ﴿٢٣﴾ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَةً أَنْهُمْ يَهْتَدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾

22. Rabbinin âyetleri ile kendisine öğüt verildikten sonra onlardan yüz çeviren kimseden daha zâlim kimdir? Muhakkak ki Biz, günahkârlardan intikam alanlarız.

23. Andolsun ki Biz Mûsâ'ya da Kitab (Tevrat)ı verdik. Sen O'na kavuşmaktan şüphe etme ve Biz onu İsrailoğullarına hidayet (önderi) kıldık.

24. Ve onlardan sabrettikleri zaman, Bizim emrimizle hidâyete ileten önderler kıldık. Onlar âyetlerimize iyiden iyiye inanıyorlardı.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, dinde liderliğin sabır ve îman ile elde edildiğini bildirmektedir. Sabır, arzu ve hevesler ile bozuk amaçları, îman ise şüphe ve tereddütleri giderir.⁶⁰⁸

607 er-Rûh (75-76)

608 Zâdü'l-Meâd (III/10)

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٢٥﴾ أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِينِهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ أَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴿٢٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَامُهُمْ وَأَنْفُسُهُمْ أَفَلَا يُبْصِرُونَ ﴿٢٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْفَتْحُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٨﴾ قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٢٩﴾ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرِ إِنَّهُمْ مُنْتَظَرُونَ ﴿٣٠﴾

25. Şüphesiz Rabbin, anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında Kıyamet gününde aralarında bizzat hüküm verecektir.

26. Meskenlerinde gezip dolaştıkları kendilerinden önceki nice nesilleri helâk etmemiz, artık onları doğru yola iletmedi mi? Muhakkak bunda (ibret alınacak) âyetler vardır. Hâlâ dinlemeyecekler mi?

27. Görmezler mi ki Biz suyu kupkuru yere süreriz de onunla hayvanlarının ve kendilerinin yedikleri ekini bitiririz. Hâlâ görmezler mi?

28. Derler ki: “Bu fetih ne zaman olur? (Bize haber verin) eğer doğru söyleyenler iseniz.”

29. De ki: “Fetih gününde kâfirlere imanları fayda vermez. Onlara mühlet de verilmez.”

30. Artık onlardan yüz çevir ve bekle. Çünkü onlar da beklemekte olanlardır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

AHZÂB SÛRESİ

[73 Âyet]

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١﴾
وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٢﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى
اللَّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Ey Peygamber, Allah'dan kork! Kâfirlere ve münâfıklara itaat etme. Muhakkak Allah çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.
2. Rabbinden sana vahyolunana uy. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.
3. Allah'a tevekkül et. Vekil olarak Allah yeter.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem-, kendisini sevip sayarak ve O'nun rahmetini ümit ederek yalnızca O'nun emir ve yasaklarına uymasını ve O'ndan sakınmasını emretmiştir. Çünkü takvâ ancak bu şekilde mümkün olabilir.

Allah Teâlâ, daha sonraki âyet-i kerîmede, Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem-, sâdece kendisine vahyedilenlere tâbi olmasını ve Allâh'a dayanmasını emretmiştir.

Bu âyet-i kerîme, sâdece Allâh'a dayanıp güvenmeyi ve O'nun dışındakileri bırakmayı kapsamaktadır.

Daha sonra Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Allah bir insanın içinde iki kalp yaratmamıştır."

Bu ifâdeden şu anlaşılır: Kalbin tek bir cephesi vardır. Onunla bir yöne yönelindiğinde artık bir başka yöne yönelemez. İnsanın, biriyle Allâh'a itâat edip emrini tutacağı ve O'na dayanacağı, diğeriyle de başkalarına yöneleceği iki kalbi

yoktur. Tek bir kalbi vardır. Güvenini, sevgisini ve takvâsını sâdece Rabbine yöneltmezse bunları bir başkasına yöneltmeye başlar.

Daha sonra Allah Teâlâ, yeri gelmişken, Araplar arasında yaygın olan ve kişinin, karısını anası gibi kabûl ederek boşaması demek olan zihar âdetinin yanlışlığını vurgulamış ve bununla irtibatlı olarak evlâtlıkların da gerçek oğul gibi görülemeyeceğini belirtmiştir. İnsanın iki kalbi olmadığı temeline dayalı olarak zikredilen, akıl ve gönülleri büyüleyen birbiriyle ilgili bu ifâdeler ne kadar güzeldir!

Âlimler bu konuda ihtilâf etmiştir:

1. Bir grup şu görüşü ileri sürmüştür: Kalbin tek bir yönü vardır. Oraya yönelince başka hiçbir yere yönelmesi mümkün olmaz.

Bu görüş sâhipleri şöyle demiştir: Aynı anda iki irâdenin olması nasıl mümkün değilse aynı anda iki sevgi de mümkün olmaz. İbrâhim er-Rakîy bu görüşe katılıyordu.

2. Bir başka grup ise şöyle demiştir: Kalbin iki veyâ daha fazla yönü olması mümkündür. Kalbin onlardan birine yönelmesi diğerine yönelmesini engellemez.

Bu görüşte olanlar şöyle demiştir: Kalp bir hamal gibidir. Ona ne yüklenirse onu taşır. Ona ağır yükler yüklenirse onu taşır. Ancak o zayıf görülür de ona herhangi bir yükleme yapılmazsa mevcut olanlar dışında hiçbir şey taşımaz. Geniş olan kalpte, hem Allâh'a, hem O'nun emirlerine, hem de kullarının faydalarına yöneliş mümkündür. Bunların hiçbiri, kalbin diğerleriyle ilgilenmesini engellemez. Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- kalbi namazda Allâh'a yönelirdi. Ama aynı zamanda arkasında namaz kılan insanların durumlarıyla ilgiliydi. *"Ağlayan bir çocuk sesi işitir ve annesine zor geleceği endişesiyle namazı kısa tutardı"*⁶⁰⁹ Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- kalbinin hem Allâh'a yönelmesi hem de arkasındaki cemâatin ihtiyaçlarına riâyet etmesi hayranlık uyandırıcıdır!

Bunun peygamberliğe has bir durum olduğu zannedilmemelidir! İşte Hz. Ömer! Namazda iken ordu donatırdı. Kalbi aynı anda hem namaz hem de ci-hatla meşgûl bulunurdu. Bu, kalbin genişlik, darlık, kuvvet ve zaafıyla alâkalı bir husustur.

Kulluğun kemâli, kalbin, hem Allâh'ın müşâhedesine hem de kulluğun âdâbıyla ilgili hususlara uymaya açık olmasını ve bunlardan birinin diğerini engellememesini gerektirir. Bu durum vâkıada da mevcuttur: Meselâ bir adam pâdişâhın huzûrunda ve onun gözleri önünde bir iş yapsa kalbi hem o işle meşgûl olup onu en iyi şekilde yapmaya çalışır hem de pâdişâhın kendisine baktığının idrâkinde olur.

609 Buhârî (II/236), Salât, Bâbu men ehaffe's-salâte in7e bükâi's-sabiy; Müslim (II/108) Salât, Bâbu emri'l-eimmeti bi-tahfîfi's-salâti.

Aslında – gerek huzûrunda ve gerek gıyâbında olsun — sevdiği bir kimse için iş yapan herkesin durumu böyledir. İşte Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, oğlu İbrâhîm'in öldüğü gün ağlamıştır.⁶¹⁰ Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- onun için ağlaması ona olan merhametindendir. Demek ki kalbi, hem oğlunun merhametine hem de Allâh'ın hükmüne gösterdiği hoşnutluğa yönelebilmekte, ve bu iki yöneliştten biri diğerini engellemektedir.

Oğlu öldüğü gün kalbi bu iki yöne yönelmeyen Fudayl ise gülmüştür. Bunun üzerine “Oğlun ölmüş olduğu halde gülüyor musun?” diye sormuşlar, bunun üzerine şu cevâbı vermiştir: Allah Teâlâ bir hüküm vermiştir. Ben O'nun hükmüne râzı olmak istedim!

Bilindiği üzere bu hâl ile Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- o zamanki hâli arasında sâdece Allâh'ın bildiği bir farklılık vardı. Bu sebeple Fudayl'in kalbi Hz. Peygamber'in kalbinin hissettiği iki farklı duyguyu hissetmemiştir.

Bizim görüşümüzü güçlendiren bir başka delil de Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem-, Hz. Âişe'nin -radiyallâhu anh- yanında şarkı söyleyen iki câriyenin şarkılarını dinlemesidir. Onun böyle yapması, kalbini Rabbiyle olmaktan alıkoymamıştır. Çünkü bunda, Allah, peygamber ve din sevgisini ortaya çıkararak zayıf gönüllü kimseleri hoşnut etme gibi bir fayda oluşacağını düşünmüştür. Zîrâ gönüller sevdiği bir şeyi elde edince üzerine düşen vazîfeleri yapmaya istek duyar.

Öte yandan Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- bu câriyeleri dinlediğini gören Hz. Ömer -radiyallâhu anh- bu durumu yadırgamıştır. Çünkü hâtırına gelen düşünceler bâzı kimseleri gayrete getirir ve Allâh'a olan şevklerini artırır. Nitekim şâîr şöyle demiştir:

يَذْكُرُكَ الْخَيْرُ وَالشَّرُّ وَالَّذِي
أَخَافُ وَأَرْجُو وَالَّذِي أَتَوَقَّعُ (الطويل)

“Beklentilerim, ümitlerim, korkularım
Şerler ve hayırlar seni hâtırlatıyor”

Bâzı kimseleri ise, hâtırına gelen düşünceler Allah'tan uzaklaştırır ve kalplerinin O'na yönelmesini engeller.

Geniş olan kalp, —mümkün olduğu ölçüde— Allâh'a mahlûkât ile birlikte yönelir. İnsanlardan kaçıp çöllere, dağlara ve yalnız kalacağı yerlere sığınmaz. Aksine ona konuk olan bir kimse oldu mu onu da Allâh'a götürür. Eğer berâberinde götüremezse onu bırakır ve yalnız yoluna devâm eder.

Bu davranış yadırganmamalıdır. Gerçek sevgi bunu gerektirir. Şarkı söyleyen kimsede bu hâli görebilirsin. Onun misâfirleri olsa hepsini eğlendirir. Eğer onlar

610 Buhârî (III/206) Cenâiz, Bâbu kavli'n-nebiyyi “innâ bike lemahzûnûn”; Müslim (V/171-172) Fedâil, Bâbu rahmetihi es-sıbyân

mûsikîden hoşlanmazsa, onların soğuk tabîatlerine ve katılıklarına aldırmaksızın kendi neşesini sürdürür.

Hocamız bu görüşe katılırdı. Görüldüğü üzere bu, güçlü ve destekli bir görüştür.

Araştırdınca gerçekten sevilenin tek olması gerektiği anlaşılır. Bir kalpte iki sevginin bulunması mümkün değildir. Nitekim dış dünyâda da her biri hiçbir şekilde diğerine muhtaç olmayan iki müstakil zâtın ve kâinâtın birbirine denk ve birbirinden bağımsız iki ilâhının olması da mümkün değildir. Bizâtihi sevilmesi gereken sâdece hiçbir şeye ihtiyacı olmayan Allah Teâlâ'dır. O'nun dışındaki her şey O'na muhtaçtır. Başkaları ise ancak Allah Teâlâ'nın rızâsı için sevilebilir. Bu sebeple kulun onlara olan sevgisi, Rabbini sevmesine engel olmaz. Dolayısıyla kişi, sevdiği kimseyi sevgi husûsunda Allâh'a ortak etmiş olmaz.

Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- eşlerini severdi. İçlerinde kendisine en sevgili olanı da Hz. Âişe -radiyallâhu anh- idi. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- Hz. Âişe'nin -radiyallâhu anh- babasını da severdi, Hz. Ömer'i -radiyallâhu anh- ve diğer arkadaşlarını da. Ancak onların herbirine olan sevgisinin derecesi farklıydı. Bununla birlikte onun sevgisi Allah rızâsı içindi ve sevgisinin tüm gücü Allâh'a yönelikti.⁶¹¹

مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ وَمَا جَعَلَ أَزْوَاجَكُمْ اللَّائِي تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ أُمَّهَاتِكُمْ وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ ذَلِكَ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ ﴿٤٠﴾ أَدْعَوْهُمْ لِأَبْنَانِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٤١﴾ النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَى أَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٤٢﴾

4. Allah, hiçbir adamın içinde iki kalb yaratmamıştır. “Zihâr” yaptığı- nız zevcelerinizi de analarınız (gibi) kılmamıştır. Evlat edindiğiniz kimse- leri de öz oğullarınız kılmamıştır. Bunlar, ağızlarınızla söylediğiniz sözle- rinizden ibarettir. Allah hak olanı söyler, doğru yola ileten de O’dur.

5. Onları babalarına nisbet edip çağırın. Bu, Allah nezdinde daha âdildir. Eğer babalarını bilmiyor iseniz (zaten) dinde kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Hata etmenizden dolayı size bir günah yoktur. Ama kalblerinizin kastettiği müstesnâdır. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.

6. Peygamber mü'minler için kendi öz canlarından önce gelir. Onun zevceleri de analardır. Akrabalar (mirasta) Allah'ın Kitabı gereğince de diğer mü'minlerden ve muhacirlerden birbirlerine daha yakındırlar. Dostlarınıza bir iyilik yapmanız müstesnâ. Bu, Kitapta yazılmıştır.

Tefsiri:

Bu âyet-i kerîme, peygamberi kendisine öncelemeyen kimsenin mümin olmayacağını göstermektedir. Burada söz konusu edilen öncelemenin içine birkaç husus girmektedir:

1. Peygamberin kula, kendisinden bile daha sevgili olması. Çünkü sevgi, öncelemek ve yeğlemek kelimelerinin asıl mânâsını teşkil eder.

Kişi, kendisini başkalarından daha çok sever. Bununla birlikte peygamber, ona kendisinden bile daha yakın ve daha sevgili olmalıdır. Ancak bu şekilde inanmış olabilir.

Kişinin peygamberi kendisinden bile yakın bulması ve o derece sevmesi, tam bir itâat ve boyun eğme, hoşnutluk, teslîmiyet, verdiği hükme rızâ göstermek, emrine teslîm olmak ve O'nun emrini başka şeylere tercîh etmek gibi sevginin gerektirdiği bir çok husûsu da berâberinde getirir.

2. Kişinin kendisine olan hâkimiyeti kendisi için değil de peygamber için olmalıdır ve kendisine bir efendinin kölesine, bir babanın evlâdına sâhip olduğundan daha iyi sâhip olmalıdır. Ayrıca kendisi hakkında hiçbir tasarrufu olmamalı, tek tasarruf kendine bile öncelediği peygambere âit olmalıdır.

Hız. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- getirdiği prensipleri hayat ölçüsü olmaktan çıkarmış, başkalarının hükmüne râzı olmuş ve onlara peygambere olan güveninden çok güven duymaya başlamış, doğru yolun peygamberlik nûruyla değil de akılla bulunabileceğini, çünkü peygamberin getirdiği prensiplerin kesinlik ifâde etmediğini iddiâ eden ve bu şekilde peygamberden ve getirdiği prensiplerden yüz çevirmek anlamına gelen birçok iddiâda bulunan, başka kaynaklarda fayda verici bilgi arayan kimsenin peygamberi kendisine yeğ tuttuğu söylenebilir mi? Onun bu durumu büyük bir sapıklıktır. Çünkü kişinin peygamberi kendisine yeğlemesi, peygamber dışındaki her şeyden yüz çevirmek, her hususta O'na başvurmak, başkalarının görüşlerini O'nun getirdiği prensipler ışığında değerlendirek doğru ise kabûl etmek, değilse reddetmek, peygamberin, o görüşün leh ve aleyhinde bir sözü yoksa o sözü ehl-i kitâbın haberleri gibi değerlendirek

gerçek belli olana kadar hiçbir kanâate varmamakla mümkün olur. Bu metodu uygulayan kimsenin hicreti, bilgisi ve bilgisini uygulaması düzgün olur, insanlar her yerden ona yönelir.⁶¹²

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ ابْنِ مَرْيَمَ
وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٧﴾ لِيَسْأَلَ الصَّادِقِينَ عَنْ صَدَقِهِمْ وَأَعْذَرَ الْكَافِرِينَ
عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٨﴾

7. Hani Biz peygamberlerden, (özellikle de) senden, Nûh'tan, İbrahim'den, Mûsâ'dan ve Meryem oğlu İsa'dan ahidlerini almıştık. Evet, Biz onlardan sağlam bir ahid almıştık.

8. Ta ki o doğru sözlü kimselere doğruluklarına dair soru sorsun. Kâfirler için ise pek acıklı bir azab hazırlamıştır.

Tefsiri:

Doğru olan kimseler, doğruluklarından sorgu ve hesâba çekilecekse yalancıların durumu ne olacak?

Mukâtil şöyle demiştir: Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Allah, doğruların, yâni peygamberlerin vazîfelerini yapıp yapmadıklarını soracağı için onlardan söz aldı.

Mücâhid de şöyle demiştir: Allah Teâlâ, peygamberlere Allâh'ın mesajını insanlara ulaştırıp ulaştırmadıklarını soracağı gibi, peygamberlerin mesajını duymuş olan kimselerin de onu başkalarına ulaştırıp ulaştırmadıklarını soracak.

Doğrusu âyet her iki mânâyı da ihtivâ etmektedir. Âyet-i kerîmede geçen الصَّادِقِينَ “doğru olan kimseler” peygamberleri de, onların mesajını almış kimseleri de içine almaktadır. Allah Teâlâ, peygamberlere hakkı insanlara ulaştırıp ulaştırmadıklarını, peygamberlerin mesajını almış kimselere de onu başkalarına iletip iletmediklerini soracaktır. Daha sonra da, peygamberliğin ulaştığı kimselere peygamberlere nasıl cevap verdikleri sorusunu yöneltecektir. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: “O gün Allah onları çağırarak: Peygamberlere ne cevap verdiniz? diyecektir.”⁶¹³

Katâde şöyle demiştir: İki soru, öncekilere de sonrakilere de sorulur: Biri, “Neye kulluk ediyordunuz?” sorusu, diğeri ise “Peygamberlere nasıl karşılık verdiniz?” sorusudur. Bunlardan birincisi kulluk edilen zât ile, diğeri ise kulluk edilmiş biçimiyle ilgilidir.⁶¹⁴

612 er-Risâletü't-Tebûkiyye (38-39)

613 Kasas 28/65

614 İğâsetü'l-Lehfân (I/83-84)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٩﴾ إِذْ جَاؤُكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا ﴿١٠﴾ هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا ﴿١١﴾ وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢﴾ وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِنْ يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا ﴿١٣﴾ وَلَوْ دَخَلَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ أَقْطَارِهَا ثُمَّ سَأَلُوا الْفِتْنَةَ لَآتَوْنَهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَا إِلَّا يَسِيرًا ﴿١٤﴾ وَلَقَدْ كَانُوا عَاهِدُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُؤَلُّونَ الْأَذْيَارَ وَكَانَ عَهْدُ اللَّهِ مِنْهُمْ لَا يَنْفَعُكُمْ الْفِرَارُ إِنْ فُرِزْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ أَوْ الْقَتْلِ وَإِذَا لَا تَمَتَّعُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥﴾ قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللَّهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧﴾

9. Ey iman edenler! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani sizlere ordular gelmişti. Biz de üzerlerine bir rüzgar ve görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah ne yaptığınızı çok iyi görendir.

10. Hani onlar size hem üstünüzden hem alt tarafınızdan gelmişlerdi. O vakit gözler yerinden kaymış, yürekler de gırtlaklara varmıştı. Allah hakkında da türlü zanlarda bulunuyordunuz.

11. İşte orada mu minler imtihan edilmiş ve şiddetli şekilde sarsılmışlardı.

12. O zaman münâfıklar ve kalblerinde hastalık bulunanlar: "Allah ve Rasûlü bize bir aldatıştan başka bir şey va'd etmemiştir" diyorlardı.

13. Hani onlardan bir kesim de şöyle demişti: "Ey Yesribliler, burası sizin için durulacak yer değildir. Hemen dönünüz." İçlerinden bir kısmı da Peygamber'den izin isteyerek diyordu ki: "Gerçekten evlerimiz korumasızdır." Hâlbuki evleri korumasız değildir. Onlar kaçmaktan başka birşey istemiyorlardı.

14. Eğer (Medine'nin) etrafından üzerlerine girilmiş olsa idi, sonra onlardan fitne istense idi, -bu hususta geçirecekleri az bir süre müstesnâ-elbette ona giderlerdi.

15. Hâlbuki onlar andolsun ki, bundan önce yüz çevirmemek üzere Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen söz ise sorulur.

16. De ki: “Eğer siz ölümden yahut öldürülmekten kaçırıyorsanız, kaçışın size asla faydası olmaz. O takdirde de ancak pek az faydalandırılırsınız.”

17. De ki: “Hakkınızda bir fenalık dilerse yahut sizin için bir rahmet murad ederse, sizi Allah’a karşı kim koruyabilir?” Onlar, kendileri için Allah’dan başka bir dost ve bir yardımcı bulamazlar.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, bu âyet-i kerîmede, kaçmakta olduğu ölümün dışında da herhangi bir kötülük dilediği kimseyi hiç kimsenin kurtaramayacağını bildirmiştir.

Kişi, hoşlanmadığı için ölümden kaçmaktadır. Allah Teâlâ, kişi hakkında dilediği herhangi bir kötülüğü kimsenin bilemeyeceğini belirtmektedir.

İnsan, hoşuna gitmediği için Allah yolunda öldürülmekten kaçır. Ancak ondan daha beter durumlara düşer.

Cana gelen musîbetler böyle olduğu gibi mal, ırz ve bedene gelen musîbetler de böyledir. Malını Allah uğrunda O’nun ismi yücelsin diye harcamaktan kaçınıp cimrilik eden kimsenin imkânlarını Allah elinden alır ve ona dünyâ ve âhiretinde faydalı olmayacak, hattâ dünyâda veyâ âhirette kendisine zararlı olacak yerlerde harcamalar yapmasının yolunu açar. Eğer harcamaz da elinde tutar ve biriktirirse ondan faydalanmasını engeller ve başka birinin eline geçip ona yaramasını sağlar, kendisine de sâdece günâhı kalır.

Kezâ bedenini konfora alıştıran, şerefini zedeleyen, Allah uğrunda yorulup çaba göstermek yerine rahatını tercih eden kimseyi de Allah’tan başka kimseleri hoşnut etmek ve onlar uğrunda çaba göstermek sûretiyle yorulacağı kat kat işlerle uğraştırır.

Bunlar, insanların tecrübeyle bilebileceği işlerdir.

Ebû Hâzim şöyle demiştir: Allah’tan korkmayan kimsenin insanlarla ilişkilerinde yaşadığı zorluklar, Allah’tan korkan kimsenin Allah’tan sakınma husûsunda karşılaştığı zorluklardan daha şiddetlidir. Bunu İblîs’in durumuyla mukâyese etmek gerekir: O, Âdem’in önünde boyun eğip zillete düşmekten kaçtığı ve gurûruna düşkün olduğu için secde etmedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ onu aşağıların aşağısına düşürdü ve Âdem’in günah işleyen, isyân eden nesline hizmet ettirmeye başladı. Âdem’e secde etmeye râzı olmadı, ama zürriyetiyle birlikte Âdem’in zürriyetine hizmet etmek mecbûriyetinde kaldı. Putlara kulluk edenlerin durumu da böyledir. İnsan cinsinden olan bir peygambere uyup tek bir ilâha kulluk etmeyi kibirlerine yediremediler de taşlardan yontulmuş bir sürü sahte ilâha tapınmaya râzı oldular.

Allah için tevâzu göstermeyi, O'nun rızâsı için malını harcamayı, O'na itâat yolunda canını ve vücûdunu yormayı reddeden kimselerin durumu da işte böyledir. Mutlakâ lâıyk olmayan kimselerin önünde eğilir, onlar için mallarını harcar, onları hoşnut etmek için canlarını ve bedenlerini yorarlardı, böylece lâıyk oldukları cezâyâ uğrarlar.

Nitekim ümmetin ilk âlimlerinden biri şöyle demiştir: Kardeşinin ihtiyacı için birkaç adım atmayan kimseyi Allah, kendine itâat hâricindeki amaçlar uğrunda daha fazla yürütür.⁶¹⁵

قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنْكُمْ وَالْقَائِلِينَ لِإِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْنَا وَلَا يَأْتُونَ الْبَأْسَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٨﴾ أَشِحَّةً عَلَيْكُمْ فَإِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَأَيْنَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَفُوكُمْ بِالسَّيَةِ جَذَادِ أَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ أُولَئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَأَخْبَطَ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٩﴾ يَحْسَبُونَ الْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا وَإِنْ يَأْتِ الْأَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الْأَعْرَابِ يَسْأَلُونَ عَنْ أَنْبَائِكُمْ وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا قَاتَلُوا إِلَّا قَلِيلًا ﴿٢٠﴾ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾ وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا ﴿٢٢﴾ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾ لِيَجْزِيَ اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِنْ شَاءَ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٢٤﴾ وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَيْثِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيمًا ﴿٢٥﴾ وَأَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاصِبِهِمْ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا ﴿٢٦﴾ وَأَوْرَثَكُمْ أَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ وَأَرْضًا لَمْ تَطَّوُّهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿٢٧﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَزْوَاجِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُمْ وَأَسْرِحْكُمْ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٢٨﴾ وَإِنْ كُنْتُمْ تُرِيدُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالذَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُمُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢٩﴾ يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ

مَنْ يَأْتِ مِنْكُمْ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيَّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾ وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُمْ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُؤْتَهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾ يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٣٢﴾

18. İçinizden engelleyenleri ve kardeşlerine: “Yanımıza gelin” diyenleri Allah elbette bilir. Zaten bunlar ancak pek az savaşırılar.

19. Onlar (gelseler bile) size karşı cimrilik ederek gelirler. Korku geldiğinde ölümden üstüne baygınlık çökmüş kimse gibi gözleri dönmüş halde sana baktıklarını görürsün. O korku gidince de hayra karşı oldukça düşkün kimseler olarak, keskin dillerle sizi incitirler. İşte bunlar imana gelmemişlerdir. Bu nedenle Allah onların amellerini boşa çıkarmıştır. Bu, Allah için pek kolaydır.

20. Bunlar, Ahzâbın henüz gitmemiş olduğunu sanırlar. Eğer ahzâb tekrar gelse, çölde bedevîler arasında bulunup (giden gelene) haberlerinizi sormak isterlerdi. Eğer aranızda olsalardı, ancak pek az savaşırıldı.

21. Andolsun ki sizin için, Allah’ı ve âhiret gününü ümit eden ve Allah’ı çokça anan kimseler için, Rasûlullah’ta güzel bir örnek vardır.

22. Mü’minler ise ahzâbı gördüklerinde: “Allah’ın ve Rasûlü’nün bize va’dettiği budur. Allah da Rasûlü de doğru söylemiştir” dediler ve (bu) onların ancak imanlarını ve teslimiyetlerini artırdı.

23. Mü’minler arasında Allah’a verdikleri sözde içtenlikle sebat gösteren nice yiğitler vardır. Onlardan kimisi adağını yerine getirdi. Kimisi de beklemektedir. Onlar hiçbir şeyi değiştirmemişlerdir.

24. Çünkü Allah doğru olanları doğrulukları sebebi ile mükâfatlandıracak, münâfıkları da dilerse azablandıracak veya tevbelerini kabul edecek. Muhakkak Allah, çok bağışlayandır, çokça rahmet edendir.

25. Allah kâfirleri hiçbir hayır elde etmeksizin öfkeleri ile geri çevirdi. Allah savaşta mü’minlere yetti. Allah çok güçlüdür, Azîzdır.

26. Kitab Ehlinden onlara yardım edenleri de Allah kalelerinden indirdi; kalblerine de korku saldı. Onlardan bir kısmını öldürüyordunuz, bir kısmını da esir alıyordunuz.

27. Onların yerlerini, yurtlarını, mallarını ve ayak basmadığınız yerleri size miras verdi. Allah herşeye gücü yetendir.

28. Ey peygamber, zeuclerine de ki: “Eğer dünya hayatını ve onun zinetini istiyorsanız, gelin size bağışta bulunayım ve sizi güzellikle salıvereyim.

29. “Yok, eğer Allah’ı, Rasûlü’nü ve âhiret yurdunu istiyorsanız (biliniz ki); muhakkak Allah içinizden güzel davrananlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”

30. Ey peygamber hanımları! Sizden kim apaçık bir hayasızlıkta bulunursa ona azabı iki kat artırılır. Bu, Allah’a göre pek kolaydır.

31. Sizden kim Allah’a ve Rasûlü’ne itaat eder ve salih amel işlerse, Biz de ona ecrini iki defa veririz. Hem Biz ona kerim (çok şerefli) bir rızık da hazırlamıştır.

32. Ey peygamber hanımları! Siz diğer kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer takvâli kimseler iseniz, edalı ve yumuşak söylemeyin. O takdirde kalbinde hastalık bulunan kimse(ler) umutlanır. Siz hep uygun söz söyleyin.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- hanımlarını cilveli konuşmaktan menetmiştir.

Bu ifâdeden, kaba bir şekilde konuşmaya müsâade edildiği vehmedilebilir. Allah Teâlâ, zihne gelebilecek böyle bir vehmi gidermek üzere “Güzel söz söyleyin!” buyurmuştur.⁶¹⁶

Allah Teâlâ, Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- hanımlarına alçak gönüllülük ve yumuşak söz söyleme özelliklerini içeren takvâyı emrettikten sonra kalbi bozuk kimselerin her hangi bir ümîde kapılmaması için cilveli söz söylemeyi yasakladı.

Peşi sıra, cilveli söz söylemek yasaklandığı için kötü söylemeye müsâade edildiği vehmine kapılmamalarını sağlamak üzere güzel söz söylemeyi emretti.⁶¹⁷

Allah Teâlâ, Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- hanımlarına, şehvetine düşkün olan kalbi bozuk kimselerin her hangi bir ümîde kapılmamaları için konuşmaları esnâsında hafiflik eden kadınlar gibi seslerini inceltmemelerini, ancak kaba sayılacak derecede de haşin bir ses kullanmamalarını, güzel söz söylemelerini emretmiştir.⁶¹⁸

616 İ'lâmü'l-muvakkî'n (IV/204)

617 es-Savâiku'l-Mürsele

618 İğâsetü'l-Lehfân (I/14)

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴿٣٣﴾ وَاذْكُرْنَ مَا يُثَلَّى فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿٣٤﴾ إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٣٥﴾ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مِؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَالًّا مُبِينًا ﴿٣٦﴾ وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكُنِيَ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٣٧﴾

33. Eulerinizde oturun, ilk cahiliyeninki gibi açılıp saçılarak salınıp yürümeyin. Namazı da dosdoğru kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edin. Ey Ehl-i Beyt, Allah sizden ancak kiri giderip tam anlamıyla sizi temizlemek ister.

34. Eulerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Muhakkak Allah, herşeyin inceliklerini bilir (Latiftir), herşeyden haberdardır.

35. Doğrusu Müslüman erkeklerle Müslüman kadınlar, iman eden erkeklerle iman eden kadınlar, itaate devam eden erkeklerle itaate devam eden kadınlar, sâdık olan erkeklerle sâdık olan kadınlar, sabreden erkeklerle sabreden kadınlar, Allah'a zilletle boyun eğen erkeklerle boyun eğen kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, gizli yerlerini koruyan erkeklerle (gizli yerlerini) koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar için Allah, bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.

36. Allah ve Rasûlü bir işi hükme bağladığında hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min kadına o işlerinde istediklerini yapmak hakları yoktur. Kim Allah'a ve Rasûlü'ne isyan ederse, şüphesiz apaçık bir sapıklıkla sapmış olur.

37. *Hani sen, Allah'ın da kendisine nimet verdiği, senin de kendisine nimet ettiğin kimseye: "Zevcenî nikâhında tut ve Allah'dan kork" diyordun. Allah'ın açığa çıkaracağı şeyi ise içinde gizliyor, insanlardan korkuyordun. Hâlbuki Allah'dan korkman daha uygundu. Nihayet Zeyd'in o kadın ile bir bağı kalmayınca Biz onu seninle evlendirdik. Böylelikle evlatlıklarının eşleri ile her hangi bir bağı kalmayınca, onlarla evlenmek hususunda mü'minlere bir vebal olma(dığı anlaşıl)sın. Allah'ın emri el-bette yerini bulur.*

Tefsiri:

Allah Teâlâ, Allah ve peygamberinin vermiş olduğu bir hükümden sonra bir müminin başka bir tercih kullanma hakkının bulunmadığını bildirmiştir. Allah ve peygamberi bir şeye hükmettikten sonra başka bir tercihte bulunmaya kalkışan kimse uzak bir sapıklık içindedir.⁶¹⁹

Hiz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- kadrini lâıykıyla bilemeyen bâzı kimselerin şöyle bir iddiâsı vardır: Hiz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, gûyâ Zeyneb bt. Cahş'ın -radiyallâhu anh- güzelliğinden etkilenip hayranlıkla "Kalpleri istediği şekilde yönlendiren Allâh'ı noksanlıklardan arındırırım" demiş, Zeyneb'in -radiyallâhu anh- güzelliği O'nun gönlünde taht kurmuş, Zeyd b. Hârîse'ye -radiyallâhu anh- "Karını boşama!" demiş ve bunun üzerine şu âyet-i kerîme nâzil olmuş: "Hani Allâh'ın nîmet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye: Eşini yanında tut, Allah'tan kork, diyordun. Allâh'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun."

Bu iddiâyı ileri süren kimseler, konunun aşkla ilgili olduğunu kanâatindedirler. Bunlardan biri, aşk hakkında bir kitap yazmış ve bu hâdisde de dâhil olmak üzere peygamberlerin aşklarını zikretmiştir. Ortaya koyduğu bu iş, Kur'an ve peygamberler ile Allah kelâmının ihtivâ ettiği mânâlar hakkında ne kadar bilgisiz olduğunu, dolayısıyla Allâh'ın tenzîh ettiği hususları peygambere nispet etmede ne kadar cür'etkâr olduğunu göstermektedir.

İşin hakîkatî şudur: Zeyneb bt. Cahş -radiyallâhu anh-, Zeyd b. Hârîse'nin eşi idi. Zeyd ise Hiz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- evlâtılığıydı. Bu sebeple Zeyd, Zeyd b. Muhammed olarak tanınıyordu. Eşi Zeyneb -radiyallâhu anh-, ona karşı büyüklük taslayıp kibirleniyordu. Bu sebeple onu boşama husûsunda Hiz. Peygamber'le -sallallâhu aleyhi vesellem- istişâre etti. Bunun üzerine Hiz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- ona "Eşini yanında tut, Allah'tan kork!" dedi ve Zeyd'in -radiyallâhu anh- Zeyneb'i -radiyallâhu anh- boşaması durumunda onunla evleneceğini sakladı. Çünkü insanların "Oğlunun karısıyla evlendi!" diye dedi kodu etmelerinden çekindi. Zirâ -yukarıda geçtiği üzere — insanlar, Zeyd'e -radiyallâhu anh- "Muhammed'in oğlu!" diye sesleniyorlardı.

Âyet-i kerîmede Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- içinde gizlediği belirtilen husus, insanların "Oğlunun karısıyla evlendi!" şeklinde dedi kodu edecekleri endişesiydi.

Bu sebeple Allah Teâlâ, bu âyet-i kerîmede, Zeyd'e -radiyallâhu anh- yaptığı nîmetleri zikretmiş ve Hz. Peygamber'i -sallallâhu aleyhi vesellem- kınamamıştır. Bununla birlikte, Allâh'ın helâl kıldığı hususlarda insanlardan çekinmesinin uygun olmadığını, Allâh'ın çekinilmeye daha lâyık olduğunu, insanlar dedi kodu edecek diye Allâh'ın helâl kıldığı hususlarda herhangi bir çekingenlik göstermesinin doğru olmadığını bildirmiştir.

Daha sonra Allah Teâlâ, Zeyd -radiyallâhu anh- boşadıktan sonra Zeyneb'i -radiyallâhu anh- Hz. Peygamber'le -sallallâhu aleyhi vesellem- evlendirdiğini bildirmiş, böylece evlâtlıkların eşleriyle evlenmekte mahzur olmadığı bu örnekle açıklık kazanmıştır. Ancak gerçek evlâtların eşleriyle evlenilmez. Nitekim Cenâb-ı Hak, evlenilmesi haram olan kimseleri sayarken şöyle buyurmuştur: "*Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri size haram kılındı.*"⁶²⁰ Bu sûrede de şöyle buyurmuştur: "*Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir.*"⁶²¹ Sûrenin başında ise şöyle buyurmuştur: "*Evlâtlarınızı da öz oğullarınız olarak tanımadı.*"⁶²²

Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- bu şekilde müdâfaa edilmesi ve kınayanların kınamasına karşı savunulması son derece dikkat çekicidir. Muvafakiyyet Allah'tandır.

*Elbette Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- eşlerini severdi. İçlerinden ona en sevgili olanı da Hz. Âişe -radiyallâhu anh- idi. Bununla birlikte Hz. Âişe'ye -radiyallâhu anh- veyâ Allah Teâlâ dışındaki herhangi bir kimseye duyduğu sevgi, sevgisinin son haddini teşkil etmiyordu. Aksine O'nun -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle dediği sağlam bir şekilde bize ulaşmıştır: "Eğer yeryüzünde bir dost edinecek olsaydım Ebûbekir'i dost edinirdim."*⁶²³ Bu hadîsin bir başka varyantı ise şöyledir: "*Sizin bu arkadaşınız Rahmân'ın dostudur.*"⁶²⁴

36. âyet göstermektedir ki, Allah veyâ rasûlü -sallallâhu aleyhi vesellem-, herhangi bir konuda haber veyâ dilek kipiyle bir söz söylemişse –erkek olsun, kadın olsun– mümin olan hiçbir kimsenin o konuda artık başka bir tercihte bulunma hakkı yoktur. Böyle bir durumda tercihte bulunmaya kalkışmak, îmâna aykırıdır.

İmam Şâfiî'nin -radiyallâhu anh- nakline göre; sahâbe, tâbiûn ve onları izleyenler, bir konuda Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- sünnetinin nasıl ol-

620 Nisâ 4/23

621 Ahzâb 33/40

622 Ahzâb 33/4

623 Buhârî (VII/21) Fedâilü's-sahâbe, Bâbu kavli'n-nebiyy "lev küntü müttahizen halîlen"; Müslim (V/246) Fedâil, Bâb: Min fedâili Ebî Bekr

624 Müslim, a.y. Zâdü'l-Meâd (IV/266-267)

duğunu bilen bir kimsenin onu bir kenâra bırakıp başka bir görüşü tercih etme hakkına sâhip olmadığına icmâ etmişlerdir.

İmam Şâfiî'nin naklettiği bu görüşün sağlamlığında önde gelen âlimlerin hiç-biri şüphe duymamaktadır.

Tüm insanların uyması gerekli olan, yalnızca Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- sözüdür. O, arzu ve hevesleriyle konuşmaz. Başkalarının sözleri ise, âyet ve hadislerle ters düşmesi hâlinde reddedilir. Ters düşmemesi hâlinde de kabûl veyâ reddedilebilir.

Bizi başarısızlığa uğratmasından Allâh'a sığınırız.⁶²⁵

مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرْجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا ﴿٣٨﴾ الَّذِينَ يَتْلُونَ رَسُولَ اللَّهِ وَيَحْشُونَهُ وَلَا يَحْشُونَ أَخْذًا إِلَّا اللَّهَ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٣٩﴾ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٤٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ﴿٤١﴾ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٤٢﴾ هُوَ الَّذِي يُضِلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ﴿٤٣﴾

38. Peygamberi lehine Allah'ın farz (mübah) kıldığı şeylerde Peygamber'e hiçbir vebal yoktur. Bu önce geçenlerde Allah'ın geçerli kıldığı sünnetidir. Allah'ın emri, mutlaka yerini bulan bir kaderdir.

39. Onlar Allah'ın gönderdiklerini tebliğ ederler, O'ndan korkarlar, Allah'dan başka bir kimseden de korkmazlar. Hesab gören olarak Allah yeter.

40. Muhammed, sizin adamlarınızdan kimsenin babası değildir. Fakat o Allah'ın Rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah herşeyi çok iyi bilendir.

41. Ey iman edenler, Allah'ı pek çok anın.

42. Sabah, akşam, O'nu tesbih edin.

43. O, sizi karanlıklardan nura çıkarmak için size salat getirendir; melekleri de. O, mü'minlere çok merhametlidir.

Tefsiri:

أَصِلْ kelimesi hakkında büyük lügatçi Cevherî şöyle demiştir: Bu kelime, ikindi ile akşam arasındaki zaman dilimi için kullanılır. Çoğulu أَصَال, أَصَال, أَصَال şeklinde yapılır. Böyle çoğul yapılmasıyla sanki أَصِلْ gibi değerlendirilmiştir. Bir şâir bu kelimeyi şöyle kullanmıştır:

لَعَنَرِي لَأَنْتَ الْيَتِيمُ أَكْرَمَ أَهْلِهِ وَأَقْعُدُ فِي أَقْبَاهِهِ بِأَلْأَصَالِ (الطويل)

“Ömrüme yemîn olsun ki, sen içindekilere ikrâm ettiğim Akşam üstleri avlusunda keyifle oturduğum bir evsin”⁶²⁶

” أَصِلْ akşam üstü” kelimesinin çoğulu, بعير “deve” kelimesinin çoğulunun أَصِلَانْ şeklinde olması gibi أَصِلَانْ şeklinde de olabilir. Bu şekilde yapılan çoğulun tasgîri (küçültme ismi), أَصِلَانْ şeklinde gelir. Bâzen أَصِلَانْ kelimesinin sonundaki ن harfi ل harfine çevrilerek أَصِلَالْ denilir. Nitekim şâir şöyle demiştir:

وَقَفْتُ فِيهَا أَصِلَالًا أَسْأَلُهَا أَغْنَيْتُ جَوَابًا وَمَا بِالزَّيْعِ مِنْ أَحَدٍ (البسيط)

“Kaç akşam üstü durup sordum orda ‘Nerde o yâr?’ Çölün lisânı yok, etrafta tek esen yel var”⁶²⁷

Zikir, zikreden kimseye Allâh’ın rahmet, meleklerin de mağfiret etmesini gerektirir. Allâh’ın rahmet ve meleklerin de mağfiret ettiği kimse tam bir kurtuluşa erer. Çünkü Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: “Ey inananlar! Allâh’ı çokça zikredin. Ve O’nu sabah-akşam tesbîh edin. Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için üzerinize rahmetini gönderen O’dur. Melekleri de size istiğfâr eder. Allah, müminlere karşı çok merhametlidir.”

Allah Teâlâ’nın bu rahmeti ve meleklerinin başışlama dilemesi, müminlerin karanlıklardan nûra çıkmalarına vesîle olur. Allâh’ın rahmeti ve meleklerinin istiğfârı söz konusu olup da karanlıklardan aydınlığa çıkarıldıklarında onlar için hangi hayır gerçekleşmez ve onlardan hangi şer uzak olmaz? Rabbinden gâfil olan kimselere yazıklar olsun! O’nun hayır ve ihsânından ne kadar mahrûm oluyorlar! Muvaffakiyet Allah sâyesinde elde edilir.⁶²⁸

626 Câhiliye devrinde doğup İslâmî döneme ulaşarak Müslüman olmuş ve Afrika fetihleri esnâsında şehîd olmuş bir şâir olan Ebû Züeyb el-Hüzeli’ye âit olan bu beyitteki الْيَتِيمُ “ev” kelimesi derleme metinde eksik yazılmıştır. Yukarıya doğrusunu kaydettik. (Mütercimin notu)

627 Bu beyit, Muallakât’ın bâzı derlemelerinde kasîdesine yer verilen meşhur câhiliye şâiri Nâbigatu’z-Zübyânî’ye âittir. (Mütercimin notu) el-Vâbilü’s-Sayyib (127)

628 el-Vâbilü’s-Sayyib (100)

تَجِيئُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا ﴿٤٤﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ
 شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٤٥﴾ وَذَاعِبًا إِلَى اللَّهِ بِأَذْنِهِ وَبِرَاحَا مُبِيرًا ﴿٤٦﴾ وَبَشِّرِ
 الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا ﴿٤٧﴾ وَلَا تَطْعَمِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ وَذَرِ
 أَذَاهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٤٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ
 الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُونَهَا
 فَمَتَّعُوهُنَّ وَسَرَخُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٤٩﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَخْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ
 اللَّاتِي آتَيْتَ أَجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِكَ وَبَنَاتِ
 عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالَكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ اللَّاتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ وَامْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِنْ
 وَهَبْتَ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَنْتَكِبََهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ قَدْ
 عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ
 وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥٠﴾

44. O'na kavuşacakları gün, onlara sağlık dileği selâmdır. Onlar için çok şerefli (ve cömertçe) bir ecir de hazırlamıştır.

45. Ey peygamber, şüphe yok ki Biz seni bir şâhid, bir müjdeleyici, bir uyarıcı olarak gönderdik;

46. Allah'a, izni ile çağırın ve nur saçan bir kandil olarak da.

47. Mü'minlere de; muhakkak onlar için Allah'dan büyük bir lütuf ve ihsan olduğunu müjdele!

48. Kâfirlere de münâfıklara da itaat etme; onların eziyetlerine aldırma! Allah'a tevekkül et. Vekil olarak Allah yeter.

49. Ey iman edenler, mü'min kadınları nikâhlayıp sonra kendilerine dokunmadan onları boşarsanız, sizin için onlar aleyhine, sayacağınız bir iddet olmaz. Ayrıca onları faydalandırın ve onları güzel bir şekilde salıverin.

50. Ey peygamber, muhakkak Biz sana mehirlerini verdiği zevcelelerini, Allah'ın sana ganimet olarak verdiklerinden sağ elinin mâlik olduğu cariyeleleri ve seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını ve teyzelerinin kızlarını ve bir de nefsin Peygambere bağışlayan mü'min kadını -eğer Peygamber onu nikâh etmek isterse- diğer mü'minler bir yana yalnız sana has olmak üzere helâl kıldık. Biz mü'minlere eşleri ve mâlik oldukları cariyeleleri hususunda neleri farz kıldığımızı biliyoruz. Sana darlık olmasın diye (böyle hükmettik). Allah mağfîret edendir, rahmet edendir.

Tefsiri:

Bâzî âlimler şöyle demişlerdir⁶²⁹: Bu âyet-i kerîmenin görünür ifâdesi, Mâlikî mezhebi mensuplarının görüşünü desteklemektedir. Çünkü Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- isteği, o kadının kendisini hîbe etmesinden sonradır. Bu sebeple, burada, kadının kendini hîbe etmesi alış-verişteki icâb (ilk teklîf), Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- isteği ise o icâbın kabûlü mevkiindedir. Bu, kişinin şu sözüne benzer: Falanca kimse bana bir şey hîbe ederse, o hîbeyi kabûl etmek istersem, kabûl eder alırım. Burada kabûl etme isteği hîbeden sonradır. Dolayısıyla hîbenin gerçekleşmesinin şartı değildir.

Önceki görüşü savunan âlimler ise şöyle demiştir: Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, daha önce istemiş, kadın da onun isteğini anlayarak kendisini ona hîbe etmiş olabilir. Bu durumda bu âyet-i kerîme de, bir önceki âyet⁶³⁰ gibi bizim görüşümüzü destekler hâlde gelir.

Ancak onların yaptığı bu yorum isâbetli değildir. Çünkü rivâyet edilen kıs- sa bunu reddetmektedir. Zîrâ kıssaya göre, bir kadın kalkıp Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- "Ey Allâh'ın Resûlü! Ben, kendimi sana hîbe ettim." diyor. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- ona dikkatli bir şekilde bakmakla berâber onunla evlenmiyor, aksine onu bir başkasıyla evlendiriyor.⁶³¹

"hîbe" fiili şart, أَرَادَ "isteme" fiili ise şartın karşılığı olabilir. Buna göre âyet-i kerîmedeki ifâdenin gramer bakımından takdîri şöyledir: *إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ* "Kadın kendisini peygambere hîbe ederse, peygamber de onu nikâhlamak isterse, bu peygambere mahsus bir durumdur."

629 Burada tartışılan konunun anlaşılabilmesi için bu kısmın alıntılandığı yerin öncesini özetle- yerek terceme ediyoruz:

Eğer bir adam eşine "Zeyd'le konuşur ve eve girersen sen benden boşsun" dese, kadın eve girip Zeyd'le konuşsa Ebû İshâk eş-Şîrâzî'ye göre boşanma gerçekleşir. Ancak önce Zeyd'le konuşur, sonra eve girerse boşanma gerçekleşmez.

Ancak Mâlikîler bu görüşün aksini savunarak boşanmanın gerçekleşmeyeceğini belirtmiş- lerdir.

Kur'ân-ı Kerim'de buna iki örnek vardır. Biri şu âyet-i kerîmedir: "Eğer Allah sizi azdırmak istiyorsa, ben size öğüt vermek istesem de, öğüdüm size fayda vermez." (Hûd 11/34) Bu âyet, Ebû İshâk'ın görüşünü desteklemektedir. Çünkü ikinci şart olan Allâh'ın dilemesi ger- çekleşmeden birinci şart gerçekleşmemektedir.

Diğer âyet-i kerîmenin açıklaması, yukarıda terceme edilmiştir. Bk. Bedâiu'l-fevâid (III, 1239, Dâru âlemi'l-fevâid'den Ali b. Muhammed el-İmran neşri) (Mütercimnin notu)

630 Bir önceki dipnotta açıklamasını özetle terceme ettiğimiz âyet. Bir önceki dipnota bk. (Mü- tercimin notu)

631 Bu kıssa için bk. Buhârî (IX, 105) Nikâh, Bâbu izâ kâle'l-hâtib li'l-veliyi zevvicnî; Müs- lim (III/583) Nikâh, Bâbu ekallî's-sadâk. Bölümün alıntılandığı yer için bk. Bedâiu'l-Fevâid (III/247)

“isteme” fiilinin şart, veht “hîbe” fiilinin onun karşılığı olması da mümkündür. Buna göre ifâdenin gramer bakımından takdîri şöyle olur: **إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَتَكَحَّهَا فَإِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا فَهِيَ خَالِصَةٌ لَهُ** da kendisini hîbe ederse, o kadın peygambere mahsustur.”

Bu konunun detay ve araştırmasına yönelik benim aklıma gelenler bunlardır. Allah daha iyi bilir.⁶³²

تُرْجِي مَنْ تَشَاءُ مِنْهُمْ وَتُؤْوِي إِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ وَمَنْ ابْتِغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ تَقَرَّ أَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَخْرُجَنَّ وَيزْوَغْنَ بِمَا أْتِيَهُنَّ كُلُّهُنَّ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمًا ﴿٥١﴾ لَا يَجُلُ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ نَعْدٍ وَلَا أَنْ تَبْدُلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَغْبَجَكَ خُسُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا ﴿٥٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَىٰ طَعَامٍ غَيْرَ نَاطِرِينَ إِنَّهُ وَلَكِنْ إِذَا دَعَيْتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنَسِينَ لَحَدِيثٍ إِنْ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْخَرِ مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْخَرِ مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تُتَكَبَّحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنْ ذَلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا ﴿٥٣﴾ إِنْ تَبَدُّوا شَيْئًا أَوْ تَخَفُوهُ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٥٤﴾ لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِي آبَائِهِنَّ وَلَا أَبْنَائِهِنَّ وَلَا إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءَ إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَخَوَاتِهِنَّ وَلَا نِسَائِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ وَاتَّقِينَ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٥٥﴾ إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٥٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدْ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا ﴿٥٨﴾

51. Hanımlarından kimi dilersen geri bırakabilir, kimi dilersen yanına alabilirsin. Geri bıraktıklarından kimi yanına almak istersen (yine de) sana vebal yoktur. Bu, gözlerinin aydınlığına, üzülmemelerine ve kendilerine verdiğiyle hepsinin razı olmalarına daha uygundur. Allah kalblerinizde olanı bilir. Allah herşeyi bilendir, cezalandırmakta acele etmeyendir (Halîmdir).

52. Bundan sonra -sağ elinin mâlik olduğu (cariyelerin) dışında- kadınlar (alman) ve bunların birini başka zevcelerle değiştirmen -onların güzellikleri hoşuna gitse de- sana helâl olmaz. Allah herşeyi görüp gözeticiidir.

53. Ey iman edenler! Peygamberin evlerine sizin için yemeğe izin verilmeden girmeyin. Yemek vaktini de beklemeye kalkışmayın. Fakat dâvet olduğunuzda girin. Yemek yediniz mi dağılın. Söze dalmak (veya sohbet) için de beklemeyin. Çünkü bu, Peygamberi rahatsız etmekte ama o, sizden utanmaktadır. Allah ise haktan utanmaz. Hanımlarından ihtiyaç(ınız) olan birşey istediğinizde onlardan perde arkasından isteyin. Bu, sizin kalbiniz için de onların kalbleri için de daha temizdir. Sizin Allah'ın Rasûlü'ne eziyet vermeniz de ondan sonra zevcelerini nikâhlamanız da ebediyyen olacak bir şey değildir. Çünkü bu, Allah'ın yanında çok büyük bir iştir.

54. Siz bir şeyi açıklar veya onu gizlerseniz, şüphesiz ki Allah, herşeyi çok iyi bilendir.

55. Hanımlar için babaları, oğulları, kardeşleri, kardeşlerinin oğulları, kızkardeşlerinin oğulları, kendi (Müslüman) kadınları ve sağ ellerinin mâlik olduğu (cariyeleri) hakkında günah yoktur. Allah'dan korkun. Şüphe yok ki Allah herşeye tanıktır.

56. Şüphesiz Allah ve melekleri Peygambere salât ederler. Ey müminler, siz de ona salât ve selâm edin.

57. Allah'a ve Rasûlü'ne eziyet edenlere, muhakkak Allah onlara, dünya ve âhirette lânet etmiş ve onlar için horlayıcı bir azab da hazırlamıştır.

58. Mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara işlemedikleri şeyleri isnad ile eziyet edenler; muhakkak onlar, bir yalan ve apaçık bir günah yüklenmiş olurlar.

Tefsiri:

Allah Teâlâ'nın buğz, gazap ve hoşnutsuzluğu yaratıklarına âit olan bu özelliklerden farklı olduğu gibi O'nun incitilmesi de yaratıklarının incitilmesinden farklıdır.⁶³³

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ
 أَدْنَىٰ أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥٩﴾ لَّيْسَ لَمْ يَتَّبِعِ الْمُنَافِقُونَ
 وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ
 فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٠﴾ مَلْعُونِينَ أَيْنَمَا ثَقَّفُوا أُحْذُوا وَقُتِلُوا ثَقِيلًا ﴿٦١﴾ سُنَّةَ اللَّهِ فِي
 الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٦٢﴾ يَسْأَلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ قُلْ
 إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُذَرِّكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا ﴿٦٣﴾ إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ
 وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا ﴿٦٤﴾ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٦٥﴾ يَوْمَ
 تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَ ﴿٦٦﴾ وَقَالُوا
 رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَأَصْلَحْنَا السَّبِيلَ ﴿٦٧﴾ رَبَّنَا آتِهِمْ صِغْفِيرًا مِنَ الْعَذَابِ
 وَالْعَنَهُمُ لَعْنًا كَبِيرًا ﴿٦٨﴾

59. Ey Peygamber, zevcelerine, kızlarına ve mü'minlerin hanımlarına de ki: "Cilbâblarını üzerlerine giysinler." Bu, onların tanınıp incitilmeleri için daha uygundur. Allah bağışlayandır, merhamet buyurandır.

60. Eğer münâfıklar, kalblerinde hastalık bulunanlar ve Medine'de yalan haber yayanlar vazgeçmezlerse, andolsun, sana onlarla çarpışmanı emrederiz. Sonra da onlar orada ancak az bir süre sana komşuluk ederler.

61. Lânete uğramışlar olarak. Nerede ele geçirilirlerse yakalanır ve alabildiğine öldürülürler.

62. Daha önce geçenler hakkında Allah'ın sünneti(dir, bu). Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın...

63. İnsanlar sana Saati (Kıyameti) sorarlar. De ki: "Onun ilmi ancak Allah'ın yanındadır." Ne bilirsin, belki de o Saat yakında kopacaktır.

64. Muhakkak Allah kâfirlere lânet etmiş ve onlar için alevli bir ateş hazırlamıştır.

65. Onlar orada ebediyyen kalıcıdırlar. Hiçbir veli (dost) ve yardımcı da bulmayacaklar.

66. Yüzlerinin ateşte evrilip çevrileceği o günde diyecekler ki: "N'olaydı, keşke biz Allah'a ve Rasûle itaat etseydik."

67. Diyecekler ki: "Rabbimiz, gerçekten biz, yöneticilerimize ve büyüklerimize itaat ettik, onlar da bizi yoldan saptırdılar.

68. "Rabbimiz, onlara azaptan iki kat ver ve onları büyük bir lânetle lânetle (rahmetinden kov) !"

Tefsiri:

Âyette söz konusu edilen kimseler, fayda vermeyecek bir zamanda Allah ve peygamberine itâat etmeyi temennî ettiler, büyüklerine ve reislerine itâat ettiklerini, bu konuda bir mâzeretlerinin olmadığını, efendilerine ve büyüklerine itâat edip peygambere ise isyân ettiklerini îtirâf ettiler.

Efendilerine ve reislerine boyun eğmeleri sonunda onların şunu söylemelerine sebep oldu: “Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver ve onları büyük bir lânetle rahmetinden kov!”

Bunda akıllı kimseler için bir ibret ve yeterli öğüt vardır. Muvaffakiyet sâdece Allah’tandır.⁶³⁴

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَىٰ فَبَرَأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهًا ﴿٦٩﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ يُضْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾ إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴿٧٢﴾ لِيُعَذِّبَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧٣﴾

69. Ey iman edenler, siz de Mûsâ’yı incitenler gibi olmayın. Allah onu, dediklerinden temize çıkardı. O, Allah indinde itibarlı ve değerli idi.

70. Ey iman edenler, Allah’dan korkun ve dosdoğru söz söyleyin.

71. O da amellerinizi lehinize olmak üzere düzeltsin. Günahlarınızı da mağfired etsin. Kim Allah’a ve Rasûlü’ne itaat ederse, büyük bir kurtuluşla kurtulmuş olur.

72. Biz emaneti göklerle, yere ve dağlara arz ettik de, onlar onu yüklenmek istemediler, bundan endişeye düştüler. Ama onu insan yükledi. Çünkü o, çok zâlim ve çok cahildir.

73. Tâ ki Allah münâfık erkeklerle münâfık kadınları, müşrik erkeklerle müşrik kadınları azablandırınsın, mü’min erkeklerle mü’min kadınların da teubelerini kabul etsin. Allah çok bağışlayandır, çok rahmet buyurandır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

SEBE SÛRESİ

[54 Âyet]

لِلَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْأَجَرَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ
الْخَبِيرُ ﴿١﴾ يَغْلُمُ مَا يَلْجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا
يَخْرُجُ فِيهَا وَهُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ ﴿٢﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Göklerde olanlar da yerde olanlar da yalnız kendisinin olan Allah'a hamd olsun. Âhirette de hamd yalnız O'nundur. O, Hakîmdir, herşeyden haberdardır.

2. Yere gireni, ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. O, rahmet buyurandır, bağışlayandır.

Tefsiri:

Kur'ân-ı Kerîm'de bir yerde, Sebe Sûresi'nin başında "Rahîm" isminin "Gâfûr" isminden önce zikredilmesiyle ilgili olarak, sûrenin başından bu sıfatların geçtiği yere kadar Allâh'ın yüce sıfatlarının ve esmâ-yı hüsnâsının akışını düşünen kimsenin anlayabileceği bir incelik vardır.

Allah Teâlâ, sûreye celâl ve kemâl sıfatlarının hepsini kapsayan, tüm fiil ve emirlerindeki hikmetleri içerip gerektiren, ilim ve irfânın en geniş ve en kapsamlısı olan hamd ile başlamıştır. Allah Teâlâ, her hâl'ü kârda, yarattığı ve emrettiği her şeyden dolayı övgüye lâyık olandır.

Cenâb-ı Hak, hamdin akabinden muazzam genişlikteki hâkimiyetini dile getirerek şöyle buyurmuştur: "Hamd, göklerde ve yerde bulunanların hepsinin sâhibi olan Allâh'a mahsustur."

Peşi sıra bu hamdin âhirette de devâm ettiğini ve aslâ kesintiye uğramadığını belirtti. Bu, zâtına ve vasıflarının kemâline lâyık bir hamddir.

Allah Teâlâ'nın zâtına lââyık olan, O devâm ettikçe devâm eder ve aslâ sona ermez.

Cenâb-ı Hak, her zaman olduğu gibi burada da hamd ile hâkimiyetini⁶³⁵ bir arada zikretmiştir. Bunların bir araya getirilmeleri, her biri ile oluşan kemâle ilâve bir kemâl oluşturmaktadır. Böylece hamd ve hâkimiyetin kemâli yanı sıra bunların bir araya gelişleri de bir kemâl oluşturmaktadır. Çünkü hamdin bulunmadığı bir hâkimiyet, eksik; hâkimiyetin bulunmadığı hamd, aczin göstergesidir. Hâkimiyetle bir arada olan hamd ise kemâlin zirve noktasıdır. Bu durum, şeref, rahmet, bağışlama, kudret, hiçbir şeye ihtiyaç duymama ve cömertlik gibi sıfatlar için de geçerlidir.

Hâkimiyet, hamdin dile getirildiği iki cümle arasında yer almaktadır. Daha sonra ise irâdenin kemâlini, irâde edilen her şeyin tam bir hikmetle irâde edildiğini ve mükemmel bir bilgiyi kapsadığını, görünür bilgilerin yanı sıra sâdece tecrübeyle algılanabilecek derûnî hususları da içerdiğini gösteren **الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ** "Hikmet sâhibi, haberi olan" sıfatları zikredilmiştir.

Hikmetle irâde arasındaki bağ, tecrübeyle bilgi arasındaki bağ gibidir. Irâde edilen şey ve bilgi ortadadır, görünür. Hikmet ve tecrübe ise gizlidir. Mükemmel olan irâde hikmetli olmalıdır. Mükemmel olan bilgi ise tecrübeyi ortaya koymalıdır. Yâni tecrübe bilginin, hikmet de irâdenin özü ve kemâl noktasıdır. Dolayısıyla âyet-i kerîme Allâh'ın hamdini, hâkimiyetini, hikmet ve ilmini en mükemmel şekilde içermektedir.

Daha sonra Allah Teâlâ, ulvî ve süflî âlemdaki görünür ve görünmez şeyler hakkındaki bilgisinin detaylarını zikrederek şöyle buyurdu: "Yerin içine gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni, oraya çıkanı bilir."

Akabinden Cenâb-ı Hakk'ın yaratıklarına olan ihsânının yüceliğini gösteren iki sıfatla âyete son verildi. Bu sıfatlar rahmet ve mağfirettir.

Allah Teâlâ, rahmetiyle kullarına mükemmel ihsanlarda bulunur ve bir çok faydalar sağlar, mağfiretiyle onların hatâ ve günahlarını bağışlayıp affeder.

"O, esirgeyendir, bağışlayandır." Bu âyet-i kerîme, Allâh'ın bilgisinin, rahmetinin, hikmet ve mağfiretinin genişliğini içermektedir.

Allah Teâlâ'nın, bilgi ve müsâmahasını birlikte zikrettiği yerler olduğu gibi bilgi ve rahmetini birlikte zikrettiği yerler de vardır. İkincisinin örneği "Ey Rabbi-miz! Senin rahmet ve ilmin her şeyi kuşatmıştır"⁶³⁶ âyet-i kerîmesidir. Birincisinin örneği ise "Allah her şeyi hakkıyla bilendir, halîmdir"⁶³⁷ âyet-i kerîmesidir.

635 Buradaki mülk, yâni hâkimiyet, âyette göklerdeki ve yerdeki her şeyin Allâh'a âit oluşunun bildirilmesidir. (Mütercimin notu)

636 Ğafir 40/7

637 Nisâ 4/12

Rahmet ve hilmin her birinin bilgiyle oluşturduğu uygunluğu, bir araya getirilen hiçbir sıfat ikilisi oluşturmaz.

Arşı taşıyan melekler dördttür. Onların ikisi şöyle der: Allâhım! Rabbimiz! Seni överek noksanlıklardan arındırırız. İlmin yanı sıra hilm sâhibi oluşun sebebiyle hamd sana âittir.

Diğeri ise şöyle der: Allâhım! Rabbimiz! Seni överek noksanlıklardan arındırırız. Kudret sâhibi olmana rağmen bağışlamandan dolayı hamd sana âittir.

Affin kudretle bir araya geldiğinde oluşturduğu uyum, rahmet ve hilmin bilgiyle bir araya geldiğinde oluşturduğu uyum gibidir. Çünkü güç yetirildiği zaman affetmek güzeldir. Aynı şekilde hilm ve rahmet de bilgi ile bir arada olduğu zaman güzeldir.

Âyet-i kerîmenin muhtevâsında bilgi sıfatına işâret bulunduğu için burada “Rahîm” sıfatı önce zikredilmiştir.

Bilgi ve rahmetin bir araya getirilmesi ve böylece “*Ey Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin her şeyi kuşatmıştır*”⁶³⁸ âyetiyle uyumlu olması için, bilgiye işâret edildikten sonra “Rahîm” sıfatının zikredilmesi ne kadar yerindedir!

Daha sonra âyet-i kerîmeye, kötülüğün savılıp hayrın elde edilmesini kapsayan mağfiretle son verilmiştir.

Şerri savmak hayrı te'min etmekten önce olduğu için الْغَفُور “Ğafûr / bağışlayan” sıfatı, Kur’ân-ı Kerim’de birlikte geçtikleri her yerde الرَّحِيم “Rahîm / Rahmet eden” sıfatından önce zikredilmiştir. Ancak burada daha önce belirttiğimiz hikmetten dolayı “Rahîm” isminin önce zikredilmesini gerektiren bir durum vardır, bu sebeple diğerinden önce zikredilmiştir.⁶³⁹

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغُرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٣﴾ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾ وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ أَلِيمٍ ﴿٥﴾

638 Ğafir 40/7

639 Bedâi'u'l-fevâid (I/79)

3. Kâfirler: “Saat (kıya.net) bize gelmeyecek” dediler. De ki: “Hayır, gaybı bilen Rabbim hakkı için elbette o size gelecektir. Göklerde ve yerde zerre ağırlığınca birşey O’na gizli kalmaz. Bundan küçük veya büyük ne varsa muhakkak apaçık bir kitabdadır.”

4. Bu, iman edip salih amel işleyenleri mükâfatlandırması içindir. İşte onlar için mağfiret ve kerim (cömertçe ve şerefli) bir rızık vardır.

5. Âyetlerimiz hakkında âciz bırakmak için çalışanlar, işte onlara elem verici kötü bir azab vardır.

Tefsiri:

Bu âyet-i kerîme apaçık göstermektedir ki, akla aykırı bularak akli naklin önüne geçiren kişi, hiçbir şekilde ilim verilen kimselerden olamaz, hattâ onlarla uzaktan yakından ilgisi dahî bulunamaz.⁶⁴⁰

وَيَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقُّ وَيَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ
الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَذْلُكُمُ عَلَى رَجُلٍ يَتَّبِعُكُمُ إِذَا مَرَّكُمْ
كُلُّ مُمْرِقٍ إِنَّكُمْ لَعِىَّ خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿٧﴾ أَفَتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَمْ بِهِ جُنَّةٌ بَلَى الَّذِينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ فِي الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْبَعِيدِ ﴿٨﴾ أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا بَيْنَ
أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ نَسْأًا نُخِيفُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطُ
عَلَيْهِمْ مِمَّنْ سَفَافًا مِنَ السَّمَاءِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ
مِنَّا فَضْلًا يَا جِبَالُ أَوْبِي مَعَهُ وَالطَّيْرُ وَأَلْنَا لَهُ الْحَدِيدَ ﴿١٠﴾ أَنْ اْعْمَلْ سَابِغَاتٍ
وَقَدِّرْ فِي السُّرْدِ وَاْعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١﴾ وَلَسَلِيمَانَ الرِّيحَ
عُذُوها شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ وَمِنَ الْجَبِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ
يَأْذَنُ رَبِّهِ وَمَنْ يَتَرَفَّ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ الشَّعِيرِ ﴿١٢﴾ يَعْمَلُونَ لَهُ مَا
يَشَاءُ مِنْ مَحَارِبٍ وَتَمَائِيلٍ وَجَفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ اْعْمَلُوا آلَ دَاوُدَ
شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ ﴿١٣﴾ فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَى
مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَاتَهُ فَلَمَّا خِرَ تَيْبَتُ الْجَبِّ أَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ
الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿١٤﴾ لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَهُمْ آيَةٌ جِئَانِ
عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾

فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جُنَّتَيْنِ ذَوَاتِ أُكُلٍ خَمْطٍ
وَأَثَلٍ وَشَيْءٍ مِنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴿١٦﴾ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا وَهَلْ نُجَازِي إِلَّا
الْكَافِرَ ﴿١٧﴾ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا قُرًى ظَاهِرَةً وَقَدَرْنَا
فِيهَا الشَّيْءَ سِرًّا فِيهَا لِيَالِي وَأَيَّامًا أَمِينٍ ﴿١٨﴾ فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا
وظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَرِّقٍ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ
لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿١٩﴾ وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِنَ
الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٠﴾ وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يُوَفِّي بِالْآجِرَةِ مِمَّنْ
هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍّ وَرَبُّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ خَفِيضٌ ﴿٢١﴾ قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ رَعَيْتُمْ مِنْ
دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِنْ
شِرْكٍَ وَمَا لَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهِيرٍ ﴿٢٢﴾ وَلَا تَتَّبِعِ الشَّعَاةَ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أُوذِنَ لَهُ حَتَّى
إِذَا فُزِعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقُّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٢٣﴾

6. Kendilerine ilim verilenler, bilir ki: Rabbinden sana indirilen hak-
kın ta kendisidir ve O, her hamde layık, Azîz olanın yoluna iletir.

7. Kâfirler dediler ki: “Siz çürüyüp paramparça olduktan sonra mu-
hakkak yeniden yaratılırsınız, diye size haber veren bir adamı gösterelim
mi size?

8. “Acaba o, Allah’a karşı yalan mı uydurdu, yoksa onda bir delilik
mi vardır?” Hayır, asıl âhirete inanmayanlar azab içinde ve uzak bir
sapıklıktadırlar.

9. Gökte ve yerde, önlerinde ve arkalarında ne olduğuna bakmazlar
mi? Dilersek onları yere geçirir yahut gökten üzerlerine parçalar düşü-
rürüz. Muhakkak bunda yönelen her kul için elbette bir belge vardır.

10. Andoisun ki Biz, nezdimizden Davûd’a bir üstünlük verdik. “Ey
dağlar! Siz de onunla tesbih edin. Ve ey kuşlar siz de!” Ona demiri de
yumuşatmıştık.

11. “Uzun, geniş zırhlar yap, dokumada işini sağlam tut, (aile halkın-
la) salih amel işleyin. Çünkü Ben, yaptıklarınızı çok iyi görenim” diye
emrettik.

12. Süleyman’ın emrine de rüzgarı verdik. Sabah ısışında bir aylık
yol alırdı. Akşam da bir aylık yol giderdi. Biz ona erimiş bakır pınarını
sel gibi akıttık. Cinden bir kesim de Rabbinin emri ile eli altında iş gö-
rürlerdi. Onlardan kim verdiğimiz emirden saparsa, Biz ona alevli ateş
azabından tattırırdık.

13. Onlar, kendisine köşk (kale veya mescid) lerden, heykellerden, büyük havuzları andıran çanaklardan ve yerlerinde sabit (dağ gibi) kazanlardan istediğini yaparlardı. “Ey Dâvûd hanedanı, siz de şükrederek çalışın. Kullarımdan şükreden ise azdır.”

14. Biz ölümüne hükmedince, asâsını yiyen ağaç kurdundan başkası onlara ölümünü göstermedi. Nihayet yıkılıp yere düşünce açıkça ortaya çıktı ki, eğer cinler gaybı bilmiş olsa idiler bu horlayıcı azab içinde devam etmezlerdi.

15. Andolsun ki Sebe’liler için kendi meskenlerinde (yurtlarında) bir ibret vardı. Sağ ve solda ikişer bahçe vardı. “Rabbimizin rızkından yeyin ve O’na şükredin. Hoş bir belde ve bağışlayıcı bir Rabb.”

16. Fakat onlar yüz çevirdiler. Biz de onlara Arim selini gönderdik ve onların iki bahçelerinin yerine buruk yemişli, acı ılıgnlı ağaçları olan ve içinde Arabistan kirazından da az bir şey bulunan iki bahçe verdik.

17. İşte nankörlük etmeleri sebebi ile Biz onları böyle cezalandırdık. Zaten Biz nankörlük edenlerden başkasını cezalandırır mıyız ki?

18. Onlar ile bereket verdiğimiz memleketler arasında ard arda kasabalar var ettik, oralarda gidip gelmelerini takdir ettik. “Oralarda güvenlik içinde, geceler ve gündüzler boyunca gezin” (dedik).

19. “Rabbimiz, yolculuklarımız arasını uzaklaştı” diye dua ettiler ve nefislerine zulm ettiler. Biz de onları anlatılan masallar kıldık ve onları darmadağın ettik. Şüphesiz bunlarda çok sabreden, çok şükreden herkese ibretler vardır.

20. Andolsun, İblis onların aleyhindeki zannını gerçekleştirmişti de müminlerden bir kesim dışında ona uymuşlardı.

21. Hâlbuki onun onlar üzerinde bir hakimiyeti yoktu. Ancak Biz, âhirete iman eden kimse ile ondan yana şüphede olanları ayırd etmek için böyle yaptık. Rabbin herşeyin üzerinde görüp gözetendir.

22. De ki: “Allah’dan gayrı (ilâh diye) iddia ettiklerinize dua edin bakayım. Onlar göklerde de yerde de zerre ağırlığınca bir şeye sahip değildirler. Onların bu ikisinde hiç bir ortaklığı da yoktur ve O’nun bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur.”

23. O’nun nezdinde şefâat, kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez. Nihayet kalblerinden korku giderilince: “Rabbimiz ne buyurdu?” diyeceklerdir. Onlar: “Hak (buyurdu)” diyeceklerdir. O, çok yüce, çok büyüktür.

Tefsiri:

Allah’tan başka ilâh edinen kimse, edindiği ilâhın kendisine fayda vereceğine inanır. Onun beklediği faydayı sağlayacak kimse şu dört hasletten birine sâhip olmalıdır:

1. Kendisine tapınan kimsenin istediği şeylere sâhip olmalı.
2. Sâhip değilse hiç değilse sâhip olanın ortağı olmalı.
3. Ortağı değilse yardımcısı ve destekçisi olmalı.
4. Yardımcısı ve destekçisi de değilse katında aracılık edecek kadar îtibarlı olmalıdır.

Allah Teâlâ, bu âyet-i kerîmede, yukarıdan aşağıya doğru bu dört şikkın hepsini sırasıyla reddetti. Böylece müşriklerin, ilâhları hakkında ileri sürdükleri hâkimiyet, ortaklık, Allah'a yardımcı olmak ve O'nun katında aracılık etme düşüncelerini kökten çürüttü. Ancak, müşriklerin yararlanamayacağı, Allâh'ın izin ve müsâadesiyle gerçekleşecek olan şefâati reddetmedi.

Allâh'ın birliğini tanıtmak, bu konuda aydınlatıcı bir delil ve kurtuluş vesîlesi olma, şirki ve onun kaynaklarını kurutma husûsunda akleden kimse için bu âyet-i kerîme yeterlidir.

Kur'ân-ı Kerim bu ve benzerî delillerle doludur. Ne var ki insanların çoğu bu delillerin işlendiğini hissedemiyor, âyetlerin, daha önce yaşamış, nam ve nişanları kalmamış insanlar hakkında nâzil olduğunu sanıyorlar. Kur'ân'ın anlaşılması ile kalp arasındaki engel işte bu tür zanlardır!⁶⁴¹

Âyet-i kerîmenin, şirke bulaştıkları tüm yolları zikrederek müşrikleri sorgulaması ve böylece o yolları sağlam bir delil ve etkili bir üslûpla çürütmesi son derece dikkate değer!

Çünkü bir ilâha tapınan kimse, ondan mutlakâ bir fayda umar. Eğer fayda ummasa kalbi ona bağlanmaz. O halde ilâh edinilen varlık, kula fayda verecek hususlara hâkim olmalıdır, hâkim değilse onlara hâkim olan kimsenin ortağı olmalıdır, ortağı da değilse onun yardımcısı, vezîri ve destekçisi olmalıdır. Bu da söz konusu değilse onun katında aracılık edebilecek bir îtibar, kadir ve kıymete sâhip olmalıdır. Bu dört husus, geçersiz ve aslâ söz konusu olmadığına göre şirkin hiçbir gerekçesi ve kaynağı kalmamaktadır.

Allah Teâlâ, müşriklerin ilâhlarının göklerde ve yerde zerre ağırlığınca bir nesneye bile sâhip olmadıklarını belirtmektedir.

Bu durumda bir müşrik "Ama ilâhlarımız, onlara sâhip olan Allâh'a ortaktır" şeklinde bir savunma yapabilir. Bu sebeple hemen onların Allâh'a ortak olmalarının da söz konusu olmadığını belirtmiştir.

Bu durumda müşrik "Ama ilâhlarımız, Allâh'ın yardımcısı, vezîri ve destekçisidir" iddiâsında bulunabilir. Allah Teâlâ, "Allâh'ın onlardan bir yardımcısı da yoktur" buyurarak böyle bir gerekçeye kapıyı baştan kapatmıştır.

Bu durumda müşrikler, ilâhlarının sâdece Allah katında araçlar olduğu iddiâsını ileri sürebilirler. Ancak Allah Teâlâ onların edindiği ilâhların buna da sâhip olmadıklarını, katında ancak O'nun izin ve müsâadesiyle şefâat edilebileceğini belirtmiştir.

Şefâat edecek kimseye O izin verecektir. O izin vermezse huzûrunda şefâat edilemez.

Allah Teâlâ, insanlar arasında olduğu gibi, şefâat edecek kimseye ve onun yardımına muhtaç değildir. Dolayısıyla izin vermeden kimsenin aracılık etmeye kalkışmasını kabûl etmez.

Allâh'ın dışındaki herkes Allâh'a muhtaçtır. Allah ise, hiç kimseye muhtaç değildir. İzni olmadan katında kim aracılık edebilir?⁶⁴²

Âyet-i kerîme, işâret yoluyla şunu göstermektedir: Allah Teâlâ vahiyle bir emir buyurunca melekler O'nun konuşmasından ötürü kendini kaybeder, bir nevî baygınlık geçirirler. Korkuları gidip kendilerine gelince birbirlerine "Rabbimiz ne buyurdu?" diye sorarlar. Her semâ tabakasında bulunan melekler, bir sonraki tabakada bulunan meleklerle sorarak bu buyruğun ne olduğunu öğrenmek isterler. Netîcede yedinci kat semâdaki melekler aynı soruyu Cebrâîl'e (a.s) sorarlar:

- Ey Cebrâîl! Rabbimiz ne dedi?

Cebrâîl şu cevâbı verir:

- Hak olanı buyurdu. O, yücedir, büyüktür.⁶⁴³

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾

24. De ki: "Göklerden ve yerden sizi rızıklandıran kimdir?" "Allah'dır, de. Şüphe yok ki biz yahut siz ya bir hidâyet üzereyiz ya da apaçık bir sapıklıkta."

Tefsiri:

Şöyle bir soru akla gelebilir: Bu âyetin bir benzeri Yûnus sûresinde şu şekilde geçmektedir: "De ki: Size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Ya da kulaklara ve gözlere kim mâlik (ve hâkim) bulunuyor? Ölüden diriye kim çıkarıyor? (Her türlü) işi kim idâre ediyor. 'Allah' diyecekler. De ki: Öyleyse (O'na âsî olmaktan) sakınmıyor musunuz?"⁶⁴⁴ Bu iki âyet arasındaki fark nedir?

642 es-Savâiku'l-Mürsele (II/461)

643 Medâricü's-Sâlikîn (III/314)

644 Yûnus 10/31

Bu soruya şöyle cevap vermek mümkündür: İkisi arasında sözün akışına dikkat edilince görülebilecek çok ince ve çok hoş bir nüans vardır.

Yûnus sûresindeki âyet, Allâh'ın rızık veren, kulak ve göz gibi duyularına ve diğer işlerine hükmeden, ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkaran bir yaratıcı olduğuna dâir onların da îtirâf edip inkâra güç yetiremedikleri hususlarda deliller içermektedir. Zikredilen bu hususları kabûl ettikleri için onlara şu şekilde hitap etmek çok yerinde olmuştur: Bütün bunları yapan, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır. O halde O'nunla birlikte nasıl başka varlıklara da taparsınız? Bunlara hiçbir şekilde mâlik olmayan ve hiçbir şeye güç yetiremeyen varlıkları nasıl O'nunla denk görürsünüz?

Nitekim Allah Teâlâ âyet-i kerîmenin sonunda, bu soruların muhâtaplarının "Allah" cevâbını vereceklerini bildirmiştir. Yâni onlar bu sorulara muhâtap olunca, Allâh'ı îtirâf edecek ve inkâra güç yetiremeyeceklerdir. O halde bu âyete muhâtapları, burada zikrolunan hususları kabûl etmektedirler.

Bu âyete göre bu kimseler, duyu organlarıyla algılamakta oldukları gökten hayatlarını sürdürmelerine vesîle olan yağmurun indiğini kabûl ediyorlar. Ancak rızkın bir semâ tabakasından diğerine inerek kendilerine kadar ulaştığını bilmiyor ve dolayısıyla kabûl etmiyorlar. Zâten bunu bilmeleri de mümkün değil. Bu itibarla burada السماء "gök" kelimesi tekil zikredildi. Bununla birlikte rızıkla kastedilen yağmur olduğuna göre rızkın gökten geldiğini inkâr etmeleri mümkün değildir. Çünkü yağmur buluttan inmektedir. Bulut da, üstlerinde olması hasebiyle Arapça'da السماء "gök" olarak isimlendirilebilir. Nitekim Allah Teâlâ, gökte bulutları yaydığını bildirmektedir: "Allah O'dur ki, rüzgârları gönderir, bunlar da bulutu kaldırır. Derken, Allah onu gökte dilediği gibi yayar ve parça parça eder."⁶⁴⁵

Bulut yeryüzünün üzerinde yayılmaktadır, yoksa göğün üst tabakalarında bulunan yörüngelerde değil. Bu, duyu organlarıyla algılanabilen bir husustur. Dolayısıyla başka bir şeye îtibâr edilmez.

İşte bu îzâh ettiğimiz gerekçelerle Yûnus sûresindeki âyette السماء "gök" kelimesi, tekil zikredilmiştir. Zâten başka bir şekilde zikredilmesi de uygun olmazdı. Çünkü muhâtaplar, gökten kalp ve ruhlar için gıdâlar indiğini, özellikle ebedî ve hakikî hayâtı sağlayan vahyin indiğini kabûl etmemektedirler. Hâlbuki rızık diye isimlendirilmeye geçici hayâtın gıdâsı olan yağmurdan ziyâde bunlar lâyiktir.

Gökten inen vahiy, rahmet, rabbânî lütuf ve ilhamlar, İlâhî iltifatlar ile ulvî ve süflî âlemin dayanağı olan unsurlar, en büyük rızıktır. Ancak muhâtaplar bunu kabûl etmemektedirler. Bu sebeple onların inkâr edemeyecekleri bir şekilde onlara hitâp edilmektedir.

Sebe sûresindeki bu âyet-i kerîmede ise göklerden ineni kabûl ettiklerini zikretmek uygun olmazdı. Bu sebeple Allah Teâlâ, âyetteki soruya peygamberinin cevap vermesini emretmiş, onların îtirafta bulunacakları bir husus zikretmemiştir. İşte “De ki: Göklerden ve yerden size rızık veren kimdir? De ki: Allah!” buyuruyor, Yunus sûresindeki âyette olduğu gibi “Allah diyecekler!” buyurmuyor. Bu sebeple peygamberine -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle cevap vermesini emrediyor: Yedi kat gökten rızık her çeşidini ve her türlü faydayı indiren sâdece Allah’tır.

الأرض “yer” kelimesi ise her iki âyetle de tekil getirilmiştir. Çünkü sözün akışı böyle gerektirmektedir. Zâten —mümin olsun kâfir olsun, iyi olsun kötü olsun — herkes rızık yerden çıktığını kabûl etmektedir.⁶⁴⁶

قُلْ لَا تُسْأَلُونَ عَمَّا أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْأَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٥﴾ قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ ﴿٢٦﴾ قُلْ أَرُونِي الَّذِينَ أَهْكُمُ بِهِ شُرَكَاءَ كَلَّا بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا نَافِثَةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾ وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٩﴾ قُلْ لَكُمْ مِيعَادٌ يَوْمَ لَا تَسْتَأْجِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٠﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِهَذَا الْقُرْآنِ وَلَا بِالَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ الْقَوْلَ يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا أَنْتُمْ صَدَدْنَاكُمْ عَنِ الْهُدَى بَعْدَ إِذْ جَاءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ إِذْ تَأْمُرُونَنَا أَنْ نَكْفُرَ بِاللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُ أَنْدَادًا وَأَسْرُوا النَّفَاةَ لَمَّا زَاوَا الْعَذَابَ وَجَعَلْنَا الْأَعْلَالُ فِي أَغْنَانِ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ يُخْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٣﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿٣٤﴾ وَقَالُوا نَدْنِ أَكْثَرَ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذِّبِينَ ﴿٣٥﴾ قُلْ إِنْ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ بِالَّتِي تُفَرِّقُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفَى إِلَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَئِكَ لَهُمْ جَزَاءُ الضَّعِيفِ بِمَا عَمِلُوا وَهُمْ فِي الْغُرُفَاتِ آمِنُونَ ﴿٣٧﴾

25. De ki: "İşlediğimiz günahlardan sorumlu olmazsınız, biz de işlediklerinizden dolayı sorumlu olmayız."

26. De ki: "Rabbimiz, bizi bir araya toplayacak, sonra aramızda hak ile hüküm verecektir. O her şeyi en iyi bilip adaletle hükmedendir."

27. De ki: "Ona koştuğunuz ortakları bana gösterin. Hâşâ (O'nun ortağı yoktur). Bilakis O, mutlak galip, sonsuz hikmet sahibi Allah'dır."

28. Biz seni ancak bütün insanlar için müjdeleyici ve korkutucu (bir peygamber) olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler.

29. Onlar: "Eğer doğru söyleyenler iseniz bu tehdit (iniz) ne zaman gerçekleşir? (bize söyleyin)" derler:

30. De ki: "Sizin va'd olunan bir gününüz vardır. Ondan ne bir an geri kalırsınız, ne de ileri geçersiniz."

31. Kâfir olanlar dediler ki: "Biz bu Kur'ân'a da bundan önce gelen kitaplara da inanmayız." Sen o zâlimleri Rabbleri huzurunda durdurulmuş, sözü birbirlerine döndürürlerken bir görsen! Güçsüz bırakılan (mustaz'af) tabiler büyüklük taslayan (müstekbir)lere: "Siz olmasaydınız, biz elbette iman edenler olurduk" derler.

32. Büyüklük taslayan önderler, güçsüz bırakılanlara derler ki: "Size geldikten sonra sizleri hidâyetten biz mi alıkoyduk? Hayır, siz zaten günahkâr kimseler idiniz."

33. Güçsüz bırakılanlar, büyüklük taslayanlara derler ki: "Hayır, gece gündüz hilekârlıklar(ınız bizi bu hale koydu). Çünkü siz bize Allah'ı inkâr etmemizi, O'na ortaklar koştığımızı emrederdiniz." Azabı göreceklerinde ise (hep birlikte) pişmanlıklarını gizleyeceklerdir. Biz de kâfirlerin boyunlarına tasmalar koyarız. Ya onlar işleyegeldiklerinden başkası ile mi cezalandırılacaklar?

34. Biz hangi ülkeye bir korkutucu (peygamber) göndermiş isek, mutlaka oranın refah içinde şımaran zenginleri: "Biz sizinle gönderilen şeyleri inkâr edenleriz" demişlerdir.

35. Ve dediler ki: "Biz malca da evlatça da daha çokluğuz. Biz azab edileceklerden de değiliz."

36. De ki: "Muhakkak Rabbim rızkı dilediğine genişletip yayar ve daraltır. Fakat insanların çoğu bilmezler!"

37. Sizi Bize yaklaştıracak olan, mallarınız da değildir, evlatlarınız da değildir. İman edip salih amel işleyenler müstesnâ. İşte onların amellerine karşılık mükâfatları, kat kattır, hem onlar yüksek köşklere emniyet içindedirler.

Tefsiri:

“مَنْ آمَنَ” inananlar, “daha önce geçen” وَأُولَٰئِكَ مَالِكِينَ mallarınız ve evlâtlarınız” ifâdesinden istisnâ edilmemiştir. Çünkü inananlar, mal değildir. Ancak anlam, bağlamdan anlaşılmaktadır. Çünkü Allah Teâlâ, kulların mal ve evlâtlarının kendisine yaklaşıma vesilesi olamayacağını bildirmiştir. Bu, o mal ve evlâtların sâhiplerinin Allâh’a yaklaşmış olmayacakları anlamını içerir. İşte مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا “İmân edip iyi amelde bulunanlar” kısmı, bağlamdan anlaşılan “mal ve evlât sâhibi olan kimseler”den istisnâ edilmiştir. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: — İster malı ve çocuğu olsun, ister olmasın — inanıp iyi işler yapandan başka hiç kimse Allah’a yakın olamaz!”

Bu âyette, mal ve evlâtları vesile ederek Allâh’a yaklaşıma iddiâsındaki kimselerle onlardan istisnâ edilen inanıp güzel işler yapan kimselerin farklı cinslerden oluştuğu açıktır. Allah Teâlâ, kendisine mal ve çocuklarla yaklaşıma yolunu kapatmış, îman ve sâlih amelle yaklaşılmamasını ise açık tutmuştur. Dolayısıyla buradaki istisnânın muttasıl (öncesiyle bağlantılı, yâni istisnâ edilenlerle kendilerinden istisnâ edilenlerin aynı cinsten) olduğunu söylemektense istisnâ edilenlerden önce لَكِن “fakat” edâtının vâir olduğunu kabûl etmek daha iyidir.

Arap dili incelenirse, bağlamdan anlaşıldığı için bu şekildeki kullanımların çok olduğu görülecektir. Hattâ bu şekilde mânâ anlaşılır iken lâfza dayalı bir kullanım tercih edilse söz anlaşılmaz hâle gelir.

Bu kâide sâyesinde zihne takılabilecek bir çok problem çözülür, zorlama olduğu için sözü söyleyenin yüz çevireceği varsayımları söylemeye gerek kalmaz. Ne var ki, zorlamaya baş vuran kimseler, konuşan kimsenin kaçıp aslâ iltifât etmeyeceği bir çok varsayımlarda bulunuyor ve bunları söze yamıyorlar. Konuşan kimsenin hiç aklına bile getirmeyeceği, düzgün konuşan kimselerin kullanmayacağı, hattâ duysa garipseyeceği varsayımlarda bulunan gramercilerin açıklamalarında bu sıkça müşâhede edilmektedir. Allah izin verirse bununla ilgili müstakil bir başlık açacağız.⁶⁴⁷

وَالَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَٰئِكَ فِي الْعَذَابِ مُخَضَّرُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٣٩﴾ وَيَوْمَ يَخْشَرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَائِكَةِ أَهُولَاءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٤٠﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ أَنْتَ وَلِيِّنَا مِنْ دُونِهِمْ بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ أَكْثَرَهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تَكْذِبُونَ ﴿٤٢﴾ وَإِذَا تُثْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا نَيَّاتٍ قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَنْ يَصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُكُمْ وَقَالُوا مَا هَذَا إِلَّا إِفْكٌ مُفْتَرَىٰ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مَبِينٌ ﴿٤٣﴾ وَمَا آتَيْنَاهُمْ مِنْ كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا وَمَا أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَذِيرٍ ﴿٤٤﴾ وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا بَلَّغُوا مِغْشَارَ مَا آتَيْنَاهُمْ فَكَذَّبُوا رُسُلِي فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٥﴾ قُلْ إِنَّمَا أَعْظَمُكُمْ بَوَاحِدَةً أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْلَ خِزْفَةٍ ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٤٦﴾

38. Bizleri âciz bırakacaklarını sanarak, âyetlerimizde(n) alıkoymakta yarışanlar, işte onlar azapta hazır edileceklerdir.

39. De ki: “Gerçekten Rabbim, rızık kullarından dilediğine genişletip yayar. Dilediği kimseninkini de daraltır. (Hayır için) her ne harcarsanız O, bu harcadığınızın yerine başkasını verir. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.”

40. O günde onların hepsini haşredecek, sonra da meleklerle şöyle diyecek: “Bunlar mı size ibadet ederlerdi?”

41. Melekler diyecekler ki: “Tenzih ederiz Seni! Bizim velimiz (ma’budumuz) onlar değil, Sensin. Aksine onlar cinlere ibadet ediyorlardı. Bunların çoğu onlara inanıyorlardı.”

42. “Bu gün kiminiz kiminize ne bir fayda sağlayabilir ne de bir zarar verebilir.” Zulmedenlere de diyeceğiz ki: “Haydi yalanladığınızı ateş azabını tadınız.”

43. Âyetlerimiz açık açık onlara okunduğunda dediler ki: “Bu, ancak atalarınızın ibadet edegeldiği şeylerden sizi alıkoymak isteyen bir adamdır.” Yine dediler ki: “Bu (Kur’ân), uydurulmuş bir yalandan başka bir şey değildir.” Kâfir olanlar Hakk (Kur’-ân)’a, kendilerine geldiğinde: “Bu, ancak apaçık bir büyüdür” dediler.

44. Hâlbuki Biz onlara okuyacakları kitablar göndermemiştik, senden önce onlara bir nezîr (uyarıp korkutucu peygamber) de göndermemiştik.

45. Bunlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Hem bunlar, onlara verdiğimizde onda birine bile ulaşmamışlardır. Fakat yine de peygamberlerini yalanladılar. Ya Benim azabım nasılmış?

46. De ki: “Ben, size ancak bir öğüt veriyorum: Yalnızca Allah için ikişer ikişer, birer birer kalkınız, sonra bu arkadaşınızda bir delilik olmadığını düşününüz. O, ancak -şiddetli bir azabın öncesinde - sizin için bir korkutucudur.”

Tefsiri:

Hakkı ve doğruyu araştıran kimsenin yapması gereken iki davranış vardır:

1. Allâh için düşünmek,
2. Allah'ın dışındaki kimselerle hakkı bulmak için münâzara etmek.

Durum böyle olunca, Allah Teâlâ tek bir haslet emretmiştir: O da, Allâh için ikişer ikişer kalkıp aralarında münâzara etmek ve birbirlerine soru sormak, tek kaldıkları zaman da hakka çağırın Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- ve çağırdığı prensipler hakkında düşünmek, O'nun dürüst mü yalancı mı olduğuna dâir delile dayalı araştırmalar yapmak ve gerçeğin ortaya çıkması için O'nun getirdiği prensipleri bu deliller ışığında değerlendirmektir. Saygıyla karşılanacak tartışma, gerçek iz'an ve insaf işte budur.⁶⁴⁸

“İkişer ikişer kalkmak” ifâdesiyle münâzaraya, “teker teker kalmak” ifâdesiyle ise düşünme ve akıl yürütmeye işâret etmiştir.

Bunların her ikisinin de övülmeye lâyık olan ve kınanmayı hak eden kısımları vardır: Övgüye lâyık olan düşünme türü, doğru bilgiye ulaşmak için uygun bir metotla düşünüp kafa yormaktır. Kınanmayı hak eden düşünme türü ise kendi içinde ikiye ayrılır:

1. Düşünürken bâtil bir yol tâkip etmek. Kişi, hakka ulaşmak istese bile tâkip ettiği metot doğru değilse hakka ulaşamaz.

2. Doğru veyâ yanlış olduğuna bakmaksızın muhâtabının görüşünü çürütmek için düşünüp sistem kurmaya çalışmak. Böyle yapan kimseler, kin ve düşmanlık besledikleri insanlara her hâlükârda karşılık vermek için delil ararlar.

Münâzaranın da hem övgüye lâyık olanı hem de kınanmayı hak edeni ikiye ayrılır. Çünkü münâzara eden kimse şu üç özellikten birine sâhiptir:

1. Hakkı bilen biri olmak,
2. Hakkı araştıran biri olmak,

3. Hakkı bilmeyen ve onu araştırmayan biri olmak,

Sonuncu münâzaracının yaptığı, kınanmayı hak eden bir münâzaradır.

Birinci münâzaracı ise, hakkı araştıran kimseleri doğruya yöneltecek deliller açıklaması, hakka karşı inatçılık eden kimselerin delillerini çürütmesi ve doğru yolda olduğu zannında olanları hakkın delilleri üzerinde düşünmeye yönlendirmesi durumunda övgüye lâyık bir iş yapmış olur.⁶⁴⁹

قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٤٧﴾ قُلْ إِنْ رَبِّي يَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَآمُ الْعُيُوبِ ﴿٤٨﴾ قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِيُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ ﴿٤٩﴾ قُلْ إِنْ صَلَلْتُ فَإِنَّمَا أَضِلُّ عَلَى نَفْسِي وَإِنْ اهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوجِي إِلَيَّ رَبِّي إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ﴿٥٠﴾

47. De ki: “Sizden istediğim her hangi bir ücret varsa o, sizin olsun. Benim mükâfatımı vermek, ancak Allah’a aittir. O, her şeye tanıktır.”

48. De ki: “Rabbim muhakkak hakkı yerleştirendir. O gizlilikleri çok iyi bilendir.”

49. De ki: “Hak geldi. Bâtıl ne yeniden bir şey var edebilir, ne de geri getirebilir.”

50. De ki: “Eğer ben, sapmışsam ancak kendi aleyhime sapmış olurum. Şayet hidâyet bulmuşsam o, Rabbimin vahyetmekte olduğundan ötürüdür. Muhakkak O, işitendir, pek yakındır.”

Tefsiri:

Bu âyet, Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- hidâyetinin sâdece vahye dayandığını apaçık göstermektedir. Zâten bunda şaşılacak bir şey yoktur! Çünkü vahyin dışındaki birbiriyle çelişen ve birbirini çürüten görüşlerle doğru yolu bulmak nasıl mümkün olabilir?

Ancak Allâh’ın hidâyete erdirdiği kimse hidâyete erer. Saptırdığı kimsenin ise ne bir yardımcısı ne de rehberi vardır.

Hidâyetin vahye dayanmadığını iddiâ edenin sapıklığından daha büyük sapıklık olabilir mi? Büyük bir belâ ve musîbet olan bu yanılgıdan koruduğu kula Allah büyük bir ihsanda bulunmuş demektir. Hamd, âlemlerin Rabbine mahsustur.⁶⁵⁰

649 es-Savâiku'l-Mürsele (IV/1275-1276)

650 er-Risâletü't-Tebûkiyye (54)

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ قُرْعُوا فَلَا قُوَّةَ وَأَخَذُوا مِنْ مَّكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٥١﴾ وَقَالُوا آمَنَّا بِهِ وَأَنَّى
لَهُمُ التَّنَاقُشُ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾ وَقَدْ كَفَرُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ وَيَقْذِفُونَ بِالْغَيْبِ مِنْ
مَّكَانٍ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾ وَجِبِلَّ بَيْنَهُمْ وَيَتِينَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِمْ مِنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ
كَانُوا فِي شَكٍّ مُرِيبٍ ﴿٥٤﴾

51. Onları korkuya kapıldıklarında bir görsen! Artık kurtuluş olmaya-
cak ve yakın yerde yakalanmış olacaklar.

52. “Ona iman ettik” diyecekler, ama onlar için uzak bir yerden ona
(imana) el atmaları ne mümkün!

53. Hâlbuki önceden onu inkâr etmişlerdi. Üstelik uzak bir yerden,
gayb hakkında rastgele zanlarda bulunuyorlardı.

54. Daha önceden benzerlerine yapıldığı gibi, onlar ile arzuladıkları
şeyler arasına bir engel konacaktır. Çünkü onlar endişeye düşüren bir
şüphe içinde idiler.

FÂTİR SÛRESİ

[45 Âyet]

الْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولِيْ أُنْحَاةٍ مِّثْنَى
وَتِلَاثٍ وَرَبَّاعٍ يَّرِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللّٰهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ مَا يَفْتَحُ
اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَّحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكُ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ وَهُوَ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرِ
اللّٰهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَآلَى تُؤْفِكُونَ ﴿٣﴾ وَإِنْ يَكْذِبُوكَ
فَقَدْ كَذَّبْتَ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِكَ وَإِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٤﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ
اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمُ بِاللّٰهِ الْغُرُورُ ﴿٥﴾ إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ
عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا إِنَّمَا يَدْعُو حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿٦﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Hamd, göklerle yeri yoktan var eden, melekleri ikişer, üçer ve dörder kanatlı elçiler kılan Allah'a mahsustur. O, yaratılışta dilediğini artırır. Gerçekten Allah herşeye gücü yetendir.

2. Allah insanlara herhangi bir rahmeti açacak olursa, onu tutacak olmaz. Tuttuğunu da, O'ndan başka salıverecek olmaz. O, emrinde galiptir, her işinde hikmeti sonsuz olandır.

3. Ey insanlar, Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Gökten ve yerden size Allah'dan başka rızık veren her hangi bir yaratıcı var mıdır? O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Böyle iken nasıl olur da döndürülüyorsunuz?

4. Eğer seni yalanlıyorlarsa, doğrusu senden önce de nice peygamberler yalanlanmıştır. Bütün işler ancak Allah'a döndürülür.

5. Ey insanlar, şüphe yok ki Allah'ın va'di haktır. O halde sakın sizi dünya hayatı aldatmasın. Ve çok aldatıcı (şeytan) da sakın sizi Allah ile aldatmasın.

6. Şüphe yok ki şeytan sizin bir düşmanınızdır. O halde siz de onu düşman tutun. O, kendi taraftarlarını ancak alevli ateşin arkadaşlarından olsunlar diye dâvet eder.

Tefsiri:

Allah Teâlâ'nın, kullarına, şeytanı düşman edinmelerini emretmesi, onunla savaşmak ve çaba sarfetmek için tüm güçlerini harcamalarına yönelik bir îkazdır. Şeytan, kulun her nefes savaşacağı, savaşmaya hiç ara vermeyeceği bir düşman gibidir.⁶⁵¹

الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ
كَبِيرٌ ﴿٧﴾ أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا فَإِنْ لَمْ يَضِلُّ مِنْ يَشَاءِ وَيَهْدِي
مَنْ يَشَاءُ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسْرَاتٍ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٨﴾ وَاللَّهُ
الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ فَثِيرٌ سَحَابًا فَشَقَّاهُ إِلَى بَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَخْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ
مَوْتِهَا كَذَلِكَ الْتُورُ ﴿٩﴾ مَنْ كَانَ يُرِيدِ الْغَزَا فَلَيْلَهُ الْغَزَا جَمِيعًا إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ
الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ الشَّيْءَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَكْرُ
أُولَئِكَ هُوَ يَبُورُ ﴿١٠﴾

7. O kâfir olanlar için çok şiddetli bir azab vardır. İman edip salih amel işleyenlere ise mağfiret ve büyük bir ecir vardır.

8. Acaba kötü ameli kendisine süslü gösterilip de bu sebepten onu güzel gören kimse (bunun gibi olur mu)? Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, dilediğine hidâyet verir. O halde onlar için hasretler duyarak kendini bitirme! Çünkü Allah, onların ne yapmakta olduklarını çok iyi bilendir.

9. Allah O'dur ki, rüzgârları gönderip bulutları kaldırır, sonra onu ölmüş bir beldeye süreriz, o su ile o yeri ölümünden sonra canlandırırız. İşte ölümden sonra diriliş de böyledir.

10. Kim aziz olmak istiyorsa, bilsin ki gerçekten izzet bütünüyle Allah'ındır. Güzel söz yalnız O'na yükselir. Onu da salih amel yükseltir. Kötülüklerle tuzak kuranlar(a gelince), onlar için çok şiddetli bir azab vardır ve bizzat onların tuzağı boşa çıkar.

Tefsiri:

Şeref isteyen kimse Allâh'a itâat etmelidir. Çünkü şeref, sâdece bu şekilde elde edilebilir.

Seleften bâzıları şöyle duâ ederdi: Allâhım! Beni, sana itâat ederek şerefli kıl! Sana isyânkârlık ederek zillete düşürme!

Hasan el-Basrî şöyle demiştir: Atlar ve katırlar ayaklarıyla ezip çiğnese bile isyân edenlerin kalpleri isyan zilletinden kurtulmaz. Allah isyân edeni mutlakâ zelîl eder.

Abdullah b. el-Mübârek de şöyle demiştir:

وَقَدْ يُوْرثُ الذُّلَّ إِذْمَانُهَا	رَأَيْتُ الذُّنُوبَ تُبَيِّثُ الْقُلُوبَ
وَخَيْرٌ لِنَفْسِكَ عِصْيَانُهَا	وَتَرَكُ الذُّنُوبَ حَيَاةَ الْقُلُوبِ
وَأَخْبَارُ سُوءٍ وَرُهْيَانُهَا (المتقارب)	وَهَلْ أَفْسَدَ الدِّينَ إِلَّا الْمُلُوكُ

“Gördüm ki günâh öldürüyor kalp ile rûhu,

Mahkûm ediyor zillete isyancı gürûhu.

İsyânı bırakmakla dirilmektedir insan!

Allâh'a değil, etmelidir nefesine isyan!

Hak dinleri geçmişte bozan kimseler ancak,

Râhip ve papazlarla krallardı muhakkak”⁶⁵²

وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَى وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُّعَمَّرٍ وَلَا يُنْقِصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١١﴾ وَمَا يَشْتَرِي الْبَيْحَانُ هَذَا غَذَبَ فَرَاتٍ سَاتَعَ شَرَايَةَ وَهَذَا يَمْلَحُ أَجَاخَ وَمِنْ كُلِّ نَاكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَشْتَحْرِجُونَ حَلِيَّةً تَلْبُسُونَهَا وَتَرَى الْقُلُوكَ فِيهِ مَوَاجِرَ لِيَتَّبِعُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُؤَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ذَلِكَمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ ﴿١٣﴾ إِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُونَ بَشْرِكُمْ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿١٤﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿١٥﴾

11. Allah sizi topraktan, sonra nutfeden yarattı. Sonra sizi çiftler kıldı. Onun ilmi dışında hiç bir dişi ne hamile kalır ne de doğurur. Uzun ömürlünün ömrünün uzatılması da, ömrünün eksiltilmesi de ancak bir kitaptadır. Şüphesiz ki bu Allah'a göre pek kolaydır.

12. İki deniz bir olmaz. Bu, çok tatlı, içimi hoş ve kolaydır. Diğeri ise, çok acı ve tuzludur. Bununla birlikte her ikisinden de taze et yersiniz. Giyeceğiniz bir süs çıkartırsınız. O'nun lütfundan aramanız ve şükretmeniz için gemilerin, onda suyu yarararak yürüdüğünü görürsün.

13. Geceyi gündüze bitiştirir, gündüzü de geceye bitiştirir. Güneşe ve ay'a da boyun eğdirdi. Hepsi de belirli bir süreye kadar akıp giderler. İşte bunları yaratan Rabbiniz Allah'dır. Mülk (hakimiyet) yalnız O'nundur. O'ndan gayrı çağırdıklarınız ise bir hurma çekirdeğinin zarına bile mâlik değildirler.

14. Onlara dua etseniz, dualarınızı işitmezler. İşitseler dahi istediğini zi yerine getiremezler. Üstelik onlar, Kıyamet gününde ortak koşmanızı inkâr da edeceklerdir. Herşeyden haberdar olan (Allah) gibi kimse sana haber veremez.

15. Ey insanlar, Allah'a muhtaç olan sizlersiniz. Allah ise; O, kimseye muhtaç olmayandır, her hamde layık olandır.

Tefsiri:

İzzet ve şeref isteyenler, bu isteklerini ancak güzel kelimeler ve sâlih amellerle Allâh'a itâat ederek elde edebilirler. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: "Ey insanlar! Allah'a muhtaç olan sizsiniz. Zengin ve övülmeye lâyık olan ancak O'dur."

Allah Teâlâ, bu âyet-i kerîmede, kendisinin hiçbir şeye muhtaç olmadığını ve bizâtihi övgüye lâyık olduğunu, kullarının ise O'na olan ihtiyâcının sürekli ve onlardan ayrılmaz bir özellik olduğunu açıklamaktadır.

Allâh'ın hiçbir şeye muhtaç olmaması ve övgüye lâyık oluşu, bunu gerekli kılan bir sebeple değil, bizâtihi sâbit olan bir husustur. Kullarının O'na olan ihtiyâcı da, bunu gerekli kılan bir sebeple değil, bizâtihi sâbit olan bir husustur. Dolayısıyla, kulların ihtiyâcını, hâdis (sonradan yaratılmış) veyâ mümkün (varlıklarının zorunluluktan uzak) olması ile açıklamak doğru değildir. Aksine bu, özden kaynaklanan bir durumdur. Öyleyse kulun Allâh'a olan ihtiyâcı, bu ihtiyâcı gerekli kılan bir sebeple değil, kulların özü itibâriyle sâbit olan bir husustur. Nitekim Allah Teâlâ'nın hiçbir şeye muhtaç olmayışı da, bu özelliğini gerekli kılan bir sebeple değil, bizâtihi Allah'tan kaynaklanmaktadır. Nitekim Şeyhulislâm İbn Teymiye şöyle demiştir:

وَالْفَقْرُ لِي وَضْفٌ ذَاتٌ لَا يَزِمُ أَبَدًا كَمَا الْغِنَى أَبَدًا وَضْفٌ لَهُ ذَاتِي (البسيط)

“İhtiyaç dâimâ kulun sıfatı

İhtiyaç duymamak O'nun sıfatı”

Demek ki, mahlûkât, her hangi bir sebeple değil, özü îtibâriyle Allâh'a muhtaçtır. Zikredilip anlatılan tüm fakirlik ve ihtiyaç sebepleri, fakirlik ve ihtiyâcın âmilleri değil, göstergelerinden ibârettir. Çünkü özü îtibâriyle muhtâç olan bir şeyin muhtaç oluşunun sebeplerinden bahsedilemez. Özü îtibâriyle fakir olan kul, özü îtibâriyle zengin olan Allah'a muhtaçtır. Kulların hâdis, mümkün ve muhtaç olmaları, onların ihtiyaç içinde oluşlarının göstergesinden ibârettir, yoksa muhtaç oluşlarının sebebi değildir.

Dolayısıyla, kâinâtın bir yaratıcıya muhtaç oluşunun sebebi hakkında filozofların ve kelâm âlimlerinin zikrettikleri görüşler isâbetli olamaz. Filozoflar, kâinâtın yaratıcıya muhtaç oluş sebebini imkâna (bir şeyin varlığının zorunlu olmayışı); kelâm âlimleri ise hudûsa (sonradan yaratılmış olmasına) bağlarlar.

Doğrusu hudûs ve imkân, birbirini gerektiren hususlardır. Her ikisi de, kâinâtın Allâh'a olan ihtiyâcının sebebi değil, göstergesidir. Çünkü kâinat, özü îtibâriyle Allâh'a muhtaçtır. Dolayısıyla kâinâtın Allâh'a olan ihtiyâcının sebebi olamaz. Netice îtibâriyle hudus, imkân ve başka deliller, varlıkların Allâh'a olan ihtiyâcını gösterir.

Hülâsa burada kastedilen şudur: Allah Teâlâ, noksanlıklardan berî olan zâtının hiçbir şeye muhtaç olmadığını ve övgüye lâyık olduğunu bildirdiği gibi, kullarının da hakikat ve özleri îtibâriyle kendisine muhtaç olduklarını bildirmiştir. Kullar, zât ve hakikatleri îtibâriyle mutlak anlamda ve her bakımdan Allâh'a muhtaçtırlar. Allah ise, zâtı îtibâriyle hiçbir şekilde bir şeye muhtaç değildir ve hiçbir şeye muhtaç olmama özelliğine mutlak olarak sâhiptir. Kul, yalnızca muhtaç olma özelliğine; Allah Teâlâ ise, hiçbir şeye ihtiyaç duymama özelliğine sâhiptir ve bunun dışında bir durumun geçerli olması mümkün değildir. Çünkü kul sâdece kul, Allah da sâdece Allah'tır ve bunun dışında bir durumun geçerli olması mümkün değildir.⁶⁵³

Bu âyet-i kerîmede, sâdece bedenlerin değil, ruhların da Allâh'a muhtaç olduğu belirtilmiştir. Mutlak mânâda hiçbir şeye muhtaç olmamak, sâdece Allâh'a mahsustur. Bu konuda O'na hiç kimse ortak olamaz.⁶⁵⁴

653 Tarîku'l-hicretayn (8)

654 er-Rûh (150)

إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٦﴾ وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿١٧﴾ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ وَإِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ جَمِيلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ إِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِينَ يُحْشَوْنَ بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَمَنْ تَرَكَا فإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفْسِهِ ۗ إِلَىٰ اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾ وَمَا يَشْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ ﴿١٩﴾ وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ ﴿٢٠﴾ وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ ﴿٢١﴾ وَمَا يَشْتَوِي الْأَخْيَاءُ وَلَا الْأُمْنَاءُ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَاءُ ۚ وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ ﴿٢٢﴾

16. Eğer dilerse sizi giderir ve (kulluk için) yeni yaratık(lar) getirir.

17. Ve bu, Allah'a göre zor değildir.

18. Yük (günah) taşıyan bir kimse, başka bir kimsenin yükünü yüklenmez. Eğer ağır yüklü bir kimse, kendi yüküne (birini) çağırırsa -akraba dahi olsa- o yükünden (ona) hiç bir şey yüklenmez. Sen ancak gıyaben (görmeksizin) Rabblerinden korkanları ve namazı dosdoğru kılanları korkutursun. Kim temizlenirse, ancak kendisi için temizlenmiş olur. Dönüş yalnız Allah'adır.

19. Bir olmaz: Kör ile gören;

20. Karanlıkla aydınlık;

21. Ve gölge ile sıcak.

22. Dirilerle ölüler de bir olmaz. Şüphesiz Allah dilediği kimseye işittirir. Sen kabirde olanlara işittiremezsin.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, hidâyetine uyup nûruyla aydınlanan kimsenin, şüphe, sapıklık, bid'at ve şirk harâretini engelleyen tevhid gölgesinde basîreti açık bir şekilde yaşadığını belirtmektedir. Diğer kimseler ise, karanlıklar içinde küfür, şirk ve sapıklık harâretinde kör ve ölü bir haldedirler.⁶⁵⁵

إِنْ أَنْتَ إِلَّا نَذِيرٌ ﴿٢٣﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴿٢٤﴾ وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٢٦﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيَضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودَ ﴿٢٧﴾ وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَابِّ أَلْوَانٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَلِكَ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾

23. Sen ancak bir nezîrsin (korkutucu ve uyarıcısın).

24. Şüphesiz yok ki Biz seni hak ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Arasında bir uyarıcının gelip geçmediği hiçbir ümmet de yoktur.

25. Eğer seni yalanlıyorlarsa, onlardan öncekiler de yalanladılar. Peygamberleri onlara apaçık delillerle (mucizelerle), sahifelerle ve nur saçan kitaplarla geldiler.

26. Sonra kâfir olanları yakaladım. Şimdi onlara azabım nasılmış?

27. Allah'ın gökten bir su indirdiğini görmedin mi? Biz onunla çeşitli türden meyveler çıkardık. Dağlardan beyaz, kırmızı çeşitli renklerde ve son derece siyah yollar (yaptık).

28. İnsanlardan, yerde yürüyen hayvanlardan ve davarlardan da bunun gibi çeşitli renklerde olanlar vardır. Kulları arasında Allah'dan ancak âlimler korkar. Şüphesiz Allah Azîzdür, Gâfurdur.

Tefsiri:

Bu âyetteki vurgu iki açıya sâhiptir: Hem sâdece âlimlerin Allah'tan korktuğu, hem de âlimlerin sâdece Allah'tan çekinen kimseler olduğu belirtilmiştir.

Demek ki Allah'tan sâdece âlimler çekinir ve Allah korkusu âlim olmanın bir gereğidir. Bilgi olmayınca Allah'tan haşyet de (saygı içeren korku) olmaz. Haşyetin olmaması ise bilginin olmadığıdır.

Ne var ki, haşyetten ayrılmaz bir parça olan bilginin algılanmasında hatâyâ düşülmüş ve haşyetsiz bilgi olacağı zannedilmiştir. Hâlbuki bu imkânsızdır. Çünkü ateş, aslan ve düşman gibi tehlikeleri bilip onlarla karşı karşıya gelen kimsenin onlardan çekinmemesi, kendisini bir uçurum veyâ benzeri bir yerden aşağı atan kimsenin ölümden korkmaması mümkün değildir. Bu durumlarda olan kişinin kendini güvende hissetmesi bilgisizliğinin delilidir. Onun, en azından kesin bilgi derecesine yakın bir zanna sâhip olması gerekir.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: İblîs'in Allâh'a isyân etmesi, öne sürülen bu görüşü çürütür. Çünkü o, bilgisizliğinden değil, bile bile isyân etmiştir.

İleri sürülen bu görüş, şu âyetlerle de çelişir: “Semûd’a gelince onlara doğru yolu gösterdik, ama onlar körlüğü doğru yola tercîh ettiler.”⁶⁵⁶

“Semûd kavmine, açık bir mûcize olmak üzere bir dişi deve vermiştik”⁶⁵⁷

Firavun kavmi hakkında şöyle buyurulmaktadır: “Kendileri de bunlara yakînen inandıkları halde, zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler.”⁶⁵⁸

Şu âyet de bu minvâldedir: “Âd ve Semûd’u da (helâk ettik). Sizin için, (onların başına nelerin geldiği) oturdukları yerlerden apaçık anlaşılmaktadır. Şeytan onlara yaptıkları işleri güzel gösterip onları doğru yoldan çıkardı. Oysa bakıp görebilecek durumdaydılar.”⁶⁵⁹

Hız. Mûsâ (a.s) Firavun’a şöyle demektedir: “Pek âlâ biliyorsun ki, dedi, bunları, birer ibret olmak üzere, ancak, göklerin ve yerin Rabbi indirdi.”⁶⁶⁰

Şu âyetler de yukarıdakilerle paraleldir: “Allah bir topluluğu doğru yola iletikten sonra, sakınacakları şeyleri kendilerine açıklayıncaya kadar onları saptıracak değildir.”⁶⁶¹

“Kendilerine kitap verdiklerimiz onu, öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar.”⁶⁶² Bu âyetle öz oğullar gibi tanındığı söylenen, Hız. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- veyâ Kur’ân-ı Kerim’dir.

Şu âyetler de yukarıdakilerle aynı değerlendirilmelidir: “Ey ehl-i kitap! Neden doğruyu eğriye karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsun?”⁶⁶³

“Aslında onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zâlimler açıkça Allâh’ın âyetlerini inkâr ediyorlar.”⁶⁶⁴

Bu son âyetle geçen بَخِلُونَ kelimesi, bile bile hakkı inkâr etmek demektir. Bu, Kur’ân-ı Kerim’de çok kullanılmaktadır.

Bu soruya şöyle cevap vermek mümkündür: Öncelikle belirtelim ki, Allâh’ın delilleri birbiriyle çelişmez. Aksine hipsi birbirini destekler.

Allah Teâlâ, kendisini ve peygamberlerini kabûl eden, kötülükleri yasakladığını ve yapılması durumunda cezâlandırılacağını bilen bir kimseyi, kötülük

656 Fussilet 41/17

657 İsrâ 17/59

658 Neml 27/14

659 Ankebût 29/38

660 İsrâ 17/102

661 Tevbe 9/115

662 Bakara 2/146

663 Âl-i İmran 3/71

664 En’am 6/33

yapması durumunda câhil olarak nitelendirmektedir. Hal böyle olunca, Allah'la birlikte başka varlıklara kulluk eden, O'nun âyetlerini inkâr eden ve peygamberlerine düşmanlık eden kimsenin konumu nasıl olur? O kişi, câhillikte en ileri noktada değil midir?

Allah Teâlâ, kendisine düşmanlık eden kimseleri, sorumluluklarını bildirdikten sonra câhil olarak nitelemiştir: “(Resûlüm!) *Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve câhillerden yüz çevir*”⁶⁶⁵

Görüldüğü üzere Allah Teâlâ, onlara delillerini bildirdikten ve onlar da bunun hak olduğunu gördükten sonra onlardan yüz çevirmeyi emretmekte ve mümin kullarının vasıfları hakkında şöyle buyurmaktadır: “*Câhiller onlara lâf attığında ‘selâm’ derler.*”⁶⁶⁶

Bu âyette zikredilen câhiller, Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- Allâh'ın elçisi olduğunu bilen inkârcılardır. Onların bu bilgisi, câhillikte nitelenmelerini engellemektedir. Hattâ Kur'ân-ı Kerim'de bir yerde, böyleleri, hem bilgi ile hem de bundan da mahrûm olmakla nitelenir: Cenâb-ı Hak Yahûdî sihirbazları hakkında şöyle buyurmaktadır: “*Sihri satın alanların (ona inanıp para verenlerin) âhiretten nasîbi olmadığını çok iyi bilmektedirler. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür. Keşke bunu anlasalardı.*”⁶⁶⁷ Görüldüğü gibi, aleyhlerine delil olacak bilgiye sâhip oldukları, zararlı olanı terk etmeyi gerektiren faydalı bilgidir ise mahrûm oldukları belirtilmiştir. Meselenin inceliği de buradadır.

Verilecek cevâbın odak noktası şudur: Ateşe sâdece âlim girer. Ona giren yalnızca câhildir. Yâni ateşin zararlı olduğu bilgisine sâhip olan kişi, bunu bilmeyen bir kimsenin yapacağı ateşe girme işini yaparak bir câhillik örneği sergilemez.

Bunu şöyle açıklayabiliriz: Gaflet, haktan yüz çevirme, arzu ve hevesler, bilginin olgunlaşmasını, kullanılmasını ve gereğinin detaylarıyla bilinmesini engeller, üstelik onunla çelişen şüphe ve yorumlar doğurur. Böylece bilginin gereği, gitgide zayıflar ve bilginin engelleri fonksiyonlarını genişletir. Neticede bilgi yok hükmüne, sâhibi de her bakımdan câhil konumuna düşer.

Eğer İblis, Hz. Âdem'e (a.s) secde etmemesinin kendisini düşüreceği durumları gerçekten bilse, uğrayacağı cezânın büyüklüğünü kavrassa ve bundan emin olsa ona secde etmeyi terk etmezdi. Fakat Allah, hüküm ve kaderini yürütmek için onun bunu bilmesini engelledi.

Şâyet Hz. Âdem (a.s) ve Hz. Havvâ, yasaklanan ağacın meyvesinden yemeleri hâlinde Cennetten çıkarılacaklarını ve başlarına bir sürü iş geleceğini bilselerdi ona yaklaşmazlardı.

665 A'raf 7/199

666 Furkan 25/63

667 Bakara 2/102

Ve eğer peygamberlere düşmanlık eden kimseler, kıyâmet gününde neler olacağını ve başlarına gelecek azâbın detaylarını bilseler ve bundan emîn olsalardı onlara düşmanlık etmezlerdi.

Allah Teâlâ, Lût kavmi hakkında şöyle buyurmaktadır⁶⁶⁸: *“Andolsun ki, Lût onları bizim şiddetli azâbımızla uyardı.”*⁶⁶⁹

Başka bir âyet-i kerîmede de şöyle buyurmaktadır: *“Artık, bundan önce benzerlerine yapıldığı gibi, kendileriyle arzu ettikleri şey arasına perde çekilmiştir. Şüphesiz onlar, kendilerini endişeye düşüren bir korku içindeydiler.”*⁶⁷⁰

Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- mûcize ve delillerini gören münâfıklar hakkında da şöyle buyurmuştur: *“Kalpleri şüpheyeye düşüp, kuşkuları içinde bocalayanlar senden izin isterler.”*⁶⁷¹ *“Siz kendi başınızı belâyâ soktunuz; fırsat beklediniz; şüpheyeye düştünüz.”*⁶⁷² *“Onların kalplerinde bir hastalık vardır.”*⁶⁷³ Bu âyetle kastedilen hastalık şüpheci.

Eğer bu hal, sorumluluğu gerekli kılan bilgi bulunmaksızın söz konusu olsaydı münâfıklar Cehennem’in en alt tabakasına düşmezlerdi. Demek ki bu, sorumluluklarının bildirilmesinden ve faydalanmadıkları bilginin oluşmasından sonra söz konusu olmuştur.

Böylece kat’î olarak ortaya çıkmaktadır ki, bilgi; gaflet, yüz çevirme, arzu ve isteklere uyma ve onları tercih etme gibi sebeplerle zayıflayabilmektedir. Bu sayılanlar ise, bilgiyle ters düşen şüphe ve yorumları ortaya çıkarmaktadır.

Kader, din ve adâletin sırlarını oluşturan bu konu, hakkıyla üzerinde durulup kafa yorulmaya değer!

Demek ki bilgi ile, sonuç veren tam bilgi kastedilmektedir. Ancak bu şartları tam olarak bulundurmeyen ve kendisiyle çelişen unsurları engellemeyen bilme düzeylerine de bilgi adı verilebilmektedir. Ne var ki birincinin aksine bu ikincisi cehâletle bir arada bulunabilir.

Böylece kötülüklerin kaynağının cehâlet ve bilgisizlik olduğu ortaya çıkar.

Böyle olmakla birlikte, bilgisizlik pozitif bir değer değildir. Aksine kulak, göz, kudret ve irâdenin fonksiyonlarının olmamasından kaynaklanır. Olmayan ise bir “şey” ve “nesne” olarak nitelenemez. Dolayısıyla onda âmil olacak bir öznenin bulunmasını da gerektirmez. Aksine bu durumda irâdenin, sebep ve âmilin bulunmaması söz konusudur.

668 Metinde “Allah Teâlâ, firavun kavmi hakkında şöyle buyurmuştur” denilmektedir. Zikredilen âyetin Lût kavmi ile ilgili olduğu açıktır. Bir zühûl eseri olarak böyle denildiği âşikâr olduğundan yukarıya doğrusu yazılmıştır. (Mütercimnin notu)

669 Kamer 54/36

670 Sebe 34/54

671 Tevbe 9/45

672 Hadid 57/14

673 Bakara 2/10

Mutlak anlamda yokluk, Allâh'a nispet edilmez. Çünkü o şeridir. Şer ise Allâh'a nispet edilmez. Kulda ise buna bir engel yoktur. Kul, tabîatıyla dileyip hareket eder. Çünkü onun tabîatının gereği budur. Böyle olunca, tabîat ve arzu-hevesleri ile hareket etmeye, bilgi ve mârifetin gereğine ters düşmeye başlar ve kaçınılmaz olarak kötülüklere düşer.⁶⁷⁴

Haşyet (Allâh'a saygı duymak ve O'ndan çekinmek), Allâh'ı ve O'na kulluğun gereklerini bilmeyi içermektedir. İnsan Allah'ı bilirse ve O'na karşı vazîfelerini idrâk ederse haşyeti de artar. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır: “Kulları içinde ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkarlar”⁶⁷⁵

Bu gerçeği bilen âlimler, haşyet duygusuna sâhip olurlar. Nitekim Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “Allâh'ı en iyi bileniniz ve O'ndan en çok korkanınız benim”⁶⁷⁶

إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَ ﴿٢٩﴾ لِيُؤْتِيَهُمَ أَجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٠﴾ وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ إِنَّ اللَّهَ بِعِبَادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴿٣١﴾ ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ إِذْنَ اللَّهُ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٣٢﴾ جَنَّاتٌ عَذْنٌ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٣٣﴾

29. Muhakkak Allah'ın Kitabını okuyanlar, namazı dosdoğru kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık infâk edenler, asla durgunlaşmayacak bir ticaret umabilirler.

30. Tâ ki mükâfatlarını tastamam versin, hatta lütfundan onlara fazlasını da versin. Çünkü O, Ğafûrdur, Şekûrdur.

31. Kitabdan sana vahyettiğimiz, kendinden öncekileri doğrulayıcı olmakla beraber hakkın da ta kendisidir. Muhakkak Allah kullarından haberdardır, görendir.

674 Şifâü'l-Alîl (172-173)

675 Fâtır 35/28

676 Buhârî (X/529) Edeb, Bâb: Men lem yüvâcihi'n-nâse bi'l-itâb; Müslim (V/203) Fedâil, Bâb: ilmühâ sallallâhu aleyhi ve selem ve şiddetü haşyetih. Bk. Medâricü's-Sâlikîn (II/136-137)

32. *Sonra Kitabı kullarımızdan seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimisi nefesine zulmedicidir, kimisi itidal üzeredir, kimisi de Allah'ın izni ile hayırlarda öne geçmiştir. İşte bu, büyük lütfun ta kendisidir.*

33. *(Bu mükâfat) Adn Cennetleridir ki oraya girerler. Orada altın bileziklerle ve incilerle süslenirler. Orada elbiseleri de ipektir.*

Tefsiri:

Bâzi insanlar⁶⁷⁷ bu merhaleleri kat ederek Allâh'a ve selâmet yurduna ulaşırlar. Bunlar da kendi içlerinde üç kısımdır: Kendine zulmedenler, orta bir yol tutanlar ve Allâh'ın izniyle hayırlarda öne geçenler. Bunların hepsi de Allâh'a döneceğine inanan ve bunun için hazırlık yapan kimselerdir. Ancak bu hazırlığı yapmakta, bunun için gösterdikleri gayrette ve sür'atte farklılık arz ederler.

Kendisine zulmedenler, yol için azık edinmeyi ihmâl eder, yanlarına menzile kadar yetecek azık almazlar. Aksine yolda zarar görecekları şeyleri yanlarına alır ve bunları yanlarına aldıkları ölçüde de menzile ulaştıklarında zarar görürler.

Orta yolu tutanlar ise kendilerine yetecek azığı almakla yetinirler. Bunun dışında ne kâr getirecek ticâret malları taşır ne de zararlı eşyâları. Dolayısıyla bunlar kurtuluşa ererler. Ne var ki kazanç getirecek ticâret eşyâlarını ve değerli malları ellerinden kaçırlar.

Hayırlarda öne geçenlerin tüm düşüncesi ise kâr elde etmek ve ticâret eşyâlarıdır. Çünkü elde edecekleri kârın bu eşyâların miktârına göre olacağını bilmektedirler. Dolayısıyla elinde bir malı biriktirip de ondan kâr etmemeyi hüsrân olarak görürler. Tüccarların kâra rağbet ettikleri zaman onlar da kârını elde ederler. Onlar, 10 ile 700 dirhem ve daha fazlasının kazanılabileceği bir şehrin olduğunu bilip o şehrin yolları ve ticâret hakkındaki tecrübesini kullanarak kâr elde eden biri gibidirler. Böyle bir adam, mâlik olduğu her şeyi elinden çıkarır, gerekirse elbîsesini bile satar ve o ticâreti yapmak üzere o şehre gider. Hayırlarda Allâh'ın izniyle öne geçen kimseler de işte böyledir: Kâr elde etmeksizin geçirilen zamânı hüsrân olarak görürler.

Herkesin hangi gruba girdiğini bilmesi için Allâh'ın yardım ve ihsânıyla bu üç tüccar sınıfının özellikleri üzerinde bir nebze duralım:

Kendisine zulmeden kişiler, gün sonunda bir merhaleye ulaştıklarında hoşlandıkları arzular ve hevesler kalplerine hâkim olur, organlarını harekete geçirir. Allâh'a karşı vazîfeleri husûsunda bâzen ruhsatı (geçici olarak kolaylaştırılmış dînî sorumluluk) uygularlar, bâzen de azîmeti (asıl olan sorumluluk) tercîh ederler. Bâzen de gevşeklik göstererek ve tevbe edeceklerine güvenerek günah işlerler. Allah'tan başka hiçbir ilâh tanımamak, Allâh'a, peygamberine, âhiret

677 Burada insanlar ilim ve amel bakımından kategorilere ayrılmaktadır. Yukarıdaki insanlar ikinci kısım insanlardır (Derleyenin notu)

gününe, cezâ ve mükâfâta inanmakla birlikte kendisine zulmedenlerin hâli işte böyledir. Menzile ulaştıklarında onların hem kâr hem de zarar, ama daha çok zararla karşılaşacakları muhakkaktır. Kıyâmet gününde bunların kâr ve zararları ortaya konulup değerlendirilecek ve hangisi daha çoksa ona göre hüküm verilecektir. Allâh'ın hükmü adâlet ve ihsandan uzak değildir.

Orta yolu tutanlar ise, yolculuklarının hakkını vermiş, onu ne artırmış ne de eksiltmişler, ne tüccarlar gibi kâr elde etmiş, ne de zarar edenler gibi hüsrâna uğramışlardır. Bunlardan biri yolculuğu esnâsında temizlikle ilgili sorumluluklarını kusursuz yerine getirir, namazı rükünleri, şart ve gerekleriyle birlikte vaktinde kılar. Sonra Allâh'a karşı vazîfelerini ihmâl etmeksizin O'nun serbest bıraktığı işlere ve geçimini temin etmeye yönelir. Ancak nâfile ibâdet ve zikirler yapmaz. Farz olan bir sorumluluk yapması gerektiğinde derhal ona koşar. Ancak onu yerine getirince yine başka meşgûliyetlerine döner. Onun hareket seyri her zaman böyledir. Gece de fecre kadar uyur. Sonra dînî sorumluluklarını ve geçimini temin etmek üzere kalkar. Oruç tutması farz olan ramazan ayı geldiğinde orucunu tutar, üzerine farz ise zekâtı verir ve hacca gider. İnsanlara karşı davranışı da böyle mûtedildir. Onlara haksızlık etmez, ama hakkını da yedirmez.

Hayırlarda öne geçenlere gelince, onlar ebrâr (iyiler) ve mukarrabûn (Allâh'a yaklaştırılmış olanlar) olmak üzere kendi içlerinde ikiye ayrılırlar.

Hayırlarda öne geçenlerin her iki grubu ve orta yolu tutanlar ashâb-ı yemin-dir (amel defteri sağından verilenlerdir)⁶⁷⁸. Ancak – netîcede ashâb-ı yemîn içine dâhil olsalar da — kendilerine zulmedenlerin hepsi ashâb-ı yeminden değildir. Nitekim onlar, netîcede cezâlarını çektikten sonra müminler gibi olsalar da mutlak olarak mümin olarak da isimlendirilmezler.

“(Onların mükâfâtı), içine girecekleri Adn Cennetleridir. Orada altın bilezikler ve incilerle süslenirler” âyetinde kastedilenin kim olduğu hakkında ihtilâf vardır. Acabâ bunlar, kendilerine zulmedenler, orta yolu tutanlar ve hayırlarda öne geçenlerden oluşan üç sınıfın tamâmı mı, yoksa sâdece orta yolu tutanlarla hayırlarda öne geçenlerden mi oluşmaktadır?

Bâzı âlimler buradaki üç sınıfın da Cennet'te olduğunu ileri sürmüştür. İbn Mes'ud -radiyallâhu anh-, İbn Abbâs -radiyallâhu anh-, Ebû Saîd el-Hudrî -radiyallâhu anh- ve müminlerin annesi Hz. Âişe'nin -radiyallâhu anh- bu görüşte olduğu rivâyet edilmiştir.

Ebû İshâk es-Sübey'î şöyle demiştir: Benim altmış yıldır dinlediğim bilgilere göre bu üç sınıfın hepsi de kurtulmuştur.⁶⁷⁹

678 Bu ifâde Kur'an'da geçmektedir. Bk. Vâkıa 56/27

679 Taberî, Tefsir (XXII/134)

Ebû Dâvûd et-Tâî ise şöyle demiştir: Bize es-Salt b. Dînâr, Ukbe b. Suhbân el-Hennâî'nin şöyle dediğini haber vermiştir: Hz. Âişe'ye -radiyallâhu anh- "*Onlardan kimi kendisine zulmeder, kimi ortadadır, kimi de Allâh'ın izniyle hayırlarda öne geçer*" âyetinin mânâsını sordum. Şu cevâbı verdi: Oğlum! Bunların hepsi Cennettedir. Hayırlarda öne geçenler, Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- devrinde yaşayıp peygamberin kendilerine hayır ve ihsanla şehâdetle bulunduğu kimselerdir. Orta yolu tutanlar, hayırlarda öne geçenleri izleyen ve onlara kavuşanlardır. Kendisine zulmedenler ise benim ve senin gibi insanlardır.

Ukbe, Hz. Âişe'nin -radiyallâhu anh- sözünü aktardıktan sonra şöyle demiştir: Hz. Âişe -radiyallâhu anh- kendisini bizlerle bir sayarak tevâzu göstermiştir.⁶⁸⁰

İbn Mes'ûd -radiyallâhu anh- şöyle demiştir: Bu ümmet kıyâmet gününde üçe ayrılır: Bir grup sorgusuz-süâlsiz, bir grup da kısa bir sorgulamadan sonra Cennet'e girerler. Üçüncü grup ise çok büyük günahlar işlemişlerdir. Allah Teâlâ çok iyi bildiği halde sorar:

—Bunlar da kim?

Melekler:

- Bunlar günahkâr kimselerdir. Ancak şirke düşmediler.

Bunun üzerine Allah şöyle buyurur:

- Onları benim geniş rahmetine katınız!⁶⁸¹

Kâ'b şöyle demiştir: Kâ'be'nin Rabbine yemîn olsun ki, îman bakımından bu üç sınıf aynı seviyededir. Ancak amel bakımından birbirlerinden üstün olmuşlardır.

Hasan el-Basrî de şöyle demiştir: Hayırlarda öne geçenler, iyilikleri ağır basanlardır. Orta yolu tutanlar, iyilik ve kötülükleri birbirine denk olanlardır. Kendilerine zulmedenler ise, iyilikleri kötülüklerinden az olanlardır.

Bu görüşte olanlar şu delilleri ileri sürmüştür: Allah Teâlâ, âyetin başında bu üç sınıfın da seçtiği kullarından olduğunu bildirmiştir. Kâfir ve müşriklerin seçkin kullardan olması mümkün değildir. Çünkü âyette اِطْفِئْ kelimesi kullanılmaktadır ki, bir şeyin iyi olanını seçmek ve tercih etmek demektir. O halde burada zikredilen bu üç sınıf da yaratıkların seçkin olanlarıdır. Ancak bunların da kendi içlerinde birbirlerine üstünlüğü vardır. Hayırlarda öne geçenler orta yolu tutanlardan, orta yolu tutanlar kendilerine zulmedenlerden, kendilerine zulmedenler de kâfir ve müşriklerden üstündürler.

Bu görüşte olan kimseler, görüşlerini destekleyen bâzı hadis ve rivâyetler de zikretmişlerdir. Onların bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

680 Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Müsned (209); Hâkim, el-Müstedrek (II/426)

681 Taberî, Tefsir (XXII/134)

Süleyman eş-Şâzekûnî, Husayn b. Nümejr – Ebû Leylâ – Ebû Leylâ'nın kardeşi – Ebû Leylâ'nın amcası kanalıyla Üsâme b. Zeyd'den Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- bu âyet hakkında şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Bunların hepsi Cennettedir."*⁶⁸²

Taberânî, Ahmed b. Hammâd b. Raiye – Yahyâ b. Bükeyr – İbn Lühey'a – Ahmed b. Hâzım el-Meârifî – Tev'eme'nin âzatlısı Sâlih kanalıyla Ebu'd-Derdâ'nın şöyle dediğini nakletmiştir: Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, *"Onlardan kimi kendisine zulmeder, kimi ortadadır, kimi de Allâh'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır."* âyetini okudu ve sonra şöyle buyurdu: *"Hayırlarda öne geçenler sorgusuz-süâlsiz, orta yolu tutanlar ise kısa bir sorgulamadan sonra Cennet'e gireceklerdir. Kendilerine zulmedenler ise uzun süre mahpus tutulacaklar, sonra Allah onları affedecektir."*⁶⁸³

Zekeriyâ es-Sâcî, el-Hasen b. Ali el-Vâsıtî – Ebû Saîd el-Huzâî – el-Hasen b. Sâlim – Sa'd b. Tarîf kanalıyla Ebû Hâşim et-Tâî'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Medîne'ye gidip mescide girdim ve bir sütûnun yanına oturdum. Biraz sonra Huzeyfe geldi ve şöyle dedi: *"Sana Hz. Peygamber'den -sallallâhu aleyhi vesellem- işittiğim bir hadîsi aktarayım mı? Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştu: 'Allah Teâlâ, bu ümmeti diriltir. O zaman ümmetin hâli, Allâh'ın şu sözünde belirttiği gibi olacaktır:: 'Onlardan kimi kendisine zulmeder, kimi ortadadır, kimi de Allâh'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır.' Hayırlarda öne geçenler sorgusuz-süâlsiz, orta yolu tutanlar ise kısa bir sorgulamadan sonra Cennet'e gireceklerdir. Kendilerine zulmedenler ise Cennet'e Allah'ın rahmetiyle girerler"*⁶⁸⁴

Taberânî, Muhammed b. İshâk b. Râheveyh – Muhammed'in babası – Cerir - A'meş kanalıyla ismiyle zikrettiği (şimdi benim hatırlayamadığım) bir adamdan Ebû'd-Derdâ'nın -radiyallâhu anh- şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber'i -sallallâhu aleyhi vesellem- *"Onlardan kimi kendine zulmeder"* âyeti hakkında şöyle derken işittim: *"Hayırlarda yarışanlar ve orta yolu tutanlar sorgusuz-süâlsiz, kendilerine zulmedenler ise kısa bir sorgulamadan sonra Cennet'e girerler."*⁶⁸⁵

682 Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr (I/167); Heysemî, Mecmau'z-Zevâid (VII/96) Ancak bu kaynaktaki rivâyetin râvîlerinden biri, hâfıza bakımından iyi olmayan Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ'dır. Ayrıca bk. Beyhakî, el-Ba's ve'n-Nüşûr, 84; Hatîb el-Bağdâdî, Târih (XII/371); Tirmizî (III/96) Tefsîr, Sûretü Fâtır. Elbânî bu hadîsi sahih görmüştür. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (396)

683 Taberânî'nin matbû olan eserinde bu hadis yoktur. Burada zikredilen sened de zayıftır.

684 Bu hadis de gerçekten çok zayıftır. İbn Maîn'in söylediği üzere Sa'd b. Tarîf'ten rivâyet etmek uygun görülmemektedir. Bk. Mîzânü'l-İ'tidâl (II/122)

685 Ahmed b. Hanbel, bu hadîsi şu ifâdeyle rivâyet etmiştir: Onlardan kimi kendine zulmeder. Zulmeden, alınur. Bu, onun için bir üzüntü ve keder olur. Kimi de orta yolu tutar. Onlar, kısa bir sorgulamadan geçer. Bir kısmı ise Allâh'ın izniyle hayırlarda öne geçen kimselerdir. Bunlar ise Cennet'e sorgusuz-süâlsiz girenlerdir. Bk. (V/194; VI/444); Taberî (XXII/137); Hâkim (II/426)

İbn Lühey'a, Ebû Ca'fer kanalıyla Yûnus b. Abdurrahman'dan Ebu'd-Derdâ'nın -radiyallâhu anh- şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber'i -sallallâhu aleyhi vesellem- bu âyet hakkında şöyle derken işittim: *"Hayırlarda öne geçenler sorgusuz-süâlsiz Cennet'e girerler. Orta yolu tutanlar kısa bir sorgulamadan geçenler. Kendilerine zulmedenler ise hesâba çekilir, sıkıntı çeker ve tasalanırlar, ama sonunda Cennet'e girer ve şöyle derler: 'Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun. Doğrusu Rabbimiz çok bağışlayan, çok nîmet verendir.'*

Humeydî, Süfyan kanalıyla Tu'me b. Amr el-Ca'ferî'den bir adamın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Ebu'd-Derdâ -radiyallâhu anh- bir adama şöyle dedi: Sana kimseye rivâyet etmediğim bir hadis rivâyet edeyim mi? Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, *"Onlardan kimi kendisine zulmeder, kimi ortadadır; kimi de Allâh'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır. İşte büyük fazîlet budur. (Onların mükâfâtı), içine girecekleri Cennettir"* âyeti hakkında *"Hepsi Cennet'e girecektir"* buyurmuştur.⁶⁸⁶

Bu görüşü savunanlar, büyük günah işlemiş olan tevhid ehlinin kurtulup Cennet'e gireceği hakkındaki âyet ve hadisleri de bir delil olarak sunmuşlardır.

Başka bir delil olmak üzere şöyle demişlerdir: Kişinin kendisine zulmetmesiyle günah işlemesi ve isyân etmesi kastedilir. Zulüm üçe ayrılır:

1. Arzu ve heveslerine tâbi olup onları Allâh'a itâate tercih ederek kendine zulmetmesi,

2. Yaratılanlara düşmanlık etmek sûretiyle onlara zulüm ve haksızlık etmesi,

3. Allah'tan başka varlıklara kulluk ederek Allâh'a zulüm ve haksızlık etmesi.

Böylece ortaya çıkmaktadır ki, burada kastedilen, kişinin günah işleyerek kendine zulmetmesidir. Tevhit ehli günahkârların ise Cennet'e girecekleri âyet ve hadislerle kat'î olarak sâbit olan bir husustur.

Ancak bâzı âlimler, buraya kadar aktardığımız görüşe muhâlefet ederek şöyle demişlerdir: Cennet, sâdece orta yolu tutan ve hayırlarda öne geçen kimse- lere vaat edilmiştir. Kendilerine zulmedenler için bu vaat geçerli değildir. Çünkü kendilerine zulmedenler ile kâfirler kastedilmektedir. Orta yolu tutanlar günahkâr müminler, hayırlarda öne geçenler ise Allâh'ın haramlarından sakınan mümin- lerdir. İkrime, Hasan el-Basrî ve Katâde'nin bu görüşte olduğu rivâyet edilmiştir. el-Keşşâf adındaki eserin yazarı Zemahşerî⁶⁸⁷, Münzir b. Saîd ve Rummânî'nin de içinde bulunduğu bir grup müfessirin tercihi de bu istikâmettedir.

Bu görüşü savunanlar şöyle demişlerdir: Bu âyet-i kerîme, bahtıyarı ve bed- bahtıyla tüm insanları içine almaktadır. Bu yönüyle şu âyet-i kerîmenin bir eşidir:

686 Bu hadis de zayıftır.

687 Bk. el-Keşşâf (III/275)

"Ve sizler de üç sınıf olduğunuz zaman, ashâbu'l-yemîn (sağdckiler), ne mutlu o ashâbu'l-yemîn! Ashâbu's-şimâl (soldakiler), ne bahtsızdırlar onlar! (Hayırda) önde olanlar, (ecirde de) öndedirler."⁶⁸⁸

Ashâbu'l-yemîn, orta yolu tutanlardır. Ashâbu's-şimâl, kendilerine zulmedenlerdir. Önde olanlar ise, hayırda öne geçip yarışanlardır.

Allah Teâlâ, kendilerine zulmedenleri seçmemiştir. Çünkü O'nun seçtikleri, kulları içinde seçkin kimselerdir. Kendilerine zulmedenler ise seçkin kul olamazlar. Aksine onlar mahlûkâtın şerlileridir. Onların seçkin olduğu nasıl söylenebilir ve bu kelimenin onlar hakkında kullanılması nasıl uygun görülebilir?

Allah, seçkin kullarını sever, ama zâlimleri sevmez. O halde kendilerine zulmedenler Allâh'ın seçkin kulu olamazlar.

Kendisine zulmeden kimse – her ne kadar Kitab'a vâris kılınmış olsa da – onun içerdiklerini uygulamaması sebebiyle kendisine zulmetmiştir. Allah ise, Kitab'ına vâris kıldığı kullarını, onun muhtevâsını uygulasınlar diye seçmiştir. Şu halde o Kitab'ı uygulamayıp geri plâna atanlar Allâh'ın seçkin kulu olamazlar.

Kaldı ki âyette geçen اضْطَمَّتْ kelimesi, bir şeyin hülâsası ve özü mânâsında "iftiâl" kalıbında bir kelimedir. Aslı اضْطَمَّتْ idi. اصطاح "sabah şarabı içmek" اصطدام "çarpmak" kelimelerinde olduğu gibi, ص harfinden sonra gelen ت harfi ط harfine dönüştürülmüştür.

Kendisine zulmeden kimse, kulların hülâsası ve özü, dolayısıyla seçkini değildir. Çünkü Allah Teâlâ seçkin kulları hakkında şöyle buyurmuştur: "De ki: Hamd olsun Allâh'a, selâm olsun seçkin kıldığı kullarına"⁶⁸⁹

Kendisine zulmedenlerin de seçkin kullardan olması, tüm şer ve azaptan uzak ve tamâmen selâmette olmalarını gerektirir. Hâlbuki kendisine zulmeden kimse, şerden de azaptan da kurtulmuş değildir. Bu durumda seçkin olması mümkün değildir!

Kur'an'ın üslûbu, mutlak mânâda mükâfat vâdinin sâdece Allâh'ın harâmından sakınanlara yönelik olduğunu, zâlimleri kapsamadığını göstermektedir. Çünkü Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır: "Kullarımızdan, takvâ sâhibi kimselere verdiğimiz Cennet işte budur."⁶⁹⁰ Görüldüğü gibi burada zâlimler zikredilmemektedir.

Şu âyetler de bu hakîkati gösterir: "De ki: Bu mu daha iyi, yoksa takvâ sâhiplerine vaat edilen ebedîlik Cenneti mi?"⁶⁹¹ "Rabbinizin bağışına ve takvâ sâhip-

688 Vâkıa 56/7/10

689 Neml 27/59

690 Meryem 19/63

691 Furkan 25/15

leri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan Cennet'e koşun!"⁶⁹² "Şüphesiz takvâ sâhipleri için umulanı buldukları yer, bahçeler, üzüm bağları, göğüsleri tomurcuk gibi kabarmış yaşıt kızlar, içki dolu kâseler vardır. Onlar orada ne boş bir lâkırdı ne de yalan iştirirler. Bunlar Rabbinin yeterli bir bağıışı, mükâfâtıdır."⁶⁹³

Kur'an böyle âyetlerle doludur. Ancak onun hiçbir yerinde kendisine zulmedenlere mutlak olarak mükâfat vaat edildiği geçmemektedir. Aksine onlar hep tehditle ilgili âyetlerde zikredilmektedir. Şu âyetler bunların bir örneğini teşkil eder: "Şüphesiz suçlular Cehennem azâbında devamlı kalacaklar, azapları hafifletilmeyecektir. Onlar azap içinde kurtuluştan ümit kesmişlerdir. Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar kendileri zâlim kimselerdir."⁶⁹⁴ "Bunun üzerine: Ey Rabbimiz! Aralarında yolculuk yaptığımız şehirlerin arasını uzaklaştır, dediler ve kendilerine yazık ettiler. Biz de onları, ibret kıssaları hâline getirdik ve onları büsbütün parçaladık."⁶⁹⁵ "Biz onlara zulmetmedik, fakat, onlar kendilerine haksızlık ediyorlardı."⁶⁹⁶

Kendilerine zulmedenler, kötülükleri iyiliklerinden fazla olanlardır. Kur'an'ın tamâmı, böyle kimselerin kurtulaşa eremeyeceğini ve hüsrâna uğracağını belirtmektedir: "Kimin (sevap) tartıları ağır gelirse, işte onlar kurtulaşa erenlerdir. Kimin de tartıları hafif gelirse, işte onlar, âyetlerimize karşı haksızlık ettiklerinden dolayı kendilerini ziyâna sokanlardır."⁶⁹⁷ "O gün kimin tartılan ameli ağır gelirse işte o, hoşnut edici bir yaşayış içinde olur."⁶⁹⁸ Şu halde, tartı neficesinde iyilikleri az çıkmış olan zâlim kimselere Allâh'ın Cennet vaat etmiş olması mümkün olabilir mi? Aslâ!

جَنَّاتِ "Adn Cennetleri" tamlamasındaki جَنَّاتِ "Cennetler" kelimesi, bir önceki âyetin sonunda geçen ذَٰلِكَ هُوَ النَّفْضُ الْكَبِيرُ "İşte büyük fazîlet budur!" cümlesine gramer bakımından tâbi olarak merfûdur (ötreidir). Bu, لَنْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ نَاصِيَةٍ "Hayır! Eğer vazgeçmezse, derhal onu alnından, o yalancı, günahkâr perçeminden yakalarız"⁶⁹⁹ âyetinde nekire (belirsiz) olan نَاصِيَةٍ "alın" kelimesinin daha önce geçen ve ma'rife (belirli) olan النَّاصِيَةِ "o alın" kelimesine tâbi oluşu gibidir. نَاصِيَةِ "alın" kelimesi, — nekire olmasına rağmen — كَاذِبَةٍ "yalancı" kelimesiyle nitelendiği ve böylece ma'rifeye yaklaştığı için ma'rife olan النَّاصِيَةِ "o alın" kelimesine tâbi olabilmıştır.

692 Âl-i İmran 3/133

693 Nebe 78/31-36

694 Zuhurf 43/74-76

695 Sebe 34/19

696 Nahl 16/118

697 A'raf 7/8-9

698 Kâria 101/6-7

699 Alak 96/15-16

Bilindiği üzere, üzerinde durduğumuz âyet-i kerîmede, metbû' (tâbinin kendisini izlediği kelime) olan **الْفُضْلُ الْكَبِيرُ** "büyük fazîlet", hayırlarda öne geçenlere mahsustur. Buna göre anlam şöyledir: Onların, Allâh'ın izniyle öne geçmeleri, büyük fazilettir. O da girecekleri Adn Cennetleridir.

Böylece hayırlarda öne geçmeleri, Cennetlerle eş-değer görülmüştür. Çünkü Cennet'e girmelerini sağlayan ve buna vesîle olan, hayırlarda öne geçmek için yarışmalarıdır.

Allah Teâlâ, o kişilerin, Cennet'te altın bilezikler ve inciler takındıklarını belirtmektedir. Bunlar, orta yolu tutanlara değil, hayırlarda öne geçmiş kimselere âittir. Çünkü Hz. Peygamber'den -sallallâhu aleyhi vesellem- sağlam bir şekilde nakledildiğine göre Firdevs Cennetleri dört tânedir. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Yemek kapları, süs eşyaları ve içindeki her şey altın olan iki Cennet vardır. Ayrıca bütün bu eşyalar gümüşten olan iki Cennet daha vardır. Adn Cennet'indeki insanların Allâh'ı görmelerine engel olan, sâdece Kibriyâ (ululuk) perdesidir."*⁷⁰⁰

Altından olan Cennetlerin gümüşten olanlara üstün olduğu açıktır. Altından olan Cennetlere kendilerine zulmedenler yerleşecekse gümüşten olanlara kim yerleşecek? Böylece anlaşılır ki, kendilerine zulmedenler burada zikredilen Cennetlere giremeyektir.

Ayrıca âyette geçen **يَدْخُلُونَهَا** "girecekler" kelimesinde özne olan **و** zamîrine en yakın isim, **سَابِق** "hayırlarda öne geçenler" kelimesidir. O halde, zikredilen Cennetlere girmek sâdece onlara mahsustur.

Onların mükâfâtı zikredilip başkaları hakkında sükût edilmiştir. Bu, Kur'ân'ın bilinen üslûbudur. Ebrar (iyiler), müttakîler (Allâh'ın yasaklarından sakınanlar), ihlâslılar, muhsinler (iyi işler yapanlar) ve iyilikleri kötülüklerinden fazla olanların mükâfatlarını açıklar, durumu şâibeli olan kimseler hakkında sükût eder. Şu âyetler, bu üslûbun örneğidir: *"İyiler muhakkak Cennet, kötüler de Cehennemdedir."*⁷⁰¹ *"Kim azgınlık eder ve dünya hayatını tercih ederse, şüphesiz, Cehennem onun sığınağıdır. Kim de, Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefsini arzularından alıkoyarsa, şüphesiz, Cennet onun sığınağıdır."*⁷⁰² Kur'ân-ı Kerim'de böyle bir çok âyet-i kerîme vardır.

Durumu şâibeli olan kimseler hakkında bu şekilde sükût edilmesi, büyük bir sakındırma ve tehdit içerir. Çünkü onların durumu Allâh'a bırakılmış, onlara bir

700 Bu hadîsi Buhârî birkaç yerde zikretmiştir. Bk. (VIII/491) Tefsir, Sûretü'r-Rahman, Bâb "Ve min dūnihimâ Cennetân"; Müslim (I/425-426) îman, Bâb: İsbâtü ru'yeti'l-mūminin fi'l-âhireti lirabbihim.

701 İnfitar 82/13-14

702 Nâziât 79/37-41

garanti verilmemiş, bir vaatte de bulunulmamıştır. O halde son derece ihtiyatlı davranmalı, kurtuluş ve felâhlarını garantileyecek samîmî bir tevbeyle sarılmalıdırlar.

Zâten seçkin olan bir kimseye hiçbir kayıt olmaksızın zâlim denilmesi mümkün değildir. Hiçbir kayıt konulmadan ancak kâfirlere zâlim denilir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *“Ey îmân edenler! Kendisinde artık alış-veriş, dostluk ve kayırma bulunmayan gün (kıyâmet) gelmeden önce, size verdiğimiz rızıktan hayır yolunda harcayın! Gerçekleri inkâr edenler elbette zâlimlerdir.”*⁷⁰³ *“Zâlimlerin ise hiçbir dostu ve yardımcısı yoktur.”*⁷⁰⁴ *“Allah, inananların dostudur.”*⁷⁰⁵ Zâlimin yardımcısı bile yoktur. O halde müminler içerisinde yer alamaz.

Kaldı ki âyetler üzerinde düşünen ve onların bağlamını iyi değerlendiren kimse, yaratılmışların hepsini kapsadığını ve alacakları karşılıkların mertebelerini gösterdiğini görür. Allah Teâlâ, iyilik eden ve zulmeden olmak üzere insanların iki kısma ayrıldığını belirtiyor, sonra da iyilik edenleri orta yolu tutanlar ve hayırda öne geçenler olmak üzere kendi içinde ikiye ayırarak iyilerin mükâfâtını zikrediyor. Daha sonra zâlimlerin cezâsını zikretmek üzere şöyle buyuruyor: *“İnkâr edenlere de Cehennem ateşi vardır. Öldürülmezler ki ölsünler, Cehennem azâbı da onlara biraz olsun hafifletilmez. İşte biz, küfürde ileri giden her nankörü böyle cezâlandırırız.”*⁷⁰⁶

Cenâb-ı Hak, bu konuda başka bir âyet-i kerîmede de şöyle buyurmuştur: *“Onlardan her kim: ‘İlah O değil, benim!’ derse, biz onu Cehennemle cezâlandırırız. İşte biz, zâlimlere böyle cezâ verimiz!”*⁷⁰⁷

Demek ki, Allah Teâlâ, üzerinde durduğumuz âyet-i kerîmede, bütün kullarını ve âhirette görecekları karşılığı zikretmiştir.

Yaratılmışların her üç sınıfını da zikretmek Kur’ân’ın üslûbudur. Nitekim Allah Teâlâ, Vâkıa, Mutaffifîn ve İnsan sûrelerinde de bu sınıfları zikretmiştir. Vâkıa sûresinin hem başında hem de sonunda zikretmiştir. Başında şöyle buyurmuştur: *“Ve sizler de üç sınıf olduğunuz zaman, ashâbu’l-yemîn, ne mutlu o ashâbu’l-yemîne! Ashâbu’ş-şimâl, ne bahtsızdırlar onlar! (Hayırda) önde olanlar, (ecirde de) öndedirler. İşte bunlar, naîm Cennetlerinde (Allah’a) en yakın olanlardır.”*⁷⁰⁸

Ashâbu’ş-şimâl zâlimlerdir. Ashâbu’l-yemîn ise iki kısımdır: Ebrâr ve hayırlarda öne geçenlerdir. Bunlar Allah’a yaklaştırılmış olan kimselerdir.

703 Bakara 2/254

704 Şûrâ 42/8

705 Bakara 2/257

706 Fâtır 35/36

707 Enbiyâ 21/29

708 Vâkıa 56/7-12

Vâkıa Sûresi'nin sonunda da şöyle buyurulmuştur: *"Eğer o ashâbu'l-yeminden ise, 'Ey ashâbu'l-yeminden olan! Sana selâm olsun!' ama yalanlayıcı sapıklardan ise işte ona da kaynar sudan bir ziyâfet vardır. Ve onun sonu Cehen-neme atılmaktır."*⁷⁰⁹

Sûrenin başında kıyâmetin koptuğu andaki durumlarını, sonunda ise küçük kıyâmet olan ölüm ânındaki durumlarını zikretmiştir. Nitekim daha önce ölümü ve rûhun bedenden ayrılışını dile getirmiştir: *"Hele can boğaza dayandığı zaman, O vakit siz bakar durursunuz. (O anda) biz ona sizden daha yakınız, ama göremezsiniz. Mâdem ki cezâ görmeyecekmişsiniz O nu (canı) geri çevirsenize, şâyet iddiânızda doğru iseniz!"*⁷¹⁰

Daha sonra *"Fakat (ölen kişi) Allah'a yakın olanlardan ise..."*⁷¹¹ buyurarak sonuna kadar ashâbu'l-yemîn, ashâbu's-şimâl ve Allâh'a yakın olanlardan oluşan bu üç sınıfın durumlarını anlatmıştır.

Sûrenin başında ise yaratılmışların sınıflarını şu âyetlerden sonra zikretmiştir: *"Kıyâmet koptuğu zaman, ki onun oluşunu yalanlayacak kimse yoktur; O, alçaltıcı, yükselticidir. Yer şiddetle sarsıldığı, Dağlar parçalandığı, Dağılıp toz du-man hâline geldiği, Ve sizler de üç sınıf olduğunuz zaman..."*⁷¹²

İnsan Sûresi'nde ise şöyle buyurmuştur: *"Doğrusu biz, kâfirler için zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırladık."*⁷¹³ Bunlar, ashâbu's-şimâli oluşturan zâlimlerdir.

Daha sonra Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: *"İyiler ise, kâfûr katılmış bir kadehten (Cennet şarabı) içerler."*⁷¹⁴ Bunlar, orta yolu tutan kimselerin oluşturduğu ashâbu'l-yemindir.

Cenâb-ı Hak, bir sonraki âyette şöyle devâm etmiştir: *"(Bu,) Allah'ın has kullarının içtikleri ve akıttıkça akıttıkları bir pınardır."*⁷¹⁵ Burada bahsedilen kullar, hayırlarda öne geçenlerdir. Bu sebeple "Allâh'ın kulları" şeklinde Allâh'a nispet edilerek anılmışlardır.

Görüldüğü gibi Allah Teâlâ, bunların, bu pınarın içeceğini hiçbir şeyle karıştırmadan saf bir şekilde içtiklerini, iyilerin ise kâfûrla karıştırarak içtiklerini bildirmektedir. Nitekim Muttâfî'nin Sûresi'nde de iyilerin içeceği hakkında şöyle buyurmuştur: *"Karışımı Tesnîm'dendir. (O Tensîm Allah'a) yakın olanların içecekleri bir kaynaktır."*⁷¹⁶

709 Vâkıa 56/88-94

710 Vâkıa 56/83-87

711 Vâkıa 56/88

712 Vâkıa 56/1/7

713 İnsan 76/4

714 İnsan 76/5

715 İnsan 76/6

716 Muttâfî'nin 83/27-28

Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ يَنْزُبُ بِهَا الْمَقْرُون “Allah’a yakın olanların içeceği bir kaynaktır” buyururken مِنْهَا edâtını değil de, بِهَا edâtını kullanmıştır. Böylece, onların, pınarın içeceğini başka bir şeyle karıştırmadan saf bir şekilde içeceklerine işâret etmiştir. بِهَا edâtının kullanılmasıyla يَنْزُبُ “içmek” fiiline يَرُوى “kanmak” fiilinin anlamı tazmîn edilmiş (yüklenmiştir). Burada tazmîn olduğunu söylemek, بِهَا daki, ب edâtının مِنْ edâtı anlamında olduğunu söylemekten daha hoş ve anlamlıca daha güzeldir. Demek ki يَنْزُبُ “içmek” fiiline, başka bir fiilin anlamı yüklenmiş ve böylece يَنْزُبُ “içmek” fiili, o fiilin müteaddî olduğu (geçişli hâle geldiği) edatla müteaddî olmuştur. Mâhir gramercilerin görüşü böyledir. Bu görüş, Sıbeveyh ve onun gramerde ön plânda olan arkadaşlarına âittir.

Hâlbuki Allah Teâlâ, iyilerin içecekleri hakkında ب edâtını değil de, مِنْ edâtını kullanarak يَنْزُبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا “İyiler ise, kâfûr katılmış bir kadehten (Cennet şarabı) içerler.”⁷¹⁷ buyurmaktadır. Buna mukâbil, Allah’a yakın olanların içeceği daha mükemmel olduğu için pınarın içeceğinden hiçbir karışım olmaksızın saf bir şekilde içeceklerini gösteren ب edâtını kullanmıştır. Kur’ân-ı Kerîm’in gösterdiği mânâlar, insanın bilemeyeceği kadar hoş ve etkileyicidir.

Allah Teâlâ Muttaffifîn sûresinde şöyle buyurmaktadır: “Doğrusu günahkârların yazısı, muhakkak Siccîn’dedir. Siccîn nedir, bilir misin? (O günahkârların yazısı) amellerin sayılıp yazıldığı bir kitaptır.”⁷¹⁸

Bunları izleyen bâzî âyetlerden sonra Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: “Hayır! Onlar şüphesiz o gün Rablerinden (O’nu görmekten) mahrum kalmışlardır. Sonra onlar Cehenneme girerler. Sonra onlara: ‘İşte yalanlamış oldunuz (Cehennem) budur’ denilir.”⁷¹⁹

Cehenneme giren bu kimseler, kendilerine zulmedenlerin oluşturduğu ashâbu’s-şimâldir.

Daha sonra Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: “Hayır! Andolsun iyilerin kitabı İlliyyûn’dadır. İlliyyûn nedir, bilir misin? (O İlliyyûn’daki kitap) içinde ameller kaydedilmiş bir kitaptır.”⁷²⁰

Burada zikredilen iyiler, orta yolu tutanlardır.

Allah Teâlâ, kendisine yakın olan kimselerin kitaplarını göreceklərini, yâni onun içindeki bilgileri onların gözü önünde yazacağını, böylelikle onlara îtinâ edip katında bir şeref ve derece vereceğini bildirmektedir.

717 İnsan 76/5

718 Muttaffifîn 83/7-9

719 Muttaffifîn 83/15-17

720 Muttaffifîn 83/18-20

Daha sonra Allah Teâlâ, iyilerin erişeceği nîmetleri, onların meclislerini, cemâl-i îlâhî ile müşerref olmalarını ve nîmetlere erişmeleri sebebiyle yüzlerindeki görünen sevinci zikretti.⁷²¹ En sonunda onların içeceklerinden bahisle şöyle buyurdu: “Kendilerine mühürlü hâlis bir içki sunulur. Onun içiminin sonunda misk kokusu vardır. İşte yarışanlar ancak onun için yarışsınlar”⁷²²

Akabinden şöyle buyurmuştur: “Karışımı Tesnîm’denir. (O Tensîm Allah’a) yakın olanların içecekleri bir kaynaktır.”⁷²³

Tesnîm, Cennet içeceklerinin en üstünüdür. Allah Teâlâ, iyilerin içeceğinin Tesnîm’le karıştırıldığını, has kulların ise Tesnîm kaynağından sunulan içeceği saf bir şekilde içeceklerini bildirmektedir. Bu sebeple, İnsan Sûresi’nde de olduğu gibi “(O Tensîm Allah’a) yakın olanların içecekleri bir kaynaktır.”⁷²⁴ belirtmiştir.

İbn Abbas -radiyallâhu anh- ve başkaları şöyle demiştir: Allâh’a yaklaştırılan kimseler, o pınardan katıksız olarak içerler. Ashâbu’l-yemîne ise karıştırılarak sunulur.

Çünkü mükâfat, yapılan işe göredir. Allah’a yakın olan kimselerin tüm işleri Allah için olduğundan şarapları da hâlis ve katıksız olur. İyiler ise, Allâh’a itâat içeren davranışlar yanı sıra Allâh’ın serbest bıraktığı davranışları da yaptıkları için onların içeceği böyle hâlis olmamıştır. Kim ihlâslı olur ve işlerinde sâdece Allâh’a yönelirse, âhirette de içeceği hâlis olur. Allâh’a itâat yanı sıra Allâh’ın serbest bıraktığı işleri de yapan kimselerin içeceği ise böyle olmaz.

Ey cehâlet ve hevâ zulmetine batmış olan!
 Ey günahlarla sefil halde perîşan yıkılan!
 Bir düşün kalk da, elbette kıyâmet gerçek
 Acabâ, kim, o zaman hangi şaraptan içecek?
 O şarap kâsesi dünyâda iken doldurulur
 Şimdi doldurmayan ukbâda Hüdâ’dan ne bulur?
 O şaraptan o zaman içmeyecek kimseye yuh!
 Onu ondan alıkoymuş bulunan her şeye yuh!
 Bilse şâyet ne kadar hoş ve latiftir o şarâb,
 Yanarak tâ ciğerinden ona ağlardı harâb!
 Ne nasipsizdir onun anlamayan kıymetini!
 Ya bilip kadrini, elden kaçırın lezzetini?
 O zaman göz açılıp her şeyi idrâk edecek!

721 Bk. Mutaffifin 83/22-24

722 Mutaffifin 83/25-26

723 Mutaffifin 83/27-28

724 Mutaffifin 83/27-28

O zaman nâfiledir nâdim olup âh etmek!
 Şimdi hiç lezzeti yok bâdeler içmek ne abes!
 Mest olup böyle, o meyden ise geçmek ne abes!
 Bir yalan lezzete satmak o muhalled şarabı!
 Tatmamak hiç o bulunmaz, o müebbed şarabı!
 Varsa azmin, hedefin hep onu tatmak olsun
 Kadehin ağzına dek hep o şaraptan dolsun
 Lâkin eyvâh! Hüdâ'dan hep uzaksın sen, hep!
 Sevdiğinden uzak olmak ne için böyle acep?
 Yarın ukbâda kurulsun hele bir kantarlar
 O zaman her kişi kaybettiği neymiş anlar!

Bu görüşü savunanlar sözlerini şöyle sürdürdüler: Bu üç sınıf insanın zikredildiği Fâtır Sûresi'ndeki bu âyetlerde de durum böyledir. Kendilerine zulmedenler ashâbu's-şimâl, orta yolu tutanlar ashâbu'l-yemîn ve hayırlarda öne geçenler ise Allâh'a yaklaştırılmış kimselerdir.

Âyetteki "Kitap" ile özel olarak Kur'ân'ın, seçkin kullar ile de sâdece bu ümmetin kastedildiğine dâir herhangi bir delil yoktur. Aksine "Kitap" kelimesi, tüm peygamberlere indirilmiş kitapları içine alan bir cins isimdir. Allah Teâlâ, her ümmetin seçkin olanlarını o kitaplara vâris kılmıştır. Vâris kılınanlar, öncelikle peygamberler ve daha sonra da onların ümmetlerine mensup olan seçkin kişilerdir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Andolsun ki, biz Mûsâ'ya hidâyeti verdik ve İsrâîl oğullarına, akıl sâhipleri için bir öğüt ve doğruluk rehberi olan Kitab'ı mîras kıldık"*⁷²⁵

Görüldüğü üzere Allah Teâlâ, Kitab'ın, sâdece onu anlayacak akli olan ve onun ihtivâ ettiklerini uygulayan kimseler için bir hidâyet ve öğüt olduğunu bildirmektedir. Allâh'ın, Kitab'ın bilgisine vâris kıldığı kimseler, onun muhtevâsına göre davrananlardır.

Şu âyet, bu bakımdan çok dikkate şâyandır: *"Onlardan sonra kitaba vâris kılınanlar da onun hakkında derin bir şüphe içindedirler."*⁷²⁶

Kınanacak bir durum olduğu ve onların bilgisizliğini vurguladığı için fâilin (özne) saklanması ve fiilin meçhul (edilgen) getirilmesi son derece dikkat çekicidir. Hâlbuki onlara verdiği nîmet ve lütufları zikrettiği zaman şu şekilde fâili açıktan getirip fiili de ma'lûm (etken) olarak zikretmektedir: *"Sonra Kitab'ı kullarımız arasından seçtiklerimize verdik."*

725 Ğâfir 40/53-54

726 Şûrâ 42/14

Gerçi şöyle bir âyet de vardır: “Onların ardından da (âyetleri tahrif karşılığında) şu değersiz dünyâ malını alıp ‘nasıl olsa bağışlanacağız’ diyerek Kitab’a vâris olan bir takım kötü kimseler geldi. Onlara, ona benzer bir menfaat daha gelse onu da alırlar.”⁷²⁷

Burada da, arzu ve heveslere tâbi olmak, geçici dünyâ menfaatini âhiretteki nîmetlere değiştirmek ve bu konuda ısrar etmek kınanmaktadır. Her ne kadar fiil وَرَثُوا “vâris oldular” şeklinde ma'lûm gelse de tek mef'ûl (nesne) alacak şekilde sülâsîden (üçlü fiillerden) kullanıldığı için Allâh'a nispet edilmemiş, kullara nispet edilmiştir.

Demek ki kınama söz konusu olduğu zaman أَوْرَثْنَاهُمُ الْكِتَابَ “Kitab’ı vâris kıldık” şeklinde fiil Allâh'a nispet edilmemekte, أَوْرَثُوا الْكِتَابَ “Kitab’a vâris kıldılar” veya وَرَثُوا الْكِتَابَ “Kitab’a vâris oldular” denilmektedir. Nitekim bu inceliğe أَيْنَاهُمْ الْكِتَابَ “Onlara Kitab’ı verdik”⁷²⁸ ifâdesinin övgü içerdiğini belirttiğimiz zaman da işâret etmiştik. أَوْرَثُوا الْكِتَابَ “Kitab’a vâris kıldılar” ifâdesi ise, ya kınama anlamında kullanılmaktadır ya da et-Tuhfetü'l-Mekkiyye adındaki eserimizde açıkladığımız şekilde kullanılmıştır.

Sadedinde olduğumuz âyet-i kerîmeye dönersek, Allah Teâlâ'nın Kitab’a vâris kıldığı kullar, O'nun önce veya sonra seçkin kıldığı kullarıdır.

İkinci görüşü savunanlar şunu da vurgularlar: Kendilerine zulmedenler seçkin kullardan değildir. Aksine عِبَادًا “kullarımızdan” kelimesinde cümle tamamlanmış, daha sonra yeni bir cümle başlamış ve insanların kısımları zikredilmiştir. Onların kimi kendine zulmeder, kimi orta yolu tutar, kimi de hayırlarda öne geçmek için yarışır. Buna göre söz, birbirinden bağımsız iki cümleden oluşmaktadır. Bunların birincisinde seçkin kulların Kitab’a vâris kıldığı, diğerinde ise kulların zâlim, mûtedil ve hayırlarda öne geçen olmak üzere üçe ayrıldığı açıklanmıştır.

Kendilerine peygamber gönderilen insanların Kitab’a karşı tutumları bakımından bir taksîme tâbi tutulmuş olmaları da muhtemeldir. Buna göre onlardan kimi Kitab’ı kabûl etmeyerek kendine zulmeder, kimi kabûl edip o konuda orta bir yol izler, kimi de kabûl edip Allâh’ın izniyle hayırlarda yarışır.

Allah Teâlâ'nın, geçmiş ümmetlerin hepsine uyarıcı gönderdiğini belirtmesi bu görüşü destekler. Cenâb-ı Hak “Her millet için mutlakâ bir uyarıcı (peygamber) bulunmuştur.”⁷²⁹ buyurmuş ve peygamberlerin onlara açık deliller ve aydınlatıcı kitaplar götürdüklerini belirtmiştir.⁷³⁰ Bunlar, peygamberlerin dürüstlüklerini ve doğruluklarını gösteren delillerdir.

727 A'raf 7/169

728 Kur'ân-ı Kerim'deki bu âyet için bk. Bakara 2/121 (Mütercimin notu)

729 Fâtır 35/24

730 Bk. Fâtır 35/25

Bu âyette zikredilen **الْزُّبُر** kelimesi, مزبور “yazılmış” anlamındaki زبور kelimesinin çoğuludur.

“Aydınlatıcı kitap” anlamındaki **الْكِتَابُ الْمُنِيرُ** ‘dan daha özel olup gramer bakımından onun hükmüne tâbi kılınmıştır. Böylece, sâhip olduğu seçkin vasıflar, üstünlük ve şerefe vurgu yapılmıştır. Bu, **جَبْرِيلَ وَمِيكَالَ** “Cebrâîl ve Mîkâîl” kelimelerinin **الْمَلَائِكَةُ** “melekler” kelimesinin hükmüne gramer bakımından tâbi kılınmasına benzer.⁷³¹ Azim sâhibi olmakla nitelenen ulu peygamberlerin diğerlerinden sonra ayrıca zikredilip gramer bakımından onların hükmüne tâbi kılındığı şu âyette de aynı durum söz konusudur: “*Hani biz peygamberlerden söz almıştık; senden, Nuh’tan, İbrâhim’den, Mûsâ’dan ve Meryem oğlu İsâ’dan da.*”⁷³²

Yukarıdaki âyette (Fâtır 35/25) zikredilen “aydınlatıcı Kitap” ile kastedilen Tevrat ve İncil’dir. Allah Teâlâ, bu kitapların aydınlatıcılığını zikrettikten sonra, kitap ve peygamberleri yalanlayanları helâk ettiğini zikretmek üzere şöyle buyurmuştur: “*Sonra ben, o inkâr edenleri yakaladım. (Bak ki) cezâm nasıl oldu?*”⁷³³

Akabinden Kitab’ını hakkıyla izleyip ona tâbi olan ve içindekileri uygulayan kimselerden bahisle şöyle buyurmuştur: “*Allâh’ın Kitabı’nı okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah için) gizli ve açık sarfedenler, aslâ zarara uğramayacak bir kazanç umabilirler. Çünkü Allah, onların mükâfatlarını tam öder ve lütfundan onlara fazlasını da verir. Şüphesiz O, çok bağışlayan, şükrün karşılığını bol bol verendir.*”⁷³⁴

Peşi sıra peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed’e -sallallâhu aleyhi vesellem- vermiş olduğu Kitab’ı zikrederek şöyle buyurdu: “*Sana vahyettiğimiz Kitab, kendinden öncekini (semâvî kitapları) doğrulayıcı olarak gelen gerçektir. Allah, kullarının (her hâinden) haberdardır, görendir.*”⁷³⁵

Daha sonra, Kitab’a vâris kıldığı ve bunun için seçtiği kullarını zikrettiği sa-dedinde olduğumuz âyeti zikretti.

İkinci görüşü savunanlar öncekilerin görüşlerini çürütmek için şöyle demişlerdir: Âyette geçen **اِصْطَفَيْنَا** kelimesinin, “iftiâl” kalıbında “seçkin, öz” mânâsında olduğunu söylüyorsunuz. Buna göre seçkinler yalnızca saîd, yâni Allâh’ın bahtiyâr kıldığı kimselerden olur. Bu ise, kendilerin : zulmedenlerin Allâh’ın seçkin kullarından olmadığına dâir olan bizim görüşümüzü teyîd eder. Bu, daha önce anlatılmıştır.

731 Bunun için bk. Bakara 2/98 (Mütercimnin notu)

732 Ahzâb 33/7

733 Fâtır 35/26

734 Fâtır 35/29-30

735 Fâtır 35/31

Görüşünüzü desteklemek üzere Hz. Peygamber'den -sallallâhu aleyhi vesellem- naklettiğiniz hadislere gelince, bunların hepsinin rivâyet zincirleri zayıf veyâ koptur. Onların değerinde, hattâ onlardan daha güçlü hadislerle çelişirken başka bir durum nasıl söz konusu olabilir ki zâten?

İbn Merdûyeh, tefsîrinde Hasan b. Abdullah - Sâlih b. Ahmed - Ahmed b. Muhammed b. el-Muallâ el-Edmî - Hafs b. Ammâr - Mübârek b. Fudâle - Ubeydullah b. Ömer - Nâfi' kanalıyla İbn Ömer'den -radiyallâhu anh- Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- bu âyet-i kerîme hakkında şöyle buyurduğunu nakletmiştir: *"'Kimi kendine zulmeder' Dedi ki: Bu, kâfirdir."*⁷³⁶

Tevhit ehlinin Cennet'e gireceğini gösteren hadisler ise sağlamdır. Bu konuda sizinle tartışmıyoruz. Ancak tevhid ehlinin Cennet'e gireceği genel olarak doğru olmakla birlikte bir takım şart ve engelleri de barındırmaktadır. Nasıl ki, büyük günah işleyenlerin azap göreceğini gösteren hadisler sağlam ve mütevâtir (kesin doğru) olmakla birlikte, onunla ilgili tehditleri kayıtlayan bâzı şartlar ve engeller mevcutsa vaat içeren hadisler de böyledir. Onların gerçekleşmesi de, engellerin ortadan kalkması ve şartların gerçekleşmesine bağlıdır.

Kişinin kendine zulmetmesiyle inkârcılık değil, günah işlemesi ve isyan içinde olmasının kastedildiğine dâir kanâatiniz ise isâbetli değildir. Kur'ân-ı Kerim, kişinin zulmünün inkârcılık ve Allah'tan başka varlıklara kulluk etme şeklinde olabileceğini göstermektedir. Bunu göstermek için hiçbir delil olmasa Hz. Mûsâ'nın (a.s) şu sözü yeter: *"Ey Kavmim! Şüphesiz siz, buzağıyı (ilâh) edinmekle kendinize kötülük ettiniz."*⁷³⁷

Bir başka âyetle şöyle buyuruluyor: *"Kendilerine yazık ettiler. Biz de onları, ibret kıssaları hâline getirdik ve onları büsbütün parçaladık."*⁷³⁸

Bunlara benzer bir çok âyet vardır.

Birinci görüşü savunanlar ise bu söylenenlere şu karşılığı vermişlerdir: Âyetleri hakkıyla kavramaya çalışsanız, gösterdiği anlamlara ve bağlama dikkat etseniz bizim görüşümüzün doğru olduğunu görürsünüz.

Bir defâ sadedinde olduğumuz âyetle insanların ayrıldığı üç sınıf, Vâkıa, İnsan ve Mutaffifin sûrelerinde yapılan ayırmadan daha özel ve kapsamı daha dardır. O sûrelerde yapılan ayırım, insanları sâdece bahtiyar ve bahtsız olmak üzere ikiye, sonra da bahtiyarları iyiler ve Allâh'a yaklaştıranlar olmak üzere kendi içlerinde ikiye ayırıyor. Dolayısıyla kendine zulmeden isyankârları içine almıyor.

736 Bu hadis sağlam değildir. Hafs b. Ammar el-Muallim, bilinmeyen bir kimse olmasının yanı sıra rivâyet ettiği hadisler de kabûl edilmemektedir. Bk. Zehebî, Mizânu'l-İ'tidâl (I/560); Duafâ (I/180)

737 Bakara 2/54

738 Sebe 34/20

Üzerinde durduğumuz âyetlerde ise ümmet iyi ve kötü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kötü olan, kendisine zulmedendir. İyiler ise kendi içlerinde ikiye ayrılmaktadır. Orta yolu tutanlar ve hayırlarda öne geçip yarışanlar.

Ümmet içinde kendine zulmeden bir kesim olduğu inkâr edilemez bir olgudur. Hattâ ümmetin büyük çoğunluğu böyledir. Böyleyken Kur'ân-ı Kerîm, bu kesimi zikretmemiş ve hükmünü açıklamamış olabilir mi?

Allah Teâlâ, ümmetin tüm kısımlarını zikrettikten sonra onların dışındaki kâfirleri zikretmiştir. Böylece âyetler, yaratıkların tamâmını içine almıştır. Hâlbuki sizin görüşünüze göre büyük çoğunluğu teşkil eden kendilerine zulmeden kimseler ihmâl edilmiş, kâfirlerin hükmü ise hem âyetlerin başında hem de sonunda zikredilmiş oluyor. Büyük çoğunluğu oluşturan grup hakkında açıklama içerdiği ve daha kapsamlı olduğu için şüphesiz bizim görüşümüz kabûle daha şâyandır.

“Sonra Kitab’ı, kullarımız arasından seçtiklerimize verdik” âyeti, Kitab’a vâris kılınanların seçkin kullar olduğunu açık olarak göstermektedir. Kendilerine zulmedenler ise seçkin kılınanlar içerisinde yer alabileceği gibi sâdece عبادنا “kullarımız” kelimesi içinde de değerlendirilebilir. Allâh’ın seçkin kıldığı kullar içinde yer almaları iki sebepten kaynaklanır:

1. “Kimi ortadadır, kimi de Allâh’ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır” cümlelerinde zikredilenler seçkin kimseler içerisinde yer almaktadır. “Kimi kendine zulmeder” ifâdesinde zikredilenler de böyledir.

Bu cümlelerdeki zamirlerin hepsinin عبادنا “kullarımız” kelimesini gösterdiği ileri sürülemez. Çünkü sözün akışı, ف edâtının kullanılışı ve burada söz konusu olan taksim, maksadın, kulların kısımlarının açıklaması değil, aksine Kitab’a vâris olanların kısımlarının açıklaması olduğunu göstermektedir. Eğer kulların kısımlarının açıklanması kastedilseydi karışıklığa meydan vermeyecek açık bir lâfız kullanılırdı. Meselâ şöyle denebilirdi: ومن عبادنا ظالم ل نفسه ومقتصد وسابق بالخيرات ثم أورثنا الكتاب الذين اصطنعنا منهم “Kullarımızdan bir kısmı kendine zulmeder, bir kısmı orta yolu tutar, bir kısmı da hayırlarda öne geçip yarışır. Biz, Kitab’a içlerinden seçkin kıldıklarımızı vâris kıldık.” Sizin görüşünüze göre âyetteki cümleler böyle dizilmiş olmalıydı. Hâlbuki böyle dizilmemiştir. Sözün akışı da bunu göstermemektedir. Aksine, Allâh’ın, Kitab’a kullarından bir kısmını vâris kıldığını, vâris kılınan bu kısmın kendi içinde üçe ayrıldığını açık bir şekilde göstermektedir.

2. Şöyle bir cümle kurduğumuzu düşünelim: أعطيت مالي البالغين من أولادي. فمنهم “Malımı çocuklarımla ergen olanlarına verdim. Bunlardan bir kısmı tüccar, bir kısmı tutumlu, bir kısmı ise savurgan ve müsriftir.”

Hiç kimse bu cümleden, çocukların tamâmının bu üç kısma ayrıldığını anlamaz. Aksine bu cümleden anlaşılan, yalnızca malı almış çocukların kısımlarıdır. Bu sebeple başta özet olarak zikredilmiş olanın açıklandığını gösteren ف “fâ”

edâtı kullanılmıştır. Nitekim كَذَا وَأَعْطَ فَلَانًا كَذَا “Şu malı al, falancaya şu kadar, falancaya şu kadar ver!” denildiğinde de aynı şekilde kullanılır. Bunun benzeri pek çoktur. Dolayısıyla burada فَا “fâ” edâtının getirilmesinin sebebi, yalnızca daha evvel özet olarak zikredilmiş olanın açıklanmak istenmesidir, hiç zikredilmemiş olanın açıklanması değildir. Âyet, Kitab’a vâris kıldığı kimseleri, içlerinden seçtiği kulların detayı hakkında sükût etmekte, hiçbir bilgi vermemektedir. Verdiği detay, yalnızca zikredilmiş olan seçkin kullarla ilgilidir. Bu son derece dikkate şâyan açık bir husustur.

Allâh’ın, kendine zulmeden kimseleri seçkin kılmayacağı, zîrâ seçkin kılmanın “bir şeyin özü ve iyi olanını almak” anlamına geldiği hakkında yürüttüğünüz mutâlaanın cevâbı ise şöyledir:

Kulun Allah tarafından seçilmesi, O’nun yardım ve sevgisine mazhar olması ile kulun Allah katındaki değerini ve yakınlığını gösteren diğer kelimeler, kulun bâzen günah işleyip isyân ederek kendisine zulmetmesiyle çelişmez. Hattâ bundan da öte olarak, kulun siddîk (doğru) kimselerden oluşu bile, kendine zulmetmesiyle ters düşmez. Bu sebeptendir ki, bu ümmetin siddîkı ve seçkin kulu olan Hz. Ebûbekir -radıyallâhu anh- Hz. Peygamber’e -sallallâhu aleyhi vesellem- “Bana namazımda yapacağım bir duâ öğret” demiş, bunun üzerine Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, ona şöyle demesini tavsiye etmiştir: “Allâhım! Ben kendime çok zulmettim. Günahları yalnızca Sen bağışlarsın. Beni de katındaki bir mağfiretle bağışla ve bana merhamet et! Çünkü Sen günahları çokça bağışlayan, çokça merhamet edensin!”

Allah Teâlâ da şöyle buyurmuştur: “Rabbinizin bağışına ve takvâ sâhipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan Cennet’e koşun! O takvâ sâhipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever. Yine onlar ki, bir kötülük yaptıklarında, ya da kendilerine zulmettiklerinde Allah’ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen teube-istiğfar ederler.”⁷³⁹

Görüldüğü üzere, Allah Teâlâ, Allah’ın yasaklarından sakınan kimselerin özelliklerini saymış ve onların kendilerine zulmedebildikleri ve kötülük yapabildiklerini, ama bunda ısrâr etmediklerini bildirmiştir.

Bir başka âyet-i kerîmede şöyle buyurulmuştur: “Doğruyu getiren ve siddîklar var ya, işte kötülükten sakınanlar onlardır. Onlar için Rableri yanında diledikleri her şey vardır. İşte bu, iyilik edenlerin mükâfâtıdır. Böylece Allah, onların geçmişte yaptıkları en kötü hareketleri bile örtecek ve yaptıklarını en güzeline denk olarak mükâfatlarını verecektir.”⁷⁴⁰

739 Âl-i İmran 3/133-135

740 Zümer 39/33-35

İşte Allah Teâlâ, haramlardan sakınan siddîkların bağışlanan kötü davranışları olduğunu bildiriyor! Şüphesiz bu davranışları yapmaları, kendilerine bir zulümdür.

Allah Teâlâ Hz. Mûsâ (a.s) hakkında şöyle buyuruyor: “Mûsâ şöyle dedi: ‘Rabbim! Doğrusu kendime zulmettim beni bağışla!’ Allah da onu bağışladı. Çünkü, çok boğuşlayıcı, çok esirgeyici olan ancak O’dur.”⁷⁴¹

Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Âdem’in (a.s) şöyle dediği belirtilmektedir: “(Âdem ile eşi) dediler ki: Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlakâ ziyân edenlerden oluruz.”⁷⁴²

Hz. Yûnus’un (a.s) da şöyle dediği zikredilmektedir: “Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni tenzîh ederim. Gerçekten ben zâlimlerden oldum”⁷⁴³

Bir başka âyet-i kerîmede şöyle buyurulmaktadır: “Benim huzûrunda peygamberler korkmaz. Ancak, kim haksızlık eder, sonra, işlediği kötülük yerine iyilik yaparsa, bilsin ki ben (ona karşı da) çok bağışlayıcıyım, çok merhamet sâhibiyim”⁷⁴⁴

Bu âyetlerin ışığında baktığımızda, kişinin kendine zulmetmesi, siddîk ve velî olmasına aykırı değildir. Dolayısıyla bu sebeple müttakî olmaktan çıkmaz. Aksine iki husus bir arada bulunabilir: Yâni kul, hem siddîk, müttakî ve Allah’ın velîsi hem de kendine zulmeden biri olabilir. Böylece anlaşılır ki, kendine zulmedenler Allâh’ın seçkin kulları ve Kitab’a vâris kılınanlar içerisinde yer almaktadır. Onlar, Kitab’ın bilgisine vâris olmaları ve onu uygulamakla sorumlu olmaları bakımından Allâh’ın seçkin kullarıdır. Emredildikleri bâzı hususlardaki kusurları ve yasaklandıkları bâzı davranışları yapmaları bakımından da kendilerine zulmetmektedirler. Nitekim bir kişi, bir yönüyle Allâh’a sevimli ve velî, bir yönüyle ise O’nun buğzuna mâruz olabilir. İşte Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- zamânında yaşayan “hımar” lâkaplı Abdullah adındaki bir zât, şarap içmesi sebebiyle Allâh’ın gazabına mâruz idi. Ama o, Allah ve peygamberini sevmekte, onlar da onu sevmekteydi. Bu sebeple Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, ona lânet edilmesini yasaklamış ve şöyle buyurmuşlardı: “Çünkü o, Allah ve resûlünü seviyor”⁷⁴⁵

Meselenin özü şurada düğümlenmektedir: Seçkinlik, velî ve siddîk olmak, kişinin iyilerden ve müttakîlerden olması gibi hususlar, kısımlara ayrılıp bölünebilen, kemâl ve noksânı kabûl eden mertebelerdir. Zâten bu, îmânın aslı hakkında Müslümanların ittifâkıyla sâbit olan bir husustur.

741 Kasas 28/16

742 A’râf 7/23

743 Enbiyâ 21/87

744 Naml 27/10-11

745 Buhârî (XII/77), el-Hudûd, Bâbu mâ yûkrahü min la’ni şâribi’l-hamr.

Buna göre, kendilerine zulmedenler, bir îtibarla seçkin kul, bir başka îtibarla ise kendilerine zulmeden kimsedirler.

Kendine zulmedenler ikiye ayrılır:

Bir kısmı, mümin, velî, siddîk ve seçkin olamaz. Bunlar, şirk ve inkârcılıkla zulmedenlerdir.

Bir kısmı ise, îman, seçkin ve velî kul olma husûsunda nasip sâhibi kimse-lerdir. Bunların kendilerine olan zulmü ise isyanlar ve günahlarla olur. Bu zulüm, ise miktar ve nitelik açısından farklılık arzeder. Bu ayrılm, meselenin üzerindeki örtüyü kaldırır ve problemi halleder. Hamd Allâh'a mahsustur.

Birinci görüşü savunanlar, ikinci görüşü savunanlara şunu da söylemekte-lerdir: Âyetteki *جَنَّتْ عَذْنُ* “*Adn Cennetleri*” tamlamasının, gramerce *ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ* “*İşte büyük fazîlet budur*” âyetine tâbi olduğu için merfû olduğunu, dolayı-sıyla bu büyük fazîletin hayırda öne geçenlere mahsus olduğunu, Cennet'te altın bilezikler takınmalarının da bunu gösterdiğini ileri sürüyorsunuz. Bu iddiânıza iki şekilde cevap verilir:

1. Bu söylediğiniz sizin aleyhinize döner. Çünkü orta yolu tutanlar da Cennet ehliindendir. Hayırlarda öne geçenlerin girdiği Cennetlerin, orta yolu tutanların Cennetlerinden daha üstün ve daha yüce olduğu bilinen ve bizce de kabûl edi-len bir husustur. Orta yolu tutanlar hakkındaki sizin cevâbınız nedir? Kendilerine zulmedenler hakkındaki söyledikleriniz dikkate alındığında, getirdiğiniz o îzâhın dışında, orta yolu tutanların durumuyla ilgili söyleyebileceğiniz bir şey yok!

O halde, üç sınıfın Cenneti de birbirinden derece bakımından farklıdır. Her sınıf, lâıyk oldukları, makam ve bilgilerinin gerektirdiği Cennet'e âittirler.

2. Allah Teâlâ, hayırda yarışanların mükâfâtını, onların kadir ve kıymetine tenbihte bulunmak ve kullarını teşvîk etmek için zikretmiştir. Diğerlerinin karşılı-ğını zikretmemesi ise, kendilerine zulmedenlerin sakınması ve orta yolu tutanla-rın ciddiyetle gayret edip çalışmaları içindir.

İnsan Sûresi'nde iyilerin mükâfâtını zikretmesinin sebebi, daha yüce ve daha değerli olan mükâfâta îkazda bulunmak içindir. Bu mükâfât, hayırlarda öne ge-çen Allâh'a yaklaştırılmış kimselerin mükâfâtıdır. Böylece insanlar, şöyle bir kıyas yapmaya yönlendirilmiştir: Orta yolu tutan iyilerin mükâfâtı böyleyse hayırlarda öne geçen Allâh'a yaklaştırılmış kimselerin mükâfâtı nasıldır? Bu âyet-i kerîmeler “*İyiler ise, kâfûr katılmış bir kadehten (Cennet şarabı) içerler*”⁷⁴⁶ âyetiyle baş-layıp “*Yanlarında, gümüş kaplar ve billûr kâselerle, gümüş beyazlığında (billur gibi) şeffaf kupalarla dolaşılır*”⁷⁴⁷ âyetiyle devâm etmekte ve en sonunda şöyle

buyurulmaktadır: “Üzerlerinde yeşil ipekten ince ve kalın elbîseler vardır, gümüş bilezikler takınmışlardır. Rableri onlara tertemiz bir içki içirir.”⁷⁴⁸

Burada gümüş bilezikleri ve gümüş kapları iyilerin mükâfâtı olarak zikretmiştir. Sadedinde bulunduğumuz Fâtır Sûresi’nin âyetinde ise hayırlarda öne geçip yarışanların mükâfâtının altın bilezikler olduğunu belirtmiştir. Böylece İnsan Sûresi’nde bahsedilen mükâfâtın, orta yolu tutanlara âit olduğu, Fâtır Sûresi’nde bahsedilen mükâfâtın ise hayırlarda öne geçip yarışanların mükâfâtı olduğu ortaya çıkar. Böylece her iki sûre de, Allâh’a yakın olan kimselerin mükâfâtını tasta-mam kapsamış olur. Kelâmının içerdiği incelik ve hikmetleri Allah daha iyi bilir.

Zamir, kendisine en yakın zikredilen ismi gösterir, şeklindeki sözününüz cevâbı da bu söylediklerimiz içerisinde yer almaktadır.

Kendisine zulmedenin kâfir olduğu şeklindeki iddiânızı çürüten cevâp da daha önce geçmiştir.

“Bu âyetler, Vâkıa, İnsan ve Mutaffifin sûrelerinde insanları ashâbu’l-yemîn, ashâbu’ş-şimâl ve Allâh’a yakın olanlar şeklinde üçe ayıran âyetlerle paralel yorumlanmalıdır” şeklindeki sözünüze gelince; şüphesiz asıl üzerinde durduğumuz Fâtır Sûresi’nin bu âyeti, üç grubu da içermesinin yanı sıra bir başka gruptan daha bahsediyor. Çünkü ashâbu’l-yemîni kendi içinde ikiye ayırıyor: Kendilerine zulmedenler ve orta yolu tutanlar. Böylece bu âyet, zikrettiğiniz diğer sûrelerdeki âyetlerin ihtivâ ettiği üç grubun yanı sıra bir grup daha içermektedir.

Gelelim, üç grubun da bahtiyar ve Cennetlik kimselerden olduğunu gösteren hadislerin zayıf ve dolayısıyla konuya delil olamayacağı iddiâsına...

Buna cevâbımız şu şekildedir: Bu konudaki hadisler pek çoktur ve birbirini desteklemekte ve teyit etmektedir. Çokluğu ve rivâyet zincirlerinin çeşitliliği bilin-sin diye daha önce zikretmediğimiz bâzı hadisleri de şöyle sıralayabiliriz:

İbn Merdûyeh, Süfyan – A’miş – meçhul bir adam kanalıyla Ebû Sâbit’in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Bir adam mescide girip şöyle duâ etti: Allâhım! Garipliğimden ötürü bana merhamet et, yalnızlığımı gider ve bana iyi bir dost nasîp et!

Bunun üzerine Ebu’d-Derdâ -radiyallâhu anh- o adama şöyle dedi: Eğer bu sözünde samîmî isen ben bu söz sebebiyle senden daha mutlu olurum. Çünkü Hz. Peygamber -sallâllâhu aleyhi vesellem-, şu âyeti okudu: “Sonra kitab’ı, kullarımız arasından seçtiklerimize verdik. Onlardan kimi kendisine zulmeder, kimi ortadadır, kimi de Allâh’ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır” Daha sonra şöyle dedi: “Hayırlarda öne geçip yarışanlar sorgusuz-süâlsiz, orta yolu tutanlar kısa bir sorgulamadan sonra Cennet’e girerler. Kendilerine zulmedenler

ise bir yerde tutulurlar. Bu, onları üzüntü ve kedere sevkeder. Daha sonra onlar da Cennet'e girerler." Daha sonra Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şu âyet-i kerîmeyi okudular: "Bizden tasayı gideren Allâh'a hamdolsun. Doğrusu Rabbimiz çok bağışlayan, çok nimet verendir."⁷⁴⁹

Daha önce Ebû Leylâ'nın, kardeşi- İsâ – babası- Üsâme b. Zeyd kanalıyla naklettiği hadîsi zikretmiştik. Buna göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- "Onlardan kimi kendisine zulmeder, kimi ortadadır" âyeti hakkında şöyle buyurmuştur: "Bunların hepsi, bu ümmettendir."

Yine İbn Merdûyeh el-Fadl b. Umeyre el-Absî – Meymûn b. Siyah kanalıyla Ebû Osman en-Nehdî'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Ömer b. el-Hattâb'ın -radiyallâhu anh- minberde şöyle dediğini duydum: Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurduğunu işittim: "Bizden öne geçenler öne geçmiştir. Orta yolu tutanlarımız da kurtulmuştur. Zulmedenlerimize gelince, onlar da bağışlanmıştır"⁷⁵⁰ Daha sonra Hz. Ömer -radiyallâhu anh- şu âyeti okumuştur: "Onlardan kimi kendisine zulmeder, kimi ortadadır, kimi de Allâh'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır."

Yine İbn Merdûyeh, Ebû Dâvûd – Şu'be kanalıyla el-Velîd b. el-İzâr'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Sakîf kabîlesine mensup bir adam – Kinâne kabîlesine mensup başka bir adam kanalıyla Ebû Saîd'den -radiyallâhu anh- Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- "Sonra Kitab'ı, kullarımız arasından seçtiklerimize verdik" âyeti hakkında şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "Onların hepsi Cennettedir." Râvî şüphe ederek nakledilen sözün şu şekilde de olabileceğini belirtmiştir: "Hepsi bir konumdur"

Şu'be şöyle demiştir: Bu ifâdeden biri rivâyet edilmiştir.

Dâvûd b. İbrâhim, bu hadîsi Şu'be'den rivâyet etmiş ve ifâdenin şöyle olduğunu söylemişlerdir: "Cennet'e girdiler. Hepsi bir konumdur."⁷⁵¹

Bu hadis, Şu'be'ye kadar sağlam bir şekilde ulaşmaktadır. Hadisin rivâyet zincirinde Şu'be varsa o hadis atılamaz. Aksine öyle bir hadîse iki elle sarılmak gerekir.

Yahyâ b. Saîd, el-Velîd b. el-İzâr kanalıyla da bu hadîsi rivâyet etmiş ve aynını zikretmiştir.

749 Fâtır 35/34

750 İbn Hacer bu hadîsin zayıf olduğunu belirtmiştir. Bk. el-Kâfi's-Şâf (139) rakam: 266; Elbânî, Daîfu'l-Câmi' (3299); Beyhakî, el-Ba's ve'n-Nüşûr (85)

751 Bu hadis zayıftır. Kaynağı için bk. Ahmed b. hanbel (III/78); Taberî, Tefsir (XXII/137); Tirmizî (V/338) Tefsir, Bâb: Ve min sûreti'l-melâike. Tirmizî hadîsi rivâyet ettikten sonra "Bu, bilmediğimiz bir hadîstir" demiştir. Tuhfetü'l-Ahvezî müellifi şöyle demiştir: Tirmizî'nin bu hadîsi güzel görmesi. bunu destekleyen hadislerden dolayıdır. Bk. Tuhfetü'l-Ahvezî (IX/94)

Muhammed b. Sa'd, babası- babasının amcası kanalıyla dedesinden İbn Abbas'ın -radiyallâhu anh- "*Sonra Kitab'ı, kullarımız arasından seçtiklerimize verdik*" âyeti hakkında şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Allah Teâlâ, müminleri üç ayrı makâma ayırmıştır. Nitekim bir âyette şöyle buyurmuştur: "*Ashâbu'l-yemin, ne mutlu o ashâbu'l-yemîne. Ashâbu's-şimâl, ne bahtsızdırlar onlar! (Hayırda) önde olanlar, (ecirde de) öndedirler. İşte bunlar, naîm Cennetlerinde (Allah'a) en yakın olanlardır.*"⁷⁵² İnsanlar bu âyetlerde belirtildiği gibi üç ayrı makâma ayrılırlar.

Benim görüşüm şudur: İbn Abbas -radiyallâhu anh- şunu demek istiyor: Allah Teâlâ, Vâkıa Sûresi'nde insanları üçe ayırdığı gibi ashâbu'l-yemîni de üçe ayırmıştır. Vâkıa Sûresi'nde zikredilen ashâbu's-şimâl yeniden dirilmeyi inkâr eden kâfirlerdir. Dolayısıyla bu, müminlerin makamlarından bir makam olamaz.

İbn Abbas -radiyallâhu anh- şunu da kastetmiş olabilir: Kendilerine zulmeden ve azâbı hak edenler ashâbu's-şimâldendirler. Ancak inanmış olmaları, onları ashâbu'l-yeminden bir grup yapmaktadır.

Muâviye – İbn Sâlih – Ali b. Ebî Talha kanalıyla yine İbn Abbas'ın -radiyallâhu anh- bu âyet hakkında şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Burada zikredilenler Muhammed ümmetidir. Allah, indirdiği her kitaba onları vâris kılmıştır. Onların zulmedenlerini Allah bağışlar, Orta yolu tutanları kısa bir sorgulamadan geçer. Hayırlarda öne geçenler ise sorgusuz-süâlsiz Cennet'e girerler.⁷⁵³

Osman b. Ebî Şeybe – el-Hasen b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ – İmran b. Muhammed b. Ebî Leylâ – babası – Hakem – Abdurrahman b. Ebî Leylâ kanalıyla, bir başka rivâyet zincirinde meçhûl bir adam kanalıyla Berâ b. Âzib'in -radiyallâhu anh- şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: "*Onlardan kimi kendine zulmeder, kimi ortadadır, kimi de Allâh'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır.*" Bu âyette zikredilenlerin hepsi kurtulmuştur. Bunların hepsi de bu ümmettendir."⁷⁵⁴

Firyâbî, Süfyan – Ebû Leylâ – Hakem – meçhûl bir adam kanalıyla Berâ'nın -radiyallâhu anh- şöyle dediğini rivâyet etmiştir. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- "*Onlardan kimi kendine zulmeder, kimi ortadadır, kimi de Allâh'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır*" hakkında şöyle buyurmuştur: "*Bunların hepsi kurtulmuştur.*"⁷⁵⁵

752 Vâkıa 56/8-12

753 Taberî (XXII/133) Bu, munkatî' bir hadistir. Çünkü Ali b. Ebî Talha, İbn Abbas -radiyallâhu anh- ile karşılaşmamış ve ondan hadis dinlememiştir.

754 Bu hadisi Firyâbî ve İbn Merdûyeh rivâyet etmiştir. Bk. Suyûtî, ed-Dürü'l-Mensûr (VII/25) Ancak rivâyet zincirinde yer alan Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ'nın hâfızası iyi değildir.

755 Önceki hadîse bk.

Âdem b. Ebî İyas şöyle demiştir: Ebû Fudâle, Ezherî – Abdullah el-Hazzaz kanalıyla bir adamın, Hz. Osman'ın -radiyallâhu anh- şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Bilesiniz! Bizden öne geçenler, cihad edenlerdir. Orta yol tutanlarımız yerleşik olanlarımız, kendilerine zulmedenler ise bedevîlerdir.⁷⁵⁶

Hiz. Âişe -radiyallâhu anh-, Ebü'd-Derdâ -radiyallâhu anh- ve Huzeyfe'den -radiyallâhu anh- rivâyet edilen hadis daha önce zikredilmişti.

Bu hadisleri sıralayan birinci görüşün savunucuları netice olarak şunu ileri sürmüşlerdir: Bu hadisler birbirini desteklemektedir. Ayrıca rivâyet zincirlerinin farklılığı sebebiyle birçok kimseden nakledilmiştir. Âyetin bağlamı da bu görüşün doğruluğunu göstermektedir. Bu îtibarla bu görüşten vaz geçilemez.⁷⁵⁷

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزْنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٤﴾ الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِن فَضْلِهِ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نُصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفَ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا كَذَلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَاْفِرٍ ﴿٣٦﴾ وَهُمْ يَضْطَرُّونَ فِيهَا رُبَّمَا خُرْجُوا نَعْمَلُ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ أَوَلَمْ نُعْجزْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ فَذَوْقُوا مِمَّا لَبِطْتُم بِمِن نَّصِيرٍ ﴿٣٧﴾ إِنَّ اللَّهَ عَالِمُ غَيْبِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٣٨﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ فَمَن كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَلَا يُرِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا وَلَا يُرِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ إِلَّا خَسَارًا ﴿٣٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَكُمُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ أَمْ آتَيْنَاهُم كِتَابًا فَمَن عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّنْهُ بَلْ إِن يَبْدُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُم لِبَعْضٍ إِلَّا غُرُورًا ﴿٤٠﴾ إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ أَن تَزُولَا وَلَئِن زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّن بَعْدِهِ إِنَّهُ كَانَ خَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾

34. Diyeceklerdir ki: “Bizden üzüntüyü gideren Allah’a hamd olsun. Muhakkak Rabbimiz, mağfiret edicidir, mükâfat vericidir.

35. “O ki, lütfu ile bizleri ebedî kalıcılık yurduna yerleştirdi. Burada bize hiçbir yorgunluk değmeyecek, burada bize hiç bir usanç da dokunmayacak.”

756 Bu hadis, müphem olması ve Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ'nın daha önce belirttiğimiz kusûru sebebiyle zayıftır.

757 Tarîku'l-hicreteyn (174-188)

36. O inkâr edenlere gelince, onlar için Cehennem ateşi vardır. Onlar hakkında hüküm verilmez ki ölsünler; onların üzerinden (Cehennem) azabından bir şey de hafifletilmez. İşte Biz, küfürde ısrar eden herkesi böyle cezalandırırız.

37. Ve onlar orada feryat ederler: “Rabbimiz, bizi çıkar ki, önceden işlediğimizden başka türlü salih bir amel işleyelim.” “Sizi düşünecek kimsenin öğüt alabileceği kadar yaşatmadık mı ve size uyarıcı gelmedi mi? O halde şimdi tadın (azabı). Zâlimlerin hiçbir yardımcısı yoktur!”

38. Şüphe yok ki Allah, göklerin de yerin de gaybını bilendir. Çünkü O, göğüslerin özünde olanı çok iyi bilendir.

39. O, sizi yeryüzünde (önceki ümmetlerin yerine) halifeler yapandır. Artık kim inkâr ederse, küfrü kendi aleyhinedir. Kâfirlere, küfürleri Rabblarının nezdinde aşırı bir buğuzdan başka şeylerini artırmaz. Kâfirlere, küfürleri zarardan başka şeylerini artırmaz.

40. De ki: “Allah’dan gayrı ibadet ettiğiniz ortaklarınızı gördünüz mü? Yerden ne yarattılar, bana gösterin? Yoksa onların göklerde bir ortaklıkları mı vardır? Yoksa Biz onlara bir kitab verdik de, kendileri ondan apaçık bir delil üzerinde midirler? Hâlbuki zâlimler, birbirlerine aldatmaktan başka bir vaadde bulunmazlar.”

41. Muhakkak ki Allah göklerle yeri zeval bulmasınlar diye tutar. Eğer zeval bulsalar, andolsun ki O’ndan başka hiçbir kimse onları tutamaz. Muhakkak O, Halîm’dir, mağfiret edicidir.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, hilim ve bağışlayıcılığının, göklerin ve yerin bozulmasını engellediğini bildirmektedir.

Hilim ve bağışlayıcılığının gökleri ve yeri bozulmaktan koruması, sabrın netîcesidir. Allah Teâlâ, hilmi sebebiyle düşmanlarını hemen cezâlandırmamaktadır.

Âyet-i kerîmede, kulların sergiledikleri davranışların cür’etkârlığından ötürü, göklerin ve yerin bozulmak için Allah’tan müsâade istediğine işâret vardır.

Bununla birlikte Allah Teâlâ, hilim ve bağışlayıcılığı ile onları bozulmaktan korumaktadır. Bu ise, kullarının cezâsını hemencecik vermediği anlamına gelir. Allâh’ın sabrının gerçek mânâsı da budur.

Gökleri ve yeri bozulmaktan koruması hilim sıfatından kaynaklanmaktadır.

Âyette zikredilen تُمْكُ “tutar” kelimesi, sabır mânâsına gelir. Sabır ise, kullarına cezâlarını çarçabuk vermemesi anlamındadır. Cezâyı çarçabuk vermemekle bunun kaynaklandığı sıfat arasında fark vardır ve bu dikkate şâyan bir farktır.

Ahmed b. Hanbel'in Müsned adındaki eserinde, rivâyet zinciri Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi vesellem- kadar ulaşan şöyle bir hadis vardır: “Her gün deniz Âdem oğullarının yaşadığı yerleri istilâ edip onları boğmak için Allah'tan izin ister”⁷⁵⁸

Hadiste bahsi edilen husus, tabîatın gereğidir. Çünkü su, tabîi bir sâikle karaları istilâ edebilir. Kudret, hilim ve sabrı ile bunu engelleyen ise Allah Teâlâ'dır.⁷⁵⁹

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَهُمْ نَذِيرٌ لَّيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَّا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤٢﴾ اسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَكُرَ السَّيِّئِ وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ فَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا ﴿٤٣﴾ أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَكَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٤٤﴾ وَلَوْ يُوَاقِدُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرِهَا مِنْ دَابَّةٍ وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا ﴿٤٥﴾

42. Onlar eğer kendilerine bir korkutucu (peygamber) gelse, mutlaka o ümmetlerin (her) birinden daha çok hidâyette olacaklarına yeminlerinin en büyüğü ile Allah'a and içtiler. Fakat onlara bir korkutucu geldiğinde bu, onların uzaklaşmalarından başka bir şeylerini artırmadı.

43. Yeryüzünde büyüklenerek ve kötü düzenler kurarak... Kötü düzen ise ancak sahiplerini kuşatır. Acaba onlar geçmiş olanların sünnetinden (onlara edilen azaptan) başkasını mı gözlüyorlar? Sen, Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın ve sen, Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın.

44. Onlar kendilerinden öncekilerin âkıbetinin nasıl olduklarını görmeleri için yeryüzünde dolaşmadılar mı? Hem onlar bunlardan daha çetin bir güce sahip idiler. Göklerde olsun yerde olsun, hiçbir şey, Allah'ı âciz bırakacak değildir. Muhakkak O, en iyi bilendir, her şeye güç yetirendir.

45. Eğer Allah, kazandıkları sebebi ile insanları sorgulayacak olsaydı, onun (yeryüzünün) sırtında dolaşanların hiçbirini bırakmazdı. Fakat O, bunları belirlenmiş bir vakte kadar geri bırakıyor. Belirlenmiş olan o vakitleri gelince, muhakkak Allah, kullarını en iyi görendir.

758 Ebû Sâlih'ten rivâyet eden râvî bilinmediği, Ömer b. el-Hattâb'ın âzatlısı olan Ebû Sâlih'in de meğhûl olması sebebiyle bu hadis zayıftır. Hadis için bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned (I/286)

759 Uddetü's-Sâbirîn (277-278)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
YÂSİN SÛRESİ
[83 Âyet]

يَسْ ﴿١﴾ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣﴾ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Yâ, Sîn.

2. Çok hikmetli Kur'ân hakkı için,

3. Muhakkak sen, gönderilmiş peygamberlerdensin,

4. Dosdoğru bir yol üzerindesin.

Tefsiri:

İsâbetli olan görüşe göre يس, “Yâsîn”, حم “Hâ mîm” ve ألم “Elif, Lâm, Mîm” gibi olup Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- isimlerinden değildir.

Allah Teâlâ, kitabıyla, peygamberinin dürüstlüğüne ve onun nübüvvetinin doğruluğuna yemin etmektedir.

Buradaki muksemin bihin (yemin edilen unsurların) değeri ile muksemin aleyh (yemin edilen konu) son derece dikkate şâyandır.

“Doğru yol üzerinesin” âyeti hakkında üç ihtimâl⁷⁶⁰ söz konusudur:

1. İkinci bir haberdir (yüklem). Buna göre, Allah teâlâ Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- peygamber olduğunu ve doğru yol üzere bulunduğunu bildirmiştir.

2. Bir önceki âyette geçen الْمُرْسَلِينَ “peygamberlerdensin” kelimesinin mef’ûlün bih gayr-ı sarîhidir (belirtisiz nesne). Buna göre anlam şöyle olur: Sen, doğru yol üzere gönderilenlerdensin.

760 Müellif, zaman zaman yaptığı gibi, burada da —üç ihtimâl olduğunu söylemekle birlikte— üçüncüsünü zikretmemiştir. (Mütercimnin notu)

Ancak bu görüş, doğru yolu tâkip edenlerin açıklanmasını gerektirir. Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- peygamberlerden oluşu, zâten doğru yolda olmasını gerekli kılmaktadır. Bu sebeple bu açıklamaya ihtiyaç hissedilmemiştir.⁷⁶¹

تَنْزِيلَ الْغَزِيرِ الرَّجِيمِ ﴿٥﴾ لِيُنْذِرَ قَوْمًا مَّا أَتُواهُمْ فَأَبَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ ﴿٦﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ عَلَىٰ أَكْثَرِ هِمٍّ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٧﴾ إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَعْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿٩﴾

5. Güçlü ve intikam alıcı, çok rahmet edici tarafından indirilmedir;

6. Ataları azab ile korkutulmadığı için kendileri gâfiller olan bir kavmi korkutasın diye.

7. Andolsun ki, onların çoğunun üzerine o söz (azab) hak olmuştur. Artık onlar imana gelmezler.

8. Şüphe yok ki Biz, onların boyunlarına, çenelerine varan demir halkalar koyduk. O bakımdan başlarını kaldırmış haldedirler.

9. Hem Biz onların önlerinden bir set ve ardlarından da bir set çektik. Gözlerini de perdeledik. Artık onlar görmezler.

Tefsiri:

Ferrâ, âyete şöyle mânâ vermiştir: Onları Allah yolunda harcama yapmaktan alıkoyduk.

Ebû Ubeyde'nin verdiği anlam ise şöyledir: Bâzı engeller ortaya çıkarmak sûretiyle onları inanmaktan alıkoyduk.

Boyna geçirilen halka, kişiyi her hangi bir iş yapmaktan alıkoymaktadır. Bu münâsebetle, îmânı engelleyen de kalpteki halkalar olduğu belirtilmiştir.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: İmânı engelleyen şey kalpte olur. Hal böyleyken boyna takılan halkanın zikrediliş sebebi nedir?

Bu soruya şöyle cevap verilir: Halka genellikle boyna konulduğu için burada da onun konulduğu yerin, yâni boynun zikredilmesi uygun düşmüştür. Ancak kastedilen kalptir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “Her insanın amelini (veyâ kaderini) boynuna bağladık”⁷⁶² “Günahım senin boynunadır” “Bu iş senin omuzların üzerindedir” gibi sözler de buradan gelmektedir.

761 et-Tibyân fi aksâmi'l-Kur'ân (426)

762 İsrâ 17/13

Şu âyet-i kerîme de bu kabildendir: “*Ëli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma*”⁷⁶³ Harcama yapmama hâli, boyna bağlı bir ele benzetilmiştir.

Bu sebeple Ferrâ, “*Biz onların boynuna halkalar geçirdik*” âyetini, “Harcama yapmaktan alıkoyduk” şeklinde yorumlamaktadır.

Ebû İshâk ez-Zeccac şöyle demiştir: Kişiden ayrılmayan şeyler hakkında “Bu, falancanın boynundadır” ifâdesi kullanılır. Çünkü o şey, o kişinin boynuna taktığı bir gerdanlık gibidir.

Ebû Ali el-Fârisî şöyle demiştir: Bu, Arapların *طوقتك كذا. قلدتك كذا* “Bunu senin boynuna geçirdim, sana gerdanlık ettim” demeleri gibidir. *قلده السلطان كذا* “Sultan, falanca işi falanca kimsenin omuzlarına yükledi, onun sorumluluğuna verdi” sözü de buradan gelmektedir. Böylece, verilen sorumluluk, o kişinin boynundaki bir halka veyâ kolye gibi ondan ayrılmaz bir şey hâline gelmektedir.

Biz de şunu ilâve edelim: Arapların, *قلدت فلاناً حكماً وكذا* “Şu şu işi falancanın omuzlarına yıktım” sözü de buradan gelmektedir. Böylelikle, sanki o iş, o kişinin boynunda bir halka hâline getirilmiş olmaktadır.

Allah Teâlâ, ağır sorumlulukları halka olarak isimlendirmektedir: “*Ağırlıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir*”⁷⁶⁴ Böylelikle ağırlık ve zorluğundan dolayı onları halkaya benzetmektedir.

Hasan el-Basrî şöyle demiştir: Bunlar, idrar kalıntılarını gidermek, tevbe ederken ölümü bir yol olarak kullanmak⁷⁶⁵, günah işlenen organları kesmek, besin olarak yenilecek etin damarlarında kalan kanı temizlemek gibi zorluklardır.

İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Bunlar, Allâh’ın, Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem- ümmetine serbest bıraktığı bir çok husûsu onlara haram kılmasıdır. Bunların boyunda bir halka olduğu ifâde edilmiştir. Çünkü bir şeyi haram kılmak, kelepçenin eli engellediği gibi kişiyi engeller.

“*O halkalar çenelere kadar dayanmaktadır*” âyeti hakkında bir grup şöyle demiştir: Buradaki *فهي* “onlar” zamîri, daha önce zikredilmemiş olsa da elleri göstermektedir. Bağlamdan anlaşıldığı için “eller” kelimesi zikredilmemiştir. Çünkü halka boyna takılır ve eller de ona bağlanır. Buna göre mânâ şöyledir: “Eller de çenelerine bağlanmıştır.” Ferrâ ve Zeccâc’ın görüşü böyledir.

Bâzî âlimler ise şöyle demişlerdir: *هي* “Onlar” zamîri, *أغلالاً* “halkalar” kelimesini göstermektedir. Bu açık bir husustur.

763 İsrâ 17/29

764 A’raf 7/157

765 Bunun için bk. Bakara 2/54

"Bu yüzden kafaları yukarı kalkıktır." Yâni, o halkalar boyna kadar ulaşmakta ve onları, boyunlarını havaya kaldırmak mecbûriyetinde bırakmaktadır. Çünkü bu halkalar geniş olup çeneye kadar tüm boynu kuşatmaktadır.

Ferrâ ve Zeccac şöyle demiştir: **المفمح** kelimesi, "başını kaldırıp aşağı bakan" mânâsındadır.

Kelimenin masdarı olan **الإمماح** 'ın lügatteki mânâsı, "başı kaldırıp aşağı doğru bakmak"tır. **أفمح العير رأسه** "Deve, başını kaldırdı ve bakışlarını yere indirdi" şeklinde kullanılır. Üç harfli fiillerden **فمح** şeklinde de kullanıldığı olur.

Asmaî şöyle demiştir: Deve havuzdan su içmeyip başını dikiğinde **بعير قامح** "başını diken deve" ifâdesi kullanılır.

Ezherî de şöyle demiştir: Elleri boyunlarına bağlanınca, boyunlarındaki halkalar çene ve başlarına kadar ulaşmıştır. Dolayısıyla başlarını diken develer gibi onlar da başlarını kaldırmışlardır.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Bu benzetme ile kalbin hidâyet ve îmandan alıkonulması arasında ne ilgi vardır?

Bu soruya şöyle cevap verilebilir: En güzel ve en açık ilgi şudur: boyunda halka olup ellerde ona bağlanınca, eller hiçbir iş yapamaz hâle gelir. Bir de halka geniş olduğu ve çeneye kadar tüm boynu kapladığı için başın düzgün tutulmasına imkân vermez, sâhibini başını havaya dikmek durumunda bırakır ve onu hareket ettirmeye müsâade etmez.

Allah Teâlâ, bu hareket engelini şu âyetle iyice pekiştirmektedir "*Önlerinden bir set ve arkalarından bir set çektik*"

İbn Abbas şöyle demiştir: Ezeli bilgisinden dolayı onların hidâyetini engellemiştir. Önlerine ve arkalarına çekilen set, hidâyetlerine konulan engeldir.

Allah Teâlâ, onlara bir cezâ olmak üzere inanmalarına mâni olan engelleri bildirmiş ve onların bu durumuna, çok güzel ve çok etkilileyici bir örnek vermiştir. Buna göre onların hâli şu kimselerin hâline benzemektedir: Boyunlarına konulan geniş halkalar çenelerine kadar ulaşmakta ve ellerini de bağlamaktadır. Ayrıca geçemeyecekleri iki set arasında bulunmakta, gözleri de örtülerle kapatılarak görmeleri engellenmektedir...

Gerçeği bilip anladıktan sonra inkârcılıkta ısrâr ederek ona düşmanlık eden kâfirin durumu düşünüldüğünde bu örnekle tıpatıp örtüştüğü anlaşılır. Bu örnekteki kimsenin her hangi bir iş yapması engellendiği gibi onun da inanması engellenmiştir. Sâdece Allah'tan yardım istenir.⁷⁶⁶

وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾ إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ
وَحَسْبِيَ الرَّحْمَنُ بِالْغَيْبِ فَيَشِرُهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ ﴿١١﴾ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَى
وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ ﴿١٢﴾

10. Onları, uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir; artık onlar inanmazlar.

11. Sen ancak Zikre (öğüt dolu Kur'ân'a) uyan ve gayb ile Rahmândan kalbinden saygı duyarak korkan kimseleri uyarırsın. İşte böylesini bir mağfiret ve kerim (cömert ve şerefli) bir ecirle müjdele.

12. Muhakkak Biz, ölüleri diriltiriz. Onların ileri gönderdiklerini de geride bıraktıkları (izleri) nı da yazarız. Biz herşeyi önder kitapta tesbit etmişizdir.

Tefsiri:

Burada iki kitap bir arada zikredilmiştir. Biri, daha yaratmadan önce yapılacak davranışların yazıldığı ezel kitabı. Diğeri ise, davranışların yapılışı ânında yazılan kitaptır.

Allah Teâlâ, ölümden sonra onları dirilteceğini ve davranışlarının karşılığını kaydedilmiş olan amel defterine göre vereceğini bildirmişti.

Bu âyetin mânâsı şudur: İnsanların hayatları boyunca yaptıkları iyilik ve kötülükleri, ölümden sonra başka insanlara örnek olacak nitelikte bırakmış oldukları iyi ve kötü davranışları yazarız.

Atâ'nın rivâyetine göre İbn Abbas -radiyallâhu anh- şöyle demiştir: “İz” ile kastedilen, geride başkalarına örnek olacak iyilik ve kötülüklerdir. Bu âyet, bu yönüyle şu âyete benzemektedir: “O gün insana, ileri götürdüğü ve geri bıraktığı ne varsa bildirilir”⁷⁶⁷

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: قَدَّمُوا kelimesi, zâten “iz bırakmak” anlamını içermektedir. O halde تَارَ “iz” kelimesinin zikredilmesinin sebebi nedir?

Bu soruya şöyle cevap verilir: Allah Teâlâ, hem yaptıkları işleri hem de o işlerin geride bıraktığı etkileri yazar. Çünkü geride bıraktıkları etkiler de, onların yaptığı iyi ve kötü işler gibidir. Zîrâ kendi yaptıkları işlerin doğurduğu neticelerdir. O halde âyette geçen “iz” kelimesi, onların yaptığı davranışların geride bıraktığı etkilerdir.

Bu görüş, Mukâtîl'in görüşünden daha kapsamlıdır. Mukâtîl, selevin âdeti üzere, örnekleme ve açıklama yoluyla, genel bir lâfzı, tüm kapsamıyla değil de, bir cüz'ü ve nev'i ile tefsir etmiş görünüyor.

İkrime'nin rivâyetine göre Enes -radiyallâhu anh- ve İbn Abbas -radiyallâhu anh- şöyle demiştir: Bu âyet-i kerîme Benî seleme hakkında nâzil olmuştur. Evleri mescide uzak olan Benî Seleme mescidin yanına taşınmak istediler. Âyet-i kerîme nâzil olunca vaz geçerek "Yerimizde kalıyoruz" dediler.

Bu görüşü savunanlar, Buhârî'nin es-Sahîh adındaki eserinde Ebû Saîd el-Hudrî'den -radiyallâhu anh- rivâyet edilen hadisi delil olarak ileri sürmüşlerdir. Buna göre Ebû Saîd el-Hudrî -radiyallâhu anh- şöyle demiştir: Benî Seleme, Medîne'nin varoşlarında ikâmet ediyorlardı. Bu sebeple mescide yakın bir yere taşınmak istediler. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: *"Şüphesiz ölüleri ancak biz diriltiriz. Onların yaptıkları her işi, bıraktıkları her izi yazarız."* Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- onlara şöyle buyurdular: *"Ey Benî Seleme! Evierinizden ayrılmayın! Çünkü izleriniz yazılıyor"*⁷⁶⁸

Müslim de es-Sahîh adındaki eserinde Câbir -radiyallâhu anh- ve Enes'ten -radiyallâhu anh- buna benzer bir hadis rivâyet etmiştir.⁷⁶⁹

Ancak bize göre bu görüş üzerinde tekrar düşünmek gerekir. Çünkü Yâsin Sûresi Mekke'de nâzil olmuştur. Benî Seleme ile ilgili hâdis ise Medîne'de vukû bulmuştur. Ancak sâdece bu âyetin Medîne'de nâzil olduğu söylenirse diyecek bir şeyimiz yoktur.

Bununla birlikte bizce daha akla yakını şudur: Benî Seleme mescidin yanına taşınmak istediğinde bu âyet okunmuş ve âyetteki hükmün onların durumu da kapsadığı ortaya çıkmış, bunun üzerine onlar, -yukarıdaki hadiste geçtiği gibi- Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- veyâ Cebrâîl (a.s) tarafından ikâz edilmişler, ancak bu ikâz, âyetin nüzûlü gibi algılanmıştır. Zannediyorum bu gibi durumlarda tekerrür-i nüzûlden (âyetlerin bir daha indiğinden) bahsedenlerin kastettiği de budur.

Benî Seleme ile ilgili hâdisede kastedilen, mescide giderken attıkları adımların, Allah tarafından mükâfatlandırılmasıdır.

Hz. Ömer -radiyallâhu anh- şöyle demiştir: Eğer Allah, Âdem oğlunun yaptığı bir davranışı değerlendirme dışı bıraksaydı, rüzgârın eserek sildiği izlerini değerlendirme dışı bırakırdı.

Mesrûk da şöyle demiştir: İyi olsun kötü olsun insanın attığı her adım kaydedilir.

768 Buhârî (II/163-164), Ezan, Bâbu ihtisâbi'l-âsâr; (IV/118) Fedâilü'l-Medîne, Bâbu kerâhiyyeti'n-nebiyy en ta'ra'l-Medîne

769 Müslim (II/312) Mesâcid, Bâbu fazl's-salâti'l-mektûbe fî cemâa; ayrıca bk. Tirmizî (V/339) Tefsîr, Bâb: min sûreti Yâsin.

“Biz, her şeyi apaçık bir kitapta sayıp yazmışızdır” âyetinde kastedilen kitap, levh-i mahfuzdur.⁷⁷⁰ O ise, kulların ileride yapacakları davranışların sicilini de içeren her şeyin yazılı olduğu ana kitaptır.

Âyet-i kerîmede geçen “Her şeyi bir kitapta saydık” ifâdesi, herşeyin bilinmesi, korunması, sayılarının belirlenip tespît edilmesi anlamındadır.⁷⁷¹

وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿١٣﴾ إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِم
اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُمْ مُّرْسَلُونَ ﴿١٤﴾ قَالُوا مَا أَنتُمْ إِلَّا
بَشَرٌ مِثْلُنَا وَمَا أَنزَلَ الرَّحْمَنُ مِن شَيْءٍ إِن أَنتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿١٥﴾ قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ
إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ﴿١٦﴾ وَمَا عَلَيْنَا الْبِلَاقُ الْمُبِينُ ﴿١٧﴾ قَالُوا إِنَّا تَطْهِيرُكَ
يَكْفُرُ لَكُم لَمْ تَنْهَوْا لَتَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُم مِّنَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨﴾ قَالُوا طَائِرُكُمْ
مَعَكُمْ أَلَيْسَ ذِكْرُكُمْ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿١٩﴾ وَجَاءَ مِنَ أَمْصَى الْمَدِينَةِ رَجُلٌ
يَسْأَلُ قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٠﴾ اتَّبِعُوا مَن لَّا يَسْأَلْكُمْ أَجْرًا وَهُمْ
مُهْتَدُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٢﴾ أَأَتَّخِذُ مِن
دُونِهِ آلِهَةً إِن يُرِدْنِ الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِي عَنْهُ شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يَقْدِرُونَ ﴿٢٣﴾
إِنِّي إِذَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾

13. Onlara şu kasaba halkını örnek göster. Hani oraya elçiler gelmişti.

14. O zaman Biz onlara iki elçi göndermiştik de onlar bu ikisini de yalanlamıştı. Biz de üçüncü bir kişi ile (onları) desteklemiştik. Hep birlikte: “Elbette biz, size gönderilmişsinizdir” dediler.

15. Dediler ki: “Siz ancak bizim gibi birer insansınız. Rahmân da hiçbir şey indirmemiştir. Siz ancak yalan söylersiniz.”

16. Dediler ki: “Rabbimiz bizim gerçekten size gönderilmiş (peygamber) kimseler olduğumuzu biliyor.

17. “Bize düşen apaçık tebliğden başkası değildir.”

18. Dediler ki: “Gerçekten biz sizi uğursuz belledik. Şayet vazgeçmezseniz sizi elbette taşlırsınız ve hiç şüphesiz size bizden çok acıklı bir azab dokunur.”

770 Levh-i mahfûz için bk. Bürûc 85/22 (Mütercimim notu)

771 Şifâü'l-Alîl (39-40)

19. Dediler ki: “Sizin uğursuzluğunuz sizinle birlikte. Size öğüt verilirse de mi? Hayır siz, haddi aşan bir topluluksunuz.”

20. Derken şehrin uzak bir yerinden bir adam koşarak gelip: “Ey kavmim, elçilere tabi olun” dedi.

21. “Sizden hiçbir ücret istemeyenlere uyun. Hem onlar hidâyet bulmuş kimselerdir.

22. “Ben, beni yaratana ne diye ibadet etmeyecekmişim? Üstelik siz, yalnız O’na döndürüleceksiniz.

23. “Ben O’ndan başka bir takım ilâhlar edinir miyim? Eğer Rahmân bana bir zarar vermek dilerse, onların şefâatinin bana hiçbir faydası olmaz ve onlar beni kurtaramazlar.

24. “Bu takdirde ben, muhakkak apaçık bir sapıklık içinde olurum.

Tefsiri:

Yâsin Sûresi’nde zikredilen mümin kişinin tartışmasının aktarılması da bu kabildendir.⁷⁷² O, kavmine şöyle demiştir: “Ey kavmim! dedi, bu elçilere uyunuz! Sizden herhangi bir ücret istemeyen bu kimselere tâbi olun! Çünkü onlar hidâyete ermiş kimselerdir.”

Böylece bu kişi, tâbi oluş sebebini belirtmektedir. Bu da, tâbi olunan kimselerin peygamber olmasıdır.

Kezâ, onlara tâbi olmayı engelleyici bir sebebin bulunmamasını da vurgulamıştır. Bu da, hiçbir ücret istememeleri, herhangi bir dünyâlık ve liderlik beklentisi içinde olmamalarıdır.

Kısacası tâbi olmanın gereği, doğru yolda olmaları ve makam, iktidar ve ücret beklentisi gibi tâbi olmayı engelleyici herhangi bir sebebin bulunmamasıdır.

Daha sonra mümin kişi, sözlerini şöyle sürdürmüştür: “Bana ne olmuş ki, beni yaratana kulluk etmeyecekmişim?”

Kulluk etmekle ilgili delili, onların gönüllerini ısıdırmak için “Bana ne oluyormuş ki” şeklinde kendisine hitap ediyormuş gibi zikretti. Böylece, kulun, kendisini yaratana kulluk etmesinin aklen gerekli olduğuna, bunu terk ve ihlâl etmenin çirkin olduğuna dikkat çekti. Çünkü onu yaratması, verdiği nîmetlerin temelini oluşturmaktadır. Diğer nîmetlerin hepsi, yaratma nîmetine tâbidir. Allah Teâlâ, akıl ve fıtratı, nîmeti veren ve ihsanda bulunana şükredilmesi ve muhabbet gösterilmesi için yaratmıştır. Dolayısıyla aklın iyi ve kötü olanı belirlemeyeceğini söyleyenlerin görüşüne iltifât edilemez. Çünkü o, en bozuk ve en çürük görüşlerden biridir.

772 Öncesinde Allah Teâlâ’nın varlığı ispatlanmaktadır. (Mütercimnin notu)

Daha sonra o mümin kişi, öğüt veren biri olarak onları şöyle îkâz etti: “O’na döndürüleceksiniz”

Akabinden Allâh’ın dışında kulluk edilen varlıkların hiçbir yetkilerinin olmadığını, dolayısıyla onlara kulluk etmenin hiçbir faydası olmadığını belirtti: “O’ndan başka ilâhlar mı edineyim? O çok esirgeyici Allah, eğer bana bir zarar dilerse onların (putların) şefâati bana hiçbir fayda vermez, beni kurtaramazlar.”

Yâni, bir varlığa kulluk eden kimse, kulluk ettiği varlığın ihtiyaç ânında kendisine yardım etmesini bekler. Hâlbuki, beni yaratan Rahman, benim hakkımda bir zarar dilediğinde bu varlıkların beni bu zarardan kurtaracak güçleri veyâ Allah katında bana aracılık edecek bir îtibar ve değerleri mevcut değildir. O halde bunlar hangi sebeple tapılmayı hak etmektedirler?

“İşte o zaman ben apaçık bir sapıklığın içine gömülmüş olurum” Yâni, Allâh’ın dışında böyle âciz olan varlıklara tapınırsam apaçık bir sapıklık içine düşmüş olurum.⁷⁷³

Allah Teâlâ, Yâsin sûresinde zikredilen müminin, akıl ve fıtratın kabûl edeceği delillerle kavmine şöyle hitâp ettiğini naklediyor: “Bana ne olmuş ki, beni yaratana kulluk etmeyecekmişim?”

Bu hitap, içerdiği çok yüce ve muazzam bir anlam sebebiyle son derece dikkat çekicidir. Bu anlam şudur: Allah Teâlâ’nın kullarını yaratmış olması, onların O’na kulluk etmesini gerektirir. Yaratılmış olan bir varlığın, – özellikle de huzûruna varacaksa — yaratıcısına kulluk etmesi gerekir. Hele, âkıbette O’nun huzûruna varacaksa, başlangıç ve sonu O’na âitse, O’na kulluk etmesi ve bunun için vakit ayırması son derece elzemdir.

Daha sonra mümin kul, akıl ve yaratılışın kabûl edeceği delillerle onlara hitâp etmeyi sürdürdü. Bu deliller, yaratandan başka ilâhlara tapınmanın aklen son derece çirkin ve yadırganan bir durum olmasıdır: “O’ndan başka ilâhlar mı edineyim? O çok esirgeyici Allah, eğer bana bir zarar dilerse onların (putların) şefâati bana hiçbir fayda vermez, beni kurtaramazlar.”

Görüldüğü üzere bu âyet-i kerîmede muhâtaplara sâdece buyruklarla delil getirilmemiş, aynı zamanda akıl ve yaratılışın gereği olan hususlara da başvurulmuştur.⁷⁷⁴

773 es-Savâiku’l-Mürsele (II/494-497)

774 Miftâhu dâri’s-seâde (335)

إِنِّي أَمُتُّ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِ ﴿٢٥﴾ قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ ﴿٢٧﴾ وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ جُودٍ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ ﴿٢٨﴾ إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ ﴿٢٩﴾ يَا خَسِرَةَ عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٠﴾ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٣١﴾ وَإِنْ كُلُّ لُثْمٍ جَمِيعٍ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٣٢﴾ وَآيَةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا خَبَأَ قَوْمَهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٣﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَجِيلٍ وَأَعْنَابٍ وَفَجْرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ ﴿٣٤﴾ لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٥﴾ شُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُثْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَآيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلُخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَالْقَمَرَ قَدَرْنَا مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ﴿٣٩﴾ لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾ وَآيَةٌ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفَلَكِ الْمَشْحُونِ ﴿٤١﴾ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾ وَإِنْ نَشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنْقَذُونَ ﴿٤٣﴾ إِلَّا رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٤٤﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٥﴾ وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٦﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَزَكُّوْنَ اللَّهُ قَالَ الَّذِينَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْطَعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾ مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ ﴿٥٠﴾ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ ﴿٥١﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾ إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٥٣﴾ فَالْيَوْمَ لَا تُظَلِّمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾

25. “Şüphesiz ben, Rabbinize iman ettim. Artık bana kulak verin!”

26. (Ona): “Cennet’e gir” denildi. Dedi ki: “Keşke kaumim bilse idi;

27. “Rabbimin bana mağfiret ettiğini ve beni ikram olunanlardan kıldığını!”

28. Ondan sonra Biz, kauminin üzerine gökten hiçbir ordu indirmedik. İndirecekler de değildik.

29. O, ancak tek bir çığıltıdan ibaretti. Hemen sönmüş (kor gibi) oldular.

30. Ey, şu kullara hasret! (Çünkü) kendilerine ne kadar peygamber geldi ise, muhakkak onu alaya alırlardı.

31. Kendilerinden önce nice nesiller helâk ettiğimizi ve onların kendilerine geri dönmediklerini görmezler mi?

32. Hepsi de mutlaka huzurumuza getirileceklerdir.

33. Onlar için delillerden birisi de -kendisini canlandırdığımız ve ondan tane çıkardığımız- ölü topraktır. İşte ondan yemektedirler;

34. Biz orada hurma ağaçlarından ve üzüm bağlarından bahçeler var ettik. Orada pınarlar fışkırttık.

35. Meyvesinden yesinler diye. Hâlbuki onu elleri yapmamıştır. Hâlâ şükretmezler mi?

36. Yerin bitirdiklerinden, nefislerinden ve bilmedikleri nice şeylerden bütün çiftleri yaratan (Allah) münezzehtir.

37. Onlar için bir diğer delil de gecedir. Ondan gündüzü soyup çıkarırsınız da onlar, hemen karanlığa giriverirler.

38. Güneş, kendisi için belirlenmiş bir karar yerine kadar akıp gider. İşte bu, Azîz (kudreti ile herşeye galip ve) Alîm (herşeyi çok iyi bilen Allah)’ın takdiridir.

39. Ay’a gelince, Biz onun için de konaklar takdir ve tayin ettik. Sonunda o kuruyup incelen eski hurma dalı gibi yay şekline döner.

40. Güneşin ay’a erişip yetişmesi gerekmediği gibi, gece de gündüzü geride bırakıcı değildir. Hepsi de birer yörüngede yüzerler.

41. Onlar için bir diğer delil de, Bizim zürriyetlerini dopdolu gemide taşımış olmamız;

42. Ve kendileri için bunun gibi binecekleri şeyleri de yaratmış bulunmamızdır.

43. Eğer dilersek onları suda boğarız ve ne kimse onların imdadına yetişir ne de kurtarırlar.

44. Ancak tarafımızdan bir rahmet olarak ve bir vakte kadar geçinmeleri için (boğmayız).

45. Onlara: “Önünüzdekinden ve arkanızdakinden korkun; olur ki rahmet olunursunuz” denildiğinde (yüzçevirirler),

46. (Çünkü) Rabblerinin âyetlerinden onlara bir âyet her geldiğinde, mutlaka ondan yüz çevirenler oldular.

47. Onlara: “Allah’ın size verdiği rızıktan infâk edin” denilse, kâfirler, iman edenlere derler ki: “Allah dilese idi kendilerini yedirebileceği kim-seleri mi yedirelim? Siz ancak apaçık bir sapıklık içindesiniz.”

48. Ve derler ki: “Eğer doğru söyleyenler iseniz (söyleyin); bu va’d ettiğiniz (diriliş) ne zaman olacaktır?”

49. Onlar birbirleri ile çekişirlerken kendilerini alacak bir tek çılgıktan başkasını gözlemiyorlar.

50. (O zaman) onlar ne bir tavsiyede bulunabilirler, ne de ailelerine geri dönebilirler.

51. Sûr’a da üfürüldüğünde hemen kabirlerinden Rabblarına doğru süratle gidecekler.

52. “Vay bize! Yattığımız yerden kim kaldırdı bizi?” diyecekler. “Bu, Rahmânın vadettiğidir; peygamberleri de doğru söylemişlerdir.”

53. O, ancak tek bir çılgıktan ibarettir. Hepsi artık huzurumuza getiriliverirler.

54. O günde, hiç bir kimseye en ufak bir zulüm yapılmaz. Siz işlediğinizin ancak karşılığını görürsünüz.

Tefsiri:

Bu âyet-i kerîmede, kişinin yaptığı kötülüklerin artırılması veyâ iyiliklerini azaltılması veyâhut da başkalarının yaptığı kötülükle cezâlandırılması gibi tüm haksızlık çeşitleri reddedilmiştir. Ancak kendisinin yapmadığı, bir başkası tarafından yapılan iyilikten fayda görmesi reddedilmemiştir.

Kişinin, başkasının yaptığı davranıştan fayda görmesi, bu davranışın mükâfâtının hediye edilmesi yoluyla olur.

Bu, kişinin yaptığı bir amelin karşılığı değildir, ancak Allâh’ın ona vermiş olduğu bir sadaka ve hiçbir çaba sarfetmediği halde bahşedilmiş İlâhî bir ihsan ve bâzı kulları vâsıtasıyla yapılmış bir hîbedir.⁷⁷⁵

إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغْلٍ فَاكِهُونَ ﴿٥٥﴾ هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى
 الْأَرَائِكِ مُتَكِئُونَ ﴿٥٦﴾ لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا يَدْعُونَ ﴿٥٧﴾ سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ
 رَبِّ رَجِيمٍ ﴿٥٨﴾ وَامْتَارُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٩﴾ أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي
 آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٦٠﴾ وَأَنْ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ
 مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ ﴿٦٢﴾ هَذِهِ
 جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٦٣﴾ اضْلُوهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٦٤﴾ الْيَوْمَ
 نَخِمْ عَلَى أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٦٥﴾
 وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَى أَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَأَنَّى يُبْصِرُونَ ﴿٦٦﴾ وَلَوْ نَشَاءُ
 لَمَسَخْنَاهُمْ عَلَى مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَنْ نَعْمَرْهُ
 نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ أَفَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا
 ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ ﴿٦٩﴾ لِيُنذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧٠﴾

55. Muhakkak o günde Cennetlikler sevinç içinde (nimetlerle) meşgul olacaklar.

56. Onlar ve eşleri gölgelerde tahtlar üstünde yaslanacaklar.

57. Onlar için orada meyveler ve istedikleri her şey vardır.

58. Çok merhametli Rabb(lerin)den “selâm” denir, (onlara).

59. “Ey günahkarlar! Sizse bugün ayrılın!”

60. “Ey Âdemoğulları, şeytana tapmayın. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır” diye size emrimi açıklamadım mı;

61. Ve: “Bana ibadet edin” diye? İşte dosdoğru yol budur.

62. Andolsun ki o, sizden pek çok kimseyi saptırdı. Niçin akıl etmiyorsunuz?

63. “İşte va’dolunduğunuz Cehennem budur.

64. “Küfre sapmanızdan ötürü bugün oraya girin.”

65. Bugün Biz ağızlarına mühür vururuz ve neler kazandıklarını elleri Bize söyler ve ayakları (bunlara) şâhidlik eder.

66. Eğer dileseydik gözlerini silme kör ederdik de yolda didişip dururlardı. Artık (yolu) nasıl görebileceklerdi?

67. Ve eğer dileseydik oldukları yerde suratlarını değiştirirdik, devam etmeye de geri gelmeye de güçleri yetmezdi.

68. Kime uzun ömür verirse, yaratılıştâ onu başaşağı çeviririz. Akıl erdirmiyorlar mı?

69. Biz ona şiiri öğretmedik. Ona yakışmaz da. O ancak bir zikir (öğüt) ve apaçık bir Kur'ân'dır.

70. Tâ ki o, diri olan kimseleri korkutup uyarsın ve kâfirler aleyhine söz (azab) hak olsun.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, insanların iki kısım olduğunu bildirmiştir: Uyarıyı kabûl edip ondan faydalananlar ve uyarıyı kabûl etmeyip ondan faydalanmayanlar.

İkinci kısım insanlar hayrı aslâ kabûl etmezler ve buna elverişli değildirler. Bu sebeple onlar hakkında azap sözü geçerli olur. Cezâları, sâdece hidâyet ve îman husûsunda elverişli olmayışları sebebiyle değil, bunun yanı sıra hiçbir çabada bulunmamaları sebebiyle ve kendilerine sorumluluk bildirildikten sonra gerçekleşir. Elverişsiz oluşları, peygamber gönderilip sorumlulukları bildirildikten sonra orta çıkar. Çünkü sâdece elverişsiz oluşları sebebiyle cezâlandırılırsalar Allâh'a "Eğer bana bir elçi göndersen senin emrine uyardım" diyerek mâzeret ileri sürebilirlerdi. Bu sebeple, Allah, onlara peygamber göndererek emir ve yasalarını bildirdi. Onlar da, hidâyete elverişli olmadıkları için peygambere başkaldırdılar ve böylece elverişsizlikleri bir cezâ sebebi oldu, neticede peygamber gelse bile inanmayacakları hakkında söz gerçekleşti. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "İşte böylece Rabbinin yoldan çıkanlar hakkındaki 'onlar inanmazlar' sözü gerçekleşmiş oldu"⁷⁷⁶ "İnkâr edenlerin Cehennem ehli olduklarına dâir Rabbinin sözü böylece gerçekleşti"⁷⁷⁷

Gerçekleşen söz ikiye ayrılır: Biri sapıklıkla ilgilidir, diğeri de cezâ ile. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "Ama azap sözü kâfirlerin üzerine hak olmuştur."⁷⁷⁸

Allah Teâlâ'nın azâbı, inkârcılıkları sebebiyle gerçekleşmiştir. Önce sorumlulukları bildirilerek ileri sürebilecekleri bir mâzeretleri kalmamış, daha sonra da cezâları verilerek adâlet yerini bulmuştur.

Tüm bunların neticesi şudur: Allah Teâlâ, kullarına, başlarına buyruk değil de, buyruğuna göre yaşamalarını emretmiştir. Allâh'a itâat edenler, kendi isteklerine göre hareket etmeyi değil de Allâh'ı ve O'nun buyruklarını tutmayı tercîh etmişler, böylece şerefe nâil olmuşlardır. Allâh'a isyân edenler ise, kendi isteklerini Allâh'ın buyruklarına tercîh etmişlerdir. Allah Teâlâ, onların, böyle davra-

776 Yûnus 10/33

777 Gâfir 40/6

778 Zümer 39/71

nacaklarını, isteklerini, arzu ve heveslerini ön plânda tutacaklarını biliyordu. Bununla birlikte emir ve yasaklarını onlara bildirdi. Böylece, kendi isteklerini, arzu ve heveslerini Allâh'ın buyruklarına ve rızâsına tercîh edecekleri hakkında takdîr edilenler ortaya çıktı. Netîcede Allâh'ın emirlerine isyân etmeleri ve zulmetmeleri sebebiyle adâletin gereği olarak cezâlandırıldılar.⁷⁷⁹

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ ﴿٧١﴾ وَذَلَّلْنَاهَا
لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ أَفَلَا يَشْكُرُونَ
﴿٧٣﴾ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ
وَهُمْ لَهُمْ جُنُودٌ مُخَضَّرُونَ ﴿٧٥﴾ فَلَا يَخْرُتُكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا
يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾ أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ ﴿٧٧﴾
وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾ قُلْ يُحْيِيهَا
الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ مِنَ الشَّجَرِ
الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِنْهُ تُوقَدُونَ ﴿٨٠﴾ أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ
بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨١﴾ إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ
شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾ فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ
تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

71. Görmezler mi ki, Biz onların faydasına kendi ellerimizle var etti-
ğimiz davarlar yarattık? İşte kendileri bunlara sahiptirler.

72. Onları kendilerine boyun eğdirdik. Hem binekleri bunlardandır,
hem onlardan yerler.

73. Ve onlarda kendileri için faydalar ve içecekler vardır. Hâlâ şük-
retmezler mi?

74. Kendilerine yardım olunur ümidi ile O'ndan başka ilâhlar edin-
diler.

75. Onlar kendilerine yardım edemezler. Hâlbuki kendileri ilâhlar
için hazırlanmış askerlerdir.

76. O halde onların söyledikleri seni üzmesin. Muhakkak Biz onların
gizlediklerini de açıkladıklarını da biliyoruz.

77. İnsan hiç Bizim kendisini bir nutfeden yarattığımıza bakmaz mı? Böyle iken o, apaçık bir hasım olup çıkıyor.

78. Kendi yaratılışını unutarak Bize bir misal getirip dedi ki: “Çürümüş haldeki kemikleri kim diriltecek?”

79. De ki: “Onları ilk defa yaratan kim ise onları diriltecektir. O her türlü yaratmayı en iyi bilendir.”

80. O, sizin için yeşil ağaçtan ateş çıkarandır. Hemen ondan ateş yakıyorsunuz.

81. Göklerle yeri yaratan, onlar gibisini yaratmaya kâdir değil midir? Evet (kâdirdir). Ve O, biricik yaratandır, herşeyi en iyi bilendir.

82. O, bir şeyi diledi mi ona emri sadece “ol” demesidir. O da olur.

83. Her şeyin egemenlik ve tasarrufu elinde bulunanın şanı ne yücedir! O münezzehtir. Yalnız O'na döndürüleceksiniz.

Tefsiri:

Bu âyetler on delil ihtivâ etmektedir:

“İnsan görmez mi ki, biz onu meniden yarattık” cümlesiyle yeniden dirilişe delil olmak üzere ilk yaratılış hatırlatıldı.

Eğer inkârcı kimse yaratılışını hatırlasa Allah Teâlâ ayrıca örnek vermezdi. Ancak o, yaratılışını unuttuğu için ayrıca bir de örnek verdi.

“Kendi yaratılışını unutarak” ifâdesi, çok hoş ve çok açık bir delil içermektedir. Bu, inkâr edilmesi mümkün olmayacak kadar açık şekilde bir şey verilip de yine de bunu inkâr eden kimse hakkında kullanılan şu söz gibidir: Falanca kimse, kendisine yapılan iyiliği inkâr etti, kendisinde bulunan elbîseyi, berâberindeki malı ve içinde oturduğu evi unuttu.

Daha sonra, inkârcı kişinin sorusuna, inkâr ettiği şeyin sâbit olduğunu ispatlayacak en açık delili içeren bir cevap verildi: “De ki: Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek” Bu, kesin ve delilli bir cevaptır.

Akabinden, bilgisinin, tüm yaratıkları kuşattığını bildirerek bu anlamı güçlendirdi. Çünkü ölüleri diriltmesinin imkânsızlığı ya bilgisindeki veya kudretindeki eksiklikten kaynaklanır. Hâlbuki bilgisi her yarattığı kuşatan Allâh'ın bilgisinde bir eksiklik yoktur. Gökleri ve yeri yaratan Cenâb-ı Hakk'ın gücü üstünde başka bir güç de yoktur. Olmasını istediği şeye yalnızca “ol!” der, o da olur. Her şeyin hâkimiyeti O'nun elindedir. O'nun kudreti ve bilgisi, öldükten sonra diriltilmeniz konusunda nasıl âciz kalabilir? Hem de sizi, gökleri ve yeri ilk defâ yaratırken böyle bir acze düşmemişken.

Daha sonra Allah Teâlâ, kullarına, inkârcıların ortaya attığı şüpheler hakkında en hoş, en açık ve akla en yakın cevâbı kapsayan açık bir delil göstermek üzere şöyle buyurdu: “Yeşil ağaçtan sizin için ateş çıkaran O’dur. İşte siz ateşi ondan yakıyorsunuz”

Bu âyet-i kerîme, Allâh’ın kudretinin kemâline açık bir delildir. Ölülerin diriltilerek kabirlerinden çıkarılması yeşil ağaçtan ateşin çıkarılması gibidir.

Yeşil ağaçtan ateş çıkmasında, âhireti inkâr eden kimselerin ortaya attıkları bir şüpheyi de cevap vardır: Onlar şöyle demektedirler: Ölüm kuru ve soğuktur. Hayâtın tabîatı ise yaş ve sıcaktır. Bu sebeple bedenın ölümünden sonra yeniden canlanması mümkün değildir. Çünkü tabîatları birbirine terstir.

Hâlbuki delil diye ortaya atılan bu şüphe, sâdece gerçeklere kulak vermemen ve aklını kullanmayan yalanlayıcılara uygun bir şüphedir. Hayat aynı yerde ölümle bir araya gelmiyor ki, söyledikleri iddiâ gerekli olsun. Aksine Allah Teâlâ, bedende hayâtı ve onun tabîatını yaratınca ölüm ve onun tabîatı ortadan kalkıyor. İşte yeşil ağacın tabîatı yaş ve soğuktur. Buna rağmen ondan kuru ve sıcak ateş çıkmaktadır.

Daha sonra Allah Teâlâ akla en yakın olan delîli zikretti. O delil, muazzam genişlikteki gökler ve yerin yaratılışıdır. Hiçbir zayıf kulun yaratılışı onlarla kıyaslanamaz. İnsanların yaratılışından çok büyük olan bu muazzam varlık hakkında ilim ve kudreti âciz kalmayan Allah, öldükten sonra diriltmekten nasıl âciz kalır?

Akabinden, belirttiği hususlarla ilgili olan sıfatlarından iki sıfatı zikrederek bu anlamı şöyle destekledi: “O, her şeyi hakkıyla bilen yaratıcıdır.” Yaratıcı ve bilgili olması, dilediğini yaratabilmesini, yaratmak istediği hususta acz içinde kalmamasını gerektirir.

Peşi sıra mükemmel irâdesinin her şeyi kapsadığını, hiçbir şeyin onun kapsamı dışında kalmadığını bildirerek şöyle buyurdu: “Bir şeyi yaratmak istediği zaman Onun yaptığı ‘Ol!’ demekten ibârettir. Hemen oluverir.” Olmasını istediği şeyin O’nun irâdesine direnmesi aslâ mümkün değildir. Aksine O’nun irâde ve meşîyetine itâat ederek boyun eğer.

Ardından yukarıda belirtilenleri daha da pekiştirmek ve açıklamak üzere şöyle buyurdu: “Her şeyin mülkü kendi elinde olan Allâh’ın şânı ne kadar yücedir!” Her şeyin hâkimiyetinin elinde olduğunu belirterek âhireti inkâr eden düşmanlarının ileri sürdüğü iftirâlardan kendisini arındırdı. Bir köle, sâhibinin istediği tasarrufu engellemeye nasıl güç yetiremezse Allah da hâkimiyeti altındaki şeylerde dilediği gibi tasarrufta bulunur.

Daha sonra sûre-i celîleyi şöyle bitirdi: “Siz de O’na döneceksiniz.” O’ndan geldikleri gibi dönüşleri de O’nadır. Başlangıç da son da, evvel de âhir de O’ndandır. “Ve şüphesiz en son varış Rabbinedir”⁷⁸⁰

En bilgili, en düzgün ve en açık konuşan insan, kelimeleri bu kadar özlü, kısa ve açık olan böyle veyâ buna yakın bir delil getirmek istese âciz kalır, isteğine ulaşamaz ve bu teşebbüsünden dolayı da mahçup olur.

Allah Teâlâ, delili açıklamaya, bir inkârcının sorduğu cevap gerektiren bir soruyla başladı.

Aslında “*Kendi yaratılışını unuttu*” ifâdesinde, yeterli cevap bulunmaktaydı. Böylece delil ortaya konmuş ve o inkârcının şüphesi geçersiz hâle getirilmişti. Ancak Cenâb-ı Hak, delili pekiştirmek ve güçlendirmek istedi. Yâni Allah Teâlâ, bu soruyu soran inkârcının, nasıl yaratıldığını ve bu hâle nasıl geldiğini unutmaması hâlinde sorduğu soruyu hiç gündeme getirmesine ihtiyaç bırakmayacak yeterli cevâba ulaşabileceğine dikkat çekti. Daha sonra ise “*Kendi yaratılışını unuttu*” ifâdesinin kapsadığı gerçeği açıklayarak sorulan soruya sarih bir cevap olmak üzere şöyle buyurdu: “*De ki: Onları ilk defâ yaratmış olan diriltecek*”

Böylece bu âyet-i kerîmede yaratmanın başlamasıyla yeniden diriltmeye, ilk yaratılışla ikincisine delil getirilmiştir. Çünkü her akıl sâhibi kat’î olarak bilmektir ki, bu yaratışlardan birine güç yetiren diğerine de yetirebilir. Ancak ikinci yaratış husûsunda âciz kalan birinciye hiç kâdir olamaz.

Yaratma, yaratanın yarattıkları üzerinde güç sâhibi olmasını ve onu tüm detaylarıyla bilmesini gerektirdiği için Allah Teâlâ peşisıra hemen şöyle buyurmuştur: “*Çünkü O, her türlü yaratmayı gâyet iyi bilir*”

O, ilk yaratışını, maddesi, şekli, sebepleri, detayları ve parçalarıyla bilir. Aynı şekilde, ikinci yaratış da detayları, maddesi ve keyfiyeti ile bilir. Eğer bilgisi ve gücü mükemmel ise paramparça olan kemiklere can vermesi neden zor olsun?

Daha sonra Allah Teâlâ, kahredici bir delil ve açık bir burhan ile meseleyi iyice pekiştirdi. Bu pekiştirme, bir başka inkârcının sorusuna da cevap teşkil etmektedir. Onun sorusu şudur: Çürüyen kemiklerin tabîatı soğuk ve kuru hâle gelmektedir. Hayâtın maddesi ve tabîatını taşıyan unsur ise, canlılığı sağlayabilmesi için sıcak ve yaş olmak zorundadır.

Allah Teâlâ, bu soruya, yeniden diriliş hakkında delil içerecek şekilde şöyle cevap verdi: “*Yeşil ağaçtan sizin için ateş çıkaran O’dur. İşte siz ateşi ondan yakıyorsunuz.*”

Cenâb-ı Hak, yaş ve soğuk tabîatte olan yeşil ağaçtan son derece sıcak ve kuru olan ateş unsurunu çıkardığını bildirmektedir. Bir unsuru, tamâmıyla zıddı bir unsurdan çıkaran, yaratık ve unsurların kendisine boyun eğdiği ve aslâ baş kaldıramadığı Allah, inkârcının reddettiği çürümüş kemiklerin diriltilmesine de kâdirdir.

Daha sonra Allah Teâlâ, büyük ve önemli olanın küçük ve önemsiz olana delil oluşu yöntemini kullanarak yukarıda zikredilenleri daha da pekiştirdi. Şöyle ki; akıl sâhibi her insan büyük ve önemli bir işi yapmaya güç yetirenin daha küçük ve önemsiz olanı yapmaya daha kolay güç yetirebileceğini kabûl eder. Bir kantar ağırlığı kaldırmaya güç yetiren, bir okka ağırlığı kaldırmaya çok daha kolay güç yetirir. İşte Cenâb-ı Hak bunu vurgulamak üzere şöyle buyuruyor: *“Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratmaya kâdir değil midir?”* Allah Teâlâ, hârikulâde bir sanatla yaratılmış olan muazzam büyüklükteki uçsuz-bucaksız gökleri ve yeri yaratanın, çürümüş kemiklere yeniden can verip onları ilk hâllerine döndürmeye hayli hayli güç yetireceğini bildirmektedir. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: *“Elbette göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük bir şeydir. Fakat insanların çoğu bilmezler.”*⁷⁸¹ *“Gökleri ve yeri yaratan, bunları yaratmakla yorulmayan Allah’ın, ölüleri diriltmeye de gücünün yeteceğini düşünmezler mi? Evet O, her şeye kâdirdir.”*⁷⁸²

Daha sonra Allah Teâlâ, her inkârcı ve sapığın delil diye öne sürebileceği şüpheli çürütecek ve bir delil içerecek şekilde konuya daha farklı bir şekilde şöyle bir açıklama getirdi: O, bir iş yaparken başkaları gibi âlet kullanmaz, zorlanıp yorulmaz ve sıkıntı çekmez. Başkalarının ise âletsiz iş yapmaları mümkün değildir. Mutlaka yanlarında bir âlet, bir ortak veyâ yardımcı olmak zorundadır. Hâlbuki Allah Teâlâ’nın istediği bir şeyi yaratması için sâdece irâdesi ve olmasını istediği şeye *“Ol!”* demesi yeter. O şey, ânında istediği gibi olur.

Akabinden Allah Teâlâ, irâdesinin ânında yerine gelip bir anda oluştuğunu, yaratılan şeyin kendisine boyun eğip aslâ baş kaldırmadığını bildirdi. Peşinden her şeyin hâkimiyetinin elinde olduğunu ve onlarda dilediği gibi tasarrufta bulunduğunu bildirerek zikrettiği bu delili şu sözünüle sona erdirdi: *“Siz de O’na döndürüleceksiniz”*

Sağlam deliller içeren, bu veciz, açık ve düzgün kelâmın sâhibi olan Allâh’ın şânı yücedir. O’nun kelâmı, ihtiyaç duyulan her türlü delili, inkârcı ve inatçı kimselerin delil diye öne sürdüğü şüpheleri giderip çürütecek ve böylece onları susturacak cevapları içermektedir. Bu cevaplar, kulağın işittiği ve kalbin hissettiği en tatlı ve en hoş, kul için en faydalı kelimelerden oluşmaktadır.⁷⁸³

Bu âyette, birkaç delil vardır⁷⁸⁴:

1. *إِنَّمَا أَمْرُهُ* “O’nun işi” ifâdesi, peşinden, yaratılan varlığın geleceği bir yaratma emridir.

781 Ğâfir 40/57

782 Ahkaf 46/33

783 es-Savâiku'l-Mürsele (II/473-477)

784 Bu deliller, Allâh’ın sıfatlarının birden fazla oluşu hakkındadır. (Derleyenin notu)

2. إِذَا أَرَادَ شَيْئًا “Bir şey dilediğinde” ifâdesindeki أَرَادَ “dileme” fiili, gelecekle ilgilidir.

3. أَن يَقُولَ لَهُ “Ol demesi” ifâdesindeki أَن edâtı, daha sonra gelen fiilin gelecek anlam içerdiğini gösterir.

4. يَقُولَ “demesi” fiili, ya şimdiki zamânı ya da geleceği gösterir.

5. كُنْ “Ol!” emri, biri diğerinden önce gelen iki harften oluşmaktadır.

6. فَيَكُونُ “olur” fiilinin başındaki ف “fâ” edâtı, tâkip içindir. Başına girdiği fiilin, daha önce geçen كُنْ “Ol!” emrinden hemen sonra geldiğini ifâde eder.

7. كُنْ “Ol!” emri, Allah Teâlâ’da bulunan yaratma sıfatı olup, yaratılanlar onun peşinden gelmekte ve ondan ayrılmamaktadır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

SÂFFÂT SÛRESİ

[182 Âyet]

وَالصَّافَّاتِ صَفًّا ﴿١﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Saf saf dizilmişlere

Tefsiri:

Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ kulluk için huzurunda saf saf duran meleklerle yemin etmiştir. Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- de dağınık halde bulunan Ashâb-ı kirâma hitap ederken meleklerin saf tutuşu hakkında, şöyle buyurmuştur: “Meleklerin Rableri huzurunda saf tuttukları gibi saf tutsanıza! Ön safları tamamlayın ve boşlukları doldurun!”⁷⁸⁵

Melekler de kendilerinden söz ederken şöyle demiştir: “Şüphesiz biz, orada saf saf dururuz.”⁷⁸⁶

Kanatlarını saf saf tutan melekler göktedir.

فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا ﴿٢﴾

2. Toplayıp sürenlere

785 Bu rivâyet Müslim’de şöyle geçmektedir: “Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- bize ‘Meleklerin Rableri huzurunda saf tuttukları gibi saf tutsanıza’ dedi. Biz, ‘Melekler Rableri huzurunda nasıl saf tutar?’ diye sorduk. Bunun üzerine Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: Ön safları tamamlarlar ve saflardaki boşlukları doldururlar. bk. Müslim, “Salât” 119. Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, Salât 96; Nesâî, İmâme, 28; İbn Mâce, İkâmetu’s-salât, 50.

786 es-Sâffât 37/165.

Tefsiri:

Burada, Allah'ın emri ile bulutları ve daha başka şeyleri sevk eden melekler kastedilmiştir.

فَالْتَّالِيَاتِ ذِكْرًا ﴿٢٣﴾

3. Ve zikir okuyanlara yemin ederim.**Tefsiri:**

Bu âyette, Allah'ın kelimasını okuyan melekler kastedilmiştir.

Saf tutanlar ifadesi ile kuşların kastedildiği de ileri sürülmüştür. Nitekim bu hususta Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Üzerlerinde kanat cırpan dizi dizi kuşları görmezler mi?”⁷⁸⁷ “Göklerde ve yerde bulunanlarla saf saf kuşların Allah'ı tesbih ettiklerini görmez misin?”⁷⁸⁸

“Toplayıp sürenler” ifadesi ile âyetler ve insanları Allah'a isyandanalığayan sözlerin, “okuyanlar” ile de Allah'ın kelimasını bilen toplulukların kastedildiği ileri sürülmüştür. Ayrıca “saf saf tutanların”, Allah yolunda savaşta mevzilenenler; “toplayıp sürenlerin”, düşmana saldırıya yarayan atlar; “okuyanların” ise, düşmanla karşılaştıkları zaman Allah'ı anan savaşçılar olduğu da söylenmiştir.

“لصَّافَّاتٍ” ifadesi ile bedenleri ile namaza duran; “الرَّاجِزَاتِ” ifadesi ile de nefislerini Allah'a isyandan alı kuyan cemaatlerin ve “التَّالِيَاتِ” ile Allah'ın ayetlerinin kastedildiği ileri sürülmüştür.

Her ne kadar bu yorumlar içinde en doğrusu ve en uygunu “Melekler” hakkında yapıları olsa da, âyetlerin lafızları bütün bu yorumlara açıktır.

Yemin, delil gibidir. Âyet, Allah'ın yemin ettiği tevhidin doğruluğunu gösterir.

Burada melekler dışında anlatılanlar, meleklerin yaptıkları veya onların vasıtasıyla olan şeylerdir.

Allah Teâlâ, bunlarla Rubûbiyet ve ulûhiyet bakımından tek olduğuna yemin etmiş ve Rubûbiyet bakımından tek olduğunu şu şekilde açıklamıştır:

İlâhınız birdir. O, hem göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbi, hem de, doğuların Rabbidir.

787 el-Mülk 67/19.

788 en-Nûr 24/41.

Bu, O'nun tek bir ilâh olduğunu kanıtlayan en büyük delillerden biridir. Eğer Allah ile birlikte bir başka ilâh daha olsaydı, söz konusu o ilâh, Ulûhiyet konusunda O'na ortak olduğu gibi Rubûbiyet konusunda da ortak olurdu. Fakat Hak Teâlâ bütün bunlardan kesinlikle münezzehtir.

Kur'an'ın koyduğu kanun böyledir. O, Rubûbiyet tevhidini ulûhiyet tevhidini açıklar. Allah'ın tek başına yaratan ve rızık veren olmasından hareketle yalnızca O'nun Ma'bûd olduğunu ifade eder.

Bu âyette sadece doğulardan bahsedilmiştir. Birkaç nedenden dolayı böyle olmuş olabilir:

a) Doğular denince akla batılar da gelir. Çünkü birbirine yakın bu iki kavram, birbirini çağırır.

b) Doğulardan maksat, yıldızların doğduğu ve görüldüğü yerler olduğu için.

c) Bu âyetten sonra zikredilecek olan göklerin yıldızlarla süslenmesi, her türlü şeytandan korunması meselesine bir giriş olması için. Bu gayeye göre, doğuların zikredilmesi daha uygun oldu.

Doğrusunu en iyi Allah bilir.⁷⁸⁹

إِنَّ إِلَهُكُمْ لَوَاحِدٌ ﴿٤﴾ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ الْمَشَارِقِ ﴿٥﴾
إِنَّا زَيْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ ﴿٦﴾ وَجَعَلْنَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَارِدٍ ﴿٧﴾

4. Ki, ilâhınız birdir.

5. Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabb'idir. Doğuların da Rabb'idir.

6, 7. Biz yakın göğü, bir süsle, yıldızlarla süsledik ve (gökyüzünü) itaat dışına çıkan her şeytandan koruduk.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, ışık saçan yıldızları, gökyüzünü şeytanlardan korumak suretiyle onun zâhiri ve bâtını için bir süs kılmıştır. Yıldızlar zâhir ve bâtın süsüdür.

لَا يَسْمَعُونَ إِلَى الْمَلَأِ الْأَعْلَى وَيَقَذِفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ ﴿٨﴾ دُخُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ
وَاصِبٌ ﴿٩﴾ إِلَّا مَنْ خَطَفَ الْخَطْفَةَ فَاتَّبَعَهُ سَهَابٌ ثَاقِبٌ ﴿١٠﴾ فَاسْتَفْتِهِمْ أَهُمْ
أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ مَنْ خَلَقْنَا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ ﴿١١﴾ بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ
﴿١٢﴾ وَإِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخَرُونَ ﴿١٤﴾ وَقَالُوا إِن
هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿١٥﴾ أَأَنْذَا مِنَّا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَأَنْتَا لَمَبْعُوثُونَ ﴿١٦﴾ أَوَأَنْتَا
الْأَوَّلُونَ ﴿١٧﴾ قُلْ نَعَمْ وَأَنْتُمْ دَاخِرُونَ ﴿١٨﴾ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَإِذَا هُمْ
يَنْظُرُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا يَا وَلَنَّا هَذَا يَوْمَ الدِّينِ ﴿٢٠﴾ هَذَا يَوْمُ الْفَضْلِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ
تُكَذِّبُونَ ﴿٢١﴾ أَخْشَرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٢٢﴾

8. Onlar, artık mele-i a'lâ'ya (yüce topluluğa) kulak veremezler. Her taraftan taşlanırlar.

9. Kovulup atılırlar. Ve onlar için sürekli bir azap vardır.

10. Ancak (meleklerin konuşmalarından) bir söz kapan olursa, onu da delip geçen bir parlak ışık takip eder.

11. Şimdi sor onlara! Yaratma bakımından onlar mı daha zor, yoksa bizim yarattığımız (insanlar) mı? Şüphesiz biz kendilerini yapışkan bir çamurdan yarattık.

12. Hayır, sen şaşıyorsun. Hâlbuki onlar alay ediyorlar.

13. Kendilerine öğüt verildiği vakit öğüt almazlar.

14. Bir mucize görseler alay ederler.

15. Bu ancak açık bir büyüdür, derler.

16. Bu ancak açık bir büyüdür, derler.

17. Bizden önceki atalarımızda mı dirilecek?

18. De ki: Evet, hem de hor ve hakir olarak (diriltileceksiniz).

19. O (diriltme) korkunç bir sestten ibaret olacak, o anda hemen onların gözleri açılıp etrafa bakacaklar.

20. (Durumu gören kâfirler:) Eyvah bize! Bu ceza günüdür, derler.

21. Onlara, "İşte bu, yalanlamakta olduğunuz hüküm ve ayırım günüdür" denilir.

22. (Allah Teâlâ meleklerine emreder:) Zâlimleri, onların aynı yolda-ki arkadaşlarını ve Allah'tan başka tapmış oldukları putları toplayın!

Tefsiri:

Ahmed İbn Hanbel şöyle demiştir: أَزْوَاجِهِمْ "(Onların aynı yoldaki arkadaşlarını)" ifadesi, "benzerlerini, onlar gibilerini" anlamına gelir." Ondan önce de,

Ömer İbn Hattâb bu sözü söylemiştir. Nitekim Allah Teâlâ da şöyle buyurmuştur: “Nefisler çiftleştiği zaman (ruhlar bedenler yâhut amelleriyle birleştiği veya mü’minlerin ruhları hûrilerle, kâfirlerin ruhları şeytanlarla evlendiği zaman)”⁷⁹⁰

Numan İbn Beşir şöyle nakletmiştir:

“Hz. Ömer’e bu âyetin tefsiri soruldu. O da şu şekilde cevap verdi: İyi adam iyi adamın yanına Cennette, kötü adam kötü adamın yanına Cehennem’de getirilir.”

Hasan-ı Basrî ve Katâde şöyle demiştir:

“Her insan kendi grubuna katılır. Yahudi Yahudilerin, Hıristiyan Hıristiyanların yanına getirilir.”

Rabî’ İbn Husaym şöyle demiştir: “Kişi, kendisiyle aynı ameli işleyen kimse ile haşrolunur.”

Âyet-i Kerîme hakkında bundan başka üç görüş daha vardır:

a) Nefislerin çiftleştirilmesi, ruhların bedenlere kavuşturulması ve tekrar vücuda iade edilmesi anlamına gelir.

b) Nefislerin amelleri ile yan yana getirilmesi.

c) Mü’minlerin hûrilerle, kâfirlerin de şeytanlarla evlendirilmesi.

Ancak bu görüşler içerisinde ilk söylediğimiz, daha güçlüdür.

Doğrusunu en iyi Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbine mahsustur. Salât ve selâm Efendimiz Muhammed Mustafa’ya, onun âline ve ashabına olsun.⁷⁹¹

مِنْ دُونِ اللَّهِ فَأَهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ ﴿٢٣﴾ وَقَفَّوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْتَوِلُونَ ﴿٢٤﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ﴿٢٥﴾ بَلْ هُمْ الْيَوْمَ مُتَسَلِّمُونَ ﴿٢٦﴾ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٧﴾ قَالُوا إِنَّكُمْ كُنْتُمْ نَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ ﴿٢٨﴾ قَالُوا بَلْ لَمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٢٩﴾ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بَلْ كُنْتُمْ قَوْمًا طَاغِينَ ﴿٣٠﴾ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا إِنَّا لَذَائِقُونَ ﴿٣١﴾ فَأَعْوَيْنَاكُمْ إِنَّا كُنَّا غَاوِينَ ﴿٣٢﴾ فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٣﴾ إِنَّا كَذَلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٤﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٥﴾ وَيَقُولُونَ آتِنَا آلِهَةً مِثْلَ آلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَجْنُونٍ ﴿٣٦﴾ بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٧﴾

790 et-Tekvîr 81/7.

791 Tarîku'l-hicrateyn, s. 396.

23. Allah'tan başka (taptıklarına) onlara Cehennem'in yolunu gösterin.

24. Durdurun onları, çünkü onlar sorguya çekileceklerdir.

25. Şöyle sorulur: "Size ne olduki birbirinizle yardımlaşmıyorsunuz?"

26. Hayır; bugün onların hepsi teslim olmuşlardır.

27. Onlardan kimi kimine yönelip birbirini mesul tutmaya kalkışır.

28. "Doğrusu siz bize sağdan gelirdiniz" derler.

29. Onlar da şöyle derler: "Hayır; siz inanmış kimseler değildiniz."

30. "Ve bizim size karşı bir hakimiyetimiz de yoktu."

31. "Bu sebeple, Rabbimizin sözü hepimizin üzerine hak olmuştur. Şüphesiz azabı tadacağız."

32. "Bu sebeple, Rabbimizin sözü hepimizin üzerine hak olmuştur. Şüphesiz azabı tadacağız."

33. O gün hepsi azab'da birleşirler.

34. İşte biz, suçlulara böyle yaparız.

35, 36, 37. Çünkü onlara "Allah'tan başka ilâh yoktur." dediği zaman büyüklük tasarlardı. "Cinlenmiş bir şâir için ilâhlarımızı mı terk edeceğiz?" derlerdi."Hayır, o gerçeği getirmiş ve elçileri doğrulamıştır."

Tefsiri:

Hız Muhammed'in -sallallâhu aleyhi vesellem- peygamber olarak gelmesi, önceki peygamberleri tasdik ettiği anlamına gelir. Çünkü onlar, kendisinin geleceğini önceden haber vermişti. Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- tıpkı onların haber verdiği gibi gelmişti. İşte bu geliş, onları tasdik anlamı taşır. Nitekim kendisi de hem sözleriyle hem de gelişle onların doğruluğuna şahitlik etmiştir.

Allah Teâlâ Hız Muhammed'i -sallallâhu aleyhi vesellem- kıyametin kopmasına yakın göndermiştir. Nitekim O -sallallâhu aleyhi vesellem-, bu konuda işaret parmağı ile orta parmağını göstererek, "Ben peygamber olarak gönderildim. Benim gönderilişim ile kıyamet arasında şu ikisinin arasındaki kadar bir mesafe vardır." buyurmuştur.⁷⁹²

Hız Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- kıyametten bahsettiği zaman, sesi yükselir, rengi kızarır ve öfkesi kabarırdı. "Ben ancak yalın uyarıcıyım."⁷⁹³ buyurdu.

792 Buhârî, Talâk, 25; Rikâk, 39; Müslim, Cumua, 43; Fiten ve Eşrâtü's-Sâa, 133, 135; Tirmizî, Fiten, 39; Nesai, Salâtü'l-İdeyn, 22; İbn Mâce, Fiten, 25.

793 Buhârî, "Rikâk", 26; "İtisâm", 2; Müslim, "Fadâil", 16.

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- daha önce hiçbir peygamberin yapmadığı şekilde gelecekte meydana gelecek olaylardan haber verirdi. Nitekim bu konuda Hz. İsa onu, “Hz. Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem-, gelecekteki her şeyi size haber verir.” şeklinde tasvir etmişti. Kesinlikle Hz. Peygamber’den -sallallâhu aleyhi vesellem- önce hiçbir peygambere böyle bir özellik verilmemişti. Dolayısıyla havârîlerin kalbine doğan bir takım düşünceler, asla bu kabilden olamaz.⁷⁹⁴

Bu anlattıklarımız “Cinlenmiş bir şâir için ilâhlarımızı mı terk edeceğiz? derlerdi. Hayır, o gerçeği getirmiş ve elçileri doğrulamıştır.”⁷⁹⁵ âyetinin yorumlarından biridir.

Hz. Muhammed’in -sallallâhu aleyhi vesellem- peygamber olarak gelişi, iki açıdan önceki peygamberleri tasdik ettiği anlamına gelir.

a) Önceki peygamberler, Hz. Muhammed’in -sallallâhu aleyhi vesellem- geleceğini ve peygamber olacağını haber verdiği için. Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- önceki peygamberlerin haber verdiği şeyleri bildirdiği ve kendi getirdiği öğretilerle onların getirdiği öğretilerin örtüştüğü için.

Önceki peygamber, sadece vahiyle bilinebilecek konuları anlatır. Daha sonra farklı zaman ve coğrafyada yaşayan ve ondan herhangi bir bilgi öğrenmeyen başka bir peygamber çıkar, onun söylediklerinin aynısı söylerse bu durum, önce ve sonra gönderilen peygamberlerin doğru olduklarını gösterir. Bu, şu iki adamın durumuna benzer: Biri gözüyle gördüğü bir olayı haber verir, daha sonra onunla aynı memleketten olmayan ve onunla hiçbir şekilde bir araya gelmeyen, ne ondan ne de onun talebelerinden bilgi almayan diğer biri gelip, önceki adamın haber verdiğinin aynısını söylerse, dinleyenler hem birinci adamı hem de ikinci adamı tasdik etmeye mecbur kalır.

b) Hz. Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem- kendisinden önce gönderilmiş hiçbir peygamberi yalanlamamıştır. İnsanlara, kendilerinden önceki kralların değerini düşüren ve onları hâkimiyeti altına alan krallar gibi davranmamıştır. Tam tersine önceki peygamberleri tasdik edip onların peygamber olduklarına şahitlik etmiştir. Eğer siyasî olarak kendiliğinden ortaya çıkmış düzenbaz ve yalancı biri olsaydı, kendisinden önceki peygamberleri tasdik etmezdi. Aksine peygamberlerin düşmanlarının yaptığı gibi onları karalayıp kötülerdi.⁷⁹⁶

794 Hidâyetü'l-hayârâ, s. 101-102.

795 es-Sâffât 37/36-37.

796 İğâsetü'l-lehfân, II, 350-351.

إِنَّكُمْ لَذَاقُوا الْعَذَابِ الْأَلِيمَ ﴿٣٨﴾ وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٩﴾
 إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّغْلُومٌ ﴿٤١﴾ فَوَاكِهُ وَهُمْ
 مُكْرَمُونَ ﴿٤٢﴾ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٤٣﴾ عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿٤٤﴾ يُطَافُ
 عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ ﴿٤٥﴾ بَيْضَاءَ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ ﴿٤٦﴾ لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا
 هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ ﴿٤٧﴾ وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عِينٌ ﴿٤٨﴾ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ
 مَكْنُونٌ ﴿٤٩﴾ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٥٠﴾ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ إِنِّي
 كَانَ لِي قَرِينٌ ﴿٥١﴾ يَقُولُ أَتِنَّكَ لَمِنَ الْمُصْذِقِينَ ﴿٥٢﴾ أَتَذَّا مِثْنًا وَكُنَّا تَرَآءَا
 وَعِظَامًا أَتِنَّا لَمُتَدِينُونَ ﴿٥٣﴾ قَالَ هَلْ أَنتُمْ مُطْلَعُونَ ﴿٥٤﴾ فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِي سَوَاءٍ
 الْجَحِيمِ ﴿٥٥﴾ قَالَ تَاللَّهِ إِنْ كِدْتُ لِتُزْدِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنْتُ مِنَ
 الْمُخْضَرِينَ ﴿٥٧﴾

38. Şüphesiz siz can yakıcı azabı tadacaksınız.

39. Sadece yaptığınız işlerle cezalandırılıyorsunuz.

40. Ancak Allah'a gönülden bağlı kulları bu cezanın dışındadır.

41. Onlar için bilinen rızık vardır.

42. Çeşit-çeşit meyveler vardır.

43. Nimet Cennetlerinde.

44. Tahtlar üzerinde karşılıklı otururlar.

45. Önlerinden akan kaynaktan doldurulmuş kadehler dolaştırılır.

46. Berraktır, içenlere lezzet veren bir içki.

47. O içkide ne sersemletme var, ne de onunla sarhoş olurlar.

48. Yanlarında da bakışlarını yalnız kendisine çevirmiş iri gözlü eşler vardır.

49. Saklı yumurtalar gibi bembeyaz eşler.

50-57. Bunlar birbirine dönmüş soruyorlar. Onlardan bir sözcü şöyle dedi: "Benim bir arkadaşım vardı. Derdi ki: Sen doğrulayanlardan mısın? Biz ölüp toprak ve kemik olduğumuz zaman mı, biz mi (diriltilip yaptığımız işlerden dolayı) cezalandırılacağız." (Sonra yanındakilere) Bakar mısınız?" dedi. Baktı, onu Cehennem'in ortasında gördü ve şöyle dedi: "Tallâhî, sen az daha beni de alçaltacaktın. Rabbimin nimeti olmasaydı, şimdi ben de (oraya) getirilenlerden olurum."

Tefsiri:

Allah Teâlâ'nın bildirdiğine göre, Cennet ehli konuşmak ve birbirlerine dünyadaki halleri sormak üzere bir araya geleceklerdir. Derken konuşma ve hatıraları yâd etme, içlerinden birinin çıkıp şöyle demesine kadar varır: "Benim dünyada bir ahababım vardı. Yeniden dirilmeyi ve âhiret yurdunu inkâr ederdi. Allah Teâlâ'nın âyette naklettiği gibi bana şöyle derdi: Sen, tekrar dirileceğimizi, sonra yaptıklarımızın karşılığını göreceğimizi, çürüyüp un ufak olup toprağa karışıp dönüştükten sonra hesaba çekileceğimizi tasdik mi ediyorsun?"

Daha sonra mü'min kişi Cennetteki kardeşlerine "Bu ahababımın Cehennemdeki yeri ile başına gelenleri görmek için ona bakmak istemez misiniz?" der.

Bu, yorumların en güçlü olanıdır. Bunun dışında iki görüş daha vardır:

a) *Bakmak istemez misiniz?* ifadesi meleklerle aittir. Melekler, birbirleriyle konuşan Cennet ehline böyle diyeceklerdir. Bu yorumu Atâ ve İbn Abbâs'tan nakletmiştir.

b) Bu sözü, Cenâb-ı Allah Cennet ehline söylemiştir.

Ancak doğrusu daha önce ifade ettiğimiz yorumdur. Buna göre bu sözü mü'min kişi, arkadaşlarına ve konuştuğu kimselere söyleyecektir. Çünkü âyetlerin akışı ile anlatılan mesele hep onun ve arkadaşının hakkındadır.

Ka'b şöyle demiştir: "Cennet ile Cehennem arasında pencereler vardır. Mü'min kişi dünyadaki düşmanını görmek istediği zaman, bu pencerelerin birinden bakar."

اطلع (muttali olmak, bakmak) fiili, أشرف (yukarıdan bakmak) anlamına gelir.

Mukâtil şöyle demiştir: "Cennet ehline 'Siz onu görüyor musunuz?' diye sordu. Onlar da 'Sen, onu bizden daha iyi tanırsın. O halde sen git, gör!' diye karşılık verdiler. Bunun üzerine gidip baktı ve ahababını Cehennem'in ortasında gördü. Öyle kötü bir haldeydi ki, Allah Teâlâ onu kendisine tanıtmıyorsa, asla tanıyamazdı. Yüzü ve rengi değişmişti. Azap onu tanınmaz hale sokmuştu. Bu manzara karşısında şöyle der: "Tallâhî, sen az daha beni de alçaltacaktın. Rabbi-min nimeti olmasaydı, şimdi ben de (oraya) getirilenlerden olurum." Yani neredeyse beni de alçaltacaktın. Eğer Rabbim bana nimetini bahşetmeseydi seninle birlikte azaba atılanlardan olurum."⁷⁹⁷

أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَى وَمَا نَحْنُ بِمُعَذِّبِينَ ﴿٥٩﴾ إِنَّ هَذَا لَهَوُ الْفُوزِ الْعَظِيمِ ﴿٦٠﴾ لِمِثْلِ هَذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ﴿٦١﴾ أَذَلِكَ خَيْرٌ نَزْلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ ﴿٦٣﴾ إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُؤُوسُ الشَّيَاطِينِ ﴿٦٥﴾ فَإِنَّهُمْ لَا يَكِلُونَ مِنْهَا فَمَالًا وَلَا نَفْسًا مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٦٦﴾ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِنْ حَمِيمٍ ﴿٦٧﴾ ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ ﴿٦٨﴾ إِنَّهُمْ أَلْفَوْا آبَاءَهُمْ ضَالِّينَ ﴿٦٩﴾ فَهُمْ عَلَى آثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٧١﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُنْذِرِينَ ﴿٧٢﴾ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذِرِينَ ﴿٧٣﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٧٤﴾ وَلَقَدْ نَادَانَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ ﴿٧٥﴾ وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾ وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ ﴿٧٧﴾

58. Biz bir daha ölmeyecek miyiz?" der.

59. İlk ölümümüzden başka ölüm yok ve biz azaba da uğramayacağız ha!

60. İşte büyük başarı ve mutluluk budur.

61. Çalışanlar bunun için çalışsınlar.

62. Cennet gibi konak mı hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı?

63. Biz, o ağacı zalimler için fitne yaptık.

64. O, Cehennem'in dibinde çıkan bir ağaçtır.

65. Tomurcukları, şeytanın başı gibidir.

66. İşte Cehennemlikler bundan yer ve karınlarını bununla doldururlar.

67. Sonra, bu yemeğin üzerine kaynar su katılmış içki onlar içindir.

68. Sonra dönüşleri yine Cehennemedir.

69. Çünkü onlar atalarını sapık yolda buldular.

70. Öyle iken yine de düşünmeden atalarının peşinden koşuyorlardı.

71. Andolsun onlardan öncekilerinin çoğu da sapmıştır.

72. Biz onların içine de uyarıcılar göndermiştik.

73. Bak, o uyarılanların sonu nice oldu.

74. Ancak, Allah'a gönülden bağlı kullar o azabın dışında kaldı.

75. Andolsun Nuh bize dua etmişti de ne güzel kabul etmiştik.

76. Onu ve ailesini büyük sıkıntıdan kurtarmıştık.

77. Ancak O'nun soyunu sürekli kıldık.

Tefsiri:

Allah Teâlâ bütün peygamberlere salât ve selâmda bulunmuştur. Mesela Nuh hakkında şöyle demiştir:

وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿٧٨﴾ سَلَامٌ عَلَى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ ﴿٧٩﴾ إِنَّا كَذَلِكَ
نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٠﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨١﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخِرِينَ ﴿٨٢﴾
وَإِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لَإِبْرَاهِيمَ ﴿٨٣﴾ إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٤﴾ إِذْ قَالَ
لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ ﴿٨٥﴾ أَتُفَكِّرُ إِلَهَ دُونِ اللَّهِ تُرِيدُونَ ﴿٨٦﴾ فَمَا ظَنُّكُمْ
بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾ فَتَنْظُرُ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ ﴿٨٨﴾ فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾ فَتَوَلَّوْا
عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴿٩٠﴾ فَزَاغَ إِلَى إِلَهِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٩١﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنْظُرُونَ ﴿٩٢﴾
فَزَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ ﴿٩٣﴾ فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزْفُونَ ﴿٩٤﴾ قَالَ أَتَعْبُدُونَ
مَا تَتَّبِعُونَ ﴿٩٥﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْفَوْهُ فِي
الْجَحِيمِ ﴿٩٧﴾ فَارَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ ﴿٩٨﴾ وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَى
رَبِّي سَيِّئِينَ ﴿٩٩﴾ رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠٠﴾ فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ ﴿١٠١﴾
فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ
مَاذَا تَرَى قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمُرُ سَجَدَنِي إِِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿١٠٢﴾
فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ ﴿١٠٣﴾ وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمَ ﴿١٠٤﴾ قَدْ صَدَّقْتَ
الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُهِينُ ﴿١٠٦﴾

78, 79, 80. Sonradan gelenler arasında ona iyi bir nâm bıraktık. Bütün âlemlerde Nuh'a selâm olsun. İşte biz, güzel davrananları böyle ödüllendiririz.

81. Zîra o, bizim inanmış kullarımızdan idi.

82. Nihayet ötekileri (inanmayanları) suda boğduk.

83. Şüphesiz İbrahim de onun (Nuh'un) milletinden idi.

84. Çünkü Rabbine kalb-i selîm ile geldi.

85. Hani o, babasına ve kavmine: Siz kime kulluk ediyorsunuz? demişti.

86. "Allah'tan başka bir takım uydurma ilâhlar mı istiyorsunuz?"

87. "O halde âlemlerin Rabbi hakkındaki görüşünüz nedir?"
88. Bunun üzerine İbrahim yıldızlara şöyle bir baktı.
89. Ben hastayım, dedi.
90. Ona arkalarını dönüp gittiler.
- 91, 92. Yavaşça putlarının yanına vardı. (Oraya konmuş yemekleri görünce:) Yemiyor musunuz? Neden konuşmuyorsunuz? dedi.
93. Bunun üzerine, yanlarına gelip sağ eliyle vurdu (kırıp geçirdi.)
94. (Putperestler) koşarak İbrahim'e geldiler.
- 95, 96. İbrahim: Yonttuğunuz şeylere mi ibadet edersiniz! Oysa ki sizi ve yapmakta olduklarınızı Allah yarattı, dedi.
97. Onun için bir bina yapın ve derhal onu ateşe atın! dediler.
98. Böylece ona bir tuzak kurmayı istediler. Fakat biz onları alçaklardan kıldık.
- 99, 100. (Oradan kurtulan İbrahim:) Ben Rabbime gidiyorum. O bana doğru yolu gösterecek. Rabbim! Bana sâlihlerden olacak bir evlat ver, dedi.
101. İşte o zaman biz onu uslu bir oğul ile müjdeledik.
102. Babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa erişince: Yavrucuğum! Rüyada seni boşazladığımı görüyorum; bir düşün, ne dersin? dedi. O da cevaben: Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulursun, dedi.
- 103-106. Her ikisi de teslim olup, onu alnı üzerine yatırınca: Ey İbrahim! Rüveyı gerçekteştirdin. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Bu, gerçekten, çok açık bir imtihandır, diye seslendik. 107. Ona fide olarak büyük bir kurban verdik.

Allah Teâlâ İbrahim Peygamber Hakkında da Şöyle Buyurmuştur:

وَقَدْ يَنَّا بِبَيْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٠٨﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ﴿١٠٩﴾ كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٠﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١١﴾ وَنَسْرَنَاهُ يَاسْحَقُ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٢﴾ وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ وَمَنْ ذُرِّيَّتُهُمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ مُبِينٌ ﴿١١٣﴾ وَلَقَدْ مَتْنَا عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿١١٤﴾ وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿١١٥﴾ وَنَصْرَنَاهُمْ فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٦﴾ وَأَتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُنِيرِينَ ﴿١١٧﴾ وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١١٨﴾

108, 109. Sonradan gelenler arasında ona iyi bir ün bıraktık. İbrahim'e selâm olsun!

110. Biz iyileri işte böyle ödüllendiririz!

111. Çünkü o bizim mü'min kullarımızdandı.

112. Biz ona iyilerden bir peygamber olacak İshak'ı müjdeledik.

113. Kendisini ve İshak'ı kutlu ve bereketli kıldık. Her ikisinin neslinden iyi kimseler olacağı gibi, açıkça kendisine zulmeden de olacaktır.

114. Andolsun Musa'ya ve Harun'a da lütuflarda bulunduk.

115. Onları ve kavimlerini büyük sıkıntılardan kurtardık.

116. Onlara yardım ettik de üstün geldiler.

117. Onlara, apaçık anlaşılan bir Kitap vermiştik.

118. Ve onları doğru yola ilettik.

Mûsa ve Harun Hakkında İse Şöyle Buyurmuştur:

وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْآخِرِينَ ﴿١١٩﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢١﴾ إِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٢﴾ وَإِنَّ إِلَيْنَا لِمَنْ الْمُزْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ ﴿١٢٥﴾ اللَّهُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٢٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَنَّهُمْ مُّخْضَرُونَ ﴿١٢٧﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ ﴿١٢٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٢٩﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ﴿١٣٠﴾

119, 120. Sonradan gelenler arasında o ikisine iyi bir ün bıraktık. Mûsa'ya ve Harun'a selâm olsun!

121. İşte biz güzel davrananları böyle mükâfatlandırırız.

122. Çünkü onların ikisi de bizim mü'min kullarımızdı.

123. İlyas da peygamberlerdendir.

124. Kavmine demişti ki; "Allah'ın azabından korkmaz mısınız?"

125. Yaratanların en güzeli olan Allah'ı bırakıp da Beal'e putuna mı tapıyorsunuz?

126. Sizin ve babalarınızın Rabb'i olan Allah'ı terk mi ediyorsunuz?

127. Onu yalanladılar, bunun üzerine hepsi Cehenneme götürülebcekler.

128. Yalnız Allah'a gönülden bağlı kulları bunun dışındadır.

129. Sonra gelenler arasında ona iyi bir ün bıraktık.

130. İlyâsîn'e selâm olsun!

Tefsiri:

Allah Teâlâ'nın sonradan gelenler arasında peygamberlerine bıraktığı ün, bahsi geçen selâmdır.

Aralarında Mücâhid ve daha başka âlimlerin de bulunduğu bir grup müfessir, "Sonradan gelenler arasında ona iyi bir ün bıraktık" âyetlerini bütün peygamberlere verilen doğru lisan ve onlara bahşedilen güzel övgü olarak tefsir etmiştir. Katâde de bu görüşü benimsemiştir.

Bu yorumları, görüşleri nakletmeye önem veren bazı kimselerin yaptığı gibi "Müfessirlerin bu konuda iki görüşü vardır." şeklinde anlatmak yersizdir. Çünkü hakikatte bunlar, tek görüşten ibarettir.

"Peygamberlere bırakılan, sonrakiler arasında onlara verilen selâmın ta kendisidir." yorumunu ileri sürenlere göre, "Nuh'a selâm olsun!" cümlesi تركنا (bıraktık) fiilinin mef'ûlü olduğu için nasb makamındadır. Bu durumda mânâ şu şekilde olur: Âlemler Nuh ve ondan sonra gelen peygamberlere selâm olsun derler.

Peygamberlere bırakılanı, doğru lisan ve güzel övgü ile yorumlayanlar ise, selâmın lâzımını ve neticesini esas almışlardır. Selâmın lâzımı ve neticesi de, onların övülmeleri ile onlara bahşedilen ve anıldıkları zaman kendilerine selâm okunmasına vesile olan doğru lisandır.

Aralarından İbn Atıyye'nin de bulunduğu bir grup müfessir ise şu görüşü ileri sürmüştür: "Hz. Nûh'a bırakılan şey, güzel övgü ile doğru lisandır." görüşünü ileri sürülünce, "Âlemler arasında Nuh'a selâm olsun!" ifadesi, i'râbda mahalli olmayan cümle-i ibtidâiyye olur. Buna göre selâmdan maksat, Allah'ın Hz. Nuh'a verdiği selâmdır. Bu görüşü ileri sürenler selâmı da şu şekilde izah etmişlerdir: Selâm, Allah'ın Hz. Nuh'a âlemler içinde kendisini bir beşerin anmasıyla bahşettiği bir esenlikten ibarettir.

Taberanî şöyle demiştir: "Bu görüşü Allah Teâlâ'nın Hz. Nuh'a bıraktığı nâmın sonradan gelenler arasında olduğunu ve onun kendisine âlemler içinde selâm verilen biri olduğunu bildirmesi desteklemektedir. Ayrıca İbn Abbâs'tan da bu konuda şu rivâyet nakledilmiştir: Allah Teâlâ onun için güzel bir övgü bıraktı."

Birkaç nedenden dolayı bu görüş zayıftır.

a) Bu yoruma göre, تركنا fiilinin mef'ûlü hafzedilmiştir. Buna göre kelimada bir anlam kalmaz. Çünkü mânâ, "Biz sonradan gelenler arasında onun için

bir şey terk ettik.” şeklinde olur. Burada terk edilen şey lafızda zikredilmemiştir. Çünkü bu yorumu ileri sürenlere göre “selâm olsun!” ifadesi, kendisinden önceki cümleden ayrı olduğu için “تركتا (bıraktık)” fiili ile bir alakası yoktur.

b) Eğer onların iddia ettikleri gibi mef’ûl hazfedilmiş olsaydı, hazfedilen şeyden maksadın ne olduğunu belirtmek için aynı kalıpla gelen âyetlerin birinde zikredilirdi. Sonradan gelenlerde kendilerine güzel övgü bırakılan peygamberlerden bahsedilirken, her yerde bu mef’ûl düzenli biçimde hazfedilmezdi. Bu, Kur’an’ın yöntemidir. Hatta bütün fasih kelimelerin sahipleri, önceden bahsettikleri bir ifade daha sonra hazfettiklerine delalet ettiği için bir yerde zikrettiklerini sonra gelen bir yerde hazfederler. Genellikle de, zikredilen öğelerin hazfi az olur. Fakat düzenli bir şekilde hazf etmek, bir yerde bile zikretmemek ve lafızda da hazfedilen şeyi gösteren bir karinenin olmaması Kur’an’da mümkün değildir.

c) İbn Mes’ûd bu âyetleri “وتركتنا عليه في الآخرين سلاما” şeklinde okumuştur. Bu kırâat, peygamberlere sonrakiler arasında bırakılan nâmın bizzat selâm olduğunu gösterir.

d) Eğer selâm, kendisinden önceki cümleden ayrı olsaydı, sözün fesahatini ve güzelliğini bozardı. Bir önceki âyette de vakıf yapmak, güzel olmazdı. Burada insan kendisini “Ona sonrakiler arasında bir nâm bıraktık.” sözünü işiten dinleyicinin yerine koymalıdır. İşte o zaman, sözün tamamlanmasının, anlamlı bir hale gelmesinin nasıl beklendiğini anlar. Bu haliyle, sözün mânâsının tamamlandığını hissedemez. Sözün tamamlanması, yani bırakılan nâmın açıklanması için bir beklenti içine girer.

Okurken الآخرين ’de durmak vakf-ı tâm değildir.

Söylediklerimize şu şekilde itiraz edilebilir: “ترك” fiilinin bu şekilde kullanılması, mef’ûlün hazfine uygundur. Çünkü burada bu fiil, vermek anlamına gelen أعطى fiilinin anlamında kullanılmıştır. Şöyle ki; Allah Teâlâ peygamberlerine sonrakiler arasında güzel bir övgü vermiştir. أعطى fiilinin ise, bazen iki mef’ûlü birden zikredilir, bazen ikisi birden hazfedilir. Kimi zaman da, mef’ûllerden biri zikredilip diğeri hazfedilir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de bunların örnekleri vardır. Mesela اَعْطَيْنَاكَ الْكُوْثَرَ (Kuşkusuz, Biz sana Kevseri verdik.)⁷⁹⁸ âyetinde bu fiilin iki mef’ûlü birden zikredilmiştir. فَأَمَّا مِنْ أَعْطَى (Kim verir)⁷⁹⁹ âyetinde ise iki mef’ûlü birden hazfedilmiştir. وَلَوْ يَعْطِيكَ رَبُّكَ (Rabbim sana verecek)⁸⁰⁰ âyetinde ikinci mef’ûlü hazfedilip birincisi zikredilmiştir. وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ (Zekâtı verirler)⁸⁰¹ âyetinde ise ikinci mef’ûlü zikredilip birincisi hazfedilmiştir.”

798 el-Kevser 108/1

799 el-Leyl 92/5.

800 ed-Duhâ 93/5.

801 el-Mâide 5/55.

Bu itiraza şu şekilde cevap verilir: Vermek fiili, övülen bir davranışı ifade eder. Bu fiilin lafzı, mef'ûlü olan alıcının, veren kimsenin verdiklerine kavuştuğuna delildir. Vermek, iyilikte bulunmak, başkasına yarar sağlayıp hayır işlemek anlamına gelir. Bu yüzden iki mef'ûlü birden zikredilebileceği gibi ikisi birden hazfedilebilir de. Fiilden amaçlanan gayeye göre mef'ûllerden sadece biri de hazfedilebilir.

Eğer vermenin mahiyeti olan kulu pintilikten, cimrilikten ve ihsanın zıddı olan paylaşmamaktan insanı kurtaran hakikatinden bahsedilmek isteniyorsa bu fiil, mef'ûlsüz olarak zikredilir. Tıpkı şu âyeti kerimede olduğu gibi: “*Artık kim verir ve sakınırsa*”⁸⁰² Burada Allah Teâlâ ne verilen şeyi ne de kendisine verilen kimseyi zikretmiştir. Bu kabilden olmak üzere “Falanca veriyor, tasaddukta bulunuyor, hibe ediyor ve iyilik yapıyor.” denir. Nitekim Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi vesellem- de, dua ederken şöyle demiştir: “*Ey Allahım! Senin verdiğini engelleyecek bir güç yoktur. Senin mâni olduğunu da verecek bir kuvvet mevcut değildir.*”⁸⁰³ Burada gaye, Allah Teâlâ'nın yegâne veren ve engelleyen ilâh olduğunu belirtmek olduğu için, verilen nesnenin zikredilip hazfedilmesi arasında bir anlam farkı yoktur. Çünkü buradaki asıl amaç Cenab-ı Allah'a şu şekilde yakarmaktır: “Gerçek mânâda vermek ve mâni olmak, sadece Senin elindedir. Başka birine ait değildir. Daha doğrusu bunlar, yalnızca Sana mahsustur. Bu konuda hiç kimse Sana ortak olamaz.” Burada iki mef'ûlün zikredilmesi, anlam bütünlüğünü bozar ve kelâmın belâğatına zarar verir.

Eğer hem verilen nesnenin, hem de verilen kimsenin zikredilmesi hedefleniyorsa, bu durumda iki mef'ûl birden zikredilir. Mesela *إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ* (Kuşkusuz, Biz sana Kevseri verdik.)⁸⁰⁴ âyetinde bu durum söz konusudur. Çünkü burada esas gaye, Allah Teâlâ'nın peygamberine sadece kendisine özgü bir şeyi verdiğini, ona Kevseri bahşettiğini bildirmesidir. Bu mânâ da, ancak iki mef'ûlün birden zikredilmesi ile gerçekleşir. Benzer bir durum da, “*Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler.*”⁸⁰⁵ âyetinde söz konusudur.

Eğer gaye mef'ûllerden biri ise, bu durumda teki zikredilir. Mesela *وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ* (Zekâtı verirler)⁸⁰⁶ âyetinde böyle bir durum söz konusudur. Buradaki amaç, mükelleflerin üzerlerine farz olan zekât yükümlülüğünü yerine getirip ihmal etmediklerini ifade etmektir. Bu yüzden asıl amaç olduğu için mef'ûlü, yani zekâtı zikretti.

802 el-Leyl 92/5-6.

803 Buhârî, Ezân, 155; Daavât, 18; Müslim, Salât, 194; Mesâcid, 137; Ebû Dâvûd, Salât, 146; Tirmizî, Salât, 112; Nesâî, Tatbîg, 26; İbn Mâce, İkâmetu's-salât, 18.

804 el-Kevser 108/1.

805 el-İnsân 76/8.

806 el-Mâide 5/55.

Allah Teâlâ Cehennem ehlinin şöyle diyeceğini bildirmiştir: “Biz namaz kılanlardan değildik. Yoksulu doyurmuyorduk.”⁸⁰⁷ Burada yoksulu doyurabilecek kimselerin cimrilik edip buna yanaşmadığından ve kalplerinin katılaştığından bahsetmek amaçlandığı için sadece gaye zikredildi, yedirilen şeylerden bahsedilmedi.

Kur’an’ın bu üslubu düşünülmelidir. Âyetlerde amaçlanan önemli meselelerden bahsedilip diğerlerinin hafzedilmesi, okuyucuya onun i’câz yönlerinden birini ve fesâhatinin kemâlini gösterir.

ترك (bırakmak) fiili ise bu anlattıklarımızdan hiçbirini ifade etmez. Ayrıca bu fiil ile bir şey övülmez de. Mesela فلان يترك (Falanca kişi terk etti/bıraktı) desem kesinlikle her hangi bir mânâ hâsıl olmaz. Hâlbuki “yediriyor, veriyor, hibe ediyor” vb. ifadeler bir anlam taşır. O halde mutlaka terk edilen şeyin zikredilmesi gerekir. Bundan dolayıdır ki, “Falanca kişi bırakan” denmez. Ama “Falanca kişi, yedirendir, verendir.” denir. Nitekim Allah’ın isimlerinden biri de المعطي (bol bol Veren)’dir.

Bırakmak fiilini vermek fiiline kıyas etmek, en fâsit kıyaslardan biridir.

Bütün âlemlerde Nuh’a selâm olsun cümle-i mahkiyyedir (hikaye edilen cümledir). Zemahşerî şöyle demiştir: *Sonradan gelenler arasında ona iyi bir nâm bıraktık* Yani sonradan gelen ümmetler içinde şu sözü bıraktık: *Nuh’a selâm olsun!* Bu, şu anlama gelir: Daha sonra gelen insanlar Nuh’a selâm okuyup onun için dua ederler. Bu söz, hikâye edilen bir cümleden ibarettir. “Onu indirdik suresini okudum.” diyen kimsenin kelimasına benzer.

e) Allah Teâlâ *Bütün âlemlerde Nuh’a selâm olsun* âyeti ile, bu selâmın âlemler içinde Nuh’un üzerine olduğunu bildirmiştir. Âlemler içinde meydana gelen bu selâm da, malum olduğu üzere âlemlerin ona selâm okumasından ibarettir. Herkes ona selâm okuyup onu över ve ona dua eder. Bu yüzden Allah Teâlâ “Onlar içinde ona selâm olsun!” buyurdu.

Allah’ın Hz. Nuh’a olan selâmı, sonradan gelen ümmetlerle mukayyet değildir. Bu yüzden, bu şekilde mukayyet olarak Allah’a dua etmek uygun değildir. Mesela “Âlemler içinde Resulullâh’a -sallallâhu aleyhi vesellem- selâm olsun!”, “Ey Allah’ım! Âlemler içinde Resulüne selâm eyle!” denmez. Eğer bu âyetteki selâm Allah’a ait olsaydı, bu şekilde Allah’ın selâmda bulunmasını istemek dinen meşru olurdu.

Onların “Allah Teâlâ onu âlemler içinde selâmladı, sonradan gelenler arasında da onun için bir nâm bıraktı.” sözüne gelince, şurası iyi bilinmeli ki; Allah Teâlâ peygamberlerine kendi yolunda kavimlerinden gördükleri ezalara katlanmaları, kendi mesajını insanlara iletmeleri ve dâvet yolundaki sıkıntılara göğüs

gerip sabretmelerine mükâfat olarak, sonradan gelenler arasında onlar için selâm ve güzel övgüyü var etmiştir. Nuh'a bıraktığı bu nâmın, bütün âlemleri kapsadığını, söz konusu selâmlamanın istisnasız bütün âlemlerde var olduğunu, bunu melekler, cinler ve insanlar arasında nesilden nesile, bir zamandan diğer zamana geçerek sürdürdüğünü bildirmiştir. Ayrıca bunun, Rabbinin emirlerini yerine getiren ve bu uğurda insanların çıkardığı güçlüklerle sabır gösteren Hz. Nuh'a mükâfat olduğunu haber vermiştir. Bir de, onun yeryüzü sâkinlerine gönderilen ilk resûl olduğunu, kendisinden sonra gönderilen bütün peygamberlerin onun dinini tebliğ ettiğini beyan etmiştir: “Allah Nuh'a buyurduğu şeyleri size de din olarak buyurmuştur.”⁸⁰⁸

Onların “Bu İbn Abbâs'ın görüşüdür.” sözüne gelince, daha önce de belirtil-diği gibi, İbn Abbâs ve diğerleri bu sözleriyle, Hz. Nuh'a olan selâmın, güzel övgü ve doğru lisandan ileri geldiğini ifade etmek istemişlerdir. Daha sonra müfessir-ler, selâmın mânâsı üzerinde durmuşlardır.

Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Peygamberlere Salavât Getirilmesi:

İsmail İbn İshak kitabında şu rivâyeti nakletmiştir: “Bize Muhammed İbn Ebî Bekir el-Mukaddemî, Ömer İbn Harun, Musa İbn Ubeyde, Muhammed İbn Sabit kanalıyla Ebu Hureyre'den şöyle nakletti:

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- buyurdu ki: “Nebilere ve resullere salavât getirin! Çünkü Allah Teâlâ beni peygamber olarak gönderdiği gibi onları da peygamber olarak göndermiştir.”⁸⁰⁹ Salât ve selâm O'nun üzerine olsun! Bu rivâyeti Taberânî, Debrî, Abdurrezzâk ve Sevrî kanalıyla Musa'dan nakletmiştir.

Taberânî şöyle demiştir: “Bize İbn Meryem, Firyâbî, Süfyan, Musa İbn Ubeyde, Mahmmmed İbn Amr İbn Ata kanalıyla İbn Abbâs'tan şöyle nakletmiştir: Resulullâh -sallallâhu aleyhi vesellem- buyurdu ki: Bana salât okuduğunuz (salavât getirdiğiniz) zaman diğer peygamberlere de salât okuyun! Çünkü Allah beni peygamber olarak gönderdiği gibi onları da peygamber olarak göndermiştir.”⁸¹⁰

Hafız Ebu Musa el-Medînî şöyle demiştir: “Senediyle birlikte belâğ yoluyla bana nakledildiğine göre selef âlimlerinden biri, rüyasında Hz. Âdem'i (Allah'ın salât ve selâmı, onun ve tüm peygamberlerin üzerine olsun) görmüş. Çocukla-rının kendisine az salavât getirdiğinden şikayet eder gibi bir hâli varmış.” Ebu Musa her ne kadar zayıf bir râvi olsa da, hadisi kullanılabilir.

808 eş-Şûrâ 42/13.

809 Elbâni bu rivâyet hakkında şöyle demiştir: Senedi son derece zayıftır. Senette bulunan Belhî Ömer İbn Harun, metruktur. Onun hocası Musa İbn Ubeyde de onun gibidir veya ondan biraz daha az zayıftır.

810 Bu rivâyeti Taberânî'de bulamadım. Ancak bu rivâyet de önceki gibi zayıftır.

Bir çok âlim bütün peygamberlere salavât getirmenin İslâm tarafından öngörüldüğü konusunda icmâ' olduğunu nakletmiştir. Muhyiddin en-Nevevî de bu âlimler arasında yer alır. İmam Mâlik'in Peygamber Efendimiz dışında hiçbir peygambere salavât getirmediği nakledilmiştir. Ancak onun bu görüşünü benimseyenler bu durumu şu şekilde yorumlamışlardır. "Biz, Peygamber Efendimize salavât getirerek Allah'a ibadet ettiğimiz gibi onun dışındaki peygamberlere salavât getirerek ibadet etmeyiz."

Allah Teâlâ Halîli (dostu) Hz. İbrahim'in (a.s.) kavmine şöyle dediğini bildirmiştir:

Hani o, babasına ve kavmine şöyle demişti: "Siz kime kulluk ediyorsunuz? Allah'tan başka bir takım uydurma ilâhlar mı istiyorsunuz? O halde âlemlerin Rabbi hakkındaki görüşünüz nedir?"

Siz âlemlerin Rabbi dışında başka ilâhlara tapıp dururken O'nun huzuruna çıkartıldığınız zaman size nasıl karşılık vereceğini düşünüyorsunuz? O'nun isimleri, sıfatları ve rubûbiyeti konusunda eksik düşünceleriniz, sizi başka ilâhlara kulluk etmeye mecbur bıraktı. Oysa Allah hakkında, şanına yakışır şekilde O'nun her şeyi bildiğini, her şeye gücünün yettiğini, kendisi dışında kalan bütün varlıklardan müstağni olduğunu, onların ise kendisine muhtaç olduğunu, yarattıklarına karşı adaletle muamele ettiğini, yarattıklarını idare ederken yalnız olduğunu, hiç kimsenin bu hususta O'na ortak olmadığını, işleri en ince ayrıntısına kadar bildiğini, mahlûkatından hiçbir şeyin O'na gizli kalmadığını, tek başına bütün insanlara yeteceğini, hiçbir yardımcıya ihtiyaç duymadığını, zâtıyla Rahman olduğunu, insanlara merhamet etmek için Rahmet sıfatına muhtaç olmadığını, dünyadaki kral ve diğer liderlerin ise buna muhtaç olup O'nun gibi olmadıklarını, halklarının durumunu kendilerine bildirecek ve onların ihtiyacını gidermede kendilerine yardımcı olacak birilerine gereksinim duyduklarını, kendilerinden aracı koyarak merhamet dileyecek insanlara ihtiyaçları olduğunu düşünselerdi, ihtiyaçlarının zarûri, güçlerinin yetersiz, kendilerinin de aciz ve gerekli ilimden yoksun olmalarından dolayı hemencecik vasıtalarla ihtiyaç duyarlardı.

Her şeye gücü yeten, zâtıyla her şeyden müstağni olan, bütün her şeyi bilen, rahmeti her şeyi kaplayan Rahman ve Rahim olan Allah'ın kendisi ile kullanı arasına araçlar koyması, O'nun rubûbiyetine, ulûhiyetine ve tevhîdine zarar verirdi. Kendisi hakkında olumsuz düşünceler beslenirdi. Dolayısıyla böyle bir şeyi kulları için din olarak belirlemesi imkânsızdır. Akıl ve fitrat bunun meydana gelebileceğini mümteni görür. Bunun bütün çirkinliklerden daha çirkin olduğu, aklı selimce onaylanmıştır. Şu örnek bu durumu daha da açık hale getirir:

"Kulluk eden, Ma'bûdunu ta'zim eder. O'nu ilâh olarak kabul edip, O'na boyun eğip itaat eder. Allah Teâlâ ise, ta'zimin, saygının, ilâh olarak kabul edilmenin, boyun eğip itaat etmenin en mükemmel şekline layıktır. Bu, sadece O'na

mahsustur. En kötü zulüm, Allah'ın hakkını başkasına vermek veya O'na ortak yakıştırmaktır. Bir de O'na ortak yapılan kendi kulu ve kölesi ise, bu zulüm daha da kötüleşir.

Haniflerin rehberi İbrahim (a.s.) müşrik hasımlarına şöyle demiştir:

"Allah'tan başka bir takım uydurma ilâhlar mı istiyorsunuz? O halde, âlemlerin Rabbi hakkındaki görüşünüz nedir?"

Eğer son âyetin anlamı "Allah ile birlikte başka ilâhlara tapıp O'na ortak koşarken, Rabbinizin size ne şekilde muamele edeceğini düşünüyorsunuz?" biçiminde olursa, o zaman bu tehdidin altında şöyle bir anlam söz konusu olur: Rabbiniz hakkında hangi kötü düşünceleri beslediniz ki O'nunla birlikte başka ilâhlara taptınız?

Müşrik kimse, ya Allah Teâlâ'nın kendisiyle birlikte âlemi idare edecek vezir ve yardımcı gibi birine ihtiyaç duyduğunu düşünmektedir ki, bu da, zâtıyla kendisi dışındaki bütün varlıklardan müstağni olan ve onların kendi zâtına muhtaç olduğu İlâh'a yakıştırılan en büyük eksikliktir. Ya da, Allah Teâlâ'nın kudretinin ancak ortağının kudreti ile tamamlanacağını zannetmektedir. Yahut Allah Teâlâ'nın araçlar kendisine bildirinceye kadar bir şeyi bilemediğini, araçların kendisinin merhamet etmesini sağlamadan önce merhamet edemediğini, tek başına kuluna yetmediğini, kulların birbirine aracı olduğu gibi vasıtaların şefaati olmadan kulunun isteklerini yerine getiremediğini, bu yüzden şefaataçıye, ondan yararlanmaya, onunla birlik olup azlıktan çokluğa çıkmaya ve onun desteğini alarak zilletten izzete kavuşmaya muhtaç olduğu için araçların şefaatinin kabule gereksinim duyduğunu düşünmektedir. Ya da Allah Teâlâ'nın dünyada kralların yaptığı gibi, araçların kulların ihtiyaçlarının giderilmesini istemeden önce onların dualarını kabul etmediğini zannetmektedir. İşte insanların şirk koşmasının temeli bunlara dayanır.

Müşrik kimse, Allah Teâlâ'nın kendi duasını uzak olduğu için, araçlar ile tinceye kadar işitmediğini veya mahlûkatın O'nun üzerinde bir hakkı olduğunu zanneder. Sonra da mahlûkatın Allah'ın üzerinde olan bu hakkı ile yemin eder. İnsanların, krallara ve ileri gelen kimselere, onların nezdinde değerli ve görüşleri geri çevrilmeyecek kimselerle ulaşmaya çalıştıkları gibi, o da mahlûkatı kullanarak Allah'a ulaşmaya çalışır.

Bütün bunlar Allah Teâlâ'nın rubûbiyetine zarar verir, O'nun hakkının çiğnenmesi anlamına gelir.

İbn Kayyim bir başka münasebetle bu âyet hakkında şunları söylemiştir:

O'nunla birlikte başka ilâhlara tapıp dururken Rabbinizin size nasıl karşılık vereceğini zannediyorsunuz? O'nun hakkında ne düşünüyorsunuz ki, O'na ortaklar koştunuz? Yoksa O'nun ortaklara ve yardımcılara ihtiyaç mı duyduğunu düşünüyorsunuz? Ya da O'nun kullarının hâlini bilmediğini, bu yüzden tıpkı kralarda olduğu gibi kendisine onlardan haber verecek ortaklara ihtiyaç duyduğunu mu zannediyorsunuz? Veya onların ihtiyaçlarını ve işlerini tek başına idare etmeye kâdir olmadığını mı düşünüyorsunuz? Yahut O'nun katı olduğunu, bu yüzden kullarına merhamet etmesini isteyecek şefaathçilere ihtiyaç duyduğunu mu zannediyorsunuz? Ya da, O'nun zelil olduğunu, bu yüzden az iken çok, zelil iken aziz olacağı bir veliye ihtiyaç duyduğunu mu düşünüyorsunuz? Yahut bir çocuğa gereksinim duyduğu için, evlat yapmak gayesiyle bir eş edindiğini mi zannediyorsunuz? Allah Teâlâ bunların hepsinden tamamen münezzehtir.⁸¹¹

Sizi de yaptığınız şeyleri de Allah yarattı.

Bir çok kimse, bu âyetle geçen م edatının masdariye mâsı olduğunu belirterek bunu, amellerin yaratıldığına delil olarak ileri sürmüştür.⁸¹² Hâlbuki bu, م masdariye değil, mevsûledir. Buna göre âyetin anlamı şu şekilde olur:

Sizi de yaptığınız şeyleri de, yontarak yaptığınız putları da, Allah yarattı. O halde nasıl olur da, Allah'ın mahlûku olmasına rağmen onlara taparsınız?

Eğer buradaki م masdariye mâsı olsaydı âyetin, onların aleyhine değil de, lehine delil olması daha uygun olurdu. Çünkü mânâ şu şekilde olurdu:

Allah Teâlâ sizin onlara ibadet etmenizi yarattığı halde, yontarak yaptığınız putlara ibadet mi ediyorsunuz?

Görüldüğü gibi düzgün bir mânâ ortaya çıkmadı. Bu durumda âyetin, onların aleyhine bir delil olduğundan söz edilemez.

Hâsılı çoğu zaman masdariye mâsı ile mevsûle mâsı aynı yerde kullanılır. Birini diğerine tercih ettirecek bir neden de olmayabilir. Mesela "يعجني الذي يجلس" (Oturana hoşuma gidiyor) cümlesi mânâ bakımından güzel değildir. Eğer buradaki ism-i mevsûle bir mevsûf getirilip, bu ism-i mevsûl de ona sıfat olursa, o zaman anlam düzelir. Şöyle ki, "يعجني الجلوس الذي تجلس" (Senin oturduğun oturma hoşuma gidiyor). Benzer şekilde "يعجني الذي ينطلق زيد" (Zeyd'in gidişi hoşuma gidiyor.) cümlesi eksiktir. Ama bu cümle "يعجني الانطلاق الذي ينطلق زيد" (Zeyd'in gidişi gibi gitmek hoşuma gidiyor.) şeklinde kurulsaydı, mânâ düzgün olurdu. Buradan hareketle, م edatı ile masdariye mâsı kastedildiği zaman "يعجني ما ينطلق"

811 Medâricu's-sâlikîn III, 348.

812 Buna göre âyetin anlamı şu şekildedir: Sizi de amel etmenizi de Allah yarattı. [Mütercim]

“أكل ما بأكل” ifadesi de eksik görülür. Şöyle ki; biri “أكل ما بأكل (Onun yediği şeyi yedi.)” cümlesini kurar, buradaki ما edatı ile mevsûl olan mâyı kastederse, mânâ düzgün olur. Eğer bununla masdariye mâsını kastederse anlam “Senin yemeni yedim” şeklinde olur. Anlam yine bozuk olur. Anlamın düzgün olması için, mânın masdar anlamına delalet etmesini gösterecek ilave bir eke ihtiyaç duyulur. Mesela “أكل كما بأكل (Onun yediği gibi yedim.)” cümlesinde olduğu gibi.

Ebu'l-Kâsım es-Süheylî şöyle demiştir:⁸¹³ “Şurası iyi bilinmelidir ki; ما edatı mevsûle olup lafzı صنع , عمل ve فعل olan bir fiil ile vaslolunur ve bu fiilin faili de Allah Teâlâ olursa, bu durumda bu edatın masdariye olarak kullanılması sahih olmaz. Çünkü câhiliye ve İslâm döneminde akıl sahibi kimseler, insanoğlunun fiillerinin cevher ve cisimlere taalluk edemeyeceği konusunda birleşmiştir. Bu yüzden, biri çıkıp “Bir deve yaptım.”, “Bir dağ yaptım.”, “Bir demir yaptım.”, “Bir taş yaptım.”, “Biraz toprak yaptım.” diyemez. Sonradan meydana gelen bir şey kastedilerek “أعجبني ما عملت (Yaptığın hoşuma gitti.)”, “أعجبني وما عمل زيد قائما”, “والله خلقكم (Zeyd'in ayakta iken yaptığı hoşuma gitti.)” cümleleri kurulabiliyorsa “وما تعملون” âyeti ancak Ehl-i Sünnetin görüşleri doğrultusunda yorumlanabilir. Buna göre anlam “Sizi ve amellerinizi Allah yarattı.” şeklinde olur. Bu konuda Mu'tezilenin ileri sürdüğü görüş, hem nakil hem de akıl açısından yanlıştır. Çünkü onlar, buradaki ما edatının müşriklerin put olarak yonttuğu taşları gösterdiğini iddia edip âyetin “Sizi ve yaptığınız putları Allah yarattı.” anlamına geldiğini ileri sürmüşlerdir. Böylece amellerimizin Allah Teâlâ tarafından yaratıldığını inkâr etmek istemişlerdir. Görüşlerini desteklemek için Kur'an nazmının, söyledikleri anlamı gerektirdiğini delil olarak sunmuşlardır. Çünkü daha önceki âyette “أعبدون ما تَحْتَوْن (Yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz?)” ifadesinde bulunan ما edatı, müşrikler tarafından yapılan taşlar yerine kullanılmıştır. Ancak onların bu görüşleri, hem nahiv açısından, hem de mânâ bakımından yanlıştır. Nahiv açısından daha önce ifade ettiğimiz gibiler ما edatı, fiil-i hâs⁸¹⁴ ile birlikte masdariye olarak kullanılmaz. Mana bakımından ise, onlar yontmaya ibadet etmiyorlardı. Aksine yonttuklarına ibadet ediyorlardı. Bu anlam kesinlik kazanınca onların görüşlerini çürüten bu âyet, yontulmuş taşları ve ibadet edilen putları gösterir. Bu durumda mânâ şu şekilde olur: Yonttuğunuz putlara mı tapıyorsunuz? Hâlbuki sizi ve yaptığınız o taşları Allah yarattı.

Buraya kadar anlattıklarımız Mu'tezilenin görüşleri ile onların karıştırdıkları konuların açıklamasından ibarettir. Ehl-i Hakkın te'viline göre Nazm-ı Celîl daha bedî'dir. İnkârcılara karşı getirilen delil daha güçlüdür. Onların benimsedikleri görüş ise, hem fâsid hem de muhaldir. Çünkü onlar da, bizim gibi kulların fiillerinin cevher ve cisimler üzerinde gerçekleşmeyeceği konusunda ittifak halindedirler.

813 Süheylî, Netâicu'l-fıkır, s. 189-190.

814 حصل , استقر , كان, gibi umûmî mânâ ifade etmeyen fiillere denir. [Mütercim.]

Eğer “Bir sayfa yaptım.”, “Bir kâse yaptım.” şeklinde cümle kurulabildiği, buna göre cisimlerin de yapılabildiği belirtilerek itiraz edilecek olunursa şu şekilde cevap veririz:

Burada ifade ettiğiniz örneklerde “yapmak” fiili, sadece telif ve terkipten ibaret olan şekle taalluk etmiştir. Bu da zaten “yapma” işinin kendisidir. Telif ve terkip edilmiş cevher ise, kesinlikle bizim ma’mulümüz (yaptığımız şey) değildir. Çünkü yapmak fiilleri (فعل, عمل) cevherlere değil, sonradan meydana gelenlere taalluk eder. Bu husus, bizim ile Mu’tezilenin ittifak ettiği bir meseledir. O halde, bunun dışında bir mânâya yönelmeleri uygun olmaz.

Onların Kur’an nazmının güzelliği ile i’câzı konusunda söyledikleri son derece açıktır. Ancak bizim yorumumuz ile onların yorumu farklıdır. Şöyle ki; bu âyet, yaratıcının tek başına yaratan olması dolayısıyla O’nun ibadeti hak ettiğini açıklamak ve kendisi yaratamadığı gibi, üstelik yaratılmış olanlara ibadet edenlere karşı delil getirmek için nâzil olmuştur: “(Elinizle) yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz?” Yani, hiçbir şey yaratamayan, kendileri de yaratılmış olan putlara tapıp, sizi ve yaptığınız amelleri yaratan Allah’a ibadeti terk mi ediyorsunuz? Eğer bu âyette Allah Teâlâ amellerin yaratılışını kendisine nispet etmeyip mecaz yoluyla insanlara nispet etseydi bu durumda aynı ifadedden Allah’ın ileri süreceği bir delil söz konusu olmazdı. Çünkü O, başka cinslerin yaratıcısı olduğu halde, onların kendi amellerini yaratan varlıklar olduğunu kabul etmiş olacaktı. Bu durumda yaratma hususunda onları kendisine ortak yapmış olurdu.

Allah Teâlâ yoldan çıkanların sözlerinden münezzektir. Bâtılı savunanların tökezlemeleri ne kadar da çoktur! Onların delilleri ne kadar da çürüktür! Mezhep kâideleri ne kadar da basittir! Hakka tâbi olanlar için hak, ne kadar da açık ve nettir. Allah Teâlâ bizi, hakka uyanlardan ve ona taraftar olanlardan eylesin!

Bu anlattıklarımızı, Huzeyfe’nin sözü hakkında Ebu Ubeyd’in söylediklerinden ibarettir. Ancak Kuteybî “İslâhu’l-ğalat” adlı kitabında onun bu görüşüne muhalefet etmiştir. Ancak bu konuda çok büyük yanlış yapmıştır. Mu’tezile her ne kadar bunu açıkça söylemese de, ona muvafakat ederek yorumunu benimsemiştir.” Ebu’l-Kâsım’dan yaptığımız alıntı burada sona erdi. Ebu’l-Kâsım âyetin başka bir anlama gelmediği veya daha uygun bir mânâsının bulunduğu durumlarda katı tavrını koymuştur. Bizimle birlikte hakkın yanında olan herkes, Allah Teâlâ’nın kulları ve onların amellerini yarattığı, kâinatta hareket eden ne varsa yaratıcısının Allah olduğu konusunda onun yanında yer alır. Bu görüşün doğru olduğuna dair, Kur’an, Sünnet, akıl ve fıtrattan binin üzerinde delil vardır. Ancak Mu’tezileye karşı bir delil olması için özen göstererek âyeti kendisine en uygun mânâdan başka bir mânâya hamletmeye gerek yoktur. Zîra diğer deliller buna gerek bırakmaz. Onlara karşı âyetin delil oluşu, başka bir açıdandır. Biraz önce de ifade ettiğimiz gibi, buradaki الذي ما anlamına gelir. Nitekim ileride bu konuyu açıklayacağız.

Âyet-i Kerîme hakkında iki konu üzerinde duracağız:

- a) Bu âyet Kaderiye'nin görüşlerine delil olamaz.
 - b) Hak ehlinin mezhebinin, onların görüşünün aksi olduğuna delalet eder.
- Burada iki mesele vardır: Biri ispat, diğeri selbdir.

a) Selb: Kaderiye, amelleri kendilerinin yarattığını ileri sürerken bu âyetin kendileri için bir delil olduğunu iddia etmişlerdir. Bu hususta şunları söylemişlerdir: Allah Teâlâ amelleri insanlara nispet etmiştir. Bu da göstermektedir ki, amelleri yaratanlar onlardır. Ancak burada bizzat ameller kastedilmemiştir. Aksine yapılan putlar kastedilmiştir. Allah Teâlâ onları ve onların yaptığı putları yaratanları kendisinin yarattığını bildirmiştir. Bu şu anlama gelir: Putların ana maddesini, yani yaratmanın üzerinde gerçekleştiği maddeyi Allah yaratmıştır. Fakat onun şekli, yani puta dönüştüğü hâli ise insanların yapmasıyla olmuştur. Allah Teâlâ bunu da kullara nispet etmiştir. Buna göre putlar, insanların sonradan var etmesi ve yaratmasıyla olmuştur.

Kaderiye bu âyeti bu şekilde delil olarak kullanmıştır.

Kaderi ve Allah'ın kulların fiillerini yarattığını kabul edenlerden bazıları şöyle demiştir: "Âyet, kulların fiillerinin Allah Teâlâ tarafından yaratıldığı konusunda son derece açıktır. Çünkü buradaki ل edatı, masdariye mâsıdır. Bu durumda âyetin mânâsı şu şekilde olur: Allah sizi ve sizin amellerinizi yarattı." Onlar, Süheylî ve diğer âlimlerin söylediklerini kabul etmişlerdir.

Kaderiye, onlara karşı şu şekilde itiraz etmiştir: "Burada ل edatı nasıl masdariye mâsı olabilir? Eğer anlam 'Sizi ve ibadetinizi Allah yarattı.' şeklinde olursa putperestlere karşı nasıl delil olarak ileri sürülebilir? Böyle olması, onlara 'Allah Teâlâ, bizim putlara olan ibadetimizi yarattığına göre, bunu istemektedir. O halde bizi nasıl bundan men eder? Bu ibadet yaratılmış ve istenmiş iken nasıl olurda bunu bırakabiliriz?' şeklinde kendilerini savunmayı öğretmekten başka ne olabilir ki? Âyeti bu şekilde yorumlamak onların ibadetini kabul etmemeye delil olabilir mi?"

Kaderi kabul edenler ise şu şekilde cevap vermiştir: "Eğer âyetin akışını ve gagesini düşünürseniz, burada delil getirmeyi anlarsınız. Allah Teâlâ putperestlerin hiçbir surette yaratma gücüne sahip olmayan varlıklara ibadet etmesini, kendilerini ve amellerini yaratana kulluk etmeyi bırakmalarını kabul etmemektedir. Allah Teâlâ sizi ve amellerinizi yarattığı halde nasıl olurda ona ibadeti terk edip ne sizi ne de amellerinizi yaratmayan, hatta hiçbir şekilde yaratma gücüne sahip olmayan varlıklara ibadet ediyorsunuz?"

Bu son derece güzel bir akıl yürütmedir.

Kur'an-ı Kerîm'de insanların hiçbir şekilde yaratma gücüne sahip olmayan varlıklara tapmaları ve onlarla yaratıcıyı bir tutmaları defalarca yadırganmıştır:

“O halde, yaratan (Allah), yaratmayan (putlar) gibi olur mu? Hâlâ düşünüyor musunuz?”⁸¹⁵

“Allah’ı bırakıp da taptıkları (putlar), hiçbir şey yaratamazlar. Çünkü onlar, kendileri yaratılmışlardır.”⁸¹⁶

“İşte bunlar, Allah’ın yarattıklarıdır. Şimdi (ey kâfirler!) O’ndan başkasının ne yarattığını bana gösterin! Hayır (gösteremezler)! Zâlimler açık bir sapıklık içindedirler.”⁸¹⁷

Buna benzer pek çok âyet vardır.

Netice olarak diyebiliriz ki, bu âyetlerle delil getirmek isabetli olur. Zâtların yaratıldığı gibi amellerin yaratıldığı konusunda da, delil sabit olmuştur. Buraya kadar anlattıklarımız, Âyet-i Kerîme hakkında iki tarafın ileri sürdükleri görüşlerden ibarettir.

Doğrusu buradaki ۞ edatı mevsûledir. Ancak bu, Kaderiye mezhebinin görüşlerinin doğru olduğunu göstermez. Aksine mevsûle olması, onların aleyhine delil teşkil eder. Bu durumu açıklamaya başlamadan önce bir mukaddime ile şu şekilde meseleye biraz açıklık kazandırılabilir:

Delil ileri süren veya muhatapla konuşan kimse, kendi lehine veya muhatapın aleyhine delil getirmeden önce sadece gaye ve amacına yönelmelidir. Delil getiren kişi, kendisinin de muhalif olduğu bir konudaki iddianın bâtil olduğuna dair kanıtlarını sunarken, gayesi o iddianın bâtil olduğuna açıklamak olmalıdır. Kendisinin zıddını taşıdığı bir özelliğin kendisinde bulunduğu iddiasını reddetmeye odaklaşmalıdır. Eğer bu iddialar karşısında susup başkasının özelliklerini sıralamaya kalkışrsa bu, isabetli bir davranış olmaz. Bu hakikat anlaşıncaya şöyle deriz: Allah Teâlâ, putperestlerin putlara ibadetini reddedip, onların ibadet edilmeye layık olmadıklarını açıkladı. Sûrenin akışından bu âyetin, onların Allah’a ibadet etmeyi terk ettiklerini yadırgamak üzere nâzil olmadığı, aksine ibadeti hak etmeyen varlıklara ibadet etmelerini reddetmek için nâzil olduğu anlaşılır. Eğer Âyet-i Kerîme, “Allah’a ibadet etmiyorsunuz, Hâlbuki o, sizi ve yaptıklarınızı yarattı” şeklinde olsaydı buradaki ۞ edatının masdariye mâsı olduğu kesinlikle ortaya çıkardı. الذي mânâsına mevsûle olması güzel olmazdı. Çünkü mevsûle olması durumunda mânâ şu şekilde olurdu: “Nasıl Allah’a ibadet etmezsiniz! Hâlbuki O, sizi ve amellerinizi var etmiştir. O, var etme ve yaratma nimetleriyle size ihsanda bulunmuştur.” Bu ve diğer mânâ, ۞ edatının masdariye olması durumunda söz konusu olur.

815 en-Nahl 16/17.

816 en-Nahl 16/20.

817 Lukmân 31/11.

Âyetin akışına baktığımız zaman, Allah Teâlâ'nın putperestlerin ibadeti hak etmeyen nesnelere tapınmalarını yadırgadığı anlaşılır. O halde, mutlaka burada bunun zıddı bir mânâ açıklanmalıdır. Bu yüzden, tapılan nesnelerin Allah'ın mahlûku olduğu belirtilmiştir. Allah'ın yarattığı varlıklardan hiçbir ibadet edilmeye değmez ve kendilerine ibadet edilmeyi hak etmez.

Bu anlamın “Allah’ı bırakıp da taptıkları (putlar), hiçbir şey yaratamazlar.”⁸¹⁸ âyeti ile uyum içinde olduğu düşünülmelidir. Ayrıca Allah Teâlâ'nın, kendisini yaratmamış, aksine kendisinin onları yarattığı sahte ilâhlara ibadet etmeyi ne kadar çirkin gördüğü de düşünülmelidir.

Bu anlattıklarımız, “Sizi ve yaptıklarınızı Allah yarattı.” âyeti ile kastedilen mânâdır. Buna benzer bir âyet de el-A'râf Suresi'nde bulunur: “(Ey Kâfirler!) Allah’ı bırakıp da taptıklarınız sizler gibi kullardır.”⁸¹⁹ Yani onlar da sizin gibi yaratılmış kullardır. O halde nasıl olur da, yaratılmış birine taparsınız!

Kur'an'ın yöntemi düşünölmeye şâyan bir yöntemdir. Eğer Kur'an, bazıların söylediği gibi Allah Teâlâ'nın güzel sıfatlarını ve Yâsîn suresinde bahsi geçen adamın “Bana ne olmuş ki, beni yaratana ibadet etmeyecekmişim!” dediği gibi yaratmanın sadece O'na ait olduğunu belirtmek isteseydi, kuşkusuz bunu yapardı. Ancak burada gaye, insanlara Allah'a ibadet etmenin güzel bir davranış olduğunu, ibadeti yalnızca O'nun hak ettiğini belirtmeyi hedeflediği için bunu gerektiren delilleri sıraladı. Bu çerçevede O'nun kulları yaratan ve yoktan var eden olduğunu belirtti. Gerçekte bu, Allah'ın insana verdiği bir nimettir. O halde nasıl olur da insan, O'na ibadet etmeyi terk edebilir! Eğer “Sizi ve yaptıklarınızı Allah yarattı.” âyetinden kastedilen mânâ bu olsaydı, şöyle denmesi gerekirdi: Allah'a ibadet etseler ya! O onları ve amellerini yarattı.

Bu mesele düşünölmelidir. Zîra gayet açıktır.

Ebu'l-Kâsım'ın Mu'tezile'nin âyetten çıkardıkları delili açıklarken söylediği “buradaki م edatı masdariye olamaz. Masdariye olması nahiv bakımından uygun değildir.” sözü yanlıştır. م edatı fiil-i hâs ile kullanıldığı zaman masdariye mânâsı taşımaz.” iddiasının ise bâtil olduğu daha önce belirtilmişti. Çünkü, müphem olan fiil-i hâs ile masdariye mâsı olarak kullanıldığı şu âyetlerde görölmektedir:

يٰۤاٰخِلَافِىّٓا اللّٰهَ مَا وَعَدْنٰهٖ وَيٰۤاٰنُفٰكُۙوۙنَ (Allah'a verdikleri sözden döndüklerinden ve yalan söylediklerinden dolayı...) ⁸²⁰

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۦنَ كَفَرُوۡا سَوَّيۡنَاۤ اَعْيُنَکُمْ عَنِ الدِّۤيۡنِۙ اِنَّکُمْ كُنۡتُمْ تَعۡلَمُوۡنَ (Öğretmekte olduğunuz kitap uyarınca...) ⁸²¹

818 en-Nahl 16/20.

819 el-A'râf 7/194.

820 et-Tevbe 9/77.

821 Âl-i İmrân 3/79.

(Bu, sizin yeryüzünde haksız olarak şımarmanızdan ve aşırı derecede sevinip böbürlenmenizden ötürüdür.)⁸²²

Bunun örneklerini çoğaltmak mümkündür. Bu âyetlerde geçen fiiller, fiil-i hâstır. Bunlar, yapmak anlamını ifade eden fiillerden daha özel bir mânâyâ sahiptir. O halde, ما edatı bu fiillerle masdariye mânâsına kullanıldığına göre yapmak mânâsına gelen fiillerle masdariye olarak zaten kullanılır.

Kaderiye'nin "Onlar yontma işine ibadet etmiyorlardı, yontulmuş olan taşlara ibadet ediyorlardı." şeklinde ileri sürdükleri delil, fâsittir. Çünkü ما edatı, نحت fiiliyle alakalı olarak değil, عمل fiiliyle ilgili olarak kullanılmıştır. O halde, burada mevsûle olmasından başka bir seçenek yoktur. İkincisinin masdariye olması birincisinin de masdariye olması anlamına gelmez. Bu şekilde yapılan bir açıklama, fâsittir.

Ebu'l-Kâsım'ın ما edatının masdariye anlamına geldiği konusunda anlattıkları, kendi görüşünü ispat konusunda delil olmaz.

"Kulların fiilleri cevher ve cisimler üzerinde gerçekleşmez." iddiasına ise şu şekilde cevap verilir: "Kulların fiilleri cevher ve cisimler üzerinde gerçekleşmez sözü ne anlama gelir? Bu söz ile onların fiillerinin, cevher ve cisimleri yaratmaya taalluk etmediğini mi kastetmiştir? Yoksa onları değiştirip şekil vermeye bir etkisinin olmadığını mı belirtmek istemiştir? Ya da bunlardan daha geniş bir mânâyı mı kastetmiştir? Bu ifade, farklı anlamlara gelebilecek bir sözdür. Eğer bunlardan ilkini kastetmişse, bu kabul edilir. Ancak, buradan bu sonuç çıkmaz. Çünkü ما edatının mevsûle olması, bunu gerektirmez. Putların insanlar tarafından yapılması, onların yapıldığı ana maddenin de insanlar tarafından yapıldığı sonucunu doğurmaz. İnsanların put yapması, "Ev yaptım", "Kapı yaptım.", "Duvar yaptım.", "Elbise yaptım." cümlelerinde olduğu gibi bir yapmadan ibarettir. Bu hakikî bir kullanımdır. Akla, dile, dine ve örfe uygundur. Bu tartışılmaz bir husustur. Bu cümleler putların yapılmış olmasıyla aynıdır. Eğer fiillerin cevher ve cisimlere şekil vermede bir etkisinin olmayacağını kastediyorsa bu, kesinlikle bâtıldır. Eğer bununla ortak bir ölçüyü kastediyorsa yine bu, bâtıldır. Çünkü böyle bir görüş, hakkı ve bâtılı nefyeder. Bâtılın nefyedilmesi doğrudur, ancak hakkın nefyedilmesi ise bâtıldır.

Onların amellerinin cevher ve cisimler üzerinde gerçekleşmesi mümkündür. Bu da efâl-i hâssa'dan biriyle ifade edilebilir. Bunun delili ise şu âyeti kerime-dir: أَتَعْبُدُونَ مَا تَحْتُونَ (Yonttuklarınıza mı ibadet ediyorsunuz?). Bu âyette geçen ما edatı mevsûledir. Kulların fiili olan yontmanın cisim üzerinde gerçekleştiği ifade edilmiştir. O halde, efâl-i hâssanın cisimler ve cevherler üzerinde gerçekleşmesi ile efâl-i âmmenin cisimler ve cevherler üzerinde gerçekleşmesi arasında ne fark vardır? Putun kendisi put olması için yapılmadı. Aksine insanların amelleri onu

put haline getirdi ve bu yüzden onlara put dendi. Tıpkı putların yine insanların fiiliyle yontulup, yontuk vasfını aldıkları gibi. Bu durum gayet açıktır.

Ebu'l-Kâsım'ın Kaderiye'nin iddialarını çürütürken verdiği cevapta geçen "Sayfa yaptım.", "Kâse yaptım." gibi cümleler hakkında şunu söyleriz: Bu cümlelerde fiiller, birleştirip terkip etmek olan şekille alakalıdır. Bu da yapmanın ta kendisidir. Bu âyetle de fiil, taşın yontulup düzeltilerek puta dönüşmesi olan tasvire yöneliktir.

Yine o, "Bu âyet yaratmanın sadece kendisine ait olduğu için Yaratıcı'nın ibadeti hak ettiğini belirtir." demişti. Bunun cevabı daha önce verilmişti. Âyet-i Kerîme putların, Allah'ın yarattığı nesneler olması hasebiyle onların ibadet edeceği ilâhlar olamayacağını açıklamak için nâzil olmuştur. Bunun da Kur'ânî şahitlerini sıralamıştık.

"Burada 'Yonttuklarınıza ibadet mi ediyorsunuz? Oysa Allah onları yarattı.' demek yeterli olurdu. Bunu demek yerine 'Sizi de yaptıklarınızı da Allah yarattı.' ifadesinin tercih edilmesinden, putperestlerin kendilerini ve yaptıklarını yaratan Allah'a ibadeti terk etmeleri konusunda onlara karşı delil getirmenin hedeflendiği anlaşılır." şeklinde bir itiraz ileri sürülürse şu şekilde cevap verilir: Allah'ın ilâhları ve onlara tapanları yarattığı anlatılmasında, putperestlerin kötü halleri, yanlış düşünceleri, Allah'ı bırakıp putlara tapmaları konusunda akıllarının kendilerini yanılttığının açıklaması bulunmaktadır. Burada sadece Allah Teâlâ'nın ilâhları yarattığını belirtmekle yetinilmemesi bu mânâları içerir. Allah Teâlâ sizi ve sizin gibi yaratılmış olan ibadet ettiklerinizi de yarattıysa, o halde akıllı kimse nasıl olur da kendisi gibi birine ibadet edebilir, onu ilâh kabul edip, son derece ta'zim, saygı ve sevgi göstererek onu birler. Kendinize ve Rabbinize bundan daha büyük bir zulüm yapabilir misiniz? Allah Teâlâ bu mânâyı şu Âyet-i Kerîmede işaret etmiştir: "(Ey Kâfirler!) Allah'ı bırakıp da taptıklarınız sizler gibi kullardır."⁸²³ İbadet edilen varlığın, ibadet eden varlık gibi olmaması gerekir. Eğer ibadet edilen, ibadet eden gibi olursa, yaratılmış bir kul olur. Ma'bûd'un yaratıcı bir Rab olması gerekir. Bu, akıl yürütmelerin en güzeli ve en açığıdır. Bunun sayesinde, âyetin akışından hangi anlamın kastedildiği sabahın aydınlığı gibi ortaya çıktı. Bu anlamın açıklanması da anlaşılır hale geldi. Allah'a hamdolsun ki, bu noktada çıkarılan problem çözüldü ve âyetin mânâsında bulunan kapalılık zâil oldu. İbn Kuteybe'nin de bu âyetin Tefsiri'ni yaparken başarıya muvaffak olduğu ortaya çıktı. Ayrıca kulların amellerinin yaratıldığı hususunda Ehl-i Sünnetin görüşlerine paralel görüşler ileri sürdüğü anlaşıldı.

Okuyucular, bu âyetin yorumunu uzattığımızı düşünmesinler. Çünkü burada onlara, ilmî toplantılarda zar zor işitebilecekleri konuları ayrıntılı biçimde anlattık. Kaynakların genelinde bulunmayan temel kaide ve prensipleri verdik.

“ما edatının mevsûle olduğunu takdir ettiniz. O halde kulların fiillerini Allah'ın yarattığına dair bu âyetin delil olmasını açıklayacağım.” sözünüz nerde kaldı? şeklinde bir itiraz yapılacak olursa, şöyle cevap veririz: Evet, bu konuda bir vaat-te bulunmuştuk. Şimdi bu vâdimizi gerçekleştirmenin zamanı geldi:

ما edatının mevsûle olduğu takdirine göre, şu şekilde bu âyeti Allah'ın, kulların fiillerini yarattığına delil olarak getiririz: Allah Teâlâ kulları ve kulların yaptığı putları yarattığını bildirdi. Putlar, kulların çalışması sonucu put oldu. Taşlara put ismi, ancak kulların onları bu hale getirmeleri neticesinde verilir. Allah Teâlâ Hâlık (yaratıcı) olunca, bu ismin hakkıyla kullanılması O'nun, hem ana maddesi, hem de sokulduğu şekil ile tamamen putların da yaratıcısı olduğu anlamına gelir. Putların yapıldığı ana madde Allah tarafından yaratıldığı gibi, onların sonradan aldıkları şekiller de Allah tarafından yaratılmıştır. Buradan, kulların ham maddeyi puta dönüştürürken yaptıkları amellerin de Allah tarafından yaratıldığı sonucu ortaya çıkar. Çünkü taşı puta dönüştürme işi, bizzat kulların hareketlerinden sâdır olmaktadır. Allah Teâlâ kulların hareketlerini yaratan olunca, onların davranışlarından kendi yarattığı varlıklar zuhur ederse, bunlar da O'nun mahlûku olur. Bu yapılan izah, ما edatının masdariye olduğunu ileri sürerek yapılan izahlardan daha güzeldir.

Bu âyette anlattıklarımızın bir benzeri de, *وَأَيَّةٌ لَهُمْ أَنَّا خَلَقْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلِّ الْمَخْجُونِ* (Onların zürriyetlerini dopdolu bir gemide taşımamız da onlar için büyük bir ibrettir. Onlar için, bunun gibi binecekleri başka şeyler de yarattık.)⁸²⁴ âyeti hakkında geçerlidir. Yapılan en sahih yoruma göre, bu âyette geçen *bunun gibi* ifadesi ile gemiler kast edilmiştir. Burada gemilerin yaratıldığı haber verilmiştir. Gemiler de, ancak kulların fiilleri sayesinde gemi olmuştur.

Burada geçen *bunun gibi* ifadesi ile develeri kastederek kara gemilerinin kastedildiğini söyleyenler şu iki nedenden dolayı doğrudan uzaklaşmışlardır:

a) *مثل* (bunun gibi, benzeri) sözcüğü, ne hakikatte ne de lügatte gemi anlamına gelir. Biri diğerinin yerine geçebiliyorsa onun için misl kelimesi kullanılır. Benzerlik ancak gemiler arasında olabilir. Deve ile gemi arasında bir benzerlikten söz etmek mümkün değildir.

b) Bu âyetin hemen peşi sıra “Dilesek onları suda boğarız. O zaman ne onların imdadına koşan olur, ne de onlar kurtarılırlar.”⁸²⁵ âyetinin gelmesi, bir önceki âyette onların bindikleri takdirde Allah Teâlâ'nın boğulmalarını takdir edeceği gemilerin kastedildiğini gösterir.

Burada Allah Teâlâ insanlara iki açıdan onlara verdiği nimeti zikretmiştir:

824 Yâsîn 36/41-42.

825 Yâsîn 36/43.

- a) Onların gemilere binmesini sağlaması.
- b) Gemilere bindikleri zaman boğulmaktan onları koruması.

Buna benzer şekilde bir akıl yürütme de şu âyet hakkında yapılmıştır:

*Allah, yarattıklarından sizin için gölgeler yaptı. Dağlarda da sizin için barınaklar yarattı. Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve savaşta sizi koruyacak zırhlar yarattı. Size olan nimetini Müslüman olasınız diye işte bu şekilde tamamlamaktadır.*⁸²⁶

İnsanların sıcaktan korunmak için giydiği elbiseler, kendileri tarafından üretilmiştir. Ancak Allah Teâlâ, onları kendisinin yarattığını bildirmiştir. Hâlbuki elbiseler, insanların ameli ile meydana gelmiştir.

Benzer bir durum da şu Âyet-i Kerimede geçerlidir:

*Allah, evlerinizi sizin için bir huzur ve sükûn yeri yaptı ve sizin için davar derilerinden gerek göç gününüzde, gerekse konaklama gününüzde, kolayca taşıyacağınız evler; yünlerinden, yapağlarından ve kıllarından bir süreye kadar faydalanacağınız bir ev eşyası ve bir ticaret malı meydana getirdi.*⁸²⁷

Bu âyette geçen hayvan derilerinden yapılan çadır evler, insanlar tarafından yapılmıştır. Yine de onları, Allah'ın yarattığı belirtilmiştir.

"Bu âyetlerde ev, gemi vs. gibi nesnelerin, bu hallerinin değil de, ana maddelerinin Allah tarafından yaratıldığı belirtiliyor." şeklinde itiraz edilecek olursa şu şekilde cevap veririz: Ana maddelere, insanların kullandığı bu isimleri söylemek uygun olmaz. Bu isimler ancak, söz konusu maddeler yapıp mevcut şekillerini aldıktan sonra onlara verilebilir. Allah Teâlâ da, onların bu halleriyle kendisinin yarattığı yaratılmış nesneler olduğunu bildirdi.

Her şeyin en doğrusunu en iyi Allah Teâlâ bilir.

Bu âyette geçen ل edatı, bazılarının ifade ettiği gibi masdariye mâsı olursa yine delil getirmeye elverişli olur. Ancak bu şekilde delil getirmek, hiç de güçlü değildir. Çünkü bu durumda, Allah'ın putperestlerin kendi elleriyle yonttukları nesnelere ibadet etmeleri çirkin bulması ile o putları oyup onlara tapmaları esnasında yaptıkları amelleri kendisinin yarattığını bildirmesi arasında bir uyum meydana gelmez.

Evlâ olana göre buradaki ل edatı mevsûledir. Buna göre mânâ şu şekilde olur: Allah sizi yarattı, kendi ellerinizle yaptığınız ilâhlarınızı da yarattı. Onlar da, Cenâb-ı Allah'ın mahlûkudur. O'na ortak olan ilâhlar değildir.

826 en-Nahl 16/81.

827 en-Nahl 1/80.

Allah Teâlâ, onların yapmalarını ve yaptıklarını kendisinin yarattığını haber vermiştir. Bu durumda bununla putların yapıldığı maddelerin kastedildiği söylenemez. Çünkü onların yapıldığı madde insanlar tarafından yapılmamıştır. Zira bu maddelere ancak insanların yapmalarından sonra yapılmış denebilir.⁸²⁸

Her ikisi de teslimiyet gösterip, onu alnının yanı yere gelecek şekilde yatırınca

İbrahim peygamber oğluyla birlikte en mükemmel şekilde Allah'ın emirlerini yerine getirmek için koşuşturuyordu. Kendisine emredilen Kurban buyruğunu yerine getirmek için kararlılık içinde idi. Bu yüzden hiç tereddüt etmeden oğlunu yan olarak yere yatırdı. Bıçağı alıp oğlunun boynuna uzandı. Bu esnada kendi nefsinden ve oğlundan yüz çevirdi. Tamamen kendini Allah'ın emrini yerine getirmeye vermişti. Kalbi ve iç dünyası bütündü. Allah'ın emrini yerine getirmeye mani olacak her türlü engeli aşmıştı.

Her ikisi de teslimiyet gösterip Yani İbrahim (a.s.) ile onun oğlu Allah'ın emrine boyun eğdiler. Ne babadan, ne çocuktan bir itiraz geliyordu... Söz konusu olan tam anlamıyla bir teslimiyet ve boyun eğmekten başka bir şey değildi.

Onu alnının yanı yere gelecek şekilde yatırınca Yani, oğlunun yüzünün bir tarafını yere yatırdı. الجين uyku esnasında yüzün yere konan tarafı anlamına gelir. Burada boğazlanmak istenenin yatırılış şekli kastedilmiştir.⁸²⁹

İlyâsîn'e selâm olsun!

İlyâsîn kelimesi iki şekilde okunmuştur.⁸³⁰

Birinci Kırâat: İsmâîl (إسماعيل) kelimesinin vezninde İlyâsîn (إلياسين) şeklinde okunmuştur. Bu durumda iki açıklama söz konusu olur:

a) İlyâsîn kelimesi Hz. İlyâs peygamber'in ikinci adıdır. Tıpkı melek Mîkâîl'in bir adının da Mîkâl olduğu gibi.

b) İlyâsîn kelimesi çoğuldur. Bunun da iki şekilde izahı söz konusudur:

1. İlyâsî kelimesinin çoğuludur. عبرانيين örneğinde olduğu gibi bu kelimenin aslı iki yâ ile إلیاسین şeklindedir. Daha sonra tahfif için yâlardan biri hazfedilip إلیاسین denmeye başlanmıştır. Bu kelime ile Hz. İlyâs'a tâbi olanlar kastedilir.

828 Şifâu'l-alîl, s. 55.

829 Medâricu's-sâlikîn III, 206.

830 bk. İbn Mücâhid, Kitâbu's-seba fi'l-kırâât; Taberî, Câmi', XXIII, 94.

Buna benzer bir hususu da Sîbeveyhî, الأعمون ve الأشرون kelimeleri hakkında nakletmiştir.

2. İlyâs kelimesinin çoğuludur. Bu durumda yâ harfi hazfedilmiştir.

İkinci Kırâat: ملام على آل ياسين şeklinde okunmuştur. Bunun da birkaç izahı vardır:

a) Yâsîn, İlyâs peygamber'in babasının adıdır. Bu yüzden آل (aile) lafzı ona nispet edilmiştir. Tıpkı آل إبراهيم örneğinde olduğu gibi.

b) Yâsîn, İlyâs peygamberin adıdır. Bu durumda آل (aile) lafzı Yâsîn'e nispet edilmiştir. آل lafzı ile de öncekilerin ifade ettiği gibi Yâsîn'in kendisi kastedilmiştir.

c) Burada nispet yâsî hazfedilmiştir. Şöyle ki, يس (Yâsîn) denir. Fakat bunun aslı daha önce ifade edildiği gibi بَا سِينİ dir. آل lafzı ise onlara bağlı olanları ifade eder.

d) يس (Yâsîn) Kur'an demektir. آل lafzı ile de Kur'an ehli kastedilmiştir.

e) Bununla Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, onun ailesi, akrabaları ve bağlıları kastedilmiştir. Nitekim ileride bu konuya tekrar dönülecektir.

Bütün bu görüşler zayıftır. Müfessirlerin bu görüşleri ileri sürmelerine آل lafzının يس lafzına izafe edilmesini problemlili görmeleri neden olmuştur. Burada bahsi geçen peygamberin adı İlyâs ve İlyâsîn'dir. Mushafta ayrı olarak nakletmişlerdir. Bazı kurrâlar da bu kelimeyi آل يس şeklinde okumuştur. Bir grup âlim şöyle demiştir: Onun birkaç adı vardı. Yâsîn, İlyâs ve İlyâsîn bunlardandır. Diğer bir grup âlim ise "Yâsîn başkasının ismidir." dedikten sonra bunun kimin ismi olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Kelbî Yâsîn'in Hz. Muhammed'in -sallallâhu aleyhi vesellem- ismi olduğunu söylemiştir. Başkaları ise bunun, Kur'an'ın adı olduğunu belirtmiştir. Bütün bunlar apaçık yalan yanlış yorumlardan ibarettir. Bunların hiçbirine ihtiyac yoktur.

Doğrusunu en iyi Allah bilir. Ancak bizim kanaatimize göre en doğrusu şudur: Bu kelimenin aslı آل إبراهيم örneğinde olduğu gibi يس آل'dir. Daha sonra kelimenin başındaki elif-lâm harfleri ictimâi emsâl ve ismin mahzuf olana delaletinden dolayı hazfedildi. Bu tür örnekler Arap kelimelerinde çoktur. Emsaller bir araya geldiği zaman hepsini birden telaffuz etmekten hoşlanmazlar. Bu yüzden hafız karışıklığına yol açmayacak harfleri hazfederler. Ancak emsallerin bir araya gelmediği yerlerde harfleri hazfetmezler. mesela اِنِّي، اَنْبِي، وَلَكِنِّي kelimelerinden nûn harfi hazfedilmiştir. Ama لَيْتِي ifadesinde herhangi bir nazif söz konusu değildir. لَعْل kelimesindeki lââm harfi nûn harfine benzediği için, nûn ile birlikte onu da hazfetmişlerdir. Araplar özellikle de yabancı bir ismi kullanınca ve onu

kendilerine göre değiştirince bu yola başvurlar. Bu yüzden bu isme bir defasında, *إِلباس* bir keresinde *إِلباسين* ve bir başka seferinde *يَاسين* demişlerdir. Belki de *يَاس* bile demiş olabilirler.

Kiraatlerden birine göre selâm ona verilmiştir. Diğerine göre ise, ailesine verilmiştir. Buna göre *آل* hakkında iki görüşe meyleden insanlar arasındaki ihtilaf şu şekilde bertaraf edilir: *آل* kelimesi eğer tekil olarak kullanılırsa, mudâfun ileyh de ona tabidir. Şu âyette olduğu gibi: *أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ* (Firavun ailesini azabın en çetinine sokun!)⁸³¹ Hiç kuşkusuz bu âyetle Firavun *آل* kelimesinin ifade ettiği anlamın içinde yer alır. Bu husus şu âyetle de geçerlidir: *وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصِ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذْكُرُونَ* (Andolsun ki, biz de Firavun'a uyanları ders alsınlar diye yıllarca kuraklık ve mahsul kıtlığı ile cezalandırdık.)⁸³² Diğer örneklerde de aynı durum söz konusudur.

Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “Allah’ım Ebu Evfâ’nın ailesine merhamet et!” Hiç kuşkusuz Ebu Evfâ da bu duanın kapsamına girer.

Yine Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “Allah’ım Muhammed’e ve onun âline (ailesine) merhamet et! Tıpkı İbrahim ailesine merhamet ettiğin gibi.” Bu dua Buhârî’nin naklettiği rivâyetlerin çoğunda, bu şekilde geçmektedir. Bu duada da İbrahim peygamber *âl* (aile) kavramının içine dâhildir. Muhtemelen “Kişinin ailesi, kendisidir.” diyenler de bu mânâyı kast ediyordu.

Önce kişinin kendisi zikredilir, sonra da *âl* zikredilirse, kişi *âl* lafzının içine girmez. Kısacası, bir ismin *âl* lafzı ile birlikte kullanılmasıyla kullanılmaması arasında fark vardır. Mesela *زَيْدٌ وَآلُ زَيْدٍ* (Bunu Zeyd’e ve ailesine ver.) cümlesinde, *âl* lafzı Zeyd’i kapsamaz. Ama *زَيْدٌ وَآلُ زَيْدٍ* cümlesindeki *âl* lafzı, ailesi ile birlikte Zeyd’i de kapsar. Bunun örnekleri çoktur. Başka yerlerde bunları zikrettik. Hâsılı lafzın mânâyı delaleti tek başına veya bir lafızla birlikte zikredilmesine göre değişir. Örneğin fakir ve miskin kelimeleri böyledir. Bu iki kelime yan yana gelince iki farklı zümreyi gösterir. Aynı ayrı zikredilince ise, aynı zümreye delalet eder. Bu yüzden, zekât alabilecek gruplar arasında iki ayrı grup olarak geçmiştir. Keffâret konusunda ise, tek grubu ifade etmişlerdir. İmar. İslâm, iyilik-takva, kötülük-çirkinlik, fık-ısyân vb. kavramlarda aynı durum söz konusudur. Bununla ilgili Kur’an-ı Kerim’de çok sayıda örnek vardır.⁸³³

831 Gâfir 40/46.

832 el-A’râf 7/130.

833 Celâu'l-efhâm s. 117-119.

إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣١﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾ وَإِنْ لُوطًا لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٣﴾ إِذْ نَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٣٤﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ﴿١٣٥﴾ ثُمَّ دَمَرْنَا الْأَخْرِينَ ﴿١٣٦﴾ وَإِنَّا لَنُؤْتِيهِمْ مَضْجِبِينَ ﴿١٣٧﴾ وَبِاللَّيْلِ أَفْلا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٨﴾ وَإِنْ يُؤْنَسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٩﴾ إِذْ أَتَى إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿١٤٠﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ ﴿١٤١﴾

131. İşte biz güzel davrananları böyle mükâfatlandırırız.

132. Çünkü O bizim mü'min kullarımızdandı.

133. Lût da gönderilen peygamberlerdendi.

134. Onu ve ailesini kurtardık.

135. Yalnız azaba uğrayanlar arasında kalan ihtiyar bir kadın hariç.

136. Sonra diğerlerini yok etmiştik.

137. Doğrusu siz, sabahleyin onlara uğrar üzerlerinden geçersiniz.

138. Ve geceleyin. Düşünmüyor musunuz?

139, 140, 141. Yûnus da gönderilen elçilerdendi. Dolu gemiye kaşmıştı. Kur'a çekti ve kaybedenlerden oldu.

Tefsiri:

Zekeriya ve Yûnus peygamber kur'a yöntemine müracaat eden iki büyük peygamberdir. Dört mezhep imamı, sahih bir yolla bize ulaşan bizden öncekilerin şeriatını delil olarak kullanmışlardır.⁸³⁴

فَالْتَقَمَهُ الْخُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿١٤٢﴾ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤٤﴾ فَنَنَادَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَأَنبَأْنَاهُ عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ ﴿١٤٦﴾ وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِثَةِ أَلْفٍ أَوْ يَرِيدُونَ ﴿١٤٧﴾ فَأَمْتُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَى حِينٍ ﴿١٤٨﴾ فَاسْتَفْتِهِمْ أَلَيْسَكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَ ﴿١٤٩﴾ أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ إِنَاثًا وَهُمْ شَاهِدُونَ ﴿١٥٠﴾ أَلَا إِنَّهُمْ مِنْ إِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَدَ اللَّهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٥٢﴾ أَضَلُّوا الْبَنَاتِ عَلَى الْبَيْنِ ﴿١٥٣﴾

مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿١٥٤﴾ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٥﴾ أَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُبِينٌ ﴿١٥٦﴾ فَاتُوا بِكِتَابِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٥٧﴾ وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ نِجَابًا ﴿١٥٨﴾ وَلَقَدْ عَلِمَتْ الْجَنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٥٩﴾ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ ﴿١٦٠﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ

142. Yunus kendini kınayıp dururken onu bir balık yuttu.

143, 144. Eğer Allah'ı tesbih edenlerden olmasaydı, tekrar dirilecekleri güne kadar onun karnında kalırdı.

145. Halsiz bir vaziyette kendisini dışarı çıkardık.

146. Ve üstüne (gölge yapması için) kabak türünden geniş yapraklı bir nebat bitirdik.

147. Onu, yüz bin veya daha çok kişiye peygamber olarak gönderdik.

148. Sonunda ona iman ettiler, bunun üzerine biz de onları bir süreye kadar yaşattık.

149. Putperestlere sor: Kızlar Rabbinin de erkekler onların mı?

150. Yoksa biz melekleri onların gözü önünde kız olarak mı yarattık?

151, 152. Dikkat edin, kesinlikle yalan uydurup söylüyorlar; "Allah doğurdu" diyorlar. Onlar şüphesiz yalancılardır.

153. Allah, kızları oğullara tercih mi etmiş!

154, 155, 156. Ne oluyor size? Nasıl hükmediyorsunuz? Hiç düşünmüyor musunuz? Yoksa sizin açık bir deliliniz mi var?

157. Doğru sözlülerden iseniz, kitabınızı getirin!

158. Allah ile cinler arasında da bir soy birliği uydurdular. Andolsun, cinler de kendilerinin hesap yerine götürüleceklerini bilirler.

159, 160. Hâşâ, Allah, onların nitelendirmelerinden yücedir. Ancak Allah'ın hâlis kulları bunun dışındadır.

Tefsiri:

Burada Cenâb-ı Allah, hâlis kulları dışında diğer bütün insanların O'na yakıştırdığı nitelendirmelerden kendisini tenzih etmiştir. Allah'ın hâlis kulları ise peygamberlerle onlara tâbi olanlardır.⁸³⁵

Selef âlimlerinden pek çoğu bu âyette geçen Allah'ın hâlis kullarını peygamberler olarak tefsir etmiştir.⁸³⁶

835 Celâu'l-efhâm s. 91.

836 es-Savâiku'l-mürsele, I, 153.

فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ﴿١٦١﴾ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِينَ ﴿١٦٢﴾ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ
الْجَحِيمِ ﴿١٦٣﴾

161, 162, 163. (Ey Müşrikler!) Ne siz, ne de taptıklarınız, Cehenneme girecek olandan başkasını kandırıp Allah'ın yolundan çıkaramazsınız.

Tefsiri:

Bu âyet şu anlama gelir: Siz, sadece O'nun ezeli ilminde Cehennemi boy-
layacakları kesinleşen kimseleri aldatıp Allah'a ibadetten çevirebilirsiniz. Ancak
böyleleri sizin aldatmanızla yoldan çıkar.⁸³⁷

وَمَا مَنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُونَ ﴿١٦٥﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ
الْمُبْخُونَ ﴿١٦٦﴾ وَإِن كَانُوا لَيَقُولُونَ ﴿١٦٧﴾ لَوْ أَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِنَ الْأَوَّلِينَ
﴿١٦٨﴾ لَكُنَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٩﴾ فَكَفَرُوا بِهِ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٧٠﴾
وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧١﴾ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ ﴿١٧٢﴾
وَإِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿١٧٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّى حِينٍ ﴿١٧٤﴾ وَأَبْصَرَهُمْ
فَسَوْفَ يَبْصُرُونَ ﴿١٧٥﴾ أَفَعَذَابُنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٧٦﴾ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ
فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ ﴿١٧٧﴾ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّى حِينٍ ﴿١٧٨﴾ وَأَبْصَرَهُمْ فَسَوْفَ
يَبْصُرُونَ ﴿١٧٩﴾ سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٨٠﴾ وَسَلَامٌ عَلَى
الْمُرْسَلِينَ ﴿١٨١﴾ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٨٢﴾

164, 165, 166- (Melekler şöyle derler:) Bizim her birimiz için, bili-
nen bir makam vardır. Şüphesiz biz, orada sıra sıra dururuz ve şüphesiz
Allah'ı tesbih ederiz.

167, 168, 169. Putperestler: Eğer öncekilere verilenlerden bizde de
bir kitap olsaydı, mutlaka Allah'ın ihlâslı kulları olurduk! diyorlardı.

170. İşte şimdi onu inkâr ettiler. Ama ileride bileceklerdir!

171. Andolsun ki, peygamber kullarımıza söz vermişizdir:

172. Onlar mutlaka zafere ulaşacaklardır.

173. Bizim ordumuz şüphesiz üstün gelecektir.

174. Onun için sen bir süreye kadar onlara aldırma.

175. Onların halini gör, onlar da görecekler.

176. Azabımızı acele mi istiyorlar?

177. Azap yurtlarına indiğinde, uyarılanların (fakat yola gelmeyenlerin) sabahı ne kötü olur!

178. Sen bir zamana kadar onlara aldırma.

179. Onların halini gör, onlar da göreceklerdir.

180, 181, 182. Kudret ve şeref sahibi Rabbin onların nitelendirmelerinden yücedir. Selâm olsun gönderilen elçilere! Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

Tefsiri:

Bu Âyet-i Kerimede Allah Teâlâ insanların yakıştırdığı sıfatlardan kendisini tenzih etti. Sonra kendisine nispet ettikleri sıfatlarda kusur ve eksikliklerden uzak durdukları için peygamberlere selâm verdi. Daha sonra mükemmel mânâsıyla hamde layık olmaya vesile olan sıfatları sadece kendisinin taşımasından dolayı zâtını övdü.

Bundan yararlanarak Ehl-i Sünnetin İmamı Muhammed İbn İdrîs eş-Şâfiî (rh.a.) kitabının mukaddimesini oluşturmıştır.⁸³⁸ Söz konusu mukaddimede şöyle demiştir: “Hamd, kulların kendisini tavsif ettiğinin ötesinde kendisini tavsif eden Allah’a mahsustur.” Bu sözüyle İmam Şâfiî, Allah’ın sıfatlarının yaratılmışların görüşüyle değil de, ancak nakil yoluyla bilinebileceğini ve sıfatlarının kulların tavsifinin ötesinde olacağını ifade etmiştir. Bu söz onun, Allah Teâlâ’nın kendisi için var olduğunu belirttiği kemal sıfatlarının varlığını ve kendisine yakıştırdıkları kusur, eksiklik ve benzetmeden O’nun münezzehe olduğunu ifade eder. Allah Teâlâ insanların kendisine yakıştırdığı sıfatlarla tavsif edilmez. O, ancak kendisini tavsif ettiği gibi tavsif edilir.

İmam Şâfiî mukaddimesine şöyle devam etmiştir: “Nimetlerinden birine şükretmek ancak O’nun tarafından lütfedilen bir başka nimetle mümkün olan Allah’a hamd olsun. O’nun önceki nimetine şükretmek ancak şükretmeyi gerektiren başka bir nimeti ile mümkün olur.”

Bu yukarıdaki sözüyle İmam Şâfiî şükürün, ancak şükredene bahşedilen bir nimet ile meydana geldiğini ifade etmiştir. Bu söz, onun sıfatları ve kaderi kabul ettiğini gösterir. Deha sahibi Müslümanlar ile o ilk Müslüman nesil bu düşünceyi taşıyordu. Onlardan sonra gelen Tâbiûn, farklı görüşler içinde doğru olanı tercih etmeyi başardı. Daha sonra gelenler de onlara tâbi oldular. Bu şekilde bir önceki nesil bir sonraki nesle tavsiyede bulundu. Sonradan gelen öncekilere tabi oldu. Bu şekilde peygamberlerine tabi olup onun izinden ilerlediler.⁸³⁹

838 eş-Şâfiî, er-Risâle, s. 8.

839 es-Savâiku'l-mürsele s. I, 153-154.

Kudret ve şeref sahibi Rabbin onların nitelendirmelerinden yücedir. Selâm olsun gönderilen elçilere! Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

Bu âyette Allah Teâlâ kendisine sıfat yakıştıranların nitelemelerinden zâtını tenzih etti, onların uydurdukları noksan ve kusurlardan uzak duran peygamberlerine de selâm verdi. Son olarak da, kendisini övdü. Çünkü O, hamdi hak etmesine vesile olan bütün kemâl sıfatları ile muttasıf ve hamdinin kemâline yakışmayan her türlü noksanlıklardan da münezzehtir.⁸⁴⁰

840 Celâu'l-efhâm, s. 91.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

SÂD SÛRESİ

[88 Âyet]

ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ ﴿١﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ ﴿٢﴾ كَمْ أَهْلَكْنَا
مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَوا وَلَا تَجِئْ بِمَنَاصٍ ﴿٣﴾ وَعَجَبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ
مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاجِرٌ كَذَّابٌ ﴿٤﴾ أَجْعَلُ الْآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا
لَشَيْءٌ عَجَابٌ ﴿٥﴾ وَأَنْطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنْ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَى آلِهَتِكُمْ إِنَّ
هَذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ ﴿٦﴾ مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ إِنْ هَذَا إِلَّا اخْتِلَاقٌ ﴿٧﴾
أَنْزَلَ عَلَيْهِ الذِّكْرَ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْ ذِكْرِي بَلْ لَمَّا يَدُوقُوا عَذَابِ ﴿٨﴾
أَمْ عَنْدهُمْ حَزَائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ ﴿٩﴾ أَمْ لَهُمْ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَلْيَرْتَقُوا فِي الْأَسْبَابِ ﴿١٠﴾ جُنْدٌ مَا هُمْ أَلَّاكَ مَهْزُومٌ مِنْ
الْأَخْزَابِ ﴿١١﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Öğüt dolu Kur'an'a and olsun ki

2. Aksine kâfirler büyüklük taslamakta ve muhalefet etmektedirler.

3. Onlardan önce nice nesiller helâk ettik. Onlar da feryad ettiler.
Hâlbuki kurtulma vakti değildi.

4. Kendilerinden bir korkutucu geldi diye hayret ettiler ve kâfirler:
"Bu bir büyücü, bir yalancıdır" dediler.

5. "Acaba o, bunca ilâhı tek bir ilâh mı yaptı? Muhakkak bu, çok
şaşılacak bir şeydir."

6. Onlardan elebaşları: "Yürüyün ve ilâhlarınıza (ibadette) direnin.
Şüphesiz ki bu istenen bir şeydir" diyerek kalkıp gittiler.

7. "Biz, bunu öbür dinde işitmedik. Bu, ancak bir uydurmadır."

8. "Aramızdan bu Zikir onun üzerine mi indirildi?" Hayır, (aslında) onlar Benim zikrimden şüphededirler. Hayır, onlar henüz azabımı tatmadılar.

9. Yoksa gâlip, çok çok bağışlayıcı Rabbinin rahmet hazineleri, onların yanında mıdır?

10. Yahut göklerle yerin ve aralarında olanların mülkü onların mıdır? O halde sebeplerine yapışıp yükselsinler.

11. Burada gruplardan yenilgiye uğratılmış bir ordu.

Tefsiri:

Birinci âyetle mukseminun bihin (kendisiyle yemin edilenin) şanının yüce olması, kulların ihtiyacı olan hususları hatırlatması, şeref ve değer taşıyan öğüt dolu olarak nitelendirilmesi muksamun aleyhin (kendisi için yemin edilenin) ne olduğunu gösterir. Ayrıca kâfirlerin söylediği gibi uydurma olmadığını, aksine Allah katından inen hak olduğunu gösterir.

Bu görüş, ilk dönem ve son dönem müfessirlerinin bir çoğu tarafından ileri sürülen şu yorumun anlamıdır:

Bu âyetle yeminin cevabı mahzûftur. Takdiri ise şu şekildedir: *إن القرآن لحق* (Şüphesiz ki Kur'an, haklır.)

Bu izah, bu şekildeki her yerde aynen geçerlidir. Bazı müfessirlerin yeminin cevabı olarak... *كم أهلكتنا من قبلهم من قرن* (Onlardan önce nice nesilleri helâk ettik.)⁸⁴¹ âyetini zikretmiştir. Buna göre yemin ile cevabı arasına da *بل الذين كفروا في عزة* (Onların her biri gönderilen peygamberleri yalanladılar.)⁸⁴³ âyetidir.

Bu görüşten daha da isabetsizi, bazılarının ileri sürdüğü şu görüştür: Bu yeminin cevabı, *إن كل إلا كذب الرسل* (Onların her biri gönderilen peygamberleri yalanladılar.)⁸⁴³ âyetidir.

841 Sâd 38/3.

842 Sâd 38/2.

843 Sâd 38/14.

Bu görüşten daha da isabetsizi, bazılarının ileri sürdüğü şu görüştür: Bu âyetteki yeminin cevabı, *إِنْ هَذَا لِرِزْقِنَا مَا لَهُ مِنْ تَفَادٍ* (Şüphesiz bu, bizim verdiğimiz rızıktır. Ona bitmek ve tükenmek yoktur.)⁸⁴⁴

Cevap olarak ileri sürülen görüşlerden âyete lafız bakımından en yakın ama mânâ bakımından uzak olan yorum ise Katâde ve diğer müfessirler tarafından yapılmıştır. Onlara göre âyetin cevabı⁸⁴⁵ *بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا* ayetidir. Bu yorum, *ق وَالْقُرْآنَ الْمَجِيدَ بَلْ عَجَبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ* (Kâf. Şerefli Kur'an'a andolsun! aralarından bir uyarıcının gelmesine şaşıtlar.)⁸⁴⁶ âyeti hakkında da dile getirilmiştir.

İbnu'n-nâzım bunu şu şekilde izah etmiştir: *بَل* lafzı kendisinden sonraki haberi tekit eder. Bu haliyle kendisinden sonra geleni tekit etme bakımından *إِنْ* gibidir.

بَل edatının burada *إِنْ* konumunda olduğu söylenmiştir. Çünkü her ne kadar kendisinden önce geçen bir bilgiyi nefyetmek gibi başka bir mânâsı olsa da, kendisinden sonra gelen haberi tekit etmektedir. Sanki Allah Teâlâ burada şöyle buyurmuştur. “Sâd. öğüt dolu Kur'an'a andolsun ki, muhakkak inkâr edenler bir gurur ve tefrika içindedirler.” Bu şekliyle âyet, *وَاللَّهُ إِنْ زِيدَ لِقَائِهِمْ* (Allah'a yemin olsun ki, muhakkak Zeyd, ayaktadır.) cümlesine benzer.

Bu görüşü benimseyen, *بَل* edatının yeminin cevabında vukû bulmasının Arapça bakımından bir kaynağının bulunmamasına rağmen, Allah Teâlâ tarafından icâd edilmiş yeni bir üslup olduğu ihtimalini belirterek görüşünü desteklemek istemiştir. Çünkü yukarıda açıkladığımız üzere bu edatın *إِنْ* anlamında kullanılma ihtimali de vardır.

Ebu'l-Kâsım ez-Zeccâc şöyle demiştir: “Nahivciler şu görüşe kail olmuşlardır: *بَل* edatı, tıpkı *إِنْ* örneğinde olduğu gibi yeminin cevabında vukû bulur. Çünkü bu edat ile, haberin tekidi kast edilir.” Ebu Hâtim bu görüşü tercih etmiştir. Ahfeş de bu görüşü Kûfelilerden nakletmiştir.

Bazıları surenin başındaki bu durumu şu şekilde açıklamışlardır: “Âyetler aslında *الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ وَالْقُرْآنَ ذِي الذِّكْرِ* şeklinde idi. Sonra yemin ifade eden bölüm öne alındı ve olduğu gibi bırakıldı. Bu konuda Ahfeş, “Bunu Kûfeliler ileri sürmüştür. Ancak bu Arapça bakımından güzel değildir. Mesela biri *وَاللَّهُ قَامَ* deyip *وَاللَّهُ قَامَ* cümlesini kastetse, bu iyi karşılanmaz.” demiştir.

Nahhâs da şöyle demiştir: “Bu görüş nahivcilerin mezhebine göre yanlıştır. Çünkü söze yeminle başlanılır ve söz de ona dayanırsa (itimat ederse) mutlaka cevabın olması gerekir. Bu yüzden *وَاللَّهُ قَامَ* cümlesi *وَاللَّهُ قَامَ* cümlesiyle aynı anlama gelmez. Çünkü kelam itimad etmiştir.”

844 Sâd 38/54.

845 Sâd 38/2.

846 Kâf 50/1-2.

Ahfeş bu âyetteki yeminin cevabı hakkında başka bir görüş ileri sürmüştür: "Sâd'ın hakkında yemin edilebilecek bir mânâsı olabilir. Ancak biz bunun ne olduğunu bilemeyiz. Mesela şunun gibi olabilir: الحن والله "

Ebu'l-Hasan el-Vâhidî şöyle demiştir: "Ahfeş'in bu söylediği, ص harfinin 'Doğru söyleyen Allah'tır.', "Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem- doğru söylemiştir." gibi anlamlarının olduğunu iddia edenlere göre doğrudur." Ferrâ da bu görüşü zikredip şöyle demiştir: "ص" yeminin cevabıdır. Buradaki durum وجب والله (Vacib oldu, yemin olsun ki) ترك والله (Terk etti, yemin olsun ki) cümlelerindeki duruma benzer. Burada da ص harfi, Öğüt dolu Kur'an'a yemin ederim ki kase-minin cevabında vukû bulmuştur."

Nahhâs ve bir grup müfessir bu âyetteki yeminin cevabı hususunda şu yorumu yapmıştır: "Bu yeminin cevabı mahzûftur. Takdiri ise şöyledir: Öğüt dolu Kur'an'a andolsun ki durum, o kâfirlerin söylediği gibi değildir. Hazfedilenin cevabın bu şekilde olduğunu ise, *İnkâr edenler, bir gurur ve tefrika içindedirler* âyeti gösterir." Bu görüş aynı zamanda İmam Taberî tarafından da tercih edilmiştir. Aslında bu yorum, Katâde'nin görüşüne dayanır. Bu durumu Cürcânî şu şekilde izah etmiştir:

"بل kendisinden önce belirtilen haberi nefyedip kendisinden sonra gelen haberi ispat eder. Burada hem kendisinden önceki hem de kendisinden sonraki durum anlaşılmalıdır. Çünkü kendisinden sonra gelen ifade, kendisinden önce gelen ifadeye delalet etmektedir. Bir başka deyişle zâhir, bâtını göstermektedir. Hal böyle olunca, *İnkâr edenler, bir gurur ve tefrika içindedirler* âyetinin burada zikredilmeyen ifadenin tam zıddı olması gerekir. Bu durumda mânâ şu şekilde olur: Öğüt dolu Kur'an'a andolsun ki, kuşkusuz kâfirler kendilerinin hak üzere olduklarını iddia eder. Hâlbuki onlar bir gurur ve tefrika içindedirler."

Burada yeminin cevabı konusunda bizim belirttiğimiz görüşün dışında altı görüşe daha yer verdik. Doğrusunu en iyi Allah bilir.⁸⁴⁷

Sâd suresi çeşitli husumetlerden bahseder. Bunların hepsi düşünölmeye değerdır.

İlk olarak kâfirlerin Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- olan husumetinden söz eder. Onların *İlâhları tek ilâh mı yaptı?*⁸⁴⁸ âyeti ile başlayıp devam eden sözleri bunu gösterir. Sonra Dâvûd peygamberin yanında tartışan iki hasımdan, Cehennem ehlinin tartışmasından, Mele-i A'lâ'nın ilim ve keffâret konusunda yaptığı tartışmadan, İblis'in tartışmasından, Adem'e (a.s.) secde konusunda Rabbinin emrine karşı gelişinden, nesli ve yandaşları hakkında ihlas sahibi kullar hariç herkesi sapıtacağına dair Rabbiyle yaptığı tartışmadan bahseder.

847 et-Tibyân fi aksâmi'l-Kur'ân, s. 10-13.

848 Sâd 38/5.

Akıllı ve zeki kimse düşünsün bakalım, bu sureye Sâd, Kâf suresine de Kâf isminden başka bir isim yakışır mıydı? Bu anlattıklarımız, söz konusu harflerin gizemli yönlerine dair denizden alınmış bir damla gibidir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.⁸⁴⁹

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ ﴿١٢﴾ وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ أُولَئِكَ الْأَخْرَابُ ﴿١٣﴾ إِنَّ كُلَّ إِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابُ ﴿١٤﴾ وَمَا يَنْظُرُ هَؤُلَاءِ إِلَّا صِخْرَةً وَاحِدَةً مَّا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ ﴿١٥﴾ وَقَالُوا رَبَّنَا عَجَلْ لَنَا قِطْنًا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴿١٦﴾ اضْبِرْ عَلَيَّ مَا يَقُولُونَ وَادْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْأَيْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿١٧﴾ إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعُشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ ﴿١٨﴾ وَالطَّيْرِ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُ أَوَّابٌ ﴿١٩﴾ وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَضَّلْنَا الْخِطَابَ ﴿٢٠﴾ وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخَضِصِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ ﴿٢١﴾ إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصِمَانِ بَعَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَاحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا إِلَى سَوَاءِ الصِّرَاطِ ﴿٢٢﴾ إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ ﴿٢٣﴾ قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَى نِعَاجِهِ وَإِنْ كَثِيرًا مِنْ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ وَظَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ ﴿٢٤﴾ فَغَفَرْنَا لَهُ ذَلِكَ وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَى وَحُسْنَ مَآبٍ ﴿٢٥﴾

12. Onlardan önce Nûh'un kavmi, Âd (kavmi) ve kazıklar sahibi Firavun yalanladılar.

13. Semûd (kavmi), Lût kavmi ve Ashâbu'l-Eyke de (Şuayb'ı yalanladılar). İşte onlar güruhlardır.

14. Onların her biri rasûlleri(ni) yalanladılar. Bu sebeple azabım (onlara) hak oldu.

15. Bunlar, devenin iki sağımlığı kadar dahi gecikmesi olmayan bir çığlıktan başkasını beklemiyorlar.

16. Ve dediler ki: "Rabbimiz, hesap gününden önce (azaptan) payımızı bize çabucak ver (de görelim)."

17. Onların dediklerine sabret ve güçlü kulumuz Dâvûd'u hatırla! Çünkü o, (Allah'a) çokça dönen birisi idi.

18. Gerçekten Biz dağları - akşamleyin ve kuşluk vakti onunla birlikte tesbih eder halde - müsahhar kıldık.

19. Toplanıp gelen kuşları da (emrine verdik). Her birisi ona dönücü idi.

20. Onun mülkünü de pekiştirdik. Ona hikmeti ve hakkı bâtıldan ayıran sözü söyleme imkânını verdik.

21. Sana şu hasımların haberi geldi mi? Hani onlar duvarı tırmanarak namaz kıldığı yere inmişlerdi.

22. Hani onlar, Dâvûd'un yanına girmişlerdi de, o bunlardan korkmuştu. Onlar: "Korkma iki davacıyız. Birimiz diğerine haksızlık etmiştir. Aramızda hak ile hüküm et, zulüm etme ve bizi doğru yola ilet" dediler.

23. (Birileri dedi ki:) "Bu benim kardeşimdir. Onun doksandokuz koyunu vardır. Benim ise bir koyunum var. O koyunu bana ver, dedi ve söz söylemede de beni yendi."

24. Dedi ki: "Andolsun ki o, senin bir koyununu koyunlarına (katmak) istemekle sana zulmetmiş. Muhakkak katan (ortak) ların çoğu şüphesiz birbirlerine haksızlık ederler. İman edip salih amel işleyenler müstesnâ. Böyleleri ise ne de azdır!" Bunun üzerine Dâvûd Bizim kendisini imtihan ettiğimizi sandığından hemen Rabbinden mağfiret istedi, rükû' ederek yere kapanıp (Allah'a) döndü.

25. Sonra bu tutumundan dolayı onu başışladık. Kuşkusuz yanımızda ona bir yakınlık ve güzel bir gelecek vardır.

Tefsiri:

Allah Teâlâ bu âyette, başışlamaya ilave olarak iki husustan daha bahsetti.

a) Kendisine Olan Yakınlık: Bu konuda ümmetin sefî ile selef alimleri, cehmiye ve onların peşinden gidenlerin anlayamayacakları yorumları ileri sürmüştür. Kim bu âyetin gerçek mânâsını anlamak isterse, selefî Tefsiri'lerine müracaat etsin.

b) Güzel Bir Gelecek: Güzel gelecekte maksat, Allah katında hoş bir barınma yeridir. Alimler demiştir ki: Bu görüşümüzün doğru olduğu esasına göre, başışlandıktan sonra Hz. Dâvûd'a bahşedilen ziyâde yakınlık düşünülünce kulun tevbeden sonra, içinde bulunduğu halden daha iyi bir duruma geldiği anlaşılır.⁸⁵⁰

يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ
فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا
يَوْمَ الْجَنَابِ ﴿٢٦﴾

26. Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde (senden öncekilerin yerine) hükümdar yaptık. İnsanlar arasında adaletle hükmet; hevâna uyma! Sonra seni Allah'ın yolundan saptırır. Allah'ın yolundan sapanlar ise, hesap gününün unuttuklarından dolayı onlara çetin azâb vardır.

Tefsiri:

Bu âyeti kerimede Allah Teâlâ insanlar arasında hükmetmeyi ikiye ayırmıştır:

a) Hak ile hükmetmek. Bu şekilde hükmetmek ancak Allah'ın peygamberine indirdiği vahiyle mümkün olur.

b) Hevâ ile hükmetmek. Bu da vahye aykırı hüküm vermekle olur.⁸⁵¹

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ذَلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا قَوْلٌ لِلَّذِينَ
كَفَرُوا مِنَ النَّارِ ﴿٢٧﴾

27. Göğü, yeri ve ikisi arasında bulunanları boş yere yaratmadık. Bu, inkâr edenlerin zannıdır. O inkâr edenlerin, ateşten vay hallerine!

Tefsiri:

İnkâr edenlerin zannettiği ve âyette bâtil olarak ifade edilen boş yere yaratmak, iki zıt şeyi bir araya getirmek değildir. Aksine “Din yoktur.”, “Ahiret yoktur.”, “Emir yoktur.”, “Nehiy yoktur.”, “Sevap yoktur.”, “Ceza yoktur.” gibi düşüncelerdir. Bu yüzden Allah Teâlâ, göğü, yeri ve ikisi arasındakileri kendisinin münezzehten olduğu bâtilin dışında bir gaye ile yarattığını bildirdi. Söz konusu gaye de, her şeyin kendisiyle yaratıldığı hak, tevhid, âhirette iyilerin ödüllendirilip inkârcıların ve müşriklerin ise cezalandırılmasıdır.

Allah Teâlâ, iyilerle kötülerini bir tutmak gibi farklı kimselere aynı davranmayı kendi hikmetine nispet edenlerin iddiasını reddetmiştir:

أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ
الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ ﴿٢٨﴾

28. Yoksa Biz, inanıp iyi işler yapanları, yeryüzünde bozgunculuk yapanlarla bir mi tutacağız? Yoksa korunanları yoldan çıkanlarla bir mi tutacağız?

Tefsiri:

Allah Teâlâ bir başka âyette de şöyle buyurmuştur: “Yoksa kötülük işleyenler ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini, inanıp iyi ameller işleyen kimseler ile bir mi tutacağımızı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar.”⁸⁵² Bu âyetler, bu şekilde verilen hükmün çirkin ve kötü olduğunu, Allah Teâlâ’nın bundan tenzih edilmesi gerektiğini gösterir. Allah Teâlâ bu hükmü, olamayacağını belirterek reddetmedi. Aksine kendisi hakkında bunun çirkin bir değerlendirme olduğunu belirterek reddetti. Böylesi bir hükmün, kendisinin münezzeh olduğu çirkin bir hüküm olduğunu bildirdi. Çünkü bu hüküm, O’nun hikmetine, kendisinin hiç kimseye muhtaç olmadığını gösteren Ğaniyy sıfatına, kemaline, fiillerinin tamamının doğru, isabetli ve hikmetli bir şekilde gerçekleştiğine aykırıdır. İyiyi kötüyle, güzel davrananı çirkin davrananla, mümini yeryüzünde bozgunculuk yapanla bir tutmak Allah Teala’nın şanına yakışmaz. İşte bütün bunlar, bu hükmün Allah Teâlâ’nın zâtı hakkında çirkin olduğunu ve Allah’ın bundan münezzeh olduğunu gösterir.⁸⁵³

Bu âyetteki istifhâm, istifhâm-ı inkârîdir. Bu durum, bu şekilde muamele etmenin Allah’ın zâtı açısından baktığımız zaman akıl ve fitratın kabul etmediği çirkin bir yargı olduğunu gösterir. Şöyle ki: Yoksa siz bunun bize yakışan bir davranış olduğunu mu zannediyorsunuz? Ya da bu şekilde davranmanın bizim için güzel bir davranış olduğunu mu?

Allah Teâlâ bu düşüncenin çirkin olduğu hususunda akıl ve fitratı uyarak bunu reddetti. Bu şekilde davranmayı Allah’a nispet etmek asla uygun değildir.⁸⁵⁴

852 el-Câsiye 45/21.

853 Miftâhu dâri’s-saâde, s. 337-339.

854 Medâricu’s-sâlikîn, I, 238.

كُتِبَ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿٢٩﴾ وَوَعَبْنَا
 دَاوُدَ سُلَيْمَانَ نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿٣٠﴾ إِذْ عَرَضَ عَلَيْهِ بِالْعِشِيِّ الصَّافِنَاتُ
 الْجِبَادُ ﴿٣١﴾ فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ
 ﴿٣٢﴾ رُدُّوهَا عَلَيَّ فَفُطِفَتْ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ
 وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَداً ثُمَّ أَنَابَ ﴿٣٤﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا
 يَنْبَغِي لِأَخِيذٍ مِنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٣٥﴾ فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ
 رُحَاءً حِينًا أَصَابَ ﴿٣٦﴾ وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بِنَاءٍ وَعَوَاصٍ ﴿٣٧﴾ وَآخِرِينَ مُقَرَّنِينَ
 فِي الْأَصْفَادِ ﴿٣٨﴾ هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٩﴾

29. (Bu), âyetlerini düşünsünler, tam akıl sahipleri öğüt alsınlar diye, sana indirdiğimiz hayır ve bereketi bol bir Kitaptır.

30. Ve Biz Dâvûd'a Süleyman'ı lütfettik. O ne güzel kuldu! Çünkü o, (Allah'a) çokça dönen idi.

31. Hani ona öğleden sonra bir ayağını tırnağı üzere dikip üç ayağı üzere duran, hızlı koşan atlar sunulmuştu;

32. Ve demişti ki: "Ben ancak hayır sevgisi ile (atları sevmekle) meşgul iken, Rabbimi anmaktan uzak kaldım. Nihayet o perdenin arkasına girince;

33. "Onları bana geri getirin" (dedi). Boyunlarını ve ayaklarını sıvazlamaya başladı.

34. Andolsun Biz Süleyman'ı imtihan ettik ve bu sebeple tahtı üzerine bir ceset bırakmıştık. Sonra o, (pişman olup) döndü.

35. Dedi ki: "Rabbim, bana mağfiret buyur ve benden sonra hiç kimseye nasib olmayacak bir mülk (hükümdarlık) ver bana. Çünkü Sen bol bol ihsan edersin!"

36. Biz de emriyle yumuşak (ve hoş) olarak istediği yere akıp giden rüzgarı emrine verdik;

37. Ve şeytanları, (onlardan) her bina ustasını ve dalgıçları da,

38. (İnatları sebebi ile) zincirlerle bağlanmış olan diğerlerini de.

39. Bu, Bizim bağışımızdır. Artık sen, dilediğine ver veya verme, hesapsızdır.

Tefsiri:

Bu âyet şu anlama gelir: [Ey Dâvûd] Bizim sana lutfettiklerimizi dilediğine verir, dilediğine de vermezsin. Bundan dolayı seni hesaba çekmeyeceğiz.

Hız. Dâvûd'un bu mertebesi, Peygamber Efendimiz'e -sallallâhu aleyhi vesellem- de teklif edilmiştir. Ancak Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- bu tekliften yüz çevirmiş ve bundan daha yücesine rağbet göstermiştir. Söz konusu bu mertebe ise, kişinin küçük-büyük her meselede davranışlarını sadece efendisinin emrine göre düzenlediği katıksız kulak derecesidir.⁸⁵⁵

وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَّآبٍ ﴿٤٠﴾ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسْنِي الشَّيْطَانُ يَنْزُبُ وَعَذَابٌ ﴿٤١﴾ أَزْكُضْ بِرِجْلِكَ هَذَا مُغْتَلٍّ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ﴿٤٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرَىٰ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٤٣﴾ وَخُذْ بَيْنَكَ ضِغْنًا فَاصْرُبْ بِهِ وَلَا تُخْشِ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِّعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿٤٤﴾

40. Şüphesiz onun yanımızda yakınlığı ve güzel bir dönüş yeri vardır.

41. Kulumuz Eyyûb'u da hatırla. Hani o, Rabbine: "Şeytan bana yorgunluk ve azabla dokundu" diye seslenmişti.

42. "Ayağını yere vur. Bu hem yıkanacak, hem içilecek soğuk bir sudur" (diye duasını kabul etmiştik).

43. Biz ona tarafımızdan bir rahmet ve tam akıl sahipleri için bir öğüt olmak üzere aile halkını ve onlarla birlikte onların bir mislini daha bağışladık.

44. (Dedik ki:) "Eline bir demet sap al, onunla vur da yemini bozma!" Gerçekten Biz, onu sabredenlerden bulmuştuk. Ne güzel kuldu o, dâimâ Bize başvuru.

855 Ebu Hureyre'den şöyle nakledilmiştir: Cebrâil (a.s.) gelip Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- yanına oturdu. Sonra semaya baktı. Bir de ne görsün, bir melek iniyordu. Bunun üzerine Cebrâil (a.s.) şöyle dedi: "Bu melek, şu andan önce yaratıldığı günden beri hiç inmedi." Melek inince Allah Resûlü'ne -sallallâhu aleyhi vesellem- "Ey Muhammed! Beni Rabbin sana gönderdi. Seni hem kral hem peygamber mi yapsın yoksa elçi ve kul mu? [Ne dersin?]" diye sordu. Bu esnada Cebrâil (a.s.) Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- "Rabbine karşı tevazu göster" dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem-, "Beni kul ve elçi yapsın" buyurdu." bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 231. Ahmed Şâkir bu hadisin senedinin sahih olduğunu belirtmiştir. Heysemî ise bu konuda şöyle demiştir: Ahmed, Bezzâr ve Ebu Ya'lâ bu hadisi nakletti. İlk ikisinin ravileri, Buhârî'nin ravilerinden oluşmaktadır." bk. Mecmeu'z-zevâid, IX, 19.

Tefsiri:

Bu âyeti kerime ile Hz. Eyyûb'a (a.s.) hitap edilmiştir.⁸⁵⁶

Fakihler, kişinin kölesine veya hanımına yüz sopa⁸⁵⁷ vurmak için yemin ettiği zaman bizim şeriatımıza göre ne gerekeceği konusunda iki görüşe ayrılmıştır:

a) Bu şekilde yapılan yemin, yüz sopayı bir anda veya ayrı ayrı vurmaya gerektirir. Bu görüşte olan bazı alimler, sopaların bir anda vurulması durumunda hepsinin dövülen şahsa temas etmesini şart koşturmuştur. Buna göre bu şekilde fetva vermek, lafzın mutlak mânâsına uygundur. Bu durumda bu çözüm, hile olmaz. Gerçek hile, mutlak olarak kullanıldığı zaman lafzın gerektirdiği mânâyı başka bir yöne çekmektir.

b) Böyle bir yemin, herkesin bildiği şekilde vurmaya gerektirir. [Yani teker teker yüz sopa vurulması gerekir.] Bizim şeriatımıza göre bu yeminin gerektirdiği mânâ bu olunca, bizden öncekilerin şeriatından bizim şeriatımıza aykırı olan hususların bize karşı delil olarak sunulması doğru değildir. Çünkü onların şeriatı bizim için mutlak mânâda şeriat değildir. Aksine onların şeriatının bizim için de şeriat olabilmesi için, bizim şeriatımıza muhalif olmaması gerekir. Burada ise şart ortadan kalkmıştır. Yine her kim âyeti düşünürse bu fetvanın, özel bir hüküm olduğunu fark eder. Eğer herkes hakkında geçerli genel bir hüküm olsaydı, büyük bir peygambere yemininin ne gerektirdiği gizli kalmazdı. Ayrıca bu kıssanın bize anlatılmasında önemli bir ibret söz konusu olmazdı. Benzerlerinden farklı olan bu kıssanın bize anlatılması, bu sayede ibret alıp Cenâb-ı Allah'ın bize anlattığı kıssalardaki hikmetine delil getirmek içindir. Kıyas yoluyla ulaşılabilecek veya geleneğin getirdiği konular ise, Kur'an tarafından bize anlatılmaz. Bu hükmün, Eyyûb peygambere (a.s.) özel olduğunu şu âyeti kerime de delalet eder: "*Gerçekten Biz, onu sabredenlerden bulmuştuk.*"⁸⁵⁸ Bu cümle benzerlerinde olduğu gibi, belirtilen hükmün gerekçesi olarak âyetle yer almıştır. Buradan da anlaşılmaktadır ki, Allah Teâlâ, Hz. Eyyûb'un (a.s.) sabrını mükâfatlandırmak, karısının yükünü hafifletmek ve ona merhametini göstermek için bu şekilde fetvâ vermiştir. Yoksa bu çözüm, bu yeminin bir gereği değildir. Yine Allah Teâlâ kendisinin de haber verdiği gibi bu fetvâyı Hz. Ebbûb'un (a.s.) yeminin bozmaması için vermiştir.⁸⁵⁹

856 Hz. Eyyûb (a.s.), bir sebepten ötürü hanımına yüz sopa vuracağına dair yemin etmişti. Allah Teâlâ da onun yeminini yerine getirmesi için yüz sapı içiren bir çöp demeti alıp karısını vurmasını bildirdi. Yani, Hz. Eyyûb'dan (a.s.) teker teker yüz sopa vurmasını istemedi. Burada bu çözümün, sadece Hz. Eyyûb'a (a.s.) mı yoksa herkese mi yönelik olduğu tartışılmaktadır. [Mütercim]

857 Tercümede eşas aldığımız nüshada "yüz sopa" yerine "bir kez vurmak" ifadesi yer almaktadır. Ancak İ'lâmu'l-muvakkiîn'e müracaat ettiğimiz zaman, metnin aslının bizim tercüme ettiğimiz şekilde olduğunu gördük ve buna binaen yukarıdaki şekilde tercüme ettik. bk. İbn Kayyim, İ'lâmu'l-muvakkiîn, Dâru'l-kitabî'l-Arabî, Beyrut 1996. III, 188. [Mütercim]

858 Sâd 38/44.

859 İ'lâmu'l-mavakkiîn, III, 270-271.

Bazılarının bu âyeti delil olarak ileri sürüp şöyle demeleri ne kadar da tuhaftır: Bir kimse birine on kırbaç vuracağına dair yemin etse, sonra da kırbaçları bir araya getirip bir defa vursa, yeminine sadık kalmış olmaz. Bu görüş Ebu Hanîfe'nin ashabına, İmam Mâlik'e ve Ahmed İbn Hanbel'in ashabına aittir.

İmam Şâfiî ise şöyle demiştir: “Eğer kırbaçlardan tamamının adama değdiği anlaşılırsa kişi yemininin gereğini yapmış demektir. Eğer değmediği anlaşılırsa kişi yeminini yerine getirmemiş demektir. Şayet değip değmediği konusunda şüphe meydana gelirse, yeminini bozmamış sayılır. Eğer söz konusu yemin farz ise, bu şekilde harekete eden kişi yeminini yerine getirmiş olur. Zina eden, kazifte bulunan ve içki içen kimselerden, kırk veya seksen kırbaç bir araya getirilerek bir defada vurulmak suretiyle teker teker vurma cezası düşer. Bu dillendirdiğimiz hüküm, hastalar hakkında geçerlidir.”

Ahmed İbn Hanbel de had cezasına çarptırılması gereken hasta adam hakkında şöyle demiştir: “Üzerinde yaş hurmaların bulunduğu dal ile vurulur. Bu, ondan had cezasını düşürür.” Bu görüşünü Ebu Ümâme İbn Sehl kanalıyla Saîd İbn Sa'd İbn Ubâde'den naklettiği şu rivâyet ile delillendirmiştir: “Evlerimiz arasında zayıf, bir yanı eksik bir adam vardı. Mahalle sakinleri, onu bir cariyelerinden biri ile uygunsuz halde buluncaya kadar ondan çekinmezlerdi.” Ravilerden Sa'd İbn Ubâde bu olayı Allah Resûlü'ne -sallallâhu aleyhi vesellem- anlattı. O zayıf adam Müslüman idi. Bu yüzden onun hakkınnda Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- *“Hak ettiği had cezasını uygulayın!”* buyurdu. Orada bulunalar *“Ey Allah'ın elçisi! Adam zannettiğinizden daha zayıf. Eğer ona yüz sopa vurursak, onu öldürürüz.”* diye karşılık verdiler. Bu defa Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- *“Onun için üzerinde yüz ince dalı olan bir hurma dalı alın ve onunla bir defa vurun!”* buyurdu. Ashab-ı kiram da öyle yaptı.⁸⁶⁰

Eyyûb peygamberin (a.s.) kıssasında önemli bir fikhî incelik vardır. Şöyle ki; Onun karısı, kendisinin afiyete kavuşmasını ve dûcâr olduğu hastalıktan kurtulmasını çok istiyordu. Bu yüzden elinden geldiği kadar onun için çare arıyordu. Bu esnada şeytan karşısına çıktı ve ona birtakım şeyler söyledi. O da gidip bunları Hz. Eyyûb'a anlattı. Bunun üzerine Eyyûb peygamber (a.s.) *“O, şeytandı.”* dedi ve Allah'ın kendisini iyileştirmesi durumunda karısına yüz kırbaç vuracağına dair yemin etti. Hâlbuki karısı masumdu. Ona karşı hep iyi davranıyordu. Onların şeriatında, keffâret uygulaması da yoktu. Eğer keffâret uygulaması olsaydı,

860 Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 222; Ayrıca bk. Ebu Dâvûd, Hudûd, 34. Elbânî bu rivâyetin sahih olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bk. İbn Mâce, Hûdûd, 18.

Hız. Eyyûb (a.s.) keffâret verip karısını dövmeK mecburiyetinde kalmazdı. Onlara göre yemin, hadler gibi yerine getirilmesi zorunlu idi. Had cezasına çarptırılan, şayet masum ise, yüz hurma çubuğu veya yüz kırbaç bir araya getirilerek bir kez vurulacağı hükmü önceden sabit olmuştu. Hız. Eyyûb'un (a.s.) karısı masum idi. Kendisi ile konuşanın şeytan olduğunun farkında değildi. O sadece iyilik etmeyi düşünüyordu. Bu yüzden cezayı hak etmiyordu. İşte bu nedenle Allah Teâlâ, Eyyûb peygambere (a.s.) ona karşı masum insanlara nasıl davranılması gerekiyorsa öyle davranması konusunda izin verdi. Çünkü o, kocasına merhametle davranmış ve hep ona iyilik etmişti. Bu yüzden Allah Teâlâ, hem Hız. Eyyûb'un (a.s.) yeminini yerine getirmesini sağlamış; hem de cezayı hak etmeyen masum ve iyi davranış sahibi karısına merhametle muamele etmiştir. Böylece Hız. Eyyûb'un (a.s.) kıssasını anlatan Kur'an metni ile zina eden zayıf kimse hakkında varid olan sünnet arasındaki uyum ortaya çıktı.

Burada "Bu hükmü benzer bütün konulara genelleştirin. Kabahatsiz ve suçsuz olan karısına veya kölesine yüz sopa vurmak üzere yemin eden kimsenin de yüz hurma dalı ile bir kez onlara vurmakla yeminin yerine getireceğini belirtin" şeklinde bir itiraz yapılacak olursa şu şekilde cevap verilir: Allah Teâlâ, bu tür yeminler için keffâretle bir çıkış yolu açmıştır. Bu şekilde yemin edene, yeminine karşı keffâret gerekir. Bu tür yerlerde yeminin gereğini yapma hususunda Allah'a asi olmaz. Zira yeminini yerine getirmesi helâl değildir. O halde, böyle bir yeminin yerine getirilmesi keffâret karşılığı yemini bozmakla olur. Sopaları ayrı ayrı veya onların hepsini birden vurması helâl değildir.

Burada, "Vurmak, had cezası gibi farz ise, dayağın vuran kimseye fayda sağladığını söyleyebilir misiniz?" şeklinde bir soru sorulabilir. Cevap olarak da şöyle denir: Haddin uygulanmasına mani olan mazeret, sıcak, dondurucu soğuk, hafif hastalık gibi sona ereceği beklenen türden ise, bu durumda, söz konusu olan mazeretin sona ermesi beklenir. Sonra farz olan had cezası uygulanır. Tıpkı İmam Müslim'in "Sahih"inde Hız. Ali'den naklettiği şu rivâyette olduğu gibi.

"Hız. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- bir câriyesi zina etti. Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- ona celde vurmamı bana emretti. Bunun üzerine onu getirdim. Baktım ki, yeni nifastan kurtulmuş. Ona celde vurduğum takdirde ölüme sebebiyet vermekten endişe ettim. Bu durumu Hız. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- haber verdim. O da '*Pek isabetli davrandın! Onu iyileşinceye kadar kendi haline bırak!*' buyurdu.^{861/862}

861 Müslim, Hudûd, 34.

862 İğâsetu'l-lehân, II, 97-99.

وَأَذْكُرْ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولِيَ الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ ﴿٤٥﴾ إِنَّا
أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةِ ذِكْرَى الدَّارِ ﴿٤٦﴾

45. Güçlü ve basiretli kullarımız, İbrahim, İshâk ve Yâkûb'u da an.

46. Biz onları, âhiret yurdunu düşünme özelliğiyle temizleyip kendimize hâlis kul yapmıştık.

Tefsiri:

Allah Teâlâ bu peygamberlere bu dünyada güzel bir şekilde hatırlanma özelliğini lutfetmiştir. Söz konusu bu özellik, Hz. İbrahim'in (a.s.) Rabbinden istediği lisân-ı sıdktır (doğru lisandır): "(Benden) Sonra gelenler arasında bana, bir doğruluk dili (sonraki nesiller arasında iyilikle anılmak, iyi bir ad bırakmak) nasîb eyle." ⁸⁶³ Allah Teâlâ o ve onun çocukları hakkında şöyle buyurmuştur: "Onlara rahmetimizden başışta bulunduk; kendilerine haklı ve yüksek bir şöhret nasip ettik." ⁸⁶⁴ Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi vesellem- hakkında ise şöyle buyurmuştur: "Biz senin şanını ve ününü yükseltmedik mi?" ⁸⁶⁵

Peygamberlere tâbi olanlar, onlara itaat ettikleri ölçüde bu şan ve şereften nasibini alırlar. Onlara muhalefet edenler de, muhalefetlerinin derecesine göre bunlardan uzaklaşırlar. ⁸⁶⁶

الْأَيْدِي kelimesi, hakkı gerçekleştirmekte güçlü; الْأَبْصَار kelimesi ise, dini konularda basiretli anlamına gelir. Allah Teâlâ bu âyette geçen peygamberleri hakkı tam olarak tanıyıp mükemmel şekilde onu yerine getirmekle tavsif etti. Bu konuda insanlar dört kısma ayrılır. İnsanların Allah katında en şerefli ve en değerlisi ise peygamberlerdir. ⁸⁶⁷

Allah Teâlâ kendi emrini yerine getirme konusunda güç sahibi olanlarla, dini hususunda basiretli olanları övmüştür: *Kuvvetli ve basiretli kullarımız İbrahim'i, İshâk'ı ve Ya'kûb'u da an!*

Âyette geçen الْأَيْدِي kelimesi Allah'ın emrini yerine getirme hususunda güçlü; الْأَبْصَار kelimesi ise din konusunda basiret sahibi insanlar anlamı gelir. ⁸⁶⁸

863 eş-Şuarâ 26/84.

864 Meryem 19/50.

865 el-İnşirâh 94/4.

866 el-Cevâbu'l-kâfi, s. 114.

867 el-Cevâbu'l-kâfi, s. 134.

868 İ'lâmu'l-muvakkîin, I, 130.

Kuvvetli ve basiretli kullarımız İbrahim'i, İshâk'ı ve Ya'kûb'u da an! Biz onları, âhiret yurdunu düşünme özelliğiyle temizleyip kendimize hâlis kul yapmıştık.

Bu âyette Allah Teâlâ âhireti düşünme özelliği ile kendisine ihlaslı kıldığı peygamberlerden bahsetti. Bu âyetin anlamı hakkında iki yorum ileri sürülmüştür:

a) Onların kalplerinden dünya sevgisini, onu yâd etmeyi, tercih etmeyi ve dünya sevgisi ile çalışmayı onların kalbinden çekip aldık.

b) Âhirette bulunan mükâfaâtların en iyisini onlara ayırdık. Bunları âlemler içinde sadece onlara tahsis ettik.⁸⁶⁹

وَأَنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُضْطَلِّينَ الْأَخْيَارِ ﴿٤٧﴾ وَادْكُزْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ
وَكُلٌّ مِنَ الْأَخْيَارِ ﴿٤٨﴾ هَذَا ذِكْرٌ وَإِنْ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنُ مَابٍ ﴿٤٩﴾ جَنَّاتٍ عَدْنٍ
مُفْتَحَةٌ لَهُمُ الْأَبْوَابُ ﴿٥٠﴾ مُتَكِنِينَ فِيهَا يُدْعَوْنَ فِيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ ﴿٥١﴾
وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ أَتْرَابٌ ﴿٥٢﴾

47. Muhakkak onlar yanımızda seçkinlerden, hayırlılardan idi.

48. İsmail'i, Elyesa'ı ve Zülkifl'i de an. Hepsi de hayırlılardan idi.

49. Bu bir zikirdir. Şüphe yok ki takvâ sahipleri için, elbette güzel bir dönüş yeri vardır;

50. Kendileri için kapıları açılmış haldeki Adn Cennetleridir.

51, 52. Kapıları onlara açılmış Adn Cennetleri vardır. Orada tahtlara yaslanmış olarak türlü meyveler ve içecekler isterler.

Tefsiri:

Bu ayetlerin anlamı ne kadar da mükemmel! İnananlar Cennete girdikleri vakit, kapıları üzerlerine kapanmaz. Aksine açık kalmaya devam eder.

Cehennem ehli ateşe girince, Cehennem'in kapıları üzerlerine kapanır. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Uzun sütunlar arasında, her yönden o ateş üzerlerine kapatılmıştır."⁸⁷⁰ مَوْصَدَةٌ (üzerlerine kapatılmıştır) ifadesi Cehennem'in kapatıldığını gösterir. Nitekim kapıya bu kökten türetilmiş مَوْصَدٌ denir. Uzun sütunlar, kapının arkasına konan büyük taş gibi Cehennem kapılarını arkadan destekleyen kös kılınmıştır.

869 Tariku'l-hicreteyn, s. 317.

870 el-Hümeze 104/8-9.

Mukâtil şöyle demiştir: Buna göre, Cehennem'in kapıları üzerlerine kapatılmıştır. Onun hiçbir kapısı açılmaz. Sonsuza dek, oradan ne bir üzüntü çıkar ne de bir rahatlık oraya girer. Cennet'in kapılarının Cennettekiler için açık tutulması, onların diledikleri vakit Cennete girip çıkacaklarına, Cennet'te kalacaklarına ve istedikleri gibi hareket edeceklerine, meleklerin de Rablerinden bir takım hediye ve lütuflarla onların yanına geleceklerine ve her zaman kendilerini sevindiren şeylerin bu kapılardan geçip onlara ulaşacağına işaret eder. Ayrıca Cennet'in güvenli bir mekan olduğuna, orada dünyada olduğu gibi kapıların kapanmasına ihtiyaç olmadığına işaret söz konusudur.

Arap dili uzmanları, bu âyette sıfattan mevsûfa dönen zamir hakkında ihtilaf etmişlerdir:

Kufeliler şöyle demiştir: Âyetin takdîri şu şekildedir: **مفتحة لهم أبوابها** Çünkü Araplar, elif-lâm takısı ile izafeti birbirinin yerine kullanır. Mesela **مررت برجل حسن** derken **حسن** **عنه** mânâsını kast ederler. Buna benzer bir durum da, şu âyeti kerime de mevcuttur:⁸⁷¹ **فإن الجحيم هي المأوى** âyetinin takdîri şu şekildedir: **فإن الجحيم هي مأواه**⁸⁷²

Basra ekolüne mensup bazı dilciler ise şöyle demiştir: Âyetin takdîri **مفتحة** şeklindedir. Daha sonra, zamir ve zamire bitişen harf-i cer hazfedilmiştir. Bu şekilde takdirde bulunmak Arap dili bakımından, elif-lâm takısını hâ zamirinden bedel yapmaktan daha iyidir. Çünkü hiçbir hususta, elif-lâm takısı ile hâ zamirinin ifade ettiği mânâyı taşımaz. Hâ zamiri isim iken, elif-lâm takısı ma'rifelik kazandıran bir harftir. Harflerde isimden bedel olmaz, bir başka deyişle onun yerini tutmaz.

Bir başka gerekçeyi de şu şekilde sunmuşlardır: Elif-lâm zamirden bedel olsaydı, **مفتحة** şibih fiilinde Cennete dönen bir zamir olması gerekirdi. Bu durumda anlam, Cennet'in açık olduğu şeklinde olurdu. Cennet'in açık olmasından da, kapılarının açık olması bedel olurdu. Eğer böyle olsaydı **الأبواب** kelimesinin mansûb olması gerekirdi. Çünkü **مفتحة** fâil olan zamiri ref' etmiştir. Bu durumda bu şibih fiil ile, başka bir ismin merfû' olması imkânsızdır. Çünkü bir fiil ile iki fâil merfû' olmaz. **الأبواب** kelimesinin **مفتحة** şibih fiili ile merfû' olması, bu şibih fiilin zamirden yoksun olduğuna delalet eder. Sıfatta bir zamir bulunursa ikinci kelimenin mansûb olduğu taayyün eder. Mesela **مررت برجل حسن الوجه** bu örnekte, **حسن** kelimesini tenvinli okuyup **الوجه** kelimesini merfû' okumak caiz değildir. O halde bu âyetteki elif-lâm takısı tarif içindir. Başka bir fonksiyonu yoktur. Buna göre mutlaka **جنات عدن** olan mevsufa dönen bir zamir gerekir. Lafızda ise böyle bir zamir yoktur. Çünkü zamir hazfedilmiştir. Takdîri ise şu şekildedir: **الأبواب منها**

871 en-Nâziât 79/39; Buna göre âyetin anlamı: "Şüphesiz Cehennem tek barınaktır."

872 Buna göre anlam: "Şüphesiz Cehennem, onun tek barınağıdır."

Kanaatime göre bu gerekçeler Kûfelilerin görüşlerini çürütmez. Çünkü onlar, bununla elif-lâm takısının zamirden bedel olduğunu kastetmiyorlar. Aksine elif-lâm takısının zamire ihtiyaç bırakmayan bir karşılık olduğunu kastediyorlar. Arapların *حسن الوجه* ve *حسن وجهه* kullanımı üzerinde ittifak etmeleri de bunu destekler. Nitekim dildiler, tenvîn elif-lâm takısından bedeldir derken ikisinin bir arada kullanılmayacağını kastetmişlerdir. Aynı şekilde mudâfun ileyhın de tenvinden bedel olduğunu belirtmişlerdir. Tenvinin de izafetten bedel olduğunu söylemişlerdir. Bu sözleriyle terim olan bedeli kast etmemişlerdir. Aksine bunların birbirinin yerine kullanıldığını, biri varken diğerrinin kullanılmadığını ifade etmek istemişlerdir. Daha açık ifade ile, bedel lafzı, iki ekol tarafından farklı mânâlarda kullanılmıştır. Bu lafza, birin yüklediği mânâ ötekininkinden farklıdır.

Kûfeliler *الأبواب* kelimesinde bulunan elif-lâm takısının, zamire gerek bırakmadığını belirtmek istemişlerdir. Bunun yerine *أبوابها* denmiş olsaydı, dil bakımından yine uygun olurdu. Buradaki gaye, sıfat ile mevsûfu birbirine bağlamaktır. Bu da sıfatı müstakil kılmadan, mevsûfa ait hale getirmekle olur. Ortada mevsûfa dönen bir zamir bulunursa, sıfatın müstakil olduğu tevehhümü bertaraf olur. Aynı işlevi ma'rifelik kazandıran elif-lâm takısı da görür. Hem elif-lâm takısı, hem de zamir ma'rifelik kazandırır. Ancak şu kadarı var ki, elif-lâm takısı başına geldiği kelimeyi ma'rife yaparken, zamir ise, yerine geçtiği kelimeyi ma'rife yapar. Nitekim dildiler *زيد نعم الرجل* cümlesinde elif-lâm takısının zamire gerek bırakmadığını belirtmiştir.

Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Zamahşerî bu âyeti, kendisine itiraz edilecek bir şekilde i'râb etmiştir.⁸⁷³

⁸⁷⁴ *جنات عدن التي وعد الرحمن عباده بالغيب* 874. Bir önceki âyette geçen *لحسن مأب* 'in atf-ı beyânı olduğu için mansûbdur. *مفتحة* ise hâldir. Amili ise *المتقين* ism-i fâilinde bulunan fiil mânâsıdır. Ayrıca bu kelimedede *الجنات* 'e dönen bir zamir vardır. *الأبواب* ise, o zamirden bedeldir. Takdiri ise, *مفتحة* *ضرب زيد اليد والرجل* şeklindedir. Bu ifade Arapların şu sözüne benzer: "Burada bedel-i iştîmâl vardır."

Zamahşerî'nin i'râbı bu şekildedir. Ancak ona, şöyle itiraz edilmiştir: *جنات عدن التي وعد الرحمن* 'nin ma'rife olmasını gerektiren bir durum söz konusu değildir. *التي وعد الرحمن* ise sıfat değil bedeldir. Üstelik, *لحسن مأب* 'a atf-ı beyân olamaz. Çünkü ma'rife bir kelimenin nekira bir kelimeye atf-ı beyân yapılmasını hiç kimse söylememiştir. Atf-ı beyân konusunda iki görüş vardır:

a) Atf-ı beyân ancak ma'rifeler arasında olur. Basra ekolü bu görüştedir.

873 bk. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, III, 332.

874 "Allah'ın kullarına gıyâben vaat ettiği Adn Cennetlerine gireceklerdir." Meryem 19/61.

b) Atf-ı beyân hem ma'rifelerde hem de nekiralarda olur. Ancak ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında marife ve nekiralık bakımından uyum aranır. Bu görüş, Kûfeliler ile Ebu Ali el-Fârisî'ye aittir.

Zamahşerî'nin مفتحة kelimesinde جنات'e dönen bir zamir bulunduğu iddiasına gelince, kuvvetli olan görüş bunun aksinedir. Çünkü الأبواب kendisiyle merfû' olmuştur. Bu yüzden kendisinde bir zamir yoktur.

Bedel-i iştimâl iddiasına gelince, her ne kadar bazıları bu konuda onlara itiraz etse de, Zamahşerî ve bazı dilcilere göre bedel-i iştimâlde mutlaka zamir bulunması gerekir. Bu zamir lafzen olabileceği gibi takdîren de olabilir. Burada lafız olarak geçmediğine göre mutlaka takdir yapmamız gerekir. Söz konusu takdir de مفتحة لهم هى şeklinde olur. Bu durumda âyetin durumu şu şekilde olur: Görüleceği gibi bu ifadede çok zamir kullanılmıştır. Hâlbuki zamirlerin az olması, çok olmasından evlâdır.⁸⁷⁵

هَذَا مَا تُوعِدُونَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٥٣﴾ إِنَّ هَذَا لِرِزْقِنَا مَا لَهُ مِنْ نَفَادٍ ﴿٥٤﴾ هَذَا وَإِنَّ لِلطَّاغِينَ شَرًّا مَابٍ ﴿٥٥﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا فَيَنْسِفُهَا إِلَهُ هَذَا فَلْيَذوقُوا حَيْمِيمٌ وَعَسَاقٌ ﴿٥٧﴾ وَآخِرُ مِنْ سُكْلَةٍ أَزْوَاجٍ ﴿٥٨﴾ هَذَا فَوْجٌ مُقْتَحِمٌ مَعَكُمْ لَا مَرْحَبًا بِهِمْ إِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ ﴿٥٩﴾ قَالُوا بَلْ أَنْتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ أَنْتُمْ قَدْ مَتَمَّمْتُمْ لَنَا فَيَنْسِفُ الْقَرَارُ ﴿٦٠﴾

53. İşte hesap günü için size va'd olunan budur.

54. İşte muhakkak bu Bizim rızkıımızdır. Tükeneyeceği yoktur.

55. Bu, böyledir. Azgınlar için muhakkak en kötü dönüş yeri vardır.

56. Cehenemdir o. Onlar oraya girecekler. O ne kötü yataktır!

57-60. İşte onu tatsınlar! O kaynar su ve irindir! Ve benzer daha başka çeşit çeşit azâb vardır. (İnkârcıların liderlerine) “işte şunlarda sizinle beraber Cehenneme girecek olanlardır.” (denildiği zaman liderler,) “Onlara merhaba yok! (veya Cehennem’de onların da yeri geniş olmasın!)” (derler) Onlar ateşe gireceklerdir. (Liderlere uyanlar ise) Hayır! Asıl size merhaba yok! (veya asıl siz rahat yüzü görmeyin!) Onu bize, siz sundunuz. Ne kötü bir yerdir” derler.

Tefsiri:

Onu bize, siz sundunuz ifadesi, “Cehennem yolunu bize siz açtınız, bu yolda bize, siz kılavuzluk ettiniz.” anlamına gelir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

قَالُوا رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هَذَا فَرَدَّهُ عَلَيْنَا صِغْفَا فِي النَّارِ ﴿٦١﴾

61. Yine onlar: “Rabbimiz! Bunu bizim önümüze kim getirdiyse onun ateşteki azabını iki kat artır!” derler.

Tefsiri:

“Onlara merhaba yok! (veya Cehennem’de onların da yeri geniş olmasın!)” (derler) Onlar ateşe gireceklerdir. Bu ifade şu anlama gelir: Onlar da bizim ateşe girdiğimiz gibi ateşe girecekler, Cehennem azabına katlandığımız gibi onun azabına katlanacaklar.

İnkâr edenlerin liderleri böyle deyince onlara tabi olanlar “Hayır! Asıl size merhaba yok! (veya asıl siz rahat yüzü görmeyin!) Onu bize, siz sundunuz.” şeklinde karşılık verecekler.

فَدَّمْنَاهُ ifadesinde geçen « zamirinin merci’i hakkında iki görüş vardır:

a) Bu zamir, küfür, yalanlama, peygamberlerin dâvetini reddedip onun yerine başka çağrılara gönül vermek gibi mânâları temsil eder. Bu durumda âyetin anlamı şu şekilde olur: İnkârı bize, siz güzel gösterdiniz. Bizi ona, siz dâvet ettiniz. Küfrü bize, siz allayıp pulladınız.

Bu yoruma göre âyet hakkında şöyle denmiştir: Bu söz, sonradan gelen milletler tarafından önceden yaşayan nesillere denmiştir. Buna göre âyet, şu anlama gelir: Bizim için Peygamberleri yalanlama, onların getirdiklerini inkâr edip, Allah’a şirk koşma yolunu siz açtınız. Bir başka ifade ile ilk defa bu çirkinlikleri siz yaptınız, bizden önce bunları siz işlediniz. Öyleyse bizden önce girin Cehenneme! Orası ne kötü varılacak yerdir!

b) Bu zamir, azâbı ve Cehennemi boylamayı ifade eder.

Her iki görüş de birbirini gerektiren ve hak olan yorumdur.

Yine onlar: “Rabbimiz! Bunu bizim önümüze kim getirdiyse onun ateşteki azabını iki kat artır!” derler. âyetinde geçen bu sözü söyleyen iki grup olabilir:

a) Bu söz ile başkalarına tâbi olanlar, peşinden gittikleri liderlerine, efendilerine ve rehberlerine beddua etmiştir. Çünkü onlar, kendilerini bu yola sevk edip inkâr edip yalanlamaya çağırmışlardır.

b) Bu söz Cehennem ehlinin tamamı tarafından söylenmiştir. Onlar, kendilerine şirki ve peygamberleri yalanlama yolunu gösteren şeytanlara, Rablerinin kat kat azâb vermesini istemiştir.⁸⁷⁶

وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَى رَجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرَارِ ﴿٦٢﴾ أَتَّخَذْنَا هُمْ بِسِحْرٍ أَمْ
رَأَيْنَا غَنَّهُمُ الْأَبْصَارَ ﴿٦٣﴾ إِنَّ ذَلِكَ لَحَقٌّ تَخَاضِعُ أَهْلُ النَّارِ ﴿٦٤﴾ قُلْ إِنَّمَا
أَنَا نَذِيرٌ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٦٥﴾ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا
بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٦٦﴾ قُلْ هُوَ نَبَأٌ عَظِيمٌ ﴿٦٧﴾ أَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴿٦٨﴾
مَا كَانَ لِي مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَأِ الْأَعْلَى إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٦٩﴾ إِنَّ يُوحَىٰ إِلَيَّ إِلَّا نَمًّا
أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٧٠﴾ إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ ﴿٧١﴾ فَإِذَا
سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٧٢﴾ فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ
أَجْمَعُونَ ﴿٧٣﴾ إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾ قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا
مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيدِي اسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْغَالِينَ ﴿٧٥﴾

62. Diyecekler ki: “Kendilerini kötülerden saydığımız adamları ne diye göremiyoruz?”

63. “Biz onları alaya aldık. Yoksa gözler onlardan başka tarafa mı kaymıştır?”

64. Cehennem ehlinin bu davalaşmaları hiç şüphesiz bir gerçektir.

65. De ki: “Ben ancak bir uyarıcıyım. Bir tek, Kahrî olan Allah’tan başka hiçbir ilâh da yoktur.

66. “O göklerin, yerin ve aralarında olan şeylerin Rabbidir, mutlak galiptir, çok mağfiret edendir.”

67. De ki: “O, büyük bir haberdir.

68. “Siz ise ondan yüz çevirenlersiniz.

69. “Onlar birbirleri ile tartışırken benim Mele-i A'lâ’ya dair bir bilğim yoktur.

70. “Bana, ben ancak apaçık bir korkutup uyaran olduğum için vah-yolunuyor.”

71. Rabbin o zaman meleklerle demişti ki: “Şüphesiz ki Ben, çamur-dan bir beşer yaratacağım.”

72. “Ben onu tamamlayıp, ona ruhumdan üflediğim zaman hemen ona secdeye kapanın.”

73. Meleklerin tümü hep birlikte secdeye kapandılar.

74. İblis müstesnâ. Büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu.

75. Allah, “Ey İblis! İki elimle yarattığıma secde etmekten seni me-neden nedir?” dedi.

Tefsiri:

Bu ilâhî söz, secde etmekten geri durduğu için lânetli birini paylamak ve azarlamak gayesiyle söylenmiştir. O lânetli şeytan, söz konusu bu paylama ve azarlamayı, akıllı bir varlığa secde etmediği için değil, kendi yaratmadığı bir şeye karşı büyükenip isyanda bulunduğundan dolayı hak etmiştir. Bir mahlûkun kendisi gibi birine karşı büyükenmesi olacak şey değildir. Büyükenmek sadece yaratıcıya mahsustur. Öyle anlaşıyor ki, Hak Teâlâ burada şöyle buyurmuştur: Yaratmadığın bir şeye karşı neden büyüleniyorsun? Hakikat şu ki, onu Ben yarattım. Ona Ben değer verdim. Ona secde etmeni Ben emrettim.

İşte burası, tam ما ism-i mevsûlünün kullanılacağı yerdir. Çünkü bu edatın anlamı daha kuvvetli, lafzı ise daha kapsamlıdır. Delil bakımından daha etkili, karşı tarafın bahane ve itirazını ortadan kaldırmada daha güçlüdür. Eğer âyeti kerime *ما منعك أن تسجد لمن خلقت* şeklinde olsaydı, buradaki soru cümlesi paylama ve kınama anlamını taşımazdı. Üstelik من edatından dolayı, Hz. Adem’e secde etmenin onun akıllı bir varlık oluşundan kaynaklandığı şeklinde yanlış bir düşün-ce oluşurdu. Aklın Hz. Adem’de bulunması normaldir. Ancak burada bu mânâ kastedilmemiştir. Bu âyette asıl kastedilen, İblis’in Allah Teâlâ’nın Hz. Adem’e secde etmesini emrettiği halde, O’nun yarattığı bir mahlûka secde etmekten kaçındığı için paylanıp azarlanmasıdır. Bundan dolayıdır ki, secde edilen varlıktan, daha özel olmasına rağmen özel ismi Adem yerine, şeytanın Allah Teâlâ’nın eliyle yarattığı için ona secde etmesini gerektiren şerefli bir varlık olduğu yönüne delalet eden ism-i mevsûl ile bahsedildi. Burada ما edatı kaldırılıp yerine من edatı konsaydı sıra cümlesi hakkında söylediğimiz bu anlam söz konusu olmazdı. Bu husus düşünölmeye değerdir. Ayrıca burada Hz. Adem’in isminin açıkça zikredil-mesinin bir anlamı yoktur. Eğer açıkça ondan bahsedilmesi amaçlanmış olsaydı, bu durumda ismi ile ondan söz edilmesi daha uygun olurdu.⁸⁷⁷

Allah, “Ey İblis! İki elimle yarattığıma secde etmekten seni meneden nedir?” dedi. Bu âyetin yorumu hakkında yapılan en büyük hatalardan biri, yedeyy (iki el) kelimesini nimet olarak tefsîr etmektir. Hiç kuşkusuz Araplar لفلان عندي (Falanca'nın benim üzerimde bir iyiliği var) tabirini kullanırlardı. Urve İbn Mes'ûd da Hz. Ebu Bekir için لولا يد لك عندي لم أجتك بها لأجتك (Eğer üzerimde karşılığını vermediğim bir nimetim olmasaydı sana uyardım.)⁸⁷⁸ demiştir.

Yed kelimesi bu âyeti kerimede şu şekilde kullanılmıştır: Allah Teâlâ yaratma fiilini kendisine nispet etmiştir. Sonra bu fiili bâ harf-i ceri ile yede geçmiştir. Bu âyet, كتبت بالقلم (Kalemle yazdım) cümlesine benzer. Oysa hakikatte kalem değil, el yazmaktadır.

Allah'ın bir kulu eliyle yaratması özel bir durumdur. Bu durum, kullar arasında sadece Hz. Adem'e nasip olmuştur. Tıpkı sadece kendi rûhundan rûh üfleyip yaratmasının sadece Hz. İsa'ya, vasıtasız olarak konuşmasının Hz. Musa'ya nasip olduğu gibi.

Her ne kadar yed kelimesinin başka metinlerde nimet anlamına kullanılması uygun olsa da, bütün bu anlattıklarımız, âyette geçen yed kelimesinin nimet olarak yorumlanmasını imkânsız kılar. Üstelik bir lafzın bütün cümlelerde aynı mânâyâ gelmesi gerekmez.⁸⁷⁹

قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿٧٦﴾ قَالَ فَاهْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٧٧﴾ وَإِنْ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ ﴿٧٨﴾ قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٧٩﴾

76. Dedi ki: “Ben, ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın.”

77. Buyurdu ki: “Defol oradan! Çünkü sen artık kovulansın.

78. “Ve Kıyamet gününe kadar da lânetim şüphesiz senin üzerinedir.”

79. “Rabbim! Yeniden dirilecekleri güne kadar bana süre ver” dedi.

Tefsiri:

Bu söz, şeytanın yeniden dirilmeyi itiraf edip kabul etmesi anlamına gelir. O, Rabbinin Cehennemi kendisi ve kendisine tabi olanlarla doldürmek üzere yemin ettiğini gayet iyi biliyordu. Onun inkârı, cehaletten ayrılan bir küfür olmayıp sırf inat yüzünden yapılan küfürdü.⁸⁸⁰

878 Buhârî, Şurût, 15.

879 es-Savâiku'l-mürsele I, 1:92-193.

880 Miftâhu dâri's-saâde, s. 98.

قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿٨٠﴾ إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٨١﴾ قَالَ فَبِعِزَّتِكَ
لَأُغَوِّيَهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨٢﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٨٣﴾ قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقُّ
أَقُولُ ﴿٨٤﴾

80. Buyurdu ki: “O halde sen kendisine mühlet verilenlerdensin.

81. “O belli zamanın gününe (birinci üfürüşe) kadar.”

82. Dedi ki: “İzzetin hakkı için hepsini mutlaka azdıracam.”

83. “Aralarından ihlâsa erdirilmiş kulların müstesnâ.”

84. Allah, şöyle dedi: “İşte bu gerçektir. Ben de gerçeği söylüyorum.”

Tefsiri:

Bu âyetten ancak, şeytanın hâlis kulları saptıramayacağı sonucu çıkar.⁸⁸¹

لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨٥﴾ قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ
أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ ﴿٨٦﴾ إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾ وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُ
بَعْدَ حِينٍ ﴿٨٨﴾

85. “Andolsun ki Cehennemi senden ve onlar arasından sana uyanların hepsinden dolduracağım.”

86. De ki: “Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum ve ben kendiliğimden bir şeyler uyduranlardan da değilim.

87. “O, ancak âlemlere bir öğüttür.

88. “Onun haberini bir süre sonra elbette bileceksinizdir.”

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
ZÜMER SÛRESİ
[75 Âyet]

تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١﴾ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ ﴿٢﴾ أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٣﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ ﴿٤﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Kitabın indirilmesi mutlak galip, her işi hikmet dolu Allah tarafındandır.

2. Muhakkak Biz sana Kitabı hak ile indirdik. O halde, Allah'a dini yalnız O'na hâlis kılarak ibadet et.

3. Dikkat et, hâlis din yalnız Allah'ındır. O'nu bırakıp kendilerine bir takım dostlar edindiler. "Onlara, bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz." derler. Doğrusu Allah, ayrılığa düştükleri şeylerde aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz Allah, yalancı ve inkârcı kimseyi doğru yola iletmez.

Tefsiri:

Mekkeli müşrikler, Allah'a ibadet ediyorlardı. Ancak O'nunla birlikte başka ilâhlara da kulluk ediyorlardı. Burada, Mekkelilerden Allah'a ibadete devam ettiği için ibadet etme fiili kendilerine nispet edildi. Diğer yandan Allah'a kulluk vasfı ise onlara nispet edilmedi. Çünkü her kim Allah'tan başkasına kulluk ederse, sadece Allah'a ibadet etmiş olmaz. O'na ibadet etmekle de tavsif edilmez. Bu ince ayrıntı düşünüldüğü vakit, ibadetinde hiçbir şeyi yaratıcısına ortak koşmayan, başka bir ilâha meyletmeyen, yalnızca Allah'a yönelip bütün varlığıyla O'na teslim olan kimseler ancak Allah'a ibadet eden ve Allah'ın dosdoğru kulu olarak

tavsif edilir. Eğer kişi, Allah'a ortak koşarak ibadet ederse, ne Allah'a ibadet etmiş olur, ne de O'nun kulu olur. Bu anlattıklarımız, bazı Sünen kaynaklarında rivâyet edildiği üzere Kur'an'ın ¼'üne bedel ihlas⁸⁸² surelerinden biri olan bu büyük ve şanlı surenin incelikleri arasında yer alır. Ancak bunu, herkes anlayıp kavrayamaz. Sadece Allah'ın katından anlama yeteneği bahşettiği kimseler anlar. Gerçek hamd ve şükür Allah'a aittir.⁸⁸³

لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَاصْطَفَىٰ مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ مُبْتَحَانَهُ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٤٤﴾ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٤٥﴾ خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ يَخْلُقْكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَآَنِي تُصَرِّفُونَ ﴿٤٦﴾

4. Eğer Allah bir evlat edinmek istese idi, elbette yarattıklarından dilediğini seçerdi. O, bundan münezzehtir. O, Allah'dır, birdir, her şeye hükmünü geçirir.

5. Göklerle yeri hak ile yarattı. Geceyi gündüze dolar, gündüzü de geceye dolar. Güneşi ve ay'ı musahhar kıldı. Her biri belirli bir süreye kadar akıp gitmektedir. Uyanık olun, O, galip olandır, günahları çok çok bağışlayandır.

6. Sizi bir tek candan yarattı, sonra ondan eşini meydana getirdi ve sizin için hayvanlardan sekiz çift var etti. Sizi de annelerinizin karnında üç katlı karanlık içinde çeşitli safhalardan geçirerek yaratıyor. İşte bu yaratıcı, Rabbiniz Allah'tır. Mülk O'nundur. O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyken nasıl oluyor da (O'na kulluktan) çevriliyorsunuz?

882 Tirmizî, Enes b. Mâlik kanalıyla Allah Resûlü'nün -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Her kim Zilzâl suresini okursa, Her kim Kâfirûn suresini okursa, bilsin ki bunlar, onun için Kur'an'ın ¼'üne bedeldir." Tirmizî, "Fedâilu'l-Kur'ân", 10.

Elbânî Zilzâl Suresi hariç diğer sureler hakkında nakledilen bu tür rivayetlerin hasen olduğunu söylemiştir. Bk. Silsiletu'l-ehâdisi's-sahîha, Hadis No: 587; Silsiletu'l-ehâdisi'd-daîfe, Hadis No: 1342.

883 Bedâiu'l-fevâid, I, 137.

Tefsiri:

Ceninin üzerinde bulunan her zarın kendine özgü bir karanlığı vardır. Burada Allah Teâlâ, insanın yaratılış aşamalarını, bir aşamadan diğerine geçişini ve ceninin üzerinde bulunan zarların oluşturduğu karanlıklardan bahsetti. Müfessirlerin çoğu bu karanlıklar hakkında şöyle demiştir: Bunlar, karın karanlığı, rahim karanlığı ve plasente karanlığıdır. Bunlardan her birinde cenini kaplayan bir zar vardır. Diğer müfessirler ise şöyle demiştir: Bu karanlıklar, babanın sülbündeki karanlık, annenin rahmindeki karanlık ve plasente karanlığıdır. Bu görüşten daha zayıfı ise bu karanlıkları, gecenin karanlığı, karnın karanlığı ve rahim karanlığı şeklinde izah edenlerin görüşüdür. Çünkü cenin için gece ile gündüz arasında bir fark yoktur.⁸⁸⁴

إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٧﴾ وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ نِسِيَ مَا كَانَ يُدْعُو إِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ اللَّهُ آتِدَادًا لِلْغَيْبِ عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ ﴿٨﴾ أَمْ مَنْ هُوَ قَابَتْنِ أَنْتَ اللَّيْلُ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَخْذَرُ الْأَجْرَةَ وَيَزْجُو رَحْمَةً رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولَئِكَ الْأَلْبَابِ ﴿٩﴾ قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿١٠﴾ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ ﴿١١﴾ وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٢﴾ قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣﴾ قُلْ اللَّهُ أَعْبُدْهُ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي ﴿١٤﴾ فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُمْ مِنْ دُونِهِ قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ﴿١٥﴾ لَهُمْ مِنْ قُرَاهِمِ ظُلٌّ مِنَ النَّارِ وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلٌّ ذَلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهَ بِهِ عِبَادَهُ يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ ﴿١٦﴾ وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿١٨﴾

7. Eğer kâfir olursanız, şüphesiz Allah size muhtaç değildir. Bununla birlikte O, kullarının kâfir olmalarına razı olmaz. Eğer şükür ederseniz faydanız için ondan razı olur. Yük (günah) yüklenici hiç birkimse başkasının yükünü yüklenmez. Sonra dönüşünüz Rabbinizedir. O, size neler yapmakta olduğunuzu haber verecektir. Çünkü O, göğüslerin özünü çok iyi bilendir.

8. İnsana bir zarar isabet etse o, Rabbine dönerek O'na dua eder. Sonra ona kendi lütfundan bir nimet verirse; evvelce O'na yalvardığını unuttur ve yolundan saptırmak için Allah'a eşler koşar. De ki: "Küfrünle biraz eğlenedur! Muhakkak sen, Cehennemliklerdensin."

9. (O mu), yoksa, âhiretten korkarak, Rabbinin rahmetini umarak, gece saatlerinde kıyamda durarak, secde ederek itaatte bulunan kimse mi (hayırlıdır)? De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak özlü akıl sahipleri öğüt alır."

10. De ki: "Ey iman eden kullarım, Rabbinizden korkun! Bu dünyada ihsanda bulunanlara bir güzellik vardır. Allah'ın arzı da geniştir. Sabredenlere de ecirleri hiç şüphesiz hesapsız verilir."

11. De ki: "Ben Allah'a dini yalnız O'na halis kılarak ibadet etmekle emrolundum.

12. "Müslümanların ilki olmakla da emrolundum."

13. De ki: "Ben Rabbime isyan edersem, gerçekten büyük bir günün azabından korkarım."

14. De ki: "Ben, dinimi kendisine ihlâs ederek, ancak Allah'a ibadet ederim.

15. "Artık siz O'ndan başka dilediğiniz şeye ibadet edin." De ki: "Gerçekten zarar edenler, Kıyamet gününde hem kendilerini hem de bağlılarını kaybedenlerdir. Uyanık olun, işte bu, apaçık hüsrânın ta kendisidir."

16. Onların üzerlerinde de ateşten tabakalar ve altlarında da tabakalar vardır. İşte Allah bununla kullarını korkutuyor. Ey Benim kullarım, Benden korkun.

17, 18. Tâğûta kulluk etmekten kaçınan ve Allah'a yönelenlere müjde var. Müjdele kullarımı! O kullarım ki, sözü dinlerler ve sözün en güzeline uyarlar. İşte onlar Allah'ın, kendilerini doğru yola ilettiği kimse-lerdir. Gerçek akıl sahipleri de onlardır.

Tefsiri:

Sâhibu'l-ğınâ⁸⁸⁵ şöyle demiştir: “Allah Teâlâ, Peygamberine -sallallâhu aleyhi vesellem- sözü dinleyip en güzeline uyanları müjdelemesini emretmiştir. Bu hususta şöyle buyurmuştur: *Müjdele kullarımı! O kullarım ki, sözü dinlerler ve sözün en güzeline uyarlar.* Bu âyetteki القول (söz) kelimesinde bulunan elif-lâm takısı istiğrâk mânâsı taşır. Yani sözün genel bir anlam ifade etmesini sağlar. Bunun delili ise, Allah Teâlâ'nın güzel söze uyan insanları övmesidir. Hâsılı bu âyette geçen söz, hem şarkı sözlerini hem de diğer sözleri içine alır.

Sahibu'l-Kur'ân⁸⁸⁶ şöyle demiştir: Kur'an-ı Kerîm'e saygı göstermen ve onu yüceltmen gerekir. Bu da onu, şarkıcıların ve onlarla aynı yolda olan ağıt yakanların sözlerinin üstünde tutmakla, zinaya dâvet eden ve baştan çıkarıcı sözler ile nifâka zemin hazırlayan, sapıklık ve hevâyâ dâvet eden lafızlardan üstün görmekle olur.

Farklı dönemlerde yaşayan hiçbir müfessirin bu görüşü dile getirmemesi, bunun yanlış olduğunu göstermek hususunda yeterlidir. Ayrıca bunun bâtil olduğu, ne önünden ne de ardından bâtilin kendisine ilişmeyeceği kelâmullah hakkında bu yorumun yapılamayacağı hakkında bir çok delil vardır. Bunlardan birkaçını şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Allah Teâlâ her sözün dinlenmesini emretmez. Hatta dinlenmesine izin bile vermez. Bu yüzden القول kelimesindeki elif-lâm takısının istiğrâk ifade ettiği ve bu yüzden bütün sözleri içine aldığı söylenemez. Ayrıca sözlerin bir kısmın dinlemek haramken, bir kısmını dinlemek mekrûhtur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “*Âyetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde, onlar başka bir söze geçinceye kadar onlardan uzak dur. Eğer şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile oturma!*”⁸⁸⁷

Görüldüğü üzere Allah Teâlâ, bu tür sözleri dinlemekten uzak durulmasını emretmiş ve bu sözleri söyleyenler ile birlikte oturmayı yasaklamıştır. Bir başka âyette ise şöyle buyurmuştur: “*O (Allah), Kitâb'da size şöyle indirmiştir ki: Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiği yahut onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar bundan başka bir söze dalıncaya kadar kâfirlerle beraber oturmayın! Yoksa siz de onlar gibi olursunuz. Elbette Allah, münâfıkları ve kâfirleri Cehennem'de bir araya getirecektir.*”⁸⁸⁸

885 Bu ifadeyle İbn Kayyim, bahsi geçen âyete dayanarak şarkı sözlerini dinlemenin mübâh olduğunu ileri sürenleri kastetmiştir. [Mütercim]

886 İbn Kayyim bu ifade ile, bir üst dipnotta belirtilen kimselerin karşısında yer alanları kastetmiştir. [Mütercim]

887 el-En'âm 6/68.

888 en-Nisâ 4/140.

Görüldüğü üzere Allah Teâlâ kendi ayetlerinin inkâr edildiği veya alay edildiği sözleri dinleyenleri, bu sözleri telaffuz edenlerle bir tutmuştur. Hal böyleyken O'nun, bütün sözleri dinleyenleri övmesi düşünülemez!

Bir başka surede ise, Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir. Onlar ki, namazlarında huşû içindedirler. Onlar ki, boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler.”⁸⁸⁹ Kullarını tavsif ederken de şöyle buyurmuştur: “Boş sözlerle karşılaştıkları vakit, vakar ile oradan geçip giderler.”⁸⁹⁰ Bu âyet şu anlama gelir: O kullar, bu tür sözlerle kulak vermemek suretiyle kendilerine değer verirler. Rivâyete göre İbn Mes'ûd boş söz duyunca, ondan yüz çevirmiş. Bu yüzden Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- onun için “*Kuşkusuz İbn Mes'ûd, değerli biridir.*”⁸⁹¹ buyurmuştur.

Allah Teâlâ boş sözden uzaklaşanları ve boş sözlerin konuşulduğu yerlerden vakûr bir şekilde ayrılarak bunları dinlememek suretiyle kendilerine değer verenleri övmüştür. Hal böyleyken, yukarıdaki âyette geçen elif-lâm takısının istiğrâk ifade ettiği ileri sürülüp, sonra da Allah Teâlâ'ya, O'nun her türlü sözü dinleyeni övdüğü asla nispet edilemez. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “*Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme! Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur.*”⁸⁹² Bu âyette Allah Teâlâ, kulun, kulağı, gözü ve gönlü hakkında sorguya çekileceğinden haber vermiştir. Ayrıca insanın bilgisi olmadığı konuların peşine düşmesini yasaklamıştır.

Dinlemek, görmek, konuşmak ve gönülden geçirmek emredilen ve yasaklanan olmak üzere ikiye ayrılır. Kul, bunların tamamından sorumludur. Hal böyle olunca, “*Kulun, âlemdeki bütün sözleri dinlemesi övülür.*” demek, mümkün değildir. Çünkü böyle bir yargı, “*Göklerde ve yerde ne olduğuna bakın!*”⁸⁹³, “*Göklerin ve yerin hükümranlığına, Allah'ın yarattığı her şeye ve ecellerin yaklaşmış olabileceğine bakmadılar mı? O halde Kur'an'dan sonra hangi söze inanacaklar?*”⁸⁹⁴ âyetlerine bakarak “*Kulun, âlemde görülebilecek her şeye bakması övülür.*” demeye benzer.

İşte bu iki hususta şeytan, sizleri ve kendini maneviyata adanmış bir çok kimseyi aldatmıştır. Bu yüzden bakılması yasak olan şeylere bakma hususunda ve dinlenmesi yasak olan sözleri dinleme konusunda geniş davranmaya başladınız. Siz kendinize yasak kılınan şeyleri ibadet, itâat ve Allah'a yakınlaşma vesilesi haline getirinceye kadar şeytan bu yaptıklarınızı yeterli görmemiştir. İşte bu, daha önce bahsedildiği gibi İblis'in size yönelik bir latifesidir. Nitekim o, sizin hakkınızda şöyle demiştir: Size şarkılarla latife yapar, sizinle sözlerle sohbet ederim.

889 el-Mü'minûn 23/1-3.

890 el-Furkân 24/72.

891 Rivâyetin tahririyle ilgili olarak Furkân suresindeki ilgili âyetin Tefsiri'ine bakınız.

892 el-İsrâ 17/36.

893 Yûnus 10/101.

894 el-A'râf 7/185.

b) Sizin delil olarak getirdiğiniz bu âyette geçen القول (söz) kelimesi ile Kur'an kastedilmiştir. Tıpkı şu âyetlerde söz ile Kur'an'ın kast edildiği gibi:

أفلم يدبروا القول (Onlar bu sözü hiç düşünmediler mi?)⁸⁹⁵

Andolsun ki Biz, düşünüp öğüt alsınlar diye, sözü birbiri ardınca yetiştirmişizdir {aralıksız olarak vahiylerimizi indirmişizdir.}⁸⁹⁶

Bu âyetlerde (Zümer 17/18) dinleyenlerin ve en iyisine uyanların müjdelendiği söz, birbirine ardı sıra indirilen ve düşünülmesi teşvik edilen sözün aynısıdır. Kur'an'ın bir kısmı diğer kısmını tefsir eder. Bu yüzden bazı âyetler, diğerlerine hamledilir.

c) Bu âyette geçen القول kelimesindeki elif-lâm takısı ta'rifu'l-ahd⁸⁹⁷ içindir. Yani bu söz, muhatapların kendisine dâvet edilip kendisini düşünmelerinin emredildiği ve birbiri ardı sıra nâzil olan sözdür. Kur'an ve Kitâb kelimeleri nasıl aynı mânâyı taşıyorsa buradaki söz ile Kur'an da aynı mânâyı taşır. Bu kelime-deki elif-lâm takısı الكتاب kelimesindeki elif-lâm takısıyla aynı işleve sahiptir. Şu âyetlerde geçen الرسول kelimesindeki elif-lâm takısıyla aynı görevi görür:

وقال الرسول يا رب إن قومي اتخذوا هذا القرآن مهجورا (Peygamber "Ey Rabbim! Kavimim bu Kur'an'ı büsbütün terk etti" dedi.)⁸⁹⁸

لا تجعلوا دعاء الرسول بينكم كدعاء بعضكم بعضا ({Ey müminler!} Peygamber'i kendi aranızda birbirinizi çağırır gibi çağırmayın!}⁸⁹⁹

وأطيعوا الله وأطيعوا الرسول (Allah'a itaat edin! Peygamber'e de itaat edin!)⁹⁰⁰

Bu âyetlerde geçen الكتاب ve الرسول kelimelerinde bulunan elif-lâm takılarının istiğrâk için olduğu söylenip bu kelimelerle her hangi bir kitabın her hangi bir peygamberin kastedildiği hiç söylenebilir mi!

d) Eğer الذين يسمعون القول âyetinde geçen elif-lâm takısının sözü genelleştiriyorsa bu, şu şekilde gerçekleşiyor demektir: Âyette geçen söz kelimesi, Allah'ın indirdiği, övüp yücelttiği, uyulmasını, dinlenmesini, düşünülmelerini ve anlaşılmasını emrettiği bütün vahiyleri kapsar. Buradaki elif-lâm takısı bütün vahiy sözleri hakkında umûm ve istiğrâk ifade eder. Bir başka ifade ile bütün ilâhî vahiyleri içine alır.

895 el-Mü'minûn 23/68.

896 el-Kasas 28/51.

897 Yani kelimeyi belirli hale getirir. [Mütercim]

898 el-Furkân 25/30.

899 en-Nûr 24/63.

900 el-Mâide 5/92.

e) Surenin başından bu âyete kadar Kur'an konu edilmektedir: “*Bu kitap, izzet ve hikmet sahibi Allah katından indirilmiştir. (Resulüm!) Şüphesiz ki, Kitâb'ı sana hak olarak indirdik. O halde sen de dini Allah'a has kılarak (ihlas ile) kulluk et! Dikkat et, hâlis din yalnız Allah'ındır*”⁹⁰¹ Allah Teâlâ surenin baş tarafında kitabından, dininden, güzel sözden ve amel-i sâlihten bahsetti. Sözlerin en hayırlısı, O'nun Kitâb'ıdır, amellerin en hayırlısı ise dini O'na hâs kılmaktır.

Allah Teâlâ daha sonra bu iki temel konuya tekrar döndü: “*Tâğûta kulluk etmekten kaçınıp, Allah'a yönelenlere müjde vardır.*”⁹⁰² âyeti dinin yalnızca Allah'a hâs kılmaktan “*(Ey Muhammed) Dinleyip de sözün en güzeline uyan kullarımı müjdele! İşte Allah'ın doğru yola ilettiği kimseler onlardır. Gerçek akıl sahipleri de onlardır.*”⁹⁰³ âyeti ise Allah'ın Kitâb'ından bahseder. Böylece bu âyetler, surenin baş tarafında anlatılan konuları içermektedir. Dolayısıyla burada şarkı söyleyen kadın ve erkeklerden bahsedilmiyor. Daha sonraki âyetlerde de şöyle buyrulmuştur: “*Allah kimin gönlünü İslâm'a açmışsa o, Rabbinden bir nûr üzerinde değil midir? Allah'ı anmak hususunda kalpleri katılaştırmış olanlara yazıklar olsun! İşte bunlar, apaçık bir sapıklık içindedirler.*”⁹⁰⁴, “*Allah sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıkmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların, bu Kitâb'ın etkisinden tüyleri ürperir, derken hem bedenleri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar. İşte bu Kitâb, Allah'ın, dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidayet rehberidir. Allah kimi de saptırırsa artık ona yol gösteren olmaz.*”⁹⁰⁵

Bu âyetlerden de anlaşılacağı gibi Allah Teâlâ, kendi indirdiği sözü dinleyip hislenen insanları övmüştür. Her sözü ve her söze kulak verip dinleyenleri ise övmemiştir. Hatta âyetlerin akışı, Allah'ı zikredenleri ve O'nun sözünü dinleyenlerin övüldüğünü gösterir. Nitekim şu âyetlerde de Allah'ı zikretmek ile O'nun sözü yan yana zikredilmiştir: “*İman edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen Kur'an sebebiyle kalplerinin ürperme zamanı gelmedi mi?...*”⁹⁰⁶, “*Müminler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir.*”⁹⁰⁷

Allah Teâlâ düşünmemiz, anlamamız ve öğüt almamız için hak ile batılı birbirinden ayıran Kur'an-ı Kerim'de örneklere ve delillere yer vermiştir. Kelamını dinleyip ona tabi olmamızı emretti. Kur'an'ı düşünmeyi teşvik etti. Onu dinleyip, en iyisine tabi olanları müjdeledi ve insanlar öğüt alsın diye onu ardı ardına indirdiğini onlara haber verdi.

901 ez-Zümer 39/1-3.

902 ez-Zümer 39/17.

903 ez-Zümer 39/18.

904 ez-Zümer 39/22.

905 ez-Zümer 39/23.

906 el-Hadid 57/16.

907 el-Enfâl 8/2.

Allah Teâlâ, Kur'an'ı düşünmeyenlerin mühürlenmiş bir kalp taşıdığını bildirmiştir. Şarkıcı kadın ve erkeklerin sözlerine kulak verenlerin halini varın siz düşünün!

Durum böyledir. Sonra Allah Teâlâ, tekrar Kur'an'dan bahsetmeye başladı: *“Doğruyu getiren ve onu tasdik edenler⁹⁰⁸ var ya, işte kötülükten sakınanlar onlardır.”*⁹⁰⁹ Buhârî “Sahîh”inde Mücâhid'den şöyle nakletmiştir: *“Doğruyu getiren”* {ifadesindeki doğrudan maksat} Kur'an'dır. *“ve onu tasdik edenler”* Kıyamet günü mümin gelip “Bu, bana verdiğin Kitâb. Onun içeriğine göre amel ettim.” der.⁹¹⁰

Bu âyeti kerimede Allah Teâlâ doğrudan ve doğruyu tasdik edenlerden öv-güyle söz etmiştir. Daha sonra da, bunun zıddı olan yalan ve Hakk'ı yalanlayan-dan bahsetmiştir. Yalan ve Hakk'ı yalanlama sözün lânetlenmiş iki türüdür. Hal böyleyken bu tür sözleri dinleyenler hiçbir surette övülmez ve medhu senayı hak etmez.

Hiç kuşkusuz, Allah'ın Hz. Peygamber'le -sallallâhu aleyhi vesellem- birlikte gönderdiği hidayet ve hak dine muhalif sözlü veya işitmeye dayalı bidatler şu iki unsuru içerir:

Allah adına yalan uydurmak,

Hakkı yalanlamak.

Hatta ister kulaktan gelme bilgilere ister başka nedenlere dayanarak, Hz. Peygamber'in getirdiği hak din ve hidayete muhalif olan bidatleri desteklemek de bu iki bâtili içerir.

f) Surenin devamında Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *De ki: Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden umut kesmeyin. Allah bütün günahları bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir. Size azâb gelip çatmadan Rabbinize dönün! O'na teslim olun! (Zîra azâb geldikten) sonra size yardım edilmez. Siz farkında olmadan, ansızın başınıza azâb gelmezden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline (Kur'an'a) uyun!*⁹¹¹ Burada Allah Teâlâ'nın uyulmasını emrettiği en güzel söz, surenin baş tarafında kendisine tabi olanların müjdelendiği en güzel sözün aynısıdır. Bir başka ifade ile her iki yerde de, indirilen ayetlerin en güzelinden bahsedilmiştir. Bu durumun bir benzeri de, Allah Teâlâ'nın Tevrat'ta Hz. Musa'ya yaptığı şu hitapta görülür: *Tevrat'a kuvvetle sarıl! Kavmine de emret onun en güzelini alsınlar!*

908 Bu âyetin lafzına göre anlam “tasdik eden” şeklinde olup Allah Resûlü'den -sallallâhu aleyhi vesellem- bahseder. Ancak ümmeti ve ona tabi olanlar da “tasdik eden” ifadesine dahildir. Bu yüzden âyetin devamında “Kötülükten sakınanlar onlardır.” buyrulmuştur. bk. en-Nesefî, Medârik, IV, 86. [Mütercim]

909 ez-Zümer 39/33.0

910 Buhârî, Tevhîd, 40.

911 ez-Zümer 39/53-55.

Kendi nefesine nasihatte bulunan mümin kimse bütün bunları düşündüğü vakit, Allah Teâlâ'nın dinlenilmesini, düşünülmesini, anlaşılmasını ve en güzeline uyulmasını emrettiği kelâmın, sözün ve kitabın O'nun şanlı Kur'an'ı olduğunu kesin olarak anlar. Ne önünden ne de ardından bâtil ona ilişir. Yüce Kur'an Hakîm ve Hamîd olan Allah tarafından indirilmiştir. Göğün ve yeryüzünün Rabbi şöyle dursun, akıllı kimselere bile her türlü sözü dinlemenin övülmesi nispet edilemez.

g) Allah Teâlâ Kitâb'ında Kur'an'ı dinleyenleri methodip bu dinlemeyi de övmüştür. Kur'an dinlemekten yüz çevirenleri ise kötölemiştir. Onları küfür ve cehâlet ehli olarak görmüştür. Akletmeyen sağır ve dilsiz olarak kabul etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin."*⁹¹², *"Müminler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnızca Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir."*⁹¹³

Kendilerine nimet verilenler hakkında ise şöyle buyurmuştur: *"İşte bunlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberlerden, Adem'in soyundan, Nuh ile birlikte (gemide) taşıdıklarımızdan, İbrahim ve İsrail (Yakup)'un soyundan, doğruya ulaştırdığımız ve seçkin kıldığımız kimselerdir. Onlara, çok merhametli olan Allah'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlar."*⁹¹⁴

*"Resûle indirileni duydukları zaman, bildikleri gerçekten dolayı gözlerinden yaşlar boşandığını görürsün. Derler ki: Rabbimiz! İman ettik, bizi hakka şahit olanlarla birlikte yaz!"*⁹¹⁵

*"De ki: siz ona ister inanın, ister inanmayın. Şu bir gerçek ki, bundan önce kendilerine ilim verilen kimselere o (Kur'ân) okununca, derhal yüz üstü secdeye kapanırlar."*⁹¹⁶

Allah Teâlâ kendi mesajını dinlemekten yüz çeviren kimseleri kötülerken şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz Allah katında canlıların en kötüsü, düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir. Allah onlarda bir hayır görseydi elbette onlara işittirirdi. Fakat işittirseydi bile yine onlar yüz çevirerek dönerlerdi."*⁹¹⁷, *"(Hidayet çağrısına kulak vermeyen) kâfirlerin durumu, sadece çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple düşünmezler."*⁹¹⁸

912 el-A'râf 7/204.

913 el-Enfâl 8/2.

914 Meryem 19/58.

915 el-Mâide 5/83.

916 el-İsrâ 17/107.

917 el-Enfâl 8/22-23.

918 el-Bakara 2/171.

*"Kendilerine Rablerinin âyetleri hatırlatıldığında ise, onlara karşı sağır ve kör davranmazlar."*⁹¹⁹

Bunlara benzer Kur'an-ı Kerim'de çok sayıda âyeti kerime vardır. Malum olduğu üzere, Kur'an'ın bir kısmı diğer kısmını tefsîr eder.

h) Kur'an'dan anlaşıldığına göre, muhakkak ki, şarkı olan sözlerin dinlenilmesi yerilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Şimdi siz bu söze (Kur'an'a) mı şaşıyorsunuz? Gülüyorsunuz da ağlamıyor musunuz! ve siz, şarkı söyleyip durmaktasınız."⁹²⁰ Selef alimlerinden bir çoğu سادون kelimesini şarkı söyleyenler olarak tefsîr etmiştir. Çünkü Arapça'da سادنا dendiği zaman "Bize şarkı söyledi." mânâsı kastedilir.

Allah Teâlâ, Kur'an dinlemek yerine şarkı dinlemeyi yeğleyerek ondan yüz çevirenleri kötümüşür. Bu kimselerin durumu, ıslık ve alkış sesini Kur'an dinlemeye tercih eden, Kur'an yerine şarkı dinleyen Semmââtiyye fırkasının durumuna benzer. Böyleleri namazı bırakıp şehvetlerine tabi olan kimseler gibidir.

Selef alimlerinden pek çoğu *"İnsanlardan öyleleri de var ki, boş sözü satın alır."*⁹²¹ âyetinde geçen boş söz ifadesinin şarkı anlamına geldiğini söylemiştir.

Bu âyeti (ez-Zümer 39/18) delil olarak ileri süren siz ey Semmââtiyye guru-hu! Kendiniz bile her türlü şiir ve düz yazı niteliğindeki sözleri güzelce dinlemiyorsunuz. Hatta sevmediğiniz şiir ve düz yazı niteliğindeki sözlerden herkesten daha çok hoşlanmıyor ve daha fazla nefret ediyorsunuz. Sevmediğiniz sözlerden nefret etmeniz, ıslık ve alkış sesi konusunda size muhalefet edenlerin nefretinden daha güçlüdür. Peki sizin hevanıza uymayan ve sizin de sevmediğiniz sözleri Allah'ın kendisini dinleyeni ve en güzeline uyanı övdüğü sözler kategorisine neden sokmuyorsunuz? Şüphesiz ki bu sözler, şarkıcıların sözlerinden daha güzeldir. Dünya ve âhiret bakımından da kalbe daha çok faydalıdır. Ancak bu sözlerin bir kabahati vardır. O da, sizin heva ve bidatinize aykırı olmalarıdır. Eğer âyetle (ez-Zümer 39/18) umum mânâ kastediliyorsa, sizin deliliniz geçersiz hale gelmiş demektir. Yok eğer umum mânâ kastedilmiyorsa yine de sizin deliliniz bâtil hale gelmiştir. Her iki halde de, bu âyeti kendi görüşünüz için delil olarak kullanmanız yanlış olduğu ortaya çıktı.

Tevfik Allah'tandır.

919 el-Furkân 25/73.

920 en-Necm 53/59-61. Âyetle geçen سادون kelimesi gaflet içinde olan, oyun ve eğlenceye dalan insanlar mânâsına gelir. Bu âyetle câhiliye müşriklerinin, Kur'an'ı işittikleri zaman insanların onu dinlemesine mani olmak için şarkı söyleyerek karşı koymalarını ifade etmektedir. bk. en-Nesefî, Medârik, IV, 295. [Mütercim]

921 Lokmân 31/6. Bu âyetin, acem efsanelerini içeren kitapları alıp Mekkeli müşriklere "Muhammed size Âd ve Semûd'un hikayelerini anlatıyor, ben de size Kisraların efsanelerini anlatacağım." diyen vahiy düşmanı Nadr İbn Hâris hakkında nâzil olduğu söylenir. bk. en-Nesefî, Medârik, III, 404. [Mütercim]

ı) “(Ey Muhammed!) Dinleyip de sözün en güzeline uyan kullarımı müjdele!” âyetinde Allah Teâlâ, kullarını sözü dinleyip en güzeline uydukları için övmüştür. Bilindiği üzere sözün pek çoğu, hatta çoğunluğu en güzel olmak bir kenara güzel bile değildir. Hatta hatta, sözün geneli söyleyeni yüzün koyu Cehenneme sürükler.

Allah’ın Kitâb’ında kötülediği sözler sayılamayacak kadar çoktur. Mesela “çirkin söz”, “bâtıl söz”, “bilmeden O’nun hakkında söz söylemek”, “yalan”, “iftira”, “gıybet”, “lakap takmak”, “günah, düşmanlık ve Allah Resulüne isyan hakkında fısıldaşmak”, “hoş karşılanmayan söz kurgulamak”, “kişinin diliyle kalbinde olmayanı söylemesi”, “yapamayacağı şeyi söylemek”, “boş söz”, “hakkında bir delilin bulunmadığı söz”, “İslâm’ın kabul etmediği şefaati içiren söz”, “günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayı ifade eden söz” ve Allah Teala’nın öfke ve gazabını harekete geçiren çirkin bir çok sözü örnek olarak verebiliriz. Bu sözlerde ne güzelliğinden eser vardır, ne de içlerinde *en güzel* sıfatına layık bir söz vardır. O halde âyette (ez-Zümer 39/18) geçen söz (القول) kelimesinin Allah’ın peygamberine vahyettiği Kur’an ve sünnet dışındaki diğer sözleri de kapsayacak derecede genel mânâ taşıdığını iddia etmek son derece bâtıldır.

k) Allah Teâlâ hidayeti, sözün en güzeline uymaya bağladı. Bu yüzden şöyle buyurdu: “Tâğûta kulluk etmekten kaçınıp, Allah’a yönelenlere müjde vardır. (Ey Muhammed!) Dinleyip de sözün en güzeline uyan kullarımı müjdele! İşte Allah’ın doğru yola ilettiği kimseler onlardır. Gerçek akıl sahipleri de onlardır.”⁹²² Hiç düşünmeye gerek kalmadan anlaşılmaktadır ki hidayet, ancak Kur’ân’a tabi olan kimselerde görülür. Bir başka ifade ile Kur’an’a tabi olanları Allah hidayete erdirmiştir. Şarkıcı kadın ve erkeklerin sözlerinde ise hidayete rastlamak mümkün değildir.

Netice olarak şunu söyleriz: Sizin, Allah’ın kitabına söyletmeye ve ona dayandırmaya çalıştığınız bu görüşünüz fâsittir. Kur’an-ı Kerim bu iddiadan münezzehtir. Kalbinde hayat ve nûr bulunan herkes tarafından bilinir ki, sizin âyete yüklediğiniz anlam ona yakışmaz. “Bir kimseye Allah nûr vermemişse, artık o kimsenin nûrdan nasibi yoktur.”⁹²³

922 ez-Zümer 39/17-18.

923 en-Nûr 24/40; es-Semâ’, s. 234-246.

أَقْمَنُ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ أَفَأَنْتَ تُنْفِذُ مَنْ فِي النَّارِ ﴿١٩﴾ لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَبْنِيَّةٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَغَدَّ اللَّهُ لَا يَخْلُفُ اللَّهُ الْوَعْدَ ﴿٢٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعٌ فِي الْأَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهيجُ فَتَرَاهُ مُضْفَرًا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٢١﴾ أَقْمَنُ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ بِالْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٢٢﴾ اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِي تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٢٣﴾ أَقْمَنُ يَتَّقِي بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٢٤﴾ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاتَّاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٥﴾ فَأَدَابَهُمُ اللَّهُ الْخِزْيَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ صَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ قُرْآنًا غَرِيبًا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٢٨﴾ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَابِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾

19. Ya aleyhine azab sözü hak olmuş kimseyi, (bu yüzden) ateşte bulunan kişiyi sen mi kurtaracaksın?

20. Fakat Rabblerinden korkanlar (için evet); onlar için konaklar, birbirleri üzere bina olunmuş, altlarından nehirler akan köşkler vardır. Allah'ın va'didir (bu). Allah va'dinden dönmez.

21. Görmez misin ki Allah, gökten bir su indirip onu yeryüzünde kaynaklara yerleştirmekte, sonra onunla renkleri türlü türlü ekinler çıkarmakta, sonra o ekinler kurumaktadır. Sen de onu sararmış görürsün. Sonra onu ufalanmış çöplere döndürür. Muhakkak bun(lar)da özlü akıl sahipleri için bir ibret vardır.

22. Acaba -kendisi Rabbinden gelmiş bir nur üzere bulunup da Allah'ın göğsünü İslâm için genişlettiği bir kimse (sapıklıkta olan gibi) midir? Allah'ı anmaktan (yüz çevirdikleri için) kalbleri kaskatı olanların vay haline! İşte bunlar apaçık bir sapıklık içindedirler.

23. Allah, sözün en güzelini müteşâbih, tekrar edilen (mesânî) bir kitab halinde indirmiştir. Ondan dolayı Rabblerine kalbden saygı duyanların derileri ürperir. Sonra Allah anıldığı için derileri ve kalbleri yumuşar. Bu, Allah'ın hidâyetidir. Onunla dilediğine hidâyet verir. Allah'ın saptırdığı kimseyi doğru yola ileten olmaz.

24. Kıyamet gününde azabın kötüsünden yüzünü korumaya çalışan kimse (azab görmeyecek kimse gibi) mi? Zâlimlere de: "Kazandıklarınızı tadınız" denilir.

25. Onlardan öncekiler yalanlamıştı da, bilmedikleri bir yerden azab onlara geliverdi.

26. Bu sebepten Allah dünyada onlara rüsvaylığı tattırdı. Âhiret azabı ise, elbette daha büyüktür. Eğer bilselerdi...

27. Andolsun ki Biz insanlara bu Kur'ân'da -belki öğüt alırlar diye- her misalden (örnekler) getirdik.

28. Hiçbir eğriliği olmayan Arapça bir Kur'ân olarak (indirilmiştir). Olur ki sakınırlar.

29. Allah, çekişip duran birçok ortakların sahip olduğu bir adam (köle) ile yalnız bir kişiye bağlı olan bir adamı misal olarak verir. Bu ikisi eşit midir? Hamd Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu bilmez.

Tefsiri:

Allah Teâlâ bu âyette, şirkin kötü olduğuna, insanların aşına olduğu bir koldan hareketle kötü huylu ve birbiri ile çekişen efendilerin sahip olduğu bir kölenin durumu ile bir tek efendisi bulunan ve tamamen bir kişiye bağlı olan kölenin durumu arasındaki farkı delil olarak getirdi. Bu iki kölenin durumunun bir olması asla düşünülemez. Bunun gibi müşrik ile kulluğunu sadece Hak ilâha yapan muvahhid de bir olmaz. Asla ikisi eşit değildir.⁹²⁴

Bu, Allah'ın verdiği bir misal olup mantıksal çıkarım⁹²⁵ söz konusudur. Şöyle ki; içinizden birbiriyle çekişen bir çok efendisi olan köle ile bir kişiye bağlı olan köle bir olur mu? Size göre bir çok efendisi olan köle, bir efendisi olan köle gibi değildir. O halde nasıl olurda siz, kendiniz için pek çok ilâh kabul edersiniz! Kabul ettiğiniz bu ilâhları nasıl olur da Allah'a şirk koşarsınız! Nasıl olur da, onları, Allah'ı sevdiğiniz gibi sever, Allah'tan korktuğunuz gibi onlardan korkar ve Allah'tan umduğunuz gibi onlardan umarsınız!⁹²⁶

924 Medâricu's-sâlikîn, I, 240.

925 İbn Kayyim buna kıyas-ı evvel demektedir. Kıyas, bizatihi başka bir sonucu gerektiren iki veya daha fazla önermeden meydana gelir. Kıyas-ı evvel ise, mânâ itibarıyla neticeye delâlet eden kıyaştır. Daha açık ifade ile sonucun şeklen değil de unsurları ile birlikte önermelerde geçtiği kıyasa, kıyas-ı evvel denir. Ayrıntılı bilgi için bk. Demeñhûrî, Ahmed, İdâhu'l-mübhem min maâni's-süllem, Dâru'l-farfûr, Dimaşk 2001, s. 62-65. [Mütercim]

926 Miftâhi dâri's-saâde, s. 410.

إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ﴿٣١﴾
 فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ وَكَذَّبَ بِالْصِّدْقِ إِذْ جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى
 لِلْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَالَّذِي جَاءَ بِالْصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿٣٣﴾ لَهُمْ
 مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٤﴾ لِيُكَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي
 عَمِلُوا وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٥﴾ أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ
 عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ وَمَنْ يَضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٦﴾ وَمَنْ
 يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ أَلَيْسَ اللَّهُ بِغَزِيرٍ ذِي انْتِقَامٍ ﴿٣٧﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ
 السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ
 اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِيَ بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ قُلْ
 حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ إِنِّي
 عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ مَنْ يَأْتِهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ
 ﴿٤٠﴾ إِنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ فَمَنِ اهْتَدَى فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا
 يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿٤١﴾ اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي
 لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ
 مُّسَمًّى إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾

30. Muhakkak sen de öleceksin, hiç şüphesiz onlar da öleceklerdir.

31. Sonra muhakkak sizler, Kıyamet gününde Rabbinizin huzurunda muhakeme olacaksınız.

32. Allah'a karşı yalan söyleyenden ve hak kendisine geldiğinde yalanlayanandan daha zâlim kimdir? Kâfirler için Cehennem'de yer mi yok?

33. Doğruyu getiren ve onu doğrulayan (lar) ise, onlar sakınanların ta kendileridir.

34. Onlar için Rabblerinin yanında diledikleri her şey vardır. İşte bu, ihsan edenlerin mükâfatıdır.

35. Ta ki Allah; yaptıklarının en kötü olanlarını örtsün ve yapageldiklerinin en güzeli ile onlara mükâfatlarını versin.

36. Allah kuluna yetmez mi? Hâlbuki onlar seni O'ndan başkaları ile korkutuyorlar. Allah kimi saptırırsa, onu doğru yola ileten bulunmaz.

37. Allah kime hidâyet verirse, onu da saptıracak olmaz. Allah muhakkak galip ve intikam alıcı değil midir?

38. Andolsun ki, onlara: “Göklerle yeri kim yarattı?” diye sorsan, elbette : “Allah” diyeceklerdir. De ki: “Bana haber verin; Allah’tan başka şu ibadet ettikleriniz, eğer Allah bana bir zarar vermek dilerse, onlar onun zararını giderecekler mi? Veya bana bir rahmet dilerse, onlar o rahmetini tutabilirler mi?” De ki: “Bana Allah yeter. Tevekkül edecekler, yalnız O’na güvenip dayanır.”

39. De ki: “Ey kavmim, haliniz üzere yapabileceğinizi yapın. Doğrusu ben de yapacağım. Pek yakında bileceksiniz;

40. “Kendisini rezil edecek azabın kime geleceğini ve kalıcı azabın kimin üzerine ineceğini.”

41. Şüphesiz ki Biz sana Kitabı insanlar için hakk ile indirdik. Artık kim hidâyet bulursa kendi lehine; kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapmış olur. Sen onların üzerinde bir vekil değilsin.

42. Allah, ölmekte olan canları alır, ölmeyenleri de uykularında alır. Sonra ölümüne hükmettiğini yanında tutar, ötekilerini ise belli bir süreye kadar salverir. Kuşkusuz bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır.

Tefsiri:

Ebu Abdillâh İbn Mende şöyle demiştir: “Bize Ahmed İbn Muhammed İbn İbrahim, Abdullah İbn Huseyn el-Harrânî, Cüdey Ahmed İbn Şuayb, Musa İbn A’yun, Mutarrıf, Cafer İbn Ebi’l-Muğîre ve Saîd İbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs’ın bu âyet hakkında şöyle dediğini nakletti: *Bana gelen bilgiye göre, diri ve ölülerin ruhları uykuda iken buluşup birbirlerine soru sorarlar. Daha sonra Allah Teâlâ ölülerin ruhunu tutar, dirilerin ruhunu ise bedenlerine gönderir.*”⁹²⁷

İbn Ebî Hâtim tefsîrinde şöyle demiştir: Bize Abdullah İbn Süleyman, Huseyin, Âmir ve Esbât kanalıyla Süddî’nin bu âyet hakkında şöyle dediğini nakletmiştir: “Allah Teâlâ uyuyan kimsenin uykuda iken canını alır. Böylece dirilerle ölülerin ruhu bir araya gelip tanışır ve konuşurlar. Sonra dirinin ruhu, geri kalan ömrünü doldurmak üzere dünyadaki bedenine döner.” Ölünün de ruhu, kendi bedenine dönmek ister. Ancak dönmesi engellenir.

Bu anlattıklarımız, âyeti kerime hakkında ileri sürülen yorumlardan biridir. Buna göre tutulan ruh, gerçekten ölen insana aittir. Saliverilen ruh ise, uyku esnasında öldürülen (uyutulan) kişiye aittir. Bu durumda âyetin anlamı şu şekilde olur: Allah Teâlâ kişiyi öldürüp ruhunu tutar ve kıyamet gününden önce ruhunu bedenine iade etmez. Uyuyan kimseyi ise yine öldürür. Ancak uyanınca, geri kalan ömrünü tamamlaması için ruhunu bedenine iade eder. Eceli dolunca onun da canını alır.

Âyet hakkında yapılan ikinci yoruma göre ise, hem tutulan ve hem de salıverilen ruh, uyku sırasında meydana gelen ölüm anında olur. Buna göre Allah Teâlâ ömrü dolan ruhu katına alır ve onu bedenine iade etmez. Ömrü dolmayan ruhu ise, ömrünü doldurması için bedenine iade eder.

Şeyhu'l-İslâm {İbn Teymiye} bu görüşü tercih edip şöyle demiştir: “Kur’ân ve sünnet, bu görüşe delalet eder. Allah Teâlâ, uyku ölümüne daldırdığı canlardan gerçekten ölmesine hükmettiği kimselerin ruhunu alır. Ölüm anında vefat eden canların hali ise, ne ruhlarının alınması olarak, ne de salıverilmesi olarak tavsif edilir. Aksine bu, üçüncü bir durumdur. Tercihe şâyan hale gelen görüş, ilk görüştür. Allah Teâlâ iki ölümden söz etmiştir. Bunlar büyük ölüm olarak isimlendirilen gerçek ölüm ile küçük ölüm olarak isimlendirilen uykudur. Ruhları da iki kısma ayırmıştır. Bir kısmı, Allah’ın hakkında ölümle hükmettiği ruhlardır ki, bunları Allah, kendi katında tutar. Bir başka ifade ile bunlar, ölüm ile alınan ruhlardır. Diğer kısmı ise, henüz ömrü dolmayan ruhlardır. Bunları Allah Teâlâ, geri kalan ömürlerini doldurmaları için bedenlere iade eder.

Allah Teâlâ, ruhların tutulması ve serbest bırakılmasını bahsi geçen bu iki ölüm için takdir etmiştir. Ruhların bir kısmı tutulurken diğer kısmı serbest bırakılır. Ayrıca Allah Teâlâ, ölmeyen canların uykuda iken vefat ettirildiğini haber vermiştir. Eğer uyku ile meydana gelen vefatı, uyku ölümü ve gerçek ölüm diye ikiye ayırsaydı *والتي لم تمت في منامها* (ölmeyenleri de uykularında) ifadesini kullanmazdı. Çünkü ruhlar, kabzedildiği andan itibaren ölmüş demektir. Hâlbuki Allah Teâlâ, onun ölmediğinden bahsetmiştir. Sonra devamında “*Sonra ölümüne hükmettiğini yanında tutar*” buyurması da uygun olmazdı.

Bu görüşü destekleyenler şöyle diyebilir: Allah Teâlâ’nın “*Sonra ölümüne hükmettiğini yanında tutar*” buyruğu, gerçek ölüm ile öldürdüğü canlar hakkındadır. Şöyle ki, Allah Teâlâ onları önce uyku ölümü ile öldürmüştü, sonra gerçekten ölmelerini takdir etmiştir.

Sonuç olarak şöyle diyebiliriz: Bu âyette Allah Teala, iki tür ölümden bahsetti. Bunlardan biri uyku diğeri ise gerçek ölümdür. Ayrıca öldürülen canlının ruhunu aldığını, diğerininkini ise serbest bıraktığından söz etti. Bilindiği gibi Allah Teâlâ, ister uyurken olsun isterse uyanıkken ölen her canlının ruhunu alır. Ölmeyeninkini ise serbest bırakır. *Allah, ölmekte olan canları alır* ifadesi hem uyanıkken hem de uykuda iken ölen canlıları kapsar.⁹²⁸

﴿٤٣﴾ أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ قُلْ أُولَئِكَ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْئًا وَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾ قُلْ لِلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٤٤﴾

43, 44. Yoksa onlar Allah'tan başkasını şefaathçiler mi edindiler? De ki: Onlar hiçbir şeye güç yetiremezler ve akıl erdiremeseler de mi (şefaathçi edineceksiniz)? De ki: Bütün şefaath Allah'ındır. Göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur. Sonra O'na döndürüleceksiniz.

Tefsiri:

Bu âyeti kerimede Allah Teâlâ, şefaatin göklerin ve yerin hükümranlığına sahip varlığa ait olduğunu bildirdi. Göklerin ve yerin hükümranlığına sahip olan yegane varlık ise Allah Teâlâ'nın kendisidir. Kuluna merhamet etmek için kendisini kendisine şefaathçi kılmıştır. Şefaath etmesi konusunda dilediğine izin verir. Böylece bütün şefaath, hakikatte O'na ait olur. Allah'ın katında şefaath edenler, ancak kendisinin kendisine şefaathçi olmasından sonra onlara verdiği izin ve emir ile şefaath ederler. Allah'ın şefaath etmesi ise, kuluna merhamet etme iradesinden ibarettir.

İşte bu şefaath, müşriklerin ve onların yolundan gidenlerin kabul ettiği şirke bulaşmış şefaatin tam zıddıdır. Allah Teâlâ müşriklerin şefaath anlayışının geçersiz olduğunu Kitâb'ında şu şekilde bildirmiştir: "Ve bir günden sakının ki, o günde hiç kimse başkası namına bir şey ödeyemez, kimseden fidye kabul edilmez, hiç kimseye şefaath fayda vermez. Onlar hiçbir yardım da görmezler."⁹²⁹, "Ey iman edenler! Kendisinde artık alış-veriş, dostluk ve şefaath bulunmayan gün (kıyamet) gelmeden önce, size verdiğimiz rızıktan hayır yolunda harcadığınız. Gerçekten inkâr edenler elbette zalimlerdir."⁹³⁰, "Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları onunla (Kur'an ile) uyar! Onlar için Rablerinden başka ne bir dost, ne de bir şefaathçi vardır. Belki sakınırlar."⁹³¹, "Gökleri, yeri ve bunların arasındakileri altı günde (devirde) yaratan, sonra arşa istivâ eden Allah'tır. Sizin için O'ndan başka ne bir dost ne de bir şefaathçi vardır. Artık düşünüp öğüt olmaz mısınız?"⁹³²

Allah Teâlâ Kitâb'ında, kulların Kendisi'nden başka şefaathçisinin bulunmadığını belirtmiştir. Şu kadarı var ki; kuluna merhamet etmeyi dilediği zaman, ona şefaath edecek kimselere izin verir: "...O'nun izni olmadan hiç kimse şefaathçi olamaz..."⁹³³, "...İzni olmadan O'nun katında kim şefaath edebilir ki!..."⁹³⁴

929 el-Bakara 2/123.

930 el-Bakara 2/254.

931 el-En'âm 6/51.

932 es-Secde 32/4.

933 Yûnus 10/3.

934 el-Bakara 2/255.

Allah'ın izni ile yapılan şefaât, O'nun dışında birinin yaptığı şefaât değildir. Şefaât eden de, O'nun dışında bir varlık değildir. Doğrusu şu ki, bu şekilde şefaât eden kimse, O'nun izniyle şefaât etmiştir.

Allah'ın izni ile şefaât eden ile O'nun dışındaki şefaâtçi arasındaki fark, şerîk ile yaratıcısının emrine âmâde kul arasındaki fark gibidir. Şöyle ki; Allah'ın hükümsüz kıldığı şefaât, şerîkin şefaâtidir. Çünkü O'nun şerîki yoktur. Kabul ettiği şefaât ise, emrine âmâde kulun şefaâtidir. Bu kul, kendisine "Falancaya şefaât et!" şeklinde izin vermediği sürece ne efendisinin önüne geçer, ne de şefaate yeltenir. Bundan dolayıdır ki, kıyamet günü şefaâtçilerin efendisinin yapacağı şefaât ile insanların en mutlusu, hâlisâne bir şekilde tevhide sarılan ve şirki çağrıştıran her türlü şeyden korunmuş tevhid ehli insanlar olur. Allah Teâlâ bu kimselerden hoşnut olmuştur: "*Allah rızasına ulaşmış olanlardan başkasına şefaât etmezler.*"⁹³⁵ "*O gün Rahman'ın izin verdiği ve sözünden hoşlandığını kimseden başkasına şefaât fayda vermez.*"⁹³⁶ Bu ayetlerle Allah Teâlâ, mahşer günü ancak kendisine şefaât edilecek kimsenin sözünden hoşnut olunduktan ve o kimseye şefaât edecek kimseye izin verildikten sonra şefaatin gerçekleşeceğini bildirdi. Müşrik birinden ise Allah razı olmaz. Onun sözünden de hoşnut olmaz. Bu yüzden şefaât edeceklere, onun için şefaatte bulunmalarına izin vermez. Özetle ifade edecek olursak, Allah Teâlâ şefaati iki koşula bağlamıştır:

- a) Kendisine şefaât edilecek kimseden hoşnut olması,
- b) Ona şefaât edecek kimseye izin vermesi.

Bu iki şart bir arada gerçekleşmezse şefaât de gerçekleşmez. Buradaki inceliği şu şekilde izah edebiliriz: Bütün her iş, yalnızca Allah'ın tekelindedir. Bu konuda hiç kimse O'nunla aynı yetkiye sahip değildir. Allah katında mahlûkâtın en yücesi, en değerlisi ve en faziletlisi hiç kuşkusuz peygamberlerle O'na yakın olan meleklerdir. Bunlar da, sadece ve sadece kuldur. Allah'ın kendilerine verdiği izin ve emir olmadan ne söze başlarlar, ne O'nun önüne geçerler, ne de bir şey yapabilirler. Bu durum, özellikle de hiçbir nefsin diğerine karşı hiçbir şeye sahip olmadığı gün, daha da net anlaşılır. Melekler ve peygamberler, Allah'ın emrine âmâde ve O'nun Rabliğini kabul eden varlıklardır. Yaptıkları her şey, O'nun emri ve izni çerçevesindedir. Peygamberleri ve melekleri Allah'a ortak koşan müşrik kimse ise, onları şefaâtçi olarak edinir. Peygamber ve melekleri şefaâtçi olarak edindiği zaman, onların Allah katında öne çıkıp kendisine şefaât edeceğini

935 el-Enbiyâ 21/28.

936 Tâhâ 20/109. Bu âyeti şu şekilde çevirmekte mümkündür: "O gün Rahman'ın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez." Nitekim Türkçe meallerde genelde bu çeviri esas alınmıştır. Farklı gramer izahlarından kaynaklanan bu farklılık hakkında geniş bilgi için dirayet Tefsiri:leri ile i'râbu'l-Kur'an kaynaklarına müracaat edilebilir. [Mütercim]

zanneder. Bu düşünceye sahip biri, Allah Teâlâ'yı tanımayan en câhil kimsedir. O'nun hakkında nelerin mutlaka olması gerektiğini, nelerin de mutlaka olmaması gerektiğini bilmiyor demektir. Böyle bir anlayış Allah hakkında kesinlikle muhâldir. Bu düşünce Allah'ı, krallar ve ileri gelen kimselere benzetmek gibidir. Şöyle ki; kişi, krallar ve ileri gelen kimselerin yakın çevrelerini ve dostlarını, kendi ihtiyaçlarının giderilmesi için onların nezdinde aracı olarak kullanır. İşte bu yanlış kıyaslama yüzünden, putlara tapılmış ve müşrikler, Allah'ın dışında şefaathçi ve veliler edinmiştir.

Dünyadaki yöneticiler katında aracı edinmek ile Allah katındaki şefaathçiler arasındaki fark, yaratıcı ile yaratan, Rabbe boyun eğen ile Rab, efendi ile kul, sahibi ile köle, zengin ile fakir, hiç kimseye hiçbir şekilde muhtaç olmayan ile her konuda başkasına muhtaç olan kimse arasındaki fark kadardır.

Yaratılmışlar yanında aracı olanlar, aslında onların ortaklarıdır. Çünkü kraların ve ileri gelenlerin işlerinin yolunda gitmesi ancak çevrelerindeki kimseler sayesinde. Yani onların yardımcı ve destekçileridir. Kralların ve ileri gelenlerin işleri ancak onlar sayesinde düzgün yapılır. Eğer onlar olmasaydı, ne insanlara söz geçirebilirlerdi ne de güç kullanabilirlerdi. Hâsılı her ne kadar onların aracı olmalarına izin vermeseler, aracı olanlardan da hoşnut olmasalar da, onlara muhtaç oldukları için, onların aracılıklarını kabul etmeye muhtaçtırlar. Çünkü çevresindeki insanların aracılıklarını reddettikleri takdirde onların, kendilerine itaatten çıkıp başkalarına gidip hizmet etmelerinden korkarlar. Dolayısıyla ister istemez onların aracılığını kabul etmekten başka çareleri yoktur.

Allah Teâlâ ise Ğaniy'dir. Hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Müstağnîliği zâtından ileri gelir. Kendisi hiçbir şeye muhtaç değilken, her şey O'na muhtaçtır. Göklerde ve yerdeki canlılar O'nun kuludur. Hepsi O'nun gücüne boyun eğer. O'nun iradesine göre hareket eder. Eğer göklerde ve yerde bulunan bütün varlıklara helâk etse izzetinden, gücünden, mülkünden, rubûbiyet ve ulûhiyetinden hiçbir zerre eksilmez. Nitekim O, şöyle buyurmuştur:

*“Şüphesiz Allah, Meryem oğlu Mesih'tir” diyenler, andolsun ki, kâfir olmuş-tur. De ki: Öyleyse Allah, Meryem oğlu Mesih'i, annesini ve yeryüzündekilerin hepsini imha etmek isterse Allah'a kim bir şey yapabilecektir (O'na kim bir şeyle engel olabilecektir)! Göklerde, yerde ve ikisi arasında ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah'a aittir. O dilediğini yaratır ve Allah her şeye tam mânâsıyla kadîrdir.*⁹³⁷

Allah Teâlâ Kur'an âyetlerinin efendisi âyete'l-kürsî'de de şöyle buyurmuştur: *“Göklerde ve yerdekilerin hepsi O'nundur. İzni olmadan O'nun katında kim şefaath edebilir?”*⁹³⁸

937 el-Mâide 5/17.

938 el-Bakara 2/255.

De ki: Bütün şefaât Allah'ındır. Göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur. Bu âyetlerle Allah Teâlâ, kendisinin göklere ve yere sahip olmasının, şefaatin tamamen yalnızca kendisine ait olduğunu ve katında izni olmadan kimsenin şefaât edemeyeceği sonucunu gerektirdiğini haber vermiştir. Çünkü O'nun ortağı yoktur. Aksine her şey, O'nun sırf mülküdür. Dünya ehlinin birbirine yaptığı aracılık ise bu şefaât gibi değildir.

Buraya kadar anlattıklarımızdan Allah Teâlâ'nın Kur'an'da yok olduğunu belirttiği şefaât, şirke bulaşmış şefaattir. İnsanlar bu şefaati bilmektedir. Bazıları bazılarına karşı bu şefaate/aracılığa müracaat eder. İnsanlar tarafından bilindiği için Allah Teâlâ, bazen mutlak olarak bu şefaât nefyedilmiştir. Bazen de şefaati, ancak kendi izninden sonra fayda vereceğini belirtmekle takyîd etmiştir. Onun izniyle yapılan şefaât, aslında O'na ait bir şefaattir. Çünkü şefaate izin veren de, onu kabul eden de, şefaât edilenden razı olan da, onun şefaati hak edecek amel-leri işlemesini ve sözleri söylemesini nasip eden de kendisidir.

Netice itibariyle deriz ki; kendisine bir şefaâtçi edinen müşriktir. Edindiği şefaâtçinin şefaati kendisine bir yarar sağlamaz. Şefaâtçi olarak edindiği kimse de ona şefaât edemez. Sadece Rab Teâlâ'yı, kendisine yaklaşılın, rızası aranan, gazabından kaçılan ma'bûd, sevgili, umut beslenen ve korkulan ilâh olarak edinen kimseye Allah Teâlâ, şefaâtçinin şefaât etmesine müsaade eder. Nitekim O, şöyle buyurmuştur: *Yoksa onlar Allah'tan başkasını şefaâtçiler mi edindiler? De ki: Onlar hiçbir şeye güç yetiremezler ve akıl erdiremeseler de mi (şefaâtçi edineceksiniz)? De ki: Bütün şefaât Allah'ındır. Göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur. Sonra O'na döndürüleceksiniz.*⁹³⁹

وَإِذَا دُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَإِذَا دُكِرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٥﴾ قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ مِنْ سُوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ ﴿٤٧﴾ وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتِ مَا كَسَبُوا وَخَافَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٤٨﴾ فَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَلْتَهُ نِعْمَةٌ مِنَّا قَالَ إِنَّمَا أُوْتِيْتُهُ عَلَى عِلْمٍ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٩﴾

45. Allah bir olarak anılsa âhirete inanmayanların kalbleri tiksindir. O'ndan başkası anılsa, hemen yüzleri güler.

46. De ki: "Ey gökleri ve yeri yaratan, gizliyi ve açığı bilen Allah'ım, ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kullarının arasında Sen hüküm vereceksin."

47. Eğer yeryüzünde olanların hepsi ve onunla birlikte bir o kadarı daha zulmedenlerin olsa, Kıyamet gününde azabın şiddetinden (kurtulmak için) onları muhakkak fide vererek kurtulmak isteyeceklerdi. Hâlbuki Allah'tan ummadıkları şey kendilerine görünür.

48. Kazandıkları amellerin fenalıkları kendilerine görünecek ve alaya aldıkları şey onları çepeçevre sarıp kuşatacaktır.

49. İnsana bir zarar dokunduğu zaman bize yalvarır. Sonra, kendisine tarafımızdan bir nimet verdiğimiz vakit, "Bu, bana ancak bilgi ile verilmiştir." der. Hayır o, bir imtihandır. Fakat çokları bilmezler.

Tefsiri:

Âyette geçen علم على ifadesi hakkında ileri sürülen yorumlar:

Beğavî bu âyet hakkında şöyle demiştir: Bu tür insanlar, "Allah katından bana verilen bilgiye göre ben, bu nimetlere lâıyım." derler.⁹⁴⁰

Mukâtil de şöyle demiştir: Bu tür insanlar "Allah bende gördüğü bir iyilikten dolayı, bu nimetleri bana bahşetmiştir" derler.

Bazı müfessirler ise şöyle demiştir: Bu tür insanlar, "Allah katından bana verilen bilgiye göre ben, bu nimetlere lâıyım." derler. Bu sözün içeriği şu anlama gelir: Allah Teâlâ benim bu nimetlere lâıyık olduğumu bildiği için, bunları bana verdi.

Diğer müfessirler ise şöyle demiştir: Buradaki ilimden maksat, nimet verilen kişiye ait bilgidir. Buna göre âyet şu anlama gelir: Bu nimetler, kazanma yollarını bildiğim için bana verilmiştir. Bu yorum Katâde ve bazı müfessirlere aittir.

Bu âyetin şu anlama geldiğini iddia edenler de olmuştur: Bu nimetlerin bana verilmesinden Allah katında derece ve değerimin olduğunu anladım. Bu yorum, Mücâhid'in (bilgi ile verilmiştir) ifadesini (şeref üzere verilmiştir) şeklinde izah etmesinden kaynaklanır.

Allah Teâlâ o nimetler hakkında "Hayır o, bir imtihandır." buyurmuştur. Gerçekten de insana verilen nimetler, onun için imtihan vesilesidir. Allah Teâlâ bunlarla kulunu imtihan eder. Birine nimet verilmesi, onun seçkin kul olduğunu göstermez. Allah'a yakın olduğunu, O'nun sevgili kulu olduğu anlamına gelmez.⁹⁴¹

940 Beğavî, Maâlim, VII, 79.

941 Şifâu'l-alil, s. 37.

قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْتَسِبُونَ ﴿٥٠﴾ فَأَصَابَهُمْ
سَيْتَاتٌ مِمَّا كَسَبُوا وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَؤُلَاءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتٌ مِمَّا كَسَبُوا وَمَا هُمْ
بِمُعْجِزِينَ ﴿٥١﴾ أَوَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّ فِي ذَلِكَ
لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا
مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾

50. Gerçekten onlardan önce geçenler de bunu demişlerdi. Ama onların kazandıkları şeyler kendilerine fayda vermedi.

51. Sonunda da kazandıkları o amellerin kötülükleri, kendilerine gelip çattı. Bunlardan zulmedenleri de kazandıklarının kötülükleri yakında gelip bulacaktır. Onlar âciz bırakamazlar.

52. Bilmezler mi ki, muhakkak Allah, rızkı dilediği kimseye yayar ve kısar. Şüphesiz bunda inanan bir topluluk için âyetler (belgeler) vardır.

53. De ki: “Ey kendilerine kötülük edip aşırı giden kullarım! Allah’ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü O, bağışlayandır, merhametlidir.”

Tefsiri:

Allah Teâlâ’nın bu âyette bahsettiği ve bütün günahlarını bağışlayacağını bildirdiği kullar, tevbe eden müminlerdir.

Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Bu âyet, tevbe edenler hakkındadır. Çünkü Allah Teâlâ, günahların bağışlanmasını mutlak olarak belirtti. Ne bir kişiyle ne de bir günahla bunu tahsis etti. Düşünme ve araştırmaya gerek kalmadan bilinen gerçeğe göre Allah Teâlâ, inkârı ve bir çok günahı bağışlamaz. Buradan da anlaşılıyor ki, âyetin genel ve mutlak mânâ ifade etmesi onun, tevbe edenler hakkında indiğini gösterir. Zîra günahı ne olursa olsun, insan tevbe ettiği zaman bağışlanır.⁹⁴²

Âyette genel mânâ ifade edecek şekilde zikredilen الذنوب kelimesi bütün günahları içine alır. Ancak, söz konusu bağışlanma sadece tevbe edenler hakkında geçerlidir.⁹⁴³

942 Medâricu's-sâlikîn, I, 326.

943 el-Cevâbu'l-kâfi, s. 250.

وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿٥٤﴾
وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْةً وَأَنتُمْ
لَا تَشْعُرُونَ ﴿٥٥﴾ أَلَمْ تَقُولْ أَنفُسُ يَا خَسْرَتِي عَلَىٰ مَا فَرَطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ وَإِن
كُنْتُ لَمِنَ السَّاجِرِينَ ﴿٥٦﴾ أَوْ تَقُولُ لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٥٧﴾
أَوْ تَقُولُ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِي كَرَّةٌ فَأَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ بَلَىٰ قَدْ
جَاءَتْكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٥٩﴾ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ
تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وَجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ
﴿٦٠﴾ وَيُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ لَا يَمَسُّهُمُ السُّوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ
﴿٦١﴾ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿٦٢﴾

54. Size azab gelmezden önce Rabbinize dönün ve O'na teslim olun. Sonra size yardım olunmaz.

55. Farkında olmadan ansızın azab size gelmezden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun.

56. Tâ ki kimse: "Allah'a karşı işlediğim kusurlardan dolayı vay benim hâlime! Ve gerçekten ben, alay edenlerdendim" demesin.

57. Veya: "Eğer Allah bana hidâyet etse idi elbette takvâhılardan olur-dum" demesin;

58. Ya da azabı gördüğünde: "Eğer benim için bir dönüş imkânı olsaydı ihsan edicilerden olur-dum" demesin.

59. "Hayır, sana âyetlerim, gerçekten gelmiş idi. Sen ise onları yalanlamış, büyüklenmiş ve kâfirlerden olmuş idin."

60. Kıyamet gününde Allah'a yalan söyleyenleri yüzleri kararmış görürsün. Büyüklük taslayanlara Cehennem'de yer mi yok?

61. Allah, takvâ sahiplerini umduklarına erdirmek sureti ile kurtarır. Onlara hiçbir fenalık dokunmaz ve onlar üzülmazler de.

62. Allah her şeyin yaratıcısıdır. O, her şeye vekildir.

Tefsiri:

Bu âyet, tahsîse uğramamış genel bir ifadedir. Buna göre kâinatta ne varsa, hem cismiyle, hem davranışlarıyla, hem hareketleriyle, hem de duruşlarıyla bu âyetin ifade ettiği anlamın kapsamında yer alır. Bu âyet, Allah'ın zâtı ve sıfatlarıyla tahsîs edilemez. Çünkü O, zâtı ve sıfatlarıyla yaratıcıdır. O'nun dışındaki her şey ise, O'nun yarattığı bir mahlûktur. Allah lafzı, yaratıcı ile yaratılan arasındaki farkı ortaya koymuştur. Allah'ın sıfatları, isminin müsemâmâsına dâhildir. Çünkü Allah lafzı, bütün kemâl sıfatlarını taşıyan ve her türlü eksik ve başkasını andıran sıfatlardan münezzehtir. İlâh'ın ismidir.

Alem, cisimler ve fiiller olmak üzere iki kısma ayrılır. Allah Teâlâ insanların cisimlerinin ve onlardan meydana gelen fiillerin yaratıcısıdır. Onlar hakkındaki ayrıntıları da yine, O bilir. Bunların tamamı O'nun bilgisi, gücü, yaratması ve iradesi içinde yer alır.

Kaderiye şöyle demiştir: “Bizce Allah Teâlâ kulların fiillerinin yaratıcısıdır. Ancak bu yaratma, sonradan var etme, yoktan meydana getirmek anlamında değildir. Aksine takdir etmek mânâsınadır. Bir başka ifade ile, Allah Teâlâ kulların fiillerini takdir etmiştir. Çünkü خلق fiili, takdir etmek anlamına gelir. Nitekim şu âyette bu mânâda kullanılmıştır: *فَبَارِكْ لَهُ أَجْسَنَ الْخَالِقِينَ* (Takdir edenlerin en güzeli olan Allah pek yücedir.)⁹⁴⁴ Şair de bu fiili, şu şekilde takdir etmek/planlamak anlamında kullanmıştır:

وَلَأَنْتَ تَفْرِي مَا خَلَقْتَ وَبَعْضُ الْقَوْمِ يَخْلُقُ ثُمَّ لَا يَفْرِي

Şüphe yok, ölçtüğünü kesersin sen

Bazıları ölçer, sonra kesmez lakin

Şair bu beyitte şöyle demek istemiştir: Sen, planladığın işleri yaparsın. Azminle ve gücünle planlarını gerçekleştirirsin. Öyleleri de var ki, önce plan yaparlar. Ama o planı gerçekleştirecek ne güçleri, ne de kararlılıkları vardır.

Allah Teâlâ, kulların fiillerini takdir eder. Kullar da, onları yoktan var edip meydana getirir.”

Ehl-i sünnet ise, onlara şöyle karşılık vermiştir: “Sizin ilk temsilcileriniz, kesin bir dille Allah'ın kulların amellerini takdir ettiğini inkâr ediyorlardı. Onların bu şekilde cevap vermeleri mümkün değildir. Sizden Allah'ın kulların fiillerini takdir ettiğini kabul edenler bilsin ki; takdir etmek bir şeyin meydana gelmesine tesir etmek anlamına gelmez. Takdir, sadece bir bilgiden, bir haberden ibarettir. Size göre takdir, bir şeyin belli ölçüde yapılması anlamına gelmez. Yine size göre bir şeyin belli ölçüde yapılması, Rab Teâlâ tarafından takdir edilmemiş, O'nun tarafından yapılmamıştır. Aksine bu tür şeyler, kûl tarafından yapılmış ve yoktan var edilmiştir. Bu durumda takdir, sadece bilgi ve haberden ibaret olur. Bu da, hiçbir milletin dilinde *yaratma* olarak isimlendirilmez. Eğer yaratma olarak isimlendirilseydi, bir şeyi bilen veya onun isim ve özelliklerini bilen, ondan haber veren kimse, onun yaratıcısı olurdu. Sizin ileri sürdüğünüz takdir, eğer fiilin meydana gelmesine tesirde bulunuyorsa, sizin görüşünüzün tersini gösterir. Eğer fiilin meydana gelmesine tesir içermiyorsa, bu durumda bir bilgi ve haber olmaktan öte geçemez.”

Kaderiye bu itiraza şu şekilde cevap vermiştir: “Allah her şeyin yaratıcısıdır. âyeti, kendisiyle husûsî mânâ kast edilen genel ifadelerdendir. Meseleyi somutlaştıracak olursak; siz, muhteşem ve yüce bir olgu olmasına rağmen Kur’an’ın âyetteki genel mânâyâ dahil olmadığını belirttiniz. Biz de bu âyetin hükmünden, delillerin kendileri tarafından yapıldığını veya yapılmadığını gösterdiği kullara ait fiilleri ayrı tuttuk.”

Buna karşın Ehl-i sünnet şöyle demiştir: “Kur’an Allah’ın kelimasıdır. Kelâm da, O’nun sıfatlarından biridir. Yaratıcının zâtı ve sıfatları mahlûk kavramı içine girmez. Çünkü yaratan, yaratılmıştan farklıdır. Burada hiç kuşkusuz tahsis yoktur. Doğrusu şu ki, Allah hem zâtı hem de sıfatları ile yaratıcıdır. O’nun dışındaki her şey ise mahlûktur. Dolayısıyla bu âyet, genel mânâ taşır. Hiçbir surette tahsise uğramamıştır. Zîra ortada yaratıcı ve yaratılmıştan başka bir varlık yoktur. Sadece Allah yaratıcıdır. O’nun dışındaki her şey ise, mahlûktur. Kulların fiillerinin kendileri tarafından yapıldığını, onların fiillerinin kendileriyle gerçekleştiği ve bu fiilleri onların yaptığını gösteren delillerin tamamı hakır. Bu delillerin gereğince hükmederiz. Ancak bu, söz konusu fiillerin onlara ait olduğu ve Allah tarafından yapılıp yaratıldığını gerektirmez. Çünkü, fiil (yapma) ile mef’ûl (yapılan) farklıdır. Bu fiillerin Allah’ın fiili olduğunu, kulun ise bunları işlemeye mecbur olduğunu da söylemeyiz. Bunların kulun fiili olduğunu, Allah’ın ise bu fiilleri işlemeye gücünün yetmediğini, kulu bu fiilleri işlemeye fail kılmaya kâdir olmadığını ise hiç söylemeyiz. Bu fiillerin, iki mahluk arasında başlı başına var olan ayrı bir mahlûk olduğunu da iddia etmeyiz. Çünkü bütün bunlar, bâtıl görüştür.”

Kaderiye şöyle demiştir: “Allah her şeyin yaratıcısıdır. âyeti Allah’ın kendisinden başkasının güç yetiremeyeceği şeylerin yaratıcısı olduğu anlamına gelir. Kulların yapmaya güç yetirdikleri fiillerin onlara nispet edilmesi Allah’a nispet edilmesini nefyeder. Aksi takdirde iki mef’ûlün (yapılan işin) iki fâil (özne) tarafından yapıldığı sonucu ortaya çıkar ki, bu imkânsız bir şeydir.”

Buna karşın Ehl-i sünnet şöyle cevap vermiştir: “Bu fiillerin yapma ve kesb (kazanma) bakımından kullara nispet edilmesi, onların yaratma ve irade bakımından Allah’a nispet edilmesine mâni değildir. Şöyle ki; hakikatte bu fiillerin yapılmasını dileyen ve onları yaratan Allah Teâlâ’dır; onları yapan ve kesb edenler ise kullardır. Eğer bu fiiller Allah’ın iradesine, kudretine ve yaratmasına bağlı olmasaydı, kullardan meydana gelmesi imkânsız olurdu. Çünkü kullar, Allah’ın dilemediği, gücünü göstermediği ve yaratmadığı bir şeyi yapmaktan acizdirler.”⁹⁴⁵

Mutezile, “Allah her şeyin yaratıcısıdır” âyeti ile buna benzer ayetleri Kur’an’ın mahlûk olduğuna delil getirmiştir.

Çoğunluk ise bu âyetin, ilim gibi Allah'ın diğer sıfatlarında olduğu gibi tartışma konusuna özel, tahsîse uğramış umûm ifade eden bir hüküm olduğunu söyleyerek bu iddiaya cevap vermiştir.

İbn Akîl "İrşâd" adlı eserinde şöyle demiştir: "Kanaatime göre Kur'an, bu cümlelerin ifade ettiği hükmün dışında yer alır. Bu âyetin, Kur'an'ı da içine alması uygun değildir. Çünkü bu âyet ile, Allah Teâlâ'nın her şeyin yaratıcısı olduğu bildirilmiştir. Bildirme ve haber vermenin kendisiyle gerçekleştiği lafızlar, anlatılan haberin içinde yer almaz. Mesela bir kimse "Bugün yalan olması müstesna hiçbir söz söylemeyeceğim." derse, onun verdiği bu haber, söylediği bu sözün içinde yer almaz."⁹⁴⁶

Bu söylenenleri düşündüğüm zaman, anlatılanların Meryem kıssasından bahseden şu âyette söz konusu olduğunu gördüm: "*İnsanlardan birini göreceksin olursan 'Ben Rahman için oruç adadım, bugün hiçbir insanla konuşmayacağım' de.*"⁹⁴⁷ Hz. Meryem'e bu şekilde davranması emredilmiştir. Böylece başkalarının kendisine soru sormaması hedeflenmiştir. O'nun *bugün hiçbir insanla konuşmayacağım* sözü, hiçbir insanla konuşmayacağını haber verir. Onun verdiği bu haber, aktardığı haberin içinde yer almaz. Aksi takdirde onun bu sözü, adağına aykırı olurdu.⁹⁴⁸

لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ
الْخَاسِرُونَ ﴿٦٣﴾ قُلْ أَغْفِرَ اللَّهُ تَأْمُرُونِي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ ﴿٦٤﴾
وَلَقَدْ أَوْحَىٰ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ
وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٥﴾ بَلِ اللَّهُ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٦﴾
وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ
مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٧﴾

63. Göklerle yerin anahtarları yalnız O'nundur. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler ise; onlar zarara uğrayanların ta kendileridir.

64. De ki: "Artık ey cahiller, bana Allah'tan başkasına ibadet etmemi emredeceksiniz?"

65. Andolsun, sana ve senden öncekilere vahy olundu ki: "Eğer şirk koşarsan, andolsun ki amelin boşa çıkar ve muhakkak zarar edenlerden olursun.

946 el-İrşâd fî usûli'l-i'tikâd. bk. ez-Zeyl alâ tabakâti'l-hanâbile, I, 156.

947 Meryem 19/26.

948 Bedâi'u'l-fevâid, IV, 218.

66. “Hayır, -işte bundan ötürü- yalnız Allah’a ibadet et ve şükür edenlerden ol!”

67. Onlar Allah’ı gereği gibi değerlendiremediler. Bütün yeryüzü, kıyamet günü O’nun avucundadır; gökler O’nun kudretiyle dürülmüş olacaktır. O, putperestlerin ortak koşmalarından yüce ve münezzektir.

Tefsiri:

Bu âyet, Allah’ın gönderdiği kitapları ve peygamberleri inkâr edenlere cevap niteliğinde olduğu gibi, O’nun birliğini ve sıfatlarını inkâr edip işlevsiz hale getirenlerle müşriklere verilmiş cevap özelliğini de taşır.

Şu iki esas, İslâm’ın temelidir:

- a) Allah’tan başka ilâh olmadığını,
- b) Hz. Muhammed’in onun elçisi olduğunu kabul etmek.

Allah Teâlâ’nın bu âyeti kerimede kendisinin kâinâtı değiştirecek güce sahip olmakla tavsîf etti. Onun bu vasfı, yaratılış ve yeniden dirilişi inkâr edenler ile vahye karşı akıl ve düşünceleriyle muhalefet eden kimselerin önderlerinin ileri sürdükleri görüşleri geçersiz hale getirir.⁹⁴⁹

Sûr’a üflendiği zaman ruhlar, oldukları gibi diri mi kalır, yoksa ölüp sonra dirilir mi? Bu konuda Allah Teâlâ’nın şöyle buyurduğu söylenmiştir:

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصُعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ﴿٦٨﴾

68. Sûr’a üflenince, Allah’ın diledikleri müstesna olmak üzere göklerde ve yerde, ne varsa hepsi ölecektir. Sonra ona bir daha üflenince, bir de ne göresin, onlar ayağa kalkmış bakıyorlar.

Tefsiri:

Allah Teâlâ göklerde ve yerde bulunan kimselerin bir kısmını, bu ölümden ayrı tutmuştur. Bunların kim olduğu hakkında farklı görüşler vardır:

a) Ölmeyenler şehitlerdir. Bu görüş, Ebu Hureyre, İbn Abbâs ve Saîd İbn Cübeyr tarafından dile getirilmiştir.

b) Ölmeyenler, Cebrâîl, Mikâîl, İsrâîl ve ölüm meleğidir. Bu görüş, Mukâtil ve bazı müfessirlere aittir.

c) Ölmeyenler, huriler gibi Cennet'te bulunan varlıklar ile Cehennem'de bulunan azâb melekleri ile onun bekçiliğini yapan meleklerdir. Bu görüşü, Ebû İshâk İbn Şâkıl bizim mezhebe mensup bazı alimlerden nakletmiştir. Nitekim Ahmed İbn Hanbel de, Cennet'te bulunan hurilerle gençlerin, Sûr'a üflenildiği zaman ölmeyeceklerini kesin bir dille ifade etmiştir. Allah Teâlâ Cennet ehli hakkında şöyle buyurmuştur: *"İlk tattıkları ölüm dışında, orada artık ölümü tatmazlar."*⁹⁵⁰ Bu âyet-i kerime Cennet ehlinin ilk ölümden sonra bir daha ölmeyeceklerini kesin olarak ifade eder. Eğer onlar ikinci kez ölselerdi, o zaman iki ölüm söz konusu olurdu.

Cehennem ehlinin *"Rabbimiz, bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin."*⁹⁵¹ demelerinin açıklaması ise, Bakara suresindeki şu âyette mevcuttur: *"Ey kâfirler! Siz ölü iken sizi diriltten (dünyaya getirip hayat veren) Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz! Sonra sizi öldürecek, tekrar sizi diriltecek ve sonunda O'na döndürüleceksiniz."*⁹⁵² İnsanlar, babalarının sulbünde nutfе halinde iken ve annelerinin rahminde bulundukları sırada ölü idiler. Daha sonra Allah, onlara hayat verdi. Sonra tekrar canlarını aldı. Mahşer günü ise yeniden onlara can verecektir. Bu öldürüp diriltme hadisesi içinde kıyametten önce ruhların öldürölmesi yoktur. Eğer böyle bir şey olsaydı, ortada üç ölme söz konusu olurdu. Sûr'a üflendiği zaman ruhların bayılması, onların öldüğü anlamına gelmez. Nitekim sahîh hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Kıyamet günü insanlar bayılacaktır. Ayılan ilk kişi ben olacağım. Bir de bakacağım ki Hz. Musa (a.s.), arşın ayaklarından birine yapışmış duruyor olacak. Benden önce mi ayıldı yoksa, Tûr'daki bayılması ile hesaba çekildiği için (ayık mı kaldı) bunu bilmiyorum."*⁹⁵³ Burada bahsedilen bayılma, kıyametten sonraki toplanma sırasında meydana gelecektir. Cenâb-ı Allah büyük mahkeme için geldiği zaman ve yeryüzü O'nun nuru ile aydınlandığı vakit, bütün mahlûkat bayılacaktır. Bu hususta Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Bayılacakları güne erişmelerine kadar onları bırak."*⁹⁵⁴ Eğer buradaki bayılma, ölüm olsaydı, daha önce bahsi geçen ölümlerden farklı bir ölüm olurdu. Bizim belirttiğimiz bu hususa, büyük ve değerli alimlerden bir grup dikkat çekmiştir. Mesela Ebu Abdillâh el-Kurtubî şöyle demiştir: Bu hadisten anlaşılan mânâyâ göre, sözü edilen sa'kadan (الصعقة) maksat, kıyamet günü insanları kaplayacak bayılma hadisesidir. Sûr'a üflenince yaşanacak ölüm anında meydana gelen kendinden geçme hali değildir. Hocamız Ahmed İbn Amr şöyle demiştir: Hz. Peygamber'in -sallâllâhu aleyhi vesellem- hadisinin zâhiri, bahsi geçen sa'kanın (الصعقة) insanların yeniden dirilmesi için ikinci kez Sûr'a üflendikten sonra meydana geldiğini gösterir. Kur'an metni, âyetteki istisnânın, bayılmanın gerçekleşeceği üflemeden sonra meydana

950 ed-Duhân 44/56. [Mütercim]

951 Ğâfir 40/11.

952 el-Bakara 2/28.

953 Buhârî, Ehâdisu'l-enbiyâ, 25: Diyât, 32; Müslim, Fadâil, 160; Ebû Dâvûd, Sünne, 14. Elbânî bu hadisin için hasen-sahîh demiştir.

954 et-Tûr 49/45.

gelmesini gerektirir. Hal böyle olunca bazı alimler Hz. Musa'nın ölmeyen peygamberlerden biri olduğunu ileri sürmüştür. Ancak bu düşünce yanlıştır.”

Kâdî İyâd ise şöyle demiştir: “Burada bahsedilen sa'ka'dan maksat, yeniden dirilmeden sonra göklerin ve yerin yarılması esnasında yaşanan korku hali olabilir. Konuyla ilgili hadisler ve diğer rivâyetler ayrı olarak değerlendirilir.”

Ebu'l-Abbâs el-Kurtubî ona şu şekilde itiraz etmiştir: “Onun bu görüşüne Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- hadiste geçen sözleriyle cevap verilir. Şöyle ki; Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- kabrinden çıkınca Arşın bir ayağından tutan Hz. Musa ile karşılaştığını haber vermiştir. Bu karşılaşma, nefha-i feza' (insanların korkuya kapılmasına neden olan Sûr'a üfleme) sırasında meydana gelmiştir.”

Ebu Abdillâh el-Kurtubî ise şöyle demiştir: “Hocamız Ahmed İbn Amr şöyle dedi: Allah'ın izni ile bu konudaki problem şu şekilde giderilir: Ölüm, mutlak yok olma değildir. Aslında ölüm, bir halden bir hale geçmektir. Öldürüldükten sonra şehitlerin diri olması, Rableri katında rızıklandırılmaları, hoşnut ve müjdeleyici olmaları buna delalet eder. Çünkü onların bu halleri, dünyadaki dirilerin özellikleridir. Şehitler hakkında bu durum geçerli olunca, peygamberler hakkında hayli hayli geçerli olur. Üstelik Hz. Peygamber'den -sallallâhu aleyhi vesellem- sahih olarak şöyle dediği nakledilmiştir: “*Toprak, peygamberlerin cesedini çürütmez.*”⁹⁵⁵ Yine sahih bir senetle nakledildiğine göre isrâ gecesine Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- Kudüs'te, semada peygamberlerle, özellikle de Hz. Musa ile bir araya gelmiştir.⁹⁵⁶ Bir başka hadiste ise Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “*Allah Teâlâ kendisine selâm verilen her Müslüman'ın, verilen selâma karşılık vermesi için ruhunu ona iade eder.*”⁹⁵⁷

Buna benzer birçok hadis vardır. Bunların toplamından, peygamberlerin ölümünün bizden kaybolmaları şeklinde gerçekleştiği kesin olarak anlaşılır. Şöyle ki, her ne kadar onlar, diri olarak mevcudiyetlerini sürdürseler de, biz onları idrak edemeyiz. Bu halleriyle meleklerle benzerler. Nitekim melekler, diri varlıklardır. ancak biz onları göremeyiz. Peygamberlerin diri olduğu kesinlik kazanınca şöyle deriz: Sûr'a nefha-i sa'k (insanların ölmesine/bayılmasına neden olan üfleme) üflenince, Allah'ın diledikleri hariç göklerde ve yerde bulunan bütün canlılar bayılır. Peygamberler dışındaki insanların bayılması, ölüm şeklinde; peygamberlerinki ise zâhir olan görüşe göre kendinden geçme şeklinde olur. Yeniden dirilmek için Sûr'a üflenildiği zaman ise, ölenler dirilir; bayılanlar ise ayılır.

955 Bu sahih bir hadistir. bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 8; Ebu Dâvûd, Salât, 209; Vitir, 26; Nesâî, Cumua, 5, İbn Mâce, İkâmetu's-salât, 79; Cenâiz, 65. Elbânî bu hadisin sahih olduğunu belirtmiştir.

956 Bu hadisin tahriri daha önce geçmiştir.

957 Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 527; Ebu Dâvûd, Menâsik, 99; Nevevî, Riyâzu's-sâlihîn adlı eserinde bu hadisin senedinin sahih olduğunu belirtmiştir (Hadis no: 1409) Ayrıca bk. Elbânî, Silsiletu'l-ahâdisi's-sahiha, V, 338. Hadis no: 2266.

Bu yüzden Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- sahih olduğu konusunda ittifak bulunan hadiste “*Ayılan ilk kişi ben olurum.*” buyurmuştur. Hz. Musa (a.s.) hariç bizim peygamberimiz -sallallâhu aleyhi vesellem- bütün insanlardan önce kabrinden çıkar. Hz. Musa (a.s.) hakkında ise tereddüt vardır. Acaba bayılmasından Allah Resûlünden -sallallâhu aleyhi vesellem- önce mi ayılır? Yoksa, Tûr günü meydana gelen sa'ka ile hesaba çekildiği için nefha-i sa'k'tan önce bulunduğu ayık hali üzere devam mı eder? İşte bu konu belirsizliğini korur. Bu durum, Hz. Musa için büyük bir fazilettir. Ancak bundan, onun bir faziletten dolayı her konuda Hz. Peygamber'den -sallallâhu aleyhi vesellem- daha üstün olduğu sonucu çıkmaz. Çünkü, cüzî bir konu, küllî bir sonucu doğurmaz.”

Ebu Abdillâh el-Kurtubî şöyle demiştir: “Hadiste geçen sa'kı, kıyamet günü insanların yaşayacağı bayılma olarak kabul edersek, ortada herhangi bir problem kalmaz. Eğer Sûr'a üfleme sırasında meydana gelen ölüm sa'kı (bayılması) şeklinde anlarsak, kıyamet gününden maksat, kıyametin ilk anları olur. Bu durumda hadis şu mânâyâ gelir: “Sûr'a yeniden dirilme üflemesi (nefha-i ba's) üflendiği vakit, başını ilk kaldıran ben olurum. Bir de bakırım ki, Hz. Musa arşın ayaklarından birine yapışmış haldedir. Benden önce mi ayıldı, yoksa Tûr'daki sa'ka ile hesaba mı çekildi bunu bilemem.”

Hadisi bu şekilde anlamak doğru değildir. Çünkü Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, Hz. Musa'nın (a.s.) kendisinden önce mi ayıldığı yoksa hiç bayılmayıp Tûr'daki bayılması ile yetinildiği konusunda tereddüt etmiştir. Bu şu anlama gelir: Acaba bayıldı mı yoksa bayılmadı mı, bilmiyorum.

Hadiste Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- “*Ayılan ilk kişi ben olurum.*” buyuruyor. Bu ifadeden onun da bayılan insanlarla birlikte bayıldığı anlaşılır. Buradaki tereddüt, Hz. Musa (a.s.) hakkındadır. Onun Hz. Peygamber'den -sallallâhu aleyhi vesellem- önce mi baygınlığında ayıldığı, yoksa hiç bayılmadığı konusundadır. Eğer buradaki sa'ka ile ilk sa'ka kastediliyorsa, ölüm zamanı meydana gelen yere serilme, kendinden geçme kastedilmiştir. Bu durumda Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- kendi ölümünü kesin olarak bildiği, ancak Hz. Musa'nın (a.s.) ölüp ölmediği konusunda tereddüt ettiği sonucu çıkar ki, bu da birçok açıdan yanlıştır. Dolayısıyla buradaki sa'ka, ölüm sa'kası olmayıp korku sa'kası olduğu anlaşılır. Bu durumda âyet, ruhların tamamının nefha-i ûlâ'da (Sûr'a ilk üflenişinde) öldüğüne delalet etmez. Ancak Sûr'a ilk üflenişinde mahlûkatın öldüğüne delalet eder. Bu üflemeden önce ölümü tatmayan herkes, bu esnada ölümü tadar. Fakat daha önce ölümü tadanlar veya Allah'ın ölmelerini takdir etmediği kimselerin ise ikinci kez öldüğüne delalet etmez. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- “Kuşkusuz insanlar kıyamet günü bayılacaktır. Yeryüzünün üzerinden kalkacağı ilk kişi ben olacağım. Bir de baka-çağım ki, Hz. Musa (a.s.) arşın bir ayağından sıkıca yapışmış halde olacak.” sözü hakkında ne diyeceğimiz sorulursa şöyle cevap veririz: “Hiç şüphesiz, bu hadis

bu lafızlarla nakledilmiştir. Bundan dolayı da problem çıkmıştır. Ancak, hadisin râvisi iki hadisi bir olarak algılamıştır. Bu yüzden iki hadisin lafızlarını birleştirip bu şekilde nakletmiştir. Hâlbuki söz konusu rivâyetler şu şekildedir:

a) *Hiç şüphesiz insanlar kıyamet günü bayılacaktır. Ayılan ilk kişi ben olacağım.*

b) *Kıyamet günü yeryüzünün üzerinden kalkacağı ilk kişi ben olacağım.*

Tirmizî Eba Saîd el-Hudrî'den Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurduğunu nakletmiştir: *"Kıyamet günü Ademoğullarının efendisi ben olacağım. Bunda övünülecek bir durum yoktur. Elimde ise hamd sancağı olacaktır. Bunda da övünülecek bir durum yoktur. Hz. Adem'den sonra gönderilen bütün peygamberlerle diğer insanlar benim sancağımın altında yer alacaklar. Üzerinden toprağın kalkacağı ilk insan ben olacağım. Bunda da övünülecek bir durum yoktur."*⁹⁵⁸

Râvi bu hadis ile diğer hadisi birbirine karıştırmıştır. Hocamız Ebu'l-Haccâc el-Hâfız böyle söylemiştir.⁹⁵⁹

Şu şekilde bir yorum ileri sürülebilir: Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- Hz. Musa (a.s.) için *"Benden önce mi ayıldı, yoksa Allah Teâlâ'nın bayılmaktan ayrı tuttuğu kulları arasında mıydı bilemiyorum."* buyurmuştur. Allah Teâlâ'nın ayrı tuttuğu kulları, bayılmaktan koruduğu kullardır. Yoksa onları kıyamet günü meydana gelen bayılmadan müstesna tutmamıştır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Sûr'a üflenince, Allah'ın diledikleri müstesna olmak üzere göklerde ve yerde, ne varsa hepsi ölecektir."* Bu âyetteki istisnâ, kıyamet günü bütün yaratılmışların ölmesinden yapılmamıştır. Bir başka ifade ile, kıyamet günü her canlı ölecektir. Hiç kimseye ayrıcalık tanınmayacaktır.

Bu yoruma karşı şöyle denir: Doğrusunu en iyi Allah bilmekle birlikte bu hadis, Hz. Peygamber'den -sallallâhu aleyhi vesellem- işitilmemiştir. Bu, sadece bazı ravilerin bir vehminden ibarettir.⁹⁶⁰ Hz. Peygamber'den -sallallâhu aleyhi vesellem- işitilen ise, sahih rivâyetlerin ittifak ettiği şu hadistir: *"Benden önce mi ayıldı yoksa, Tûr'daki bayılması ile hesaba çekildiği için (ayık mı kaldı) bunu bilmiyorum."* Bazı râviler, bu bayılmanın Sûr'a üfleme sırasında meydana gelen bayılma olduğunu ve Hz. Musa'nın (a.s.) bu bayılmadan müstesna tutulan kullar arasında yer aldığını zannetmiştir. Ancak bu düşünce, kesinlikle hadisin akışına aykırıdır. Çünkü hadiste bahsedilen ayılma, yeniden dirilme sırasında meydana

958 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 18; Menâkıb, 1; İbn Mâce, Zühd, 37. Elbânî, Silsiletu ehâdîsi's-sahîha, Hadis No: 1572.

959 İbn Kayyim bu görüşü, hocası Mizzî'den nakletmiştir. Fethu'l-Bârî'de İbn Hacer bunu nakletmiştir. bk. VI, 512.

960 Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi ve İbn Hacer'in eşsiz araştırması için bk. İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, VI, 513.

gelen ayılmadır. O halde, Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- Hz. Musa (a.s.) hakkında, "Benden önce mi dirildi? Yoksa Tûr'daki bayılma ile hesaba çekildiği için ayık mı kaldı? Bilmiyorum." demesi imkânsız olur. Bu konu iyice düşünülmelidir. Çünkü burada, Allah Teâlâ'nın kıyamet günü kulları arasında hükmetmek için gelip onlara tecelli ettiği zaman meydana gelecek insanların bayılmasından farklı bir durum söz konusudur. Allah'ın tecelli etmesiyle birlikte bütün insanlar bayılacaktır. Hz. Musa (a.s.) ise, onlarla birlikte bayılmamış ise bu, Rabbinin kendisine dağda tecelli edip dağı param parça ettiği sırada meydana gelen bayılma esnasında hesaba çekildiği içindir. Dolayısıyla tecelli sırasında yaşanan bu bayılma, kıyamet günü Allah Teâlâ'nın mahlûkâta tecellisi sırasında meydana gelecek bayılmanın yerine geçmiştir. Buradaki anlam iyice düşünülmelidir. Onlara verdiğimiz cevapta sadece bu hadisin açıklamasının belirtilmesi bile, anlattıklarımızın sıkı sıkıya bağlı kalınmaya layık olduğunu gösterir.

Hamd Allah'a mahsustur. Minnet duygusu sadece O'na beslenir. Başarı da O'nun yardımı ile mümkündür.⁹⁶¹

وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ
بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٩﴾

69. Yer Rabbinin nuru ile parlamış, kitâb ortaya konmuş, peygamberler ve şahitler getirilmiş ve aralarında adâletle hükmedilmiştir. Onlara asla haksızlık edilmemiştir.

Tefsiri:

Allah Teâlâ kıyamet günü kulları arasında hükmetmek için gelir. Yeryüzü sadece O'nun nuru ile aydınlanır. Yeryüzünün aydınlanması, ne güneşledir ne de ay ile. Çünkü güneş dürülmüş, ay sönmüştür. Her ikisinin de nuru kaybolmuştur. Cenâb-ı Allah'ın örtüsü ise nurdur. Ebu Musa şöyle demiştir. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- aramızda ayağa kalkıp beş şey söyledi. Sonra şöyle buyurdu: "Allah Teâlâ uyumaz. Mizanı yükseltip indirir. Gündüz olmadan önce gece, gece olmadan önce de gündüz yapılan ameller O'nun katına çıkarılır. Allah'ın örtüsü nûrdur. Eğer örtüsünü açacak olsa, yüzünden yayılan ışık, gözünün iliştiği mahlûkâtı yakıp geçer."⁹⁶² Hadisi naklettikten sonra râvilerden Ebu Ubeyde⁹⁶³ şu âyeti okudu: "Ateşin bulunduğu yerdeki ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır!"⁹⁶⁴

961 er-Rûh, s. 35-37.

962 Müslim. İman, 293; İbn Mâce, Mukaddime, 15; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 401, 405. [Mütercim]

963 bk. İbn Mâce, Mukaddime, 35.

964 en-Neml 27/8.

Allah'ın söz konusu örtüsünün parlaması, mübarek vechinin nûrundan kaynaklanır. Eğer bu örtü olmasaydı, O'nun mübarek vechinden yayılan ışık, gözünün iliştiği her şeyi yakıp yok ederdi.⁹⁶⁵

وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٧٠﴾ وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا
إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُوهَا فَتَحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ
مِّنكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُم آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا قَالُوا بَلَىٰ وَلَكِنْ
حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧١﴾

70. Ve her nefse işlediğinin karşılığı eksiksiz ödenecek. O, yapmakta olduklarını en iyi bilendir.

71. O küfredenler, bölük halinde Cehenneme sürülür. Nihayet oraya geldikleri zaman kapıları açılır, bekçileri onlara: Size, içinizden Rabbinizin âyetlerini okuyan ve bugüne kavuşacağınızı ihtar eden peygamberler gelmedi mi? derler. “Evet, geldi.” derler. Ama, azap sözü kâfirlerin üzerine hak olmuştur.

Tefsiri:

Bu âyet-i kerimede و harfinin hazfedilmesinin⁹⁶⁶ sırrını şu şekilde izah edebiliriz:

İnkâr edenler beklenmedik şekilde, birden bire Cehennem azâbı ve Allah'ın Cehennem'd ekendileri için hazırladığı ceza ile karşılaşır. Bu halleriyle onlar, bir kapının önünde duran, fakat kapı açılınca ne tür kötülükle karşılaşacağını bilmeyen kimseye benzerler. Söz konusu bu kimse, sadece başına büyük bir kötülüğün gelmesini beklemektedir. Derken kapı açılır ve beklediği kötülükle karşılaşır. Bu durum, dünyada zindana atılacak kimselerde daha iyi gözlemlenir. Mesela suçlu zindana sevk edilir. Ancak zindanın kapısı kapalıdır. Ne zaman ki kişi kapının önüne getirilir, o zaman kapı açılır ve birden bire zindanın korku ve ızdırâbı mahkûmu kaplar. Eğer onun gelmesinden önce kapı açılmış olsaydı bu durum yaşanmazdı.

965 el-Vâbilu's-sayyib, s. 73-74.

966 Zümer suresinde, وسِيقَ الَّذِينَ şeklinde başlayıp Cennetliklerden ve Cehennemliklerden bahseden iki âyet vardır. Bunlardan ilkinde جاءوها فتحت şeklinde و harfi yoktur. Cennetliklerden bahsedilen ikincisinde ise جاءوها وفتحت şeklinde و harfi vardır. Burada hazfedilen و harfinden maksat, ilk âyette geçmeyen harftir. [Mütercim]

Cennet ehlinin durumu ise bundan farklıdır. Onlar, kendilerine ikramda bulunulacak bir yurda sevk edilirler. Kapının açık olması, dâvet edilen kişiye yapılan ikramın tam olmasından kaynaklanır. Davet edilen kişi kapının önüne gelir ve kapıyı açık bulursa bekleme zahmetine katlanmaz. Bu yüzden Cennetlikler hakkında *أبوابها حتى إذا جاءوها وفتحت أبوابها* buyrulmuştur. Araplar cevabı hazfederken onun önemini belirtmeyi hedeflerdi. Bu yüzden şartın cevabı, şanını yüceltmek için hazfedilmiştir.

Bu yorum, و harfinin zâid veya semâniye vâvı olduğunu ileri sürmekten daha güzeldir. Bazıları Cennet'in kapılarının sekiz olduğunu belirterek bu vâvın semaniye vâvı olduğunu iddia etmiştir. Eğer bu iddia ancak, sekize kadar teker teker lafızda zikredilmesi, yediye gelindikten sonra vâv harfi ile saymaya sekizden başlanması durumunda geçerli olur. Ancak bu âyette sekiz lafız zikredilmemiştir. Sekize kadar da sayılmamıştır. Bu nokta düşünülmelidir.

Vâv harfinin semâniye vâvı olarak gelmesi farklı bir konudur. Bu meseleyi "el-Fethu'l-Mekki" adlı eserimizde açıkladık. Vâvın semâniye vâvı olarak geldiği iddia edilen noktaları belirttik. Nerelerde bu iddianın geçerli, nerelerde imkânsız olduğunu beyan ettik.

"Sizin bu görüşünüz, mahlûkâtın efendisi Hz. Muhammed'in -sallallâhu aleyhi vesellem- Cennet'in kapısına geldiği zaman kapıyı kapalı bulacağını, bunun üzerine açılmasını isteyeceği görüşünüzle çelişir." şeklinde yukarıdaki izahımıza itiraz edilecek olursa şu şekilde cevap veririz: Cennet'in kapısının Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- isteğiyle açılması, onun diğer insanlardan üstün ve değerli olduğunu göstermenin mükemmel bir tezahürüdür. Çünkü Cennet, kapalı olan Cennet kapıları, Cennete girmeye hak kazananlar için ancak Allah Resûlü'nün -sallallâhu aleyhi vesellem- eliyle açılacaktır. Eğer Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- gelip Cennet kapılarını açık bulsaydı, sonra o ve diğer inananlar Cennete girseydi, Cennete girenler, kapıların onun eliyle açıldığını ve kapıların onlar için açılmasını onun dilediğini bilemezdi.

Bunu bir örnekle şu şekilde izah edebiliriz: Bir grup insan düşünelim. Bir şehrin veya bir kalenin kapısından içeri girmek istiyorlar. Ancak bunu başaramıyorlar. Bir türlü kapıyı açma imkânını bulamıyorlar. Derken bir adam çıkıyor ve açılmasına son derece ihtiyaç duydukları kapıyı onlara açıyor. Bu olayda, kapıyı açan kişinin bekleyen insanlara karşı üstünlüğü ve fazileti ortaya çıkar. Bu üstünlük ve fazilet, o kişi ve kalabalığın gelip kapıyı açık bulmaları durumunda zuhur etmezdi.

Öyle anlaşıyor ki, konumuzdan biraz uzaklaştık. Ancak bu anlattığımız ince ayrıntıların konuyu uzattığı düşünülmemelidir. Zîra bundan başka bir kitapta kolay bulunacağını zannetmiyorum.

Gerçek lütuf ve kerem sahibi Allah Teâlâ'dır.⁹⁶⁷

Ama, azap sözü kâfirlerin üzerine hak olmuştur. İnkâr ettiklerinden dolayı Cehennemliklerin azâb çekmesi için Allah Teâlâ'nın sözü gerçekleşmiştir. Onları cezalandırmak suretiyle, adalet ve delil niteliğinde olan sözü meydana gelmiştir.⁹⁶⁸

قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبَشِّرْهُم بِمَثْوًى الْقَتَاتِرِينَ ﴿٧٢﴾ وَبَشِّرِ
الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ
خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴿٧٣﴾

72. Denilecek ki: “Orada ebedi olduğunuz halde Cehennem’in kapılarından girin. Büyüklük taslayanların yeri ne kötüdür!”

73. Rablerine karşı gelmekten sakınanlar, bölüm bölüm Cennete götürülürler. Oraya varıp da kapıları açıldığında, bekçileri onlara: “Selâm size, hoş geldiniz! Temelli olarak buraya girin” derler.

Tefsiri:

“Allah Teâlâ Cehennem hakkında kapıları yedi olduğu için *حتى إذا جاءوها* buyururken, bu âyette Cennet’in kapıları sekiz olduğu için, *و* harfini kullanarak *ففتح أبوابها* şeklinde ileri sürülen görüş, son derece zayıftır. Çünkü burada *و* harfinin kullanılması için gerekli olan sekizi gösteren herhangi bir delil yoktur. Burada söz konusu olan, ince bir ayrıntı için cevabın hazfedilmiş olmasıdır. Şöyle ki; Cehennem kapılarının açılması Cehennemliklere yaptıklarının karşılığı tam olarak verildiği bir durumdadır. Bu esnada Cehennem kapıları onların yüzüne açılır. Bu, istenilmeyen şeyle birden karşılaşılması bakımından daha etkilidir. Cennet ise ikram yurduudur. Cennet, Allah’ın verdiği ziyafettir. Cömert kimse, konuklarını evine dâvet ettiği zaman, kapının kanatlarını sonuna kadar açar. Sonra konuklarını kapıları ardına kadar açılmış evine dâvet eder. Allah Teâlâ da bu âyette atıf harfi olan vâvı kullandı. Bu harf, Cennet ehlinin Cennete, kapıların açılmasından son a geldiğini gösterir. Cevabın hazfedilmesi konunun onun büyük öneminden ileri gelir. Nitekim Araplar, şartın cevâbını hazfederken bu gayeyi taşırlardı. Daha önce bu konu hakkında yeterli bilgi vermiştik. Doğrusunu en iyi Allah bilir.⁹⁶⁹

967 Bedâiu'l-fevâid, II, 174-175.

968 Medâricu's-sâlikîn, I, 219.

969 Bedâiu'l-fevâid, III, 54-55.

Allah Teâlâ Cehennemi tavsif ederken *أبوابها* buyurdu. Burada vâv harfini kullanmadı. Cennet'in kapılarından bahsederken ise, bu harfi kullandı. Bazı müfessirler, bu vâvın, semâniye vâvı olduğunu, Cennet'in kapılarının sekiz olduğu için burada zikredildiğini, Cehennem'in kapılarının yedi olduğu için önceki âyetle zikredilmediğini ileri sürmüşlerdir. Bu, zayıf bir görüştür. Bunun herhangi bir delili yoktur. Araplar ve Arap dili uzmanları böyle bir vâvı bilmezlerdi. Bu ıstılah, son dönem alimleri tarafından ortaya atılmıştır.

Bir diğer grup müfessire göre ise, buradaki vâv harfi zâiddir. Şartın cevabı ise, vâvdan sonra gelen fiildir. Tıpkı diğer âyetle olduğu gibi. Bu görüş de, zayıftır. Çünkü Arap dilinde vâv harfinin zâid olduğu bilinen bir durum değildir. En fasîh sözde, herhangi bir mânâsı veya faydası bulunmayan zâid bir harfin olması uygun değildir.

Üçüncü bir grup müfessir ise şöyle demiştir: Bu âyetle şartın cevabı mahzûftur. *و فتحت أبوابها*, şart cümlesi olan *إذا جاءوها*'ye ma'tûtur. Bu, Ebu Ubeyde, Müberrid, Zeccâc ve daha başka bazı müfessirlerin tercihidir. Müberrid "Cevabın hafzedilmiş olması, ilim ehline göre daha uygundur." demiştir. Ebu'l-Feth İbnu'l-Cinnî ise şöyle demiştir: "Ashabımız, vâvın zâid olduğu görüşünü kabul etmez. Buna cevâz vermezler. Onlara göre bilindiği için cevap hafzedilmiştir. Burada şöyle bir soru yöneltilebilir: Cehennem ehlinden bahseden âyetle cevap zikredilirken neden Cennet ehlinden bahseden âyetle neden hafzedilmiştir? Acaba bunun sırrı nedir? Bu soruya şöyle cevap verilir: Bu iki yerde en uygun olan, âyetlerin bu şekilde gelmesidir. Şöyle ki; melekler Cehennem ehlini, Cehenneme sevk eder. Bu esnada ateşin kapıları kapalıdır. Cehennemlikler önüne gelince kapılar yüzlerine açılır. Birden azâb ile karşılaşır. Bir başka ifade ile, inkârcılar Cehenneme gelince, hiç vakit kaybedilmeden kapıları açılır. Kapıların bu şekilde açılması, şart cümlesi üzerine gereken cezanın şartın peşi sıra gerçekleşmesi durumunu yansıtır. Çünkü Cehennem alçaltma ve rezil etme yurdu. Bu yüzden Cehennemliklerin girmesi için izin istenilmez. Zebanilerden Cehennemlikleri ateşe sokmaları için bir talepte bulunulmaz. Cennet ise Allah'ın yurdu, O'nun izzeti ikramının gerçekleşeceği mekandır. Has kullarının ve dostlarının yeridir. İman edenler Cennete geldikleri zaman kapılarını kapalı bulurlar. Bunun üzerine Cennet'in sahibinden kapıların açılmasını isterler. O'ndan ulu'l-azm peygamberleri kendilerine şefaathane kılma isterler. Fakat bütün ulu'l-azm peygamberler şefaathane etmekten kaçır. Nihayet emareler, peygamberlerin efendisi ve en faziletlisi son peygamber Hz. Muhammed'i -sallallâhu aleyhi vesellem- gösterir. O da "Bu, benim işimdir." der ve Arş'ın altına gelip Rabbine secdeye kapanır. Bir müddet başını secdeden kaldırmaz. Nihayet başını kaldırıp ihtiyacını dile getirmesi için ona izin verilir. Böylece Allah Teâlâ onu, Cennet'in kapılarının açılması için şefaathane kılar. Allah Resûlü de şefaathane eder. Bunun üzerine Allah Teâlâ, hem Cennet'in önemini göstermek hem de Hz. Peygambere -sallallâhu aleyhi vesellem- verdiği değer ve şerefi izhar etmek için kapıları açır."⁹⁷⁰

Cennet, hükümlerinin hükümlerini olan Alemlerin Rabbi'nin yurduudur. İnsan buraya, dünyada akıl-bâliğ olduğu andan itibaren geçirmeye başlayıp dönem dönem mâruz kaldığı ve zorluk üstüne zorluğa katlandığı büyük sıkıntılardan sonra girebilir. Ancak bu sıkıntılardan sonra Allah Teâlâ, peygamberlerin sonuncusu ve en çok sevdiği insan olan Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem-, Cennet kapılarının iman edenlere açılması için şefaet etmesine izin verir. Bu uygulama, verilen nimetin tamamlanması, sevinç ve mutluluğun tam olarak yaşanması bakımından diğerlerine göre son derece etkilidir. Bu sayede câhil kimselelerin Cennet'in, dileyenin girebileceği bir hân olduğu düşüncesine kapılmalarına mani olunur. Cennet hem yücedir, hem de ucuz değildir. Cennet ile insanlar arasında aşılması gereken dağlar, geçilmesi gereken çöller ve üstesinden gelinmesi gereken sıkıntılar vardır. Hevasının peşinde koşanlar ile Allah hakkında temelsiz düşünceler besleyenlerin Cennete kavuşması hiç mümkün mü? Bu şekilde gaflet içinde olanlar, artık hevalarını peşinde koşmak yerine, kendilerine layık bir hayat sürmeye, yaratıldıkları gayeye uygun yaşmaya ve kendisi için kolay hale getirilmiş güzellikleri işlemeye başlasın.

Cennetliklerin Cennete, Cehennemliklerin de Cehenneme grup olarak girmelerinde düşünülmesi gereken hususlar vardır. Grup olarak girmek Cennetliklerin birbirine bakıp sevinmelerine vesile olur. Onlar, tıpkı dünyada hayır işlerken olduğu gibi birbirleriyle birlikte hareket etmekten ve aynı ameli işlemekten dolayı mutlu olurlar. Ayrıca kalpleri sebat edenleri müjdelerler. Birbirlerine bakıp ünsiyet kesp ederler. Birbirlerini görüp sevinirler.

Cehennemlikler de Cehenneme grup olarak sevk edilirler. Bu esnada birbirlerine lânet ederler. Birbirlerini görmekten dolayı rahatsız olurlar. Eğer teker teker Cehenneme sürüklenselerdi, bunlar gerçekleşmezdi. Bu yüzden âyetlerde geçen bölük bölük kaydının düşünülmesi ihmal edilmemesi gerekir.

Cennet'in bekçileri, Cennet ehline “*Selâm olsun size.*” derler. Böylece onlarla, her türlü kötülükten ve hoşlanılmayan hallerden uzak olmayı ifade eden selâm ile konuşmaya başlarlar. Onlara selâm vermeleri, “Bugünden sonra artık size hoşlanmadığınız her hangi bir şey ilişmeyecek.” anlamına gelir. Sonra Cennetliklere “*Tertemiz geldiniz! Artık ebedi kalmak üzere girin buraya!*” derler.

Cennet ehli her türlü kötülükten korunmuştur. Cennete de temiz oldukları için girmişlerdir. Çünkü Allah Teâlâ, Cenneti temiz olmayanlara haram kılmıştır. Bu yüzden melekler Cennete girecekleri, kötülüklerden uzak olma, temizlik, Cennete girme ve ebedi olarak orada kalmak ile müjdelemiştir. Cehenneme girenlere gelince, içinde bulundukları hüznün, gam ve keder ile Cehenneme varınca, kapıları onlara açılır ve içeri girerler. Zebanilerin azarlama ve paylamaları

yüzünden içinde bulundukları üzüntü ve keder hali daha da kötüleşir: *Nihayet oraya geldikleri zaman kapıları açılır, bekçileri onlara: Size, içinizden Rabbinizin âyetlerini okuyan ve bugüne kavuşacağınızı ihtar eden peygamberler gelmedi mi? derler. Onlar da, kendilerine peygamberlerin geldiğini itiraf ederler. "Evet, geldi." derler. Bunun üzerine melekler, Cehenneme gireceklerini, ebedi olarak orada kalacaklarını ve oranın kendileri için ne kötü yer olduğunu onlara haber verir.*

Cennet'in bekçilerinin Cennet ehline ادخلوها (buraya girin) demeleri ile, zebânilerin Cehennemliklere ادخلوا أبواب جهنم (Cehennem'in kapılarından girin)⁹⁷¹ demeleri düşünülmelidir. Ancak bu sayede düşünen kimselerin öğrenebilecekleri, burada söz konusu olan şu ince sır ve mükemmel mânâ ortaya çıkar:

Cehennem ceza verilen yerdir. Kapıları ise ürkütücüdür. Son derece sıcaktır. Yanına yaklaşanları tasalandırır. Hal böyle olunca Cehenneme girecek olanlar, bu kapılardan geçince daha fazla azâb ve elemle karşılaşır. Bu yüzden onları alçaltıp rezil rûsvay etmek için kendilerine "Cehennem'in kapılarından girin!" denir. Daha sonra onlara şöyle söylenir: "Bu korkunç kapılardan içeri girmekle her şey bitmeyecek. Aksine bu kapıların ardında ebedi olarak Cehennem'de kalma cezasına çarptırılacaksınız."

Cennet ise, ikramda bulunulan bir yerdir. Allah Teâlâ burayı dostları için hazırlamıştır. Bu yüzden Cennete girecekler, daha ilk anda Cennete girmekle, Cennet'in kendileri için hazırlanan köşklere ve konaklara oturmakla ve orada ebedi olarak kalmakla müjdelenirler.

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ
فَنُغْنِمُ أَجْرَ الْعَالَمِينَ ﴿٧٤﴾ وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ خَافِينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ
بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧٥﴾

74. Onlar da diyecekler ki: "Bize olan va'dini yerine getiren, Cennet'ten dilediğimiz yere konmak üzere arzı bize miras veren Allah'a hamd olsun. (Güzel iş) işleyenlerin mükâfatı ne güzeldir!"

75. Melekleri görürsün ki, Rablerini hamd ile tesbih ederek Arş'ın etrafını kuşatmışlardır. Artık aralarında adaletle hüküm verilmiş ve "Hamd, alemlerin Rabbine mahsustur!" denilmiştir.

Tefsiri:

Bu âyetle قَال fiilinin fâili hazfedilmiştir. Çünkü söyleyen belli biri değildir. Aksine, herkes Allah'ın verdiği hükümden dolayı O'na hamd eder. Göklerde ve yerde bulunanlar, iyiler ve kötüler, insanlar ve cinler, hatta Cehennemlikler bile O'na hamd eder. Hasan-ı Basrî ve bir grup müfessir şöyle demiştir: “İnkârcılar Cehenneme girmiştir. Allah'ın hamdi ise kalplerindedir. Ancak hamdlerini gösterecek bir yol bulamazlar.”

Doğrusunu en iyi Allah bilmekle beraber, bu anlattıklarımız, “Onlara: ‘İçinde ebedi kalacağınız Cehennem’in kapılarından girin!’ denilir”⁹⁷² âyeti ile “Onlara: ‘Haydi, ateşe girenlerle beraber siz de girin!’ denilir.”⁹⁷³ âyetinde de geçerlidir. Sanki bütün kainat bunu söylemiştir. Ne var ne yoksa hepsi, onlara böyle demiştir.

Doğruyu en iyi Allah bilir.⁹⁷⁴

Artık aralarında adaletle hüküm verilmiş ve “Hamd, alemlerin Rabbine mahsustur!” denilmiştir. Bu âyetle Allah Teâlâ, mahlûkât arasında adaletle hükmetmesinin ve Cennetlikleri Cennete, Cehennemlikleri de Cehenneme girdirmesinden sonra bütün kainatın kendisine hamd ettiğini haber vermiştir. Burada hamdin fâili hazfedilerek mânânın genelleştirilmesi hedeflenmiştir. Çünkü o gün sadece O'nun dostlarından ve düşmanlarından hamd edenlerin sesi duyulur. Nitekim Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: “Kâfirler Cehenneme girdikleri vakit, Allah'ın hamdi onların kalplerinde mevcuttur. Hamde karşı ne bir delil, ne de ondan kaçacak bir yol bulabilirler.”⁹⁷⁵

972 ez-Zümer 39/72.

973 et-Tahrîm 66/10.

974 Ravdatu'l-muhibbîn, s. 74-75.

975 es-Savâiku'l-mürsele, IV, 1496-1497.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MÜ'MİN SÛRESİ

[85 Âyet]

حَمْدٌ ﴿١﴾ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٢﴾ غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ
شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ إِلَهِي الْمَصِيرِ ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Ha, Mim.
2. Kitâb'ın indirilmesi, mutlak gâlib, hakkıyla bilen Allah katındandır.
3. O, günahı bağışlayan, tevbeyle kabul eden, cezâsı şiddetli, lütfu bol olandır. O'ndan başka ilâh yoktur, dönüş O'nadır.

Tefsiri:

Üçüncü âyette Allah Teâlâ ilk iki sıfatının arasına و harfini koymuştur. Son iki sıfatının arasında ise bu harfe yer vermemiştir. Çünkü günahların bağışlanması ile tevbenin kabul edilmesi birbirini çağrıştırdığı için bir sıfat gibi algılanabilir. Günahı bağışlayan tevbeyle kabul etmiş demektir. Bundan dolayıdır ki, bu sıfatlardan birinin diğerine atfedilmesi her birinin ayrı bir sıfat, farklı bir fiil ve başka bir kavram olduğuna delalet eder. Her birinin kendisine özgü hükmü vardır:

a) Günahları bağışlamak, kötülük etmek ve ilâhî mesajdan yüz çevirmekle ilgilidir.

b) Tevbeyi kabul etmek ise, iyilik yapmak, Allah'a yönelmek ve O'na dönmekle alakalıdır.

Allah Teâlâ kulun yaptığı iyiliği kabul eder ve onun günahını bağışlar. İki sıfat arasında açık olan bu farktan dolayı burada atıf harfinin kullanılması güzel oldu. Nitekim iki şey arasındaki fark belli olduğu zaman, atfa müracaat etmek güzel olur. Bundan dolayıdır ki, şu âyette Allah'ın isimleri arasına atıf harfi girmiştir: هو

الأول والآخر والظاهر والباطن (O ilktir, sondur, zâhirdir, bâtındır)⁹⁷⁶. Şu âyeti kerimeler de ise atıf harfi terk edilmiştir: الملك القدوس السلام المؤمن المهيمن (O, mülkün sahibi-bidir, eksiklikten münezzehtir, emniyete kavuşturandır, gözetip koruyandır).⁹⁷⁷, الخالق البارئ المصور (O, yaratan, var eden, şekil veren Allah'tır).⁹⁷⁸

شديد العقاب ذي الطول (cezâsı şiddetli, lütfu bol olandır.) Bu sıfatların birbirine atfedilmesi, ince bir mânâdan dolayı terk edilmiştir. Şöyle ki; bu sıfatların atıf harfi olmadan peş peşe gelmesi, her ikisinin de Allah'ın zâtında toplandığını gösterir. Allah Teâlâ, cezası şiddetli olmakla birlikte aynı zamanda lütfu da boldur. Lütfunun bol olması, cezasının şiddetli olması ile çelişmez. Yani her ikisi de Allah hakkında söz konusu olur. İlk ve Son ise böyle değildir. İlk olmakla, Son olmak bir anda bir arada bulunmaz. Bundan dolayıdır ki, Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi vesellem- bu sıfatları şu şekilde açıklamıştır: “Sen İlksin, Sen'den önce hiçbir şey yoktu. Sen Sonsun. Sen'den sonra da hiçbir şey yoktur.”⁹⁷⁹ Allah'ın İlk olması, O'nun ezelî oluşunu, Son olması da, ebedî oluşunu ifade eder.⁹⁸⁰

O, günahı bağışlayan, tevbe kabul eden, cezâsı şiddetli, lütfu bol olandır. O'ndan başka ilâh yoktur, dönüş O'nadır.

Bu âyette ilk iki sıfat birbirine atfedilirken, son iki sıfat atfedilmemiştir. Süheylî bu konuda şunları söylemiştir: “İlk iki isim arasında atıfta bulunmak güzeldir. Çünkü her iki isim de, fiille ilgili sıfatlardandır. Allah'ın fiili ise, kendi zâtında değil başkalarında tecelli eder. Bu yüzden bu isimlerin ifade ettiği mânâlar arasında gerçek bir farklılık söz konusu olduğu için atıf harfi kullanılmıştır. Böylece sıfatların ifade ettiği mânâlar, iki ayrı cümle konumuna indirilmek istenmiştir. Çünkü Allah Teâlâ burada, kullarının dikkatini kendisinin her iki fiili de yapabileceğine dikkat çekmiştir. Böylece onların umutlanıp kendisinden ümit beslemesini hedeflemiştir. Daha sonra ise, atıf harfine yer vermeden cezâsı şiddetli buyurdu. Çünkü şiddet, kuvvete bağlıdır. Kuvvet ise fiil sıfatlarının dışında kalır. Böylece عزيز عليم (“Azîzdir, Alîm'dir”) âyetindeki sıfatlar gibi olur. Lütfu bol olandır sıfatında da durum aynıdır. Çünkü bu ifadede geçen ذي Allah'ın zâtından ibarettir.”⁹⁸¹ Seheyli'nin verdiği cevap bu kadardır. Fark edileceği gibi bu, yetersiz bir cevaptır. İnsanı tatmin etmemektedir. Çünkü Allah'ın cezasının şiddetli olması, fiili sıfatları arasında yer alır. Aynı şekilde lütfunun bol olması da fiili sıfatları arasında yer alır. ذي lafzı da bu sıfatı, عزيز ذو انتقام örneğinde olduğu gibi fiili sıfatların dışına çıkarmaz. Hatta, bağışlayan, tevbe kabul eden sıfatları, ذي ile yapılan sıfattan

976 el-Hadîd 56/3.

977 el-Haşr 59/23.

978 el-Haşr 59/24.

979 Müslim, Zikr ve Duâ, 61; Ebû Dâvûd, Edeb, 107; Tirmizî, Deavât, 19; İbn Mâce, Duâ, 2.

980 Bedâiu'l-fevâid, III, 52-53.

981 bk. Süheylî, Netâicu'l-efkâr, s. 239-240.

daha fazla Allah'ın zâtına delalet eder. Çünkü bu lafız bir şeye sahip olmayı ifade eder. Müştak olan vasıf, zâtın kendisiyle yapılan sıfattan daha fazla zâta delalet eder. Görüleceği gibi Süheylî'nin verdiği cevap problemi gidermemiştir. Aksine sorunu daha karmaşık hale getirmiştir.

Şurası iyi bilinmelidir ki; bu âyetler, ikişerli gruplara ayrılan altı isim içermektedir. İlk olarak azîz ve alîm sıfatları zikredildi. Bunlar, mutlak isim olup, Allah'ın zâtına ait sıfatlardandır. Bu iki sıfatın arasında atıf yoktur. Sonra Allah'ın fiili sıfatlarından ikisi zikredildi ve aralarında atıf harfi kondu. Bunlardan sonra iki sıfat daha zikredildi. Bunlar arasında ise atıf harfi kullanılmadı. İlk iki sıfat arasında atıf harfi kullanılmadı. Çünkü bunlar, müfret iki sıfattır. Allah'ın ismi olarak kullanılır ve birbirlerini çağrıştırırlar. Esas olan aralarında atıf harfinin bulunmamasıdır. Nitekim bu uygulama, الغفور الرحيم, السميع البصير, العزيز العليم örneklerinde olduğu gibi Kur'an'ın üslubuna uygundur.

غافر الذنب وقابل التوب (O, günahı bağışlayan, tevbeyi kabul edendir) âyetinde ise, sıfatlar arasına atıf harfi girmiştir. Çünkü bu iki sıfat, her ne kadar lafız bakımından müfred olsalar da, iki cümlemin anlamını taşırlar. Bu sıfatlar, "Günahları bağışlar", "Tevbeyi kabul eder." anlamına gelir. Bir başka ifade ile Allah Teâlâ'nın bütün zamanlarda sıfatının ve durumunun böyle olduğunu ifade eder. Bu nedenle Allah Teâlâ'nın sürekli olarak bu fiilleri işlediğini gösteren bir mânâ içeren sıfata sahip olduğuna delalet eden isim kullanılmıştır. Bu vesileyle biri diğerine atfedilmiştir. Tıpkı cümlelerin birbirine atfedildiği gibi. İlk iki isimde ise bu durum söz konusu değildir.

شديد العقاب ذي الطول (cezâsı şiddetli, lütfu bol olandır) ifadelerinde ise, fiil anlamı görülmemektedir. Çünkü bu sıfatların yerine fiili koymak, iyi olmaz. Ayrıca ziyâfından, fiil de gelmez. Her iki sıfat da, bütün yönlerden müfred hükmündedir. Bu yüzden birbirine atfedilmemiştir. Tıpkı العزيز العليم örneğinde olduğu gibi. Bu husus düşünülmalıdır. Zîra son derece açıktır.

الذي خلق فسوى والذي قدر فهدى (Yaratıp düzene koyan, takdir edip yol gösteren)⁹⁸² âyetinde ise atıf harfi kullanılmıştır. Her ne kadar ism-i mevsûl sılasıyla birlikte müfred hükmünde olsa da, burada iki cümle arasına atıf vâvı girerek söz konusu cümleleri birbirine bağlamıştır. Bunlarla Cenâb-ı Allah övülmek istenmiştir. Hal böyle olunca âyette fiil mânâsı gözetilmiş demektir. Atıf sayesinde her iki cümle de söylenmesi hedeflenen başlı başına birer cümle olmuştur. Eğer cümlelerin tamamı bir ism-i mevsûlün sılası olarak gelseydi, tamamı bir cümle hükmünde olurdu. Nitekim şu ifadede böyle bir durum söz konusudur: الذي جعل لكم الأرض مهادا ورتل من السماء ماء وخلق الأزواج كلها Burada geçen cümlelerin tamamı bir ism-i mevsûlün sılasında geldiği için, tek cümle hükmündedir.

el-A'lâ suresindeki âyetlerde, her cümlede ism-i mevsûl zikredilmek suretiyle cümleler müstakil hale getirilerek, her bir cümle ile ayrı ayrı olarak Allah'ı tavsîf edilmesi hedeflenmiştir. Bu uygulama, sıfatların kat' edilmesi⁹⁸³ uygulamasına benzer. Bu âyetle gözetilen fayda ile, tefsiriini yaptığımız âyetle gözetilen fayda aynıdır.

Daha önce bu konuya işaret etmiştik. Geniş bilgi isteyenler oraya müracaat edebilirler.

Kat'u's-sıfa uygulamasına, bu gayeyi temin etmek için başvurulur. Atfedilmiş sıfatlarda gerçekleşen gaye, kat' edilmiş sıfatlar için takdir edilen öge ile sağlanır.

Verdiği nimetlerden bahsettiği ihsanlardan dolayı Hamd, alemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. O'nun lütfu ve ihsanı boldur.

Önemli Açıklama:

Bu âyetler hakkında düşünülmesi gereken ince bir ayrıntı vardır. O da, "cezâsî şiddetli" sıfatının kendisinden önce iki ve kendisinden sonra da bir olmak üzere rahmet sıfatlarının arasında zikredilmesidir. Bu sıfattan önce, "*günahı bağışlayan, tevbe kabul eden*" sıfatları, sonra ise "*lütfu bol olan*" sıfatı gelmiştir. Bu durum, şu hadisi doğrular niteliktedir. Âdeta söz konusu hadisin doğruluğunu gösteren bir delildir. Bahsi geçen hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ bir yazı yazmıştır. Bu yazı, O'nun yanında Arş'ın üstüne konmuş-tur. Söz konusu yazı şu şekildedir: Kuşkusuz rahmetim, öfkeme üstün gelir."⁹⁸⁴

Bir başka rivâyette ise bu söz "*Rahmetim öfkemi geçmiştir.*"⁹⁸⁵ şeklinde nakledilmiştir.

Bu âyetle de iki rahmet sıfatı önce zikredilmiştir. Allah'ın rahmet sıfatı gazab sıfatına galebe çalmıştır.

2. Âyete, "*Kitâb'ın indirilmesi*" şeklinde başlanılması düşünülünce şu anlam ortaya çıkar: İndirmek ifadesi, katından indirilenin mertebesinin yüce olduğu anlamına gelir. Araplar, hatta bozulmamış fıtrata sahip diğer milletler bu lafızdan ancak bunu anlarlar.

Bu âyeti kerimede Allah Teâlâ kitabın katından indirildiğini haber verdi. Bu da iki mânâyâ delalet eder:

983 Arapçada bazen sıfatlar mevsufundan ayrı olarak değerlendirilir. Mesela بسم الله الرحمن الرحيم ifadesinde الرحمن ve الرحيم ifadeleri الله lafzının sıfatı olduğu için onun i'râbını alırlar ve mecrûr okunurlar. Ancak bunları kat' edip merfû' okumakta mümkündür. İşte bu şekilde sıfat ile mevsufun birbirinden koparılmasına "kat'u's-sıfa" denir. [Mütercim]

984 Buhârî, Tevhîd, 15; Müslim, Tevbe, 14; Tirmizî, Daavât, 112; İbn Mâce, Zühd, 35.

985 Buhârî, Tevhîd, 22, 55; İbn Mâce, Mukaddime, 35.

a) Allah'ın yarattıklarından yüksekte olduğuna;

b) Katından indirdiği kitapta konuşanın başkası değil de Allah Teâlâ olduğuna.

Allah Teâlâ bu kitabın katından indiğini haber vermiştir. Bu durum, indirme işleminin O'nun tarafından gerçekleştiği gibi, Kur'an lafızlarının da ona ait olmasını gerektirir. Eğer O'nun dışında bir varlık Kur'an lafızlarını telaffuz etmiş olsaydı, Kur'an o kimseden nâzil olurdu. Çünkü söz, ancak kendisini telaffuz edene nispet edilir. Şu âyetler de buna benzer bir durum söz konusudur:

و لكن الحق القول مني قل نزله روح القدس من ربي
تنزيل من حكيم حميد

Bu âyetlerde من harfi cerrinin kullanılması mutezile ve cehmiyenin delillerini geçersiz hale getirir.

Dikkat edilecek olursa âyette تنزيل buyruldu, تنزيله buyrulmadı. Dolayısıyla bu âyet, Allah Teâlâ'nın uluvvunu, kelimat sıfatını ve peygamberliği gösteren bir delil içermektedir. Daha sonra Allah Teâlâ العزیز العليم buyurdu. Bu iki isim de, kudret ve ilim sıfatlarıyla, kulların fiillerinin yaratıldığını, Allah'ın dışındaki bütün varlıkların sonradan var olduğunu içerir. Çünkü kudret, Ahmed İbn Hanbel'in de söylediği gibi ancak Allah'ın kudretidir. Bu da kaderin, var olduğu anlamına gelir. Şöyle ki, Allah'ın gücü mülkünde olmasını istediği şeylerin olmasını, olmamasını istediği şeylerin de olmamasını sağlar. Allah'ın gücü olmasını dilemediği şeylerin önüne geçer. Aynı şekilde Allah'ın mükemmel kudrete sahip olması, O'nun her şeyin yaratıcısı olduğu anlamına gelir. Bu da, kainatta yaratılışı Allah'a ait olmayan ezeli bir varlığın olmasını nefyeder. Çünkü Allah'ın mükemmel kudreti ve gücü, böyle bir şeyin kabulüne manidir.

عافر الذنب وقابل التوب (günahı bağışlayan, tevbe kabul eden) sıfatları Allah Teâlâ'nın kendi şeriatına ve dinine uymayanların günahlarını ve tevbelerini bağışlayacağını ifade eder. Bu da, Allah'ın şeriat gönderdiğine, bu yolla kullarına iyilik edip ihsanda bulunduğu delalet eder.

شدسده العقاب (cezâsı şiddetli) sıfatı, Allah Teâlâ'nın günahkârları cezalandıracığını gösterir. ذو الطول (lütü bol olan) sıfatı ise, iyilik yapanları ödüllendireceğine delalet eder.

Âyetin devamında Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *O'ndan başka ilâh yoktur, dönüş O'nadır.* Bu ifade, tevhîd ve maâd konularını içerir. Bu iki âyet, Allah'ın uluv, kelimat, kudret ve ilim sıfatları ile kadere, âlemin sonradan meydana geldiğine, sevap ve cezanın olacağına, tevhîd ve maâd meselelerine temas eder. Kitabın onun katından peygamberinin diliyle nâzil olması da peygamberliği içerir.

Bu on mesele, İslâm ve imanın esasıdır. Bu konular yukarıdaki âyetleri işitince hemen zihninde canlanır. Ancak hûrî biri kötürüm ve âmâ biriyle evlendirilmez.⁹⁸⁶ Acaba defalarca okumana, sayısız kez dinlemene rağmen bu âyetin daha önce bu bilgileri içerdiği hiç aklına geldi mi? İşte bu durum, Kur'an'ın diğer âyetleri için de geçerlidir.

Acaba bütün vaktini ilim öğrenmede harcıyıp sonra Kur'anî hakikatleri anlamadan, kalbini Kur'an'ın sırlarına ve mânâlarına açmadan bu dünyadan göçüp giden insanlardan daha fazla kaybeden, daha fazla ahmak olan var mıdır!⁹⁸⁷

مَا يُجَادِلُ فِي آيَاتِ اللَّهِ إِلَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَا يَغْزُوكَ ثَقُلَتْ فِيهِمُ الْبِلَادُ ﴿٤﴾
كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَالْأَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ
وَجَادَلُوا بِالتَّابِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ فَأَخَذْتَهُمْ فَكَتِفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٥﴾ وَكَذَلِكَ
حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ﴿٦﴾ الَّذِينَ يَحْمِلُونَ
الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا
وَسِعَتْ كُلُّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ
الْجَحِيمِ ﴿٧﴾

4. İnkâr edenler müstesna, hiç kimse Allah'ın âyetleri hakkında tartışmaz. Onların şehirlerde (rahatlıkla) gezip dolaşması seni aldatmasın.

5. Onlardan önce Nuh kavmi ve bunlardan sonraki topluluklar da (peygamberlerini) engellemeye, her ümmet kendi peygamberini yakalamaya azmetmişti. Bâtılı hakkın yerine koymak için mücadele etmişlerdi. Bunun üzerine ben onları kısıkrak yakaladım. İşte, cezalandırmanın nasıl olduğunu gör!

6. İnkâr edenlerin Cehennem ehli olduklarına dair Rabbinin sözü böylece gerçekleşti.

7. Arş'ı yüklenen ve bir de onun çevresinde bulunanlar (melekler), rablerini hamd ile tesbih ederler, O'na iman ederler. Müminlerin de bağışlanmasını isterler: Ey Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O halde tevbe eden ve senin yoluna gidenleri bağışla, onları Cehennem azabından koru! (derler).

986 Bu bir Arap atasözüdür. Buna göre bir şeye ulaşmak için mutlaka çaba sarfetmek ve ehil olmak lazım. Çaba ve ehil olmadan netice hasıl olmaz.

987 Bedâiu'l-fevâid, I, 191-194.

Tefsiri:

Allah Teâlâ ilim sıfatı ile hilim sıfatını yan yana zikrettiği gibi ilim sıfatı ile rahmet sıfatını da yan yana zikreder. Nitekim bu âyette böyle bir durum söz konusudur: *والله عليم -حليم (Allah her şeyi hakkıyla bilendir, halimdir).*⁹⁸⁸ İlim ile rahmetin, ilim ile hilmin yan yana getirilmesinden daha güzel bir şey olamaz.

Arş'ı taşıyan meleklerin sayısı dördüttür. Bunlardan ikisi “Ey Allah'ım! Ey Rabbimiz! Seni hamd ederek, her türlü noksan sıfatlardan tenzih ederiz. İlmin-den sonra gelen hilminden dolayı Sana hamd olsun!” der. Diğer ikisi de, “Ey Allah'ım! Ey Rabbimiz! Seni hamd ederek, her türlü noksan sıfatlardan tenzih ederiz. Kudretinden sonra gelen affından dolayı Sana hamd olsun!” der.⁹⁸⁹ Allah Teâlâ'nın ilim sıfatının, rahmet ve hilim sıfatıyla yan yana gelmesi gibi af sıfatı da kudret sıfatıyla yan yana gelmiştir. Çünkü affetmek, ancak kudret söz konusu olduğu zaman güzel olur. Tıpkı hamd ve rahmetin ilim ile güzel olduğu gibi.

[O, rahîmdir (merhamet edendir), gafûrdur (bağışlayandır) {وهو الرحيم} ⁹⁹⁰ âyetinde Allah Teâlâ ilk önce rahîm sıfatını zikretti. Çünkü daha önce ilim sıfatı anlatılmıştı.⁹⁹¹ Böylece ilim sıfatından sonra rahmet sıfatının zikredilmesi uygun oldu. Bu durum, ربنا وسعت كل شيء رحمة وعلما (Ey Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin her şeyi kuşatmıştır.) âyeti ile uyum içindedir.

Âyet (Sebe' 34/2) Allah'ın mağfiret sıfatı ile son buldu. Mağfiret, kötülüğü savar. Rahmet sıfatı ise iyiliği celb eder. Kötülüğü savmak, iyiliği celbetmekten önce gelir. Bu yüzden âyette gafûr sıfatı rahîm sıfatından önce zikredilmiştir.⁹⁹²

Allah Teâlâ, meleklerin şöyle dediğini bildirmiştir: *Ey Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin her şeyi kuşatmıştır.* Bu âyette Allah Teâlâ'nın her şeyi kuşatan rahmet sıfatından bahsedilmiştir. Tıpkı şu âyette olduğu gibi: “*Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır.*”⁹⁹³ Bu âyette geçen وسعت lafzı, Allah'ın rahmetinin her şeyi kuşattığı anlamına gelir. Nitekim ilminin geniş olması da, bilgiye konu olabilecek her şeyi bilmesi mânâsındır.⁹⁹⁴

988 en-Nisâ 4/12.

989 Suyûtî, ed-Durru'l-mensûr, VII, 274; İbn Kesîr, Tefsîr, IV, 78.

990 Sebe' 34/2. Bu ifade tefsiri derleyen tarafından metne alınmamıştır. Ancak bu kısım olmadan metnin anlaşılması mümkün değildir. Bu yüzden asıl kaynağa müracaat ederek bu alıntıyı tercüme eklemek zorunda kaldık. [Mütercim].

991 “Yerin içine gireni ve ondan çıkana, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir.” Sebe' 34/2. [Mütercim]

992 Bedâiu'l-fevâid, I, 80.

993 el-A'râf 7/156. [Mütercim]

994 Bedâiu'l-fevâid, II, 185.

رَبَّنَا وَأَدْجِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ
وَوُذُرَاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٨﴾ وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَبِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ
فَقَدْ رَحِمْنَاهُ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٩﴾

8. Rabbimiz! Onları da, onların atalarından, zevcelerinden, nesillerinden iyi olanları da kendilerine vâdettiğin Adn Cennetlerine koy. Şüphesiz âzîz ve hakîm olan sensin!

9. Bir de onları, her türlü kötülüklerden koru! O gün kimi kötülüklerden korursan muhakkak ki, onu rahmetine mazhar etmiş olursun. Bu, en büyük kurtuluştur.

Tefsiri:

Melekler, “Bir de onları, her türlü kötülüklerden koru!” diyerek müminler için dua etmişlerdir.

Bu dua cümlesi, müminlerin kötü amellerden ve bu kötü amellerin cezalarından korunmasını da içerir. Çünkü Allah Teâlâ, her ne vakit onları kötü amel işlemekten korursa, bu kötü amelin cezasından da korumuş olur. Âyetin “O gün kimi kötülüklerden korursan muhakkak ki, onu rahmetine mazhar etmiş olursun.” kısmı ise, kaçınılması istenen amelleri işleyenlerin o gün cezalandırılacağı konusunda açıktır.

Burada şu şekilde bir yorum ileri sürülebilir: “Melekler, Allah Teâlâ’ya müminleri Cehennem azabından koruması için dua ederler. Söz konusu koruma, kötü cezalardan korumak demektir. Bu da, âyette geçen ve müminlerin kendisinden korunması için dua edilen kötü (السَّيِّئَةُ) kelimesinden maksadın, kötü ameller olduğuna delalet eder. Meleklerin bu duası, Hz. Peygamber’in -sallallahu aleyhi vesellem- Allah’a sığınırken yaptığı duaya benzer.⁹⁹⁵ O gün (يومئذ) kaydı bu görüşümüze zarar vermez. Çünkü burada gözetilen gaye, o gün kötü amellerin şerrinden korunmaktır. O amellerin de bizzat kendileri kötüdür.” Bu görüşe şu şekilde cevap verilir: “Kötülüklerden korunmak iki türlüdür:

a) Allah’ın yardım ve inayeti ile, kötü fiilleri işlemekten korunmak. Bu sayede kişi kötü fiilleri işlemez.

b) Mağfaret gerçekleştiği için kötü amellerin cezasını çekmekten korunmak. Bu sayede kişi, kötü amelleri yüzünden cezalandırılmaz.

Bu âyet, her iki durumu da içerir. Yani melekler, müminlerin iki şekilde de korunmaları için dua etmişlerdir. Âyetteki zarf (يومئذ) takyîd eder. Taleb (dua) cümlesinin zarfı değildir.”

995 Bu dua için bk. tefsirin II. cildine bk.

Âyeti kerimede meleklerin duasından söz edilirken temas edilen şu hususların düşünülmesi gerekir:

* Melekler, imanlarından ve işledikleri salih amellerden dolayı müminleri övmüştür.

* Müminler için bağışlanma isteğinde bulunmak suretiyle onlara iyilik etmişlerdir.

* Müminler için bağışlanma dilemeden önce, Allah'a tevessülde bulunmuşlardır. Bu çerçevede onun ilminin ve rahmetinin geniş olmasından bahsetmişlerdir.

Allah'ın ilminin geniş olması, onların işlediği günahları, bu günahları neden işlediklerini, günaha düşecek kadar zayıf yaratıldıklarını, düşmanlarının, nefislerinin, hevâlarının ve tabiatlarının kendilerine üstün geldiğini, dünya ve dünyadaki süslerin onlar için çekici hale getirildiğini bildiği anlamına gelir. Allah Teâlâ kulların her halini bilir. Topraktan yaratıldıklarını da, annelerinin rahimlerinde cenin oldukları hali de çok iyi bilir. İnsanların, kesinlikle kendisine isyan edeceği, kendisinin de af ve mağfireti seveceği ezelî ilminde mevcuttur. Allah'ın ilminin geniş olduğunu gösteren ve hiç kimsenin tam olarak kuşatamayacağı başka örnekler de vardır.

Allah'ın rahmetinin geniş olması ise şu anlama gelir: Allah'a inanan hiç kimse helâk olmaz. Tevhid ehli olan ve O'nun sevgisine mazhar olmuş kimse, ebedî yok oluşa sürüklenmez. Çünkü Allah, rahmeti geniş olandır. O'nun rahmetinden sadece bedbahtlar uzak kalır. Rahmeti her şeyi kuşatan yaratıcının merhametinden uzak kalandan daha bedbahtı yoktur.

Melekler, surenin yedinci âyetinde tevbe edip Allah'ın yoluna tabi olanlar için *"Rabbimiz tevbe eden ve senin yoluna gidenleri bağışla, onları Cehennem azabından koru!"* şeklinde dua etmişlerdir.⁹⁹⁶

Yedinci âyette geçen "yoluna (يَسِيرُ) kelimesi, kişiyi Allah'a ulaştıran yol anlamına gelir. Bu da, O'nun bilinmesi, sevilmesi, [emrettiği hususlarda kendisine itaat edilmesi, hoşlanmadığı fiillerin terk edilmesi]⁹⁹⁷ demektir. Âyette belirtildiğine göre mümin kullar, Allah'ın hoşlanmadığı davranışlarından dolayı tevbe edip O'nun sevdiği yolu takip etmişlerdir. Daha sonra melekler, bu mümin kullar ve onların atalarından, zürriyetlerinden ve eşlerinden inanan kimselerin Cehennem azabından korunması ve Allah'ın kendilerine vaad ettiği Adn Cennetlerine girdirmesi için dua etmişlerdir. Allah Teâlâ iman edenleri Cennete girdireceğini vaad etmiştir. Hiç kuşkusuz O, vaadinden dönmez. Ancak Cennete girmeyi de bir

996 el-Cevâbu'l-kâfi, s. 169-171.

997 [] arasındaki bölüm tefsiri derleyen kişi tarafından atlanmıştır. Bu durumu tespit ettiğimiz için metni olduğu gibi çevirmeyi uygun gördük. [Mütercim]

takım sebeplere bağlamıştır. Allah Teâlâ'nın rahmetiyle müminleri Cennete girdirmesi için meleklerin dua etmesi bu sebepler arasında yer alır. Allah Teâlâ'nın kulları, iyi ameller işlemeye muvaffak kılması rahmetinin bir tecellisidir. Yine aynı şekilde meleklerin böyle dua etmesi de O'nun rahmetinin bir yansımasıdır.

Daha sonra Allah Teâlâ, bu duadan sonra meleklerin şöyle dediğini nakletti:

“Şüphesiz Azîz ve Hakîm olan sensin!”⁹⁹⁸ Müminlerin Cennete girdirilmesi-nin Allah'ın kemal gücünün ve ilminin bir eseridir. Çünkü Azîz olmak, tam kudret sahibi olmak, Hakîm olmak ise, tam ilim sahibi olmak demektir. Bu iki sıfat, Allah Teâlâ'nın dilemesini, emretmesini, yasaklamasını, ödüllendirmesini ve cezalandırmasını gerektirir. Bu iki sıfat, yaratma ve yönetmenin de kaynağıdır.⁹⁹⁹

Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- hutbeye başlarken şu şekilde dua ederdi:

الحمد لله نستعينه ونستغفره ونعوذ بالله من شرور أنفسنا ومن سيئات أعمالنا

(Hamd, Allah'a mahsustur. O'ndan yardım isteriz. O'ndan bağışlanma dile-riz. Nefislerimizin şerhlerinden ve amellerimizin kötülüklerinden O'na sığınırız.)

Bu duada nefislerin şerhlerinden ve amellerin kötülüklerinden Allah'a sığınma söz konusudur. Amellerin kötülüğünden maksat, kötü ameller yüzünden verilecek cezalardır. Buna göre, سيئات الأعمال terkihi, mülkiyet ifade eden izafet tamlamasıdır. Bu durumda muzâf ile muzâfun ileyh arasında takdir edilen harf-i cer lâmdır. Böylece birbirinden farklı iki şey birbirine izafe edilmiş olur. Ancak buradaki harf-i cer من olarak da takdir edilebilir. Bu durumda tür, cinsine izâfe edilmiştir. Ancak السيئات يومئذ فقد رحمته وقهم السيئات âyeti ilk ihtimali destekler niteliktedir.¹⁰⁰⁰

Eğer, kötülükler ile ameller kast edilmişse من harf-i cerrinin takdir edilmesi daha uygun olur. Şayet bununla meydana gelen kötü ameller kastedilmiş ise, bu durumda Allah'a sığınma, söz konusu kötülüklerin cezasından dolayı gerçekleşir. Çünkü meydana gelen kötü amel nefsin kötülüğünden kaynaklanır. Henüz meydana gelmemiş ameller için “kötü amellerimiz” denemez. Çünkü bunların kötü olması bir yana amel olarak meydana gelmeleri bile gerçekleşmemiştir. Amelle-rin bize nispet edilmesi, onların meydana gelmiş olmasını gerektirir. Şayet ortada amel yoksa, bizim amelimizden de söz edilemez. Ancak burada yaptığımız tak-dirdirde kötü olacak ameller kast edilmiştir denebilir.

998 Gâfir 40/8.

999 el-Cevâbu'l-kâfi, s. 169-171.

1000 Tariku'l-hicrateyn, I, 166-167. Bu ifade olmadan daha sonraki bölümler anlaşılamayacağı için, [] içindeki bölümü ana kaynağından bulup tercüme etmeyi uygun gördük. [Müter-cim]

İkinci yorumu tercih edenler şöyle demişlerdir: Cezalar, bütün ameller için söz konusu değildir, sadece haram olan ameller için söz konusudur. Amel kelimesi genel bir ifadedir. Bunun haram olan ameller şeklinde izah edilmesi lafzın zâhirine hilâfen yapılmış bir tahsistir. Şöyle ki; bu izafet tamlamasının من anlamına kullanılması durumunda ameller (الأعمال) umûm ifade eden bir kelime; kötü (السيئات) ise bu amellerin bir kısmı olur. Bu durumda kötü (السيئات) lafzı da umûm ifade eder. Ayrıca Allah'a sığınma, nefsin içinde saklı olan ve henüz amelle dönüşmemiş kötülükler ile nefsin güzel gösterip amele yansıttığı kötülüklerden oluşan her türlü kötülüğü kapsar. Bu kötülüklerden ilki nefiste bulunan tabiat ve özellik kötülüğü, diğeri ise irade ve yapma ile alakalı amel kötülüğüdür. Bu iki kötülükten kurtulmak, aynı zamanda bu iki kötülüğün neticesi olan cezadan da kurtulmayı gerektirir. Dolayısıyla Allah'a sığınma, delâlet-i mutabaka ve lüzum yolu ile bütün şerleri içine alır. İşte bu anlam, az lafız ile çok mânâ ifade etme özelliği verilen Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- daha uygundur. Çünkü bu, onun büyük edebi değeri olan özlü ifadelerindendir. Bunun değerini ancak ilim ve iman sahipleri bilir.¹⁰⁰¹

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَنَادُونَ لَمَقْتُ اللَّهُ أَكْثَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ ﴿١٠﴾ قَالُوا رَبَّنَا آمَنَّا أَتَيْنَا أَتَيْنَا فَأَعْرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلَى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ ﴿١١﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَخُدَّهِ كَفَرْتُمْ وَإِنْ يُشْرَكْ بِهِ تُؤْمِنُوا فَالْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ ﴿١٢﴾ هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ آيَاتِهِ وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَنْ يُنِيبُ ﴿١٣﴾ فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿١٤﴾ رَفِيعَ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ ﴿١٥﴾ يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ لَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ لِمَنِ الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿١٦﴾ الْيَوْمَ تُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٧﴾ وَأَنْذَرَهُمْ يَوْمَ الْأَرْفَةِ إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كَافُظِينَ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَاجِمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ ﴿١٨﴾ يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ ﴿١٩﴾ وَاللَّهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍ إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿٢٠﴾ أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَآثَارًا فِي الْأَرْضِ

فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَمَا كَانَ لَهُم مِّنَ اللَّهِ مِن وَّاقٍ ﴿٢١﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَكَفَرُوا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ إِنَّهُ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٢٣﴾ إِلَى فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٢٤﴾ فَلَمَّا جَاءَهُم بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ وَمَا كُنْتُمْ بِالْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿٢٥﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ ﴿٢٦﴾ وَقَالَ مُوسَى إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٢٧﴾ وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ وَإِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِيبَكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿٢٨﴾ يَا قَوْمِ لَكُمْ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَأْسِ اللَّهِ إِنْ جَاءَنَا قَالَ فِرْعَوْنُ مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَى وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ ﴿٢٩﴾ وَقَالَ الَّذِي آمَنَ يَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ مِثْلَ يَوْمِ الْأَحْزَابِ ﴿٣٠﴾ مِثْلَ ذَابِ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظَلْمًا لِلْعِبَادِ ﴿٣١﴾ وَيَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ ﴿٣٢﴾ يَوْمَ تُؤَلَّفُونَ مِثْلَ بَثْرِينَ مَا لَكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلِ الْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مِمَّا جَاءَكُمْ بِهِ حَتَّى إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ ﴿٣٤﴾ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ كَبِيرٌ فَقَتَلَهُ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ آمَنُوا كَذَلِكَ يَطْنَعُ اللَّهُ عَلَى كُلِّ قَلْبٍ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ﴿٣٥﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانَ ابْنِ لِي صَرْخًا لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ ﴿٣٦﴾ أَسْبَابَ السَّمَاوَاتِ فَأَطْلِعْ إِلَى إِلَهِ مُوسَى وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ كَاذِبًا وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِفِرْعَوْنَ سُوءَ عَمَلِهِ وَصُدَّ عَنِ السَّبِيلِ وَمَا كُنْذُ فِرْعَوْنُ إِلَّا فِي نَبَابٍ ﴿٣٧﴾

10. İnkâr edenlere şöyle seslenilir: Allah'ın gazabı, sizin kendinize olan kızgınlıktan elbette daha ağırdır. Zira siz imana dâvet ediliyor, fakat inkâr ediyordunuz.

11. Onlar: Rabbimiz, bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin. Biz de günahlarımızı itiraf ettik. Bir daha (bu ateşten) çıkmaya yol var mıdır? derler.

12. (Onlara denir ki:) İşte bunun sebebi şudur: Tek Allah'a ibadete çağrıldığı zaman inkâr edersiniz. O'na ortak koşulunca (bunu) tasdik edersiniz. Artık hüküm, yücelerin yücesi Allah'ındır.

13. Size âyetlerini gösteren, sizin için gökten rızık indiren O'dur. Allah'a yönelenden başkası ibret almaz.

14. Haydi, kâfirlerin hoşuna gitmese de Allah'a, Allah için dindar ve ihlâslı olarak dua edin!

15. Dereceleri yükselten, Arş'ın sahibi Allah, kavuşma günüyle korkutmak için kullarından dilediğine iradesiyle ilgili vahyi indirir.

16. O gün onlar (kabirlerinden) meydana çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz. Bugün hükümlanlık kimindir? Kahrhâr olan tek Allah'ındır.

17. Bugün herkese kazandığının karşılığı verilir. Bugün haksızlık yoktur. Şüphesiz Allah, hesabı çarçabuk görendir.

18. Yaklaşan gün hususunda onları uyar! Çünkü o onda dehşet içinde yutkunurken yürekleri ağızlarına gelmiştir. Zalimlerin ne dostu ne de sözü dinlenir şefaatacısı vardır.

19. Allah, gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediğini bilir.

20. Allah, adaletle hükmeder. O'nu bırakıp taptıkları ise, hiçbir şeye hükmedemezler. Şüphesiz Allah, hakkıyla işiten ve görendir.

21. Onlar, yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, kendilerinden öncekilerin âkibetinin nasıl olduğunu görsünler! Onlar, kuvvet ve yeryüzündeki eserleri yönünden bunlardan daha da üstündüler. Böyleyken Allah onları günahları yüzünden yakaladı. Onları Allah'ın gazabından koruyan da olmadı.

22. Bunun sebebi, peygamberleri kendilerine apaçık mucizeler getirdikleri halde, inkâr etmeleri idi. Allah da kendilerini tutup yakalayiverdi. Doğrusu O, kuvvetlidir; azabı da pek çetindir.

23, 24. Andolsun ki biz Musa'yı mucizelerimiz ve apaçık hüccetle, Firavun, Hâmân ve Karun'a gönderdik. Onlar: Bu, çok yalancı bir sihirbazdır! dediler.

25. İşte o (Musa), tarafımızdan kendilerine hakkı getirince: Onunla beraber iman edenlerin oğullarını öldürün, kadınları sağ bırakın! dediler. Ama kâfirlerin tuzağı elbette boşa çıkar.

26. Firavun: Bırakın beni, dedi. Musa'yı öldüreyim; (Kurtarabilirse) Rabbine yalvarsın! Çünkü ben onun, dininizi değiştireceğinden, yahut yeryüzünde fesat çıkaracağından korkuyorum.

27. Musa da: Ben, hesap gününe inanmayan her kibirliden, benim de Rabbim, sizin de Rabbinize sığındım, dedi.

28. Firavun ailesinden olup, imanını gizleyen bir mümin adam şöyle dedi: Siz bir adamı “Rabbim Allah’tır” diyor diye öldürecek misiniz? Hâlbuki o, size Rabbinizden apaçık mucizeler getirmiştir. Eğer o yalancı ise yalanı kendisinedir. Eğer doğru söylüyorsa sizi tehdit ettiğinin (azâbın), bir kısmı olsun gelip size çatar. Şüphesiz Allah, haddi aşan, yalancı kimseyi doğru yola erdirmez.

29. Ey kavimim! Bugün, yeryüzüne hakim kimseler olarak hükümler sizindir. Ama Allah’ın azabı bize gelip çatarsa, kim bize yardım eder? Firavun: Ben size kendi görüşümü söylüyorum ve yine size ancak doğru yolu gösteriyorum dedi.

30, 31. İman etmiş olan dedi ki: “Ey kavimim! Doğrusu ben sizin için, Nuh kaiminin, Âd, Semûd ve onlardan sonra gelenlerin durumu gibi, (peygamberleri yalanlayan) toplulukların başlarına gelen bir âkıbetten korkuyorum. Allah, kullarına bir zulüm dileyecek değildir.”

32, 33. “Ey kavimim! Gerçekten sizin için o bağrışıp çağrışma gününden, arkanıza dönüp kaçacağınız günden korkuyorum. Sizi Allah’tan (O’nun azabından) kurtaracak kimse yoktur. Allah kimi saptırırsa, artık onu doğru yola iletecek de yoktur.”

34. Andolsun ki, (Musa’dan) önce Yusuf da size açık deliller getirmişti ve onun size getirdiği şeyler hakkında şüphe edip durmuştunuz. Nihayet o vefat edince “Allah ondan sonra peygamber göndermez” dediniz. İşte Allah o aşırı giden şüphecileri böyle saptırır.

35. Kendilerine gelmiş hiçbir delil olmadığı halde Allah’ın âyetleri hakkında mücadele edenler gerek Allah yanında, gerekse iman edenler yanında büyük bir nefretle karşılanır. Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler.

36, 37. Firavun: Ey Hâmân, bana yüksek bir kule yap; belki yollara, göklerin yollarına erişirim de Musa’nın ilâhını görürüm! Doğrusu ben onu, yalancı sanıyorum, dedi. Böylece Firavun’a yaptığı kötü iş süslü gösterildi ve yoldan saptırıldı. Firavun’un tuzağı tamamen boş çıktı.

Tefsiri:

Kûfeliler, كُفِّرَ fiilini كَفَرَ ’ye atfederek mechûl okurlar. Diğer kırâat imamları ise bu fiili, sâd harfinin fethası ile كَفَّ şeklinde ma’lûm okurlar. Âyeti kerime her iki şekilde okumaya da müsaittir:

a) İlk kırâate göre, yoldan saptırıldı anlamına gelir. Bu durumda fiil. lâzımî (geçişsiz)dir.

b) İkinci kırâate göre ise, başkalarını yoldan saptırdı anlamına gelir. Bu durumda fiil, mütaddî (geçişli)dir.

Bu iki kırâat, iki âyet gibidir. Birbiri ile çelişkili değildir.

Firavun ve taraftarlarının kalplerinin bağlanması hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Mûsâ: Rabbimiz! Doğrusu sen Firavn’a ve erkanına ziynetler ve dünya hayatında mallar verdin. Rabbimiz! Senin yolundan şaşırımları için mi? Rabbimiz! Mallarını yok et, kalplerini sık; **واشدد على قلوبهم** çünkü onlar can yakıcı azâbı görmedikçe inanmazlar’ dedi.

Allah: ‘İkinizin duası kabul olundu. Dürüst hareket edin; (Allah’ı) bilmeyenlerin yoluna asla uymayın’ dedi.¹⁰⁰² Bu âyette bahsi geçen kalbin bağlanması, kalplerin engellenip men edilmesi anlamına gelir. Bundan dolayıdır ki, İbn Abbâs şöyle demiştir: “Bu âyette Allah Teâlâ onların kalplerinin engellendiğini kastetmiştir. Buna göre âyetin mânâsı şu şekildedir: Onların kalplerini katılaştır! Kalplerini mühürle ki, iman için bir daha yumuşamasın! İman etmek için uygun hale gelmesin!” Bu yorum Tevrat’ta geçen şu ifadeyle örtüşmektedir:

“Allah Teâlâ, Hz. Musa’ya şöyle demiştir: “Firavun’a git! Ben onun kalbini katılaştıracam. O iman etmeyecek. Nihayet Mısır’da olağanüstü olaylarım ve mucizelerim meydana gelecek.”

Firavun ve onun taraftarlarının başına gelen kalplerin sıkı sıkıya bağlanıp katılaştırılması, Allah Teâlâ’nın düşmanlarına karşı gösterdiği mükemmel adaletinden kaynaklanır. Kalplerin bağlanması, Allah Teâlâ tarafından inkâr edip yüz çevirmelerinden dolayı onlara verilmiş bir cezadır. Bu ceza, dünyada onlara verilen musibetlere benzer. Bu yüzden Allah Teâlâ, onlara bu şekilde ceza verdiği için övülür. Bu şekilde ceza vermek, Allah için güzel bir davranış iken, onlar için çok çirkin bir durumdur. Çünkü bu, Allah’ın adaletinin ve hikmetinin bir gereğidir. Onlar açısından ise, bu bir zulüm ve ahmaklıktır. Kaza ve kader, mutlak Âdil, Hakîm, Ğaniyy, Alîm olan yaratıcının bir fiilidir. O, iyiliği ve kötülüğü kendilerine en uygun yerde var eder. Kaza ve kaderin bir sonucu olarak meydana gelen kötü fiiller ise, zulüm, haksızlık ve ahmaklık olur. Bu tür fiiller, cahil, zalim ve ahmak kimselere aittir.¹⁰⁰³

وَقَالَ الَّذِي آمَنَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُونِ أَهْدِيكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ ﴿٣٨﴾ يَا قَوْمِ إِنَّمَا هِيَ دُنْيَا مَتَاعٌ وَإِنَّ الْآخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ ﴿٣٩﴾ مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَى إِلَّا بِمِثْلِهَا وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ دُونِ أُوْلَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٤٠﴾

1002 Yûnus 10/88-89.

1003 Şifâu'l-alîl, s. 96-97.

38. O iman eden kimse şöyle dedi: Ey kaumim! Siz bana uyun! Sizi doğru yola götüreceğim.

39. Ey Kaumim! Şüphesiz bu dünya hayatı, geçici bir eğlencedir. Ama âhiret, gerçekten kalınacak yurttur.

40. Kim bir kötülük işlerse, onun kadar ceza görür. Kim de kadın veya erkek, mümin olarak faydalı bir iş yaparsa işte onlar, Cennete girecekler, orada onlara hesapsız rızık verilecektir.

Tefsiri:

Dikkat edilecek olursa iman eden kişi “Sizi doğru yola götüreceğim.” dedi. Ancak hangi yolun doğru yol olduğunu belirtmedi. Daha sonra bu yolu açıkladı. Sözlerine dünyayı kötüleyip onun önemsiz olduğunu söyleyerek başladı. Çünkü dünyaya bağlanmak, bütün kötülüklerin kaynağıdır. Daha sonra âhireti, ahretin hakikatine vâkıf olmayı ve oranın ebedi vatan olduğunu ifade etti. Son olarak iyi ve kötü amelden ve her ikisinin karşılığından bahsetti. Bununla muhataplarını helâk edici şeylerden caydırmayı ve yaklaşan gerçekle yüzleşmeye hazırlanmalarını hedeflemiştir. Sanki burada şöyle demek istemiştir: “Doğru yol, dünyaya yüz çevirip âhirete rağbet etmek, cezasından korkarak kötü amellerden uzak durmak ve mükâfatını umarak iyi amel işlemede yarış halinde olmaktır.”¹⁰⁰⁴

وَيَا قَوْمِ مَا لِيَ أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَاةِ وَتَدْعُونَنِي إِلَى النَّارِ ﴿٤١﴾ تَدْعُونَنِي لِأَكْفُرَ بِاللَّهِ وَأُشْرِكَ بِهِ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَأَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْغُرُزِ الْعَفَاةِ ﴿٤٢﴾ لَا جَزْمَ أَنَّمَا تَدْعُونَنِي إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ وَأَنْ مَرَدَّنَا إِلَى اللَّهِ وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ﴿٤٣﴾ فَسَتَذْكُرُونَ مَا أَقُولُ لَكُمْ وَأَفْوِضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٤٤﴾ فَوَقَاةَ اللَّهِ سَيِّئَاتٍ مَا مَكُرُوا وَخَاقٍ بَالٍ فِرْعَوْنَ سُوءِ الْعَذَابِ ﴿٤٥﴾ النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ ﴿٤٦﴾

41. Ey kaumim! Nedir bu hal? Ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz beni ateşe çağırıyorsunuz.

42. Siz beni, Allah'ı inkâr etmeye ve hiç tanımadığım nesneleri O'na ortak koşmaya çağırıyorsunuz. Ben ise sizi, azîz ve çok bağışlayan Allah'a dâvet ediyorum.

43. Gerçek şu ki, sizin beni dâvet ettiğiniz şeyin dünyada da âhirette de dâvete değer bir tarafı yoktur. Dönüşümüz Allah'adır, aşırı gidenler de ateş ehlinin kendileridir.

44. Size söylediklerimi yakında hatırlayacaksınız. Ben işimi Allah'a havale ediyorum. Şüphesiz Allah, kullarını çok iyi görendir.

45. Nihayet Allah, onların kurdukları tuzakların kötülüklerinden bu zatı korudu, Firavun'un kavmini ise kötü azap kuşatıverdi.

46. Onlar sabah akşam o ateşe sokulurlar. Kıyametin kopacağı gün de: Firavun ailesini azabın en çetinine sokun (denilecektir)!

Tefsiri:

Bu âyet Firavun'un kendisinin daha şiddetli bir azaba çarptırılacağına dikkat çeker. Çünkü ailesi ona tabi olarak en çetin azaba girecektir. Şöyle ki; Firavun onları yoldan çıkarmıştır. Peşinden gidenler de ona itaat etmiştir. Firavun onları aldatmış. Onlar da ona tabi olmuştur. Bu yüzden Firavun, dünyada peşinden sürüklediği insanların kıyamet günü de önderleri olacak ve onları Cehenneme sürükleyecektir. Nitekim bu hususta Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Firavun, kıyamet gününde kavminin önüne düşecek ve onları (çekip) ateşe götürecektir. Varacakları yer, ne kötü yerdir!"¹⁰⁰⁵

Bu âyette (Ğâfir 40/46) kastedilen mânâ şudur: Firavun ailesi, aşırı derecede inkârcı olmaları, insanları Allah'ın yolundan alı koymaları ve Allah'a iman edenleri cezalandırmaları yüzünden en ağır azaba çarptırılacaklardır. Cehennem'de küfrün elebaşları ile onlara tabi olanlara aynı ceza verilmez. Bundan dolayıdır ki, Hz. Peygamber -sallâllâhu aleyhi vesellem- Heraklius'a yazdığı mektupta şu ifadeyi kullanmıştır: "Eğer Müslüman olmayı reddedersen, Arîsîlerin günahı da senin boynunadır."¹⁰⁰⁶

Burada geçen Arîsîler lafzından asıl maksat, başkasına tabi olan insanlardır. Bu yüzdendir ki İblis, Cehennem'de en şiddetli azaba çarptırılacak varlıktır. Ateşten biçilmiş elbiseyi ilk o giyecektir. Çünkü o, her türlü küfrün, şirkin ve kötülüğün öncüsü olmuştur. Allah'a isyan eden herkes, ancak onun kıskırtmasıyla isyan etmiştir. Daha sonra yandaşlarından ve âvânelerinden kendisine en yakın varlıklar sırasıyla Cehenneme girecektir. Hiç kuşkusuz inkâr derece derecedir. İnkârlar derece bakımından bir değildir. Bunun gibi iman da derece derecedir. Kimi imanlar kimi imamlardan daha faziletlidir. Müminlerin de tamamı aynı derecede değildir. Allah katında farklı makamlara sahiptirler. Kâfirler de onlar gibidir. Hepsî aynı tabakada yer almaz. Cennet'in dereceleri olduğu gibi Cehennem'in de dereceleri vardır. Allah Teâlâ yarattıklarından hiçbirine zulmetmez. O, her şeyden müstağnîdir ve övgüye layık gerçek ilâhtır.¹⁰⁰⁷

1005 Hûd 11/98.

1006 Buhârî, Bedu'l-vahy, 6; Müslim, Cihâd ve seyr, 74.

1007 Tarîku'l-hicretyn, s. 380-381.

وَإِذْ يَتَحَاوُونَ فِي النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُعْتَدُونَ عَنَا نَصِينَا مِنَ النَّارِ ﴿٤٧﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُلٌّ فِيهَا إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ ﴿٤٨﴾ وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَا يَوْمًا مِنَ الْعَذَابِ ﴿٤٩﴾ قَالُوا أَوْلَمْ تَأْتِيَكُمْ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا بَلَى قَالُوا فَادْعُوا وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿٥٠﴾ إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ ﴿٥١﴾ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ﴿٥٢﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْهُدَى وَأَوْرَثْنَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ الْكِتَابَ ﴿٥٣﴾ هُدًى وَذِكْرَى لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٥٤﴾ فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ لَذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعُشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ﴿٥٥﴾

47. (Kâfirler) ateşin içinde birbirleriyle çekişirlerken zayıf olanlar, o büyüklük taslayanlara: Biz size uymuştuk. Şimdi ateşin birazını bizden savabilir misiniz? derler.

48. O büyüklük taslayanlar ise: Doğrusu hepimiz bunun içindeyiz. Şüphesiz yok ki Allah kulları arasında vereceği hükmü verdi, derler.

49. Ateşte bulunanlar Cehennem bekçilerine: Rabbinize dua edin, bizden, bir gün olsun azabı hafifletsin! diyecekler.

50. (Bekçiler:) Size peygamberleriniz açık açık deliller getirmediler mi? derler. Onlar da: Getirdiler, cevabını verirler. (Bekçiler ise): O halde kendiniz yalvarın, derler. Hâlbuki kâfirlerin yalvarması boşunadır.

51. Şüphesiz peygamberlerimize ve iman edenlere, hem dünya hayatında, hem şahitlerin şahitlik edecekleri günde yardım ederiz.

52. O gün zalimlere, özür dilemeleri hiçbir fayda sağlamaz. Artık lânet de onlarındır, kötü yurt da onlarındır!

53, 54. Andolsun ki biz Musa'ya hidayeti verdik ve İsrailoğullarına, akıl sahipleri için bir öğüt ve doğruluk rehberi olan Kitab'ı miras bıraktık.

55. (Resulüm!) Şimdi sen sabret! Çünkü Allah'ın vâdi gerçektir. Günahının bağışlanmasını iste. Akşam-sabah Rabbinizi hamd ile tesbih et!

Tefsiri:

Âyette geçen الْإِبْكَارِ kelimesi günün baş tarafı, الْعُشِيِّ kelimesi ise son tarafı anlamına gelir.¹⁰⁰⁸

إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ إِنَّ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبَرٌ مَّا هُمْ
بِالْبَغْيِ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿٥٦﴾ لَخَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ
مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾

56. Kendilerine gelmiş kesin bir delil olmaksızın, Allah'ın âyetleri hakkında münakaşa edenler var ya, hiç şüphe yok ki, onların kalplerinde, asla yetişemeyecekleri bir büyüklük hevesinden başka bir şey yoktur. Sen Allah'a sığın. Kuşkusuz O, işiten ve görendir.

57. Elbette göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük bir şeydir. Fakat insanların çoğu bilmez.

Tefsiri:

Bu âyette geçen göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük bir şeydir. ifadesini, göklerin ve yerin yaratılmasının hacim bakımından büyük olmadığına, aksine değer ve şeref bakımından daha büyük olduğuna delil getirmek son derece yanlıştır. Çünkü burada söz konusu olan yaratmadan maksat, yaratılan nesne değil, yaratma fiilinin kendisidir. Bu da, âhiretin varlığına delalet eden en büyük delillerdendir. Şöyle ki; sizin yaratmanızdan daha büyük bir olay olan gökleri ve yeri yaratan, öldükten sonra sizi yeniden yaratmaktan aciz kalabilir mi?! Buna benzer bir durum da Yâsîn suresindeki şu âyette geçerlidir: “Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratmaya kadir değil mi? Evet! Elbette kadirdir. O, her şeyi hakkıyla bilen yaratıcıdır.”¹⁰⁰⁹ Bu âyette geçen onların benzerlerini ifadesi yeniden dirilmeyi inkâr eden kimseler anlamına gelir. Burada Allah Teâlâ'nın gücünün hem ilk hem de ikinci yaratmaya şâmil olduğu belirtilerek bir çıkarımda bulunulmuştur. Çünkü Allah'ın kudreti, hem ilk yaratmaya hem de ikinci yaratmaya yeter. Allah'ın gücünün ilk yaratmaya yettiğini, ancak yeniden yaratmaya yetmediğini söylemek doğru olmaz.

Göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük bir şeydir. âyeti şu anlama gelir: Kudreti ulvî ve suflî âlemi yaratmaktan aciz kalmayan, insanları öldürdükten sonra tekrar diriltmekten nasıl aciz kalır!.. Bu konuda, hiçbir surette yıldızların ve gezegenlerin bir tesiri yoktur.¹⁰¹⁰

1009 Yâsîn 36/81.

1010 Miftâhu dâri's-saâde, s. 541-542.

وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُنَافِقُ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾ إِنَّ السَّاعَةَ لَأْتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٩﴾ وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ﴿٦٠﴾ اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦١﴾ ذَلِكَمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ قَائِلٌ يَوْمَئِذٍ كُنْتُمْ تُؤْفِكُونَ ﴿٦٢﴾ كَذَلِكَ يُؤَفِّكُ الَّذِينَ كَانُوا بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٦٣﴾ اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ قَرَارًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُورَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ ذَلِكَمُ اللَّهُ رَبُّكُمُ فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٤﴾ هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٥﴾ قُلْ إِنِّي نَهَيْتُ أَنْ أُعْبَدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَمَّا جَاءَنِي الْبَيِّنَاتُ مِنْ رَبِّي وَأَمَرْتُ أَنْ أُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٦﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخًا وَمِنْكُمْ مَنْ يُوَفِّي مِنْ قَبْلِ وَلِتَبْلُغُوا أَجَلًا مُّسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ هُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ فَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٦٨﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ أَنِّي يُضَرِّفُونَ ﴿٦٩﴾ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ وَبِمَا أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٧٠﴾ إِذِ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ ﴿٧١﴾ فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿٧٢﴾ ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٧٣﴾ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا بَلْ لَمْ نَكُنْ نَدْعُو مِنْ قَبْلُ شَيْئًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾ ذَلِكَمُ بِمَا كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ ﴿٧٥﴾ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوًى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٦﴾

58. Körle gören, inanıp iyi amellerde bulunanla kötülük yapan bir olmaz. Ne kadar az düşünüyorsunuz!

59. Kıyamet günü mutlaka gelecektir, bunda hiç şüphe yoktur. Fakat insanların çoğu buna inanmazlar.

60. Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana dua edin, kabul edeyim. Çünkü bana ibadeti bırakıp büyüklük taslayanlar aşağılanarak Cehenneme gireceklerdir.

61. İşte dinlenesiniz diye geceyi, görmeniz için de gündüzü yaratan Allah'tır. Şüphesiz Allah, insanlara karşı lütfkârdır. Fakat insanların çoğu şükretmezler.

62. İşte O, her şeyin yaratıcısı olan Rabbiniz Allah'dır. O'ndan başka ilâh yoktur. O halde nasıl olup da döndürülüyorsunuz!

63. Allah'ın âyetlerini inatla inkâr edenler işte (haktan) böyle döndürülür.

64. Yeri sizin için yerleşim alanı, göğü de bir bina kılan, size şekil verip de şeklinizi güzel yapan ve sizi temiz besinlerle rızıklandıran Allah'tır. İşte Allah, sizin Rabbinizdir. Âlemlerin Rabbi Allah, yücelerden yücedir.

65. O daima diridir; O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O halde dinde ihlâslı ve samimi kişiler olarak O'na dua edin. Her türlü övgü âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

66. (Resûlüm)! De ki: Bana Rabbinden apaçık deliller gelince, sizin Allah'ı bırakıp o taptıklarınıza kulluk etmem bana yasaklandı ve bana âlemlerin Rabbine teslim olmam emredildi.

67. Sizi topraktan, sonra meniden, sonra alakadan (aşılanmış yumurtadan) yaratan sonra bebek olarak çıkaran, sonra sizi güçlü kuvvetli bir çağa erişmeniz, sonra da ihtiyarlamanız -ki içinizden daha önce vefat edenler de vardır- ve belli bir vakte ulaşmanız için sizi yaşatan O'dur. Umulur ki düşünürsünüz.

68. O, hem diriltten hem de öldürendir. O, herhangi bir işin olmasını dilediği zaman yalnız "Ol!" der, o da olur.

69. Allah'ın âyetleri üzerinde tartışanları görmez misin? Nasıl da döndürülüyorlar?

70. Kitâb'ı ve peygamberlerimize gönderdiklerimizi yalanlayanlar elbette bileceklerdir.

71. Boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu halde sürüklenecilerdir:

72. Kaynar suda. Sonra da ateşte yakılacaklardır.

73. Sonra onlara şöyle denilecektir : "Ortak koştuklarınız nerede?"

74. Allah'tan başka (taptıklarınız nerede?) Diyecekler ki: "Bizden (uzaklaşıp) kayboldular; hayır, meğerse biz önceden hiçbir şeye tapmamışız (taptıklarımız hiçbir şey değilmiş) İşte Allah, kâfirleri böyle şaşırtır.

75. "Bu (durum) sizin yeryüzünde haksız olarak şımarmanızdan ve aşırı derecede sevinip böbürlenmenizden ötürüdür."

76. "Cehennem'in kapılarından girin, orada ebedî kalacaksınız. Ki birlenenlerin yeri ne kötüdür."

Tefsiri:

Allah'ın âyetleri hakkında bilgisizce mücadele edenlerin sözleri ve yaşam tarzları düşünüldüğü zaman, bu âyetlerle onların kastedildiği ve anlatılanlarla o kimselerin hallerinin örtüştüğü gerçeği ortaya çıkar. Naklî delillere akıl ile karşı koyup akli nakle önceleyen kimselerin başlattığı tartışma, Allah'ın âyetleri hakkında pervasızca yapılan en büyük tartışmalardandır. Çünkü böyle birinin başlattığı tartışmanın dört aşaması vardır:

- a) Kitap ve sünnetten oluşan naklî delillerin ilim ve yakîn ifade etmediği düşünmek.
- b) Naklî delillerin zâhirinin bâtil, teşbîh ve temsîl ifade ettiğine inanmak.
- c) Sarfî aklın bunlara muhalefet ettiği kanaatine sahip olmak.
- d) Aklın nakle öncelenmesini düşünmek.

Kişi bu dört aşamaya ancak, en büyük tartışma ile ulaşır. Bu âyetler ile kesin bir şekilde söz konusu tartışma kastedilmiştir. Bilgisizce tartışan insanların amelleri de onların söyledikleri sözün hakikatini bilmeyen kimseler için kendileri aleyhine şahit olur. Zîra onların amelleri, büyüklenme, kibirlenme, yeryüzünde haksız yere şımarma, çalım satma, yeryüzünde yücelme, fesat etme gibi kötü davranışlardan oluşur. Akli ile vahye karşı koyup akli vahye önceleyen kimselerin hepsi bu aşamalardan sonra bu hale gelmiştir. Bunlar, onların ilim ve inançlarıdır. Gerçek niyet ve amelleridir.¹⁰¹¹

فَاضْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَإِمَّا نُرَبِّتْكَ بِغَضِّ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَقَّعُكَ فَإِنَّا يَرْجِعُونَ ﴿٧٧﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَنْ قَضَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْطَعْ عَلَيْكَ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ فَإِذَا جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٧٨﴾ اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً فِي صُدُورِكُمْ وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٨٠﴾ وَزَيْرُكُمْ آيَاتِهِ فَأَيَّ آيَاتِ اللَّهِ تُنْكِرُونَ ﴿٨١﴾ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا أَكْثَرُ قُوَّةً وَأَنَارُوا فِي الْأَرْضِ فَمَا أَعْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾ فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٨٣﴾ فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحَدَهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ ﴿٨٤﴾ فَلَمْ يَكْ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سَنَّتْ اللَّهُ الْيَبِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ ﴿٨٥﴾

77. Onun için (Resûlüm), sen sabret! Şüphesiz Allah'ın vâdi gerçektir. Onlara söz verdiğimiz azabın bir kısmını ya sana gösteririz, yahut seni daha önce vefat ettiririz. Nasıl olsa onlar bize döneceklerdir.

78. Andolsun, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var, durumlarını sana bildirmediğimiz kimseler de var. Hiçbir peygamber Allah'ın izni olmaksızın herhangi bir âyeti kendiliğinden getiremez. Allah'ın emri gelince de hak uygulanır ve o zaman bâtilı seçenler hüsrana uğrayacaklardır.

79. Allah, kimine binesiniz, kimini yiyesiniz diye sizin için hayvanları yaratandır.

80. Onlarda sizin için daha nice faydalar vardır. Gönüllerinizdeki bir arzuya, onlara binerek ulaşırsınız. Onların ve gemilerin üstünde taşınırsınız.

81. Allah size âyetlerini gösteriyor. Şimdi, Allah'ın âyetlerinden hangisini inkâr edersiniz?

82. Onlar yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, kendilerinden öncekilerin sonu nasıl olmuştur, görsünler! Öncekiler bunlardan daha çoktu, kuvvetçe ve yeryüzündeki eserleri bakımından da daha sağlam idiler. Fakat kazandıkları şeyler onlara asla fayda vermemiştir.

83. Peygamberleri onlara apaçık bilgiler getirince, onlar kendilerinde bulunan (beşerî) bilgiye güvendiler (onu alaya aldılar). Alaya aldıkları şey kendilerini boğuverdi.

84. Artık o çetin azabımızı gördükleri zaman: Allah'a inandık ve O'na ortak koştuğumuz şeyleri inkâr ettik, derler.

85. Fakat azabımızı gördükleri zaman imanları kendilerine bir fayda vermeyecektir. Allah'ın kulları hakkında süregelen âdeti budur. İşte o zaman kâfirler hüsrana uğrayacaklardır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

FUSSİLET SÛRESİ

[54 Âyet]

حَمْدٌ ﴿١﴾ تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿٢﴾ كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٤﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Ha, Mim.

2. (Bu) Rahmân, Rahîm'den indirilmiştir.

3. Bilen bir toplum için âyetleri açıklanmış Arapça okunan bir Kitâbdır.

4. Müjdeleyici ve uyarıcı olarak (gönderilmiştir). Fakat çokları (onu düşünüp kabûl etmekten) yüz çevirmiştir; onlar işitmezler.

Tefsiri:

Dördüncü âyette Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerîm'i uyarıcı ve müjdeleyici olarak tavsif etmiştir. Hem uyarmak, hem de müjdelemek, Kur'an'ın bir parçasıdır. Çünkü bu kitap, emir, nehiy, hadler, haram ve diğer hükümleri içerir. Uyarıcı ve müjdeleyici vasıflarının ona nispet edilmesi mecâzîdir.¹⁰¹²

وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ
فَاعْمَلْ إِنَّا عَامِلُونَ ﴿٥﴾ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَى إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ
فَاسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوا وَوَيْلٌ لِلْمُشْرِكِينَ ﴿٦﴾ الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ
بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٧﴾

5. Dediler ki: “Ey Muhammed! Bizi çağırdığın şeye karşı kalbimiz kapalıdır, kulaklarımızda bir ağırlık ve seninle bizim aramızda bir perde vardır. Sen istediğini yap, bizde istediğimizi yapıyoruz.”

6. De ki: “Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Bana ilâhınızın tek bir ilâh olduğu vahyediliyor. O’na yönelerek işlerinizi düzeltin, O’ndan mağfiret dileyin. O’na ortak koşanların vay haline!”

7. Onlar zekâta yanaşmazlar; âhireti inkâr edenler de yalnız onlardır.

Tefsiri:

Burada söz konusu olan zekâtın maksat, nefislerin arındırılmasıdır. Buna göre bu âyette, müşriklerin nefislerini arındıracak tevhi'd inancına yanaşmadıkları ifade edilmiştir. Bu yüzden bir çok selef âlimi, “zekâta yanaşmazlar (لا يؤمنون) “lâilâhe illallâh demezler” şeklinde tefsîr etmişlerdir.

Yalnızca Allah’a ibadet etmek, O’na ortak koşmamak ve Allah’ı bütün varlıklardan daha fazla sevmek, peygamberlerin yaptığı en büyük vasiyet ve toplumları dâvet ettikleri en büyük çağrıdır.¹⁰¹³

Selef müfessirlerinin çoğu ile onlardan sonra gelen bir çok tefsîr alimi bu âyette geçen zekât kelimesini tevhid inancı olarak yorumlamışlardır. Buna göre zekât, Allah’tan başka ilâh olmadığını kabul etmek ve iman etmektir. Bununla kişinin kalbi arınır. Kalpten Hakk’ın dışında diğer varlıkların ilâhlık vasfı silinir. İşte bu, kalbin temizlenip arınması anlamına gelir. Allah’ın yegane ve gerçek ilâh olduğunun kalpte yerleşmesi, her türlü temizlenmenin ve gelişmenin ana kaynağıdır. Çünkü التزكي kavramı Arap dilinde her ne kadar gelişmek, artmak ve bereketlenmek anlamına gelse de, bu mânâlar ancak kötülüklerin bertaraf olmasıyla mümkün olur. Bundan dolayı zekâtta hem o mânâlar, hem de bu mânâ söz konusudur.

Kalplerin ve ruhların kendisiyle arındığı esas, tevhi'ddir. Tezkiye ise, bir şeyi temiz kılmaktır. Bu kavram eşyanın zâtının temizlenmesi için kullanıldığı gibi, temiz görüldüğünü ifade etmek için de kullanılır. Buna benzer şekilde âdil kabul edilen kimseler için عدلته, fâsık görülen kimseler için de ففسه fiilleri tercih edilir. Birinin âdil veya fâsık olması düşünce bazındadır.¹⁰¹⁴

1013 Miftâhu dâri's-saâde, s. 457.

1014 İğâsetu'l-lehfân, s. 49.

إِنَّ الدِّينَ أَمْنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٨﴾ قُلْ أَنْتُمْ لَنْ تُكْفُرُوا
بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَنْدَادًا ذَلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٩﴾
وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً
لِلنَّاسِ لَيْلٌ ﴿١٠﴾

8. Şüphesiz iman edip iyi iş yapanlar için tükenmeyen bir mükâfat vardır.

9. “Siz yeri iki günde yaratanı mı inkâr ediyor ve O’na eşler koşuyorsunuz! O, âlemlerin Rabbidir” de.

10. Yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi, onu bereketli kıldı; arayanlar için yeryüzünde gıdalarını normal olarak dört gün içinde yetiştirmesi kanununu koydu.

Tefsiri:

Onuncu âyette belirtilen dört güne bir önceki âyetten geçen iki gün de dahildir. Eğer böyle olmasaydı yaratma günlerinin sayısı sekiz olurdu.¹⁰¹⁵

Allah Teâlâ bazı günleri uğursuz olarak nitelendirmişti. Nitekim şu âyetten bu durum söz konusudur:

ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا
أَتَيْنَا طَائِعِينَ ﴿١١﴾ فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ
أَمْرًا وَرَبَّنَا السَّمَاءُ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَا ذَلِكَ تَقْدِيرَ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿١٢﴾ فَإِنْ
أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ ضَاعِقَةً مِثْلَ ضَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ ﴿١٣﴾ إِذْ جَاءَهُمُ الرُّسُلُ
مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ قَالُوا لَوْ شَاءَ رَبُّنَا لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً فَإِنَّا
بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿١٤﴾ فَأَمَّا عَادُ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا
مَنْ أَشَدُّ مِنْ قُوَّةِ أَوْلَئِكَ يَرَوْنَ أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِآيَاتِنَا
يَخْتَدُونَ ﴿١٥﴾ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحْسَابٍ لِنُذِيقَهُمْ عَذَابَ
الْجَزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَىٰ وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ ﴿١٦﴾

11. Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi, ona ve yeryüzüne: “İsteyerek veya istemeyerek buyruğuma gelin” dedi. “İsteyerek geldik” dediler.

12. Böylece onları, iki gün içinde yedi gök var etti ve her göğün görevini vahyetti. Yakın göğü ışıklarla donattık ve bozulmaktan koruduk. İşte bu bilen, güçlü olan Allah kanunudur.

13. Eğer yüz çevirirlerse deki: “Ben sizi Ad ve Semud kavimlerinin başlarına gelen yıldırıma benzer bir yıldırıma karşı uyardım.”

14. Onlara “Allah’tan başkasına kulluk etmeyin” diyerek önlerinden ve arkalarından peygamberler geldiği vakit, “Rabb’imiz dileseydi melekler indirirdi. Onun için biz sizin gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz” demişlerdi.

15. Ad kavmi, yeryüzünde haksız olarak büyüklük tasladı ve: “Bizden daha kuvvetli kim var?” dediler. Onlar kendilerini yaratan Allah’ın kendilerinden daha kuvvetli olduğunu görmediler mi? Onlar bizim ayetlerimizi kasten inkâr ediyorlardır.

16. Bundan dolayı, biz de onlara dünya hayatında zillet azâbını tatırmak için o uğursuz günlerde¹⁰¹⁶ soğuk bir rüzgâr gönderdik. Âhiret azâbı elbette daha çok rüsvay edicidir. Onlara yardım da edilmez.

Tefsiri:

Hiç kuşkusuz, Allah’ın kendisinin ve peygamberlerinin düşmanlarına ceza verdiği günler, onlar için uğursuz ve kötü günlerdir. Çünkü bu günlerde kötülüğe uğramışlardır. Hâlbuki bu günler, Allah’ın dostu müminler için hayırlı günlerdir. Cezaların verildiği günler, ilâhî mesajı yalanlayanlar için uğursuzluk günleri olurken, ilâhî mesaja inananlar için mutluluk günleri olur. Bu durum kıyamet gününe benzer. Kıyamet günü de, kâfirler için zor ve uğursuz bir gündür. Müminler için ise, hem kolay hem de mutluluk dolu bir gün olacaktır.

Mücâhid âyette geçen “أيام نحسات” ifadesini “uğursuz günler” olarak tefsîr etmiştir.

Dahhâk ise şöyle demiştir: “Bu ifade çok şiddetli soğuk anlamına gelir. Bu şiddetli soğuk Âd kavmi için azâb olmuştur.”

1016 Âyette geçen “uğursuz günler” tabiri ile, gönderilen şiddetli fırtınanın ardı arkası kesilmeden devam ettiği ve bu yüzden kavmin helâk olduğu günler kastedilir. Günlerin kendisinde uğursuzluk diye bir şey yoktur. Bu tür inançlar İslâm’a aykırıdır. [Mütercim]

Dilimize “uğursuz” olarak tercüme edilen نحسات kelimesi, نحى kökünden gelir. Aslında bu kelime, ufkun kızarıp bakır gibi olması, bir başka ifade ile dumansız yağım gibi olması hakkında kullanılırdı. Daha sonraları uğursuzluk için kullanılır olmuştur. bk. Rağib el-İşfehâni, Müfredât, s. 487. [Mütercim]

Ebu Ali şöyle demiştir: “Asmaî الحى kelimesinin soğuk anlamına geldiği hususunda şu beyti okumuştur:

كَأَن سَالِفَهُ مَزَجَتْ بِنَحْسٍ يَحِيلُ شَفِيفُهَا الْمَالُ الزَّلَالَا

Şarabı âdeta rüzgârda soğutulmaya bırakılmış

Akar gider boğazdan tatlı su gibi...¹⁰¹⁷

İbn Abbâs şöyle demiştir: “النحس peş peşe gelen günler anlamına gelir.”

Bu kelime şu âyette ise şöyle geçmektedir: “Biz, onların üstüne, uğursuzluğu devamlı bir günde dondurucu bir rüzgâr gönderdik.”¹⁰¹⁸ Âd kavmine gönderilen azâb yüzünden gün uğursuz hale gelmiştir. Bu âyet ile, dünya musibetlerinin insanlardan bir müddet sonra kalkmasına rağmen, bu uğursuz günlerin Âd kavminin yakasını bırakmadığı ifade edilmiştir. Âyette bahsi geçen uğursuzluk, peygamberleri yalanlayan kimseler hakkında dâima var olmuştur.

Âyette geçen المنع (devamlı), اليوم (gün) kelimesinin değil, النحس (uğursuzluk) kelimesinin sıfatıdır. Bu sözcüğün, gün kelimesinin sıfatı olduğunu, bunun da ayın son çarşambası olduğunu, dolayısıyla ayın son çarşambasının uğursuz bir gün olduğunu zannedenler hata etmişlerdir. Kur’an’ı yanlış anlamışlardır. Çünkü âyette bahsi geçen gün, içinde meydana gelen olaylara göre nitelenir. Her ne kadar bu gün, Allah’ın düşmanları için azâb ve bela günü olsa da, yine de O’nun nice nimetleri bu günde dostlarına ulaşmıştır. Tıpkı diğer günlerde olduğu gibi. Özetle ifade edecek olursak, bir günün neşeli ve uğursuz olması, içinde yaşanan olaylara bağlıdır. Eğer bir günde, Allah’ın rızasına uygun ameller işleniyorsa, o gün mutluluk günüdür. Yok eğer Allah’ın rızasına muhalif, peygamberlerin getirdiği ilâhî mesajlara aykırı işler yapılıyorsa o gün, kötü gündür. Aynı gün, bir grup için mutluluk günü olurken diğer grup için kötülük günü olur. Bedir Savaşı’nın yapıldığı günü buna örnek olarak verebiliriz. Çünkü savaş günü müminler için sevincin yaşandığı bir gün olmuşken, kâfirler için kötü bir gün olmuştur.¹⁰¹⁹

1017 bk. Ezherî, Tehzîbu'l-luğa, IV, 186; Zebîdî, Tâcu'l-arûs, V, 541. [Mütercim]

1018 el-Kamer 54/16.

1019 Gerçekten de İbn Kayyim burada son derece kıymetli izahlarda bulundu. Allah kendisine merhametiyle muamele etsin. Üzülererek ifade edelim ki, günümüzde hem doğuda hem de batıda kendilerini medeni olarak kabul eden bir çok millet, uğursuzluk inancına kapılmıştır. Bazıları, burcuna veya astrologunun kendisine söylediklerine bakmadan yerinden kımıldamıyor. Bu, şeytana ibadet etmenin bir türüdür. Sapıkların, zındıkların ve mülhidlerin yolundan ilerlemenin bir örneğidir. Böyleleri Allah’ın dininden uzaklaşırken, şirki savunur hale gelmiştir. Onlara tabi olanlar da, gafil ve şaşkın haldedir.

Hâlbuki bizim dinimiz, gerekli tedbirleri aldıktan sonra tevekkülle hareket etmemizi bize öğretmektedir. Müslümanın bu tür sapıklıklara meyletmesini yasaklamıştır.

Günlerin iyi-kötü, uğurlu-uğursuz olması konusunda yıldızların, semada görünmelerinin ve bir takım karinelerin herhangi bir rolü yoktur. Bunlardan yıldızlara dair bir takım hükümlerin çıkarılması imkânsızdır. Eğer günlerin kötü veya uğursuz olması konusunda yıldızların veya onların görünmesinin bir etkisi olsaydı, bu durum bütün âlem için geçerli olurdu. Bir yıldızın bir grup için uğursuz, diğer grup için uğurlu bir gün getirmesi ise imkânsızdır.¹⁰²⁰

وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ فَأَخَذَتْهُمُ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٧﴾ وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿١٨﴾ وَيَوْمَ يُخْرَجُ أَغْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٩﴾ حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاؤَهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَفْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾ وَقَالُوا لَجُلُودِهِمْ لَمْ شَهِدْهُمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَوُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٢﴾ وَذَلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرْذَاكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِنْ يَضْرِبُوا فَالْتَأَرْ مَتَوَىٰ لَهُمْ وَإِنْ يَسْتَعْتِبُوا فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَبِينَ ﴿٢٤﴾

17. Semud kaumine gelince onlara doğru yolu gösterdik; fakat onlar, körlüğü doğru yola tercih ettiler. Böylece yaptıkları yüzünden alçaltıcı azab yıldırımını onları yikaladı.

18. İnananları ve Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanları kurtardık.

19. Allah'ın düşmanları ateşe sürüldükleri gün toplanıp bir araya getirilirler.

20. Nihayet oraya vardıklarında kulakları, gözleri ve derileri, yaptıkları hakkında onların aleyhine şahitlik ettiler.

21. Derilerine: 'Aleyhimize niçin şahidlik ettiniz?' derler. Derileri: "Her şeyi konuşturan Allah bizi konuşturdu. İlk defa sizi O yaratmıştı, işte O'na döndürülüyorsunuz" cevabını verirler.

22. Siz kulaklarınızın, gözlerinizin ve derilerinizin, aleyhinize şahidlik etmesinden sakınmıyordunuz, yaptıklarınızdan çoğunu Allah'ın bilemeyeceğini sanıyordunuz.

23. İşte Rabb'inize karşı beslediğiniz bu zannınız, sizi helâk etti, ziya-
na uğrayanlardan olup çıktınız.

24. Şimdi eğer dayanabilirlerse, onların yeri ateştir. Ve eğer (dünyaya
dönüp Allah'ı) hoşnut etmek isterlerse, memnun edilecek değillerdir.

Tefsiri:

استعَب fiilindeki س harfi taleb içindir. Ancak bu fiil, عتب kökünden türetilmiş rubâî mezid fiil olan اُعتَب'nin masdar mânâsını talep etmek için kullanılır. Bu kökün sülâsî masdarını istemek için değil. اُعتَب'nin masdarı اِعتَاب ise azarlamamanın giderilmesi mânâsına gelir. Hasılı استعَب fiili, azarlamaya son verilmesini istemek için kullanılır.

Bu durumda وإن يَتَعَبُوا ifadesi, “bizim onları azarlamamıza son vermemizi isterlerse” anlamına gelir. Arapçada bu kökten türetilmiş kelimelerle kurulan bazı cümleleri ve anlamlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

عتب عليه: Ona kızdı ve ondan yüz çevirdi.

استعَب السيد عبده: Efendi, kölesinden kendi rızasına uygun işler yapmak sure-
tiyle ona olan kızgınlığını gidermesini istedi.

أعتبه عبده: Köle efendisine itaat ederek onun öfkesini dindirdi.

استعَب العبد سيده: Köle efendisinden kendisine kızmasını ve onu azarlamasını bırakmasını istedi.

أعتبه سيده: Efendi kölesine olan kızgınlığına son verdi.

Bu bilgiler ışığında وإن يَتَعَبُوا فما هم من المعين âyetinin şu anlama geldiğini söyleriz: “Onlar bizim kendilerine olan azarlama ve öfkemizin sona erdirilmesini isteseler bile, öfkemizden ve azarlamamızdan kurtulan kullardan olamayacaklar-
dır.” Çünkü âhirette ne tevbeleri kabul edilir ne de günahları görmezden gelinir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Her ümmetten bir şahit gönderece-
ğimiz gün, artık kâfir olanların ne özür dilemelerine izin verilir ne de onların özür dilemeleri istenir.”¹⁰²¹ Bu âyetle de يَتَعَبُوا fiili ile kast edilen mânâ şudur: Onlardan tevbe edip ameli salih işleyerek bizim öfke ve paylamamızı dindirip rızamıza mazhar olmaları istenmez. Bir başka ifade ile, kıyamet günü kâfirlerden, Rableri'ni hoşnut edip, O'na ve peygamberlerine itaat ederek O'nun öfkesinden ve paylamasından kurtulmaları talep edilmez.

Konuyla ilgili bir başka âyetle ise Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Zulme-
denlerin, o gün özür beyan etmeleri fayda vermez; artık kendilerinden Allah'ı hoşnut edecek şeyleri yapmaları da istenmez.”¹⁰²²

1021 en-Nahl 16/84.

1022 er-Rûm 30/57.

Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi vesellem- de Tâiflilere dua ederken şöyle buyurmuştur: **لَكَ الْعَنِي**.¹⁰²³

العنِي ifâl bâbından türetilmiş bir isimdir. Yani **عَب** kökünün sülâsisinden türetilmemiştir. Bu durumda hadisin anlamı şu şekilde olur: Yâ Rabbi! Rızası kazanılmak istenen sensin! Sana itaat ederek Seni hoşnut edeceğim öfke ve azarlamanıdan kurtulmayı bana ancak sen nasip edersin! Benim yerime hoşuna giden neyse onu yap! Bana olan kızgınlığını ve öfkeni giderecek ne gerekiyorsa onu yap!

العنِي Allah'ın kulumu azarlaması anlamına gelir. **الِإِعْتَابِ** ve **العنِي** ise, Allah'ın kulu kendi rızasına mazhar kılması mânâsına kullanılır.

Bu kavramla ilgili dört husus vardır:

a) **العَنْبِ** Azarlama Allah'a ait bir fiildir. Kul ise Rabbinin azarlayamaz. Çünkü O, Muhsin (iyilik eden) ve Âdil (adaletle muamele eden)'dir. Bu durumda kulun O'na serzenişte bulunması düşünülemez. Eğer böyle bir şey olursa, kul zalim olur. Bunun aksini iddia eden müfessirler büyük yanılğı içindedir.

b) **الِإِعْتَابِ** hem Allah'tan hem de kuldan olur. Şöyle ki; Allah Teâlâ kulu- na öfkelenip kızmaya son verir. Kul da Allah'ın kendisine öfkelenip kızmasını engelleyecek davranışlarda bulunur. Ancak kulun, Allah'ın kendisine öfkelenip azarlamasını sona erdirecek gücü yoktur. Ancak Allah'ın öfke ve paylamasına son verdirecek bir takım davranışlarda bulunması ile bunu sağlar.

c) **العنِي**, **الِإِعْتَابِ** in ismidir.

d) **الِإِعْتَابِ** Bu da hem Allah'tan hem de kuldan olur. Mesela **يَتَعَبُ عِبَادَهُ** cümlesi, "Allah, kullarından onlara olan öfkesini ve paylamasını sona erdirecek davranışlarda bulunmalarını ister" anlamına gelir. Kûfe'de deprem olduğu zaman İbn Mes'ûd'un söylediği şu söz de bu mânâdadır: **إِنْ رَبِّكُمْ يَسْتَعِيبُكُمْ فَأَعْتَبُوهُ** (Rabbiniz, sizden kendi rızasına uygun işler yaparak O'nun öfke ve paylamasından kurtulmanızı istiyor. O halde siz de O'nun rızasına uygun hareket ederek öfke ve paylamasından kurtulun!)

Şu hadiste de **اِسْتَعَبَ** fiili bu mânâda kullanılmıştır: **عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَتَقَى أَحَدُكُمْ الْمَوْتَ إِذَا فُجِعًا فَلَعَلَّهُ يَزْدَادُ وَإِنَّمَا مِثْنَا فَلَعَلَّهُ يَنْتَفِئُ** (Ebu Hureyre Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurduğunu nakletmiştir: Sizden biri başına gelen bir kötülükten dolayı ölmeyi temenni etmesin! Belki o kişi iyi biridir. Yaşadığı sürece iyiliği artacaktır. Belki o kimse kötü biridir.

1023 İbn İshak bu hadisi senetsiz olarak nakletmiştir. bk. II, 29. Heysemî bu hadis hakkında şöyle demiştir: Taberânî bu rivâyeti Abdullah İbn Ca'fer kanalıyla nakletmiştir. Senesinde tanımadığım raviler vardır. bk. Mecmau'z-zevâid, VI, 35;

Elbânî "ed-Difâ' anil-hadisî'n-Nebevi" adlı eserinde bu hadisin zayıf olduğunu beyan etmiştir. bk. s. 19; Ayrıca Elbânî'nin "Fıkhu's-sîra" üzerine yaptığı talike de bk. s. 134.

Allah'tan tevbe edip affa mazhar olması ümidiyle kendisini azarlaması için O'na yalvaracaktır.)¹⁰²⁴

الاستعاب, karşı tarafın razı olmasını istemeye benzer. Nitekim rivâyette şöyle geçmektedir: Kul Rabbinin rızasını ister. Rabbi de ondan razı olur. Çünkü Allah rızası istenen ve razı olan ilâhtır.” Ancak Allah'ın razı olmasını istemek öfke ve paylamasından kurtulmayı istemekten daha ileridedir. Çünkü الاسترضاء, Allah'ın rızasına talip olmak demektir. الاستعاب ise O'nun öfkесinin dinmesini ve paylaşmasının sona ermesini dilemektir. Ancak bu iki kavram birbirini gerektirir.

Burada anlattıklarımız herkese yeter. Bunlarla yetinenler, bu konuda bir çok fesatçının neden olduğu hatalara düşmekten korunur.¹⁰²⁵

وَقِضْنَا لَهُمْ قُرْنَاءَ فَزَيَّنُوا لَهُمْ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمِ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ﴿٢٥﴾

25. Biz onlara bir takım arkadaşlar musallat ettik de onlar önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini bunlara süslü gösterdiler. Kendilerinden önce gelip geçmiş olan cinler ve insanlar için (uygulanan) azâb onlara da gerekli olmuştur. Kuşkusuz onlar hüsrana uğrayanlardır.

Tefsiri:

Bu âyette geçen önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini bunlara süslü gösterdiler ifadesi hakkında dört yorum vardır.

a) Allah Teâlâ müşriklere bir takım şeytan dostlar musallat kılar. Bu kimse-ler onlara, önceden yapageldikleri ve yapmaya da devam edecekleri, âhireti ve orada verileceği bildirilen mükâfat ve cezaları yalanlama gibi bir takım amelleri güzel göstermiştir.

b) Bu yorumun zıddı da ileri sürülmüştür. Buna göre âyette geçen “önlerin-de ve arkalarında ne varsa” ifadesi şu anlama gelir. Önlerinde olan şey, dünya hayatıdır. Yani şeytan dostlar müşrikleri dünya hayatına teşvik etmiş ve bu ko-nuda onları hırslandırmıştır. Arkalarında ifadesi ise âhireti yalanlamalarını ifade eder. Kötü arkadaşların inanmayanlara süslü gösterdikleri şey, dünya işleridir. Çünkü dünyanın yalnız maddî menfaat ve nefsânî isteklere uygun tarafını görür-ler ve sadece onu isterler. Âhîret işlerini de arkalarına atarlar. Dirilme ve hesabı inkâr ederler.

1024 Buhârî, Merdâ, 19; Müslim, Zıkr ve duâ, 10; Ebu Dâvûd, Cenâiz, 13; Nesâî, Cenâiz, 1.

1025 Bedâiü'l-fevâid, IV, 181-182.

c) Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: ما بين أيديهم (önlerindeki) ifadesi, peygamberleri yalanlamak ve şirk koşmak gibi atalarının öteden beri sürdürdükleri adetleri sevmeleri, ما بين خلفهم (arkalarındaki) ifadesi ise yeniden dirilme ve yeniden dirilmeden sonra yaşanacakları yalanlamaları anlamına gelir.

d) Âyette geçen süslü gösterme tabiri, müşriklerin amelleriyle ilgilidir. Bu durumda ما بين أيديهم ifadesi, “müşriklerin işlediği ameller”, ما بين خلفهم ise “müşriklerin işlemeye karar verdikleri ancak henüz işlemedikleri ameller” anlamına gelir. Buna göre âyetin anlamı şu şekilde olur: Biz onlara birtakım arkadaşlar musallat ettik. Bu arkadaşlar, onlara işledikleri ve işlemeye karar verdikleri amelleri süslü gösterdi.

Öyle anlaşılıyor ki, süslü gösterme fiili, bu yoruma daha uygundur. ما بين أيديهم ifadesi ile âhiretin kastedildiğini ileri sürenlerin yorumları ancak bir takdir ile isabetli olur. Söz konusu takdir ise şu şekilde yapılır: زينوا لهم التكذيب بالآخرة (âhireti yalanlamayı onlara güzel gösterdiler) Bu takdirle birlikte söz konusu yorum, isabetli hale gelir. Çünkü âyette bahsi geçen arkadaşlar müşriklere, âhirete yönelik amel işlemeyi terk etmeyi ve âhiret için hazırlık yapmayı bırakmayı güzel gösterdi. Bundan dolayı olsa gerek, tefsircilerin çoğu bu yorumu tercih etmiştir. Hatta Beğavî bu yorumun dışında başka bir yoruma yer vermemiştir.¹⁰²⁶ Beğavî bu yorumu Zeccâc'dan nakletmiştir. Zeccâc âyeti şu şekilde tefsîr etmiştir: Biz onlara, şeytanlardan oluşan dostlar musallat ettik. Nihayet söz konusu dostlar onları doğru yoldan saptırdı. Onlara halihazırda karşı karşıya oldukları dünya işlerini güzel gösterdi. Nihayet müşrikler, dünyayı âhirete tercih ettiler. Söz konusu dostlar, onları gelecekte karşılaşacakları âhiret hayatını yalanlamaya ve yeniden dirilmeyi inkâr etmeye dâvet ettiler.

Âyetin Kendilerinden önce gelip geçmiş olan cinler ve insanlar için (uygulan) azâb onlara da gerekli olmuştur. Kuşkusuz onlar hüsrana uğrayanlardır. bölümü, hem cinlerin hem de insanların mükellef varlıklar olduğu konusunda son derece açık bir delildir. Cinler de insanlar gibi emirleri yerine getirmek, yasaklardan kaçınmakla sorumludur. Her iki grup içinde mükâfat ve ceza söz konusudur.¹⁰²⁷

1026 Beğavî, Maâlimu't-tenzil, VI, 110.

1027 Tarîku'l-hicretyn, s. 389-390.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾
 فَلَنَذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَشْرَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾
 ذَلِكَ جَزَاءُ أَغْدَاءِ اللَّهِ النَّارُ لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ جَزَاءُ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٢٨﴾
 وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنَّا ضَالًّا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ نَجْعَلُهُمَا
 تَحْتَ أَفْدَامِنَا لِيَكُونُوا مِنَ الْأَسْفَلِينَ ﴿٢٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا
 تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾
 نَحْنُ أَوْلَىٰ بِكُمُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَلَكُم فِيهَا مَا تَشْتَهِي أَنْفُسُكُمْ
 وَلَكُم فِيهَا مَا تَدْعُونَ ﴿٣١﴾ نَزَّلًا مِنْ غُفُورٍ رَحِيمٍ ﴿٣٢﴾

26. İnkâr edenler: “Bu Kur’an’ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın, belki ona galip gelirsiniz” dediler.

27. İnkâr edenlere şiddetli bir azab taddıracağız ve onları, yaptıklarının en kötüsüyle cezalandıracağız.

28. İşte böyle; Allah’ın düşmanlarının cezası ateştir. Âyetlerimizi bile bile inkâr etmeleri karşılığı orası onların temelli kalacakları yerdir.

29. Ateşe giren kâfirler derler ki: “Rabb’imiz cinlerden ve insanlardan bizi saptıranları göster, onları ayaklarımızın altına alalım. Ki altta kalanlar olsunlar.”

30. “Şüphesiz, Rabbimiz Allah’tır” deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner. Onlara “Korkmayın, üzülmeyin, size vaad edilen Cennet’le sevinin!” derler.

31, 32. Biz dünya hayatında da, âhirette de sizin dostlarıyız. Gafûr ve Rahîm olan Allah’ın ikramı olarak orada sizin için canlarınızın çektiği her şey var ve istediğiniz her şey orada sizin için hazırdır.

Tefsiri:

Melek, kendisine en uygun kimseye karşı şu vazifeleri yerine getirir: Nasihatte bulunma, irşâd etme, iman üzere kalması için yardımcı olma, öğretme, dilinden doğru sözlerin akmasına vesile olma, düşmanlarını ondan savma, sürçüp günaha bulaştığı zaman onun bağışlanmasını dileme, unuttuğu zaman kendisine hatırlatma, üzüldüğü zaman onu teselli etme, korktuğu zaman kalbini dinginleştirme, uyuya kaldığı zaman namaza kalkması için onu uyandırma, ona hayır vaad etme, Allah’ın vaadini tasdik etmeye teşvik etme, dünyaya meyledip asıl hedefinden uzaklaşmaktan sakındırma, Allah’ın katında olan ödülleri kazanmaya teşvik etme vb.

Söz konusu melek, o kişinin yalnızlık anında yareni, dostu ve öğreticisidir. Ayağını sağlam basmasını sağlar, gönül ızdırâbını dindirir, hayır işlemeye teşvik eder, kötülük etmekten sakındırır, günaha bulaştığı zaman bağışlanmasını diler, iyilik yaptığı zaman iyiliğinin devam etmesi için dua eder, eğer abdestli olarak Allah'ı zikrederek uyursa onunla birlikte geceler, uykudayken bir düşmanı ona kötülük etmek isterse ona mani olur.¹⁰²⁸

وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىَّ الْهَوَىَّ لَا يَتَّبِعُوا الْحَسَنَةَ وَلَا السَّيِّئَةَ أَدْفَعُ بِأَلْبِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ ﴿٣٤﴾

33. İnsanları Allah'a çağıran, iyi iş yapan ve "Ben Müslümanlardayım" diyenden daha güzel sözlü kim olabilir?

34. İyilik ile kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel biçimde sav! O zaman seninle arasında düşmanlık bulanan kimse, sanki candan bir dost olur.

Tefsiri:

Kur'an bu prensibi, şeytanlaşmış insanları önlemek için öngörmüştür. Allah Teâlâ şeytan hakkında ise şöyle buyurmuştur: "Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah'asığın. Çünkü O, işitendir, bilendir."¹⁰²⁹ Bu âyetin sonunda yer alan *Çünkü O, işitendir, bilendir* (إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ) bölümü tekitli biçimde nâzil olmuştur. Şöyle ki, âyet tekit edatlarından *İn* ile başlamıştır. Sonra fasıl zamiri gelmiştir. Haberin başında da elif-lâm takısı bulunmaktadır. Ancak âyetin bu kısmı Arâf Suresi'nde tekitsiz biçimde *إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ* şeklinde geçmektedir.¹⁰³⁰ Doğrusunu en iyi Allah bilmekle birlikte bu durumun sırrı şu şekilde izah edilir: Allah Teâlâ Arâf Suresi'ndeki âyette, istiâzede yeterli olan vasfını zikretmekle yetindi ve kendisinin işitip bildiğini haber verdi. Zîra Allah Teâlâ kulun istiâzesini işitir ve ona cevap verir. Kulun neden kendisine sığındığını bilir ve sığınılan şeyden onu korur. Kısacası Allah Teâlâ'nın işitme sıfatı, istiâzede bulunan kulun sözlerine yöneliktir. İlim sıfatı ise, yapılmasından Allah'a sığınılan fiille ilgilidir. Böylece istiâzeden maksat hâsıl olur. Bu durum istiâzenin geçtiği iki âyet-i kerimede de geçerlidir. Ancak Fussilet Suresindeki âyet tekit, ta'rîf ve tahsîs bakımından diğerinden ayrılır. Çünkü bu âyet, Allah Teâlâ'nın sözlerini işittiği ve kendilerinden haberdar olduğu hususunda ileri geri konuşan kimselerin bu

1028 Ravdatu'l-muhibbîn, s. 246.

1029 Fussilet 41/36.

1030 el-Arâf 7/200.

düşüncelerini çürütmek için inzâl buyurduğu âyetlerden sonra nâzil olmuştur. Nitekim Buhârî ve Müslim'de Abdullah İbn Mes'ûd'dan şu rivâyet nakledilmiştir: "Ka'be'nin yanında üç kişi bir araya geldi. Bunlardan ikisi Kureyşli biri Sakîfli idi veya ikisi Sakîfli biri Kureyşli idi. Üçü de göbekleri büyük, anlayışları kıt kimse-lerdi. İşlerinden biri diğerlerine "Ne dersiniz, acaba Allah bizim sözlerimizi işitiyor mu?" diye sordu. Biri "yüksek sesle konuştuğumuz zaman duyar, ancak kısık sesle konuşursak duymaz" diye cevap verdi. Diğerisi ise şöyle dedi: "Eğer birazını duyuyorsa, hepsini duyar." Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyetleri indirdi: *Siz, ne kulaklarınız, ne gözleriniz, ne de derileriniz aleyhinize şahitlik yapar diye düşünüp sakındınız. İşte Rabbinizi böyle sanmanız sizi mahvetti de hüsrana uğrayan-lardan oldunuz.*"¹⁰³¹

Allah'ın onların bu sözlerini inkâr ederken indirdiği âyetlerin devamında gelen istiâze âyetinin sonunda *إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ* ifadesi tektilli biçimde yer almıştır. Dolayısıyla bu ifade şu anlama gelir: Mükemmel mânâda işitme gücüne sahip olan, ilmiyle her şeyi kuşatan sadece O'dur. Allah düşmanı câhillerin zannettiği gibi insanların gizlice konuştuklarını işitmeyen, onların yaptığı bir çok şeyi bilme-yen bir ilâh değildir.

Ayrıca Fussilet Suresinde iyiliklerin kötülükle önlenilmesi emredilmiştir. İn-sanın kendisine kötülük yapana iyilik etmesi ondan yüz çevirmesinden daha zordur. Bundan dolayı bir sonraki âyetle şöyle buyrulmuştur: *"Buna (kötülüğe karşı iyilikle karşılık vermeye) ancak sabredenler kavuşturulur; buna ancak (ha-yırdan) büyük nasibi olan kimse kavuşturulur."*¹⁰³² Malum olduğu üzere şeytan, insanın kötülükleri bu şekilde önlemesini istemez. Bu yüzden ona vesvese verip durur. Bundan dolayıdır ki; Allah'a sığınan kişinin ihtiyacı gözetilerek Fussilet Suresinde yer alan istiâze âyetinin sonundaki ifadenin *إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ* şeklinde tektilli olarak gelmesi daha güzel olmuştur.

Bir de bu surenin akışında Allah'ın kemâl sıfatları ile bu sıfatların delilleri, O'nun rubûbiyetinin ve tevhîdinin şâhid ve kanıtlarından bahsedilmektedir. Bu yüzden bu âyetten sonra *"Gece ve gündüz, güneş ve ay O'nun ayetlerindendir"*¹⁰³³, *"Senin yeryüzünü kupkuru görmeyen de Allah'ın ayetlerindendir..."*¹⁰³⁴ pasajları nâzil olmuştur. Dolayısıyla Allah Teâlâ, *السَّمِيعُ* ve *الْعَلِيمُ* lafızlarını elif-lâmlı getirmek suretiyle bunların kendi isminden olduğuna işaret etti. Nitekim Allah'ın güzel isimlerinin tamamı ma'rife olarak gelmiştir.

Arâf Suresi'ndeki âyet ise, müşriklere ve onların şeytanlardan olan kardeş-lerine yönelik vaîd ile istiâzede bulunan kimseye yapılan vaadden sonra gel-mektedir. Şöyle ki; İstiâze yapan kimseye, kendisinin işiten ve bilen bir Rabbinin

1031 Fussilet 41/22-23. Rivâyet için bk. Buhârî, Tefsîr, (Fussilet), 2; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 42.

1032 Fussilet 41/35.

1033 Fussilet 41/37.

1034 Fussilet 41/39.

bulunduğu, müşriklerin tapıp durdukları ilâhlarının ise ne kendisiyle görebilecekleri gözlerinin ne de sayesinde işitebilecekleri kulaklarının olduğu belirtilmiştir. Allah'ın işitip bildiği, müşriklerin ilâhlarının ise, işitmediği, görmediği ve bilmediği ifade edilmiştir. Âdetâ müşriklere şöyle söylenmek istenmiştir: Siz, ibadet konusunda nasıl olurda Allah ile bu ilâhları bir kefeye koyarsınız!

Âyetin akışı bu şekildedir. Böyle bir akışa da ancak nekiralık yakışırdı. Tıpkı Fussilet Suresindeki âyetin sonuna ancak marifeliğin yakıştığı gibi.

Kelamının sırrını en iyi Allah bilir.

Ğâfir suresinde kâfirlerin Allah'ın âyetleri hakkında giriştikleri mücâdelenin şerrinden ve bu tutumlarına binaen sergiledikleri gözle görülen davranışlardan Allah'a sığınılması istenmişti: *"Kendilerine gelmiş kesin bir delil olmaksızın, Allah'ın âyetleri hakkında münâkaşa edenler var ya, hiç şüphe yok ki, onların kalplerinde, asla yetişemeyecekleri bir büyüklük hevesinden başka bir şey yoktur. Sen Allah'a sığın! Kuşkusuz O, işiten ve görendir."*¹⁰³⁵ Burada kendisinden Allah'a sığınılan husus, inkârcıların sözleri ile gözle görülen davranışları olunca âyet-i kerimenin sonu *إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ* (O, işiten ve görendir) şeklinde bitti. Ancak görülen hususların dışında da Allah'a sığınılan durumlar vardır. Malum olduğu üzere şeytan ve onun tayfası, bizim onları görmediğimiz bir yandan bizi görmektedirler.¹⁰³⁶ Bu durum iman ile Allah ve Resûlü'nün -sallallâhu aleyhi vesellem- haber vermesiyle bilinir.¹⁰³⁷

İnsanları) Allah'a çağıran, iyi iş yapan ve "Ben Müslümanlardanım" diyenden kimin sözü daha güzeldir!

Allah'a dâvet, bütün peygamberlerin ve onlara tabi olan insanların görevidir. Âlimler içinde yaşadıkları toplumda peygamberlerin halifeleridir. Diğer insanlar ise onlara tâbidir. Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- kendisine indirileni tebliğ etmesini emretmiş, onu insanlara karşı koruyup kollamayı da garanti etmiştir. Bunun gibi ondan öğrendiklerini tebliğ edenler de, dinin gereklerini yerine getirip anlattıkları ölçüde Allah'ın korumasına mazhar olurlar.

Hız. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- kendisinden işitilen bir âyet dahi olsa tebliğ edilmesini emretmiş.¹⁰³⁸ Bir hadis bile olsa kendisinden tebliğ edene dua etmiştir.¹⁰³⁹

1035 Ğâfir 40/56.

1036 bk. el-A'râf 7/27. [Mütercim]

1037 İğâsetu'l-lehfân, I, 96-97.

1038 Buhârî, Ehâdisu'l-enbiyâ, 50; Tirmizî, İlm, 13.

1039 Tirmizî, İlm, 7; Ebu Dâvûd, İlm, 10; İbn Mâce, Mukaddime, 40. Ayrıca bk. Elbânî, Silsiletu'l-ahâdisi's-sahîha, No: 404.

Hız. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- sünnetlerini ümmetine anlatmak, düşman askerlerinin göğsüne ok saplamaktan daha faziletli bir ameldir. Çünkü bir çok insan, düşmana karşı savaşır. Ama Hız. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- sünnetlerini ancak peygamberlerin vârisi olan alimlerle halifeleri insanlara ulaştırabilirler. Allah Teâlâ lütfu ve keremiyle bizi böylesi insanlardan eylesin! Bu insanlar, İbn Vaddâh'ın "el-Havâdis ve'l-bida'" adlı eserinde naklettiğine göre Hız. Ömer'in hutbesinde bahsettiği şu kimseler gibidir: "Peygamberlerin bulunmadığı her dönemde ilim ehlinde bir grubu var etmek suretiyle kullarına lütuf ve keremde bulunan Allah'a hamd olsun! Bu alimler, sapıtanları hidayete dâvet etmiş, onlardan gelen eziyet verici her şeye sabır göstermiş ve Allah'ın kitabı ile ölümlere hayat vermişlerdir. İblis'in katlettiği nice insanı canlandırmışlardır. Yolunu kaybetmiş nice şaşkına doğru yolu göstermişlerdir. Kanlarını ve mallarını insanların helâk olmaması için harcamışlardır. İnsanlar üzerinde ne kadar güzel etki bırakmışlardır. Ama insanlar onlara çok çirkin karşılık vermiştir. İnsanlar hem geçmiş dönemlerde hem de günümüzde onlara saygı duyup değer vermişlerdir. Rabbin onları unutmamıştır. Rabbin unutan değildir. Onların hikayelerini hidayet vesilesi yapmıştır. Onların sözlerinin güzelliğinden bahsetmiştir. Asla onların yolundan sapma! Her ne kadar onlar layık olmadıkları bir konumda bulunsalar da hakikatte yüce bir makamdadırlar."¹⁰⁴⁰

Abdullah İbn Mes'ûd da şöyle demiştir: "İslam'a tuzak olarak kurulan her bidat karşısında hakkı savunan mutlaka bir Allah dostu vardır. Onların bulunduğu meclislere gelmeyi bir ganimet bilin ve Allah'a tevekkül edin!"

Bu konuda Hız. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- Hız. Ali ile Muâz'a söylediği şu söz yeterlidir: "*Senin sayende Allah'ın bir kişiyi hidayete erdirmesi, senin için kızıl tüylü develere*¹⁰⁴¹ *sahip olmaktan daha hayırlıdır.*"¹⁰⁴² Hız. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- iki parmağını birleştirerek şöyle buyurmuştur: "*Benim sünnetimi kim ihya ederse, onunla ben, Cennet'te şu ikisi gibi oluruz.*"¹⁰⁴³ Konuyla ilgili bir başka hadis ise şöyledir: "*Kim hidayete dâvet eder ve bu dâvetine biri uyarsa, kıyamete kadar hidayete uyanın sevabının bir benzeri kendisine verilir.*"¹⁰⁴⁴

Hız. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- sünnetini tebliğ eden kimsenin sözlerine Allah'a hamdederek, O'nu överek, yücelterek, O'nun birliğini itiraf ederek ve kulları üzerindeki haklarını öğreterek başlaması gerekir. Daha sonra Hız. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- salavat getirip onun şanını yücelten ve metheden sözler söylemelidir. Aynı şekilde sözlerini salavat getirerek bitirmelidir.¹⁰⁴⁵

1040 İbn Vaddâh, el-Bida' ve'n-nehy, s. 3.

1041 Kızıl tüylü develer, o dönemde Araplar nezdinde en değerli varlıklar olduğu için bu tabir tercih edilmiştir. Aslında bu hadis şu anlamı taşır: Senin sayende Allah'ın bir kişiyi hidayete erdirmesi, senin için dünyanın en kıymetli mallarına sahip olmaktan daha hayırlıdır.

1042 Buhârî, Cihâd, 143; Fedâilu's-sahâbe, 9; Müslim, Fedâilu's-sahâbe, 34.

1043 Tirmizî, İlm, 16; İbn Mâce, Mukaddime, 37.

1044 Müslim, Kasâme, 27. Ayrıca bkz: Ebû Dâvûd, Edeb, 125; Tirmizî, İlm, 14.

1045 Celâu'l-efhâm, s. 249-250.

وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٣٥﴾ وَإِنَّمَا يَنْتَرِعُكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٦﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾ فَإِنِ اشْتَكَيْتُمْ أَفَالَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْأَمُونَ ﴿٣٨﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ إِنِّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُخْبِي الْمَوْتِ إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

35. Bu haslete ancak sabredenler kavuşturulur. Buna ancak hayırdaki büyük pay sahibi olan kimse kavuşturulur.

36. Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, işiten ve bilendir.

37. Gece, gündüz, güneş ve ay onun ayetlerindendir. Eğer Allah'â kulluk ediyorsanız, güneşe ve aya secde etmeyin. Onları yaratan Allah â secde edin.

38. Eğer büyüklük tasarlarsa bilsinler ki, Rabb'inin yanında bulunanlar (melekler), gece gündüz O'nu tesbih ederler ve onlar hiç usanmazlar."

39. Senin yeryüzünü kupkuru görmene de Allah'ın ayetlerindendir. Biz onun üzerine suyu indirdiğimiz zaman, harekete geçip kabarır. Ona can veren, elbette ölüleri de diriltir. O, her şeye kadirdir.

Tefsiri:

Bu âyette Allah Teâlâ, kullarına müşâhede edip hissettikleri diriltmeyi göstererek onların uzak gördükleri diriltmeye delil getirdi. Burada bir diriltmenin bir başka diriltmeye kıyası söz konusudur. Ayrıca bir şey, benzeri ile anlatılmıştır. Buradaki illet-i mûcibe ise Allah'ın kudretinin kapsamlı oluşu ve hikmetinin mükemmeliğidir. Yeryüzünün yeniden canlandırılması ise illetin delilidir.¹⁰⁴⁶

إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي آيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا أَفَمَنْ يُلْقَى فِي النَّارِ خَيْرٌ أَمْ مَنْ يَأْتِي
 آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٤٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
 بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ ﴿٤١﴾ لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ
 خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ﴿٤٢﴾ مَا يَقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ
 إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ ﴿٤٣﴾ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا
 فُضِّلَتْ آيَاتُهُ الْأَعْجَمِيَّةُ وَغَرِبْتُ قُلُوبُ الَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشَفَاءً وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
 فِي آذَانِهِمْ وَقُفْرٌ وَهُمْ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولَئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ ﴿٤٤﴾

40. Âyetlerimiz hakkında doğruluktan ayrıлып eğriliğe sapanlar bize gizli kalmazlar. O halde ateşin içine atılan mı daha iyidir, yoksa kıyamet günü güvenle gelen mi? Dilediğinizi yapın, O, yaptıklarınızı görmektedir.

41. Kendilerine gelen Kur'an'ı inkâr ettiler. Hâlbuki o yüce bir Kitaptır.

42. Geçmişte ve gelecekte ona bâtil karışmaz. Her yaptığını bir hikmete göre yapan ve övülmeye layık Allah katından indirilmiştir.

43. Ey Muhammed! Sana söylenen, senden önceki elçilere söylenmiş olandan başka birşey değildir. Senin Rabb'in hem bağışlama sahibi, hem de acı azap sahibidir.

44. Eğer biz onu, yabancı dilden bir Kur'an kılsaydık, diyeceklerdi ki "Âyetleri tafsilatlı şekilde açıklanmalı değil miydi? Arab'a yabancı kitap olur mu?" De ki: O, inananlar için doğru yolu gösteren bir kılavuzdur ve şifâdır. İnanmayanlara gelince, onların kulaklarında bir ağırlık vardır ve Kur'an onlara kapalıdır. (Sanki) onlara uzak bir yerden çağırılıyor (da Kur'an'da ne söylendiğini anlamıyorlar.)

Tefsiri:

İbn Abbâs şöyle demiştir: "İnanmayanların kulaklarında Kur'an'ı dinlemele-rine mani olan bir sağırlık vardır. Bu yüzden Kur'an onlara kapalı gelir."

Allah onların kalplerini de köreltmıştır. Bu yüzden anlayamazlar. (Sanki) on-lara uzak bir yerden çağırılıyor (da Kur'an'da ne söylendiğini anlamıyorlar.) Bu halleriyle onlar, çobanın bağırıp çağırmasından başka bir şey anlamayan hay-vanlar gibidir.

Mücâhid "onlara uzak bir yerden" ifadesini, kalplerine uzak bir yerden şek-linde tefsîr etmiştir.

Ferrâ da şöyle demiştir: “Biz de, anlamayan adam hakkında bu ifadeyi kullanırsınız. Ona ‘Sana uzak bir yerden sesleniyorlar’ deriz... Tefsîre dair nakledilen rivâyetlerin biri şöyledir: Öyle anlaşılıyor ki inkâr edenlere gökten seslenilecek. Ne var ki, onlar işitmeyecek.”

Kıscacası âyet-i kerime şu anlama gelir: Uzak bir yerden seslenilen kimsenin işitmediği, anlamadığı gibi o inançsızlar da Kur'an'ı işitmezler, anlamazlar.¹⁰⁴⁷

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتَلَفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَفُضِيَ بَيْنَهُمْ
وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ ﴿٤٥﴾ مَنْ عَمِلْ ضَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا
رَبُّكَ بِظَالِمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٤٦﴾

45. Andolsun ki Musa'ya kitap vermiştik de onda ayrılığa düşmüşlerdi. Rabb'inin verilmiş bir sözü olmasaydı, aralarında hükmedilmiş olurdu. Doğrusu onlar, onun hakkında şüphe içindedirler.

46. Kim iyi bir iş yaparsa, bu kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa aleyhinedir. Rabbin kullara zulmedici değildir.

Tefsiri:

Rabbin kullara zulmedici değildir ifadesi şu anlama gelir: Allah Teâlâ günahkârların işlemedikleri kötülüklerin cezasını onlara yüklemeyiz. İyi amel işleyenlerin de yaptıklarının mükâfaâtını almalarına mani olmaz.

إِلَيْهِ يَرْدُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ مِنْ أَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَى وَلَا
تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَيْنَ شُرَكَائِيَ قَالُوا أَدْنَاكَ مَا مَنَا مِنْ شَهِيدٍ ﴿٤٧﴾
وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَدْعُونَ مِنْ قَبْلُ وَظَنُّوا مَا لَهُمْ مِنْ مَّجِيسٍ ﴿٤٨﴾ لَا يَسْأَلُ
الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ وَإِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيُوقِشْ قَنُوطَ ﴿٤٩﴾ وَلَئِنْ أَدْنَاهُ رَحْمَةً
مِّنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مِّثْلِهِ لَيَقُولُنَّ هَذَا لِي وَمَا أَطْرُقَ السَّاعَةُ قَائِمَةٌ وَلَئِنْ رَجَعْتُ إِلَى
رَبِّي إِنَّ لِي عِنْدَهُ لَلْخُسَى فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنْ عَذَابٍ
غَلِيظٍ ﴿٥٠﴾

47. Kıyametin ne zaman kopacağı bilgisi O'na aittir. Allah'ın bilgisi dışında hiçbir ürün kabağından çıkmaz, hiçbir dişi gebe kalmaz ve doğurmaz. Onlara: “Bana koştüğünüz ortaklar nerede?” diye seslenildiği gün: “Sana arz ederiz ki bizde hiçbir gören yok” derler.

48. Önceden yalvarıp durdukları ilâhları onlardan uzaklaşmıştır. Kendilerinin kaçacak yerlerinin olmadığını anlamışlardır.

49. İnsan hayır istemekten usanmaz. Fakat kendisine bir kötülük dokunursa hemen ümitsizliğe düşer, üzüldür.

50. Andolsun ki, kendisine dokunan bir zarardan sonra biz ona bir rahmet tattırırsak: “Bu benim hakkımdır, kıyametin kopacağını sanmıyorum, Rabbime döndürülmüş olsam bile muhakkak O'nun katında benim için daha güzel şeyler vardır” der. Biz, inkâr edenlere yaptıklarını mutlaka haber vereceğiz ve muhakkak onlara ağır azâbdan tattıracağız.

Tefsiri:

Âyette geçen لي (Bu benim hakkımdır) ifadesinin anlamı hakkında müfessirlerden nakledilenler:

İbn Abbâs şöyle demiştir: Bu, benim katımdandır.

Mukâtil ise bu ifadeye şu şekilde mânâ vermiştir: Ben ona herkesten daha çok lâyığım.

Mücâhid de şöyle demiştir: Bu, benim amelimin karşılığıdır. Ben bunu hak ettim.

Zeccâc şöyle demiştir: Bu, amellerim sayesinde gerekli hale gelmiştir. Ben bunu hak ettim.

Bu âyette Allah Teâlâ insanı iki çirkin vasıfla tavsîf etti. Şöyle ki; insan kendisine kötülük dokunduğu zaman, ümitsiz kimse gibi olur. Umudu kırılmış kişinin mahzunluğuna bürünür. Eğer kendisine hayır dokunursa kendisine nimet veren ve lutfettikleri ile onu üstün kılanın Allah olduğunu unutur. Bu yüzden şımarır ve kendisinin bunu hak ettiğini zanneder.

Âyetin devamında Allah Teâlâ bu iki özelliğe insanın yeniden dirilmeyi yalanlamasını da ekledi: *Kıyametin kopacağını sanmıyorum.*

Bundan sonra da, onun asılsız zannını zikretti. Zîra o, yeniden dirildiği takdirde Allah'ın katında daha güzel şeylerle karşılaşacağını zannediyordu. Bundan daha öte bir aldanma ve cehâlet olamaz.¹⁰⁴⁸

وَإِذَا أَلَعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَى بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَدُوْا دُعَاءِ عَرِيضٍ ﴿٥١﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهِ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾ سُرِّيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٥٣﴾

51. İnsana bir nimet verdik mi yüz çevirir; yan çizer. Ona bir şer dokundu mu yalvarıp durur.

52. De ki: “Kur ân Allah katından gelmiş olup da sizde onu inkâr etmişseniz, söyleyin bana derin bir çıkmazda bulunan kimseden daha sapık kim vardır?”

53. İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki, onun (Kur'ân'ın) gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi?

Tefsiri:

Kur'ân-ı Kerîm hakır. Bu âyette Allah Teâlâ, insanlara okunan âyetlerin hak olduğunu açıkça ifade eden gözle görülen âyetleri mutlaka göstereceğini bildirmiştir. Daha sonra kendisinin her şeye şahit olmasının söylediklerinin doğru olduğuna yetmesini, Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- doğruluğunu göstermesi için getirdiği bir takım delillerle anlatmıştır.

Allah'ın âyetleri onun doğru olduğuna şahittir. O da âyetleri ile peygamberinin doğruluğuna şahitlik eder. Hâsılı o, hem şahid olan, hem kendisine şahidlik edilen, hem delildir hem de delil ile ispat edilendir, bizzat kendisi kendi varlığının delilidir. Nitekim âriflerden biri şöyle demiştir: “Benim için her şeye delil olan bir varlığa nasıl olurda bir delil ararım! O'nu gösteren hangi delili arasam, gördüm ki, O'nun varlığı hepsinden daha açık.” Bundan dolayıdır ki peygamberler kavimlerine “Allah hakkında şüphe mi var?”¹⁰⁴⁹ demişlerdir. Allah Teâlâ bilinen her şeyden daha fazla bilinir, bütün delillerden daha açıktır. Gerçekte eşyalar O'nunla bilinir.

أَلَا إِنَّهُمْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَاءِ رَبِّهِمْ أَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ ﴿٥٤﴾

54. İyi bil ki onlar, Rabb'ine kavuşmaktan kuşku içindedirler. İyi bil ki O, herşeyi kuşatmıştır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ŞÛRÂ SÛRESİ

[53 Âyet]

حَمَّ ﴿١﴾ عَسَىٰ ﴿٢﴾ كَذَلِكَ يُوحِي إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ اللَّهُ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ ﴿٣﴾ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿٤﴾ تَكَادُ
السَّمَاوَاتُ يَنْفَطَرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَالْمَلَائِكَةُ يَسْجُدُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ
فِي الْأَرْضِ أَلَّا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٥﴾ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ اللَّهُ
حَفِظَ عَلَيْهِمْ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿٦﴾ وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِتُنْذِرَ
أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي
السَّعِيرِ ﴿٧﴾ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ يَدْخُلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ
وَالظَّالِمُونَ مَا لَهُمْ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٨﴾ أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ
الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٩﴾ وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ
شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبِّي عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿١٠﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Hâ, Mîm;

2. Ayn, Sîn, Kaaf.

3. Mutlak galip, sonsuz hikmet sahibi olan Allah, sana ve senden öncekilere işte böyle vahyeder.

4. Göklerde olanlarla yerde olanlar yalnız O'nundur. O en yücedir, en büyük olandır.

5. Gökler nerede ise üstlerinden çatlayacaklar; melekler de Rabbleri-ne hamd ile tesbih ederler, yeryüzünde olanlar için istiğfâr ederler. Şunu bilin ki muhakkak Allah, günahları mağfiret edendir, çok çok rahmet edicidir.

6. O'ndan başka veliler (ilâhlar) edinenlere gelince; Allah onların üzerinde bir Hafîz (hallerini görüp gözetleyici) dir. Sense onların üzerlerinde bir vekil değilsin.

7. Hem şehirlerin anasını ve onun etrafında bulunanları uyarıp korkutasın, hem de kendisinde şüphe bulunmayan toplanma günü ile uyarıp korkutasın diye, sana da böylece Arapça bir Kur'ân vahyettik. (O gün insanların) bir kısmı Cennette, bir kısmı da Cehennem'de olacaktır.

8. Eğer Allah dileseydi, onları tek bir ümmet kılardı. Fakat dilediği kimseyi rahmetine girdirir. O zâlimlerin ise, hiçbir dost ve hiçbir yardımcıları yoktur.

9. Yoksa onlar, O'ndan başka veliler mi edindiler? İşte Allah; veli (dost ve yardımcı) O'dur. Ölüler de O diriltir. O, herşeye gücü yetendir.

10. İhtilaf ettiğiniz her konuda hüküm vermek, Allah'a mahsustur. İşte, o Allah, benim Rabbimdir. O'na dayandım ve O'na yöneldim.

Tefsiri:

Bu âyet, ihtilafa düştüğümüz bütün konularda yalnızca Allah'a hükmüne müracaat edilmesi konusunda kesin nasdır. Çünkü Allah Teala, peygamberinin diliyle bu konularda hüküm verendir. Eğer aklın hükmü, O'nun hükmüne önce-
lenecek olursa bu durumda Allah Teâlâ, vahyi ve kitabıyla hükmeden olmaz.¹⁰⁵⁰

فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا
يَذُرُّكُمْ فِيهِ لَأَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١١﴾

11. O, gökleri ve yeri yoktan yaratandır. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da (kendilerine) eşler yaratmıştır. Bu suretle çoğalmanızı sağlamıştır. O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir.

Tefsiri:

İmam Herevî âyette geçen يَذُرُّكُمْ فِيهِ ifadesinin şu anlama geldiğini söylemiştir: "Allah Teâlâ, sizin için yarattığı ve biraz önce bahsi geçen hayvanlar arasında sizin yaşamanızı sağladı."

Kelbî ise فِيهِ'deki هـ zamirini أَزْوَاجِ'nin mefhumundan hareketle تَرْوِيج'e göndererek şu yorumu yapmıştır: Bu çiftleşme sayesinde sizin çoğalmanızı sağladı. Eğer çiftleşme olmasaydı, nesil çoğalmazdı.

Âyetin anlamı şu şekildedir: Allah Teâlâ sizi bu anlatılan şekilde yaratmıştır. Yani sizin için eşler var etmek suretiyle sizleri yaratmıştır. İnsanların ve hayvanların yaratılması eşler sayesinde olmuştur. Bu durumda فيه'deki zamir, الجعل'e (yapmak) gider. ذرأ ise yaratmak anlamına gelir. Ancak çok yaratmayı ifade eder. Bu fiil hem yaratmak hem de çoğaltmak anlamına gelir.

فيه'deki في harf-i cerrinin ب mânâsına kullanıldığı da ileri sürülmüştür. Buna göre anlam: "Allah eşler sayesinde sizi çoğaltmıştır." şeklinde olur. Bu görüş Kûfilere aittir.

Ancak doğrusu, bu harf-i cerrin aslî mânâsında kalmasıdır. Burada söz konusu olan ذرأ fiilinin, tazmîn yoluyla نشأ anlamına gelmesidir. Şu âyette görüleceği üzere نشأ fiili de في harf-i cerri ile müteaddî olur: ونشأكم فيما تعلمون (...bilmediğiniz bir alemde sizi {tekrar} var edelim...) ¹⁰⁵¹ Âyetin tefsiri bu şekildedir.

İki tür hayat vardır:

- a) Bedenlerin hayatı.
- b) Ruhların hayatı.

Allah Teâlâ, dostlarının kalplerini ve ruhlarını yaptığı ikram ve lütuflarla ve bahşettiği genişliklerle diriltir. İşte bütün bunlar ruhlar için bir gelişme, bir çoğalma ve artmak demektir. Doğrusunu en iyi Allah bilir. ¹⁰⁵²

O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.

Allah Teâlâ bu âyetten önce kemâl sıfatlarını zikretmiştir:

Hâ, Mîm; Ayn, Sîn, Kaaf. Mutlak galip, sonsuz hikmet sahibi olan Allah, sana ve senden öncekilere işte böyle vahyeder. Göklerde olanlarla yerde olanlar yalnız O'nundur. O en yücedir, en büyük olandır. Gökler nerede ise üstlerinden çatlayacaklar; melekler de Rabblerine hamd ile tesbih ederler, yeryüzünde olanlar için istiğfâr ederler. Şunu bilin ki muhakkak Allah, günahları mağfiret edendir, çok çok rahmet edicidir. O'ndan başka veliler (ilâhlar) edinenlere gelince; Allah onların üzerinde bir Hafız (hallerini görüp gözetleyici) dir. Sense onların üzerlerinde bir vekil değilsin. Hem şehirlerin anasını ve onun etrafında bulunanları uyarıp korkutasın, hem de kendisinde şüphe bulunmayan toplanma günü ile uyarıp korkutasın diye, sana da böylece Arapça bir Kur'ân vahyettik. (O gün insanların) bir kısmı Cennette, bir kısmı da Cehennem'de olacaktır. Eğer Allah

1051 el-Vâkıa 56/61

1052 Medâricu's-sâlikin, III, 299-300.

*dileseydi, onları tek bir ümmet kıları. Fakat dilediği kimseyi rahmetine girdirir. O zâlimlerin ise, hiçbir dost ve hiçbir yardımcıları yoktur. Yoksa onlar, O'ndan başka veliler mi edindiler? İşte Allah; veli (dost ve yardımcı) O'dur. Ölülerini de O diriltir. O, herşeye gücü yetendir. Herhangi bir şey hakkında anlaşmazlığa düşerseniz, onun hakkında hüküm vermek, Allah'a aittir. İşte benim Rabbim olan Allah O'dur. Yalnız O'na tevekkül ettim ve ben yalnız O'na dönerim. Gökleri ve yeri yaratandır. Size kendi nefislerinizden eşler ve davarlardan da çiftler yaratmıştır. O, sizi bu yolla üretip çoğaltıyor. O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. Ve O, herşeyi işitendir, görendir.*¹⁰⁵³

Bu âyetlerde belirtilen sıfat ve fiillerle tavsîf edilen ilâhın bir benzeri yoktur. Söz konusu sıfat ve fiilleri şu şekilde sıralayabiliriz: Uluv (yüce olmak), azamet (ulu olmak), gözetleyici olmak (Hafız), Azîz olmak, Hikmet, mülk, hamd, mağ-firet, rahmet, kelam, irade ve velâyet sahibi olmak, ölülerini diriltmek, her şeyi kuşatan mükemmel kudret sahibi olmak, kullar arasında hükmetmek, göklerin ve yerin yaratıcısı olmak, işiten ve gören olmak.

İşte bu kadar çok sıfat, isim ve fiile hiç kimsenin sahip olamayacağı mükemmellikte sahip olan ilâhın bir benzeri yoktur. Bu sıfatları, özellikle de uluv ve kelam sıfatlarını, fiilleri ve isimlerin hakikatini kabul eden kimse, Allah Teâlâ'yı *O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.* şeklinde tavsîf etmiş demektir. Allah'ın sıfatlarını ve isimlerinin hakikatini nefyedenler ise *O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.* âyeti ile O'nu mecâzî olarak tavsif ederler. Tıpkı O'nun diğer isim ve sıfatlarında yaptıkları gibi. Bundan dolayıdır ki seleften bazıları şöyle demiştir: Allah'ın sıfatlarını nefyedenler, teşbîh ve ta'tîli sentez etmişlerdir. Ta'tillerini tenzîh, Allah'ın kendisini vafettiği sıfatları da teşbîh olarak isimlendirmişlerdir. Allah'ın kemal sıfatlarının varlığına ve çokluğuna delalet eden hususları, bu sıfatları nefyedilip işlevsiz hale getirilmesine delil olarak sunmuşlardır. Bu anlayış, Allah'ın kendisine nur nasip etmediği ve böylece aldanmasını murat ettiği kimseler arasında yayıldı. Allah Teâlâ vahye, akla ve fıtrata sınıksız sarılan kullarına ise hidayeti nasip etti. O dilediğini doğru yola iletir.¹⁰⁵⁴

O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.

Bu âyet ile Allah Teâlâ, kendisiyle birlikte ibadet edilmeyi ve saygı gösterilmeyi hak eden başka bir mabûdun veya şerîkin olmadığını ifade etmeyi hedeflemiştir. Bu âyette ilâhî insan şeklinde düşünenler ile müşriklere bir cevap verilmiştir. Yoksa bu âyetle, Allah Teâlâ'nın kemal sıfatları, O'nun mahlûkâtından

1053 eş-Şûrâ 42/1-11.

1054 es-Savâiku'l-mürsele, III, 1028-1030.

üstte olduğu, kitaplarıyla kelimelerle sıfatını tecelli ettirdiği, peygamberler ile konuştuğu, mümin kullarının uyanırken güneş ve ayı gördükleri gibi gözleriyle âhirette O'nu göreceği gibi hususları nefyetmek kast edilmemiştir. Çünkü Allah Teâlâ bu âyeti, kendisinden başka dostlar edinen müşriklere cevap verirken indirdiği âyetlerden sonra zikretmiştir: *"O'ndan başka veliler (ilâhlar) edinenlere gelince; Allah onların üzerinde bir Hafız (hallerini görüp gözetleyici) dir. Sense onların üzerlerinde bir vekil değilsin. Hem şehirlerin anasını ve onun etrafında bulunanları uyarıp korkutasın, hem de kendisinde şüphe bulunmayan toplanma günü ile uyarıp korkutasın diye, sana da böylece Arapça bir Kur'ân vahyettik. (O gün insanların) bir kısmı Cennette, bir kısmı da Cehennem'de olacaktır. Eğer Allah dileseydi, onları tek bir ümmet kılardı. Fakat dilediği kimseyi rahmetine girdirir. O zâlimlerin ise, hiçbir dost ve hiçbir yardımcıları yoktur. Yoksa onlar, O'ndan başka veliler mi edindiler? İşte Allah; veli (dost ve yardımcı) O'dur. Ölüler de O diriltir. O, herşeye gücü yetendir. Herhangi bir şey hakkında anlaşmazlığa düşerseniz, onun hakkında hüküm vermek, Allah'a aittir. İşte benim Rabbim olan Allah O'dur. Yalnız O'na tevekkül ettim ve ben yalnız O'na dönerim. Gökleri ve yeri yaratandır. Size kendi nefislerinizden eşler ve davarlardan da çiftler yaratmıştır. O, sizi bu yolla üretip çoğaltıyor. O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. Ve O, herşeyi işitendir, görendir."*¹⁰⁵⁵

Şurası iyi düşünülmalıdır ki; Allah Teâlâ olumsuz cümle kalıbında olan bu âyeti, birliğini açıklamak ve müşriklerin ilâh ve dostlarını O'na benzetip sonra da kendisiyle birlikte onlara ibadet etmelerinin bâtıl olduğunu belirtmek için indirmiştir. Ne var ki, tahrifçiler bu âyeti tahrif edip Allah'ın kemal sıfatlarını, isimlerinin ve fiillerinin hakikatini nefyederken kendilerine kalkan yapmışlardır.

Allah Teâlâ'nın hem nefyedip hem de yasakladığı teşbih, âlemlerin bulaştığı şirkin ve putlara tapmanın asıl kaynağıdır. Bu yüzden Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi vesellem- bir yaratılmışın kendisi gibi yaratılmış birine secde etmesini, kendisi gibi yaratılmış birinin üzerine yemin etmesini, kabre doğru namaz kılmasını, kabirlerin üstüne cami yapmasını, mezarların yanında mum yakmasını, Allah ve falanca dilerse demesi ve buna benzer hususları şirkin asıl kaynağı olan teşbihten sakındırmak için yasaklamıştır.

Allah'ın kemal sıfatlarını kabul etmek ise tevhidin temelidir. Buradan da anlaşılmaktadır ki müşebbihe, şu hususlarda yaratılmışı yaratana benzetmektedir:

- a) İbadet
- b) Ta'zîm
- c) Boyun eğmek
- d) Yemin

e) Adak

f) Secde

g) Beytullahın etrafında zaman geçirmeye önem vermek.

h) İhramdan çıkarken başı tıraş etmek

i) “Benim için Allah’tan ve senden başka kimse yok”, “Ben Allah’a ve sana güveniyorum”, “Bu, Allah’tan ve senden”, “Allah ve sen dersen”, “Bu, Allah’a ve sana aittir” gibi sözlerle yaratan ile yaratılmışı bir tutmak.

Bu şekilde Allah ile yarattıklarını birbirine benzetenler tam anlamıyla müşebbihedir. Allah’ın kendisini tavsîf ettiği sıfatları kabul eden, kendisinden nefyettiği sıfatları da nefyeden tevhîd ehli değildir. Tevhîd ehli yarattıkları arasından ne bir eş, ne bir ortak, ne bir denk ne de başka bir şeyi O’na yakıştırmaz. Tevhîde gönülden inananlar için O’ndan başka ne bir dost ne de şefaatçi vardır.

Kim bu anlattıklarımızı hakkıyla düşünürse, yeryüzünde putlara tapmak suretiyle fitnenin nasıl çıktığını anlar. Aynı şekilde özellikle de teşbih ile birlikte Allah’ın sıfat ve fiillerini işlevsiz kabul eden, âdetleri olduğu üzere bir yandan O’nu kemal sıfatlarından uzaklaştırıp bir yandan da yaratılmışlara benzettikleri dikkate alınınca Allah’ı insana benzeten veya onun gibi olduğunu düşünenleri reddederken Kur’an’ın sırrı ortaya çıkar.¹⁰⁵⁶

لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَنْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٢﴾ سَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ ﴿١٣﴾ وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعْنًا بَيْنَهُمْ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى لَفُضِّي بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ أُورِثُوا الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ ﴿١٤﴾ فَلِذَلِكَ فَادْعُ وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَقُلْ آمَنْتُ بِمَا أُنْزِلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمْ اللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ لَا حِجَةَ بَيْنُنَا وَبَيْنَكُمْ اللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٥﴾

12. Göklerle yerin anahtarları O'nundur. Dilediğine rızkı yayar ve daraltır. Çünkü O, herşeyi çok iyi bilendir.

13. "Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin" diye Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi Allah, size de din kıldı. Fakat kendilerini çağırdığın bu din, Allah'a ortak koşanlara ağır geldi. Allah dilediğini kendisine (peygamber) seçer ve kendisine yöneleni de doğru yola iletir.

14. onlar kendilerine ilim geldikten sonra, sadece aralarında çeke-memezlik yüzünden ayrılığa düştüler. Eğer belli bir süreye kadar Rab-binden bir (erteleme) sözü geçmiş olmasaydı, aralarında hemen hüküm verilirdi. Onlardan sonra kitaba vâris kılınanlar da onun hakkında derin bir şüphe içindedirler.

15. İşte onun için sen (tevhide) dâvet et ve emrolunduğun gibi dos-doğru ol! Onların heveslerine uyma ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği Kitâb'a inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum. Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz de sizedir. Aramızda tartışabilecek bir konu yoktur. Allah hepimizi bir araya toplar, dönüş de O'nadır.

Tefsiri:

Allah Teâlâ, Hz. Nûh (a.s.) ve ondan sonra gönderilen peygamberlere va-siyet ettiği dinini, bizim için de din olarak öngördüğünü ve bunların özünde bir olduğunu haber verdi. Sonra da bu dinde ayrılığa düşmemizi yasakladı. Daha sonra ise, bizden önce dinde ayrılığa düşenlerin, ancak kendilerine ittifak edip tefrikaya düşmemelerini gerektiren ilim geldikten sonra ihtilaf ettiklerini bildirdi. İnsanların bu şekilde ayrılığa düşmelerine neden olan unsurun da bir kısmının diğer kısmına haksızlık etmesi, bir grubun diğerine karşı üstün gelmek istemesi ve bazılarının başkalarının değil de kendi görüşlerini hakim kılma düşüncesi ta-şımaları olduğunu haber verdi.

Sapıklığa sürüklenmiş ve bidate saplanmış kimselerin içine düştükleri ayrılık düşünülünce, aynen bu nedenler yüzünden ihtilafa düştükleri görülür.

Allah Teâlâ bu âyetlerde peygamberine, insanları O'nun bütün peygamber-lere din olarak öngördüğü dine dâvet etmesini ve Rabbinin kendisine buyurdu-ğu gibi dosdoğru olmasını emretti. Ayrılığa düşenlerin hevâlarına uymaktan ise sakındırdı. Ayrıca indirdiği bütün kitaplara iman etmesini emretti. Haktan yana olanların durumu böyledir. Yani hak, kim tarafından söylenirse söylensin hak olduğu için kabul edilir.

Daha sonra Allah Teâlâ peygamberine, onların arasında adaletle hükmet-menin kendisine emredildiğini söylemesini emretti. Burada söz konusu olan adalet, kapsamlı bir kavramdır. Bu yüzden, söz, davranış, görüş ve yargılama

konusundaki adaleti kapsar. 'Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- Rabbi, ona ümmetler arasında adaletle hükmetme görevini vermiştir. Bunun gibi onun vârisleri de, çeşitli fırkalar, düşünceler ve mezhepler arasında adaletle hüküm vermekle görevlidir. Taraflar arasındaki müşterek hak noktalarını tespit etmekle sorumludur.

Hz. Peygamber adalete, adaleti açıklamaya, kendisine yargılamak için mü-racaat edenler arasında hüküm vermeye herkesten daha layıktı.

Yukarıdaki âyette Allah Teâlâ, peygamberine insanlara gerçek Ma'bûd olan Rabbin tek olduğunu haber vermesini emretti: *Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbiniz*. Din de tektir. Herkesin işlediği amel kendinedir. Hiç kimse başkasının amelinden sorumlu tutulmaz. O halde bu tefrika ve ayrılığın nedeni nedir?

Aramızda tartışılabilecek bir konu yoktur.

Aramızda, tartışma ve tartışmaya neden olacak bir durum yoktur. Artık hak ortaya çıkmış, gün gibi ortadadır. Hakkın alâmetleri belli olmuş ve onu gizleyen perde kalkmıştır. Burada, ne söylediğini bilmeyen ve "dinde delil getirme yoktur" demenin ne anlama geldiğinden habersiz bazı kimselerin zannettiği gibi, iki tarafın delil getirmeleri nefyedilmemiştir. Bu asla mümkün değildir. Çünkü Kur'an başından sonuna kadar bâtil ehline karşı tartışmasız delildir, vahyin muhaliflerine karşı verilmiş cevaptır. Kur'an, inançsızların görüşlerini türlü türlü delillerle çürütmüştür. Ayrıca Kur'an'da, peygamberlerin deliller sunduğu bildirilmiştir. Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- de muhaliflerle güzel bir biçimde mücadele etmesi emredilmiştir. Mücadele de ancak delil getirmek ve karşı tarafın delillerini çürütmekle olur. Benzer şekilde Müslümanların da ehl-i kitâb ile güzel bir şekilde mücadele etmeleri emredilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- kâfir grupların tamamıyla en mükemmel şekilde tartışmıştır. Bu esnada onları susturan deliller getirmiştir. Allah Resûlü'nün -sallallâhu aleyhi vesellem- sözlerine cevap bulamayan veya delillerini çürütemeyen hasımlarından bir kısmı onunla savaşılmaya yönelmiştir. Bazıları ise Hz. Peygamber'le -sallallâhu aleyhi vesellem- barış antlaşması yapmayı yeğlemişlerdir. Diğer bazıları ise, küçülmeyi kabul ederek kendi elleriyle cizye vermeyi tercih etmişlerdir. Bütün bunlar onların aleyhine delillerin sıralanmasından sonra gerçekleşmiştir.

Onun çağrısına olumlu cevap verenler de, ancak onun delilini anladıktan ve bunu reddedecek bir yol bulamadıktan sonra olumlu cevap vermişlerdir. Ona muhalefet edenler ise, delillerinin doğru olduğunu, asla çürütülemeyeceğini kabul ettikten sonra inatları ve büyüklenmeleri yüzünden muhalefet etmişlerdir. Muhakkak ki din, deliller üzerine kurulmuştur. Bu yüzden لا حجة بينا وبينكم âyeti şu anlama gelir: Sizin ile bizim aramızda tartışacak bir konu yoktur. Rabbimiz birdir. O halde O'nun hakkında tartışmaya gerek yoktur. Dinimiz de birdir. Deliller bunu göstermektedir. O halde tartışma ve deliller ileri sürmenin bir yararı yoktur. Delil ileri sürmenin faydası, uyulması için hakkın ortaya çıkmasında söz konusu

olur. Eğer hak ortaya çıkmış, inkâr edildiği ve bile bile reddedildiği için kendisine muhalefet ediliyorsa bu durumda delil getirmenin bir faydası yoktur. Bu yüzden ey kâfirler! Bizimle sizin aranızda delil ileri sürmenin bir mânâsı yoktur. Çünkü hak ortaya çıkmıştır. Hakkı kabul etmekten veya bile bile onu inkâr etmekten başka seçenek kalmamıştır. Allah Teâlâ kıyamet günü sizi ve bizi bir araya getirip hak ehlinin lehine, bâtil ehlinin aleyhine hüküm verecektir. Dönüş O'nadır.¹⁰⁵⁷

İşte onun için sen (tevhide) dâvet et ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol! Onların heveslerine uyma ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği Kitâb'a inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum. Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz de sizedir. Aramızda tartışabilecek bir konu yoktur. Allah hepimizi bir araya toplar, dönüş de O'nadır.

Artık hak ortaya çıkmıştır... Gün gibi ortadadır... Bundan böyle bizimle sizin aranızda ne bir tartışma ne de bir mücadele vardır... Çünkü tartışma, hakkın ortaya çıkması için yardımlaşmak üzere meşru kılınmış bir yoldur. Hak ortaya çıktıktan ve hakta bir kapalılık kalmadıktan sonra boş yere inkâr edenlerle tartışıp mücadele etmeye gerek yoktur. İşte âyet, bu anlama gelir.

Câhil bir çok kimse, şeriatta delil sunulmadığını, şeriatla gönderilen peygamberlerin hasımlarına karşı delil sunmadığını ve onlarla tartışmadığını düşünmektedir.

Câhil mantıkçılarla Yunan civcivleri¹⁰⁵⁸ şeriatın halka hitap ettiğini, bu yüzden onda herhangi bir şekilde delil getirme yönteminin bulunmadığını, peygamberlerin insanları hitabet yöntemiyle dâvet ettiklerini ve delil göstermenin kanıtlarla hareket eden elit tabakaya mahsûs olduğunu zannetmektedirler. Elit tabaka ile de kendilerini ve kendileriyle aynı yolda gidenleri kastetmektedirler. Bütün bu düşünceler, onların şeriattan ve Kur'an'dan habersiz olduklarını gösterir. Çünkü Kur'an, tevhîdle ilgili meselelerle, yaratıcıyı, âhireti, peygamber gönderilmesini ve âlemin sonradan var olduğunu gösteren delillerle doludur. Bu konularda Kelamcılar ve diğer alimler bir takım sahih deliller ileri sürmüşlerdir. Ancak Kur'an, onların ileri sürdüğü bu delillerden daha fasihini, daha açığını, anlam bakımından daha mükemmeli, itiraz ve soru yöneltmesine fırsat vermeyecek kadar sağlamını içermektedir. Nitekim bu durum, ilk dönem ve son dönem büyük kelam alimleri tarafından itiraf edilmiştir.¹⁰⁵⁹

1057 Miftâhu dâri's-saâde, s. 389-391.

1058 İbn Kayyim bu ifade ile İslâm dünyasında Yunan felsefesinin etkisinde kalanları kastetmektedir. [Mütercim]

1059 Miftâhu dâri's-saâde, s. 158.

15. âyette Allah Teâlâ Peygamberine -sallallâhu aleyhi vesellem- şu hususları emretmiştir: Dine ve Kur'an'a dâvet etmek, kendi ile ilgili meselelerde emrettiği gibi dosdoğru olmak, farklı fırkalardan hevasına uyanlara tabi olmamak, hakkın tamamına inanmak, bir kısmına inanıp bir kısmına inanmamazlık yapmamak, çeşitli din ve görüş mensupları arasında adaletle hükmetmek.

Âyette bahsi geçen bu hususlar düşünüldüğü zaman, bu âyetten en az nasibini alan kimselerin her tâifeden bâtil kelimeler ehli ile heva ve bidatlara uyanlar olduğu anlaşılır. Allah'ın ve Resûlü'nün -sallallâhu aleyhi vesellem- taraftarları ile Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- sünnetini destekleyenlerin ise buna daha layık oldukları sonucu ortaya çıkar. Bu ve diğer meselelerde Allah ve Resûlü'ne -sallallâhu aleyhi vesellem- taraftar olanlar bütün tâifelerden daha fazla hak ile mesûd olmuşlardır. Çünkü onlar, Allah'ın kudretinin zât ve fiillerden oluşan bütün mahlûkâtta geçerli olduğunu ve O'nun genel iradesini kabul ederler. Mülkünde güç yetiremeyeceği bir şeyin bulunmasından ve iradesinin dışında bir şeyin meydana gelmesinden O'nu tenzih ederler. Ezelde tespit edilen kaderi kabul ederler. Kulların Allah'ın kendileri için takdir ettiği kaza ve kadere göre amel ettiklerine inanırlar. Onlara göre, Allah dilemeden kullar dileyemez. Allah dilemeden kullar yapamaz. O neyi dilerse, o şey meydana gelir. Neyi dilemezse, o da meydana gelmez. Bu son iki cümle hiçbir şekilde tahsise uğramaz.

Yine onlara göre kader, Allah'ın kudreti, ilmi, iradesi ve yaratmasından ibarettir. Zerre, hatta zerreden daha küçük nesneler bile O'nun iradesi, ilmi ve kudreti olmadan kımıldamaz.

Yine onlar, güç ve kuvvetin ancak Allah ile olacağına inanırlar. Bunu da hakikat olarak kabul ederler. Bazılarının ileri sürdüğü gibi bunların mecâzî olduğunu iddia etmezler. Çünkü alemin bir ulvîsi bir de süflîsi vardır. Her canlı bir fiil işler, onun fiili kendisinde o fiili yapma gücününün var olması ile gerçekleşir. Onun bir fiili işleme yerine terk etme, terk etme yerine işlemeye gücü yeter. Bütün bunlar da kulların değil Allah'ın gücü ile olur.

Yine onlar inanırlar ki, Allah'ın hidayete erdirdiğini saptıracak, saptırdığını da hidayete erdirecek hiç kimse yoktur. Müslümanı Müslüman, kâfiri de kâfir yapan O'dur. Namaz kılını namaz kıldırان, hareket edeni hareket ettiren yine O'dur. karada ve denizde kullarını hareket ettiren O'dur. Yürüten O, yürüten kuldur. Hareket ettiren O, hareket eden ise kuldur. Ayakta tutan O, ayakta duran kuldur. Hidayet veren O, hidayete eren kuldur. Yediren O, yiyen kuldur. Hayat veren ve öldüren O, yaşayan ve ölen kuldur.

Bütün bunlara inanmakla birlikte kulun da kudretinin, iradesinin ve tercihinin olduğuna inanırlar. Kulun fiili mecâz değil, hakikattir. Yine onlar, fiil (yapma) ile mef'ûl (yapılan) birbirinden farklıdır. Nitekim Beğavî ve diğer alimler onlardan şöyle nakletmiştir: İnsanların hareket ve itikatları hakikatte onların fiilleridir. Ancak bu fiiller, hakikatte Allah tarafından yapılmış ve yaratılmıştır. Konunun

Allah ile ilgili kısmı, ilm, kudret, irade ve tekvindir. Kulla ilgili kısmı ise, yapma, kazanma (kesb), hareket etmek veya durmaktır.

Gerçekte insanlar namaz kılan, kalkan ve oturan Müslümanlardır. Ancak Allah Teâlâ onların bu amelleri işlemelerini takdir etmiştir. Onlar hakkında dile-diğini yapmaya kadir olan ve yaratan O'dur. Kulun dileme ve yapması Allah'ın dilemesinden sonra gelir. Allah dilemediği sürece onlar dileyemez. Allah dileme-diği sürece onlar yapamaz.

Bu mezhep diğer mezheplerle kıyaslandığı vakit, mutedil mezhep ve dosdoğ-ru yol olduğu ortaya çıkar. Diğer mezhepler ise bu mezhebin ya sağında ya da so-lunda yer alır. Kimi hakka yakın kimi uzaktır. Bazısı da ikisinin arasında yer alır.¹⁰⁶⁰

وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللَّهِ مِنْ بَغْدٍ مَا اسْتَجِيبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ
غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿١٦﴾ اللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ وَمَا
يُذَرِّبُكَ لَعْلُ السَّاعَةِ قَرِيبٌ ﴿١٧﴾ يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا وَالَّذِينَ آمَنُوا
مُسْتَفْضَوْنَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ أَلَا إِنَّ الَّذِينَ يُفَارِقُونَ فِي السَّاعَةِ لَفِي ضَلَالٍ
بَعِيدٍ ﴿١٨﴾ اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ﴿١٩﴾ مَنْ كَانَ
يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ
فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ ﴿٢٠﴾ أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ
اللَّهُ وَلَوْ لَا كَلِمَةُ الْفَضْلِ لَفُضِّي بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢١﴾ تَرَى
الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي
رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٢٢﴾

16. O'nun çağırısı kabul edildikten sonra, Allah hakkında tartışanların delilleri Rabbleri nezdinde bătıldır. Onların üzerinde bir gazab ve onlar için çok çetin bir azab da vardır.

17. Allah hak ile Kitabı ve mizanı indirendir. Ne bilirsin, Saat (kıya-met) belki de yakındır!

18. Ona iman etmeyenler, onun çabucak gelmesini isterler. (Ona) iman edenler ise, ondan yana korku içindedirler ve onun hiç şüphesiz hak olduğunu bilirler. Bilin ki, o Saat hakkında tartışanlar elbette (hak-tan) uzak bir sapıklık içindedirler.

19. Allah kullarına çok lütüfkârdır, dilediğine rızık verir. O, Kavîdir (güçlüdür), hüküm ve iradesinde galip olandır.

20. Kim âhiret ekinini isterse onun ekinini artırırız, kim de dünya ekinini isterse kendisine ondan bir şeyler veririz. Âhirette ise onun hiçbir payı yoktur.

21. Yoksa onların Allah'ın izin vermediği şeyleri kendilerine din-den şeriat yapan (kanun koyan) ortakları mı vardır? Eğer ayırd edici söz olmasaydı, muhakkak aralarında hüküm olunmuştu bile. Doğrusu zâlimler için can yakıcı bir azab vardır.

22. Yaptıkları şeyler başlarına gelirken, zalimlerin korkudan titrediklerini görürsün: İnanıp yararlı işler işleyenler Cennet bahçelerindedirler. Rablerinin katında, onlara diledikleri verilir. İşte büyük lütuf budur.

Tefsiri:

Bu âyet-i kerimede Allah Teâlâ, zalimlerin âhirette azâbı gördükleri zaman veya ölüm anındaki durumunu tasvir etti. Burada yalnızlık hissiyle birlikte korkma söz konusudur. Çünkü zalim kişi o zaman azâba gireceğini anlar. Onun bu hali cezaya çarptırılmak üzere sevk edilen kişinin ceza aletlerini gördüğü andaki durumuna benzer. Bu kimse, ceza aletlerini görünce, cezalandırılacağını anlar.¹⁰⁶¹

ذَٰلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللَّهَ عِبَادَهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ وَمَن يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٢٣﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَإِنْ يَشَأِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلَىٰ قَلْبِكَ وَيَمْحُ اللَّهُ الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٤﴾

23. İşte Allah'ın iman edip iyi ameller işleyen kullarına müjdelediği şey budur. De ki: "Ben sizden buna karşılık -akrabalıkta sevgiden başka- ücret istemem." Kim bir güzellik kazanırsa, Biz de kendisine onun güzelliğini artırırız. Muhakkak Allah çok mağfiret edicidir. İyiliklerin mükâfatını verendir.

24. Yoksa senin için Allah'a karşı yalan yere iftira etti mi derler? Allah dilerse senin kalbini mühürler, bâtılı da yok eder, hakkı sözleriyle gerçekleştirebilir. Doğrusu O, kalplerde olanı bilendir.

Tefsiri:

Bu âyette geçen “Allah dilerse senin kalbini mühürler” ifadesinin hangi anlama geldiği hakkında iki görüş vardır:

a) Mücâhid ve Mukâtil’in görüşü: Eğer Allah Teâlâ dilerse onların eziyet vermelerine karşı kalbini sabır ile bağlar (güçlendirir). Böylece onların yaptıkları gücüne gitmez.

b) Katâde’nin görüşü: Eğer Allah dilerse Kur’an’ı sana unutturur ve vahiy göndermeyi keser.

Bu ikinci görüş, ilkinde göre şu sebeplerden dolayı daha güçlüdür.

a) Bu âyet-i kerîme müşriklere cevap olarak nâzil olmuştur. “Muhammed Allah adına yalan söylüyor”, “Muhammed bu Kur’an’ı uydurup Allah’a nispet ediyor” gibi asılsız iddialarını çürütmek için inmiştir. Bu âyetle Allah Teâlâ Mekke’li müşriklere en güzel biçimde karşılık verilmiştir. Şöyle ki; Allah Teâlâ her şeye kâdirdir. Hiçbir şey onu engelleyemez. Eğer müşriklerin iddia ettiği gibi Kur’an’ı Hz. Peygamber -sallâllâhu aleyhi vesellem- uydurmuş olsaydı, kuşkusuz Allah Teâlâ onun kalbini mühürlerdi. Kalbinde olan bir şeyi dışarı çıkaramazdı. Daha doğrusu kalbi, içinde olanlara ulaşamayan mühürlenmiş bir kutuya dönerdi. Bu durumda âyetin anlamı şu şekilde olur: Eğer o, bana bir yalan uydursaydı, buna izin vermezdim. Asla bunu onaylamazdım. Bilindiği üzere bu tür sözler kalbi mühürlenmiş bir adamdan çıkmaz. Çünkü söz konusu sözlerde kalbi mühürlenmiş olan kimselerin bir kısmını dahi söyleyemeyeceği öncekilerin ve sonrakilerin bilgileri ile, evrenin başlangıcı, sonu, dünya, âhiret, sadece Allah’ın bildiği ilim, tam açıklama, fesahat, gaybdan haber verme gibi hususlar vardır. Eğer bu sözleri onun kalbine indirip diliyle telaffuz etmesini kolaylaştırmış olmasaydım, size bu sözlerden bahsetmesine imkân vermezdim.

Hiç bu anlam ile diğer müfessirlerin ileri sürdükleri mânâ olur mu? Onların belirttikleri yorum müşriklerden nakledilen sözlerle uyum sağlar mı? Onlara cevap niteliği taşır mı?

b) Onların ezâ verici tutumları karşısında Hz. Peygamber’in -sallâllâhu aleyhi vesellem- kalbinin sabır ile bağlanması, Hak’tan olabileceği gibi bâtıldan da olabilir. Bu âyetteki ifadeler, bu iki ihtimalden birini tercih ettirici özellikte değildir. Bu durumda âyet, müşriklerin iddialarına cevap niteliği taşımaz. Çünkü yalanlayanın verdiği ezâyâ katlanmak, tek başına haber verenin doğru olduğunu göstermez.

c) Kulun kalbinin bağlanmasına, kalbi mühürlendi (ختم على قلبه) tabiri kullanılmaz. Vahyin muhatapları böyle bir kullanımı bilmezdi. Söz konusu kullanım, Arap dilinde bilinmemektedir. Kur’an üslubunda da yeri yoktur. Alışılmış olan, kalbin mühürlenmesi tabiridir. Nitekim Kur’an’ı Kerim’de bu maddeden geçen bütün kelimeler, kâfirlerin kalbinin mühürlendiği anlamında kullanılmıştır: ختم الله

أَفَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضْلَاهُ اللَّهُ¹⁰⁶² (Allah, onların kalplerini mühürledi.)¹⁰⁶² على قلوبهم (Heva ve hevesini ilâh edinen, bilgisi olduğu halde Allah'ın şaşırttığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünü perdelediği kimseyi gördün mü? Onu Allah'tan başka kim doğru yola eriştirebilir? Ey insanlar! Anlamaz mısınız?)¹⁰⁶³ Bunun örneklerini çoğaltmak mümkündür.

Kulun kalbinin sabır ile bağlanmasına örnek olarak şu âyetleri verebiliriz: وَرَبَطْنَا عََلَيْهِمْ إِذَا قَامُوا إِفْقَالُوا زَيْنًا رُبَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ (Kalblerini (sabır ve metânetle) bağla(yıp kuvvetlendir)miştik. (Kralın önünde) kalktılar, dediler ki : “Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir...)¹⁰⁶⁴ لاَ أَنْ رُبَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ (Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir...)¹⁰⁶⁴ وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَى فَارِغًا إِنْ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ لَوْلَا أَنْ رُبَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ (Mûsâ'nın annesi, gönlü bomboş sabahı etti, oğlundan başka bir şey düşünemiyordu. Allah'ın vadine iyice inanması için kalbini pekiştirmeseydik, neredeyse saraya alınan çocuğun kendi oğlu olduğunu açığa vuracaktı.)¹⁰⁶⁵

İnsan dua ederken اللَّهُمَّ ارْبطْ عَلَى قَلْبِي (Allah'ım! Kalbimi {sabırla} bağla) diyebilir. Ancak اللَّهُمَّ اخْتِمْ عَلَى قَلْبِي (Allah'ım! Kalbimi mühürle) demesi güzel olmaz.

d) Allah Teâlâ bu âyetle müşriklerin Hz. Peygamber -sallâllâhu aleyhi vesellem- için kendisine iftira ettiği iddialarını nakletti. İlk yoruma göre onların iddialarına bir cevap vermiş olmaz. Zîra onlara şu şekilde cevap verilir: Eğer Muhammed Rabbine yalan söz isnat etseydi, Allah'a karşı ona hiçbir yarar sağlayamazdınız. Hatta Allah Teâlâ onu yakalasaydı, kurtarmaya gücünüz yetmezdi: “Veya, ‘onu uydurdu’ derler. De ki: Eğer onu uydurdumsa, beni Allah'a karşı hiçbir şekilde savunmazsınız”¹⁰⁶⁶

Kimi zaman Kur'an-ı Kerîm, müşriklerden kendisinin veya pasajlarından birinin benzerini getirmelerini isteyerek onların bu iddialarına cevap vermiştir. Kimi zaman da, Kur'an'ın hak olduğunu, onların ise iftira eden yalancılar olduğunu gösteren kesin deliller ileri sürmüştür. Dolayısıyla bu yorum, Mekkeli müşriklerin iddialarına cevap olarak gayet güzel olur. Sadece sabretmek ise, güzel olmaz.

e) Bu âyet-i kerîme konumuzla yakından ilgilidir. Eğer Allah Teâlâ dileseydi ona imkân tanımazdı. Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri, en güzel tefsir yöntemlerinden biridir.

f) Âyetin akışında herhangi bir şekilde sabra delalet yoktur. Ne delalet-i mu-tabaka, ne delalet-i tazammun, ne de delalet-i iltizâmî söz konusudur. O halde Allah Teâlâ'nın burada sabrı kastettiği nereden anlaşılır? Doğrusu burada başka bir mânâyâ ulaşmak mümkün değildir. Allah'ın peygamberine müdahale ede-

1062 el-Bakara 2/8.

1063 el-Câsiye 32/23.*

1064 el-Kehf 18/14.

1065 el-Kasas 28/10.

1066 el-Ahkâf 46/8.

bileceği, onun kendisine iftira etmesine fırsat vermeyeceği yorumunun dışında yapılan bütün yorumlar geçersizdir. Nitekim bir çok âyetle Allah Teâlâ, böyle bir şeye izin vermeyeceğini belirtmiştir.

g) Allah Teâlâ, dilemesi durumunda Hz. Peygamber'in onlara Kur'an okuyamayacağını, vahyi öğretemeyeceğini, bütün bunların ancak O'nun bilgisi, izni ve iradesi çerçevesinde gerçekleşeceğini haber vermiştir: *"De ki: Allah dileseydi ben onu size okumazdım, size de bildirmemiş olurdu. Daha önce yıllarca aranızda bulundum, (hiçbir yalanımı bulamadınız. Çünkü her zaman doğruyu söyledim. Şimdi de doğruyu söylüyorum. Bunu) hiç düşünmüyor musunuz?"*¹⁰⁶⁷ Bu, son derece güçlü ve açık bir delildir. Bu âyet şu anlama gelir: Bu söz, benim tarafımdan söylenmemiştir. Bu sözü uydurup Allah'a nispet edecek gücüm de yok. Eğer böyle bir şey güç yetirilebilecek konulardan olsaydı, ilim öğrenmiş, yazı yazmasını bilen, insanların arasına karışmış ve onlardan bilgi öğrenmiş kimseler için daha kolay olurdu. Ancak hakikat şu ki; Allah Teâlâ beni peygamber olarak gönderdi. Eğer O dileseydi Kur'an'ı indirmezdi. Kolayca telaffuz etmemi nasip etmezdi. Onu size okumama izin vermezdi. Ne benim dilimle ne de başkasının diliyle onu size öğretmeme müsaade etmezdi. Gerçek şu ki; Allah, Kur'an'ı bana vahyetmiştir. Onu size okuyup öğretmem için de bana izin vermiştir. Çünkü siz ondan habersizsiniz. Eğer bu sözler, sizin iddia ettiğiniz gibi yalan ve iftiradan ibaret olsaydı, Allah Teâlâ benden başkasına kendi sözünü size okumasını ve sizin de onun sayesinde ilâhi mesajı anlamanızı sağlardı. Çünkü insanoğlu yalana müracaat etmekten aciz değildir. Siz, bu Kur'an'ı ancak benim vasıtamla işitip öğreniyorsunuz. Benim dışımda birinden işitmiyorsunuz.

Daha sonra Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi vesellem-, Kur'an'ı başkasından öğrendiği veya kendi kafasından uydurduğu şeklinde ileri sürülebileceği farz edilen bir iddiaya şu şekilde cevap vermiştir: *"Daha önce yıllarca aranızda bulundum"* Yani beni iyi tanırırsınız. Yürüyüşümü, bir yere girişimi, bir yerden çıkışımı, doğruluğumu, emanete riayet etmemi, kısacası her halimi iyi bilirsiniz. Dolayısıyla hiçbir surette Kur'an'dan bir âyet dahi söylemeye imkânım yoktu. Ne Kur'an'dan, ne de onun bir kısmından haberim vardı. Bir anda, hiç çalışmadan, hiç öğrenmeden ve Kur'an'daki bilgilere ulaştırabilecek sebeplere tevessül etmeden onu size okudum. İşte bu, Kur'an'ın Allah tarafından bana vahyedildiğini, O'nun katından bana indirildiğini gösteren son derece açık ve güçlü delillerden biridir. Eğer Allah dileseydi böyle yapmazdı. Yani benim Kur'an okumama imkân vermezdi. Ben de, ondaki bilgileri öğrenmenize yardımcı olamazdım. Ancak Allah Teâlâ Kur'an'ı size okumamı sağladı. Bu sayede sizin de ondan bilgi öğrenmenize imkân verdi. Bana vahiy verilmeden önce siz, ne Kur'an'ın tamamını, ne de bir kısmını biliyordunuz. Ben de vahyedilmeden önce, onun ne tamamını, ne de bir kısmını okuyordum.

Bu delilin sağlamlığı, kurgusunun güzelliği ve delaletinin açıklığı iyice düşünülmelidir. Şu âyet de, buna benzer: *"Dileseydik andolsun ki, sana vahyettiğimizi alıp götürürdük. Sonra bize karşı duracak bir vekil de bulamazdın."*¹⁰⁶⁸ Bura-ya kadar anlattıklarımız, şu âyetlerde belirtilenlere uygundur: *"Yoksa senin için Allah'a karşı yalan yere iftira etti mi derler? Allah dilerse senin kalbini mühürler, bâtılı da yok eder, hakkı sözleriyle gerçekleştirir. Doğrusu O, kalplerde olanı bilendir."*¹⁰⁶⁹, *"Eğer o, bazı lâflar uydurup bize iftirâ etseydi, Elbette onun sağ elini (gücünü kuvvetini) alırdık. (buna gücümüz elbette yeter)."*¹⁰⁷⁰ Ayrıca bu âyet, Kur'an'da zikredilen ve bir çok meseleye ışık tutan bağımsız bir delildir.

h) Kur'an'daki bu tür ifadeler, olumlu anlam için değil de, olumsuz mânâ için kullanılmıştır. Mesela şu âyetlerde olduğu gibi: *"Dileseydik andolsun ki, sana vahyettiğimizi alıp götürürdük. Sonra bize karşı duracak bir vekil de bulamazdın."*¹⁰⁷¹, *"Ey İnsanlar! Allah dilerse sizi yok eder, başkalarını getirir, O, buna Kâdir'dir."*¹⁰⁷², *"O, dilerse rüzgarı durdurur, yelkenle giden gemiler o zaman denizin yüzünde durakalır. Bunlarda, sabırlı olan ve çok şükreden kimseler için deliller vardır."*¹⁰⁷³, *"Önlerinde ve ardlarında olan göğü ve yeri görmezler mi? Dilesek onları yere geçirir veya göğün bir parçasını başlarına indiririz. Bunlarda, Allah'a yönelen her kul için dersler vardır."*¹⁰⁷⁴ Bu âyetlerin benzerini çoğaltmak mümkündür. Bu tür cümlelerde irade ifade eden fiilden sonra ifadeler olumsuz mânâ taşır. Mesela *Dileseydik andolsun ki, sana vahyettiğimizi alıp götürürdük.* âyeti, Allah Teâlâ'nın vahyedilenleri götürmediği anlamına gelir.

ı) Kalbin mühürlenmesi sabrı gerektirmez. Hatta kimi zaman kalbin mühürlenmesi sabrı kaldırır. Bir başka ifade ile, kalp mühürlendiği vakit, sabır ortadan kalkar ve kalp zayıflar. Kalbin bağlanması ise böyle değildir. Çünkü kalbin bağlanması sabrı gerektirir. Nitekim bu durum, şu âyeti kerimede görülmektedir: *"Allah kendi katından bir güven işareti olarak sizi hafif bir uykuya daldırmıştı. Sizi arıtmak, sizden şeytan vesvesesini gidermek, kalblerinizi pekiştirmek (bağlamak {ليربط على قلوبكم}) ve sabatınızı artırmak için gökten size su indirmişti."*¹⁰⁷⁵ ربط kelimesi, lügatte bağlamak anlamına gelir. Bundan dolayıdır ki, herhangi bir mesele karşısında sabredenlere ربط قلب (Kalbini bağladı) denir. Çünkü o kimse, kalbinin sızlamasına mani olmuştur. Nitekim Arapların şu ifadesi de bu kabildendir: *هو رابط الجأش* (O, kendine hakim biridir/soğukkanlıdır)

1068 el-İsrâ 17/86.

1069 eş-Şûrâ 42/24.

1070 el-Hâkka 69/44-45.

1071 el-İsrâ 17/86.

1072 en-Nisâ 4/133.

1073 eş-Şûrâ 42/33.

1074 Sebe' 34/9.

1075 el-Enfâl 8/11.

Vâhidî {ليربط على قلوبكم} ifadesinde geçen على harf-i cerrinin zâid olduğunu söylemiştir. Bu durumda âyet kalblerin üzerinin değil de, kalbin kendisinin bağlanması anlamına gelir. Ancak hakikat, onun iddia ettiği gibi değildir. Çünkü bir şeyi bağlamak ile o şeyin üstünü bağlamak arasında büyük fark vardır. Mesela deve ve atın bağlandığı söylenir. Ama deve ve atın üzerine bağlandığı söylenmez. Arap dilinde bir şeyi tamamen bağlamak ifade edileceği zaman ربط fiili على harf-i cerri ile kullanılır. Bununla bağlanan nesnenin tamamen bağlandığı kastedilir. Bu yüzden, ربط على قلبه ifadesi ربط قلبه ifadesinden daha güzeldir.

Netice olarak diyebiliriz ki; kalbin bağlanması, sabır ve dayanıklılık açısından daha uygundur. Mühürlenmesi ise böyle değildir.

k) Mühürlemek, kalbin hissetmeyecek ve anlamayacak şekilde bağlanması anlamına gelir. Mühürlemek, öğrenmeyi ve yönelmeyi engelleyen bir durumdur. Hâlbuki Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- düşmanlarının “Muhammed Kur’an’ı kendisi uydurdu” sözünü anlıyordu. Bu sözün ne anlama geldiğini biliyordu. Dolayısıyla Allah Teâlâ, onun kalbini bu sözleri anlamaktan alı koymamıştı.

“Evet, bu söyledikleriniz doğrudur. Ancak Allah’ın onun kalbini mühürlemesi, müşriklerin ezalarından etkilenmesini önlemek anlamına gelir.” şeklinde bir itirazda bulunulabilir. Buna şu şekilde cevap veririz: Bizim belirttiğimiz hususun, kalbin mühürlenmesi olarak isimlendirilmesi daha uygundur. Çünkü Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- onların sözlerinden dolayı incinmiş ve üzülmüştür. Nitekim bu hususta Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Onların söylediklerinin seni üzeceğini elbette biliyoruz; doğrusu onlar seni yalancı saymıyorlar, fakat zalimler Allah’ın âyetlerini bile bile inkâr ediyorlar.”¹⁰⁷⁶ Müşriklerin eziyetlerinin Hz. Peygamber’i -sallallâhu aleyhi vesellem- rahatsız etmesi, Allah’ın ona lutfettiği bir ihsanıdır. Çünkü hiçbir peygamber onun gibi eziyet görmemiştir.

Son olarak şunu ifade ederiz ki; âyet-i kerîmenin yorumu hakkında Katâde’nin görüşü doğrudur.

Her şeyi en iyi Allah bilir.¹⁰⁷⁷

1076 el-En’âm 6/33.

1077 et-Tibyân fi aksâmi’l-Kur’ân, s. 185-190.

وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٢٥﴾
وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ
عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿٢٦﴾ ۚ لَوْ يَسْأَلُ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ يُنْزِلُ
بِقَدَرٍ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴿٢٧﴾ وَهُوَ الَّذِي يُنْزِلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَطَطُوا
وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ ۖ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْخَمِيدُ ﴿٢٨﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ ۖ وَهُوَ عَلَى جَمْعِهِمْ إِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾ وَمَا أَصَابَكُمْ
مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ ﴿٣٠﴾ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي
الْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٣١﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي
الْبَحْرِ كَالْأَغْلَامِ ﴿٣٢﴾ إِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلَى ظَهْرِهِ ۚ إِنَّ فِي
ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣٣﴾ أَوْ يُوقِفُهُنَّ بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ
﴿٣٤﴾ وَيَعْلَمُ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِنَا مَا لَهُمْ مِنْ مَّجِيصٍ ﴿٣٥﴾ فَمَا أُوتِيتُمْ
مِنْ شَيْءٍ فَمَتَّاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى لِلَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ
يَتَوَكَّلُونَ ﴿٣٦﴾ وَالَّذِينَ يَخْتَشُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ
يَغْفِرُونَ ﴿٣٧﴾

25. O, kullarından tevbe kabul eden, kötülükleri af eden ve ne işle-
mekte olduğunuzu bilendir.

26. İman edip salih amel işleyenlere icabet eder ve onlara lütfundan
daha fazlasını da verir. Kâfirlere gelince, onlar için çok çetin bir azab
vardır.

27. Eğer Allah kullarına rızık yaysaydı, yeryüzünde elbette azgınlık
ederlerdi. Fakat O, dilediğini bir ölçü ile indirir. Muhakkak O, kulların-
dan haberdardır. Çok iyi görendir.

28. O, ümitsizliğe düşmelerinden sonra yağmuru indiren ve rahmeti-
ni yayandır. O, gerçek dost ve yardımcıdır, hamde layık olandır.

29. Göklerle yerin yaratılışı ve onlarda yaydığı her bir canlı, O'nun
(birliğinin) âyet (alâmet)lerindendir. Ve O, dilediği zaman onları toplama-
maya gücü yetendir.

30. Size isabet eden her musibet, ellerinizle kazandıklarınız sebebi
iledir; çoğunu da affeder.

31. Siz, yeryüzünde âciz bırakabilecekler değilsiniz. Sizin Allah'tan başka ne bir veliniz, ne de bir yardımcınız vardır.

32. Denizde dağlar gibi akıp giden gemiler de O'nun âyetlerindendir.

33. Dilese, rüzgarı durdurur da o gemiler de üstünde akmaksızın kalırlardı. Şüphesiz ki bunlarda çok sabreden ve çok şükreden herkes için âyetler vardır.

34. Yahut kazandıkları sebebi ile o gemileri (batırıp) helâk eder. Bir çoğunu da af eder (kurtarır).

35. Ta ki âyetlerimiz hakkında tartışanlar, kendileri için kaçacakları bir yer olmadığını bileler.

36. Size verilen şeyler, dünya hayatının geçimidir. Allah'ın yanında bulunanlar ise iman edip Rablerine tevekkül edenler için daha hayırlı ve daha sürekli dir.

37. Onlar büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınırlar; kızdıkları zaman affederler.

Tefsiri:

Allah Teala 36. âyette kendi katında olanların iman edip Rablerine tevekkül edenler için daha hayırlı olduğunu haber verdi. İman ve tevekkülden maksat ise, tevhîd inancıdır.

37. âyette geçen *Onlar büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınırlar* ifadesi, şehvî dürtülerden kaçınmak anlamına gelir. Âyetin devamında yer alan *kızdıkları zaman affederler*. bölümü ise, öfkeye muhalefet etmek anlamına gelir.

Hâsılı Allah Teâlâ bu iki âyette, bütün hayrın kaynağı olan tevhid, iffet ve adaleti bir arada zikretmiştir.¹⁰⁷⁸

وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ
﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ ﴿٣٩﴾

38. Onlar ki, Rabblerinin çağrısını kabul ederler, namazı dosdoğru kılarlar, işleri de aralarında meşveret (danışma) ile dir, kendilerine verdiği rızıktan da infâk ederler.

39. Bir haksızlığa uğradıklarında, üstün gelmek için aralarında yardımlaşır lar.

Tefsiri:

Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ, müminlerin birbirlerine yardım edip haksızlığın üstesinden gelebilecek güce sahip olmalarını övmüştür. Kendilerine zulüm eden insanları yakalayıp onlardan haklarını tam olarak alma imkânına kavuşunca onları, yüce ahlâkın bir parçası olan bağışlama ve hoş görmeye teşvik etmiştir. Nitekim bu konuda bir sonraki âyetle şöyle buyurmuştur: “*Bir kötülüğün karşılığı, aynı şekilde bir kötülüktür. Ama kim affeder ve barışırsa, onun ecri Allah'ın aittir. Doğrusu O, zulmedenleri sevmez.*”¹⁰⁷⁹

Allah Teâlâ bu âyetle şu üç durumu zikretmiştir:

- a) Adâlet: Allah Teâlâ adâletle karşılık vermeyi mübah kılmıştır.
- b) İyilikle Karşılık Vermek: Yüce Allah bu şekilde karşılık vermeyi teşvik etmiştir.
- c) Zulüm: Allah Teâlâ zulmü haram kılmıştır.

“Haksızlık karşısında yardımlaşmak ile affedip bağışlamak birbiriyle çelişirken ikisini övmek nasıl mümkün olur?” şeklinde bir itiraz vârid olursa şu şekilde cevap verilir: Allah Teâlâ düşmandan intikam ve öç alınmasını övmedi. Aksine O, yardımlaşmayı övdü. Yardımlaşmaktan maksat da, insanların haklarını tam olarak alabilecek güce ve imkânâ sahip olmaları demektir. İnananlar düşmanlarından haklarını alacak güce sahip oldukları zaman, Allah Teâlâ onları bağışlamaya teşvik etti. Selef alimlerinden biri bu âyet hakkında şöyle demiştir: “Ashab-ı kirâm zelîl olmaktan hoşlanmazlardı. Ama düşmanlarına karşı üstün geldikleri zaman, onları bağışlardı. Bu yüzden Allah Teâlâ onların intikam alabilecek güce sahip olduktan sonra affetmelerini övmüştür. Yoksa âciz ve zelil olduğu için bağışlamak zorunda kalmalarını övmemiştir.”

İşte bu, Allah Teâlâ'nın şu âyetlerde kendisini medhettiği kemâl vasfının tam olarak aynıdır: “*Allah ziyâdesiyle affedici ve kadir.*”¹⁰⁸⁰ “*Allah, Ğafûr ve Rahîm'dir.*”¹⁰⁸¹ Konuyla ilgili meşhur bir rivâyetle şöyledir: Arş'ı taşıyan meleklerin sayısı dördttür. Bunlardan ikisi “Ey Allah'ım! Ey Rabbimiz! Seni hamd ederek, her türlü noksan sıfatlardan tenzih ederiz. İlminden sonra gelen hilminden dolayı Sana hamd olsun!” der. Diğer ikisi de, “Ey Allah'ım! Ey Rabbimiz! Seni hamd ederek, her türlü noksan sıfatlardan tenzih ederiz. Kudretinden sonra gelen affından dolayı Sana hamd olsun!” der.¹⁰⁸²

1079 eş-Şûrâ 40.

1080 en-Nîsâ 4/149.

1081 el-Bakara 2/218.

1082 Suyûtî, ed-Durru'l-mensûr, VII, 274; İbn Kesîr, Tefsîr, IV, 78.

Hız. İsa (a.s.) da şöyle demiştir: “Onlara azabedersen, doğrusu onlar Senin kullarıdır; onları bağışlarsan, Güçlü olan, Hakim olan şüphesiz ancak Sensin.”¹⁰⁸³ Bu âyet şu anlama gelir: Eğer onları bağışlarsan, kemâl-i kudret olan izzetinden ve kemâl-i ilim olan hikmetinden dolayı bağışlarsın. Onların yaptıklarını bildikten, gücünle onları kuşattıktan sonra affedersin. Oysa yaratılmışlar, intikam almaktan aciz oldukları ve kötülük edenden sâdır olan fiillerin iç yüzünü bilemedikleri için affederler.

Âyetin aralarında yardımlaşırklar bölümünden, müminlerin birbirlerine yardım edecek güce sahip oldukları anlaşılır. Başkalarının onlara yardım ettikleri sonucu ortaya çıkmaz. İnsanlar üstün gelince çoğunlukla nefisler adalet sınırında durmaz. Mutlaka haddi aşarlar. İşte bundan Allah Teâlâ karşılık verirken misli ile karşılık vermeyi meşru, daha fazlası ile karşılık vermeyi ise haram kılmış ve insanları affa teşviketmiştir.

وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ مِّثْلُهَا فَمن عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْزُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٤٠﴾

40. Bir kötülüğün karşılığı, aynı şekilde bir kötülüktür. Ama kim affeder ve barışırsa, onun ecri Allah'a aittir. Doğrusu O, zulmedenleri sevmey.

Tefsiri:

Bu âyette Allah Teâlâ üç durumdan söz etti:

- a) Kötülüğe karşı adâletle karşılık vermek: Allah Teâlâ buna izin vermiştir.
- b) Kötülüğe karşı iyilikle karşılık vermek: Yüce Allah bunu teşvik etmiştir.
- c) Kötülüğe karşı zulümle karşılık vermek: Allah Teâlâ bunu haram kılmıştır.¹⁰⁸⁴

وَلَمَن اتَّخَذَ بَغْضًا ظُلْمَهُ فَأُولَٰئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ ﴿٤١﴾ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَتَّخِذُونَ فِي الْأَرْضِ بَغْضًا الْحَقِّ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٢﴾ وَلَمَن صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿٤٣﴾

41. Kim de zulme uğradıktan sonra intikamını alırsa, işte onların aleyhine bir yol yoktur.

1083 el-Mâide 5/118.

1084 Medâricu's-sâlikin, II, 296.

42. Ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık gösterenler aleyhine yol vardır. İşte bunlar için çok acıklı bir azab vardır.

43. Ama sabredip bağışlayanın işi, işte bu, azmedilmeye değer işlerdendir.

Tefsiri:

Bu âyet-i kerîmede sabır ve bağışlamanın azmedilmeye değer işlerden olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁸⁵

وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَلِيٍّ مِنْ بَعْدِهِ وَتَرَى الظَّالِمِينَ لَمَّا رَأَوْا الْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ إِلَىٰ مَرَدٍّ مِنْ سَبِيلٍ ﴿٤٤﴾ وَتَرَاهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَاشِعِينَ مِنَ الذَّلِيلِ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ وَقَالَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي عَذَابٍ مُقِيمٍ ﴿٤٥﴾ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ أَوْلِيَاءٍ يَنْصُرُونَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ سَبِيلٍ ﴿٤٦﴾ اسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ مَا لَكُمْ مِنْ مَلْجَأٍ تُوْمِنُونَ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَكِيرٍ ﴿٤٧﴾ فَإِنْ أَعْرَضُوا فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيطًا إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ وَإِنَّا أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَحَرَبْنَا بِهَا وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَإِنَّ الْإِنْسَانَ كَفُورٌ ﴿٤٨﴾

44. Allah kimi saptırırsa, bundan sonra artık onun için hiç bir veli (dost ve yardımcı) olmaz. Azabı gördüklerinde zâlimlerin: “Acaba geri dönüşün bir yolu var mı?” dediklerini görürsün.

45. Onları, ateşe arz olunduklarında zilletten boyunlarını bükmüş, göz ucuyla gizlice baktıklarını görürsün. İman edenler derler ki: “Muhakkak hüsrana uğrayanlar, Kıyamet gününde hem kendilerini hem yakınlarını kaybedenlerdir.” Haberinizi olsun ki, muhakkak zâlimler, sürekli bir azab içindedirler.

46. Onların Allah’tan başka kendilerine yardım edecek hiçbir velileri (dostları) olmaz. Allah’ın saptırdığı kimselerin (kurtuluşa) yol bulmalarına imkân yoktur.

47. Allah’tan geri çevrilmesi mümkün olmayan bir gün gelmezden önce, Rabbinizin dâvetine icabet edin. O günde sizin sığınacak bir yeriniz de olmaz, (günahlarınızı) hiç inkâr da edemezsiniz.

48. Eğer yüz çevirirlerse bilsinler ki, Biz seni onlara bekçi göndermedik; sana düşen sadece tebliğdir. Doğrusu Biz insana katımızdan bir rahmet tattırırsak ona sevinir; ama elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir kötülük gelirse işte o zaman görürsün ki insan gerçekten pek nankördür.

Tefsiri:

[Nahivciler, usulcüler ve fukahâ arasında meşhur bir konu vardır. O da şart edatı'nın 'e ancak var olup olmama ihtimali bulunan hususların bağlanacağı konusudur. Mesela *إن تأتي أكرمك* (Bana gelirsen sana ikram ederim) cümlesi böyledir.¹⁰⁸⁶ Bu edata meydana gelmesi kesin olan hususlar bağlanmaz. Bu yüzden *إن طلعت الشمس أتيك* denmez. Bunun yerine *إذا طلعت الشمس أتيك* (Güneş doğarsa sana geleceğim) denir. *إذا* edatı ile iki türlü şart cümlesi kurulur. Bu durum, bazı usulcüler tarafından problem olarak görülmüştür. Bu yüzden şu şekilde bir itirazda bulunmuşlardır: "Kur'an-ı Kerim'de vukûu kesin olan konularda *إن* edatı kullanılmıştır. *وإن كنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا* (Eğer kulumuza indirdiğimizde bir kuşkunuz varsa...) ¹⁰⁸⁷ âyetini buna örnek olarak verebiliriz. Çünkü Allah Teâlâ kâfirlerin şüphe içinde olduğunu biliyordu. *فإن لم تفعلوا ولن تفعلوا فاتقوا النار* (Eğer yapamazsanız, ki asla yapamayacaksınız, o halde ateşten korkun!) ¹⁰⁸⁸ âyetini de buna örnek olarak verebiliriz. Çünkü inkârcıların Kur'an'ın bir benzerini getiremeyecekleri kesin olarak bilinmektedir."

Bu itiraza şöyle cevap verilmiştir: "İlâhî hususiyetler Arap dilindeki kalıplara sığmaz. Doğrusu şu ki, Arap dili kuralları beşerî hususiyetlere bağlıdır. Allah Teâlâ, Kur'an'ı Arap dili ve üslubuna uygun olarak indirmiştir. Arap adetlerine göre güzel ne varsa, Kur'an ona uygun olarak inmiştir. Kötü olarak da ne varsa, Kur'an'da ona rastlamak mümkün değildir. Genellikle gerçekleşmesi insanlar arasında şüpheyile karşılanan durumlar, hem Allah hem de insanlar tarafından *إن* ile şart cümlesinde ifade edilmiştir. Şart cümlesinde ifade edilen hususun mütekellim veya dinleyen kimse tarafından bilinip bilinmemesi önemli değildir. Bunun gibi bizden biri Zeyd'in evde olduğunu bilmesine rağmen *إن كان زيد في الدار فأكرمه* (Eğer Zeyd evdeyse, ona ikram et!) diyebilir. Çünkü Zeyd'in evde bulunup bulunmaması genelde şüpheli bir durumdur. O evde bulunabilir de bulunmayabilir de. *إن* ile şart cümlesi kurulunca, esas alınan kural budur. Böylece sorun diye bir şey kalmaz."

Kanaatime göre burada bu şekilde bir itiraz ileri sürülemez. Belirttiklerine göre kesin olarak meydana gelen bir olay, *إن* edatı ile şart cümlesinde yer alır.

1086 Bedâiu'l-fevâid, I, 49. [Mütercim]

1087 el-Bakara 2/23.

1088 el-Bakara 2/24.

Meydana gelip gelmeme ihtimali bulunan durumlar ise, her ne kadar meydana geldikten sonra vukûu kesin olaylar arasında yer alsın da yine ۞ ile şart cümlesinde yer alır. Bu durum anlaşıldıktan sonra şu âyet iyice düşünülmelidir:¹⁰⁸⁹ *Eğer yüz çevirirlerse bilsinler ki, Biz seni onlara bekçi göndermedik; sana düşen sadece tebliğdir. Doğrusu Biz insana katımızdan bir rahmet tattırırsak ona sevinir; ama elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir kötülük gelirse işte o zaman görürsün ki insan gerçekten pek nankördür.*

Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ'dan geldiği kesin olan rahmet ۞ ile şart cümlesi içerisinde yer almıştır. Kötülüğün gelmesi ise ۞ ile şart cümlesinde ifade edilmiştir. Çünkü Allah'ın insanı bağışlaması oldukça sık meydana gelir. Yine bu âyette rahmet, olayın meydana geldiğine delalet eden geçmiş zaman kipi ile ifade edilmiştir. Kötülüğün meydana gelmesi ise, vukûu kesin olmayan gelecek zaman kipi ile anlatılmıştır. Yine âyette rahmetin gelmesi "tattırmak" fiili ile ifade edilmiştir. Bu fiil, rahmetin doğrudan onlarla temas ettiğini anlatır. Rahmet, onlar için tadılan bir şey olmuştur. Tatmak da, dokunmanın en özel fiilidir. Ayrıca rahmet, ibtidâ-i gâye için kullanılan مـ harf-i cerri ile Allah'a izafe edilmiştir. Kötülük ise ۞ harf-i cerri ile anlatılmıştır. Bir de, kulların kendi elleriyle yaptıklarına izafe edilmiştir. Ayrıca rahmetin tattırılmasını ifade eden ilk cümle tekit harflerinden ۞ ile pekiştirilmiştir. İkinci cümle ise tekit edilmemiştir.

Kur'an'ın sırları, insanların akıllarının kuşatamayacağı kadar çok ve mükemmeldir. Bu kabilden şu âyetler de düşünülmelidir: *"Denizde başınıza bir musibet geldiğinde. O'ndan başka bütün yalvardıklarınız kaybolup gider."*¹⁰⁹⁰ Bu âyette müşriklerin başına denizde iken bir felaketin gelmesinin kesin olduğu için şart edatı olarak ۞ kullanılmıştır. *"İnsanlar hayır istemekten usanmaz. Fakat kendisine bir kötülük dokunursa hemen ümitsizliğe düşer, üzülmüverir."*¹⁰⁹¹ âyetinde ise bunun tersi bir durum söz konusudur. Bu âyette kötülüğün meydana gelmesinden mutlak olarak söz edilmiştir. Deniz vs. gibi kötülüğün kaçınılmaz olduğu her hangi bir kayıt ile kayıtlanmamıştır.

*"İnsana nimet verdiğimiz zaman, (bizden) yüz çevirip yan çizer; ona bir de zarar dokunacak olsa iyice karamsarlığa düşer."*¹⁰⁹² Bu âyette ise şart cümlesi ۞ ile kurulmuştur. Bu edat, ümitsizliği gerektiren bir kötülüğün meydana geldiği izlenimini verir. Çünkü ümitsizlik, insanın kötülüğe uğramasından sonra meydana gelmiştir. bu yüzden ۞ edatının kullanılması hedeflenen mânâyı ifade etmek bakımından daha etkilidir. Şu âyette ise bunun tersi bir durum söz konusudur: *"İnsana bir nimet verdiğimiz zaman (bizden) yüz çevirir ve yan çizer. Fakat ona*

1089 Bedâi'u'l-fevâid, I, 50. [Mütercim]

1090 el-İsrâ 17/67.

1091 Fussilet 41/49.

1092 el-İsrâ 17/83.

bir şer dokunduğu zaman da yalvarıp durur."¹⁰⁹³ İnsan, sabrı az ve tahammülü kıt olduğu için, ne vakit bir kötülükten korksa hemen duaya sığınır ve dua üstüne dua eder. Kötülük başına gelince de ümitsiz hâle gelir.¹⁰⁹⁴

بِإِذْنِ اللَّهِ تِلْكَ الشَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ مَا يَشَاءُ يَهْبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَّا وَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذَّكَوْرَ ﴿٤٩﴾ أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَّا وَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ عَقِيمًا إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾

49. Göklerin ve yerin hükümrânlığı Allah'ındır. Dilediğini yaratır, dilediğine kız çocuk, dilediğine de erkek çocuk verir.

50. Yahut hem kız hem erkek çocuk verir, dilediğini de kısır kılar. O, bilendir, her şeye Kâdir'dir

Tefsiri:

Allah Teâlâ bu âyetlerde karı-kocanın durumlarını dörde ayırdı. Aynı zamanda bu durum, vâkıa ile de örtüşmektedir. Ayrıca karı-koca için kız erkek ne takdir ederse, bunu, onlara kendisinin lutfettiğini bildirdi. Bu yüzden kulun Allah'ın gazabına mâruz kalması için, O'nun kendisine lutfettiğine rıza göstermesi yeterlidir.

49. âyette Allah Teâlâ ilk olarak kız çocuğundan bahsetti. Bunun için birkaç neden ileri sürülmüştür. Bir yoruma göre kız çocukları toplumdaki yerlerinden dolayı ana babanın onları iyi karşılamamasından dolayı meydana gelen eksik yönlerini telafi etmek için önce zikredilmiştir.

Bu yorumdan daha isabetli diğer bir yoruma göre ise şu nedenden dolayı kız çocuğundan önce bahsedilmiştir: Bu âyet, Allah Teâlâ'nın ana-babanın değil de, kendi dilediğini yaptığını ifade eden Kur'an pasajı arasında geçmektedir. Ana-baba genellikle erkek evlat ister. Allah Teâlâ kendisinin dilediğini yaratacağını haber verdi. Bu yüzden onların istediği yerine, kendi dilediği türden söze başladı.

Bence bu konuda bunların dışında bir neden vardır. Şöyle ki; Allah Teâlâ câhiliye dönemi insanların ikinci plana ittiği kızlardan söz etmeye başladı. Malum olduğu üzere o dönemdeki Araplar kızlarını diri diri mezara gömüyorlardı. Allah Teâlâ ilk önce kızlardan söze başlamak suretiyle onlara: "Sizin nezdinizde hakir ve ikinci planda olan kız evlatları benim katımda söze başlarken ilk sırada zikre layıktır" mesajını vermiştir.

1093 Fussilet 41/51.

1094 Bedâiu'l-fevâid, I, 47-48.

Âyeti kerimede şu husus da düşünölmelidir: Allah Teâlâ kız lafzını (بنت) lafzını nekira (belirsiz) olarak zikretmiştir. Erkek (الذكر) lafzını ise ma'rife (belirli) olarak kullanmıştır. Böylece kızlar için nekiralıktan doğan eksikliği onları önce zikretmekle; erkekler için sonra zikretmekten doğan eksikliği de marife olarak onlardan bahsetmek suretiyle telafi etmiştir. Çünkü marifelik, noksanlardan uzaklaştırmak demektir.

Kız evladından dolayı rahatsızlık duymak, Allah'ın şu âyetlerde kötölediği câhiliye dönemi ahlâkî özelliklerindendir: “Kendisine verilen kötü müjde yüzünden, halktan gizlenmeye çalışır; onu utana utana tutsun mu, yoksa taprağa mı gömsün? Ne kötü hükmediyorlar!”¹⁰⁹⁵, “Ama Rahman olan Allah'a isnâd ettiği kız evlat kendilerinden birine müjdelenince, o kimsenin içi gayzla dolarak yüzü simsiyah kesilir.”¹⁰⁹⁶ Bu âyetlerin yorumlarından hareketle rüya yorumcularından biri kendisine “Rüyamda sanki yüzümü siyah gördüm” diyen birine “Hamile karın var mı?” diye sormuş. O da “Evet.” deyince, “O zaman kızın olacak” demiştir.¹⁰⁹⁷

49. ve 50. âyetlerde Allah Teâlâ karı-kocanın dört durumundan söz etti:

- a) Sadece kız evladı olanlar.
- b) Sadece erkek evladı olanlar.
- c) Hem kız, hem de erkek evladı olanlar. Âyette geçen يزوجه fiili bunu ifade eder.
- d) Hanımı hiçbir surette çocuk doğuramayan aileler.

Çocuğun kız mı, yoksa erkek mi olacağını insanlar bilemez. Bu, ne kıyasla ne de düşünce ile bilinir. Ancak vahiy yoluyla öğrenilir. İmam Müslim'in “Sahîh”inde Sevbân'dan naklettiği şu hadis bunun delillerinden biridir: “Bir defasında Hz. Peygamber'in -sallâllâhu aleyhi vesellem- yanında idim. Derken Yahudi alimlerinden biri gelip “Esselâmu aleyke ey Muhammed!” dedi. Hemen bir hamlede onu ittim. Az kalsın yere düşüyordu. Bana “Neden beni ittin?” diye sordu. Ben de, “(Muhammed yerine) Allah'ın elçisi desene!” diyerek çıktım. Yahudi, “Biz, ailesinin verdiği isimle ona sesleniriz” diye karşılık verdi. Bunun üzerine Allah Resûlü “Benim adım Muhammed'dir. Ailem bu ismi bana layık görmüştür.” buyurdu.

1095 en-Nahl 16/59.

1096 ez-Zuhurf 43/17.

1097 Tuhfetu'l-Vedûd fî ahkâmî'l-mevlûd, s. 23-24.

Sonra Yahudi Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- "Sana bir soru sormak için gelmiştim." dedi. Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- "Cevap olarak söylediklerim sana fayda verecek mi?" diyerek karşılık verdi. Yahudi "Can kulağımla dinleyeceğim." dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- bir değnek ile yere bir şeyler çizip "Sor bakalım" buyurdu. Yahudi "Yeryüzü ve gökyüzü başka yer ve göklerle nerede değiştirilecek?" diye sordu. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- "Sırat köprüsünden önce karanlıkta" şeklinde cevap verdi. Yahudi "Peki sırat köprüsünden ilk önce kimler geçecek?" diye sordu. Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- "Fakir muhacirler" şeklinde cevap verdi. Yahudi "Cennete girdikleri zaman alacakları hediye ne olacak?" diye sordu. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- "Balığın karaciğerine asılı parça olacak" şeklinde cevap verdi. Yahudi "Peki, onun üstüne ne yiyecekler?" diye sordu. Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- "Onlar için Cennet boğası kesilecek. Onlar da ondan yiyecekler." buyurarak cevap verdi. Yahudi "Peki, içecekleri ne olacak?" diye sordu. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- "Selsebîl olarak isimlendirilen pınardan içecekler." buyurarak cevap verdi. Yahudi "Doğru söyledin. Sana ancak bir peygamberin veya bir kişinin ya da iki kişinin bilebileceği bir konuyu sormak için gelmiştim." dedi. Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- "Cevap verdiğim zaman sana faydası dokunacak mı?" diye sordu. Yahudi "Can kulağıyla dinleyeceğim. Sana çocuğun neden kız, neden erkek olduğunu sormak için gelmiştim." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: "Erkeğin suyu beyazdır. Kadının ki ise sarıdır. İkisinin suyu birleşir ve erkeğin menisi kadının menisine üstün gelirse çocuk Allah'ın izni ile erkek olur. Yok eğer kadının menisi erkeğin menisine üstün gelirse çocuk Allah'ın izni ile kız olur.

Son olarak Yahudi, "Doğru söyledin. Muhakkak ki, sen peygambersin." dedi ve yanımızdan ayrıldı. Bunun üzerine Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: "Bu adam, bana sorduğu zaman bu konuları bilmiyordum. Ancak Allah Teâlâ bunların bilgisini bana öğretti."¹⁰⁹⁸

Akıl ve nakil göstermektedir ki; cenin, hem kadının hem de erkeğin suyundan yaratılır. Erkek suyunu, kadının rahmine akıtır. Kadın da kendi suyunu bırakır. Nihayet her ikisinin suyu, Allah'ın takdir edip dilediği hal üzere birleşir. Böylece ikisinin çocuğu yaratılır. Hangisinin suyu üstün gelirse, çocuk ona çeker. Nitekim İmam Buhârî Humeyd kanalıyla Hz. Enes'ten şu hadisi nakletmiştir:

"Abdullah İbn Selâm Hz. Peygamber'in Medîne'ye geldiği sırada onun yanına geldi ve ona "Sana ancak bir peygamberin bilebileceği üç soru soracağım." dedi. Sonra "Kıyamet alametlerinden ilki nedir? Cennet ehlinin yiyeceği ilk şey nedir? Çocuk neden babaya ve neden dayılarına çeker?" diyerek sorularını sıraladı. Bunun üzerine Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- "Biraz önce Cebrâîl (a.s.) bunların cevabını bana haber verdi." buyurdu. Abdullah İbn Selâm "O,

melekler arasında Yahudilerin düşmanıdır.” dedi. Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- onun sorularına şu şekilde cevap verdi: “Kıyametin ilk alameti, insanları doğudan batıya sürecektir bir yangındır. Cennet ehlinin yiyeceği ilk yemek Ziyade-tu kebid hutdur. Çocuğun benzemesi ise şu şekilde olur: Erkek, hanımı ile birlikte olur ve ondan önce boşalırsa, çocuk ona çeker. Yok eğer hanımı kendisinden önce boşalırsa çocuk kadına benzer.”

Bu cevap karşısında Abdullah İbn Selâm “Şahitlik ederim ki Sen, Allah'ın elçisisin.” demiştir.¹⁰⁹⁹

Buhârî ve Müslim'de Ümmü Seleme'den nakledildiğine göre Ümmü Sü-leyym Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem-, “Ey Allah'ın elçisi! Allah haktan utanmaz. İhtilam olduğu zaman kadının gusül abdesti alması gerekir mi?” diye sormuş. O da “Sarı suyu görürse evet.” cevabını vermiştir. Bu cevap karşısında Ümmü Seleme gülmüş ve “Hiç kadın ihtilam olur mu?” diyerek hayretini ifade etmiş. Bunun üzerine Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- “Olmaz da, çocuk ne ile ona benzer.” buyurdu.¹¹⁰⁰

Bu üç hadisten çıkan sonuçlar:

- 1- Çocuk erkek ve kadının suyundan yaratılır.
- 2- Çocuğun oğlan veya kız olması, ana-babadan birinin suyunun diğerinin- kinden üstün olmasına bağlıdır.
- 3- Çocuğun ana-babadan birine benzemesi iki taraftan kimin suyunun önce gelmesine bağlıdır. Kimin suyu daha önce rahime ulaşırsa, çocuk ona benzer.

Bu konularda tabiat alimlerinin bir bilgisi yoktur. Bu hususlar ancak vahiyle bilinir. Onların bilgileri arasında bununla çelişen bir şey de yoktur. Ancak şu ka- darı var ki, Sevbân hadisi hakkında insanın aklına bazı düşünceler gelmektedir. Hadisin ravilerinden birinin gerektiği gibi hadisi ezberlemediğinden endişe edilir. Belki de Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- çocuğun erkek mi, kız mı olaca- ğı değil kime benzeyeceği sorulmuştur. Nitekim Abdullah b. Selâm hadisinde bu şekilde geçmektedir. İşte bundan dolayı Buhârî bu rivâyeti nakletmemiştir.

Sahihân'da Abdullah İbn Ebî Bekir İbn Enes kanalıyla Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu nakledilmiştir: “Allah Teâlâ her rahim için bir melek görev- lendirmiştir. Melek, ‘Ya Rabbi bir nutfeye yarattın. Ya Rabbi bir alaka yarattın. Ya Rabbi bir mudğa yarattın’ der. Allah Teâlâ ana rahmindeki bebeğin yaşamasını murad ettiği zaman Melek, onun erkek mi, kız mı; şakî mi saîd mi olacağını, ne kadar rızıklandırılacağını ve ne kadar yaşayacağını sorar. Bütün bunlar, ana rah- minde karara bağlanır.”¹¹⁰¹

1099 Buhârî, Ehâdisu'l-enbiyâ, 1.

1100 Buhârî, İlm, 50; Müslim, Hayd, 32; Ebû Dâvûd, Tahâre, 97; Nesâî, Tahâre, 131; İbn Mâce, Tahâre, 107; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 306.

1101 Buhârî, Hayd, 17; Müslim, Kader, 1; Ebû Dâvûd, Sünne, 17; Tirmizî, Kader, 4; İbn Mâce, Mukaddime, 7;

Bu hadiste de görülmektedir ki; Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- çocuğun kız ya da erkek olmasını Allah'ın iradesine havale etmiştir. Bunun yanı sıra, çocuğun şakî veya saîd olmasını, rızkının ne olacağını ve ne kadar yaşayacağı hususunda tabiatın bir etkisinin bulunmadığını ifade etti. Melek de tabiatın bir rolünün bulunduğu hususları yazmaya girişmedi. Dikkat edilirse Abdullah İbn Selâm Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- ancak cevap verilebilecek bir konu olan çocuğun kime nasıl benzediğini sordu. Çocuğun birine benzemesinden daha büyük bir olay olmasına rağmen, cinsiyeti hakkında bir soru sormadı.

Her şeyin doğrusunu en iyi Allah bilir. Eğer Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- böyle buyurmuşsa bu, hakkın ta kendisidir.

Her halükârda bu hadis, kimi tabiatçıların kız veya erkek çocuk yapma yöntemlerini bildikleri iddialarını çürütür.

Doğrusunu en iyi Allah bilir.¹¹⁰²

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكْلِمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَخِيَا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ
بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلَىٰ حَكِيمٍ ﴿٥١﴾ وَكَذَلِكَ أَوْخَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ
تُدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا
وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٢﴾

51. Allah, bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur ya bir perde arkasından, yahut bir elçi (melek) gönderip izniyle dilediğini vahyeder. Şüphesiz O, çok yücedir, hikmeti sonsuz olandır.

52. İşte böylece sana da emrimizle Kur'an'ı vahyettik. sen, kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola erdirdiğimiz bir nur kıldık. Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermektesin.

Tefsiri:

Bu âyet-i kerîmede yaşam vesilesi olan rûh ile aydınlık vesilesi olan nûr bir arada zikredilmiştir. Allah Teâlâ peygamberine indirdiği kitabın her iki hususu da içerdini haber vermiştir. Şöyle ki; Kur'an, kalplerin yaşamasına vesile olan bir rûh ve onların aydınlanmasını sağlayan bir nûrdur.¹¹⁰³

1102 Miftâhu dâri's-saâde, s. 278-280.

1103 İğâsetu'l-lehfân, I, 21.

Allah Teâlâ, Kur'an'ı rûh olarak tavsif etmiştir. Çünkü onunla hayat gerçekleşir. Yine Kur'an'ı nûr olarak tavsif etmiştir. Çünkü hidayet ve aydınlanma onun sayesinde meydana gelir. Kur'an, fıtratın bir parçası olan hayat ve nûrun ötesinde bir hayat ve nûrdur... Nûrun üstünde bir nûr... Yaşamın paralelinde bir yaşamdır.¹¹⁰⁴

ولكن جعلناه نورا ifadesinde geçen zamirin mercii hakkında ihtilaf edilmiştir. Bir yoruma göre buradaki zamir, kitâba döner. Bir diğer yoruma göre ise imana râcidir. Doğrusu bu zamir, روحا من أمرنا ifadesinde geçen rûh kelimesine döner. Bu âyetle Allah Teâlâ, emrini, rûh, nûr ve hidayet kıldığını haber vermiştir. Bundan dolayı olsa gerek, Allah'ın emirlerine ve Hz. Peygamber'in sünnetine uyanlarda bir canlılık, bir nûr ve bunlara bağlı olarak bir tatlılık, bir heybet, bir saygınlık ve başkalarının mahrum kaldığı hüsn-ü kabûl vardır. Nitekim Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: "Mü'min, sempatik ve heybetli olmakla rızıklandırılmış kimsedir." Allah Teâlâ da şöyle buyurmuştur: *"Allah inananların dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlere gelince, onların dostları da tâğûttur. Onları aydınlıktan alıp karanlığa götürür. İşte bunlar Cehennemliklerdir. Onlar orada devamlı kalırlar."*¹¹⁰⁵ İnkâr edenlerin dostları tâğûtlar, onları kendi karakterleri olan karanlığa, cehalete ve hevalarına sevk ederler. Peygamberlik ve vahiy nuru onları aydınlatır, bu vesileyle neredeyse iman edecek olurlar. Ancak dostları buna engel olur. Onların iman etmesine mani olurlar. İşte bu, tâğûtların inkârcıları aydınlıktan karanlığa götürmesi demektir.¹¹⁰⁶

Enes İbn Malik Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: *"Allah Teâlâ her rahim için bir melek görevlendirmiştir. Melek, 'Ya Rabbi bir nutfe yarattın. Ya Rabbi alaka yarattın. Ya Rabbi mudğa yarattın' der. Allah Teâlâ ana rahmindeki bebeğin yaşamasını murad ettiği zaman Melek, onun erkek mi, kız mı; şakî mi saîd mi olacağını, ne kadar rızıklandırılacağını ve ne kadar yaşayacağını sorar. Bütün bunlar, ana rahminde karara bağlanır."*

صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ إِلَى اللَّهِ تُصِيرُ الْأُمُورُ ﴿٥٣﴾

53. Göklerde ne var yerde ne varsa, kendisinin olan Allah'ın yoluna. Şunu bilin ki, bütün işler Allah'a döner.

1104 Şifâu'l-alîl, s. 104-105.

1105 el-Bakara 2/257.

1106 İctimâu'l-cüyûşî'l-İslâmiyye, s. 5.

ZUHRUF SÛRESİ

[89 Âyet]

حَمْدٌ ﴿١﴾ وَالْكِتَابِ الْمُمِينِ ﴿٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٣﴾ وَإِنَّهُ
فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِّي حَكِيمٌ ﴿٤﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Hâ Mîm

2, 3. *Apaçık Kitâb'a andolsun ki biz, anlayıp düşünmeniz için onu Arapça bir Kur'an kıldık.*

4. *O, katımızda bulunan Ana Kitâb'da (levh-i mahfûzda) mevcut, yüce ve hikmetle dolu bir Kitâb'dır.*

Tefsiri:

İbn Abbâs katımızda bulunan Ana Kitâb'da ifadesini "katımızda bulunan levh-i mahfûz" olarak tefsîr etmiştir. Mukâtil de bu âyet hakkında şöyle demiştir: "Kur'an'ın bir nüshası, levh-i mahfûz olan Kitâb'ın aslında mevcuttur."

Ana Kitâb tabiri, Kitâb'ın aslı anlamına gelir. Ana tabiri her neye izafe edilirse, o şeyin aslı anlamına gelir. Yedi göğü ve yeryüzünü yaratmadan önce Allah Teâlâ Kur'an'ı levh-i mahfûza yazmıştır. Nitekim bu konuda şöyle buyurmuştur: "Hakikatte o (yalanladıkları, aslı) levh-i mahfûzda bulunan şerefli Kur'an'dır."¹¹⁰⁷ Sahabe, Tabiûn ve ehli sünnet ile ehl-i hadisın tamamı, kıyamete kadar meydana gelecek her şeyin Ümmü'l-kitâb'da kaydedildiği konusunda icmâ' etmiştir. Kur'an-ı Kerîm Allah Teâlâ'nın yaptığı ve söylediği her şeyi Ümmü'l-kitâb'da yazdığına delalet etmektedir. O'nun söz ve fiilleri levh-i mahfûzda kaydedilmiştir. Mesela Ebu Leheb yaratılmadan önce elleri levh-i mahfûzda kurumuştur.

لدينا (katımızda bulunan) ifadesi Ümmü'l-kitâb'ın sıfatı olabileceği gibi haberin de sıfatı olabilir. İbn Abbâs'a göre Ümmü'l-kitâb'ın sıfatıdır. Buna göre mânâ şu şekilde olur: *O, katımızda bulunan Ana Kitâb'da (levh-i mahfûzda) mevcut...* İkinci yoruma göre ise âyetin anlamı şu şekildedir: *O, Ana Kitâb'da mevcut, bizim nezdimizde hikmet dolu yüce bir Kitap'tır.* Yalancıların zannettiği gibi değildir. Bir başka ifade ile siz, yalanlasanız da, inkâr etseniz de, o Kitap, bizim katımızda son derece yüce, şerefli ve hikmetli bir kitaptır.¹¹⁰⁸

﴿فَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا أَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُسْرِفِينَ﴾ (٥)

5. Siz, haddi aşan kimseler oldunuz diye, sizi Kur'an'la uyarmaktan vaz mı geçelim?

Tefsiri:

Âyet hakkında iki yorum vardır. Bunlardan birine göre bu âyet, şu mânâyaya gelir: Siz ilâhî mesajdan yüz çevirdiniz ve haddi aştınız diye, sizi olduğunuz gibi bırakıp nasihat etmeyelim mi? Sizden yüz çevirip sizi hakka dâvet etmeyelim mi?¹¹⁰⁹

وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيٍّ فِي الْأَوَّلِينَ ﴿٦﴾ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٧﴾ فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَمَضَى مَثَلُ الْأَوَّلِينَ ﴿٨﴾ وَلَبَّيْن سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لِيَقُولُوا الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿٩﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا شُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠﴾ وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَنْشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا كَذَلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١١﴾ وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُمُ مِنَ الْفُلْكِ وَالْأَلْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ ﴿١٢﴾ لِتَسْتَوُوا عَلَى ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ﴿١٣﴾ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ﴿١٤﴾ وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُبِينٌ ﴿١٥﴾ أَمْ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَاكُم بِالْبَنِينَ ﴿١٦﴾ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٧﴾ أَوْ مِّنْ يُّنثَىٰ فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴿١٨﴾

1108 Şifâu'l-alil, s. 41-42.

1109 Bedâiu'l-fevâid, III, 124.

6. Daha önceki milletlere nice peygamberler göndermiştik.
7. Onlar, kendilerine gelen her peygamberi mutlaka alaya alırlardı.
8. Biz bunlardan daha zorba olanları da helâk ettik. Nitekim önceki-lerde örneği geçmiştir.
9. Andolsun ki, onlara gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorsan; “On-ları şüphesiz güçlü olan, her şeyi bilen Allah yarattı” derler.
10. O, size yeri beşik kılmış ve doğru gidesiniz diye yeryüzünde size yollar yaratmıştır.
11. Gökten bir ölçüye göre suyu indiren O’dur. Biz onunla (kupku-ru), ölü memlekete hayat veririz. İşte siz de böylece (mezarlarınızdan) çıkarılacaksınız.
- 12, 13. Bütün çiftleri O yaratmıştır. Ve size bineceğiniz gemiler ve hayvanlar vâretmiştir ki, böylece onların sırtına binip üzerlerine yerle-şince, Rabbinizin ni’metini anarak: Bunu bizim hizmetimize vereni tes-bih ve takdis ederiz, yoksa biz bunlara güç yetiremezdik, diyesiniz.
14. Biz şüphesiz Rabbimize döneceğiz (demelisiniz).
15. Ama onlar, kullarından bir kısmını, O’nun bir cüzü kıldılar. Ger-çekten insan apaçık bir nankördür.
16. Yoksa Allah, yarattıklarından kızları kendisine aldı da oğulları size mi ayırdı?!
17. Onlardan biri, Rahmân’a isnat ettiği kız çocuğuyla müjdelenince, hiddetlenerek yüzü simsiyah kesilir.
18. Sûs içinde yetiştirilip tartışmada görüşünü açıkça beyan edeme-yecek olanı mı istemiyorlar?

Tefsiri:

Müşriklerden biri kendisinin kız çocuğu olmasını sevmezdi. Kendisine kız çocuğu haber verildiği zaman üzüntü ve kederden yüzü simsiyah kesilirdi. Al-lah Teâlâ onların bu özelliğini kullanarak kendisine kız çocuğu yakıştıranlara şu şekilde karşı delil ileri sürmüştür: Sizden biri cinsiyetinden dolayı kız çocuğu ol-masını istemezken nasıl olur da bunu bana yakıştırsınız. Bir başka âyette ise bu mânâda şöyle buyurmuştur: “Kendilerinin hoşlarına gitmeyen şeyleri Allah’a isnat ediyorlar.”¹¹¹⁰

Allah Teâlâ daha sonra müşriklerin kendisine yakıştırdığı kız çocuklarının erkeklere göre zayıf ve eksik olduklarını ifade etti. Kızlar eksik oldukları için süs-lenerek eksikliklerini gidermeye muhtaçtırlar. Ayrıca kızlar görüşlerini belirtmek-te de yetersiz kalırlar: Sûs içinde yetiştirilip tartışmada görüşünü açıkça beyan edemeyecek olanı mı istemiyorlar? Bu âyette Allah Teâlâ, kızların sûs içinde

yetiştirilmesi ile onların eksik olduklarını, bu yüzden eksikliklerini gidermek için süse ihtiyaç duyduklarına işaret etti. Yine bununla kızların meramını ifade etmekten aciz, tartışma sırasında delilini ileri süremeyeceğine göndermede bulundu. Bununla birlikte âyet, üstü kapalı bir şekilde şu mânâları da taşır: Süs, yatağa alınanlar için bir süslenme aracı kılınmıştır. Ayrıca kadınlar, savaş, mücadele ve cesaret gösterilecek durumlar için yetiştirilmez. Bu âyette, zayıflık, acizlik ve yetersizlik alameti olarak süsten bahsedilmiştir.¹¹¹¹

Bu âyet ile müşriklere şu mesaj verilmiştir: Sizden biri kendisinin kız evladı olmasından hoşlanmaz. O halde nasıl kendiniz için hoşlanmadığınız bir şeyi Allah'a yakıştırırsınız!¹¹¹²

وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ إِنَاثًا أَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ سَخُتْ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ مَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْ أَتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِنْ قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ مُسْتَسْكِنُونَ ﴿٢١﴾ بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِمْ مُهْتَدُونَ ﴿٢٢﴾ وَكَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ ﴿٢٣﴾ قَالَ أُولُو جِحْتِكُمْ بِأَهْدَىٰ مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آبَاءَكُمْ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿٢٤﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَنْظَرُ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٥﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ إِنَّنِي بَرَاءٌ مِمَّا تَعْبُدُونَ ﴿٢٦﴾ إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِ ﴿٢٧﴾ وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾

19. Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Acaba meleklerin yaratılışlarını mı görmüşler? Onların bu şahitlikleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir.

20. Ve dediler ki: Rahmân dileseydi biz onlara tapmazdık. Onların bu hususta bir bilgileri yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar.

21. Yoksa bundan önce onlara bir kitap verdik de ona mı tutunuyorlar?

22. Hayır! "Sadece, biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izinde gidiyoruz" derler.

1111 es-Savâiku'l-mürsele, II, 483-485.

1112 Miftâhu dâri's-saâde, s. 410.

23. Senden önce de hangi memlekete uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıkları: Babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerine uyarız, derlerdi.

24. Ben size, babalarınızı üzerinde bulduğunuz (din)den daha doğrusunu getirmişsem (yine mi bana uymazsınız)? deyince, dediler ki: Doğrusu biz sizinle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz.

25. Biz de onlardan intikam aldık. Bak, yalanlayanların sonu nasıl oldu?

26. Bir zaman İbrahim, babasına ve kaumine demişti ki: Ben sizin taptıklarınızdan uzağım.

27. Ben yalnız beni yaratana taparım. Çünkü O, beni doğru yola iletecektir.

28. Bu sözü, ardından geleceklere devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı ki, insanlar (onun dinine) dönsünler.

Tefsiri:

İbrahim peygamber yalnızca Allah'ı veli edinmeyi ve O'nun dışındaki bütün ma'bûdlardan uzaklaşmayı bir söz olarak kendisinden sonra gelenler için miras bırakmıştır. Onun ardından gelen peygamberler ve onlara tabi olanlar birbirlerinden bu mirası devralmışlardır. Söz konusu miras; lâ ilâhe illallâh cümlesidir. Kıyamete kadar bu söz, hanîf önderler tarafından kendilerine uyanlara miras olarak bırakılmaya devam edecektir.¹¹¹³

بَلْ مَثَعْتَ هَؤُلَاءِ وَأَبَاءَهُمْ حَتَّى جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُبِينٌ ﴿٢٩﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمُ
الْحَقُّ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ ﴿٣٠﴾ وَقَالُوا لَوْلَا نَزَلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى
رَجُلٍ مِنَ الْفَرِثِيِّينَ عَظِيمٍ ﴿٣١﴾ أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةً رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ
مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ
بَعْضًا سُخْرِيًّا وَرَحِمْتَ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٣٢﴾ وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ
أُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ لِيُوتِيَهُمْ سُقْفًا مِنْ قَضَةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا
يَظْهَرُونَ ﴿٣٣﴾ وَلِيُوتِيَهُمْ آبَاؤُنَا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَكَبَّرُونَ ﴿٣٤﴾ وَزُرْحًا وَإِنْ كُلُّ
ذَلِكَ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٥﴾ وَمَنْ يَغْنَسْ عَنْ
ذِكْرِ الرَّحْمَنِ يَقْنِصْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ ﴿٣٦﴾ وَإِنَّهُمْ لَيُضِلُّوهُمْ عَنِ السَّبِيلِ
وَيَخْسِبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٣٧﴾

29. Doğrusu bunları da atalarını da kendilerine hak ve onu açıklayan bir peygamber gelinceye kadar geçindirdim.

30. Fakat kendilerine hak gelince: Bu bir büyüdür, biz onu tanımıyoruz, dediler.

31. Ve dediler ki: Bu Kur'an iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?

32. Rabbinin rahmetini onlar mı paylaşıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır.

33. Şayet insanların küfürde birleşmiş bir tek ümmet olması (tehlikesi) bulunmasaydı, Rahmân'ı inkâr edenlerin evlerinin tavanlarını ve çıkacakları merdivenleri gümüşten yapardık.

34. Eulerinin kapılarını ve üzerine yaslanacakları koltukları da (hep gümüşten yapardık).

35. Ve onları zinetlere boğardık. Bütün bunlar sadece dünya hayatının geçimliğidir. Âhiret ise, Rabbinin katında, Allah'ın azabından sakınıp rahmetine sığınanlara mahsustur.

36. Kim Rahmân'ı zikretmekten gafil olursa, yanından ayrılmayan bir şeytanı ona musallat ederiz.

37. Şüphesiz bu şeytanlar onları doğru yoldan alıkoyarlar da onlar, kendilerinin doğru yolda olduklarını sanırlar.

Tefsiri:

Bu âyetlerde şu husus belirtilmiştir: Allah Teâlâ'nın bir kimseye şeytanlardan birini musallat edip onun yüzünden sapmasına müsaade etmesi ancak o kişinin Allah'ın elçisine inen mesajdan yüz çevirip ilgisiz kalmasından dolayıdır. Kişinin ilâhî mesajdan yüz çevirmesinin cezası, Allah'ın kendisine, yanından hiç ayrılmayan bir şeytanı musallat kılması ve o şeytanın da onu haktan, kurtuluşa giden yoldan saptırmasıdır. Bu esnada o kişi, hâlâ doğru yolda olduğunu zanneder. Nihayet kıyamet günü Rabbi şeytanı ile birlikte ona, yaptıklarının tam olarak karşılığını verince ve helâke sürüklenip iflas ettiği ayân beyân ortaya çıkınca şeytan dostuna şöyle der: "Keşke benimle senin aranda doğu ile batı arası kadar uzaklık olsaydı, sen ne kötü arkadaşmışsın!"¹¹¹⁴ Allah'ın zikri olan vahye tabi olup hidayete ermekten yüz çeviren herkes, kıyamet günü mutlaka bu sözü söyleyecektir.

Burada şöyle bir soru sorulabilir: Âyetin sonunda "Kendilerinin doğru yolda olduklarını sanırlar." ifadesinde belirtildiği gibi o kimselerin kendilerini doğru yolda zannetmeleri onlar için bir mazeret olur mu?

Bu soruya şu şekilde cevap verilir: Bu tür insanların sapıklığa düşmelerinin hiçbir şekilde mazereti olamaz. Çünkü onlar Allah'ın elçisine gelen vahiyden yüz çevirdikleri için sapıklığa düşmüşlerdir. Her ne kadar kendilerinin doğru yolda olduklarını zannetseler de, hakikatte onlar, hidayet dâvetçisine uymaktan yüz çevirmek suretiyle kabahatlidirler. Eğer sapıtmışlarsa, bilinsin ki, kendi kusurları ve yüz çevirmeleri yüzünden sapıtmışlardır. Bu kimselerin sapmaları ile kendilerine hiçbir ilâhî mesaj ulaşmayan ve ilâhî mesaja ulaşmaktan aciz olan kimselerin sapmaları ile bir değildir. Böylesi insanların durumu farklıdır. Kur'anî tehdit ise, ilâhî mesajla muhatap olup ondan yüz çevirenlere yöneliktir. İlâhî mesajdan habersiz kimselerin durumu ise şöyledir: Allah Teâlâ, aleyhinde bir delil getirmeden kimseye azâb etmez. Nitekim bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Biz bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azâb edecek değiliz."*¹¹¹⁵, *"(Yerine göre) müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamberler gönderdik ki, insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın!"*¹¹¹⁶, *"Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar kendileri zalim kimselerdir."*¹¹¹⁷ *"Siz farkında olmadan, ansızın başınıza azâb gelmezden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline (Kur'an'a) tabi olun! Kişinin: Allah'a karşı aşırı gitmemden dolayı bana yazıklar olsun! Gerçekten ben alay edenlerdendim (diyeceği günden sakının)! veya: Allah bana hidayet verseydi, elbette sakınanlardan olurdum, diyeceği, yahut azâbı gördüğünde: Keşke benim için bir kez (dönmeye) imkân bulunsa da iyilerden olsam! diyeceği günden sakının! Hayır (dönemeyeceksiniz!) Âyetlerim sana gelmişti de sen onları yalanlamış, büyüklük taslamış ve inkârcılardan olmuşsun."*¹¹¹⁸ Buna benzer âyetler Kur'an'da çoktur.¹¹¹⁹

Bu âyetlerde (ez-Zuhuf 43/36-37) şu konu bildirilmiştir: Rahman'ı zikrinden maksat, Allah'ın Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- indirdiği Kur'an-ı Kerîm'dir. Bu kitabı görmezden gelip ondan yüz çevirenlere, bu kitap yokmuş gibi davrananlara, onu anlamak, düşünmek ve onunla Allah'ın ne kast ettiğini öğrenmek gibi bir derdi bulunmayanlara bu yaptıklarının bir cezası olarak Allah Teâlâ bir şeytanı musallat eder. Söz konusu bu şeytan o kişinin yanı başından ayrılmaz. Hem ikamet halinde hem de yolculuk sırasında onun yanı başında olur. Onun dost ve yakını olur. Ne var ki, o ne kötü bir dost, ne kötü bir arkadaşır:

1115 el-İsrâ 17/15.

1116 en-Nisâ 4/165.

1117 ez-Zuhuf 43/86.

1118 ez-Zümer 39/55-59.

1119 Miftâhu dâri's-saâde, s. 47-48.

رضيعا لبان ثدى أم تقاسما بأسحم داج عوض لا تفرق

Yemin etti bir annenin göğsünden süt içen iki kardeş
İlelebed ayrılmamaya karanlık bir gecenin bağrında...

Daha sonra Allah Teâlâ şunu haber verdi: Şeytan yanından ayrılmadığı kişiyi saptırır. Onu Allah'a giden yoldan alıkor. Allah'ın yolundan sapan ve hak yola girmekten alıkonan bu kimse kendisinin hidayet üzere olduğunu zanneder. Nihayet iki ahhâp kıyamet günü birlikte haşredilir. Biri diğerine: "Keşke benimle senin aranda doğu ile batı arası kadar uzaklık olsaydı, sen ne kötü arkadaşmışsın!"¹¹²⁰ Dünyada iken bana kötü arkadaş olmuştun. Beni hidayet ayağıma kadar gelmişken onu kabul etmekten beni sen alıkoydun. Beni hak yoldan çıkarıp saptırdın. Sonunda helâk oldum. Bugün benim için ne kötü dostsun!

Dünyada başına bir felaket gelen insan, başkalarının da aynı felakete uğradığını görünce acıları hafifler ve onlarla teselli bulur. Bu yüzden Allah Teâlâ, Cehennem azâbına çarptırılan kimselerin bu şekilde acılarının ve ızdıraplarının hafiflemeyeceğini haber verdi. Cehenneme sürüklenen kimse, arkadaşının azâb çekmesini görünce ne rahatlar ne de neşesi yerine gelir. Başkalarının da kendisiyle birlikte azâb görmesi onun için bir teselli ve rahatlama vesilesi olmaz. Hâlbuki dünya hayatında felaket geniş çaplı olunca, bir teselli kaynağı haline gelir. Nitekim Hansâ'nın kardeşi Sahr için yaktığı şu ağıtta da bu durum görülmektedir:

فلو لا كثرة الباكين حولي على إخوانهم لقلت نفسي
وما يكون مثل أخي ولكن أعزي النفس عنه بالتأسي

Etrafımda kardeşlerine ağıt yakanlar çok olmasaydı
Hiç tereddüt etmeden kıyardım canıma...
Bu insanlar kardeşime ağıt yaktıkları gibi kimseye ağıt yakmadılar
Bu yardımlaşma ile avuturum kendimi...

Allah Teâlâ Cehennem ehline bu kadarcık bir rahatlamadan bile mahrum bırakmıştır. Nitekim onların fayda göremeyecekleri şu şekilde ifade edilmiştir: "Zulmettiğiniz için bugün (pişmanlık) size hiçbir fayda vermeyecektir. Çünkü siz, azâbda ortaksınız."¹¹²¹

1120 ez-Zuhruf 43/38.

1121 ez-Zuhruf 43/39. Bk. el-Cevâbu'l-kâfi, s. 136-137.

İlâhî dâvete uymaktan geride kalan ve bâtıla dalan kimselerin arkadaşları sayılamayacak kadar çoktur. Şeytanın kendisine musallat edildiği kişi için onlarda bir benzerlik vardır. Onlarla teselli bulmak, hayıflanmanın gerçekleştiği gün hiçbir fayda vermez. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Zulmettiğiniz için bugün (pişmanlık) size hiçbir fayda vermeyecektir. Çünkü siz, azâbda ortaksınız.”¹¹²²

Allah Teâlâ Cehennemliklerin azâb görürken birbirlerine bakıp teselli bularak acılarını hafifletmelerine izin vermemiştir. Oysa dünyada meydana gelen musibetler geniş çaplı olduğu zaman, teselliye dönüşür. Felaketzedeler birbirlerine bakarak teselli bulurlar. Hansâ'nın şu beyitlerinde bu durumu görmek mümkündür:

فلو لا كثرة الباكين حولي على إخوانهم لقلت نفسي
وما سيكون مثل أخي ولكن أسلي النفس عنه بالتأسي

Etrafımda kardeşlerine ağıt yakanlar çok olmasaydı

Hiç tereddüt etmeden kıyardım canıma...

Bu insanlar kardeşime ağıt yaktıkları gibi kimseye ağıt yakmadılar

Bu yardımlaşma ile teselli ederim kendimi...

Teselli sayesinde meydana gelen rahatlama, kıyamet günü birlikte azâba çarptırılacak olanlar için söz konusu değildir.¹¹²³

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ ﴿٣٨﴾ وَلَنْ يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ أَنَّكُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٩﴾ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الضُّمَمِ
أَوْ تَهْدِي الْعُمْيَ وَمَنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٤٠﴾

38. O şeytan dostu kimse, en sonunda bize gelince arkadaşına: Keşke benimle senin aranda doğu ile batı arası kadar uzaklık olsaydı, ne kötü arkadaşmışsın! der.

39. Zulmettiğiniz için bugün (nedâmet) size hiçbir fayda vermeyecektir. Çünkü siz, azapta ortaksınız.

40. (Resûlüm!) sağırlara sen mi işittireceksin; yahut körleri ve apaçık sapıklıkta olanları doğru yola sen mi ileteceksin?

1122 ez-Zuhuf 43/39. Bk. el-Cevâbu'l-kâfi, s. 136-137.

1123 er-Rasâilu't-tebûkiyye, s. 69-70.

Tefsiri:

Hiç kimse sağırlara söz işittireceğini iddia etmez. Bu, yadırgama ifadesidir. Âyette geçen bu ifade ile, Mekke müşriklerine söz dinletmeye çalışan peygamberin çabası sağırlara söz işittirmeye çalışan kimselerin çabasına benzetilmiştir. Bu âyete isimle (أنت) başlanmıştır. Fiil ile (تسمع) başlanmamıştır. Bununla bir mânâ gözetilmiştir. O da, bu özelliğin sadece Hz. Peygamber'de -sallallâhu aleyhi vesellem- bulunduğunu haber vermektir. Buna göre mânâ şu şekilde olur: Ey Muhammed! Sadece sen, inkârcılara ilâhî mesajı duyurabileceğini zannediyorsun! Böylece Allah Teâlâ ona, kendisinde sağırları işittirme gücü bulunduğunu iddia eden biri gibi hitâp etti.¹¹²⁴

فَإِذَا نَذَرْتَ بَكَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُتَّقِمُونَ ﴿٤١﴾ أَوْ تُرِيكَ الَّذِي وَعَدْنَاهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِمْ مُقْتَدِرُونَ ﴿٤٢﴾ فَاسْتَمِعْ بِالَّذِي أَوْحَى إِلَيْكَ إِنَّكَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤٣﴾ وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ ﴿٤٤﴾ وَاسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ إِلَهًا يُعْبَدُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَأْنَاهُ فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٦﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُرِيهِمْ مِنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا وَأَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤٨﴾ وَقَالُوا يَا أَيُّهَا السَّاجِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ إِنَّا لَمُهْثِدُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنْتَكِبُونَ ﴿٥٠﴾ وَنَادَى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكٌ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٥١﴾ أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴿٥٢﴾ فَلَوْلَا أَلْقَيْنَا عَلَيْهِ سُورَةٌ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْرِئِينَ ﴿٥٣﴾ فَاسْتَحَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٤﴾ فَلَمَّا أَسْفُونَا اتَّقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَعْرَفْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٥﴾ فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْآخِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ ﴿٥٧﴾ وَقَالُوا آلِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾ إِنَّ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ اتَّعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَآئِيلَ ﴿٥٩﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُقُونَ

﴿٦٠﴾ وَإِنَّهُ لَعَلَّمَ الْإِنسَانَ الْإِنشَاءَ فَلَا تَحْتَفِزْنَ بِهَا وَاتَّبِعُون هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَا يَصُدُّكُمْ الشَّيْطَانُ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٦٢﴾ وَلَمَّا جَاءَ عِيسَى بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلَفُونَ فِيهِ فَأَتَقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ﴿٦٣﴾ إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦٤﴾ فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابٍ يَوْمَ آيَةِ الْيَمِّ ﴿٦٥﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٦﴾ الْأَجَلَاءُ يُؤْتِيهِمْ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ ﴿٦٧﴾ يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٦٨﴾ الَّذِينَ آمَنُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ ﴿٦٩﴾ أَدْخِلُوا الْجَنَّةَ أَنْتُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ تُحْبَرُونَ ﴿٧٠﴾ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ وَأَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٧١﴾ وَبَلَدٌ الْجَنَّةُ الَّتِي أَوْفِئْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٧٢﴾ لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٣﴾ إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابٍ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يَفْتَرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٥﴾ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ ﴿٧٦﴾ وَنَادَا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا زَيْتُكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَا تُكُونُونَ ﴿٧٧﴾ لَقَدْ جِئْتَكُمْ بِالْحَقِّ وَلَكِنْ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٨﴾ أَمْ أَبْرَمُوا أَمْرًا فَإِنَّا مُبْرِمُونَ ﴿٧٩﴾ أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ بَلَىٰ وَرُسُلْنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ﴿٨٠﴾ قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ ﴿٨١﴾ سُبْحَانَ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٨٢﴾ فَلَزَّهُمْ يَحْضَوْنَ وَيَلْعَبُونَ حَتَّىٰ يَلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٨٣﴾ وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿٨٤﴾ وَتَبَارَكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٥﴾ وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾

41. Ya biz seni (bu dünyadan) alır götürürüz de, onlardan intikam alırız.

42. Yahut da, onlara yaptığımız tehdidi sana gösteririz ki, bizim onlara gücümüz yeter.

43. Öyle ise sana vahyedilene sımsıkı sarıl. Şüphesiz sen doğru bir yol üzeresin.

44. Şüphesiz bu Kur'an, sana ve kavmine bir öğüt ve bir şereftir, ondan hesaba çekileceksiniz.

45. Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize sor: Rahmân'dan başka kulluk edilecek ilâhlar var etmiş miyiz?

46. Andolsun, biz Mûsâ'yı mucizelerimizle Firavun'a ve ileri gelen adamlarına göndermiştik de o, "Şüphesiz ben âlemlerin Rabbinin elçisiyim" demişti.

47. (Mûsâ) mucizelerimizi kendilerine getirince, bir de bakmışsın, o mucizelere gülüyorlar!

48. Onlara gösterdiğimiz her bir mucize önceki benzerinden daha büyüktü. Doğru yola dönsünler diye, onları azaba uğrattık.

49. (Onlar azabı görünce) "Ey büyücü! Sana verdiği söze dayanarak, bizim için Rabbine dua et. Çünkü biz artık doğru yola gireceğiz" dediler.

50. Fakat biz onlardan azabı kaldırıncı bir de bakmışsın sözlerinden dönüyorlar.

51. Firavun, kavmine seslenerek dedi ki: "Ey kavimim! Mısır hükümdarlığı benim değil mi? Şu nehirler de benim altımdan akıyor (değil mi?) Hâlâ görmüyor musunuz?"

52. "Yoksa ben, şu zavallı, nerede ise maksadını anlatamayacak durumda olan bu adamdan daha hayırlı değil miyim?"

53. "(Eğer doğru söylüyorsa) ona altın bilezikler atılmalı, yahut onunla beraber bulunmak üzere melekler gelmeli değil miydi?"

54. Firavun, kavmini küçük düşürdü (ezdi). Onlar da kendisine itaat ettiler. Çünkü onlar yoldan çıkmış bir toplumdur.

55. Onlar bizi bu şekilde öfkelerendirince biz de onlardan öç aldık, hepsini suda boğduk.

56. Onları, sonradan gelecek inkârcılara, geçmiş bir ibret ve bir örnek kıldık.

57. Meryem oğlu İsa bir örnek olarak anlatılınca bir de ne göresin, senin kavmin (seni susturacak bir delil buldukları zannıyla) hemen şamata etmeye başladılar.

58. "Bizim ilâhlarımız mı hayırlı, yoksa İsa mı?" dediler. Bunu sadece seninle tartışmak için ortaya attılar. Şüphesiz onlar kavgacı bir toplumdur.

59. İsa, sadece, kendisine nimet verdiğimiz ve İsrailoğulları'na örnek kıldığımız bir kuldur.

60. Eğer dileseydik, içinizden yeryüzünde sizin yerinize geçecek melekler yaratırdık.

61. Şüphesiz o Kıyametin (kopacağıın) bir bilgisidir. Artık onun hakkında asla şüphe etmeyin, bana uyun, bu doğru bir yoldur.

62. Sakın şeytan sizi yoldan çevirmesin. Çünkü o, size apaçık bir düşmandır.

63. İsa, apaçık mucizeleri getirdiği zaman şöyle demişti: "Ben size hikmeti getirdim ve hakkında ayrılığa düştüğünüz şeylerden bir kısmını size açıklamak için geldim. Öyle ise, Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin."

64. Şüphesiz Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O'na kulluk edin, işte bu doğru bir yoldur.

65. Ama aralarından çıkan gruplar ayrılığa düştüler. Elem dolu bir günün azâbından vay o zulmedenlerin hâline!

66. Onlar (bu tavırlarıyla) ancak, kıyamet gününün kendilerine ansızın gelmesini beklemektedirler, hâlbuki bunun farkında değillerdir.

67. O gün Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dostlar birbirine düşman olurlar.

68, 69. (Allah, şöyle der:) "Ey âyetlerimize iman eden ve Müslüman olan kullarım! Bugün size korku yoktur, siz üzülmeceksiniz de."

70. "Siz ve eşleriniz sevinç ve mutluluk içinde Cennete giriniz."

71. Onlar için altın tepsiler ve kadehler dolaştırılır. Canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şey oradadır. Siz orada ebedî olarak kalacaksınız.

72. İşte bu, yapmakta olduklarınıza karşılık size mîras verilen Cennettir.

73. Orada sizin için bol bol meyve var, onlardan yersiniz.

74. Şüphesiz suçlular Cehennem azabında devamlı kalacaklardır.

75. Azapları hafifletilmeyecektir. Onlar azap içinde ümitsizdirler.

76. Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar, kendileri zâlim idiler.

77. (Görevli meleğe şöyle seslenirler:) "Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin." O da, "Siz hep böyle kalacaksınız" der.

78. Andolsun, size hakkı getirdik. Fakat çoğunuz haktan hoşlanmayanlarsınız.

79. Yoksa (gerçeği kabul etmeme konusunda) bir işe kesin karar mı verdiler? Şüphesiz biz de (onları cezalandırmakta) kararlıyız.

80. Yoksa onların sırlarını ve gizli konuşmalarını duymadığımızı mı sanıyorlar? Hayır öyle değil, yanlarındaki elçilerimiz (melekler) yazmaktadırlar.

81. (Ey Muhammed!) De ki: "Eğer Rahmân'ın bir çocuğu olsaydı, ona kulluk edenlerin ilki ben olurum."

82. Göklerin ve yerin Rabbi, Arş'ın da Rabbi olan Allah, onların nite-
lendirmelerinden uzaktır.

83. Bırak onları, tehdit edildikleri güne kavuşana kadar, (batıl inanç-
larına) dalsınlar ve (dünya hayatlarında) oynayadursunlar.

84. O, gökte de ilâh olandır, yerde de ilâh olandır. O, hüküm ve hik-
met sahibidir, hakkıyla bilendir.

85. Göklerin, yerin ve ikisi arasındaki her şeyin hükümrânlığı kendi-
sine ait olan Allah yücedir! Kıyametin bilgisi de yalnız O'nun katındadır
ve yalnızca O'na döndürüleceksiniz.

86. O'nu bırakıp taptıkları şeyler şefa'at edemezler. Ancak bilerek
hakka şâhitlik edenler şefa'at edebilirler.

Tefsiri:

Bilerek hakkı haber verip onunla konuşanlar şefa'at eder. Haktan maksat da
kelime-i tevhîddir.¹¹²⁵

وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٨٧﴾ وَقِيلَ يَا رَبِّ إِنَّ هَؤُلَاءِ
قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾

87. Andolsun ki onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette
"Allah" derler. O halde nasıl (Allah'a kulluktan) çevriliyorlar?

88, 89. (Resûlullah'ın:) Yâ Rabbi! Bunlar, iman etmeyen bir kavim-
dir, demesine karşı Allah: Şimdilik sen onlardan yüz çevir ve size selâm
olsun de. Yakında bilecekler! buyurdu.

Tefsiri:

Bu âyet ile Mekkeli müşrikler hakkında şöyle denmiştir:

Allah'tan başka Rabbin olmadığını, yine O'ndan başka bir yaratıcının bulun-
madığını bilmelerine rağmen O'ndan başka hiçbir gerçek ilâhın olmadığını kabul
etmek, yalnızca O'na ibadet etmek yerine ne tarafa yöneliyorlar?¹¹²⁶

1125 et-Turuku'l-hükmiyye, s. 213. Âyetle ifade edildiği gibi, putlar hiç kimseye şefa'at edemezler
ve yardımda bulunamazlar. Çünkü şefa'ate yetkileri yoktur. Ancak İsa ve Üzeyr peygam-
berlerle meleklerin, dilleri ve kalpleriyle hakkı doğrulayan kişi ve varlıklar oldukları için
inananalara şefa'at edecekleri anlaşılır. bk. Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meâli, s. 494.
[Mütercim]

1126 Medâricu's-sâlikîn, I, 411.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

DUHÂN SÛRESİ

[59 Âyet]

حَمَّ ﴿١﴾ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ ﴿٣﴾
فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ ﴿٤﴾ أَمْرًا مِنْ عِنْدِنَا إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ﴿٥﴾ رَحْمَةً مِنْ
رَبِّكَ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦﴾ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنُتُمْ
مُوقِنِينَ ﴿٧﴾ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأُولِينَ ﴿٨﴾ بَلْ
هُمْ فِي شَكٍّ يَلْعَنُونَ ﴿٩﴾ فَازْتَفِقْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ ﴿١٠﴾ يَغْشى
النَّاسَ هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١﴾ رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾ أَتَى
لَهُمُ الدِّكْرَى وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌ ﴿١٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلِّمٌ
مُجْنُونٌ ﴿١٤﴾ إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ ﴿١٥﴾ يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَى
إِنَّا مُتَّقِمُونَ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ ﴿١٧﴾ أَنْ
أَدَّوْا إِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ إِنَّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٨﴾ وَأَنْ لَا تَعْلُوا عَلَى اللَّهِ إِنِّي آتِيكُمْ
بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿١٩﴾ وَإِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُمُونِ ﴿٢٠﴾ وَإِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا
لِي فَاعْتَرِلُونِ ﴿٢١﴾ قَدْ عَارَ وَتَهُ أَنْ هُوَ لَا يَوْمَ مَجْرُومُونَ ﴿٢٢﴾ فَأَسْرِ بِعِبَادِي لَيْلًا
إِنَّكُمْ مُشْعُونَ ﴿٢٣﴾ وَاتْرُكِ الْبَحْرَ رَهْوًا إِنَّهُمْ جُنْدٌ مُغْرَقُونَ ﴿٢٤﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Ha, Mim.

2. Apaçık Kitab'a andolsun ki,

3. Biz onu mübarek bir gecede indirdik. Çünkü Biz, insanları uyar-
maktayız.

4. Her hikmetli iş o mübarek gecede ayırd edilir.
5. Bu katımızdan verilen her emirdir. Çünkü Biz elçi göndericiyiz.
6. Bu Rabbinden bir rahmettir. Allah, işitendir, bilendir.
7. Eğer kesin olarak inanıyorsanız bilin ki Allah, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir.
8. O'ndan başka ilâh yoktur, yaşatır, öldürür. Sizde Rabbiniz, önceki atalarınızın da Rabbidir.
9. Fakat onlar şüphe içinde eğlenip duruyorlar.
10. Göğün gözle görülür bir duman getireceği günü gözetle.
11. Duman, insanları bürüyecektir. Bu, acı bir azaptır.
12. Rabbiniz, bizden azabı kaldırı, çünkü biz artık inanıyoruzdeler.
13. Artık onlar nasıl düşünüp öğüt alacaklar? Öğüt alma zamanı geçti. Oysa kendilerine gerçeği açıklayan bir elçi gelmişti.
14. Ondan yüz çevirdiler "Bu, deli görünümünde eğitilmiş biridir" dediler.
15. Biz sizden azabı birazcık kaldıracamız, fakat siz yine inkâra döneceksiniz.
16. O gün büyük bir şiddetle çarparız; zîra Biz öç alıcıyız!
17. Andolsun, onlardan önce Firavun toplumuna da imkânlar verecek sınıamıştık. Onlara saygın bir peygamber gelmişti.
18. Ey Allah'ın kulları! Bana gelin, doğrusu ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.
19. Allah'a karşı büyüklük taslamayın. Ben size apaçık bir delil getiriyorum.
20. Ben, beni taşılayıp öldürmenizden, benim de Rabbinizin de Rabbiniz olan Allah'a sığındım.
21. "Bana inanmadınızsa benden uzak durun."
22. Sonra Musa: "Bunlar, suç işleyen bir toplum" diye Rabbine dua etti.
23. Allah da şöyle buyurdu: "Kullarımı geceleyin yola çıkar; şüphesiz takip olunacaksınız."
24. Denizi açık halde bırak. Çünkü onlar, boğulacak bir ordudur.

Tefsiri:

الرهو kelimesi sakın anlamına gelir. Bu âyette denizin hareketinin durması, sakinleştiği zaman atın hareketlerinin durmasına benzetildi. Araplar جاء الخيل dedikleri zaman, atın sakın olarak geldiğini ifade ederler. Bu âyette deniz,

ata benzetilmiştir. Şöyle ki, denizin iki tarafında hareketin durması, atın sakinliğine teşbih edilmiştir. Bu yüzden Hz. Musa'ya (a.s.) "Denizi sakin, suyunu da yana ayrılmış halde bırak." denmiştir. Nitekim bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Biz Mûsâ'ya: "Değneğinle denize vur" diye vahyettik. Hemen deniz ikiye ayrıldı, her parçası yüce bir dağ gibiydi."¹¹²⁷

كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٢٥﴾ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٦﴾ وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ ﴿٢٧﴾ كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿٢٨﴾ فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿٣٠﴾ مِنْ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ كَانَ عَلِيًّا مِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾ وَلَقَدْ اخْتَرْنَا لَهُمْ عَلَىٰ عِلْمٍ عَلَىٰ الْعَالَمِينَ ﴿٣٢﴾

25. Onlar geride nice şeyler bıraktılar; bahçeler, çeşmeler.
26. Ekinler, güzel makamlar!
27. Ve zevkü sefa sürecekleri nice nimetler!
28. İşte böyle oldu ve biz onları başka bir topluma miras verdik.
29. Onlara gök ve yer aғlamadı. ve kendilerine mühlet de verilmedi.
30. Andolsun biz, İsrailoğullarını o küçültücü azaptan kurtardık
31. Yani Firavun'dan. Çünkü o haddi aşanlardan bir zorba idi.
32. Andolsun ki, İsrailoğullarına bilerek (kendi zamanlarında) alemlerin üstünde bir imtiyaz verdik.

Tefsiri:

Bu âyette geçen علم kelimesinden sonra ما ifadesinin takdir edildiği konusunda müfessirler arasında bir ihtilaf yoktur. Bu durumda âyetin anlamı şu şekilde olur: Onların hayırlı bir toplum olduğuna dair var olan bilgimize göre İsrailoğullarına alemlerin üstünde bir imtiyaz verdik.

Bu takdire göre علم على hal olur. Buna göre mânâ şu şekilde olur: Onları, hallerini ve yaratılmalarından önce seçkin toplum kılınmalarını gerektiren durumlarını bilerek İsrailoğullarına alemlerin üstünde bir imtiyaz verdik.¹¹²⁸

1127 eş-Şuarâ 26/63. Bk. el-Fevâidu'l-müşevvika, s. 65.

1128 Şifâu'l-alil, s. 32.

وَاتَيْنَاهُمْ مِنَ الْآيَاتِ مَا فِيهِ بَلَاءٌ مُبِينٌ ﴿٣٣﴾ إِنَّ هَؤُلَاءِ لَيَقُولُونَ ﴿٣٤﴾ إِنْ هِيَ إِلَّا مَوْتَتُنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُنشَرِينَ ﴿٣٥﴾ فَأَنذَرْنَا يُبَارِئًا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٦﴾ أَهْمٌ خَيْرٌ أَمْ قَوْمٌ تُبْعَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ أَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٣٧﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ ﴿٣٨﴾ مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾

33. Onlara, içinde açık bir imtihan bulunan ayetler verdik.

34. Bu inkârcılar da diyorlar ki:

35. Bir kez öleceğiz ve herşey bitecek. Biz dirilecek değiliz.

36. Doğru söylüyorsanız, babalarımızı getirin.

37. Peki onlar mı hayırlı, yoksa Tubba kavmi ve onlardan önce gelen kavimler mi? Suç işledikleri için biz onların hepsini helâk ettik.

38. Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları, oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık.

39. Onları sadece hak bir sebeple yarattık. Fakat onların çoğu bilmiyorlar.

Tefsiri:

Hak, bütün mahlûkâtın yaratıldığı yüce gaye ve hikmetler anlamına gelir. Bir çok türü vardır. Bunlardan bir kaçını şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Allah Teâlâ'nın isimlerinin, sıfatlarının, fiillerinin ve ayetlerinin bilinmesi.

b) Allah'ın sevilmesi ve anılması, O'na ibadet edilmesi, şükredilmesi ve itaat edilmesi.

c) Allah'ın emredip nehyetmesi ve şeriatlar göndermesi.

d) Allah'ın her şeyi yönetmesi, hükmünü sağlam vermesi ve mülkünde çeşitli şekillerde tasarrufta bulunması.

e) Allah'ın sevap verip cezalandırması; iyileri iyilikleri sayesinde ödüllendirip kötülerini kötülükleri yüzünden cezalandırması. O'nun adaleti ve lütfunun izleri her zaman görünür. Bundan dolayı kendisine şükredilir.

f) Mahlukatın Allah Teâlâ'dan başka ilâh ve Rab olmadığını bilmesi.

g) Doğru söyleyeni tasdik edip ikram etmesi; yalan söyleyenin yalanını ortaya çıkartıp onu alçaltması.

h) Çok ve çeşitli olmasına rağmen Allah'ın isimlerinin ve sıfatlarının izlerinin zihin aleminde ve dış dünyada görülmesi ve kullarının vakıya uygun biçimde bunları bilmesi.

ı) Bütün mahlûkâtın Râb, Fâtır, Melik, İlâh ve Ma'bud olarak sadece O'nu tanınması.

k) Mukaddes kemâlinin izlerinin zuhur etmesi. Çünkü yaratma ve yapma, O'nun kemal vasfı ile birlikte olur. O diridir, kadîrdır. Bu özelliklere sahip biri, ancak irade sahibi bir fâil olur.

m) Allah'ın mahlûkâtı hakkında gözetdiği hikmeti, onlardan her birini kendisine layık yere koyması, akıl ve fıtratın güzelliğine şahit olduğu tarzda sevmesi ile zuhur eder.

n) Allah Teâlâ cömertlik etmek, nimet vermek, affetmek, bağışlamak ve hoş görmek ister. O halde mutlaka yaratma ve şeriat gönderme bakımından, bunun gereklerinin meydana gelmesi gerekir.

o) Allah Teâlâ'nın övülmesi, methedilmesi, şanının yüceltilmesi, noksan sıfatlardan tenzih edilmesi ve kendisinin ta'zîm edilmesi gerekir.

p) Rubûbiyetini, vahdâniyetini ve ulûhiyetini gösteren delillerin çok olması.

Bunların dışında yaratmada bulunan başka hikmetler de vardır. Allah Teâlâ bütün yaratılmışları, hak sebeple hak için yaratmıştır. Allah'ın yaratması hak ile iç içedir. Zaten yaratmanın kendisi de haktır. Onun kaynağı ve gayesi de haktır. Yaratma hak içindir. Allah Teâlâ nedensiz ve gayesiz yere mahlûkâtı yaratmaktan kendisini tenzih eden mümin kullarını şu şekilde övmüştür: *"Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler): Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi Cehennem azabından koru!"*¹¹²⁹ Ayrıca Allah Teâlâ yaratmanın boş yere olduğu düşüncesinin, kendi dostlarının değil de, düşmanlarının bir zannı olduğunu haber vermiştir: *"Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri biz boş yere yaratmadık. Bu, inkâr edenlerin zannıdır. Vay o inkâr edenlerin ateşteki haline!"*¹¹³⁰

Âyette geçen hak (الحق) sevap ve ceza ile tefsîr edilmiştir. Ayrıca emir ve nehiy ile de açıklanmıştır. Bütün bu yorumlar, bu kavramın anlamının sadece bir kısmını ifade eder. Doğrusu hak (الحق) Allah'ın ulûhiyeti, yaratmayı gerektiren hikmeti, işleri idare etmesi, ödüllendirmesi ve cezalandırması anlamına gelir. Bütün bunların temelinde Hak vardır. Bütün bunlar, Hak ile var olmuş, Hak ile devam etmektedir. Hepsinin gayesi haktır. Hak dışında başka bir nedenle var olmalarının imkânı yoktur. Hak olmadan meydana gelmeleri bâtıl ve abes olurdu. Allah Teâlâ da ulûhiyeti, hikmeti, mükemmel hakimiyeti ve hamdi ile çelişen bu durumdan münezzehtir.¹¹³¹

1129 Âl-i İmrân 3/191.

1130 Sâd 38/27.

1131 Miftâhu dâri's-saâde, s. 419.

إِنَّ يَوْمَ الْفُضْلِ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٠﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلَى عَنْ مَوْلَى شَيْئًا وَلَا هُمْ
 يُنصَرُونَ ﴿٤١﴾ إِلَّا مَنْ رَجِمَ اللَّهُ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٤٢﴾ إِنَّ شَجَرَةَ الزُّقُومِ
 ﴿٤٣﴾ طَعَامُ الْأَيْمِ ﴿٤٤﴾ كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ ﴿٤٥﴾ كَغَلْيِ الْحَمِيمِ
 ﴿٤٦﴾ خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ إِلَى سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ
 الْحَمِيمِ ﴿٤٨﴾ ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ﴿٤٩﴾ إِنَّ هَذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ
 ﴿٥٠﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ ﴿٥١﴾ فِي جَنَّاتٍ وَغُرُوبٍ ﴿٥٢﴾ يَلْبَسُونَ مِنْ
 سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿٥٣﴾ كَذَلِكَ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ ﴿٥٤﴾ يَدْخُلُونَ
 فِيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ آمِينَ ﴿٥٥﴾ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَىٰ وَوَقَاهُمْ
 عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿٥٦﴾

40. Hüküm günü, hepsinin buluşacağı gündür.

41. O gün, dostun dostu hiçbir faydası olmaz, yardım da görmezler.

42. Yalnız Allah'ın merhamet ettiği bunun dışındadır. Şüphesiz Allah, üstündür, esirgeyendir.

43. Zakkum ağacı.

44. Günahkarların yemeğidir.

45. Tıpkı erimiş madenler gibi karınlarında kaynar.

46. Sıcak suyun kaynaması gibi.

47. Tutun onu, Cehennem'in ortasına sürükleyin.

48. Sonra başının üzerine kaynar su azabından dökün.

49. Tad bakalım, hani şerefli olan, üstün olan yalnız sendin?

50. İşte o kuşkulanıp durduğunuz şey budur!

51. (Günahtan) korunanlar (ise) güvenilir bir makamdadır.

52. Bahçelerde ve çeşme başlarında.

53. İnce ipekten ve parlak atlastan giyinerek karşılıklı otururlar.

54. Bu böyledir; onları iri siyah gözlü hürilerle eşlendiririz.

55. Orada, güven içinde olarak her yemişi isteyebilirler.

56. Orada ilk ölümden başka ölüm tatmazlar (sürekli olarak yaşarlar)
 Ve (Allah) onları Cehennem azâbından korumuştur.

Tefsiri:

Bu âyetlerde Allah Teâlâ şu hususları bir arada zikretmiştir:

- a) İman edenlerin varacağı yerin güzelliği.
- b) Bu yerde hoşlanılmayan her şeyden emin olunacağı.
- c) Burada meyvelerin, nehirlerin, güzel elbiselerin bulunacağı.
- d) Cennetliklerin karşılıklı oturarak samimi ilişki kuracakları.
- e) Hurilerle evlenecekleri.

f) Bütün meyveleri isteyebilecekleri. Bu meyvelerin bitmeyeceğinden, zarar vermeyeceğinden ve bozulmayacağından emin olacakları.

g) Son olarak da Allah Teâlâ onlara, orada ilk ölümden başka bir ölümü tatmayacaklarını bildirdi.

Huri (الْحور) kelimesi, gözü simsiyah, beyaz tenli, güzel ve alımlı genç kadın anlamına gelen حوراء kelimesinin çoğuludur.

Zeyd İbn Eslem şöyle demiştir: الْحوراء gözlerin hayran hayran baktığı kadın demektir. عین ise güzel gözlü anlamına gelir.

Mücâhid ise şöyle demiştir: الْحوراء şeffaf yapılı ve açık renkli olduğu için gözlerin hayran hayran kendisine baktığı kadın demektir.

Hasan-ı Basrî de şöyle demiştir: الْحوراء gözünün beyaz kısmının beyazın en koyu tonunda, siyahının ise siyahın en koyu tonunda olan kadın anlamına gelir.

الْحور lafzının hangi kelimeden türediği konusunda alimler ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda İbn Abbâs, "الْحور" Arap dilinde beyaz anlamına gelir." demiştir. Katâde de aynı görüştedir. Mukâtil ise bu kelimenin yüzün beyaz olması anlamına geldiğini söylemiştir. Mücâhid de bu konuda şöyle demiştir: الْحور العين ifadesi, hayra hayran bakılan kadın anlamına gelir. Elbiselerinin üzerinden bile bacaklarının iç kısmı görünür. Birinin kalbine bakan kimse, ince ve berrak renkli olmalarından dolayı aynada olduğu gibi orada yüzünü görür.

Bu kelimenin beyazlık anlamına gelen bir kökten türediği konusunda ittifak vardır. Bu lafız, hayret etmek anlamına gelen الْحيرة'dan müştak değildir.

الْحور kelimesinin asıl anlamı beyazdır. التحوير ise beyazlatmak anlamına gelir.

Doğrusu şu ki, الْحور kelimesi gözdeki beyazlığı ifade eder. Şöyle ki; gözün beyazının beyazın koyu tonunda, siyahının da siyahın koyu tonunda olması anlamına gelir. Hasılı her iki durumu birden ifade eder.

Cevherî'nin "es-Sihâh" adlı sözlüğünde bu kelime şöyle açıklanmıştır: الحور gözün beyaz ve siyah kısımlarının, bu renklerin koyu tonunda olması anlamına gelir. امرأة حوراء dendiği vakit, kadının dikkat çekici bir beyazlığa sahip olduğu anlaşılır.

Ebu Amr da şöyle demiştir: "الحور" ceylanlarda ve öküzlerde olduğu gibi gözün simsiyah olması anlamına gelir. İnsanlar arasında böyle bir göze sahip kimse yoktur. Kadınlara huri (الحور العين) denmesi, ceylanlara benzetilmelerinden ileri gelir."

Asmaî de ise göz hakkında kullanıldığı zaman الحور kelimesinin ne anlama geldiğini bilmediğini söylemiştir.

Ebu Amr, الحور lafzının iştikakı konusunda lügat alimlerine muhalefet etmiştir. Bu kelimenin siyah anlamına geldiğini ifade etmiştir. Onun dışındakiler ise bu lafzın, beyaz anlamına geldiğini veya siyah içinde beyaz anlamını taşıdığını söylemişlerdir. Gözdeki الحور (hûr) ise, siyah ve beyazın güzelliğinin kaynaşması, bir biriyle uyum içinde olması ve bu renklerin her birinin diğerinden güzellik kazanması anlamına gelir. عين حوراء tabiri ise, gözün siyahının, siyah rengin koyu tonunda, beyazının da beyazın koyu tonunda olması mânâsına kullanılır. Göz bebeği siyahın koyu tonunda, çevresi de beyazın koyu tonunda olsa bile teni beyaz olmayan kadınlara, الحوراء denmez.

العين ise العباء kelimesinin çoğulu olup, kadınların gözlerinin büyük oluşunu ifade eder. Gözü büyük erkekler için, أعين, gözü büyük kadınlar için ise عباء kelimesi kullanılır.

Doğrusu şu ki العين lafzı, gözü güzel ve çekici kadınlar için kullanılır. Nitekim Mukâtil şöyle demiştir: العين, gözleri güzel kadın demektir.

Gözlerinin ene doğru büyük olması, kadınları güzel yapan unsurlardan biridir. Gözün küçük ve dar olması kadınlar açısından kusur sayılır. Kadının şu dört yerinin dar ve küçük olması güzeldir: Ağız, kulak delikleri, burnu ve cinsel organı. Şu dört yerinin de geniş olması güzel kabul edilir: Yüzü, göğsü, kürek kemiklerinin arası ve alını.

Kadının şu dört yerinin beyaz olması güzel sayılır: Rengi, saçlarını başının ortasından ikiye ayırdığı yer, dişleri ve gözlerinin ak kısmı. Şu dört yerinin de siyah olması güzeldir: Gözü, kaşı, kirpiği ve saç.

Kadının boyunun, boynunun, saçının ve parmaklarının uzun olması güzel kabul edilir. Mecâzî olarak da, dilinin, elinin, ayağının ve gözünün kısa olması güzel sayılır. Kadının dilinin kısa olması, geveze olmaması; elinin kısa olması, kocasının istemediği şeyleri tutmaması ve gereksiz harcamalar yapmaması; ayağının kısa olması, dışarı çok çıkmaması ve gözünün kısa olması, bakışlarını haramdan koruması anlamına gelir.

Kadının şu dört yerinin ince olması makbuldür: Beli, saçlarını ikiye ayırdığı yer, kaşı ve burnu.¹¹³²

(Günahtan) korunanlar (ise) güvenilir bir makamdadır.

Âyette geçen *makam*, ikamet edilen yer demektir. *Güvenilir* ise, her türlü kötülükten, felaketten ve rahatsız edici şeylerden korunmuş anlamına gelir. İnananların kalacağı makam, her türlü güvenin gerçekleştiği bir yerdir. Orada, yok olmaktan, harap olmaktan ve her türlü eksilmeden emin olunur. Oraya girenler de, oradan çıkmayacaklarından, keyiflerinin kaçmayacağından ve üzücü bir şeyle karşılaşmayacaklarından emindirler.

Emin belde demek, orada ikamet edenlerin başkalarının korktuklarından korkmayan kimseler olduğu yer demektir. Allah Teâlâ *(Günahtan) korunanlar (ise) güvenilir bir makamdadır.*” âyeti ile *Orada, güven içinde olarak her yemişi isteyebilirler.*” âyetinde şu iki hususa birden işaret etmiştir:

- a) Mekan güvenliği
- b) Geçim güvenliği.

Cennete girenler meyvelerin biteceğinden ve meyvelerin zarar vereceğinden, bozulacağından korkmazlar. Bulundukları yerden çıkarılacaklarına dair de bir korku taşımazlar. Orada hiçbir şeyden korkmazlar. Ölümden bile emindirler. Orada ölüm korkusu da taşımazlar.¹¹³³

Orada ilk ölümden başka ölüm tatmazlar (sürekli olarak yaşarlar) Ve (Allah) onları Cehennem azâbından korumuştur.

Bu âyetteki istisnâ, orada hayatın devam ettiğini ve ölümün yaşanmayacağı kesin olarak ifade eder. Söz konusu istisnâ, ilk cümlede geçen ve umûm ifade eden menfi anlamı, hiçbir şekilde istisnası olmayan metin konumuna getirdi. Eğer, bu ilk cümlede ifade edilen anlamdan bir kimse müstesnâ tutulacak olsaydı, istisnâ-i munkatî’ yapmaktansa müstesnâ tutulacak kimseden bahsetmek yerinde olurdu.

1132 Hâdi'l-ervâh, s. 178-179.

1133 Hâdi'l-ervâh, s. 89.

Hâsılı söz konusu istisnâ âyeti tekit eder niteliktedir. Ayrıca bir önceki cümlede geçen hükmün umûmîliğini açıkça ifade etmektedir. Bu durum, bütün istisnâ-i munkatı'larda geçerlidir. Bu husus iyice düşünölmelidir. Anlattıklarımız Arap dilinin inceliklerine dayanır.¹¹³⁴

فَضْلًا مِّن رَّبِّكَ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٥٧﴾ فَإِنَّمَا يَسْرُنَا يَبَسَابِكَ لَعَلَّهُمْ
يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾ فَارْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُّرْتَقِبُونَ ﴿٥٩﴾

57. Cehennem'den korunmaları Rabbinden bir lütuftur. İşte büyük kurtuluş budur.

58. Biz o Kur'an'ı senin dilinde indirerek kolaylaştırdık ki, düşünüp öğüt alsınlar.

59. Öyleyse bekle, onlar da beklemektedirler.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

CÂSIYE SÛRESİ

[37 Âyet]

حَمَّ ﴿١﴾ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ إِنَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
لَآيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾ وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُثُّ مِنْ دَابَّةٍ آيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾
وَإِخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ رِزْقٍ فَأَخْتَا بِهِ الْأَرْضُ بِغَدِّ
مَوْتِهَا وَتَضَرِّيفِ الرِّيحِ آيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٥﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ تَتْلُوهَا عَلَيْكَ
بِالْحَقِّ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَ اللَّهِ وَآيَاتِهِ يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ وَنِیلُ لِكُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ﴿٧﴾ يَسْمَعُ
آيَاتُ اللَّهِ تُتْلَى عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٨﴾
وَإِذَا عَلِمَ مِنْ آيَاتِنَا شَيْئًا اتَّخَذَهَا هُزُوًا أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٩﴾ مِنْ زَوَاجِهِمْ
جَهَنَّمُ وَلَا يُغْنِي عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا شَيْئًا وَلَا مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ وَلَهُمْ
عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠﴾ هَذَا هُدًى وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزِ
أَلِيمٍ ﴿١١﴾ اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِيُخْرِیَ الْفُلُكَ فِيهِ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ
فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ
جَمِيعًا مِّنْهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٣﴾ قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا
لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيُخْرِیَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ مَنْ عَمِلَ ضَالِحًا
فَلْيَنْفِسْهُ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١٥﴾ وَلَقَدْ أَنشَأْنَا نَبِيَّ إِسْرَآئِيلَ
الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَىٰ الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾
وَأَنشَأْنَاهُمْ بَنَاتٍ مِنَ الْأُمَمِ فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعَثْنَا فِيهِمْ
رُسُلًا يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٧﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Hâ. Mîm.

2. Kitap, azîz ve hakîm olan Allah tarafından indirilmiştir.

3. Şüphesiz göklerde ve yerde inananlar için birçok âyetler vardır.

4. Sizin yaratılışınızda ve (Allah'ın) yeryüzünde yaydığı canlılarda, kesin olarak inanan bir toplum için ibret verici işaretler vardır.

5. Gecenin ve gündüzün değişmesinde, Allah'ın gökten indirmiş olduğu rızıkta (yağmurda) ve ölümünden sonra yeri onunla diriltmesinde, rüzgârları değişik yönlerden estirmesinde, aklını kullanan toplum için dersler vardır.

6. İşte sana gerçek olarak okuduğumuz bunlar Allah'ın âyetleridir. Artık Allah'tan ve O'nun âyetlerinden sonra hangi söze inanacaklar?

7. Vay haline, her yalancı ve günahkâr kişinin!

8. O, Allah'ın kendisine okunan âyetlerini iştir de sonra büyüklük taslayarak sanki hiç onları duymamış gibi (küfründe) direnir. İşte onu acı bir azap ile müjdele!

9. (O) âyetlerimizden bir şey öğrendiği zaman onlarla alay eder. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır!

10. Ötelerinde de Cehennem vardır. Kazandıkları şeyler de, Allah'ı bırakıp edindikleri dostlar da onlara hiçbir fayda vermez. Büyük azap onlarıdır.

11. İşte bu Kur'an bir hidayettir. Rablerinin âyetlerini inkâr edenlere gelince, onlara en kötüsünden, elem verici bir azap vardır.

12. Allah o (yüce) varlıktır ki, emri gereğince içinde gemilerin yüzmesi ve lütfedip verdiği rızık aramanız için ve de şükredesiniz diye denizi size hazır hale getirmiştir.

13. O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini, kendi katından (bir lütfu olmak üzere) size boyun eğdirmiştir. Elbette bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır.

14. İman edenlere söyle: Allah'ın (ceza) günlerinin geleceğini ummayanları başışlasınlar. Çünkü Allah her toplumu, yaptığına göre cezalandıracaktır.

15. Kim iyi iş yaparsa faydası kendinedir, kim de kötülük yaparsa zararı yine kendinedir. Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.

16. Andolsun ki Biz, Irailoğullarına Kitâb, hüküm ve peygamberlik verdik; onları temiz şeylerle rızıklandırdık; onları dünyalara üstün kıldık.

17. Din konusunda, onlara belgeler verdik; ancak, kendilerine ilim geldikten sonra bir birlerini çekememezlikten ayrılığa düştüler. Rabbin kıyamet günü, ayrılığa düştükleri şeyler hakkında şüphesiz aralarında hükmedecektir.

Tefsiri:

Allah Teâlâ bu âyetlerde dini metinlerin yorumunda ihtilafa düşenlerin, peygamberlerin kendilerine getirdiği bilginin kapalı olmasından dolayı ihtilafa düşmediklerini haber verdi. Hakikatte onlar, kendilerine ilim geldikten sonra ihtilaf etmişlerdir. Nitekim bu husus, Kur'an'da çok geçmektedir.¹¹³⁵

ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨﴾
إِنَّهُمْ لَن يَغْنَوْا عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَإِنَّ الظَّالِمِينَ بَغْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِاللَّهِ وَلِئِ
الْمُتَّقِينَ ﴿١٩﴾

18. Sonra seni de din konusunda bir şeriat sahibi kıldık, ona uy; bilmeyenlerin heveslerine uyma.

19. Şüphesiz onlar; seni Allah'tan müstağni kılamazlar. Doğrusu zalimler birbirlerinin dostudurlar. Sakınanların dostu ise Allah'tır.

Tefsiri:

Allah'ın Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- verdiği şeriat, emrettiği ve razı olduğu her şeyi kapsar. Allah'ın peygamberine verdiği şeriatın onaylamadığı her amel, her sevgi, her zevk, her duygu ve her hâl bâtıldır, sapıklıktır. Bilmeyenlerin hevesinden kaynaklanır. Hiç kimsenin sevdiğine tabi olup sonra onu başkalarına emretme ve bunu da din olarak kabul etme hakkı yoktur. Yine hiç kimse sevmediğini yasaklayıp kötüleyemez. Ancak bunları Allah'tan gelen bir hidayet doğrultusunda yapıyorsa, o başkadır. Çünkü bu, Allah'ın peygamberine verdiği, ona ve tüm müminlere uymasını emrettiği şeriatın ta kendisidir. Bundan dolayı olsa gerek, selef alimleri dinî konularda şeriatın dışına çıkan herkesi *ehlu'l-ehvâ* (heva ehli) olarak nitelendirmiştir. Bidat ehlini de, hevâ ehli olarak görmüşlerdir. Bu yüzden onları kötüleyip insanları onlara tabi olmaktan sakındırmışlardır. Bu kimselerin ilim sahibi olmaları, ibadet ve zühd ile meşgul olmaları, dünyaya meyletmemeleri ve bir takım olağanüstü olaylar göstermeleri bile, kendilerinden sakındırılmalarına mani olmamıştır.

Yûnus İbn Abdilâ'lâ şöyle anlatmıştır: İmam Şâfiî'ye Leys İbn Sa'd'ı kast ederek "Arkadaşımızın ne söylediğini biliyor musun?" diye sordum. O da onu kastederek şöyle dedi: "Eğer onun suyun üzerinde yürüdüğünü görsen, yine de ona asla güvenme! Ona önem verme! Onunla konuşma!" Râvinin ifadesine göre İmam Şâfiî onun hakkında daha ağır konuşmuştur. Ancak Yûnus, onun çok ağır olmayan sözlerini nakletmiştir.¹¹³⁶

1135 es-Savâiku'l-mürsele, II, 512-513.

1136 el-Kelâm fî meseleti's-semâ, s. 281-282.

Allah Teâlâ peygamberine verdiği, ona gereğince amel etmesini vahyettiği ve ümmetine de bunu emrettiği şeriat ile bilmeyen insanların hevasını birbirinden ayırarak her birinin hükmünü açıklamıştır: Şeriata uyulmasını emretmiş, insanların hevalarına uyulmasını yasaklamıştır.¹¹³⁷

هَذَا بَصَائِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا
السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ
سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٢١﴾

20. Bu (Kur'an), insanlar için basiret nurları, kesin olarak inanan bir toplum için hidayet ve rahmettir.

21. Yoksa, kötülük işleyen kimseler, ölümlerinde ve diriliklerinde kendilerini, inanıp yararlı iş işleyen kimseler ile bir mi tutacağımızı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar!

Tefsiri:

İnkâr edenlerin bu zannını Allah Teâlâ reddetmiştir. Bunu yaparken de insanoğlunun aklını, bu zannın çirkin ve kötü bir hüküm olduğuna karşı uyarmıştır. Bu şekilde yargıda bulunanlar, kötü ve zalim kimselerdir.

Şayet bu şekilde yargıda bulunmanın çirkinliği, sadece Allah'ın bildirdiklerine aykırı olmasından kaynaklanıyor olsaydı, Allah Teâlâ'nın bu reddi, cümle alemin fitratına göre çirkin olduğu kesin olan iyi işler yapanlar ile kötü fiilleri işleyenleri bir tutmanın bizzat kendisinin kötü olmasından dolayı olmazdı.

وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا
يُظْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ وَأَصْلَهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ
وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ عَشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٣﴾

22. Allah, gökleri ve yeri, hak ve hikmete uygun olarak, herkese kazandığının karşılığı verilsin diye yaratmıştır. Onlara zulm edilmez.

23. Hevâsını ilâh edinen, bilgisi olduğu halde Allah'ın şaşırttığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünü perdelediği kimseyi gördün mü? Onu Allah'tan başka kim doğru yola eristirebilir? Ey insanlar! Anlamaz mısınız?

Tefsiri:

İbn Abbas bilgisi olduğu halde (على علم) ifadesini Allah'ın onları yaratmadan önce bildiği şeklinde tefsir etmiştir. Bir başka seferinde de "Allah'ın önceden var olan ilmine göre" şeklinde yorumlamıştır. Bir keresinde de şöyle demiştir: "Bu ifade ile, Ümmü'l-kitâb'da önceden var olan durum kastedilmiştir."

Saîd b. Cübeyr ve Mukatil bu ifadeyi, "Allah'ın onun hakkındaki bilgisi olduğu halde" şeklinde izah etmişlerdir.

Ebu İshâk ise bu ifade hakkında şöyle demiştir: Allah'ın ezeli ilminde, daha yaratılmasından önce o kimsenin sapık olacağı tespit edilmişti.

Buraya kadar verdiğimiz görüşler, müfessirlerin çoğunluğu tarafından nakledilmiştir.

Sa'lebî bu ifadeyi "Allah'ın onun akıbeti hakkında bilgiye sahip olduğu halde" şeklinde izah etmiştir. Ayrıca bu ifadenin "Allah Teâlâ onu yaratmadan önce onun sapık olduğunu bildiği halde" anlamına geldiğine dair görüş nakletmiştir. Beğavî ve Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî de bu görüşü nakletmiştir. Buna göre Allah Teâlâ o kişinin hidayete ermeyeceğini ezeli ilmi ile bilmektedir.¹¹³⁸

Aralarında Mehdevî'nin de bulunduğu bir gurup alim bu âyet hakkında iki görüş zikretmiştir. Bu görüşlerden ilki biraz önce temas ettiğimiz görüştür. Bu konuda Mehdevî şöyle demiştir: "Bu âyete göre Allah Teâlâ, onun hidayete ermeyeceğine dair sahip olduğu bilgiyle onu saptırmıştır. Ancak bu konuda başka bir görüş daha vardır. Buna göre puta tapan kimse putların kendisine bir fayda veya zarar vermeyeceği biliyordu. Buna rağmen yinede doğru yoldan çıkmıştı.

İlk görüşe göre على علم ifadesi, fâilden hal olur. Buna göre âyet, şu anlama gelir: Allah Teâlâ o kişinin dalâlet ehlinde olduğunu ezeli ilmi ile bilerek onu saptırmıştır.

İkinci görüşe göre ise على علم ifadesi, mefûlden haldir. Buna göre âyetin anlamı şu şekilde olur: Kâfir kimse kendisinin dalâlette olduğunu bildiği halde Allah Teâlâ onu saptırmıştır."

Birinci görüşe göre âyetin anlamı şu şekildedir: Allah Teâlâ, hem onu yaratmadan önce ve hem de sonra, onu, sözlerini, kendisine yakışan ve uygun olan şeyleri, başkasından dolayı kendisine uygun olmayan hususları, onun dalâlet ehlinde olduğunu, hidayete ermeye layık olmadığını, eğer hidayete erdirilmiş olsaydı, hidâyetin layık olmayan birine verilmiş olacağını bilir. Allah Teâlâ hikmet sahibidir. Bu yüzden her şeyi layık olduğu yere koyar.

Bu görüşe göre âyet, şu hususlar ile örtüşmektedir:

- a- Kaderi ispat hakkındaki görüş,
- b- Saptırılması takdir edilen kişinin hangi hikmete binaen saptırıldığı,
- c- İşlerin gerçek yüzünü açıklayan ve ortaya çıkaran ilimden söz etme,
- d- Her şeyi yerine koymak,
- e- İyiliği layık olana vermek,
- f- Layık olmayanlara iyilik vermemek.

İşte bütün bunlar bilgi olmadan gerçekleşmez. Allah Teâlâ o kişiyi dalâlete uygun durumu ve dalâleti gerektiren hallerinden dolayı saptırmıştır. Nitekim Allah Teâlâ çoğu zaman bu durumu kendisinin kâfirleri saptırdığını ifade ederek bildirmiştir: *“Allah kimi doğru yola koymak isterse onun kalbini İslâmiyet’e açar, kimi de saptırmak isterse, göğe yükseliyormuş gibi, kalbini dar ve sıkıntılı kılar. Allah Böylece, inanmayanları küfür bataklığında bırakır.”*¹¹³⁹

Bir yoruma göre sapıtan kişi kendisinin doğru yolda olmadığını bilmektedir. Söyle ki; sapıtan kimse, mabudunun kendisine hiç fayda sağlayamayacağını ve en ufak bir zarar bile veremeyeceğini bilir. Buna göre âyetin anlamı şu şekilde olur: Allah Teâlâ o kişiyi bilgisi varken sapıtmıştır. Bu bilgi onun aleyhine bir delil olacaktır. Yani Allah Teâlâ onu, bilgisi yokken, câhil bir vaziyette saptırmamıştır. Buna benzer durumlar, şu âyetlerde görülmektedir:

*“Öyleyse siz de bile bile Allah’a eşler koşmayın.”*¹¹⁴⁰, *“Ad ve Semud milletlerini de yok ettik. Bunu, oturdukları yerler göstermektedir. Şeytan kendilerine, işlediklerini güzel gösterdi; onları doğru yoldan alıyordu. Oysa kendileri bunu anlayacak durumda idiler.”*¹¹⁴¹, *“Gönülleri kesin olarak kabul ettiği halde, haksızlık ve büyüklüklerinden ötürü onları bile bile inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak!”*¹¹⁴², *“Bizi mucize göndermekten alıkoyan, ancak, öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır. (şimdi de getirsek, siz de öncekiler gibi yalanlayacaksınız. bu yüzden göndermiyoruz.) Semûd milletine gözle görülebilen bir mucize, bir dişi deve vermiştik de ona zulmetmişlerdi. Oysa Biz mucizeleri yalnız korkutmak için göndeririz.”*¹¹⁴³, *“Mûsâ da: “andolsun ki, bunları göklerin ve yerin Rabbinin açık belgeler olarak indirdiğini biliyorsun. Ey Firavın! Doğrusu senin mahvolacağını sanıyorum” demişti.”*¹¹⁴⁴, *“Kendilerine Kitâb verdiklerimiz,*

1139 el-En'âm 6/125. Bk. Şifâu'l-alîl, s. 30.

1140 el-Bakara 2/22.

1141 el-Ankebût 29/38.

1142 en-Neml 27/14.

1143 el-İsrâ 17/59.

1144 el-İsrâ 17/102.

onu (peygamberi) oğullarını tanıdıkları gibi tanırırlar. Onlardan bir takımı, doğrusu bile bile hakkı gizlerler.”¹¹⁴⁵, “Onların söylediklerinin seni üzeceğini elbette biliyoruz; doğrusu onlar seni yalancı saymıyorlar, fıkâat zalimler Allah’ın âyetlerini bile bile inkâr ediyorlar.”¹¹⁴⁶, “Allah, bir milleti doğru yola erıştirdikten sonra, sakıncakları şeyleri onlara açıklamadıkça, sapıklığa düşürmez. Allah şüphesiz her şeyi bilir.”¹¹⁴⁷ Âyetlerden bunun örneklerini çoğaltmak mümkündür. Buna göre âyet şu anlama gelir: Allah Teâlâ hak yolu iyi bilmesine rağmen o kişiyi doğru yola girmekten saptırmıştır. Nitekim bu konuda şöyle bir hadis vardır: “Kıyamet günü en fazla azâb görececek insan, Allah’ın ilmi ile kendisini faydalandırmadığı alimdir.”¹¹⁴⁸

Doğrudan sapan kimse, doğrunun kendi yaptığığın aksi olduğunu bilerek hevasına uyar. Hidayet, hakkı tanımak ve hakka göre amel etmektir. Bu yüzden iki tane zıddı vardır. Biri cehalet diğeri de hakka göre amel etmemektir. Bunlardan ilki bilgi bakımından dalâletken ikincisi yöneliş ve amel bakımından dalâlettir.

علم tabiri Kur’an-ı Kerîm’de çeşitli yerlerde bulunmaktadır. Mesela Duhân suresinde şu şekilde geçmektedir: ولقد اخترناهم على علم (Andolsun ki, onların durumunu bilerek seçkin kıldık.)¹¹⁴⁹

Bu tabirin geçtiği diğeri iki yer ise şu şekildedir: و أضله الله على علم¹¹⁵⁰, إنما اوتيته¹¹⁵¹ على علم

İlk âyet-i kerîmede bilme fiili Allah’a aittir. Bu hususta bütün müfessirler ittifak halindedir. İkinci âyet ile tefsirini ettiğimiz âyette ise iki görüş vardır. Ancak tefsirini ettiğimiz âyette tercih edilen görüşe göre bilmek, Allah’a aittir. Selef-i sâlihînin çoğu bu kanaattedir. Diğeri âyette ise bilmenin kime ait olduğu konusunda iki görüş vardır. her birini savunanlar gerekçelerini sıralamışlardır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Bu âyette hedeflenen, kaza ve kaderin merhalelerini ilim, yazma, dileme ve yaratma olarak zikretmektir.¹¹⁵²

1145 el-Bakara 2/146.

1146 el-En’âm 6/33.

1147 et-Tevbe 9/115

1148 Bu hadis zayıftır. Heysemî bunun hakkında şöyle demiştir: “Taberânî, ‘el-Mu’cemu’s-sağîr’inde bunu nakletmiştir. Senedinde Osman el-Berrî vardır. Fellâs onun sadûk olduğunu, fakat çok hata yaptığını ve bidat sahibi olduğunu söylemiştir. Bu yüzden Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve Dârakutnî tarafından zayıf kabul edilmiştir.” bk. Heysemî, Mecmau’z-zevâid, I, 184. Elbânî de bu rivâyetin zayıf olduğunu söylemiştir. Bk Elbânî, Silsiletu’l-ahâdisi’l-dâife, IV, 138.

1149 ed-Duhân 44/32.

1150 el-Câsiye 45/23.

1151 el-Kasas 28/78.

1152 Şifâu’l-alîl, s. 39.

Âyette geçen الغشاوة kelimesi gözü kapatan perde anlamı gelir. Bu perde, kalbi kapatan perdeden göze sirayet etmiştir. Çünkü kalpte olan iyi ve kötü ne varsa, göze yansır. Gözler, kalbin aynasıdır. Kalpte ne varsa yansır. Mesela birine aşırı derecede buğz eden, onun sözlerinden ve onunla birlikte oturmaktan nefret eden kimsenin bu hoşnutsuzluğu onu görünce veya onunla bir araya gelince gözlerine perde olarak yansır. İşte bu perde, söz konusu hoşnutsuzluğun ve karşı taraftan yüz çevirmenin bir neticesidir.

Hz. Peygamber'den -sallâllâhu aleyhi vesellem- yüz çevirip onun sözlerine kulak asmadıkları için kâfirlere karşı ağır ceza verilmiştir. Onların gözlerine perde konması, onların taşıdıkları düşüncelerin tam olarak kuşatıldığını hissettirir. Tıpkı sarığın altındaki kafayı hissettirmesi gibi. Müşrikler Allah'ın indirdiği vahiyden yüz çevirince bu örtü onların gözlerine inmiştir. Böylece onlar, hidâyetin nerede olduğunu göremezler.¹¹⁵³

وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ وَمَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٢٤﴾ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٌ مَا كَانَ حُجَّتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا اتَّبِعُوا بَابَانَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٥﴾ قُلِ اللَّهُ يُخَيِّكُم ثُمَّ يُمَيِّتُكُمْ ثُمَّ يُجْمَعُكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُحْصِرُ الْمُنَظِّلُونَ ﴿٢٧﴾ وَنَرَى كُلَّ أُمَّةٍ جَائِيَةً كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَى إِلَى كِتَابِهَا الْيَوْمَ تُخْرَجُونَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾ هَذَا كِتَابُنَا يَنْطَلِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ إِنَّا كُنَّا نَسْتَنشِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٩﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿٣٠﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا أَفَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُلَى عَلَيْكُمْ فَامْتَكِرْتُمْ وَكُنْتُمْ قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُمْ مَا نَدْرِي مَا السَّاعَةُ إِنْ نَظُنُّ إِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُتَّبِعِينَ ﴿٣٢﴾ وَبِذَلِكَ لِهُمْ سَبِّحَاتُ مَا عَمِلُوا وَخَاقٌ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٣﴾ وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنسَافُكُمْ كَمَا نَسَافْنَا لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا وَمَا وَكُنْتُمْ مِنَ نَاصِرِينَ ﴿٣٤﴾ ذَلِكَ بِأَنَّكُمْ اتَّخَذْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ هُزُؤًا وَغَرَّتْكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ لَا يَخْرُجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٣٥﴾ فَلِلَّهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٦﴾ وَلَهُ الْكِبَرِيَاءُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣٧﴾

24. Dediler ki: Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölüyoruz ve yaşıyoruz. Bizi ancak zaman helâk eder. Bu hususta onların hiçbir bilgisi de yoktur. Onlar sadece zanna göre hüküm veriyorlar.

25. Onlara açıkça âyetlerimiz okunduğu zaman: Doğru sözlü iseniz atalarımızı getirin, demelerinden başka delilleri yoktur.

26. De ki: Allah sizi diriltir, sonra öldürür. Sonra sizi şüphe götürmeyen kıyamet gününde biraraya toplar. Fakat insanların çoğu bilmezler.

27. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Kıyametin kopacağı gün var ya, işte o gün bâtıla sapanlar hüsrana uğrayacaklardır.

28. O gün her ümmeti, diz çökmüş görürsün. Her ümmet kendi kitabına çağırılır, (onlara şöyle denilir:) "Bu gün, yaptıklarınızla cezalandırılacaksınız!"

29. Bu Kitâbımız gerçekten sizin aleyhinize konuşur. Biz yaptıklarınızı şüphesiz bir bir kaydediyorduk.

30. İnanıp iyi işler yapanlara gelince, Rableri onları rahmetine kabul eder. İşte apaçık kurtuluş budur.

31. Ama inkâr edenlere gelince onlara: Âyetlerim size okunmuş, siz de büyükenip suçlu bir toplum olmuştunuz, değil mi? denilir.

32. "Allah'ın vâdi gerçektir, kıyamet gününde şüphe yoktur" dendiği zaman: Kıyametin ne olduğunu bilmiyoruz onun bir tahminden ibaret olduğunu sanıyoruz; (onun hakkında) kesin bir bilgi elde etmiş değiliz, demiştiniz.

33. Yaptıklarının kötülükleri onlara görünmüş, alay edip durdukları şey onları kuşatmıştır.

34. Denilir ki: Bu güne kavuşacağınızı unuttuğunuz gibi biz de bugün sizi unuturuz. Yeriniz ateştir, yardımcılarınız da yoktur!

35. Bunun böyle olmasının sebebi şudur: Siz Allah'ın âyetlerini alaya aldınız, dünya hayatı sizi aldattı. Artık bugün ateşten çıkarılmayacaklardır ve onların (Allah'ı) hoşnut etmeleri de istenmeyecektir.

36. Hamd, göklerin Rabbi, yerin Rabbi bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.

37. Göklerde ve yerde azamet yalnız O'nundur. O, azîzdır, hakîmdir.

Tefsiri:

"Kitabımız" (کتابنا) fadesinden maksat, kulların amellerinin kaydedildiği bütün amel defterleridir.¹¹⁵⁴

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

AHKAF SÛRESİ

[35 Âyet]

حَمَّ ﴿١﴾ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ مَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنذِرُوا مُّعْرِضُونَ
﴿٣﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ
شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ ائْتُونِي بِكِتَابٍ مِنْ قَبْلِ هَذَا أَوْ أَنَاذِرَهُ مِنْ عِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
﴿٤﴾ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ
عَنْ دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ ﴿٥﴾ وَإِذَا حُسِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ
كَافِرِينَ ﴿٦﴾ وَإِذَا تَنَلَّى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ
هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنْ افْتَرَيْتُهُ فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئًا
هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ كَفَى بِهِ شَهِيدًا نَبِيًّا وَيَنْتَكُمُ وَهُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٨﴾
قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ وَمَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ إِنْ أَتَيْتُمْ إِلَّا مَا يَوْحَى
إِلَيَّ وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنَ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ وَشَهِدَ
شَاحِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى مِثْلِهِ فَأَمَنْ وَاسْتَكْبَرْتُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ
﴿١٠﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا
بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَذَا إِنْكَافٍ قَدِيمٌ ﴿١١﴾ وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً وَهَذَا
كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِسَانًا عَرَبِيًّا لِنُنذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَنُبَشِّرَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٢﴾ إِنْ
الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَفْهَمُوا فَلَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٣﴾ أُولَئِكَ
أَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾ وَوَضِعْنَا الْإِنْسَانَ

بِإِلَهِهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمَلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا
 حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ بِنِعْمَتِكَ الَّتِي
 أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي
 تُبِّتُ إِلَيْكَ وَإِنَّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٥﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Ha, Mim.
2. Bu Kitab'ın indirilişi aziz, hakim olan Allah katındandır.
3. Biz, gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları, ancak gerçek üzere ve belirli bir süre için yarattık; inkâr edenler, uyarıldıkları şeylerden yüz çevirmektedirler.
4. Ey Muhammed! De ki: "Allah'ı bırakıp taptığınız şeyleri gördünüz mü? Bana gösterin, onlar yerden neyi yarattılar? Yoksa göklerin yaratılışında onların bir ortağı mı var? Eğer doğru iseniz bundan önce inmiş olan bir kitap, yahut bir bilgi kalıntısını getirin."
5. Allah'ı bırakıp da kıyamet gününe kadar kendisine cevap veremeyecek şeylere yalvarandan daha sapık kim olabilir? Oysa onlar, bunların yalvardıklarından habersizdirler.
6. İnsanlar kıyamet günü toplatılınca, putları onlara düşman olurlar ve tapınmalarını inkâr ederler.
7. Âyetlerimiz onlara açıkca okunduğu zaman inkâr edenler kendilerine gelen gerçek için: "Bu apaçık bir büyüdür" derler.
8. veya "Onu Muhammed uydurdu" derler. De ki: "Eğer ben onu uydurduysam, beni Allah'a karşı hiçbir şekilde savunamazsınız O Kur'an için yaptığınız taşkınlıkları daha iyi bilir. Benimle sizin aranızda şahid olarak Allah yeter. O, bağışlayandır, merhamet edendir."
9. Ey Muhammed! De ki: "Ben Peygamberlerin ilki değilim; benim ve sizin başınıza gelecekleri bilmem; ben sadece bana vahyedilene uyuyorum. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım."
10. De ki: "Hiç düşündünüz mü: Eğer bu Kur'an Allah katından olduğu halde siz onu tanımamışsanız; İsrailoğullarından bir şahid de bunun benzerini Tevrat'ta görüp inandığı halde siz inanmaya tenezzül etmemişseniz durumunuz nice olur? Şüphesiz Allah, zalim bir toplumu doğru yola iletmez."
11. İnkâr edenler inananlar için: "Eğer İslâm iyi bir şey olsaydı, onlar ona uymada bizi geçemezlerdi" derler. Onlar doğru yola girmedikleri için de "Bu, eski bir uydurmadır" derler.

12. Kur'an'dan önce, Musa'nın kitabı Tevrat, bir rahmet ve rehberdi. Bu Kur'an, zulmedenleri uyarmak ve güzel davrananlara müjde olmak üzere arap diliyle indirilmiş, kendinden öncekileri doğrulayan bir Kitab'dır.

13. Doğrusu, "Rabbimiz Allah'tır" deyip, sonra da dosdoğru gidenlere korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir.

14. İşte onlar Cennetliklerdir; yaptıklarına karşılık olarak, içinde temelli kalacaklardır.

15. Biz insana, anne ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir; zîra annesi, onu, karnında, zorluğa uğratarak taşımış; onu güçlüklerle doğurmuştur. Taşınması ve süten kesilmesi otuz ay sürer. Sonunda erginlik çağına erince ve kırk yaşına gelince: "Rabbim! Bana ve anne babama verdiğin nimete şükretmemi ve benim hoşnut olacağın yararlı bir işi yapmamı sağla; bana verdiğin gibi soyuma da salâh ver; doğrusu Sana yöneldim, ben, kendini Sana verenlerdenim" demesi gerekir.

Tefsiri:

İbn Abbâs ve ondan sonra gelen müfessirler, أوزعني (sağla) ifadesini, bana ilham et şeklinde tefsîr etmişlerdir. İbn İshâk ise şöyle demiştir: Lügat bakımından bu kelime, "Senin nimetlerine şükretmek dışında ne varsa her şeyden beni alı koy!" anlamına gelir. Bundan dolayıdır ki, bu bâbdan türemiş الموزع kelimesi, tutkun anlamına gelir. Nitekim şu hadiste bu mânâda kullanılmıştır: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم موزعا بالسواك (Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- misvak kullanmaya bayılırdı.)¹¹⁵⁵ Bu lafız, sanki Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- misvak dışında her şeyden alı konduğunu ifade eder."

Cevherî "Sihâh" adlı sözlüğünde bu kelime hakkında şöyle demiştir: "وزع أوزعته fiili geçişli bir fiil olup bir şeye engel olmak, اتزع fiili bir şeyden alı konulmak, استوزعت الله falancayı bir şeye yönlendirmek, أوزع به bir şeye tutkun olmak, شكره فأوزعني Allah'tan bana O'na şükretmemi ilham etmesini istedim, O da bunu bana ilham etti anlamına gelir." Buna göre diyebiliriz ki; âyetle geçen أوزعني fiili, bana ilham et, beni şükürüne tutkun eyle, şükürün dışında başka bir şeyle meşgul olmaktan beni koru anlamlarından birine gelir. Kaderiyeye göre bu, Allah Teâlâ için makdûr değildir. Doğrusu bu, kulun imkânında olan bir iş değildir.¹¹⁵⁶

1155 Bk. Zamaherî, el-Fâik, IV, 57; İbnu'l-Esîr, en-Nihâye, V, 181.

1156 Şifâu'l-alîl, s. 57.

أُولَئِكَ الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَتَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ فِي أَصْحَابِ
الْحِجَّةِ وَغَدَ الصَّدَقِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿١٦﴾ وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ أَفِ لَكُمْ مَآ
أَتَعِدَانِي أَنْ أُخْرَجَ وَقَدْ خَلْتُ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَعْجِلَانِ اللَّهَ وَنَلَكَ آمِنْ إِنَّ
وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٧﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ
الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ﴿١٨﴾
وَلِكُلِّ دَرَجَاتٍ مِمَّا عَمِلُوا وَلِيُوفيَهُمْ أَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يَظْلَمُونَ ﴿١٩﴾ وَيَوْمَ
يُغْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَدْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا
فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَمِمَّا كُنْتُمْ
تَفْسُقُونَ ﴿٢٠﴾ وَادْكُرُوا أَخَا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَتْ النُّجُومُ مِنْ بَيْنِ
يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٢١﴾
قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَأْفِكَنَّ عَنْ إِلَهِتِنَا فَأَتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٢﴾ قَالَ
إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَأُبْلِغُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ وَلَكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٣﴾
فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُمِطِرُنَا بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ
بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٤﴾ تَذَمَّرَ كُلُّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا
مَسَاكِنُهُمْ كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿٢٥﴾

16. Onlar öyle kişilerdir ki, yaptıklarının en iyisini onlardan kabul ederiz ve onların günahlarını bağışlarız, Cennet halkı arasındadırlar. Bu dünyada kendilerine söylenen doğru sözün gerçekleşmesidir.

17. Fakat o kimse ki anasına babasına: “Öf size, benden önce nice nesiller gelip geçmiş iken benim öldükten sonra dirilip çıkarılacağımı mı bana va’dediyorsunuz?” dedi. Onlarsa Allah’a sığınarak “Yazık sana, etme, gel inan; Allah’ın sözü gerçektir” derken O; “Bu, eskilerin masallarından başka birşey değildir” der.

18. İşte onlar da kendilerine azab sözü gerekli olmuş kimselerdir. Kendilerinden önce geçen cin ve insan toplulukları arasında azab içinde bulunacaklardır. Gerçekten onlar ziyana uğrayanlardır.

19. Herkesin yaptıklarına göre dereceleri vardır. Allah, onlara yaptıklarının karşılığını verir, asla kendilerine haksızlık yapılmaz.

20. İnkâr edenler ateşe sunuldukları gün kendilerine denir ki: “Dünya hayatında bütün güzel şeylerinizi zayı ettiniz; onların zevkini sürdürdünüz. Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan ötürü bugün, alçaltıcı bir azab ile cezalandırılacaksınız.

21. Ey Muhammed! Ad kavminin kardeşi Hud'u an; ondan önce ve sonra, 'Allah'tan başkasına kulluk etmeyin" diyen nice uyarıcılar gelmişken, Ahkaf bölgesindeki kavmini uyarmış, "Doğrusu sizin için büyük günün azabından korkuyorum" demişti.

22. Dediler: "Sen bizi ilâhlarımızdan çevirmek için mi geldin? Doğrular dan isen bizi tehdit ettiğin şeyi getir."

23. De ki: "Azabın ne zaman geleceğine dair bilgi, ancak Allah katındadır. Ben görevlendirildiğim şeyi size duyuruyorum; fakat sizi cahillik eden bir kavim görüyorum."

24. Nihayet azabın ufukta geniş bir bulut halinde vadilerine doğru geldiğini görünce "Bu, bize yağmur yağdıracak bir buluttur" dediler. Hayır, o sizin acele gelmesini istediğiniz şey, içinde acı azab bulunan bir rüzgardır.

25. Rabbinin emriyle her şeyi yıkar, mahveder. Derken onlar o hâle geldiler ki evlerinden başka bir şey görülmez oldu. işte biz, suç işleyen toplumu böyle cezâlandırırız.

Tefsiri:

Rabbinin emriyle her şeyi yıkar, mahveder. ifadesi, yıkılmaya müsait ne varsa Rüzgarın onların tamamını yıkacağı anlamına gelir. Yıkıp mahvetmek rüzgarın özellikleri arasında yer alır.¹¹⁵⁷

وَلَقَدْ مَكَنَّاهُمْ فِيمَا إِنْ مَكَنَّاكُمْ فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَارًا وَأَفْئِدَةً فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَارُهُمْ وَلَا أَفْئِدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَزَلَكُمْ مِنَ الْقَرْيَةِ وَصَرَّفْنَا الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٧﴾ فَلَوْلَا نَصْرُهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ وَذَلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٨﴾ وَإِذْ صَرَّفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْعَجَنِ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنْصُرُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلُوا إِلَى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ ﴿٢٩﴾ قَالُوا يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ مُنْتَقِمٍ ﴿٣٠﴾ يَا قَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَآمِنُوا بِهِ يَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ ﴿٣١﴾ وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءُ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٣٢﴾

26. Onlara size vermediğimiz servet ve kuvvet vermiştik, onlara kulaklar, gözler ve gönüller yaratmıştık. Fakat ne kulakları ne gözleri ne de gönülleri kendilerine bir yarar sağlamadı. Zira düşünüp ibret almıyorlardı, tersine bile bile Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorlar. ve alay edip durdukları şey kendilerini kuşatıverdi.

27. Andolsun, Biz çevrenizdeki kentleri de yok ettik ve belki küfre-denlerden dönerler diye ayetleri tekrar tekrar açıkladık.

28. O zamanlar, Allah'ı bırakıp da O'na yakınlık sağlamak için edindikleri ilâhlar kendilerine yardım etmeli değil miydi? Hayır, ilâhlar onlardan uzaklaştılar. Bu, onların yalanı ve uydurdukları şeydir.

29. Kur'ân'ı dinleyecek cinlerden bir takımını sana yöneltmiştik. Onlar Kur'ân'ı dinlemeğe hazır olunca birbirlerine: "Susun" dediler Kur'ân'ın okunması bitince, her biri birer uyarıcı olarak milletlerine döndüler.

30. Şöyle dediler: "Ey milletimiz! Doğrusu biz, Mûsâ'dan sonra indirilen, kendinden öncekileri doğrulayan, gerçeği ve doğru yolu gösteren bir Kitâb dinledik."

31. "Ey milletimiz! Allah'a çağırana (Muhammed'e) uyun ve O'na inanın da Allah da sizin günahlarınızı bağışlasın ve sizi can yakıcı azâbdan korusun."

32. Allah'a çağırana uymayan kimse bilsin ki, Allah'ı yeryüzünde aciz bırakamaz; onların O'ndan başka dostları da bulunmaz; işte onlar apaçık sapıklıktadırlar.

Tefsiri:

Bu âyetler birkaç açıdan cinlerin de mükellef varlıklar olduğunu gösterir:

a) Allah Teâlâ'nın cinleri, Kur'an dinleyip onun emirlerini yerine getirip yasaklarından sakınmaları için Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi vesellem- yöneltmesi.

b) Cinlerin uyarıcı olarak kavimlerine dönmeleri. Uyarı, şartlar oluştuktan sonra karşı tarafı korkutmak demektir. Buradan cinlerin, kendi toplumlarını Hz. Peygamber'e isyan ettikleri takdirde Cehenneme atılmakla korkuttukları anlaşılır.

c) Cinler, kendi toplumlarına Kur'an'ı dinleyip, akledip anladıklarını ve onun doğruya ilettiğini haber vermişlerdir. Onların bu sözü, Hz. Mus'ayı, ona indirilen Kitâb'ı, Kur'an'ın o Kitâb'ı tasdik ettiğini ve doğru yola götürdüğünü bildiklerini gösterir. Bütün bunlar işaret etmektedir ki; cinler, delil olabilecek bir bilgiye sahip olmuşlardı. Ayrıca onlar, Kur'an'da olan sorumlulukları yerine getirebilecek güçte varlıklardır. Çünkü bir kimsenin sorumlu tutulabilmesi için, bilgisinin ve gücünün olması gerekir.

peygamberlerin savunduğu tevhid ve iman ilkelerini tasdik etmiştir. Cinlerde kavimlerine şöyle demiştir: *Şöyle dediler: "Ey milletimiz! Doğrusu biz, Mûsâ'dan sonra indirilen, kendinden öncekileri doğrulayan, gerçeği ve doğru yolu gösteren bir Kitâb dinledik.* Onların bu sözleri şu anlama gelir: Biz daha önce peygamberlerin üzerinde yürüdüğü bir yola dâvet eden bir kitabı dinledik. Allah'ın peygamberlerini tasdik edip onlara inananların bu söze de iman etmeleri gerekir. İşte bu bakımdan طريق lafzının burada kullanılması daha isabetli oldu. Çünkü bu kelime, dâvet açısından daha etkilidir.

Doğrusunu en iyi Allah bilir.¹¹⁶¹

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَغْيِ بِخَلْقِهِنَّ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُخَيِّجَ الْمَوْتَىٰ بَلَىٰ إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٣﴾ وَيَوْمَ يُغْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبَّنَا قَالُوا قَدْ وَفُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٤﴾ فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُوا الْعِزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ قَهْلَ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الْفَاسِقُونَ ﴿٣٥﴾

33. Gökleri ve yeri yaratan, bunları yaratmakla yorulmayan Allah'ın, ölüleri diriltmeye de kadir olduğunu görmediler mi? Evet O, herşeye kadirdir.

34. İnkâr edenler ateşe sunulacakları gün Allah onlara: "Nasıl bu gerçek değil miymiş?" der. "Evet Rabb'imizin hakkı için gerçekmiş" derler. "Öyleyse inkâr etmenizden dolayı azabı tadın" der.

35. O halde peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret. Onlar hakkında acele etme, onlar va'dedildikleri azabı gördükleri gün sanki dünyada gündüzün sadece bir saat kadar kaldıklarını sanırlar. Bu, bir tebliğdir. Yoldan çıkmışlardan başkası helâk edilir mi hiç?

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MUHAMMED SÛRESİ

[38 Âyet]

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ ﴿١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ ﴿٢﴾ ذَلِكَ بِأَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَأَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَالَهُمْ ﴿٣﴾ فَإِذَا لَقِيتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبُ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَثْخَسْتُمُوهُمْ فَسُدُّوا أَلْوَانَكُمْ فَإِذَا مِنْكُمْ بَغْدٌ وَإِنَّا فُذَاءٌ حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانتَصَرْنَا مِنْهُمْ وَلَكِنْ لِنَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ ﴿٤﴾ سَيُهْذِبُهُمْ وَيُضْلِحُهُم بِأَلَهُمْ ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. İnkâr edenlerin ve Allah yolundan alıkoyanların işlerini Allah boşa çıkarmıştır.

2. İman edip yararlı işler yapanların, Rableri tarafından hak olarak Muhammed'e indirilene inananların günahlarını Allah örtmüş ve hallerini düzeltmiştir.

3. Bunun sebebi, inkâr edenlerin bâtila uymaları, inananların da Rablerinden gelen hakka uymuş olmalarıdır. İşte böylece Allah, insanlara kendilerinden misallerini anlatır.

4. Savaşta inkâr edenlerle karşılaştığınızda boyunlarını vurun; sonunda onlara üstün geldiğinizde onları esir alın; savaş sona erince onları ya karşılıksız, ya da fidye ile salıverin; Allah dilemiş olsaydı, onlardan başka türlü öc alabilirdi, bunun böyle olması, kiminizi kiminizle denemek içindir. Allah, Kendi yolunda öldürülenlerin amellerini boşa çıkarmaz.

5. Onları doğru yola eriştirir, durumlarını düzeltir.

Tefsiri:

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerîm'in bir çok yerinde sonraki iyiliğin bazen ilk iyiliğin ödülü; sonraki kötülüğün de bazen ilk işlenen kötülüğün cezası olduğunu haber vermiştir. Mesela sonraki iyiliğin ilk iyiliğin ödülü olduğuna şu âyeti örnek olarak verebiliriz:

*“Eğer kendilerine verilen öğüdü yerine getirselerdi, onlar için hem daha hayırlı hem de (imanlarını) daha pekiştirici olurdu. O zaman elbette kendilerine nezdimizden büyük mükâfat verirdik. Ve onları dosdoğru bir yola ilettirdik.”*¹¹⁶²

*“Ama bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza erİştireceğiz. Hiç şüphesiz ki Allah iyi davrananlarla beraberdir.”*¹¹⁶³

*“Rızasını arayanı Allah onunla kurtuluş yollarına götürür ve onları iradesiyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır, dosdoğru bir yola iletir.”*¹¹⁶⁴

4. âyetin sonunda ve 5. âyette anlatılan hususlar bu kabilden olmayabilir. Âhiretteki doğru yola erİştirmek, Cennet yolunun gösterilmesinden ibaret olabilir. Buna göre, Allah Teâlâ bu âyette ödül olarak takdir ettiğİ âhirette doğru yola erİştirmeyi, şehitlerin dünyada öldürölmelerine bağlamıştır. Ancak bu iki âyette anlatılan hususların, bu kabilde olma ihtimali de vardır. Şöyle ki; Allah Teâlâ kendi yolunda öldürölen kimselerin ölmeden önce yapacaklarını haber verirken *Onları doğru yola erİştirir, durumlarını düzeltir.* buyurmuştur. Bunu da gelecek zaman kipiyle yapmıştı. Bu zamanı kullanmakla da, her zaman değışik şekillerde bir hidâyetin gerçekleştiğini ve durumların git gide düzeldiğini bildirmiştir. Bu noktada “Gelecek zaman kipi, nasıl olur da öldürölen insanlardan haber vermekte kullanılır?” şeklinde bir itiraz ileri sürölecek olursa şu şekilde cevap veririz: “Aslında haber, 4. âyetin sonunda geçen ‘amellerini boşa çıkarmaz’ ifadesidir. Bu durum, onlar öldüröldükten sonra gerçekleşecektir. Daha sonra Allah Teâlâ onlar hakkında yeni haberler vermiştir. Bu çerçevede onları doğru yolu ileteceğini ve durumlarını düzeltereğini bildirmiştir. Çünkü onların kendi yolunda şehit düşeceklerini ve canlarını bu uğurda vereceklerini bilmektedir. Netice itibariyle deriz ki; Allah yolunda öldürölenlerin iki ödölü vardır. İlki dünyada olan cihada giden doğru yolu bulmak, diğeri de âhirette gerçekleşecek olan Cennete girmektir. Bu âyeti işitenler, her iki cümlemin ne zaman meydana geleceğini bilir. Bu yüzden bunları birbirine karıştırmazlar. Kur'an-ı Kerîm'de bunun örnekleri çoktur. Doğrusunu en iyi Allah bilir.”¹¹⁶⁵

1162 en-Nisâ 4/68.

1163 el-Ankebut 29/69.

1164 el-Mâide 5/16.

1165 Şifâu'l-alîl, s. 161.

Allah, Kendi yolunda öldürülenlerin amellerini boşa çıkarmaz. Onları doğru yola eriştirir, durumlarını düzeltir.

Bu âyette bahsi geçen doğru yola erdirmek, onların Allah yolunda öldürülmelerinden sonra gerçekleşecektir. Bu konuda şöyle denmiştir: Allah Teâlâ onları Cennete giden yola iletecektir. Amellerini kabul etmek, hasımlarını da razı etmek suretiyle âhiretteki hallerini düzelterek.

Bu konuda İbn Abbâs da şöyle demiştir: “Allah Teâlâ onları işlerin en doğrusuna iletecek ve dünya hayatları boyunca onları koruyacaktır.” Onun bu sözü problemlili görülmüştür. Çünkü Allah Teâlâ bu âyetlerde, kendi yolunda öldürülenleri doğru yola ileteceğinden bahsetmektedir. Ancak Zeccâc bu görüşü benimsemiştir. Nitekim bu hususta şunları söylemiştir: “Allah onların geçimlerini düzeltir ve dünya işlerini yoluna koyar... İbn Abbâs bu sözü ile Allah'ın onlara hem dünya, hem de âhiret iyiliğini lutfettiğini ifade etmiştir.” Bu görüşü kabul edebilmek için, mutlaka *Kendi yolunda öldürülenlerin* ifadesini, hidayet ve durumun düzeltilmesi ile uygun bir mânâ ile te'vîl etmek gerekir.¹¹⁶⁶

وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ ﴿٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتُصَرُّوا أَنَّ اللَّهَ يَنْصُرُكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ ﴿٧﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعْسًا لَهُمْ وَأَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ ﴿٨﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أُنزِلَ اللَّهُ فَاحْبَطُوا أَعْمَالَهُمْ ﴿٩﴾ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ دَمَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلِلْكَافِرِينَ أَمثَالُهَا ﴿١٠﴾ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ ﴿١١﴾ إِنَّ اللَّهَ يَدْخُلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَغَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَسْمَعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ ﴿١٢﴾ وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجْنَاكَ أَهْلَكْنَاهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ ﴿١٣﴾ أَفَمَنْ كَانَ عَلَى يَتِيمَةٍ مِنْ رَبِّهِ كَفَرَ زَيْنٌ لَهُ شَوْءُ عَمَلِهِ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ﴿١٤﴾ مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ ﴿١٥﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّى إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ أَنِفَا

أُولَئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ﴿١٦﴾ وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَآتَاهُمْ تَقْوَاهُمْ ﴿١٧﴾ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا فَأَنَّى لَهُمْ إِذَا جَاءَتْهُمْ ذِكْرَاهُمْ ﴿١٨﴾ فَأَعْلَمَ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرُ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوَاكُمْ ﴿١٩﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَئِكَ لَهُمْ ﴿٢٠﴾ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ﴿٢١﴾ فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ ﴿٢٢﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعَمَّى أَبْصَارَهُمْ ﴿٢٣﴾ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا ﴿٢٤﴾ إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَى أَدْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَى الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمْلَى لَهُمْ ﴿٢٥﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ اللَّهُ سَنَطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْأَمْرِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ ﴿٢٦﴾ فَكَتِيفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ ﴿٢٧﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ اتَّبَعُوا مَا أَشْحَطَ اللَّهُ وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَأَخْبِطَ أَعْمَالَهُمْ ﴿٢٨﴾ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَانَهُمْ ﴿٢٩﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ فَلَغَرَفْتَهُمْ بِسَيْمَانِهِمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ ﴿٣٠﴾

6. Onları dünyada iken tanıttığı Cennete koyar.

7. Ey iman edenler! Eğer siz Allah'a (Allah'ın dinine) yardım ederseniz O da size yardım eder, ayaklarınızı kaydırmaz.

8. İnkâr edenlere gelince, onların hakkı yıkımdır. Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır.

9. Bunun sebebi, Allah'ın indirdiğini beğenmemeleridir. Allah da onların amellerini boşa çıkarmıştır.

10. Yeryüzünde dolaşıp kendilerinden öncekilerin sonlarının nasıl olduğunu görmezler mi? Allah onları yere batırmıştır. Kâfirlere de onların benzeri vardır.

11. Bu, Allah'ın, inananların yardımcısı olmasından dolayıdır. Kâfirlere gelince, onların yardımcıları yoktur.

12. Muhakkak ki Allah, inanıp iyi işler yapanları, altlarından ırmaklar akan Cennetlere koyar; inkâr edenler ise (dünyadan) faydalanırlar, hayvanların yediği gibi yerler. Onların yeri ateştir.

13. Senin şehrinde -ki ora (halkı) seni çıkardı- daha kuvvetli nice şehirleri yok ettik; onlara bir yardım eden de çıkmadı.

14. Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunan kimse, kötü işi kendisine güzel görünen ve heveslerine uyan kimse gibi olur mu?

15. Müttakîlere vâdolunan Cennet'in durumu şöyledir: İçinde bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen süttan ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır. Orada meyvelerin her çeşidi onlarındır. Rablerinden de bağışlama vardır. Hiç bu, ateşte ebedî kalan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimselerin durumu gibi olur mu?

16. Onların arasında, seni dinleyenler vardır. Fakat senin yanından çıkınca kendilerine bilgi verilmiş olanlara "Az önce ne demiştin?" diye sorarlar. Bunlar, Allah'ın kalplerini mühürlediği, hevâ ve heveslerine uyan kimselerdir.

17. Doğru yolu bulanlara gelince, Allah onların hidayetlerini arttırır ve sakınmalarını sağlar.

18. Onlar, kıyamet gününün ansızın gelip çatmasını mı bekliyorlar? Şüphesiz onun alâmetleri belirmiştir. Kendilerine gelip çatınca ibret almaları neye yarar!

19. Bil ki, Allah'tan başka ilâh yoktur. (Habibim!) Hem kendinin hem de mümin erkeklerin ve mümin kadınların günahlarının bağışlanmasını dile! Allah, gezip dolaştığınız yeri de duracağınız yeri de bilir.

20. İman etmiş olanlar: Keşke cihad hakkında bir sûre indirilmiş olsaydı! derler. Ama hükmü açık bir sûre indirilip de onda savaştan söz edilince, kalplerinde hastalık olanların, ölüm baygınlığı geçiren kimse-nin bakışı gibi sana baktıklarını görürsün. Onlara yakışan da budur!

21. (Onların vazifesi) itaat ve güzel sözdür. İş ciddiye bindiği zaman Allah'a sadakat gösterse'erdî, elbette kendileri için daha hayırlı olurdu.

22. Geri dönerseniz, yeryüzünde bozgunculuk yapmaya ve akrabalık bağlarını kesmeye dönmüş olmaz mısınız?

23. İşte bunlar, Allah'ın kendilerini lânetlediği, sağır kıldığı ve gözle-rini kör ettiği kimselerdir.

24. Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpleri kilitli mi?

25. Şüphesiz ki, kendilerine doğru yol belli olduktan sonra, arkaları-na dönenleri, şeytan sürüklemiş ve kendilerine ümit vermiştir.

26. Bunun sebebi; onların, Allah'ın indirdiğinden hoşlanmayanlara: Bazı hususlarda size itaat edeceğiz, demeleridir. Oysa Allah, onların gizlediklerini biliyor.

27. Ya melekler onların yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını alırken durumları nasıl olacak!

28. Bunun sebebi, onların Allah'ı gazaplandıran şeylerin ardınca gitmeleri ve O'nu razı edecek şeylerden hoşlanmamalarıdır. Bu yüzden Allah onların işlerini boşa çıkarmıştır.

29. Kalplerinde hastalık olanlar, yoksa Allah'ın, kinlerini ortaya çıkarmayacağını mı sandılar?

30. Eğer dileseydik, Biz onları sana gösterirdik; sen de onları yüzlerinden tanırdın. Andolsun ki sen, onları konuşmalarından da tanırsın; Allah işlediklerinizi bilir.

Tefsiri:

30. âyet münafıklar hakkında nâzil olmuştur. Bu âyette münafıkların iki yolla bilinecekleri belirtilmiştir:

- a) Bakışa dayalı firaset.
- b) İşitmeye dayalı firaset.

İbn Teymiye'nin şöyle söylediğini işitmiştim: Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- bakmak suretiyle münafıkları tanımasını kendi dilemesine bağladı. Ancak konuşmalarından hareketle onları tanımasını her hangi bir şarta bağlamadı. Aksine yemin ile pekiştirerek "Andolsun ki sen, onları konuşmalarından da tanırsın" buyurdu. Âyette geçen *الْحَنَ الْخَطَابِ* (konuşmalarından) ifadesi, konuşma tarzı, konuşulan sözün anlam ve mahiyeti mânâsına gelir."

الْحَنَ kelimesi iki mânâda kullanılır. Bunlardan biri müspet, diğeri ise menfi anlamına gelir. Müspet anlamına gelen de kendi içinde iki kısma ayrılır:

a) Zeki olmak. Mesela şu hadiste bu kökten türetilmiş *الْحَنَ* kelimesi bu mânâda kullanılmıştır: *وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَعَلَّ بَعْضَكُمْ الْحَنُ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ* (Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: Belki de sizin bir kısmınız, bazınızdan delilini daha iyi sunar.)¹¹⁶⁷

b) Üstü kapalı biçimde anlatmak ve işaret etmek. *الْحَنَ* kelimesinin bu şekildeki kullanımı kinayeye benzer. Buna örnek olarak şairin şu beyitlerini verebiliriz:

1167 Buhâri, Hiyel, 10; Müslim, Akziye, 4; Ebû Dâvûd, Akziye, 7; Tirmizî, Ahkâm, 11; İbn Mâce, Ahkâm, 5.

وَحَدِيثُ أَذْهَ وَهُوَ مِمَّا
يُتَهَي السَّامِعُونَ يَوْزَنُ وَزْنًا
وَمَنْطِقُ صَائِبٍ وَتَلَحُّنُ أَحْيَانًا
وَخَيْرُ الْحَدِيثِ مَا كَانَ لِحْنًا

Nice zevk alarak söylediğim sözler vardır ki dinleyenlerin duymaya can attığı cinsten ölçülüp tartılarak söylenmiştir.

(O şiirlerde) doğru bir mantık vardır. (O şiirler) bâzen terennüm ve tegannî edilir. Sözün hayırlısı terennüm edilenidir.

c) İ'râb hatası. Bu da sözün gayesini değiştirmekle olur. Şöyle ki; söz, ya yanlış anlama veya lafzın kendisi için konmadığı kapalı bir mânâyâ çekilir.

Hâsılı Cenâb-ı Allah, Hz. Peyamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- münafıkları konuşma tarzlarından tanıyacağına dair yemin etmiştir. Çünkü konuşan kimseyi ve onun içinde taşıdığı düşünceleri sözlerinden tanımak, yüzünden ve simasından tanımaktan daha kolaydır. Söz, yüzden daha fazla konuşanın maksat ve niyetine delalet eder. Firâset ise iki türlüdür. Biri bakmaya, diğeri ise işitmeye bağlıdır. Tirmizî de şöyle bir hadis geçmektedir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ ثُمَّ قَرَأَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِلْمُتَوَشِّعِينَ (Resûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- "Mü'minin firâsetinden sakının! Çünkü o, Allah'ın nuru ile bakar." buyurdu. Sonra da "İşte bunda, ibret alanlar için işaretler vardır."¹¹⁶⁸ âyetini okudu.)¹¹⁶⁹

Eğer dileseydik, Biz onları sana gösterirdik; sen de onları yüzlerinden tanırdın.

Hız. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- münafıkları tanınması, Allah'ın bunu dilemesine bağlıdır. Allah Teâlâ âyetin devamında ise şöyle buyurmuştur: *Andolsun ki sen, onları konuşmalarından da tanırsın.* Bu ifade ise yemin ile pekiştirilmiş ve herhangi bir şarta bağlanmamıştır. Çünkü insanların kalbinde taşıdığı duygu ve düşünceler, yüzlerinden çok dillerine yansır. Ancak şu kadarı var ki, insanın kalbindeki duygu ve düşünceler, yüzüne gizli biçimde yansır. Bunları, sadece Allah Teâlâ bilir. Daha sonra bu duygu ve düşüncelerin yansması giderek artar. Öyle ki, bir müddet sonra yüzün sıfatı haline gelirler. Artık bundan böyle bu duygu ve düşünceleri firâset sahibi kimseler de bilir. Söz konusu duygu ve düşüncelerin yansması biraz daha artar. Neticede bütün insanlar, bunları bilmeye başlar. Bu tür duygu ve düşünceler daha da artar. En sonunda bunları taşıyan insanların yüzleri, yaratılışlarına uygun olarak maymun veya domuz gibi

1168 el-Hicr 15/75.

1169 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 16.

hayvan yüzlerine döner. Nitekim bizden önce yaşamış milletler de bunun pek çok örneği mevcuttur. Ayrıca bu ümmetten de bazı fertlerin yüzleri hayvan yüzlerine dönmüştür. Tıpkı hevâ ve hevesinden konuşmayan dosdoğru Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- ifade ettiği gibi.¹¹⁷⁰

وَلْتَبْلُوْنَكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِيْنَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِيْنَ وَتَبْلُوْا أَخْبَارَكُمْ ﴿٣١﴾ إِنَّ
الَّذِيْنَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَشَاقُّوا الرُّسُوْلَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ لَنْ
يَضُرُّوْا اللّٰهَ شَيْئًا وَسَيُحِطُّ اَعْمَالُهُمْ ﴿٣٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِيْنَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللّٰهَ وَأَطِيعُوا
الرُّسُوْلَ وَلَا تَبْطُلُوْا اَعْمَالَكُمْ ﴿٣٣﴾

31. Andolsun ki içinizden cihad edenlerle sabredenleri belirleyinceye ve haberlerinizi açıklayıncaya kadar sizi imtihan edeceğiz.

32. İnkâr edenler, Allah yolundan alıkoyanlar ve kendilerine doğru yol belli olduktan sonra Peygamber'e karşı gelenler, Allah'a hiçbir zarar veremezler. Allah onların yaptıklarını boşa çıkaracaktır.

33. Ey inananlar, Allah'a ve Elçisine itaat edin, amellerinizi boşa çıkarmayın!

Tefsiri:

Bu âyette bahsi geçen amelleri boşa çıkarmak, dinden dönmek olarak tefsir edilir. Çünkü dinden dönmek, amelleri boşa çıkaran en büyük nedendir. Bunun dışında da, amelleri boşa çıkaran nedenler vardır.¹¹⁷¹

إِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ
﴿٣٤﴾ فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلَامِ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ وَاللّٰهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَبْرِكُمْ
اَعْمَالَكُمْ ﴿٣٥﴾ إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُوَ إِنْ تَوَمَّنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أَجُورَكُمْ
وَلَا يَسْأَلَكُمْ أَمْوَالَكُمْ ﴿٣٦﴾ إِنْ يَسْأَلْكُمْوهَا فَيُخَفِّكُمْ تَبَخَّلُوا وَيُخْرِجْ أَصْعَانَكُمْ
﴿٣٧﴾ هَآأَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا فِي سَبِيْلِ اللّٰهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَتَخَلَّ وَمَنْ يَتَخَلَّ
فَإِنَّمَا يَتَخَلَّ عَنْ نَفْسِهِ وَاللّٰهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ وَإِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ
لَا يَكُوْنُوا أَمْثَالَكُمْ ﴿٣٨﴾

1170 el-Kelâm fî meseleti's-semâ', s. 372-373.

1171 Medâricu's-sâlikîn, I, 278.

34. İnkâr edip Allah yolundan alıkoyanları ve sonra da kâfir olarak ölenleri Allah asla bağışlamaz.

35. Üstün durumda iken gevşeyip barışa çağırmayın. Allah sizinle beraberdir. O amellerinizi asla eksiltmeyecektir.

36. Doğrusu dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir. Eğer imân eder ve sakınırsanız Allah size mükâfatınızı verir. Ve sizden mallarınızı (tamamen sarfetmenizi) istemez.

37. Eğer onları (tamamını) isteseydi ve sizi zorlasaydı, cimrilik eder-diniz ve bu da sizin kinlerinizi ortaya çıkarırdı.

38. İşte sizler, Allah yolunda harcamaya çağırılıyorsunuz. İçinizden kiminiz cimrilik ediyor. Ama kim cimrilik ederse, ancak kendisine cimrilik etmiş olur. Allah zengindir, siz ise fakirsiniz. Eğer O'ndan yüz çevirerseniz, yerinize sizden başka bir toplum getirir, artık onlar sizin gibi de olmazlar.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

FETİH SÛRESİ

[29 Âyet]

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا ﴿١﴾ لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيَسِّرَ
نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٢﴾ وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيمًا ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Biz sana, doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik.
2. Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar. Sana olan nimetini tamamlar ve seni doğru bir yola iletir.
3. Ve sana şanlı bir zafer ile yardım eder.

Tefsiri:

Allah Teâlâ bu surenin başında Peygamberine bahşettiği çeşitli lütufları bir arada saymıştır. Sayıları beş olan bu lütufları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- a) Apaçık fetih.
- b) Geçmiş ve gelecek günahlarının bağışlanması.
- c) Doğru yola iletilmesi.
- d) Kendisine verilen nimetin tamamlanması.
- e) Şanlı bir zafer.

Allah Teâlâ peygamberine hem hidayeti hem de zaferi nasip etmiştir. Çünkü bu iki asıl sayesinde, tam anlamıyla mutluluğa ve kurtuluşa kavuşulur. Hidayet, Allah'ı ve O'nun dinini bilmek, O'nun rızasına uygun amel etmek ve O'na itaat etmek demektir. İşte bu da, faydalı ilim, ameli sâlih, zafer ve Allah'ın dinini tam olarak hayata geçirmek için yeterli güçtür.

Delil sunup açıklama yapmak ile kılıç çekip mızrak atmak, delil ve güç ile zafer elde etmek, muhaliflerin kalplerine kanıt ile hakim olmak, kuvvet ile de onların fizikî güçlerine üstün gelmek demektir. Allah Teâlâ bir çok âyette bu iki unsuru yan yana zikretmiştir. Çünkü ancak bu iki unsur ile İslâm'a dâvet

etmek ve bu dinin diğer dinlere üstün gelmesi gerçekleşir. Bu husustaki âyetleri şöylece sıralayabiliriz:

*“Putâ tapanlar hoşlanmasa da, dinini bütün dinlerden üstün kılmak üzere, peygamberini doğru yol ve hak dinle gönderen Allah’tır.”*¹¹⁷²

Hadîd suresinin 25. âyetinin “And olsun ki peygamberlerimizi belgelerle gönderdik; insanların doğru hareket etmeleri için peygamberlere kitap ve ölçü indirdik” bölümü hidâyetten bahsederken “pek sert olan ve insanlara bir çok faydası bulunan demiri var ettik.” bölümü ise zaferden ve yardımdan bahseder.¹¹⁷³ Bu âyetle hidayete erdiren kitap ile, zafer kazandıran demir bir arada zikredilmiştir.

*“Elif, Lam, Mim. Allah, Ondan başka ilâh olmayan, diri, her an yaratıklarını gözetip durandır. Kendisinden önceki Kitapları tasdik eden Hak Kitabı sana indirdi. Önceden insanlara yol gösterici olarak Tevrat ve İncil’i de indirmişti. O, doğruyu yanlıştan ayıran Kitabı indirdi. Doğrusu Allah’ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli azab vardır. Allah güçlüdür, mazlumların öcünü alır.”*¹¹⁷⁴ Bu âyetlerde Allah Teâlâ kitap ve furkân indirdiğinden bahsetti. Buradaki furkândan maksat, hak ile bâtıl biribirinden ayıran zaferdir. Hem zaferle, hem de hidayetle hak ile bâtılın bir birinden ayrılması, ikisinin bir arada zikredilmesinin sırrıdır. Bundan dolayıdır ki, Allah Teâlâ mümin kullarına verdiği desteği furkân olarak isimlendirmiştir: *“Eğer Allah’a ve hakkı bâtıldan ayıran o günde, iki topluluğun karşılaştığı günde kulumuza indirdiğimize inanıyorsanız, bilin ki, ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri Allah’ın, Peygamberin ve yakınlarının, yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır. Allah her şeye Kadir’dir.”*¹¹⁷⁵ Bu âyet-i kerîmede iki unsur bir arada zikredilmiştir. Allah Teâlâ, Furkân günü yani peygamberini ve dinin destekleyip düşmanlarını zelil ve mağlup ettiği hak ile bâtılın biribirinden ayrıldığı Bedir savaşına ilişkin indirdiği bu âyetle iki unsura birden yer vermiştir.

Furkân kelimesinin bu mânâda kullanıldığı bir başka âyet ise şöyledir: *“Andolsun ki: “Musa ile Harun’a Furkan”ı, bir de ışık ve Allah’tan korkanlar için de bir öğüt vermiştik.”*¹¹⁷⁶ Bu âyetle geçen Furkân, Allah’ın Firavun ve kavmine karşı Hz. Musa’ya verdiği destektir. Işık ve zikir ise Tivrât’tır. Âyetin anlamı bu şekildedir. Dolayısıyla âyetle furkân kelimesinden sonra geçen ضياء harfinin zâid, kelimesinin de hâl olarak mansûb olduğunu söyleyenler yanılmışlardır. Nitekim onların bu görüşünün yanlış olduğunu “el-Emâli’l-Mekkiyye” adlı eserimizde açıklamıştık.

1172 et-Tevbe 9/33. Ayrıca bk. es-Saff 61/9.

1173 el-Hadîd 57/25. And olsun ki peygamberlerimizi belgelerle gönderdik; insanların doğru hareket etmeleri için peygamberlere kitap ve ölçü indirdik; pek sert olan ve insanlara bir çok faydası bulunan demiri var ettik. Bu, Allah’ın dinine ve peygamberlerine görmeksizin yardım edenleri meydana çıkarması içindir. Doğrusu Allah kuvvetlidir, güçlüdür.

1174 Âli İmrân 3/1-4.

1175 el-Enfâl 8/41.

1176 el-Enbiyâ 21/48.

Böylece Fetih suresindeki bu âyetle, hidayet ve zaferin kast edildiği anlaşıldı. Burada başka bir yorum, kesinlikle doğru olmaz.¹¹⁷⁷

Süheylî şöyle demiştir: **وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا** âyeti Hudeybiye Barış Anlaşması hakkında inmiştir. Müslümanlar bu anlaşmadan hoşlanmamışlar, bunun tersini düşünmüşlerdi. Hâlbuki Allah Teâlâ ve peygamberi meseleyi onlardan daha iyi biliyordu. Bu yüzden Hak Teâlâ peygamberine bu âyeti indirmiştir. Âyetle geçen **صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا** (dosdoğru yol) ifadesi ile dini konulardaki dosdoğru yol kast edilmiştir. Burada görüş, savaş ve strateji geliştirme konularında dosdoğru yol kastedilmiştir.

Süheylî'nin bu yorumu Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e bir lütuf olarak verdiği büyük bir nimetin değerini azaltmadır. Nitekim Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- bu âyet hakkında şöyle buyurmuştur: "Bu âyeti dünya ve içindekilerden daha çok seviyorum."¹¹⁷⁸ Ayrıca Allah Teâlâ'nın savaş ve strateji geliştirmeye **صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا** (dosdoğru yol) dediği nerde görülmüş! Selef ve halef alimlerinden her hangi biri bu âyeti bu şekilde açıklamış mı? Doğrusu şu ki; **صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا** (dosdoğru yol) Allah Teâlâ'nın öngördüğü hidayettir, Peygamberine kendisini ona ilettiğini insanlara bildirmesini emrettiği hak dindir. Nitekim şu âyetle bu durum görülmektedir: "*De ki: Rabbim beni dosdoğru yola iletti.*"¹¹⁷⁹ Âyetin devamında dosdoğru yol, şu şekilde izah edilmiştir: "Dosdoğru dine, Allah'ı birleyen İbrahim'in dinine iletti."¹¹⁸⁰ Bu âyetle **دِينًا** kelimesi câr ve mecrûdan (**إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ**) bedel yapılmıştır. Bunun anlamı şudur: Allah "Rabbim beni dosdoğru dine iletti."¹¹⁸¹

1177 Bedâiu'l-fevâid, II, 16-17.

1178 Bu rivâyet Buhârî'de şu şekilde geçmektedir: Zeyd İbn Eslem babasından şöyle nakletmiştir: Bir gece Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- düzenlediği seferlerden birinde yürüyordu. Hz. Ömer de onunla birlikte yürüyordu. Bu sırada Hz. Ömer ona bir soru sordu, ama Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- cevap vermedi. Hz. Ömer bir daha sordu, Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- yine cevap vermedi. Sonra Hz. Ömer bir daha sordu, Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- yine cevap vermedi. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Ömer'in annesi oğluna ağıtlar yaksın! [Ey Ömer] Üç defa Hz. Peygamber'e ısrarla soru sordun, üçünde de Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- sana cevap vermedi..." dedi.

Hz. Ömer olayı anlatmaya şu şekilde devam etti: Sonra bineğimi hareket ettirdim ve insanların önüne geçtim. Hakkımda bir Kur'an inmesinden korkuyordum. Çok geçmeden birinin bana seslendiğini işittim. "Korkarım hakkımda âyet indi." dedim ve Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- yanına gidip ona selâm verdim. Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem-; "Bu gece bana bir sure indirildi. Bu sure, üzerine güneşin doğduğu her şeyden bana daha sevimlidir." buyurdu ve Fetih Suresi'ni okudu.

Bk. Buhârî, Tefsîr, (Fetih Sûresi), 1.

1179 el-En'âm 6/161.

1180 el-En'âm 6/161.

1181 Bedâiu'l-fâid, II, 13-14.

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ وَلِلَّهِ جُنُودُ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٤﴾ لِيَدْخُلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَيُكَفَّرُ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَكَانَ ذَلِكَ
عِنْدَ اللَّهِ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٥﴾ وَيُعَذِّبُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ
الظَّالِمِينَ بِاللهِ ظَنُّ السُّوءِ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السُّوءِ وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ
جَهَنَّمَ وَمَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٦﴾ وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا
حَكِيمًا ﴿٧﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٨﴾ لَتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ
وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُتَابِعُونَكَ إِنَّمَا يُتَابِعُونَ
اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ
عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٠﴾ سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا
أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ بِآلِيتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ
لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَبِيرًا ﴿١١﴾ بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَى أَهْلِيهِمْ أَبَدًا وَزَيَّرَ
ذَلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ وَظَنَنْتُمْ ظَنُّ السُّوءِ وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا ﴿١٢﴾ وَمَنْ لَمْ يُؤْمَرْ بِاللَّهِ
وَرَسُولِهِ فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا ﴿١٣﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَعْفُرُ
لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٤﴾ سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ
إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَائِمٍ لِنَأْخُذْهَا ذُرُونَا تَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ قُلْ
لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا بَلْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ
إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥﴾ قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سُدُّعُونَ إِلَى قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ
تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسَلِّمُونَ فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا وَإِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ
مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦﴾ لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ
حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يَدْخُلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ
تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٧﴾ لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ
يُتَابِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا
قَرِيبًا ﴿١٨﴾

4. İmanlarını bir kat daha arttırsınlar diye müminlerin kalplerine güven indiren O'dur. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah bilendir, her şeyi hikmetle yapandır.

5. (Bütün bu lütuflar) mümin erkeklerle mümin kadınları, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan Cennetlere koyması, onların günahlarını örtmesi içindir. İşte bu, Allah katında büyük bir kurtuluşur.

6. (Bir de bunlar) Allah hakkında kötü zanda bulunan münafık erkeklere ve münafık kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve ortak koşan kadınlara azap etmesi içindir. Müslümanlar için bekledikleri kötülük çemberi başlarına gelsin! Allah onlara gazap etmiş, lânetlemiş ve Cehennemi kendilerine hazırlamıştır. Orası ne kötü bir yerdir!

7. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah azîzdır, hakîmdir.

8. Şüphesiz biz seni, şahit, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.

9. Ta ki (ey müminler!) Allah'a ve Resûlüne iman edesiniz, Resûlüne yardım edesiniz, O'na saygı gösteresiniz ve sabah akşam Allah'ı tesbih edesiniz.

10. Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfât verecektir.

11. Bedevîlerden geri kalmış olanlar, sana diyecekler ki: "Mallarımız ve ailelerimiz bizi alıyordu. Allah'tan bizim bağışlanmamızı dile." Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler. De ki: Allah size bir zarar gelmesini dilerse veya bir fayda elde etmenizi isterse O'na karşı kimin bir şeye gücü yetebilir? Kaldı ki, Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

12. Aslında siz Peygamberin ve müminlerin ailelerine bir daha dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu sizin gönüllerinize güzel göründü de kötü zanda bulundunuz ve helâki hak etmiş bir topluluk oldunuz.

13. Kim Allah'a ve Resûlüne iman etmezse bilsin ki biz, kâfirler için cılgın bir ateş hazırlamışızdır.

14. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar, dilediğine ceza verir. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

15. Siz ganimetleri almak için gittiğinizde seferden geri kalanlar: Bırakın, biz de arkanıza düşelim, diyeceklerdir. Onlar, Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: "Siz asla bizim peşimize düşmeyeceksiniz! Allah daha önce sizin için böyle buyurmuştur." Onlar size: Hayır, bizi kısıkanıyorsunuz, diyeceklerdir. Bilâkis onlar, pek az anlayan kimselerdir.

16. Bedevilerden (seferden) geri kalmış olanlara de ki: Siz yakında çok kuvvetli bir kavme karşı savaşılmaya çağırılacaksınız. Onlarla, teslim oluncaya kadar savaşacaksınız. Eğer emre itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönecek olursanız sizi acıklı bir azaba uğratar.

17. Köre vebal yoktur, topala da vebal yoktur, hastaya da vebal yoktur. (Bunlar savaşa katılmak zorunda değildirler.) Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse, Allah onu altından ırmaklar akan Cennetlere sokar. Kim de geri kalırsa, onu acı bir azaba uğratar.

18. Andolsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, onlara güven duygusu vermiş ve onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiştir.

Tefsiri:

Bu âyeti kerîmede Allah Teâlâ, müminlere en fazla muhtaç oldukları güven duygusunu vermek suretiyle onlara nimet bahsettiğini anlatmıştır.

Müşrikler Müslümanların Mescid-i Haram'a girmelerine izin vermemiştir. Beraberlerinde getirdikleri kurbanların kesileceği yere sevk edilmesine mani olmuşlardı. Daha da ötesi, adaletsiz ve haksız bir çok şart ileri sürmüşlerdi. İşte bu nedenlerden ötürü Müslümanların moralleri bozulmuştu. Allah Teâlâ onların canlarının sıkıldığının farkında idi. Müslümanların hem kalpleri çalkalanıyor hem de üzülmüyorlardı. Artık sabra tâkatleri kalmamıştı. Ancak Allah Teâlâ onları içlerinde olan duygulara muttali idi. Bu yüzden gönüllerini, katından bir rahmet ve lütuf olarak gönderdiği güven duygusu ile yatıştırdı. Kuşkusuz O, pek lütufkâr ve her şeyden haberdardır.

Âyet-i kerîme şu şekilde de anlaşılabilir: Allah Teâlâ, müminlerin kalplerinde olan imanı, iyiliği, kendisine ve peygamberine karşı besledikleri sevgiyi bilmekteydi. Bu yüzden müminlerin kalpleri çalkalanıp üzüntüye gark olunca, onların gönüllerini sakinleştirdi.

Doğrusu âyet-i kerîme iki yorumu da kapsayacak niteliktedir. Allah Teâlâ müminlerin kalplerinde bulunan ve gönül rahatlığına ihtiyaç duymalarına neden olan şartları ve yine onların kalplerinde bulunan iyiliği bilmekteydi. İşte bu durum, âyetin inmesine neden olmuştur.

وَمَغَائِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٩﴾ وَعَدَّكُمْ اللَّهُ مَغَائِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ آيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿٢٠﴾ وَأَخْرَى لَّمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿٢١﴾ وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا الْأَذْيَارُ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٢٢﴾ سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾ وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِنِطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٢٤﴾ هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَضَوَّكُمُ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيِ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَجْلُهُ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُّؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُّؤْمِنَاتٌ لَّمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطْلُوهُمْ فَتَضَيِّعَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ لِّيُدْخِلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٢٥﴾ إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَبِيَّةَ الْحَبِيَّةَ فَإِنَّ زَلَّ اللَّهُ سَبِيلَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالزَّالِمِينَ كَلِمَةَ التَّفْوَى وَكَانُوا أَحْسَنَ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٢٦﴾

19. Yine onları elde edecekleri birçok ganimetlerle de mükâfalandırdı. Allah üstündür, hikmet sahibidir.

20. Allah size, elde edeceğiniz birçok ganimet vâdetmiştir. (Bu ganimetlerden) işte şunları hemen vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir ki bu, müminlere bir işaret olsun ve sizi dosdoğru yola iletsin.

21. Henüz elde edemediğiniz başka ganimetler de vardır ki, onlar Allah'ın bilgi ve kudreti dahilindedir. Allah, her şeye kadirdir.

22. Eğer kâfirler sizinle savaşırsalardı, arkalarına dönüp kaçarlardı. Sonra bir dost ve yardımcı da bulamazlardı.

23. Allah'ın, ötedenberi süregelen kanunu budur. Allah'ın kanunun-da asla bir değişiklik bulamazsın.

24. O sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra, Mekke'nin içinde onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınızı görendir.

25. Onlar, inkâr eden ve sizin Mescid-i Haram'ı ziyaretinizi ve bekletilen kurbanların yerlerine ulaşmasını menedenlerdir. Eğer (Mekke'de) kendilerini henüz tanımadığınız mümin erkeklerle mümin kadınları bil-meyerek çiğnemeniz sebebiyle üzüntüye kapılmanız ihtimali olmasaydı (Allah savaşı önlemezdi). Dilediklerine rahmet etmek için Allah böyle yapmıştır. Eğer onlar birbirinden ayrılmış olsalardı elbette onlardan inkâr edenleri elemli bir azaba çarptırırdık.

26. Kâfirlerin kalplerine taassubu, câhiliye taassup ve tarafgirliğini yerleştirdikleri o sırada, Allah da elçisinin ve müminlerin gönüllerine huzur ve güven duygusu verdi. Takvâ kelimesini onlara yoldaş etti. Zaten onlar bu söze pek lââyık ve ehil idiler. Allah her şeyi hakkıyla bilir.

Tefsiri:

Câhiliye taassubu, kendisini yansıtan söz ve fiillerin meydana gelmesini zorunlu kılar. Bu yüzden Allah Teâlâ dostlarının kalplerine bu taassuba karşı gönül rahatlığını vermiştir. Dillerine de, câhiliye taassubunun eseri olan kötü sözlerle mukabil, takva kelimesini söylemeyi nasip etmiştir. Müminlerin payına içlerindeki gönül rahatlığı ile dillerindeki takva kelimesi düşmüştür. Allah'ın düşmanlarının payına ise kalplerindeki câhiliye taassubu ile, dillerindeki kötü ve düşmanca sözler düşmüştür.

Allah'ın müminlere lutfettiği gönül huzuru ile takva kelimesi, şeytanın kendi dostlarının kalbinde ve dilinde bulunan ordusuna karşı Hz. Peygamber'i -sallallâhu aleyhi vesellem- ve onun ashabını desteklemek üzere gönderdiği bir ordudur.

Bu gönül rahatlığının meyvesi ise müminlerin, tasdik ve yakın bakımından hayır için iç rahatlığı duymaları ile kendilerine verilen emire teslim olup harfiyen itaat etmeleri olmuştur. Gönül rahatlığı, artık hayırla çelişen bir şüphe bırakmamıştı. Verilen emirle çatışan bir irade de kalmamıştı.

Kalp ile kötülöklere karşı koyarken mutlaka şeytanın vesveseleri devreye girer. Şeytanın bu tür vesveseleri ile kul imtihan edilir. Çünkü bu imtihanı geçip imanının güçlenmesi, vesveseleri savıp Allah katındaki tartışının ağır basması ve şeytanın vesveselerine kanmaması hedeflenir. Mümin kimse Allah katındaki derecesinin düşük olduğu için şeytanın vesvesesine mâruz kaldığı düşüncesine kapılmamalıdır.¹¹⁸²

Takvâ kelimesini onlara yoldaş etti.

Takva kelimesi, kendisiyle Allah'tan sakınılan kelimelerdir. Bu kelimelerin en büyüğü lâ ilâhe illallâh'tır. Bunun dışında kendisiyle Allah'tan sakınılan kelimeler de takva kelimesidir.

Allah Teâlâ takva kelimesini mümin kullarına yoldaş ettiğini; bunu, onların ayrılmaz parçası kıldığını haber vermiştir. Allah'ın bu kelimeyi onara yoldaş kılmasıyla onlar da bu kelimeyi kendilerinin bir parçası haline getirmişlerdir. Eğer Allah onlara bunu nasip etmeseydi, asla onlar bu kelimeyi kendilerinin ayrılmaz bir parçası haline getiremezlerdi.

Müminlerin takva kelimesini iltizam etmeleri (kendilerinin ayrılmaz parçası haline getirmeleri) iradelerine bağlı ihtiyârî bir fiildir. Onların ihtiyarları (seçimle-ri) müzim, kendileri de iltizam edenlerdir.¹¹⁸³

لَقَدْ صَدَّقَ اللَّهُ رَسُولَهُ بِالرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنِ شَاءَ اللَّهُ آمِينَ
مُخْلِطِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ ذُوبِكُمْ
فَتْحًا قَرِيبًا ﴿٢٧﴾

27. Andolsun ki Allah, elçisinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse siz güven içinde başlarınızı tıraş etmiş ve kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilir. İşte bundan önce size yakın bir fetih verdi.

Tefsiri:

Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ, müminlerin müşriklerin engellemesiyle karşılaşp geri döndükleri hudeybiye antlaşmasının yapıldığı yıl duydukları rahatsızlığın hikmetini açıklamıştır. Yine bu âyetle müminlere, bundan sonra gayelerinin gerçekleşeceğini haber vermiştir. Nitekim bir yıl sonra amaçlarına ulaşmışlardı. Bu yüzden Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

Allah sizin bilmediğinizi bilir. İşte bundan önce size yakın bir fetih verdi. Bu âyetle geçen yakın bir fetih ifadesinden maksat, Hudeybiye musalahasıdır. Ayrıca bu fetih, surenin başında Biz sana, doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik. şeklinde bahsedilen fethin aynıdır. Dinî ve dünyevî bir takım yararlar vesile olması, İslâm dininin üstün gelip yayılması ve küfrün ortadan kalkması gibi müminlerin daha önceden kestiremedikleri bir takım olumlu sonuçlara zemin hazırladığı için bu antlaşma, Kur'an tarafından fetih olarak kabul edilmiştir. Çünkü bu antlaşma sayesinde insanlar birbirleriyle rahat bir araya gelmeye başladı. Bu vesile ile Müslümanlar İslâm dinini ve bu dinin delillerini korkmadan açıkça anlatmaya koyuldular. Bu dönemde neredeyse daha önce Müslüman olanların sayısı kadar insan İslâm dinine girdi. Herkes müşriklerin zulmünü, düşmanlığını ve bile bile hakka muhalefet ettiklerini anladı. Hem halk, hem de seçkin tabaka, Hz. Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem- ve ashabının haktan ve hidâyetten yana olduğunu fark etti. Onların düşmanlarının ise, husumet besleyip bile bile haktan yüz çevirmekten başka yapabilecek bir şeylerinin olmadığını öğrendiler.

Hz. İbrahim döneminden itibaren hac ve umre yapmak maksadıyla Ka'be'ye gelen hiç kimse engellenmemişti. Kureys Müslümanlarını Mescid-i Haram'a sok-

maması Arapların, onların bile bile hakka muhalefet edip düşmanlık ettiklerini anlamasına vesile oldu. Bu olay, bir çok kimsenin İslâm'a girmesi için bir çağrı oldu.

Bu antlaşmadan sonra Mekkeli müşriklerin bile bile hakkı inkâr etmeleri ve azgınlıkları arttı. Birbirlerine yapabilecekleri en büyük yardım da bu idi. Müslümanların ise sabır ve tahammülleri arttı. Allah'ın hükümlerine uyup peygambere itaat ettiler. İşte bütün bunlar da, onların zafere ulaşmalarını sağlayan en büyük etkenlerden bir kaçını oluşturur.

Özetle ifade edecek olursak Allah Teâlâ bu anlattıklarımızı bilmekteydi. Ashab-ı kirâm ise bunları bilmiyordu. İşte bu yüzden Hudeybiye musalahası, fetih olarak isimlendirilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- antlaşma kast edilerek "Bu fetih midir?" diye sorulmuş, o da şöyle "Evet." diyerek cevap vermiştir.¹¹⁸⁴

Allah dilerse siz güven içinde başlarınızı tıraş etmiş ve kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz.

Şurası iyi düşünülmelidir ki; bu âyetle, şart cümlesindeki fiil geçmiş zaman kipinde, ceza cümlesindeki fiil ise gelecek zaman kipinde gelmiştir. Çünkü hedef, Allah'ın izni ile Mescid-i Haram'a girmektir. Ashab-ı kirâmın bütün çabaları bunun içindi. Bütün gayretleri başka olaylara değil de sadece buna yönelik idi. Ancak Mescid-i Haram'a giremeyip müşriklerle bir antlaşma yapıp geri dönmek zorunda kalmışlardı. Yine de onlar, Mescid-i Haram'a girme konusunda bir şüphe taşımıyorlardı. Kuşkusuz oraya gireceklerine inanıyorlardı. Cezâ cümlesinin şarttan önce zikredilmesi de bu anlamı tekit etmektedir.

Şarttan önce zikredilen cezâ cümlesi hakkında iki görüş vardır:

a) Bu cümle gerçekten cezâ cümlesidir. Nitekim bunun açıklaması daha önce yapılmıştı.

b) Önce zikredilen cümle cezâ cümlesine delalet eder. Cezâ cümlesi ise mahzûftur. Cezâ cümlesinin şarttan sonra gelmesi takdir edilir.

Her iki görüşe göre de, cezânın önce gelmesi veya cezâyâ delalet eden cümlelerin önce zikredilmesi, bu cümlede anlatılan hususa önem verildiğini, buradan ondan bahsetmenin hedeflendiğini gösterir. Ayrıca ilk cümlelerin gizli yemini işâr eden lâm ile de tekit edilmesi bu görüşümüzü desteklemektedir. Bu duruma âyetin anlamı *Allah'a and olsun ki, Mescid-i Haram'a gireceksiniz* şeklinde olur. Hâsılı bütün bunlar, anlam bakımından cezâ cümlesindeki mefhûmun kast edildiğini gösterir. Yani bu âyetle müminlerin Mescid-i Haram'a gireceklerinin vurgulanması hedeflenmiştir.¹¹⁸⁵

1184 Şifâu'l-alîl, s. 34. Hadis için bkz: Buhârî, Cizye, 18; Müslim, Cihâd ve siyer, 94; Ebû Dâvûd, Cihâd, 155.

1185 Bedâiu'l-fevâid, I, 106-107.

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ
 شَهِيدًا ﴿٢٨﴾ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ
 تَرَاهُمْ رُكُوعًا سُجَّدًا يَتْتَاعُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ
 السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ
 فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ
 آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢٩﴾

28. Bütün dinlerden üstün kılmak üzere, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen O'dur. Şahit olarak Allah yeter.

29. Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün. Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir. Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları da şöyledir: Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelenendirir. Allah onlardan inanıp iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük mükâfat vâdetmiştir.

HUCÛRAT SÛRESİ

[18 Âyet]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْدِمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ
﴿١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ
بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٢﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Ey iman edenler! Allah'ın ve Resûlünün önüne geçmeyin. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.

2. Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin. Birbirinizle yüksek sesle konuştuğunuz gibi onunla da öylece konuşmayın. Yoksa siz farkında olmadan bütün emekleriniz hiçe iniverir.

Tefsiri:

Birinci âyette Allah Teâlâ, hem kendisinin hem de peygamberinin önüne geçilmesini yasaklamıştır. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- getirdiği vahye karşı akli öncelemekten daha büyük onun önüne geçme cüreti yoktur. Bu yüzden selef alimlerinden bir çoğu bu âyet hakkında şöyle demiştir: “Hz. Peygamber konuşmadıkça, siz konuşmayın! O emretmedikçe, siz bir şey yapmayın!”

Şurası kesin olarak bilinmektedir ki; aklını veya başkasının aklını vahye önceleyen kimse, Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- en fazla isyan eden ve onun önüne en fazla geçen kişidir.

Allah Teâlâ insanlara seslerini, Hz. Peygamber'in sesinden fazla yükseltmelerini yasaklamıştır. O halde, insanların akıllarıyla ulaştıkları düşünceler, onun sözlerine ve alemlere tebliğ ettiği ilâhî mesaja karşı kesinlikle tervîc edilemez. Yine şurası kesin olarak bilinmektedir ki; Allah'ın bu âyette yasakladıklarını Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- döneminde sadece kâfirler ve münafıklar yapıyordu. Allah Teâlâ. onların akıl ve görüşleriyle vahye muhalefet ettiğinden bahsetmiştir. Onla-

rın bu şekilde muhalefet etmeleri, onların karakterinde olan insanlara miras olarak kalmıştır. Allah Teâlâ, müşriklerin dine karşı muhalefet ettiklerinden ve kendisinin kaza ve kaderle hükmetmesine karşı çıktıklarından söz etmiştir. Onların bu şekilde muhalefet etmelerini şu iki zümre miras olarak devralmıştır:

a) İbâhiye. Bu fırka, İslâm şeriatını reddedip kadere tapan insanlardan oluşmaktadır.

b) Kaza ve kaderin Allah'ın yönetiminde olduğuna karşı çıkanlar. Bu gruba göre kaza ve kaderin Allah'ın hükmüne bağlı olması imkânsızdır. Bu yüzden kaderin Allah'ın emrine bağlı olmasını inkâr etmişlerdir. Bu kimseler, ilk gruba göre müşriklerin mirasına daha sıkı bağlanmışlardır.

Allah Teâlâ müşriklerin vahye karşı muhalefet ederken getirdikleri aklî misalleri müminlere örnek, muhaliflere de misal olsun diye Kur'an-ı Kerim'de anlatmıştır: *“Helâk olan, bir delile göre helâk olsun, yaşayan da bir delile göre yaşasın. Çünkü Allah her şeyi hakkıyla işitir ve bilir.”*¹¹⁸⁶

Ey iman edenler! Allah'ın ve Resûlünün önüne geçmeyin. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.

Bu âyet şu anlama gelir: Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- konuşmadan, siz söze başlamayın! O emretmeden siz bir şey yapmayın! O fetva vermeden siz fetva vermeye kalkışmayın! O aranızda bir konuya hükmedip yürürlüğe koymadan siz bir konuda kesin hüküm vermeyin!

Ali İbn Ebî Talha İbn Abbâs'ın bu âyet hakkında şöyle dediğini nakletmiştir: *“Kur'an ve sünnetin zıddı bir şey söylemeyin!”* Afvî de onun şöyle dediğini nakletmiştir: *“İnsanların, Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- konuşmasından önce söze başlamaları yasaklandı.”*¹¹⁸⁷

Âyete kuşatıcı şekilde şöyle anlam verilir: Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- bir söz söylemeden veya bir şey yapmadan önce, ne bir söz söyleyin ne de bir şey yapın!

*Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin. Birbirinizle yüksek sesle konuştuğunuz gibi onunla da öylece konuşmayın. Yoksa siz farkında olmadan bütün emekleriniz hiçe iniverir.*¹¹⁸⁸

1186 el-Enfâl 8/42. Bk. es-Savâiku'l-mürsele, III, 996-998.

1187 Taberî, Câmi', XVI, 116.

1188 el-Hucurât 49/2.

İnsanların Hz. Peygamber'den daha yüksek sesle konuşmaları amellerinin boşa gitmesine neden olur. O halde, kendi görüş ve düşüncelerini, zevklerini, bilgilerini ve siyasetlerini Kur'an'ın önüne geçirip ondan üstün tutanların durumu nasıl olur? Onların bu halleri, amellerinin boşa çıkması için daha büyük neden değil midir?¹¹⁸⁹

Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin. Birbirinizle yüksek sesle konuştuğunuz gibi onunla da öylece konuşmayın. Yoksa siz farkında olmadan bütün emekleriniz hiçe iniverir.

Bu âyette Allah Teâlâ müminleri, birbirlerine yüksek sesle seslendikleri gibi Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- de yüksek tonla hitap edip amellerini boşa çıkarmaktan sakındırmıştır. Onların bu hali, kesinlikle dinden dönme değildir. Aksine amelleri boşa çıkaran bir günahdır. Ne var ki, bu şekilde davrananlar amellerinin boşa gittiğini hissedemezler.

O halde, Hz. Peygamber'in sözlerine, yaşam tarzına ve rehberliğine onun dışındaki bir insanın sözlerini, yaşam tarzını ve rehberliğini tercih edenlerin durumu ne olur acaba? Böyleleri, hiç farkına bile varmadan amellerini boşa çıkarmış olmaz mı?¹¹⁹⁰

إِنَّ الَّذِينَ يَعْصُونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ
لِتَتَّقُوا لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ
أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا
بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ﴿٦﴾

3. Allah'ın elçisinin huzurunda seslerini kısıyanlar, şüphesiz Allah'ın kalplerini takvâ ile imtihan ettiği kimselerdir. Onlara mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.

4. (Resûlüm!) Sana odaların arka tarafından bağırانların çoğu akli ermez kimselerdir.

5. Eğer onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

6. Ey iman edenler, herhangi bir fâsık size bir haber getirecek olursa, onu iyice tahkik edin, doğruluğunu araştırın. Yoksa, gerçeği bilmeyerek, birtakım kimselere karşı fenalık edip sonra yaptığınıza pişman olursunuz.

1189 İ'lâmu'l-muvakkîn, I, 86.

1190 el-Vâbilu'sayyib, s. 21.

Tefsiri:

Bu âyet Velîd İbn Ukbe İbn Ebî Muayt hakkında nâzil olmuştur. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- onu Benî Mustalık savaşından sonra, onlardan zekât almakla görevlendirmişti. Ancak Velîd ile onlar arasında, câhiliye döneminden kalma bir husumet vardı. Mustalıkoğulları onun geldiğini haber alınca, Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- elçisi olması hasebiyle onu karşılamak üzere bulundukları bölgenin dışına çıktılar. Bu esnada şeytan Velîd'e "Onlar seni öldürmek istiyor." diye vesvese verdi. Bunun üzerine Velîd geri dönüp Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- gelip Mustalıkoğulları zekât vermeyi reddettiler. Beni de öldürmek istediler." dedi. Rasulullah -sallallâhu aleyhi vesellem- bu duruma kızdı ve onların üzerine askeri sefer düzenlemek istedi. Bu esnada Mustalıkoğulları Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- elçisinin geri döndüğü haberini almışlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- gelip şöyle dediler: "Ey Allah'ın Resûlü! Senin elçinin bize geldiği haberini aldık. Onu karşılayıp ikramda bulunmak ve kabul ettiğimiz Allah'ın hakkını (zekâtı) ödemek için bulunduğumuz yerin dışına kadar çıktık. Ancak elçiniz, geri dönmeyi uygun görmüş. Biz de o yolda iken senin bir nedenden ötürü bize kızıp, bu yüzden ona göndermiş olduğun bir mektuba binaen döndüğünden endişe ettik. Kuşkusuz biz, Allah'ın ve peygamberinin öfkelenmesinden Allah'a sığınırız."

Rasulullah -sallallâhu aleyhi vesellem- onların doğru söylemediklerini düşündü ve Hâlid İbn Velîd'i bir grup askerle birlikte olayı araştırması için gönderdi. Hâlid'e Mustalıkoğulların yaşadığı bölgeye varınca, geldiğini onlara hissettirmemesini emretti ve ona şunu tembihledi: "Araştır bakalım, onlarda iman ettiklerine dair bir emâre görürsen, mallarının zekâtlarını topla! Yok eğer iman ettiklerine dair bir alâmet göremezsen, kâfirlere nasıl davranıyorsan onlara da öyle davran!" Hâlid İbn Velîd kendisine söyleneni yaptı ve Mustalıkoğullarının bulunduğu bölgeye geldi. Onların akşam ve yatsı ezanlarını okuduklarını duydu. Bunun üzerine, onlardan ödemeleri gereken zekâtı aldı. Onların gerçekten itaat edip hayır işleyen bir toplum olduğunu gördü. Sonra Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- yanına dönüp tespitlerini ona anlattı. Bu olay üzerine "Ey iman edenler, herhangi bir fâsık size bir haber getirecek olursa, onu iyice tahkik edin, doğruluğunu araştırın."¹¹⁹¹ âyeti nâzil oldu.¹¹⁹²

النَّاسُ kelimesi, haber verilen kimsenin bilmediği önemli bir bilgi anlamına gelir. تَبَيَّنَ (araştırmak) ise, haberin bilgi bakımından kuşatılması ve gerçek olup olmadığının araştırılması anlamına gelir. Burada önemli bir fayda vardır. Şöyle ki; Allah Teâlâ, fâsık kimselerin bildirdiği haberin hemen reddedilmesini, fâsık kimsenin

1191 el-Hucurât 49/6.

1192 Ahmed İbn Hanbel, IV, 279; Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebir, III, 274-275; Heysemî, Mecmau'z-zevâid adlı eserinde Ahmed İbn Hanbel'in bu olayı naklettiği rivâyetin senedinin sika ravilerden oluştuğunu belirtmiştir. Bk. Heysemî, Mecmau'z-zevâid, VII, 108-109.

de yalancı kabul edilip şahitliğinin geçersiz kabul edilmesini emretmedi. Aksi-ne bildirilen haberin gerçek olup olmadığının araştırılmasını emretti. Buna göre, fâsık kimsenin doğru söylediğini gösteren hâriçten deliller varsa, o zaman doğruyu gösteren delil ile amel edilir. Haber veren her kim olursa olsun, yapılması gereken budur. Böylece, fâsık kimsenin rivâyeti ve şahitliği hususunda onlara itimat edilmesi gerekir. Çünkü bir çok fâsık, haber verirken, rivâyette bulunurken ve şahitlik yaparken doğru söyler. Hatta bir çoğu doğruluğa son derece önem verir. Onların fâsıklığı ise başka yönlerdendir. Bu tür fâsıkların ne verdikleri haber, ne de yapacakları şahitlik reddedilir. Eğer bu insanların şahitliği ve rivâyetleri reddedilecek olsa, bir çok hak zâyî olurdu. Bir çok sahih rivâyet bâtil hale gelirdi. Özellikle de itikad ve düşünce bakımından fâsık, ama doğruluğa önem veren insanların aktardıkları haberler ve yapacakları şahitlikler reddedilmez. Yalana bulaştığı için fâsık olan insanlara gelince, eğer onların yalanları doğrularından çok olacak kadar fazla ve sürekli ise, ne haberleri kabul edilir ne de şahitlikleri. Yok eğer bir ya da iki kere olmak üzere çok az yalana başvurmuşlarsa, bu nedenden ötürü naklettikleri haberler ile yapacakları şahitliklerin reddedilip edilmemesi konusunda iki görüş vardır. Rivâyete göre imam Ahmed İbn Hanbel, bir ictihadında bunların aktardığı haberleri ve yapacakları şahitliği kabul ederken, diğer ictihadına göre reddetmiştir.¹¹⁹³

وَاَعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبِيبٌ إِلَيْكُمْ الْإِيمَانُ وَزَيْنَةُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّةٌ إِلَيْكُمْ الْكُفْرُ وَالْفُسُوقُ وَالْعِصْيَانُ أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ﴿٧﴾

7. İyi düşünün ki Allah'ın resulü sizin aranızda bulunmaktadır. Şayet o birçok işte size uysaydı, haliniz yaman olurdu. Ama Allah size imanı sevdirdi ve onu kalplerinizde güzelleştirdi; inkârdan, fâsıklıktan ve isyandan ise sizi iğrendirdi. İşte Allah'tan bir lütuf ve nimet olarak doğru yolda yürüyenler onlardır. Allah her şeyi hakkıyla bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.

Tefsiri:

Allah'ın mümin kullarına imanı sevdirmesi, iman sevgisini onların kalplerine yerleştirmesiyle olur. Buna da O'ndan başkasının gücü yetmez. Kulun bir şeyi başkasına sevdirmesi ise, o şeyi süslemesi, özelliklerini anlatması ve onu sevmesini gerektirecek diğer şeyleri yapması ile gerçekleşir.

Allah Teâlâ mümin kullarının kalbine iki şeyi yerleştirdiğini haber verdi. Bu iki şey, iman sevgisi ile iman sevgisine vesile olacak iman güzelliğidir. Ayrıca Allah Teâlâ onların kalplerine, bunların zıddı olan inkâr, fık ve isyândan nefret etme duygusunu da yerleştirmiştir. İşte bunlar, Allah'ın mümin kullarına nasip ettiği eşsiz lütuf ve nimettir. O, imanı sevmeyi ve onun zıddı olan küfür, fık ve isyandan nefret etmeyi kulların kendilerine bırakmamıştır. Aksine imanı sevdirmeyi, onu güzelleştirmeyi ve bunun zıddını çirkin göstermeyi bizzat kendisi üstlenmiştir. Böylece mümin kullarına son derece lütufkâr davranmış ve büyük nimet ihsan etmiştir. Kuşkusuz, Allah Teâlâ, lütfunu kime vereceğini bilir. Kimin lütfuna layık olduğunu, kimin de layık olmadığını çok iyi bilir. O, lütfunu bahşettiği kimselere bakınca, onun hikmetli davrandığı anlaşılır.¹¹⁹⁴

Allah Teâlâ kimin lütfuna uygun, kimin de uygun olmadığını bilir. O, hikmet sahibidir. Bu yüzden lütfunu, olması gereken yere koyar. Onu hak edenlere vermemezlik etmez. Layık olmayana da lütfunu vermez. Bu hususu, Hucurât suresinin 7. âyetinin baş kısmında yer alan *İyi düşünün ki Allah'ın resulü sizin aranızda bulunmaktadır.* bölümünden sonra ... **لكن الله** şeklinde istidrâk harfi ile başlayan cümle ile ifade etmiştir. Bununla Allah Teâlâ şunu kastetmiştir: Sizin imanı sevmeniz, imanı sevme iradeniz, onun kalplerinizde güzelleştirilmesi, sizin sayenizde olmamıştır. Aksine bunlar, bizzat Allah tarafından kalplerinize yerleştirilmiştir. Siz de bu sayede imanı tercih edip, ondan razı oldunuz. Bu yüzden Hz. Peygamber'in -sallâllâhu aleyhi vesellem- önüne geçmeyin, o konuşmadan önce siz söze başlamayın! O emretmeden önce bir şey yapmayın! Size imanı sevdiren, kullarının maslahatını sizden daha iyi bilir. Eğer o sizi muvaffak etmeseydi, nefisleriniz imana boyun eğmezdi. Aranızda istişare ederek imana ulaşamazdınız. Kendi sayenizde de iman edemezsiniz. Çünkü nefisleriniz bundan acizdir ve buna ulaşamaz. Eğer Hz. Peygamber de istediğiniz birçok konuda size itaat edecek olsaydı, bu durum ağırınıza giderdi. Helâk olup giderdiniz. Siz farkına varmadan maslahatlarınız kaybolurdu. Nefislerinizin, imanı hedeflediğiniz gibi sizin için doğruluk ve iyilik istediğini zannetmeyin. Eğer Allah imanı size sevdirmiş, kalplerinize onu güzel göstermeseydi; bunun zıddını da size çirkin göstermeseydi asla siz imanı sevmeyiz, onu güzel göremez ve bunların zıddından da nefret edemezsiniz. Nefisleriniz sizin için bunu sağlayamazdı.¹¹⁹⁵

1194 Şifâu'l-alîl, s. 57.

1195 Medâricu's-sâlikîn, I, 414-415.

فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٨﴾ وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٩﴾ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْقُسُوفُ بَغْدُ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَثْبُتْ فَاوْتِ بِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿١١﴾

8. Bu size Allah'ın bir lütuf ve nimetidir Allah bilendir, hakimdir.

9. Eğer mü'minlerden iki topluluk birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltiniz; eğer biri diğeri üzerine saldırırsa, saldıranlarla Allah'ın buyruğuna dönmelerine kadar savaşınız; eğer dönerlerse aralarını adaletle bulunuz, adil davranınız, şüphesiz Allah adil davrananları sever.

10. Müminler ancak kardeşler. Kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki size rahmet edilsin.

11. Ey iman edenler! Sizden hiçbir topluluk bir başka toplulukla alay etmesin. Ne mâlum? Belki alay edilenler edenlerden daha hayırlıdır. Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler. Belki de alay edilenler edenlerden daha hayırlıdır. Birbirinizi, (daha doğrusu kendilerinizi) karalamayın. Birbirinize kötü lakaplar takmayın. İman ettikten sonra insanın adının kötüye çıkması, fâsık damgası yemesi ne fena bir şeydir! Kim töbe etmezse işte onlar tam zalim kimselerdir.

Tefsiri:

Allah Teâlâ bu âyette geçen *Kim töbe etmezse işte onlar tam zalim kimselerdir*. âyeti ile kullarını tevbe eden ve zâlim olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bu iki zümrenin dışında üçüncü bir grup yoktur.

Allah Teâlâ tevbe etmeyenlere zâlim ismini vermiştir. Onlardan daha zâlim kimse yoktur. Çünkü onlar, Rablerini, O'nun haklarını; kendi ayıplarını ve amellerinin kötü sonuçlarını bilmezler. Buhârî'de nakledilen bir hadise göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: *"Ey insanlar! Allah'a tevbe edin! Şüphesiz ben, günde yetmiş defadan fazla tevbe ederim."*¹¹⁹⁶ Ashâb-ı kirâm da bir meclisten kalkmadan önce Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- ora-

da yüz defa “اللهم رب اغفر لي وتب علي إنك أنت التواب الغفور” (Allah’ım beni bağışla, tevbemi kabul et! Şüphesiz Sen, çok tevbe kabul eden ve çok bağışlayansın!)” şeklinde dua ettiğini sayarlardı.¹¹⁹⁷

Hız. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- Nasr suresi nâzil olduktan sonra, kıldığı bütün namazların rukû ve secdesinde şu duayı okumuştur: *سُبْحَانَكَ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي* (Rabbimiz, Sana hamd ederek seni bütün noksanlıklardan tenzih ederim! Ey ulu Allah’ım! Beni bağışla!).¹¹⁹⁸

Sahih bir senetle nakledildiğine göre Hız. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- “Sizden hiç kimseyi ameli kurtaramaz.” buyurmuştur. Bunun üzerine Ashâb-ı kirâm “Seni de mi kurtaramaz ey Allah’ın elçisi!?” diye hayretle sordu. Rasulullah -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: “Beni de kurtaramaz. Ancak Allah’ın kendi lûtfu ve rahmetiyle beni kuşatması hali müstesnâ.”

Allah’ın salât ve selâmı Allah’ı en iyi tanıyan, O’nun haklarını, yüceliğini ve celaline lâayık olan kulluğu, kulluğun kendisini ve gereklerini herkesten daha iyi bilen Hız. Peygamber’in üzerine olsun!¹¹⁹⁹

Allah’ın ve O’nun Resûlü’nün -sallallâhu aleyhi vesellem- emirlerini yerine getirmeyenler zalimdir. Aynı şekilde yasakları çiğneyenler de zalimdir. Zalim sıfatı, her iki durumu kapsayan tevbe ile ancak kulun üzerinden kalkar.

İnsanlar iki kısma ayrılır: Birinci kısım tevbe edenlerden; ikinci kısım ise zalimlerden oluşur. Bunun dışında başka bir grup yoktur. Tevbe edenler: ibadet eden, hamd eden, Allah’ın rızası için sefer eden, rükû eden, secdeye kapanan, iyilikleri yayan, kötülükleri önleyen ve Allah’ın hudutlarını bekleyip koruyan kullardır.¹²⁰⁰ Allah’ın sınırlarını bekleyip korumak, tevbenin bir parçasıdır. Tevbe, bu anlatılanların toplamından ibarettir. Tevbe eden Allah’ın yasaklarından emirlerine; O’na isyandan da itaata döndüğü için kendisine تائب (dönen) denir.¹²⁰¹

1197 Ahmed İbn Hanbel, VI, 328. Ahmed b. Şakir bu hadisin sahih olduğunu belirtmiştir.

1198 Müttefekun Aleyh. Ayrıca bk. Musannef-i Abdurrezzak, XI, 289.

1199 Medâricu’s-sâlikîn, I, 178-179.

1200 bk. et-Tevbe 9/114: “O tövbe edenler, o ibadet edenler, o hamd edenler, Allah’ın rızası için sefer edenler, o rükû edenler, o secdeye kapananlar, iyilikleri yayanlar, kötülükleri önleyenler ve Allah’ın hudutlarını bekleyip koruyanlar yok mu? İşte o müminleri müjdele!”

1201 Medâricu’s-sâlikîn, I, 306.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّن ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٣﴾ قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُل لَّمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِن قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِن تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِّنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤﴾ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿١٥﴾ قُلْ أَتَعْلَمُونَ اللَّهُ بِدِينِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٦﴾ يَمْشُونَ عَلَيْكَ أُنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُوتُوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُوتُ عَلَيْكُمْ أُنْ هَذَا كُمْ لِلْإِيمَانِ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٧﴾ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾

12. Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.

13. Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarat-tık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Aliah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır.

14. Bedevîler "İman ettik" dediler. De ki: "İman etmediniz. (Öyle ise, "iman ettik" demeyin.) "Fakat boyun eğdik" deyin. (2) Henüz iman kalpleri-nize girmedi. Eğer Allah'a ve Peygamberine itaat ederseniz, yaptıklarınızdan hiçbir şeyi eksiltmez. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

15. Müminler ancak Allah'a ve Resûlüne iman eden, ondan sonra asla şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşan-lardır. İşte doğrular ancak onlardır.

16. De ki: Siz dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz? Oysa Allah gökler-de olanları da bilir, yerde olanları da. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.

17. Onlar İslâm'a girdikleri için seni minnet altına sokuyorlar. De ki: Müslümanlığınızı benim başıma kakmayın. Eğer doğru kimselerseniz bilersiniz ki, sizi imana erdirdiği için asıl Allah size lütufta bulunmuştur.

18. Şüphesiz Allah, göklerin ve yerin gizliliklerini bilir. Allah yaptık-larınızı göröndür.

Tefsiri:

Bu âyetle bedevilerin, hiç iman etmedikleri değil de, tam mânâsıyla iman etmedikleri ifade edilmiştir. Birkaç açıdan bu durum anlaşılmaktadır. Bunları şöylece sıralayabiliriz:

a) Allah Teâlâ bedevilere “Müslüman olduk (أسلمنا) demelerini emretmiş veya böyle demelerine müsaade etmiştir. Münafıklar hakkında ise böyle bir durum söz konusu değildir.

c) Odalarının etrafında Hz. Peygamber’e -sallallâhu aleyhi vesellem- yüksek sesle seslenen ve ondan daha yüksek sesle konuşan medeniyetten yoksun bu insanlar, münafık ya da kâfir oldukları için değil; tabiatlarının sert, kendilerinin de kaba olmasından dolayı böyle davranmışlardır.

d) Allah Teâlâ *Zîra iman henüz kalplerinize girmiş değildir* buyurmuştur. Burada İslâm’ın onların kalplerine girmediğini söylemedi. Eğer onlar münafık olsaydı, elbette Allah Teâlâ, imanı onlardan nefyettiği gibi Müslümanlığı da nefyederdi.

e) Allah Teâlâ, “Allah’a ve resulüne itaat ederseniz, sizin emeklerinizden hiçbir şeyin mükâfatını eksiltmez.” buyurmuştur. Hâlbuki münafıkların itaati söz konusu değildir.

f) Allah Teâlâ, “İslâm’a girmelerini sana minnet ediyorlar. Onlara de ki: Müslümanlığınızı bana minnet etmeyin.”¹²⁰² buyurmuştur. Böylece onların Müslüman olduklarını kabul etmiştir. Onlara, Müslüman olmalarını Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- başına kalkmalarını ise yasaklamıştır. Eğer gerçekten onlar Müslüman olmasaydı, Allah Teâlâ “Siz Müslüman olmadınız, doğrusu siz yalancısınız!” buyururdu. Nitekim inançları ile şehadetleri örtüşmediği için münafıkların “Biz, senin Allah’ın elçisi olduğuna şahitlik ederiz.” sözlerini yalanlamıştır: “Münafıklar sana geldiklerinde: “Biz, senin Allah’ın elçisi olduğuna şahitlik ederiz.” derler. Allah da senin Kendisinin elçisi olduğunu elbet bilir. Bununla beraber, Allah, onların bunu söylerken yalan söylediklerine, samimî olmadıklarına şahitlik eder.”¹²⁰³

g) Allah Teâlâ, “Asıl size iman yolunu gösteren Allah size minnet eder.”¹²⁰⁴ buyurmuştur. Eğer onlar münafık olsaydı Allah Teâlâ onlara lütufta bulunmazdı.

h) Allah Teâlâ’nın “iman yolunu gösteren”¹²⁰⁵ buyruğu, “De ki: “Siz iman etmediniz”¹²⁰⁶ buyruğu ile çelişmez. Çünkü Allah Teâlâ, bedevilerin tam mânâsıyla bir imana sahip olduklarını reddetti. Ancak şurası bir gerçek ki; Allah Teâlâ, genel olarak imanı içeren İslâm’a giden yolu göstermek suretiyle onlara lütufta bulunmuştur.

1202 el-Hucurât 49/17.

1203 el-Münâfikûn 63/1.

1204 el-Hucurât 49/17.

1205 el-Hucurât 49/17

1206 el-Hucurât 49/14.

1) Hz. Peygamber bir topluma bir şeyler paylaştırdı. Sa'd 'Ey Allah'ın elçisi! falancaya verdin, filancaya vermedin. Hâlbuki o da mümin' dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- 'Bilakis o mümin değil, Müslüman' buyurdu. Bu sözünü üç kez tekrarladı. Böylece o kişinin Müslüman olduğunu kabul etti ama mümin olduğunu kabul etmedi.

Âyet-i kerîmede daha başka sırlar da vardır. Ancak burası, bunlardan bahsetmenin yeri değildir. Buradaki temel gaye, ideal iman ile, genel mânâda iman arasındaki farkın anlaşılmasıdır. İdeal iman, Cehenneme girmeye mani olur. Genel mânâdaki iman ise, kişinin ebedî olarak Cehennem'de kalmasını önler.¹²⁰⁷

Bedeviler “iman ettik” dediler. De ki: “Siz iman etmediniz, lâkin “Müslüman olduk” deyiniz. Zîra iman henüz kalplerinize girmiş değildir. Eğer Allah’a ve resulüne itaat ederseniz, sizin emeklerinizden hiçbir şeyin mükâfatını eksiltmez. Yaptığınızı zayi etmez. Gerçekten Allah gafûr ve rahîmdir.

Burada kendilerinden bahsedilen bedeviler, mümin değil Müslüman idiler. Çünkü iman, henüz onların kalplerine girmemiş, bu yüzden de imanın tadını alamamışlardı. İslâm dinine mensup bir çok Müslüman'ın durumu böyledir. Böylelerine kâfir denmez. Çünkü Allah Teâlâ onların Müslüman olduğunu *Lâkin “Müslüman olduk” deyiniz.*¹²⁰⁸ buyurmak suretiyle kabul etmiştir. Bu âyet, kalbinizle değil, ancak dilinizle Müslüman oldunuz anlamına gelmez. Çünkü Allah Teâlâ, “iman ettik (أُمنّا)” lafzı ile “Müslüman olduk (أُسلمّا)” lafzı arasında fark gözetmiştir. Müslüman olan bedeviler imanın tadına varamayınca Allah Teâlâ onlar hakkında şöyle buyurmuştur: “Siz iman etmediniz, lâkin “Müslüman olduk” deyiniz. Zîra iman henüz kalplerinize girmiş değildir. Onların imanını nefyetmekle birlikte, itaat ettikleri takdirde amellerinin mükâfatlarından hiçbir şeyi eksiltmeyeceğini onlara va'd etmiştir. Daha sonra, imanın tadını alan müminlerden bahsetti. İmanın tadını alan müminler, Allah'a ve O'nun Resûlü'ne -sallallâhu aleyhi vesellem- iman eden ve imanlarında hiç şüphelenmeyenler kimselerdir. Şüphe, onlardan uzaklaşmıştır. Çünkü iman, kalplerine temas etmiştir. İmanın getirdiği gönül rahatlığı, kalplerini tamamen kaplamıştır. Böylece şüpheye hiç yer kalmamıştır.

İnsan en sevdiğini Rabbinin rızası için harcıyorsa, malını ve canını Allah'ın rızası uğruna infak ediyorsa gerçekten imanın tadına varmış demektir. İmanın tadına varmadan, can ve malın feda edilmesi imkânsızdır. Can ve mal, ancak imanın tadına vardıktan sonra Allah yolunda feda edilir. Nitekim Hasan-ı Basrî bu konuda şöyle demiştir: “İman, temenni etmek ve süslenmek değildir. İman kalbe yerleşen ve amel ile de doğrulanan inançtır.”¹²⁰⁹

1207 Bedâiu'l-fevâid, IV, 17.

1208 el-Hucurât 49/14.

1209 Medâricu's-sâlikîn, III, 91.

